

12 V = 129
TEOLOGIA PRACTICĂ

LITURGICA BISERICEI ORTODOXE CURSURI UNIVERSITARE

DE

Dr. VASILE MITROFANOVICI

fost profesor p. o. teologia practică la facultatea teologică din Cernăuți

PRELUCRATE, COMPLETATE ȘI EDITATE

DE

Prof. Dr. TEODOR TARNAVSCHI

ȘI ACUM DIN NOU EDITATE ȘI COMPLETATE

DE

Dr. ÎN TEOLOGIE ȘI FILOSOFIE

NECTARIE NICOLAE COTLARCIUC

ARHIEPISCOP ȘI MITROPOLIT AL BUCOVINEI

fost profesor universitar pentru Teologia practică

CERNĂUȚI, 1929

EDITURA CONSILIULUI EPARHIAL ORT.-ROM. DIN BUCOVINA

ESCUȚUL NAȚIONAL

LITURGICA

ISTORICUL DISCIPLINEI

DE PROFESOR DR. I. I. I.

EDITURA "Glasul Bucovinei"

1977

12492

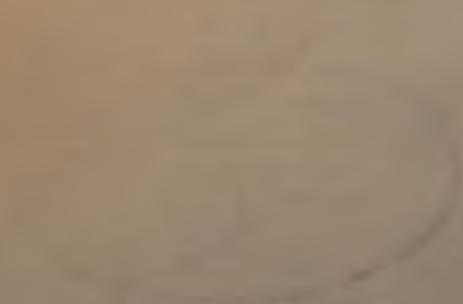
12492

12492

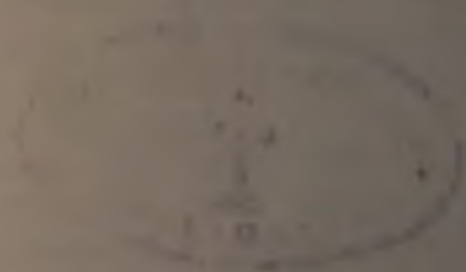
12492

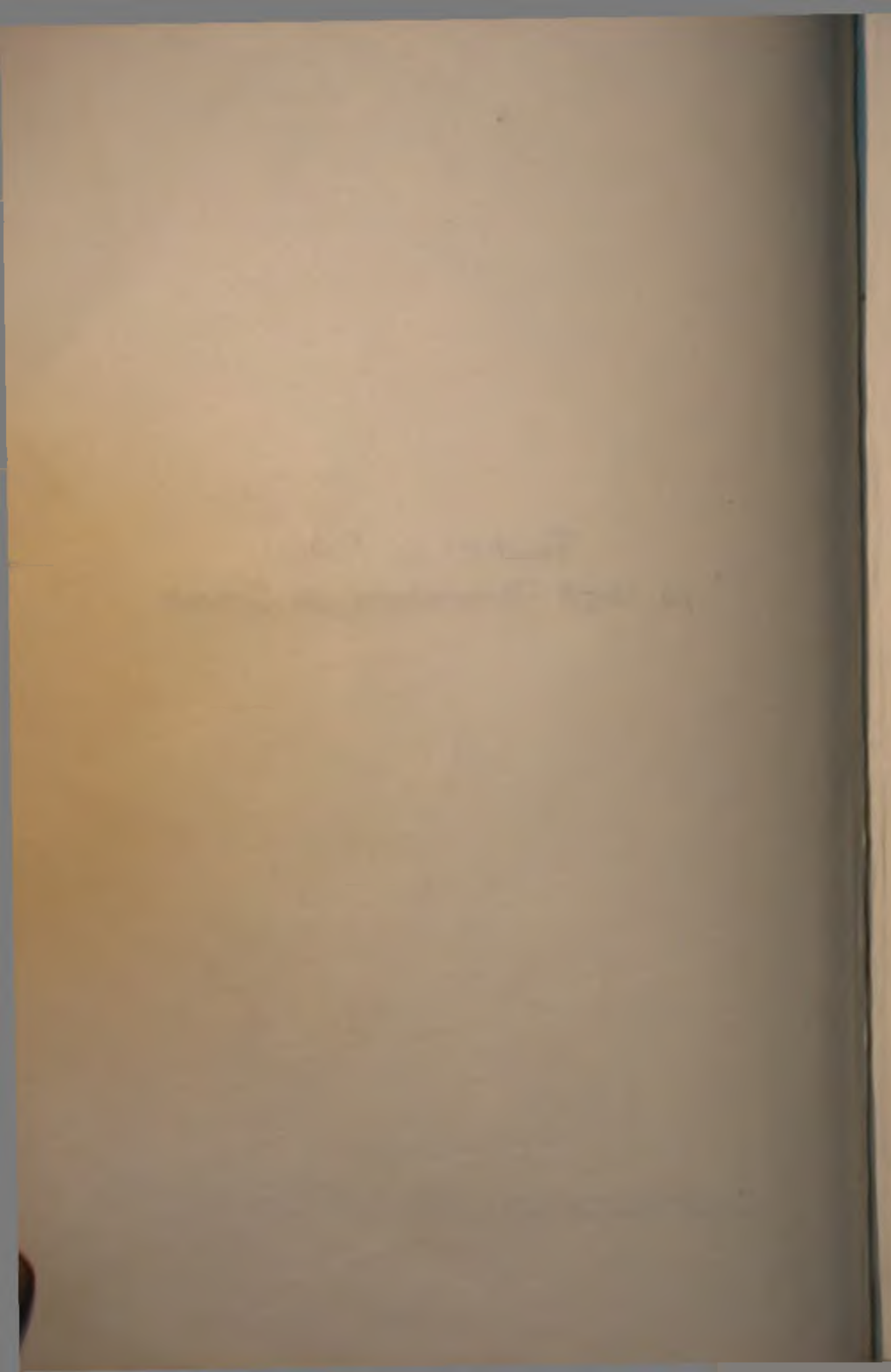
12492

12492

*Facultății de Teologie
pe lângă Universitatea din Cernăuți.*

PREFAȚĂ

Pământul moldovenesc răpit de Austrieci la 1775 și numit Bucovina cuprindea bisericește o parte mică a Mitropoliei Moldovei, mai ales ținutul Sucevei, apoi episcopia de Rădăuți, care era în întregime pe acest teritoriu și o parte a episcopiei Hotinului. Numai episcopia Hotinului a fost vrenielnică. Cunoscut e episcopul Neofit dela 1768—1771. Încă în anul 1771, deci numai 4 ani înainte de detruchierea Bucovinei dela trupul Moldovei, aflăm iarăși eparhia Hotinului prin o pastorală arhierescă a Mitropolitului Gavril Calimah al Moldovei trecută sub cărmuirea episcopului de Rădăuți Dositei Cherescul.

Candidații de preoție din acele vremuri își făceau pregătirea în regiunile acestea prin cele mănăstiri sau în particular pe la preoți și se prezentau apoi episcopilor lor supunându-se unei „ispitiri“.

Încă de pe timpul domnilor Moldovei, mult înainte de răpirea Bucovinei, exista o școală clericală în mănăstirea Putna. Aice se pregăteau candidații pentru starea preoției. În această școală a urmat cursurile teologice episcopul Bucovinei Isaia Baloșescul.

Școala aceasta din Putna, cunoscută în arhivele bucovinene sub numirea de „curs teologic“, a fost strămutată din această mănăstire. La înființarea Consistoriului în anul 1781, nu se mai amintește de ea. Dar Episcopul Rădăuților Dositei Cherescul acum episcop al Bucovinei, îngrijorat de pregătirea candidaților la preoție, ceru cu nota de 1 Ianuarie 1784 No. 21 ex 1783, un „Clerisey-Seminarium“ și anume în mănăstirea Horecea de lângă Cemăuți. Aceasta cerere o făcu episcopul cu prilejul când cercurile oficiale erau preocupate cu organizarea învățământului și se discuta înființarea școlilor „normale“ din Suceava și Cemăuți.

Guvernul austriac era potrivit ideeii acesteia a Episcopului Dositei și-l invita pe acesta ca să trimită mai bine lini în Galizia sau la Carlovăț, ca să-și facă studiile acolo.

După mai multe tratative guvernul austriac a admis ca să se aducă din Carlovăt un profesor pentru a organiza o școală clericală la Suceava. Acest profesor, Daniil Vlahovici, a deschis în anul 1786 o școală clericală la Suceava. El însuși, la școala normală de acolo, învăța limba moldovenească.

Episcopul cu Consistoriul său stăruiau mereu ca școala clericală să fie mutată dela Suceava la Cernăuți, ca să fie sub supraveghierea lor nemijlocită. Dar abia în anul 1789, după moartea lui Dositei Cherescul și după ce Daniil Vlahovici a fost ales episcop, s'a făcut această mutare. Școala a rămas tot sub conducerea Episcopului Vlahovici dar de aice înainte îl ajutau doi „preparați”. Limba de predare era cea românească cu toate că conducătorul era sârb.

Această școală a fost transformată în anul 1826 într'un „Institut Teologic” numit și „Seminar Teologic”. Institutul teologic considerat acum școală de studii superioare teologice, a înlocuit la cursuri și examene, limba românească cu limba latină. Din acest institut a eșit un număr însemnat de clerici distinși.

La anul 1875 se înființă la Cernăuți universitatea și atunci „Seminarul teologic” care avea profesori foarte bine pregătiți pentru canera lor, a fost încadrat acestei universități ca „Facultate de Teologie Ortodoxă”. Universitatea fiind germană, guvernul austriac a admis provizor până la noi dispozițiuni, la Facultatea de Teologie limba română ca limbă de predare. Totuși la 2 catedre s'a introdus cu timpul limba germană și o catedră a fost dublată făcându-se la ea și cursuri ucrainene. Dar în toiul acestor frământări politice, de care n'a putut fi scutită nici facultatea noastră, prudența conducătorilor acestei Facultăți a făcut ca provizoratul să se prelungească până în zilele în care Dumnezeu ne-a ajutat să ne întoarcem la patria mamă, când s'a românizat și întreaga Universitate. Facultatea noastră teologică a rămas în felul acesta păstrătoarea vechilor tradiții românești.

La „Institutul Teologic” toate disciplinele teologice lipsind manuale, se predau sub formă de dictat. Profesorii dictau cursurile. Din dictatele acestea se formau caietele de prelegeri ale elevilor cari la finele anului, erau examinați din acest material dictat. Aceste „Prelegeri” s'au păstrat în

mare parte, dându-ne posibilitatea de a cunoaște din cuvânt în cuvânt cursurile ținute de profesorii „Institutului Teologic”.

Unii dintre profesori și-au complectat aceste prelegeri și le-au publicat. Mai ales după ce Institutul de Teologie s'a fost transformat în Facultate, profesorii ca să corespundă noii situații, au compus manuale din disciplinele teologice. Așa astăzi avem manuale foarte valoroase aproape din toate științele teologice, dacă nu tipărite cel puțin litografiate. Ele acumulează eforturi de decenii în continuă dezvoltare a științei teologice cultivate la Institutul teologic și la Facultatea de teologie din Cernăuți.

Noi, la timpul său profesor pentru Teologia practică cu limba de predare română, la Facultatea de Teologie pe lângă Universitatea din Cernăuți ne-am fost făcut planul să edităm: cursurile și manualele din toate disciplinele Teologiei practice, adică odigetica, catehetica pentru care compusesem ca parte primă peimergătoare, o pedagogie creștină, apoi omiletica și liturgica. În scopul acesta revedeam cursurile mereu, cercetându-le și complectându-le, făcându-le modificările, cari se impun și coordonându-le și așa speram să aduc toate aceste discipline într'un sistem și să le public. Provedința nu ne-a lăsat să ne continuăm frumoasa profesiune de profesor și chemat la scaunul episcopal apoi Mitropolitan, nu ne-am putut realiza planul. Ce am lucrat vom căuta, cu timpul, să edităm. De atunci datează și rezultatul lucrării de față.

Teologia practică a fost predată în Institutul teologic și în limba română, și „prelegerile” s'au tot amplificat. Acest material a servit ca baze și la compunerea manualelor, care astăzi sunt tipărite în toate ramurile Teologiei practice.

Așa sunt „Prelegeri” manuscrise din catehetică încă dela Institutul Teologic, de un profesor Tarnovietchi. Aceste „Prelegeri” au fost apoi continuate, prelucrate, compuse și publicate de docentul Arhimandrit Iuvenal Stefanelli. Prelegerile din Omiletică au fost compuse și tipărite de profesorul Vasile Mitrofanovici și până astăzi, cu toate scăzătorile ei, nu avem la Români o omiletică mai completă și mai bună. Tot Vasile Mitrofanovici în „Prelegerile sale academice” litografiate, ne-a lăsat o „Odigetă”. Este o pastorală în înțeles mai restrâns. Profesorul titular Dio-

nise Ieremiev are meritul de a fi compus acum o foarte bună „Dimenică“, care după cum mărturisește în prefață, a luat ca bază acele prelegeri, de „Odigetică“ ale lui Mitrofanovici. E bine așa. Autorul putea acum să plece dela alte sisteme pentru a expune principiile pastorale, pimenice sau odigetice. Dar Prea Cucernicia Sa a preferit sistemul tradițional dela Facultatea de Teologie din Cernăuți, și în acest fel, de a continua opera înaintașilor, ceea ce îi face toată cinstea.

Științele teologice sunt conservatoare prin natura lor. Nu e bună mania de inovațiuni, reforme și invențiuni noi. Teologul are a conserva, a păstra, a argumenta mai temeinic, a completa, a întregi ceea ce antecesorii ne-au lăsat bun. Se pot face și descoperiri noi întru argumentarea adevărului, care încă numai unul poate fi și acesta este revelat de Dumnezeu.

Facultatea Teologică din Cernăuți sub acest raport își are tradiția sa și aceasta trebuie cultivată și de aici înainte și respectată de toate generațiile de profesori și studenți, dacă vrem să rămână o instituție de valoare și importanță după cum o avea în trecut. Nesocotirea chemării istorice a acestei instituțiuni ar putea să producă dezechilibru în evoluția, în deslășurarea ei, dezechilibru care poate avea urmări funeste pentru dezvoltarea normală și rodnică a instituțiunii și a bisericii noastre. Inovațiunile și invențiunile ușor făcute pot aduce adesea dezastre. Ceea ce cred necesar să cerem generațiunilor tinere și viitoare, e ca să se păstreze continuitatea în muncă și respectarea tradiției în învățatură și pildă, respectând trecutul și nu răsturnându-l. Opera de creație trebuie conservată, amplificată și desăvârșită.

Călăuzit de aceste vederi ne-am hotărât să publicăm lucrarea de față. Antecesorii mei la catedra de Teologie practică și anume Vasile Mitrofanovici și Teodor Tarnavski au fost între cei mai distinși profesori universitari din Cernăuți și ei au adus disciplina liturgică la perfecție.

Vasile Mitrofanovici ne-a lăsat sub titlul de „Prelegeri academice din „Liturgică“, opul litografiat, iar Teodor Tarnavski cu cultura lui vastă și spiritul lui critic, l-a prelucrat întregit și publicat ca manual. Această operă este o adevărată enciclopedie pe terenul liturgic ortodox. Literatura

nu numai la români, ci la toate națiunile ortodoxe, nu cunoaște alt manual mai complet mai sistematic și de mai mare valoare științifică decât acesta. Vasile Mitrofanovici și Teodor Tarnavski sunt creatorii științei liturgice la Români și opera lor a rămas neintrecută până acuma. Cartea nu se mai găsește prin librării și la Fondul nostru bisericesc, edițiunile ei, s'a epuizat. Simțindu-se lipsa acestei cărți mai ales acuma când în țara se înființează noi Facultăți și atâtea Academii și Seminarii Teologice, ne implinim pe de o parte un act de pietate și de admirație față de antecesorii noștri, dacă edităm din nou acest op, iar pe de altă parte publicația de față e menită să aducă un real serviciu studiilor noastre teologice și să umple un gol.

Opera aceasta a primit aproape în întregime forma în care lineam cursuri auzitorilor mei încă pe când eram profesor universitar. Întregirile noastre înlătură lipsuri constatate de noi. La aceasta se adaugă un șir de îndreptări pe care le credem necesare, iar pe de altă parte am suprimat păreri învechite și cari nu au actualitate. Deși unele părți le-am schimbat sau îndreptat, am observat ca să nu sufere fondul întregii lucrări și după puțină am respectat și forma în care a fost turnată mai întâi.

În special am adăos și întregit următoarele :

§ 1. Problema Liturgiceii, § 3 Istoria și originea cultului, § 7 Ființa Cultului, § 9 Necesitatea cultului și a formelor (prelucrare), § 20 Întregiri, la literatură, § 30 Anul bisericesc, § 51 Sărbătorile legale, § 52 Ajunarea, § 64 la fine, Materialul și 65 fine, § 93 Definițiunea etc. a rugăciunii, § 96, § 98, § 99 (explicații și întregiri de formule), § 123 limba liturgică și acțiuni sacre, § 133 Liturgica specială, § 140 Măsurarea timpului, § 160 Urme de ritual vechi, § 220 Originea Dzească a sf. taine, § 231 Rânduiala la prepararea sf. mir, § 233 Efectele euharistiei, § 260 Penitenți etc. § 268 Ministrul și subiectul cununiei (prelucrat).

Celitorul va remarca adesea asperități de stil și limbă. În privința limbii vor mai fi multe scăderi. Credeam și aici să păstrăm ce e tradițional, ce e bisericesc, ce duhul evlavies al înaintașilor noștri a întredus ca un suflu de colorit arhaic frumos la noi, chiar cu riscul că vom fi criticat.

În multe locuri nici nu s'ar putea întrebuința expresii noi fără să nu fie periclitat adevăratul înțeles. Vom fi recunoscători celor ce-mi vor îndrepta privirile asupra eventualelor defecte și le vom păstra la arhiva manualului pentru urmașii noștri, ca să țină cont de ele la o nouă ediție.

Împărțirea materiei am căutat să o păstrez și recomand și editorilor posteriori, să nu o schimbe. Haina schimbându-se poate fi în detrimentul organismului.

Recunosc, cartea aceasta are proporții prea vaste pentru un manual ce ar avea să servească studenților în teologie cari sunt grăbiți a-și aduna cunoștințe indispensabile pentru ca să treacă la examene. Ar fi admisibil o scurtare din acest punct de vedere. Dar e necesar ca și candidații de preoție să fie informați despre întreaga materie a acestei discipline. Titularii catedrei vor îndruma elevii să aleagă partea necesară pentru examene și partea care rămâne să o întrebuințeze în viața practică, ca păstori de suflete.

Știința cultului ortodox e vastă, dar și frumoasă și interesantă în variantele ei aspecte. Cititorul va afla satisfacție pentru munca oboșitoare de a fi citit acest op și din multe, variatele și vastele materii, tot își va îmbogăți real cunoștințele.

Am crezut de bine să păstrez în acest op și chipurile autorilor și cu scurtele lor biografii.

Voiu fi și în spiritul antecesorilor autori, Vasile Mitrofanovici și Teodor Tarnavschi dacă dedic această carte venerabilei Facultăți de Teologie de pe lângă Universitatea din Cernăuși, la care toți autorii acestui op ca profesori titulari au lăcutat neobosit și cu mândrie, distingându-se prin activitatea lor științifică, și îi doresc să țină și în viitor sus prestigiul științific după cum l-au îndrumat vrednicii noștri antecesorii, cărora să le păstrăm o călduroasă și vecinică amintire.

*Cernăuți, în Reședința Noastră Metropolitană
la anul Domnului 1929.*

Nectarie

Arhiepiscop și Mitropolit

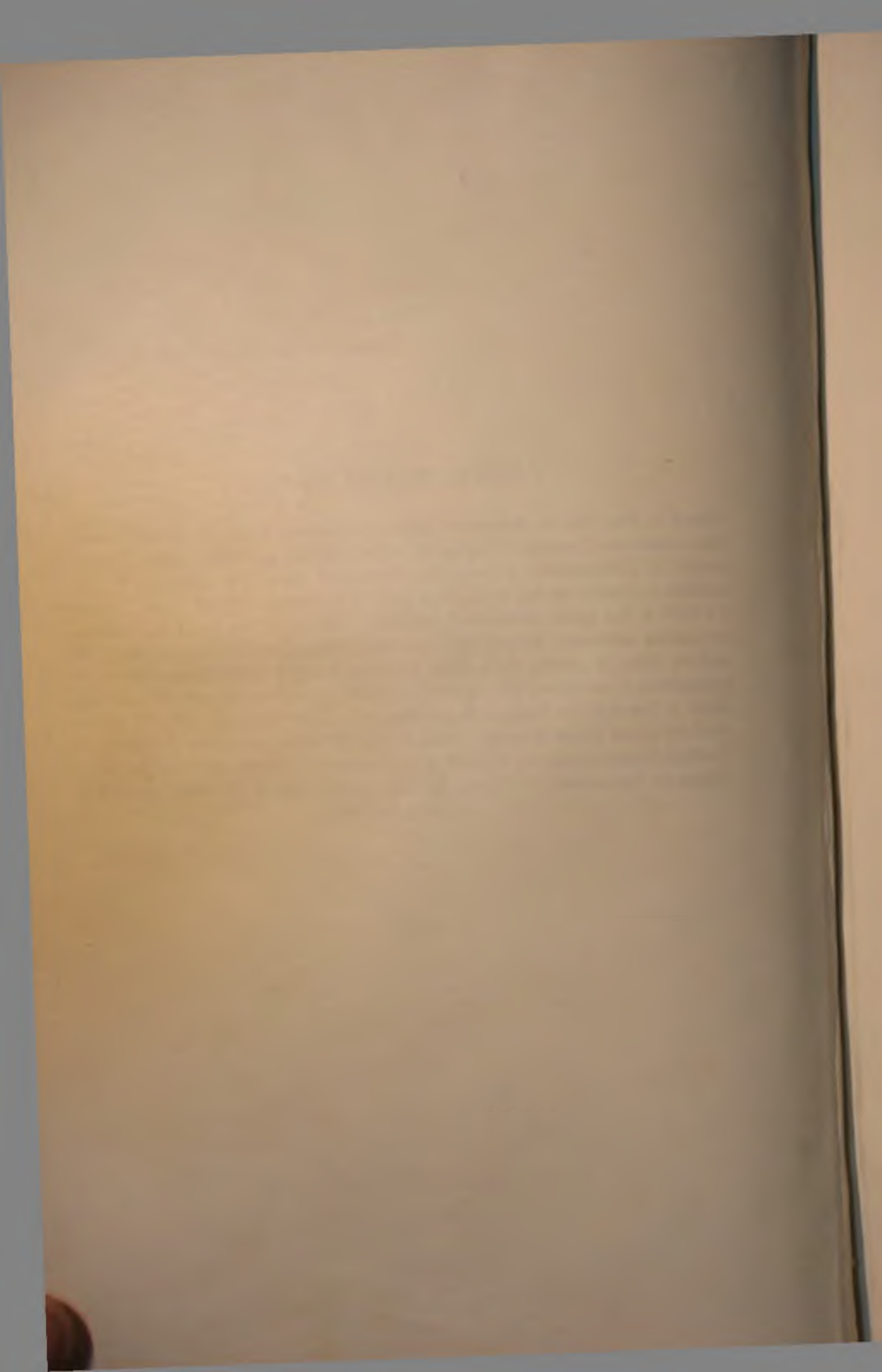

VASILE NITROFANOVICI

VASILE MITROFANOVICI

Născut în anul 1831 la Budeniț în Bucovina, și-a făcut studiile liceale la Cernăuți. După absolvirea Institutului Teologic din acest oraș s'a specializat pentru Teologia practică la Universitatea din Viena. La 1856 a fost hirotonit în preot și i s'a încredințat suplinitura catedrei de Teologia practică la Institutul Teologic din Cernăuți. La 1859 a fost numit administrator parohial la Vicovul de sus, ca să facă practică în păstoria anticească. În anul 1861 a devenit profesor agregat, iar în anul 1864 profesor titular la catedra de Teologie practică a Institutului teologic cernăuțean. Înființându-se Universitatea din Cernăuți în 1875, a fost numit profesor universitar titular al Facultății pe Teologie de pe lângă acea Universitate. În anii 1876/77 și 1882/83 a fost Decan al acestei Facultăți. În 1879 primi demnitatea de Doctor în Teologie honoris causa, iar în 1880 demnitatea de arhipresbiter staurofor. A fost și deputat în Parlamentul din Viena. A murit în anul 1888 la Marienbad, suferind de o boală de inimă.

TEODOR TARNAVSCHI

TEODOR TARNAVSCHI

Născut la 16 August 1859 în Vijnîța, și-a făcut la Cernăuți, studiile liceale și apoi cele teologice, la Facultatea de Teologie. S'a perfecționat în Teologia practică la universitățile din Viena și München. În anul 1885 a fost promovat doctor în teologie. La 1884 a fost numit prefect de studii la Seminarul Clerical din Cernăuți, la 1886 hirotonit în presviter și numit cooperador la biserica sf. Nicolae, apoi în 1891, la biserica sf. Paraschiva. În 1891 a fost numit și suplinitor al catedrei pentru Teologia practică, vacantă după moartea prof. Vasile Mitrofanovici. În 1893 s'a abilitat și a fost numit docent privat, iar în anul 1896 profesor universitar titular pentru catedra de Teologie practică la Facultatea de Teologie din Cernăuți. În anul 1904/5 a fost Rector al Universității și primi în 1904 demnitatea de arhipresviter staurofor. În anii 1898/9, 1901/02 și 1902 și 1903 a fost Decan al Facultății de Teologie. A fost comandor al ordinului „Coroana României”, Inspector diecezan, deputat în dieta Bucovinei etc. A murit la 1 Ianuarie, 1914.

NECTARIE
ARHIEPISCOP ȘI MITROPOLIT

NECTARIE ARHIEPISCOP SI MITROPOLIT

Născut la 7/19 Februarie 1875 în Stulpicani, iud. Câmpulungului Moldovenesc, a absolvit liceul la Suceava, iar Facultatea de Teologie la Cernăuți, obținând diploma de licență și doctorat, apoi a absolvit facultatea de filosofie, luând doctoratul din istoria, filologia română și filosofie. S-a înscris apoi și a studiat la Universitățile din Viena, Bonn, Würzburg și Muniha. La 1901 a fost numit profesor suplitor la liceul I de stat, în 1902 trecut ca funcționar la biblioteca Universității, iar 1903 ajunsese bibliotecar, în 1918 director al acestei biblioteci. Între timp s'a hirotont în diacon la 1901 la catedrala din Cernăuți iar în presviter în anul 1914. A fost numit docent universitar în anul 1915, iar în 1919 Protopresviter și profesor titular, în 1921 dându-i-se demnitatea de Arhipresviter staurofor. A funcționat ca Decan al Facultății de Teologie în 1920—1921. În primul și al treilea Parlament al României întregite a reprezentat Universitatea Cernăuțeană ca senator al ei. În 1923 a fost hirotont în Arhimandrit mitrofor, la 29 Martie 1923 a fost ales de Marele Colegiu, Episcop al Cetății Albe-Ismail, a fost hirotont apoi la Iași în Episcop, investit la 10 Mai și instalat la 20 Mai 1923. La 7 Noembrie 1924, a fost ales de Marele Colegiu, Arhiepiscop de Cernăuți și Mitropolit al Bucovinei și Hotinului, iar la 9 Noembrie, investit de M. S. Regele Ferdinand I în această demnitate, și instalat apoi în scaunul Mitropolitan din Cernăuți, la 10 Noembrie, 1924.

a murit în luna august 1932

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON

The first settlement in Boston was made in 1630 by a group of Puritan settlers from England. They came to the city in search of religious freedom and a place to practice their faith. The city was founded on the eastern shore of the harbor, and it grew rapidly as more settlers arrived. In 1631, the city was incorporated as a town, and it became a city in 1639. The city was the center of the Massachusetts Bay Colony, and it played a major role in the American Revolution. The city was the site of the Boston Tea Party in 1773, and it was the site of the Battle of Boston in 1775. The city was the site of the signing of the Declaration of Independence in 1776. The city was the site of the Boston Massacre in 1770, and it was the site of the Boston Harbor Bombing in 1934. The city was the site of the Boston Marathon in 1896, and it was the site of the Boston Red Sox in 1903. The city was the site of the Boston University in 1863, and it was the site of the Boston Public Library in 1822. The city was the site of the Boston Common in 1630, and it was the site of the Boston City Hall in 1822. The city was the site of the Boston Harbor in 1630, and it was the site of the Boston Harbor in 1934. The city was the site of the Boston Harbor in 1934, and it was the site of the Boston Harbor in 1934.

Cuvântul premergător al ediției Mitrofanovici-Tarnavschi.

PRECVĂNTARE.

După o muncă de mai mulți ani mi-a succedat în fine a prelucra prelegerile postume ale profesorului Dr. Vasile Mitrofanovici despre Liturgica bisericii ortodoxe astfel ca să le pot publica. Predându-le acumă publicității, țin de datoria mea a mă exprima mai întâi cu puține cuvinte despre raportul lor cu manuscriptul original al autorului.

Acest manuscript cumpărat de fondul religiosar gr.-or. al Bucovinei și predat mie din partea Preavenerabilului Consistor Arhiepiscopal spre prelucrare și publicare i-a servit repausatului profesor Dr. Mitrofanovici mai bine de trei decenii ca bază pentru prelegerile sale academice. Că în cursul acestui răstimp manuscriptul a trebuit să primiască multe schimbări și adausuri e ceva ce se explică de sine. Schimbările și adausurile aceste autorul parte le-a făcut pe manuscriptul cel vechiu, parte le-a alăturat lui pe coale separate și fetușe mici. Unele partii, cari cu timpul au devenit ilegibile, le-a transcris el apoi în anii mai târzii, anexând însă și la dânsle o mulțime de intercalări fragmentare și note marginale de regulă într'o scrisoare micuță și foarte adeseori ilegibilă. Chiar forma aceasta exterioară a manuscriptului explică îndecajuns greutatea lucrării mele. Sub astfel de împrejurări chiar însăș transcrierea manuscriptului și înșirarea și dispozițiunea materiilor era pentru mine acumă imbinată cu multă muncă, la aceasta s'a mai adaos, că o seamă de partii n'au fost defel tratate, altele iarăș tratate într'un mod nesuficient sau pe baza părerilor invecchite ori a izvoarelor incorecte. Cele dintâi au trebuit compuse, celelalte completate, resp. corespunzător schimbate și îndreptate. Așa am anexat eu operei profesorului Mitrofanovici următorii paragrafi compuși de mine, și anume § 9 (Raportul Liturgicului către celelalte discipline teologice), § 12 (Izvoarele și științele auxiliare ale Liturgiciei), §§ 13, 14 și 15 (Literatura Litur-

gice), § 20 (Ierarhia jurisdicțiunii după orânduire dumnezeiască), § 77 (Traducerea cărților bisericești în limba slavonă și română), § 142 (Prânzânda sau rânduiala tipicilor) și § 143 (Mezooarele sau mijloacele), pe când paragrafi 8, 11, 27, 29a, 29b, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 57, 59, 62, 63, 72, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 83, 95, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 147, 151, 156, 166, 167, 200, 207, 218, 219, 220, 221, 232, 256, 260, 270, 274, 275, 281, 282 și 283 au primit parte adăosuri mai mari ori mai mici, parte au fost schimbate și îndreptate conform rezultatelor științei teologice de astăzi. Mai ales §§ 37, 80, 103, 106, 109 și 151 au trebuit prelucrate mai după întreg cuprinsul lor.

Precum cuprinsul singurităților paragrafi așa am trebuit să controlez și izvoarele și citatele din literatură cu atât mai vârtos, cu cât am constatat la ele multe lacune și incorectități, pe cari am trebuit să le indeplinesc, resp. să le îndrept. Lucrul acesta mi-a cauzat mai ales deaceia muncă mare, pentrucă cu mărturiile din opurile sf. părinți și ale scriitorilor bisericești am trebuit să le comparez cu originalul, citându-le mai toate după I. P. Migne, *Patrologiae cursus completus*.

Relativ la dispozițiunea cuprinsului lucrării profesorului Mitrofanovici a-și avea de observat, că am căutat să o păstrez cât se poate neatinsă, adăogând și schimbând numai ceea ce era neapărat de lipsă. Deși b. o. riturile serviciilor divine, fiind obiect propriu al Ritualisticii, nu încap în Liturgică, eu totuș spre a nu șterge cumva cu eliminarea lor caracterul specific al operei autorului le-am publicat în opul de față. Totuș, luând în considerare, că disciplina Liturgiceii ortodoxe nu dispune încă de o împărțire organică deplin mulțamitoare a materiei sale vaste, am păstrat mai peste tot și împărțirea ce a dat-o autorul Liturgiceii sale, cu toate că și aceasta nu corespunde în toată privința. Așa b. o. împărțirea Liturgiceii speciale în învățătura despre cultul public comun și despre cel privat (sf. sacramente și sf. sacramentalii) nu se poate susține; căci și administrarea sacramentelor și a sacramentaliilor e după natura sa o acțiune oficială și adeseori publică a liturgului ortodox, e un *ἁγίων ἔργον*,

un oficiu public, căruia de regulă nu-i lipsește nici publicitatea externă.

Având opul de față a servi candidaților de teologie ca manual de studiu am aflat de bine, ca acele materii cari mi-au părut necesare pentru studiul candidaților și sunt de importanță pentru scopul examenului să fie lipărite cu litere mai mari, pe când celelalte materii, cari nu sunt așa de importante sau cari conțin ritul singuritelor rânduieli liturgice, să fie lipărite cu litere mai mici.

Pentru erorile de tipar, cari nu le-am indus în „Corrigenda” la finea cărții, scăpându-le din vedere, rog pe binevoitorul cititor de scuză.

Predând lucrarea de față publicității nutresc dorința, ca ea să contribuie la dezvoltarea și progresul cunoștinței științifice a cultului bisericăi noastre, al acelei științe teologice, care până acuma în biserică noastră prea puțin a fost cultivată și promovată.

Deie Domnul, ca repausatul autor al lucrării de față să aște câți se poate de mulți urmași pe terenul literaturii liturgice atât de sărmăne în biserică noastră și ca numele lui de acuma înainte și peste hotarele țării noastre să se numească de toți teologii ortodocși cu laudă și onoare.

Cernăuți, Martie 1909.

Prof. Dr. Teodor Tarnavschi

The text on this page is extremely faint and illegible. It appears to be a single column of text, possibly a list or a series of entries, but the individual words and sentences cannot be discerned. The page is otherwise blank with some minor scanning artifacts.

TABLA DE MATERII.

INTRODUCERE.

	<u>Pagina</u>
§ 1. Problema Liturgiei	1
§ 2. Direcția preceasă a lui Christos și a bisericii. — Cultul creștin-ortodox	1
§ 3. Istoria și originea cultului	3
§ 4. Instituția cultului creștin-ortodox	6
§ 5. Desvoltarea ulterioară a cultului creștin-ortodox	9
§ 6. Cultul Testamentului vechiu în raport cu al Testamentului nou	11
§ 7. Ființa cultului	13
§ 8. Scopurile și necesitatea cultului creștin-ortodox	16
§ 9. Necesitatea cultului și a formelor în cult	19
§ 10. Formele cultului	21
§ 11. Necesitatea simbolurilor în cult	24
§ 12. Calitățile formelor cultului ortodox	25
§ 13. Noțiunea Liturgiei și deosebirea ei de alte discipline înrudite	33
§ 14. Hierarhia Liturgiei către celelalte discipline teologice	34
§ 15. <u>Practul și teosul Liturgiei</u>	37
§ 16. Necesitatea și modul tratării științifice a Liturgiei și împărțirea ei	39
§ 17. <u>Izvoarele și științele auxiliare ale Liturgiei</u>	42
§ 18. <u>Scuți de vedere asupra literaturii Liturgiei ortodoxe</u>	44
1. Timpul patristic	44
2. Evul mediu până la secolul XVI	47
§ 19. <u>Literatura Liturgiei în biserica ortodox-orientală dela secolul XVII până în timpul prezent</u>	53
§ 20. <u>Literatura Liturgiei în biserica occidentală dela secolul XVII până în timpul prezent</u>	68

PARTEA I.

Liturgica generală.

Cap. I.

Cerințele și condițiunile pentru executarea rânduielilor liturgice.

§ 21. Impăuare	80
--------------------------	----

SECȚIUNEA I.

Persoanele liturgice.

§ 22. <u>Hierarhia bisericească în general</u>	80
--	----

ARTICOLUL I.

Ierarhia hirotoniei.

- § 23. Ierarhia hirotoniei bazată pe orânduirea dumnezească 82
 § 24. Ierarhia hirotoniei bazată pe orânduirea omenească 85

ARTICOLUL II.

Ierarhia jurisdicțiunii.

- § 25. Ierarhia jurisdicțiunii după orânduire dumnezească 88
 § 26. Ierarhia jurisdicțiunii după orânduire omenească 89

ARTICOLUL III.

Servitorii bisericesti.

- § 27. Acolușii, exorcisții, ostiași și psalți bisericești vechi 95
 § 28. Preșviterile și diaconisele bisericești vechi 100
 § 29. Cantorii și servitorii bisericilor în ziua de astăzi 103

SECȚIUNEA II.

Timpurile liturgice sau anul bisericesc.

- § 30. Împărțire 104

ARTICOLUL I.

Despre duminică.

- § 31. Numirea și cauzele sârbânii duminicești 108
 § 32. Modul sârbânii duminicești 111

ARTICOLUL II.

Despre sărbătorile domnești, ale Maicei Domnului și ale sfinților mai aleși.

Subarticolul I.

Sărbătorile domnești.

- § 33. Împărțire 117
 § 34. Nașterea după corp a Domnului nostru Isus Christos 117
 § 35. Tăierea împrejur a Domnului nostru Isus Christos 122
 § 36. Arătarea Domnului nostru Isus Christos 126
 § 37. Întâmpinarea Domnului nostru Isus Christos 130
 § 38. Duminica stălpânilor sau a florilor 134
 § 39. Duminica învierii din morți a Domnului nostru Isus Christos 135
 § 40. Înălțarea la cer a Domnului nostru Isus Christos 142
 § 41. Duminica cincizecimii sau a pogorîrii Duhului sfânt 144
 § 42. Schimbarea la față a Domnului nostru Isus Christos 148
 § 43. Înălțarea onoratei și de viață înălțătoare a crucii 149

Subarticolul II.

Pagini

Sărbătorile Maicei Domnului.

§ 44.	Trecere	154
§ 45.	Nașterea preasfintei Născătoare de Dumnezeu	155
§ 46.	Intrarea în biserică a preasfintei Născătoare de Dumnezeu	157
§ 47.	Bunavestirea preasfintei Maice a Domnului	154
§ 48.	Adormirea preasfintei Născătoare de Dumnezeu	159
§ 49.	Adunarea preasfintei Născătoare de Dumnezeu	162

Subarticolul III.

Sărbătorile sfinților mai aleși.

§ 50.	Trecere	164
§ 51.	Sfinți, ai căror serbare e obligatorie în biserică noastră	165

ARTICOLUL III.

Despre ajunări sau posturi.

§ 52.	Despre ajunare în general	183
§ 53.	Ajunarea patruzecimii	185
§ 54.	Ajunarea sfinților apostoli	192
§ 55.	Ajunarea Născătoarei de Dumnezeu	194
§ 56.	Ajunarea înainte nașterii Domnului nostru Isus Christos	196
§ 57.	Ajunările de o zi	198

ARTICOLUL IV.

Despre zilele marșilor.

§ 58.	Impuritate	202
§ 59.	Sămbăta înaintea de carne	202
§ 60.	Sămbăta a 2, a 3 și a 4 a marelui patruzecimii	203
§ 61.	Sămbăta înainte de pogorirea Duhului sfânt	204

SECȚIUNEA III.

Locurile liturgice.

§ 62.	Impuritate	205
§ 63.	A. Despre biserică. — Noțiunea și numirea bisericii sau ale locașului duhovnicesc	207
§ 64.	Forma, direcțiunea și situațiunea bisericilor	209
§ 65.	Stilurile de construire ale bisericii	212
§ 66.	Partile principale ale bisericii și întocmirea ei în timpul vechiu	215
§ 67.	Altarul și obiectele din el	219
§ 68.	Naosul bisericii	224
§ 69.	Pronaosul bisericii	230
§ 70.	B. Paraclise sau capele	231
§ 71.	C. Campanariile	233
§ 72.	D. Tinterimele	235

SECȚIUNEA IV.

Pagina

Despre lucrurile liturgice.

- § 73. Noțiunea și împărțirea lor 237

ARTICOLUL I.

Despre simboalele naturale ale cultului creștin.

- § 74. Împărțirea simbolurilor naturale. — Lumânarea 238
 § 75. Tăria 241
 § 76. Pâinea și vinul, apa, untdelemnul și al. mit 243

ARTICOLUL II.

Vasele bisericesti sau liturgice și alte obiecte necesare cultului.

- § 77. Noțiunea și împărțirea 245
 § 78. Vasele bisericesti în special 245

ARTICOLUL III.

Despre vestimentele bisericesti sau liturgice.

- § 79. Noțiuni generale și împărțire 251
 § 80. Vestimentele bisericesti în special 254

ARTICOLUL IV.

Despre cărțile bisericesti.

- § 81. Împărțire. — Cărțile bisericesti compuse din pași ale sf. scripturi 263
 § 82. Cărțile bisericesti compuse de sf. părinți sau de alți bărbați pioși 264
 § 83. Traducerea cărților bisericesti în limba slavă și română 270

ARTICOLUL V.

Sfințele icoane.

- § 84. Noțiuni generale. — Întrebuințarea bisericesti a icoanelor 273
 § 85. Împărțirea sf. cruci 279
 § 86. Împărțirea pe icoane a sf. trîimii 283
 § 87. Împărțirea pe icoane a Maicii Domnului și a îngeriilor 287
 § 88. Împărțirea sfinților Testamentului vechiu 288
 § 89. Împărțirea sfinților Testamentului nou 289
 § 90. Stragunile sau prapori bisericesti 291

ARTICOLUL VI.

Despre sf. relicvii sau moaște.

- § 91. Noțiunea, introducerea, dezvoltarea și modul onorării relicviilor în biserică 293

Cap. II.

Formele generale comune sînduicilor liturgice.

- § 92. Împărțire 297

SECȚIUNEA I.

Formele generale esențiale (fundamentale) comune diferitelor rânduri liturgice.

ARTICOLUL I.

Rugăciunea liturgică sau bisericească.

§ 93.	Conceptul și împărțirea rugăciunii liturgice	297
§ 94.	Raportul rugăciunii către cultul ortodox și pozițiunea ei în acesta	302
§ 95.	Caracterizarea generală a rugăciunilor bisericești ortodoxe	304
§ 96.	Formulele de rugăciuni bisericești începătoare comune mai multor rânduri liturgice	306
§ 97.	Formulele de rugăciuni bisericești încheietoare comune mai multor rânduri liturgice	309
§ 98.	Rugămintele începătoare comune mai multor rânduri liturgice	314
§ 99.	Simbolul credinței	324
§ 100.	Rugăciunea „Născătoare de Dumnezeu”	327
§ 101.	Ectenia	328
§ 102.	Rugămintele încheietoare comune mai multor rânduri liturgice	330

ARTICOLUL II.

Cântarea liturgică sau bisericească.

§ 103.	Conceptul și împărțirea cântării liturgice	331
--------	--	-----

Subarticolul I.

Cântarea relativ la materie sau text sau Poezia religioasă.

§ 104.	Felurile diferite ale cântărilor bisericești în general	332
§ 105.	Psalmii	333
§ 106.	Întrebunătățirea preziență a psalmilor	335
§ 107.	Celelalte cântări biblice	337
§ 108.	Imnele sau cântările compuse de creștini pioși	338
§ 109.	Iconologia în biserica ortodoxă	347

X

Subarticolul II.

Cântarea cu privire la ton sau muzica religioasă.

§ 110.	Legile fundamentale și împărțirea muzicii vocale	373
§ 111.	Istoria cântării bisericești	375
§ 112.	Continuare	380
§ 113.	Continuare	388
§ 114.	Continuare <i>Rugămintele</i>	394
§ 115.	Continuare	399
§ 116.	Executarea cântării bisericești în general. — Modurile cântării melodice și executarea ei în special	404

ARTICOLUL III.

Pagina

Cetrea s. scripturi.

§ 117. Fundamentele istorice	412
§ 118. Originea pericopelor bisericești	415
§ 119. Punctele de vedere generale pentru alegerea pericopelor ce se citeac la sf. liturghie	419
§ 120. Scopul întrebunțării liturgice a bibliei în general și a pericopelor în special	422

ARTICOLUL IV.

Predica.

§ 121. Menirea predicii în cult și raportul ei către dânsul	424
§ 122. Disciplina bisericești în privința predicii în timpul vechiu creștin	426
§ 123. Locul predicii	428

SECȚIUNEA II.

Formele generale neesențiale (accesorii) sau însoțitoare comune
diferențelor rânduicli liturgice.

§ 124. Împărșirea, importanța și necesitatea formelor acestora	431
§ 125. Însemnarea cu sf. cruce	432
§ 126. Binecuvântarea	435
§ 127. Împunerea mânilor	439
§ 128. Pozițiunea corpului la actele culului	440
§ 129. Rădicarea mânilor și punerea lor crucii pe piept	446
§ 130. Descoperirea și acoperirea capului	448
§ 131. Îndreptarea feței spre răsărit	451
§ 132. Sărutarea sfântii sau a iubirii	451

PARTEA II.

Liturgica specială.

§ 133. Problema și împărșirea Liturgiei speciale	454
--	-----

Cap. I.

Cultul public comun adică rânduicliile bisericești publice comune
sau rânduicliile bisericești fixe, staționare.

§ 134. Definiția și împărșirea	455
--	-----

SECȚIUNEA I.

Rânduicliile bisericești publice comune de toate zilele.

ARTICOLUL I.

Cele șapte laude bisericești.

§ 135. Baza istorică a celor șapte laude bisericești	456
§ 136. Cuprinsul celor șapte laude în biserică cea veche	459

	Pagina
§ 137. Participarea la laudele bisericesti in biserica cea veche	462
§ 138. Sensul și simbolica celor șapte laude bisericesti	463
§ 139. De ce s'a fixat numărul șapte pentru laudele dumnezeesti	466
§ 140. Măsurarea timpului	467
§ 141. Timpul plinirii laudelor bisericesti in ziua de azi	468
§ 142. Ora a noua	470
§ 143. Vecernia	472
§ 144. Pavecernița	479
§ 145. Mezonoptica	481
§ 146. Litrenia	483
§ 147. Ora întâia	491
§ 148. Ora a treia	492
§ 149. Ora a șasea	493
§ 150. Obedința sau rânduiala tipicilor	494
§ 151. Mezoarele sau mijloaceurile	496

ARTICOLUL II.

Sf. liturghie.

§ 152. Trecere	497
§ 153. Conceptul sacrificiului. Sacrificiile Testamentului vechiu	498
§ 154. Sacrificiul lui Christos pe cruce și sacrificiul euharistic	500
§ 155. Numinile, simța și însemnătatea sf. liturghii	502
§ 156. Timpul serbării sf. liturghii	506
§ 157. Cele necesare pentru serbarea sf. liturghii	509
§ 158. Ministrul sf. liturghii	510
§ 159. Liturghiile bisericești ortodoxe răsăritene	514
§ 160. Urmă de ritual vechiu al liturghiei	521
§ 161. Partile liturghiei sf. Vasile cel Mare și a sf. Ioan Gură-de-aur	524
§ 162. Rânduiala liturghiei sf. Ioan Gură-de-aur. Proskomidia	526
§ 163. Rânduiala liturghiei chemaților sau a catehumenilor	534
§ 164. Rânduiala liturghiei credincioșilor	552
§ 165. Continuare	566
§ 166. Continuare	589

SECȚIUNEA II.

Rânduielele bisericești publice comune săptămânale.

§ 167. Trecere	602
§ 168. Rânduielele bisericești ale duminicii	602
§ 169. Rânduielele bisericești în celelalte zile ale săptămânii	609

SECȚIUNEA III.

Rânduielele bisericești publice comune anuale.

§ 170. Trecere. Impărțirea sărbătorilor anuale	612
--	-----

ARTICOLUL I.

Pagina

Rânduielele bisericesti la sarbatorile cele mari anuale comune tuturor acestor sarbatori.

§ 171. Vecernia cea mica	614
§ 172. Privigherea de toata noaptea	615
§ 173. Vecernia cea mare la privigherea de noapte	617
§ 174. Lita	618
§ 175. Binecuvantarea panilor, a graului, vinului si untului de lemn	619
§ 176. Utrenia cea mare la privigherea de noapte	621
§ 177. Sf. liturgie la sarbatorile cele mari	623

ARTICOLUL II.

Rânduielele bisericesti la sarbatorile cele mari anuale proprii numai unei din aceste sarbatori.

§ 178. Trece	623
------------------------	-----

Subarticolul I.

Rânduielele bisericesti la unele sarbatori mari anuale nemutabile.

§ 179. Rânduielele bisericesti la nasterea Domnului nostru Isus Christos	624
§ 180. Rânduielele bisericesti la arstarea Domnului nostru Isus Christos	633
§ 181. Rânduielele bisericesti la inaltarea onoratei crucei	639
§ 182. Rânduielele bisericesti la bunavestirea Nascatoarei de Dumnezeu	642

Subarticolul II.

Rânduielele bisericesti la sarbatorile mari anuale mutabile.

§ 183. Impartire	644
----------------------------	-----

I.

Rânduielele bisericesti ale timpului premergilor patruzecimii.

§ 184. Rânduielele bisericesti in duminica vameşului si a tanşului	645
§ 185. Rânduielele bisericesti in duminica fiului celui pierdut	646
§ 186. Rânduielele bisericesti in duminica lasatului de carne	647
§ 187. Rânduielele bisericesti in sambata inaintea duminicii lasatului de carne	648
§ 188. Rânduielele bisericesti in saptamana brânzei si in duminica lasatului de brânza	648

II.

Rânduielele bisericesti in timpul patruzecimii.

§ 189. Impartire	651
----------------------------	-----

A. Rânduielele bisericesti ale ajunului celei mari in general.

§ 190. Vecernia si Pavecemija in duminicile ajunului celei mari	651
§ 191. Mezoptica de toate zilele, Utrenia si Ora Inalta in ajunarea cea mare	652

	<u>Pagina</u>
§ 192. Ora a treia și a șasea în ajunarea cea mare	654
§ 193. Ora a noua, Obșednița și Vecernița în ajunarea cea mare	655
§ 194. Privecerița în ajunarea cea mare	657
+ § 195. Liturghia darurilor mai înainte sfințite	658
1. Conceptul, dezvoltarea istorică și motivele așezării liturghiei darurilor mai înainte sfințite	658
2. Prepararea sfintei pâini pentru liturghia darurilor mai înainte sfințite .	662
+ § 196. Rânduiala sf. liturghii a celor mai înainte sfințite	663

B. Zilele mai însemnate ale postului sau ajunării celei mari.

§ 197. Săptămâna întâia a ajunării celei mari	672
§ 198. Sămbăta săptămânii întâi a ajunării celei mari	673
§ 199. Duminica întâia a ajunării celei mari	674
§ 200. Duminica a doua a ajunării celei mari	676
§ 201. Duminica a treia a ajunării celei mari	677
§ 202. Duminica a patra a ajunării celei mari	679
§ 203. Joi a cincia a ajunării celei mari	680
§ 204. Sămbăta a cincia a ajunării celei mari	681
§ 205. Duminica a cincia a ajunării celei mari	683
§ 206. Săptămâna a șasea a ajunării celei mari	685
§ 207. Cele întâi trei zile ale săptămânii palmelor	689
§ 208. Joi cea mare	692
§ 209. Vineri cea mare	696
§ 210. Sămbăta cea mare	699

III.

Rânduielele bisericesti în timpul cincizecimii.

✓ § 211. Rânduielele bisericesti în ziua învierii Domnului sau în duminica paștelor	703
✓ § 212. Rânduielele bisericesti în săptămâna luminată	710
§ 213. Rânduielele bisericesti după săptămâna luminată până la înălțarea la cer a Domnului	712
✓ § 214. Rânduielele bisericesti la înălțarea la cer a Domnului și în duminica a șaptea după paști	715
✓ § 215. Rânduielele bisericesti în duminica cincizecimii și în cea a tuturor sfinților	716

Cap. II.

Rânduielele bisericesti particulare sau rânduielele bisericesti periodice.

§ 216. Trecere	718
--------------------------	-----

SECȚIUNEA I.

Despre sf. sacrameinte sau misterii.

ARTICOLUL I.

Despre sf. sacrameinte în general.

§ 217. Conceptul, însemnătatea și sublimitatea sf. sacrameinte	719
--	-----

	<u>Pagina</u>
§ 218. Ministrul sf. sacrament	720
§ 219. Primirea sf. sacrament	722
§ 220. Originea dumnezeiască a sf. tainc	723

ARTICOLUL II.

Despre sfințele sacramente în special.

I.

+ Sfântul sacrament al botezului.

§ 221. Conceptul botezului	724
§ 222. Partea vizibilă a botezului	725
§ 223. Ministrul botezului	726
§ 224. Subiectul botezului	728
§ 225. Timpul și locul botezului	733
§ 226. Nașa	737
§ 227. Numele celui ce se botează	739
§ 228. Obligațiile preotului față de nașa	739
§ 229. Ritul botezului	740

II.

+ Sfântul sacrament al mirului.

§ 230. Observan generale	751
§ 231. Ritul sf. sacrament al mirului	754

III.

+ Sfântul sacrament al euharistiei sau al comunicăturii.

§ 232. Conceptul sf. euharistii	771
§ 233. Efectele euharistice	772
§ 234. Partea vizibilă a sf. euharistii	773
§ 235. Ministrul sf. sacrament al euharistiei	774
§ 236. Subiectul sf. sacrament al euharistiei	775
§ 237. Răstimpul primirii sf. sacrament al euharistiei	780
§ 238. Ritul împărțirii cu sf. euharistie	783

IV.

+ Sfântul sacrament al pocăinței.

§ 239. Conceptul sfintei pocăinți	784
§ 240. Partea vizibilă a pocăinței	784
§ 241. Ministrul sf. sacrament al pocăinței	785
§ 242. Subiectul pocăinței	785
§ 243. Disciplina penitențială în biserică ortodoxă din timpurile cele mai vechi până în ziua de astăzi	788
§ 244. A) Obligațiile ministrului pocăinței înainte de mărturisirea păcatelor	801
§ 245. B) Obligațiile ministrului pocăinței la mărturisirea păcatelor	802

I.

Pagina

Obligațiile spiritualului în general.

§ 246. Spiritualul ca judecător. — Modul ascultării mărturisirii	803
§ 247. Continuare. — Întrebările	804
§ 248. Continuare. — Judecata spiritualului asupra mărturisitorului	808
§ 249. Continuare. — Deslegarea	810
§ 250. Spiritualul ca învățător	812
§ 251. Spiritualul ca medic	814
§ 252. Continuare. — Epitimile	814

II.

Obligațiile spiritualului în special.

§ 253. Trecere	817
--------------------------	-----

1.

+ Tratarea specială a unor penitenți după stările lor interne.

§ 254. Tratarea păcătoșilor ocazionali	818
§ 255. Tratarea păcătoșilor din datină și a celor recidivi	819
§ 256. Tratarea îndușmăniților și a celor obligați la restituțiune	820

2.

Tratarea specială a unor penitenți după stările lor externe.

§ 257. Tratarea copiilor	821
§ 258. Tratarea penitenților bolnavi	822
§ 259. Tratarea penitenților surzi și muți	824
§ 260. Penitenți pioși și scrupuloși	824
§ 261. ☉ Obligațiile ministrului pocăinței după mărturisirea păcatelor	826
§ 262. Timpul și locul mărturisirii	829
§ 263. Ritul mărturisirii	830

V.

+ Sfântul sacrament al preoției.

§ 264. Observan generale	831
§ 265. Ritul lăcătării premergătoare preoției	835
§ 266. Ritul hietoniei în diacon și în presviter	836

VI.

+ Sfântul sacrament al cununiei.

§ 267. Conceptul și partea vizibilă a cununiei	838
§ 268. Ministrul și subiectul cununiei	839
§ 269. Căstorile mixte	844
§ 270. Timpul și locul cununiei	846
§ 271. Ritul sf. sacrament al cununiei	846

Stăutul sacrament al cleoungerii (sf. maslu).

§ 272. Observări generale	849
§ 273. Ritul sf. cleoungerii	852

SECȚIUNEA II.

Despre sf. euhologii sau sacramentalii.

§ 274. Treceți	854
§ 275. Conceptul euhologiilor	855
§ 276. Scopul și efectele sacramentalilor	856
§ 277. Diferența între euhologiile bisericilor și sf. sacramente	857
§ 278. Originea sacramentalilor	858
§ 279. Ministrul și subiectul euhologiilor bisericilor	859

ARTICOLUL I.

Euhologiile relative la lucruri.

+ § 280. Sfințirea apei	860
§ 281. Consecrările	864
§ 282. Rânduiala ce se face la <u>troncia bisericii</u>	864
§ 283. Sfințirea bisericii	863
§ 283. Sfințirea antimisurului, a vaselor, veșmintelor, scagurilor și clopotelor bisericesti, a crucii și a icoanelor	875
§ 284. Sfințirea întinșurului	876
§ 285. Sfințirea casei și a altor obiecte, care sunt omului de lipsă spre susținere sau li periclităci susținerea	877

ARTICOLUL II.

Euhologiile și slujburile relative la persoane.

§ 286. Sfințirea și consecrarea persoanelor bisericesti	880
§ 287. Sfințirea arhidiaconului și a protopreșviterului	880
§ 288. Rânduiala la facerea răsafonului și a chipului echii mic	882
§ 289. Rânduiala la chipul sau schisma cea mare	884
§ 290. Sfințirea igumenului	886
§ 291. Slujbura arhimandritului	885

ARTICOLUL III.

Euhologiile relative la viața omului și la întâmplările ei felurite.

+ § 292. Impărțire	887
§ 293. Euhologiile bisericesti cu prilejul nașterii unui prunc	887
§ 294. Euhologiile bisericesti la nevoi generale și particulare	891
§ 295. Procesionea sfântă	891
§ 296. Peregrinațiile sfinte	893
§ 297. Euhologiile bisericesti la moartea unui creștin	894
§ 298. Euhologiile bisericesti relative la pomenirea morșilor	903
§ 299. Dnașcnițele bisericesti și ale statului cu privire la înmormântări și la locul de înmormântare	906

INTRODUCERE.

§ 1. Problema Liturgiceii.

Prin direcția didactică a bisericii, despre care trăiește omilelica și catehetica sau scurt zis didactica pastorală, se împărtășesc oamenilor adevărurile revelațiunii. Creștinii trebuie să primească deslușire despre ființa lui Dumnezeu, despre natura și voia Lui cea sfântă. Ei trebuie să-și cunoască bine menirea lor atât aici pe pământ, cât și dincolo în cer. Ei trebuie să cunoască mijloacele necesare pentru a putea duce o viață virtuoză și plăcută lui Dumnezeu. Ei trebuie să fie făcuți atenți la pericolele în privința credinței și a vieții lor religios morale. Apoi trebuie să se deștepte în ei o dorință fierbinte după harul lui Dumnezeu, după grația Lui. Trebuie să dorească să se îndrepte în mod real și să se sfintească cu adevărat. Deci creștinii trebuie să tindă după căință și îndreptare și după sfințenie adevărată.

Păstorul de suflete a învățat principiile și cunoștințele necesare unei corecte administrări a direcției didactice, din didactica pastorală. El are, nevoie însă, să-și câștige și acele cunoștinți, cari-i sunt necesare pentru a putea administra conștiincios și rodnic direcția cea mai sfântă a păstorului de suflete, direcția sacerdotală, adică a funcției preoțești, în înțeles mai restrâns.

Principiile și regulele pe cari trebuie să le observe, sau să le aplice preotul în exercitarea direcției preoțești, alcătuiesc cuprinsul și problema acelei științi pastorale, care se cheamă Liturgica.

§ 2. Direcția preoțească a lui Christos și a bisericii. — Cultul creștin-ortodox.

Omul, numai prin puterea lui însuș, n'a putut să se mântuiască nici măcar de o parte a urmărilor păcatului stră-

moșesc, adică de întunerecul minții, de neștiință și de tălăcire în lucruri religioase ¹⁾, cu atât mai puțin a fost în stare să se mântuiască de însuși păcatul și de culpa lui și să restabilească uniunea sa cu Dumnezeu ²⁾. Spre a putea aceasta, se cerea, ca lumina adevărului și a revelației dumnezeiești să se afâte de nou acolo, unde se întunecase, acolo, unde se stânse, să se reaprindă și ca natura cea alterată a omului să se restaureze, să se pătrundă iarăși de spirit și de viață dumnezească.

Aceasta o făcu Fiul lui Dumnezeu cel unul născut, trimis de Părintele ceresc spre mântuirea genului omenesc. Fiul lui Dumnezeu însă, făcu aceasta nu numai deșteptând în om conștiință morală nouă, mai înaltă, prin vestirea adevărilor celor mai sublime, dară mai ales ștergând culpa păcatului prin ascultarea sa deplină ³⁾ și prin uniunea sa intimă cu genul omenesc. Această ascultare, Dumnezeu o manifestă prin întreaga sa viață pământească, căci întreaga viață a lui Isus pe pământ a fost o neîntreruptă supunere vocii lui Dumnezeu, a fost ascultarea cea mai perfectă către Dumnezeu. Fiul lui Dumnezeu realizează mântuirea genului omenesc, mai ales prin actul cel mare, cu care și-a încheiat viața pământească, prin moartea sa de pe cruce. În această moarte se manifestă momentul cel mai înalt al ascultării și al sacrificării de sine. Prin această ascultare de bună voie și prin sacrificiul morții sale împăcătoare, rescumpărătoare, sau mântuitoare, deveni Christos mijlocitorul nostru la Dumnezeu Tatăl (I. Tim. 2, 5), arhierul nostru (Ebrei 5, 10; 6, 20; 9, 11; Ps. 110, 6), și mântuirea lui însăși deveni izvor etern, nesecat, de îndreptare, de îndurare și de dar pentru toși ceice ascultă de El.

Dară pentruca această operă a Mântuitorului, — care se numește dirigătoria, sau servirea lui arhierască, sau

¹⁾ Vezi: V. Nitolansky, Omiletica bisericiei dreptcred. răsant. Cernăuți 1875, p. 1.

²⁾ „Pre frațele tu-ai va rescumpăra omul, nu va da lui Dumnezeu prețul lui de rescumpărare. Si prețios este prețul rescumpărării sufletului lor și se va lisa de el în etern”. Ps. 49, 8, 9.

³⁾ „Precum pentru neascultarea unui om mulți s'au făcut păcătoși, așa și pentru ascultarea unuia mulți se vor face drepti”. Rom. 5, 19.

preotească¹⁾ — să se susțină și să se continue, și pen-
truca de roadele mântuirii lui Christos, să se împărtășiască
toate popoarele până la finea timpurilor și fiecare individ in
parte, a instituit Christos biserica sa. In biserica creștină
viează Christos in etern, in ea se continuă necurmat activi-
tatea preotească mântuitoare a lui Christos, in ea se reali-
zează îndeosebi onorarea și adorațiunea lui Dumnezeu, lu-
minarea, îndreptarea și sfințirea credincioșilor și se comunică
omenirii darul dumnezeesc, ce i l'a adus Christos.

Insă continuarea activității preoțești a lui Christos nu
se realizează numai prin influență dumnezească imediată
și nevizibilă, ci precum s'a arătat Christos pe pământ in
mod vizibil, și in mod vizibil a lucrat și a implinit mân-
tuirea, așa voește El, ca mântuirea aceasta să se și continue
in mod vizibil, adică prin forme externe, și astfel să se și
comunică omenirii roadele și darurile ei. Totalitatea acestor
forme constituie cuprinsul cultului²⁾ creștin-ortodox sub care
se înțeleg acele forme instituite de Christos și de biserica
lui, prin cari, cu mijlocirea organelor îndreptățite ale bisercii,
se realizează in om mântuirea adusă de Christos și fructele
ei, sfințirea omului și uniunea lui cu Dumnezeu; se mani-
festează in extern religiunea internă, adică onorarea și ado-
rarea internă a lui Dumnezeu, din partea comunităților, a
membrilor lor, precum și a bisericii întregi, și se susține și
se propagă această religiune³⁾.

§ 3. Istoria și originea cultului.

Religiunea in genere este legătura omului cu Dumnezeu. Ea
ar fi ceva prea abstract, dacă nu s'ar manifesta printr'un

¹⁾ Comp.: *Ep. c. Exrei 7, 24*, Mântuirea ortodoxă... partea I, rasp. la
intrebarea 56. Православно-догматическое богословие Макария. Томъ III.
С.-Петербург, 1851, pag. 152. Melchisedec, Teologia dogmatica a bisercii ortodoxe
catolice de casari. Publicată in limba română pentru școalele mai inalte clercale din
municipiul Moldovei, 1855, p. 224.

²⁾ *Cultus* vine dela *colere*, a îngrijii de ceva, a stima, a adora pe cineva. In
acest înțeles din urmă s'a întrebunțat cuvântul *cultus* de Romani, spre a înscena
adorațiunea zeilor in general, a religiunii și a religiozității dimpreună cu toate cele ce
prezintă aceasta dela em in raportul lui cu zeitatea (Comp. Cicero, *De nat. deor.* I. II
și Seneca, *epist.* 94, la *L. Luff*, Liturgik, oder wissenschaft. Darstellung des kath. Cultus.
I. Band, Mainz, 1844, pag. 38).

³⁾ Comp. *L. Luff*, I. c. p. 41 și *Wetzel und Welte*, *Kirchenlexikon oder Encyclopädie der kath. Theologie*. 2. Aufl. 3. Bd, 1884, p. 1233-1234.

cult. Cultul e deci în prima linie manifestarea concretă a religiei.

Cultul își are originea în credința pe care oamenii au avut-o și o au în Dumnezeu, care îndrumază și conduce toate lucrurile la adevărata lor țintă. Știința mai ales Max Müller, un scriitor de primul rang pe terenul acesta a dovedit că nu există nici un popor fără religie și fără cult. Dar acum și Plutarh a zis: „este mai ușor a zidi o cetate în aer, decât a funda un stat fără cult religios”¹⁾.

Religiunea și cultul în sensul cel mai general al cuvântului e deci, un fenomen universal în omenire. Prin cult își exprimă oamenii sentimentele lor de mulțumire și respect.

La păgâni, credința într-un singur Dumnezeu, este destigurată prin credințe în o multime de zei și zeițe. Unii dintre păgâni ca Asirienii și Babilonenii²⁾ au adorat și adoră încă, planetele, (soarele, luna, stelele), un cult cunoscut sub numele de Sabeism. Alte popoare adorau pământul, marea și chipuri făcute cu mâna: idoli, un cult cunoscut sub numele de „Fetișism”. Materialul din care se făceau idolii era diferit. De regulă era aurul, argintul, lemnul sau piatra, din care își construiau ei Fetișii lor. Alte națiuni păgâne ca Egiptenii adorau și adoră animalele. Nici din lumea fizică, nici din cea transcendentă, n'a rămas nimic ce păgânii să nu fi încercat să zeifice. Numai lui Dumnezeu celui adevărat nu i-au dat cultul ce i se cuvine.

Și modul cultului păgân e corespunzător naturii lor depravate. În cultul religios păgân, aflăm actele cele mai destrăbălate și desfrânate, așa d. e. în cultul Cibelei, al lui Baal, al lui Bachus, al Venerei, etc.

Ceremoniile cari însoțeau cultul lor erau crude, așa arderea sau alte feluri de sacrificii de oameni, cum se întrebuintau la Egipteni³⁾. Arabi, Fenicieni, etc. S. Scriptură (III.

¹⁾ Contra Coloten, Sprinzel, Fundamental-Teologie, 1876. p. 129. — Schroederu, Memoria asupra facultății de Teologie, p. 26.

²⁾ În Asiria — regatul Medic și Chaldeic — era așezicând patria și legământul religioasă politeiste a naturii. Casa preotească conducea cultul religios și poporul credea că preoții lor pot să cunoască voința zeilor și să îmbunătățească sau să înrăutățească soarta oamenilor după cursul stelelor.

³⁾ La Egipteni, cei dinți regi întorcează orașul Memphis și durara și un tempel mare, regulând cultul zeilor.

Imp. 12. 28) ne povestește : că „preoții lui Baal, se tăiau cu cuțitele până ce se umpleau de sânge”. La *Indieni* constă cultul din rugăciuni, purificațiuni, jertfe, pelerinagii, post, milostenie, pocăința și la bătrânețe viața de sihastru ; și astăzi e datină că se ciuntesc, se ard, își fac diterite semne în față, la pulpe, la brațe. Ei sîn încă la datina, că, după moartea hărhatului, ard femeia rămasă.

Din cele expuse, e evident, că în cultul păgân, nu există nimic, care să ridice pe om, de la cele pământești la cele cerești. Din contră, tot felul de necuviință se află în cultele lor.

Cultul monoteist.

Cultul unui Dumnezeu se află abia la poporul evreu, căruia prin profetii T. V., i s'a revelat credința într'un singur Dumnezeu. Acest cult e adică așa de vechiu ca și neamul omenesc. Fiii protopărinților genului omenesc aduc lui Dumnezeu ca sacrificii, daruri din roadele muncii lor. S. Scriptură ne informează că în timpul lui Enos, fiul lui Sit, oamenii se închinau și chemau numele lui Jehova. Oamenii au început deja a se aduna în locuri anumite și a aduce lui Dumnezeu, rugăciuni și jertfe. (Gen. IV. 26).

Apoi din urmașii lui Adam Abel fu ucis, și urmașii lui Cain s'au depărtat de calea cea plăcută lui Dumnezeu. Numai urmașii lui Sit, păstrară după putință, credința și cultul adevărat. Dar, și dintre aceștia, cei mai mulți fură ademeniți, cu timpul, de Cainiți și de exemplele lor rele și se dădură la răutăți. Adorarea lui Dumnezeu cea adevărată se mai susținu prin Noe, dar, și din urmașii lui căzură mulți căzură la idolotrie.

Cultul lui Dumnezeu, intrucât se susținu în puritatea lui la patriarhii T. V., constă *esențial* din *sacrificii* însoțite de *invocațiuni* și *rugăciuni*. (Gen. XII, 8). Așa va fi fost și sacrificiul lui Abel, al lui Noe, al lui Avraam și Iacob. În orice caz acestea închipuiau marele sacrificiu, ce avea să-l aducă odată Isus Christos pe muntele Golgota.

În epoca postdiluviană, se distinsă, prin pietate, Avraam. De acesta deci, îl alese Dumnezeu ca să fie depozitarul revelațiunilor mântuitoare. Ca patrie îi promise Du-

mnezeu atât lui, cât și urmașilor lui, Canaanul. Cultul lui Dumnezeu luă acum forme simple. În locurile unde primeau revelațiuni, construiau altare, cari erau niște înălțimi făcute din pietre și pământ (Gen. XII. 7-8). Mai rădicară și un tel de pietre monumentale, peste cari turnau untdelemn, ungându-le și stîntindu-le lui Dumnezeu. În Geneză, citim că Jacob fugind de fratele său Esau, făcu la Bethel un vot, că dacă Dumnezeu îi va ajuta să se întoarcă sănătos în patrie, va face un sanctuar. Sucezându-i aceasta, își împlini promisiunea depărțând din cortul său mai întâi toți idoli, apoi se duse la Bethel cu familia sa și acolo înălță un altar.

Așa dară, după cum ne spune Arheologia (Onciul p. 563), cultul Dumnezeesc, în timpul patriarhilor, consta din rădicare de altare, de pietre monumentale, din sacrificii, rugăciuni, promisiuni, tăcerea în prejur și din jurăminte.

După ce urmașii lui Iacob deveniseră în Egipt, un popor numeros și după ce acesta fu scos de aici de Moisi, și după ce la muntele Sinai, fu declarat de popor ales al lui Dumnezeu, nu mai putu satisface cultul cel simplu de până atunci. Formele cultului divin de pe timpul patriarhilor fură determinate, fixate și regulate prin legi pozitive. Acest cult, cu toate elementele esențiale, se proclamă de Moisi ca modul de adorare al lui Dumnezeu, formând așa un cult complet. Apoi se construiește un templu. Acesta se inzeștează cu toate obiectele și aparatele necesare. Se institue o stare sacerdotală, se holărăsc sărbători și se arată modul cum au să se serbeze. Scurt, așa se institue un cult mosaic ca un întreg organic, care poartă în sine caracterul unei adevărate adorațiuni divine, fiindcă Moisi îl formează după instrucțiunile date de Iehova.

§ 4. Instituțiunea cultului creștin ortodox.

Baza cultului ortodox a pus-o Isus Christos însuș. Christos a instituit sf. euharistie și serbarea ei sub forma pâinii și a vinului (Mat. 26, 27; Mc. 14, 22; Lc. 22, 19; I. Cor. 11, 23), a așezat misterul botezului (Mat. 28, 19), al pocăinței (Mat. 18, 18) și al preoției, poruncind apostolilor, ca să lucreze și să împărtășiască misterele

măntuirii, și investindu-i cu puterea necesară (Mat. 28, 19; Mc. 16, 15; Ioan 20, 21, 22; Efes. 4, 11; I. Cor. 1, 17; fapt. ap. 20 28). Christos *binecuvântă*, impune mâinile la binecuvântare (Mat. 19, 15; Lc 24, 50) și promite deosechit dar aceloră asupra cărora se vor pune mâinile (Marcu 16, 18). El însuș se roagă. *Nopti intregi petrece în rugăciune* (Luca 6, 12; 22, 41); rădică, la rugăciune, ochii spre cer (Ioan 17, 1), ingenunchie la rugăciune (Luca 22, 41); cade, la rugăciune, cu fața la pământ (Mat. 26, 39), *umblă la biserică* (Ioan 2, 13; Marcu 3, 1), *răvinește pentru onoarea casei lui Dumnezeu* (Ioan 2, 13), *învață modul, cum să ne rugăm* (Matei 6, 5; Luca 11, 2; recomandă rugăciunea comună (Mat. 18, 19), indeamnă la rugăciune (Luca 11, 9; 22, 40; Mat. 26, 41), *învață în templu* Marcu 6, 2; Ioan 7, 15), observă serbarea sâmbetei și a sărbătorilor, precum și datinele la aceste (Mat. 26, 18; Marcu 6, 2; Ioan 7, 14, și ajungează nu numai El însuș (Mat. 4, 2), dară declară ajunarea de faptă bună și demnă de urmat (Mat. 6, 16), căreia îi atribue efecte minunate (Mat. 17, 21; Marcu 9, 29).

Exemplul și poruncile lui Christos relative la cult, nu numai se impliniră cu conștiință și cu fidelitate de sf. apostoli, dară și ei, în privința cultului, făcură orânduiri pozitive (I. Cor. 11, 2, 34). Cântarea psalmilor și a imnelor, citirea sf. cărți, vestirea cuvântului dumnezeesc, rugăciunea comună și aducerea sacrificiului celui necrunt, erau, pe timpul apostolilor, părți principale ale serviciului dumnezeesc (I. Cor. 14, 26; Col. 3, 16; Efes. 5, 19; I. Tim. 4, 13; fapt. ap. 20, 7; Rom. 10, 17; I. Tim. 2, 23; fapt. ap. 2, 42; I. Cor. 10, 16, 17; I. Cor. 11, 23—26). Așisderea se întimpină, în serviciul dumnezeesc apostolic, impunerea mânilor (fapt. ap. 8, 17; 19, 6), plecarea genunchilor (fapt. ap. 7, 60; 9, 40), rădicarea mânilor (I. Tim. 2, 8), descoperirea capului la bărbați (I. Cor. 11, 4), sărutarea sfântă (I. Cor. 16, 20; II. Cor. 13, 2; Rom. 16, 16), luminarea solemnă a locului de adunare (fapt. ap. 20, 8).

Cine voia să primiască botezul își mărturisia mai întâu credința și, căindu-se de păcate, primia botezul intru numele sf. treimi spre iertarea păcatelor, luând spre întărirea

credinței, prin ungere și darul sf. Spirit (fapt. ap. 2, 38; 8, 37; II. Cor. 1, 21). Cei ce se căiau de păcatele lor, își mărturiseau aceste (fapt. ap. 19, 18; Iacov 5, 16) și astfel primeau iertare; iară păcătoși mari se scoteau din comunitatea creștinilor și iarăși se primeau întransa, dacă, supunându-se la exerciții de căință, aduceau fructe demne de căință (I. Cor. 5, 5; II. Cor. 2, 6; I. Tim. 1, 19). Celor bolnavi li împărtășiau preoții misterul sf. maslu, prin ungere cu unt-de-lemn și prin rugăciune, spre curățirea sufletului de păcate și spre întărirea corpului (Iacov 5, 14). Pentru vestirea cuvântului dumnezeesc, pentru administrarea sf. sacramente și, în genere, a actelor sfinte și pentru ocărnuirea bisericii, așezau apostolii, prin rugăciune și impunerea mânilor, *episcopi și presviteri*, iară pentru serviciul la mese comune și pentru îngrijirea săracilor, precum și pentru ajutorarea la plinirea celor sfinte, *diaconi* (fapt. ap. 14, 23; 6, 1—6; I. Tim. 5, 22). La început, se adunau apostolii în scopul rugăciunii și al cântării psalmilor și imnelor, în templul din Ierusalim și în sinagogegele Iudeilor, ca locuri ale serviciului dumnezeesc al testamentului vechiu (fapt. ap. 13, 14; 14, 3; 18, 4; 19, 8), iară pentru plinirea actelor liturgice proprii creștinilor, cu deosebire pentru aducerea sacrificiului celui necrut, se adunau ei în locuinși particulare și mai ales în case mai mari ale creștinilor (Luca 24, 33; fapt. ap. 1, 13; 2, 46; 12, 12; 20, 7; Rom. 16, 5; Col. 4, 15). Pentru serviciul dumnezeesc și îndeosebi pentru serbarea sf. euharistii se adunau creștinii pe timpul sf. apostoli în toată ziua, iară mai ales în ziua Domnului sau Duminica, ce se numia și ziua întâia a săptămânii (fapt. ap. 20, 7; I. Cor. 16, 2). Afară de Duminica se petreceau ca sărbători pe timpul apostolilor: ziua morșii și a învierii lui Christos și cincizecimea, adică ziua pogoririi Spiritului sfânt (fapt. ap. 2, 1; 20, 16; I. Cor. 5, 8; I. Cor. 16, 8). Ca deosebite ore de rugăciune, pe timpul apostolic, se înscamnă în sf. scriptură ora a treia, a șasea, a noua (a 9, a 12, și a 3 de acuma) și miezul nopții (fapt. ap. 2, 15; 10, 9; 3, 1; 16, 25). Cu euharistia era împreună cina cea comună sau de iubire (I. Cor. 11, 13; fapt. ap. 2, 42; Iuda v. 12).

§ 5. Desvoltarea ulterioară cultului creștin-ortodox.

După timpul sf. apostoli până la împăratul Constantin cel Mare, rămase cultul creștin aproape în aceeași stare, în care se afla el pe timpul apostolilor. Acest timp era timp de asuprire și de persecuțiune și, așadară, în el nu se putea lucra la construirea deplină a edificiului cultului și, în general, nu se putea da cultului creștin acea plinătate, ce o aflăm în el în timpurile mai târzii. Biserica creștină a trebuit să devină mai întâiu la pozițiune externă liberă, sigură, și apoi deabia a putut să-și desvoalte și să-și perfecționeze cultul său, cu atât mai vârtos, că această desvoltare era condiționată de referinși externe, de revelațiuni nouă ale spiritului și vieții creștine, de momente istorice și amintiri ce le produsera timpurile ulterioare. Dară cultul, în timpurile cele prime ale creștinismului, nici n'avea lipsă de multe forme externe. Primul foc al entuziasmului, puterea minunată a credinței celei vii apropierea imediată a istoriei sfinte și suflarea mai simșibilă a Spiritului dumnezeesc, toate aceste făceau, că la început era de prisos un cult deplin desvoltat.

Dobândind biserica, prin împăratul Constantin cel Mare, pace, a dat ea întregi formațiuni liturgice acea plinătate și acel ornament, ce se cuvine miresei lui Dumnezeu celui viu. Serbarea sacrificiului euharistic se amplifică cu ceremonii pioase, cu cari îl vedem plinindu-se, cea mai mare parte, și în ziua de astăzi. Acelaș lucru se întâmplă și cu celelalte misterii. Case dumnezești se rădicară pretutindeni și se ornată cu icoane sfinte. Anul împărțindu-se în Duminici, în sărbători și în zile de lucru, în timp de ajunare și de căință, deveni aducere aminte progresivă de adevărurile sublime ale creștinismului. Scurt, religiunea lui Christos învinse lumea, și aceasta cu bucurie primi influința ei salutară asupra tuturor referințelor vieții omenești.

Însă, cum că această perfecționare a cultului este exclusiv de competența bisericeii, se înțelege de sine, după cele zise în paragraful premergător. Căci mai întâiu, cultul e acel element, în care și prin care biserica își împlinește o parte esențială a menirii sale dumnezești, și, prin urmare, numai

ea poate fi chemată a regula și conserva modul cel adevărat al plinirii cultului și al adorațiunii lui Dumnezeu, dând credincioșilor garanție, că, precum în învățătura cea adevărată, așa nu rătăcească ei nici în modul cel adevărat al adorațiunii lui Dumnezeu. Sau, cum s'ar aștuta și s'ar conserva în cult unitatea necesară, dacă el nu s'ar regula și conduce de centrul unității, adevărată de biserică? Deci, acum, cu privire la această împrejurare cultul, formațiunea, regularea și conducerea lui nu poate să se lase în sama altera, ci el trebuie să se considere ca una dintre cele mai importante afaceri ale bisericești, ca un obiect al îngrijirii și al activității ei institutive și conducătoare ¹⁾.

În realitate Biserica a și îngrijit totdeauna de cult și acesta, așa precum îl avem acum în biserică, s'a dezvoltat din părțile și formele sale fundamentale, cari provin dela Christos și dela apostoli, numai în biserică. Acum sinodul din Laodicea rânduește, ca toți să zică rugăciunile cele întărite de sinod, și nu altele nouă, ca rânduiala lor să se observe neschimbată și ca nimeni, orișicine ar fi, să nu compună alte rugăciuni ²⁾. Și sinodul din Cartago rânduește, „ca rugăciunile cele întărite în sinod, ori rugăciunile introducătoare, ori cele încheietoare, ori rugăciunile punerii înainte (ale binecuvântării), ori punerile mâinii (rugăciunile hirotoniei și cele pentru iertare), de toți să se isprăvească, și nici într'un chip să nu se zică altele în contra credinței, ci să se zică cele ce s'au adunat de cei mai înțelepți” ³⁾. Spre a se executa aceste hotărâri, se compuseră, cu timpul, cărți bisericești, cari cuprindeau rânduielile serviciilor dumnezeiești și de cari bisericile erau îndatorite a se folosi întru împlinirea rânduielilor liturgice. Cu deosebire îngrijeau păstorii bisericilor pentru serviciile dumnezeiești premergătoare sf. liturgii și pentru sf. liturgie însăși, al cărei cuprins esențial se conserva neschimbată în decursul timpurilor. Numai partea externă, neesențială a ceremoniilor și a rânduielilor bisericești, depindea de

¹⁾ Comp. I. Luth, Liturgik, I. Band, p. 66—68.

²⁾ Vezi: Can. 18 al sin. din Laodicea, și anume explicația canonului acestuia (Σύνοδος τῶν Θεσσαλονικῶν καὶ ἑτεῶν ἐκκλησιῶν... ἐπὶ τῶν Πάτερ, καὶ Μ. Πόλεως, Ἀδριανουπόλεως, 1853, p. 188).

³⁾ Can. 114 al. sin. de Cartago.

libertatea episcopilor și de aici se explică faptul că diversele biserici locale aveau liturgia lor proprie. Dară și de această libertate nu făceau episcopii mai târziu întrebuințare și așa acum în jumătatea a II. a secolului IV. vedem la răsărit în generală întrebuințare liturghia sf. Vasile, care apoi s'a prescurtat de sf. Ioan Ciură-de-aur. La apus, hotărî sinodul din Roma, sub episcopul Gelasiu din secolul V., ca liturgia să nu se supună la nici un fel de schimbare.

În urma acestor stăruinți ale păstorilor bisericești în direcțiunea cultului dumnezeesc serviciile bisericești și-au conservat pe deplin cuprinsul și rânduile esențiale predate bisericii de s. apostoli.

§ 6. Cultul testamentului vechiu în raport cu al testamentului nou.

Precum religiunea testamentului vechiu era numai chipul și umbra bunătaților celor viitoare ¹⁾, așa și cultul lui avea numai caracter tipic sau simbolizător, care își afla realizarea în Isus Christos și în sacrificiul testamentului nou. Cultul testamentului vechiu n'avea însemnătatea prin sine însuși, ci numai într'atât, încât inchipuia opera mântuirii plinite de Isus Christos. De aici urmează, că cultul testamentului nou e superior celui al testamentului vechiu; și că cel ultim stă cătră cel dintâiu, în raport ca chip (tip) către realizarea sa, ca umbră cătră lumină.

Acest raport a fost și cauza, că cultul testamentului vechiu n'a trecut cu toate instituțiunile sale în cultul testamentului nou, cuprinzând acesta locul celui vechiu. Această abrogățiune s'a făcut prin o deciziune răspicală a sinodului apostolic din Ierusalim. Învățătorii iudeo-creștini adevărați prețindeau dela păgânii cari voiau să primească legea lui Christos, tăierea împrejur după datina lui Moisi și observarea legii lui, căci dealmintrelea, nu se vor putea mântui. Făcându-se ceată în privința acestei chestiuni se adună apostolii și

¹⁾ Evr. 10, 1: „Căci legea având umbră bunurilor viitoare, dară nu însuși chipul lucrurilor, nici odată nu poate cu aceleas sacrificii cari se aduc pururea în tot anu, să facă desivârșiți pre cei ce se apropie”. (Comp. Evr. 8, 5 și Colos. 2, 17).

preoții în Ierusalim, către cari vorbind Petru, zise între altele: „Acuma dată ce ispiți pre Dumnezeu a pune pe cerbicea învățăceilor jugul, cari nici parinții noștri, nici noi n'am putut să-l purtăm. Ci prin darul Domnului nostru Isus Christos credem, că ne vom mântui, ca și aceia”. Deci după multă cercare și în acord cu Spiritul sfânt, deciseră apostolii, presviterii și toată adunarea, ca mai mult să nu se pună nici o greutate peste păgâni, fără numai cele de lipsă ¹⁾, înțelegându-se aici sub greutate legea ceremonială a testamentului vechiu dimpreună cu instituțiunile sale. Astfel, pelângă credința în darul mântuirii al Domnului nostru Isus Christos, se prezintă legea ceremonială a testamentului vechiu cu instituțiunile sale ca o greutate superfluă, abrogându-se atât ea cât și preoția și sacrificiul ei și ocupând locul ei o preoție și un sacrificiu nou. *„Iară acuma mai bună servire a dobândii, încât este mijlocitorul unui mai bun așezământ, care spre mai bune făgăduinși s'a așezat. Că de ar fi fost cel dintâiu fără de prihană, nu s'ar fi cerut loc pentru un al doilea”* ²⁾).

Dară deși cultul testamentului vechiu s'a abrogat de cel nou, totuși fiind testamentul vechiu introducerea istorică la testamentul nou și stând ambele testamente către o altă în raport reciproc, n'a rămas testamentul vechiu fără de influență asupra formațiunii și dezvoltării cultului testamentului nou. Așa vedem, că unele forme, ceremonii și simboale, precum rugăciunea comună, cântarea, citirea sf. cărți, binecuvântarea și sfințirea, plecarea genunchielor și starea dreaptă la rugăciune, impunerea mânilor, tămăierea și altele de asemenea forme și ceremonii ale cultului, precum și simboalele naturale, cum e h. o. pânea, apa, lumina tămăia ș. a., sunt comune cultului dumnezeesc iudaic și celui creștin. Cauza acestei aparițiuni e, că religiiile testamentului nou îi sunt comune cu religiunea testamentului vechiu, unele idei fundamentale, că unele forme și simboale ale cultului au caracter general omenesc și natural, că la introducerea formelor cultului nu se ia în considerare numai idea religioasă, ce o

¹⁾ Fapt. ap. c. 15, v. 1-9.

²⁾ Ex. 8, 6.

reprezintă formele, ei și natura și necesitatea oamenilor, cari în toate timpurile și sub toate climatele, în formele lor fundamentale își sunt egali. Pentru aceea întâlnim, în cultele tuturor religiunilor timpului nou și celui vechiu, oarecari forme comune și aceasta e chiar, o prerogativă a cultului creștin, că el se află în posesiune de forme, cari sunt stinșite prin întrebuințarea miilor de ani, și cari, născându-se de odată cu religiunea, nici nu se vor pierde cândva. Acestea sunt simboalele, cari nu aparțin creștinismului, iudaismului ori păgânismului, ci omului ca atare.

Astfel e deplin justificată primirea unor forme din cultul iudaic ori păgân în cel creștin.

§ 7. Ființa cultului.

Spre a înțelege ființa cultului, trebuie să deosebim partea sa dumnezească și partea sa omenească. Partea dumnezească a cultului conține aceia ce săvârșește preotul ca locuitor al lui Dumnezeu. Partea omenească a cultului însă, e aceea, care apare ca activitate a comunității creștine sau și a preotului ca reprezentant al comunei. Prima parte e obiectivă și a doua e partea subiectivă a cultului.

Ființa cultului după partea sa obiectivă sau dumnezească e o continuă mijlocire a mântuirii genului omenesc mântuit obiectiv de Christos.

Prin păcatul strămoșesc s'a rupt firul de comunicare plin de fericire, dintre Dumnezeu și om. Omenirea s'a încălecat cu culpa și înzădar sindea după adevăr, înzădar caute mântuire, încunjurată fiind de o natură, care însăși geme sub blăstămul păcatului. Deci trimise Dumnezeu, vecinic milostiv fiind, pe unul născut fiul sau. Prodata lui a fost ca să vestească adevărul cel vecinic să ștergă culpa (vina și pedeapsa cea vecinică), să mijlocească ajutorul grației dumnezeiești, curățind natura de blăstămul păcatului sub care gemea. Aceasta era prodata operei de mântuire și El a implinit-o, deșteptând în om conștiința morală nouă mai înaltă prin vestirea adevărilor celor mai sublime și mai ales ștergând culpa păcatului prin ascultarea sa deplină,

care și-a ajuns culmea în actul cel mare, cu care și-a încheiat viața sa pământească, prin moartea sa de pe cruce.

Deci ca mântuirea realizată obiectiv a genului omenesc să fie mijlocită omenirii până la împlinirea timpurilor, a înțemeiat Christos biserica sa, care își împlinește prodata sa prin cultul ășezat de Christos și încredințat bisericii spre administrare. Acest cult cuprinde toate lucrările mântuirii, pe care însuși Christos le-a împlinit.

1. Christos se sacrifică Tatălui ceresc în continuu pentru păcatele omenirii. 2. Biserica vestește încă evangelia, sau cuvântul lui Dumnezeu, prin predică. 3. Ea împărtășește sf. Duh și mulțimea darurilor sale în continuu în stintele sacrameente și 4. Curățește prin sacramentalii natura, de blăstârțol sub care geme.

Precum moartea lui Christos pe cruce a fost centrul operei de mântuire, astfel și în cultul creștin, jertfa lui Christos, sau sf. liturgie cu sf. eucharistică formează punctul de culminațiune al cultului ortodox.

De oarece cultul, după partea sa obiectivă, constă în mijlocirea mântuirii și a darurilor ei genului omenesc, se numește el cult sacramental sau harismatic.

Prin acest cult se împlinește în noi împăcarea și uniunea noastră cu Dumnezeu; sfințirea noastră, și prin uniunea noastră cu Dumnezeu ne facem părtași vieții vecinice. De aceea formează cultul ortodox, după partea lui cea dumnezească sau obiectivă, idea principală sau fundamentală. Fără de acest element, cultul ar fi lipsit de toată sfințenia mistică, de putere mai înaltă și de caracteristica sa și n'ar fi cult creștin. Prin elementul harismatic toate actele și părțile cultului își capătă însemnătatea lor adevărată și îndeplinirea sau așazicând, perfecțiunea lor.

Cultul ortodox e după partea lui obiectivă un fapt real, continuat în vecie, al mântuirii omenirii. Căci este sărbarea prezenței celei reale a lui Christos (la liturgie) în biserică și a comuniunii noastre cu el și chiar pentru aceea este el și reala, vizibila apanșiune și reprezentațiune a bisencei ortodoxe.

Ființa cultului după partea lui subiectivă sau omenească.

Scoboritei lui Dumnezeu la om, în realizarea mântuirii și în cultul sacramental, trebuie să-i corespundă și devotamentul omului față de Dumnezeu. Omul trebuie să previe grației oferite lui în cultul sacramental, să o primească cu mulțămită și să conlucreze cu ea.

Deci dar; toate lucrările omenești vizibile săvârșite sub conducerea bisericii la cult, constituie partea omenească sau subiectivă a cultului. Această parte a cultului o putem deci numi cult subiectiv sau latreutic.

De acesta se țin efectele, care le produce cultul sacramental în acia, cari nuși pun nici un impediment în cale. Aice numărăm :

1. Credința creștină, care constă în cunoștința adevărului etern (dumnezeesc) și în convingerea vie despre realitatea lui obiectivă. Această credință, caută, unde există în adevăr, să se prezinte în confesiune. Exprimând creștinul credința aceasta sau mărturisind-o, urmează el, pe de o parte, unei necesități interne, neevitabile, pe de altă parte, ascultă de porunca expresă a lui Christos¹⁾.

Mărturisirea aceasta a credinței conține sau întregul cuprins al adevărilor revelate, ex. mărturisirea simbolului credinței sau numai oarecari părți, ex. în predică:

2. Credința vie produce recunoștința maiestății și mărireii lui Dumnezeu, a sfințeniei și dreptății sale. Fructele acestei recunoștințe sunt respectul adânc și admirarea; ambele se exprimă în adorarea, lauda și glorificarea lui Dumnezeu.

3. Simțământul de respect și admirare ne determină să adorăm și sfinții lui Dumnezeu și anume: atât îngerii, cât și toți sfinții.

4. Nedespărțit de simțământul respectului și admirării ființei ce-i mai depline e simțământul, ce-l are omul când privește la sine. Aice observă el slăbăciune, neputință și natură păcătoasă. Această conștiință îl apasă pe om și îl determină la mărturisirea păcatelor sale.

¹⁾ Mat. 10, 32, 33. Luca 12, 8.

5. Cu simțământul slăbiciunii și al neputinței, stă în stănsă legătură și simțământul omului că are nevoie de ajutor. Acest simțământ își află expresiune vie în rugăciunea religioasă.

Toate aceste expresiuni formează cuprinsul ființial al cultului laiteutic sau subiectiv.

§ 8. Scopurile și necesitatea cultului creștin-ortodox.

1. Primul scop al cultului bisericii ortodoxe este manifestarea în extern a religiei interne, adică a adorațiunii interne a lui Dumnezeu din partea comunităților, a membrilor lor și a bisericii întregi. Ca ființi corporale-spirituale simțim necesitatea, ca aceea ce ne mișcă și ne pătrunde sufletul, adică gândurile și simțămintele noastre să le manifestăm în extern, prin cuvinte și prin acte.

Pentru aceea acum, în lucrurile de toate zilele se arată prietenia, iubirea și mulțămia prin semne și expresiuni externe; și pentru aceea bucuria erupse în salt, durerea, în plâns, și omul se simte mai ușurat, dacă astfel satisface simțământului său. Și nu numai aceea ce-l mișcă și-l pătrunde adânc, nu poate omul să fină ascuns în sine, ci și aceea despre ce e convins cu tărie. El se simte impușcat să comunice, să descopere numai decît și altuia o astfel de convingere internă.

Aceasta are valoare și relativ la religiune și la simțămintele religioase. Cu atît mai vîrtos, cu cît acestea ating cele mai adânci coarde ale inimei și pătrund pre om cu mai multă putere, decît alte simțăminte. Omul simte necesitatea, ca să-și exprime numai decît, în extern, credința, viața sa religioasă, pietatea, adorațiunea, lauda și premărirea sa de Dumnezeu și mulțămia sa către Dumnezeu, simțământul păcatoseniei sale, al dependenței sale de Dumnezeu, al dorului inimei sale după Dumnezeu. Pentru aceea vedem pe oamenii cei dintîi aducînd lui Dumnezeu sacrificiu ca expresiune a simțămintelor lor de mulțămia, de dependență și de adorațiune, și în cele mai adânci deșerturi ale lumii păgâne dăm de ruine de temple și de altare ca tot atâtea argumente despre adevărul propozițiunii, că unde e viața religioasă, acolo se află și manifestări externe ale acelei vieți, adică forme de

cult și datine religioase. Și astfel, după cursul natural al lucrurilor în lume, al vieții spirituale și al dezvoltării ei, nu numai omul sau creștinul singur, dară și comunitatea religioasă, toți membrii ei trebuie să simțiască necesitatea de a-și manifesta în extern credința, viața religioasă, pietatea și adorațiunea, lauda și premărirea de Dumnezeu, dependența de Dumnezeu, mulțămirea către Dumnezeu și speranța în Dumnezeu, adresându-se în rugăciune, pe lângă Dumnezeu și către îngerii și sfinții lui Dumnezeu și mărturisind în public, că ei sunt creștini și membri ai aceleiași comunități bisericești, și exprimând participarea pioasă, unul pentru altul, în rugăciune de cerere pentru cei vii și pentru cei morți, aceea ce tot la un loc e un scop al cultului creștin-ortodox: scopul *latreutic*, (dela *λατρεία*), în care constă și ființa cultului după partea sa omenească sau subiectivă.

II. Al doilea scop al cultului bisericii ortodoxe este sustinerea și propagarea credinței și a vieții creștine-ortodoxe, edificarea credincioșilor, care scop se numește *edificator sau și didactic*. Precum aceea ce mișcă și pătrunde pe om, caută să se manifesteze în extern, așa și cele externe influențează asupra celor interne, înviorându-le și întărindu-le. Cu deosebire se poate zice aceasta despre cultul bisericii ortodoxe, carele, prin formele și acțele sale externe, influențează într'un mod puternic asupra credinței și vieții creștine.

Dacă se roagă creștinul, laudând și premărind pre Dumnezeu, atunci se culundă spiritul lui tot mai mult în privirea însușirilor celor subline ale lui Dumnezeu, și, pătrunzându-se de ele, se întărește intru dânsul credința lui în Dumnezeu cel mare și prea puternic, pietatea și adorațiunea lui către dânsul. Dacă exprimă creștinul în rugăciune simțământul păcătoșeniei și al dorinței de a se împăca și a se împreuna cu Dumnezeu, atunci se potenează intr'insul și se înalță tot mai mult conștiința lui despre această păcătoșenie și dorință. Și nu se întărește credința, nu se înviorază simțământele pietății, ale adorațiunii și ale mulțămitei creștinului către Dumnezeu, dacă în zile de sărbători și în timpuri sfinte i se pun în vedere revelațiuni și semne ale darului și ale bunătății nescinute a lui Dumnezeu, ori momente subline din viața acelor sfinți, cari au exelat prin credință entuziasmată, prin religiositate profundă și prin deplinătate morală? În aceste revelațiuni și momente, vorbește spiritul istoriei și puterea exemplului cu un viers fermecător, năvălit: aici devine cultul, așa zicând, o tradițiune vie de pietate și

religiositate și o predică stabilă, influențând asupra credinții și vieții creștine cu binecuvântare. Și ce elemente de deșteptare religioasă, de întărire și de luminare nu zac în rugăciunile și cântările bisericii, în lecțiunile ei biblice, în simbolica actelor sfinte ale cultului și, în special, în predică, care e mijlocul cel mai ales de deșteptare, susținere și propagare a credinței și a vieții creștine! În fine, ce putere întăritoare nu exercită asupra credinții și a vieții individuale comunitatea adunată în unul și același loc sfânt, spre lauda și premărirea lui Dumnezeu! Adunarea într-o biserică, ce ne separă de toată comunicațiunea pământească a vieții, și așa zicând, ne introduce în liniștea misterioasă a unei lumi mai înalte, conștiința apropierii lui Dumnezeu, în general toată suflarea dumnezească, ce respiră în casa lui Dumnezeu, toată atmosfera sfântă, ce ne înconjură aici, trebuie să înalte aproape fără voia lui, spiritul la Dumnezeu și la cele dumnezeiești și să umple inima de simțăminte sfinte. Și dacă servitorul lui Dumnezeu plinește serviciile cele sfinte, dacă toți cu credință și pietate își înalță ochii la s. euharistic, sau eufundați în adorațiune și în conștiința slăbiciunii și a dependenței lor, se pleacă la pământ, cine poate să rămână neatins de spiritul pietății, ce se manifestează aici? Pietatea tuturor numai decât mișcă pe fiecare, deșteaptă în el simțăminte asemănătoare, îl înalță, îl edifică.

Ori din care parte am privi cultul, aflăm în el o mulțime de elemente, prin cari se deșteaptă, se susține și se propagă credința și viața religioasă. El e mijlocul cel mai potrivit prin care se deșteaptă, se susține și se propagă spiritul, credința și viața creștină. Dela cultul bisericii se revarsă în inimă, în viața popoarelor, religiositatea. Cultul cuprinde inima poporului și o stăpânește. Numai religiositatea bisericească poate prinde rădăcini adânci în inima poporului. Dacă oarecând s'ar părăsi bisericile de mulțimea poporului, dacă oarecând s'ar stinge pietatea pentru cele sfinte, atunci repede s'ar pierde și religiositatea poporului. Pentru aceea a cultivat biserica cultul dumnezeesc cu așa de mare îngrijire, și acesta, cu elementele sale edificatoare, a produs la antecesorii noștri, acea profundă și sinceră pietate și religiositate, care o admirăm și acuma și pentru care mărturisesc atâtea monumente menite nu numai pentru lauda și premărirea lui Dumnezeu, dară și pentru mântuirea temporală a omenirii.

III. Al treilea scop al cultului bisericii ortodoxe e realizarea în om a mântuirii aduse de Christos și a roadelor ei binecuvântate, sfîntirea omului și uniunea lui cu Dumnezeu. Condițiunea funda-

mentală pentru câștigarea mântuirii și a fructelor ei e uniunea cu Christos.

Prezum că Christos a putut realiza mântuirea numai prin intruparea și viețuirea sa pe pământ, așadară prin uniunea sa cu omul; așa și omul numai atunci se va face părtaș de darul mântuirii, dacă se va supune voiei și legii lui Christos, dacă va fi în deplin acord cu învățătura și viața lui Christos și-și va însuși meritele lui Christos. Numai în această uniune cu Christos va deveni opera lui Christos, a noastră, mântuirea adusă de Christos, a noastră, sacrificiul și meritul lui Christos va întregi sacrificiul nedeplin al voiei noastre și numai prin uniunea cu Christos vom ajunge la uniunea cu Dumnezeu Tatăl.

Iară această uniune cu Christos se realizează mai întâiu prin credința, care lucrează în iubire, prin vicață creștină virtuoaasă, prin rugăciune și, în legătură cu aceste, prin darurile creștine de mântuire, adică prin misterii — și mai ales, prin misterul cel mare al euharistiei și prin sărbarea lui. Sărbarea misteriiilor se plinește pe terenul cultului, și din acest element al lui urmează scopul cultului, despre care e aici vorba și pe care îl numim *harismatic sau sacramental*. Prin realizarea acestui scop se împlinește în noi împăcarea și uniunea noastră cu Dumnezeu, sfințirea noastră, și prin uniunea noastră cu Dumnezeu, ne facem părtași de viața adevărată. Astfel desfășurându-se scopul harismatic al cultului din ideea și ființa creștinismului și a mântuirii, formează el ideea principală sau fundamentală, ființa cultului creștin-ortodox după partea lui cea dumnezească sau obiectivă. Fără de acest element, cultul ar fi lipsit de toată sfințenia mistică, de putere mai înaltă și de caracteristica sa și n'ar fi cult creștin. Din contră, tocmai elementul harismatic al cultului formează punctul de culminațiune al serviciului dumnezeesc și prin el capătă și celelalte acte și părți ale cultului însemnătatea lor adevărată și îndeplinirea sau așazicând perfecțiunea lor.

§ 9. Necesitatea cultului și a formelor în cult.

Întrebarea despre *necesitatea cultului* stă în strânsă legătură cu întrebarea despre *ființa și scopurile cultului*. Deci urmând cea dintâiu din aceasta de pe urmă, nu o vom desfășura aici îndeosebi, ci vom constata numai că cultul este o necesitate.

Pentru a-și ajunge scopul său, cultul are trebuință de formă. Forma cultică e un semn din sfera simțurilor, care așazicănd bate la ochi și care cuprinde în sine o idee creștină ortodoxă. De atari semne izează biserica spre a mijloci grația mântuirii și spre a da expresiune externă atât grației mijlocite și primite, cât și sfințeniei interne.

Necesitatea formelor în cultul ortodox rezultă din mai multe circumstanțe :

1. Întâiu rezultă dela necesitatea formei în genere. E doară cert, că, existența și însușirea unui lucru atunci o putem cunoaște temeinic, dacă acest lucru ni se prezintă oare cum în aparența lui. Și felul aparenței lui e tocmai forma lui. Aceasta e o lege naturală și această lege nu o desconsideră nici însuși Dumnezeu. Ba din contra, istoria ne arată că El însuși se supune acestei legi și se revelează omenirii în o formă corespunzătoare naturei simțuale a omului. El s'a arătat fie personal, fie prin acte sau prin cuvinte revelându-se, și la plinirea timpurilor, în forma cea mai deplină atât pe sine însuși cât și voea sa cea prea slăntă, atunci când Dumnezeu a apărut ca om și a săvârșit mântuirea neamului oamenesc în mod vizibil și când a întemeiat o biserică vizibilă spre a continua opera sa de mântuire.

2. Al doilea, e evidentă necesitatea formei și dacă privim cultul însuși și anume atât după partea sa obiectivă, cât și după partea sa subiectivă.

a) În privința obiectivă, cultul — după cum am văzut deja — e o mijlocire continuă a mântuirii pentru oameni. Această continuă mijlocire poate să se săvârșească numai în mod vizibil, precum s'a săvârșit și însăși operă de mântuire de Christos. Deci și grația trebuie împărtășită într'o formă oarecare. Apoi și omul trebuie să primească grația și să conlucreze cu ea — și spre acest scop îi e numai decât necesară convingerea, să știe când și unde i se mijlocește grația și apoi care grație i se comunică. Aceasta e posibil, numai dacă i se prezintă oare cum grația într'o formă externă.

b) Apoi și dacă privim cultul din punct de vedere subiectiv apar formele ca ceva necesar. Omul preface grația

primită mai întâi în o viață internă corespunzătoare. Aceasta cere — după cum am văzut — să se manifesteze în extern. Precum puterea de viață a unui copăcel nu rămâne închisă în liuntru, ci se manifestează formând frunze, flori, fructe, așa nu poate rămâne ascunsă nici acea putere a ideilor și simțămintelor religioase, ci caută să se exteriorizeze. Unul ce se roagă adânc, pică de sine în genunchi. El singur îndeplinește o formă și influențează și asupra altora.

§ 10. Formele cultului.

Cultul nu poate să fie lipsit de forme, căci formele sunt expresiunea sau manifestarea adorațiunii. Pentru aceea tot cultul, toată adorațiunea și venerațiunea are formele sale. Iară formele cultului ortodox sunt următoarele :

1. Cuvântul sau limba, care servește parte, ca mijloc, spre a propune lui Dumnezeu simțămintele proprii, parte, spre a comunica aproapelui aceste simțăminte, parte, spre a-l face aplecat pre acesta la aceea, ce ni pătrunde inima. Limba învață, edifică și împrăștie neînțelegerile sau înțelegerile false ; exprimă credința în modul cel mai lămurit și ferește de superstițiune ; deșteaptă și întărește simțămintele cele mai slinte ale pietății și e mijlocul cel mai potrivit și cel mai frumos, de a manifesta iubirea noastră către Dumnezeu.

Iară cuvântul se împărțește în cuvânt ca atare, sau vorbire și în cântare. Cuvântul ca vorbire e expresiunea ideii line, moderate, iară cântarea e expresiunea ideii pătrunse de simțământ. Amândouă formele aceste au aflat în cultul bisericesc chiar dela începutul creștinismului cea mai varie și extinsă aplicațiune așa, că nici o rânduială liturgică (nici un serviciu dumnezeesc) nu apare fără de a fi însoțit de cuvânt în ambele sale forme.

2. Actul. Cuvântul e mai mult expresiunea rațiunii, a spiritului gânditor. Acțiunea e o expresie a sufletului ce voește — scurt a voiei. Voia e baza vieții religioase morale, de aceea și actul în care se exprimă această viață trebuie să apară în cult. Cu cuvântul „act” în înțeles mai larg se înseamnă toată acțiunea omenească mai ales externă, și așa în acest înțeles sunt acte acum și funcțiu-

nile indeplinite numai prin cuvânt, precum rugăciunea, cântarea, predica ș. a.; în înțelesul mai îngust, se înseamnă cu cuvântul „act” o acțiune liturgică determinată, care e o parte a unei întregimi în cultul dumnezeesc, precum stințirea, consacrarea darurilor la sf. liturgie, turnarea apei la botez, ungerea cu sf. mir ș. a. d. Actele sfinte ale cultului dumnezeesc creștin își au baza atât în scopurile cultului cât și în înstituirea și exemplul lui Christos și al apostolilor, și apar în cult și independente de alte forme, dară mai adeseori, în legătură cu cuvântul.

3. Simbolul. (*σύμβολον*, semn) are două însemnări principale: una pe terenul dogmatic și alta pe cel liturgic. Pe terenul dogmatic se numește învățătura creștină, scurt și precis formulată, simbolul sau mărturisirea credinței, pentru că învățătura e un semn, prin care o confesiune a credinței se deosebește de alta. Simbolica așadar pe terenul dogmatic creștin, e propunerea învățăturilor diferitoare dogmatice ale diverselor confesiuni creștine. Pe terenul liturgic, se înțelege sub simbol orice formă liturgică, prin care, în puterea raportului de analogie, se indică și se înseamnă o idee religioasă, un dar dumnezeesc, un ce nevăzut, spiritual, mai ales dacă cu acesta totodată e împreunată o putere sau un efect mai înalt. Simbolica liturgică își ia substratul, parte dela acțiuni omenești, precum e binecuvântarea, stințirea, impunerea mâinilor ș. a. d., parte dela produsele naturii externe, precum e pâinea, vinul, apa, untul de lemn, tămâia ș. a. Dară și obiectelor ce pe terenul liturgic servesc necesității, precum veșmintelor, vaselor și altor lucruri bisericești, li întipărește simbolica o însemnare mai înaltă, spre a înconjura astfel tot cuprinsul cultului cu idei și amintiri sfinte și edificatoare. De simbol se deosebește tipul (*τύπος*), care e un semn ce indică ceva ce de abia are să se întâmpie, așadar ceva viitor. Tipul e deci un simbol profetic. De aceste simboale tipice erau multe în testamentul vechiu, terenul lor propriu, deoarece testamentul vechiu era o indicare profetică a testamentului nou. De înțelesul natural, on simbolic, al formelor cultului, se deosebește înțelesul lor mistic (*μυστικός, μυστικέος*, închis, tainic), adecă un înțeles închis sau mai adânc, care, pe lângă înțelesul natural ori

simbolic, se pune în formele cultului. Explicarea mistică a formelor cultului e pe terenul cultului aceea ce e explicarea alegorică pe terenul exegesei¹⁾.

Formele amintite ale cultului, adică cuvântul, actul și simbolul, nu sunt în cult despărțite așa, cum se propun în știință și cum trebuie să se propună pentru mai bună înțelegere, ci uneori se combină într'olaltă mai multe din ele, adeseori tustrele și se împreună într'o formă. Așa se combină adeseori cuvântul cu actul, ori actul cu simbolul, ori cuvântul și actul cu simbolul.

Din aceste trei forme principale se cuprind toate formele și acțiunile cultului ortodox. Aceste sunt însă de două feluri, și anume: 1. esențiale, adică astfel de forme, cari sunt organe reale de idei și simțăminte religioase și de împărtășire a darurilor mântuirii și 2. neesențiale, adică astfel, cari reprezintă numai acțiuni însoțitoare la punerea în lucrare a formelor esențiale. La cele dintâi se numără: rugăciunea, cântarea, predica ș. a.; la cele de pe urmă se numără: însemnarea cu sf. cruce, plecarea genunchiilor, rădicarea mânilor și a brațelor ș. a. Formele cele dintâi se numesc și acte de cult sau acte sfinte; iară cele de pe urmă, dacă au caracter de acte, se numesc ceremonii²⁾ (cerimonii) sau datine sfinte³⁾, sau și acte simbolice, dacă au caracter simbolic. Mai multe forme ori acte sfinte

1) Comp. I. Luth. I. c. p. 355.

2) Cuvântul „ceremonie” se explică în multe moduri. Așa deduc unii cuvântul acesta dela sacrus, alții căi sanctus, alții dela „Ceres”, zina fructelor, iar alii dela alte cuvinte. Cea mai usitată explicație e aceea, care deduce cuvântul acesta dela „Ceres”, un orășel în Turcia, în cetate după Liviu (Lib. V. c. 1), la asediarea Romei prin Cialii, fugiseră vestalele și preoții împreună cu statuile zeilor. În aducere aminte de această întâmplare se numira din acest timp toate funcțiunile divine ale păgânilor romani „Caeremoniae sau Caerimoniae (munita)” Comp. I. Luth. I. c. pag. 360).

3) Cuvântul ceremonie sau ceremonie se întrebunțează adeseori și în înțeles mai extins spre a însemna cu el toate actele sfinte, cari manifestează în extern trăgându-se înăuntru. Cf. Wetzer und Welte's Kirchenlexikon 3. Band, pag. 18, unde citim: Cerimonie, kirchliche (von car, tun; Vanček, Etymologisches Wörterbuch der lateinischen Sprache pag. 34) ist jede zur würdigen Darstellung und Ausprägung der lateinischen Sprache pag. 34) ist jede zur würdigen Darstellung und Ausprägung, sowie zur Weckung und Belebung der inneren Religion geeignete, äußere Handlung, oder religiöse Gebrauch, so daß Bellarmin (de sacram. 2, 29) selbst das Opfer eine Cerimonie nennt.

combinat într'un unic act liturgic în sine încheiat, se numesc în totalitatea lor, rit sau rânduiala, d. e. ritul sau rânduiala botezului, a cununiei, a eleoungerii, ritul vecerniei, al utreniei etc. Cu cuvântul „rit“ se înseamnă și proprietatea deosebită a actelor liturgice cum ni se întârșează ea în diferitele biserici, și de aceea se vorbește despre ritul bisericii ortodoxe, al bisericii latine, al bisericii armene etc. ¹⁾

§ 11. Necesitatea simboalelor în cult.

Intrebarea despre necesitatea acelor două forme ale cultului, cari se prezintă ca organe ale lăuntrului omului, adică a cuvântului și a actului, după cum am arătat mai sus e identică cu intrebarea despre scopurile și necesitatea cultului în general și așadară aici poate să fie vorba numai despre necesitatea simboalelor și a actelor simbolice. În privința aceasta însă observăm următoarele:

Simboalele sunt în cult aceea ce sunt tropii în limbă și ce sunt asemănările în predică. Ele sunt în cult forma plastică sau în general forma simțuală a unei idei religioase. Precum nu se încălzește un auzitor prin simpla enumerare a părților celor mai frumoase ale unei regiuni și precum nu se mișcă el prin acea predică, ce expune într'un limbaj uscat îndurările lui Dumnezeu, așa și o inimă religioasă nu se simte atrasă, dacă nu întâmpină în cult învălituri simbolice, dacă credința, speranța și iubirea ei nu se prezintă lumii externe într'un fel de învălitură, prin care se dă fan-taziei un câmp mai larg de mișcare și expresiunii ineseși, mai multă căldură, profunditate și vioiciune.

Apoi nu numai modul de învățat al lui Christos, dară ineseși și învățăturile creștinismului conțin o mulțime de simboale. Așa însuș Christos se numește lumina lumii, învierea și viața; apostolii se numesc așisderea lumina lumii și sarea pământului și toată viața creștină se numește umblare în lumină. Și cât de adeseori nu se întrebuintează cuvântul „cruce“ în limba simbolică și câtă mulțime de în-târșări simbolice nu conține toată viața lui Christos? Așis-

¹⁾ Comp. I. Lüftl, l. c. p. 359 și Ign. Schuch, Handbuch der Pastoral-Theologie 3. Auflage. Linz, 1876 pag. 301 — 302.

derea se mișcă învățătura despre Dumnezeu-Tatăl, Fiul și Duhul sf., despre activitatea celor trei persoane dumnezeiești, precum și alte învățături în cercul icoanelor. În fine Christos însuș s'a folosit de acte simbolice spre scopuri liturgice, și astfel a introdus și a sfințit El în cult, întrebuințarea lor¹⁾.

Dacă e așadară, ca cultul să-și impliniască prodata în tot cuprinsul său; ca el să reprezinte și să propună spiritul întreg și raporturile cele felurite ale credinței și tipul vieții creștine, faptele complinite ale istoriei și simțămintele secolelor întregi; dacă e, ca cultul să cuprindă pre omul întreg în toate activitățile sale, atunci nu e de ajuns numai singur cuvântul nici chiar în imbelșugarea cea mai perfectă a cuprinsului său. Pentru aceasta se cere o putere expresivă mai mare, care va satisface numai atunci dacă cuvântului îi vor veni întru ajutor și forme și acte externe, limba plastice și a simbolice²⁾.

§ 12. Calitățile formelor cultului ortodox.

Formele cultului ortodox, ca să corespundă scopurilor cultului, trebuie să aibă oarecari calități, și anume ele trebuie să fie:

1. Adevărate, adică fiecare formă a cultului ortodox să fie expresiune sau manifestare a unui cuprins religios ce există în realitate, fie cuprinsul acesta o faptă complinită, o învățatură dogmatică, un moment religios.

Forma cultului trebuie să-și aibă rădăcina în religiunea, în confesiunea, căreia-i servește, și așadară să nu fie numai o ceremonie deșartă, un mecanism sec, ci să fie manifestarea acelei religiuni, revelațiunea și mijlocirea darurilor ce se cuprind în ea. Dară, în fiecare biserică, au ideile religioase propria lor caracteristică, fiecare biserică are viața sa proprie, în fiecare biserică se formează încet, un caracter propriu vieții ei, care porcede din ființa ei și pătrunde situațiunile ei felurite. Deci nu e destul, ca formele cultului ortodox să fie manifestarea ideilor religioase creștine în general, ci, în acest cult trebuie să-și afle expresiunea proprietățile deosebite ale bisericii ortodoxe, ideile religioase proprii bisericii ortodoxe, viața și spiritul religios caracteristic al ei. Creștinul ortodox trebuie să afle în cultul bisericii sale expresiunea credinței sale, a confesiunii sale; în acesta trebuie să

¹⁾ Vezi: Mat. 19, 13; Marc. 8, 7; Luca 24, 30.

²⁾ Comp. I. Lăfi, I. c. p. 362, § 131.

se simțască el, nu ca un străin, ci ca acasă. Dacă ar fi lipsit cultul ortodox de acest caracter concret bisericesc, atunci ar fi el lipsit și de adevăr.

Formele cultului ortodox însă, sunt adevărate, căci prin ele în totalitatea lor se propune cuprinsul întreg, toate adevărurile și toate darurile mântuirii, și în riturile sau rânduelile necărei întregimi în sine încheiate a cultului, așa în ritul sf. liturghii, al sf. botez etc., se înfățișează adevărurile și darurile fiecărui act întocmai după învățătura bisericii ortodoxe ¹⁾.

2. Naturale, adică formele cultului să fie expresiunea curată, conformă ideii. Și cu cât mai bine se exprimă ideile prin formele lor, cu atât mai naturale sunt acestea. Așa se exprimă prin apă, resp. prin cufundare în apă, foarte bine curățirea omului de păcatul strămoșesc, sau prin impunerea mâinilor, la hirotonie, binecuvântarea ce se împărtășește celui ce se hirotonește, sau prin plecarea genunchiilor, la rugăciune, omagiul intern și umilinta și dependența omului celui slab și păcătos dela Dumnezeu cel nefinit, prea puternic și prea sfânt. Această naturalitate e perfectă, numai când formele cultului sunt conforme și naturei deosebite și proprietății oamenilor, pentru cari sunt ele menite și de cari au ele să se întrebuițeze. Și pentru că modul privirii și al exprimării popoarelor după diferența climatelor și a proprietăților naționale și după gradul culturii timpului e diferit, pentru aceea și biserica la instituirea formelor cultului deapănarea a luat în considerare împrejurările amintite.

Răsăriteanului cu fantazia sa mai vieală și cu simțământul său mai lesne atâțhor, îi place mai multă abundență de simboale decât apuseanului, care se caracterizează prin mai multă liniște externă, și pentru aceea biserica apuseană are forme de cult mai simple, decât cea răsăriteană. Astfel face și un timp și o națiune față de arta și cu administrarea bisericească a cultului, mai multe pretențiuni, decât o națiune de pe o treaptă de cultură mai inferioară ²⁾.

Totuș, considerațiunea indicată poate să afle loc numai cu privire la formele necesitare și nu și cu privire la formele ființiale sau esențiale ale cultului.

¹⁾ Comp. de Schlich, *Handbuch der Pastoral-Theologie*, 3. Aufl. Linz 1876, pag. 302 u. J. Litt. I. c. p. 308.

²⁾ Comp. I. Litt. I. c. p. 393.

Așișderea preînde caracterul naturalității formelor cultului, ca să nu se simbolizeze prea mult, sau, unei forme simbolice să nu i-se deie ori ce explicare simbolică ori mistică, ce ni place. În privința aceasta, stă lucrul așa, ca și cu o oglindă. Aceasta place, dacă redă cu fidelitate trăsăturile feței și nu place, dacă schimonosește acele trăsături sau chiar le arată așa, că nu se cunosc defel. În simbol trebuie să se prezinte ideia, ce se înseamnă prin el, ca într'o oglindă. Fantazia lesne să afle punctele de analogie. Acolo, unde aceste puncte de analogie nu se infățișează de sine și în mod natural, nu e la loc încercarea, de a simboliza și prin așa o încercare nu se ajunge scopul explicării. — Mai departe formele cultului trebuie să fie :

3. stabile și uniforme. Sub stabilitate se înțelege acea calitate a cultului, în urma căreia există în biserică forme determinate pentru fiecare parte a cultului, iară sub uniformitate se înțelege acea calitate a cultului, în urma căreia există în toată biserica unele și aceleași forme determinate pentru fiecare parte a cultului. Că formele cultului creștin ortodox trebuie să fie stabile, rezultă mai ales din împrejurarea, că cultul e manifestarea credinței și a vieții bisericești și dacă credința, adevărul nu poate să fie ceva mobil sau schimbăcios, ci numai unul și același, neclintit, imobil, stabil și etern, atunci și cultul în formele sale fundamentale sau ființiale trebuie să fie stabil.

Așișderea nu-i place omului în lucruri religioase, schimbarea. Aceasta înțelege simțul lui față cu cele sfinte, față cu credința lui în autoritatea dumnezeiească și în imobilitatea adevărului dumnezeesc. Precum religiunea însăși nu e ceva efemer, așa preînde omul, ca și formele religiunii să fie mai pe sus de toată schimbarea gustului, a timpurilor și a proprietăților lor, a modei. Apoi ideia vechinii formelor cultului exercită o influență etică însemnată asupra omului. Peste formele cultului au trecut secole și mii de ani, ba unele sunt așa de vechi, ca și omenirea însăși. Spiritul istoriei zace asupra lor. În acele tonuri și melodii, în acele datine și simboale, cu cari onorăm noi pe Dumnezeu, chiar în acelea au adus lui Dumnezeu milioane de credincioși omagiul credinței și al adorățiunii lor, în ele și-au revărsat ei simțămintele pietății lor, prin ele au primit ei înfărire spirituală. În ele s-au rugat strămoșii noștri, pentru aceea ni sunt ele sfinte și nouă, stănepopilor. Și astfel se sfîntesc formele cultului prin întrebuințarea lor în decursul secolilor și prin ideia menirii lor, devenind demne de

de venerațiune. Și cum ar putea cultul fără de forme să-și implinească scopurile sale, să mijlociască continuitatea istorică între spiritul și viața religioasă a prezentului cu spiritul și viața religioasă a trecutului?

Din unitatea credinței și a adevărului creștin și din neschimbabilitatea acestuia, urmează în general și uniformitatea formelor cultului în toate timpurile și în toate locurile, ori unde se află biserici ortodoxe.

Și ce influență etică exercită această uniformitate și universalitate a cultului! Ce mângâiere pentru creștinul ortodox, dacă vede că chipul în care laudă și premărește pre Dumnezeu nu numai e sfințit de istoria secolelor, dară că în acest chip se premărește Dumnezeu pretutindeni în biserică ortodoxă; ce satisfacțiune pentru acest creștin simțindu-se ca acasă pretutindeni, ori unde numai se află o biserică ortodoxă, ori unde locuiesc frați de aceeaș credință! — Pentru aceea biserică, dimpreună cu unitatea credinței, deapănarea cu deciziune a căutat a conserva și uniformitatea cultului. Acuma și apostol Paul exprimă aceasta, când zice: „Toate cu cuviință și după rândueală să se facă¹⁾”. Și iarăși: „Nevoiți-vă a păzi unirea spiritului întră legătura păcii. Un trup și un spirit, precum și chemați sunteți într'o nădejde a chemării voastre. Un domn, o credință, un botez, un Dumnezeu și Tatăl tuturor, care e peste toate și prin toate și întră voi toți²⁾”. — Astfel se exprimă și sf. părinți. Așa zice sf. Ignatie: „În adunările voastre să fie o rugăciune, un cuget, o speranță în iubire și în bucurie sfințită: un Isus Christos. Veniți așa dară toți la un loc, într'o biserică și la un altar, la un Isus Christos³⁾”. Iară în alt loc zice: „Sărguiți-vă a vă împărtăși cu o euharistică, căci unul e trupul Domnului nostru Isus Christos și unul porțitul în unirea sângelui lui, un altar precum și un episcop împreună cu presviterii și diaconii⁴⁾”. Pentru aceea aflăm în biserică, chiar dela începuturile ei până acuma, aceleași părți componente și forme, precum și preste tot aceeaș rândueală a întregului serviciu dumnezeesc.

Cu toate că stabilitatea și uniformitatea cultului e necesară, totuș pe de altă parte, tendința lui cea practică preținde ca nici stabilitatea, nici uniformitatea să nu fie absolută, ci, ca acolo, unde cere interesul practic, așadară în acele forme și părți, cari stau cu omul în nex individual sau particular, să nu se mărginiască libertatea subiectivă, ci să

¹⁾ 1. Cor. 14, 40.

²⁾ Efez. 4, 3.

³⁾ Ignat. epist. ad Magnes. c. 7; vezi și can. 114 al sin. din Cartago.

⁴⁾ Ignat. epist. ad Philad. c. 4; comp. și epist. ad Ephes. c. 20.

atle loc o acomodare la necesitatea particulară, care împreună cele stabile cu cele mobile și schimbătoare. Căci, precum în general, puterii active a spiritului în viața lui progresivă, nu se poate pune stavilă; așa în decursul timpului și pe terenul bisericesc, se înființează noi revelațiuni și diferite grade de dezvoltare a vieții creștine, diferite moduri de privire estetică și simbolice. Unele instituțiuni, datine bisericești și forme, cari au servit unei necesități sau unui scop temporal, încetând necesitatea sau schimbându-se împrejurările și modul de privire, au pierdut condițiunile existenței, devenind nu numai nefolositoare, dară chiar și stricăcioase. — Așisderea pot pe terenul cultului să devină necesare schimbări în lucruri, cari stau în nex imediat cu individul sau cu popoare întregi, și în cari lucruri pe alte terenuri s'au făcut acum modificări însemnate. Eventualitatea ultimă privește mai cu samă limba, care și pe terenul liturgic, învechindu-se și devenind de neînțeles în unele expresiuni, trebuie să se modifice, adoptându-se în multe cazuri, limba mai dezvoltată și modurile de expresiune mai înțeleșibile. Biserica în toate timpurile a și făcut pe terenul cultului acele modificări, cari s'au pretins de oarecare necesitate adevărată, scoțând din întrebuințare unele datine bisericești și forme liturgice, iară altele introducându-le sau modificându-le, precum s'a întâmplat cu agapele sau ospetele obișnuite după serbarea liturgiei, cu disciplina relativă la cațehumenat și la penitență, cu introducerea unor rugăciuni și cântări în liturgie chiar după prescurtarea ei de sf. Vasile cel Mare și de sf. Ioan Chrysostom. Aici se naște așadară întrebarea, cari forme ale cultului sunt stabile sau imobile ori neschimbabile, și în cari se poate face schimbare? În privința aceasta se pot așeza următoarele principii ca îndreptare:

Stabile și neschimbabile sunt acele forme ale cultului, cari sunt instituite de însuș Isus Christos și de sf. apostoli, cari după natura lor sunt esenșiale și organe ale darului dumnezeesc, cu cari stă în legătură reală împărtășire de bunuri ale mântuirii și cari, expres, sau pe făcute, s'au orânduit ori s'au primit de biserică și sunt în generală întrebuințare. Iară supuse

schimbării sunt acele forme ale cultului și datine bisericesti, cari, privind la partea externă neînțințială a ceremoniilor și a rânduielilor bisericesti, stau în nex imediat cu credincioșii și în cari prin împrejurări și referințe externe în decursul timpurilor s'au făcut modificări însemnate. La formele cultului supuse schimbării se poate număra d. e. limba liturgică, modul cântării sau melodia acesteia în unul sau alt text al rânduielilor bisericesti ș. a. d., iară la datinele bisericesti supuse schimbării se poate număra b. o. celirea evangeliilor și facerea cetenielor pe cale la petrecerea morșilor spre biserică, facerea panihidei după înmormântare în casele celor rămași, rânduielile ce se face la stinșirea casei ș. a. d.

Însă, deși unele forme ale cultului și datine liturgice sunt schimbătoare, totuș niciodată să nu se facă fără de o necesitate recunoscută și ordinea existentă și continuitatea istorică să nu se strice și să nu se desființeze în biserică, după capriciile variabile ale spiritului timpului, poate chiar și spre scandala credincioșilor. Și atunci când s'ar recunoaște necesitatea schimbării, să se facă ea cu mare erutare și cu multă circumspecțiune. Căci prin reforme și schimbări liturgice — mai ales omițându-se ceva — se simte omul lovit în ființa sa cea mai internă, în simțămintele sale cele mai delicate. Crescut în sânul bisericii sale și nutrit de instituțiunile ei, omul e deprins cu ele din copilărie și în general pătruns de adâncă pietate către cultul bisericii sale, către instituțiunile ei. Ele sunt organele simțămintelor sale celor mai sfinte, și adeseori tot modul de cugetare și de simțire e concreșcut cu dânsule. Deci cât de lesne se ar pleacă omul, făcând preotul schimbări întru cele liturgice, la bănuială și la neîncredere! Apoi din neîncredere, și pentru că se simte atacat întru cele mai sfinte lucruri, se simte el necesitat, a lua acele instituțiuni față cu preotul, în apărare. Așisderea cât de felurit e gradul culturii, cât de felurite sunt opiniunile și modurile de cugetat nu numai în părțile diterite ale bisericii generale, dară și ale unei comunități și cât de mult se îngreue prin aceste împrejurări schimbările liturgice.

În privința aceasta e necesar a avea răbdare și a căuta și a afla pentru schimbare timpul favorabil. Preotul de apururea să fie pătruns de reverință către spiritul sublim al cultului bisericesc și deoarece acesta trebuie să fie expresiunea și manifestarea religiunii interne, formându-se din pietatea internă și din convingerile religioase ale poporului, să stăruiască a cultiva poporul, a sădi în el noțiuni bune, corecte despre religiuinea creștină și despre modul închinării lui Dumnezeu și astfel a-l prepara pentru schimbarea, ce se intenționează. Astfel nu se va lua nemică poporului, ci i-se va da. În general trebuie să luăm în considerare, că cultul în multe privinți poartă caracterul timpului și că așadar unele sau vor cădea acuma de sine, sau vor trece în alte forme, îndată ce în direcțiunea timpului se va înființa o stare nouă a lucrurilor¹⁾.

4. Formele cultului trebuie să fie frumoase. Sub „frumos” se înțelege înfățișarea ideii, a celor suprasimțuale, a celor bune și adevărate într-o formă simțuala perfectă. Fiind obiectul religiunii creștine ideea binelui și a adevărului, a celor dumnezeiești și suprasimțuale și având aceste să se înfățișeze omului în cult, stau cele frumoase cu cultul în cea mai strânsă legătură. Mijloacele, prin cari se înfățișează în cult, ideile, cele bune și adevărate, sunt parte arta cu tot aceea ce servește spre ornarea sau împodobirea obiectelor cultului, parte executarea cultului. Iară arta este sau cea a senzului intern, adică poezia, sau cea a senzului extern, adică arta sunetelor ori muzica și arta formelor, adică plastica, ori sculptura, apoi pictura și arhitectura. Pentru ca arta pe terenul cultului să-și ajungă scopul, trebuie ca pe lângă calitățile sale generale, să fie, în producțiunile sale, curat creștină și demnă. Ea trebuie să exprime ideile și faptele credinței creștine, precum și mișcările inimii credincioase în forme corecte și intuitive, să reprezinte caracterul propriu bisericeii creștine și în special al bisericeii ortodoxe și să înfățișeze spiritul ei, viața ei, formele acestei vieți, precis și fără de schimbare. Apoi trebuie ca și acelea ce servesc spre ornarea obiectelor cultului, să corespundă scopului lor, și în privința aceasta se cere oarecare plinătate și varietate.

¹⁾ Comp. I. Luft, I. c. p. 378—386.

împreună cu simplitate. Omul se simte satisfăcut pe deplin numai prin oarecare varietate și plinătate ce angajează fantazia și prin care se nutrește simțământul lui, dezvoltându-se întru toată puterea sa. O cântare fără de varietate și ampleare, o biserică deșartă lipsită de ornamente corespunzătoare, un serviciu dumnezeesc fără de acțiune și simboale diferite nu vor atrage pe om, îl vor lăsa rece și fără de mișcare internă. Cultul așadară nu poate să fie lipsit de varietate și plinătate, dară aceasta să nu degenereze în încălcătură, în impoziționare, ci în privința aceasta, să se aibă aceea ce cer prescripțiile bisericești și necesitatea și astfel se va observa și principiul simplității, care în împrejurări cu varietatea și plinătatea e un atribut al cultului creștin și al artei, care e în serviciul lui, precum și al tuturor acelor lucruri, ce servesc spre ornarea obiectelor cultului.

Așisderea depinde frumuseța formelor cultului de executarea cultului și în privința aceasta se cere, ca cultul să se execute în mod demn și solemn. Demnitatea se manifestează prin seriozitate și liniște, prin evitarea a tot ce e ordinar, ușor, repede schimbător și mișcător. De oarece cultul are a aduce aminte numai de ideile cele mai înalte, sfinte și serioase și deoarece în cult toate au scopul de a deștepta simțăminte sfinte, pentru aceea cele ordinare și ușoare resping și produc scandală, și pentru aceea să se evite în cult tot ce poartă semnele și caracterul lor.

Solemnitatea formelor liturgice constă în înălțare peste cele de rând sau peste cele ce se întâmplă în toate zilele și are baza în scopul cultului, care are să înalte pe creștincioși în sferile cerești și cugetările lor să le îndrepte la Dumnezeu. — Formele cultului ortodox să fie în fine:

5. Clare și lămurite, adică ele să se înțeleagă de toți. Cultul creștin nu și-ar ajunge scopul, dacă formele lui ar fi ieroglife, ce s'ar înțelege numai de puțini inițiați, căci chiar pe înțelegerea cuprinsului formei sau pe claritatea ei se bazează influența cea mare, ce o exercită cultul asupra spiritului credincioșilor. Însă, pentru ca însemnătatea formelor liturgice să o înțeleagă nu numai clerul ce le execută, ci și poporul credincios, trebuie numai decât ca el se informeze despre această însemnătate cum și despre tot cuprinsul cultului.

§ 13. Noțiunea Liturgiceii și deosebirea ei de alte discipline înrudite.

Știința teologică, care tratează despre cultul creștin se numește liturgică. Liturgica (λειτουργική ἐπιστήμη, știința liturgică) e așadar propunerea științifică și explicarea cultului care-cării biserici, și Liturgica ortodoxă e propunerea științifică și explicarea cultului bisericii ortodoxe după tot cuprinsul lui, nu numai a diferitelor lui părți organice și a formelor lui, dară și a cerințelor și condițiilor pentru executarea lui și a acestei executări însăși¹⁾.

Numele „liturgică” vine dela cuvântul λειτουργία, care înseamnă, la Elinii vechi, un oficiu public sau un lucru public, precum și orice serviciu, ce era dedicat statului sau binelui comun.

În Atena, cetățenii se socoteau onorați în chip deosebit, dacă erau chemați a executa un lucru public relativ la cultura poporului sau la adorarea lui Dumnezeu. Astfel de lucruri publice erau: γυμνασίου, supravegherea și conducerea reprezentărilor gimnastice; χορεία, prepararea și conducerea dansurilor solemne; ἐστίασις, ospățarea solemnă a poporului; τριημερία, înarmarea și conducerea unei năvi a statului cu trei vase. Așa un lucru public, ἔργον τοῦ λαοῦ (λαός), se numea λειτουργίον, officium, munus publicum, executarea lui se numea λειτουργία, execuțiunea însăși, λειτουργία, executoriul, λειτουργός.

Pentru că oficiile publice ale liturgilor elini erau analoge cu funcțiunile oficiale ale preoștilor și leviților israeliteni, se întrebuintă în traducerea grecească a sf. scripturi, cuvântul λειτουργία²⁾, spre a însemna cu el oficiul sau serviciul preoștilor și al leviților din T. V. În acest înțeles se întrebuintează acest cuvânt și la Luca 1, 23 și Evrei 9, 21. Alară de aceea mai înseamnă el în T. N.: 1. chemarea preoștescă a lui Isus Christos (ep. c. Evrei 8, 6); 2. subsidiul pentru ajutorarea fraților din Palestina (II. Cor. 9 12); 3. ajutorul conferit apostolului Paul când era în captivitate (ep. c. Filip. 2, 30); în urmă 4. serviciul preoțesc în T. N. (fapt, ap. 13, 2; ep. c. Rom. 15, 16).

¹⁾ Comp. I. Luft, l. c. p. 2; I. Schüch, Handbuch der Pastoral-Theologie, 3. Aufl. 1876, p. 283 și Д. Смолозовичъ, Дитургия... Изд. 1861 стр. 2.

²⁾ În testamentul nou se scrie și λειτουργία.

În biserica cea veche se întrebuintă cuvântul „liturgie”, spre a însemna cu el administrarea tuturor serviciilor dumnezeiești în general ¹⁾, mai apoi cu adaosul $\mu\upsilon\tau\epsilon\iota\chi\acute{\eta}$, sau și fără el — spre a se însemna partea cea mai însemnată a serviciului dumnezeesc, serbarea sf. euharistii. Fixându-se rânduiala acestei serbări în scris, se întrebuintă în urmă cuvântul „liturgie” și pentru codicii sau cărțile, cari conțineau rânduiala serbării sf. euharistii. În acest înțeles se vorbește b. o. de liturgia sf. Iacov, a sf. Vasile, a sf. Ioan Ciură-de-aur etc.

Liturgica se deosebete de *Ritualistică*, care (ultima) e conducerea la împlinirea diferitelor rânduieli bisericesti fără de privire la spiritul actelor bisericesti sau la ideile pe cari se întemeiază rânduielile, ce au să se săvârșească. Această conducere are de scop de a pune pe liturg în stare, ca să știe a împlini corect rânduielile bisericesti și conform formularelor bisericesti. — Liturgica se deosebete de *istoria cultului*, care (ultima) propune origina, dezvoltarea și constituirea succesivă a cultului. — În fine se difereste Liturgica de *teoria cultului*, încât aceasta se ocupă cu așezarea principiilor relative la formarea cultului, arătând din ele și din ființa religiunii, care e cultul cel mai bun și mai potrivit, fara de a lua privire la cultul existent ²⁾.

§ 14. Referința Liturgiceii către celelalte discipline teologice.

Liturgica cade în sfera teologiei practice, fiind o parte însemnată a ei, ba fără îndoială, partea cea mai însemnată. Ca atare stă într'un raport strâns cu celelalte discipline ale teologiei practice, formând cu ele un întreg armonios. Referința aceasta a Liturgiceii rezultă din noțiunea și obiectul acestei științi. De când scopul principal al catehesei este întemeierea și prima formare a credinței și vieții religioase morale, iară al predicii susținerea mai departe, formarea și

¹⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. IV. c. 1; concil. Antioch. can. 4; Athanasius, contra Ariane: 74.

²⁾ Comp. I. Fluck, Katholische Liturgik, Regensburg, 1853, I. T., p. 4.

perfecționarea acestei tendinți și vieți, scopul cultului este mijlocul, reala propunere și mijlocire a credinței și vieții religios-morale și a darurilor dumnezeiești de mântuire. Și precum astfel rezultă dela sine diferența între Catehetică și Liturgică, așa este mai departe invederat, că predica însăși se ține de sfera cultului, pe când învățătura despre administrarea direcționării predicatoriale se tratează într-o disciplină teologică proprie, în Omiletică¹⁾.

Precum între Didactica pastorală (Catehetică și Omiletică) și Liturgică există o deosebire, așa dăm de o diferență și între Liturgică și Odigetica pastorală. Una — cea dintâi — tratează despre administrarea corectă a direcționării precești, cealaltă, despre administrarea corectă a direcționării pastorale. Direcționările aceste însă, dacă se și află în strânsă legătură, se deosebesc între ele în multe privinți. Căci pe când ministrul actelor liturgice se înfățișează în biserică, spre a da comună expresiune credinței și simțămintelor pietății proprii și a membrilor prezenți, spre a se ruga în numele comunei pentru membrii ei, fiind numai biserica locul activității lui ca preot, păstorul de suflete trebuie să cerceteze pe membrii comunei și afară de biserică, să influențeze totdeauna asupra lor, să umble după dânșii, învățându-i, indemnându-i, mângâindu-i, pentru că numai așa, viața lor religioasă-morală va putea să se îndrepte, să se întărească și să prospereze.

Cu disciplinele teologiei sistematice, adică cu teologia dogmatică și cea morală, Liturgica stă în cea mai strânsă legătură. Căci cultul întreg se bazează pe credință, și aceasta, în acțiunile cele sfinte și formele cultului, se reprezintă ca act, parte în activitățile sale, precum în adorațiune, parte în adevărurile sale obiective, în ideile și evocațiile sale. Cultul așadar își are rădăcina în învățăturile cuprinse în Dogmatică și Morală și el mănecă dela aceste, deși are de bază încă și instituțiuni deosebite. Pentru aceea la unele părți ale Liturgiceii, cari se bazează pe învățături dogmatice sau morale, precum la sfintele sacramente, la rugăciune, sacrificiu, adorațiune ș. a., acele învățături vor trebui, în Liturgică, nu numai să se atingă superficial, ci să se

¹⁾ Comp. I. Laft. I. c., p. 4.

trateze cu deamăruntul și din punct de vedere liturgic. Căci deși tratarea și întemeierea învățături despre sf. sacramento, despre sf. sacrificiu, despre datoria de a se ruga și de a se ruga cum se cuvine, aparține Dogmaticii și Moralei, totuși imediata, reala expresiune, acțiunile proprii, prin cari se pun în lucrare acele momente și datorii, formațiunea formală, plastică și executarea cultului dau material propriu, care servește Liturgicii ca materie și nu mai incupe să fie tratat în Dogmatică sau Morală. Așisderea ce se atinge indeosebi de Morală, apoi în cult nu este vorba numai despre activități ale preotului și ale comunei, ci și despre momente mistice și acte sacramentale, așadară și despre activități ale lui Dumnezeu și ale lui Christos, cari nu se pot ținea de datorii și așadară nu incup în terenul Moralei. În urmă, cultul își are rădăcina și în natura omului și chiar și în natura cea din afară, lipsită de conștiință, și așadară o parte mare a actelor și formelor lui se ține de terenul artei.

Așisderea stă Liturgica în cea mai strânsă legătură cu teologia istorică. Căci cultul este ceva pozitiv dat, ceva ce s'a întinșat în decursul timpurilor. Liturgica așadară are să arate pe lângă altele și originea, desvoltarea istorică a cultului; ea are să arate că părțile diferite ale cultului, într'adevăr s'au introdus sau s'au sancționat de Christos și de biserică; are să cercce temeiul, cauza, scopul final al introducerii unei sau altei forme de cult, și cum s'a format ea așa cum ni se înfașează de prezent; are să arate spiritul timpului, în care s'a ivit una sau alta dintre formele de cult — spre a putea cunoaște deplin spiritul, prețul și însemnătatea ei cea adevărată. Ba istoria cultului trece încă peste începuturile creștinismului, deoarece acesta, cele generale omenești și obiceiurile bazate în natura omenească și sancționate prin întrebuintare obștească, le-a primit în cultul său, din cultul iudaic și păgân — lămurindu-le și spiritualizându-le.

Din acestea se vede legătura istoriei bisericesti cu Liturgica. Înșă partea istorică a Liturgicii are trebuință de o deosebită tratare. Lăsând Liturgica cercările istorice mai amănunțite și detaliate în seama Arheologiei creștine, pe care o presupune, da ea să zicem așa, numai rezultatele istorice,

se restrânge la o expunere a momentului istoric cât se poate de scurtă, fără de a altera precisa și clara privire a lucrului, și pune cea mai mare cumpăna pe momentele cele critice privitoare la cuprinsul Liturgiceii¹⁾.

§ 15. Prețul și folosul Liturgiceii.

Liturgica are preț înalt mai întâiu din punct de vedere științific general. Căci exercitând cultul o influență esențială asupra întregii direcțiuni, asupra întregului caracter al vieții religioase și asupra moralității individului, a națiunii și a societății religioase sau a bisericii, nu e posibil a aprecia un individ sau o națiune întreagă, sau o societate religioasă ori biserică, fără de a cunoaște cultul lor. Propunând Liturgica bisericii ortodoxe cultul acestei biserici cu tot ce se ține de el și explicând părțile lui organice, are preț științific general cu atât mai mare, cu cât biserica ortodoxă e o biserică ce se extinde peste mare parte și multe țări ale lumii și numără multe milioane de credincioși. La aceasta se adaugă și împrejurarea, că biserica ortodoxă e cea biserică, ce a conservat instituțiunile cele mai vechi și mai autentice creștine și din cari s'au dezvoltat multe instituțiuni ale altor biserici creștine ca din izvorul și dela modelul lor. De aici urmează numai decât însemnătatea cea mare ce o are Liturgica bisericii ortodoxe pentru fiecare om cult, în deosebi, pentru artă, pentru istoria ei și a culturii în general.

Dară și mai mare preț are Liturgica pentru membrii bisericii ortodoxe, căci dacă ar cunoaște aceștia rânduielele bisericii lor, spiritul și înțelesul actelor celor sfinte, ce se plinesc la serviciile dumnezeiești, dacă ar ști de ce se plinesc ele în acest mod, atunci adorațiunea lor de Dumnezeu ar fi cu spiritul și cu adevărul, ar fi ferită de mecanism și de formalism deșert, de superstițiune și de rătăcirii, de care mulți, spre dauna lor sufletească, sunt cuprinși, din cauza neștiinței.

Dară cel mai mare preț îl are Liturgica pentru liturgul însuși ca organ executor al cultului, căci ea îi face posibil de a executa toate actele liturgice nu numai în extern co-

¹⁾ Com. I. Lit., l. c. I. B., p. 137.

rect, dară și cu pietate internă. Liturgul creștin trebuie ca aceste liturgice ce le plinește, să le pliniească așa, ca ele să se pară ca și când ar fi faptul și expresiunea dispozițiunii religioase individuale a lui însuș, și din toată mișcarea lui trebuie să se manifesteze adâncă pietate, de care-i pătruns. Chiar numai tonul, cu care un liturg ceteste rugăciunile prescrise, e în stare a lipsi serviciul de interes sau din contră a-i da interes înalt; ba chiar numai însăș ținuta liturgului, înfățișarea și pășirea lui nu e fără de mare însemnătate. Spre a nimeri acestea și a-și impropria tactul cerut în privința aceasta, trebuie ca, mai înainte de toate, să fie pătruns de credință, de religiositate, trebuie să fie orientat asupra ființei cultului, asupra feluritelor forme ale lui, asupra însemnătății și nexului intern al actelor sfinte și despre istoria lor. Liturgul, care cunoaște spiritul și înțelesul cultului, al fiecărui act al lui, care cunoaște și cuprinsul formelor, ce are a executa, le va executa cu mai multă demnitate, cu mai mult entuziasm și cu mai multă edificare, decât altul, carele e tot așa de credincios și religios, dară e lipsit de înțelegerea cuprinsului literal, istoric și simbolic al formelor cultului. Cunoștința cultului îi e liturgului de mare preț și din punctul de vedere, că el, ca învățător, e dator a învăța pe credincioși și despre cult. Și învățarea credincioșilor despre cult n'are a se mărgini numai la o cunoaștere a lui superficială, ci ea trebuie să mijlocească o cunoaștere solidă și temeinică, introducând pe credincioși în spiritul cultului. Fără o astfel de cunoaștere a cultului, nu se poate aștepta din partea credincioșilor o participare a lor la cult zeloasă și rodnică, ci cel mult numai o participare mecanică, de nu o instrăinare totală de el. Așisderea, prin o cunoaștere temeinică a cultului, vor fi credincioșii în stare a respinge atacurile ce se fac asupra cultului din partea străinilor, apărându-se astfel nu numai pe ei înșiși, dară și pe conștrații lor mai slabi, de luarea în răs și de disprețul altora. Inșă preotul nu va putea satisface acestui obligământ dacă nu-și va fi impropriat însuș știință solidă despre cultul bisericii sale după tot cuprinsul lui.

În fine, Liturgica e de mare preț și pentru toți aceia cari sunt chemați la conducerea, controlarea și supravegherea

rea cultului. Trebuințele religioase ale creștinilor, cărora are a li servi cultul, sunt după timpuri, locuri și împrejurări foarte telurite și sunt supuse și schimbării. Prin aceasta se produce necesitatea, că unele forme liturgice, cari nu mai corespund timpului, vederilor și trebuințelor credincioșilor trebuie să se înlăture, să se transforme și să se înlocuiască cu altele, că datine religioase, cari s'au introdus prin uz, trebuie să se destăințeze. Aceasta adeseori nu se poate face în mod corespunzător, fără a cunoaște principiile științifice liturgice, istoria cultului și a fiecărei forme a lui, însemnătatea actelor cultului, care știință servește ca cel mai sigur îndreptar întru judecarea importanței formelor cultului și a datinelor religioase și întru deslegarea de chestiuni relative la schimbarea sau transformarea uneia sau a altei forme liturgice sau datine religioase¹⁾.

§ 16. Necesitatea și modul tratării științifice a Liturgicii și împărțirea ei.

Importanța cea mare a cultului, ca organ al spiritului și vieții creștine și ca mijloc pentru realizarea întregii economii creștine de mântuire, nexul esențial și intim al lui cu ființa fundamentală a religiei și a întregii vieți religioase morale și bisericesti, necesitatea de a adora pe Dumnezeu într'un mod cuvenit și a se ruga în spirit și în adevăr, necesitatea de a apăra cultul în contra atacurilor ce se fac asupra lui, importanța cultului ca mijloc prin care creștinii își manifestează și susțin legătura lor cu Dumnezeu; toate acestea cer imperios concepțiunea, prelucrarea și prezentarea științifică a materiei liturgice. Aceasta se cere cu atât mai vârtos, deoarece cultul are ființa sa proprie, obiectul său propriu, construcțiunea sa tehnică proprie, și deoarece numai din punctul de vedere al tratării științifice a cultului se poate dobândi adevărata cunoștință a ființei și spiritului lui și a fiecărei părți a lui, precum și adevăratul mod al execuției lui.

¹⁾ Vezi: *Valentin Thalhoffer, Handbuch der kath. Liturgik, Freiburg (Br.) 1893, I Band, S. 23.*

Ce se atinge însă de modul tratării științifice a Liturgicii, apoi Liturgica se poate trata în felurite moduri. Pentru aceea vom indica aici modul în care ni e scopul a trata Liturgica de față. Mai înainte de toate se presupune aici, ca și la alte științe, ființa și scopul obiectului, adică al cultului, bazele generale și principiile lui. Apoi cu privire la modul tratării materiilor Liturgicii, sunt trei raporturi principale, care au să se ieie în considerare și anume: Cuprinsul intern, spiritul sau ființa formelor de cult; apoi formele însăși, împreună cu momentul lor simbolic și ritualistic; și, în fine, originea și formațiunea lor istorică. Liturgica de față va demonstra așadară la diferitele forme ale cultului, mai înainte de toate, ființa și scopul lor, raportul lor intern, natural sau posibil cu ființa și cu scopurile fundamentale ale cultului creștin în general, precum și cu principiile credinței și ale vieții creștine. Mai departe va demonstra Liturgica de față formațiunea istorică a formelor cultului, originea și dezvoltarea lor, existența lor actuală și în fine, va demonstra spiritul formelor cultului, ideile și simțămintele, ce se indică prin ele, întrucât corespund ființei și scopului lor și le sporesc pe aceste și cum sunt ele a se executa, spre a corespunde acestui scop.

Cu privire la cele expuse, ființa și scopul formează bazele generale și principiile cultului, partea introductoare sau introducerea Liturgicii. Iară ce se atinge de construcțiunea concretă, reală a cultului însuș, Liturgica, în expunerea sa, are a deosebi două părți principale, adică partea generală și specială. În partea generală au a se trata acele forme ale rânduielilor liturgice, care se află sau se repetesc în cultul dumnezeesc mai adeseori și sunt comune mai multor rânduieli liturgice, precum și tot ce se cere pentru executarea cultului dumnezeesc. În partea specială, are să se propună cultul în construcțiunea sa reală, adică în totalitatea sa organică sau în rânduielile sale speciale, și anume, au să se propună aici mai întâiu rânduielile liturgice cele fixe sau staționare și anume mai întâiu rânduielile liturgice de toate zilele, apoi rânduielile liturgice săptămânale și în fine rânduielile liturgice anuale. Apoi au să se propună în Liturgica specială rânduielile liturgice periodice

relative la necesitățile creștinilor și la întâmplări anumite în viața bisericească. Așa dară se va împărți liturgica de față în următorul mod :

Partea I.

Liturgica generală.

CAP. I.

Cerințele și condițiunile pentru executarea rânduielilor liturgice.

Secțiunea I.

Persoanele liturgice.

Secțiunea II.

Timpurile liturgice.

Secțiunea III.

Locurile liturgice.

Secțiunea IV.

Lucrurile liturgice.

CAP. II.

Formele generale comune felurilor rânduieli liturgice.

Secțiunea I.

Formele generale esențiale (fundamentale) comune felurilor rânduieli liturgice.

Secțiunea II.

Formele generale neesențiale (nefundamentale sau accesorii) comune felurilor rânduieli liturgice.

Partea II.

Liturgica specială.

CAP. I.

Rânduielile liturgice ca întregimi în sine încheiate ale cultului fixe sau staționare.

Secțiunea I.

Rânduielile liturgice de toate zilele.

Secțiunea II.

Rânduielile liturgice săptămânale.

Secțiunea III.

Rânduiețile liturgice anuale.

CAP. II.

Rânduiețile liturgice speciale ca întregimi în sine încheiate perioade relative la necesitățile creștinilor și la întâmplări anumite în viața bisericească.

Secțiunea I.

Sf. misterii sau sacramente.

Secțiunea II.

Sf. euhologii sau sacramentalii.

§ 17. Izvoarele și științele auxiliare ale Liturgiceii.

Izvoarele principale din cari Liturgica ortodoxă scoale parte cuprinsul său propriu, parte materie pentru pătrunderea și explicarea cultului, sunt următoarele :

Mai întâiu *izvoarele mijlocite* :

1. Sf. scriptură, mai ales a T. N. În ea își au baza toate părțile ființiale ale cultului bisericeii ortodoxe. Sf. scriptură a T. N. ni dă deslușire despre instituțiunea cultului creștin și ni indică, cum se execută el în biserică creștină pe timpul apostolilor.

2. Scrierile sf. părinți și scriitorilor bisericești, cari tratează despre obiecte liturgice sau în cari se face amintire de ele, precum și locurile din scrierile scriitorilor păgâni, în cari e vorba de cultul creștinilor, cum h. o. epistola lui Pliniu celui tânăr, pro-consulului Bitiniei, către împăratul roman Traian¹⁾. Din literatura patristică se vede clar, că cultul creștin instituit de Isus și introdus de apostoli în comune fundate de ei s'a dezvoltat asemenea unui grăunte sănătos și plin de viață

¹⁾ Adfirmabant autem, hanc fuisse vel culpae suae, vel erroris, quod Christiani essent soliti stato die ante lucem convenire: ceterumque Christo quae Dei, dicere secum invicem: neque sacramento non in seculum aliquid obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent: quibus peractis morem sibi discedendum fuisse, rursusque coeundi ad capiendum cibum promiscuum iamen et innoxium... Epist. 97 (al. 96) Lib. X. n. 7. (C. Plinii Secundi Libri decem. Recensuit notisque illustravit G. Erd. Gierig, Lips. 1802).

chiar în secolele cele prime, într'un pom mare, plin de fructe mănuitoare.

3. Canoanele apostolilor, ale sf. părinți și ale sinoadelor ecumenice și particulare. În ele se cuprinde legislațiunea bisericească precum relativ la viața și activitatea bisericească în general, așa și relativ la serviciul dumnezeesc în special. Aci se numără și așa-numitele practici ale sinoadelor.

4. Orânduirile și deciziunile sinoadelor diecezane, îndeosebi ale sinoadelor bisericești celei mari din Constantinopol, precum și orânduirile episcopale, atară de sinoadă diecezane, relative la cultul bisericești noastre și epistolele pastorale.

5. Practica cea veche și generală a bisericești. Izvorul acesta de aceea e important, pentru că, ne fiind pe terenul cultului ortodox toate formele și actele liturgice rânduite prin prescripție exprese și introducere pozitivă, practica bisericească generală dovedește aceea, că oarecari datine religioase, fiind tolerate cu știrea bisericești, au existență canonică îndreptățită. În praxa bisericească s'au păstrat și se păstrează multe datine religioase, ce nu ni-au fost predate în scris, servind ea adeseori și ca unicul izvor pentru explicarea înțelesului și a însemnării acestor sau acelor forme de cult.

Izvoarele nemijlocite ale Liturgicești ortodoxe sunt cărțile bisericești, în cari se cuprinde rânduiala plinimii serviciului dumnezeesc public și privat (liturgierul, cuhologhiul, octoihul, mineiul, etc.) sau cari cuprind norme pentru plinirea serviciului divin (tipiconul; îndeosebit tipicul sf. Sava și al Studiișilor), și cărțile, cari cuprind regule pentru viața monahală (regulele lui Pachomie, ale lui Vasile cel Mare, ale lui Cassian Romanul).

Cele mai însemnate *științi auxiliare* ale Liturgicești ortodoxe sunt: Dogmatica și Morala ortodoxă; Patrologia; Sinodologia; Dreptul bisericesc și cu deosebire Archeologia și Istoria bisericească.

Archeologia, ca știință în general, se ocupă cu viața culturală a popoarelor din vechime în totalitatea ei, întășișând

aceasta vieată după monumentele ce s'au păstrat din ve-
chime, atât cele scrise cât și cele nescrise.

Pentru Liturgică e de importanță atât Arheologia ge-
nerală, cât și îndeosebi cea evraică și cea bisericască cre-
ștină. Cea dintâi, pentru că unele forme și simboale ale
cultului ortodox au caracter general omenesc și natural, cele
din urmă, pentru că numai cu ajutorul lor se poate explica
originea și însemnătatea celor mai multe forme de cult ale
bisericii ortodoxe.

Ce se atinge de *Istoria bisericască*, aceasta cuprinde
toate părțile vieții bisericesti creștine, așadară și viața cul-
tului bisericesc, și din acest punct de privire ea aduce ser-
viciu însemnat Liturgicei.

În urmă fie amintit, că la științele auxiliare ale Litur-
gicei ortodoxe se numără și unile științi profane, și anume:
Psihologia, Estetica și Istoria muzicii, a picturii și a ar-
hitecturii.

§ 18. Scurtă ochire asupra literaturii Liturgicei ortodoxe.

1. Timpul patristic.

În secolele cele prime nu s'a scris mult despre cult,
fiind acesta prin forma sa simplă, nouă și vie, inteligibil
prin sine însuș. Cu toate aceste dăm și în timpul acesta
de scrieri, cari se ocupă cu cultul creștin. Astfel în se-
colul II. ni dă sf. Iustin Martirul și Filosoful în
prima sa apologie, o descriere sumară a cultului creștin¹⁾.
Tot din secolul II. datează și scrierea care poartă titlul „In-
vățătura celor 12 apostoli”²⁾ și care în partea II.
conține multe prescripțe liturgice, tratând despre botez, aju-
nare, rugăciune și despre serbarea sf. euharistii. Aici merită
să fie amintită scrierea lui Tertulian „de oratione”³⁾, în

¹⁾ Ἀπολογία πρώτη, ὑπὲρ Χριστιανῶν πρὸς Ἀντωνίνου τὸν εὐσεβῆ, c. 65—67 la
I. P. Migne, Patr. curs. compl. S. gr. T. VI. pag. 427—430.

²⁾ Διδάχῃ τῶν δώδεκα ἀποστόλων ἐκ τοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ χειρογράφου τοῦ
ἐπιφανοῦς ἐκδοθέντος ὑπὸ Φιλώτου Βροννίου μετροπολίτου Νικομηδείας. Ἐν Κωνσταν-
τινουπόλει: 1883.

³⁾ Tertullianus liber de Oratione la Migne, Patr. curs. compl. S. l. T. II.
pag. 1245—1304.

care ni dă o explicație a rugăciunii domnești și din punct de vedere liturgic, și scrierea lui „de baptismo”¹⁾, unde ni înfățișează amănunțit ceremoniile întreprinse la botez.

Multe prescripții și formulare liturgice se află și în constituțiunile apostolice, și anume în cartea VII și VIII²⁾. În aceste cărți și îndeosebi în cartea VIII, dăm de o descriere amănunțită a liturgiei vechi creștine și a ritului hirotoniilor și al botezului precum și de prescripții hotărâte relativ la serbarea zilelor festive, la observarea timpurilor de rugăciune și la cultul pentru cei răpăosași.

Toate scrierile amintite ni dau numai mărturie despre existența diverselor părți și forme ale cultului în biserica veche creștină, fără de a le înfățișa într'un mod sistematic, și de aceea se și numără mai mult la izvoare ale Liturgiei.

Prelucrări proprii ale cultului, unde autorii au scris despre sf. liturgie sau felurilele materii liturgice cu scopul de a spori priceperea părților sau formelor cultului, ni înfățișează următoarele scrieri din timpul patristic: *În biserica greacă*:

1. Catehesele mistagogice ale sf. Ciril din Ierusalim (†386)³⁾. În aceste, (sunt cinci) explică sf. Ciril neofitilor destul de amănunțit și într'un mod viu și pătrunzător rânduiala botezului, a mirului și a sf. liturgii. Catehesele aceste, un mărgăritar scump pentru știința liturgică, au de scop de a introduce pe neofiți în misterele credinței creștine, arătându-le care e ființa botezului, a mirului și a sf. liturgii și ce însemnare au ceremoniile unite cu plinirea acestor sacramente.

2. Despre ierarhia bisericească⁴⁾. Această operă care lungă vreme s'a atribuit lui Dionisie Areopagitul (Fapt. ap. 17, 34), s'a compus pe la finea secolului IV, sau începutul secolului V., autorul lui neînd cunoscut.

¹⁾ Tertulliani de baptismo adv. Quinillani liber la Migne, S. I. T. II, pag. 1305—1334.

²⁾ Διατάξεις (ἱερατικῆς) τῶν ἁγίων ἀποστόλων (Constitutiones sanctorum apostolorum) la Migne, Patr. curs. compl. S. gr. T. I, p. 995—1156.

³⁾ Κορυλλίου Ἱεροσολυμίου Ἀρχιεπισκοπικῆς Μυσταγωγικαῖς καταχρήσεις la Migne, Patr. S. g. T. 33, p. 1066—1128.

⁴⁾ Περὶ τῆς ἱερατικῆς ἱεραρχίας la Migne, Patr. graec. T. III, pag. 410—584.

Scrierea „despre ierarhia bisericească“ se poate numi cu oarecare drept „cea mai veche Liturgică“, deoarece autorul ei nu numai induce cele mai însemnate rânduieli liturgice, dară le și descrie și le explică într'un mod mistic-speculativ. El descrie și explică ritul botezului, al mirului, al sf. liturgii și al sfințirii sf. mir, apoi ritul hirotonei episcopilor, presviterilor, diaconilor, ipodiaconilor, lectorilor și al primirii monahilor și în urmă ritul înmormântării.

3. Comentarul liturgic a lui Sofronic, patriarhul Ierusalimului († 644) ¹⁾. În acest comentar se explică într'un mod scurt și precis ceremoniile sf. liturgii.

4. Mistagogia lui Maxim Mărturisitorul († 662) ²⁾. Opul acesta e — ca și ierarhia bisericească a lui Pseudo-Dionisie Areopagitul — o explicare mistică a multor simboale, expresiuni și acțiuni, cari provin la serviciul dumnezeesc ce se plinește în biserică.

5. Cuvântul lui Anastasie Sinaitul (activ între 640—700) despre sf. liturgie ³⁾. În cuvântul acesta Anastasie, carele ca autor, în multă privință aduce aminte de Maxim Mărturisitorul, dă povățuiri, cum credincioșii au să se poarte în biserică pe timpul plinirii sf. liturgii, explicând totodată și unele ceremonii ale acestui serviciu divin.

În *biserica latină* merită să fie amintită de timpul patristic între scrierile, cari se ocupă cultul creștin, mai întâiu scrierea sf. Ambrosie († 397) „de mysteriis“ ⁴⁾ și apoi cele șase cărți „de sacramentis“ ⁵⁾ ce i se atribue lui. În cartea „de mysteriis“, se explică ritul înainte de botez,

¹⁾ Σωφρονίου πατριάρχου Ἱεροσολύμων Λόγος περιέχων τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱερατικὴν ἱστορίαν καὶ λεπτομερῆ ἀφήγησιν πάντων τῶν ἐν τῇ θεῷ ἱερουργίᾳ τελουμένων la Migne. Patr. græc. T. 87 III, pag. 3982 sqq.

²⁾ Τοῦ ἁγίου Μαρξίμου τοῦ Ὁμοιωτήτου Μυσταγωγία περὶ τοῦ τιμῶν ἁγίων βολῶν τὰ κατὰ τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν ἐκ τῆς συνάξεως τελούμενα καθέστηκεν la Migne. Patr. gr. T. 91 p. 657—718.

³⁾ Ἀναστασίου τοῦ Σιναΐτου Λόγος περὶ τῆς συνάξεως la Migne. S. g. T. 89, p. 825—850.

⁴⁾ Ambrosius. De mysteriis liber unus la Migne, S. l. T. XVI. P. II, p. 390—418.

⁵⁾ Ambrosius. De sacramentis libri sex la Migne, S. l. T. XVI. P. II, p. 418 sqq.

la hotez și după hotez, apoi ritul sfințirii apei și în urmă se vorbește de serbarea sacrificiului celui fără de sânge și în special, de prima comunicare. Aceleași materii — dară mai pe larg — se tratează și în cele șase cărți „de sacramentis”, cari, cu toate că criteriile interne vorbesc în contra, chiar și în timpul cel mai nou se atribue de unii, lui Ambrosie.

Felurile materii liturgice se tratează și în epistola f. Augustin († 430) către Ianuarie ¹⁾ și în opera sa „de symbolo ad catechumenos” ²⁾; așisderea se desfășură materii liturgice în epistolele lui Grigorie celui Mare († 604) către episcopul Ioan din Siracus (Lib. IX. ep. 12), către episcopul Serenus (Lib. XI. ep. 13) și către episcopul Britaniei, Augustin (Lib. XI. ep. 64) ³⁾ și în instituțiunile lui Cassian ⁴⁾. — Aice se poate aminti și scrierea lui Isidor din Sevilla († 636) „de ecclesiasticis officiis libri duo” ⁵⁾, care cuprinde foarte prețioase notițe și explicații relative la cult, folosindu-se de ea, foarte adeseori, scriitorii liturgici occidentali ai evului mediu.

2. Evul mediu până la secolul XVI.

În răstimpul acesta s'au scris în biserica orientală foarte puține opuri liturgice. Până în secolul XIII, părinții din timpul patristic erau unici călăuzitori ai bisericii pe terenul cultului divin. De abia din secolul acesta începând, dăm de scrieri liturgice în biserica orientală, dară și acum nu de multe. Numai următoarele opuri, cari se ocupă cu cultul creștin, sunt cunoscute din acest răstimp, și anume:

1. Scrierea *μυστηρὴ θεωργία* răspândită sub numele

¹⁾ Augustini Ad Inquisitiones Ianuarii Liber secundus, seu Eput. LV la Migne, Pat. lat. T. XXXIII II p. 214—223.

²⁾ Augustini De symbolo ad Catechumenos tractatus IV, la Migne, Pat. lat. T. XLVI, p. 627—668.

³⁾ Gregorii Magni Epistolae la Migne, Pat. lat. T. LXXVIII.

⁴⁾ Ioanna Cassiani De coenobiorum Institutis Lib. I—XII la Migne, S. I. T. XLIX, p. 53—476.

⁵⁾ Isidorus Hispalensis, De ecclesiasticis officiis libri duo la Migne, Pat. lat. LXXVIII.

lui German¹⁾. Această lucrare a trecut mai înainte ca operă a lui German I., patriarhul Constantinopolei († 740), ar fi asodată din secolul VIII.; dară ea conține multe, care ni arată aceia, că s'a compus mai târziu și de un alt autor, ambuindu-se de Leo Allatus, lui German II., carele dela anul 1222—1240, era patriarh în Constantinopole. Lucrarea lui German conține o explicație mistică, contemporană (θεωρία) a sf. liturgii, începând cu proskomidia și finind cu împărțirea antidorului. Autorul explică — ca și Sofronie în comentariul său liturgic — ritul liturgiei cu privire la vicia, patimele și preamărirea Domnului, văzând în diferitele ceremonii ale s. liturgii momente mai însemnate din opera mântuirii plinite de Christos. La începutul cărții, într'un fel de introducere, e vorba de edificiul bisericii, de veșmintele și vasele bisericesti.

2. Explicarea dumnezeieștii liturgii a lui Nicolae Cavasilas, arhiepiscopul Tesalonicului († 1371)²⁾. Cavasilas, un mistic renumit al bisericii orientale, explică în epul acesta într'un mod amănunțit însemnarea cea internă simbolică a acțiunilor și rugăciunilor sf. liturgii, adăugând și unele învățături, cum creștinii au să se poarte ce vicia au să ducă, ca sacrificiul cel fără de sânge să li aducă folos. Această explicație mistică a sf. liturgii, în care Cavasilas se pronunță în contra Latinilor (cap. 29 și 30), e, în biserica orientală, fără indoială un op liturgic foarte însemnat din evul mediu.

3. Scrierile liturgice ale lui Simeon Tesalonicheanul († 1430), un scriitor bisericesc, despre care călugărul dominican Iacob Gear, zice: *vir si ecclesiae romanac fuisset conjunctus, antiquis patribus annumerandus.* — Scrierea principală a lui Simeon e o înfățișare a învățăturai dogmatice și a riturilor sau rânduielilor liturgice ale bisericii ortodoxe în forma unui dialog între Simeon ca ὁμοιωτής și între un ἑτεροϊώτης. Învățătura dogmatică se fratează în asemănare cu învățătura liturgică numai foarte pe

¹⁾ Γερμανὸς Ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, Ἱστορία ἑκκλησιαστικῆ καὶ πολιτικῆ, δημοσιωθεῖσα ἐν Μιχαῆ, Παρ. ἑρ. Τ. 98, pag. 333—454.

²⁾ Νικόλαος Καβσιλάς, Ἀπὸ Θεσσαλονικίας, Ἑρμηνεία τῆς ἁγίας λειτουργίας ἐν Μιχαῆ, Σ. ἑρ. Τ. 150 pag. 309—490, cap. 1—53.

scurt (cap. 1—32), luându-se privire numai la erezii¹⁾. De cuprins mai bogat, e partea liturgică a scrierii²⁾. În partea aceasta, vorbește Simeon mai întâiu despre sf. misterii (cap. 33—293), explicând în secțiunea aceasta³⁾, intelesul simbolic al ceremoniilor împreunate cu ritul sf. sacramente, apoi cu ritul liturgiei, al sfințirii bisericeii, al sfințirii în lector și ipo-diacon, al hirotoniei în episcop, al intronizării patriarhului, etc. Mai departe urmează, în secțiunea a doua, foarte interesante expunerii ale lui Simeon despre rugăciunea sfântă⁴⁾. Verbind mai întâiu despre rugăciune în general și despre datoria creștinilor, a clerului și a laicilor, de a se ruga cât se poate de adeseori, explică Simeon aice, într'un mod foarte amănunțit, ceremoniile unite cu săvârșirea celor șapte laude bisericești, cu tipică și litic, luând adeseori privire și la momentul istoric (cap. 294—359). În urmă, incheie Simeon scrierea sa cu o explicare simbolică a ritului inmormântării, amintind și de pomenirea morților ce se face în ziua a 3, a 9, a 40 și la un an după moartea creștinului (cap. 360—373)⁵⁾.

A doua scriere a lui Simeon, menită pentru creștinii pioși din Creta, e numai de cuprins liturgic. Ea e, în mare parte, un extras din scrierea cea dintâi și poartă titlul „despre locașul dumnezeesc și dumnezeasca liturgie”⁶⁾. În scrierea aceasta, care e un op de mare valoare pentru

¹⁾ Partea aceasta a epului e intitulată Διαλογος εν Χριστῳ κατά πασῶν τῶν αἰρέσεων la Migne, Patr. gr. T. CLV, p. 34—175.

²⁾ Migne, S. g. T. 155, p. 175—696.

³⁾ Secțiunea aceasta e împărțită în mai multe subdiviziuni cu titluri proprii, și anume: Περί τῶν ἱερῶν τελετῶν Migne, Patr. gr. T. 155, pag. 174—238; Περί τῆς ἱεράς τελετῆς τοῦ ἁγίου μύρου pag. 228—252; Περί τῆς ἱεράς λειτουργίας pag. 252—304; Περί τοῦ ἁγίου ναοῦ καὶ τῆς τοῦτου καθαρότητος pag. 305—362; Περί τῶν ἱερῶν χειροτονιῶν pag. 362—470; Περί μετανοίας pag. 470—504; Περί τοῦ πρώτου ναοῦ γάμου pag. 504—516; Περί τῆς ἱεράς τελετῆς τοῦ ἁγίου ἕλαιου pag. 516—536.

⁴⁾ Περί τῆς θείας προποχῆς pag. 536—670.

⁵⁾ Περί τοῦ τέλους ἡμῶν καὶ τῆς ἱεράς τελετῆς τῆς κηδείας καὶ τῶν κατ'ἔθος διατηρήσεως γινομένων pag. 670—696.

⁶⁾ Titlul complet sună: Ἐργασία περί τοῦ θείου ναοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἱερῶν τελετῶν καὶ διακόνων, ἀρχιερίων τε καὶ τῶν ἁπλῶς διακόνων τοῦτου σιναίου ἱεροῦ περιβαλλομένου, καὶ μὲν αἰτῶν καὶ περί τῆς θείας μυσταγωγίας λόγων ἐκείνου ἱεροῦ τῶν ἐν αὐτῷ τελεουμένων θείως. Migne, S. g. T. 155, p. 697—750.

liturgul ortodox, se explică mai întâiu însemnarea simbolică a locașului dumnezeesc, a tuturor obiectelor din el și a veșmintelor bisericești. Apoi urmează o explicație alegorico-mistică destul de detaliată a sf. liturgii, în care, după Simeon, se simbolizează nu numai viața, patimele, moartea și învierea Domnului, dară și șederea lui de-a dreapta Tatălui și a doua lui venire la judecată viii și morșii. În urmă, la finea cărții, dă Simeon o explicație scurtă a părților ființiale ale sf. proskomidii.

Atară de aceste două scrieri valoroase ale lui Simeon, se poate aminti aici și scrierea lui „Răspunsuri către mitropolitul Ciavrii din Pentapole“¹⁾, care în mare parte se ocupă și cu întrebări liturgice.

4. Opul despre oficiile curții din Constantinopole și ale bisericii celei mari, care se atribue lui Georgie Codin (Γεώργιος Κωδινός probabil secolul 14) și datează din finea secolului al 14, sau începutul secolului 15²⁾. Acest op e de aceea de însemnătate pentru Liturgică, pentrucă induce și descrie oficiul persoanelor liturgice ale bisericii patriarhale și dă adeseori deslușire despre serviciul divin, iară cu deosebire despre anul bisericesc.

Cu mult mai mult decât în biserica orientală s'a lucrat în evul mediu, pe terenul liturgic, în biserica occidentală, unde dăm de o mulțime de opuri liturgice, din cari însă, multe fiind lipsite — ca și cele amintite din biserica orientală — de critica istorică, n'au chiar multă valoare științifică.

Din opurile liturgice ale bisericii occidentale din evul mediu, merită să fie amintite următoarele :

1. „Despre oficiile bisericești“, opul lui Amalarius, connumit Symphosius, diacon din Metz († 847)³⁾.

¹⁾ Ἀπεκρίσεις εἰς τὰς ἐρωτήσεις Ἀρχιεπισκοπῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς Μικτῆς. S. g. T. 155, p. 829—952.

²⁾ G. Codinus Europ., Περὶ τῶν ἑρμηνειῶν τοῦ παλατίου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἑρμηνειῶν τῆς μεγάλῃς ἐκκλησίας (Grec. și lat. de I. Goar, Par. s 1648 fol.; ediția cea mai nouă de Imman. Bekker, Bonnæ 1839 în Corp. script. hist. Bizant. edit. Niebuhri).

³⁾ De ecclesiasticis officiis libri quatuor la Migne, Patr. lat. T. 105, pp. 985—99.

Opul acesta e compus în 4 cărți. În cartea primă e vorba de anul bisericesc, în a doua, despre gradele ierarhice și despre veșmintele bisericești, în a treia se explică ritul sf. liturgii, iară în a patra, ritul laudelor bisericești.

2. Scrierea lui Rhabanus Maurus († 856) „De institutione clericorum libri tres”¹⁾. În scrierea aceasta, în care se tratează aproape toată materia liturgică, vorbește autorul, în cartea primă de persoanele și veșmintele liturgice, dând o explicație sumară a ritului sf. botez, al sf. mir, al sf. comunicării și al sf. liturgii²⁾. În cartea a doua vorbește el apoi mai întâiu de orele canonice, mai departe de rugăciune, de ajunări, clemosină, penitență și sărbători și în urmă, de imnele și cântările bisericești. Cartea a treia e mai mult de natură omiletică.

3. Opul lui Valafridus Strabo († 849), învățăcelul lui Rhabanus Maurus, despre lucruri bisericești³⁾. Luând Strabo cu deosebire privire la momentul istoric, e opul lui, pentru istoria cultului, de mai mare însemnătate decât toate opurile liturgice din evul mediu. Lucrurile bisericești, res ecclesiasticae, despre cari tratează autorul, sunt: Mai întâiu *locașul dumnezeesc* (numirile, situațiunea, întocmirea din lăuntru și sfințirea lui), apoi *rânduielile slute cari se plinesc în biserică*, și anume sf. liturgie, al cărei rit se explică totdeauna cu privire la momentul istoric, și laudele bisericești, și în urmă *sf. sacramente*, dintre cari mai ales sacramentul botezului se expune mai pe larg, explicându-se ritul lui mai amănunțit.

4. „Giuvaacrul sufletului” a lui Honorius, preotul catedralei din Autun, numit și Henricus solitarius († 1120)⁴⁾.

¹⁾ La Migne, S. I. T. 107.1, pag. 294—420.

²⁾ O explicație mai amănunțită a ritului sf. botez și al sf. liturgii o aflăm în scrierea lui Rhabanus Maurus intitulată „de sacris ordinibus, sacramenta divinis et vestimentis sacerdotalibus” la Migne, S. I. T. 112, pag. 1177—1199.

³⁾ De ivrum ecclesiasticarum exordiis et incrementis, sive de rebus ecclesiasticis la Migne, Patr. lat. T. 114, pag. 919—966.

⁴⁾ Gemma animae, seu de divinis officis et antiquo ritu missatum, deque hinc canonicis et totius anni solemnitatibus libri quatuor la Migne, Patr. lat. T. 112. Sub „gemma animae” înțelege Honorius serviciul dumnezeesc, care pentru sufletul creștin e aceea ce e piatra scumpă pentru aur: veluti aurum gemma ornatur, sic anima de vino officio decoratur.

Scrierea aceasta constă din 4 cărți. În cartea I e vorba de *sf. liturgie*, al cărei rit se explică nu numai mistic cu privire la viața, patimele și premărirea Domnului, ci și din punct de vedere gramatical și istoric, apoi de *locașul dumnezeesc*; și anume de întocmirea și sfințirea lui, și în urmă, de *persoanele liturgice*, de sfințirea și de veșmintele lor. În cartea II, e vorba de *laudele bisericesti*, în cartea III, de *anul bisericesc*, iară în cartea IV, care e o complectare la cele trei cărți dinlăi, se înfățișează formularele *sf. liturgii* pentru întreg anul bisericesc.

5. „Explicarea oficiilor divine“ a lui Ioannes Beletb, rector al școlii teologice din Paris, pe la mijlocul secolului XII ¹⁾. Beletb tratează în opul său mai întâiu despre *sf. locuri*, timpuri, persoane și lucruri, mai mult în general și pe scurt, apoi despre serviciul divin (*laudele bisericesti* și *sf. liturgie*) foarte amănunțit și, în urmă, despre anul bisericesc întru cât acesta influențează asupra ritului serviciului divin.

6. Ca un fel de rezumat a tuturor opurilor liturgice ce s'au scris dela secolul IX începând, ni se prezintă renumitul op „*Rationale divinarum officiorum*“ al lui Guilielmus Durandi, episcop din Mende în Languedoc († 1296) ²⁾. Acest op, fără îndoială cel mai însemnat din literatura liturgică a bisericii latine în evul mediu, scris într'un mod istoric-critic, a apărut în mai multe edițiuni, bucurându-se de mare autoritate la toși liturgicienii romano-catolici. Numele „*Rationale*“ l-a dat Durandi cărții sale, pentru că ea înfățișează temeiurile interne (*rationes*) ale formelor externe de cult. În opt cărți tratează autorul despre toată materia liturgică, despre toate serviciile dumnezeesti împreună cu aceea ce stă în imediat raport cu ele, și anume în următoarea ordine: 1. *Locașul dumnezeesc*, întocmirea și sfințirea lui; 2. *Persoanele liturgice*; 3. *Veșmintele liturgice*; 4. *Sf. liturgie și sf. sacramente*; 5. *Laudele bisericesti*; 6. *Anul bisericesc*; 7. *Sărbătorile sfinte*; 8. *Calculul și calendarul bisericii*.

¹⁾ *Brevis explicatio divinarum officiorum ac corundem rationum* la Migne. S. I. T. 202, pag. 9—167.

²⁾ *Guilielmus Durandus, Rationale divinarum officiorum*. Impressum Argentor. 1512.

7. Scrierea lui Radulphus de Rivo, decan din Tübingen († 1403), de *canonum observantia*¹⁾. În opul acesta, care pentru liturgicieni e de mare preț, autorul explică ritul laudelor bisericești și al sf. liturgii, arătând exact care era rânduiala acestor servicii divine în biserica latină în vechime și care părți ale lor au să se fiină de autentice.

8. „Explicarea sf. liturgii” a lui Gabriel Biel, profesor de teologie din Tübingen († 1495)²⁾. Deși explicarea canonului sf. liturgii formează partea principală a opului lui Biel, totuș autorul explică și celelalte părți ale liturgiei, tratând și despre timpul și locul serbării euharistice, despre vasele și veșmintele bisericești. Biel explică ritul liturgiei nu numai din punct de vedere gramatical și istoric, ci și dogmatic și mistic. Cât de mult prețuiau contemporanii autorului, opul lui se vede din împrejurarea, că scrierea lui Biel, curând după apariție, s'a tipărit în mai multe locuri (Tübingen, Basel, Veneția, Lion, Reutlingen ș. i. a.) și s'a editat de mai multe ori.

În urmă, se poate aminti aice :

9. Opul lui Stefan Durant, prezident al senatului din Toulouse († 1589), despre riturile bisericești catolice³⁾. Opul acesta, fără îndoială o lucrare liturgică foarte însemnată, e împărțit în trei cărți. În cartea primă, tratează Durant despre locașul dumnezeesc, lucrurile bisericești și despre sfințirea bisericești și a altarului. În cartea a doua explică — urmând lui Durandi — ritul sf. liturgii, iară în a treia, ritul orelor canonice.

§ 19. Literatura Liturgicești în biserica ortodoxă-orientală dela secolul XVII, până în timpul prezent.

Nici în răstimpul acesta nu s'a lucrat în biserica orientală chiar mult pe terenul Liturgicești ortodoxe. Cel puțin nu, în secolul XVII și al XVIII. De abia în secolul al XIX,

¹⁾ La Melch. Hittorp. edit. Roman. De cath. ecclesiae divinis officiis ac ministeriis veterum fere omnium ecclesiae patrum ac scriptorum libri, pag. 633—674.

²⁾ *Liberalis et mystica canonis missae expositio*, Lugduni, 1514.

³⁾ Steph. Durantus, *De ritibus ecclesiae catholicae libri tres*. Edit. II, Lugduni 1606.

dam de o literatură liturgică mai avută, care însă tot nu se poate asemăna încă cu literatura liturgică cea fără seamăn de bogată a bisericii occidentale, a celei romano-catolice și a celei protestante. Mai toate opurile liturgice ale bisericii ortodox-orientale din timpul nou și cel mai nou, sunt simple descrieri și explicații ale cultului ortodox, pentru plinirea lui corectă și demnă. Numai puține opuri din acest timp se ocupă cu spiritul și ființa cultului ortodox și iau în considerare și momentul istoric. — Dela secolul al XVII, începând, au scris în biserica ortodox-orientală opuri liturgice mai însemnate, următorii autori:

A. Mai întâiu în biserica greacă:

1. *Ioan Natanail*, presviter în Constantinopole, pe la finea secolului XVI și începutul secolului XVII, amintit ca învățator ortodox în actele sinodului din Ierusalim, din anul 1672. Dela el avem o explicație scurtă a ritului sf. liturgii și a ceremoniilor unite cu ritul acesta ¹⁾.

2. *Nicolae Bulgaris*, renumitul învățator de filosofie și medicină din Corchira sau Corfu, din secolul XVII. La îndemnul protopresviterului din Corfu, Christodul, a scris Nicolae Bulgaris un op liturgic, care deși arată a avea influența latină, totuși e pentru liturghul ortodox de mare pret. Titlul opului sună: Catehis sfânt, sau explicația dumnezeiești și sfintei liturgii ²⁾. În cartea aceasta autorul folosindu-se de forma cromatică, cu întrebări și răspunsuri, tratează într'un mod clar și temeinic o parte însemnată a materiei liturgice. El vorbește mai întâiu despre pregătirea pentru sf. liturgie — amintind aici și despre cele șapte laude bisericiești — apoi despre sf. veșminte, sf. vase, despre locul cașii dumnezeiești și întocmirea lui și în urmă despre sf. liturgie, al cărei rit îl explică amănunțit, luând adeseori prilej să vorbească la momentul dogmatic și cel istoric.

¹⁾ Περὶ τῆς ἑρμηνείας τῆς ἱερᾶς λειτουργίας ἢ Προθεωρία κεφαλαίου ἐστὶ τὰ ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ γινόμενα σέβαστα καὶ μυστήρια. Edit. H. Venet 1712.

²⁾ Κατήχησις ἱερᾶς ἑσθῆς τῆς θείας καὶ ἱερᾶς λειτουργίας ἐκλήγγου... Περὶ Νικολάου Βουλγάρου. Έστὶ τῶν 1681. Opul lui Nicolae Bulgaris s'a editat de mai multe ori. Ultima dată era editat cu îndreptări însemnate, eliminând cronice anacronice. Andrei Μαιστοράκης sub titlul: Κατήχησις ἱερᾶς... Νόη δὲ πάλιν ἐκδόματα μὲν στυλιανῶν καὶ Ἀλεξίου Μαιστοράκη. Έκ Κερκύρας 1888.

Manuale de Liturgică au scris :

3. *Dimitrie Darbaris* († 1809). El a editat la Viena, în anul 1803, un manual de Liturgică sub titlul : Manual creștinesc, carele cuprinde scurtă explicație a templului divin, a vaselor și veșmintelor, rânduielilor și misterilor ¹⁾. A doua ediție a apărut în anul 1817, a treia tot în Atena în anul 1852.

4. *Panagiotis Rompotis*, fost profesor de teologie la Atena, a scris o Liturgică după toate regulile științifice, edându-o la Atena în anul 1869 ²⁾. În introducere, Rompotis vorbește de conceptul, izvoarele, științele auxiliare, de metoda și împărțirea Liturgiciei. Apoi trece la partea I-a a Liturgiciei, în care, în 4 capitole, tratează despre istoria cultului creștin, despre locașul dumnezeesc și obiectele bisericești, despre sf. sărbători și despre sf. imnologie. În partea a II-a, care e împărțită în 3 capitole, vorbește autorul despre laudele bisericești, despre sfânta liturgie și despre celelalte rânduieli liturgice (sf. sacramente și sacramentalii).

5. *Gi. I. Palamas*. El a scris un manual mic de Liturgică sub titlul Liturgică creștină ortodoxă ³⁾, în care, toată materia liturgică se tratează într'un mod scurt, dară precis și clar.

6. *I. E. Mesoloras*, profesor de teologie din Atena. De la el avem un manual de Liturgică, aprobat de sf. sinod din Atena ⁴⁾, în care materia liturgică se tratează cu multă cunoștință de cauză, dară nu destul de cu de-amănuntul. Mesoloras, după o introducere scurtă, în care vorbește de noțiunea, de izvoarele și de folosul Liturgiciei, împărțește cartea sa în trei părți. În partea I. e vorba de locașul dumnezeesc și părțile lui, de sf. vase și sf. veșminte, în partea II, de sf. sărbători și sf. imnologie și în partea III,

1) Δαρβάρης Δ. Γ. Μ., Ἐγχειρίδιον χριστιανικῶν, περιχρῶν σύνταγμα ἐκείνων τῶν ἁγίων κειμήλιων, σκευῶν καὶ ἁμφοίων, ἀπολοοθῶν καὶ μυστηρίων. Βιέννη 1803.

2) Χριστιανικὴ Λειτουργικὴ ὑπὸ Π. Ρομπότη. Ἐ. Ἀθήναις 1869.

3) Παλάμας Γ. Ι., Ὁρθόδοξος χριστιανικὴ Λειτουργία, Νέα ἐκδοσις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς 1846.

4) Ἐγχειρίδιον Λειτουργικῆς τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὑπὸ Ι. Ε. Μεσολορᾶ. Ἐ. Ἀθήναις 1893.

de laudele bisericești, de sf. liturgie, de sf. sacramente și sacramentalii.

7. Arhimandritul *Ioan Martinos* din Atena. El a editat o Liturgică mică ¹⁾ menită pentru laici, în care, foarte pe scurt explică însemnătatea locașului dumnezeesc și a lucrurilor liturgice, apoi ritul liturgiei sf. Ioan Chrysostom și al liturgiei τῶν προηγιασμένων. Mai departe dă Martinos o explicație scurtă a ritului sfințirii bisericii, a rugăciunii domnești și a fericirilor și în urmă amintește deosebirile ce există între liturgia bisericii ortodoxe și liturgiile bisericilor occidentale, a celei latine și calvine.

În urmă amintim, că o parte însemnată a materiei liturgice se tratează și în opul lui *Mina Chamudopulos*: „Explicarea sf. liturgii” ²⁾, în care autorul vorbește și de locașul dumnezeesc, de întocmirea lui, de lucrurile liturgice și de cele 7 laude bisericești, precum și în manualele de Pastorală ale bisericii grecești, și anume în Pastorală ieromonahului din lanina *Metodie Antrachit* (sec. XVIII.) intitulată: „Păstorul oilor cuvântătoare” ³⁾ și în Pastorală editată de arhimandritul *Nichitor Kalogeras* în Atena, în anul 1883 ⁴⁾.

B. În biserica rusească nu dăm de opuri, în cari cultul bisericii noastre, sau singuritele materii ale lui, să fi fost tratate independent de alte materii până la începutul secolului al XIX. De abia dela secolul acesta înainte s'au scris în biserica rusească opuri curat liturgice. Cele mai însemnate opuri liturgice ale bisericii rusești din acest timp, cari tratează toată sau mai toată materia liturgică, sunt următoarele:

1. Tablă nouă sau explicație mistică a locașului dumnezeesc, a liturgiei și a tuturor serviciilor și lucrurilor bisericești de arhiepiscopul

¹⁾ Ἰωάννου Μαρτίνου Λειτουργική καὶ περὶ Προηγιασμένων καὶ Ἐγκαινίων χάριτων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ μεθόδῳ καὶ κόσμῳ χριστιανῶν. Ἐν Ἀθήναις 1900.

²⁾ Ἐπιτομή τῆς ἱερᾶς λειτουργίας ὑπὸ Μύρα Δ. Χαμουδάκου. Ἐν Ἀθήναις 1887.

³⁾ Βασίλειος λογιᾶν προβάτων ἦτοι περὶ τοῦ καθήκοντος ἐν πνευματικῇ κοινῇ καὶ πᾶσι τοῖς κοινῶν ἐν ἱεροσολοῦν ἀσπὶ κοίμῳ. Ἐντεταται 1708.

⁴⁾ Ἡ Παλαιολογική ὑπὸ Νικηφόρου Καλογέρα. Ἐν Ἀθήναις 1883.

Veniamin (Crasnopievcov)¹⁾. Ediția 1, a apărut în anul 1803. Opul acesta, în care autorul se folosește mai ales de scrierile liturgice ale lui German, patriarhul Constantinoplei, și Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului, e o explicație misterică a cultului dumnezeesc și a cerințelor pentru executarea lui și se împărțește în patru părți. *Partea I*: Locurile și lucrurile bisericești; *partea II*: Cultul dumnezeesc public; *partea III*: Persoanele liturgice și în special ritul hirotoniilor și al hirotesiilor și rânduiala sfințirii antiminsului și a bisericii; *partea IV*: Cultul dumnezeesc particular.

2. Explicarea sf. liturgii a profesorului universitar din Moscova, Ioan Dmitrevschi († 1829)²⁾. Lucrarea aceasta, care a apărut în anul 1804, s'a editat de mai multe ori, ultima dată în anul 1884³⁾. În ea, autorul, după ce a vorbit în precuvântare despre sacrificiile în genere și sacrificiul euharistic în special, iară în introducere, despre dezvoltarea ritului sf. liturgii din timpurile apostolilor până în secolul al IV, despre liturgiile fixate în scris ale bisericii noastre, despre locașul dumnezeesc și părțile lui, despre veșmintele, vasele și lucrurile liturgice, ni dă o explicație temeinică și foarte amănunțită a ritului sf. liturgii atât din punct de privire istoric și dogmatic, cât și cel mistic.

3. Scrisori despre serviciul dumnezeesc al bisericii orientale-catolice de Andrei Muraviev (St. Petersburg 1836)⁴⁾, care op s'a tradus și în limba germană de Dr. Edw. Muralt sub titlul: Briefe über den Gottesdienst der morgenländischen Kirche. Leipzig 1838. Cartea lui Muraviev, deși vădește o cunoștință temeinică a autorului, relativ la ritualul și tipicul bisericii noastre, este, cu privire la valoarea științifică, de puțină însemnătate. În

¹⁾ Веніаминъ, архієпископа Нижегородскаго и Арзамаскаго, Новая Скрижалъ или таинственное объяснение о церквѣ, о литургіи и о всѣхъ службахъ и утваряхъ церковныхъ. Москва 1803. (Издание XIII И. Коравлева и М. Сиркова. С.-Петербургъ 1870).

²⁾ Изъяснение на Литургію. Составлено Иваномъ Дмитревскимъ. Москва 1804.

³⁾ Sub titlul: Историческое, догматическое и таинственно: изъяснение божественной литургіи. Сост. Ив. Дмитревскимъ. С.-Петерб. 1884.

⁴⁾ Письма о Богослуженіи восточной католической церкви. Изданіе 10. Кіевъ 1873.

ea se tratează numai materia liturgică relativă la serviciul divin, împărțindu-se cartea în 4 capitole. *Cap. I*, despre liturgie și privegheri; *cap. II*, despre serviciul dumnezeesc al patruzecimii și al invierii; *cap. III*, despre sf. sacramente; *cap. IV*, despre sărbătorile domnești și rânduiala înmormântării. — În anul 1883 a ieșit la lumină o completare a opului lui Muraviev sub titlul: *Completare la scrierile despre serviciul divin al bisericii orientale-catolice. Moscva 1883*¹⁾.

4. „Grija bisericii dreptmăritoare pentru mântuirea lumii exprimată în serviciul ei dumnezeesc sau lămurirea rânduielilor, funcțiilor, sacramentelor și serviciului dumnezeesc al bisericii dreptmăritoare” de protoiereul S. Debschi St. Petersburg 1843²⁾. Cuprinsul cărții, care e împărțită în 5 capitole cu o introducere, e următorul: *Introducere*. a) *Despre biserică* (noțiunea, organizațiunea și activitatea bisericii în scopul mântuirii); b) *Normele serviciului dumnezeesc* (sf. scriptură [evangelia, apostolul și psaltirea] și sf. tradițiune [tipiconul, mineiul, triodul etc.]); c) *Serviciul dumnezeesc în genere* (originea și simbolica serviciului divin, ființa lui etc.); d) *Cuprinsul serviciului dumnezeesc* (sf. sacramente și rugăciunea); e) *Condițiile și formele generale ale serviciului dumnezeesc* (din condițiile necesare pentru executarea cultului se amintesc aici numai unele, despre celelalte se tratează la alt loc). *Cap. I*. „Grija bisericii dreptmăritoare pentru cei ce intră în sânul ei (pag. 73—121)”. În capitolul acesta se vorbește despre rânduiala liturgică în ziua întâia, când naște femeea, a opta, când se dă pruncului numele și a patruzecoa, când se introduce pruncul în biserică, apoi despre instituițiunea catehumenatului în biserică veche și despre ceremoniile referitoare la primirea catehumenilor în sânul bisericii

¹⁾ Дополнение къ писмама о Богослуженіи восточ. кав. церкви Москва 1883

²⁾ Подеченск православн. церкви о спасеніи міра выраженное въ св. богослуженіи или областных обрядахъ, требъ, таинствъ и богослуженіи православл. церкви. С.-Петербургъ 1843. Изд. II. С.-Петерб. 1850; Изд. IV. С.-Петербургъ 1876.

ricei și în urmă despre rânduiala botezului, a mirului și a sf. euharistii. — Cap. II. „Grija bisericii dreptmăritoare pentru cei ce au intrat acum în sânul ei (pag. 125—305)”. Precum intrarea în legătură cu Dumnezeu, se începe cu căință și botez și se sfârșește cu sf. comunicătură, așa și înnoirea acestei legături în decursul vieții omenești, se săvârșește prin sf. sacrament al pocăinței și al comunicăturii, în care scop servește drept pregătire învățătura, rugăciunea și postul. De aceea biserica de-apururea caută să susțină legătura cu Dumnezeu a celor ce au intrat în sânul ei, prin „*rugăciune, învățatură post, căință și comunicare*”. Conform cu aceasta, se tratează în capitolul II, despre rugăciunea bisericească, despre predică ca parte a cultului, despre post, despre rânduialile liturgice premergătoare sf. liturgii și despre rânduiala liturgiei însăși. — Cap. III. „Grija bisericii dreptmăritoare pentru fiii ei în special, conform cu chemarea lor în comunitatea bisericească și cea cetățanească (pag. 306—444)”. În capitolul acesta se tratează despre serviciul dumnezeesc ce se plinește: 1. Pentru membrii casei domnitoare; 2. Pentru membrii clerului (unde, atară de rânduiala chirotoniilor și chirotesuilor, se vorbește și de gradele ierarhice și de veșmintele bisericești); 3. Pentru membrii familiei (rânduiala cununiei) și 4. Pentru membrii stării monahale. — Cap. IV. „Grija bisericii dreptmăritoare de obiectele ce sunt mai ales necesare pentru pietatea și mântuirea credincioșilor” (pag. 445—508). În capitolul acesta e vorba de sfințirea locurilor liturgice, în special a bisericii (tratându-se aici și despre forma externă și internă a bisericii și despre unele lucruri din ea), apoi de sfințirea felunțelor obiecte particulare ale credincioșilor și în urmă de sfințirea ce se face din cauza oarecăror întreprinderi ale creștinilor și din cauza nevoilor generale. — Cap. V. „Grija bisericii pentru cei bolnavi, cei ce trag de moarte și cei morți (pag. 509—528)”. În capitolul acesta din urmă, se vorbește despre serviciul dumnezeesc pentru cei bolnavi și cei răpăosați, în special, despre ritul sf. maslu, al înmor-

mântării și al parastasului. Cartea se încheie cu un registru alfabetic foarte bogat.

Deși dispozițiunea materiei liturgice nu e tocmai nimerită, împărțirea ei fiind de tot artificială, din care cauză și lipsește nexul organic, totuși opul lui Debolschi, fiindcă tratează materia liturgică într'un mod temeinic și amănunțit, e de mare folos pentru păstorul de suflete.

5. „Liturgica sau învățătura despre serviciul dumnezeesc al bisericii ortodox-orientale catolice” a profesorului și protopresviterului Daniil Smolodovici (Edit. II. Chiev, 1861)¹⁾. — Cartea aceasta are o introducere și două părți principale. În *introducere* autorul vorbește de raportul Liturgicii către celelalte discipline teologice, apoi despre noțiunea, obiectul, necesitatea, scopul și împărțirea Liturgicii. *Partea I (Liturgica generală)* e intitulată „Despre serviciul dumnezeesc în genere” și se împărțește în 2 capitole. Cap. I. „Noțiunile generale ale serviciului dumnezeesc”, unde autorul, după o introducere scurtă despre idea și ființa serviciului divin, vorbește despre formele generale fundamentale ale rânduielilor liturgice, și anume despre rugăciune și cântare; cap. II. „Condițiunile generale ale serviciului dumnezeesc”, unde e vorba de persoanele, locurile și cărțile liturgice și despre acțiunile simbolice întreprinse la serviciul dumnezeesc. — *Partea II (Liturgica specială)* e intitulată „Despre rânduieli liturgice speciale ale serviciului dumnezeesc” și se împărțește asemenea în 2 capitole. Cap. I. „Despre rânduielile liturgice fixe, ce se plinesc regulat în biserică” (rânduielile liturgice de toate zilele, săptămânale și anuale); cap. II. „Despre rânduielile liturgice periodice relative la viața și necesitățile creștinilor” (despre sf. sacrameinte și sf. sacramentalii).

Deși materia din partea I, e prea scurt și cam superficial tratată, totuși cartea lui Smolodovici, ca prima încercare de a trata Liturgica într'un mod științific, se poate număra cu drept cuvânt între opurile liturgice mai bune ale Rușilor.

6. Ajutor pentru învățarea rânduielii ser-

¹⁾ Литургия или наука о богослужении православн. восточн. церквей проф. и протоиер. Данила Смолодовича. Изд. II. Кіевъ, 1861.

viciului dumnezeesc al bisericii dreptmăritoare" de preotul Constantin Nicolschi (St. Petersburg, 1862)¹⁾. Opul acesta e împărțit în trei părți. Partea I, (p. 1—96) tratează despre locașul dumnezeesc și lucrurile dintr'însul; partea II, (p. 97—140), despre cărțile bisericesti și partea III, (p. 140—805), despre serviciul dumnezeesc. Partea din urmă e iarăș împărțită în 2 capitole; în capitolul I, se vorbește despre serviciul dumnezeesc general (rânduiețile liturgice de toate zilele, săptămânale și anuale), iară în capitolul II, despre serviciul dumnezeesc particular (sf. sacrameinte și euhologii). Afară de împărțire, care fără îndotă e greșită, cartea lui Nicolschi e bună. Atâta s'ar putea doară observa, că autorul a folosit prea multe regule tipiconale și prea multe rugăciuni bisericesti ad verbum, îngreunând astfel foarte, cetirea cărții.

7. *Învățătura despre serviciul dumnezeesc al bisericii dreptmăritoare*" de rectorul seminarului spiritual din Moscva, Petru Lebedev (Moscva 1881)²⁾. După o introducere, în care se vorbește despre noțiunea Liturgice și tema ei, despre raportul Liturgice către celelalte discipline teologice, despre izvoarele și literatura ei, autorul împărtește Liturgica sa într'o parte generală și una specială. Partea generală: 1. Noțiuni generale despre serviciul dumnezeesc și istoria dezvoltării lui; 2. Formele fundamentale ale serviciului dumnezeesc; 3. Acțiunile simbolice cari însoțesc cultul dumnezeesc; 4. Persoanele liturgice; 5. Condițiunile serviciului dumnezeesc (locurile liturgice, arhitectura bisericască, înfățișările sfinților (iconografia), veșmintele bisericesti, vasele sfinte, cărțile bisericesti). — Partea specială: Cap. 1. Despre rânduiețile liturgice ce se săvârșesc regulat în biserică (rânduiețile liturgice de toate zilele, săptămânale și anuale; cap. 2. Despre rânduiețile liturgice periodice ce să săvârșesc în biserică din cauza unei necesități a creștinilor (sf. sacrameinte și sf. sacramen-

¹⁾ Пособіе къ изученію устава богослуженія православн. церкви Константина Никольскаго. Изданіе III. исправленное и дополненное. С.-Петербург. 1874. — Изд. IV. исправленное и значительно дополненное. С.-Петербург. 1888.

²⁾ Наука о богослуженіи православн. церкви. Составилъ преподаватель Московской духовной семинаріи Петръ Лебедевъ. Москва 1881.

talii). — Autorul tratează toată materia liturgicii cam pe scurt (Part. I. 180 pag., part. II. 188 pag.), dară într'un mod științific și cu multă cunoștință de cauză.

8. „Liturgica sau învățătura despre serviciul dumnezeesc al bisericii dreptmăritoare” de preotul Epitanie Nestorovschi ¹⁾. Nestorovschi împarte Liturgica sa într'o parte generală și alta specială. În partea generală, după o introducere scurtă, tratează despre principiile și formele generale ale cultului ortodox, despre timpurile liturgice, locurile, lucrurile și cărțile liturgice; în partea specială, vorbește de rânduielile liturgice ca întregimi în sine încheiate, cele fixe, cari se săvârșesc regulat, și cele periodice. — Ca manual de studiu, cartea lui Nestorovschi e bună. Tot materialul de învățământ liturgic e tratat într'un mod practic, ușor de priceput cât se poate de scurt, ceea ce e de o importanță mare la un manual de studiu.

Afară de aceste opuri liturgice mai mari, s'au scris în biserica rusească o mulțime de manuale mici de Liturgică, din cari merită să fie amintite manualele lui Cernaiev ²⁾, Chitrovo ³⁾, Petrov ⁴⁾, Choroșunov ⁵⁾, Socolov ⁶⁾, al episcopului Ermogen ⁷⁾, al arhimandritului Gavriil ⁸⁾, și manualul lui Alchimovici ⁹⁾. — Toțașa s'a prelucrat — des

¹⁾ Литургия или наука о богослужении православн. церкви. Часть первая (общая). Курскъ 1895. Часть вторая (частная). Курскъ 1900. Изд. 2 Спб. 1905.

²⁾ А. Чернаевъ. Подробное, систематическое указание состава Литургии, или наука о богослужении православн. церкви. Харьковъ 1859.

³⁾ Г. Хитрово. Учение православной церкви о богослужении. Литургия. Тамбовъ 1869.

⁴⁾ Л. Петровъ. Литургия или учение о богослужении православн. церкви. С.-Петербург, 1872.

⁵⁾ Ф. Хорожунъ. Православная христианская Литургия. С.-Петербургъ 1877.

⁶⁾ Д. Соколовъ. Учение о богослужении православн. церкви. С.-Петербург, 1885. Cartea lui Socolov a'ă tradusă în limba germană de G. Morozov cu titlul: Darstellung des Gottesdienstes der orthodox-katholischen Kirche von D. Sokolow. Berlin 1893.

⁷⁾ Гермогенъ, епископъ. Литургия или учение о богослужении православной церкви. С.-Петербург, 1884.

⁸⁾ Гавриилъ, архим. Руководство по Литургии или наука о православномъ богослужении. Тверь 1886.

⁹⁾ I. Альхимовичъ, Литургия. С.-Петербург, 1891.

foarte pe scurt — Liturgica, în cartea ce poartă titlul: „Despre datorile păstorilor sufletești” ¹⁾, în opul lui E. Popov: „Scrisori despre teologia pastorală” ²⁾ și numai în trecut în opul arhimandritului Kiril: „Teologia pastorală” ³⁾.

Pe lângă opurile, cari tratează despre toată sau mai toată materia liturgică, trebuie amintite aici și opurile mai însemnate ale scriitorilor ruși, cari tratează numai despre feluritele părți sau materii ale cultului bisericeii ortodoxe.

Despre *serviciul divin public în general și despre sărbătura sf. liturgii în special* au scris în biserica rusească în timpul nou și cel mai nou: Rojdenstvenschi ⁴⁾, Vladislavlev ⁵⁾, Neciaiev ⁶⁾, Beliusten ⁷⁾, mitropolitul Arsenie ⁸⁾, episcopul Visarion ⁹⁾ și Temnomirov ¹⁰⁾.

Despre *serviciul dumnezeesc al bisericii romano-cato-*
lice și despre cel al protestanților a scris protopresviterul Seredinschi ¹¹⁾, iară despre *serviciul dumnezeesc al bisericii vechi creștine*, Smirnov ¹²⁾ și Odinzov ¹³⁾.

¹⁾ О должностяхъ пресвитеровъ приходскихъ. Изд. I. 1792. Изд. 26. Москва. 1861. Opul acesta a fost tradus și în limba română, prinzându-se sub titlul: „Teologia pastorală sau datorințele preoților” mai întâiu în Buda, în anul 1817, apoi în Sibiu, în anul 1857.

²⁾ По пастырскому Богословію письма протоіереев Евг. Попова Пермь 1874.

³⁾ Кирилъ архим., Пастырское богословіе. С.-Петербург. 1853.

⁴⁾ I. Рождественскій, Изъясненіе Литургіи по чину св. Іоанна Златоустаго, С.-Петербург. 1860.

⁵⁾ В. Владиславлевъ, Объясненіе богослуженія свят. православн. церкви, Воскреснав. всеношная и божественная литургія. 2 части. Тверь 1862. Изд. 2. Третье 1876.

⁶⁾ В. Нечаевъ, Толкованіе на божествен. Литургію по чину св. Іоанна Златоустаго и св. Василия Великаго. Москва 1884.

⁷⁾ I. Белюстинъ, О церковномъ богослуженіи въ 2 частяхъ. С.-Петербургъ 1897.

⁸⁾ Арсеній, митропол. Киевск., Изъясненіе божественной литургіи. Изд. 2. Киевъ 1879.

⁹⁾ Виссаріонъ, епископъ, Толкованіе на божествен. Литургію. Изд. 4. С.-Петербург. 1895.

¹⁰⁾ Темномъровъ, Н., Ученіе о богослуженіи православной церкви. С.-Петербург. 1904.

¹¹⁾ Т. Серединскій, О богослуженіи западной церкви. Статьи 1, 2, 3, 4. С.-Петербург. 1849—1856. — Ообщественное богослуженіе у протестантовъ. Рига 1889.

¹²⁾ В. Смирновъ, Богослуженіе христіанское со времени апостоловъ до IV. вѣка. Киевъ 1879.

¹³⁾ Н. Одинцовъ, Порядокъ общественаго и частнаго богослуженія въ древней Россіи до XVI. вѣка. С.-Петербург. 1881.

Serieri speciale despre *sf. sacramente* au compus Jelebovski¹⁾, Almazov²⁾ și episcopul Ermogen³⁾, iar despre *anul hisericesc*, Debolschi⁴⁾.

Cu editarea *liturgiilor vechi* s'au ocupat redacția foilor bisericești „Христіанское Чтеніе”⁵⁾ și profesorul A. Petrovski⁶⁾, iară cu *descrierea manuscriptelor vechi liturgice*, Crasnoseļev⁷⁾, Dmitrevski⁸⁾ și Petrov⁹⁾.

Despre *tipicul hisericesc* s'au scris în biserica rusească mai multe opuri, dintre cari merită cu deosebire să fie amintite opurile lui Mansvetov¹⁰⁾, Nicolaievski¹¹⁾, Svirilen¹²⁾ și Rozanov¹³⁾.

Cu Liturgica stă în strânsă legătură *Arheologia creștină*, care — precum s'a arătat în § 12 — este o disciplină auxiliară foarte importantă a Liturgiceii. Opuri despre *Arheologia creștină* au scris în biserica rusească, Vi-

¹⁾ А. Жѣлобовскій. Краткое объясненіе семи таинствъ Христо-выхъ. С.-Петербург. 1900.

²⁾ А. Алмазовъ. Исторія чинослѣдованій крещенія и миропомазанія. Казань 1885.

³⁾ Ермогенъ, епископъ. О святыхъ таинствахъ православн. церкви. Изд. 2. Спб. 1904.

⁴⁾ Г. С. Дебольскій. Дни богослуженія православн. католич. восточн. церкви. Въ 2 томахъ. С.-Петербург. 1840. Изд. 9-е. С.-Петербург. 1894.

⁵⁾ Собрание древнихъ литургій восточныхъ и западныхъ въ переводѣ на русскій языкъ. 5 вып. С.-Петербург. 1874—1878.

⁶⁾ А. Петровскій. Апостольскія литургіи восточной церкви. Литургія апост. Іакова, Фавая, Марин и св. Марка. С.-Петербург. 1897.

⁷⁾ Н. Красносельцевъ. Слѣдствія о нѣкоторыхъ литургическихъ рукописяхъ ватиканской бібліотеки съ замѣчаніями о составѣ и особенностяхъ богослужебныхъ чинослѣдованій въ нихъ содержащихся. . . Казань 1885. Aceste lucruri s'au găsit și cartea lui Crasnoseļev: Матеріали для исторіи чинослѣдованія литургіи св. Іоанна Златоуст. Казань 1889.

⁸⁾ А. Дмитревскій. Описаніе литургическихъ рукописей хранящихся въ бібліотекахъ православн. востока. Т. I. Тукхъ. Кіевъ 1895. Т. II. Едрийскъ. Кіевъ 1901.

⁹⁾ П. Петровъ. Описаніе рукописей церкви археологическаго музея при Кіевской духовн. академіи. Кіевъ 1875.

¹⁰⁾ Н. Мансвѣтовъ. Церковный уставъ (типикъ). Москва 1885.

¹¹⁾ В. Николаевскій. Объясненіе устава богослуженія православн. христ. греко-росск. церкви. С.-Петербург. 1885.

¹²⁾ А. Свирѣлинъ. Церковный уставъ съ краткимъ изъясненіемъ богослуженія православн. церкви. Москва 1894.

¹³⁾ Розановъ В. Богослужебный уставъ прав. церкви. Москва 1902.

trinschi ¹⁾, Ladinschi ²⁾ și Lașcarev ³⁾. — Ce se atinge de arta creștină, care stând în serviciul cultului ortodox se tratează pe scurt și în Liturgică, apoi au scris despre *arhitectura bisericască* Pocrovschi ⁴⁾, Mansurov ⁵⁾, Comandritul Christofor ⁶⁾, E. Ridin ⁷⁾, V. Uspenschi ⁸⁾ și A. I. Uspenschi ⁹⁾ și Pocrovschi ¹²⁾, iară despre *poezia și muzica religioasă*: arhiepiscopul Filaret ¹³⁾, I. Florinschi ¹⁴⁾, Razumovschi ¹⁵⁾, Arnold ¹⁶⁾, Potulov ¹⁷⁾, Vosne

1) И. Вѣтринскій, Памятники древней христіанской церкви или христіанскихъ древностей. Т. I—V. С.-Петербург. 1829—1844.

2) А. Ладинскій, Церковная археологія. С.-Петербург. 1873.

3) П. Лашкаревъ, Церковно-археологическ. очерки. Кіевъ 1898.

4) И. В. Покровскій, Происхождение древне-христіанской базилики. С.-Петербург. 1880. și Памятники христіанской архитектуры особенно византийскаго и русскіе. С.-Петербург. 1891.

5) Б. Мансуровъ, Базилика императора Константина въ св. градѣ Іерусалимѣ. Москва 1885.

6) И. Кондаковъ, Византискія церкви и памятники Константинополя. Одесса 1887.

7) А. Парландъ, Храмы древней Греціи. С.-Петербург. 1890.

8) Христофоръ, архимандр., Древняя христіанская иконографія. Москва 1887 și Ученіе древней церкви о лицѣ Господа Іисуса Христа. Москва 1885.

9) Е. Рѣзинъ, Мозаики Равенскихъ церквей. С.-Петербург. 1896.

10) В. Успенскій, Очерки по исторіи иконописанія. С.-Петербург. 1899.

11) Успенскій А. И., Древнія иконы изъ разныхъ церквей и частныхъ собраний. Москва 1905. 2. Подлинникъ иконописный. Москва 1903 și 3. Интересныя памятники иконописи. Москва 1902.

12) И. В. Покровскій, Очерки памятниковъ христіанской иконографіи и искусства. С.-Петербург. 1900. — *Dela zcelaș artist: Стѣнныя росписи въ древнихъ храмахъ греческихъ и русскихъ.* Москва 1890.

13) Филаретъ (архiepiscopul черниговскій), Историческій обзоръ иконописцевъ и иконописанія греческой церкви. Часть I—III. С.-Петербург. 1860. Изд. 2-е. Черниговъ. 1864.

14) И. Флоринскій, Исторія богослужебныхъ пѣнопѣній православн. восточн. церкви. Кіевъ 1880.

15) Д. Разумовскій, Церковное пѣніе въ Россіи. Опытъ историко-техническаго изложенія. I. Богослужебное пѣніе древней христіанской церкви; II. О мелодическомъ пѣніи прав. греко-россійской церкви; III. Церковное пѣніе въ Россіи. Москва 1867.

16) Ю. Арнольдъ, Исторія православнаго церковнаго пѣнія вообще, по ученію славянскихъ и византийскихъ писателей. Москва 1880.

17) Н. Потуловъ, Руководство къ изученію древняго богослужебнаго пѣнія. Москва 1884.

senschi ¹⁾ și Metalov ²⁾. — În urmă merită să fie amintite la locul acesta operele liturgice ale protoiereului dela biserica ambasadei rusești din Berlin, Alexic Malțev (А. Мальцевъ), care cu o sârguință rară a tradus în limba germană mai toate cărțile liturgice ale bisericii noastre, înzestrând traducerile sale cu introduceri explicative foarte interesante ³⁾.

C. În biserica ortodoxă română s'au lucrat până acuma pe terenul liturgic științific foarte puțin. Următoarele opuni fie amintite aici :

1. *Învățătura sfântă, adecă sfintei și dumnezeesții liturgii tâlcuire de pe limba greacă pe limba românească*. De Ieremia Cacavela Dascal. Cu porunca măriei sale prealuminatului domn Ioan Antioh Constantin Voevoda. Iași 1697.

¹⁾ I. Воснесенскій. О пѣніи въ православныхъ церквахъ греческаго востока съ древнѣйшихъ до новыхъ временъ. Часть I. и II. Кострома 1896.

²⁾ В. Металовъ. Очеркъ исторіи православн. церкви. пѣнія въ Россіи. Москва 1896.

³⁾ Lucrările cele mai însemnate ale lui Malțev sunt: 1. „Die göttlichen Liturgien unserer hl. Vater Johannes Chrysostomus, Basilius des Großen und Gregorius Dialogos. Deutsch und slavisch unter Berücksichtigung der griechischen Urtexte von Alexios Maltzew. Berlin, 1890; 2. Die Nachtwache oder Abends- und Morgengottesdienst der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes. Deutsch und slavisch unter Berücksichtigung der griechischen Urtexte von A. Maltzew. Berlin, 1892; 3. Die Liturgien der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes unter Berücksichtigung des bischöflichen Ritus nebst einer vergleichenden Betrachtung der hauptsächlichsten übrigen Liturgien des Orients und Occidents von A. Maltzew. Berlin, 1894; 4. Bitt-, Dank- und Weihe-Gottesdienste der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes. Deutsch u. slavisch von A. Maltzew. Berlin, 1897; 5. Begräbnis-Ritus und einige spezielle und alterthümliche Gottesdienste der orthodox-katholische Kirche des Morgenlandes. Deutsch und slavisch von A. Maltzew. Berlin, 1898; 6. Die Sakramente der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes. Deutsch und slavisch von A. Maltzew. Berlin 1898; 7. Fasten- und Blumen-Triodion nebst den Sonntagsliedern des Oktoichos der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes. Deutsch und slavisch unter Berücksichtigung der griechischen Urtexte von A. Maltzew. Berlin, 1899; 8. Menologion der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes I. T. Sept.—Febr., II. T. März—August. Deutsch und slavisch unter Berücksichtigung der griechischen Urtexte von A. Maltzew. Berlin, 1900—01; 9. Liturgikon (Служебникъ—Slushebnik) — die Liturgien der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes unter Berücksichtigung des bischöflichen Ritus von A. Maltzew. Berlin, 1902; 10. Oktoichos oder Parakletike der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes I—II. Deutsch und slavisch unter Berücksichtigung der griechischen Urtexte von A. Maltzew. Berlin, 1903—04.

2. *Manual de Liturgică sau servirea de Dumnezeu a bisericii ortodoxe.* De arhimandritul Melhisedec, locotinent de episcop al Huşilor (mai apoi episcop al Romanului). Edit. II. Bucureşti, 1862.

3. *Liturgica care cuprinde scurta tâlcuire a rânduielilor liturgice după tipicul bisericii dreptcredincioase a răsăritului.* De parohul Samuil Andrievici (dela 1880—1895 mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei sub numele Silvestru). Cernăuţi 1860).

4. *Manual de explicaţie a sf. liturgii.* De preotul C. Moşescu. Braila 1870.

5. *Liturgica sau serviciul divin al bisericii ortodoxe.* De ieromonahul Gavriil Raşcan. Bucureşti 1876.

6. *Liturgica bisericii ortodox-catolice* de arhimandritul Iuvenal Stefanelli. Bucureşti 1888.

7. *Liturgica bisericii dreptmăritoare a răsăritului.* Manual de religione pentru şcoalele secundare de Calistrat Coca. Cernăuţi 1905.

8. *Liturgica bisericii ortodoxe.* De I. V. Raiculescu cu o precuvântare de Ion Kalinderu. Bucureşti 1905.

9. Pe scurt se află prelucrată Liturgica şi în *Manualul de studiul pastoral* compus de Andrei baron de Şaguna. Sibiu 1872.

10. Tezaurul liturgic al sfintei Biserici creştine ortodoxe de răsărit, cursuri universitare de Badea Cireşeanu, fost profesor de teologie practică la Facultatea de teologie din Bucureşti.

Opera e împărţită'n trei volume. Toate au apărut în Bucureşti.

Volumul I tratează despre monumentele şi scrierile liturgice răsăritene şi apusene, împreună cu autorii lor, dela începutul creştinismului şi până astăzi (adecă până'n 1910, când apare volumul I-ii).

Volumul II tratează despre lăcaşurile în cari se plinesc actele stiinte, cu istoricul acestor lăcaşuri, podobebele lor picturale, persoanele sfinţite, servitoare innaintea altarului, precum şi cu obiectele trebuincioase în cultul creştin ortodox.

Volumul al III (apărut în 1912) tratează despre actele liturgice, sărbători şi serviciile bisericesti.

Afară de opurile aceste cari toate au numai puțin pret științific, s'au scris în biserica română în timpul din urmă și vr'o câteva monografii liturgice bazate acumă mai mult pe principii științifice. Cele mai de seamă sunt publicate în reviste și anume în Biserica ortodoxă română. Revista sf. Sinod. București.

Candela, Revistă bisericească. Cernăuți.

Revista teologică. Sibiu.

Duminica ortodoxă. București. O revistă prețioasă de de pietate creștină.

Biblioteca Creștinului ortodox, Arad, tipărește studii diferite unele și privitoare la Cult.

Institutul biblic. București, ulterior, Cernica are tratate cu scopul de a da învățături creștine, unele privitoare și la cult.

Cărți de liturgice și de ritual. Diferite. Tipografia cărților biser. București.

Privitor la muzica bisericească.

Catavasierer de I. P. Pasare.

Liturgier de strană, de acelaș.

Anastasimatar, de N. Barcan, toate București. Tip. Cărți bisericești.

Istoria Muzicii la Români de Poslușnic. București. Cartea românească (1928). Gr. Mihai a strâns notițele rezisipite și despre muzica bisericească și are o contribuție foarte valoroasă pentru literatura muzicii bisericești în acest op.

§ 20. Literatura Liturgiceii în biserica occidentală dela secolul XVII, până în timpul prezent.

1. În biserica romano-catolică s'a dezvoltat dela secolul XVII începând, pe terenul liturgic o activitate în adevăr demnă de admirațiune.

Mai întâiu s'a făcut începutul cu *colecțiunea și editarea critică a documentelor și izvoarele liturgice*. În privința aceasta s'au distins în secolul XVII și XVIII, prin editarea liturgiilor și altor documente liturgice ale *Grecilor și Orientalilor*: dominicanul Iacob Goar († 1653)¹⁾, distinsul

¹⁾ Iac. Goar. *Enchiridion, sive Rituale Graecorum cum interpret. lat. glossario et observation.* Paris 1647, Venet 1730, 1 tom. fol.

orientalist Eusebius Renaudot († 1720)¹⁾ și maronitul unit
los. Alois. Assemani († 1768)²⁾, iară prin editarea izvoa-
relor și documentelor liturgice ale *bisericeii occidentale*:
călugării maurini (benedictini) Hugo Menard († 1644)³⁾,
Ioannes Mabillon († 1707)⁴⁾ și Edmund Martene († 1739)⁵⁾,
apoi cardinalul Iosif Thomasius († 1713)⁶⁾, istoriograful
Ludovic Muratori († 1750)⁷⁾, egumenul Martin Gerbert
(† 1739)⁸⁾, susnumitul Assemani și profesorul Zaccaria
(† 1795)⁹⁾.

Colecțiunile aceste ale liturgiilor și altor documente li-
turgice cuprind și comentare, de regulă foarte temeinice.

Cu explicarea istorico-critică a ritului ser-
viciului divin în general sau al sf. liturgiei, al
laudelor bisericesti, al sacramentelor și sacra-
mentalilor în special, s'au ocupat în secolul XVII
și XVIII, o mulțime de scriitori, dintre care merită să fie
amintiți: barnabitul Gavanti († 1638)¹⁰⁾, ieruitul Bonar-
tius (Gutekunst) († 1655)¹¹⁾, Cardinalul Bona († 1764)¹²⁾,

1) Euseb Renaudot, Liturgiarum orientalium collectio. Paris 1716, edū
2. Francof. 1847, 2 tom. 4°.

2) L. A. Assemanus, Codex liturgicus ecclesiae universalis, Romae
1749—1766, 13 tom. 4°.

3) Nic. Hugo Menardus, Sacramentarium Gregorianum illustrat. annot
Paris 1641.

4) Ioannes Mabillon, De liturgia gallicana libri tres. Paris 1685, 4°.
— Museum italicum seu collect. vet. script. ex bibliothecis italicis eruta, Paris
1724, 2 tom.

5) Edm. Martene, De antiquis ecclesiae ritibus libri IV. Antwerp. 1736.
Opul aceasta conține pe lângă documente liturgice și o explicaie detaliată a ritului
serviciului divin al bisericiei antice.

6) Ios. Maria Thomasius, Codices Sacramental. noncentis annis ver-
tationis. Romae 1680. — Antiqui libri missarum romanae ecclesiae, Romae 1691.

7) L. A. Muratori, Liturgia romana vetus... Venet. 1738, 1 tom. fol.

8) Mart. Gerbert, Velus liturgia Alemanica. S. Blasi 1776, 2. tom.

9) Ant. Zaccaria, Bibliotheca ritualis, 2 tom. Romae 1776.

10) Barth. Gavanti, Thesaurus sacrorum rituum seu commentarius in
rubricis Missalis et Breviani, Romae 1630.

11) Olivarius Bonartius, De institutione, obligatione et religione hor-
tarum can. libri tres. Duaci 1628, 8°.

12) Ioannes Bona, Rerum liturgicarum libri duo, Romae 1671. Un op-
taie valoros, care a exercitat o influență mare asupra autorilor opunilor liturgice ul-
timoare, fiind și acuma încă de mare pret. Mai ales trebuie amintită acea ediția
cu adnotațiunile erudite ale lui Robertus Sala, Turin 1753.

oratorianul Le Brun († 1729)¹⁾, benedictinul Bissus († 1761)²⁾, papa Benedict XIV. (Prosper Lambertini) († 1758)³⁾, preotul Rippel⁴⁾ și dominicanul Kratzer⁵⁾.

Cu Liturgia stă în strânsă legătură Arheologia creștină. Legătura aceasta se vede chiar din opurile autorilor citați mai sus, cu deosebire însă, din acele opuri în cari materia liturgică se tratează preponderant sau exclusiv din punct de privire arheologic. Dintre autorii aștorfel de opuri merită, din secolul XVII și XVIII, să fie amintiți următorii: episcopul din Orleans, Gabriel Aubespın (Albaspinaeus † 1630)⁶⁾, profesorul din Mediolanum Ios. Vicecomes (Visconti † 1633)⁷⁾, oratorianul Ioannes Morinus († 1659)⁸⁾, cunoscutul convertit Leo Allatius († 1669)⁹⁾, renumitul oratorian Ludovicus Thomassinus († 1695)¹⁰⁾ și

¹⁾ Pierre Le Brun, Explication littéraire, historique et dogmatique des prières et des cérémonies de la messe, Paris 1716, 1 vol. 8°. Ca un fel de continuare a opului acestuia, care s'a tradus și în limba latină de Ioannes Dalmasus în Venetia, în anul 1770, se poate privi opul, care l'a publicat Le Brun sub titlul „Dissertations historiques et dogmatiques sur les liturgies (Paris 1726) și care conține 15 disertațiuni foarte temerice relativ la Liturgia și Dogmatică.

²⁾ Bernard. Bissus, Hierurgia sive rei divinae peractio, Genuae 1666, 2 tom. fol. Opul acesta conține o explicație amănunțită a ritului sf. liturgii, al lucrurilor bisericesti, al sf. sacrameinte și a altor funcțiuni bisericesti.

³⁾ Benedict XIV. De sacramento missae sacrificio, Paduae 1755. Opul acesta a apărut primadata în limba italiana (1748), apoi de mai multe ori în limba latină.

⁴⁾ Gregor Rippel, Alterthum und Ursprung aller Ceremonien, Stralsburg 1723. Opul acesta a apărut în mai multe edițiuni. Cea mai nouă, sub titlul „Die Schönheit der katholischen Kirche in ihren heiligen Gebrauchen“, herausgegeben von H. Hemleben, Mainz 1873. 16. Aufl.

⁵⁾ Aug. Kratzer, De apostolicis nec non antiquis ecclesiarum occidentalium liturgiis, illarum origine, progressu, ordine, die, hora et lingua, caeterisque rebus ad liturg. antiquam pertinentibus libet singularis. August. Vindel. 1786.

⁶⁾ Gabriel Aubespın, Observaciones de veteribus ecclesiae ritibus. Paris 1623; Helmstadt 1672.

⁷⁾ Ios. Vicecomes, Observaciones ecclesiasticas. 4 vol. (Vol. I 1615; vol. II 1618; vol. III 1620; vol. IV 1626). În volumul I. vorbește Vicecomes (Visconti) de sf. botez, în al II de sf. mir, în al III de sf. liturgie și în al IV de secvizitele necesare pentru sf. liturgie.

⁸⁾ Ioannes Morinus, Commentarius de sacris ecclesiae ordinationibus secundum antiquos et recentiores Latinos, Graecos, Syros et Babylonicos... Paris 1655, fol.

⁹⁾ Leo Allatius, De libris et rebus ecclesiasticis Graecorum. Paris 1646, 4°.

¹⁰⁾ Ludovic. Thomassinus, Velus et nova eccl. disciplina. Paris 1688, 3 tom. fol.

preoșii neapolitani Iul. Laur. Selvaggio († 1782)¹⁾ și Alex. Aurel. Pellicia († 1723)²⁾.

Cât despre literatura Liturgică bisericii romano-catolice în secolul al XIX., apoi și în secolul acesta au apărut în biserică numită o mulțime de opuri liturgice, dintre care unele tratează toată materia liturgică, altele numai anumite părți ale ei.

1. Toată materia liturgică au tratat-o în opuri curat liturgice sau manuale de Liturgică: Schmid, Marzohl și Schneller, Hnogek, Staudenmaier, Lüft, Fluck, Thalhofer și francezii Gueranger și Bouix.

Franz Xav. Schmidt, mai întâiu subregens în Passau, apoi paroh în Traunstein, a fost cel dintâiu, care în opul său „Liturgik der christkatholischen Religion, Passau 1822—1833, 3 Bde“³⁾ a încercat a trata toată materia liturgică independent și din punct de vedere științific. El arată într'un mod clar, dară nu totdeauna temeinic cum s'a dezvoltat în decursul timpului cultul bisericii romano-catolice și ce înțeles și care însemnare au diferitele acte și forme de cult în organizmul serviciului divin.

Aprorape în acelaș timp cu Liturgica lui Schmid a apărut opul lui Jos. Marzohl (paroh) și Jos. Schneller (arhivar): „Liturgia sacra oder die Gebrauche und Alterthümer der katholischen Kirche sammt ihrer hohen Bedeutung u. s. w. Luzern, 1. Th. 1834; 2. Th. 1835; 3. Th. 1857; 4. Th. 1841“. Autorii vorbesc pe baza măturărilor istorice în opul lor despre locașul dumnezeesc și întocmirea lui, despre sf. sacrameinte și sf. liturgie, despre anul bisericesc, despre sacramentalii și despre procesiuni, dezvoltând înțelesul formelor de cult cu multă cunoștință de cauză.

De cuprins bogat, dară în privința științifică de mai puțină valoare, este opul răpăusatului profesor din Leitmeritz, Anton Adalbert Hnogek „Christkatholische Liturgik, Prag 1835—1843“. Liturgica lui Hnogek, care se împărțește într'o parte generală și alta specială, cuprinde în cinci tomuri foarte mult material, are însă scăderea, că-i lipsuște o legătură organică a materiei liturgice și o tratare sfârșită a ei.

1) Julius Laurentius Selvaggius, Institutiones antiquitatum, chrisianarum, 5 tom. Mogunt. 1787.

2) Alexius Aurelius Pellicia, De christianae ecclesiae primae, mediae et novissimae aetatis primia (πολιτεία) libri sex, duobus tomis in 8° comprehensis; Neapol. 1777. Celor două tomuri a urmat curând al treilea tom, aparând întreg opul în mai multe edițiuni.

3) Ediția a treia a apărut în an. 1840—42 sub titlul „Kultus der christkatholischen Kirche“.

Mare influență a exercitat asupra autorilor opurile liturgice din timpurile ulterioare. Așa cartea eruditului profesor Dr. Franz Staudenmaier: *Geist des Christenthums dargestellt in h. Zeiten, Handlungen und der h. Kunst*. Mainz, 1835, 2 Bde. În cartea aceasta, care a apărut în mai multe edițiuni și a aflat răspândirea cea mai mare, autorul tratează într'un mod ingenios materia liturgică, desfășurând cu desăbire temeinic materia relativă la anul bisericesc, la sf. liturgie și la arta în cult.

De mare valoare științifică este și opul răpăusatului paroh din Darmstadt, Dr. Johann Bapt. Luff: „*Liturgik oder wissenschaftliche Darstellung des katholischen Kultus*, I. Band. *Allgemeine Liturgik*, Mainz, 1844. II. Bd. 1847”. Luff e cel dintăiu, care a tratat în Liturgica sa despre teoria cultului, desfășurând într'un mod în adevăr științific ființa, formele fundamentale și scepul cultului. Ca lucrare științifică Liturgica lui Luff are valoare durabilă; de regretat este numai, că partea specială a Liturgicii n'a apărut. Luff a tratat însă mai multe materii, cari fac parte din Liturgica specială, în Liturgica generală.

Materia cea bogată a întregii Liturgicii a tratat-o în două tomuri, deși nu așa temeinic și independent ca Luff, dar totuș cu multă cunoștință de cauză, festul profesor din Giessen, Dr. Jacob Fluk. Opul lui Fluk poartă titlul: „*Katholische Liturgik*, Regensburg, 1853—1855”, și e împărțit în trei părți. În partea I. se tratează despre cultul sacramental (sf. liturgie, sacramente și sacramentalii), în a II. despre cultul latreutic (rugăciunea publică, în special orele canonice) și în a III. despre cultul sacramental-latreutic (timpurile și locurile sfinte). Că împărțirea această nu e corectă, se vede acuma chiar din împrejurarea, că sf. liturgie formează centrul a toată *λατρεία* și nu e defel numai de natură sacramentală.

Fără îndoială, cea mai însemnată Liturgică din toate câte au apărut în biserica romano-catolică în timpul nou și cel mai nou, este Liturgica fostului profesor de teologie, Dr. Valentin Thalhoffer († 1891). Opul poartă titlul: „*Handbuch der katholischen Liturgik*, Freiburg i. Br. 1883—1893”, și a apărut în două tomuri, fiecare tom împărțit în două semitomuri. Semitomul II. al tomului II. a fost editat după moartea autorului, în anul 1893, de învățăcelul lui Thalhoffer, Dr. Andreas Schmid, profesor universitar din München.

Thalhoffer, care ca nime altul a știut a uni armonice în opul său momentul istoric cu cel practic, oferind liturgilor o carte, care în toată privința li dă desăbire despre toate ce se țin de oficiul lor, împărțește, după o introducere, în care expune foarte pe larg literatura Liturgicii. Liturgica sa într-o parte generală și alta specială. În partea generală, autorul vorbește în cap. I. despre ființa cultului catolic, în cap. II. despre formele cultului catolic în general, în cap. III. despre formele fundamentale ale cultului, în cap. IV. despre formele accesorii ale cultului, în cap. V. despre simboalele naturale, în cap. VI. despre locașul dumnezeesc și întocmirea lui, în cap. VII. despre vasele liturgice și în cap. VIII. despre veșnintele liturgice. În partea specială, Thalhoffer

tratează în cap. I. despre sf. liturgie, în cap. II. despre orele canonice, în cap. III. despre sf. sacramente și sacramentalii și în cap. IV. despre anul bisericesc.

Din literatura liturgică, mai nouă a Franței, merită să fie amintite aici cu deosebire opul lui Prosper Guéranger (†1875) „Institutiones liturgiques” și opul lui I. Bouix „Tractatus de jure liturgico”, Paris 1853.

Guéranger a voit să trateze în opul său toată materia liturgică, din cauze neprevăzute însă, n'a adus lucrarea la capăt. Din ea au apărut numai trei tomuri (Paris 1840, 1841, 1851. 8°. Edit. II, 1878); tomul I. și II. cuprind, pe lângă consemnări bogate ale literaturii, o istorie amănunțită a cultului creștin și în special a Liturgiciei, iară în tomul III. se tratează despre obiectele și în special despre cărțile Liturgice. Pretutindeni autorul se arată foarte versat în istoria Liturgiciei și a literaturii ei, o împrejurare, care face cartea lui foarte prețioasă. În senzul și spiritul lui Guéranger a scris Bouix opul său amintit mai sus.

Fiind Liturgica o parte integrantă a teologiei pastorale sau practice, materia liturgică e mai mult sau mai puțin tratată și în manualele de teologia pastorală ale bisericii romano-catolice. Așa au tratat în timpul mai nou Liturgica în opurile lor pastorale: Amberger ¹⁾, Benger ²⁾, Pohl ³⁾, Gassner ⁴⁾, Kerschbaumer ⁵⁾, Schüch ⁶⁾, Ricker ⁷⁾, Remniger ⁸⁾ și Pruner ⁹⁾.

2. Pe lângă opurile, în cari se tratează toată materia liturgică, fie amintite aici și unele opuri mai însemnate din timpul nou, în cari se tratează numai diferite părți sau materii din sfera cultului bisericii romano-catolice.

¹⁾ Dr. Jos. Amberger, Pastoraltheologie, Regensburg 1850—1857, 3 Bde, 4. Aufl. 1884.

²⁾ Dr. Mich. Benger, Pastoraltheologie, Regensburg 1861—63, 3 Bde. — Kompendium der Pastoraltheologie, Regensburg 1868.

³⁾ Dr. Fr. Pohl, Pastoraltheologie, Paderborn 1862.

⁴⁾ Dr. A. Gassner, Handbuch der Pastoral, Salzburg 1868—1870.

⁵⁾ Dr. Anton Kerschbaumer, Lehrbuch der katholischen Pastoral, 3. Aufl. Wien 1874.

⁶⁾ Dr. Ignaz Schüch, Handbuch der Pastoraltheologie, 3. Aufl. Linz 1876; 10. Aufl. Innsbruck 1896; 13. Aufl. Innsbruck 1905.

⁷⁾ Dr. Anselm Ricker, Leitfaden der Pastoraltheologie, 2. Aufl. Wien 1878.

⁸⁾ Dr. I. Remniger, Pastoraltheologie, Freiburg i/Br. 1893.

⁹⁾ Dr. I. Pruner, Lehrbuch der Pastoraltheologie. I. B. Das Prieſteramt, Paderborn 1900. II. B. Das Lehramt und das Hirtenamt, Paderborn 1905.

a) *Despre serbarea sf. liturgii, despre istoria și explicarea acestei serbări*, avem scrieri bune dela Lienhart¹⁾, Probst²⁾, Kössing³⁾, Gühr⁴⁾, Platzweg⁵⁾, Lüdke⁶⁾ și Hattler⁷⁾.

b) *Despre laudele bisericesti sau orele canonice* au scris: Allioli⁸⁾, Bole⁹⁾, Probst¹⁰⁾, Schu¹¹⁾ și Roskovany¹²⁾.

c) *Scrieri liturgice speciale despre sf. sacramente și sf. sacramentalii* au compus: despre sf. sacramente: Brenner¹³⁾, Pachmayer¹⁴⁾, Denzinger¹⁵⁾ și Probst¹⁶⁾, iară despre

1) Theo. Lienhart, De antiquis liturgiis et disciplina arcani. Argentor. 1829.

2) Dr. Ferdinand Probst, Verwaltung der Eucharistie als Opfer, Tübingen 1857, 2. Aufl.; Verwaltung der Eucharistie als Sakrament, Tübingen 1857, 2. Aufl.; Liturgie der ersten und christlichen Jahrhunderte, Tübingen 1870, iară laudala cel mai bun op ce s'a scris în bis-rica romano-catolică despre obiectul acesta, Liturgie des vierten Jahrhunderts und deren Reformen, Münster 1893; die abendländische Messe vom fünften bis zum achten Jahrhundert, Münster 1896.

3) Dr. Josef Kössing, Liturgische Erklärung der hl. Messe, Regensburg 1869, 3. Aufl.

4) Dr. Nikol. Gühr, Das hl. Meßopfer dogmatisch, liturgisch und aesthetisch erklärt, Freiburg i. Br. 1. Aufl. 1877; 3. Aufl. 1892; 9. u. 10. Aufl. 1907.

5) Karl Platzweg, S. I. Betrachtungen über die hl. Messe für Priester und Laien, Paderborn 1875; 2. Aufl. 1877.

6) Dr. Clemens Lüdke, Erklärung des hl. Meßopfers, Danzig 1882.

7) Fr. Hattler, S. I., Das hl. Meßopfer, Innsbruck 1900, 2. Aufl.

8) Dr. Franz Jos. Allioli, Über die inneren Motive der kanonischen Hören und ihren Zusammenhang, Regensburg 1847; 2. Aufl. 1848.

9) Franz Bole, Die hl. Messe und das Breviergebet in ihrem Organismus dargestellt, Brixen 1883; 2. Aufl. 1888.

10) Dr. Ferd. Probst, Brevier und Breviergebet, Tübingen 1854; 2. Aufl. 1868.

11) Matth. Schu, De hons canonicis diatriba, Trevir. 1864.

12) August. de Roskovany, De coelibatu et Breviario. Opul acestu al episcopului din Neutra Roskovany, a apărut în 11 tomuri, dintre cari trei tomuri (tom. V. Pestini 1861, tom. VIII. 1877 și tom. XI. 1891) se ocupă exclusiv cu laudele bisericesti.

13) Fr. Brenner, Geschichtliche Darstellung der Verrichtung und Aus-spendung der Sakramente von Christus bis auf unsere Zeit, Hamburg 1818—1824. Din 7 tomuri, în cari opul avea să apară, au ieșit la lumină numai trei tomuri, în care e vorba de sacramentul botezului, al mirului și al euharistiei.

14) Ludw. Pachmayer, Die sieben hl. Sakramente der katholischen Kirche, deren Zeremonien und Bedeutung, München 1844.

15) Henric. Denzinger, Ritus Orientalium, Coptorum, Syrorum et Armenorum in administrandis Sacramentis, Wirzburgi 1863—1864, 2. tom.

16) Ferd. Probst, Sakramente und Sakramentalien in den drei ersten christlichen Jahrhunderten, Tübingen 1872.

sl. sacramentalii: Widmer ¹⁾, Grillwitzer ²⁾, Bischofberger ³⁾, Probst ⁴⁾ și Schuler ⁵⁾.

d) *Despre anul bisericesc sau anumite părți ale lui* avem scrieri de la Gueranger ⁶⁾, Nickel ⁷⁾, Liembke ⁸⁾, Ming ⁹⁾, Kist ¹⁰⁾, Nilles ¹¹⁾, Linsenmayer ¹²⁾, Malkmus ¹³⁾ și Kellner ¹⁴⁾.

e) În urmă, din scrierile despre *Arheologia creștină* merită să fie amintită cu deosebire opunile lui Binterim ¹⁵⁾, Krüll ¹⁶⁾, Martigny ¹⁷⁾ și Kraus ¹⁸⁾, iară din scrierile *despre arta bisericască în general* ori *despre anumite părți ale ei în special* (arhitectura, sculptura, pictura și muzica bisericască)

¹⁾ Jos. Widmer, Wesen, Bestimmung und Anwendung der Sakramentalien, München 1823.

²⁾ Alex. Grillwitzer, Die Segnungen und Weihungen der katholischen Kirche nach ihrem Geist und Inhalt, Regensburg 1847.

³⁾ Theobald Bischofberger, De benedictionibus et exorcismis ecclesiae catholicae 1854.

⁴⁾ Friedr. Probst, Kirchliche Benediktionen und ihre Verwaltung, Tübingen 1908.

⁵⁾ G. Mich. Schuler, Die kirchlichen Sakramentalien, Bamberg 1867.

⁶⁾ Prosper Guéranger, Année liturgique. Paris 1841. Opul a apărut în mai multe tomuri, dară nu e adus la capăt, tratând Guéranger numai despre timpul bisericesc până la Rusalii.

⁷⁾ Mich. Nickel, Die hl. Zeiten und Feste nach ihrer Geschichte und Feiertage in der katholischen Kirche, Mainz 1851.

⁸⁾ Dr. Heinrich Liembke, Die kirchlichen Quadragesimalfasten... Paderborn 1854.

⁹⁾ K. Ming, Die kirchlichen Feste und Feiertage, Schaffhausen 1854.

¹⁰⁾ L. Kist, Das christliche Kirchenjahr erklärt und dessen praktische Einführung ins Leben, Mainz 1871.

¹¹⁾ Nic. Nilles, S. I., Calendarium manuale utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis, Genèpans pars I (festa fixa) 1879; pars II (festa mobilia) 1881.

¹²⁾ Ant. Linsenmayer, Die Entwicklung der kirchlichen Fastensaupten bis zum Konzil von Nicæa, Freiburg i. Br. 1877.

¹³⁾ Malkmus, G. I., Das katholische Kirchenjahr, 2. Aufl. Freiburg i. Br. 1890.

¹⁴⁾ K. A. Kellner, Heortologie oder das Kirchenjahr und die Heiligenfeste in ihrer geschichtlichen Entwicklung, Freiburg i. Br. 1901; 2. Aufl. 1906.

¹⁵⁾ Ant. Jos. Binterim († 1855), Die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der christkatholischen Kirche, Mainz 1825—1841, 7 Bde, 16 Teile.

¹⁶⁾ Friedr. Hon. Krüll, Christliche Alterthumskunde, Regensburg 1856, 2 Bände.

¹⁷⁾ L. Martigny, Dictionnaire des antiquités chrétiennes, Paris 1877, éd. 2.

¹⁸⁾ Xav. Kraus, Realencyklopädie der christlichen Alterthümer, 2 Bde, Freiburg i. Br. 1882 und 1886.

mai ales opurile lui Iacob ¹⁾, Kreuser ²⁾, Reichensperger ³⁾, Stockbauer ⁴⁾, Heckner ⁵⁾, Garucci ⁶⁾, — Guenebault ⁷⁾, Didron ⁸⁾, Barbier de Montault ⁹⁾, Detzel ¹⁰⁾, — Coussenmaker ¹¹⁾, Schlecht ¹²⁾, Kornmüller ¹³⁾ și Schmid ¹⁴⁾.

II. În biserica protestantă s'au scris dela secolul XVII. până în timpul prezent, așisderea multe scrieri de cuprins liturgic, deși literatura protestantă în privința aceasta din cauze lesne explicabile nu se poate măsura cu cea romano-catolică. Cu deosebire și-au câștigat scriitorii protestanți mari merite pe terenul *Arheologiei creștine*, tratând cultul creștin din acest punct de privire cu multă cunoștință de cauză. În direcțiunea aceasta s'au destins mai ales: Quensted ¹⁵⁾, Nicolai ¹⁶⁾, Bingham ¹⁷⁾.

1) Dr. Georg Jakob, Die Kunst im Dienste der Kirche, 3. Auflage Landshut 1880.

2) I. Kreuser, Der christliche Kirchenbau, seine Geschichte, Symbolik, Bildnerlei, nebst Andeutungen für Neubauten, 2 Bde, 2. Auflage, Regensburg 1860—1861.

3) Aug. Reichensperger, Fingerzeige auf dem Gebiete der kirchlichen Kunst, 1854.

4) I. Stockbauer, Der christliche Kirchenbau in den ersten sechs Jahrhunderten, Schaffhausen 1874.

5) G. Heckner, Praktisches Handbuch der kirchlichen Baukunst, Freiburg i Br. 1891.

6) Raffaelli Garucci, Storia della arte christiana nei primi otto secoli dela chiesa, Prato 1873—1881, 6 tom.

7) L. I. Guenebault, Dictionnaire iconographique, 2 tom. Paris 1845.

8) M. Didron, Manuel d'iconographie chretienne greque et latine, Paris 1845.

9) X. Barbier de Montault, Traite d'iconographie chretienne, 2 tom. Paris 1890.

10) E. H. Detzel, Christliche Iconographie, Ein Handbuch zum Verstandnis dar christl. Kunst, 2 Bde, Freiburg i Br. 1890—1894.

11) Scriptorum de musica mediæ ævi novam seriem a Gerbertina alteram collegi nuncque primum edidit E. de Coussemaker, Paris 1864—1875

12) Raim. Schlecht, Geschichte der Kirchenmusik, Regensburg 1871.

13) Otto Kornmüller, Lexikon der kirchlichen Tonkunst, Brixen 1881.

14) Dr. Andreas Schmid, Der Kirchengesang nach den Liturgikern des Mittelalters dargestellt, Kempten 1900.

15) I. A. Quenstedt, Antiquitates biblicae et ecclesiasticae, Viteb. 1697.

16) I. Nicolai, Antiquitates ecclesiasticae, Tubing 1705.

17) Jos. Bingham, Origins eccles. or the Antiquities of the Christian Church, London 1708—1722, VIII vol. 8°. Edita cea mai nouă Oxford 1878. Fără îndoială cel mai însemnat op. arheologic al protestanților, care s'a tradus în limba franceză, germană și latină. Traducerea latină a făcut-o Grischovius sub titlul: Origines sive antiquitates ecclesiasticae; Illae 1824 aqq. 10 voll. 4°. Un excerpt în limba germană a apărut în Augsburg 1768—1796, 4 tom. 8°. Bingham tratează în opul său despre toate anticurile religioase, cu deosebire însă de tot minuțios despre anticurile liturgice.

Pfaff¹⁾, Schöne²⁾, Augusti³⁾, Rheinwald⁴⁾, Siegel⁵⁾, Alt⁶⁾, Neale⁷⁾, Kliefoth⁸⁾ și Daniel⁹⁾.

Mai mult din punct de privire științific au tratat despre cultul creștin în general și cel protestant în special, în *opurile lor pastorale*: Köster¹⁰⁾, Harms¹¹⁾, Marheineke¹²⁾, Nitsch¹³⁾, Gaupp¹⁴⁾, Moll¹⁵⁾, Otto¹⁶⁾, v. Zezschwitz¹⁷⁾, Harnack¹⁸⁾, Knoke¹⁹⁾, Krauss²⁰⁾, Achelis²¹⁾, ș. a., iară în

1) Chr. Matth. Pfaff, De liturgia, missalibus, agendis et libris eccles. orient. et occident. veteris et modernae, Tub. 1718.

2) C. Schöne, Geschichtsforschungen über die kirchlichen Gebrauche und Einrichtungen der Christen, ihre Entstehung, Ausbildung und Veränderung, Berlin 1819—1822, 3 Bde.

3) L. Chr. W. Augusti, Denkwürdigkeiten aus der christl. Archaeologie, Leipzig 1817—1831, 12 Bde: „Handbuch der christlichen Archaeologie“, Leipzig 1836, 3 Bände.

4) F. G. Rheinwald, Die kirchliche Archaeologie, Berlin 1830.

5) K. Chr. Fr. Siegel, Handbuch der christlich-kirchlichen Alterthümer, Leipzig 1836—1838, 4 Bde.

6) H. Heinrich Alt, Der christliche Kultus, Berlin 1847, 2. Aufl. 1851, 2 Bände.

7) J. Neale, Tetralogia liturgica: sive s. Chrysostomi, s. Jacobi, s. Marci divinae missae, Londini 1849.

8) Dr. Th. Kliefoth, Die ursprüngliche Gottesdienstordnung in den deutschen Kirchen lutherschen Bekenntnisses... 2. Aufl. Schwerin 1858—1861, 5 Bde (1. Aufl. 1847).

9) Henr. Daniel, Codex liturgicus Ecclesiae universae, Lipsiae 1847—1853, 4 tom.

10) F. B. Köster, Praktische Theologie, Leipzig 1830.

11) Claus Harms, Pastoraltheologie in Reden an Theologie-Studierende 1830—1834; Neueste Aufl. Götting 1888.

12) Ph. K. Marheineke, Praktische Theologie, Berlin 1837.

13) K. I. Nitsch, Praktische Theologie, Bonn 1850.

14) K. Fr. Gaupp, Praktische Theologie, 1. Teil: Liturgik, Berlin 1848—1852.

15) C. B. Moll, System der praktischen Theologie, Halle a. S. 1853.

16) W. Otto, Evangelische praktische Theologie, Götting 1869.

17) C. A. v. Zezschwitz, System der praktischen Theologie, Leipzig 1876.

18) Th. v. Harnack, Praktische Theologie, Erlangen 1877.

19) K. Knoke, Grundriß der praktischen Theologie, 2. Auflage, Göttingen 1889.

20) Alf. Krauss, Leitfadens der praktischen Theologie, Freiburg i. Br. 1890—1893, 2 Bände.

21) E. Chr. Achelis, Praktische Theologie, 2 Bände, Freiburg i. Br. 1891; 2. Aufl. 1896.

scrieri speciale, din cari unele au apărut sub titlul „Liturgică“: Gass ¹⁾, Vetter ²⁾, Klöpffer ³⁾, Ehrenfeuchter ⁴⁾, Bröcker ⁵⁾, Ebrard ⁶⁾, Hagenbach ⁷⁾, Henke ⁸⁾, Rietschl ⁹⁾ ș. a.

Din publicațiunile mai noi fără a face deosebire la diferitele confesiuni sau biserici, amintesc

Publicațiuni de caracter general-liturgic.

Karl Anton, Angewandte Liturgik. Göttingen 1919. A apărut în „Praktische-theologische Handbibliothek“ (editată de docentul privat F. Niebergall-Heidelberg). [Protest].

I. Braun, Liturgisches Handlexikon, 2. Aufl. Regensburg 1924. O carte de format mic (octav), care, pe 400 pagini, aduce în forma de îndemânatică conspect date despre diferite materii de caracter liturgic. Faptul că, după cum autorul mărtușește în prefață, „după un răstimp de un an a devenit necesară o a doua ediție“, arată cât de folositoare și binevăzută era cartea aceasta. [Rom.-catol.].

I. Felea, Simboluri liturgice. Arad 1924. O scurtă, populară explicație a lucrurilor și acțiunilor liturgice.

Hermogen, Vom Gottesdienst der russisch-orthodoxen Kirche (deutsch v. Max Ranft). Neustadt 1925. Aceasta carte cuprinde pe 123 pagini (oct. mic) o scurtă tratare despre întregul conținut al Liturgicii, însă fără oarecare aparat critic, citând numai foarte pe extins din *Poselianin*, *Полн. кругъ росп. празн.* despre care se face mențiune în alt loc.

¹⁾ I. C. Gass, Über den christlichen Kultus, Breslau 1815.

²⁾ C. W. Vetter, Die Lehre des christlichen Kultus nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche im wissenschaftlichen Zusammenhange, Berlin 1839.

³⁾ F. W. Klöpffer, Liturgik oder Theorie der stehenden Kultusformen in der evangelischen Kirche, Leipzig 1841.

⁴⁾ Fr. Ehrenfeuchter, Theorie des christl. Kultus, Hamburg 1840.

⁵⁾ L. P. C. Bröcker, Der evang.-christliche Gemeindegottesdienst aus der Schrift entwickelt, Hamburg 1843.

⁶⁾ A. Ebrard, Versuch einer Liturgik vom Standpunkt der reformierten Kirche, Frankfurt a. M. 1843.

⁷⁾ K. R. Hagenbach, Grundlinien der Liturgik und Homiletik, Leipzig 1863.

⁸⁾ Dr. E. L. Th. Henke's Nachgelassene Vorlesungen über Liturgik und Homiletik. Herausgegeben von Dr. Zachimmer, Halle a. d. S. 1876.

⁹⁾ G. Rietschl, Lehrbuch der Liturgik, Berlin 1900.

Publicațiuni de caracter special-liturgic.

Ritus missae ecclesiarum orientalium s. Romae ecclesiae unitarum. Edidit Maximilianus princeps regius, Saxonum dux. Ratisbonae, Romae, Neo-Eboraci et Cincinnati 1907—1908.

Publicațiuni cu caracter general liturgic.

Dictionaire d'archéologie chrétienne et de Liturgie par Calerol et H. Leclercq. Paris (până'n 1925, au apărut 8 volume).

Duchesne, Origines du culte chrétien, 5' edit, Paris 1920.

I. H. Strawley, The early history of the liturgy, Cambridge, 1913.

Welzer und Welte's Kirchenlexikon, der Encyklopädie der katholischen Theologie. Freiburg. Br. 1882 ff.

Realencyklopädie für protestantische Theologie.

PARTEA I.

LITURGICA GENERALĂ

CAP. I.

Cerințele și condițiunile pentru executarea rânduielilor liturgice.

§ 21 Impărțire.

Fiecare act liturgic se execută de persoane anume destinate, într'un timp și loc determinat și cu ajutorul oarecărui lucru determinat. Toate acestea se privesc ca recvizite ori cerinți și ca condițiuni și mijloace necesare la executarea cultului și sunt comune tuturor rânduielilor liturgice. Și fiindcă ele se presupun la executarea fiecărei rânduieli și să zicem așa premerge fiecărei rânduieli liturgice, pentru aceea și tratarea lor teoretică trebuie să premerge tratării rânduielilor liturgice. Deci vom trata întru cele următoare despre cerințele și condițiunile speciale pentru executarea rânduielilor liturgice, și anume despre persoanele, timpurile, locurile și lucrurile liturgice, împărțind capitolul acesta în patru secțiuni.

SECȚIUNEA I.

Persoanele liturgice.

§ 22. Ierarhia bisericască în general.

Întreaga natură a cultului ortodox cere neapărat, ca pentru executarea lui să fie instituite organe anumite, destinate anume spre acest scop prin misiune mai înaltă. Ca atare organe ni se prezintă în biserică lui Christos preoțimea

(cuvântul acesta luat în înțelesul său eminent), ceața preoțească, starea ieratică, rânduiala bisericească (ἱερά τάξις, ἱερά πρῶξις) sau clerul (κλήρος)¹⁾.

Christos, El însuș Arhiereu²⁾, își alege spre continuarea operii de mântuire prin impunerea mânilor și prin misiune, apostoli și învățăcei și li dăte mandatul și puterea, de a vesti evanghelia și de a lucra cele sfinte. — Și precum Christos alege apostoli, așa și apostolii aleseră episcopi, presviteri și diaconi, cărora li impuneau mâinile (χειροτονία sau χειροθέσια) și intru cari se propaga puterea primită dela Christos³⁾. — Apoi și în timpul după apostoli aflăm existența preoțimii, misiunea și imputernicirea ei mai înaltă, precum și capacitatea ei exclusivă, de a lucra cele sfinte. Astfel se prezintă preoția ca o instituțiune dumnezească, care, luându-și începutul dela Christos, a existat și există neîntrerupt prin întregul curs al istoriei bisericeii până în timpurile prezente⁴⁾.

Însă la o acțiune sfântă precum e lucrarea celor sfinte trebuie să existe o ordine ierarhică și între persoanele investite cu puterea bisericească, trebuie să fie grade hotărâte, pentru ca fiecarele să aibă o sferă de activitate determinată și unul dintr'un grad mai inferior să nu poată intra în afacerile altuia dintr'un grad superior. Acestei necesități se satisface prin *ierarhia bisericească* (ἱερά ἄρχη, putere sau stăpânire sfântă sau spirituală) dimpreună cu gradele ei.

Sub *ierarhie* se înțeleg așa dară acele persoane, cari sunt investite cu puterea bisericească, formând o corporațiune proprie rânduită după grade.

Ierarhia se împarte în ierarhia *hirotoniei* și în ierarhia

¹⁾ Κλήρος, adică soarte, parte, proprietate, așa dară clericii sunt după etimologie, cei aleși prin sortă, sau cei ce sunt proprietatea lui Dumnezeu ori cei ce sunt închinăți lui Dumnezeu (IV, Moisi, 18, 20). — Ministri Dei propterea vocantur Clerici, vel quia de sorte sunt Domini, vel quia ipse Dominus sortis, id est pars clericorum est (Hieron. ep. II. ad Nepot.). Duo sunt genera Christianorum. Est autem unum genus, quod municipalium divino officio et deditum contemplationi et orationi, ab omni strepitu temporalium cessare convenit, ut sunt Clerici, et Deo devoti, videlicet conversi. Κλήρος enim graece, latine sortis. Inde huius modi homines vocantur Clerici, id est sortis electi. Omnes enim Deus in suos electi. Omnes enim Deus in suos elegit. (Ibid).

²⁾ Ep. c. Evi. 5, 5.

³⁾ Luca 22, 19; fapt. ap. 15, 22.

⁴⁾ Comp. I. Luth. I. c. 1. B. p. 447.

jurisdicțiunii. Atât una cât și cealaltă se bazează sau pe orânduire dumnezească sau pe cea omenească. Întru cele următoare se vor expune cele necesare relativ la ierarhia bisericească, luându-se în considerare mai întâi ierarhia hirotoniei, apoi ierarhia jurisdicțiunii.

Numărându-se la persoanele liturgice și *servitorii bisericești*, se va vorbi în secțiunea de față și despre dânșii.

ARTICOLUL I

Ierarhia hirotoniei.

§ 23. Ierarhia hirotoniei bazată pe orânduire dumnezească.

Ierarhia hirotoniei bazată pe orânduire dumnezească constă în 3 grade sau trepte, și anume: episcopi, presviteri și diaconi.

Gradul cel mai înalt în biserică lui Christos, chemat spre a lucra cele sfinte, e gradul de episcop. Deși la începutul creștinismului, între numirea ἐπίσκοπος (de la ἐπί și σκοπεῖν, a privighia) și πατριάρχης (mai bătrân) nu se făcea acea deosebire ce se făcea mai târziu, ci ambele numiri se întrebuintau comun pentru ambele grade; totuș nu e îndoielă, că din început era împreună cu episcopatul cea mai înaltă demnitate liturgică. Episcopii sunt urmașii nemijlociți ai apostolilor și cei dintâi înaintestătători ai bisericilor, de la cari emană, prin hirotonie, reproducerea spirituală și misiunea preoției. Așisderea episcopii apar la începutul creștinismului ca administratori proprii ai misteriiilor dumnezești, săvârșind lucrările cele sfinte, precum euharistia, hotezul ș. a. Pentru aceea față de presviteri sunt superiori și au mai înaltă putere și demnitate¹⁾, și deși aceasta în vechime li se contesta de ereticul Acriu din Pont, totuș biserică reprobă afirmarea acestui eretic ca o inovație²⁾.

Presviterii de altă parte se privesc ca urmași ai celor 70 (sau 72 după alte texte) de învățăci și în biserică

¹⁾ Comp. *Clemens Rom.*, ep. I. ad Corinth. n. 40; *Const. apost.* I. II. c. 20 *Tertullian.*, de baptismo, c. 12 și *Ioann Chrysostom.*, hom. 11 in ep. ad Titum.

²⁾ Comp. *Epiphani.*, haer. 75. n. 1.

primă, numai ca ajutători ai episcopilor. Totuș aceasta practică se susținu numai până ce se înmulți numărul credincioșilor, și anume cam până pe la secolul al treilea, pe când în orașele cele mari afară de biserica principală episcopală, se făcură și alte biserici, și tot așa se făcură pe atunci biserici și în orașele mai mici, în târguri și în sate, pe la cari apoi se așezară presviteri și diaconi, cari lucrau cele sfinte în numele episcopului și la porunca lui. Astfel se întâmplă cu timpul, că episcopilor li rămaseră numai acele lucrări liturgice, cari li compet numai lor inșiși în puterea caracterului lor preotesc mai înalt, precum hirotonia, sfințirea mirului și alte anumite sfințiri, pe când celelalte lucrări liturgice cu binecuvântările episcopului, le săvârșiau și presviterii. — Lucrările liturgice unite cu caracterul liturgic presviteresc sunt următoarele: Aducerea sacrificiului celui necrut și predicarea cuvântului dumnezeesc, săvârșirea sf. misterii, afară de hirotonie și de sfințirea mirului, și săvârșirea sf. euhologii sau sacramentalii, afară de sfințirea bisericilor și a antiminselor ¹⁾).

Gradul al treilea în ierarhia hirotoniei, care se bazează pe orânduire dumnezească îl formează diaconii. Originea acestei trepte ierarhice se arată în faptele apostolilor, unde celim: „Și în zilele acele, înmulțindu-se învățăceii, s'a născut ceartă din partea Elinilor împotriva Evreilor, căci văduvele lor erau nesocotite la împărățirea cea de toate zilele. Atunci cei doisprezece, chemând mulțimea învățăceilor, au zis: Nu este cuviincios, ca lăsând noi cuvântul lui Dumnezeu să servim meselor. Socotiți drept aceea, fraților, dintre voi șapte bărbați mărturișiți, plini de Duhul sfânt și de înțelepciune, pe cari să-i rânduiim la acest serviciu. Iară noi întru rugăciune și întru serviciul cuvântului vom petrece. Și a plăcut cuvântul acesta înaintea a toată mulțimea, și au ales pre Stefan, bărbat plin de credință și de Duhul sfânt, și pe Filip, și pe Prohor, și pe Nicanor, și pe Timon, și pe Parmena, și pe Nicoiaie, proslitul din Antiohia. Pe cari l-au pus înaintea apostolilor și rugându-se și-au pus peste ei mâinile” ²⁾).

¹⁾ Cont. L. I. ut. l. c. 1 Bd. p. 450.

²⁾ Fapt. ap. 6. 1-7.

Deci funcțiunea diaconilor cea dintâi era căutarea car racilor. Insa calitățile, cari din capul locului se pretindeau dela diaconi, adică, ca ei să fie plini de Duhul sfânt și de înțelepciune, arată, că ei aveau și alte îndatorii mai înalte, precum e vestirea sau predicarea cuvântului dumnezeesc și împărțirea botezului, aceeași după faptele apostolilor (8, 5-12) îndeplineau și diaconii. Aceștia ajutau la cele sfinte atât pe apostoli cât și pe episcopi, și îngrijiau pentru buna ordine la agape, cari în timpurile cele dintâi, se țineau după serbarea euharistiei, justificând pe deplin numele lor de diaconi, adică servitori dela *διακονος*, *διακονεῖν*. — Ei duceau euharistia celor absenți ¹⁾, învățau pe catehumeni, luau parte la exercitarea disciplinei penitențiate și, în timpurile persecuțiilor, vizitau pe martiri și pe confesori. Ei supravegheau pe credincioși la plinirea serviciului dumnezeesc și în cazuri de nevoie și excepțional botezau chiar, și vesteau cuvântul lui Dumnezeu ²⁾.

Precum presviterii față de episcopul, așa și diaconii față de episcop și de presviteri stau în raport de dependență intru cele ale oficiului lor. Sf. Ignatie scrie: „Diaconul e subordonat episcopului și presviterilor în grația și în legea lui Isus Christos” ³⁾. Incepând diaconii a ieși din marginile competenței lor, se opuseră sinoadele usurpărilor lor, cu toată puterea. Așa hotărî sinodul dela Nicea (can. 18), ca diaconii să nu deie euharistia presviterilor, să nu șadă înaintea lor, așisderea să nu se împărțășiască înaintea presviterilor și să nu șadă între presviteri, ci să șadă la porunca presviterului ⁴⁾.

Numărul diaconilor era după exemplul apostolilor, în bisericile cele dintâi, fixat la șapte. Sinodul din Neo-Cesarea ⁵⁾ zice, că după canon să fie șapte diaconi la o cetate, fie aceasta și foarte mare. Insa acest canon nu se privi de timpurile următoare ca o hotărîre obligatoare, căci lășindu-se biserica, și înmulțindu-se afacerile episcopilor și așisderea și averea bisericilor, se așezară pe la biserici atâți diaconi, câți pretindeau necesitățile bisericilor și câți se puteau susține de biserică, și aceasta în consunare cu canonul 16 al sinodului al ecumenic, care coregând pre cel din Neo-Cesarea, admite atâți diaconi

¹⁾ Iustinus, Apol. 1. pro. Christ. c. 67 și Const. apost. l. 8. c. 13.

²⁾ Comp. Const. apost. l. 2. c. 57; l. 8. c. 13; Origen., hom. 2. in Cant.; Cyrill. Hier., cat. 23, myst. 5; Tertull., de baptismo c. 17; Cyprian., de lapsis; Ambros., Comment., in epist. ad Eph. c. 4.

³⁾ Epist. ad Magnes., c. 2.—Vezi și ep. ad Trall. 2. și Cyprian., ep. 65.

⁴⁾ Vezi și can. 20 al sin. d. Laodic.

⁵⁾ Can. 15.

la o biserică, căci pretinde necesitatea generală a ei. Înainte de sinodul din Nicea, se afla la biserică din Alexandria un număr mare de diaconi, căci episcopul Alexandru în epistola sa către episcopul din Constantinopole numește dintre diaconi nouă, cari se aplecaseră la erezia lui Arie¹⁾. La biserică cea mare din Constantinopole se aflau în secolul al șaselea, pe timpul împăratului Iustinian, o sută de diaconi, iară în secolul al șaptelea sub împăratul Heraclie, o sută cincizeci²⁾. În alte biserici numărul diaconilor era variat și nefixat³⁾. Fără de diacon adecă nu se săvârșea un act liturgic mai înalt, și pentru aceea se așteau diaconi și la biserici mai mici. Totuș cu schimbarea unor instituțiuni bisericesti, precum e, serbarea agapelor, catehumenatul, botezul celor vârstnici, penitența publică, se împușină pe la diversele biserici și numărul diaconilor și în biserică occidentală se afla acuma diaconatul aproape numai interimistic ca gradul proxim al presviteratului. Însă în bisericile ortodoxe mai mari, se află încă și acuma adeseori mai mulți diaconi ca asistenți ai episcopilor și presviterilor.

§ 24. Ierarhia hirotoniei bazată pe orânduire omenească.

La ierarhia hirotoniei bazată de orânduire omenească, se numără în biserică orientală ipod- sau subdiaconatul și lectoratul, de cari trepte nu se face mențiune în sf. scriptură, introducându-se ele mai târziu în biserică.

Ipodiaconii (ὑποδιάκονοι sau ὑπηρέται) sunt clerici cu un grad mai jos decât diaconii și servitorii celor trei grade ierarhice mai înalte. În biserică occidentală dăm de dânșii pe la mijlocul secolului al treilea, iar în cea orientală, de abia în prima jumătate a secolului al patrulea.

Existența ipodiaconatului în biserică africană, o mărturisește pe la mijlocul secolului al treilea, sf. Ciprian în mai multe epistole⁴⁾: iar în biserică Romei, exista ipodiaconatul deja pe la anul 250, precum se vede din o epistolă a episcopului roman Corneliu către episcopul Fabiu din Antiolia, în care epistolă se zice, că biserică din Roma are 46 de presviteri, 7 diaconi, 7 subdiaconi, 42 de acoluși și la un loc 52 de exorciști, lectori și estiași⁵⁾.

¹⁾ Vezi: Theodoret. hist. eccl. I. I. c. 4.

²⁾ Photii Patriarchae Nomocanon. Tit. I. c. 30; Iustiniani Nov. III. cap. I. § 1; Nov. XXII. imper. Heraclii (A. 612) de numero clericorum magnae ecclesiae la Zachariae Ius graec. roman. Pars III. p. 35 și Basilicorum Lib. III. Tit. II. cap. I (Nov. 3. c. 11).

³⁾ Conf. Sozomen., hist. eccl. VII. 19.

⁴⁾ Epist. 2. 3. 29. 30. 40. 79.

⁵⁾ Eusebius, hist. eccl. I. VI c. 43.

În biserica orientală ipodiamonii existau pe la mijlocul secolului al patrulea, precum se vede din o epistolă a sf. Ananasie ¹⁾ și din canonul 21 al sinodului din Laodicea. Ei se înmulțiră la răsărit de curând așa, că la biserica cea mare din Constantinople se aflau, pe timpul împăratului Iustinian, 90 de ipodiamonii ²⁾.

Ipodiamonii la început nu serviau la liturgie, ci după Eusevic ³⁾ stau ei în timpul plinirii sf. liturgii la ușele bisericii, spre a lua seama la cei ce intrau și ieșiau din biserică ⁴⁾. Ei aveau să păziască ușele bisericii cum se cade, ca nu cumva cineva din cei necredincioși sau din chemați și excluși să intre în biserică pe timpul aducerii sacrificiului celui necrunt ⁵⁾. Drept aceea erau și cuvintele preotului „Ușele, ușele” îndreptate către dânșii. După canonul 21 al sinodului din Laodicea era oprit ipodiamonilor a se atinge de dumnezeieștile și sfinșitele vase. Asemenea era oprit lor, a purta orariul diaconilor ⁶⁾. Mai târziu subdiamonii aveau a îngriji pentru sfinșitele vase, atingându-se de ele, și la începerea liturgiei a le preda diaconilor.

Împrejurarea, că canonul 21 al sinodului din Laodicea oprește ipodiamonilor a se atinge de sfinșitele vase, iară mai târziu li se permite a se atinge de vase, se explică în următorul mod: Ipodiamonului i se oprește de sf. sinod a se atinge de sfinșitele vase atunci, când în ele se află trupul și sângele Mântuitorului. Însă când sunt ele fără de sfinșitele daruri, atunci nu se numesc dumnezeiești și sfinșite vase, ci simplu sfinte vase și atunci li e permis ipodiamonilor a se atinge de ele fără de călcarea hotărârii sinodului ⁷⁾.

Obligămintele ipodiamonilor din timpurile ulterioare ale bisericii creștine, le descrie într'un mod detaliat Simeon Tesalonicheanul ⁸⁾, carele zice: Ipodiamonul păzește ușele

¹⁾ Epist. ad. monachos sive ad solitarios; vezi și Const. apost. [L. VIII c. 12]

²⁾ Iustiniani Nov. III. c. 1. § 1.

³⁾ Hist. eccl. L. X. c. 4.

⁴⁾ Const. apost. L. VIII. c. 11.

⁵⁾ Comp. Const. ap. L. II. c. 57; L. VIII. c. 10; Autorul opului de eccl. Hier. c. 3.

⁶⁾ Can. 21 și 22 al sinodului din Laodic.

⁷⁾ Comp. Вениаминъ, архіеп. Нижегородск. и Арзамаск., Новая Сарнидалъ или таинств. объясненіе, о церквн. о литургиі . . . . Изд. XIII С.-Петербур. 1870 ст. 316. — Vezi și Mat. Vlaster în explicarea can. 21 al sin. din Laodic. (Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων . . . ὑπὸ Γ. Α. Ράλλου καὶ Μ. Παύλου, Τ. VI.)

⁸⁾ Despre sf. hirotonii c. 164.

sfinte, ca să nu intre cineva din cei nevrednici în sf. altar; el ia cu mâna sfintele vase și le așează după rânduială, ca aducând preoții darurile, să le afle gățile; tot ipodiatonul scoate pe catehumeni afară, când diaconul zice: „Căli sunteți chemați ieșiți”; la procesiuni, ipodiatonul ține crucea și merge înainte. Dară și sfeșnicul, ce se află pe sf. masă, și trichirul și lumânările sunt date în seama ipodiatonilor. Drept aceea și pășese ei la sf. liturgie după diaconi și primesc sf. taine înaintea sf. ușe.

Atât în biserica ortodoxă cât și în cea romano-cato-lică, în care ipodiatonatul (dela începutul secolului XIII., când Inocențiu III. era episcop în Roma) se numără la gradele mai înalte (ordines maiores), servește această treaptă bisericască numai ca stadiu de trecere la gradul mai înalt, la diaconat.

La gradul cel mai de jos al stării clericale în biserica ortodoxă se numără lectorii sau anaghoștii (lectores, ἀναγνώστῃ, ceteși). Acuma pe la începutul secolului II, face Iustin Martirul ¹⁾ amintire de lectori. Iară Tertulian ²⁾ vor- bește despre lectorat ca despre un grad de mult existent. Așisderea vorbește despre gradul lectoratului și sf. Ciprian ³⁾ și sinodul particular din Antiohia ⁴⁾.

În timpurile de mai înainte se pare să fi intrat în unele biserici abuzul, că unii din pruncie, luând tunderea clericală fără de hirotesia episcopului, cetiau de pe amvon, în adunare, sf. cărți. Deci sinodul 7. ecumenic, declarând această de- prindere de necanonică, hotări, să nu se mai facă aceasta, ci cel ce voiește să împliniască obligămintele acestui oficiu bisericesc, să ieie hirotesia de anaghoșt ⁵⁾.

Oficiul lectorului consta mai cu seamă în cetirea sf. scripturi, și anume după constituțiunile apostolice ⁶⁾, lectorii cetiau din testamentul vechiu cele cinci cărți ale lui Moisi,

¹⁾ Apol. I. pro Christ. c. 67.

²⁾ Itaque alius hodie Episcopus, eras alius: hodie Diaconus, qui eras Lector: hodie Presbyter, qui eras Laicus: nam et Laici sacerdotia munera injungunt. (De praescript. haer. c. 41).

³⁾ Ep. 24. al 29.

⁴⁾ Can. 10.

⁵⁾ Can. 14. Vezi și can. 33 al sin 6. ecum.

⁶⁾ I. II. c. 57.

cartea Isus Navi, cartea judecătorilor, cărțile împăraților, paralipomena, cărțile întoarcerii (Ezra, Neemia, Ester), cartea lui Iov și a lui Salomon și cele 16 cărți ale prorocilor, iară din testamentul nou, faptele apostolilor și epistolele sf. Paul. Cetirea aceasta se deosebia de cea a diaconului, căci această ceta evangelia de pe un loc mai rădicat al amvonului între oarecari formule introducătoare solemne (b. o. „Pace tuturor”, „Alleluia”), pe când lectorul ceta sf. scriptură a testamentului vechiu și apostolul, de pe o treaptă mai joasă a amvonului și fără de astfel de formule, începând cetirea simplu numai cu cuvintele : *Tăδε λέγει ὁ Κύριος.*

Lectorii adeseori erau și psalți sau cantori, interpreți și notari. Deasemenea în unele biserici li era incredințat lectorilor învățământul catehumenilor, în altele iarăși — după opiniunea unor învățați — li era permis a vesti cuvântul lui Dumnezeu¹⁾.

Simeon Tesalonicheanul²⁾ în urmă descrie funcțiunile lectorului în următorul mod : Stând în mijlocul bisericii, cu capul gol, cetește poporului dumnezeceștile scripturi, adecă sfintele cuvinte ale prorocilor și ale apostolilor. Dară și în altar intrând ca servitor al altarului, aprinde lumânările și aduce foc preotului (pentru cadelnită, merge înaintea darurilor purtând sfeșnicul și aduce proșforele și apa cea încălzită. Așisderea grijește de curăția bisericii și de alte trebi bisricești, cântă imnele dumnezecești, adecă începe canonul, — și pe scurt să zic — este servitorul lucrurilor dumnezecești în biserică.

ARTICOLUL II.

Ierarhia jurisdicțiunii.

§ 25. Ierarhia jurisdicțiunii după orânduire dumnezească.

La ierarhia jurisdicțiunii după orânduire dumnezească se numără, dacă luăm privire la conducătorii bisericii înzeștrați cu puterea diregătoriei pastorale, episcopii și presvitenii, dacă luăm însă privire la toate organele instituite în scopul ordinii bune și a disciplinei în biserică, și diaconii.

¹⁾ Comp. A. I. Binterim, Die vorzugl. Denkw. der christ.-kath. Kirche 1. Bd. 1. Th. Mainz 1825. S. 285 -- 295.

²⁾ Despre sf. histonii c. 160.

Episcopii — după cum zice apostolul Paul ¹⁾ — sunt puși de Duhul sfânt, să păstoriaască biserica lui Dumnezeu. *Presviterii* sunt ajutători sau asistenții episcopilor atât intru administrarea jurisdicțiunii bisericești interne, cât și a celei externe. Paul îi numește și pre dânsii conducători bisericești, când scrie către Timotei : „Presviterii ce-și împlinesc bine chemarea de conducători să se invrednicească de îndoită onoare...”. Dară dacă și sunt presviterii conducători ai bisericii, totuși ei exercită puterea direcționării pastorale numai în dependență de episcopi, sub privigherea și cu imputernicirea lor.

Diaconii sunt dași episcopilor și presviterilor spre ajutor intru administrarea acelor afaceri bisericești, din pricina cărora nu se cuvine, ca episcopii și presviterii să neglijeze împlinirea datoriilor pastorale mai înalte. Instituirea celor dintâi 7 diaconi a urmat — după cum celim în laptele apostolilor ²⁾ — din următorul motiv : „Atunci cei doisprezece... au zis : Nu se cuvine, ca noi lăsând cuvântul lui Dumnezeu, să servim meselor. Drept aceea, fraților, alegeți dintre voi șapte bărbați mărturisitori, plini de Duhul sfânt și de înțelepciune, ca să-i rânduiim la acest serviciu”. Din acest punct de vedere se explică și toată sfera de activitate jurisdicțională, pe care diaconii au primit-o în biserică în decursul timpului.

§ 26. Ierarhia jurisdicțiunii după orânduire omenească.

Ierarhia jurisdicțiunii bazată pe orânduire omenească cuprinde pe acei episcopi, presviteri și diaconi, cari prin uz sau prin prescripțiile canoanelor ori prin altă hotărîre bisericească au primit oarecari prerogative între semenii lor, cum sunt patriarhii, exarhii, mitropoliții, protopresviterii, protodiaconii ș. a.

1. La gradul episcopului, întimpinăm mai întâi gradul ierarhic al *arhiepiscopului și mitropolitului* care e bazat pe orânduire omenească. *Arhiepiscopul* este episcopul cel dintâi sau episcopul scaunului celui dintâi ³⁾ sau celui

¹⁾ Fapt. ap. 20, 28.

²⁾ I. Tim. 5, 17.

³⁾ 6, 2, 3.

⁴⁾ Comp. Can. 46, al sinod. din Cartago.

distins cu întâielatea onoarei, iară *mitropolitul* nu e numai episcop al eparhiei proprii (arhidiecezei), ci exercită și asupra episcopilor din alte eparhii un fel de putere superioară. Deci această episcopie, unde mitropolitul e episcop, s'a obișnuit a se numi arhiepiscopie spre deosebire de acele eparhii, cari au numai episcopi simpli; de unde apoi de regulă, urmează pentru mitropolu și numirea de arhiepiscop. Numele „mitropolit“ (μῆτροπολιτης, dela μῆτροπολις, orașul matern, orașul mămă, capitala țării) s'a întrebuintat prima dată la sinodul I. ecumenic, spre a însemna cu el pre episcopii metropolelor romane, cari, după datina veche, exercitau o putere oarecare asupra episcopilor din vecinătate. După ce însă imperiul roman și conform cu aceasta și biserica creștină s'a împărțit în *dieceze* și *provincii* sau *eparhii* și mitropolii *din capitalele diecezelor*, cari aveau jurisdicțiune asupra unei dieceze întregi, se numiau unii patriarhi, alții exarhi, a rămas numele de mitropolit restrâns numai cât la episcopul *din capitala provinciei*, sub a cărui jurisdicțiune stau ceilalți episcopi ai provinciei și care de regulă era supus unui patriarh sau unui exarh, în unele locuri însă era și autocefal, cum era bunăoară mitropolitul Chiprului). În ziua de astăzi nu se cere numai decât ca mitropolitul să-și aibă reședința în capitala țării, ci episcopul care are drepturile mitropolitane se numește mitropolit.

Mai departe dăm la episcopat, de gradul ierarhic al exarhilor. La început se întrebuinta cuvântul ἑξάρχος (cel dintâi, cel mai mare, șef) în biserică spre a însemna cu el pe acel episcop, care are jurisdicțiune peste un teritoriu bisericesc mai mare. Așa se numesc h. o. în canoanele sinodului din Sardica ²⁾, mitropolii cari aveau jurisdicțiune asupra eparhiilor, exarhii eparhiilor, iară în canoanele sinodului IV. ecumenic ³⁾, episcopii cari aveau jurisdicțiune asupra diecezelor, exarhii diecezelor. Mai târziu se numiau exarhi numai acești din urmă, adecă mitropolii sub a căror jurisdicțiune se aflau dieceze, afară de mitropolii din Roma, Constantinopole, Alexandria, Antiohia și Ierusalim, cari au schimbat numele acesta cu numele de „patriarh“. — Unii

¹⁾ Can. 7. al sin. III. ecum.

²⁾ Can. 6.

³⁾ Can. 9.

exarhi aveau putere asupra mitropolitelor și erau autochefați (cum h. o. exarhii din Efes, Heraclea și Cesarea în Capadocia)¹⁾, alții însă n'aveau nici o putere asupra altor mitropoliti, erau numai exarhi titulari sau onorari, și ca și ceilalți mitropoliti erau subordonați patriarhului lor.

Gradul cel mai înalt în ierarhia jurisdicțiunii așezat de biserică este gradul patriarhilor. Patriarhii, din început numiți și arhiepiscopi, sunt cei dintâi episcopi între toți episcopii din patriarhat și exercită în acesta dreptul, de a convoca pe mitropoliti la sinoadele patriarhale, de a lua pân asupra mitropolitelor și a le propune sinoadelor lor, etc.

II. Și la gradul presviterului sunt — ca și la episcop — mai multe grade, cari cu timpul se așezară de biserică conform cerințelor ei, și anume: proto- sau arhipresviterii, protosincelii, igumenii și arhimandriții.

Protopresviter sau arhipresviter (πρωτοπρεσβύτερος, ἀρχιπρεσβύτερος, πρῶτος τῶν πρεσβυτέρων) se numește cel dintâi între presviteri. De regulă purta titlul acesta, la biserică episcopală preotul cel mai bătrân după hirotonie²⁾. După unii însă se conferia titlul de arhipresviter adeseori nu celui mai bătrân, ci celui mai capabil dintre preoți³⁾. Arhipresviterul la o biserică episcopală avea îndatorirea, de a săvârși cele sfinte când se bolnăvia sau era împiedicat episcopul și așadară era locșitorul episcopului intru acestia⁴⁾. La început și

¹⁾ Sinodul IV, ecumenic (can. 28) era supra însă și pre exarhii aceștia patriarhului din Constantinopole, lăsându-li numai jurisdicțiunea asupra mitropolitelor din diocesele lor.

²⁾ Comp. Gregor. Naz., orat. 20; Leo M., ep. 5. ad. Don.

³⁾ L. Thomassin, *Vetus et nova eccles. disciplina*... P. II. L. II. c. 3.

⁴⁾ În biserică cea veche, se mai amintesc între coajutorii episcopilor și așa numiți *horepiscopi* sau *episcopi rurali* (ὑπερεπισκοπὸς dela χῆρα, în loc. adică în locul episcopilor, sau dela χῆρα, sat adică episcopi de sat sau rurali). Un de aveau ei hirotonia de episcop sau de presviter, e o chestiune de controversă. Înlăturarea lor era de a supraveghea în dependență de episcopul eparhiei, clerul dela țară, îndemînându-l la împlinirea strictă a obligămintelor preoțești. Afară de aceea li era permis a aduce în catedrală, în prezența episcopilor și a preoșilor din oraș, sacrificiul cel necrunt (can. 14, al sin. d. Neo-Cesar.), a sfinși ipodiaconi și lectori pentru bisericile subordonate lor (can. 10, al sin. d. Ant.) și a da clericilor și mirenilor epistole de pace (înțelesul: παριστάσι καὶ ἀγρυπνῶσι) (can. 8, al sin. d. Ant.). Cam pe la secolul X, a încetat instituțiunea horepiscopilor, trecând în cea a decanilor și a protopresviterilor districtuali. (Comp. L. A. Binterim, l. c. I. Bd. 2. Th. p. 414).

anume până la secolul IV., era la biserică episcopală mai un arhipresviter. Răspândindu-se însă creștinismul și pe la orașele cele mici și pe la țară și cerând trebuința, ca să se așeze presviteri pentru aceste locuri, aflăm dela secolul V. și VI. mai departe mai mulți arhipresviteri, preadeacă la biserică episcopală, iară pre alții la țară, și mai ales în orașe mici. Eparhia episcopală se împărți în mai multe ținuturi, și în fiecare ținut se puse câte un arhipresviter ca supraveghetor al preoțimii dintr-o circumscripție și ca conducător al afacerilor bisericesti, privitoare la ținuturile respective¹⁾.

Că protopresviterii și arhipresviterii erau sinonimi, se vede din istoria bisericească a lui Socrate²⁾ și a lui Sozomen³⁾, cari întrebuintează ambele numiri despre același subiect, adică despre presviterul alexandrin Petru. Ieronim⁴⁾ numește pe supraveghetorul și întâislătătorul presviterilor, diferit de episcop, arhipresviter. Mai târziu se numește protopresviterul și *πρωτοπάππας*⁵⁾.

În monahism s'au dezvoltat cu timpul din gradul presviteratului, gradele ierarchice ale sincelilor, protosincelilor și arhimandriților.

Sincelii (*συνκελλοι*) se numesc acei presviteri, cari locuiesc împreună cu episcopul, avându-și chiliile (*κελλια*) lângă chilia episcopului. Oprindu-se adică episcopilor prin canonul 12 al sinodului VI. ecumenic conviețuirea cu femeilor, aceștia ca să aibă martori despre viața lor castă primară pe un membru al clerului nu numai în locuința, dară chiar și în chilia lor. În această legătură socială episcopii aflau nu numai propria siguranță a conștiinței, dară și testimoniu extern înaintea bisericii; iară sincelii aveau ocaziune ași câștiga încrederea și iubirea părintească a episcopului. Astfel se generaliză instituțiunea sincelilor chiar și la acei episcopi, cari mai înainte nu avuseseră femei. Mai departe, zăcea în natura acestei legături strânse amicale, că episcopul desce-

¹⁾ Vezi: *Wetzer und Weltr, Kirchen-Lexikon*, I. B. 1854, S. 407.

²⁾ L. VI. c. 9.

³⁾ L. VIII. c. 12.

⁴⁾ Ep. 4. ad. Rustic.

⁵⁾ *G. Codinus Cuiuspalates, De offic. Magn. Eccles.* edit. L. Goar, Paris 1644 p. 86; vezi și edit. Imman. Bekkeri, Bonae 1839 in Corp. script. hist. byzant. edit. Niebuhri XIV. p. 95.

perind consoțului său cele mai mari secrete, starea conștiinței și tulburările sale sufletești, acesta se folosea de această ocaziune, spre a influența asupra episcopului. Astfel sincelul deveni și consilierul episcopului, spiritualul și, între împrejurări și conducătorul lui. Oficiul acesta se înalță la rang de demnitate și așa sincelii se numără mai târziu ochii patriarhului și se privesc ca cei dintâi după episcopul. Nu arareori ei ocupau după moartea episcopului și scaunul lui. Cu timpul se înmulți numărul sincelilor la unul și același episcop, cari apoi viețuiau în casa episcopului, și nu în chilia lui.

Cel mai bătrân și cel dintâi dintre sinceli se numea *protosincel*. El era proistosul sincelilor și consilierul cel mai intim al episcopului.

De la mijlocul secolului VIII. numărul sincelilor era foarte mare, și vaza lor tot creștea până la secolul X.; iară de la secolul X. începu a scădea numărul și influența lor¹⁾, și astăzi nu mai există funcția sincelilor în biserica ortodoxă. Neexistând această funcție, sincelatul și protosincelatul a devenit în ziua de astăzi numai un titlu de onoare, care se împărtășește călugărilor binemeritați.

Igumenii (ἡγούμενος), și *arhimandriții* (de la cuvântul egiptean „mandra” ce înseamnă turmă) sunt conducători ai organizației călugărești sau ai mănăstirilor, diferindu-se într-oaltă numai prin oarecare distincțiuni externe. La începutul monahismului, adunările monahilor, în unele locuri foarte numeroase, de regulă n'aveau în mijlocul lor nici un preot. Așadară spre a nu fi monahii constrânși, de a face călătorie îndelungată până la locul, unde puteau să asiste la serviciul dumnezeesc, se permise adunărilor monahale un preot sau doi, și astfel se hirotoni de regulă conducătorul adunării și acesta încă prezinta episcopului pentru hirotonie pe unul sau pe altul din monahii săi. Mai târziu năzuiră foarte mulți monahi, de a primi hirotonia, și așa se afla acum la finea secolului IV. și începutul secolului V. multe mănăstiri cu preoți dintre monahii săi. Stima episcopilor pentru monahism îi făcea pe aceștia aplicați nu numai de a conferi monahilor hirotonii, dară și deosebite distincțiuni și prerogative, precum

¹⁾ I. A. Binterim, l. c. 1. Bd. 2. Th. S. 61.

e și hirotesia de lector, care-i compete igumenului în mănăstirea sa ¹⁾).

Dacă între episcopi sunt grade de arhiepiscopi și mitropoli, exarhi și patriarhi, aceste grade nu privesc preoția căci în privința aceasta toți episcopii sunt într'olaltă egali, ci — cum am zis mai sus — numai jurisdicțiunea și puterea mai înaltă întru referințele cele externe ale bisericii și ordinea ce trebuie să existe între cei singuriți, chemați la regularea acelor referinți.

Așijderea și gradele felurite între presviteri n'au esențială vreo legătură cu privire la preoție și la lucrarea celor sfinte; și deși gradele diferite ale presviteratului se contera celor singuriți cu hirotesia de partea episcopului, totuș presviterii sunt egali între ei în privința hirotonieci. Înălțătatea presviterilor privește numai jurisdicțiunea și puterea mai înaltă întru referințele cele externe ale bisericii, și consilii în prerogative ce li se conced din partea bisericii, nealterându-se prin aceasta defel caracterul comun preotesc.

III. La gradul diaconului, dăm de un grad hazat pe orânduire omenească, adecă de gradul arhi- sau protodiaconului.

Arhi- sau *Protodiaconii*, cari provin chiar din secolul IV., nu sunt alta, decât cei dintâi dintre diaconi și întâi stătătorii lor. Optat dela Mileve, vorbește despre arhidiaconul Cecilian, ca de o persoană cu mare vază și zice, că Lucila n'a putut suferi dojana lui ²⁾, iară sf. Atanasie se numește de Teodore ³⁾ ἡγούμενος τοῦ χοροῦ τῶν διακόνων Arhidiaconul avea să sprijiniască pe episcopul în multe afaceri ce se țineau de sfera activității lui, și pentru aceea se alegea ca arhidiacon în regulă nu diaconul cel mai bătrân, ci cel mai capabil.

Acest arhidiacon era după demnitate mai jos decât presviterii însă după putere și influență îi întrecea pe aceștia, și așa se întâmplă că patriarhul Anatolie dela Constantinopol, pe la anul 450, fiind nemulțămît cu arhidiaconul său Aetiu, îl hirotoni în presviter, întorcându-l spre a-l înjosi, cum zice episcopul Leo I. din Roma.

Arhidiaconul avea supravegherea asupra diaconilor și clericilor de treapta mai joasă, îngrijia pentru alimentarea și sprijinirea săracilor, conducea învățământul și creșterea clencii

¹⁾ Can. 14. al sin. 7. ecum. — Comp. Wetzer und Welle, Kirchenlexikon I Bd. p. 69.

²⁾ Optati Atri Mileviani episcopi de schismate Donatistarum adversus Permenianum, Lib. I. c. 16.

³⁾ Hist. eccl. L. 1. c. 26.

lor mai tineri și a sprijinul pe episcopul în afacerile administrației. Fără de testimoniul lui nu se admitea nici unul la hirotonie și adeseori, el reprezenta pe episcopul la sinoade. Pentru aceea arhidiaconul se numea ochiul și mâna episcopului. Mai târziu încetă însă această putere și influență a arhidiaconului și el, afară de biserică, nu mai avea altă oarecare ocupațiune.

La bisericile mai mari, se află pe lângă arhidiaconul și al doilea diacon (*δευτεράριον τῶν διακόνων, ὁ δευτερος τῶν διακόνων*), care în caz de împiedicare are a substitui pe arhidiaconul în afacerile lui liturgice, deosebindu-se de almintrelea de ceilalți diaconi numai într'atâta, că iară privire la timp, în care a primit hirotonia, ocupă între dânșii locul cel dintâi ¹⁾.

ARTICOLUL III.

Servitorii bisericești.

§ 27. Acoluții, exorcisții, ostliarii și psalții bisericii vechi.

În biserică cea veche au existat, afară de gradele ierarhice amintite, și servitorii bisericești, cari în biserică răsăritului nu s'au dezvoltat într'un grad deosebit al stării clericale și cari, în forma lor cea veche, au dispărut din biserică, iară funcțiunile lor le îndeplineau mai târziu, parte ipodiaconii, parte preoții, parte și alți servitori ai bisericii. În biserică apusului însă, și până în ziua de astăzi există grade ierarhice inferioare, ca grade de trecere la gradele mai înalte expuse mai sus. Iară acești servitori sunt următorii:

Acoluții (*ἀκούσιτοι*, a urma, a asculta, a servi), despre cari amintesc Tertulian ²⁾, Ciprian ³⁾ și Eusevie. Acesta din urmă istorisește, că episcopii adunați la sinodul din Nicea au fost însoșiți de mai mulți acoluți ⁴⁾. În documentele mai târzii, provin acoluții mai adeseori. Acoluții erau ajutători

¹⁾ Vezi: G. Codinus *Coropala*, De offic. Magn. Eccl. edit. Imman. Bekkeri in *Corpus script. hist. byzantin.*, edit. Niebuhri XIV. p. 95 și I. Goar, *Euchologion sive Rituale Graecorum* Paris 1647, p. 271... (Ὁ δὲ δευτεράριος τῶν διακόνων ὄνομα λέται ὁ ἀρχidiaconos ἐκ τῆς ἰακλήσεως, κρατεῖ αὐτὸς τὸν τόπον αὐτοῦ).

²⁾ De praescript. haeret. c. 41.

³⁾ Ep. 7. 34 și 59.

⁴⁾ Eusebius, De vita Constantinii L. 3. c. 8.

mai de aproape ai episcopului și ai preoșilor, mai ales la procesiuni și ocazii solenne; se întrebuintau de aceștia la felurite misiuni; aprindeau lumânările și aduceau vin pentru serbarea sf. euharistii.

Cardinalul Bona descrie serviciul acolușilor astfel: „Acolythi debent cerofetarium ferre, luminaria ecclesiae accendere, vinum et aquam ad Eucharistiam ministrare. Olim ex Ordine Romano ferebant patenam, sindonem, sacculos et chrisma ante Pontificem, quando procedebat ad Stationes: vasa sacra Diaconis porrigebant, manutergium pertabant, et aquam ad levandas manus ministrabant”¹⁾ De aici se vede că serviciul acolușilor bisericii romano-catolice este asemenea celui al ipodiaconilor bisericii ortodox-orientale. „Subdiaconos Graecorum a latinis multum differre, nostrisque Acolythis magis, quam Subdiaconis similes esse”²⁾.

Alt serviciu bisericesc mai de jos era cel al *exorciștilor* (ἐξορκιστῆς), cari aveau a îngriji pentru energumeni sau cei cuprinși de spirite rele. Puterea de a vindeca pe energumeni și de a scoate din ei pre spiritul cel rău, era din inceput un dar extraordinar, al Duhului sfânt și nu se împărtășia unui cin bisericesc deosebit, ci de această putere se făceau părtași și laicii. De abia mai târziu, începând a lipsi acest dar extraordinar, se conferia serviciul exorcisării spiritelor celor rele, unor deosebiți servitori bisericesti, aceea ce se întâmplă spre finea secolului al treilea. Acești servitori, cari după hotărârea sinodului din Antiohia³⁾ se așezau în treapta lor prin deosebită hiotesie, veghiau în biserici sau lângă biserici asupra energumenilor și asistau pe episcop sau preot la rugăciunea solemnă ce se ceaia asupra energumenilor și așisderea la botezul solemn al acestora. Exorcismul nesolemn puteau să-l efectueze ei înșiși. De asemenea exorciștii aveau să învete pe energumeni, să îngrijiască și pentru trebuințele lor materiale și să poarte cărțile bisericesti trebuitoare. Disparând însă disciplina cea veche a energumenilor, și așisderea devenind în biserică practica botezării pruncilor mai mult în uz, decât cea a celor vârstnici, dispăru și cinul exorciștilor în forma sa cea veche. Funcțiunea lor trecu la

¹⁾ I. Bona, *Retum liturgicarum libri duo* . . . Paris 1671. L. I. c. 25. p. 521.

²⁾ I. Bona, L. c. p. 516.

³⁾ Can. 10. — Comp. și can. 26 al sinod din Laodicea.

preoți; iară în biserică romano-catolică, există și acuma cinul exorcisților ca trecere la gradul proxim mai înalt.

Ultimul serviciu bisericesc de grad inferior e cel al ostiarilor (ἀστυρίαι ἰθυρωροί, πύλωροί). El își are originea în timpul persecuțiilor. Episcopul așeza adecă vr'o câteva persoane confidentiale, cari aveau, în secret, să li arete celorlalți credincioși locul și timpul adunărilor liturgice, și cari, la aceste adunări, aveau să deschidă și să închidă ușele. Pentru aceea aceste persoane la început se numiau cursori sau aiergători ¹⁾. Mai târziu se făcu din acești cursori un oficiu bisericesc deosebit, despre care vorbesc constituțiunile apostolice ²⁾, sinodul din Laodicea ³⁾ și autorul ierarhiei ecclesiastice ⁴⁾. Ostiarii aveau să deschidă și să închidă ușele bisericii, la liturgia credincioșilor, să le păziască pentru ca în biserică să nu intre vre un necredincios și să îngrijiască ca feluritele clase ale catehumenilor, ale penitenților și euergumenii să ocupe locurile lor hotărîte în biserică și să le părăsiască la timpul determinat. Cu încetarea disciplinei arcanе și a catehumenatului în senzul bisericii antice, au trebuit să dispară din biserică orientală și ostiarii în senzul propriu al cuvântului. Iară acolo, pe unde se mai aflau, aveau a păzi intrarea la biserică și a opri aceasta celor ce prin prezența lor ar fi putut să producă scandală ⁵⁾, îndeosebi cel dintâi ostiar avea să ocupe locul la ușa bisericii la alegerea episcopilor și la împărțășirea hirotoniei, purtând al doilea ostiar, monobambulul ⁶⁾, iară unul din ei, paterissa sau toiașul arhieresc ⁷⁾.

Precum pentru cetire se așezară în biserică persoane

¹⁾ Ignatius M. ep. ad. Polyc.

²⁾ L. II. c. 25.

³⁾ Can. 24.

⁴⁾ Cap. 3.

⁵⁾ Vezi: Confessio Metroph. Cntop. c. 11. la E. I. Kimmel, Monum. II. 130

⁶⁾ ἡ δεύτερος ἰθυωροίος κρατῶν τὸ μονοβάμβουλον (fânariul cel mare). Numele din urmă îl derivă unii dela μονὴν λαμπάδα ἄστειν (Comp. I. Zhishman, Synodens und Episkopalämter in der morgenland. Kirche 1867. S. 174), alții dela μῦθος și cuvântul latin vulgar vampola=flamma. (Cf. A. Maltzew, Fastens- und Blumenritzen. Berlin, 1899. S. LXXXIX).

⁷⁾ ἡ δεύτερος ἰθυωροίος κρατῶν τὴν ράβδον τοῦ ἀρχιεπίσκοπου (I. Gior, Euchologos... p. 117).

anumite, așa și pentru cântare se așezară de curând ^{psalți} sau cantori, despre cari vorbesc: autorul epistolei către Antiocheni atribuite sf. Ignatie ¹⁾, constituțiunile apostolice ²⁾, Eusebiu Sirul ³⁾, ș. a. O hotărâre anumită despre cantori și despre cântare se face în canonul 15. al sinodului din Laodicea care sună: „Nu se cuvine, ca în biserică să cânte altă cine-va decât numai canonicestii psalți cei ce se suie pe amvon și cântă de pe membrană”. Sub „canonicestii psalți” se înțelege aici cei primiți în canon sau în catalogul clericilor, așadară cei numărați în cler. Dară deși psalții în biserică veche erau clerici, totuși nu formau un grad ierarhic deosebit cum crede biserică latină, ci erau numai simpli servitori bisericești, pe cari îi putea așeza și presviterul singur ⁴⁾.

Imnele ce aveau să se cânte în biserică, le compunea sau le hotăra episcopul, însă melodia sau modul cântării era treaba cantorilor. Dară că și în privința aceasta cantorul nu avea libertatea nemărginită, urmează din cuvintele: „cântă de pe membrană” din canonul îndus al sinodului din Laodicea. Cuvintele originale *ἀπὸ δεξτεράς βιβλίον* se traduc în limba latină cu: ex codice canunt și se par a însemna psaltirea, adică: cartea psalmilor. Dară cuvântul „δεξτερά” poate însemna și cartea de note, căci e cunoscut, că Grecii de curând aveau afară de cântarea corală, și cântarea figurală. — Uneori cantorul incepea a cânta o parte a psalmului sau a imnului și comuna cădea cu glasul la capătul versurilor. După acest mod de cântare se numeau cantorii bisericești *ὑποψάλεις*, monitores, inspiratores sau și succentores (dela succinere, *ὑπηρέται, ὑπαστάτες*).

Cu dezvoltarea cultului și a cântării bisericești se dezvoltă cu timpul și instituțiunea psalților și astfel îi vedem pe aceștia lămurindu-se în mai multe ranguri cu deosebite funcțiuni, și anume:

1. *Protopsaltul* (*ὁ πρωτοψάλτης, ὁ γεράρχης*), care

¹⁾ Ep. ad Antioch. c. 12.

²⁾ L. III. c. 11.

³⁾ Sermo in secund. adventum Domini nostri Iesu Christi.

⁴⁾ „Psalmista id est Cantor potest absque scientia Episcopi sola iussione Presbyteri officium suscipere cantandi. dicens tibi Presbyter: vide. ut quod ore cantas corde credas et quod corde credas, operibus comprobas. (Can. 10 al sin. din Carago).

avea a îngriji de învățământul în cântarea bisericească precum și de conducerea personalului coral și de rânduiala (aranjamentul) cântării bisericești. În timpul serviciului dumnezeesc el ocupa locul de mijloc între corul drept și cel stâng.

2. *Cei doi domestici* (σὶ δύο ἑπιμέστοι), cari, ca conducători ai corului celui drept și celui stâng erau, coordonați protopsaltului.

3. *Cei doi primiceri* (σὶ δύο προμυρίστει), ai ambelor coruri, dela cari incepea numărarea celorlalți psalți.

4. *Arhonul condacelor* (ὁ ἄρχων τῶν κοντακίων), care rek în zilele diferiților sfinți și ale sărbătorilor mari, conducea cântarea condacelor.

5. *Canonarhul* (ὁ κανονάρχων sau și πρωτοκανονάρχης), care hotăra părțile canonului și care în general avea să îngrijască de rânduiala rituală a cântării, și

6. *Proximul* (ὁ πρόξυμος), care este coordonat canonarhului pentru conducerea cântării bisericești ¹⁾.

Afară de servitorii bisericești induși, se mai aflau în biserică cea veche :

1. *Inmormântătorii* (κατακτά²⁾), fossarii, fossores), cari aveau a îngriji pentru inmormântarea credincioșilor ³⁾. În novela lui Iustinian 43. c. 15, se numesc ei θεικτοὶ ἤτοι ἰσκαπάρι, purtători de năsalie, iară în novela 59. c. 2. θεικτοὶ ἤτοι κοταταί, observându-se totodată, că împăratul Constantin cel Mare a fost cel dintâi, care a introdus înșănătoarea aceasta, iară împăratul Anastasie a reformat-o. După Codin a încetat ea curând — 2. *Parabolani* (παράβολοι ἔργον κοπιῶντες), cari erau îngrijitori de bolnavi și cari pe timpul persecuțiilor, iară mai ales la bealele contagioase făceau serviciu foarte folositoare ⁴⁾. — 3. *Adunătorul poporului* (ὁ ἐκσυγκρατής), care avea a îngriji, ca prelinția și poporul să se adune la biserică la timp convenit. — 4. *Inspectorul asupra întreținerii bune a clădirii bisericei* (κατηγηγητής), care se numea de unu παραμονάρχης, latinește mansionarius, căci trebuia să patreacă pe lângă biserică. Dela παραμονάρχης se derivă numele prezent al servitorului bisericesc „palamar”. — 5. *Inspectorul asupra*

¹⁾ Zshliman, Die Synodens und die Episkopalämter in der morgenl. Kirche Iren. S. 168 sq.

²⁾ Dela καταίω (καταός), a se căuta, a se munci.

³⁾ Primus in clericis Fossariorum ordo est, qui in similitudinem Tobiae usque sepelire mortuos admoventur. (Hieronym., de sept. ordin. eccl.) — Vedeți și Augustin c. Crescens, L. III c. 21 și ep. 241.

⁴⁾ Vedeți: Cod. Theodon. Lib. XVI. tit. 2. lex 42. 43 și Cod. Justin. L. I. tit. 3. lex, 18.

orându-le la serviciul dumnezeesc (ὁ ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας). Acesta avea
 chemarea, de a însemna locurile în biserică membrilor destinați să lucreze
 munci. 6. *Arhonul lumânărilor* (ὁ ἀρχὼν τῶν ῥώτων) care împărțea la
 liturgie în zilele de sărbători lumânări la preoți și la popor. Funcțiunea
 lui primă era, de a preda celui ce se hotează lumânarea aprinșă și
 a sta pe lângă dânsul 8 zile. — 7. *Deputații* (οἱ ὑποτάκτοι) aveau a
 preda la adresa lor invitățile și ordinile episcopului, a păși la procesul
 uni solemn înaintea episcopului și să-i face cale, a îngriji pentru susțu-
 nerea ordinii între cei ce primeau sf. euharistie și a duce sfeșnicile la
 intrarea cea mică cu sf. evanghelie și la cea mare cu sf. daruri. —
 8. *Purtătorul de sfeșnice și de lumânări* (λαμπαδάρειος κηροφόρος)
 Simeon Tesalonicheanul zice, că serviciile bisericesti, cum e servi-
 ciul deputatului și al purtătorului de lumânări, se împărțeseră prin hi-
 rotesic, și anume înainte de hirotesia în lector, însă nu știe de ce
 nu se împărțeseră pe timpul lui. Iară în biserică Solunenilor puțin
 mai înainte se obișnuia aceasta și tipicurile cele mai demult prescriu¹⁾
 — 9. *Păzitorii lucrurilor și tesaurilor bisericesti* (θεωροί, νεωτέρου)
 — 10. *Aducătorii tăciunilor* (οἱ κηροστάτοι, adică cei îmbrăcați cu
 κηροστόν, cămeșă aduceau cărbuni necesari pentru cădelniță și apă
 caldă. — Afară de acești servitori bisericesti mai erau în biserică
 veche și alții precum inspectorul podelei biserice, amvonului etc.
 pe cari însă îi trecem cu vederea²⁾.

Dela mijlocul secolului XIV. amintesc documentele bisericesti
 și de un *ecclesiarh*, care se pare să se țină de oficiile accesibile nu
 mai presviterilor și diaconilor. Ecclesiarhul, căruia era subordonat și
 un *paraecclesiarh*, era așezat numai la biserică mari episcopale sau
 la mănăstiri, și purta de grijă pentru procurarea lucrurilor necesare
 la serviciul dumnezeesc, pentru curățirea bisericei, pentru iluminarea
 ei, pentru așezarea icoanelor în biserică, pentru tragerea cle-
 potelor etc. În biserică provoca la rugăciune, veghea asupra îm-
 plinirii acurate a serviciilor dumnezeesti prescrise și a întregității tex-
 tului aceluia tipicon, care era introdus la biserică respectivă.

Aice aflu de bine să amintesc cu puține cuvinte și despre in-
 stituțiunea presviterelor și a diaconiștelor din biserică veche.

§ 28. Presviterele și diaconiștele bisericei vechi.

Originea diaconiștelor se trage din timpurile apostolilor,
 căci acumă st. apostol Paul vorbește de ele (Rom. 16. 1),
 numind pe Fibi, servitoare a bisericei, οὗσαν διακόνου τῆς
 ἐκκλησίας, și dă prescripție acurate relative la alegerea diacon-
 niștelor. Așa zice în epistola I. către Timotei (5,9): „Si

¹⁾ Simeon Tesalonicheanul c. 156.

²⁾ Compară cu privire la servitorii bisericesti induși: I. Zhishman, I. c. p.

văduva (*χήρα*, vidua așa se numia diaconița) să se aleagă cu nu mai puțin de șasezeci de ani, care a fost a unui bărbat necruțat. Intru faptele bune fiind mărturisită, de va fi crescut leciori, de va fi primit pe străini, de va fi spălat picioarele sfinților, de a mângâiat pe cei intristați, de va fi umblat după toată fapta bună ș. m. d. — Dară st. apostol Paul vorbește și despre presvitere, hătrâne, *πρεσβύτεροι*¹⁾, și aceasta numire în înțelesul, ca și când presviterele ar avea un serviciu propriu, se află adeseori în documentele bisericești. — Cât despre raportul presviterelor cu diaconițele sunt unii²⁾ de opiniunea, că în unele biserici, analog arhipresviterului și arhidiaconului, sta în fruntea diaconițelor *presvitera*, *πρεσβυτέρα* sau *προκαθήμενή*³⁾. Alții⁴⁾ însă cred că între presvitere și diaconițe a existat o diferență esențială și că atât unele cât și altele aveau misiuni proprii și diferite funcțiuni și anume, că presviterele, afară de prezidenție, aveau a conlucra la învățământul catehetic al femeilor, diaconițele însă afară de acest învățământ aveau încă a îngriji pe femeile sărace sau bolnave ș. a. d.⁵⁾. Inșă presviterele ca atari despărțură din biserică, căci sinodul din Laodicea (can. 11) opri ulterioara așezare a lor, pe când instituțiunea diaconițelor a existat și ulterior, hotărînd d. e. sinodul al 6 ecumenic (can. 48) ca femeia celui ce se ridică la gradul de episcop, mai înainte despărțindu-se de el cu consimțământul ei și al lui, să intre în mănăstire și de se va arăta vrednică, să se înainteze la direcția diaconiței.

¹⁾ Ep. c. Tit. 2, 3.

²⁾ Vezi: C. Schöne, Geschichtsforschungen über die kirchl. Gebräuche. Berlin 1822, 3. B. p. 104; W. Böhmer, Christ. kirchl. Alterthumswissensch. Breslau 1836, p. 267 și I. Binterim, 1. c. 1. Bd. 1. Th. p. 439.

³⁾ Ele se numiau *πρεσβυτέρας* cu privire la bătrânețele lor, iar *προκαθήμεναι* pentru că în puterea bătrânețelor lor erau înaintezătoare ale diaconițelor.

⁴⁾ Vezi: I. Gh. Augusti, Denkwürdigk. aus der christ. Archäologie, 11. B. 1830, p. 216.

⁵⁾ Hugo Grotius comentând locul la Romani 16, 1 zice următoarele: In Iudaea Diaconi viri etiam mulieribus ministrare poterant: erat enim ibi liberius ad facinoras edictus, quam in Graecia, ubi viris clausa *γυναικωνίτις*. Ideo duplici in Graecia foeminatum auxilio ecclesiae opus habuere. Alterae erant *πρεσβυτέρας* sive *προκαθήμεναι*, quae foeminatum mores formabant, et ante Laodiceenam synodum manibus impositis ordinabantur, ut videre est canone XI. Aliae erant *ἐπίσκοποι*, laetne etiam Diaconiae, quod Dinius in ep. ad Trajanum verbi ministras, quae feminas pauperes aut aegrotas pecunia atque opera sublevabant.

Ca vârstă canonică se cere dela diaconite, conform prescripțiilor sf. apostol Paul anul al șasezecelea¹⁾. Inșă dela aceasta orânduire nu făcu mai târziu excepție, hotărînd sinodul al 4. ecumenic, (can. 13), ca diaconitele să nu se hirotesiască mai înainte de patruzeci de ani. Această vârstă se cere și în novela lui Iustinian 123 c. 13., iară în novela 60 c. 6. se cer cincizeci de ani, luând episcopul în cazuri singurite privire la calitatea perseanei²⁾. Și hotărîrea sf. apostol Paul, ca diaconite să fie văduvă, și anume o văduvă, care avușese copii, se privea în timpurile mai târziu de regulă, pentru aceea și starea diaconitelor se numia viduatus și gradus vidualis³⁾; totuș raportează sf. Epifanie⁴⁾ că diaconite pot să se facă fecioare și văduve, cari s'au mărghit numai la o căsătorie sau erau femei ale unui bărbat⁵⁾.

Că diaconitele primiau hirotesie se vede din canonul 15. al sinodului al IV. ecumenic și din canonul 14. și 40. al sinodului al 6. ecumenic și dacă prin canonul 11. al sinodului din Laodicea se cere preste așezarea sau hirotesia presviterelor, chiar și prin aceasta se documentează existența hirotesici.

Iară funcțiunile diaconitelor erau: Diaconitele aveau să prezinte episcopului pe toate femeile, care voiau să aibă intrarea la el⁶⁾; ele îngrijiau pentru văduve și orfani⁷⁾; în cazuri când preotul ori episcopul nu-i da mîna a intra în casele credincioșilor, precum d. e. în timpurile persecuțiunilor, purtau diaconitele grijă în numele episcopului pentru oare cari afaceri ale bisericii. Copilelor neculte dela țară, mai ales celor ce nu puteau înțelege învățătura, li împărtășiau diaconitele învățătura și le informau, cum să se poarte la botez, ce să răspundă la acesta și cum să petreacă după botez. La botezul solemn îngrijiau diaconitele pentru imbrăcarea și desbrăcarea celei ce se boteza, se pogoriau în vasul de botez și erau nașele celor ce se botezau⁸⁾. Preotul sau dia-

¹⁾ Vezi și Const. ap. I. 3. c. 1.; Basil, can. 24; Sozom. Hist. eccl. I. 7. c. 16.

²⁾ Unde colligere possumus, quod quemadmodum ecclesia isti regulae non praeter se semper inhaeserit, ita episcopi sibi libertatem sumserunt ordinandi Diaconissas, quacunq; demum aetate idoneas eas judicaverint, si quidem de earum probitate et virtute satis persuasi fuerint (*J. Bingham, Origines sive antiquitates ecclesiae*... Ven. lat. Henr. Girschovii, Halae 1727, T. I. p. 345).

³⁾ Tertullianus, De velland. virginibus.

⁴⁾ Exposit. fidei n. 21. (Migne, Patr. gr. T. XLII. p. 825).

⁵⁾ Διακόνισσα γίνεσθαι καθάρως ἀγνή ἐὶ δὲ μήτε κἀν γάμῳ μόνον, καὶ καὶ τῶν. Const. ap. I. VI. c. 18. — Justin. Nov. VI. c. 6.

⁶⁾ Const. ap. I. II. c. 26.

⁷⁾ Const. ap. I. III. c. 7.

⁸⁾ Const. ap. I. III. c. 16.

conul ungea fruntea celei ce se boteza, iar diaconița ungea celelalte membre ale corpului. Intrarea în biserică în partea hotărâtă pentru sexul femeesc avea să o păziască diaconița și tot ea avea să închidă ușa la anumite timpuri ale sf. liturgii ¹⁾. În biserică avea o diaconiță supraveghierea asupra femeilor ²⁾. După Valsamon ³⁾ diaconițele să fi avut și oarecari funcțiuni la altar, iară după Epifanie ⁴⁾ diaconițele erau servitoare ale bisericii hotărâte, nu de a aduce sacrificiu, sau de a săvârși altă oarecare funcțiune, ci a asista din cauza rușinării femeestii la botez etc. În timpul persecuțiunilor diaconițele trebuiau să viziteze în închisori pe sf. mărturisitori, să-i întărească în credință și prin colecte de bani să caute a spori liberarea lor.

Presvitererele, în urma canonului 11 al sinodului din Laodicea, au încetat în biserică de curând, iară diaconițele se aflau în biserică orientală încă în secolul XII., dispărând apoi și ele ⁵⁾.

§ 29. Cantorii și servitorii bisericilor în ziua de astăzi.

În ziua de astăzi cantorii pe la bisericile de rând se așează fără de hirotésie și dacă unora li se împărtășește hirotesia e aceasta numai excepție dela regulă. Pentru oficiul cantoratului se prepară la noi finerii candidați în școala cantorală și cei ieșiți din această școală se așează cantori pe la bisericile comunelor parohiale, de protopresviterul districtual în mod provizor, iară din partea Consiliului eparhial în mod definitiv. — Iară pentru serviciul de jos, pe la bisericile rurale, se așează așa numitul pālimar (paramonar) sau paracclesiarh de parohul local în înțelegere cu consiliul parohial, dintre oamenii de rând ai comunei respective, așșderea fără de nici o hirotésie. Dacă așadară cu privire la cantorii și pālimarii bisericilor, în prezent nu se pot ținea în vigoare instituțiunile cele vechi ale bisericii cu gradele ei cele felurite de servitori, apoi să se poarte măcar de grijă, ca oamenii,

¹⁾ Const. ap. I. III. c. 15.

²⁾ Const. ap. I. VIII. c. 28.

³⁾ Const. ap. I. II. c. 28.

⁴⁾ Theodorii Balsamonis Responsa ad interrogat. Marci patr. Alexandr. Resp. ad. interrog. 35.

⁵⁾ Havres 79.

cari se așează în aceste servicii bisericesti, să fie bărbați religioși, purtându-se la executarea serviciilor lor cu demnitatea potrivită sfințeniei locului ¹⁾.

Accasta împrejurare prea puțin se bagă în seamă din partea preoților, admitându-se la serviciul bisericesc adeseori oameni nu numai fără cultură spirituală corespunzătoare, dară și fără de oarecare simț pentru ordine și curăție, oameni, cari prin purtarea lor lipsită de tinea, prin exteriorul lor negrijit, produc scandală la creștinii cu gust ceva mai bun, lipsindu-l serviciul dumnezeesc de plăcerea și sublimitatea proprie, ce ar trebui să o însufle la toți cei ce iau parte la el. Bănuieli și reproșuri în privința aceasta sunt acum se poate zice la ordinea zilei, și pentru aceea preoții ar trebui să ieie în privire împrejurările alinse, nu numai la așezarea acestor oameni, dară și după așezarea lor să-și deie toată silința de a înlătura orice neconvinișă și cauză de bânuială justă, fiindu-le deapaururea aminte, că întru tratarea celor sfinte și din partea servitorilor mai inferiori ai bisericeii, să domnească un spirit mai cucernic.

SECȚIUNEA II.

Timpurile liturgice sau anul bisericesc.

§ 30. Împărăție.

Omul, constând din trup și suflet, aparține atât lumii materiale cât și celei spirituale. De oarece el trebuie să se miște în ambele sfere, de aceea trebuie să se țină el atât de timpul fixat de autoritățile statului sau civile, cât și de timpul fixat de biserică. În timpul așa numit civil, omul are să-și împlinească obligămintele civile și grija de binele pământesc. Dar omul mai are să grijască și de binele sufletesc și aceasta o poate face el în acele timpuri, pe cari sf. biserică le-a așezat anume spre acest scop. În aceste timpuri omul trebuie să-și împlinească obligămintele religios-morale.

Fixarea unor timpuri anume, ca sfinte sau bisericesti își are motivul și dreptul său.

Cultul bisericeii drept credincioase e mijlocirea operii săvârșite de Mântuitorul nostru spre mântuirea omenirii și spre preamărirea lui Dumnezeu.

¹⁾ Comp. W. Augusti, I, c. 11. Bd, p. 212 și I. A. Bamberini, I, c. 1. Bd. I, Th. p. 434.

Opera de mântuire a lui Christos însă, nu s'a săvârșit de odată într'un moment, ci în decurs de mai multe mii de ani a fost ea pregătită și în fine, la plinirea timpurilor, s'a adus la îndeplinire. Totașa și mijlocirea mântuirii nu poate afla loc de odată, ci pe încetul, în decursul timpului. E adevărat că în sf. Eucharistică, centrul cultului creștin, apare întreaga viață mântuitoare a lui Christos, și toate fructele mântuirii se împărtășesc în totalitatea lor, omenirii; dar însușirea acestor fructe ale mântuirii și imitarea acestei vieți a Mântuitorului, poate afla loc numai gradat, numai în decursul timpului. De aceea să accentuează și se relevă în cultul bisericii zilnic un moment special al mântuirii, o faptă deosebită, un adevăr deosebit sau un mister oarecare. Se relevă o trăsătură deosebită din viața Mântuitorului și spre scopul împrăstierii acestui moment sau acestei trăsături, i se împărtășește omului un har deosebit. Momentele acestea ale mântuirii, cari apar zi de zi, trăsăturile deosebite din viața Mântuitorului, împărtășirea harurilor imbinat cu ele spre realizare, primire și imitare din partea oamenilor, *au trebuit* să dea motiv bisericii la o calculare deosebită a timpului și astfel s'a născut anul bisericesc.

Acesta deci, ființial nu e nimică alta decât mijlocirea gradată, succesivă a mântuirii omenirii: e repetarea și continuarea operei de mântuire a lui Christos sau continuarea vieții lui Christos într'un mod viu, simbolic, spre mântuirea oamenilor și spre preamărirea lui Dumnezeu.

Isus Christos e în biserică prezent și anume în toate trei oficiile sale, cu care a săvârșit opera de mântuire. Oficiul de *arhiereu* exercitat prin sacrificiul morții sale de pe cruce stă în centrul activității lui Christos și dominează deci și toate timpurile. Timpul acesta e centrul tuturor timpurilor. Timpul înainte și după aceea e menit pentru preparare și pentru îndeplinire. Totul ce s'a întâmplat înainte de nașterea lui Christos și după aceasta până la patimile sale și moartea sa, a fost mai ales *activitatea sa profetică*. Ceea ce s'a săvârșit pentru mântuirea oamenilor, însă după moartea sa de pe cruce aparține activității împărătești a lui Christos.

Activitatea arhierască a Mântuitorului e deci centrul vieții sale în biserică și centrul tuturor serbărilor bisericesti.

De aceea și e sărbătoarea învierii cu săptămâna cea mare, centrul a toată serbarea bisericească. Totul ce premerge, e preparare, și totul ce urmează e continuare. Pe lângă serbarea învierii lui Christos se însiră deci și celelalte părți ale anului bisericesc astfel, că înnoirea și repetarea plină de har a oficiului profetic a lui Christos premerge și revelațiunea și dezvoltarea activității sale împărătești, urmează.

Cetirea lecțiilor din evanghelie a așa numitelor perioade, începe de aceea cu Duminica învierii și se cetesc așa : dela Duminica învierii până la pogorirea Duhului sfânt se ceteste evanghelia s. ap. Ioan. Dela Lăzarea Rusaliilor începând, se ceteste 17 duminici, evanghelia dela Matei cu adaosuri din Marcu. Apoi cetim mai departe, evanghelia dela Luca, mai întâi cu adaosuri și apoi continuând din Marcu. Așadară dela Paști începând, se ceteste în decursul unui an, întreaga scriptură a celor patru evangeliști.

După o calculare a anului, așa numitul an de la Marte, începe anul cam dela Paști și ar corespunde anului bisericesc cu cele trei perioade ale anului în care se repetă mântuirea omenirii și anume timpul pentecostarului, timpul octoihului și timpul triodului.

Inceperea anului cu 1 Septemvrie adecă cu serbarea lui Ioan Stălpnicul nu contrazice celor expuse. Și așa sunt trei perioade ale anului cu sărbători centrale. Prima e nașterea Domnului, căreia îi premerge post și amintirea părinților și strămoșilor lui Isus și care e urmată de hotezul, întâmpinarea precum și alte sărbători pregătitoare ale actului mântuirii, și de însemnătate pentru această activitate profetică.

Pregătind apoi biserica spiritul omului cu post și rugăciuni și petrecând dimpreună patimile lui Christos, ne prezintă realizarea mântuirii. Acest moment, moartea lui Christos, e cel mai însemnat și e centrul tuturor sărbătorilor.

Prin el s'a săvârșit mântuirea noastră. De acum începe periodul activității lui Christos ca împărat, e periodul (timpul) victoriei și al triumfului. Acum încă e necesar ca omenirea să se facă partașă de mântuire. Și deci se trimite Duhul sfânt, luând biserica cu aceasta asupra și opera mântuirii. Anul bisericesc are deci trei părți mari, în cari se manifestă cele trei oficii ale Mântuitorului în șir cronologic.

Aceste trei părți se numesc și cercuri sau cicluri de sărbători deoarece sărbătorile se înșiră pe lângă ele.

Jur împrejurul sărbătorii învierii Domnului ca pe lângă un centru se mișcă tot anul bisericesc ca în cercuri concentrice.

Sărbătorile premergătoare și următoare formează însă și cercuri de sine stătătoare cu centrele lor cari sânt nașterea Domnului și Pogorârea Duhului sfânt.

Anul bisericesc nu are numai însemnătate comemorativă, ci are și o însemnătate subiectivă și obiectivă. Anul bisericesc e, subiectiv, o repetare internă, adevărată ființială. Nu e numai icoana, simbolul, ci e adevăr. E continuarea vieții lui Christos în biserică spre mântuirea oamenilor. „Mântuitorul nu a trăit numai înainte de 19 sute de ani, așa că el deatunci ar fi fost dispărut și noi ne-am aduce aminte de el numai din istorie, ca de un om repaosat; nu, el e vecinic viu în biserică sa“¹⁾ și continuă a viețui, pentru ca să fie viața tuturor, ca toți cei ce trăesc, să nu trăescă numai pentru sine, ci pentru acel, care pentru dânsi a murit și a înviat a treia zi. (II. Cor. V. 15). Pentru ca precum El însuși a crescut și s'a dezvoltat până la etatea de bărbat, așa și biserică în totalitate și fiecare membru al ei să crească până la etatea deplină a lui Isus Christos.

Cu aceasta e indicată și însemnătatea obiectivă a anului bisericesc. Viața lui Christos prezentată în har în decursul anului bisericesc are să devie pildă creștinului. El are să și conformeze viața sa cu viața lui Hristos.

Anul bisericesc repetându-se, face un curs cercual, care începe în fiecare an dela început. Ca și un arbore, care, în fiecare an, prin aceeași mișcare a sucului formează un cerc nou, viața credincioșilor primește în fiecare an un adaos nou de plenitudine, se întărește și se apropie de slințenie.

De aceea anul bisericesc care are menirea să dea deplinătate omului și să-l sfințească, se cheamă și timp sfânt.

De acest timp sfânt se țin zilele menite, de a infățișa credincioșilor faptele mântuirii și adevărurile principale ale

¹⁾ Mohler, Symbolik, p. 300.

descoperirii, și de a li mijloci daturile împreunate cu ^{acela} fapte și adevăruri. Aceste zile consfințite mai ales ^{pentru} serviciul dumnezeesc, și pentru mântuirea sufletească se numesc sărbători, și învoirea și serbarea lor regulată în biserică în decursul unui an, formează anul bisericesc creștin.

Anul bisericesc creștin constă mai întâi din zilele instituite spre lauda și preamărirea unuia dintre cele trei persoane dumnezești sau *din sărbătorile domnești*. Apoi lauda și preamărirea lui Dumnezeu nu privește numai la Dumnezeu, ci și la organele lui alese, la sfinți, pentru aceea constă mai departe, anul bisericesc din *sărbătorile Maicei Domnului și din sărbătorile sfinților celor mai aleși*. Mai departe, luând biserică în privire slăbăciunea omului și cât de adeseori cade el în păcat, a așezat zile de pocăință, împreunate cu ajunare, ca mijloc de căință, și pentru aceea constă anul bisericesc și din *timpul ajunărilor, al posturilor*. În fine, creștinul, ca membru al corpului mistic al bisericii, se adresează la Dumnezeu în rugăciune nu numai pentru sine însuș, dară și pentru alți membri ai bisericii, și pentru cei adormiți întru speranța învierii și a vieții de veci, și pentru aceea constă anul bisericesc și din *zilele morților*.

La sărbătorile domnești se numără și *duminica*, și fiind că ea, să zicem așa, conduce și arată calea anului bisericesc, pentru aceea, tratând aici și despre duminică, vom împărți tratatul despre timpurile liturgice sau despre anul bisericesc, în următoarele articole :

1. Despre duminică ;
2. Despre sărbătorile domnești, ale Maicei Domnului și ale sfinților mai aleși ;
3. Despre ajunări ; și
4. Despre zilele morților.

ARTICOLUL I.

Despre duminică.

§ 31. Numirea și cauzele serbării duminicii.

După ce Dumnezeu împlini opera creațiunii lumii, și odihnit în ziua a șaptea de toate lucrurile ce le-a făcut, și

a binecuvântat ziua a șaptea și o a sfântit pe ea¹⁾; iară mai târziu, Dumnezeu porunci prin Moisi poporului lui Israel, ca el să lucreze șase zile, iară ziua a șaptea, fiind sâmbăta Domnului Dumnezeu, să nu facă nici un lucru, nici el, nici feciorii lui, nici fetele lui, nici servitorii lui, nici servitoarele lui, nici boul lui, nici asinul lui, nici veneticul cel ce locuiește cu el. Că în șase zile a făcut Dumnezeu cerul și pământul, și marea, și toate câte sunt întrânsele, și în ziua a șaptea s'a odihnit; pentru aceea a binecuvântat Dumnezeu ziua a șaptea și o a sfântit pe ea²⁾.

Ziua a șaptea se numi în testamentul vechiu, sâmbătă sau și sabbat, adecă sârbătoare sau zi de odihnă. Iară în ziua ce urmează după sâmbătă, a înviat Christos din morți³⁾ și pentru aceea învățăceii Domnului serbătoreau această zi și se adunau (ἐν τῇ μιᾷ τῶν κυριακῶν), spre a aduce laudă lui Dumnezeu, numindu-se mai ales ziua Domnului, ἡμέρα κυρίου, ἡμέρα κυριακή, dies dominica. — Iară motivele, din cari, în testamentul nou, duminica se preferă celorlalte zile ale săptămânii, se expun de sf. Leo cel Mare, episcopul Romei, în următorul mod: Ziua cea dintâi a săptămânii se sfinși prin darurile prețioase, ce le primirăm dela bunătatea lui Dumnezeu. Căci în ziua aceasta și-a luat lumea începutul, în ziua aceasta se omori moartea prin învierea lui Christos și se restabili viața. În ziua aceasta luară apostolii dela Domnul trâmbița, spre a vesti evanghelia la toate popoarele, primind misterii renășterii, ce avea să se împărtășiască lumii întregi. În ziua aceasta, precum mărturiseste sf. evanghelist Ioan, după ce a intrat Domnul prin ușele încuiate, la apostolii adunați a suflat asupra lor, zicând: „Luați Duh sfânt”. În fine, în ziua aceasta a venit Duhul sfânt promis apostolilor de Domnul, pentru ca noi prin oarecare regulă cerească să cunoaștem a serba misterii binecuvântărilor precești în ziua aceea, în care ne făcurăm părtași de toate harurile dumnezeiești⁴⁾.

Pentru aceea se și serbează în testamentul nou, și

¹⁾ I. Moisi 2, 3.

²⁾ II. Moisi 20, 8.

³⁾ Mat. 28, 1; Marc. 16, 1.

⁴⁾ Leo Mag., epist. decret. 81, c. 1.

anume din timpurile sf. apostoli, ziua dintâi a săptămânii sau duminica, ca ziua Domnului. „In ziua dintâi a săptămânii, zice sf. apostol Paul, *liecarele din voi să pună la sine, strângând ce se va îndura, ca nu, dacă voi veni, atunci să se facă colecta*” ¹⁾. Iară in faptele apostolilor ²⁾ celim: „In ziua întâi a săptămânii ³⁾, adunându-se învățăceii să frângă pâne, Paul, având a purcede a doua zi, vorbia cu dânșii...”. Că ziua dintâi a săptămânii sau duminică se serba ca ziua Domnului și după timpul sf. apostoli, vedem așisderea din mai multe mărturii. Așa scrie sf. Ignatie din Antiohia către Magnesieni ⁴⁾: „Dacă ai ajuns la nouă speranță, apoi nu mai serbați sâmbăta, ci sfințiți ziua Domnului ⁵⁾. Căci prin el și prin moartea lui am câștigat viața”. Și sf. Iustin zice: „Duminica (pe care Iustin o numește τῆς ἡλίου ἡμέρα, ziua soarelui, dies solis) ne adunăm cu toșii la un loc, pentru că aceasta e ziua, în care Dumnezeu, la crearea lumii, a despărțit dela olaltă lumina și întunericul, și in care Mântuitorul nostru Iesus Chrisos a înviat din morți” ⁶⁾. In locul acesta se întrebuintează o numire nouă pentru duminică, adecă τῆς ἡλίου ἡμέρα, ziua soarelui. Aceasta numire i-se dete zilei celei dintâi a săptămânii de astrologii păgâni, cari atribuiau celor șapte planete ale sistemului solar ptolemaic, o influență asupra celor șapte zile ale săptămânii și asupra sortii in aceste zile și cari, in conformitate cu aceasta, numiau ziua cea dintâi a săptămânii ziua soarelui. Creștinii păstrară această numire, însă ii deteră alt sens. Așa zice Tertulian, că dacă noi in ziua soarelui (die solis) suntem voioși, se întâmplă aceasta dintr'o altă cauză, și nu din cauza, că ne-am inchina

¹⁾ I. Cor. 16, 2.

²⁾ 20, 7.

³⁾ Cuvintele Ἐσθὲ τῆς μιᾶς τῶν σαββάτων înseamnă ziua cea dintâi a săptămânii adecă duminica, pentru că Iudeii numărau zilele săptămânii asifel, că le începeau dela sabbat.

⁴⁾ Ad. Magn. c. 9.

⁵⁾ Ziua Domnului sau duminica se numește ziua dintâi a săptămânii și de alți scriitori și părinți bisericesti vechi. Așa de Tertulian (de corona milit. c. 3), de sf. Dionisie, episcopul Corintului (epist. ad Romanos ap. Euseb. Hist. eccl. I. IV. c. 23), de sf. Ireneu (ep. ad s. Victor, Pap. ap. Euseb. Hist. eccl. I. V. c. 24) și de Origen (hom. 7. in Exod. c. 15).

⁶⁾ Iustin Apol. I. c. 67.

soarelui ¹⁾. Și sf. Ambrosie scrie: „Ziua Domnului ni-e nouă venerabilă și solemnă, pentru că în ziua aceasta Mântuitorul, asemenea soarelui celui ce răsare, după ce a imprăștiat întunericul iadului, a strălucit în lumina învierii, pentru aceea ziua aceasta se și numește de fiii lumii, ziua soarelui, căci o luminează Christos, soarele dreptății“ ²⁾. — Adeseori se numește duminica și ziua a opta ³⁾, ἡμέρα ὄγδοη, octavus dies, dară cuvintele aceste nu privesc la săptămână, ci numai la ziua învierii. Sf. Ioan Chrisostom numește duminica „ziua pâinii“, însemnând prin aceasta numire latina de a frânge în aceasta zi pâinea, adică a serba sf. euharistic. În fine se numește aceasta zi de o seamă dintre sf. părinți „împărăteasa zilelor“, βασιλίσα τῶν ἡμερῶν ⁴⁾, prin care numire se înseamnă mai vârtos sfințenia și venerabilitatea zilei, fiind ea mai mult un epitheton ornans.

§ 32. Modul serbării duminicii.

Creștinii cei vechi țineau duminica nu numai de o zi de repaos, dară și de o zi de bucurie, serbându-o mai înainte de toate prin aceea, că luau parte la serviciul dumnezeesc ⁵⁾. Zelul creștinilor celor vechi în cercetarea serviciului dumnezeesc era așa de mare, că ei nu puteau fi împiedecați dela aceasta, nici prin persecuțiunile și nici prin opririle cele mai aspre din partea păgânilor, precum știm din epistola cunoscută a lui Pliniu, proconsulul Bitiniei ⁶⁾,

¹⁾ Aequae et diem solis laetitiae indulgemus, alia longe ratione, quam de religione solis secundo loco ab eis sumus, qui diem Saturni otio et victui decemunt, exorbitantes et ipsi a Iudaico more, quem ignorant. — Tertullian. Apol. c. 16.

²⁾ Dominica dies ideo venerabilis est atque solemnis, quia in ea salvator velut sol oriens, discussis interiorum tenebris luce resurrectionis emicuit, ac propterea illa dies ab hominibus saeculi dies solis vocatur, quod ortus eam sol iustitiae, Christus illumet. — Ambros., serm. 61.

³⁾ Διὸ καὶ ἄγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὄγδοην εἰς εὐχαριστήριον, ἐν ᾗ καὶ Ἰησοῦς ἐκ νεκρῶν καὶ πανεπιστάσις ἀνάβη εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Irenaeus, lib. de Ogdoadē (ἐπι ἡμεράδων). Vezi și Hilari, Pictav., Praefat. in explanat. Psalm.

⁴⁾ Gregor. Naz., Orat. 43.

⁵⁾ Constitutiunile apostolice (L. II. c. 59) provoacă pre creștini la participare la serviciul dumnezeesc, zicând: În ziua învierii, care o numim ziua Domnului, teși să vă adunați nelncetât, spre a duce lui Dumnezeu mulțăminta pentru simțările pomite întru Christos.

⁶⁾ Plinius, epist. ad Trajan.

și din mărturiile mai multor scriitori vechi ¹⁾). Fiind cineva din creștini împiedecat întru împlinirea acestui obligământ prin boală, prin oarecare necesitate urgentă, prin închisoare sau prin exil, conducătorii bisericilor își dedeau silință, ca măcar sf. comunicătură să li se aducă celor absenți de diaconi acasă ²⁾).

Chiar și monahii părăsiau duminica, când încă n'aveau biserici proprii și preoți, singurătatea deșerturilor și mergeau la serviciul dumnezeesc comun. Și împăratul Constantin cel Mare, oprind prin leg. exercitiile militare, ordonă ostașilor creștini, ca aceștia duminica să meargă la biserică, iară celor păgâni, ca ieșind duminica la câmp, să reciteze după depunerea armelor, aceluși rugăciuni, ce le dictase el mai înainte, spre a le învăța de-arestul ³⁾).

Începând mai târziu creștinii a lipsi dela serviciul dumnezeesc, atât sf. părinți cât și sf. sinoade pășiră cu mijloace corespunzătoare la stăpîrea acestui rău. Așa hotărăște sinodul al VI. ecumenic (can. 80) de acord cu cel local din Sardica (can. 11), că dacă vre-un episcop, sau presviter, sau diacon, sau din cei ce se numără în cler, sau vre-un laic, fără de mare nevoie ar lipsi dela biserică sa, și în trei duminici și săptămâni nu va merge împreună cu ceilalți credincioși la biserică, de va fi cleric, să se caterisiască, iară de va fi laic să se afurisiască. — Spre a se sustrage dela această pedeapsă, unii asistau la sf. liturgie, însă nu rămăneau la ea până la capăt. Pentru aceea se hotări, că dacă cineva dintre creștini, intrând în biserică, când se săvârșește sf. liturgie și auzind dumnezeieștile scripturi, n'ar aștepta până la sfârșit, nici nu s'ar împărtăși, unul ca acesta trebuie să se afurisiască, ca unul ce cauzează neorânduială în biserică ⁴⁾).

Duminica se distingea prin aceea, că în ea, precum și în timpul dela învierea Mântuitorului până la cincizecime, creștinii se rugau — afară de penitenții publice — stând, și aceasta se făcea pentru învierea Domnului și în semn de bucurie pentru această înviere. — Apoi se distingea du-

¹⁾ Comp. *Tertullian.*, de fuga c. 14 și *Apolog.* c. 7.

²⁾ *Iustinus*, *Apol.* I. c. 97; *Constit. apost.* L. II. c. 57.

³⁾ Comp. *Euseb.*, *De vita Constantinii* L. IV. c. 18—20.

⁴⁾ Can. 9. al sf. apostoli. Vezi și can. 2 al sin. din Antiohia.

duminică ca zi de bucurie și prin aceea, că în ea era oprită
ajunarea ¹⁾, și călcătorii acestei hotărâri erau amenințați cu
pedeapsa afurisirii.

Canonul 64 al sf. apostoli sună: „Dacă vre un cleric s'ar afla
ajunând în ziua duminică sau sâmbăta, afară de una numai, să se
caterisească, iară de va fi mirean să se afurisească ²⁾. Iară sf. Am-
brosie, mustărând pe Maniheii, că ajunau duminică, zice, că aceasta a
atâta, cât a nega învierea lui Christos ³⁾. Chiar și monahilor li era
oprită ajunarea în duminică ⁴⁾ și așșderca și ascetilor ⁵⁾.

Motivul principal al bisericii pentru această hotărâre era
privirea la creștii timpului acela, la Marcioniști, Maniheii ș.
a., cari, negând că Christos s'ar fi născut cu natură ade-
vărată omenească, socotiau că față cu ortodocșii ar trebui să
postiască duminică. Deci acolo, unde nu se presupunea
aplecarea la aceste opinii creștice, se tolera ajunarea și
duminică, precum mărturisește Ieronim ⁶⁾, că după exemplul
sf. ap. Paul, unii creștini ai timpului său să li ajunat du-
minică și în timpul Rusaliilor.

Se mai distingea duminică ca zi de bucurie și prin
aceea, că în ea se *serbau agapele comune și se împărția
milostenie*, care se strângea după liturgie, între creștinii
cei săraci ⁷⁾.

Căi de manifestarea externă a bucuriei creștinilor în zi de du-
minică, apoi bucuria aceasta se arată în aceea, că creștinii se îmbră-
cau în haine mai hune, și anume în haine de culoare albă. Acuma
de păgâni se privia culoarea albă ca simbol al bucuriei ⁸⁾, și în sf.
Scriptură spiritele curate, cari îl preamăresc pe Dumnezeu, se repre-
zintă în veșminte albe ⁹⁾. Deci urmând creștinii mai ales privirii celei
din urmă, se îmbrăcau duminică în haine de culoare albă, spre a în-

¹⁾ Comp. *Constitut. apost.* Lib. V. c. 20, și Lib. VII. c. 23.

²⁾ Vezi și can. 18. al sin. din Gangra și can. 56. al sin. VI. ecum.

³⁾ *Ambros.*, de Elia et jejun. c. 10; comp. și ep. 83.

⁴⁾ *Cassian.*, *Instit. coenob.* I. III. c. 9.

⁵⁾ *Epiphani.*, *Expos.* d. n. 22.

⁶⁾ Ep. 71. ad Lucinum, n. 6 (*Migne*, *Patr. I. T.* XXII. 671).

⁷⁾ Despre acest uz ultim verbește — afară de sf. Paul (I. Cor. 16. 2) — în

Iustin Martirul (*Apologia* I. c. 67), apoi *Ioan Christostom* (*homilia de elemosina*)
și *Iul. Augustin* (*sermo* 46).

⁸⁾ *Cicero*. *De legibus* Lib. II.

⁹⁾ *Evangel.* ap. 10, 30; *Apocal.* 15. 6; 19. 8.

fătisa prin ele ziua de bucurie și curăția spirituală a creștinismului, despre care ni mărturisește Clemens din Alexandria ¹⁾.

Așisderea se arăta bucuria creștinilor duminica și în zilele de sărbători în accia, că ei ornau și iluminau bisericile, că clerul se imbrăca în veșminte bisericesti mai frumoase și cântarea bisericească era mai solemnă ²⁾.

Dară deși creștinii cei vechi priviau duminica ca zi de bucurie, totuș se abțineau în ea de toate petrecerile lumești. Iudeii în timpurile acele nu lucrau sâmbăta, dară pentru accia își petreceau timpul cu jocuri și cu alte desfătări neietate, și destrăuările lor de sâmbătă deveniră proverbiale, numindu-se „luxus sabbatarius” ³⁾. Sfinții părinți luptau contra acestei datine rele și indemnau pe creștini, ca să se feriască de ea ⁴⁾. — Dară și din partea păgânilor amenința pe creștini pericolul în privința serbării duminice și a altor sărbători. Acest pericol zăcea în teatrele demoralizătoare ale păgânilor de pe atunci. Sf. Ioan Chrisostom ⁵⁾ le numește adunări diavolești și amenință cu aforisire pe toși cei ce, fiind admoniați, ar merge la teatre sau la jocurile circense, în timpul serviciului dumnezeesc. Și împărații opriră jocurile gladiatorilor în teatre, jocurile circense, vânătoarea și luptele cu animale, și anume împăratul Teodosiu I cel Mare le opri Duminica, iar împăratul Teodosiu II. cel Mic estinse oprirea și la altele sărbători mari, și nu numai pentru creștini, dară și pentru Iudei și păgâni, pentru ca toși să știe, că e timp de rugăciune, și nu timp de petrecere ⁶⁾.

În zilele de duminici erau mai departe oprite toate

¹⁾ Clemens Alex., Paedag. L. II. c. 10.

²⁾ Hinc ergo suaviter modulantium symphoniae resonent; illinc concordet armonum motus alternent; adornetur luminaribus ecclesia, resplendent virtutibus conscientia, mundetur sordibus Basilicae pavementum, purgetur vitiiis interioris hominis templum. . . . Habet enim sancta dies dignitatem suam; habet et mens nostra solemnitatem suam. Illa videlicet, ut a laboriosis hujus mundi negotiis vacetur; ista vero, ut ab aestu terrenae concupiscentiae et ab omnium vitiorum illecebris abstinenceatur, Illa, ut ornamentis visibilibus splendeat, ista ut virtutibus enitiscat. Leo Magn., Sermo 15.

³⁾ Sidonius Apollinar. Epist. lib. I. ep. 2. — Comp. și Augustin., Tractat. IV. c. 1. in Ioan.

⁴⁾ Ioannes Chrysostomus, hom. I. de Lazaro; Augustinus, Sermo 9. de decem chordis c. 3. (Migne, Part. I. T. XXXVIII, 75).

⁵⁾ Hom. 6. in Genea.

⁶⁾ Comp. Cod. Theod. Lib. XV. tit. V. de spectaculis. lex 5.

pertratările înainte de judecătoria. Împăratul Constantin cel Mare a fost cel dintâi, care a hotărât prin lege, ca în această zi fiecarele să se rețină de procese, sentințe și tratări judecătorești, doară dacă extrema necesitate ar impune alta ceva¹⁾. De asemeni legi emisera împărații Valentinian I. și al II., amenințând cu pedepse pe cei ce ar păși în contra²⁾. Totuș cerând îndurarea și iubirea către aproapele sau privirea la binele public, puteau să se facă tratări judecătorești în zile de duminică tot așa, ca și în celelalte zile.

În ține erau oprite în ziua duminicilor toate lucrurile meseriașilor și ale artiștilor, iară lucrul câmpului se permise de împăratul Constantin cel Mare pe timpul secerișului la întâmplare de vreme nefavorabilă, spre a împedeca pierderea holdelor³⁾.

Biserica cea veche se pronunță în privința serbării duminiciei, ordonând următoarele: Nu se cuvine ca creștinii să serbeze sâmbăta, ci a lucra în acea zi, iară duminica preferindu-o, fiindu-li cu puțință, să serbeze ca creștini, iară de s'ar afla iudaști, fie anatemă dela Christos⁴⁾. Spre a înțelege hotărîrea acestui canon sunt de observat următoarele: Creștinii cei vechi serbau afară de duminică și sâmbăta⁵⁾. Serbarea bisericască a sâmbetei era în ființă corespunzătoare cu a duminiciei. Totuș se deosebia ca prin aceea, că creștinii după liturgia săvârșită, la a cărei ascultare nu erau obligați prin oarecare lege bisericască, puteau să se ocupe sâmbăta cu lucrul lor cel de toate zilele, că în această zi nu erau suspendate tratările judecătorești, jocurile teatrale ș. a. d., și că creștinii în această zi nu se rugau stând. Serbarea sâmbetei însă își avea temelul parte în împejurarea, că prin ea se credea cu atât mai lesne a se câștiga Iudeii pentru biserica creștină, parte și, că pe când secta Marcioniștilor ajuna sâmbăta, spre a-și arăta ura către Dumnezeuul Iudeilor, ortodocșii tocmai făceau contrariul, spre a arăta, că ei n'au parte la rătăcirile lui Marcion și ale altor de asemenea secte. Deci către aceștia și către alții, cari pe lângă duminică ar fi voii să serbeze și sâmbăta aceasta de pe urmă în mod iudaic — precum erau Nazarenii și Ebioniștii, era îndreptată hotărîrea sinodului din Laodicea în canonul său 29, cu care se stabilește, ca creștinii să nu serbeze sâmbăta în modul Iudeilor, ci să lucreze în această zi, și dacă o și petrec cu rugăciune, totuș să prefere duminica, serbând-o

¹⁾ Comp. Cod. Theod., Lib. II. tit. VIII de feriis.

²⁾ Ibid Lib. VIII. tit. VIII. de execut. lex 1. et lex 3.

³⁾ Comp. Cod. Justin. Lib. III. tit. XII. de feriis. lex. 3.

⁴⁾ Can. 29. al sinod. din Laodic.

⁵⁾ Despre aceasta mărturisesc Constituțiunile apostolice Lib. II. c. 59; Lib. V. c. 13, 20; Lib. VII. c. 23; Lib. VIII. c. 23, sf. Epifanie, Exposit. tid. c. 24 v. 2.

precum e prescripșii creștinilor, reținându-se de lucru, dacă li va fi cu puțință, adică dacă li vor permite împrejurările sau considerațiile cunoscute. Mai târziu se schimbă împrejurările și înlăturându-se cauza, încetă sărbătarea sâmbetei.

Creștinii cei vechi la sărbătarea duminicii se feriau de cele două extreme, adică de prea mare rigorozitate și de lăzitate. De lângă aceasta se abțineau în zilele cele sfinte mai ales de păcate și din contra săvârșeau fapte de îndurare. Sf. Ioan Chrisostom zice : „Cea mai frumoasă sărbătoare e conștiința curată. Căci nu mulțimea celor ce se adună la biserică, ci virtutea ; nu hainele cele prețioase, ci ornamentul pietății ; nu masa cea cu bucate gustoase, ci grija pentru suflet fac sărbătorea. Cel ce n'are conștiință curată, e la sărbătorea cea mai solemnă fără de sărbătoare“ ¹⁾.

Ce se atinge de practica de astăzi a sărbării duminicii, ea în ființă e tot aceeaș ce a fost în timpurile vechi. Porunca întâia bisericească din confesiunea ortodoxă a bisericii catolice și apostolice a răsăritului cere, ca fiecare creștin să se roage lui Dumnezeu cu inimă umilită și zdrobită și să ia parte la serviciile dumnezeiești în fiecare duminică și zi de sărbătoare, adică să asculte utrenia și liturgia, vecernia și cuvântul de învățătură ²⁾. Și tot aceasta confesiune explică porunca a patra dumnezească intru cât privește ea obiectul în chestiune, în următorul mod : Noi creștinii, în locul sâmbetei înținem ziua duminicii, pentrucă în ziua duminicii cu învierea lui Christos domnului nostru, s'a făcut reînnoirea lumii întregi și mântuirea neamului omenesc din sclăvia diavolului. În tot timpul acestei zile suntem dați să lăsăm la o parte toate lucrurile și munca noastră, spre a fi liberi, ocupându-ne toată ziua cu rugăciuni și cu meditațiuni religioase pentru binefacerile, ce ni le-a dat Dumnezeu. Asemenea și servitorii, și sclavii, ori cari ar fi, să nu munciască

¹⁾ Ioannes Chrysostomus, De Anna sermo 5. (Migne, Patr. gr. T. LIV. col. 491. Iară fericitul Augustin zice : „Spiritualiter observat sabbatum Christianus, abstinens se ab opere servili. Quid est enim ab opere servili ? a peccato. Et unde peccamus ? Dominum interroga. Omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Ergo et ratio præcipit spiritualiter observatio peccati. (Tract. IV. c. 1. in Ioann).

²⁾ Răspunsul la întrebarea 87 : Cări sunt poruncile bisericesti ? (Partea I. a can. an., despre credință).

în acea zi, ci să fie liberi, ca să se ocupe cu lucruri sfinte, înălțând rugăciuni și mărinind pe Dumnezeu¹⁾.

ARTICOLUL II.

Despre sărbătorile domnești, ale Maicei Domnului și ale sfinților mai aleși.

Subarticolul I.

Sărbătorile domnești.

§ 33. Împărțire.

În serbarea duminicii se prezintă întreaga istorie a creașunii lumii și a mântuirii genului omenesc ca într'o icoană, dată pietatea creștinilor simți necesitatea a scoate din totalitate momentele mai însemnate ale acestei istorii și a le petrece în sărbători deosebite. De aici se respiră în decursul timpurilor acel lanț bine încheiat de sărbători bisericești, care-l cunoaștem sub numele de sărbători domnești (*ἑσπερὰ κυριακῆς, δεσποτικῆς*, festa dominica), la cari afară de sărbătorile instituite întru lauda și precamărirea uneia dintre cele trei persoane dumnezeiești se numără și unele sărbători ale Maicei Domnului. — În cele următoare se vor expune mai întâi sărbătorile domnești cele mari privitoare la una din cele trei persoane dumnezeiești, începând cu nașterea cea după corp a Domnului nostru Isus Christos.

§ 34. Nașterea după corp a Domnului nostru Isus Christos.

Nașterea după corp a Domnului nostru Isus Christos (*τὰ θεογένεια, τὰ χριστογένεια, γενεθλίας ἡμέρα, natalitas, dies natalis, natalitia Christi, natalis Domini corporalis*) se serba în biserica occidentală înainte de secolul IV. pe baza unei tradițiuni vechi, în 25. Decembrie²⁾. Aceasta zi să se fi fixat în urma unor cercări în arhivele romane,

¹⁾ Răspunsul la întrebarea 60: Cum trebuie să înțelegem porunca IV.? (Partea III, a conf. ort. despre dragoste).

²⁾ Augustin zice: *Diem nativitatís domíní octavo Calendarum Ianuarii de consensu tradit Ecclesiæ.* (De trinit. L. IV. c. 5).

la cari se provoacă chiar Tertulian ¹⁾. Fastele consulare (Fasti consulares) din secolul IV zic lămurit, că Christos s-a născut sub consulatul lui C. Caesar Augustus și al lui L. Aemilius Paulus (754 u. c.) ²⁾ în 25 Decembrie.

În biserica orientală însă, se serba ziua nașterii lui Isus până la mijlocul secolului IV. în aceeași zi cu botezul său cu arătarea Domnului, în 6 Ianuarie, sub numele de *θεοφάνεια* sau *ἐπιφάνεια*. Așa zice Cassian, că pe timpul lui „toate provinciile Egiptului sub numele general de epifanie au înțeles atât ziua nașterii lui Christos, cât și botezul lui. De aceea aceste două mistere se serbau nu în două zile deosebite, ca în părțile occidentale, ci deodată în una și aceeași zi” ³⁾. Iară Genadiu din Massilia amintește de un episcop Timoteu care a scris o carte despre nașterea Mântuitorului, despre care crede, că s-a fi întâmplat în ziua de epifanie ⁴⁾.

Pe la finea secolului IV a început și biserica orientală a serba nașterea Mântuitorului separat de ziua botezului, și anume în 25 Decembrie. Începutul în privința aceasta a făcut biserica din Constantinopol, unde nașterea Domnului se serba în 25. Decembrie prim dată în anul 379, la care ocaziune sf. Grigorie dela Nazianz ținu în favorul acestei serbări o omilie frumoasă ⁵⁾. Nu mult după aceasta se introduse serbarea nașterii Domnului în 25. Decembrie și în biserica din Antiohia, cum se vede aceasta din o cuvântare, ce sf. Ioan Gură-de-aur a ținut-o în Antiohia în 20. Decembrie, 388 (în ziua amintirii sf. Filogonie) ⁶⁾, în care cu-

¹⁾ De censu Augusti, quem testem fidelissimum dominicae nativitatis Romani archiva custodiunt. Tertull., Adv. Marcionem L. IV.

²⁾ Comp. Marzohl u. Schneller, Liturgia sacra oder die Gebräuche und Abzählungen der katholischen Kirche . . . Luzern 1846. 4. Th. p. 147 și Dr. K. a. Heortlich Kellner, Heortologie oder das Kirchenjahr und die heiligen Feste . . . Freiburg i. Br. 1901, p. 94.

³⁾ Cassian., Collat. L. X. c. 2.

⁴⁾ Timotheus episcopus composuit librum de Nativitate Domini secundum carnem, quam credit in Epiphania factam (Genadius Massiliensis, Liber de scripturis ecclesiasticis c. 58).

⁵⁾ Gregor. Nazianz., hom. 38 in Teophania.

⁶⁾ Cinci zile după cuvântarea aceasta, a ținut Ioan Chrisostom în ziua nașterii Domnului o omilie, în care între altele zice: „Incă nu sunt zece ani, de când această ni se face cunoscută, și totuși serbarea ei e prin zelul vostru așa de măreț”

vânture li vestise auzitorilor săi, că 25. Decembrie ce are să vină se va serba în Antiohia, primădată nașterea Domnului, care sărbătoare, celor ce locuiesc la apus, din început (ζυνίτην) li-a fost cunoscută, iară la noi a sosit știrea despre ea deabia de vr'o 10 ani. Mai târziu se serba nașterea Mântuitorului în 25. Decembrie și în biserica egipteană, precum se vede din o cuvântare a episcopului Paul dela Emisa, care se ținu înaintea lui Ciril, episcopul Alexandriei (412—444), și care se află în actele sinodului din Efes. Sub episcopul Iuvenal (425—458) s'a introdus în urmă sărbătoarea nașterii Domnului după datina bisericii occidentale și în biserica din Ierusalim.

Ori de se serba nașterea lui Christos în 25 Decembrie, ca la occidentali, ori în 6 Ianuarie, ca la orientali, începutul serbării înseși se urmărește până la secolul III., istorisind Nichifor Calist, că adunându-se creștinii din Nicomedia pe timpul persecuțiunii diocleșiane în mare mulțime în biserică, spre a serba ziua nașterii Domnului, un tiran, care timpul acesta îl ținea de foarte potrivit și aceasta ocaziune de potrivită, de ași stâmpăra ura și mânia asupra creștinilor, trimise oameni, cari încunjurând biserica, puseră împrejurul ei foc, în care peri toată mulțimea de creștini în număr de 20.000¹⁾. Și sf. Ioan Chrisostom zice, că sărbătoarea nașterii lui Christos e o sărbătoare veche, sfântă tuturor locuitorilor dela Tracia până la Gadeira (Cadix în Spania)²⁾.

Iară idea acestei sărbători e nașterea Fiului lui Dumnezeu, precum se descrie ea la Luca 2, 1—21 și precum de mai înainte se prezise prin gura profetilor³⁾.

ca și când nu s'ar fi predat ea din timpuri vechi. Pentru aceea nu va rădăci cel ce o numește totodată nouă și veche; nouă, pentru că deabia acum ajunsese la cunoștința noastră, și veche, pentru că ea repede se egaleză cu sărbătorile mai vechi. Căci precum semințele nobile deodată se cufundă în pământ, și apoi se repede se rădăci la mare înălțime și se încarcă cu fructe, chiar așa e și cu ziua de astăzi, care celor ce locuiesc la apus din început li-a fost cunoscută, iară la noi a venit cu puțină ară mai înainte, crescând repede și aducând fructe mărețe, cari le vedem astăzi, deoarece biserica e pentru mulțimea credincioșilor prea îngustă". (Hom. în diem natalem Domini nostri Iesu Christi, la Migne, Patr. gr. T. XLIX p. 351—352).

¹⁾ Nicephorus Callistus, Hist. eccl. L. VII. c. 6.

²⁾ Ioannes Chrysostomus, Hom. în diem natalem Domini nostri Iesu Christi (Migne, Patr. gr. T. XLIX. p. 351—352).

³⁾ Isai. 2, 4; Mich. 4, 2; Aecu 2, 3; Malach. 3, 1 și Dan. 2, 32.

Acest Fiul al lui Dumnezeu etern, dară apărut în timp, trebuia să ale prin naștere spirituală primire în inimile noastre, pentruca să se realizeze într-o noi scopul întrupării lui temporale. Precum într-o nașterea sa eternă dela Tatăl e Fiul lui Dumnezeu înțelepciunea eternă, strălucirea măririi dumnezeiești, soarele lumii, ce luminează eternitatea¹⁾; așa e el într-o nașterea sa temporală lumina, ce prin descoperirea adevărului său²⁾ împrăștie întunericul rătăcirii și al neștiinței în lucruri dumnezeiești, mielul lui Dumnezeu, care ia păcatele lumii, învățătorul într-o cunoștința lui Dumnezeu și a menirii noastre, mijlocul între Dumnezeu și oameni, izvorul mângâierii noastre și al erectorii binecuvântării, garanția speranței noastre de fericire într-o Dumnezeu, puterea în lupta vieții, jinta și depliuirea fiilor lui Dumnezeu.

Sărbătoarea nasterii Domnului nostru Isus Christos din început se număra de biserică între sărbătorile cele mai mari și creștinii cei vechi o petreceau cu mare pietate. Sf. părinți vorbesc despre ea ca despre o sărbătoare foarte mare, fiind începutul și baza celorlalte sărbători. Așa zice sf. Ioan Chrisostom: „Această sărbătoare e să se serbeze ca sărbătoarea tuturor sărbătorilor și să se țină în mare onoare, și nime nu va rătăci, dacă o va ținea de căpitenia tuturor sărbătorilor. Căci ea e originea și fundamentul epifaniei, al paștelor, al cincizecimii și al înălțării Domnului. Dacă Christos nu s'ar fi născut după trup, apoi nu s'ar fi botezat, aceea e cuprinsul teofaniei; dacă nu s'ar fi născut, nu s'ar fi răstignit, aceea ce e cuprinsul paștelor; dacă nu s'ar fi născut, n'ar fi trimis pe Duhul sfânt, aceea ce e cuprinsul cincizecimii. Așa din această sărbătoare izvoresc celelalte ca felurite râuri dintr'un izvor... Pentru aceea îmi place ziua aceasta așa de tare și vă vestesc iubirea ei, ca să vă fac părtași de ea”³⁾.

Ziua nasterii Domnului se petrecea cu mare solemnitate, fără de ajunare și fără de plecarea genunchilor. Creștinii în multime mare mergeau la biserică, spre a lua parte la sf. liturgie, a se împărtăși cu sf. sacrameinte și a asculta cuvântul lui Dumnezeu. Și pentru ca nimene să nu fie împiedecat în exercitarea unor fapte ca acestea, se eliberau sclavii dela lucrurile lor cele de toate zilele și se opriau jocurile, specta-

¹⁾ Apoc. 21, 23.

²⁾ Est. 1, 1.

³⁾ Ioannes Chrysost., Hom: in beat. Philogonium.

colte și petrecerile cele publice, iară de altă parte creștinii se îndatoriau la fapte bune ale îndurării ¹⁾.

Apoi creștinii serbau nu numai ziua nașterii, dară și ziua premergătoare, și aceasta cu ajunare și cu rugăciuni, la cari luau parte și împărații și de aceea se numesc orele ce în ziua aceasta se cetiau în adunările bisericesti, ore împărătești ²⁾. Așisderea în ajunul nașterii Domnului se botezau cei chemași și pentru aceea în ziua sărbătorii ineseși, în loc de „*Sfinte Dumnezeule...*” se cânta la liturgie „*Căți în Christos v'afi botezat...*”.

Și în timpul de față sărbătoarea nașterii Domnului după trup e o sărbătoare mare. În ziua aceasta, după cum cântă biserica se împlinește toată bucuria ³⁾. Și pentru ca nașterea Mântuitorului să se petreacă cu demnitate, a orânduit biserica ca timp de pregătire pentru aceasta sărbătoare șase săptămâni de ajunare și rugăciune, cinci zile de înainte-serbare, și nemijlocit înainte de însăș sărbătoare, o zi de ajunare mai aspră, în care servitorii bisericesti salută pe credincioși pe acasă cu icoana nașterii Mântuitorului, vestindu-le nașterea Lui, cu cântarea: „*Nașterea ta Christoase, Dumnezeul nostru...*” și binecuvântându-le casele și masa. Precum adecă inimile creștinilor, așa și casele lor să fie la serbarea nașterii Mântuitorului o locuință demnă a nou născutului Mântuitor. Casele să se curețe de toate păcatele, dafinile și ocaziunile și faptele rele, de cuvintele ce le pângăresc, de blăstămăturile, sub care le-a pus păcatul și să se sfintească, ca în ele să se petreacă numai fapte bune, să răsune numai vorbe curate, să se ridice numai cugete lui Dumnezeu plăcute, pentru ca Dumnezeu să locuiască în ele, după promisiunea sa, că unde sunt doi sau trei adunași în numele Lui, acolo și El este în mijlocul lor.

Și timpul în care se serba Nașterea Mântuitorului a fost potrivit pentru aceasta serbare nu numai că pe acest timp s'a născut Mântuitorul și așadata că creștinii simțiau necesitatea, de a serba aniversa-

¹⁾ Comp. *Const. apost.* l. VIII. 33; *Cod. Theod.* lib. XV. tit. V. de spectaculis. lex. 5.

²⁾ Cf. *Ed. Muralt*, *Lexikon der morgenl. Kirche*, Leipzig 1838, p. 46.

³⁾ „Ingeni preamăreac în ceruri, sameni se bucură pe pământ, și toată făptura săltă de bucurie pentru nou născutul Mântuitor”. (Stichira litrei, 25. Decembrie)

sarea nașterii Mântuitorului și a darurilor dumnezeiești împreună cu dansa, dară și natura și istoria popoarelor vechi da imbold la o sărbătoare ca aceasta. Înainte de sărbătoarea nașterii Mântuitorului erau zilele cele mai scurte și nopțile cele mai lungi și de la acest timp începeau zilele a crește, iară noaptea a scădea; și astfel și pe timpul arătării lui Christos în lume a fost cea mai mare parte a ei acoperită cu negura necredinței și a idololatriei, cari au început a dispărea înaintea luminei adevărului, ce l-a adus Christos din cer.

Mai departe aflăm în istoria feluritelor popoare sărbători, ce se petreceau în același timp și ce se puteau privi ca prototipuri ale sărbătorii nașterii Mântuitorului. Așa petreceau Iudeii în 25. Chislef (17 Decembrie) sărbătoarea sfârșirii templului din Ierusalim, ce se numea și sărbătoarea luminilor, sărbătoarea noului altar, sărbătoarea Asmoneilor¹⁾. Egiptenii petreceau în timpul acela sărbătoarea lui Osiris, zeul soarelui; Persii, a lui Mitra, așisderea zeul soarelui, și Romanii, saturnaliile, juveniliile și brumaliile; saturnaliile în amintirea evului de aur, când, încetând diferența între stări, toți se bucurau împreună, juveniliile, când părinții dau copiilor, felurite daruri și brumaliile în onoarea zeului soarelui, care pe atunci repurta biruință asupra negurei.

Toate sărbătorile aceste au ceva asemănător cu sărbătoarea nașterii lui Christos, căci precum popoarele vechi petreceau amintirea soarelui, ce dă naturii viață și tuturor făpturilor aduce bucurie și fericire; așa și creștinii onorează pe Christos Dumnezeu, adevărată soare, lumina cunoștinței, care se arată lumii. În deosebi e sărbătoarea menționată a Iudeilor adevărată icoană a sărbătorii nașterii lui Christos căci precum Iudeii serbau curățirea templului lor prin Iuda, așa și noi onorăm pe Christos, care a curățit toate bisericile de datinele lor cele rele, cele iudovești și cele păgâne, urzind biserică nouă a adevăratului Dumnezeu.

La introducerea sărbătorii nașterii lui Christos a avut biserică poate în vedere și unele instituțiuni și datine vechi, și le-a și conservat, dară le-a dat față nouă, corespunzătoare spiritului și ideii sărbătorii, precum sunt d. e. colindele și alte datine în viața poporului creștin.

§ 35. Tăierea împrejur după trup a Domnului nostru Isus Christos.

După legea mosaică se tăia împrejur fiecare prunc de sex bărbătesc în ziua opta după naștere²⁾, spre a însemna legătura ce oarecând o făcuse Dumnezeu cu Israel³⁾. Și Mântuitorul nostru dumnezeesc s'a supus a opta zi după

¹⁾ I. Macav. 4. 27. — 61; II. Macav. 10. 1—9; *Joseph. Flavius, Antiquitatum judaicorum libri XX, lib. XII, c. 10.*

²⁾ III. Moisi 12.3.

³⁾ I. Moisi 17.11.

nașterea sa acestei datine ¹⁾), nu, ca și când legea lui Moisi ar fi avut pentru dânsul putere obligatoare, ci ca să impliniască legea ²⁾), arătând că n'a fost călcător al legii, ci implinitorul ei.

Sărbătoarea tăierii împrejur a Domnului e și aniversarea numelui lui Isus, care înseamnă Mântuitor, și prin care s'a revărsat și se revărsă asupra genului omenesc ne-numărate bunătăți dumnezeiești, pentru că nici un nume altul sub cer nu e dat oamenilor, intru care trebuie să ne mântuim ³⁾).

Sf. apostol Paul zice: „Pentru aceia și Dumnezeu l'a preainălțat pe dânsul și i-a dăruit lui nume, care e peste tot numele. Ca intru numele lui Isus tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pământești, și al celor dedesubt. Și toată limba să mărturisească, că Domn este Isus Christos, intru mărirea lui Dumnezeu Tatăl” ⁴⁾). Și într'adevăr numele Isus este mai presus de tot numele. Căci numele lui Isus se exprimă cu pietate de toți creștinii, dându-i-se onoare dumnezeiască, și numărul celor ce mărturisesc numele lui Christos cuprinde în prezent o mare parte a neamului omenesc ce locuiește pe fața pământului. Iară când „evangelia împărăției lui Dumnezeu se va vesti în toată lumea spre mărturie la toate popoarele” ⁵⁾); atunci mărirea Fiului lui Dumnezeu, căruia-i e dată toată puterea în cer și pe pământ, va umplea toate marginile lumii „ca să fie Dumnezeu toate intru toate” ⁶⁾).

După cuvintele sf. Epifanie, episcopului din Cipru ⁷⁾, s'a tăiat Isus Christos împrejur între altele și pentru aceea, ca celor ce ziceau, că Christos s'a intrupat numai după părere, să li arate, că Christos într'adevăr a primit trup omenesc ⁸⁾.

Inceputul serbării tăierii împrejur a Domnului nostru Isus Christos datează din secolul IV., căci acum sf. Epifanie,

¹⁾ Luca 2, 21.

²⁾ Mat. 5, 17.

³⁾ Fapl. ap. 4, 12.

⁴⁾ Ep. c. Filip. 2, 11.

⁵⁾ Mat. 24, 14.

⁶⁾ I. Cor. 15, 28.

⁷⁾ Lib. I. adv. haeres., haeres. 30.

⁸⁾ Pentru aceea și cântă biserica în ziua tăierii împrejur: „Cel ce pe scaun în chipul locului intru ei de sus împreună cu Părintele cel fără de început și cu dumnezeul tău Duh bine ai voit a te naște pe pământ din fecioara maica ta cea neșoptită de bărbat, Isuse, pentru aceasta te-ai și tăiat împrejur ca un om a opta zi etc.” (Troparul sărbătorii).

st. Amfilohie din Iconium, st. Grigorie dela Nissa, st. Ambrosie și alții amintesc de aceasta sărbătoare, și unii din acești sf. părinți au ținut în ziua aceasta și cuvântări, cari au durat până la noi ¹⁾).

Veștii Romani petrecând în ziua cea dintâi a lui Ianuarie amintirea zeului lor Ianus și ziua principală a saturnaliilor precum și în timpul împăraților începutul anului nou, serbau ziua aceasta cu deosebită solemnitate și bucurie. Amicii și cunoscuții își trimiteau reciproc daruri, numite *strenae*, în onoarea zeiței *Strena* sau *Strenia*, făceau ospetii, nopțile le petreceau cu cântece, cu dansuri și cu glume și aceste bucurii durau mai multe zile după olaltă.

Asteriu dela Amasea scrie într-o omilie, ținută în ziua tăierii împrejur a Domnului, despre aceste petreceri următoarele: Peste tot se aude vuiet și șgomot, fiecare lățărește hucurie... Oamenii se învârtă în tâmpină cu hucurie, se sărută și și aduc unul altuia daruri... Muzicanții și actorii mai că sparg ușile, spre a căpăta daruri, dacă a trecut un cârd, vine îndată altul, așa se petrece până în seară. Copii umblă pe la cunoscuți cu fructe și alte mici daruri și pentru aceasta capătă ei mai mari, soldații se îmbracă ca femei și umblă pe străde ș. a. m. d.

Că la astfel de petreceri trebuiau să se treacă marginele cumpătării și ale buncicuviniși e prea evident; pentru aceea sf. părinți luptau în contra abuzurilor împreunate cu aceste petreceri și spre a împiedica, ca creștinii să iasă parte la ele, orânduiri, ca sărbătoarea tăierii împrejur a Domnului să se petreacă de creștini cu ajutorare ²⁾. Sinodul VI. ecumenic oprește petrecerile la așa numitele *Kalendae* (adecă serbarea păgână a primei zile a fiecărei luni) și la cele ce se numesc *Vota* (adecă serbarea păgână a zeului Pan) și *Brumalia* (adecă serbarea păgână a zeului soarelui) și în ziua dintâi a lui Martie, și sălțile muerilor în public, și îmbrăcarea bărbaților în haine femeiești și a femeilor în haine bărbătești ș. m. d. ³⁾. Inșă după apunerea păgânismului încetară

¹⁾ În detaliu tratează despre începutul serbării tăierii împrejur a Domnului G. Debolachi în opus său „Дни богослужения правосл. као. поств. церкви”. Изд. 7 С.-Петербург. 1882, p. 45.

²⁾ Vezi: *Ioannes Chrysostomus*, Homil. in Kalendas (contra eos qui novitium observant et in civitate choro ducunt). *Ambrosius*, Serm. 7. și *Augustinus*, Serm. 197 și 198 de Calendis Ianuaris; cf. contra Faustum 20, 4.

³⁾ Can. 62.

și sărbătorile păgânilor și lipsind cauza desfrânárilor, creștinii petreceau sărbătoarea tăierii împrejur a Domnului nostru Ișus Christos nu cu ajunare și cu plecarea genunchilor, ci cu bucurie ca și celelalte sărbători ale Domnului.

În ziua tăierii împrejur a Domnului se serbează și *amintirea celui dintru sfinți părintelui nostru Vasile cel Mare*, arhiepiscopul Cesareei din Capadocia, carele a repăosat în Domnul la 1. Ianuarie 379. Pentru că după mărturia lui Sozomen¹⁾ acuma în secolul V se serba afară de pomenirea martirilor și pomenirea episcopilor pioși și a altor bărbați sfinți, cari în viața lor s'au distins în practicarea virtuților, se poate presupune cu tot dreptul, că chiar în acelaș timp se serba și memoria sf. Vasile, a cărui serbare s'a unit curând cu serbarea tăierii împrejur a Domnului. Dacă autenticitatea omiliei lui Amfilohie din Iconium pentru ziua tăierii împrejur a Domnului, intitulată: *Ἐκ ἑξαποχέρον παρ' ἐσομῆν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ* nu s'ar trage la îndoială, atunci împreunarea aceasta a sărbătorilor s'ar fi întâmplat chiar la finea secolului IV, căci la finea omiliei acesteia Amfilohie amintește și de sf. Vasile.

Dară aceasta zi afară de însemnătatea sa bisericească are însemnătate și în altă privință, adică că cu ea se începe și *anul civil*.

Scopul cel dintâi al religiunii noastre e mijlocirea mântuirii celei eterne; însă dacă cumpenim influența religiunii creștine asupra tuturor referințelor vieții, dacă cumpenim, că noi legile noastre pătrunse de spiritul umanității și al legalității, drepturile noastre omenești, nobilitatea năvurilor, înflorirea științelor și a artelor, prosperarea binelui public și a culturii generale, instituțiunile noastre umanitare, în scurt tot aceea ce în istoria popoarelor creștine e frumos și sublim și la ce ele în trecut pot privi cu mândrie și cu bucurie, iară în prezent cu mângâiere și liniște, avem a mulțumi religiunii creștine; apoi nu se poate nega, că ea e a condițiune esențială și a binelui și a fericirii noastre pământești. Deci e cu cale, că popoarele creștine încep a număra zilele anului dela nașterea urzitorului religiunii lor celei sfinte, respective dela 1 Ianuarie sau dela tăierea împrejur a Mântuitorului nostru, care sărbătoare stă cu nașterea Mântuitorului în strânsă legătură.

Prima Ianuarie e adică, în sine, numai o sărbătoare civilă, căci biserica își începe anul cu prima lui Septembrie;

¹⁾ Hist. eccl. I. III. c. 14.

totuș biserica se folosește de însemnătatea anului nou civil pentru viața civilă și felicitând pe credincioșii săi și dorindu-și toată binecuvântarea pământească și cerească îi îndeamnă, ca și chiar la începutul anului nou, când oamenii își măgulesc cu speranțe înșălătoare de bucurii ce le va aduce el, să cugete și la desertăciunea bucuriilor lumesti și despre seriozitatea dării de seamă ce-i așteaptă în eternitate.

§ 36. Arătarea Domnului nostru Isus Christos.

Apropiindu-se timpul, când Isus Christos avea să-și înceapă misiunea ca învățător, Ioan Înaintemergătorul vestea în anul al 15. al împărăției lui Tiberiu în tot ținutul Iordanului, botezul pocăinței intru iertarea păcatelor ¹⁾, botezând în Iordan pe toți cei ce-și mărturisiau păcatele ²⁾. Dorind deci și Isus Christos ca prin atingerea sa să sfințească natura apelor pentru sfințirea oamenilor și să deschidă ușa către botezul noului testament ³⁾, a venit, înainte de a păși în public ca învățător, din Galilea la Iordan, către Ioan, ca să fie botezat de dânsul. Ioan nici odată nu văzuse pe Mântuitorul, însă Dumnezeu îi descoperi, că acesta e Mesia, și pentru aceea, cu umilință zise către Isus: „Eu trebuie să fiu botezat de tine, și tu vii la mine?” „Lasă acumă” răspunde Isus „că așa se cade nouă să plinim toată dreptatea”. — Atunci cu frică ridică Botezătorul mâna și plinește porunca Mântuitorului. Cel prea sfânt se botează, pământul se bucură, firea apei se sfințește, cerul se deschide, Duhul sfânt se pogoară în chip de porumb și vine peste el, iară din cer resonă vocea zicând: „Tu ești fiul meu cel iubit, intru tine bine am voit” ⁴⁾.

În amintirea acestei întâmplări biserica a așezat sărbătoarea arătării Domnului (*τὰ ἐπιφάνεια* sau *τὰ θεοφάνεια*) în ziua a șasea a lui Ianuarie, în acord cu tradițiunea, în urma căreia în aceasta zi să se fi botezat Mântuitorul ⁵⁾ și cu privire la mărturia evanghelică, în urma căreia Domnul nostru Isus

¹⁾ Luca 3, 3.

²⁾ Mat. 3, 7.

³⁾ Vezi: Ioanoci Chrysostomus, Homil. 12 in Matth. n. 3.

⁴⁾ Luca 3, 22—23; Mat. 3, 14.

⁵⁾ Comp. Conc. ap. I. V. c. 22.

Christos s'a botezat in vârstă ca de treizeci de ani ¹⁾ și prin urmare că s'a botezat pe lângă timpul nașterii sale.

Accastă sărbătoare se numește botezul și arătarea Domnului. Căci la botezul Domnului s'a arătat prea Sfânta Treime și anume Dumnezeu Fiul, care din acest timp a început lucrarea pentru mântuirea lumii, Dumnezeu Tatăl, carele a mărturisit din cer despre Christos, zicând : Tu ești fiul meu cel iubit, intru care bine am voit, și Dumnezeu-Duhul sfânt care s'a pogorit din cer in chip de porumb și a întărit astfel cuvântul Părintelui.

Sf. Ioan Ciură-de-aur zice : „Dară de ce această descoperire a lui se numește arătare ? Pentru că el nu tuturora s'a făcut cunoscut la naștere, ci la botezul său, deoarece el până in această zi nu era cunoscut multimii” ²⁾. — Și sf. Ieronim spune : „Accastă zi insemnă botezul, in care pentru Christos se deschise cerurile ; ea ni e nouă venerabilă încă și acuma nu pentru nașterea după trup, precum o cred o seamă ; căci atunci era el ascuns și încă nu era arătat ; însă arătarea se cuvine acestui timp, căci se zice : Acesta e fiul meu cel iubit, intru carele bine am voit” ³⁾.

Biserica occidentală împreună cu amintirea arătării Domnului la botezul lui in Jordan și alte fapte din viața Domnului, și anume : Amintirea minunii făcute de Christos la nunta in Cana Galileii, de unde această sărbătoare se numia și bethanie ⁴⁾, apoi amintirea minunii saturării a 5000 de oameni in pustie, de unde această sărbătoare se numia fagifanie, și amintirea stelei celei minunate ce se arată la răsărit Magilor și-i conduse la Vifleem, spre a se inchina nou născutului Împărat (Mat. 2, 9) ⁵⁾.

¹⁾ Luca 3, 23 ; vezi și am. 11. al sm. din Neo-Cesarea și can. 14. al sin. VI. ecum.

²⁾ *Ioannes Chrysom.*, Hom. de baptism. Christi.

³⁾ *Hieronymus*, Lib. 1. in Ezech., c. 1.

⁴⁾ *Tertia apantio* (Christi) fuit postea simpliciter eodem die, anno revoluto, cum esset 30 annorum et 13 dierum, sive quando manifestavit se esse Deum per mutationem aquae in vinum, quod fuit primum miraculum apertum, quod Dominus fecit in Chana Galileae, vel simpliciter primum, quod fecit. Et haec apantio dicitur Bethphania a *βηθη*, quod est domus, et *φανα*, quod est apparitio, quia ista apparitio facta fuit in domo in nuptiis. De his tribus apparationibus fit solemnitas in hac die. Sed quia ecclesia non potest perfecte de omnibus unam et eandem diem solemnizare, ista de stella plene exequitur et alia aliquid admiscet (*Durandus*, *Ration. divin. offic.* Lib. VI, c. 16).

⁵⁾ Hodie illud sacramentum colimus, quo se in hominem Deus virtutibus decoravit, pro eo, quod in hac die, sive quod in coelo stella ortus seu nuncium praebuit : sive quod in Chana Galileae in convivio nuptiali aquam in vinum convertit : sive quod in Jordania undis aquas ad reparationem humani generis sub Baptismo commutavit.

În prezent, în biserică occidentală închinarea Magilor e idea principală a sărbătorii din 6 Ianuarie, și oarece după tradițiuni, Magii au fost trei regi, pentru aceea sărbătoarea aceasta se numește în biserică numită sărbătoarea celor trei regi, festum trium regum, (festum Magorum, festum stellae). Iară amintirea arătării Domnului la botezul din Iordan se serbează la apus în 13 Ianuarie și amintirea pro-facerii apei în vin se serbează duminică, ce urmează după botezul Domnului.

Începutul serbării arătării Domnului datează cel puțin din secolul III de numai înainte. Constituțiunile apostolice zic de sărbătoarea aceasta: „Sărbătoarea arătării să se serbeze, de oarece în aceasta zi e arătarea dumnezeității lui Christos, mărturisind despre El Tatăl la botez și arătându-se celor prezenți Mângâiatorul Duhul sfânt în chip de porumb ș. m. d.¹⁾. Mai departe mărturisesc despre serbarea botezului Domnului Clemens din Alexandria în stromatele sale²⁾, iară Grigorie dela Nazianz, Grigorie dela Nissa, Ioan Chrysostom, Ambrosie, Ieronim, Augustin ș. a. în cuvântările lor pentru ziua aceasta.

Arătarea Domnului se numără în biserică între cele douăsprezece sărbători mai mari ale ei, petrecându-se precum în vechime așa și în ziua de astăzi cu mare pompă și solemnitate. Creștinii vechii părăsindu-și lucrul cel de de toate zilele, mergeau la biserică spre a lua parte la sl. liturgie, la ascultarea cuvântului dumnezeesc și la împărțirea șireia cu sf. sacrameinte. Istoriograful roman din secolul IV Amian Marcellin raportează despre Iulian Apostatul³⁾, că el în Galia în ziua arătării Domnului dimpreună cu ceilalți creștini lua parte la toate serviciile dumnezești; și împăratul Valens în ziua aceasta cu toată curtea sa la biserică, unde sf. Vasile aducea sf. sacrificiu⁴⁾.

Și pentru ca creștinii menționați fără de nici o piedecă să poate lua parte la faptele pioase ale credinței și religio-

cravil: sive quod de quinque panibus quinque millia hominum satiavit (Augustinus Sermones de tempore, vern. 202). — Vezi și Petrus Chrysosol. Sermo de Epiphani. et Magis.

¹⁾ Constit. apostolice, L. V., c. 43; vezi și L. VIII, c. 33.

²⁾ Stromat. Lib. 1, 21.

³⁾ Ammianus Marcellinus, Rerum gestarum libri XXXI, lib. XXV (edit. Iacobi Gronovii 1693).

⁴⁾ Gregor. Naz., Orat. 43 in laudem. Basilii Magni, c. 52.

sitafii se rețineau de toate priveștiștele, jocurile și petrecerile cele publice ¹⁾. Apoi conform exemplului Mântuitorului, care în ziua aceasta se botezã în râul Iordanului, primiau în vechime cei chemași în ziua arãtãrii Domnului, ca și la pogãrea Duhului sfânt sf. sacrament al botezului, de unde sãrbãtoarea aceasta adeseori se numește în ziua luminãrii ἡμέρα τῶν φῶτων, dies luminum, ἄγια φῶτα τῶν ἐπιφανίων ²⁾, deoarece și botezul se numia φῶς și φωτισμός, iarã cei botezași se numiau φωτισθέντες, φωτισόμενοι, și deoarece la botezul celor chemași ardeau multe lumãnãri, cari simbolizau lumina lui Christos, cari lumineazã pe cei noi botezași. De aceea se și numește în cãrțile bisericești duminica înaintea botezului Domnului *duminica înaintea luminãrii*, iarã cea dupã botez *duminica dupã luminare*. În amintirea botezului Domnului se făcea în vechime la ajunul spre arãtarea Domnului și la arãtarea Domnului însaș și sfințirea cea mare a apei, atribuindu-i creștinii acestei ape mare putere și eficacitate.

Despre acestea mãrturisește mai ales sf. Ioan Chrisostom, zicãnd: „Pentru aceea mulți îndatinescã la miezul nopții a acestei sãrbãtori, dupã ce au scos apã, a o lua acasã și a o ținea un an întreg, pentru cã în ziua aceasta s'a sfințit apa. Aice se întâmplã o minune, deoarece apa, ce se scoate astãzi, nu se stricã, ci se ține un an întreg și adeseori doi și trei ani dupã oltã, fiind ca cea proaspãtã; și este sigur, cã dupã atãta timp este ca și aceea, care chiar din fântãnã s'ar fi scos” ³⁾.

Preoții, în ajunul arãtãrii Domnului și la arãtarea însaș, viziteazã cu crucea în mãnã, cântãnd troparul și conducul sãrbãtori, locuințele credincioșilor, spre a-i stropi pe ei și locuințele lor cu apã sfințitã și așa a propaga și prin casele creștinilor binecuvãntarea și sfințirea ce s'a început în bisericã. Pe lângã sãrbãtoarea arãtãrii Domnului, ca pe lângã începerea unui an nou, în care s'a arãtat darul mântuitor tuturor oamenilor, vestiau preoții în vechime creștinilor și timpul începerii postului celui mare, ziua paștilor și timpul altor sãrbãtori mutabile.

¹⁾ Const. ap. l. VIII; c. 33; Cod. Iustin. Lib. III. tit. XII. lex. 7.

²⁾ Gregor Naz. Orat. 39, in sancta Lumina.

³⁾ Ioannes Chrysost., Homil. de baptism. Christi et de Epiphania il. P. Magn. Patr. gr. T. XLIX, p. 365).

Sărbarea paștelor e fixă, deoarece în Alexandria pe atunci era astronomia în floare, după un uz străvechiu episcopul Alexandriei conform cu regula așezată la sinodul I din Nicea, și pe lângă arătarea Domnului o vestea capilor diferitelor biserici, iară aceștia o vestiau creștinilor. Cu vestirea timpului paștelor episcopii numiți împreună și oarecari învățători, cari le trimiteau bisericilor în formă de epistole¹⁾. De astfel de epistole pascale (ἐπιστολαὶ ἐορταστικαί) se află încă multe, precum d. e. dela Teofil din Alexandria, dela Dionisie, Atanasie și Ciril din Alexandria. Ca o reminiscență a acestor epistole se privesc epistolele pastorale, ce episcopii în ziua de astăzi îndatinesc a trimite către diecezanii lor la începerea postului celui mare.

Biserica sărbând botezul Domnului, la care s'a arătat Dumnezeu cel preamărit în trei persoane, întărește credința noastră în acest Dumnezeu, ne învață a mărturisi și a preamări pe Sf. Treime cea de o ființă și în trei persoane și ferește pe cei credincioși de rătăcirea vechilor erefici, a Maniheilor, a Arienilor, a Macedonienilor și a altora, cari negau trinitatea persoanelor a unei dumnezeiri²⁾. De asemenea înfrânge ea și pe cei ce negau adevărata întrupare a Fiului lui Dumnezeu, numind ființa lui cea omenească aparență sau părere, căci după cuvintele bisericești, Isus Christos a venit la Iordan ca om după ființă, iară nu după părere sau închipuire³⁾.

§ 37. Intimpinarea Domnului nostru Isus Christos.

Sărbătoarea aceasta se petrece în aducerea aminte a mai multor fapte din istoria sfântă, cari stau în legătură între ele. Drept aceea a și primit felurite numiri, după cum adecă la sărbarea ei s'a luat în considerare mai mult una sau cealaltă din faptele respective. Iară faptele, cari au prilejuit înstituirea serbării noastre sunt următoarele :

¹⁾ Eusebius, Hist. eccl. Lib. VII, c. 20; Sozomen., Hist. eccl. Lib. VIII, c. 11; Cassianus, Collat. X, c. 11.

²⁾ Com. Gregor Naz., Orat. 31, theologica 5, De spiritu sancto; Athanasius, Orat. III contra Arian, c. 56. Augustinus, Sermones de tempore, sermo 211.

³⁾ Comp. Stichira 9 la vecernie și Stichira la utimie în 4 Ianuarie și Stichira 5 și 6 la vecernie în 5 Ianuarie. — Pentru aceea și cântă biserica: „În Iordan botezându-te tu Doamne, închinarea treimii s'a arătat. Că glasul Părintelui a mărturisit-te, tu lăbi pe tine numindu-te, și Duhul în chip de porumb a adevărat întins cuvântului. Căci te-ai arătat Christosase Dumnezeu și lumina ai luminat, mare pe (Troparul sărbătorii).

După legea lui Moisi fiecare femeie, care naștea un prunc era necurată patruzeci de zile, iară dacă naștea o pruncă, optzeci de zile și plinindu-se acest timp trebuia să aducă în locul cel sfânt, un miel de un an, curat, pentru arderea de tot și un pui de porumb sau o turturea pentru păcat înaintea cortului mărturiei la preot și rugându-se acesta, o curăția. Iară neaflând femeia din cauza sărăciei un miel, trebuia să aducă două turturele sau doi pui de porumb, unul pentru arderea de tot și altul pentru păcat, și rugându-se pentru ea preotul o curăția¹⁾. — Acestei legi s'a supus și sf. Maria (Luca 2, 22), venind la templu și aducând sacrificiul prescriș, adecă două turturele. De aici a primit sărbătoarea noastră în biserica romano-catolică numele *curățirea sf. Mariei* (festum purificationis B. M.), numărându-se la sărbătorile Maicei Domnului.

La noi sărbătoarea aceasta se numără la sărbătorile Domnului, preamărindu-se în ziua aceasta cu deosebire aducerea lui Isus în templu. După o altă lege a lui Moisi²⁾ era adecă în aducerea aminte de cruțarea întâinșcuților israeliți în Egipt fiecare întâi născut al Israitenilor consacrat serviciului Domnului, dela care obligământ, predându-se îngrijirea pentru serviciul divin mai apoi seminției lui Levi, trebuia să fie răscumpărat cu bani³⁾. Și crânduiri acesteia s'a supus sf. fecioară (Luca 2, 22. 27), spre a corespunde cu privire la Isus tuturor pretențiunilor legii. Ea a adus așadară pe Isus în templu și l'a răscumpărat. Drept aceea apare sărbătoarea aceasta sub numirea de „*aducerea sau prezentarea lui Isus în templu*”. La această aducere s'au împlănit următoarele : În zilele acelea trăia în Ierusalim un bătrân drept și pios, cu numele Simeon, care dela Duhul sfânt primise promisiunea, că nu va gusta moartea, până ce nu-i va vedea pe Unsul Domnului. Intrând Maria cu pruncul în templu, Simeon a cunoscut îndată, că acela este Mântuitorul lumii, luă pruncul în brațe și binecuvântând pe Dumnezeu, vesti profetic, că pruncul va fi „lumina spre descoperire, neamurilor și mărire poporului Israil”. Împreună

¹⁾ III. Moisi 12, 8.

²⁾ II. Moisi 13, 2.

³⁾ IV. Moisi 18, 15.

cu dreptul Simeon se invrednici a-l întâmpina pe Domnul și prorocița Ana. Ea era văduvă ca la optzeci și patru de ani, care nu se depărta de biserică, ei cu posturi și cu rugăciuni servia lui Dumnezeu ziua și noaptea. Și venind la biserică intru aceeaș oră s'a mărturisit Domnului, și vorbit pentru dânsul tuturor celor ce aștepta mântuire în Ierusalim ¹⁾.

Dela întâmplarea aceasta, sărbătoarea noastră, care, pe trecându-se patruzeci de zile după nașterea Mântuitorului, adică în ziua a doua a luni lui Februarie, se număra între cele douăsprezece sărbători mari domnești ale bisericii noastre, a primit numele de ὑπάντη sau ὑπαπάντη (occursus), întâmpinare, pentru că aducând prea sfânta Maică a Domnului și Iosif pe Isus la biserică, Simeon îl întâmpina alături.

Sărbătoarea întâmpinării Domnului a început a se serba la răsărit cam pe la mijlocul secolului V sub împăratul Marcian ²⁾ (450—457). Înainte de secolul V nu se face amintire de sărbătoarea noastră nici în scrierile părinților grecești nici ale celor latini; căci cuvântările pentru întâmpinarea Domnului, cari provin sub numele lui Metodie din Olimp, Ciril din Ierusalim, Cirigorie din Nissa ³⁾ și Iosif Chrisostom ⁴⁾ sunt fără doar și poate neautentice și aparțin unui timp cu mult mai târziu. Deși sărbătoarea întâmpinării Domnului se serba acum în secolul V ⁵⁾, totuși până la mijlocul secolului VI. n'a fost această sărbătoare generală și nu se petrecea solemn. Ci generală și solemnă a devenit această sărbătoare de abia pe timpul împăratului Iustinian (527—565) și anume în următorul mod: La finea anului 541 izbucni în Constantinopole și în părțile învecinate o epidemie cumplită de care în toată ziua muriau dela 5—10.000 de oameni ⁶⁾.

¹⁾ Luca 2, 25, 30.

²⁾ Cf. Leo Allat, annot. in Method. p. 344.

³⁾ Cuvântarea aceasta e intitulată: Εἰς τὴν ὑπάντησιν τοῦ Κυρίου.

⁴⁾ Onuța aceasta atribuită lui Chrisostom are suprascrisura: Εἰς τὴν ὑπάντησιν τοῦ Κυρίου τῆς ἡμέρας τῆς Σαββάτου καὶ τῆς τῆς ἑορτῆς τῆς Σαββάτου ἡμέρας.

⁵⁾ După raportul lui Cedren (Histo. compend. Edit. Paris, 1647 p. 300) și întru sărbătoarea întâmpinării Domnului la Antiohia în anul cci de pe timpul împăratului Iustin I. (450—527), și anume în anul 526.

⁶⁾ Εὐαγγ. Hist. eccl. I, IV, c. 29; Baronius, Annales sub anno 544, n. 8, 9.

La această boală infricoșată, care durase trei luni se adăose și altă calamitate, adică un cutremur de pământ, care făcu mare stricăciune și omori mulțime de oameni ¹⁾. În acest timp de urgie Dumnezeu descoperi în vis unui bărbat pios, că nenorocirile de cari e cuprinsă împărăția, vor înceta îndată ce se va așeza serbarea solemnă a întîmpinării Domnului. Cuvântul descoperirii dumnezeiești se primi cu credință și bucurie, și în anul 544 în ziua a doua a lui Fevruarie se petrecu întîmpinarea Domnului cu solemnitate. Făcându-se veghiare și procesiune comună și rugându-se poporul lui Dumnezeu, încetară nenorocirile, de cari erau bătut Constantinopolul, Antiohia și alte orașe ale imperiului grecesc. În aducere aminte de îndurarea lui Dumnezeu se institui drept mulțămită, sărbarea generală a întîmpinării Domnului ²⁾, care în biserica răsăriteană până în ziua de astăzi se numără între sărbătorile cele mari domnești.

În biserica romană aceasta sărbătoare s'a introdus în anul 494 de episcopul Romei Gelasius sub numele „purificatio s. Mariae”, și anume din pricina lustrațiunilor ce se serbau de păgâni în luna lui Fevruarie ³⁾, curățindu-se la ele nu numai zidurile orașului, dară și poporul ⁴⁾. La aceasta sărbătoare, care se numia și Lupercalia, se făcea procesiune în jurul orașului (Amburbium) cu lumânări aprinse și făclii. Gelasius dete serbătorii însemnare creștină și la aceasta îi oferi îndemnul cel mai potrivit istoria evangheliei despre curățirea Maicei Domnului. Această sărbătoare, care în biserica latină, cum am amintit mai sus, se numără la sărbătorile Maicei Domnului, se chiamă și

¹⁾ Despre frica ce cuprinsese pe creștini la aceasta epidemie și la acest cutremur se face aluziune și în cântarea condacului sărbătorii, raportându-se cuvintele din acest condac: „și acum cu mila Ta ne-ai mântuit, Chisokase Dumnezeule” la mântuirea din calamitățile induse.

²⁾ Nicephorus Callistus, Hist. eccl. L. XVII. c. 28.

³⁾ În luna lui Fevruarie se țineau adică în Roma în onoarea zeului Pan lupercaliale și se serbau solemnități de lustrare și curățire, de unde și luna lui Fevruarie (luna de curățire) își are numele (februarie = purgare).

⁴⁾ Secundum Numa dicavit Februo i. e. Plutoni, qui lustrationum potestate credebatur, lustratione eo mense civitatem necesse erat, quo statuit, ut iusta die, i. sacrificia Diis Manibus solverentur; sed hanc lustrandi consuetudinem bene mutavit religio christiana, cum in mense eodem die S. Mariae plebs universa cum sacerdotibus ac ministris hymnis modulatae vocis per ecclesias perque congrua urbana procedit, datosque a Pontifice cuncti cereos in manibus gestant ardentes. (Venerabilis Bedae De temporum ratione cap. XII. de mensibus Romanorum).

festum candelarum sive luminum, das Fest der Lichtmesse, der Lichtweihe oder Mariä-Lichtmeß.

Cu sărbarea întimpinării Domnului mărturisește și întărește biserica adevărul, că Christos s'a arătat lumii ca om nu după părere, ci în realitate, în contra învățăturilor vechilor creștici, cari negau în Isus Christos ființa omenească, pe care o șineau de nedemnă pentru Dumnezeu și de neadevărată.

§ 38. Duminica stâlpărilor sau a florilor.

Duminica stâlpărilor, ἡ κορυμνὴ τῆς βεταίης, ἡ τῶν βεταίων ἑσπέρη (duminica în palmis, dies palmarum sive florum, pascha floridum, duminica în ramis palmarum) e ziua de amintire a intrării triumfale a lui Isus Christos în Ierusalim puține zile înainte de patimele lui ¹⁾). Duminica aceasta se numia în vechime și „duminica aspirațiilor la hotez“ (competentium), pentru că în ea catehumenii mergeau împreună într'un mod solemn la episcop spre a cere hotezul, cu care ocaziune li se da simbolul credinței, ca să-l învețe de arosul. De asemenea se mai numia duminica aceasta și „duminica grațiilor“, căci împărașii în aceasta zi făceau mai multe grațieri în onoarea intrării solemne a lui Isus în Ierusalim ²⁾).

Duminica stâlpărilor sau a florilor se numără între cele douăsprezece sărbători mari domnești de peste an și despre serbarea ei avem acum din secolul IV. știri pozitive, amintind de ea sf. Ambrosie, sf. Ioan Chrisostom, sf. Epifanie s. a.

Întrebuințarea ramurilor de finic sau a stâlpărilor de arbori la această sărbătoare e străveche, și se crede că s'ar fi introdus prim dată în Palestina, de unde a trecut apoi în toate părțile. Ioan Chrisostom și Ciril din Alexandria amintesc de uzul acesta, iară călugărița romano-galică Silvia vorbește de el apriat ³⁾. Ramurile sau stâlpările aceste însemnau

¹⁾ Mat. 21, 1—10; Ioan 12, 12—16.

²⁾ Cf. H. Kellner, l. c. p. 45.

³⁾ După raportul călugăriței romano-galice Silvia, care în timpul sf. Ciril din Ierusalim a cercetat locurile sfinte din Palestina, avem în biserică din Ierusalim să căutăm originea întrebuițării ramurilor de finic în duminica florilor. Iată ce ne scrie Silvia despre serviciul divin al bisericii din Ierusalim în duminica florilor: În duminica, cu care începe săptămâna paștelor, s'a săvârșit înainte de amiază în biserică

învîngerea asupra morții și învierea lui Isus Christos. Această lămurire ni dă însuș Iroparul sărbătorii ¹⁾, iară fer. Augustin scrie despre însemnătatea stâlpărilor: Ele înseamnă învîngerea, căci Domnul cu moarte pre moartea a stricat și cu semnul de învîngere al crucii a biruit pe diavolul, ca pe împăratul morții ²⁾.

§ 39 Duminica învierii din morți a Domnului nostru Isus Christos.

Iudeii petreceau și petrec încă și în ziua de astăzi, în aducerea aminte de liberarea lor din sclăvia Egiptului și de cruțarea celor înlăinăscuși ai lor de ingerul morți, în luna lui Nisan, sărbătoarea lor cea mai mare, numită pascha, care dura șapte zile. La începutul sărbătorii: adecă la 14 Nisan, care corespunde lunei lui Martie și care pică cam la un loc cu luna plină după equinocțiul primăverii, era obligat fiecare părinte să junghie un miel de un an, care se frigea la foc și se mânca în casă, iară mai târziu lângă templu ³⁾. În decursul celor șapte zile ale sărbătorii nu li era permis Iudeilor a mânca pâne dospită ⁴⁾, ci numai azime, și pâne dospită nici nu se afla în casele lor ⁵⁾. De aceea se numia la Iudei

mai mare de pe Golgotha mai întâi serviciile dominicale de rând. La ora a 7 din zi însă, via să sîci cam la 1 oră după amiază, s'a adunat tot poporul împreună cu episcopul pe muntele olivelor și anume acolo, unde e peștera, în care Domnul îndabna a învia poporul. Aice s'au cântat timp de 2 ore imne și antifoane, cehndu-se în părți din sf. scriptură. La ora a 9 s'au suit toți pe culmea muntelui, de unde Christos s'a înălțat la cer. Aice iarăși înălța poporul imne, se cehia sf. scriptură și se făceau rugăciunile. La ora a 11, când se cehia evanghelia despre intrarea lui Isus în Ierusalim, se ridicară toți și pășira, având în mîni ramuri de sine și maslin și cântănd „Binecuvântat este cel ce vine în numele Domnului” de pe munte în oraș, intrând în biserică învieni, unde se mai făcea vecernia și o rugăciune la crucea Domnului. (S. Silviae Aquitanæ Peregrinatio ad loca sancta c. 30. 31. Edit. II. [Auctore I. I. Gamuntini] Romæ 1888).

¹⁾ Al cehii cuprina e următorul: „Învierea cea de obște mai înainte de pascha la încredințându-o, pe Lazar din morți l'ari sculat Christoase Dumnezeu. Pentru ceea și noi ca cuconii semnele învîngeri purtând, pe învîngătorului morți strigăm: Osmenă întu cel din înălțime, bine ești cuvântat, cel ce vii intru numele Domnului.

²⁾ Augustinus, Tract. 4, in Ioann.

³⁾ Deuteron. 16, 5.

⁴⁾ Egipt 12, 15.

⁵⁾ Egipt 12, 19.

sărbătoarea paștilor și ἑορτὴ τῶν ἁγίων¹⁾ sau scurtat τῆ ἁγία²⁾. Această sărbătoare a Iudeilor alese și dumnezeescul Mântuitor, spre a săvârși în decursul ei minunile îndurării sale nefinite față de neamul omenesc, murind pe cruce și înviând a treia zi din mormânt.

Și sărbătoarea luminală a învierii Domnului nostru Iisus Christos din morți se numește pascha sau sărbătoarea paștelor. Sf. Grigorie Teologul zice: „Această sărbătoare mare și venerabilă este numită de Evrei, în limba lor, Fasca (פֶּסַח) sau pascha. Însă cuvântul pascha înseamnă: trecere. În înțeles istoric înseamnă pascha fuga din Egipt și trecerea în țara Canaanului; în înțeles spiritual însă înseamnă pascha trecerea de la cele inferioare la cele superioare, intrarea în țara promisiunii”³⁾. Însă pascha testamentului vechi a fost numai prototip al celei creștine. Poporul israelitean serba pascha în aducerea aminte a mântuirii sale din Egipt, aducând sacrificiu un miel nevinovat, neavând nici un defect corporal⁴⁾: noi însă serbăm pascha în aducerea aminte de răscumpărarea neamului omenesc prin patimile, moartea și învierea lui Christos, a mielului nevinovat și precurat⁵⁾ care a luat păcatele lumii⁶⁾: noi serbăm pascha în aducerea aminte de mântuirea noastră din sclăvia diavolului și a păcatului.

Pascha testamentului vechi constă în consumarea corporală a mielului paschal; pascha noastră constă în mănecarea mielului lui Dumnezeu — a prea sfântului său trup și sânge. Scăpați de jugul greu al sclăviei prin moartea celor întăinâscuși, urmașii lui Avraam treceau prin desert în țara cea promisă, unde curge miere și lapte: creștinii mântuiți prin prea scump sângele lui Christos, trec prin desertul acestei lumi la moștenirea ce eternă cerească.

Sărbătoarea paștilor e cea mai veche dintre toate sărbătorile creștine. Ea s'a început chiar din timpul învierii lui Christos, serbând-o apostolii și poruncind credincioșilor, ca să o serbeze și ei. Așa zice sf. apostol Paul: „Drept aceea să serbăm nu în aluatul cel vechiu, nici în aluatul rătăcit

¹⁾ Epist. 23, 15; 34, 18.

²⁾ Marcu 14, 1; Luca 22, 1.

³⁾ Gregor. Naz., Orat. 45 in sanctum Pascha.

⁴⁾ Epist. 12, 5.

⁵⁾ 1. Petr. 1, 29.

⁶⁾ Ioan. 1, 29.

și al viclesugului, ci intru azimele curățeniei și ale adevărului ¹⁾. Sf. Ignatie amintește în epistola sa către Filipeni de sărbătoarea sfințelor paști, ca de o sărbătoare, ce în general se petrecea de creștini. Iară constituțiunile apostolice cer: „În duminica cea mare a sfințelor paști să nu lucrăm, ci să serbăm; ea e duminica învierii Domnului, și e cu cale, ca în timpul ei să se cunoască cel ce a pălinit și a înviat” ²⁾.

Dară deși paștele se petreceau ca sărbătoare mare de toți creștinii, totuș erau între ei diferențe în privința timpului serbării și în privința ajunării.

Cu privire la timpul serbării, apoi unii puneau cumpănă pe ziua săptămânală și voiau, ca învierea Domnului să se serbeze în acea zi a săptămânei, în care a murit, respective a înviat Domnul. Aceștia serbau așa dară ziua morții lui Christos care o numiau „πέντη σταυρώσεως” totdeauna într-o vineri, iară ziua învierii lui Christos, care o numiau „πέντη ἀναστήσεως” totdeauna într-o duminică, și anume într-acea duminică ce, după equinoctiul primăverei, urma zilei a 14 a luni lui Nisan, adică luni pline ³⁾. Această practică a serbării paștelor era mai generală și mai comună, observându-se de creștinii orientali ai bisericelor din Roma sau în general din Italia, din Galia, Britania, Spania etc. și de creștinii orientali ai bisericelor din Alexandria, Palestina, Fenicia, Grecia etc. Alții din contra mai ales creștinii din Asia mică (Asia proconsulară cu oarecari provincii învecinate, Cilicia, Mesopotamia, Siria) puneau cumpănă pe ziua anuală sau lunară și voiau să serbeze Moartea Domnului în a 14. și învierea în 16. zi a luni lui Nisan, pice acestea în ori în ce zi a săptămânei ⁴⁾.

A doua diferență privia ajunarea și temeiul acestei di-

¹⁾ I. Cor. 5, 8.

²⁾ Const. ap. Lib. V. c. 16; L. VIII. c. 33. — Canonul 7. al sf. apostoli hotărâște: „Dacă vre un episcop, ori preot, ori diacon, sf. zi a paschei o va serba înainte de equinoctiul de primăvară dimpreună cu Iudeii să se catensiască”. — Vezi și can. 1. al sin. din Antiohia.

³⁾ La Iudeii vechi cădea luna lui Nisan de regulă pe la sfârșitul luni lui Martie și începutul luni Aprilie, iar 14 Nisan cădea odăla cu luna plină după equinoctiul de primăvară.

⁴⁾ Aderenții acestei practice cu caracter iudaic se numiau mai târziu *quartodecimani*, *τεσσαροδεκάωροι*; adică acei ce serbau paștele la 14 Nisan.

terente zăcea în concepțiunea lucrului. Creștinii, cari urmau practicei comune, priveau ziua morții lui Christos ca zi de tristețe, petrecând în ajunare nu numai această zi, dară și cea următoare până la evenimentul îmbucurător al învierii, și făcând abia în ziua învierii, agape și cină. Iară creștinii din Asia mică, cari se numiau și Quartodecimani, privind ziua morții lui Christos ca zi de mântuire, nu o șineau de zi de tristeță, ci de bucurie, dară numai din momentul, când muri Christos și implini opera mântuirii. Pentru aceea terminau ajunarea în momentul morții lui Christos, adecă la trei ore după amiază, făcând acuma agape și cină. Acești creștini se provocau la apostolii Ioan și Filip asigurând, că aceștia au serbat paștele totdeauna la ziua a 14. a lui Nisan¹⁾. Iară creștinii ce observau praxa comună se provocau la tradițiunea apostolilor Petru și Paul²⁾.

Aceste diferențe ca lucruri referitoare la disciplină la început, nu tulburau pacea bisericii. Căci venind Policarp episcopul Smirnei, care observa practica bisericii asiatice, la Roma, și nevoind să serbeze paștele dimpreună cu Anicet, episcopul Romei după practica comună, aceasta nu altera relașiunile lor cele amicale, și Policarp călătorii dela Roma cu sărutarea îndătinată de pace. Dară cu finea secolului al doilea se schimbă lucrurile. Episcopul din Roma Victor, urmașul lui Anicet, pretinse dela creștinii din Asia să serbeze paștele atunci când se serbează ele la Roma și în alte biserici creștine. Creștinii din Asia se împettriviră însă de a face aceasta. Polierat episcopul Efesului, adună adecă pe episcopii din Asia la un sinod, declarând într'o epistolă sinodală episcopului din Roma Victor, că datina, de a serba paștele în altă zi, decât în ziua a 14. a lui Nisan violează tradițiunea primită dela evanghelistul Ioan. Victor concheamă așisderea un sinod la Roma, hotărînd a excomunica pe creștinii din Asia, căci nu voiesc să serbeze paștile într'o duminică, aceea ce li se anunță într'o epistolă sinodală³⁾. Deși biserica galicană observa practica comună, totuși lincu, episcopul Lionului, interveni ca mijlocitor, adresând în numele celorlalte biserici către episcopul Victor o scrisoare în care li propuse, ca pentru un lucru de neînțelegere, ce atinge numai disciplina, să nu separe bisericile Asiei de comuniunea sa de oarece poate să existe diferență în disciplină, fără ca prin ea să se violeze unitatea bisericii. Astfel se evită schisma formală. Totuș cearta s'a continuat până la sinodul din Nicea, care în fine i-a pus capăt.

¹⁾ Eusebius, Hist. eccl. lib. V. c. 24.

²⁾ Ibid. c. 23.

³⁾ Ibid. c. 24.

Diferența existentă s'a înlăturat de abia la sinodul din Nicea. Ce s'a desbătut despre această chestiune la acest sinod nu e cunoscut. Cunoscute sunt numai rezultatele lui, din enciclica sinodului ¹⁾, și din scrisoarea circulară a împăratului Constantin ²⁾. Rezultatele sunt următoarele: 1. Paștele totdeauna să se serbeze într'o zi de duminică; 2. această duminică să fie cea imediat următoare după 14 Nisan sau după luna plină ce urmează equinochiului de primăvară și 3. întâmplându-se 14 Nisan sau luna plină într'o duminică, să se serbeze pascha în duminica următoare. De oarece serbarea paștelor se îndreaptă după luna plină pentru aceea pică ea în tot anul pe alt timp. Timpul posibil al serbării paștelor e dela 22 Martie până la 25 Aprilie, și aflarea lui precisă nu e lucru ușor din care cauză calcularea lui se lasă în sâmba bisericii din Alexandria, care în astfel de științi era versată, episcopul din Alexandria având să înștiințeze toate bisericile despre timpul aflat.

Dară acum înainte de sinodul dela Nicea existau paschalii, cari arătau termenul serbării paștelor pe mulți ani înainte. Cea mai perfectă era cea de 19 ani a lui Anatolie din Alexandria, episcop a Laodiceei ³⁾, care se modifică în felurite rânduri și ultima dată de Eusevie din Cesarea. Modificarea cea mai însemnată a constat într'aceea, că Alexandrinii fixaseră equinochiul la 21 Martie, care termen din punctul de vedere astronomic era mai precis, și nu la 18 Martie cum făceau Romanii în calculul lor paschal. După sinodul din Nicea compuse episcopul Teofil din Alexandria o paschalie și mai târziu Ciril din Alexandria. Dară și biserica romană avea un calcul propriu care se diferia de cel ori și cum mai corect al bisericii alexandrine, și aceste diferite calcule produceau diferite termene pentru serbarea paștelor. Aceste neînțelegeri se curmă de abia în prima jumătate a secolului VI de Dionisie Exiguul prin o paschalie pentru biserica romană, prin care punându-se de bază cercul de 19 ani al bisericii alexandrine, se produse deplină armonie în privința calculului timpului paschal ⁴⁾. Cu toate acestea și acest calcul suferia de oarecari neexactități provenite din calculul astronomic al anului iulian, care dete motiv în urmă de a se schimba calendarul universal al bisericii în două părți, ceace s'a întâmplat în anul 1582.

¹⁾ Socrates, Hist. eccl. L. 1. c. 9.

²⁾ Socrates, ibid; Theodoretus, Hist. eccl. L. 1. c. 10; Eusebius, De vita Constantini, L. III. c. 17.

³⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. VII. c. 32, 33.

⁴⁾ Welzer u. Wette, Kirchenlexikon od. Encyklopädie der kath. Theologie, 9. Bd. 1895, p. 1124.

Sărbătoarea paștelor e cea mai mare, e cea mai în-
bucurătoare și solemnă, ea e sărbătoarea sărbătorilor.

„Voi aveți acum înfruntare” zise Christos către apostoli înainte
de patimile și moartea sa „și totuși voi vedeți pe voi, și se va bu-
cura inima voastră, și bucuria voastră nimeni nu o va lua dela voi”¹⁾.
Femeile nărepunătoare auzind dela inger despre învierea Domnului,
„cu mare bucurie au alergat să o vestiască apostolilor... Și totuși
Isus le-a întâmpinat pe ele, zicând: *Bucurați-vă*”²⁾. Nysydetea „s-a
bucurat și învățându-vă văzând pe Domnul”³⁾. Și cum să nu se um-
ple inimile credincioșilor de mare bucurie, cugelând la învierea lui
Christos, prin care s'a întărit credința noastră și s'a pus bază pentru
fericita noastră înviere. „De nu a înviat Christos, deșartă e predicarea
noastră și deșartă e și credința voastră”, zice sl. apostol Paul⁴⁾. Și
sl. părtosi se exprimă despre sărbătoarea paștelor în expresiuni foarte
sublime. Ei o numesc cea mai mare dintre toate zilele, cea mai sfântă
din toate sărbătorile, ziua cea mai luminată și cea mai înbucurătoare,
în care s'a restabilit deplinătatea cea originală a omenirii și s'a pro-
teclăpuit eterna fericire a celor răscumparați⁵⁾.

Acestei sublimități și bucurii corespunde modul serbării
paștelor. Creștinii petreceau toată noaptea sămbăta spre du-
minea în biserică și pe lângă biserică, în veghiare spre a
întâmpina cu trezie acel timp, în care s'a isprăvit cel mai
mare mister al mântuirii neamului omenesc, învierea
lui Isus Christos. Lucrul cel mai important la vegherea de
noapte a paștelor, era luminăruinea măreață prin care noaptea
se prefăcea în zi. Toată biserică luminându-se se umplea de
mirosul tămăiei, spre a însemna acele aromate cu cari miro-
purătoarele mergeau la mormânt, ca să ungă trupul lui
Christos, și neofii purtau mari făclii arzătoare în mâni-
lor. De timpul împăratului Constantin se lumineau și casele
creștinilor, și chiar și orașul, punând acest împărat oameni,
cari aprindeau înalte colonne de ceară și de făclii, așa că
sl. veghere era mai strălucită decât ziua luminoasă⁶⁾.

¹⁾ Ioan 16, 22.

²⁾ Mat. 28, 8, 9.

³⁾ Ioan 20, 20.

⁴⁾ I. Cor. 15, 14.

⁵⁾ Vezi: Gregor. Naz., Orat. 45 in sanctum Pascha; Eusebius
De vita Constant. Lib. III. c. 37; Leo I. Serm. 9 de Resurrect. Domini.

⁶⁾ Eusebius, De vita Constantini Lib. III. c. 22; vezi și Gregor. Naz.
Orat. 45 in Pascha; Gregor. Nyss., Orat. 4. de Resurrect. Domini.

Creștinii adunau flori depe câmpuri, le presurau la intrările bisericelor, așezau stâlpari verzi pe pereții bisericelor, decorau bisericile cu steaguri triumfătoare și trăgeau clopotele¹⁾. În biserică și în case se întimpinau creștinii cu cuvintele: „Christos a înviat”, la care întimpinare se răspundea: „Adevărat că a înviat”. În unele biserici se primeau în ziua aceasta, penitenții, a căror penitență se termina în joia cea mare²⁾. Împărații dau libertate prinzonierilor, stăpânii, sclavilor lor și toți credincioșii împărțeau milostenie și isprăviau fapte de îndurare trupească, pentru ca să urmeze exemplului de îndurare a Mântuitorului. În biserică se sfințiau bucate, și anume ouă, pâne dulce sau paschă, hrean, sare și mielul paschal, cari bucate ca părți ale paschei mosaice trecură din ritul iudaic intru cel creștin, împreunându-se cu ele reminiscențe de evenimente istorice și tipice din istoria revelațiunii testamentului vechiu.

Întrebuințarea ouălor la paști a prilejuit telurite explicați. Unii credeau a le deduce dela sărbătorile de ouă pe cari le petreceau pe timpul pastelor, vechii Romani și la cari, în onoarea lui Castor și Polux, clocești în două ouă făcute de Leda, alergau oamenii în râmășag după ouă într'un cerc rotund. Alții ziceau că Iudeii și păgânii priveau ouăle ca simboale ale creațiunii și ale învierii³⁾. Deci și ouăle întrebuințate la paști de creștini reprezintă învierea și creațiunea cea nouă a neamului omeneasc prin Isus cel înviat din morți. Căci precum din ou, respective de sub coaja lui capătă viață o ființă, care mai înainte era lipsită de viață, așa se vor scula odinicară din morământ la viață eternă toți cei răpăsoși. Și așa ni servește oul paschal de simbol văzut al învierii morșilor, ce ni-o garantează învierea lui Isus Christus, învingătorul morșii și al iadului⁴⁾. — Relativ la colorarea ouălor, Romanii vechi priveau ouăle roșe ca simbol al născirii și Elini Lampridius⁵⁾ explică această credință în următorul mod: Părinții lui Alexandru Sever să fi avut o găină, care în ziua nașterii

¹⁾ *Vexilla regni altare congruntur, ut triumphus Christi jugiter in Ecclesia nescerit, per quem et nos de inimico triumphare speramus.* (Oursand., *Rational. div. offic.* Lib. I. c. 3, n. 32; vezi și Lib. VI. c. 102 n. 3).

²⁾ *Gregor. Nyss., Epistola canonica ad. v. Iulium Melitin episcopum Origen. Patr. gr. T. XLV, p. 221—222; Ambros., ep. 23.*

³⁾ *Cl. J. Vossius, de Idololatia Lib. II. c. 64.*

⁴⁾ *Comp. Г. С. Дебольский, Дни Воспужения прав. кзв. повст. церква Tom. II. Изв. 7, 1882, p. 217.*

⁵⁾ *Aelius Lampridius, In vita Alexandri Severi (Scriptores Historiae Augustae: Edignonici hu Jordan et Eyawenhardt, Berlin 1864, 2. B.).*

pruncului să îi făcut un ou roșu. După ce mai târziu ajunse Sever la demnitatea de împărat, se privi oul roș ca simbol al norocirii, în trebuințându-se drept dar la ocazii deosebite.

Creștinii însă pot privi oul roș ca aducere aminte de sângele de pe cruce al lui Isus Christos, care pentru ei deveni condițiune a unei vieți nouă de sfințenie și dreptate ¹⁾.

Serbarea invierii Domnului se prelungea timp de o săptămână. În toată ziua se săvârșia sf. liturgie, la care se vestea cuvântul dumnezeesc și credincioșii se împărtășiau cu euharistie ²⁾. Și în viața politică se priveau aceste zile ca sărbători (dies feriati), deoarece în ele erau oprite toate lucrurile grele, teatrele, petratările judecătorești cu excepțiunea unor puține cazuri extraordinare ³⁾.

§ 40. Înălțarea la cer a Domnului nostru Isus Christos.

Patruzeci de zile după învierea sa Christos petrecu încă pe pământ, arătându-se din timp în timp învățăcelilor săi, vorbind cu ei despre împărăția lui Dumnezeu și petrecând cu ei împreună; însă în ziua a patruzecă se înălță el în prezența învățăcelor săi pe muntele maslinilor, la cer ⁴⁾. Ziua de amintire a acestui eveniment, care încheie viața Mântuitorului cea pământească se numește înălțarea la cer a Domnului, ἀνάληψις τοῦ Κυρίου, ascensio Domini, o sărbătoare, care totdeauna se petrece joia a șasea după duminica paștelor. Iară cauza, că înălțarea Domnului totdeauna se serbează în această joie, zace în împrejurarea, că, înviând Christos din morți într'o duminică și petrecând după învierea sa din morți patruzeci de zile cu învățăcelii săi, se împlinește a patruzecă zi în care s'a înălțat la cer, într'o joie.

Cea dintâi urmă despre serbarea acestei zile se află în constituțiunile apostolice, în cari se orânduiește, ca selavii în această zi să se odihnescă de lucrul lor, căci în această zi Christos și-a terminat viața sa pământească ⁵⁾. În secolul

¹⁾ Fr. Hon. Krüll, Christl. Alterthumskunde, 2. Bd. 1856. p. 83.

²⁾ Ioannes Chrysostr. Hom. 34. de Resurrec. Christi.; Const. ap. L. VIII. c. 33.

³⁾ Comp. Cod. Theodos. Lib. XV. tit. 5. de spect. lex 5.

⁴⁾ Mat. 16. 19; Luca 24. 50; fapt. ap. 1.

⁵⁾ Const. ap. L. V. c. 18. și Lib. VIII. c. 38.

IV mai amintesc de sărbătoarea înălțării Domnului și sf. Ioan Chrisostom ¹⁾ și fer. Augustin ²⁾, iară în secolul V istoriograful Soerate ³⁾ și mulți alți scriitori.

Sărbătoarea înălțării la cer e una din cele douăsprezece sărbători mari ale bisericii. Ea ni e mărturie îmbucurătoare despre mântuirea realizată și despre împăcarea lui Dumnezeu cu neamul omenesc.

Autorul omiliei la înălțarea Domnului atribuite sf. Epifanie o numește pedoaba și încheierea sărbătorilor și zice, că în aceasta sărbătoare toate se umplu de cea mai mare bucurie, căci deschizând Christos cerul cel strălucit, luându-și calea prin aerul cel ușor . . . ni oferă spectacolul cel încă nevăzut, că carnea noastră se înalță la tronul împărătesc ⁴⁾. Iară sf. Ioan Chrisostom zice: „Astăzi neamul omenesc iarăși s'a împăcat cu Dumnezeu. Astăzi s'a suprimat dușmănia cea de demult, s'a terminat rezelul cel îndelungat. Astăzi s'a încheiat o pace minunată, care înainte nu s'a putut aștepta nici odinioară . . . Astăzi noi, cari se părea că eram nedemni de pământ, suntem ridicați la cer. Noi, cari pe pământ nu eram demni de nici o onoare, ne înălțăm la împărăția cea de sus, pășirăm peste ceruri și ajunserăm la tronul dumnezeesc, și acea fire, care se alungase din noi de heruvimi se înalță astăzi peste heruvimi” ⁵⁾.

Insemnătății celei mari a sărbătorii corespundea și solemnitatea, cu care se serba ea. După ce sf. Elena rădică pe muntele maslinilor pe locul, unde Mântuitorul să se fi înălțat la cer, o biserică, se serba în ea înălțarea Domnului, cu cea mai mare pompă. Serbarea se începea pe la miezul nopții și pe munte ardea o mulțime de ceară și de candelă așa, că se putea crede, că tot muntele era în foc ⁶⁾.

¹⁾ Ioannes Chrysostom., Hom. in acta apost. III., 11.

²⁾ Fer. Augustin induce această sărbătoare între acelea, cari biserica pe baza tradiției apostolice în tot anul îndăina a o serba cu deosebită pietate. El zice: „Illa, quae non scripta sed tradita custodimus, quae quidem toto terrarum orbe observantur, datur intelligi, vel ab ipsis Apostolis vel plenariis conciliis, quorum in ecclesia habet maxima auctoritas, commendata atque statuta reperiri. Sicut, quod Domini passio et resurrectio et adscensio in coelum et adventus Spiritus S. anniversaria voluminate celebrantur, (August. ; ep. 118 ad Januar.).

³⁾ Soerates, His. eccl. L. VII. c. 26.

⁴⁾ Epiphane, Hom. in Ascens. Dom. (Migne, Patr. gr. T. XLIII, 480).

⁵⁾ Chrisostom., Hom. in Ascens. Dom. (Migne, Patr. gr. T. L. 414).

⁶⁾ Fer. Augustin., Sermon. 154, 155, 156 și 157; Leo Magn., Sermon. 73. De ascensu. Dom.

⁷⁾ Com. Bejda Vener., De locis sanctis c. 7.

§ 41. Duminica cincizecimii sau a pogoririi Duhului sfânt.

Isus Christos promisese înainte de înălțarea sa la cer, învățăceilor săi pe Duhul sfânt, care îi va învăța, îi va mângăia pe ei, și li va împărtăși fructele mântuirii ¹⁾. Această promisiune se împlini în ziua a zecea după înălțarea lui Christos la cer, sau a cincizeca după înviere.

Apostolii, prea sf. fecioară Maria, Maica Domnului și ceilalți credincioși erau împreună adunați la un loc. „Și s'a lăcut repede sunet din cer, ca de vifor mare, ce vine iute, și a umplut toată casa, unde ședeau. Și li s'au arătat limbi împărțite ca de fec și a șezut pe fiecarele din ei, și s'au umplut toți de Duhul sfânt și au început a vorbi într'alte limbi, precum li da lor Duhul a vorbi ²⁾. Pătrunși de cuvântarea ce a finit-o în acea zi sf. Petru, au primit mulți cuvântări și s'au botezat și se adăoseră într'acea zi ca la trei mii de suflete ³⁾.

Intru amintirea acestui eveniment memorabil și prea însemnat biserica sărbătorește ziua, ce se numește *cincizecime*, πεντηκοστή, scil. ἡμέρα, pentru că ea e ziua a cincizeca după paști, sau pentru că pogorrea Duhului sfânt se întâmplă chiar la sărbătoarea cincizecimii Evreilor, pe care aceștia o petreceau intru amintirea dării legii pe muntele Sinai și ca mulțumită pentru darurile primite dela Dumnezeu la seceriș ⁴⁾, numindu-se cincizecimea pentru aceea la Evrei și sărbătoarea pârgii dela seceriș, ἑβραϊκῆ ἡεβδομηκονταετημέριον ⁵⁾. Această sărbătoare se numește și *ziua Duhului sfânt*, ἡμέρα Πνεύματος ⁶⁾, și *ziua sf. treimi*, pentru că în această zi mărim pe a treia persoană a sf. treimi, care în chip de limbi de foc s'a pogorit asupra apostolilor, mărim pe Dumnezeu-Tatăl, din carele din eternitate purcede Du-

¹⁾ Ioan 14, 16, 26.

²⁾ Fapt. ap. 2, 2-4.

³⁾ Fapt. ap. 2, 41.

⁴⁾ Exod. 34, 22; Num. 28, 26; Deut. 16, 10.

⁵⁾ La mai mulți păroși bisericești aflăm paralele între cincizecimea Iudeilor și a creștinilor. Așa zice sf. Ieronim: „Utraque (legis promulgatio) facta est quinquagesimo die a Paschate illo in Sina, haec in Sion. Ibi terrae motu contremuit non hic domus apostolorum: ibi inter flammam ignium et micantia fulgura turba vertitur et fragor tonitruorum personat, hic cum ignitarum visione linguarum sonitus patris dicitur, inquam Spiritus vehementis advenit: ibi clangor buccinae, legis verba pertransiunt, hic tuba evangelica apostolorum ore intonuit“. (Hieronymus, Lib. exeg. ad Fabul.)

⁶⁾ Gregor. Naz., Oral. 41 in Pentec.

lul sfânt, mărim pe Dumnezeu-Fiul, prin carele Duhul sfânt se trimite credincioşilor ¹⁾). În urmă se numeşte această sărbătoare *Rosalii*, dela „Rosalia”, sărbătoare la Romani, care se serba întru venerarea zinei Flora în luna lui Mai, cam pe acelaş timp când creştinii serbau ziua Duhului sfânt.

Relativ la *originea* acestei sărbători nu e îndoială, că ea datează din timpul apostolilor. Acuma sf. apostol Paul face amintire de sărbătoarea cincizecimii (I. Cor. 16, 8) şi aşisderea face amintire de ea şi evangelistul Luca în saptele apostolilor (20, 16). Că în aceste locuri nu se înţelege cincizecimea Evreilor, ci a creştinilor, întăresc sf. Epifanie ²⁾ şi Ier. Augustin ³⁾. Iară autorul opului „Intrebări şi răspunsuri către ortodocşi”, care op se atribuia mai înainte cu nedrept lui Iustin Martirul, de oarece datează dintr'un timp cu mult mai târziu (sec. V), zice: Dela timpurile apostolilor a luat începutul această datină (adecă de a face rugăciunea duminica şi în ziua cincizecime stând), precum zice fericitul Irineu, martirul şi episcopul din Lion în cartea sa despre paschă, unde aminteşte şi de cincizecime, în care nu plecăm genunchile” ⁴⁾.

Serbarea cincizecime o prescriu şi constituţiunile apostolice, zicând: „A zecea zi după înălţarea la cer a Domnului sau a cincizecea zi după duminica învierii să vă fie vouă serbătoarea cea mare a cincizecimii, căci în această zi ni-a trimis Domul'Isus la ora a treia darul sf. Duh” ⁵⁾. În alt loc al constituţiunilor apostolice se numără între zilele, în cari sclavii se cuvine să fie liberaţi dela lucru pe lângă paşti şi înălţirea la cer şi cincizecimea ⁶⁾. Tertulian ⁷⁾ mărturişeşte, că zilele dela Paşti până la cincizecime să fie tuturor credincioşilor zile de bucurie, în cari nu e permis de a ajuna şi a face rugăciune ingenunchiând. Sinedul I ecumenic prescrie: „Fiind că sunt unii, cari duminica pleacă genunchele şi în zilele cincizecimii, pentru a se păzi toate întru teală parohia (*парохия*), s'a socotit de sf. sined, ca rugăciunile să se dea lui Dumnezeu stând” ⁸⁾. Aşisderea aminteşte de sărbătoarea cinci-

¹⁾ Comp. Melchisedec, Manual de Liturgică, Bucureşti 1853, p. 92 şi Д. Сяолодовичъ, Литургика. 1861 p. 195.

²⁾ Epiphani., Advers. haer. Lib. III haer. 75 advers. Actum. n. 7.

³⁾ Augustin, De civit. Dei Lib. 18, c. 54.

⁴⁾ Quaestiones et Responsiones ad Orthodoxos; Quæst. 115.

⁵⁾ Constit. apost. I. V, c. 20.

⁶⁾ Ibid. Lib. VIII, c. 33.

⁷⁾ Lib. de coron. milit., c. 3.

⁸⁾ Can. 20.

zecimii în cărțile ori cuvânturile lui Eusevie dela Cesarea, sf. Vasile cel Mare, sf. Grigoriu Teologul, și Grigorie dela Nissa, sf. Epitanie, și Ioan Chrisostom ș. a.

Precum în biserica testamentului vechiu, așa și în biserica lui Christos este cincizecimea o sărbătoare mare, una din cele douăsprezece săbători mari de peste an. Eusevie dela Cesarea numește „prea onorata și prea sfânta cincizecime“ sărbătoare mare, sărbătoarea sărbătorilor ¹⁾. Iară și Grigorie Teologul zice: „Noi serbăm cincizecimea — pogorârea Duhului sfânt, împlinirea promisiunii, realizarea speranței, mister mare și venerabil“ ²⁾. Acestei demnități înalte corespunde pe deplin și *serbarea cincizecimii*.

În biserica cea veche era cincizecimea al treilea timp solemn pentru botez adevărat înțocmai așa ca și arătarea Domnului și ca și paștele ³⁾. — Dela paști până la duminica cincizecimii, care timp se numia cu un cuvânt așisderea „cincizecime“, să făceau rugăciunile nu ingenunchiând estând, aceea ce preserise canonul 20 al sinodului I ecumenic și despre care mărturisește sf. Epitanie, zicând: „În cele cincizeci de zile ale cincizecimii nu se pleacă genunchile și

¹⁾ Eusebios. De vita Constantini, L. IV, c. 64.

²⁾ Gregor Naz., Orat. 41 pe Pentec., n. 5. — Sf. Ioan Chrisostom (De Pentec., Hom. 2, n. 1) vorbește la sărbătoarea cincizecimii următoarele: „Mare, prea subțililor, și prin cuvânt omenească nerăspicabile sunt darurile ce ni se împărtășesc în ziua de astăzi de prea bunul Dumnezeu. Să ne bucurăm așadar în bucurie comunitară și să promisiunăm pe Domnul nostru... Precum la schimbarea celor patru anghipuri una urmează după alta, așa și în biserica Domnului urmează o sărbătoare după alta. Noi nu de mult am serbat sărbătoarea crucii, a palmelor, a Invierei și apoi a înălțării la cer a lui Iisus Christos, iară astăzi am propășit la culmea darurilor, am ajuns la metropola sărbătorilor, la fructul promisiunii Domnului... Înainte de aceste zile s'a înălțat el la cer, ne-a așezat pe tronul împărătesc și s'a pus dera dreapta Tatălui, iară astăzi ne trimite el pe Duhul sfânt și prin el din ceruri mi se bucurăm. Căci rugămintea din aceea, din ce constă mântuirea noastră, nu ne-a dat Duhul sfânt? Prin el ne mântuim de slăvie, prin el suntem chemați la libertate, suntem condus la înălțarea lui Dumnezeu și așa să devenim suntem creați din nou, prin el depunem noi sarcina cea grea și rușinoasă a păcatelor. Prin Spiritul sfânt primim noi oare pace și liniște și tagmele invațiilor, din acest izvor curg darurile descoperenților și ale voințelor și tot aceea ce urmează bisericii.“

³⁾ Μίσην ἡ πόλιν· ἐξ Ἠλίου μὲν ἐπιπέσειεν τῆς Ἡεραπολῆος ἐπίδομα· Ἄνω δὲ ἐπιπέσειεν ἔτι καὶ Χριστῆς ἐπιπέσειεν κατὰ ἡμῶν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἠλίου ἐπιπέσειεν τῆς ἱεραπολῆος, Gregor. Naz., Orat. 40, In s. baptisma, c. 24.

nici nu se anunță vr'o ajunare" ¹⁾). — La cincizecime, erau oprite, prin legi împărătești, jocurile, teatrale și circensele, căci precum zice legea relativă emisă de împăratul Teodosie cel Mic ²⁾, aceasta e o zi de adorațiune solemnă, în care creștinii trebuie să se ocupe cu serviciul lui Dumnezeu și curgătele lor să fie îndreptate la narațiunea minunilor săvârșite de apostoli spre întărirea evangheliei. — În sfârșit se destingea această sărbătoare și prin deosebite servicii liturgice, împreunăându-se liturgia în ziua cincizecimii cu vecernia, la care creștinii plecând genunchile, se celiau cunoscutele rugăcuni, în care mărturisind păcatele noastre înaintea Părintelui ceresc, cerem îndurare pentru jertfa cea mare a Fiului său, apoi rugăm pe Domnul Isus Christos să ni dăruiască și nouă dumnezeescul Duh spre luminarea și întărirea sufletelor noastre și în fine aducem rugăciunea pentru părinți și frații noștri cei adormiți.

Evreii cei vechi înfrumusețau la sărbătoarea cincizecimii sinagoga și casele lor cu ramuri, verdețuri și flori spre aducere aminte, că legea s'a dat într'un timp, când lângă munte toate erau în verdeață și înflorite și așisderea spre aducere aminte de petrecerea ludeilor în pustie, când au fost ei constrânși a locui în colibe de frunze și de ramuri de arbori ³⁾. Și creștinii decorează la sărbătoarea cincizecimii bisericile și casele lor cu ramuri de tei, cu verdețuri și flori, simbolizându-se cu această decorare frumusețea cea spirituală, cu care biserica lui Christos, ca o împărăteasă și mireasă e omată de Duhul sfânt, dorind a vedea această frumusețe și în fiecare din fiii ei ⁴⁾.

¹⁾ Epiphanius, Expos. fid. cath. et apost. eccl. n. 22.

²⁾ Cod. Theodos. Lib. XV, tit. V de spectaculis, lex 5.

³⁾ Г. Давыденкин, Дни Боролажения, Томъ II. p. 268. — Mes ille Christianorum, quod festo Pentecostes fenestras, domos et templa granine, floribus et herulis viridantibus ornat, a Iudeis descendit ad Christianos. Hi cum in laudem legis eisque memoriarum pavimenta aedium, plateas et Synagogam granine persparant, fasciculos ramusculorum viridium passim fenestris apponunt, corollas virides capibus impositas gerunt, quia illo tempore, quo lex in monte Sinai tradita est, omnia fuerunt florentia et viridantia, id quod colligunt ex Exod. XXXIV, 2. — (Buxtorf, Synag., lud. c. 29, p. 443).

⁴⁾ Cf. Melchisedec, Manual de Liturgiă, pag. 93.

§ 42. Schimbarea la față a Domnului nostru Isus Christos.

Pentru ca apostolii, cei dintâi urmași ai lui Christos, să nu se intristeze și să nu se îndoiască în credință și să nu slăbiască în iubire către Domnul, carele li-a prezis patima și moartea sa și li-a zis, că împărăția lui nu e pământească ci cerească, Christos a binevoit a li arăta în mod invederat măreția sa cea dumnezească. Șase zile după ce li spusese apostolilor cele de mai înainte, El luă „pe Petru și pe Iacov, și pe Ioan fratele lui, și i-a suit pe dânsii într'un munte înalt deosebi. Aice și-a schimbat fața înaintea lor, și a strălucit fața lui ca soarele, iară hainele lui s'au făcut albe ca lumina. Și iată s'au arătat lor Moisi și Ilie, vorbind cu dânsul. Atunci Petru luând cuvântul a zis lui Isus: Doamne, bine e nouă a fi aici; de vrei să facem aici trei colibe, una ție, și una lui Moisi, și una lui Ilie. Și încă vorbind ei, iată nor luminos i-a umbrît pe ei, și iată glas din nor, zicând: Acesta e Fiul meu cel iubit, întru care bine am voit, pe acesta să-l ascultați”¹⁾.

În amintirea acestei întâmplări minunate pe muntele Tavorului biserica a așezat sărbătoarea schimbării la față a Domnului nostru Isus Christos, μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, festum transfigurationis Christi, care e una din cele 12 sărbători mari domnești. Dela secolul V înainte aflăm în cărțile sf. părinți cuvântări pentru schimbarea la față a Domnului, așa în operele lui Proclu, patriarhului Constantinopolei²⁾, și ale lui Leo cel Mare, episcopul Romei³⁾, de unde putem conchide, că acum în secolul V a început a se serba sărbătoarea schimbării la față a Domnului. Că în secolul al VIII această sărbătoare se serba pretutindene în orient rezultă chiar din împrejurarea, că părinții din secolul VIII Ioan Damascen și Cozma din Maiuma au compus o mulțime de imne pentru sărbătoarea schimbării la față a Domnului. În biserica occidentală însă sărbătoarea aceasta încă în secolul XII nu era generală. Poto, un scriitor din

¹⁾ Mat. 17, 1—6; Luca 9, 28—36.

²⁾ Proclu, Oratio in Transfigur. la Migne, Patr. gr. T. LXV, p. 763—771.

³⁾ Leo M., Serm. 51 la Migne, Patr. l. T. LIV, p. 308.

secolul XII, preot și călugăr benedictin din Prim în diecesa Trivir (Trier), vorbește de sărbătoarea schimbării la față a Domnului ca despre o introducere nouă în unele mănăstiri occidentale¹⁾. De abia episcopul Romei Calixt III spre mulțumită pentru victoria repurtată de creștini în anul 1457 asupra Turcilor la Belgrad a ordonat ca în toată biserica occidentală să să serbeze sărbătoarea schimbării la față a Domnului într'un mod solemn în 6 August²⁾.

Scopul sărbătorii schimbării la față se exprimă în condacul serbării, unde se zice, ca apostolii să nu se îndoiască despre dumnezeitatea lui Christos, dacă-l vor vedea răstignit, ci să cunoască patima cea de bună voie lumii să predice, că El este raza Tatălui. Precum însuș Christos prin schimbarea sa la față a voit să feriască pe învățăceii săi de tristare și să-i mângăie în persecuțiunile ce aveau să vină peste dânșii din partea lumii; așa și biserica prin sărbătoarea schimbării la față a Domnului ne mângăie și pe noi în cursul vieții acesteia, pline de nevoi și asupriri, arătându-ne, că după ostenelele și patimele lumii acesteia va răsări mărirea fericirii eterne, de care se vor face părtași adevărații adoratori ai lui Dumnezeu în viața viitoare, căci schimbarea la față a Domnului pe muntele Tavorului e icoana mării viitoare a celor drești în ceruri.

§ 43. Înălțarea onoratei și de vieață făcătoarei cruci.

Sărbătoarea înălțării crucii e o sărbătoare mare și însemnată după două întâmplări în istoria bisericei lui Christos. Cea dintâi întâmplare e minunata aflare a crucii, pe timpul împăratului Constantin cel Mare; pe care a fost răstignit Christos, a doua: aducerea sau întoarcerea crucii din Persia pe timpul împăratului Eraclie I (610—641).

1. Impăratul Constantin cel mare, născut în păgânitate, avea acum aplicare cătră creștinism, când în anul 312 că-

¹⁾ Miramur, quod nostro tempore nonnulli in Monasteriis novas celebriates inducant Quare? an parbus doctores? Quae igitur ratio celebrendi festum Trinitatis et Transfigurationis Christi, — Potho, De statu domus Dei in Max. Bibliotheca PP. Lugdun. XXI, p. 489.

²⁾ Comp. I. Fluck, Kath. Liturgik, 2. Th. 1. Abth. p. 479 și Weizer u. Welt, Kirchenlexikon, 12. Band, 1901, p. 785.

lătorind în fruntea armatei sale spre Roma în contra lui Maxen-
tiu, care se proclamă de împărat, văzu după cum ni înțe-
riște Eusevie ¹⁾ panegeristul lui Constantin, în plină zi, pe
cer împreună cu alții, semnul crucii deasupra soarelui cu
inscripțiunea „ϞϞϞ ϛϞϞ”, adică „cu aceasta învinge”.
De arătarea crucii se înspăimântă Constantin și ostașii lui,
pentru că la păgâni chipul crucii se privea ca semn de ne-
norocire și de moarte, îngrijindu-se cu atât mai mult, că
ostile lui Constantin erau mai puține la număr, decât ale
lui Maxențiu. În noaptea următoare se arătă în vis împăra-
tului Constantin, Isus Christos însuș cu semnul, ce-l văzuse
pe cer și-i porunci, că făcând așa un semn să se folosească
de el ca steag în luptă cu dușmanii săi. Împăratul Con-
stantin făcu o cruce în chipul celei ce văzuse și ducându-o
înaintea ostilor sale a învins pe dușmanul său și a intrat
cu triumf în Roma.

Dela arătarea crucii Constantin simția deosebită aplicare
cătră creștini și pietate cătră lemnul patimilor și morții lui
Christos. Fiind Elena, maica împăratului, provocată în vis
a căuta rămășițele onoratei cruci, pe care Domnul a fost
răstignit, Constantin îndată a fost înțeles cu realizarea
acestui vis. Drept ceea Elena călători la Ierusalim cu doi
ierbinte de a afla mormântul și crucea Domnului. Însă în
anul 119 păgânii acoperiseră la porunca împăratului Adrian
mormântul Mântuitorului pe muntele Golgotha cu pământ și
construiseră deasupra lui un templu. Deci acum la porunca
împăratului, se risipi acest templu și se săpă pământul până
ce în fundul lui, într'o parte, se află mormântul Mântuitor-
ului, iară în altă parte se aflară trei cruci și o scânduriță,
pe care erau scrise în limba evrească, grecească și latină
cuvintele: „Isus Nazarineanul, împăratul Iudeilor”, aceleași
cuvinte, cari se scriseră la porunca lui Pilat deasupra capului
lui Isus celui răstignit ²⁾. Acum era cu anevoie a deosebi
crucea Domnului de celelalte cruci. Spre a putea face aceasta,
Macarie, episcopul Ierusalimului, se rugă cu osârdie la
Dumnezeu, ca să li vină creștinilor în ajutor prin arătarea
unei minuni. Dumnezeu a și împlinit ruga episcopului prin

¹⁾ Eusebius, De vita Constantini L. I. c. 12.

²⁾ Ioan 19, 19.

manifestarea puterii făcătoare de minuni a crucii Domnului, căci numai prin atingere de una din crucile aflate o femeie se vindecă în mod minunat de boală grea ¹⁾, și astfel se cunosc și se află crucea cea de viață făcătoare a lui Christos ²⁾. Sozomen zice despre aceasta întâmplare: aceasta întâmplare am împărtășit-o, precum înșine am primit-o dela bărbați, cărona aceasta întâmplare li-au fost deplin cunoscută și care cunoștință, trecând dela părinți la copii, am descris-o după putință și am predat-o posterității ³⁾. — Crucea aflată împărăteasa Elena, ornându-o cu argint, a predat-o episcopului Macarie din Ierusalim spre păstrare, iară o parte din această cruce trimise împărăteasa fiului său Constantin la Constantinopole ⁴⁾.

Deși sâmburele istoric al raporturilor scriitorilor vechi bisericești despre aflarea crucii e imbrăcat cu ornament legendar, totuș atât e sigur, că în jumătatea I a secolului IV s'a aflat crucea Domnului și că aflarea aceasta a dat pulej la instituirea unei sărbători a sf. cruci. Dela anul 320 înainte, în care an după cronica alexandrină ⁵⁾ să se fi aflat crucea Domnului, se serba adecă în Ierusalim în tot anul ziua aflării sf. cruci cu mare solemnitate. În care zi se petrecea serbarea aceasta la început, nu se poate ști cu siguranță. După unii se serba sărbătoarea crucii Domnului (*σταυρώσιμος ἡμέρα*) în Vinerea cea mare ⁶⁾, iar după alții, în ziua a doua a paștelor ⁷⁾, pentru că crucea să se fi aflat la 6 Martie ⁸⁾, așadară pe lângă timpul Paștelor. Însă după

¹⁾ După Paulin din Nola (epist. ad Severum XXI, c. 5) să fi invitat un barbat din moști prin atingerea de crucea Domnului. De vindecarea femeiei celei bolnave nu amintește Paulin.

²⁾ Despre aflarea crucii prin sf. Elena ni mărturisesc mai mult sau mai puțin în detalii: Ioan Gură-de-aur (hom. 85 in Ioannem), Ambrosie (de obitu Theodasii n. 45 la Migne, Pat. l. T. XVI), Socrat (Hist. eccl. L. I. c. 17) Sozomen, Teoderet și alții (Theophanes, Chronogr. I, ad. ann. m. 5817, Chr. 317; Rufin., Hist. eccl. L. 8; Sulpicius Sev., Chron. II. c. 34).

³⁾ Sozomen., Hist. eccl. L. II. c. 1.

⁴⁾ Rufinus, Hist. eccl. L. I. c. 8.

⁵⁾ Cf. Excerpta lat. Barbari, edit. Frick, p. 359.

⁶⁾ Cf. Cl. Fleury, Historie ecclésiastique Tom. I, Livr. XI.

⁷⁾ Cf. Дебольскій, I. c. t. I, p. 94.

⁸⁾ Cf. Binterim, Denkwürdigk. der christ.-kath. Kirche, 5. B. 1. Th. 1838.

construirea bisericii învierii Domnului (ἀνάστασις, ἀναστήσειν) deasupra locului, unde a înviat Isus din morți și unde s'a aflat crucea lui, care construire o poruncise împăratul Constantin, episcopului Macarie, și după sfințirea acestei biserici în 13 Septembrie 335¹⁾, se așază sărbătoarea sfintei cruci pe a 14 zi a lui Septembrie, numindu-se de acuma înainte de obicei „sărbătoarea înălțării sf. cruci (ἡμεροῦς τῆς σταυρώσεως)”, și anume din următoarea cauză: În 13 Septembrie a aflat loc sfințirea bisericii învierii din Ierusalim, iară în 14 Septembrie, fiind de față o mulțime de episcopi invitați de împăratul anume la serbarea sfințirii, arătă episcopul cetății de pe amvonul bisericii noi, poporului adunat prima dată într'un mediu solemn, onoratul lemn al sf. cruci spre venerare²⁾, înălțându-l ca să-l vadă toți. Iară poporul văzând crucea Domnului cu pietate s'a închinat înaintea ei, mărirind pe Domnul cel ce a murit pe ea³⁾. — Dela împrejurarea aceasta a primit sărbătoarea noastră numele de „înălțarea sfintei cruci” și împrejurarea aceasta a dat prilej la toate acele rugăciuni, închinări și sărutări, cari se fac în biserica ortodoxă în ziua înălțării crucii Domnului.

Sărbătoarea înălțării onoratei cruci era la început numai o serbare locală pentru Ierusalim, dară curând se răspândi ea și la celelalte biserici orientale, și anume mai întâi la acelea, cari erau în posesiunea părțicelilor mai mari din sf. cruce. Că la începutul secolului V sărbătoarea înălțării crucii se serba acum în Constantinopole se vede din viața sf. Ioan Gură-de-aur de patriarhul Georgi din Alexandria⁴⁾, iară Evagrie⁵⁾ ni mărturisește, că sărbătoarea noastră acum în anul 540 era cunoscută în Siria (Apamea și Antiohia). Că această sărbătoare pe timpul împăratului Eraclie era de mult acuma ținută în toată biserica orientală, se vede din cuvântarea patriarhului Sofronie din Ierusalim ținută (pe la a. 630) în ziua înălțării onoratei cruci⁶⁾

¹⁾ Eusebius, De vita Constantini l. IV. c. 25; l. IV. c. 42—47.

²⁾ Ἡμεροῦς ἡγιασμένης καὶ κατασκευασμένης, Chronic. pasch. ad. ann. 335, Migne, Patr. g. T. XCII., p. 713.

³⁾ Cf. Wetzer u. Well's Kirchenlexikon, 7. B. 1891, p. 1099—1100.

⁴⁾ Vezi: Migne, Patr. gr. T. CIII, p. 355—356.

⁵⁾ Evagrius, Hist. eccl. l. IV. c. 26.

⁶⁾ Vezi: Migne, Patr. g. T. LXXXVII, p. 3302 sqq.

În timpurile cele vechi dela secolul IV începând, se adunau la această serbătoare în Ierusalim, mulțime de credincioși. Între aceștia, se află, în secolul V și prea cuvioasa Maria Egipteană, care după ce se închină crucii Domnului, se retrase în singuritate spre a se supune la ostenele unei vieți pline de căință. Între anii 385—387 a luat parte la serbarea înălțării crucii în Ierusalim și călugărița din Galia Silvia, dela care avem o descriere interesantă a acestei serbări ¹⁾.

II. A doua întâmplare privitoare la sărbătoarea în chestiune, e întoarcerea sf. cruci din Persia. În războiul ce se încinse între Chosru II sau Kosroes, împăratul Persiei, și între Eraclie, împăratul bizantin, oștile lui Chosru ocupaseră în anul 614, Ierusalimul, omorîră mare mulțime de creștini, aprinseră biserica învierii din Ierusalim, prădară mulțime de lucruri prețioase și între altele și lemnul crucii și Christos. Dară după mulți ani de luptă, norocul întoarse în partea lui Eraclie, care trecu învingător în Persia. Murind într'aceea Chosru, Siroes, fiul și urmașul lui pe tronul persesc, se grăbi a încheia cu Eraclie pace, întorcându-i la finea anului 628 între alte odoare și lemnul sf. cruci. Împăratul aduse acest lemn mai întâi la Constantinople, apoi în 629 la Ierusalim, predându-l patriarhului Zaharie ²⁾. Crucea adusă de Eraclie la Ierusalim fu așezată la 14 Septembrie 629 cu mare pompă în biserica învierii, venerându-se după datina veche de întreg poporul adunat ³⁾.

Aflarea crucii Domnului și aducerea sau întoarcerea ei dela Perși se împreună în una și aceeași sărbătoare a înălțării crucii Domnului $\theta\upsilon\omicron\sigma\tau\omicron\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\ \tau\upsilon\tau\iota\sigma\tau\omicron\varsigma\ \kappa\alpha\iota\ \zeta\omicron\sigma\sigma\tau\omicron\varsigma\ \tau\tau\alpha\upsilon\tau\omicron\varsigma$

¹⁾ S. Silviæ Aquitanæ Peregrinatio ad loca sancta. Edit. II. Romæ 1888. pag. 76.

²⁾ Tradițiunea adăogă, că împăratul însuș, ornat cu insignile demnității sale, a luat crucea pe umerii săi, ca să o ducă la biserica învierii. Dară pășind pe muntele Golgotha o putere nevăzută oprește crucea. Atunci patriarhul Zaharie aduce aminte împăratului, că Fiul lui Dumnezeu adus lemnul crucii la Golgotha nu în mîre împărătească, ci în chip umilit de sclav. Deci umilindu-se împăratul depune umerile împărătești și desculț duce crucea de viață făcătoare la biserică, din care a fost luată de Perși.

³⁾ Cf. Theophanes, Chron. I, 504, ad ann. 6120 (edit. Bonn.) și Дебольский, I. c. t. I, p. 92.

siu τῶν ἁγίων ξύλων sau σταυροφάνεια., care se numără la cele 12 sârbători mari ale bisericii noastre, petrecându-se pe de o parte cu bucurie aflarea crucii pe timpul împăratului Constantin și așezarea crucii înapoiate la locul ei pe timpul împăratului Eraclie, pe de altă parte cu post, pentru că crucea totdeauna ni aduce aminte de moartea lui Christos pentru păcatele noastre. Sf. Andrei, mitropolitul Critului, sf. Cosma al Maiumului, sf. Teofan, arhiepiscopul Constantinopolei, sf. Ioan Damascen, sf. Iosif Studitul, Leon împăratul și alții au compus imne, cu cari se preamărește sârbătoarea înălțării onoratei crucii.

În biserica occidentală se serbează aflarea crucii în ziua a treia a luni al Mai, iară sârbătoarea înălțării crucii se serbează în ziua a 14 a lui Septemvrie. — Abesinii și Alexandrinii serbează între sârbători a sl. cruci. Cea dintâi se petrece în ziua a 4 a lui Martie în amintirea minunii, se s'a făcut la luarea crucii de Perși, numindu-se ascunderea crucii. A doua e aflarea crucii: care se petrece în ziua a 4 a lui Mai. A treia e înălțarea crucii, care se petrece în ziua a 14 a lui Septemvrie. În calendarul coptic se numără înălțarea crucii între sârbătorile de clasa întâia, iară aflarea crucii, care se serbează într-o 6 Martie între sârbătorile de clasa a doua. După calendarul arab se pare înălțarea crucii să se fi serbat trei zile după olaltă, căci în ziua a 14 a lui Septemvrie se celeşte: Sârbătoarea măritei cruci: în ziua a 15: A doua sârbătoare a măritei cruci; în ziua a 16: A treia sârbătoare a măritei cruci. Aflarea crucii se serbează în 6 Martie¹⁾.

Subarticolul II.

Sârbătorile Maicei Domnului.

§ 44. Trecere.

Cu sârbătorile Domnului stau în strânsă legătură sârbătorile prea sfintei Maice a Domnului, precum și vicața ei sta în legătură strânsă cu vicața pământească a Fiului ei dumnezeesc. În adorațiunea Domnului, răspicată prin sârbătorile domnești, se cuprindea și onorarea Maicei Domnului și sârbătorile cele mai vechi ale Maicei Domnului apar în forma lor primă că sârbători ale Domnului. Însă onorarea Maicei Domnului, în cazuri concrete, se manifesta îndată ce mândria eretică și rătăcirea, în contra conștiinței

¹⁾ Cf. Binterim, l. c. 5. Bd., 1 Th. 1838, S. 370—371.

generale bisericești, au început a ataca înalta demnitate și onoare a Maicii Domnului. Acestei pășiri nepioase a trebuit să se opună biserica, înstituiind sărbători deosebite, privitoare la Maica Domnului, spre a o onora în mod corespunzător demnității sale și a implini aceea, ce însăși Maica Domnului a prezis în casa lui Zaharie: „Iată de acum mă vor ferici toate neamurile”¹⁾. — Iară la sărbătorile mai vechi și mai alese ale Maicii Domnului, cari aparțin celor douăsprezece săbători mari domnești, se numără: Nașterea prea sf. Născătoare de Dumnezeu, intrarea ei în biserică, bunavestirea și adormirea Maicii Domnului.

§ 45. Nașterea prea sfintei Născătoare de Dumnezeu.

Nașterea prea sfintei Născătoare de Dumnezeu se serbează în ziua a opta a lunii Septemvrie²⁾.

Spre a cunoaște însemnitatea acestei sărbători, trebuie să deosebim aceea, ce Maria după corp are comun cu oamenii și cu natura omenească de aceea, ce în urma grației dumnezeiești o rădică pe ea asupra naturii omenești.

În prima direcțiune e ea fiica pioșilor părinți, Ioachim și Ana, se pogorâ de la David, e logodnica lui Iosif și maica lui Isus dela Nazaret. În direcțiunea a doua e ea femecea cea promisă lui Adam și Evei după căderea lor în rai, care va zdrobi capul șarpelui, fecioara cea minună, care după profetul Isaia³⁾ va naște pe Emanuil și pe care arhanghelul Gavriil o numește plină de dar și binecuvântată între mueni, iară Elisaveta maica Domnului ei⁴⁾. Ea e aceea, care pogorându-se peste ea Duhul sfânt, s'a făcut Maica Dumnezeu-omului, Mântuitorului lumii, devenind astfel modelul cel mai strălucit al tuturor virtuților și maica vieții eterne⁵⁾. Cu dreptul serbează așadară biserica nașterea prea sfintei Maice a Domnului, căci ea vede întru dânsa buccafărul, ce premerge soarelui mântuirii noastre și floarea din rădăcina lui Iese, din care de curând avea să odrăsliască ca fruct bine-

¹⁾ Luca 1, 43.

²⁾ În cronica alexandrină din secolul VII celim: Mense Septembri, sexto Idus Septembri, die Lunae, Indictione decima quinta Domina nostra Virgo ex Iosaphimo et Ana nata est. — Aceeas mărturisește și sf. Ioan Damascen, de Fide et mod. Lib. IV, c. 15.

³⁾ Isaia 7, 13.

⁴⁾ Luca 1, 28, 43.

⁵⁾ Crediderat Eva serpenti, credidit Maria Gabriel: quod illa credendo delovit. Tertullian, De carne Christi, c. 17. — Mortem nobis persuaserat femina, vitam nobis peperit femina. Augustin, Serm. 184 in natali Domini nostri Iesu Christi.

cuvântat, Mântuitorul lumii. Însă deși biserica, privind această lume ca valea plângerii, iară moartea ca poarta vieții eterne, nu serbează la sfinții săi ziua nașterii, ci ziua morții lor, și în contrast cu lumea nu-meste naștere aceea, ce lumea numește moarte¹⁾, totuși ea excepțional serbează nașterea sf. Ioan Botezătorului, pentru că el, după vestirea arhanghelului Gavriil, acuma din pântecul maicii sale se umplu de Duhul sfânt²⁾ și nașterea Maicii Domnului, căci ea, salutându-se de acelaș arhanghel ca cea plină de dar, în privința sfințeniei întrece chiar pe sf. Ioan Botezătorul și în privința curăției chiar pe sfinții îngeri.

Relativ la originea acestei sărbători, ea fără de îndoială, s'a introdus mai întâi în unele biserici orientale, probabil după terminarea sinodului din Efes, fiind certele nestoriane cauza introducerii ei. Că sărbătoarea nașterii Domnului ar fi început a se serba nu mult după sinodul din Efes (431) ni-ar putea servi ca argument aceea împrejurare, că sărbătoarea noastră se ține nu numai în biserica ortodoxă, dară și în cea iacobitică și cea coptică. E fapt însă constatat, că bisericile, după desbinarea lor, n'au mai luat nemică una dela alta, și fiind că biserica așa numită iacobitică și cea coptică s'au desbinat dela biserica ortodoxă după sinodul IV (451), se poate presupune cu multă probabilitate, că sărbătoarea nașterii Maicii Domnului era cel puțin în bisericile mai însemnate instituită acuma înainte de acest timp. Cu toate aceste, știre sigură despre sărbătoarea nașterii Maicii Domnului avem de abia din secolul VII, compunând în acest timp, Andrei Criteanul († 720) pentru sărbătoarea nașterii sf. Mariei, două predici³⁾ și un canon, cari au ajuns până la noi. Tot în secolul VII se face amintire de această sărbătoare și în biserica occidentală, deși nu se poate zice nici chiar de secolul IX că ea să fi fost serbată în toată biserica occidentală⁴⁾.

1) Comp. Basilus, Hom. 17 in Barlaam Martyrem (Migne, Patr. gr., T. XXXI, pag. 485.

2) Luca 1, 15.

3) Vezi: Migne, Patr. gr. T. XCVII, p. 806-819.

4) Cf. H. Kellner, l. c., p. 146.

§ 46. Intrarea în biserică a prea sfintei Născătoare de Dumnezeu.

Dreptii părinți ai binecuvântatei fecioare Maria, Ioachim și Anna, lipsiți fiind de prunci și rugându-se lui Dumnezeu să li dăruiască și lor un prunc, făcură vol, că dacă li se va împlini cererea, vor închina lui Dumnezeu pruncul, pe care îl vor dobândi. Deci născând Anna pe prea sfânta Născătoare de Dumnezeu Maria, au dus-o părinții ei, când a fost ea de trei ani în biserică, și împlinindu-și promisiunea au închinat-o lui Dumnezeu și au dat-o preoșilor. Deci luând Zaharie, arhiereul de atunci, a băgat-o întru cele mai din lăuntru ale bisericii, unde odată în an intra numai singur Arhiereul. Deci prea sfânta fecioară rămase în biserică; căci după mărturia lui Iosif Flaviu ¹⁾ pe lângă biserică din Ierusalim erau construite în trei rânduri chilii, în cari separat locuiau fecioarele, văduvele, consacrate serviciului lui Dumnezeu, preoții și leviiții, nutrindu-se toți din averea bisericească. În acest loc de bună creștere și onoare a lui Dumnezeu sf. fecioară Maria neconținut se ocupa sub privighiarea fecioarelor mai înaintate în vârstă cu lucru de mână, cu citirea scripturii și îndeosebi cu rugăciunea.

Apropiindu-se timpul, când sf. fecioară Maria, după prescripțiile legii, ar fi trebuit să părăsiască locul vieții sale pioase și asemenea altor fecioare să pășiască în starea căsătoriei, sf. fecioară descoperi arhiereilor și preoșilor, că ea din leagăn e consacrată de părinții săi lui Dumnezeu și că ea însăși a făcut promisiune de feciorie neînteruptă. Și așa pentru ca fecioria ei să se păziască fără vătămare sub rânduiala și chipul căsătoriei, se logodi sf. fecioară Maria în vârsta vieții cam de 15 ani cu rudenia sa, dreptul Iosif, hărădat de 84 de ani ²⁾, care se decisese de a petrece în toată curăția cu Maria, a observa discrețiune în privința onoarei virginale a ei și a fi părinte nutritor al lui Isus Christus până la deplina arătare a misterului intrupării lui ³⁾.

În amintirea acestei întâmplări din viața sf. fecioare Maria bazate numai în tradițiune ⁴⁾, adecă a intrării prea sf.

¹⁾ Iosif Flavius, Antiquitatum Iudaeorum libri XX, Lib. VIII. c. 33.

²⁾ Epiphanius, Advers. haeres.; haeres. 78. 8.

³⁾ Cf. Debonackii. I. c. T. I. p. 124.

⁴⁾ Strea, că sf. Maria fiind de 3 ani lu dusă de părinții ei în urma vobului țigă în biserică apoi a fi crescută acolo, se află numai în scrieri apocrife, ca b. o. în prosevangelul lui Iacov c. 7. Cf. Tapphorn, Auberbibl. Nachrichten oder de Apokryphen, p. 25.

Născătoare de Dumnezeu în biserica din Ierusalim, sfinți părinți au așezat sărbătoarea intrării în biserică a Maicii Domnului (τά εἰσόδου τῆς Θεοτόκου, τὰ εἰς τὸν ναὸν εἰσόδου τῆς Θεομητρός, praesentatio b. Mariae Virg.), care se pofrece în 21 Noemvrie și se numără la cele douăsprezece sărbători mari domnești. Originea acestei sărbători datează din secolul VIII vorbind despre ea cu hotărîre de abia părinții secolului VIII German și Tarasie, patriarhii Constantinopolei. După Augusti¹⁾ să se fi introdus această sărbătoare la răsărit puțin înainte de sinodul II din Nicea sau VII. ecumenic (787).

În biserica occidentală s'a introdus serbarea acestei zile mai întâi în Franca în anul 1375²⁾, apoi în Spania, Germania și alte țări occidentale până ce în urmă în anul 1585 papa Sixtus V. prescrie sărbătoarea aceasta pentru toată biserica occidentală³⁾.

§ 47. Bunavestirea prea sfintei Maice a Domnului.

Această sărbătoare, ce se serbează în ziua 25 a luni lui Martie și se numără la cele douăsprezece sărbători mari domnești, are scopul de a aduce aminte creștinilor în tot anul de întâmplarea însemnată, ce o istorisește evangelistul Luca, 1, 26—38 adică, că arhanghelul Gavriil vestește Mariei, că ea se va umbrî de puterea Duhului sfânt și va naște pe Fiul lui Dumnezeu. Mai departe are această sărbătoare scopul de a conduce pe creștini la mulțumită cătră Dumnezeu pentru mântuirea, ce prin această întâmplare se pusese în lucrare și la onoarea prea sfintei fecioare, care preferîndu-se tuturor femeilor se înalță la demnitatea de Maică a Domnului.

Conform întâmplării, pe care se bazează această sărbătoare, se numește ea la Cireci: ἡμέρα ἀπαρμού, ziua salutării, dela cuvintele evangheliei lui Luca 1, 29: Καὶ διελογίζετο (Μαρία), ποταπὸς οἱ ὁ ἀπαρμός οὗτος & m. d. Așisderea se numește ea la Cireci: χαρισμός dela χαίρει, καχαρισωμένη, (Luca 1, 28), εὐαγγελισμός (ἡμέρα ἀπία τοῦ εὐαγγελισμοῦ, ἔπειτὶ τοῦ εὐαγγελισμοῦ), vestirea imbucurătoare, ca

¹⁾ Augusti, Denkwürdigk. aus der christl. Archaeologie, 3. Bd. 1820 p. 107.

²⁾ Ibid.

³⁾ Cf. Kellner, l. c. p. 156.

acuma incepe ziua mântuirii, și în urmă: *εὐαγγελισμός τῆς ἁγίας
αἰτορέσσας*. La Latini se numește sărbătoarea aceasta: *Anuntiatio Angelii
ad beatam Mariam Virginem, Anuntiatio Domini, Anunthatio Christi,
Festum conceptionis Christi, Nunirea oficială e acuma; Anunthatio
beatae Mariae Virginis.*

Alegerea zilei de 25 Martie își are temelul în sărbă-
toarea intrupării Domnului fixată pe 25 Decembrie, căci
dela 25 Martie până la 25 Decembrie se împlinesc tocmai
nouă luni. Însă aceasta sărbătoare nu pretutindene se serba
în 25 Martie, ci în Spania, Italia și în biserica din Milano
se serba în 18 Decembrie, pentru că după datina biseri-
cească străveche nu se cuvinea în patruzecime să se serbeze
vr'o sărbătoare și pentru că vestirea intrupării lui Christos
nu era compatibilă cu moartea și cu învierea, ce curând
urmau după bunăvestire, dacă aceasta se serba în 25 Martie.
Amândouă modurile de a data sărbătoarea au existat lung
fimp lângă oală. De abia în secolul XI s'a serbat buna-
vestirea Maicei Domnului după datina majorității bisericilor,
adică în 25 Martie, în toată lumea creștină.

Despre vechimea acestei sărbători mărturisesc în cu-
vântările relative Proclu, patriarhul Constantinopolei († 446¹⁾,
și Petru Chrisologul, arhiepiscopul Ravenei († 450)². Iară
sf. Ieronim († 420) scrie, că la Nazaret, în însuș acelaș
loc, în care arhanghelul Gavriil a binevestit fecioarei Mariei,
că va naște pe Mântuitorul, se zidi o biserică în memoria
acestei întâmplări³.

§ 48. Adormirea prea sfintei Născătoare de Dumnezeu.

Dacă la moartea lui Isus Christos, admirăm de o parte minunile
ce se întâmplară la ea, precum întunecarea soarelui, despicierea pietrelor,
învierea morților, privindu-le ca dovezi de neînfrânt ale dumnezeității
lui, apoi, de altă parte, nu mai puțin admirăm și îngrijirea caldă a lui
Christos pentru maica sa, care îngrijire ni servește drept mărturie
despre firea lui cea omenească. Măsura patimilor lui Christos se
împlinise, dară mai înainte de a-și da sufletul în mâinile Părintelui
său ceresc, încredință el pe maica sa iubitului său învățcel Ioan.

¹ Ven: Migne, *Pat. gr. T.* LXXV, p. 679 sqq.

² Ven: Migne, *Pat. lat. T.* LIV, p. 508 sqq.

³ Hieronymus, *Libet. nominum Graecorum ex Actis* (Migne, *Pat.*
T. XXIII, p. 1361).

scriind către ea, care plângea lângă crucea lui: „Femeie, iată iată
iată” iară către Ioan: „Iată maica ta”. Și că Ioan primi cu
bucurie această încredere de mare preț a învățătorului său dumnezeesc
se vede din cele puține cuvinte, ce urmează mai departe în evanghelia
„Și dintr-acea oră a luat-o învățacelul întru ale sale”¹⁾. — De astăzi
înainte numai edată se face amintire în sf. scriptură de sf. fecioara
Maria, istorisind sf. evangelist Luca, că învățăceii lui Christos, după
ce se întoarsă după înălțarea la cer a învățătorului lor dumnezeesc,
din muntele Eleonului în Ierusalim, petreceau cu o inimă, în rugăciune
și în cerere cu fetele, și cu Maria maica lui Isus, și cu trași lui²⁾.
Totuș cursul ulterior al vieții maicii Domnului se știe din relațiile
sf. părinți și ale scriitorilor bisericești din timpurile cele mai vechi³⁾.

După pogorârea Duhului sfânt asupra apostolilor să
petrecut maica Domnului împreună cu sf. apostol Ioan în
Ierusalim aproape zece ani. Învățăceii lui Christos, cari se
aflau în Ierusalim, se bucurau de vederea și de cuvintele
Maicii Domnului, căci ea li istorisia lor despre bunăvestirea
nașterii lui Christos, despre această naștere însăși, despre
copilăria și despre toată viața pământească a lui Christos.
În timpul persecuțiilor ridicate de Irod asupra bisericii ortodoxe
în Ierusalim (Irod cel mic), să fi mers prea sfânta fecioara Maria
împreună cu sfântul apostol Ioan, pe la anul 43 după
nașterea lui Christos, la Efes, în care oraș Ioan vestea
evanghelia: iară pe lângă timpul adormirii sale să se fi aflat
prea sfânta fecioara Maria iarăș în Ierusalim tot la sf. apostol
Ioan. Aici necomțit ea petrecea în rugăciune, vizita adeseori
locurile, pe cari Fiul ei și Dumnezeu, le sfinți cu călcarea
prea curatei sale picioare și de-a pururea era pătrunsă de
danul dumnezeesc, de a vedea pe Fiul său, carele stă
de-a dreapta lui Dumnezeu, Părintelui său.

Iară despre adormirea Maicii Domnului, raportează
istoricul Nichifor Calist, pravăcându-se la Dionisie arhiepiscop
Arciepiscop⁴⁾, următoarele: Adormirea Maicii Domnului

¹⁾ Ioan 19, 26.

²⁾ Fapt. ap. 1, 12.

³⁾ Cf. Epiphanius, Haer. 79, c. 11; Ioannes Damascenus, Ort. 2
de Domnicescu (Migne, Pat. gr. T. XCVI p. 721—753) și Andreas Crețianu
Ort. 12, de Domnicescu (Migne, Pat. gr. T. XCVII p. 1045—1109).

⁴⁾ Fapt. ap. 12, 1—3.

⁵⁾ Iată o epistolă a sfinților străbuni ce istorisește adormirea Maicii
Domnului pe la orașul Ierusalim. Vezi: Nirschl, Das Grab der
Jungfrau Maria, Mainz, 1896, p. 80 sqq.

preamărită cu multe minuni cunoscute, pe cari toate le înfrîșează biserica în sfintele sale cîntări. Înainte de adormirea Maicei Domnului, apostolii se adunară din toate părțile în Ierusalim, iară în însăș ziua adormirii se arată Domnul cu ingerii și cu sfinții săi în lumină neîndatinată, care lumina casa adormitei. În ziua înmormântării, lumină un cerc ca de nor prea sfântul corp al Maicei Domnului asemenea stîlpului de nor, ce lumina și păzia mai de mult pe poporul ales¹⁾. După dorința prea sfintei fecioare, corpul ei prea sfânt a fost pus în grădina Gethsimani, care se afla pe muntele Eleonului, aproape de Ierusalim, între mormintele dreptilor ei părinți și al logodnicului ei. A treia zi după moarte, venind în grădina Gethsimani apostolul Toma, care nu fusese la înmormântare și descoperind mormântul Maicei Domnului, corpul ei prea sfânt nu era în mormânt. Domnul strămută pe prea curata sa Maică în locașurile cerești. Precum el însuș a înviat a treia zi din morți și în a patruzecoa zi se înălță la cer : așa și Maica lui, în ziua a treia după moartea sa, se luă cu corpul la cer²⁾. — Locul, unde fu înmormântată prea sfânta fecioră Maria, încă și în ziua de astăzi e loc de venerațiune și de închinare, nu numai pentru creștini, dară chiar și pentru necredincioși.

Adormirea Maicei Domnului (αδωμιση [τῆς ἁγίας] τῆς μητρός τοῦ θεοῦ, dormitio, transitus, assumptio h. M. V.) se numără la sărbătorile mari domnești ale bisericii ortodoxe. Prima știre despre serbarea acestei sărbători e aflăm în panegenicul monahului Teodor, mai târziu episcop din Petra, asupra sf. Teodosie, întemeietorul mănăstirii numite după el († 529)³⁾, ținut în anul 530. În panegenicul acesta se istorisește, că ziua amintirii sf. Născătoare de Dumnezeu (θεοτόκος ὑμῖν) se petrecea în mănăstirile palestiniene în tot anul cu mare solemnitate. Deși nu se vorbește aici clar de sărbătoarea adormirii Maicei Domnului, totuși putem presupune, că de această sărbătoare e vorba, deoarece biserica, chiar din început, când serba pomenirea unei sfinte, o făcea aceasta numai în ziua morții lui. Că în se-

¹⁾ Ezech. 14, 19.

²⁾ Comp. Nicephor. Callist. Hist. eccl. Lib. II. c. 31; Lib. XV. c. 18.

³⁾ Cf. Ussner, der hl. Theodosios, Leipzig 1890 p. 38, 144.

colul VII sărbătoarea adormirii Maicei Domnului se serba într'un mod festiv în biserica din Ierusalim, se vede din cuvântarea de laudă pentru ziua aceasta a patriarhului din Ierusalim, Modest († 634)¹⁾. Afară de aceea avem cuvântări pentru sărbătoarea aceasta de Andrei, mitropolitul Critului († 720)²⁾ și German, patriarhul Constantinopolei († 740)³⁾.

La început, adormirea Maicei Domnului nu se serba pretutindene în aceeași zi. Împăratul Mauriciu (582—603) să fi fost acela, care orânduind serbarea morții sf. Marii (*κατάστασις τῆς Παναγίας καὶ Θεομητορίας*), a fixat-o pe 15 August. Măcar că știrea aceasta se află la un istoric, care a trăit cu mult mai târziu⁴⁾, totuș nu poate fi lepădată după întreg cuprinsul său, ci numai explicată în acel înțeles, că Mauriciu a sancționat prin o lege serbarea adormirii Maicei Domnului cecace într'una era decisiv și pentru data serbării (15 August).

În biserica occidentală, unde tradițiunea despre luarea sf. Marii cu corpul la cer era cunoscută acum în secolul VII⁵⁾, sărbătoarea adormirii Maicei Domnului, care și în biserica occidentală purta la început același nume ca în biserica orientală (dormitio, pausatio), numindu-se de abia mai târziu *assumptio b. M. V.*, a început a se ține pe la finea secolului VII⁶⁾.

§ 49 Adunarea prea sfintei Născătoare de Dumnezeu.

Între sărbătorile mai vechi și mai alese ale Maicei Domnului, ce nu se țin de cele douăsprezece sărbători mari domnești, dară totuș și în ziua de astăzi se petrece ca o sărbătoare mare, e soborul sau adunarea prea sfintei Născătoare de Dumnezeu, ce se serbează în 26 Decembrie, adică a doua zi după nașterea mântuitorului. Biserica ortodoxă după serbarea întâmplărilor celor mari sfinte, în regulă își aduce aminte și de organele cele mai alese, prin cari s'au produs

¹⁾ Vezi: Migne, Pat. gr. T. LXXXVI, pars II, p. 327—329.

²⁾ Vezi: Migne, Pat. gr. T. XCVII, oratio XII—XIV, p. 1045—1109.

³⁾ Vezi: Migne, Pat. gr. T. XCVIII, p. 338—372.

⁴⁾ Nicephorus Callist., Hist. eccl. L. XVII, c. 28.

⁵⁾ Gregor. Turon., De gloria conf. L. I, c. 4.

⁶⁾ Cf. Kellner, l. c. p. 150.

acele întâmplări, sau la cari întâmplări, au participat acele organe în mod direct sau indirect. Așa după botezul domnului, biserica serbează a doua zi amintirea sf. Ioan Botezătorul; după hănestire, amintirea arhanghelului Gavriil; după întâmpinarea Domnului, amintirea dreptului Simeon și a prorociței Anna; după nașterea Maicei Domnului, amintirea părinților ei Ioachim și Anna ș. m. d. Așa serbează biserica și a doua zi după nașterea Mântuitorului, amintirea prea sfintei Maicei lui, care a servit ca organ la mântuirea neamului omenesc, numind această sărbătoare, la care creștinii se adună pentru a da laudă Maicei Domnului, soborul sau adunarea prea sfintei Născătoare de Dumnezeu (σύναξις τῆς ὑπεραγίας δειπτόκου), adică adunarea creștinilor în onoarea Născătoarei de Dumnezeu.

Că Maica Domnului chiar la începutul secolului V luă laudă de sf. părinți pentru nașterea fiului ei dumnezeesc, cu ocaziunea serbării nașterii Domnului, se vede din cuvântarea sf. Augustin la nașterea Domnului¹⁾, în care acest părinte laudă pe Născătoarea de Dumnezeu, unind astfel sărbătoarea nașterii Domnului cu lauda Născătoarei de Dumnezeu. Când s'a introdus sărbătoarea aceasta ca o serbare proprie bisericească, nu se poate ști cu siguranță. Chiar pe la finea secolului VII încă dăm numai de indicări în privința aceasta, din cari se poate deduce numai că după nașterea lui Christos se serba și amintirea Născătoarei de Dumnezeu. Așa o indicare se află b. o. în canonul 79 al sinodului trulan.

Dintre sărbătorile Maicei Domnului fie amintită la locul acesta și sărbătoarea, care poartă numele „Acoperemântului Maicei Domnului” Покровъ пресвятыя Богородицы. festum patrocinii sanctissimae Dominac nostrae Deigenitricis) și se petrece în ziua întâi a lunii lui Octomvrie întru amintirea acelei întâmplări minunate în zilele împăratului Leon cel înțelept (886—911), la care sf. Născătoare de Dumnezeu se arată unui bărbat pios în toată mărețea sa ca apărătoare îngrijită a credincioșilor. De întâmplarea aceasta cetim în Mirorii lui Octomvrie următoarele: În zilele împăratului Leon cel înțelept din Constantinopol, spre Duminică făcându-se privigherea de toată noaptea în biserica Vlahemelor a prea sf. Născătoare de

¹⁾ Augustinus, Sermo CLXXXIV in natali Domini nostri Iesu Christi c. II. (Migne, Pat. I, T. XXXVIII, p. 996).

Dumnezeu, în suburbiul Βλαχέρναι din Constantinople se afla o biserică în cinstea sf. Marii numită și biserică Vlahernelor, unde se păstra veșmântul, omoforul și o parte a hrăului Maicei Domnului) în ziua dintâi a luni lui Octomvrie, fiind adunată mulțime mare de popor, ca la 4 ore din noapte, sf. Andrei cel nebun pentru Christos și Epifanie, învățăcelul lui, au văzut pe împărăteasa cerului, pe precucitoarea și Născătoare de Dumnezeu, stând în aer și rugându-se pentru popor, ca soarele strălucind cu lumină și acoperind poporul cu cinstitul său omofor, împreună cu oști cerești și cu mulțime de sfinți cari în haine albe cu cucernicie sta în jurul ei, din cari doi erau mai aleși: sf. Ioan Botezătorul și sf. Ioan Evanghelistul...

Întru amintirea acestei întâmplări s'a introdus în secolul XII, dară nu în biserică grecească unde s'au petrecut cele întâmplate, ci în cea ruscască, sărbătoarea în chestiune, care în decursul timpului s'a răspândit mai în toată biserică ortodoxă¹⁾.

O serbare corespunzătoare, deși nu instituită pe aceeaș bază istorică, se petrece în biserică romană în duminică întâia din luna lui Octomvrie sub numele de „solemnitas ss. Rosarii b. M. V.” (Rosenskrantzfest).

Subarticolul III.

Sărbătorile sfinților mai aleși.

§ 50 Trecere.

În epistola sf. apostol Paul, credincioșii și următorii lui Christos se numesc în general sfinți²⁾, pentru că creștinii, sfințindu-se în sf. sacrament al botezului, sunt chemați la sfințenie. Credincioșii comunei creștine din Antiohia au fost cei dintâi, cari se numiră creștini³⁾.

Însă sub sfinți în înțelesul prezent, înțelegem pe acei creștini, pe cari pentru viața lor cea religioasă sau luptele și lucrarea lor pentru credință, biserică îi propune credincioșilor spre onorare și imitare. Biserica obișnuiește a face deosebire între sfinți și fericii. Sfinții sunt aceia, pe cari biserică îi recomandă credincioșilor spre onorare și imitare; iar fericii sunt aceia a căroră onorare și imitare se permite din partea bisericeii.

¹⁾ Alex. Maltzew, Menologion der orth.-kath. Kirche des Morgenlandes, I. Th., Berlin 1900, p. 185 și Nic. Nilles, Kalendarium manuale uniusque ecclesie orient. et occ. T. I. Oemponie, 1896, p. 294, unde celim, că sărbătoarea „Acoperirea mântul Maicei Domnului” la Greci nu e cunoscută.

²⁾ Rom. I, 7. Cor. 13, 13.

³⁾ Fapt. ap. 11, 26.

Ziua, care se serbează spre mărirea unui sfânt, e în reală ziua morții lui, pentru că moartea sfinților e trecerea de la viața trecătoare la cea netrecătoare, de la înjosire la înălțare, de la servitute la libertate și stăpânire cu un cuvânt ziua morții sfinților e ziua nașterii lor pentru viața adevărată, eternă. Numai la prea sfânta Maria, Maica Domnului și la Ioan Botezătorul se serbează numai ziua morții, dară și ziua nașterii lor din cauza, că Ioan Botezătorul, după vestirea arhanghelului Gavriil, acuma din pântecul maicei sale se umplu de Duhul sfânt ¹⁾, iară prea sfânta Maica Domnului, salutându-se ca cea plină de dar, în privința sfințeniei întrece chiar pe sf. Ioan Botezătorul, și în privința curăției chiar pe sfinții ingeri.

Cele dintâi sărbători, relative la sfinți, erau cele ale martirilor, cari suferiau cu bărbăție și stărnicie pentru credință chinurile cele mai mari, ba chiar și însăși moartea. În tot anul se serba ziua morții lor, cu mare solemnitate. Creștinii se adunau în ziua aniversării morții sfinților la mormintele lor sau în alt loc, citeau istoria patimilor și a morții lor, care se păstra cu îngrijire, mulțumiau lui Dumnezeu pentru bărbăția și puterea ce li dădu, spre a putea suferi pentru credință și cereau pentru sine de asemenea stărnicie în credință. Ei se și împărtășiau cu sf. euharistie și întărindu-se în credința creștină, se prindeau ca totdeauna și ori și unde a mărturisi pe Christos prin cuvânt și prin faptă.

Eusevie ni păstrează în istoria sa bisericăască ²⁾ într'un extras, epistola, în care comuna Smirna raportează altor creștini despre moartea episcopului său, a martirului Policarp († 156). În această epistolă se zice, că păgânii puseră veghietori la corpul sf. episcop și în urmă îl usură, pentru ca creștinii, precum ziceau ei, să nu-l onereze în locul lui Christos. Deci se zice mai departe: Nebunii nu știau, că nouă nici când nu ni poate trece prin gând a părăsi pe Christos, care pentru mântuirea tuturor a suferit moartea pe cruce, sau a adora pe altul, ca pe Dumnezeu. Căci lui, care e adevărat Fiul lui Dumnezeu, ne închinăm; pe martiri însă îi iubim ca învățăcei și imitatori ai Domnului, arătând ei deosebită aplicare către împăratul și învățătorul lor. Și în urmă se spune: Oasele lui, cari ni sunt mai scumpe decât pietre scumpe, noi le-am adunat din cenușă și le-am înmormântat într'un loc cuviincios. În acest loc, voind Dumnezeu, ne vom aduna și vom petrece sărbătoarea nașterii lui cu cea mai mare bucurie.

¹⁾ Luca 1, 15.

²⁾ Eusebius, Hist. eccl. Lib. IV, c. 14, 16.

Amintirea celor ce s'au luptat bună luptă să se susțină și să se întărească și să se întărească.

Și accia, cari pentru aderența lor către religione se aruncău în închisoare și aici își dădură sufletul mai înainte de condamnarea lor, se făceau fericți, numindu-se mărturisitori sau confesori. Zilele, în cari muriau aceștia în închisoare, se însemnau, pentru ca memoria lor să se serbeze dimpreună cu memoria martirilor. Mai târziu se onorau cu mărturisitori și acei creștini repaosăți, cari excelasera prin o viață religioasă și sfântă, deși nu suferiseră la chinuri.

După întemierea anului bisericesc toate zilele sunt consacrate memoriei unuia sau mai multor sfinți. Scopul celor urmărește biserica cu această instituțiune este :

1. A onora pe sfinți pentru virtuțile lor și chiar prin aceasta a preamări și pe Dumnezeu, care e cauza sfințeniei și mărimii lor ;
2. a așeza pe sfinți ca modele de viață creștină și a-i recomanda creștinilor spre imitare ; și
3. a cere dela sfinți ca amici ai lui Dumnezeu ajutorul lor întru necesitățile noastre.

§ 51. Sfinții, a căror serbare e obligatorie în biserica noastră.

Între sărbătorile sfinților stau în frunte sărbătorile prea sfintei Maicii Domnului și acestora li urmează celelalte sărbători ale sfinților. După ce întru cele precedente s'a tratat sărbătorile cele obligatorii ale Maicii Domnului, rămâne, ca să se amintească întru cele următoare, sărbătorile sfinților celorlalți, a căror serbare e în biserica noastră obligatorie.

La sfinții sau la sărbătorile, a căror serbare e obligatorie în biserica noastră, se numără :

1. Prea cuvioasa maica noastră Parascheva.

Această sfântă, născută în satul Epivat, nu departe de Constantinopol, și încă din copilărie părintu, și părăsind plăcerile lumii, se închină serviciului lui Dumnezeu și alegându-și viața monastică, petrecea în pustie în fapte bune și în abnegațiune. Deci întorcându-se în locul nașterii sale, în curând și-a dat sufletul (pe la finea sec. X sau începutul sec. XI), preamărind Dumnezeu moaștele ei cu faceri

de minuni. Vasile Lupul, principele Moldovei, a adus moastele sf. Parascheva din Constantinopol, unde au fost strămutate din Belgrad, în anul 1641, la Iași, unde au fost așezate în biserica sf. trei ierarhi. În fiecare an se face pomenirea sfintei cu mare solemnitate, în 14 Octombrie.

2. Sf. marele martir Dimitrie.

Dimitrie, care sub împărăția lui Maximian în 26 Octombrie a anului 296, a suferit moarte de martir, fiind împuns cu lancea în coastă, a făcut după moarte o mulțime de minuni, și pentru aceea biserica răsăriteană în tot anul petrece cu solemnitate ziua morții lui. Moaștele sfântului se aflau înainte de războiu, în Tesalonic.

3. Adunarea sfinților arhangheli Mihail și Gavriil și a tuturor puterilor cerești celor fără de trupuri.

Onerarea ingerilor în biserica creștină se bazează pe zisele sf. scripturi, după cari ei neincetat preamăresc pe Dumnezeu¹⁾ și sunt organe ale lui Dumnezeu întru împlinirea sfaturilor lui relative la mântuirea neamului omenesc²⁾, păzitori ai oamenilor³⁾ și mijlocitori pentru dânsii⁴⁾. Pentru aceea biserica ortodoxă cuprinde între rugăciunile sale și rugăciuni către sf. ingeri și în toate zilele cere ea dela Dumnezeu inger de pace, credincios, îndreptător, păzitor sufletelor și trupurilor noastre⁵⁾; iară în ziua a 8 a luni lui Noemvrie serbează ea în tot anul adunarea sf. arhangheli Mihail și Gavriil și a tuturor puterilor cerești celor fără de trupuri, pentru că ei la un loc neincetat laudă și preamăresc neocuprinșă mărire a prea sfintei treimi. — Datina, de a consfinți ingerilor biserici și a le numi după numele lor e, de nu mai veche, apoi tot așa de veche, ca și datina de a consfinți biserici pe numele Maicei Domnului. După Sozomen⁶⁾, Constantin cel Mare a dat bisericii edificate de dânsul lângă Constantinopol numele *Μεταγγελλων*, căci ea era consfințită arhanghelului Mihail. După Procopie⁷⁾ împăratul Iustinian I. însuși zidi mai multe biserici, cari le consfinți arhanghelului Mihail. Iară sârghătoarea adunării sfinților arhangheli Mihail și Gavriil și a tuturor puterilor cerești celor fără de trupuri a început a se serba de prin secolul V, devenind curând generală în tot orientul⁸⁾.

¹⁾ Isaia 6, 3; Apoc. 4, 8.

²⁾ Luca, 1, 11; Mat. 1, 20; Evr. 1, 14.

³⁾ Fac. 32, 1; Daniil 6, 22; Fac. ap. 5, 19; 12, 7.

⁴⁾ Apocal. 8, 3.

⁵⁾ Sf. Ambrosie recomandă invocarea ingerilor la rugăciune, asigurându-ne că ei ni sunt dați spre apărare. Ambros., De viduus (Migne. Patr. lat. T. XVI p. 247).

⁶⁾ Sozom., Hist. eccl. Lib. II, c. 3.

⁷⁾ Procopius, De aedificiis Iustiniani. L. I, c. 3.

⁸⁾ Kellner, l. c., p. 182—183.

4. Cel dintre sfinți părintele nostru Nicolae, arhiepiscopul din Mira Lichiei.

Sf. Nicolae s'a născut în anul 287 pe timpul împărășilor Dioclețian și Maximian, în Pataro, oraș al Lichiei. După moartea părinților săi religioși și avuți, Teofan și Nona, sf. Nicolae își alege viața monastică și mai târziu prin chemarea dumnezeiască, se face arhiepiscop al Mirei, fiind turmei sale model de toate saptete bune. În persecuțiunea ridicată asupra bisericii creștine de Dioclețian și Maximian, sf. Nicolae fu hăgat în închisoare, iară înălșându-se Constantin cel Mare la tronul împărătesc, sf. Nicolae se liberă de închisoare, întorcându-se la scaunul său arhiepiscopal. În anul 325 sf. Nicolae asistă la primul sinod ecumenic și excelând în viața sa prin virtuși înalte, prin multe și mari minuni, prin iuhire de oameni, ce se manifestă la nevoi de tot felul, se mută din viață în ziua 6 a lunii lui Decembrie a anului 343. Negreșit, stîmna cea înaltă ce aveau contemporanii cătră sf. Nicolae îi va fi indemnăt, de a serba amintirea lui anuală îndată din timpul trecerii sfântului dela cele pămăntești la cele cerești. Onoratul corp al sfântului se așeză în Mira Lichiei, unde petrecu 744 de ani. Însă pe timpul împăratului grecesc, Alexie I Comnenos, fiind amenințată Lichia de năvala Saracenilor, moaștele sfântului se transportară în anul 1087, la Bari în Italia meridională, unde se află ele și în ziua de astăzi.

5. Sfântul apostol, întâiul martir și arhidiacon Ștefan.

Pe timpul sf. Ștefan diaconii, afară de îngrijirea pentru susținerea săracilor și de servirea la săvârșirea misteriiilor sfinte, aveau a vesti și cuvântul dumnezeesc. Deci arhidiaconul Ștefan cu zel înfocat îndreptă opiniunile rătăcite ale necredincioșilor Iudei despre Mesia, susținând că Isus Christos Nazarineanul e adevăratul Mesia, care s'a prevestit de proroci. Deci Iudeii neputând să reziste spiritului și înțelepciunii, cu care cuvânta Ștefan, îl acuzară, că defaimă pe Dumnezeu și îl uciseră cu pietre în valea lui Iosafat, se pare că pe la sfârșitul anului în care a fost răstignit Isus Christos. Ștefan a fost cel dintâi dintre creștini, care suferi moarte pentru învățătura lui Christos și pentru aceea se numește el întâiul martir. Niște hărbași pioși înmormântară pe Ștefan într'un loc aproape de Ierusalim și se făcu pentru el mare plângere¹⁾. — Mai târziu, cam pe la anul 415, să se fi transportat moaștele sf. Ștefan dela Ierusalim la Constantinopole. Memoria acestei strămutări se serbează în biserica ortodoxă în ziua a 2 a lunii lui August. În secolul IV, sf. părinți Grigorie din Nazianz și Ioan Christostom compuseră cuvântări în lauda sf. arhidiacon Ștefan. În anul 438, venind împărăteasa Eudochia, soția lui Teodosie II sau cel Mic, la Ierusalim, spre a se închina locurilor sfinte, să fi construit pe

¹⁾ Fapt. ap. II, 2.

locul stropit cu sângele primului martir o biserică pe numele lui ¹⁾. — Acum în secolul VII se serba pomenirea sf. primmartir Ștefan — ca și astăzi — a treia zi după nașterea Domnului, adică în 27 Decembrie ²⁾.

6. Cel dintre sfinți părintele nostru Vasile cel Mare, arhiepiscopul Cesareei Capadociei.

Sf. Vasile s'a născut pe lângă anul 330 din părinți avuți și virtuoși. Primul învățământ îl împărtăși sf. Vasile, părintele său, Vasile, care era rector în Neo-Cesarea și după ce sf. Vasile își câștigase științele ce le oferia orașul său părintesc, Cesarea, căută cultură mai înaltă în Constantinopol și în urmă tesaurile științei în Atena. Aici află sf. Vasile pe sf. Grigorie dela Nazianz, pe care îl cunoștea din Cesarea, și în Atena se contopiră inimele lor armonice într'o legătură de prietenie eternă. Vasile și Grigorie, acești pioși creștini, cunoșteau în Atena numai două căi: una la biserică și la servitorii acesteia și alta la școalele publice și la învățătorii științelor. Vasile făcu progrese mari în retorică și filosofie, știind cu instinct creștin din florile literaturii păgâne, asemenea unei albine, a suge numai miere. În vârsta vieții de 30 de ani sf. Vasile se întoarse la Cesarea, și aici căutără amicii lui să-l induplece, ca să primiască direcția unui învățător public de științe. Însă el își alese viața ascetică. Deci împărțind toată averea sa săracilor, după o călătorie făcută în Siria, Palestina și Egipt cu scopul de a cunoaște instituțiunile monastice de pe acolo, se retrase la un loc singular în Pont, aproape în satul Ames, unde maica sa Emilia și soră-sa Macrina petreceau viața monastică. În anul 364, chemându-se sf. Vasile de arhiepiscopul Cesareei la activitate publică, se întoarse în presbiter și ca atare sprijini pe arhiepiscopul său în treburile direcției lui. În timpul acesta se arată mărinimia și iubirea sf. Vasile în lumină strălucită. În anul 368 adică cuprinsese o foamete cumplită nu numai orașul, dară și țara întreagă și nevoia generală se înmulți încă prin cruzimea cămătarilor. Atunci iubirea îi puse sf. Vasile în gură cuvinte atât de călduroase și pătrunzătoare, că leși privind calamitatea ca o cercare dumnezească, o suportau cu răbdare; cei flămânzi se îmbărbătară, avuții se înduplicară la îndurare și chiar și cămătarii se muiară. Iară sf. Vasile însuș ospăta în toată ziua pe săracii din Cesarea și pe cei ce dela țară năvăliau în oraș, creștini și iudei, și împărți între cei lipsiți și acea parte a averii sale ce mai târziu o moștenise dela maica sa. Dară sf. Vasile în curând se retrase dela activitatea sa publică ca presbiter și se întoarse la Cesarea abia când această biserică era aproape să devină pradă Arienilor, favorizați în tot chipul de împăratul Valens. Sf. Vasile res-

¹⁾ Socrates, Hist. eccl. L. VII, c. 47; Evagrius, Hist. eccl. L. I, c. 22; Sozomen, Hist. eccl. L. VIII, c. 24.

²⁾ Cf. Nilles, Kalendarium manuale... T. I. p. 369.

pingând cu atracie științei și ale elocvenței sale strălucite atacurile Arienilor, făcu din Cesarea un val puternic al credinței ortodoxe. Murind în acest timp critic arhiepiscopul Eusevie, sf. Vasile se înalță la scaunul arhiepiscopal al Cesareei, și ca atare prin înțelepciune, iubire și blândețe împacă pe adversarii bisericii, câștigându-i acestea liniște și tărie. — Ca arhiepiscop al scaunului din Cesarea sf. Vasile întrebuința cea mai mare parte a veniturilor celor mari ale acestei biserici pentru sprijinirea săracilor. Însă cea mai mare creațiune filantropică a sf. Vasile a fost spitalul grandios, ce-l ridică și-l susținu în Cesarea, adăpostind în el o mulțime de bolnavi și nenorociți. Astfel sf. Vasile a fost o lumină luminos arzătoare de credință și de fapte bune; dară pe când această lumină lumina și încălzia pe alții, se consuma ea pe sine însăși. Ascesa cea aspră, ce și-o alesese sf. Vasile la începutul carierei sale, nu o părăsi nici ca presviter și nici ca episcop și aceasta îi slăbi corpul așa, că el acum în anul 372 putu resti față cu prefectul Modest, care, fiindcă sf. Vasile se încumeta a crede altmintrelea decum credea împăratul lui, îi amenința cu pierderea averilor, cu exil, cu chinuri și cu moarte, cuvintele: „Chinurile nu se prind de mine cel ce n'am corp”. — Sf. Vasile răpaoasă în ziua 1 a lui Ianuarie 379. Cienul lui produse lucruri mari în toate direcțiunile vieții bisericesti: căci sf. Vasile era nu numai teolog mare și cuvântător excelent, ci el se privește și ca reformator al liturgiei și ca părintele regulei monastice, unica, care până în ziua de astăzi se observă în toate mănăstirile bisericii răsăritene¹⁾. Pentru tăria spiritului său și pentru faptele sale cele mari sf. Vasile se numi acum de contemporanii săi „Mare”²⁾, iară biserica îl numără între învățătorii săi ecumenici, începând a serba amintirea lui îndată după moartea lui. Sf. părinți Grigorie dela Nazianz, Efrem Sirul, Amfilohie al Iconiei și mulți alții preamăriră pe sf. Vasile în cuvântările lor, iară sinodul VI ecumenic, amintind în canonul său 32 pe sf. Vasile, zice despre el, că măria lui s'a răspândit în toată lumea.

7. Cei dintru sfinți părinții noștri și mari ierarhi Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură-de-aur.

Sub împărăția lui Alexie Comnenos, la finea secolului XI, se iscă între creștini ceartă despre demnitatea și meritele celor trei mari învățători și luminători ecumenici. Unii preainălțau pe Vasile, alții pe Grigorie, și iarăș alții pe Ioan, numindu-se unii Vasilieni, alții Grigorienii, și alții Ioanitenii. Această ceartă deșartă o rezolvară însiși sfinții numiți, căci ei se arătară mai întâi câte unul, după aceea toți la un loc în via lui Ioan, episcopului Evhaitei, descoperindu-i, că ei înaintea lui Dumnezeu au o demnitate și nici unul dintr'înșii nu e nici cel dintâi, nici al doile, nici al treile. Deci ei exprimară episcopului dorința,

¹⁾ Cf. Weizsäcker und Wellie, Kirchenlexikon, I. Bd., 1884, S. 66.

²⁾ GREGORI, Naz., Oral. 20.

ca creștinii să se lase de ceartă, căci sfinților, nu numai în timpul petrecerii lor pe pământ, dară și după moarte nu li-au fost aminte, decît numai de înțelegerea tuturor. Apoi sfinții convocară pe episcopul, ca spre curmarea certeii, să așeze pentru toți trei o sărbătoare. Episcopul Ioan împărtăși aceasta credincioșilor, și deoarece amintirea fecăruia din acești sfinți se serba din vechime în Ianuarie, a lui sf. Vasile în 1., a lui Cirigorie în 25 și a lui Ioan Ciură-de-aur în 27 Ianuarie; pentru aceea sf. Ioan Evhaitul așeză comuna serbare a numiților trei ierarhi pe ziua de 30 Ianuarie, adecă după serbarea amintirii fecăruia din ei ¹⁾. Și așa din acest timp, adecă din anul 1086 biserică în asemenea mod serbează amintirea celor trei ierarhi.

8. Sf. marele martir Gheorghie.

Gheorghie a fost născut în Beirut din părinți creștini avuți și cu vază ²⁾. Frumos la chip, servia în oastea împăratului Dioclețian în ceala ce se numia a trihunilor, ajungând aici la gradul unui „comes”. Însă crescut în legea lui Christos nu putea să se simtă fericit pe lângă un împărat păgân și persecutor al creștinismului, cu toate, că împăratul îi era aplicat și-i da semne de bunăvoință și de favoare. Sf. Gheorghie, luând odinioară parte la consiliul împărătesc și auzind judecata acestuia relativă la stărpirea creștinilor, se înlocă de zel sfânt pentru credința lui Christos, se făcu apărător al creștinilor, și vorbind în favoarea lor, arată deșertăciunea și neputința idolilor și muștrând pe judecătorii nedrepti se mărturisi însuș ca creștin. Împăratul infuriindu-se, ordonă să scoată pe sf. Gheorghie din adunare și să-l arunce în închisoare. Deci sf. Gheorghie fu supus la multe și mari chinuri, prin cari socoteau păgânii să înfrângă tăria credinței lui și din cari chiar unul era în stare să pună capăt vieții sale. Însă sf. Gheorghie din toate aceste scăpă nevătămat, până ce în urmă i s'a tăiat capul cu sabia cam pe la anul 303, în ziua 23 a lui Aprilie. Moaștele sfântului se așezară în Palestina, în orașul Lida, locul natal al maicei sale, iară după aceea în biserică construită în Lida pe numele marelui martir ³⁾. — În Roma se rădică în secolul V o biserică în onoarea sf.

¹⁾ Cf. Irennaeae Metropolitae Euchaitarum oratio in tres sanctos Patres Basilium Magnum, Gregorium Theologum et Ioannem Chrysostomum; vezi și ale aceluia versuși jambice XVII (la Migne, Patr. gr. T. CXX. 1136).

²⁾ Nicophor. Callistus, Hist. eccl. Lib. VII. c. 15.

³⁾ După o legendă sa se fi aflat în părțile Libiei un zmeu cumplit, care înghitu oamenii și infectând aerul cu resullarea sa cea rea, cauza boale. Locuitorii acelor părți se închinau zmeului ca unui Dumnezeu, împiedându-l cu sacrificii de oameni, cărora li venia rîndul. Venind la rând și fiica împăratului, destinată ca sacrificiu, sta aceasta în durse adîncă gata spre moarte cumplită. Atunci deodată se arătă calare sf. Gheorghie, care cu repeziune aruncându-se asupra monstrului, îl trîntește la pământ, și înlige o sulă ascuțită în gât, îl calcă cu picioarele calului, și astfel omoră zmeul. Închinătorii de idoli, preamărind pe Dumnezeuul creștinilor, primira legea lui Christos. De hazi acestei tradițiuni sf. marele martir Gheorghie se zugrăvește pe icoanek creș-

marele martir Gheorghie, în care și acuma se păstrează o parte din moaștele lui, lancea ostășească și steagul ¹⁾. În secolul VIII și IX înnoografia bisericeii noastre au scris multe imne de laudă asupra sî. Gheorghie, cari imne și în ziua de astăzi se cântă în ziua de amintire a lui. În una din aceste, se zice între altele : Ai strigat celor fără de lege atunci, veiu fi ostaș împăratului meu Christos, că nici fiarele, nici roșile, nici locul, nici cușitele nu pot să mă despărțescă de dragostea lui Christos, Dumnezeului nostru ²⁾.

9. Sfinții împărați și întocmai cu apostolii Constantin și Elena.

Constantin a fost fiul împăratului Constantin Chlor și al Elenei, născut în anul 274 și crescut la curtea împăratului Dioclețian din Nicomedia. Tatăl său era păgân și maica sa creștină ; deci alai prin influența maicii sale, cât și prin cea a creștinilor numeroși, cari se aflau la curtea lui Dioclețian și mai târziu la cea a tatălui său, Constantin avu desulă ocaziune, de a cunoaște învățătura creștină, și inima lui de cu vreme începu a simți necesitatea unei închinări mai curate a lui Dumnezeu. După învingerea asupra lui Maxențiu, care învingere Constantin o atribuisce mai ales semnului crucii ce i-se arată pe cer înainte de război, se declară el făiș de protector al creștinilor și de scutitor al creștinismului. Deci nu mult după aceasta el și cumnatul său Liciniu emisera un edict comun, prin care ambu împărați nu numai deteră creștinilor teritoriului lor libertate întru exercitarea religiumii, ci porunciră, ca să li se întoarcă bisericile și bunurile bisericesti. Impăratul Constantin eliberă pe preoși de obligământul purtării funcțiunilor civile, declară de validă liberarea sclavilor ce se făcea în biserică, permise să se facă danii în favoarea bisericeii creștine, desființă pedeapsa cu moarte pe cruce și introduce serbarea duminicii și a sărbătorilor creștine, precum a învierii și a altera lără de petreceri publice ³⁾. Întrebuinșând toate mijloacele ce depindeau de puterea lui spre întărirea bisericeii creștine. Constantin se ocupa și cu pacea internă a bisericeii lui Christos, a cărei influență asupra năravurilor popoarelor o cunoștea și prețuia pe deplin. Deci tulburând Arie prin învățătura sa nepioasă pacea bisericeii, convocă Constantin în anul 325, la Nicea, cel dintăi sinod ecumenic, care sinod a condamnat învățătura cea minciunoasă a lui Arie. Intercăndu-se împăratul dela sinod, rugă pe maica sa de a vizita locurile cele sfinite, pentru ca să atle acolo crucea cea de viață făcătoare, pe care a fost răstignit Christos și să ridice bisericeii la locurile memorabile prin faptele Mântuitorului și ale sfinșilor lui. Ploasa împărăteasă Elena implinind

¹⁾ Într-un veșed pe cel alb, sub ale căru picioare zace un zmeu înfricoșat, căruta sfântul cu bărbate și îndige în gătul deschis, o sulă ascușă.

²⁾ Cf. P. Дрвољска, I. c. T. I. p. 578.

³⁾ Vezi Rânduiala serviciului sfântului în Mincă, luna Aprilie, 23.

⁴⁾ Eusebius, De vita Constantini lib. III. c. 18.

voia fiului său, a aflat onorata cruce a Domnului și spre a arăta venerațiunea sa către lecurile cele sfinte, zidi pe ele biserici. Și împăratul însuși a făcut o mulțime de biserici în imperiul său spre lauda și mărire a adevăratului Dumnezeu ¹⁾ și anume în Ierusalim Constantin a zidit biserica sf. mormânt, în Constantinopole biserica eternei înțelepciuni a lui Dumnezeu, numită Sofia în onoarea celor 12 apostoli; aproape de aceasta a zidit împăratul Constantin biserica sf. Irine, apoi biserica sf. apostol Ioan, biserica sf. Mihail ș. a. În Roma a edificat împăratul Constantin biserica Mântuitorului, a sf. apostol Petru, pe locul unde acest apostol s-a suferit moartea de martir, a sf. Paul, pe locul unde și acest apostol a suferit moartea de martir ș. a. După multe ostenele pentru binele bisericii creștine și al imperiului său primi împăratul Constantin sf. hotez dela episcopul Eusevie din Nicomedia și muri în Nicomedia, în anul 337, în ziua 21 a lui Mai. Onoratul corp al lui a fost transportat de aici la Constantinopole și așezat în biserica sf. apostoli. Iară împărăteasa Elena muri la finea anului 326, în vârstă de 80 de ani ai vieții. Corpul ei onorat se înmormântă cu mare onoare de împăratul Constantin și se așeză în Constantinopole ²⁾. Mai târziu, dacă se poate crede relațiunilor scriitorilor latini, să se fi transportat moaștele sf. Elene la Roma. — Spre a onora meritele cele mari ale acestor binefăcători ai bisericii creștine, biserica ortodoxă serbează din vechime memoria lor în ziua morții împăratului Constantin cu laude și cântări bisericesti ³⁾.

10. Sfântul marele martir Ioan cel Nou din Suceava.

Sf. Ioan, născut în Trapezunt (Trapezunda), era după chemare negustor. Călătorind odinioară sf. Ioan cu corabia și văzându-l cei ce călătoriau împreună cu el, rugându-se lui Dumnezeu, ajunând și mângâind pe helnavi, se aprinseră de pizmă asupra lui și voind să-l strice, înălțară asupra lui pe stăpânul corăbiei, care se ținea de biserica apuseană și era om răutăcios și crud. Deci certându-se sf. Ioan cu acest stăpân al corăbiei pentru credință, și neinduplecându-se a se lăsa de credința ortodoxă ajunse la Cetatea albă (Acherman), care pe atunci, fiind de Moldova, era stăpânită de Turci. Aici merse stăpânul corăbiei la igemonul acestei cetăți, care era Persan și închinător al soarelui și focului, și-i spuse, că cu corabia lui a venit la cetate un bărbat, care ar voi să se lepede de credința lui și să primească cultul focului și al planetelor cerești, pentru aceea să pună la cale cele necesare, pentru ca acest bărbat să declare înaintea lui primirea credinței lui Zoroastru. Chemând igemonul pe sf. Ioan la sine și împintășindu-i cele auzite despre dânsul și provăcându-l să treacă

¹⁾ Eusebius, ibid. L. II. c. 45; L. IV. c. 25; Sozomen, Hist. eccl. L. III. c. 42 și 45.

²⁾ Eusebius, De vita Constantini Lib. III. c. c. 41-47.

³⁾ Cf. Г. Дебольскій, I. c. T. I. p. 393.

la credința sa, laudând-o pe aceasta și defăimând pe cea creștină, sf. Ioan, nu numai că apăra credința creștină și declară că nu primește credința igemonului, ci numindu-o pe aceasta deșartă și rea, pro-
voca pe igemon să se lase de ea și să creadă întru Domnul nostru Iisus Christos, ziditorul soarelui. Atunci se aprinse igemonul de mânie și porunci să întindă pe sf. Ioan la pământ, și să-l bată cu toiște ghimpoase, să-l lege cu două lanțuri și să-l arunce în închisoare până dimineață. A doua zi aducând pe sf. Ioan la igemonul cetății și îndemnându-l din nou la lepădarea credinței creștine și la primirea celui o lui Zoroastru și neinduplecându-se sfântul, igemonul îl supuse la noi și mai cumplite bătăi. După aceasta igemonul a ordonat să lege pe martir de coada unui cal neinvățat și unul din ostași încălecând pe el, să alerge pe ulițele cetății, cât va putea calul. Făcându-se aceasta, sfântul a fost târât prin toată cetatea. Văzând aceasta un Iudeu și batjocurind pe sfântul, a luat sabia și i-a tăiat capul. Acestea să le fi pătimit sfântul în anul 1330. Despărțindu-se astfel capul de trup, au lăsat muncitorii să zăcă trupul sfântului împreună cu capul, neindrăz-
nind nime din creștini să se atingă de moaștele sfântului. Deci în-
tâmplându-se lângă moaștele aceste o mulțime de minuni, porunci igemonul să înmormânteze creștinii trupul sfântului, ceea ce au și făcut creștinii, înmormântând pe sf. Ioan la locul cuviincios. După aceasta acel om, care a dat pe sfântul la muncire, a voit să-l scoală din mormânt și să-l ducă în patria lui. Înțelegând aceasta creștinii, au pus moaștele sfântului în sf. altar, aproape de sf. masă, petre-
când ele acolo mai mult de 70 de ani, unde neîncrețit se arătau teluri de vedenii asupra trupului martirului. — Aceste ne istorisește legenda despre sf. Ioan, iară din istorie știm, că Alexandru cel Bun, domnul Moldovei, porunci ca sfintele moaște să se aducă din Acher-
man mai aproape, în țară; deci primindu-le în anul 1402 cu onoare împreună cu mitropolitul Iosif și cu tot clerul și poporul, le-a pus în sf. mitropolie din Suceava. Însă mutându-se domnia și mitropolia din Suceava la Iași, s'au mutat încolo și sf. moaște. Mai târziu iscându-se tulburări între Leși și Tătari, și trecând ostile Leșilor prin țară și fiind teamă, ca nu cumva să se pericliteze în război și moaștele sfân-
tului, se mutară ele în anul 1686 cu învoirea regelui leșesc, Ioan Sobieschi, și a domnului Moldovei, Constantin Cantemir, de mitropo-
litul Desostoi, în țara leșească (Zalkiew), până la alinarea tulburărilor. Trecând în anul 1777 Bucovina sub stăpânirea Austriei, ceru episc-
popul Rădăuțului, Dosostoi, dela împăratul Austriei Iosif II, întoarcerea sf. moaște la Suceava, ceea ce se și încheie, întorcându-se sf. moaște la Suceava în anul 1783. Pe timpul războiului, în 1914 au fost transportate sfintele moaște la Viena, de unde s'au readus la Suceava în anul 1918, unde se află până în ziua de azi, izvor de vindecare și binecuvântare pentru cei ce cu credință se apropie de ele. Amintirea acestei sfânt. patron al Bucovinei, se țerează nu numai în Bucov-

vina, dară și în Moldova ca *sărbătoare* (mare în ziua a 2 a lunii Iunie ¹⁾).

11. Nașterea măritului proroc înaintemergătorului și botezătorului Ioan.

Baza acestei sărbători e întâmplarea cu Zaharia și Elisaveta: Elisaveta era sterpă și amândoi erau trecuți în zilele lor; dară cu toate acestea s'a arătat lui Zaharia ingerul Domnului vestindu-i, că femeia lui va naște fiu, care se va numi Ioan. Îndoindu-se Zaharia despre aceasta îi spuse ingerul, că nu va putea vorbi, până ce se va întâmpla aceasta. Deci împlinindu-se Elisavetei timpul să nască, a născut fiu. Și venind în ziua a opta să taie pruncul împrejur, îl chema pe numele tatălui său, Zaharia. Și răspunzând muma lui, a zis: ba, ci să se cheme Ioan. Și întrebând pe tatăl său, cum ar voi să cheme pruncul, și cerând acesta tablă a scris, zicând: Ioan să fie numele lui. Și i s'a deschis gura lui îndată, și limba lui, și a vorbit, laudând pe Domnul. Și s'a făcut frică spre toți cei ce locuiau împrejurul lor și ziceau toți cei ce auziau aceasta: Oare ce va să fie pruncul acesta? Și, umplându-se Zaharia de Duhul sfânt, a prorocit zicând între altele: „Și tu pruncule, prorocul celui prea înalt te vei chema, că vei merge înaintea feței Domnului, să gătești căile lui. Că să dai cunoștința mântuirii poporului lui întru iertarea păcatelor. Iară pruncul creștea și se înlăria cu spiritul, și a fost în pustie până în ziua arătării lui către Israel ²⁾. — Sf. Ioan chiar din pântecul mamei sale era imbrăcat cu sfințenie și cu curăție, iubit-a înțelepciunea, nevoitu-s'a cu postirea și era depărtat de toată amestecătura și vorba omenească. Și a locuit în pustiu ca în cer, petrecu-a cu fiarele, acoperit era cu păr de cămila și încins cu brâu de curea ³⁾. Fiind în vârstă aproape de 30 de ani, se arătă Ioan în pustiu în Iudeea, vestind pocăința și aprepătarea împărăției cerului și botezând în Iordan pe cei ce își mărturisiau păcatele, de unde se numia botezător. Iară cu privire la Mântuitorul zise sf. Ioan: „Eu vă botez pe voi cu apă spre pocăință, iară cel ce vine după mine, mai tare e decât mine, al cărui încălțăminte eu nu sunt vrednic a le purta. Acela va boteza pe voi cu Duhul sfânt și cu foc. A căruia vânturătoare e în mâna sa, și va curăți aria sa, și va aduna grâul său în jirnițe, iară paieile le va arde cu foc nesfîrșit ⁴⁾. După aceea când a venit Isus din Galilea, la Iordan, să se boteze, Ioan în public l'a numit: „mielul lui Dumnezeu cel ce ridică păcatul lumii ⁵⁾. Astfel a mers Ioan înaintea feței Domnului, pregătindu-i căile și făcând poporului cunoșcerea mântuirii lui întru

¹⁾ Vezi: *Minerul* luna lui Iunie și Dr. Gherasim Timuș, *Dictionar agihogic* ... București 1898, p. 435.

²⁾ Luca 1, 5-80.

³⁾ Vezi: *Minerul* luna lui August, 29.

⁴⁾ Mat. 3, 11-12.

⁵⁾ Ioan 1, 29.

iertarea păcatelor și pentru aceea s'a numit înaintemergătorul Mântuitorului. — Întru amintirea nașterii sf. Ioan Botezătorul se așează serbarea ei solemnă, conform mărturiei evangheliei, că mulți se bucurau de nașterea sf. Ioan dimpreună cu Elisaveta ¹⁾, fiind generală acuma în secolul IV. Fiind sf. Ioan prin gura părintelui său, care era umplut de Duhul sfânt, declarat de proroc și înaintemergător al Domnului și primind el mai apoi de la Domnul însuș recunoașterea celei mai mari sfințenii (Mat. 11, 11), e explicabil, dacă acuma foarte timpuriu dăm de venerarea lui și de sărbători așezate în onoarea lui. Acestea din urmă apar în cuvântările ser. Augustin ca „solemnitates”, sărbătorindu-se în zile anumite ale anului bisericesc. Iată ce zice scriitorul Augustin de Ioan: „Cine e așadară acest Ioan? . . . Acesta e Ioan cel mare despre a cărui mărire mărturisește însuș Mântuitorul, când zice: Adevăr zic vouă, nu s'a sculat între cei născuși din femei mai mare de cât Ioan botezătorul (Mat. 11, 11). El întrece pe toți ceilalți: el se înalță peste toți ceilalți. El covârșește pe proroci și are întâitate înaintea patriarhilor. Destul că toți cei născuși din femeie sunt mai puțin decât Ioan” ²⁾. Ioan, afară de Maica Domnului, e unicul sfânt, a cărui zi de naștere o serbează biserică, din cauză că nașterea înaintemergătorului stă în cea mai strânsă legătură cu nașterea Domnului, sau că Ioan era sfințit deja în pântecul maicii sale, sau că conform cu zișa Mântuitorului, între cei născuși din femei nu s'a sculat mai mare decât Ioan Botezătorul, a voit biserică săi deie preferința înaintea tuturor altor sfinși. — Ziua nașterii sf. Ioan e, după istorie, tot așa de nesigură, ca și ziua nașterii Domnului. Însă serbarea ei s'a așezat la 24 Iunie, precum se pare, cu privire la locul evangheliei de la Luca 1, 36, adică șase luni înainte de nașterea Domnului. Dară e și altă explicație mistică pentru fixarea acestei zile. În luna lui Iunie și a lui Decembrie, sunt solstițiile, și anume în Iunie încep a se micșora zilele, iară în Decembrie a se mări. De oarece Ioan Botezătorul zice: „Aceluia, adică lui Isus, se cade să crească, iară mie să mă micșorez” ³⁾, apoi pentru ca să se micșoreze Ioan, s'a așezat serbarea nașterii lui pe 24 Iunie, adică pe timpul când încep zilele a se micșora, iară pentru ca să se înalțe Dumnezeu, s'a așezat serbarea nașterii lui Christos la 25 Decembrie, adică pe timpul, când încep zilele a crește ⁴⁾.

¹⁾ Luca 1, 58.

²⁾ Augustin, Sermo CCXCII. In Natali Ioannis Baptistae c. 2.

³⁾ Ioan 3, 30.

⁴⁾ P. Augustin zice relativ la lucrul acesta: „Quod et natalibus eorum in consuetudine, non ille natus est, sicut tradit ecclesia VIII. Kalendas Iulias, quum Iohannes incipit minui dies; Dominus autem natus VIII. Kalendas Ianuarias, quando dies incipit crescere” (in psalm. 132, n. 11 apud Migne, Patr. lat. T. XXXVII, p. 735). Și în alt loc zice: „Praemissit enim hominum Ioannem, qui tunc nasceretur, cum dies inciperent minui; et natus est ipse, cum dies inciperent crescere, ut ex hoc patet” (Ibid. quod est idem Ioannes: *Minus oportet crescere, me autem minus*) (Ioan. 3, 30) (Sermo CCCLIV, n. 2, ap. Migne, Patr. lat. T. XXVIII, p. 1016; veri și serm. CCLXXXVII n. 3, ibid. p. 1302 serm. CCCLXXX, n. 8, ibid. T. XXXIX p. 1693).

12. Sfinții, măritii și întru tot lăudații, mai marii apostoli Petru și Paul.

Sf. apostol *Petru* era din orașul Galileii, Vitsaida, fiul lui Iona și fratele mai mare al lui Andrei celui dintâi chemat, și se numia Simon, până ce Domnul îi schimbă acest nume în Chifa sau Petru. Sf. Petru a fost unul din cei trei învățăcei mai aleși ai Domnului, pe cari i-a făcut martori ai măririi sale dumnezeiești pe muntele Tavorului și ai umilirii sale omenești, în grădina Ciethsimani. După pogorirea sf. Duh asupra apostolilor, Petru e cel dintâi, care vestește poporului celui uitat pe Isus cel răstignit și trăgându-se pentru aceasta la răspundere, se apără cu hărăbie pe sine însuși, învățătura ce o vestea și pe ceilalți apostoli. — Din Ierusalim sau din Iudea, a mers Petru la Antiohia, ca să vestiască evanghelia; iară de aici a trecut el la Pont, Galatia, Capadocia, Bitinia și în urmă să fi mers la Roma, unde, la porunca lui Nero, să fi fost răstignit în anul 67, în ziua 29 a lui Iunie. Petru a rugat, ca să fie răstignit cu capul în jos, dorind a arăta prin această înjosire deosebirea între chinurile sale și cele ale învățătorului său dumnezeesc¹⁾.

Sf. apostol *Paul*, care mai înainte se numia Saul, se trăgea din orașul Tars în Cilicia. Creșterea și cultura sa științifică o câștigă Paul dela renumitul învățător, Gamaliil. Fiind Paul aprins de zel infocat pentru iudaism și de ură cumplită în contra creștinismului, luă scrisori dela arhieru și călători la Damasc, ca să combată acolo pe creștini, însă darul dumnezeesc, prin o întâmplare minunată puse capăt zelului său celui orb. Aproape de oraș adecă, îl incunjură pe Paul deodată o lumină din cer și căzând el la pământ, auzi cuvintele: Saule, Saule de ce mă prigonești? Deci întrebând el: Cine ești tu, Doamne? primi răspunsul: Eu sunt Isus, pe care tu îl prigonești. Și întrebând Paul: Doamne, ce voiești să fac cu, a zis Domnul către el: Scoală-te, și intră în cetate, și îți se va spune ție ce trebuie să faci. Pentru că Paul pierduse vederea, îl duseră hărăbii cari erau cu el pe cale, în oraș. Aici, la porunca Domnului, îl căută învățăcelul Anania și punându-și pe el mâinile a zis: Frate Saule, Domnul Isus, cel ce s'a arătat ție pe calea, pe cari veneai, m'a trimis, ca să vezi și să te umpli de Duhul sf. Și îndată au căzut dela ochii lui ca niște solzi, și a văzut îndată, și revăzându-se s'a hotezat²⁾. Din acest moment se schimbă Paul deodată, prefăcându-se — cum zice s. Augustin³⁾ — din lup în miel, din persecutor turbat, într'un vestitor neobosit al evangheliei, învățător și apostol al popoarelor. În această calitate cutrieră sf. apostol Paul născu parte a lumii cunoscute de pe atunci, vestind evanghelia, întorcând biserică, luptându-se cu mii de pericole și cu feluri de necazur.

¹⁾ Eusebius, Hist. eccl. l. III, c. 1. Hieronymus, De viris illustribus c. 1. (Migne, Patr. lat. T. XXIII, p. 638).

²⁾ Fapt. ap. 9, 1-19.

³⁾ Serm. 273 de Paulo apost.

persecutat de dușmanii săi infuriați. Pentru zelul său neobosit fu închis în Roma de două ori, până ce în fine în timpul închisorii a doua, a fost condamnat de împăratul Nero la moarte, tăindur-i cu sabia capul și câștigând în aceeași zi ca și Petru cununa nevedejii a martirajului¹⁾.

Ziua morții acestor doi apostoli se serbează din timpurile străvechi ale bisericii creștine. Acuma în secolul IV, dăm de sărbătorește sf. Petru și Paul. Locurile înmormântării lor erau pentru creștini locuri sfinte de rugăciune și în aceste locuri se ridică pe timpul împăratului Constantin biserică nouă, măreață. Sf. Ieronim scrie: Când eram tânăr și învățam în Roma, mergeam în zilele invierii dinpreună cu cei de o vârstă cu mine la locurile de înmormântare ale apostolilor și ale martirilor²⁾. În secolul IV se ridică o biserică în onoarea sf. apostoli Petru și Paul și în Constantinopole³⁾, iară dela sf. Iustin Chisostom, sf. Leon cel Mare, dela Petru Chisologul († 450) și Maxim, episcopul Turinului (jumătatea II a sec. V), avem cuvântări pentru sf. Petru și Paul⁴⁾. Din secolul VI a început în Constantinopole a se serba ziua sf. apostoli Petru și Paul, adevărată ziua de 29 Iunie, cu solemnitate mare. După Teodor Anagnostul sau Lectorul senatorul roman Fest a fost acela, care, venind ca legat dela Roma la curtea constantinopolitană, a îndemnat pe împăratul Anastasie (518), ca memoria apostolilor Petru și Paul să se serbeze aici cu deosebită onoare și pietate⁵⁾. Deci, deși ziua aceasta și înainte de îndemnarea lui Fest a fost cunoscută și serbată, totuș după aceasta s'a serbat ea cu mai multă solemnitate⁶⁾.

13. Sfântul măritul proroc Ilie, numit și Tesviteanul, dela locul său natal Tesvi din Perea.

Sf. Ilie din momentul nașterii sale fu ales de providința dumnezească de luminător și îndreptător al oamenilor, de muștrător și pedepșitor al făcătorilor de rele. Prințând răutatea adâncă rădăcină în inima poporului israelitean și lășindu-se închinarea de idoli nu numai la curtea regelui Achav, care își lua femeie pe Iezabel, fiica împăratului Sidonenilor, ci și la popor, sf. Ilie cu zel infocat se opuse închinării de idoli, și, petrecând Achav și poporul în fărâdelegi, se rugă la Dumnezeu lui Israel, să nu ploaie, și n'a plouat trei ani și șase

¹⁾ Ilie quarto decimo Nerone anno, eodem die, quo Petrus, Romae pro Christi capite truncatus sepultusque est in via Ostiensi (Hieronymus, De viris illustribus c. 5 ap. (Migne, Patr. lat. T. XVIII, p. 647).

²⁾ Hieronymus, In Ezechiel c. 40.

³⁾ Sozomen, Hist. eccl. Lib. VIII, c. 17.

⁴⁾ Cf. K. A. Heinrich Kellner, I, c. p. 164.

⁵⁾ Theodorus Lector, Hist. eccl. I, II c. 16, ed. Vales, p. 518; Theophanes, Chron. ad ann. 492.

⁶⁾ Vea: Nicephorus Callistus, Hist. eccl. I, II c. 16, și Lib. XVI c. 35.

luni. În acest timp se ascunse sfântul, pentru că viața lui era periclitată. Lângă pârâul Cherub, stângându-și selea cu apă din el, pe când corbii trimiși de Dumnezeu îl nutreau cu pâine și carne. Secând acest pârâu, Dumnezeu îl trimise la o femeie văduvă în Sarefta Sidonului. Aici fiicu Ilie cu ajutorul lui Dumnezeu că și pușinul untdelemn, ce avea feracia, când venise la ea prorocul, nu scăzu până la zilele, ce can a dat Dumnezeu ploaie pe pământ. Murind fiul văduvei din Sarefta, Ilie lea înviat, suflând asupra lui de 3 ori. După cei 3 ani lipsiți de ploaie, aplecându-se Achav la cântă și căutând pe proroc, acesta i-se arătă lui și-l înduplecă să adune în muntele Carmil pe toți izraelitenii și pe preoții minciunosi ai lui Baal, să precepe aici un sacrificiu și în fața lui Ilie și a preoților lui Baal, să se arate puterea Dumnezeului celui adevărat astfel că acela se va adeveri ca atare, care va aprinde sacrificiu prin foc din cer. Aceasta se făcu și preoții lui Baal se rugară la Dumnezeul lor de duminecă până către seară, dară înzădar, căci rugăciunea lor rămase neauzită, pe când Iahve, în urma unei rugăciuni scurte, călduroase, a lui Ilie, trimise foc din cer, mistuî sacrificiul preparat de Ilie și lemnele și apă cea din groapă și pietrele și lutul, arătându-se astfel că Iahve e dumnezeul cel adevărat. Deci întunecându-se cerul cu nori și cu vânt, s'a făcut ploaie mare. După aceste minuni, cari vorbesc așa de evident pentru puterea Dumnezeului celui adevărat, s'ar li cocotit, că atât Achav, cât și poporul israelitean vor fi părăsit căile ne dreptății și ale fărădelegii, dar nu! Achav era prea slab, Iezabel prea demoralizată, poporul israelitean prea ușor și prea nestatornic, și minunile lui Dumnezeu n'au putut realiza aceea, ce n'au putut să realizeze cuvintele și amenințările lui. Persecutând Iezabel pe Ilie, se retrage el la Berșeba, în Iudeia și de acolo mai departe, în muntele Choreb. Aici vorbește Ilie cu Dumnezeu, care i-se arăta în sunete de suflare ușoară, îl mângăie și-i vestește, că nu toți izraelitenii l'au părăsit pe Dumnezeu, ci că sunt încă 7.000 de bărbați, cari nu și-au plecat genunchiele înaintea lui Baal și în urmă îi descopere pierderea lui Achav, a Iezabelei și a întregii lor case aceea ce se întâmplă pe timpul tiului lui Achav, Ioram. Așisderea îi poruncește Dumnezeu lui Ilie, ca să ungă pe Azail împărat peste Siria și pe Iehu împărat peste Istraîl și pe Elisei proroc în locul său¹⁾. Vizitând sf. Ilie încă odată pre învâțecii săi în Cielgala, Betsil și în Ierchon, ajunge petrecut de ei până la Iordan, împărțește aici cu coșocul sau apele Iordanului și trece peste el numai cu Elisei. Ei încă nu ajunseră departe, și iată un ear de foc și cai de foc au despărțit pe amândoi și s'a luat Ilie, cam 895 de ani înainte de Christos, cu vifor mare ca spre cer²⁾.

Pentru Ilie, acest vestitor zelos al adevărului și organ al lucrărilor dumnezeiești, oamenii din toate timpurile simțiau deosebită simă și

1) Cart. III. a împăr. c. 17—19.

2) Cart. IV. a împăr. c. 2. 1—12.

pietate. Contemporanii lui Ilie îl numiau pe el omul lui Dumnezeu¹⁾, într'a cărui gură e adevărat cuvântul lui Dumnezeu și în semn de simă deosebită cădeau înaintea lui pe față²⁾ și ingenunchiau înaintea lui³⁾. Pe timpul lui Isus Christos, Iudeii privind la minunile lui Isus îl țineau de prorocul Ilie⁴⁾. La schimbarea la față a Domnului nostru Isus Christos, Ilie, ca reprezentant al prorocilor, se arată pe muntele Tavorului dinpreună cu Moisi, vorbind cu Isus Christos. Din timpurile apostolilor venerarea sf. proroc Ilie se continuă în biserică lui Christos fără de întrerupere. În secolul IV sf. Ioan Chrisostom⁵⁾ și sf. Augustin⁶⁾ au ținut în onoarea sf. proroc Ilie cuvântări, cari arată, că memoria acestui proroc s'a serbat în acest secol atât în orient cât și în occident.

14. Tăierea onoratului cap al măritului proroc înaintemergătorului și botezătorului Ioan.

Irod Antipa, fiul lui Irod celui Mare și tetrarhul Galileei, își luă de soție pe Arca, fiica împăratului Arabiei; dară plăcându-i mai târziu Irodiada, soția frățini-său, Filip, a lăsat pe soția sa legitimă și și luă de soție pe Irodiada, soția frățini-său. Această fărădelege nu o putea suferi Ioan, vestitorul pocăinței, și-i zise lui Irod: Nu ține căde ție să fii pe femeia fratelui tău. De aceea se mâniă Irod și l-a băgat în închisoare. Iară Irodiada cugeta la pierderea lui și voia să-l omeare, dară nu putea. Că Irod se temea de Ioan și știindu-l hărbat drept și sfânt și considerându-l făcea chiar cu plăcere multe după statul lui. Și făcând Irod în ziua nașterii sale ospăț hoierilor și căpitănilor și celor mai mari ai Galileei, fata Irodiadei a intrat și a jucat și plăcând lui Irod și celor ce ședeau cu dânsul, regele a zis către fată: Cere dela mine ce vei voi și voi da ție. Și s'a jurat ei, că ori ce va cere dela dânsul, va da ei, până la jumătate din împărăția lui. Și întrebând fata pe maică-sa, ce să ceară, i-a zis aceasta: capul lui Ioan Botezătorul. Deci cerând fata capul lui Ioan Botezătorul, regele s'a înfrîstă, dară pentru jurământul și pentru cei ce ședeau împreună cu dânsul, n'a voit să o scârbiască pe ea. Și îndată trimițând regele pe servitorul, a tăiat acesta capul lui Ioan în temniță; și l-a adus în tepsie și l-a dat fetei, și fata l-a dat maicei. Și auzind în vâțăceii lui, au luat trupul lui și l-au pus în mermânt⁷⁾.

După tradiție demnă de crezământ, locul înmormântării lui

¹⁾ Cant. III. a Impar. 17, 18, 24.

²⁾ Ibid. 18, 7.

³⁾ Cant. IV. a Impar. 1, 13.

⁴⁾ Mat. 16, 14.

⁵⁾ Ioannes Chrysostomus, Hom. in Petrum apostolum et in Heliam prophetam.

⁶⁾ Augustin, Sermones de tempore, serm. CCI.

⁷⁾ Marco 6, 17; Mat. 14, 3.

Ioan, a fost Samaria, unde rămăseră osămintele până în timpul persecuției iuliane, din 362. În anul acesta păgânii scoaseră osemintele sf. Ioan Botezătorul și le arseră; iară creștinii luând rămășițele moaștelor le duseră la Alexandria, predându-le sf. Atanasie¹⁾, care le așeză deocamdată într-o biserică. Mai târziu se așezară ele în biserică ce o zidi patriarhul Teofil în onoarea sf. Ioan Botezătorul pe ruinele dărâmate ale templului lui Serapis. Sfințirea bisericii acesteia a aflat loc în 27 Mai 385 sau 386. După Tillmont²⁾ să se fi transportat moaștele sf. Ioan în biserică zidită de Teofil în 29 August al anului numit. — Ca argument pentru deosebita pietate a creștinilor, cu care serbau ei de timpuriu memoria sf. Ioan servesc învățăturile fericitului Augustin³⁾ pentru ziua pomenirii sf. Ioan.

Ziua nașterii capului sf. Ioan Botezătorul se serbează în 29 August și pentru nevoințele și moartea Botezătorului, ca e împreună cu ajunare.

Afară de sărbătorile expuse, întâlnim în cărțile bisericești încă sărbători ale multor sfinți de însemnătatea liturgică a sfinților expuși, precum ale sf. apostoli și evangeliști Matei, Marcu, Luca și Ioan și ale altor apostoli, a sf. 40 de martiri, a sf. Ioan Gură-de-aur, a sf. Grigorie Teologul ș. a., cari serbându-se de biserică, se serbau și de popor. Însă prin prea multe sărbători poporul se destrama în privința materială și morală, căci el petrecea mare parte a timpului în nelucrare și în beție; deci spre a delătura aceste rele trebuia numai decât redus numărul sărbătorilor strâns obligatoare pentru popor. Prima încercare în direcțiunea aceasta se făcu în Austro-Ungaria de sinodul Carlovăț în anul 1774, care compunând o consemnare de sărbători anumite, le declară de obligatoare pentru popor. După incorporarea Bucovinei la Austria se regulă și aici la porunca împăratului Iosif II.⁴⁾ chestiunea sărbătorilor, introducându-se în planul regulamentului spiritual pentru Bucovina din anul 1786, cap. 4, § 17 o consemnare de sărbători, analoagă celei a sinodului numit, compusă cu conțelegerea mitropolitului din Carlovăț. Dară și această consemnare conținea prea multe sărbători obligatoare, și pentru aceea stăruirea

¹⁾ Rufin., Hist. eccl. L. 2. c. 28. vezi și Theodoret., Hist. eccl. L. 3. c. 7 și Philostorg., Hist. eccl. L. 7. c. 4.

²⁾ Tillmont, Memoires, I, 44; VII, 163.

³⁾ Augustinus, Sermo CCCVII et CCCVIII.

⁴⁾ Sensoarea de cabinet din 27. August 1784.

relativă la reducerea sărbătorilor nu încetă, căci Consistoriul Bucovinei fu provocat cu decretul aulic din 20 Fevruarie 1787, de a se pronunța dacă nu s'ar mai putea reduce numărul sărbătorilor induse în regulamentul menționat. De asemenea pași se îndrumară și în biserica ortodoxă din Ungaria și Transilvania. Consimțind consistoriul Bucovinei cu reducerea ulterioară a sărbătorilor, i se împărtăși o consemnare de sărbători introduse în biserica din Ungaria și Transilvania, întărită pentru întrebuintare în referințele victiei publice civile și de instanța politică prin decretul guvernial din Leov din 5 Iulie 1787, Nr. 15.643. Această consemnare în care se primi și serbarea sf. Ioan din Succava, ca patron al țării, se publică cu cercularul consistorial din 28 Aprilie (10 Mai) 1816, Nr. 229 și 295, apoi se republică cu ordinul Consistoriului din 3/15 Decembrie 1840 și în urmă ordinul Consistoriului din 28 Martie (9 Aprilie) 1884, Nr. 3896, având valoare în biserica Bucovinei și în prezent și conținând atât sărbătorile domnești, cât și cele ale Maicei Domnului și ale sfinților, ce s'au expus în articolul prezent.

După realipirea Bucovinei la patria mamă, sf. Sinod nu a făcut nici o consemnare nouă. Așa că a rămas acelaș uz și bisericește sărbătorim, tot aceleași zile. Numai pentru officii parlamentul a stabilit sărbătorile legale pentru serviciile publice. Aceste sunt următoarele :

Sf. Vasile, Botezul Domnului, sf. Ioan, Unirea Principatelor și a tuturor Românilor, Întimpinarea Domnului, Bunavestire, sf. Paști, sf. Gheorghe, Înălțarea Domnului, sf. Treime, „10 Maiu”, Proclamarea Independenței și a Regatului sf. Constantin și Elena, sf. Petru și Pavel, Adormirea și Nașterea Maicei Domnului, Înălțarea sf. Cruci, sf. Dimitrie, Arhang. Mihail și Gavriil, sf. Nicolae, Crăciunul și zilele de Duminică ¹⁾.

¹⁾ [Art. 18 al Regulamentului pentru aplicarea legii statutului funcționarilor publici. — Monitorul Oficial 144 din Noembrie 1923].

ARTICOLUL III.

Despre ajunări sau posturi.

§ 52. Despre ajunare in general.

Biserica orânduind să se ajuneze într'un timp hotărit înainte și in ziua unor sărbători mari precum și in zile, cari amintesc de patimile și moartea Mântuitorului și instituind ca pentru aceste ajunări deosebite rânduieli bisericesti, ajunările formează in biserica ortodoxă un obiect insemnat in cultul dumnezeesc, stau cu dănsul in strânsă legătură și tot așa și cu timpul sau anul bisericesc, și pentru aceea urmează in chip firesc, ca să se trateze despre ajunări sau posturi la acest loc, aceea ce se va face intru cele următoare.

Ajunarea e un act și un mijloc necesar de virtute și prin urmare de mântuire. Ea înfrânează poftele cele rele, e un fel potrivit al penitentei și un mijloc de a înalța spiritul la privirea și prețuirea bunurilor mai înalte suprafirești, a-l face capabil pentru primirea darului și pentru tot felul de virtute. Ajunarea e de folos pentru trupul nostru. La Sirah (37, 14) cetim: Cine este înfrânat își prelungește viața. Acest adevăr il recunosc și înțelepții păgâni. Licurg, legiuitorul Spartan, cerea ca tineretul din Sparta să se în-delectnicească cu post aspru, să se rețină de bucate plăcute și gustoase. Astfel a crescut un neam sănătos și viguros. Un medic renumit din anticitate, Hipocrates ajuns la o vârstă înaintată întreat, ce a făcut și cum a trăit de a ajuns atât de adânci bătrânețe, a răspuns: Eu nici-odată nu m'am sculat dela masă de tot sătul. Dovezi vii despre acest adevăr avem și in biserica cea veche, Sf. Paul, cel dintâi eremit, a trăit 113 ani cu toate că bea numai apă și pe zi mânca o bucășică mică de pâne. Sfinții Antonie, Păinutie, Sava, Ioan din Egipt au trăit până la o sută de ani. Și acela care a postit mai aspru ca aceștia, Sf. Ioan Chrysostom, zice: Ajunarea astâmpără corpul, înfrânează poftele cele neregulate, lămurește și inaripează sufletul, il înalță și-l ușurează¹⁾. Iară fericitul Augustin spune: Ajunarea curățește inima, supune spiritului corpul, face sufletul aplecat la

¹⁾ Ioan n. Chrysost., In cap. I. Cienc. hom. 10.

căință și la zdrobire, împrăștie răul patimelor, stinge fierbințeala poftei și aprinde flacăra castității ¹⁾).

Ajunarea ca o faptă plăcută lui Dumnezeu se află parte exercitată în testamentul vechiu și cel nou, parte recomandată ²⁾, și istoria învață, că ajunarea de-a pururea s'a privit de biserică, ca o faptă bună și lui Dumnezeu plăcută, exercitându-se, la început, la timpuri determinate și la prilejuri deosebite din propria imboldire, iară după aceea hotărându-se ca o regulă sau lege formală.

Ajunarea, *νηστεία*, jejunium, e reținerea (continentia, *ἐγκράτεια*, *ἀσκησις*) de mâncare și băuturi spirituoase după măsura și felurimea bucatelor sau după rigorozitatea ei și e, după prescripțiile bisericesti, de mai multe grade. Ea constă sau în totala abținere de bucate și de băuturi spirituoase (*πενεγκράτεια*, inedia); sau în mâncarea de bucate uscate, adică pâne și apă, odată pe zi după ora a nouă (*ἐρηροφαγία*, comestio rerum aridarum sive siccarum) ³⁾; sau în mâncarea de pâne și de legume cu unt-de-lemn și vin de mai multe ori pe zi; sau în urmă în mâncarea de pește dimpreună cu vin ⁴⁾. Cele dintâi două graduri de ajunare formează ajunarea adevărată, iară felurile de pe urmă ale ajunării se numesc deslegarea ajunării sau deslegare de post. — Ajunarea după prescripțiile bisericesti poate să fie generală, precum sunt cele patru posturi de peste an și cele două zile de peste săptămână; sau locală, așezată în care care loc din pricina unei nenorociri, și particulară după o deosebită îndătinare sau după prescriptul spiritualului.

Ajunarea prescrisă de biserica ortodoxă se împărțește după timp, în ajunare de mai multe zile și în ajunare de o zi. Prima ajunare de mai multe zile e marea patruzecime, a doua, a sfinților apostoli, a treia, a Născătoarei de Dumnezeu și a patra, a nașterii Domnului; iară ajunarea de o zi e miercuria și vineria fiecărei săptămâni, afară de unele

¹⁾ Augustin, *Sermones de tempore*, serm. 207.

²⁾ 2. Moisi 24, 28; 5. Moisi 9, 9, 18; Judec., 20, 26; 1. Imp. 7, 6; 3. Imp. 19, 8; Iuda 4, 11; Mat. 4, 2; 6, 16, 17, 21; Marcu 9, 29; Fapt. ap. 13, 2; 2. Cor. 6, 5.

³⁾ Δὲ τὸ νόμον τῆς πεντεκακοστής νηστείας ἐπιπορευόμενος. Sinod. Laedic. can. 50.

⁴⁾ Explicarea la can. 64 al sf. apostoli: *Typicon*, Iasi 1816, cap. 34, pag. 42.

săptămâni cari se vor numi la rândul lor, apoi ziua înălțării onoratei cruci, ziua tăierii capului sf. Ioan Botezătorul și ajunul înainte de arătarea Domnului.

§ 53. Ajunarea patruzecimii.

După exemplul Domnului nostru Isus Christos, care înainte de a începe chemarea sa profetică s'a retras în pustie, ajunând 40 de zile și 40 de nopți ¹⁾ și având în vedere cuvintele Mântuitorului: „Vor veni zile, când se va lua dela dânșii mirele și atunci vor ajuna” ²⁾ biserica a așezat ajunarea de 40 de zile a paștelor (τεσσαρακωστή, quadragesima) începând-o de luni, șapte săptămâni înainte de paști, și continuând-o până vineri la pavecernița sâmbetei lui Lazar. Cu această ajunare biserica a împreunat dela sâmbătă lui Lazar până la duminica învierii, ajunarea săptămânei patimilor intru amintirea patimilor și a morții lui Isus Christos și astfel se continuă ajunarea patruzecimii, ce se numește și ajunarea sau postul mare timp de șapte săptămâni ³⁾.

Postul paștelor sau patruzecimea a fost chiar din secolele prime ale bisericii creștine cel mai însemnat timp de post, precum se vede aceasta din canonul 50 al sinodului din Laodicea și 69 al apostolilor și din mărturiile sf. părinți și scriitorilor bisericești ai timpului amintit.

Origen zice: Noi avem zilele patruzecimii, cari sunt sfințite prin ajunare, noi avem ziua a patra și a șasea a săptămânii, în cari ajunăm solemn ⁴⁾. Sf. Ieronim scrie: Noi ajunăm una patruzecime după tradițiunea apostolilor de acord cu toată lumea ⁵⁾. Sinodul I. ecumenic din Nicea, în canonul său 5 hotărăște, ca sineade locale să se facă în fiecare eparhie de două ori în an și anume unul mai înainte de patruzecime... iară al doile în timpul toamnei, vorbind despre patruzecime, ca de o instituțiune de mult existentă. Așisderea vorbește despre patruzecime sf. Atanasie ca despre un timp de

¹⁾ Mat. 4, 2.

²⁾ Mat. 9, 15; Luca 2, 20.

³⁾ Cf. Simeon Tesal., Respunsuri către mitropolitul Gavril, răsp. la intr. 52 și Величина Новая скрижалъ, Изд. Кораблева и сирахова 1870, p. 272.

⁴⁾ Origen., Hom. 10 in Levitic. (I. Migne, Patr. gr. T. XII. 528).

⁵⁾ Hieronym., Epist. 41. ad Marcellam c. 3 (Migne, Patr. lat. T. XXII. 475).

ajunare cunoscut ¹⁾. Eusevie numește patruzecimea timp de pregătire pentru sărbătoarea paștelor ²⁾. Iară sf. Vasile zice: Ajunarea e totdeauna de foșe, anume celor ce și-o aleg, . . . mai ales însă acum, când porunca se vestește în toată lumea. Și nu e nici o insulă, nici un pământ, nici un oraș, nici un popor, nici capătul cel mai extrem al lumii, unde să nu se audă acea poruncă . . . ³⁾. Iară constituțiunile apostolice ⁴⁾ ordonă în privința patruzecimii următoarele: După aceste zile să observeți ajunarea patruzecimii în memoria victiei lui Christos și a legii date. Inșă această ajunare să se țină înainte de ajunarea paștelor, începându-o de luni și lăsându-o vineri. Deci terminându-se ajunarea, începeți săptămâna sfântă a paștelor, în care teți cu înță și cu luare aminte să ajune și să se roage pentru cei ce s'au trecut.

După cum ni raportează sf. Irineu ⁵⁾, Tertulian ⁶⁾, Eusevie ⁷⁾ și alții postul paștelor, care chiar la început se numia patruzecime, fiind imitare a postului de 40 de zile al lui Christos, nu se observa cu privire la numărul zilelor de post de toși în acelaș mod, căci unii postiau înainte de pașt numai o zi, alții două sau trei și iarăș alții mai multe zile, până la o săptămână.

O mărturie prețioasă despre existența ajunării paștelor în secolul

¹⁾ Athanas., Epist. encycl. ad Episcop. n. 4. (Migne, Patr. gr. T. XXV. 232); ejusd. Apolog. ad Constantium Imp. c. 15. (Migne, Patr. gr. T. XXV. 613); ejusd. Apolog. de fuga sua c. 6. (Migne, Patr. gr. T. XXV. 652).

²⁾ Eusebius, De solemnitate paschali c. 4. (Migne, Patr. gr. T. XXXII. 1247).

³⁾ Basil., Sermo X. de ieiunio (Migne, Patr. gr. T. XXXII. 1247).

⁴⁾ Const. apost. L. V. c. 13.

⁵⁾ Οὐδὲ γὰρ μόνον κατὰ τῆς ἡμέρας ἐστὶν ἡ ἀναστροφή, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν αἶμα τῆς νηστείας: οἱ μὲν γὰρ ὄντες μίαν ἡμέραν δεῖν νηστεύειν, οἱ δὲ δύο οἱ δὲ καὶ εἰκόσιαι, οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὅρας ἡμερικῶς τε καὶ νυκτερικῶς συμπετροῦσι τῆς ἡμέρας αἵματι. Καὶ τοιαύτη μὲν ποικιλία τῶν ἐπιτηδεύσεων οὐκ ἔστιν ἐφ' ἡμῶν γέγονε, ἀλλὰ καὶ πολλὸν πρότερον ἐπὶ τῶν πατρῶν, τῶν κατὰ τὸ ἀκριβὲς ὡς εἶπε, κρατούσων τῶν καθ' ἀπιστίαν καὶ θεωρουμένων συνήθειαν εἰς τὸ νεπέπειτα ποικιλιότητων καὶ οὐδὲν ἑσπερον εἶναι οὐκ ἀβήρητον τε καὶ εἰρηνεύομεν πρὸς ἀλλήλους καὶ ἡ διαφωνία τῆς νηστείας τῆς ἡμέρας τῆς πίστεως συνίστησι. Irenaeus ap. Euseb., Hist. eccl. L. 5. c. 24.

⁶⁾ Certo in evangelio illos dies ieiunio determinatos putant, ut quibus ablatas cal sponas, et hoc eas iam solos legitimos ieiuniorum Christianorum abolitis legalibus et prophetis vetustatibus . . . sicut et apostolos observasse, nullum aliud imponentes iugum certorum et in commune omnibus obeundorum ieiuniorum. — Tertull., Liber de ieiunio c. 2.

⁷⁾ Euseb., l. c. L. 2. c. 17.

III ni dă epistola lui Dionisie, episcopul Alexandriei, către Vasilide, episcopul Pentapolei. Pe timpul acela era diferență între bisericile principale în privința momentului serbării învierii Domnului și al încheierii ajunării. Unii frați, precum zice Dionisie, întrerup ajunarea la cântatul cucosului, alții după apusul soarelui, frații dela Roma așteaptă cucosul, cei din Egipt însă încetează a ajuna mai curând. La întrebarea lui Vasilide, care ar fi momentul cel adevărat al serbării învierii și al încheierii ajunării, Dionisie răspunde că acest moment ar fi acela, în care a înviat Domnul, dară de oarece despre acest moment lipsesc relațiuni exacte, nu se poate răspunde la aceasta într'un mod hotărât.

Dionisie parcurge apoi rapoartele evanghelice și continuă a zice: Pe cei ce foarte se grăbesc, încetând a ajuna pe la miezul nopții, îi înfierăm ca pe niște lacși și neînfrânați... iară pe cei ce se mai înfrânează, rătăcesc mai mult și așteaptă până la straja a pira a nopții (adecă dela era a noua a nopții, vra să zică a treia după miezul nopții, până la răsăritul soarelui), în care Mântuitorul umblând pe mare s'a arătat celor ce navigau, îi primim ca pe niște viteji și iubitori de osteneală. Pe cei ce au încetat a ajuna într'aceea când au voit sau când au putut, să nu-i prea supărăm, căci și cele șase zile ale ajunării nu le petrec toți în mod asemănător. Unii adecă petrec toate zilele neconținut fără mâncare, alții două, alții trei, alții patru zile, alții nici una. Celor ce mult s'au ostenit în ajunare neconținută, aproape leșinând de slăbiciune, li se permite mâncarea mai timpuriu. Iară cei ce în cele patru zile precedente nu numai că n'au ajunat neîntrerupt, dară n'au ajunat defel, și poate încă s'au imbuibat, și apoi ajunând neîntrerupt numai vineri și sâmbătă, se țin ca și când ar fi făcut lucru mare, că perseverează până dimineață, cred că nu s'au luptat în mod egal cu cei ce mai înainte s'au luptat mai multe zile¹⁾.

Mai târziu se privia chiar timpul de o săptămână pentru postul paștelor, ca insuficient și așa se prelungi acest post, în secolul IV, la 40 de zile, apoi la șase săptămâni și în urmă chiar și peste șase săptămâni, și anume la șapte. Cu toate acestea el se numia și acuma patruzecime și se considera ca un post de 40 de zile, care număr se socotea în acest mod, că săptămâna paștelor, ca *πέντη τεσσαράκοντα*, se număra la sărbătoarea paștelor, iară duminica florilor și sâmbăta lui Lazar se priviau ca sărbători deosebite, cari nu încăpeau în numărul zilelor patruzecimii²⁾

¹⁾ Dionysius, Epistola canonica ad Basilidem la Pitra, Iuris ecclesiastici tractatorum historia et monumenta, T. I. Romae 1864, p. 543. Cf. și Socrat., Hist. eccl. I, 5, c. 22, Sozomen., Hist. eccl. Lib. 7, c. 19 și Leo M., Sermo 42 al. 41 de Quadragesima (Migne, Patr. lat. T. XIV, 275).
²⁾ Cf. M. O. Почель, Литургия или наука о богослуженью церкви православ., Львовъ, 1863 p. 488.

Sf. Ioan Chrisostom arată scopul *patruzecimii*, când zice: Mulți din vechime pășiau la misterii fără de preparare și precum se întâmpla, și mai ales pe timpul, pe când le-a așezat Christos. Deci văzând părinții dauna ce se naște din aceasta, hotărîră cu unanimitate, *patruzeci de zile* de ajunare, de rugăciuni, de vestirea cuvântului dumnezeesc și milostenie, de servicii dumnezești, pentru ca în aceste zile noi toți prin rugăciune și milostenie, prin ajunare și lacrimi, prin mărturisire și prin toate celelalte să ne curățim cu îngrijire și așa după putință să pășim cu conștiința curată ¹⁾. Și sf. Ambrosie zice: Cele *patruzeci de zile* nu sunt prescrise spre chinuire, ci spre câștigarea vieții eterne, pentru ca noi în acest timp, prin mai deasă ajunare și rugăciune să ne spălăm de pedepsele păcatelor noastre ²⁾.

Iară cât de *observarea postului patruzecimii*, apoi canonul 69 al sfinților apostoli hotărăște, că dacă vre un episcop, sau presviter, sau diacon, sau ipodiaton, sau lector, sau cântăreț sf. *patruzecime* nu o ajună . . . să se caterisească, fără numai de s'ar opri pentru boală trupească, iară de va fi laic, să se aforisească. — Canonul 50 al sinodului din Laodicea zice, că nu se cuvine în *patruzecime* a deslega iei săptămânii celei de pe urmă și a disonora toată *patruzecimea* ei se cade toată *patruzecimea* a o ajuna cu mâncare uscată ³⁾. — Și canonul 59 al sinodului 6 ecumenic oprește în timpul *patruzecimii* tot felul de mâncare, ce provine dela vietăți, așadară nu numai carne, dară și ouă și brânză, amenințând pe clerici, cari n'ar observa această rânduială, cu caterisire și pe laici cu aforisire ⁴⁾. Iară tipicul

¹⁾ Chrysostomus, Adversus Iudaeos oratio 3. in eos qui primo pascha ieiunant c. 4. (Migne, Patr. gr. T. XLVIII. 867).

²⁾ Ambrosius, De Noë et Arca c. 13 (Migne, Patr. lat. T. XIV. p. 400).

³⁾ Vezi și can. 29. al sin. 6. ecum.

⁴⁾ Creștinii cei vechi observau în timpul *patruzecimii* porunca abstenenței de carne și de brânză așa de strict, că întâmplându-se pe timpul împăratului Iustinian o foamete generală și ordonând acest împărat, spre a alina necazul poporului, ca să se vândă în marea ajunare carne cu prețuri scăzute, poporul nu numai că nu cumpra carne, dară și sili pe vânzătorii a părăsi locurile de vânzare. (Niceph. Callist. Hist. eccl. I., 17. c. 12). După sf. Ioan Chrisostom în timpul *patruzecimii* vechii creștini nu gustau vin și unt-deleamni, ci în decursul ei se mulțuiau cea mai mare parte cu pâine și cu apă. (Chrysost., Hom. 4. de statuta ad populum Antiochenum la

bisericeii ortodoxe prescrie în privința observării timpului patruzecimii următoarele: Întru sfânta și marea patruzecime, în ziua dintâi a săptămânii dintâi, adică luni, nici decum nu se cuvine a mânca, așisderea și marți. Iară miercuri, după săvârșirea dumezezeștii liturgii celor mai înainte sfintite mâncăm pâne caldă și din semintele cele de mâncare caldă și se dă și apă caldă cu miel. Iară cei ce nu pot să păziască cele două zile dintâi, mănâncă pâne și beau apă, marți, după vecernie, așisderea și bătrânii. Sâmbetele și duminicele, deslegăm numai la untdelemn și la vin. Iară întru celelalte săptămâni, ajunăm până seara cinci zile, mâncând mâncare uscată, afară de sâmbăfa și duminică. Pește în sfânta și marca patruzecime nu mâncăm, afară de sărbătoarea bunevestiri a prea sfintei Născătoare de Dumnezeu și de duminica stălpărilor¹⁾.

Regulând biserica modalitățile ajunării, ne învață ca totodată, că ajunarea corporală fără de cea spirituală, că abstenența de mâncare și de băutură fără de abstenența de păcate, fără de adevărată rugăciune, fără de serioasa căință și fără de fapte bune, nu-i aduce celui ce ajună nici un folos. Cei bolnavi, copiii și cei bătrâni și în general cei neputincioși se desleagă de obligământul ajunării²⁾. Totuși cei neputincioși în privința corporală sunt obligați a observa în timpul patruzecimii, ca și în celelalte ajunări, ajunarea spirituală, ferindu-se de păcate și făcând faptele iubirii și ale îndurării.

Foarte frumos învață aceasta sf. Ioan Chrisostom, când zice: Dacă nu din cauza slăbiciunii corporale nici o zi nu poți petrece fără de mâncare, nimic, fiind înțelept, nu-ți va face pentru aceasta reproș. Căci noi avem pe un Dumnezeu prea bun și iubitor de oameni, care nu cere ceva, ce întrece puterile noastre. El nu cere dela noi numai decât retinere de bucate și ajunare și nu numai, ca să petrecem fără

Migne. Pat. gr. T. XLIX, p. 68, unde cetim: Καὶ οἱ μὲν ὁλοκλήρους ἡμέρας διὰ διακρίσεως ἄριστοι, οἱ δὲ πᾶσι οἴνου μόνον, οὐδὲ ἐλαίου, ἀλλὰ κατὰς ἐξέτακτος ἡμέρας τῆς ἑσπερίας ἐκβάλλοντες τραπέζης, ἄρτων καὶ ὕδατος χρωμένοι μόνον, τὴν Τεσσαρταστήν διακρίσασκεν ἄριστοι — Cf. și Augustinus, cont. Faustum, l. 30, c. 5).

¹⁾ Tipton, loc. cit. 1810, cap. 34, p. 42.

²⁾ Vezi: Intich, n. 1 a 10, dimpreună cu răspunsurile sf. Timotei al Alexandriei în Πλάσιον καὶ Responsa canonica Synodici Alexandriae episcopi, cap. VIII et X. In Pitra, Ius eccles. Graecorum hist. et monum. T. I. Romae 1864, p. 631—632.

măncare, ci să ne retragem dela afacerile lumești și cu toată sârguința să ne ocupăm cu cele spirituale. Dacă ni-am întocmi noi viața cum se cuvine și ni-ar fi aminte de afacerile spirituale; dacă am mânca numai atâtă, cât e de lipsă spre susținerea noastră, și dacă noi toată viața noastră am lucra numai cele bune, atunci nu ni-ar fi de lipă ajunarea. Însă fiind că firea omenească e trândavă, și fiindcă ea lene se dedă la lene și la desfrânare, pentru aceea ni-a dat Dumnezeu nostru cel iubitor de oameni, ca și un părinte duios, medicina salutară a ajunării, ca prin ea să se stârpiască desfrânarea, și grija lumescă să ieră direcțiune la activitate spirituală. Dacă așadară din acești prezenti s'ar afla unii, cărora nu li permite debilitatea corporală, a petrece fără de hrană, atunci liniștindu-se pentru debilitatea lor corporală să nu se retragă dela această învățătură, ci să o asculte cu atât mai mult zel și cu sârguință. Noi avem cu mult mai multe căi, cu cari se deschid ușele intrării libere la Dumnezeu, decât numai reținerea de bucată. Cel ce mănâncă și nu poate petrece în ajunare, să deie cu atât mai multă pomenă, să se roage cu mai multă căldură, să arete mai multă aplecare la ascultarea învățăturii dumnezeiești, la care debilitatea corporală nu face împedecare, să se împace cu dușmanii săi și să alunge din inima sa ura și răsunarea. Cel ce face aceasta, ajună cu adevărat așa, cum cere dela noi Domnul¹⁾.

Țimpul patruzecimii creștinii cei vechi îl țineau drept timp de preparare pentru primirea sfintelor sacramente al pocăinței și al euharistiei, grăbindu-se a se curăți de păcate prin căință, prin ajunare, prin rugăciune și prin felurite fapte de îndurare, precum prin cercetarea bolnavilor și a celor închiși, prin împăcarea celor indușmăniți ș. a. Și fiindcă timpul patruzecimii se privia de timp cel mai potrivit pentru sporirea vieții mai înalte spirituale și a virtușii, pentru aceea creștinii cei vechi, în decursul patruzecimii, în toată ziua se adunau în biserică la rugăciune, la ascultarea cuvântului dumnezeesc și a învățăturii, ce o împărtășiau păstorii bisericii²⁾. Și în ziua de astăzi se privește de biserică timpul

¹⁾ Chrysostomus, In cap. I. Genes. homil. 10 (Migne, Patr. gr. T. LIII, p. 82); cf. și Homil. 18 de statutis ad popul. Antioch. (Migne, Patr. gr. T. XLIX, p. 179-181).

²⁾ Chrysostomus, In cap. I. Genes. homil. 11 (Migne, Patr. gr. T. LIII, p. 82); Augustinus, Sermones de tempore, sermo 140 in Quadragesima (Migne, Patr. lat. T. XXXIX, p. 2019, unde cetim: Et ideo rogo vos, fratres carissimi, ad Vigiliam matutina surgite, ad Tertiam, ad Sextam, ad Nonam ante cenam convenite. Nullus se a sancto opere subtrahat, nisi quem infirmitas, aut publica utilitas, aut forte certa et grandis necessitas tenuerit occupatum. Nec solum verba sufficit quod in Ecclesia divinas lectiones auditis: sed etiam in domibus...).

patruzecimii de cel mai potrivit timp pentru căință și pentru curățire de păcate. A patra poruncă bisericească sună astfel: Să ni mărturisim de patru ori pe an păcatele înaintea preotului hirotonit după canoanele bisericii ortodoxe. Aceia însă, cari sunt înaintați în pietate și religiositate, pot să se mărturisească în fiecare lună. Cei mai simpli sunt datorți cel puțin odată pe an să-și mărturisească păcatele lor, și aceasta trebuie să se facă în timpul sf. patruzecimi¹⁾. Apoi pentru ca și biserica dimpreună cu noi să coopereze la atingerea scopului ajunării a încunjurat ea serviciul dumnezeesc în timpul patruzecimii cu o mulțime de rânduieli și ceremonii, diferite de cele de peste celalt timp al anului bisericesc, urmărind cu aceste rânduieli liturgice, să deștepte în creștini simțămintele de umilință, de întristare pentru păcatele lor, de căință. Pentru aceea nu se serbează în timpul patruzecimii, afară de sâmbătă, duminică și de bunăvestirea Maicii Domnului deplina liturgie, ci numai cea a darurilor mai înainte sfințite²⁾, ca prin lucrarea îmbucurătoare a liturgiei depline, după care în timpurile cele vechi urmau agapele sau așa numită cina de iubire, să nu se împușineze simțământul de întristare și de căință propriu timpului de ajunare. Tot din acest motiv nu se serbau în timpul patruzecimii nici zilele natale ale martirilor, ci memoria lor se petrecea sâmbăta și duminică³⁾ și în fine opri biserica în timpul patruzecimii a se face nunți, sau a se serba zile de naștere⁴⁾, iară legile statului opriau în vechime, jocurile teatrale, petrecerile și desfătările⁵⁾.

Ajunarea sf. patruzecimi, care, spre deosebire de celelalte ajunări anuale, se numește ajunarea cea dintâi sau ajunarea mare, e mai aspră decât celelate ajunări; și apoi și ajunarea săptămânei patimilor e mai aspră decât cea a patruzecimii. Constituțiunile apostolice ordonă pentru săptămâna patimilor următoarele: În zilele paștelor (adecă în săptămâna patimilor) ajunați, începând de luni până vineri și sâmbătă, șase zile, mâncând numai pâne, sare, fructe

¹⁾ Mărtur. ortod. a bis. cat. și apost. Part. I. Răsp. la întreb. 90.

²⁾ Can. 49 al sinod. din Laodic. și 52 al sinod. oecum.

³⁾ Can. 51 al sinod. din Laodic.

⁴⁾ Can. 52 al sinod. din Laodic.

⁵⁾ Cod. Theod. Lib. XV, tit. V, lex 5.

uscate și hând numai apă și vă abțineți atunci de vin și de carne, căci acestea sunt zile de întristare, și nu zile festive. Și anume vineria și sâmbăta, cei ce pot să nu guste nimic până la cântarea de noapte a cucușului. Cine însă din cauza slăbiciunii nu poate ajuna amândouă zilele, să ajune cel puțin sâmbăta ¹⁾. — Iară sf. Epifanie al Ciprului zice: Cele șase zile de paști (adecă a săptămânei patimelor) tot poporul le petrece cu xirofagie, adecă cu mâncare uscată, mâncând numai pâne cu sare și hând apă, și aceasta seara; iară cei mai zeloși continuă ajunarea prin două, trei și patru zile, și unii și prin toată săptămâna până la cântatul cucușului noaptea spre ziua invierii ²⁾.

Conform cu constituțiunile apostolice și cu zisele sf. părinți, biserica ortodoxă ordonă în săptămâna patimelor ajunarea de felul al doilea, adecă mâncare uscată, iară vineri și sâmbăta, totală abstenență de mâncare pentru cei cărora li e cu putință.

Ajunări sf. patruzecimi îi premerg trei săptămâni de preparare pentru ajunare, începând dela duminica vameșului și a faiseului, până la duminica lăsatului de brânză, care timp e menit ca credincioșii să se prepare succesiv pentru ostenețele cele mari ale ajunării patruzecimii. Mai ales săptămâna ultimă, a brânzei, e o pregătire pentru ajunare, căci biserica oprește în această săptămână mâncarea cărnei și permite numai a mânca brânză, ouă, unt și lapte, conducându-ne astfel succesiv la ajunare deplină.

§ 54. Ajunarea sfinților apostoli.

Precum anul cel firesc are patru timpuri, adecă primăvara, vara, toamna și iarna, așa și biserica a așezat în decursul anului său patru ajunări, și astfel e ajunarea cea mare.

¹⁾ Constituțiunile apostolice induc și motivul pentru orânduirea aceasta, când continuă. „Căci zice Domnul despre sine: Dacă se va lua mirele dela ei, vor ajuna într-o acie zile. Deci în aceste zile a fost luat dela noi Domnul de Iudei și răstignit pe cruce și socotit cu filharii. Pentru aceea vă îndemnăm, ca aceste zile să le petreceți ajunând până în seară, precum și noi am petrecut în ajunare, când a fost luat dela noi. Insa în celelalte zile înainte de vineri, mâncați la ora a noua seara, sau după măsura puterilor”. (Const. apost. Lib. V. c. 20).

²⁾ Epiphanius, Exposit. fid. cat. et apost. eccl. c. 22.

care pică în timpul de primăverii ajunarea cea dintâi. Iară a doua ajunare se petrece în timpul de vară, dela duminica tuturor sfinșilor, adecă dela întâia duminică după pogorirea Duhului sfânt, până la serbarea memoriei sf. apostoli Petru și Paul. Această ajunare e instituită cu deosebire în onoarea sf. apostoli Petru și Paul, a căror amintire se serbează în 29 Iunie, dară și în onoarea tuturor sf. apostoli, a căror serbare se petrece în 30 Iunie. Ea s'a instituit în semn de onoare a darurilor Duhului sfânt, care în mod minunat în ziua cincizecea s'a pogorit asupra sf. apostoli, și spre a urma pe sf. apostoli, cari, după ce se pogori Duhul sfânt asupra lor, s'au preparat cu rugăciune și cu ajunare pentru vestirea evangheliei ¹⁾.

Inceputul acestei ajunări datează din secolele prime ale bisericii creștine. Constituțiunile apostolice vorbesc despre ea în următorul mod : „Așadară după serbarea cincizecimii, serbați o săptămână și după aceasta ajunați cealaltă, căci e cu dreptate să ne bucurăm de darul lui Dumnezeu și după ușurarea corpului să ajunăm iarăș” ²⁾. Și sf. Atanasie mărturisește despre ajunarea sf. apostoli, când zice : „Poporul ajunând dela prima duminică ce urmează după sf. cincizecime a mers spre a se ruga la biserică” ³⁾. Tot așa vorbesc de ajunare după cincizecime Teodoret, episcopul Cirului ⁴⁾, și sf. Leo cel Mare, episcopul Romei ⁵⁾.

Despre ajunarea sf. apostoli scrie Simeon Tesalonicheanul următoarele : „Iară ajunarea apostolilor se face pentru onoarea lor și cu dreptul, căci de multe bunătați ne-am invrednicit prin ei și pentru că ajunării și înfrânării și ascultării până la moarte lucrători s'au arătat nouă și învățatori. Iară noi după așezămintele apostolilor cele date prin Clemens după pogorirea Duhului sfânt ne veselim o săptămână, pentru că nu cu înțana să ne îngreuiem, precum avem învățatură, și după săptămână aceea ajunăm de rând, onorind pe apostolii cei ce ne-au învățat ca să ajunăm” ⁶⁾.

¹⁾ Fapt. ap. 13, 2—3.

²⁾ Const. ap. Lib. V. c. 25.

³⁾ Athanas., Apolog. de fuga sua.

⁴⁾ Teodoretus., Hist. eccl. L. II. c. 14.

⁵⁾ Leo M., Sermo 19, al. 18, c. 2.

⁶⁾ Simeon Tes., Răspuns la întreb. 54.

Inceputul acestei ajunări se indreaptă după cincizecime și precum ziua pogoririi Duhului sfânt se schimbă mai în fiecare an conform cu schimbarea zilei paștelor: așa și ajunarea sf. apostoli în tot anul se schimbă, fiind mai lungă ori mai scurtă, după cum cade paștele și prin urmare și pogorirea Duhului sfânt se serbează mai timpuriu ori mai târziu. Ajunarea cea mai lungă e de șase săptămâni, iar cea mai scurtă de o săptămână cu o zi ¹⁾.

De almintrelea, ajunarea sf. apostoli nu e așa de riguroasă ca a patruzecimii, fiind permis la o samă de zile a mânca unt-de-lemn și a bea vin, iară la altele a mânca și pește.

În timpul ajunării apostolilor, tipicul bisericii ordonă a nu mânca în trei zile ale săptămânii, adică luni, miercuria și vinerea unt-de-lemn și a nu bea vin, ci a ajuna până la ora nouă și la această oră a mânca numai mâncare uscată: iară marția și joia, a nu mânca pește, ci numai unt-de-lemn și a bea vin, și în urmă sâmbăta și duminica a mânca pește. Iară întâmplându-se luni, marția și joia, în decursul acestei ajunări, serbarea memoriei unui sfânt cu doxologie mare, se desleagă la pește: iară miercuria și vinerea, numai la unt-de-lemn și la vin, mâncând în aceste ultime două zile numai odată în zi. Întâmplându-se miercuria sau vinerea serbarea memoriei unui sfânt cu privighere sau serbarea memoriei sfântului, cătuia e închinată biserica, se desleagă la unt-de-lemn, la vin și la pește ²⁾.

§ 55. Ajunarea Născătoarei de Dumnezeu.

A treia ajunare de mai multe zile e cea a Născătoarei de Dumnezeu (*νηστεία της Θεοτόκου*), sau cea de toamnă, așezată înaintea de schimbarea la față a Domnului și a adormirii Maicii Domnului, prelungindu-se timp de două săptămâni, dela ziua 1 până la a 15 a lunei lui August. Biserica a așezat această ajunare, urmând Maicii lui Dumnezeu, care, înainte de adormirea sa, necontenit a petrecut în ajunare și în rugăciune. Ținând creștinii această ajunare și împărtășindu-se în timpul ei cu sf. sacrameinte, aduc lui

¹⁾ Teodor Balsamon, patriarhul Antiohiei din secolul XII, zice: După șapte zile și mai mult până la sărbătoarea sf. apostoli Petru și Paul sunt îndatorii a ajuna toți credincioșii, laici și monahi, iară cei ce nu vor ajuna să se scoată din ajunarea creștinilor ortodocși. (Epist. ad. Antioh. de jejuniis; vezi și Resp. 55 ad. interrog. Marti Alexandr. patr.)

²⁾ Tipicon, lax 1816, c. 35, p. 44.

Dumnezeu sacrificiu plăcut din numărul zilelor timpul de toamnă și manifestează adevărată iubire către prea curata fecioară Născătoare de Dumnezeu.

Ajunarea Născătoarei de Dumnezeu își are originea în secolele cele prime ale bisericii creștine. Leon cel Mare, episcopul Romei, în una din cuvântările sale, amintește de această ajunare, când zice, că pentru toamnă s'a instituit ajunarea de toamnă în luna a șaptea¹⁾, care instituire s'a întâmplat după dânsul²⁾ din vechime. Luna a șaptea după calculul vechiu roman e luna lui Septemvrie, și fiindcă în luna aceasta ajunau păgânii, ajunarea Născătoarei de Dumnezeu se mută în luna lui August din motivul, că ajunarea creștinilor să nu coincidă cu ajunarea păgânilor³⁾. Așisderea unii creștini ajunau înainte de schimbarea la față a Domnului, iară alții înainte de adormirea Maicei Domnului⁴⁾. După tipicul Studiiilor, ajunarea se ținea în onoarea schimbării la față a Domnului patru zile, după tipicul bisericii din Ierusalim, opt zile, după tipicul bisericii din Antiohia, o zi, adecă în ziua serbării schimbării la față a Domnului. Apoi susțineau unii, că nu e cu cale a petrece ajunarea Născătoarei de Dumnezeu din cauza transmutării acestei ajunări; alții din contră țineau la aceasta ajunare⁵⁾. Pentru ca așadar în privința acestei ajunări să se fixeze pentru toți creștinii ortodocși o regulă generală, hotărî sinodul din Constantinople, ținut în anul 1166, sub prezidiul patriarhului Constantinoplei, Luca Chrisoverghi, ca ajunarea adormirii Maicei Domnului, în acord cu așezămintele vechi, să se țină de toți ortodocșii creștini totdeauna dela ziua 1 până la a 15 a lunii lui

¹⁾ Leo M., Sermo 19 al. 18 c. 2.

²⁾ Leo M., Sermo 14.

³⁾ Beveregius, Synodikon sive Pandectae. T. II. Interpret. ad respons. III. s. patr. Nicolai.

⁴⁾ Simeon Tesalonicheanul zice în privința aceasta: „Iară ajunarea lui August este într-o onoare Maicei lui Dumnezeu — cuvântul, care, știindu-se înainte mutarea sa, putea se nevoia pentru noi și ajuna neavând trebuință de ajunare, căci era curată și prea nevinovată... Dară unii zic, că ajunarea aceasta, fiindcă cad două sărbători în timpul ei, este a schimbării la față a Domnului și a adormirii. Și mie mi se pare, că ajunarea aceasta este pentru amândouă sărbătorile, fiindcă una este pricinuitoare de jumină, iară alta pricinuitoare de milostivire și de solire pentru noi. (Răd. la întreb. 34).

⁵⁾ Bevereg. Ibid.

August, depărtându-se astfel toată invidia despre observarea
ajunării Născătoarei de Dumnezeu ¹⁾

Balsamen vorbind despre acest sinod, scrie, că pe atunci se
indeiau unii despre numărul zilelor ajunării adormirii Maicii Domnului
și a nașterii Domnului. Pentru aceea a întărit însuș prea sfințitul pa-
triarh, că măcar că zilele acestor ajunări nicăirea nu sunt inscrip-
tate în scris; totuș suntem îndatorii a urma tradițiunii bisericicești
nescrise și suntem obligați a ajuna dela 1 zi a lui August și dela
14 zi a lui Noemvrie ²⁾.

Ajunarea Născătoarei de Dumnezeu e mai ușoară decât
cea a patruzecimii și mai riguroasă decât cea a apostolilor
și cea a nașterii Domnului.

După tipicul bisericicesc, în ajunarea Născătoarei de Dumnezeu
ajunăm luniă, miercuria și vinerea până la ora 9 din zi și apoi mâncăm
mâncare uscată; marțea și joia mâncăm fiertură fără de unt-de-lemn,
sâmbăla și duminica fiertură cu unt-de-lemn, hând și vin, iară la
schimbarea la față a Domnului, mâncăm pește de două ori pe zi ³⁾.

§ 56. Ajunarea înaintea nașterii Domnului nostru Isus Christos.

Cea de pe urmă ajunare de mai multe zile e cea de
iarnă, înaintea nașterii Domnului nostru Isus Christos, care
inchipuiește timpul testamentului vechiu, aducându-ni aminte,
cum pioșii patriarhi și dreptii acestui testament, petrecând în
rugăciune și ajunare, așteptau venirea Mântuitorului, și are
de scop a ne prepara pentru demna serbare a nașterii lui
Christos.

Simeon Tesalonicheanul scrie următoarele: Ajunarea nașterii lui
Christos inchipuiește ajunarea lui Moisi, care patruzeci de zile și
patruzeci de nopți ajunând, a primit cuvintele lui Dumnezeu cu litere
pe lespezi de peatră, iară noi, ajunând patruzeci de zile, primim pe
cuvântul lui Dumnezeu cel viu din fecioară, nu scris în pictre, ci în-
trupat și născut ⁴⁾.

¹⁾ Cf. Д. Смолодовичъ, Литургика Изд. 2. 1861. р. 207 și Г. Деболь-
ский, l. c. р. 47.

²⁾ Bevereg. l. c.

³⁾ Typicon l. c.

⁴⁾ Simeon Tesal., Răsp. la întreb. 54.

În tipicul bisericesc se numește această ajunare, ca și ajunarea cea mare, patruzecime (ἡ τεσσαράκοντα), pentru aceea, că ea durează patruzeci de zile. Ajunarea nașterii Domnului nostru Iisus Christos își trage originea din timpurile vechi ale creștinismului, deși nu se poate ști cu precizie timpul așezării ei. Despre existența unei ajunări înaintea nașterii Domnului aflăm indicii, în biserica occidentală, în scrierile lui Augustin ¹⁾ și Leo cel Mare ²⁾. În biserica orientală nu dăm de astfel de mărturii din timpurile acelea. Se vede că ajunarea înainte de nașterea Domnului s'a dezvoltat în biserica orientală din ajunarea ce se ținea în biserica veche creștină în ziua premergătoare arătării Domnului, în scopul pregătirii demne pentru sărbătoarea aceasta, prelungindu-se ajunarea aceasta la mai multe zile și în fine la șase săptămâni.

La început ajunarea nașterii lui Christos n'avea la toți creștinii aceeași extindere, căci unii ajunau numai șapte zile, iar alții mai multe. Spre a aduce în privința aceasta uniformitate în toată biserica, sinodul dela Constantinopole a hotărât în anul 1166, sub prezidiul patriarhului Luca Chrisoverghi, ca toți creștinii să observe ajunarea înaintea nașterii lui Christos timp de 40 de zile, începându-o dela a 15 zi a lui Noemvrie și continuându-o până la 25 Decemvrie ³⁾.

Relativ la modalitatea ajunării, ajunarea nașterii Domnului e egală celei a sfinților apostoli ⁴⁾.

Ziua cea de pe urmă a ajunării nașterii Domnului se numește *ajun*. În această zi se mănâncă la masă grâu amestecat cu alte fructe și cu miere, imitând cu această mâncare ajunarea profetului Daniil și a celor trei tineri, cari se amintesc înainte de nașterea lui Christos și cari se nutriau cu semințe ale pământului, ca să nu se pângărească cu masa împăratului Chaldeilor ⁵⁾. În ziua de ajun se observă la creștini dafina de a nu mânca nimică până la răsărirea stelei

¹⁾ Augustinus, Sermoines de tempore, sermo 236.

²⁾ Leo M., Sermo 2 de jejun. X mensis.

³⁾ Vezi în § de mai înainte ce scrie de aceasta Balsaman.

⁴⁾ Tipicon, l. c. p. 43.

⁵⁾ Daniil 1, 12.

de seară, care li inchipuiește steaua dela răsărit, care a
anunțat nașterea lui Christos.

§ 57. Ajunările de o zi.

Afară de ajunările de mai multe zile, așezate în cele
patru timpuri ale anului înaintea unor sărbători mari, bise-
rica a hotărât și ajunări de o zi, așezându-le, cea mai mare
parte, în zile de cea mai tristă memorie pentru creștini, pentru
ca prin ajunare să se facă ei părtași de patimele și moartea
Domnului sau a sfântului, a cărui memorie o serbează. Iară
la ajunările de o zi se numără :

1. Miercuria și Vineria în toată săptămâna.
Miercuria ajunăm pentru că Miercuri au făcut sfat Iudeii,
să vândă pe Christos, iară Vineria ajunăm pentru însăși
patima și moartea lui Christos ¹⁾. Așisderea ajunăm în aceste
zile, ca să se implinească cuvintele : „Vor veni zile când
se va lua dela dânșii mirele și atunci vor ajuna” ²⁾.

Ajunarea acestor zile e străveche. Canonul 69 al sf.
apostoli ordonă următoarele : „Dacă vre-un episcop sau
presviter sau diacon sau ipodiaton sau lector sau cântăreț,
sf. mare ajunare sau miercuria sau vineria nu o ajună, să
se caterisiască, fără numai dacă i-ar fi cu neputință pentru
boala trupească. Iară de va fi mirean să se aforisiască”.
„Așisderea aflăm mărturie despre observarea străveche a

¹⁾ Canonul 15, al lui Petru din Alexandria; vezi și explicația la canonul 9,
al sf. apostoli. — În constituțiunile apostolice (L. VII. c. 23) celim: Ὑμεῖς δὲ ἢ
τῆς τέταρτης παρασκευῆς ἢ τῆς πέμπτης καὶ παρασκευῆς ἢ τῆς μὲν τῆς πέμπτης ἢ χριστὸς
ἐξήδου ἢ ἀπὸ τοῦ Κυρίου. Ἰσὶδα γρηγορεῖ ἐκαγγεῖλμένους τὴν ἀποστολίαν τὴν δὲ
παρασκευῆς ἢ τῆς πέμπτης ὁ Κύριος ἐν αὐτῇ πάθος τὸ διὰ τῆς τεσσάρων ἡμερῶν Ἰουδαίου.
Mai pe larg se promisi în privința acrasa lei. Augustin, acind următoarele: Cui
quarta et sexta maxime jejuniat ecclesia, illa ratio reddi videtur, quod considerato
evangelio, ipsa quarta sabbati, quam vulgo quartam feriam vocant, consilium repen-
ditur ad occidendum dominum fecisse Iudaei. Intermissa autem uno die, cujus ves-
pera Dominus cum discipulis manducavit, qui finis fuit eius diei, quem vocamus
quintam sabbati, deinde traditus est nocte, quae iam ad sextam sabbati, qui dies
passionis eius manifestus est, pertinebat. Hoc ergo die intermissa, passus est Dominus
(quod nullus ambigit) sexta sabbati. Quapropter et ipsa sexta recte jejuniis deputatur.
(Augustin, Epist. 36, ad Casulanum presbyterum c. 13 la Migne, Patr. lat.
XXXIII, p. 150).

²⁾ Mat. 9, 15.

acestei ajunări în „învățătura celor 12 apostoli ¹⁾”, la Tertulian ²⁾, Clemens din Alexandria ³⁾, Origen ⁴⁾, Epifanie al Ciprului ⁵⁾ și la alți. În timpurile cele dintâi ale creștinismului, creștinii stau în aceste zile, în biserică, la rugăciune ca și ostașii la strajă sau veghie, prelungind serviciul dumnezeesc până la ora nouă a zilei, sau după numărarea noastră, până la ora a treia după amiază. De aici se numiau aceste zile în biserica occidentală, zile de stațiune, dies stationum ⁶⁾.

Deși ajunarea zilelor acestora în canonul 69 al sfinților apostoli, se pune în rând cu ajunarea cea mare, totuși ea nu e așa de riguroasă ca ajunarea cea mare, căci miercuria și vineria de regulă se ordonă a ajuna numai până la ora nouă și a mânca numai odată în zi și în unele timpuri se face deslegare la unt-de-lemn, ba și la pește. Iară deplină deslegare de ajunare se face miercuria și vineria, în următoarele timpuri: 1. în săptămâna luminată a pastelor, în care săptămână în toate zilele se face aceeași servire dumnezească ca și în ziua cea luminată a învierii; 2. dela sărbătoarea nașterii celei după trup a Domnului până la arătarea Domnului, afară de ajunul înaintea arătării Domnului; 3. în săptămâna după cincizecime. Afară de aceea, biserica deslegă de ajunare miercuria și vineria în săptămâna vameșului și a fariseului, în contra datinei Armenilor, cari după orânduirea învățătorului lor, Serghie, ajunau toată aceeași săptămână ⁷⁾. Așisderea se deslegă la ouă și la brânză, miercuria și vineria, în săptămâna brânzei (τροφογία, casei comestio), în contra datinei Iacobiștilor, cari în această săptămână, trei zile una după alta, și anume marția, miercuria

¹⁾ Δόξα τῶν ἁγίων ἀποστόλων c. VIII. (Αἱ δὲ νεστεία: ἡμῶν μὲν, ἔσονται μετὰ τῶν ἁποστόλων νεστεύουσαι γὰρ διούτερον σαββάτων καὶ τριημέτε, ἡμεῖς δὲ νεστεύομεν τετράδα καὶ παρασκίουγ).
²⁾ Tertullian, Liber de jeuniis c. 10. (Migne, Patr. lat. T. II. 1017).
³⁾ Clemens Alex., Stromat. Lib. VII. c. 12. (Migne, Patr. gr. T. IX. 504 sq.).
⁴⁾ Origen, Hom. 10. in Levitic.
⁵⁾ Epiphanius, Exp. fid. cath. et apost. eccles. c. 22. (Migne, Patr. gr. T. XLII. 826); adv. Haer., haer. 75. c. 3. (Migne, Patr. gr. T. XLII. 508).
⁶⁾ Tertullian, Liber de jeuniis c. 10.
⁷⁾ Историч разсужден, о постахъ прав. церкви. Москва. 1837 p. 74.

și joia, ajunau în amintirea postului de pocăință al ^{Ninivie} tenilor, apoi în contra datinei *Tetradizilor*, cari în decursul anului întreg ajunau numai miercuria, adică în ziua a patra a săptămânii, dară toată săptămâna hrânzei ¹⁾.

După datina veche bisericască în multe locuri nu se ajuna miercuria și vineria în tot cursul celor șapte săptămâni ale cincizecimii, adică dela paști până la duminica pogorîrii Duhului sfânt ²⁾. Iară tipicurile cele mai târzii al sf. Sava, al lui Teoder Studitul, al lui Atanasie din muntele Atonului, deslegau de ajunare miercuria și vineria, nu numai la nașterea Domnului, dară și la alte sărbători mari domnești, ale Maicei Domnului și ale unor sfinți. Spre a aduce așa dară uniformitate între tipicurile mai târzii și datina veche bisericască, patriarhii Constantinopolei, Nicolae Gramaticul din secolul XI. și Luca Chrisoverghi din secolul XII., învățară și hotărîră că miercuria și vineria se cuvine să se deslege de ajunare numai la nașterea și la arătarea Domnului.

2. Ajunarea în ziua înălțării onoratei și de viață făcătoarei cruci a Domnului (ἡμέρα τοῦ σταυροῦ). Această sărbătoare stă în cea mai strânsă legătură cu palimele lui Christos și în memoria acestei întâmplări creștinii ajună în această sărbătoare chiar dela introducerea ei întocma așa, ca și miercuria și vineria de peste săptămână. În secolul VII răpindu-se crucea Domnului din Ierusalim de Chosru II., împăratul Persiei, și aducându-se iarăși la Ierusalim de împăratul grecesc Heraclie, s'a întărit și mai mult atât amintirea întoarcerii crucii și înălțarea ei, cât și ajunarea în această sărbătoare.

3. Ajunarea în ziua tăierii capului sf. Ioan Botezătorul. De oarece sf. Ioan Botezătorul a fost vestitorul cel mai zelos al pocăinței și ajunătorul cel mai aspru,

¹⁾ Vezi canonul 33, al sf. Nichifor Mărturisitorul (Συντάγμα τῶν κανόνων ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ Πάπᾶ Τ. IV, p. 430).

²⁾ Tertulian dice: De dominica jejunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare. Eadem unitate a de Pascha in Pentecosten usque gaudemus. (Tertull. de cor. mil. c. 31. *Ασπασ μάρτυρῆς καὶ Ἐπιφάνιος*, ζικάνδ: *Ἄξιον μῆνης τῆς πεντηκωστής ἡμέρας τῶν πεντηκωστίων ἡμερῶν, ἢ ὅτις ὅτις γενεαὶ καὶ γενεαὶ, ὅτις ἡμέρας κροῖσσοῦ.* (Epiphanius, Exp. lib. cath. et apost. ecclesiae c. 22).

decât care nu s'a sculat între cei născuți din femei mai mare ¹⁾, pentru aceea biserica serbează amintirea tăierii capului lui, cu ajunare, care ajunare probabil că se va fi așezat dimpreună cu așezarea acestei sărbători inșes, căci tipicurile zic, relativ la această sărbătoare că ajunarea în ziua tăierii capului sf. Ioan Botezătorul s'a rânduit de vechii sfinți părinți. Această ajunare, precum și ajunarea în ziua înălțării onoratei cruci, constă, după tipicul bisericesc, în abținere nu numai de carne și de hrânză, dară și de pește, permițându-se a mânca numai unt-de-lemn și a bea vin ²⁾.

4. Ajunul înaintea arătării Domnului. În ajunul sărbătorii arătării Domnului cei chemați, se hotezau preparându-se pentru hotez prin ajunare și rugăciune ³⁾. Așisderea seara se sfinția în această zi apa cu sfințirea cea mare a sf. arătării, în memoria hotezului Domnului, care după tradițiune să se fi întâmplat noaptea. Deci creștinii preparându-se pentru serbarea demnă a sărbătorii arătării Domnului și pentru împărtășire cu apă sfințită în această zi, petreceau toată ziua cu ajunare și cu rugăciune aceea ce se observă și în ziua de astăzi, mâncând în această zi numai odată adevă seara, după liturgia sf. Vasile, care e împreună cu vecernia ⁴⁾.

Biserica occidentală avea din vechime următoarele ajunări: 1. ajunarea patruzecimii, quadragesima, 2. ajunările în ziua înainte de sărbători mari sau ajunările vighiliilor, 3. ajunarea vinerei și a sâmbetei, cu care ultima zi fu înlocuită în occident, miercuria, 4. ajunarea în miercuria, vineria și sâmbăta ale celor trei săptămâni înainte nașterii Domnului numită jejunium adventus Domini sau simplu adventus 5. ajunarea în cele trei zile înainte de înălțarea Domnului, cari zile se numiau dies rogationum (Die drei Bitttage) și 6. ajunările celor patru timpuri, jejunium quattor temporum, adevă miercuria, vineria și sâmbăta din săptămâna respectivă după 13. Decembrie, după miercuria cenușie, după pogorirea Duhului sfânt și după înălțarea sfintei cruci ⁵⁾.

¹⁾ Mat. 11, 11; Luca 7, 28.

²⁾ Tipicon, l. c. p. 43.

³⁾ Gregor Naz., Orat. 40 in sanctum Baptisma.

⁴⁾ Comp. și cele despre ajunul nașterii Domnului nostru Ius Christos în § 50

⁵⁾ Comp. l. Fluck. Katholische Liturgik 1855. 2. Th. 1. Abth. S. 803 u. Kellner, l. c. p. 123.

ARTICOLUL IV.

Despre zilele morților.

§ 58. Împărțire.

De credința în nemurirea sufletelor și în învierea corpurilor se razimă datina bisericeii, de a se ruga în zile determinate pentru cei răpăosați întru speranța învierii și a vieții celei eteme. Sâmbăta se adresează biserica în rugăciunile sale, către toți sfinții și face amintirea tuturor creștinilor dreptcredincioși, a părinților și fraților noștri celor mutați din această viață. Însă afară de aceasta sunt în decursul anului bisericesc și alte zile, în cari se face amintire generală sau universală a tuturor celor răpăosați, cari au lipsă de ajutorul și de rugăciunile noastre. Aceste zile determinate de biserică din timpurile străvechi sunt următoarele : 1. Sâmbăta lăsatului de carne, 2. sâmbăta a 2., a 3. și a 4. a marei ajunări și 3. sâmbăta înainte de pogorârea Duhului sfânt despre cari zile se va trăta întru cele următoare.

§ 59. Sâmbăta lăsatului de carne.

În sâmbăta lăsatului de carne se face amintirea tuturor celor din veci răpăosați întru bună credință, din următoarele motive : De oarece mulți credincioși au luat moarte grabnică și fără de timp, neimpărțășindu-se de rugăciunile bisericeii, de rânduielile și de datinele legii, sfinții părinți au hotărât să se facă în această zi rugăciune generală sau ecumenică pentru toți creștinii răpăosați, cuprinzându-se în această rugăciune generală și cei ce la moartea lor s'au lipsit din oarecare întâmplare, de rugăciunile bisericeii. Apoi serbându-se a doua zi, adică în duminica lăsatului de carne, a doua venire a lui Christos la judecată, se face sâmbăta rugăciune pentru toți credincioșii ca imblânzindu-se judecătorul cel înfricoșat și drept, să li deie starea cea de-a dreapta lui în partea dreptilor și sări facă demni de împărăția lui cea cerească. În urmă biserica voiește prin aducerea aminte de moarte și de

Judecătă să insulle trică creștinilor celor ce se află în viață, spre a-i indupleca la luptele ajunării¹⁾.

Despre așezarea amintirii generale a morților în sâmbăta lăsatului de carne, se zice în sinaxarul acestei sâmbete, că sf. părinți, orânduind în această zi amintirea generală a tuturor credincioșilor răpăosați, ei înșiși au luat această rânduială dela sf. apostoli. Deși mărturia aceasta nu se poate accepta, totuș nu incupe îndoială, că acuma de timpuriu se făceau, în zilele hotărâte, rugăciuni generale pentru cei răpăosați, aceea ce se întărește de tipicul sf. Sava și de datina creștinilor celor vechi, cari, adunându-se în zilele determinate²⁾ la mormintele creștinilor, făceau rugăciuni pentru ei.

Din secolul VIII avem dela sf. Ioan Damascen, din secolul IX dela Teodor Studitul și dela Teofan Mărturisitorul, stihire, canoane și tropare, cari și în ziua de astăzi se cântă la amintirea generală a morților, în sâmbăta lăsatului de carne.

§ 60. Sâmbăta a 2., a 3., și a 4., a marei patruzecimi.

Îndemnându-ne biserica în decursul patruzecimii, la luptele folositoare și binefăcătoare aproapelui celui ce se află în viață, provocându-ne a deslega toată legătura nedreptății a da flămânzilor pâne și a aduce pe săracii cei fără de casă în casele noastre³⁾, nu uită ea în acest timp nici de cei răpăosați întru Christos, făcând, în decursul patruzecimii, în toată ziua, rugăciuni pentru cei răpăosați, așa-numite rugăciuni de patruzeci de zile (сорокоусты).

Însă fiindcă aceste rugăciuni nu se pot face la sf. liturgie depline, căci aceasta nu se săvârșește în zilele de rând ale patruzecimii, pentru ca cei răpăosați să nu rămâie ipsiți de rugăciunea și mijlocirea bisericească la deplina sf. liturgie, biserica a așezat probabil că în secolul VII, ca în

¹⁾ Vezi: Sinaxarul sâmbetei lăsatului de carne.

²⁾ Că creștinii din secolele prime se adunau în zilele determinate la sf. rugăciuni pentru cei răpăosați, ni mărturisesc: Sf. Macarie Alexandrinul într-o învățare, a cărei autenticitate însă nu e sigură. (Sermo de exitu animae. . . la Migne Pat. gr. T. XXXIV. 388) apoi sf. Ambrosie. (De obitu Theodosii oratio la Migne, Pat. lat. T. XVI. 1387) și constituțiunile apostolice (Lib. VIII c. 42).

³⁾ Vezi: Triodul, miercuri seara, în săptămâna dinții a postului mare.

sâmbăta a 2. a 3. și a 4. a marelui patruzecimi să se facă rugăciuni generale anume pentru cei răpăosați, rezervând celelalte sâmbete pentru deosebite serbări, și anume cea dintâi pentru serbarea amintirii sf. Teodor Tiron, a cincia pentru lauda Maicei Domnului și a șasea pentru învierea lui Lazăr.

§ 61. Sâmbăta înainte de pogorirea Duhului sfânt.

În sâmbăta pogoririi Duhului sfânt, biserica ne îndeamnă a face amintirea tuturor celor din vezi răpăosaților dreptcredincioșilor creștini, a părinților și fraților noștri pentru aceea, că în ziua cincizecimii s'a sigilat mântuirea lumii cu puterea prea sfântului Duh, carele își extinde lucrarea sa mântuitoare nu numai asupra celor vii, dară și asupra celor morți. Pentru aceea se și adresează biserica, în ziua cincizecimii, în rugăciune către Dumnezeu nu numai pentru cei vii, dară și pentru cei morți, cerându-li acestor din urmă, ca să li facă răpaos în loc luminos, în loc de verdeață, în loc cu răcoreală, de unde a fugit toată durerea, întristarea și suspinarea, așezând sufletele lor în locașurile dreptilor și dându-li pace și iertare de păcate ¹⁾).

Ce se atinge de vechimea acestei zile, e probabil, că ea se serba acum pe timpul sf. Vasile celui Mare, căci acesta, în una din rugăciunile cincizecimii, ce se celesc la vecernie încă în ziua de astăzi și a căror compunere i se atribue lui ²⁾, zice: Tu, Domnul mării cecece este de apurarea și fiul cel iubit al Părintelui celui de sus, cela ce ești lumină pururea strălucitoare din lumină pururea strălucitoare, soarele dreptății, auzi-ne pe noi cei ce ne rugăm tie, și fă răpaos sufletelor robilor tăi, ale părinților și fraților noștri, can au adormit mai înainte, și ale celorlalte rudenii după trup și ale tuturor celor de o credință cu noi, pentru cari și pomenire facem acum ³⁾. Așisderea se induce această serbare și în tipicul vechiu al sf. Sava; iară cântările la rânduiala bisericască a acestei zile sunt dela aceeași autori.

¹⁾ Vezi: Dumnică cincizecimeii la vecernie în Pentecostar, Neamț 1848, p. 155.

²⁾ Вѣнѣяннѣ Новаѣ Сирѣдаль, 1870 p. 540 și Г. Дебольскін. Дип. Богослуженія. Т. II. p. 336.

³⁾ Pentecostar, ibid.

care au compus rânduiala bisericească a celorlalte zile consacrate amintirii morților.

Atare de sămbetele induse se fac, în unele biserici ortodoxe, rugăciuni pentru cei răpăsași, și în special pentru ostași dreptcredincioși, ca în cazul pe câmpul de război, și în sămbăta înainte de ziua amintirii sf. marelui martir Dimitrie (26 Noemvrie). Amintirea morților în ziua aceasta s'a instituit mai întâi în biserică din Rusia, și anume în anul 1380, după victoria renumită asupra Tatarilor de marele duce Dimitrie Ioanovici Donschij, trecând apoi serbarea acestei amintiri și la alte biserici ortodoxe¹⁾.

SECȚIUNEA III.

Locurile liturgice.

§ 62. Impărțire.

Deși lui Dumnezeu în tot locul i se poate aduce laudă și închinăciune, căci însuș Christos zice: „Că va veni timpul, când nici în muntele acesta, nici în Ierusalim vă veți închina”²⁾, totuși pentru rânduialile serviciului dumnezeesc și pentru necesitățile religioase ale credincioșilor se cer locuri determinate și anume menite pentru acest scop. Ca atare loc i-a servit lui Isus Christos până la așezarea sf. euharistiei templul de la Ierusalim, unde învăța poporul³⁾.

Iară după ce a așezat Christos sf. euharistie, creștinii se adunau în case particulare, unde petreceau în rugăciune, ascultau cuvântul dumnezeesc și serbau sf. euharistie, prinzându-se aceste case de primele biserici creștine.

Așa un loc a fost casa, în care Christos în mai multe rânduri se arată învățăcelilor adunați⁴⁾, apoi casa, despre care se scrie în faptele apostolilor⁵⁾, că în ea locuia Petru și ceilalți apostoli și în care s'a pogorât Duhul sfânt asupra lor, deci casa Mariei mamei lui Ioan, unde se adunau la rugăciune învățăceii Domnului și ceilalți

¹⁾ Сомр. Г. С. Дебольский, Попечение правосл церкви о спасении мира... Изд. 4. С.-Петербург. 1894 г. 282 și П. Лебедевъ, Наука о богослуж. правосл церкви... Москва 1881 г. 186.

²⁾ Ioan 4, 21.

³⁾ Ioan 2, 13 și 5, 1.

⁴⁾ Mc. 16, 14; Lc. 24, 33; Ioan 20, 10.

⁵⁾ Fapt. ap. 1, 13; 2, 2.

credincioși¹⁾, mai departe casa lui Nimfan²⁾, unde așisderea credincioși făceau rugăcini etc.

Formându-se cu timpul comune creștine, se ridicară și biserici proprii, precum a fost și cea din Antiochia, despre care se vorbește în faptele apostolilor 11, 26. În timpurile persecuțiilor, creștinii neavând voie a se aduna în biserici pentru a aduce lui Dumnezeu laudă, se adunau în mormintele martirilor, sau în vizunii și peșteri, sau în alte locuri mai sigure³⁾. Un loc unde creștinii se adunau cu predilecție pentru a săvârși serviciul divin erau catacombele, unde se înmormântau și credincioșii. Dar de altfel ori unde aveau ocaziune se adunau și aduceau laudă lui Dumnezeu. „Tot locul” zice Dionisie din Alexandria „în care ne mână nevoia, câmpul, deșertul, naia, staulul, închisoarea, ni servește pentru serbarea sfântă în locul templului”⁴⁾. Totuș, în secolul III, mai slăbind uneori persecuțiile, se ridicară în multe locuri biserici. Că în secolul III, se aflau acum multe biserici, se vede din plângerile creștinilor, că păgânii li risipesc bisericile⁵⁾, din edictul împăratului Dioclețian, de a închide și risipi bisericile creștine⁶⁾ și din decretul împăratului Galienus, ca episcopii să-și recupe locurile bisericesti și să edifice pe ele biserici⁷⁾.

Scuturând creștinismul, dela împăratul Constantin cel Mare incoace, cătușele în cari îl pusese păgânismul, începură a se ridica prea frumoase biserici, ale căror număr se înmulția pe zi ce mergea. Constantin însuși edifică în capitalele și unele orașe mai însemnate ale imperiului roman, biserici, precum în Constantinopole: cea a Sofiei, a sfintei Irine, a sf. apostol Ioan, a sf. Mihail ș. a.; în Roma: cea a Mântuitorului, a sf. apostol Petru, a sf. apostol Paul, a sfintei cruci ș. a.; în Ierusalim: biserica sf. mormânt; în Vithleem: biserica Mântuitorului, în Antiohia și în multe în alte orașe.

¹⁾ Fapt. ap. 12, 12.

²⁾ Ep. c. Col. 4, 15.

³⁾ Comp. Eusebius, De vita constant. L. III, c. 48.

⁴⁾ Ap. Eusebium, Hist. eccl. L. VII, c. 22.

⁵⁾ Arnobius, Adv. gentes, Lib. 4, c. 34.

⁶⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. VIII, c. 2.

⁷⁾ Eusebius, ibid. L. VII, c. 13.

Așadar, din timpurile cele dintâi ale creștinismului, erau locuri sfinte determinate, cari, sau erau menite exclusiv și imediat pentru serviciul dumnezeesc, ca bisericile și paraclisele, sau serviau mediat acestui scop, cum erau camerele și sinterimele. — Întru cele următoare se va trata în special despre locurile sfinte, și anume despre biserică, despre paraclise, despre campanarii și despre cimitire.

A. Despre biserică.

§ 63. Noțiunea și numirile bisericii sau ale locașului dumnezeesc.

Biserica e acel loc sfânt, public, în care, preamărindu-se Dumnezeu, se aduce sacrificiul cel prea sfânt al lui Christos și în care, adunându-se credincioșii, se fac părtași de adevărurile și darurile mântuirii, ce li se mijlocesc de organele instituite de Christos¹⁾.

Locașul în care credincioșii se adunau în scopul serviciului dumnezeesc a avut în decursul timpurilor, felurite numiri. El se numia *κυριακόν*, *κυριακή*²⁾, dominicum, domus dominica, casa Domnului³⁾; *ἐκκλησία*⁴⁾, *ἐκκλησιαστήριον*, ecclesia, mai întâi adunarea credincioșilor ca mare, apoi și edificiul cel sfânt; *οἶκος θεοῦ*, *οἶκος ἐκκλησίας*, *τῶν ἐκκλησιῶν οἶκος*⁵⁾, domus Dei, domus ecclesiae, căci biserică în adevăr e casa lui Dumnezeu, unde Domnul e real prezent și unde a promis a asculta rugăciunile credincioșilor; *οἶκος προσευχῆς*⁶⁾ sau numai simplu *προσευχή*, domus orationis, locus precum faciendum, oratorium, cu care numi.c. întrebându-se ca la Iudei numai pentru case mai mici, se în-

1) Ἐκκλησία ἐστὶν οἶκος θεοῦ, ἔνθα ἡ μουσικὴ συνθυσία γέρονε, καὶ τὰ ἔθνη τοῦ ἱερατείου, καὶ ἄξιον πηλοῦσα. Ἐνθα ὁ κύριος καὶ ἡ τράπεζα ἡ ψαλμωγὴ καὶ ἰσομετρία καὶ οἱ ἐν αὐτῇ μαρτυροῦνται, τὰ θεῖα δόγματα τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. C. I. M. A. N. S., Rerum eccl. contempl. la Migne, pat. D. T. 98 p. 385.

2) De unde cuvântul „Kirche” și „церковь”.

3) Sin. din Anchira, can. 15; sin. din Neoces. can. 15; sin. din Laodice. can. 28.

4) De unde numele italian „chiesa” și cel francez „église”.

5) Eusebius. Hist. eccl. L. VII. c. 38; L. VIII. c. 13; L. IX. c. 9.

6) Mat. 21, 13; Marc. 11, 7; Luca 19, 46.

semnau primele locuri de adunare ale creștinilor ¹⁾. Mai târziu se află în locul numirii din urmă mai adeseori numirile προσευκτήρια, εὐκτήρια, εἶσι εὐκτῆριοι ²⁾. Se mai numia locașul dumnezeesc βασιλική ³⁾ (scil. πρὸς vel εἰς) basilica, de unde și cuvântul nostru biserică, adecă casă regească, pentrucă în ea se aduce laudă și preamărire înă paratului împărașilor.

Cu numele „basilice” se însemnau la început bisericile cele mari și frumoase zidite de împăratul Constantin cel Mare ⁴⁾. Bisericile aceste mărețe se numiau astfel de bună seamă din cauza, că modul lor de zidire în liniamente generale consuna cu al basilicilor romane, adecă al celor edificii mari și spașioase ale statului, cari erau destinate pentru șinerea pertratărilor judecătorești și a vânzărilor negușătorești. Aplecându-se odată numele acesta la biserică creștine, numirea „βασιλική” seamănă să fi fost lărgită resp. adâncită. Creștinii adecă numind o biserică „βασιλική” nu gândiau mai mult la basilicele romane, la regele, βασιλεύς, lumesc, ci la locașul dumnezeesc, la regele ceresc, a cărui locuință e biserică, și în înțelesul de locuință a regelui ceresc era numirea potrivită pentru fiecare și cea mai mică biserică.

Se mai numiau localurile în cari credincioșii se adunau la adus sacrificii și rugăciune: Μαρτύρια ⁵⁾, martyria, confessiones sau și memoriae ⁶⁾. Cu numele acesta se însemnau bisericile rădicate în șinterimele creștine deasupra mormintelor sau osemintelor martirilor ⁷⁾. Având edificiile aceste sfinte între altele și scopul de a păstra memoria martirilor creștini purtau ele și numele „memoriae”. Tot cu numele „μαρτύρια” se numiau în secolele cele prime și bisericile construite numai în onoarea martirilor, ba uneori chiar și bisericile consacrate pe numele persoanelor dumnezeești cum bunăoară biserică zidită de Constantin cel Mare pe muntele Golgotha, care se numia: „Τῶ Σωτήρος μαρτύριον” ⁸⁾. Bi-

¹⁾ Fapt. ap. 1b, 13, 16.

²⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. 10. c. 3.

³⁾ Eusebius, De vita Constant. L. 3. c. 32.

⁴⁾ Comp. Eusebius, De vita Const. L. III. c. 31-60.

⁵⁾ Comp. Athanasius, Ep. ad monachos sive solitarios (μαρτύριον Πίτρον): Chrysostomus, Hom. 26, in ep. II. ad Corinth.

⁶⁾ Comp. Augustinus, Enarr. in Psalm. 65. n. 4; de civit. Dei L. 22. c. 10.

⁷⁾ Eusebius, De vita Const. L. III. c. 48.

⁸⁾ Cf. Athanasius Bibliothecarius, Hist. eccl. ex Theophane la L. P. Migne, Pat. gr. T. CVIII. 1215.

6 v. 1946
p. 1000 Seta

sericele, cari erau consacrate in memoria martirilor sau a confesorilor purtau numele acestor din urmă, numindu-se martirii sau confesorii patronii bisericelor ¹⁾.

Cu *μαρτύριον* sunt înrudite numirile „ἀποστολαίων” și „προφηταίων”, cu cari se însemnau bisericile zidite in memoria unui apostol, respective a unui profet ²⁾; iară cu numirea „κρυπταί”, cryptae, se însemnau biserici și paraclise subterane, cari se construiau sub pământ din oarecari temeiuri locale și istorice.

In urmă se numiau bisericile creștine și „temple”. La început numirea „templum” se evita cu îngrijire din cauză, că cu dânsa se însemnau și capiştele păgânilor; mai târziu, după ce a fost invins serviciul idolilor și multe temple păgâne au fost transformate in biserici creștine, a intrat in întrebuințare, numindu-se edificiile de cult ale creștinilor adeseori „temple” ³⁾. Cu toate acestea numirea „templum”, din cauza ideei păgâne imbinată cu dânsa n'a intrat nicăeri in uz general și oficial, ci se întrebuința mai vârtos ca numire oratorică și poetică ⁴⁾.

§ 64. Forma, direcțiunea și situațiunea bisericelor.

Forma cea mai veche a bisericii creștine e cea a patruunghiului lungăreț (oblonga, *δρεμυκτῆ*) sau a naiei, care, in partea de răsărit se încheie într'un semicerc. Constituțiunile apostolice prescriu in privința aceasta următoarele: „Mai întâi să fie casa (lui Dumnezeu) lungăreată, îndreptată spre răsărit, având pastoforii de amândouă părțile către răsărit, și fiind asemenea naiei ⁵⁾”. Această formă a avut arca lui Noe și templul lui Solomon, și ele au fost modele și la construirea bisericii creștine. Iară cu forma patruunghiulară a bisericii se simboliza forma templului celui mare a lui Dumnezeu, a pământului, pe care atât păgânii, cât și iudeii și,

¹⁾ Paulin. Nolan., Epist. 3. ad Alypium et epist. 26 ad Sebastianum.

²⁾ Comp. Sozomen, Hist. eccl. L. VIII. c. 17; L. VIII. c. 9. 10.

³⁾ Comp. Ambrosius, Ep. 33; Lactantius, Divin. instm. libr. VII. L. V. c. 2.

⁴⁾ Comp. Dr. T. Tarnavschii, Zidirea, întocmirea și decorarea din Dumnezeu a locușului dumnezeesc. Cerniufi 1894, p. 16 și 17.

⁵⁾ Constit. apost. lib. II c. 57.

în saut, expunerele cele vechi și-l închipuiau în forma unui patruunghiu.

Această formă o aveau basilicele cele vechi, forma cea mai simplă și mai potrivită, de a cuprinde în lăuntrul bisericii rădă în lumea aceasta o mulțime mare de oameni.

A doua formă principală a bisericii e cea a crucii¹⁾, mai ales din timpul, de când Constantin cel Mare primea crucea ca semn de apărare și de scut al imperiului și al creștinismului. Prin forma crucii însă, nu se scoase forma patruunghiului a bisericii și nici însemnarea ei nu se schimbă prin această formă. Căci crucea e un patruunghiu dublu

pus peste elăți și cei vechi aflau în cruce simbolizată lumea cea în patru unghiuuri.

St. Ieronim zice: „Forma crucii, ce este ea alta, decât patruunghiuul lumii? La cap e răsăritul soarelui, dreapta fine miezul nopții, miază-noaptea răsă în mâna stînga, și la picioare e apusul”²⁾.

Forma crucii o avea sau exteriorul bisericilor, sau numai interiorul lor căpăta această formă prin punerea columnelor. Așa ca b. e. biserica sf. Sofiei din Constantinopol, care forma pe din afară un patruunghiu lungăreț, în lăuntru însă, o cruce³⁾.

Rotunde nu se află în timpurile cele mai vechi, căci având templele păgâne și cele mai multe teatre formă rotundă, creștinii o evitau la bisericile lor. În timpurile mai târzii însă, se află și această formă, și în acest caz, adeseori forma rotundă e împreunată cu cea a crucii⁴⁾.

Ce se atinge de direcțiunea bisericii, aflăm de timpuriu, că direcțiunea spre răsărit era regulă. Intrarea în biserică era dela apus, locul apunerii soarelui, al nopții, sim-

¹⁾ *Ἡ μὲν οὖν ἀρχαία ἐκκλησία οὐκ ἔσχε ἄλλου ἢ τετραγώνου ἑξωτερικῆς μορφῆς.* Evagrius, Hist. eccl. I. c. 14. — *Βασίλειον... ἡ τοῦ σταυροῦ ὄψις.* Procopius Caesar. De aedific. lat. I. c. 13.

²⁾ *Ipsa species crucis quid est, nisi forma quadrata mundi? Oriens de vertice signis, Actus deorsum tenet. Ausiter in larva consistit, Occidens sub plantis firmatur.* Hieronymus, Comment. in Marc.

³⁾ Cf. L. Bingham, *Origines ave Antiquitates ecclesiarum*. Vol. III. p. 174.

⁴⁾ L. Luffe, *Langè*. II. Bd. p. 603.

bolul innumericului spiritual, al păgânismului, al păcatului, și cel ce intra în biserică avea în față altarul spre răsărit, adică spre soarele spiritual, care e Christos, lumina lumii ce vine dela răsărit. Această direcțiune, a bisericii o cer constituțiunile apostolice ¹⁾, și această direcțiune o și avea biserică în vechime ²⁾ și se cere să o aibă și în ziua de astăzi.

Mai departe se cere, ca biserică să fie situată pe loc înălțat. Aceasta s'a observat la construirea bisericilor chiar din secolele cele prime ale creștinismului ³⁾, deoarece biserică cea pământească e icoana bisericii lui Christos edificată pe piatră ⁴⁾, cetatea lui Dumnezeu stând deasupra muntelui ⁵⁾. Situațiunea înălțată a bisericii se privia și ca o indicare a Sionului celui vechiu, ba ea este — precum se exprimă fer. Augustin ⁶⁾ — însuș Sionul cel adevărat. În fine aduce aminte situațiunea bisericii de cetatea cea nouă cerească, de Ierusalimul cel stânt, pe care Ioan, în apocalipsa sa, l'a văzut peșorindu-se din cer, dela Dumnezeu ⁷⁾.

Materialul, din care se zidește biserică, încă trebuie să corespundă spiritului creștin. Mai înainte de toate e o piatră fundamentală (temelia). Aceasta simbolizează pe Domnul nostru Isus Christos. E „piatra pe care zidarii nu au băgat-o în seamă, dar care a devenit piatra cea din unghiu” [Mat. 21. 42 — Luca 20. 17 — Marc. 12. 10] și despre care zice ap. Paul: Altă fundament nu poate nime pune, decât acel ce a pus „Isus Christos”. I. Cor. 3. 11. Pe această temelie care după ritualul nostru se sfințește indeosebi, se zidește biserică. Materialul poate fi piatră, cărămidă sau lemn, din care se durează mai departe biserică, dar e de preferat un material tare și durabil.

¹⁾ Lib. II. c. 57.

²⁾ Tertullian, Apologetic. adv. gentes c. 16 (Migne, Patr. lat. T. I p. 48); Lib. adv. Valentinianos c. 3 (Migne, Patr. lat. T. II. p. 580); autorul epistolei lui Tit. Atanasie „Quaestiones ad Antiochum diaconum”, quaest. 37 la Migne, Patr. gr. T. 28, p. 620.

³⁾ Asa scrie Tertullian: „Bisericile noastre sunt totdeauna la locuri înălțate și întinse la răsărit”. (Lib. adv. Valent. c. 3).

⁴⁾ Mat. 16. 18.

⁵⁾ Mat. 5. 14.

⁶⁾ Augustinus, Enarrat. in Ps. 75 c. 3. d., in Ps. 132. c. 12.

⁷⁾ Apoc. 21. 10.

§ 65. Stilurile de construire ale bisericii.

Afară de forma, direcțiunea și situațiunea bisericii, se ia în considerare și stilul de construire al bisericii, deși pe acesta nu se pune acea cumpănă, ca pe direcțiunea și situațiunea bisericii. Cele mai însemnate stiluri de construire ale bisericilor creștine sunt: stilul vechiu creștin sau al basilicii romane, stilul bizantin, stilul romanic, stilul gotic și stilul renesanței.

1. Caracteristica *stilului basilicii romane* sau a *stilului vechiu creștin*, e patruunghiul lungăreț, care, spre răsărit, se termină într'o fiindă semicirculară ($\alpha\psi\chi\alpha$, $\alpha\psi\chi\epsilon$, concha, apsis vel absis), având o naie mijlocie, care e mai lată și mai înaltă, și două năi laterale, tustrele despărțite cu colonne antice cu capitele, corintice ori romane. Naia mijlocie e acoperită cu un acoperemânt cam inclinat, năile laterale și narticul cu acopereminte mai mult plane, pe când apsis, cu un acoperemânt bolțit.

2. Cu Constantin cel Mare și cu ridicarea Bizanțului la rang de capitală, începu în orient a se desvolta și a se forma un stil nou, numit *bizantin*. Punctul de purcedere era și la stilul bizantin basilica romană. Dară pe când predominiau la aceasta linii drepte, în stilul bizantin spiritul creștin, care tinde la cele înalte, a îndoit liniile aceste, împreunându-le într'un mod armonic cu cele ovale și trecând astfel la forma rotundă a arcului și a bolții. Acoperișurile plane ale basilicilor romane s'au înlăturat; în locul lor, cei ce zideau bisericile căutau să aplice acopereminte rotunde, copiind forma bolții cerului. Deasupra *formei fundamentale a crucii* (în cele mai multe cazuri a crucii grecești cu brațe egale), care acuma e figurată în basilice, se ridică, unde se încrucișează cele patru brațe, în mijlocul edificiului, *cupola principală* în dimensiuni mari, grupându-se armonic pe lângă dânsa alte cupole secundare, dintre cari cupola de est, ce acopere apsis, de regulă e mai mare și mai bine desvoltată. Forma aceasta de construire, *zidirea aceasta centrală*, e caracteristica stilului bizantin. Toate părțile bisericii se rapoartă nu — ca la basilică, corespunzător direcțiunii orizontale

și formeî lungare — la un punct de încheiere (apsis), ci în mod concentric, la spațiul de mijloc al edificiului, asupra căruia se ridică cupola principală. Cupola aceasta se ridică pe mai mulți, adeseori pe patru, pilastri sau colonne, dară nu se sprijină imediat pe arcurile pilastrilor, ci pe un cilindru de zid, numit „tambur”, ce e așezat între cupolă și pilastri și destinat pentru ferestre.

Stilul bizantin își ajunsese culmea în biserică sf. Sofia din Constantinopol, edificată de împăratul Iustinian dela anul 530—537, de către Anthemios din Tralles, carele a inventat planul, fiind sprijinit la zidire de Isidor din Milet și Ignatie arhitectul.

În timpurile după Iustinian, stilul bizantin a suferit oarecari schimbări, dintre cari cea mai însemnată e aceea, că planul a luat forma crucii cu brațul prelungit înspre vest, iară cupolele cele plane s'au înlocuit cu cupole mai mult bolțite, adeseori emisferice. Răspândindu-se stilul acesta în tot orientul, s'a dezvoltat în fiecare țară în felurit mod, corespunzător particularităților diferitelor popoare.

3. Cum e stilul bizantin o dezvoltare a arhitecturii creștino-romane vechi în orient, așa e o dezvoltare ulterioară a aceleiaș arhitecturi în occident, așa numitul *stil romanic*, sau și *stilul arcului rotund*, aplicat mai întâi de Lombarzi în Italia, în secolul VIII. Caracteristica acestui stil stă în aceea, că el, spărgând din ce în ce linia orizontală apăsată și părăsind acoperemintele plane ale bazilicelor vechi, aduce arcul rotund roman și construcțiunea boltelor la o aplicațiune varie și totodată frumoasă. Bisericile zidite în forma crucii latine cu brațul vertical mai lung, având de regulă bolți semicilindrice, devin mai înalte, aplicându-se la ele ornamente bogate și frumoase. Campanarele imbinare cu bisericile, ferestrele și portalele mărețe, încheiate sus în arc rotund, dăteră bisericelor un exterior impozant. Acest stil a fost predominant în biserică occidentală dela secolul X până la jumătatea a doua a secolului XIII.

4. Caracteristica stilului *gotic* sau *german*, care s'a dezvoltat din cel romanic, constă în aplicațiunea arcului ascuțit, care în mod piramidal și subțire se ridică spre înălțime, și în aplicațiunea boltelor corespunzătoare acestui arc.

Acest princip fundamental al arcului ascuțit se prezintă în toate părțile edificiului și chiar și în ornamentele lui. Exteriorul bisericii gotice se distinge prin o fațadă frumos împodobită, al cărei ornament principal e portalul decorat cu sculpturi ingenioase, prin pilastri proeminenți, înguști și înalți, cari încornă jură biserica, și prin decorarea bogată a bisericii cu turnulete mici și cu flori de cruce. Însemnătatea artistică a stilului gotic stă într-un fel de spiritualizare a materiei, care se efectuează cu aceea, că stilul lasă să dispară așazicând materia, dezvoltând din cale afară ferestrele și aplicând prețutindene forme îndrăznețe ce tind în sus. Acest stil a domnit în biserica occidentală dela secolul XIII până la secolul XVI.

5. Dela secolul XV începând, se înființă mai întâi în Italia acea direcțiune spirituală care se caracteriza prin predilecțiune pentru anticitatea clasică a Grecilor și a Romanilor vechi și această predilecțiune nu se restrânse numai la știință și la literatură, ci se estinse și la artă, în special la arhitectură. De aici se dezvoltă în arhitectură stilul modern, așa numit „Renaissance”, sau renașterea stilului antic, care în ființă se cuprinde în aplicațiunea formelor stilului vechiu roman. Basilica cu colonne și năile laterale boltite e punctul de purcedere al renesanței. Pentru dispozițiunea edificiului însă, nu era hotărâtoare șema basilicii, ci tendința la un spațiu cât se poate de mare și luminat, care să facă asupra privitorului o impresiune grandioasă. De aceea chorul, locul între altar și naos, se face lat, naia mijlocie și mai lată, pe când năile laterale înguste de tot. Sistemul cupolelor și al boltelor semicilindrice se aplică în tot edificiul, iară fațada servește numai ca decorațiune externă a bisericii. Întemeietorul acestei arhitecturi moderne a fost italianul Filippo Brunellesco (1377—1446).

Dela începutul secolului al 17 degeneră stilul renesanței în decorațiune prea încărcată și împopotată. Edificiile bisericesti se acoperă cu atâta multime de încolăcături, de volute varii, de draperii, de console spirale, de figuri fantastice cu aripi și fără aripi, că formele fundamentale dispar aproape cu totul și în edificiul întreg nu se vede, decât un conglomerat de ornamentele cele mai bizare. Toate liniile drepte se îndoiesc, cele rotunde iau forma arcuită; suprafețe netede, forme liniștite nu se mai aplică defel. Acest stil se numește „Baroc” și „Rokoko”, demnind mai ales în Franția sub Ludovic al XIV și

al XV, dela anul 1700—1770, de unde a trecut si in alte țări ale Europei. Baroc e mai ales in Italia.

In secolul XIX, a început a pulsa in occident, in special in Germania, o viață nouă pe terenul artelor, dând primul impuls Ludovic I regele Bavariei. Punând inainte in patru biserici zidite de el modele fidele de stiluri creștine (al celui vechiu creștin, bizantin, romanic și gotic), a arătat de unde trebuie să porceada arhitectura bisericească ca să corespundă spiritului creștin¹⁾.

Pentru ortodocși se potriveste stilul bizantin, sau cel vechiu roman, stilul basilical. La Români s'a format un stil deosebit, care pătrunde tot mai mult și care e cunoscut sub stil ortodox românesc. Pilde avem in bisericile vechi și in mănăstirile noastre.

§ 66. Părțile principale ale bisericii și întocmirea ei in timpul vechiu.

Bisericile cele vechi creștine aveau trei părți: 1. pronaosul bisericii, πρόναος, vestibulum, tinda bisericii, притворъ; 2. naosul bisericii, ναός, navis seu arca ecclesiae, naia bisericii, корабель церковный și in fine 3. altarul bisericii, θυσιαστήριον, св. олтарь, βήμα, suggestum, ἄγιον, ἄγιον ἄγιον, ἱερατεῖον, προεβυτέρειον, presbyterium.

1. Inaintea bisericii se afla *pronaosul exterior*, un loc neacoperit, incunjurat de o galerie de colonne acoperită, numită portic (porticus). Locul de mijloc, neacoperit, se numia αὐλή sau αἶθριον, atrium, impluvium. In mijlocul pronaosului exterior sau al atriului, se afla un vas de apă, ἐμβύτη, καλύμβειον, ἐπιθήκη, χέρυψ, cantharus, lymphaeum, labrum, in care ceice intrau își spălau mâinile, spre a arăta cu aceasta curăția cea internă a sufletului, necesară la rugăciune. Sf. Ioan Chrisostom zice in privința aceasta: „Inaintea bisericilor stau vase de apă pentru aceea, ca creștinii la rugăciune să rădice la Dumnezeu mâni curate²⁾).

In pronaosul exterior stau penitenții din clasa cea mai de jos³⁾, numiți κλιόντες, flentes sau χειμάζοντες, χεῖμα

¹⁾ G. Jacob, die Kunst im Dienste der Kirche. 3. Aufl. 1880. p. 58-70

²⁾ G. Heckner, Prakt. Handbuch der Kirchl. Baukunst. 1891. p. 18-52.

³⁾ Ioannes Chrysostomus, Hom. 3. in ep. II. ad Corinth. c. 4; comp. 9 Hom. 12 in Ioannem și Paulinus Nol., Ep. 33 ad Alchimium la Migne, Pat. Lat. T. LXI. 345.

⁴⁾ Eusebius, Hist. eccl. I. X. c. 4.

ἐξήλυθον, licențianți, adică cei de pe urmă păcătoși mari, cărora li era oprită petrecerea în galeria acoperită și în tot timpul trebuiau să petreacă în atriu neacoperit. Așisderea servia pronaosul exterior ca loc de stătuț pentru cei străci, pentru agape și pentru înmormântarea celor răpăosați.

Din pronaosul exterior era intrarea în pronaosul interior, numit și nartix (ναρτικὸν), separat de naosul bisericii prin zid ori prin stâlpi. Pronaosul interior se numia și paradis (παράδεισος), pentru că pe partea cea din launtru a peretelui erau făcute cam de regulă icoane ale lui Adam și Evei în rai, ca simbolizare a ideei, că urmașii lui Adam cei scoși din rai află în biserica lui Christos raiul cel pierdut¹⁾. Aici stăteau catehumenii din clasa I, energumenii și penitenții din clasa II, numiți auzitori, ἀκροαόμενοι, audientes²⁾. Așisderea se făceau în acest loc veghierile de noapte, litia, rânduiala înmormântării ș. a. În pronaosul interior se afla vasul de botez, νεκροβάπτισμα, piscina, care însă adeseori se așeza în edificii proprii, numite baptisterii.

2. Din pronaosul interior se intra pe 3 ușe în naosul bisericii, care numire ne indică, că fiind noi învăluți în lume ca pe o mare furtunoasă, periculoasă, aflăm mântuire în naia bisericii chiar așa, ca și Noe în arcă. Naosul avea trei părți, adică naosul de mijloc și două naosuri laterale, despărțite tustrele prin colonne, prin zid, prin un perete de lemn sau prin grilaje. Naosul despre partea dreaptă, dinspre miazăzi, era destinat pentru genul bărbătesc, cel dinspre partea stângă, dinspre miazănoapte pentru genul femeesc și anume așa, că în despărțiturile cele mai din dos ale fiecăreia din aceste două părți stau catehumenii clasei a doua și a treia și penitenții clasei a treia și a patra; în despărțiturile de mijloc, stau credincioșii, și anume nemijlocit înaintea catehumenilor și a penitenților bărbați căsătorii și femeile cu copiii lor, apoi feciorii și fecioarele (locul acestor din urmă

¹⁾ Dacă asadară st. Atanasie rice despre învățatura Arienilor, că ea caută a se ținea în paradisul bisericii ἐν τῷ παράδεισῳ ἐν τῷ ναῶντι, apoi cu această expresiune vrea să arătăm această parte a bisericii.

²⁾ Cf. Const. ap. L. VIII, c. 5; Basil. Ep. 214 ad Amplul, de concilio (Migne, Patr. gr. T. XXXII, p. 797 et 803); Gregor. Nyssa, Epist. can. ad s. Letanium, Melit. episc. c. 5.

se numia *παρθενείον*)¹⁾; în urmă în despărțitura a treia stau monahii și fecioarele consacrate lui Dumnezeu și văduvele (locul pentru aceste din urmă se numia *ματρωνάειον*, *matronaeum*). Și aceste despărțituri erau separate deolaltă. Fiecare naos lateral avea intrarea sa deosebită și ostiarii și diaconitele aveau a îngriji la intrare pentru susținerea ordinii²⁾.

În naosul de mijloc, spre altar, se afla pe un loc mai înălțat *amvonul* (*ἀμβών*, *ambo*, dela *ἀναβάνειον*, a se sui, a se urca, lat. *suggestum*), o estradă înălțată cu două sau trei trepte, pe care se afla un pulp în scopul ceterilor liturgice, de unde amvonul se numia și *βῆμα τῶν ἀναγνωστῶν*, *suggestum lectorum*, sau și *ἀναλόγιον*, *analogium* și *pulpitum*. De aici se citeau sf. cărți și diptihele, adică consemnările membrilor meritați ai bisericii, vii și morți. Așisderea se întrebuintă, uneori, amvonul de episcopi și de presviteri pentru predicare. Tot în partea aceasta a bisericii era și locul împăratului și al altor persoane de distincțiune, și anume înaintea altarului³⁾. Locul acesta pe care se aflau și stranele cantonilor și ale clerului inferior, se numia de mulți *κολῆα*, *κολεῖα*, *κολεῖον*, *κολεῖος*, fiind despărțit atât de altar cât și de cealaltă parte a naosului de mijloc prin îngrăditură de grilaje de fier sau de lemn (*καγκέλιδες*, *καγκέλισι*). Îngrăditura despre altar avea trei ușe, din cari de regulă ușele mijlocii erau inzestrate cu un vâl, cu o perdea, care ca aluziune la templul testamentului vechiu și la cortul legii se numia *καταπέτασμα* și *καταπέτασμα μουσικῶν*, *βῆμα τῆς ἐκκλησίας*, trăgându-se înaintea prefacerii și la altele oarecari acte ale serviciului dumnezeesc, aceea ce era datorită subdiaconilor și a acolușilor. De pe un loc mai înălțat al soleei se ținea adeseori și predica. Spațiul în naosul de mijloc spre ușă era rezervat pentru străini și pentru peregrini⁴⁾.

Ușa bisericii în general simboliza pe Mântuitorul, precum zice El însuș: „Eu sunt ușă, prin mine de va intra cineva, se va mântui,

¹⁾ În unele biserici, erau făcute pentru femei locuri ridicate deasupra nărilor laterale, cași locuri se numiau la Greci *ὑπερώα*. Cf. E. VAGRIUS, *Hist. eccl.* I. 4. c. 31.

²⁾ *Στρατεύωνται δὲ οἱ μὲν κληρικοὶ εἰς τὰς εἰσοδοὺς τῶν ἀνδρῶν φοιτῶντες εἰς τὸν ναὸν, οἱ δὲ ὑπάκουσι εἰς τὰς τοῦ φονακίου, δικτῆν νηροτολόγων.* Const. apost. L II. c. 57.

³⁾ Sozomen, *Hist. eccl.* L. VII, c. 25.

⁴⁾ C. Leo Allatius, *De recentior. Graecorum templis*, c. 2. § 5.

și va intra și va ieși, și va afla pășune" ¹⁾). Ușa la naosul de mijloc al bisericii avea două aripi, spre a indica cele două testamente. Spre acest scop era ea adeseori decorată cu clipeuri din testamentul vechiu și cel nou turnate în metal sau și sculptate. Ambele uși la naosurile laterale erau înguste, spre a reprezenta credincioșilor cuvintele Mântuitorului: „Că strâmtă e poarta și îngustă calea ce duce la viață și puțini sunt, cari o allă" ²⁾).

3. A treia parte a bisericii era altarul sau locul unde se serbau sfintele misterii. Acesta avea forma unui semicerc sau a unei scoice, numindu-se pentru aceea *ἄψις*, *ἀψίς*, *ἀψις*, apsis, concha vel conclula. În acest semicerc se afla scaunul mai înalt, *καθέδρα*, sedes alta, sau tronul (*θρόνος*) episcopului și scaunele presviterilor sau tronurile de rangul al doilea, *θρόνοι ἑσώτεροι* ³⁾).

Locul de ședere a episcopului dimpreună cu cele ale presviterilor se numiau cu numele colectiv *σύνθρονον*. Dela locurile de ședere ale presviterilor în altar, îndătina a se numi altarul: presviteriu, *πρεσβυτήριον*, presbyterium.

În mijlocul altarului sta masa sfântă, pe care se serba sf. euharistic. Pe de lături, și anume în partea dreaptă și stângă a altarului, se afla pastoforiile, *τὰ παστοφόρια*, adică depozitorii, în cari se păstrau cele necesare pentru sfânta euharistică și vasele și cărțile bisericesti. Pastoforiul din dreapta servia spre păstrarea pâinii și a vinului, precum și a potirului, și se numia *πρόθεσις*: în pastoforiul din stânga se păstrau veșmintele, cărțile și alte lucruri necesare pentru serviciul dumnezeesc și se numia *πνευροθήκη* sau *διακονικόν*. Acolo, unde lipsiau astfel de localități se puneau în altar în partea dreaptă și stângă mese, din cari pe una numită *παρὰ τράπεζον* și *πρόθεσις* (paratorium, oblationarium) se depuneau darurile creștinilor pentru sacrificiu, din cari se separau cele menite pentru euharistică; iară pe alta, numită *βήμα τῶν διακόνων*, se puneau veșmintele și vasele pentru serviciul dumnezeesc ⁴⁾).

¹⁾ Ioan 10, 9.

²⁾ Mat. 7, 14.

³⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. X, c. 4. et c. 5; L. VII, c. 30; Const. apost. L. II, c. 13; Gregorii Naz. Carminum Lib. II. Historica; Carm. 11 de vita sua; Theodoret, Hist. eccl. L. VII, c. 3.

⁴⁾ Binterim, Die vorz. Denkw. der christl. kath. Kirche, 4. B. 1. Th. p. 139; 2. Bd. 2. Th. p. 142.

Și în ziua de astăzi bisericele constau din trei părți: altarul, naosul și tinda bisericeii. Întru cele următoare se va vorbi despre aceste părți ale bisericeii prezente, în special.

§ 67. Altarul și obiectele din el.

Altarul (alta ara, jertfelnic înălțat) numit de regulă τὸ τῶν ἁγίων ἄγιον, θυσιαστήριον, e partea cea mai sfântă a bisericeii, căci în ea se săvârșesc cele mai însemnate acie sfinte, iară centrul și partea cea mai însemnată a altarului e sf. masă, numită așisderea θυσιαστήριον, sau τράπεζα, Κουρίον τράπεζα, τράπεζα ἱερὰ, ἁγία, μυστικὴ, ἀθάνατος κ. τ. λ., pe care se aduce sacrificiul cel fără de sânge al testamentului nou și pe care Isus Christos petrece în sf. euharistic sub chipul pâniei și al vinului. De oarece sacrificiul testamentului nou e centrul și mijlocul întregii opere de mântuire și al întregului cult dumnezeesc, pentru aceea nici o biserică nu poate să fie lipsită de altar. Acuma sf. apostol Paul zice despre sf. altar: „Avem altar, din care nu au drept a mânca cei ce servesc cortului” ¹⁾ și-l numește masa Domnului ²⁾.

Sf. masă e icoana mormântului lui Christos, simbolul mesei la cina cea de pe urmă, al crucii și al răstignirii lui Christos, icoana tronului pe care tronează mielul cel dumnezeesc ³⁾ și sub care își așteaptă glorificarea sufletele dreptilor ucise pentru cuvântul lui Dumnezeu ⁴⁾.

Sf. German II, patriarhul Constantinoplei, zice: „Sf. masă e mormântul lui Christos, în care ni se înfățișează pânea cea adevărată cerească, care e sacrificiul mistic și necrunt; care junghiat fiind, a dat credincioșilor carnea și sângele său drept mâncare și băutură a vieții de veci. Așisderea este ea scaunul lui Dumnezeu, în care supracelesteul Dumnezeu, care șede peste heruvimi, pauzează cu trupul său înălțat, la care masă, ca și la cina sa cea mistică, șezând în mijlocul apostolilor săi și luând pâne și vin, a zis învățăceilor și apostolilor săi: Luați, mâncați... și: Beți dintru acesta... Sf. masă e în locul mesei lui Christos cu învățăceii, și tezaurile ei sunt dogmele

¹⁾ Evrei 13, 10.

²⁾ I. Cor. 10, 21.

³⁾ Apocal. 5, 6.

⁴⁾ Apocal. 6, 9.

invățăturei lui Christos către învățăceii lui" ¹⁾. Iară Simeon Tesalonicheanul scrie: Deci infricoșata masă în mijlocul altarului fiind, închipuiește mormântul lui Christos și taina cea prin patimă, întru care se săvârșește jertfa cea vie în toată lumea. Ca un Dumnezeu, Mântuitorul păuzează pe dânsa, iară ca om se jertfește. Drept aceea în mijlocul altarului e pusă întru vederea și întru împărlășirea celor vrednici. Pentru aceea și masă se chiamă, căci pe dânsa Christos e înțeles nutrintul de viață, și deslătare, și pâne, căci întărește, și păhar de vin, căci înseninează și învieșează ș. m. d. ²⁾.

Sf. masă stă în mijlocul altarului, pentru că Christos, care pe sf. masă se aduce lui Dumnezeu sacrificiu, a făcut mântuire în mijlocul pământului ³⁾, aceea ce a preinchipuit acum masa templului lui Solomon, care așisderea era așezată în mijlocul sanctuarului. Sf. masă e ceva înălțată dela pământ, pentru că ea este locul cel mai însemnat al bisericii și însuș Dumnezeu petrece pe ea. Iară forma mesei e pătrată sau în patru cornuri, pentru că pe ea se aduce sacrificiul cel fără de sânge pentru toți oamenii din cele patru părți ale lumii și se construiește astfel, că tabla sau lespeda deasupra mesei se așează pe patru sau și pe mai mulți stâlpi, sau numai pe un stâlp sau pe patru părăși de lemn, sau de piatră, sau de marmură ca și când deasupra mormântului unui martir ⁴⁾.

Simeon Tesalonicheanul zice despre construcțiunea sf. mese, următoarele: „Iară masa e în patru cornuri, că dintr'însa s'au nutrit și purtea se nutresc marginele lumii, și este înaltă pentru înălțimea lucrului și a tainei cerești, și cu totul dela pământ ridicată și de stâlpi ținută, că de pe pământ s'a înălțat, și are stâlpi dela pământ pe cei ce s'au jertfit pentru dânsa, pe proroci și pe apostoli, cari cu întărire neclintită o sprijinesc, și de multe-ori are mulți stâlpi după numărul prorocilor sau al apostolilor, iară une-ori numai unul, care și *κρίνον*, freslie se numește și pe Isus îl înscamă, care covârșește pe toți ⁵⁾. Și în alt loc: „Așisderea și stâlpii cei-ce vor să țină sf. masă bine intențindu-și, sau un stâlp, pentru că și pe un stâlp se poate pune sf. masă, sau în loc de stâlpi, zidindu-se de piatră un stâlp în patru muchii" ⁶⁾.

¹⁾ S. Germani *Rerum eccl. Contempl.* la Migne, Patr. gr. T. XCVIII. 387—388.

²⁾ Simeon Tesalonicheanul, *Despre sf. biserică* c. 132.

³⁾ Ps. 73, 13.

⁴⁾ *Венямина Новая Скрижаль*, 1870 p. 15 și 366.

⁵⁾ Simeon Tesal., *Despre sf. biserică* c. 133.

⁶⁾ Simeon Tesal., *Despre sf. biserică* c. 101.

Pentru că sf. masă mai înainte de toate închipuiește mormântul lui Christos, pentru aceea se acopere ea, ca și însuș corpul lui Christos, mai întâi cu o îmbrăcăminte simplă, albă, numită cămașă, *καταβάνα*. Apoi incingându-se cu ștara așa, că semnul crucii apare în toate 4 colțurile, se pune pe ea te cămașă un îmbrăcământ luminal și cât se poate de frumos numit *ἐνδύσιον, ἐνδύσιον* (palla) sau și *τραπαζοπέπλον*. Simeon Tesalonicheanul (c. 112) zice, despre îmbrăcămintea mesei: „Și întâi se pun patru pânzături pe cele 4 unghiuri ale sf. mese, având fiecare numele evangheliștilor, pentru că masa închipuiește toată biserică, care s'a adunat dela marginele lumii Domnului și i-s'a zidit lui cu predicarea evanghelică . . . . Iară după ce se pun evangheliștii, pune cămașa sf. mese, care închipuiește giulgiul cel de pe dumnezeescul corp al celui ce a murit pentru noi. După aceea pune îmbrăcămintea mesei, care mai luminată fiind, e chipul măririi lui Dumnezeu . . . sau al hainelor Mântuitorului, cele ce au strălucit ca lumina” .

Sub sf. masă se pun într'un chivot mic moaștele martirilor sau ale altor sfinți cari s'au luptat pentru Christos. Sf. moaște ale martirilor sau ale altor sfinți se pun sub sf. masă conform datinei creștinilor din secolele cele dintâi, de a zidi bisericile deasupra mormintelor martirilor sau ale altor sfinți, cât și conform rânduirii răsperate a bisericei ¹⁾.

Acum sf. apostol Ioan zice: „am văzut sub altar sufletele celor omeriți pentru cuvântul lui Dumnezeu și pentru mărturisirea ce o făceau” ²⁾ și sf. Ciprian îmbărbătează pe cei credincioși la moartea martirică între altele și prin aceea, că-i asigură, că corpurile lor vor odihni sub sf. mese ³⁾. Însă această datină începu a nu se băga în seamă mai ales pe timpul luptelor în contra icoanelor. Pentru aceea hotărî sinodul VII, ecumenic în canonul său 7, următoarele: . . . „Câte onorale biserice s'au consfințit fără de sfintele moaște ale martirilor, poruncim să se facă punere de moaște într'insele cu obicinuita rugăciune, iară cele ce va sfinți biserice fără de sf. moaște să se catrisească, ca unul ce a călcat bisericăștile predări” ⁴⁾. — Și Simeon Tesalonicheanul vorbește de punerea moaștelor sub sf. masă, când zice: „Și cutie se pune de desuptul mesei în loc de mormânt și

¹⁾ Can. 14. al sin. V. d. Cart. și can. 7 al sin. VII. ecum.

²⁾ Apoc. 6, 9.

³⁾ Cyprianus, Liber de laude Martyrii n. 20.

⁴⁾ Pidalion, tradus de Mitr. Veniamin 1844, p. 121.

într'insa moaștele celor ce s'au sacrificat pentru Christos, că cu ade-
vărat al lui Christos mormânt este, și cei ce au murit împreună cu
el se și inmormântează acolo împreună cu el, precum și înviind,
atunci se vor preamări împreună (c. 123)

Pe însăș sf. masă se pune *ilitul*, εἰλητόν (dela εἰλέω, în-
vălesc, lat. corporale), adecă năframa de regulă de in, în
care se învălește sf. antimins. Iilitul, de care amintește acum
Isidor Pelusiotul ¹⁾, înseamnă acea năframă sau acel sudar,
cu care a fost legat prea onoratul cap al lui Isus Christos,
când a fost pus în mormânt, și pe care după învierea lui Isus
Christos, l'au văzut apostolii „deosebi învăluit într'un loc ²⁾”.
În ilit sau iliton se învălește *antiminsul* (ἀντι, în loc de, și
μίνσα, μίνσιον (μύσισον), masă, lat. antimensium) adecă nă-
frama de in sau de mătasă desemnată cu icoana punerii
Domnului în mormânt, pe care se pun darurile și se face
sacrificiul cel necrunt.

Pe sf. masă se pune o *cruce*, care nu lipsește nici la
un act sau lucrare liturgică, iară *altă cruce* cu înfășișarea
răstignirii lui Christos și cu postament, se pune la mijlocul
părții dela răsărit a sf. mese, căci crucea e instrumentul
pe care s'a adus Christos pe sine însuș ca sacrificiu pentru
mântuirea noastră, deci unde se celebrează acest sacrificiu,
acolo trebuie să fie și acest instrument.

Mai departe se pune pe sf. masă *evanghelia*, acel tezaur
prețios, care înfășișează pe dătătorul legii celei noi, pe
Christos. În unele biserici se rădică în cele patru unghiuri
ale sf. mese patru colonne mici, asupra cărora se așează
un cort în formă de turn, ce umbrește altarul, numindu-se
în limba greacă κιβώριον ³⁾, κιβωτός, τρουλλίον, πόργος, iară
în cea latină ciborium, turris, umbraculum, arca etc. Cortul

¹⁾ Isidori Pelusiotae Epistolarum Lib. I, epist. 123. Dorotheo co-
mūt (Migne, Patr. gr. T. LXXVIII, p. 264—265).

²⁾ Ioan 20, 7.

³⁾ Denumirea cuvântului acestuia e felurită. După German (Ret. eccl. contempl.
la Migne, Patr. gr. T. 98, p. 390) el e compus din κιβ, κιβωτός, ladă și ὄριον, lumina
lui Dumnezeu (εὖ γὰρ κιβ, ἰσὶ κιβωτός, τὸ δὲ "Ὀριον, φωτισμός Κυρίου ἢ φῶς Θεοῦ).
Alți zic, că construirea aceasta a luat numele „ciborium”, de oarec vasul, în care
se păstra sf. darul, sf. mâncare (cibus), spânzura din mijlocul cortului. Iarăși alți
deduc cuvântul „κιβώριον” dela קִבְוִיִּים, mormânt, fiind altarul și mormântul
concepte înrudite.

de deasupra sf. mese înseamnă cerul, și de aceea se înfățișează pe dânsul soarele, luna și stelele. În timpurile vechi, afârna din mijlocul acestui cort, un porumb de aur sau de argint, ca simbol al Duhului sfânt, cu puterea căruia se sfințesc onoratele daruri pe sf. masă. De aici se numia locul între acest cort și între sf. masă περιστερον, dela περιστερά, porumb; iară în acei porumbi se păstrau de regulă sf. daruri ¹⁾.

Acum, în toate bisericile se află pe sf. masă chivotul, care de regulă are forma unei bisericuțe micuțe și în care se conservă darurile sfințite pentru împărtășirea bolnavilor și pentru liturgia celor mai înainte sfințite. „Iară chivotul ce este pe dumnezeasca masă înseamnă cortul cel nevăzut, care e împrejurul lui Dumnezeu, adecă mărirea lui Dumnezeu și darul, cu care se acopere, îmbrăcându-se cu lumina ca și cu un veșmânt și șezând pe scaunul cel prea înalt al mării lui ²⁾”.

Dela sf. masă spre răsărit, la mijlocul semicercului lângă părete, se află pe un loc mai înălțat scaunul cel de sus (καθέδρα, θρόνος), pe care îl numește așa sf. Ioan Chrisostom, în liturgia sa (ὅ ἄνω καθέδρα). Pe acest scaun șade episcopul în timpul cetirii apostolului la liturgie, închipuind pe Christos. În laturile scaunului de sus sau celui înalt, se așează în biserici catedrale, scaune, pe cari șed presviterii cei-ce la sf. liturgie servesc dimpreună cu episcopul, închipuind pe apostoli. Scaunul cel de sus închipuiește tronul cel ceresc al Dumnezeu-omului Isus Christos, cei-ce șade de-a dreapta Tatălui, iară scaunele presviterilor închipuiesc participarea apostolilor la mărirea lui Isus Christos. Pentru aceea se pune pe părete, mai sus de scaunul înalt, de regulă icoana lui Isus Christos ca arhieru, instituind sacramentul euharistiei sau binecuvântând poporul; iară deasupra celorlalte scaune, se pun icoanele apostolilor sau ale sfinților ierarhi ³⁾.

În partea stângă a altarului se află *jertfelnicul* sau *proscomidiarul*, care în vechime se numia „punere înainte”,

¹⁾ Cf. Ioannes Chrysost., Hom. 6 de beato Philogonia (Migne, Patr. Gr. T. XI.VIII, 753).

²⁾ Simeon Traval., Despre sf. biserică, cap. 137.

³⁾ Вениаминъ Новая Скрижаль, р. 25; Д. Смолодовича Литургия, р. 32.

spădane, pentru că pe el se puneau darurile aduse de creștinii, preparându-se pentru euharistie. Jertfelnic se numește acest loc pentru aceea, pentru că pe el se prepară pâinea și vinul spre aducerea jertfei depline pe sf. masă. Pentru că la proscomidie se face aluziune la împrejurările nașterii și ale morții lui Isus Christos, proscomidiarul înscamă staulul sau peștera, unde s'a născut Isus, cât și mormântul, unde a fost înmormântat ¹⁾.

În partea dreaptă a altarului spre miazăzi se află scheuofilachiul (σχευοφιλάχιον), diaconicul (διακονικόν) sau vestmântariul, adică locul, unde se păstrează vestimintele, vasele și cărțile bisericesti. El se numește diaconic, pentru că păstrarea lucrurilor bisericesti amintite e în sâmba diaconilor. Păreții scheuofilachiului sunt decorați cu icoanele diaconilor, cari purtarea erau gata pentru serviciul sfânt și pentru aceea erau zugrăviți cu oranul în mână ²⁾.

§ 68. Naosul bisericii.

A doua parte a bisericii e naosul sau partea unde stau credincioșii la rugăciune. Această parte a bisericii e despărțită de altar prin iconostas (εἰκονόστατος sau τείχηρον), care e un părete de lemn, sau de piatră sau de metal, de construcțiune artificială, decorat cu icoane.

Sf. altar era în vechime despărțit de cealaltă parte a bisericii printr'o îngrăditură de grilaj ³⁾, asupra căreia se puneau icoane sfinte, cari nu ajungeau decât numai până la piept, numindu-se această îngrăditură κληῖδες, κληῖδισι, cancelli. Împăratul Iustinian a schimbat forma îngrăditurii altarului într'altă, că a adăus la ea colonne mici, prin cari se despărțeau și se împreunau grilajele și apoi, că a mai pus asupra lor un rând de colonne mici, decorând spațiile dintre ele cu icoane sfinte. Ceva mai târziu, s'a făcut în îngrăditura altarului o și mai însemnată schimbare. Deasupra columnelor, peste ușele altarului, s'a așezat un arhitrav orizontal, adică

¹⁾ Simeon Tesal, Despre sf. biserică, cap. 137 și German., *Revue eccl. Constantinople la Migne Pat. gr. T. XCVIII*, p. 360.

²⁾ Simeon Tesal, Despre sf. biserică, cap. 101 și Βενημανη Ηοσας *Capitulum*, pag. 26.

³⁾ Eusebius, *Hist. eccl. L. X, c. 4.*

o scândură de lemn sau de marmură, sau de metal, pentru ea întărinduse prin ea, columnele, să nu se miste la închiderea și deschiderea ușelor. Această scândură, numită *ὄπισθόθυρον*, legând cu oaltă columnele altarului, a servit mai târziu drept loc de înfrumusețare, din care cauză se și numia *κοσμητικόν*, pictându-se pe ea crucea de viață făcătoare împreună cu răstignirea Mântuitorului, ca simbol și semn de istăvire a creștinismului. La această icoană s'au adăos cu timpul și altele, formându-se deocamdată un rând întreg de icoane. După un rând de icoane s'a făcut și al doilea și al treilea. Și din aceste rânduri de icoane, s'a format iconostasul nostru de astăzi (*εἰκονοστάσις* sau *εἰκονοστάσιον*, așezare de icoane sau cu alt nume *τέμενον*, adică un loc sfânt demarcat sau despărțirea unui loc sfânt) care, în forma ce o are în prezent, ni se înfățișează deia pe timpul împăratului bizantin Vasile Macedoneanul (867-886), în care timp, fiind înclinarea icoanelor la culme, și iconostasul a trecut în ultima fază a dezvoltării, devenind iconostasul bisericilor celor multe ce le făcuse împăratul numit prototipul iconostaselor bisericilor din timpurile următoare ¹⁾.

Iconostasul are trei uși, prin cari se intră în altar, și anume usa de miază-noapte, cea de mijloc și cea de miază-zi. Ușa de mijloc se numește *impărătească* (*θύραι βασιλικαί*), pentru că în timpul transportării sf. daruri dela proscomidiar la sf. masă, intră pe ea împăratul și Domnul cenzului și al pământului, spre a se da credincioșilor spre mâncare ²⁾. Ușa de mijloc se numește și *sfântă* (*θύραι ἁγίαί*), pentru că pe ea intră numai persoanele sfintite, cari au deplină sfințire prin sacramentul preoției. Ușele din partea despre miază-noapte și miază-zi se numesc *diaconesti* sau *ingerești*, căci prin ele ies din altar, resp. intră în el diaconii, cari închipușesc ingerii. Ușele împărătești sunt inzestrate din lăuntrul altarului cu un văl sau o perdea numită *καταπέτασμα*, făcută din materie prețioasă, mai cu seamă de culoare albastră, care sau se slebeade de sus în jos, sau se trage din o parte în

¹⁾ Vezi: *Candela*, jurnal bisericesc-literar, Anul I (1882), Nr. 1 și 2.

²⁾ După alți se numește usa aceasta împărătească, pentru că din laici numai împăratului e permis de a aduce prin ea darurile sale la altar (Comp. Cap. 69 al *can. bul.*).

alta. Catapeteasma servia în biserica cea veche la acoperii cele din lăuntru ale altarului, ca să nu poată vedea cele ce se lucrează în altar catehumenii, penitenții, erecicii și păgânii¹⁾, cari vor fi rămas poate în adunarea credincioșilor; iară acum se trage perdeaua sau se acopăr cu ea ușele, spre a indica mai mica sau mai marea însemnătate a acțiunilor plinite la sf. masă.

Pe ușele împărătești se înfățișează icoana bunevestiri a Născătoarei de Dumnezeu, ca începutul mântuirii noastre și spre aducerea aminte, că cu intruparea lui Dumnezeu-cuvântului ni s'a deschis cerul. În laturile icoanei bunevestiri se pictează icoanele celor patru evangheliști, spre a însemna, că și ei, asemenea arhanghelului Gavriil, au împărțășit lumii vestea cea îmbucurătoare a mântuirii genului omenesc. Pe ușele cele laterale ale sf. altar se pictează icoanele sf. diaconi cu orariul în mână sau ale sf. ingeri, cari ni aduc aminte, că acolo, unde tronează Dumnezeu, se cuvine a intra cu pietate și cu castitate îngerească.

Tot păretele iconostasului din partea naosului e acoperit cu icoane pictate în stilul bizantin, cari se despărțesc de olaltă cu colonne mici, lucrate în mod artistic și cari de regulă se încunjură cu ghirlande în formă de flori și de frunze, ori de struguri. În rândul dintâi al iconostasului, adevă între ușele împărătești și cele laterale se află de cătră amiază-zi icoana *Mântuitorului Isus Christos ca proroc sau învățător*, iară cătră miază-noapte icoana *Maicei Domnului*. Tot în acelaș rând în partea dreaptă, după ușa de miază-zi e icoana *hramului bisericei*, iară în partea stângă, după ușa de miază-noapte e icoana unui sfânt, cătră care poporul are deosebită pietate; la noi icoana sf. Nicolae sau a sf. Ioan Botezătorul sau a sf. m. martir Ioan cel nou din Suceava.

Sub icoanele aceste, dacă e loc, se află în multe biserici încă 4 icoane, cari ni înfățișează întâmplări din T. V. ce se raportă la sacrificiul cel necrut al T. N., h. o. *serviciul preotului Zaharie* în templul lui Dumnezeu, care icoana ni indică, că în sf. altar se plinește sacrificiul etern simbolizat prin sacrificiile T. V.; sau *ridicarea șarpelui de aramă în deșert*, care ni simbolizează sacrificiul lui Christos

¹⁾ Cf. Ив. Дмитревскій, Истор. догмат. и таинств. Изъясненіе на Литургію. Изд. IV. 1865 г. 71.

pe cruce, ce se înnoiește pururea pe sf. altar; sau sacrificarea lui Isaac¹⁾, care așisderea ni indică sacrificiul lui Isus pe cruce, care pentru mântuirea noastră se plinește necurmat în sfânta sfintelor; sau sacrificiul lui Melhisedec, care simbolizează însuși sacrificiul cel necurmat al T. N. sau și alte întâmplări asemănătoare²⁾.

În rândul al doilea, mai sus de ușele sf. altar se înfățișează icoanele celor douăsprezece sărbători mari domnești. La mijlocul acestor icoane, deasupra ușelor împărătești, se înfățișează cina cea de taină a Domnului, spre a însemna acea lucrare ce se săvârșește în lăuntrul altarului la sf. liturgie. Între ușele împărătești și icoana aceasta, se află în multe biserici, încă năframa, pe care e pictat chipul cel nefăcut de mână al Mântuitorului ce l-a trimis Isus lui Avgar, regele Edesci. Icoana aceasta se pune aici, ca creștinii pururea să aibă înaintea ochilor trăsăturile cele blânde ale feței lui Isus.

În rândul al treilea se pun icoanele cetelor sf. apostoli; iară în mijlocul lor, deasupra ușelor împărătești, se pune icoana Mântuitorului ca împărat și arhieru și pe lângă dânsul, în atitudine de rugăciune, Maica Domnului și Ioan Înainte-mergătorul; pentru aceea se numește icoana aceasta *δέρσις*, rugăciune, mijlocire, sau *τρίμορφον*, căci pe icoană se află trei înfățișări sau în urmă „*πρυτανεύτωρ*“, căci pe dânsa e pictat Isus Christos ca împărat atotputernic al cerului și pământului.

Rândul cel de pe urmă și cel mai înalt al icoanelor înfățișează pe profesii testamentului vechiu, și, în mijlocul lor, pe Maica Domnului, ținând în brațe pruncul cel dumnezeesc, obiectul prezicerilor profesilor, din care cauză se și pictează sf. profesii de regulă cu acele semne simbolice, cu cari au prefigurat ei misterul incorporării.

Deasupra iconostasului se așează icoana răstignirii lui Isus Christos, cu care Christos, ca preot, a realizat opera mântuirii. Pe această icoană a răstignirii lui Isus, se află de regulă, de o parte a crucii, Maica Domnului, de alta, apostolul și evanghelistul Ioan.

Asfel iconostasul ni pune în culori vii, înaintea ochilor,

¹⁾ Sacrificarea lui Isaac precum și sacrificiul preotului Zahane se înfățișează în unele biserici pe ușile cele laterale ale sf. altar, în locul sf. diaconi sau al sf. ingar.

²⁾ Cf. T. Tatnavschi, l. c. p. 81.

intreita chemare a lui Christos Mântuitorul și misiunea apostolilor și a profeților, ni înfățișează mai toată istoria bisericească a vechiului și a noului testament, fiind o carte deschisă, în care fiecare om poate citi cele mai însemnate întâmplări sfinte și învățăturile principale ale credinței creștine, și o îndemnare necontenită, ca și noi să umblăm în urmele sfinților, dacă voim să ne bucurăm dimpreună cu dânsii înaintea feței Părintelui ceresc.

Iconostasul nu e făcut în biserici numai pentru înfrumusețarea lor și pentru deșteptarea pietății credincioșilor, ci și pentru aceea, ca în sf. altar, afară de persoanele sfinte și de împăratul la comunicătură și la aducerea darurilor, să nu intre nimene, căci dacă în testamentul vechiu, afară de arhieru nimănui nu-i era permis a intra în sfânta sfintelor, care era numai umbra sfintei sfintelor testamentului nou, cu cât mai mult nu poate să fie permisă intrarea în altarul bisericeii testamentului nou, care nu e umbră, ci adevăr și în care petrece însuș Domnul Dumnezeu sub chipul pâinii și al vinului ¹⁾. Totuș, cu binecuvântarea preotului, pot să intre în sf. altar, pentru serviciul lui, oarecari persoane laice, cari însă trebuie să exceleze prin pietate și viață virtuoasă.

În naosul bisericeii, înaintea iconostasului, se află de regulă un loc mai înălțat, despărțit prin trepte de cealaltă parte a naosului.

Locul acesta mai înălțat înaintea iconostasului se numește solea (σολεία, σολέα, σολεῖον) sau chor (χορὸς); solea, pentru că în vechime în spațiul acesta se afla scaunul sau tronul împărătesc, iară chor, pentru că aici se adună la un loc cântăreții. După Simeon Tesalonicheanul (cap. 135) pe locul acesta stau ipodiamonii, lectorii și cantorii, numindu-se el din cauza aceasta, și altarul lectorilor (βήμα τῶν ἀναγνώστων). După alții servește acest loc pentru împărtășirea cu sf. daruri, și pentru ca preoții și diaconii să poată face

¹⁾ Sinodul din Laodicea, în canonul său 19, zice între altele: „Și numai singur celui sfânt să li fie ținut a intra în sf. altar și a se împărtăși”. Și canonul 69 al sinodului VI, ecumenic zice: „Să nu fie ținut cuiva dintre mireni săvârșind, a intra înăuntru în sfântul altar, căci numai împărăteștii stăpâniri și domniri li e ținut aceasta, când ar voi să aducă daruri făcătorului său, după oarecare prea veche preedare. (Didahon, trad. de Mtr. Veniamin, Indrept. de N. Scriban, 1844).

lără de împiedicare intrarea din sf. altar în naos și din naos în sf. altar ¹⁾, în care caz stranele pentru cantori și lectori se așează în ambele părți ale naosului, mai jos de tronul episcopului și de stranele clerului.

Naosul e locul de rugăciune al credincioșilor și anume al bărbaților și al femeilor. Ultimele stau în urmă. Această separare e străveche, adoptată dela iudei. Constituțiunile apostolice prețind această despărțire [vezi lib. II c. 57]. În vechime erau precum am văzut și mai sus chiar pereți, care despărțeau bărbații de femei.

În naosul bisericii se află următoarele obiecte :

a) *Amvonul* (ἀμβων, ambo, dela ἀμφωαίεον, a se sui, a se urca), este o estradă înălțată ²⁾ în dreptul ușelor împărătești, de pe care diaconii cetesc evanghelia și zic ecteniile, iară presviterii țin predica, precum și Isus Christos adeseori predica de pe locuri înălțate d. e. de pe munte, din naic. Multe biserici din vechime aveau două amvoane, unul din partea stângă sau de amiază-ză la cetit apostolul, iară altul din partea dreaptă sau de miază-noapte la cetit evanghelia și la predicat cuvântul lui Dumnezeu.

Simion Tesalonicheanul zice : „Drept aceea și amvonul stă înainte uși mormântului, arătând piatra cea răsturnată de pe ușa mormântului, și are înălțime pentru înălțimea predicării, căci și ingerul deasupra pietrei a șezut și a predicat învierea Mântuitorului. Drept aceea și pe amvon presviterii și diaconii pe ingeri inchipuindu-i, cetesc evangheliile” ³⁾

Cât de forma amvonului, apoi avea el în vechime forma unei tribune rotunde sau poligonale, la care duceau trepte din partea din nord și pe sud și pe care se afla un pult în scopul cetirilor liturgice. Astăzi amvonul de regulă are forma unei estrade simple cu una sau mai multe trepte, iară pultul lui e pult portativ.

În multe biserici se află în prezent, pentru ca predica să se audă mai bine, în locul amvonului bisericii vechi amvonul așezat de regulă pe un stâlp în nordul bisericii,

¹⁾ В е н і а м и н а Н о в а я С ѳ и ж а л ь р. 32.

²⁾ Estrada aceasta are, în bisericile de rând, o treaptă, în bisericile episcopale două, în cele mitropolitane, trei, iară în cele patriarhale, patru trepte.

³⁾ Simeon Tezal. Despre sf. biserică, c. 136.

apropie de altar, și lipit în carecure înălțime de părilele biserice. Amvonul acesta servește de obicei numai ca loc de predicare și are felurită formă, după cum adică e și stilul de construire al biserice. Emblemele și figurele, cu cari e ornat, sunt adeseori: porumbul, ca simbol al Duhului sfânt; crucea, anelura și inima, ca simboale ale credinței, speranței și dragostei; trâmbița, ca simbol al țării cu care are să se anunțe cuvântul dumnezeesc; cei patru evangheliști, etc.

b) *Tetrapodul* sau *proschinitariul* (προσκυνητήριον), pe care stă icoana misterului sau a stântului, căruia e închinată biserica, și sf. cruce, înaintea cărora creștinii fac închinare.

c) *Stranele truntașilor bisericești* de o parte și de altă parte a soleei, și anume: tronul episcopului în partea dreaptă și stranele celorlalți membri ai clerului în partea dreaptă și stângă a soleei¹⁾, apoi *stranele în partea de jos a naosului* (καθίστα, sedilia) pentru membrii bisericei cei bătrâni, cei slabi sau cei mai distinși.

d) *Chorurile* sau *pultele lectorilor și ale cantorilor*, cari se așază de regulă de amândouă laturile soleei pentru cântarea alternativă a imnelor bisericești și înseamnă chorurile ingerilor; în urmă

e) *Analoghionul* (ἀναλόγιον, analogium), cu care nume se numește astăzi pultul portativ, de pe care se citește sf. scriptură.

§ 69. Pronaosul bisericei.

Partea bisericei între ușa cea mare, prin care se intră în biserică, și naosul biserice se numește *pronaosul* sau *tinda bisericei*. Aici se afla în timpurile vechi și se află încă în multe biserici și în ziua de astăzi — și anume în partea dreaptă a tinzii — *vasul de botez*, καθυμβήθρα, piscina, botezându-se aici cei ce vin la botez și lepădându-se de diavolul și de toate faptele lui. În tindă stau și femeile, cari vin la rugăciunea cea de patruzeci de zile, spre a primi rugăciunea de intrare în biserică; aici se face litia după exemplul bisericei vechi, aici rânduiala înmormântării, precum și alte rândueli liturgice.

¹⁾ L. Goar, Euchologium sive Rituale Ciraccorum, 1647, p. 22.

Pronaosul servia în vechime și ca asil pentru cei săraci, apoi ca scut al bisericii pentru cei persecutați de lege.

În multe biserici se așează în pronaos, și anume în partea stângă, masa pentru cina comună, pe care obișnuiesc a o face creștinii ortodocși în ziua patronului bisericii, sau în alte zile solemne, analog datinei celei vechi, în urma căreia, după liturghie, se serbau în pronaos agapele.

Relativ la omarea pronaosului, apoi obiecte de deosebită atențiune erau, în biserică, antică ușele, atât cele ce duceau în pronaos, numite θύραι μεγάλαι sau ἀγγύραι, cât și cele prin cari se intra în naos, numite πύλαι ὁραίων sau și τῶν προσβωτέρων, de cari însă numai arare-ori dăm în bisericile noastre de astăzi. Ușele acestea erau de regulă de lemn, și anume din lemnul cel mai bun și durabil, și la construirea lor se da deosebită atențiune. Dară erau și uși îmbrăcate cu table de aur și de argint și decorate cu arabescuri. Așisderea se aflau uși turnate din aramă, bronz ș. d. a.

Podeaua pronaosului bisericii era de regulă pardosită cu pietre mai simple decât a naosului și a altarului ¹⁾, pereții lui însă, erau asemenea decorați și pictați ²⁾.

§ 70. B. Paraclise sau capele.

Paraclisele (παρεκκλησίαι, οἶκοι προσευχῆς, προσευκτήρια, οἶκοι εὐκτικής, domus orationis, oratoria) sau *capelele* (dela

¹⁾ Podeaua naosului era pardosită cu marmura sau cu parcheturi, iar altarul era decorat cu pietre lustrate, colorate, în cuburi sau în alte figuri geometrice. Adese-ori se făceau din bucăți mici de marmură, a căror suprafață era colorată, felurite ornamente, cari în compozițiunea lor înfățișau frunze, flori, animale ș. a. d. ceea ce se numea opus musivum (ψευδοβιβλια, ψευδοβιβλια), trăgându-se de aici numele și lucrul musiv, mozaic.

²⁾ Pereții bisericilor de regulă erau decorați cu mozaicuri și cu inscripțiuni. Așisderea se decorau și cu icoane pe var, pe lemn, pe metal sau pe pânză. Adese-ori se face mențiune și de opus lacunare sau lacunatum și laqueatum, semnând cu ornamentele sculpturale, ce se numesc bas-relief (relief plan) și cari sunt decorațiuni ale pereților și mai ales ale plafondurilor cu câmpuri adânci, din piatră simplă sau din piatră văroasă, din lut sau și din metal. Acestea se numiau, după calitatea colorilor, sau opus variegatum, sau opus inauratum, aflându-se modele pentru ele acuma în templul din Ierusalim. Dară pereții bisericilor nu erau numai pictați și decorați, ci pe ei de regulă se mai așinau icoane în cadre, table votive, marce sau se propiau de ele steaguri ș. a.

capete, a cuprinde)¹⁾ sunt biserici mai mici, în care se săvârșeau rugăciuni sau acte ale cultului dumnezeesc particular sau și public, însă nu pentru o comună bisericească, sau pentru o catedrală sau pastorie sufletească de rând. În secolile cele dintâi ale creștinismului, pe când serviciul dumnezeesc era mărginit numai la biserica episcopală, creștinii se adunau la memoriale martirilor, unde făceau rugăciuni și aduceau lui Dumnezeu sacrificiu, construind deasupra lor și biserici numite *καπύλαι*, *μαρτυρία*, *μνημεία*, la care se afla și un preot, numit *καπύλαρχος*, *μαρτυροποιός*. Așezărea de curând își construiau creștinii avuți pe lângă curțile lor, paradisuri, în care se săvârșea serviciul dumnezeesc sau de un preot, care călătorea prin eparhie, sau de un preot, care se așeza anume la oare-care paradis. Episcopi îndemneau pe credincioși avuți la construire de paradisuri, căci în secolile cele dintâi ale creștinismului era mare lipsă de biserici publice²⁾.

Introducându-se instituțiunea parohiilor, paradisurile construite deasupra mormintelor martirilor și pe lângă curțile celor avuți se prefăcuseră cea mai mare parte, în biserici pentru serviciul dumnezeesc al comunei întregi. Dară și mai târziu se construiau paradisuri particulare. Au fost și sunt și acum paradisuri sau capete în palatele damnițelor ortodoxi, însă în ele, după canonul 5 al sinodului din Gangra, săvârșirea sf. liturghii se poate face numai cu încuviințarea arhiepiscopului respectiv. Iată canonul 6 al aceluiaș sinod hotărăște, că anatema să fie acelaia, carele pentru a nu merge la biserica

¹⁾ Numele „capelle” înseamnă o mormânt mic (*cappe* — quis sciam caput hominum), în special mormântul cea mică a sf. Martiri din Tours, care ca relieful stătuie se găsea în curtea regelui franco-germanic. De aplicarea numelui acestui la biserici citim în enciclopedia noastră pentru arhiepiscop și biserica protestantă editată de Henig și Pier (T. VII, p. 694) următoarele: Der Name Kapelle kommt erst seit dem 7. oder 8. Jahrhundert vor. Einer der größten Heiligthümer, welches der fränkischen Könige besaßen, war die cappe, die runde Mastelkapute des h. Martin von Tours, welche wegen ihrer Kleinheit capelle hieß. Das Gotteshaus, wo dieses Naischilde gehalten zu fränkischer Heile aufbewahrt wurde, bekam den deutschen Namen capelle. Deswegen die königliche Gemächte angeordnete Kapellane mußten sie an diesem heiligen Ort sitzen und im Feind und Frieden überallhin den Königen nachtragen. Davon der Name Kapelle macht nur die fürstlichen Privatkirchen, und dann für alle kleineren Gotteshäuser, die nicht selber Pfarrkirchen sind. La Germani s'au placat plus tard dieses nom particulier, au nom de „Eigenkirchen”.

²⁾ Ioseph Chrysostomus, Hom. 16 in Act. Apost.

publică, și-ar face o biserică proprie, în care el însuși să săvârșă cele ce se cuvin preotului.

În prezent se pot împărți paraclisele în paraclise publice, precum sunt d. e. paraclisele mănăstirești, seminariale, episcopale, în care săvârșindu-se serviciul dumnezeesc pot lua la el parte și alți creștini, și în paraclise particulare, precum sunt d. e. paraclisele particularilor, paraclisele la spitale, la penitenciar și a., în care săvârșindu-se serviciul dumnezeesc nu la el parte numai oare-cari persoane anumite.

Observându-se la construirea paracliselor aceleași reguli, ce se observă și la construirea bisericilor, și fiind ele înregistrate cu aceleași lucruri, cari se cer pentru biserică, se săvârșesc în ele tot aceleași servicii dumnezești ca și în biserică. Lipsindu-se paraclisele de unele lucruri, cari nu se cer numai decât pentru săvârșirea sf. liturghii, precum d. e. scaunul cel înalt, se pot săvârși în ele toate serviciile dumnezești și sf. liturghie, dară numai de presviteri și nu de episcop, căci ar fi în scăderea demnității episcopale, liturghisind acesta într'un paraclis, în care lipsesc toate acelea lucruri, cari se cer la deplinul decor al bisericii¹⁾.

§ 71. C. Campanariile.

În secolile cele dintâi ale bisericii, campanele nu erau cunoscute, și dacă ar și fi fost cunoscute, împrejurările de atunci nu permiteau a le întrebuința, căci creștinii erau nevoiți a săvârși serviciul lor dumnezeesc în locuri necunoscute păgânilor. Însă pentruca să știe creștinii, când și unde aveau să se adune la serviciul dumnezeesc, se anunța aceasta, în timpul persecuțiunii, în secret prin diaconi sau trimiși secreți, numiți *θεσσοροι*, *κρυπτες*, cursores, praecones, intermuntii. Înființându-se pentru biserică timpuri mai favorabile și permițându-se creștinilor să preamărească pe Dumnezeu în public, se ivi necesitatea de a introduce oare-cari instrumente, prin cari să se poată concherna credincioșii la serviciul dumnezeesc. Ca atari instrumente se numesc la început trâmbița (tuba), care era în întrebuințare acum la Iudei²⁾.

¹⁾ Theodori Balsamonis Comment. in can. 8 conc. VII occum. la Syn. Pat. p. 1. 137. pag. 911.

²⁾ Num. 2, 2. 10; Lev. 23. 24.

apoi clopoteii, tintinnabula, și ciocanul de lemn, cu care se bătea în ușele creștinilor și la mănăstiri, în ușele chililor¹⁾.

Mai târziu erau, în biserica orientală, în întrebuințare două instrumente, cu cari se vestia începutul și momentele principale ale serviciilor dumnezeiești, și anume toaca de lemn, numită *σημαντήρ*, *σημαντήρ* și *σημαντήριον*, signum, signaculum, și toaca de fier, *αγιοσίδηρον*, sacrum ferrum. Cea dintâi era o scândură de lemn sănătos și vârtos, neted cioplită, în care, spânzurându-se de cui, se bătea cu unul sau cu două ciocane de lemn; iară toaca de fier era o scândură de fier, mai mică decât cea de lemn, în care se bătea cu un ciocan de fier²⁾.

Astfel de toacă, și mai ales cea de lemn a fost în biserica răsăriteană în exclusivă întrebuințare timp foarte îndelungat, de care-ce primele campane (*κμπάναι*), ce se aflau aici sunt trimise în dar împăratului bizantin, Michail III, (842—867) în anul 852, de către Ursus Patricianus, dogele Venetiei. Dară și acum întrebuințarea campanelor se lăși la răsărit numai foarte încet, așa că, încă în secolul XII nu erau pretulindene în uz. Mai târziu, adecă după ocuparea Constantinopolei de Turci, nesuferind aceștia sunetul campanelor, dispărură campanele în multe părți ale răsăritului și locul lor ocupa iarăși toaca. De prezent se întrebuințează în unele biserici ale răsăritului numai campanele, în altele campanele și toaca.

De inventatorul campanelor se ține în genere Paulin dela Nola din Campania, la finea secolului IV, de unde vine și numirea „campana”. Dară mulți neagă, că Paulin ar fi inventatorul campanelor, și susțin, că episcopul roman, Sabinian, care în anul 604 îi urmă sf. Grigorie celui Mare, el se ținea de nu de inventatorul campanelor, cel puțin de cel dintâi, care a făcut de ele întrebuințare bisericască³⁾.

Clopotele se întrebuințează în unele biserici, mai ales în Ardeal, Serbia, Rusia. Aceste sună la sf. prefacere

¹⁾ Cassiani De coenobiorum instituta L. 2, c. 17; L. 4, c. 12.

²⁾ Cf. A. I. Binterim, l. c. 4. B. 1. Th. p. 284—287.

³⁾ Cf. W. Augusti, Denkwürdigkeiten aus der christl. Archäologie. 11. Bd. S. 414. — vezi și Crăciunescu, A. Originea clopotelor Rev. scol. 1910. p. 849.

și la împărtășirea preoților. E însă o imitație dela liturgiile catolice și nu se poate generaliza.

Cu introducerea campanelor în întrebuințare bisericească, numai decât era de lipsă și construirea campanarelor (*звонницы*¹⁾, menite pentru păstrarea și întrebuințarea campanelor. Aceasta și închegarea lor organică cu întregul bisericii făcu la început greutăți. În unele locuri se așezau lângă biserică despre partea din vest, ca clădiri de sine stătătoare, de lemn sau de piatră. În bisericile de stilul romanic și cel gotic, se așează campanariile deasupra pronosului bisericii, și aceasta se face adeseori și la bisericile mai mari de stilul bizantin. La bisericile de rând, construite în stilul acesta, sunt campanariile niște turnuri zidite separat de biserică²⁾, însă în tot cazul în curtea bisericii și aproape de dânsa.

Campanele simbolizează vocea lui Dumnezeu precum și a serevitorilor lui, cari îndeamnă pe credincioși la serviciul dumnezeesc și la mărturisirea credinței lor, aplicându-se la ele cuvintele psalmului 18, 4: „În tot pământul a ieșit vestea lor, și la marginea lumii cuvintele lor”. Ele răsună ca o voce din lume mai înaltă nu numai în urechile, dară și în inima omului, aducându-i aminte prin tonurile lor, de a se sfinți pe sine însuși și a sfinți și timpul prin înălțarea spiritului la Dumnezeu, și prin rugăciune.

§ 72. D. Ținterimele.

La locurile cele sfinte se numără și locurile de înmormântare, numite ținterime, dela *κρυπταριον*, coemiterium sau cimiterium, loc de răpaos. Creștinii din timpurile dintâi fineau foarte mult la separarea locurilor de înmormântare ale credincioșilor adormiți, de cele ale celor necredincioși.

¹⁾ *Turris ecclesiae, in qua campanae pendent, campanaria turris.* (Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis*. Lugduni, 1688 T. II.).

²⁾ Și în bisericile zidite în stilul rusesc campanarele nu sunt împreunate cu biserică, ci slau izolate. Ele se compun de regulă din mai multe etaje octogonale, din care cel de sus e tot mai îngust decât cel de sub dânsul. Turnurile aceste sunt încoronate cu o columnă cu vârf ascuțit, deasupra căreia se află o cupolă plană în forma de ceapă, iară deasupra cupolei o cruce. Cel mai însemnat din turnurile acestea e apa numită *Иванъ великій*, care se află în Kremlin din Moscova și are o înălțime de 90 m.

Tertulian zice: „Deși puteai concede, să viețuim la un loc cu păgânii, totuși la moarte nu putem să avem parte cu dânșii”¹⁾. Pentru aceea sf. Ciprian îi socotea episcopului Martial de mare crimă, că el a inmormântat copiii creștini în locuri nestinșite și i-a așezat la un loc cu străinii (cei de altă lege) după datina altor popoare²⁾.

Relativ la locul însuș de inmormântare creștinii, primelor trei secole, fiindu-se de legile civile ale Romanilor, prin cari se opria inmormântarea celor răpăsoși în lăuntrul orașelor, își căutau pentru acest scop un loc cu-vincios afară de oraș, mai cu seamă în apropierea unei căi.

Așa după Ieronim³⁾ să se fi inmormântat sf. Petru aproape de calea triumfală, sf. Paul aproape de calea spre Ostia. Cu pre-direcțiune se inmormântau creștinii în apropierea mormintelor martirilor, căci adunându-se la ele creștinii, spre a-și săvârși serviciile lor dumnezești, se spera cu această ocaziune să se înolască la credin-cesi aducerea aminte de cei răpăsoși și tot odată să se recomande rugăciunii lor.

Pe timpul persecuțiilor și mai târziu, serviau ca locuri de inmormântare catacombele⁴⁾, adecă peșteri subterane, cari adeseori se prelungeau mile întregi, cuprinzând o mul-țime mare de trupuri ale martirilor⁵⁾. Și catacombele se numiau șinterime, coemeteria, frecventându-se de creștini cu mare pietate. Și în ziua de astăzi se află pe la biserici mari paraclisuri subterane, peșteri cripte, κρυπταί (κρύπτω, ascund), în cari se inmormântează persoane distinse mai cu seamă bisericesti și în cari se fac servicii dumnezești relative la morți. Așa o peșteră e și cea renumită a laurei dela Chiev.

După încetarea persecuțiilor, se inmormântau corpu-rile creștinilor împrejurul bisericilor sau în pronaosurile lor. Unii creștini se inmormântau chiar în biserică, însă aceasta se privia ca un prerogativ al împăraților, al episcopilor și al

¹⁾ Tertullian., De idololatria c. 14. (Migne, Patr. lat. T. I. p. 758).

²⁾ Cyprian., Epist. 68. ad clarum et pkbem in Hispania consistentes. de Basilide et Martialis (Migne, Patr. lat. T. III. 1066—1067).

³⁾ Hieronym., De vitis illustribus c. 1. et c. 5. (Migne, Patr. lat. T. XXIII. p. 638 et 646).

⁴⁾ După etimologie încă neexplicat; poate că dela κρυπταί, la, lângă peșteri.

⁵⁾ Ace cuprindeau d. e. catacombele sf. Sebastian din Roma 174.000 de martiri.

persoanelor cu merit pentru biserică. Acum împăratul Constantin c. M. și succesorii lui precum și sf. Ioan Chrisostom tuseră înmormântați în biserica apostolilor din Constantinopol și sf. Ambrosie își determină ca loc de răpaus în Milano partea bisericii lângă altar ¹⁾.

Locul de înmormântare se privia ca loc sfânt și împărații vechi extindeau dreptul asilului bisericii și asupra tinterimelor; iar violarea mormintelor se privia ca un sacnlegiu, punându-se asupra ei pedepsele grele ²⁾.

Tinterimele se așezau și se așează în unele locuri și acuma pe lângă biserici, pentru ca creștinii, decedând din viață, să păuzeze lângă acel loc, în care au primit ei viața lor spirituală și hrana lor spirituală, ca comuna la intrare în biserică să-și aducă aminte și de cei răpăosați și ca învățătura despre comuniunea în Christos între cei vii și între cei morți, și prin aceasta să se arate invederat.

Tinterimele să fie împrejurate cu zid sau cu gard și să fie închise, ca să se feriască de tot abuzul și de necurățire. În mijlocul tinterimelor se așează o cruce mare și cei ce păuzează în morminte să fie cu fața spre răsărit, căutând la cel ce vine dela răsărit și este lumina tuturor.

Monumentul cel mai potrivit pe mormântul celui răpăosat întru credința în Isus Christos cel răstignit și în speranța învierii și a vieții de veci, e sfânta cruce, iară monumentele cele străine și luate dela modele și dela motive păgâne, precum sunt columnele rupte în două, ulcioarele de cenușă, urnele ș. a. d. să se evite cât se poate.

SECȚIUNEA IV.

Despre lucrurile liturgice.

§ 73. Noțiunea și împărșirea.

Sub lucrurile liturgice sau sfinte se înțeleg toate acele obiecte externe, cari sunt menite și sfințite pentru serviciul

¹⁾ Comp. Euseb., *De vita Constant.* 4, 4; Socrates, *Hist. eccl.* 7, 45; Nicephor. Callist., *Hist. eccl.* 14, 58; Ambros., *Epist.* 22.

²⁾ Can. 66 al sf. Vasile și can. 7 al sf. Grigorie dela Nissa; *Cod. Iust. L. V. De upul, viol.*

dumnezeesc și servesc sau ca semne simbolice în raport cu adevăruri supranaturale ale credinței, sau ca instrumente și mijloace necesare la îndeplinirea actelor liturgice și la împărtășirea darurilor, sau ca decorare semnificativă a serviciilor bisericești și a bisericii înseși. Deci se va trata în cele următoare: 1. despre simboalele naturale ale cultului creștin, 2. despre vasele liturgice și alte obiecte necesare cultului, 3. despre veșmintele liturgice, 4. despre cărțile bisericești, 5. despre sf. icoane și 6. despre sf. relievi sau moaște.

ARTICOLUL I.

Despre simboalele naturale ale cultului creștin.

§ 74. Impărțirea simboalelor naturale. — Lumânarea.

La lucrurile liturgice se numără și acele obiecte, ce s'au luat din natura externă în cercul cultului creștin și anume pentru raportul lor simbolic către adevărurile supranaturale ale credinței, numindu-se simboale naturale. La simboalele naturale ale cultului ortodox se numără: lumânarea, tămâia, pânea, vinul, apa, untul de lemn și sf. mir.

Lumânarea se întrebuițează în cultul dumnezeesc dela începutul creștinismului, trecând în cultul creștin din cultul legii vechi. Așa serbară învățecii dimpreună cu Paul frângerea pâinii în Troada în casa cea de sus, fiind candelile aprinse¹⁾, și precum pe timpul apostolilor așa și mai târziu nici o serbare religioasă nu se făcea, decât numai cu lumânări și cu candelile aprinse. E deci un motiv istoric care îndrituește întrebuițarea lumânării. Îndeosebi nu putea să fie lipsit cultul dumnezeesc de lumină arzătoare pe timpul persecuțiilor, pe când creștinii nu se puteau aduna, decât numai în secret, noaptea și în peșteri subterane.

Așisderea e mai pe sus de toată indoiala, că creștinii acum de timpuriu se folosiau în adunările lor religioase de lumină arzătoare nu numai din motive de necesitate, ci și pentru mai mare solemnitate și din considerațiuni simbolice²⁾.

¹⁾ Fapt. apod. 20, 8.

²⁾ Absque martyrum reliquis per totas orientis ecclesias, quando legendum est evangelium, accenduntur luminaria jam sole rutilante: non utique ad lugandas tenebras.

Noi ne simțim în interiorul nostru mai ridicați și mai dispuși la pietate, dacă ne adunăm într-o biserică iluminată de splendoarea lumânărilor, spre a înălța rugăciunea noastră la părintele luminilor. În general din ilacata luminei sfinte scipește o plăcere magică proprie, contribuind foarte mult, de a ne smulge, petrecând într-o biserică, de gățele, cugetările și simțurile cele de toate zilele și a ne transporta cu gândurile și simțămintele noastre în regiuni mai înalte, în regiuni cerești.

În fine, lumânarea se întrebuințează la cult pentru că are o însemnătate simbolică. Ea, prin efectele și calitățile ei, înseamnă misterii și adevăruri supranaturale și dumnezeiești. Lumina materială schimbă țata întregii creațiuni vizibile; ea e simplă, curată, se multiplică lesne, fără ca să scadă; ea luminează, încălzește, învieșează, curățește; fără de lumină natura e lipsită de viață, e rece, deșartă, învălăită în întunec, nevizibilă, nefructiferă.

Așa lumina materială simbolizează lumina cea eternă, izvorul luminei și al vieții, pe Isus Christos; simbolizează lumina credinței adevărate, speranța, iubirea, viața, bucuria, și adorațiunea noastră și ni indică, că noi înșine suntem și trebuie să fim lumina și luminei.

Iară materia lumânării e din vechime ceara și untul de lemn, parte din cauza curăției, parte și din cauza însemnătății acestor materii. Îndeoșebii se culege ceara din cele mai curate și hienemiroșitoare flori și deoarece albina, ce o culege din aceste flori se privia de cei vechi de tipul virginității, pentru aceea ceara simbolizează corpul lui Isus Christos, fructul corpului sf. Marii, virginei celei pline de mireazma tuturor virtușilor ¹⁾.

Lumânările se pun în *candelabre* sau *sfeșnice* (καυτήριον, candelabra) de lemn, piatră, metal, uneori și de aur, și în *fânare*. Sfeșnicele sunt de o lumânare, de două, trei, șapte și douăsprezece lumânări. Toate aceste sfeșnice au, după diferența numărului lumânărilor, diferită însemnătate Sfeșnicul cu o lumânare, primikirion (πρῶτον κήρυον) ²⁾ în-

brae, sed ad signum laetitiae demonstrandum. Hieronymus, Contra Vigilantium c. 7. (Migne, Patr. lat. T. XXIII, p. 361); cf. și Socrates, Hist. eccl. L. V. c. 21.

¹⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis, De sacro templo c. 134 la Migne, Patrolog. gr. T. 155, p. 345.

²⁾ Cf. К. Никольскій, Пособіе къ наученію устава богослуж. православн. Изд. 4. С.-Петербург. 1888, p. 45.

scamnă unitatea sf. treimi; sfeșnicul cu două lumânări, *dikinon* (δίκινον), înseamnă cele două naturi ale lui Christos; sfeșnicul cu trei lumânări, *trikinon* (τρικινον) înseamnă cele trei persoane dumnezeiești; sfeșnicul cu șapte lumânări înseamnă cele șapte daruri ale Duhului sfânt; în urmă sfeșnicul cu douăsprezece lumânări înseamnă ceata sfinților apostoli.

Sfeșnicele cu câte o lumânare se așează pe sf. proscomidiar, câte cu una și adeseori câte cu două și trei lumânări pe sf. masă și cele cu câte una, două, trei și adeseori cu câte mai multe lumânări înaintea sf. icoane. Cupola naosului bisericii se iluminează cu multe lumânări, cari formează un cerc ce se anină sub cupolă, numindu-se la Greci *χρυσή* și însemnând — după Simeon Tesalonicheanul (c. 140) — firmamentul luminat cu stele.

În multe biserici se întrebuințează în locul cercului numit *χρυσή*, sfeșnicul ce poartă numele *policantru* (πολικάντρον și κανδύλα) și e făcut pentru mai multe decât douăsprezece lumânări. Așezerea sfeșnicele au pentru mai multe lumânări forma celumnei de foc, altele a rugului, iară altele a căruței cu care s'a suit Ilie la cer¹⁾.

Afară de sfeșnice sau candelabre și fânare se mai întrebuințează în biserică și *candela* (κανδύλα, și κανδύλιον), adică un vas cu untdelemn aprins. Candela are aceeași însemnare ca și lumânarea de ceară, de oarece untdelemnul, carele produce lumina, e un product al plantei ca și ceara. Ea se așează în sf. altar deasupra scaunului celui înalt sau și înaintea sf. mese, spânzurând de pe vârful crucii cu postament, sau se așează în naosul bisericii deasupra ușei celei împărătești, sau înaintea rândului dintâi al icoanelor iconostasului, sau și înaintea altor icoane.

¹⁾ De sfeșnice din biserică și de însemnătatea luminilor zice Simeon Tesalonicheanul (c. 140): „Dreptaceu ca într'un cer văzut în biserică, ca niște stele sunt lumânări. Și corul (cercul cel mare) luminilor înseamnă țărâna cerului și planetele. Înălțimi și alte lumânări sau candelă aprinsă se pun și unele în chipul stâlpului de foc celu de demult ca niște stâlpi și drepti, iară altele în chipul rugului, iară altele în chipul căruței, cu care s'a suit Ilie, și unele sunt cu trei lumini pentru treime, precum sunt trichierele, iară altele cu șapte lumini după numărul darurilor, iară cele douăsprezece lumini pentru ceata apostolilor, în mijlocul cărora stă o lumină mai înaltă, în chipul luminii celei mari a lui Iesus Christos. Iară e și dichit, adică cu două lumini, arătând cele două naturi ale lui Christos, și sunt sfeșnice și cu o lumină, spre a însemna unitatea treime sau și pe unul din sfinți, la care s'au pus”.

§ 75. Tămâia.

Tămâia (*ἰσχυρία λίβανος* thus și libanum) era acum întrebuințată în cultul păgânilor ¹⁾. Așisderea dăm de întrebuințarea ei și în cultul mozaic. În templul dela Ierusalim trebuia să se aducă dimineța și seara sacrificii de tămâie și pentru acest scop se afla și un altar de tămâiare ²⁾. De aici curând întrebuințarea tămâiei trecu în biserica creștină ³⁾ și în cea orientală. Canonul 3 al sf. apostoli ordonă între altele: Să nu fie iertat a se aduce altceva în altar, decât untdelemn la candelă și tămâie la timpul aducerii înainte. Așisderea amintesc de tămâiare în biserica creștină autorul ierarhiei ecclesiastice ⁴⁾, apoi sf. Ambrosie ⁵⁾ și în urmă autorii celor mai vechi liturghii ale bisericii orientale.

Motivul întrebuințării tămâiei în cultul bisericii creștine e predilecțiunea răsăritenilor pentru tămâie în general, și întrebuințarea ei în cultul testamentului vechiu, în special, precum și că tămâia în sf. scriptură se privește ca icoana mirosului de bună mireasmă a rugăciunilor pioase și ca unul din cele mai prețioase daruri înaintea lui Dumnezeu ⁶⁾.

Iară însemnarea simbolică e tămâiei e expresiunea venerațiunii în general și a adorațiunii lui Dumnezeu în special; pentru aceea se face tămâiare mai ales la acele acte ale serviciului dumnezeesc ce se înfățișează cu deosebire ca momente de adorațiune a lui Dumnezeu sau ca momente de deosebită venerațiune a sfinților lui. Mai departe tămâierea e expresiunea simbolică a cererii și a dorinței celor ce se roagă, ca rugăciunea, darurile aduse și sacrificiul să fie bine primite de Dumnezeu și ca cei ce iau parte la serviciul dumnezeesc să se prepare cu cuviință pentru sacrificiul ce

¹⁾ „Templa tibi statuam, reddam tibi thuris honorem” zice Ovid (*Veri I. Bona*, l. c., p. 246).

²⁾ Eștr. 30, 1. 7—8; vezi și Levit. 10, 1; 16, 12; Numer. 16, 17, 46; Isaia 60, 6; Ps. 140, 2.

³⁾ Pseudo-Dionys. Arcop., De eccl. Hierarch. c. 3, § 3 (Migne, Pat. gr., T. III, 428).

⁴⁾ Ambrosii Expositionis in Lucam Lib. I (cap. I, vers. 11).

⁵⁾ Ps. 140, 2; Malach. 1, 11; Mat. 2, 11; Apocal 8, 3, 4.

se va aduce și în general pentru serviciul dumnezeesc. Așadară tămâierea înseamnă rugăciunea curată sau bună mireazămă a faptelor bune ¹⁾ și deosebită sfintenie a oarecărui obiect de cult, precum d. e. a sfințelor daruri pe proco- mitor și pe sf. masă, a icoanelor, a sf. cruci ș. a. și prin urmare se disting prin tămâiere și unele acte de cult dă- du-li-se mai mare solemnitate, precum d. e. tămâierea la anumite acte ale serviciului dumnezeesc în ziua de paști și în zilele următoare, la înălțarea onoratei cruci ș. a.

În fine tămâierea înseamnă darul Duhului sfânt, a căru trimitere se cere dela Dumnezeu-Tatăl, aceea ce se îndărește și prin rugăciune binecuvântării tămâiei: *Tămâie îți aducem fie Christoase intru miros de bună mireazămă duhovni- crească, care primindu-o intru jertfelnicul tău cel mai pre sus de ceruri, trimite-mi nouă darul prea sfântului tău Duh* ²⁾.

Simbolica tămâiei stă în legătură mai cu seamă cu două calități ale ei și anume cu fumul și mirosul, cel produce și-l răspândește. Pentru ca așadară simbolica tă- mâiei să fie justificată, trebuie să poseadă aceste calități și pentru aceea trebuie să se întrebuințeze numai tămâie cu- rată, amestecându-se cu ea și altă puțină materie mirositoare, b. o. amimă sau și benzoe.

Tămâia curată provine din India estică ori din Africa, și o produce arborele, numit *benzella serrata* sau *hoswellia papyrifera* ori *floris- bunda*, ca un suc, ce se învârtoprază la soare, numindu-se *elibanum orientale*. La noi numai foarte rar provine în negoț tămâia indică, ci mai mult cea africană, care țară e de mai multe feluri, adică mai aleasă și mai ordinară. Tămâia precum provine ea de regulă în negoț trebuie să se stărnă în bucăți mici. Mirosul tămâiei africane are oare- care neplăcere, ce nu futurota li e plăcută. Ca mirosul acestei tămâi să devină mai plăcut, se pot amesteca cu tămâie și alte materii mirosi- toare, totuși rămânând prevalență cantitatea tămâiei. Spre acest scop se potrivește uleiul sau și benzoe sfărmat, și anume ^{1/2} chilo storax ori benzoe la ^{1/2} chilo tămâie, adăugându-se la această amestecare și puțină floare de levant. „Și a zis Domnul către Moisi” cetim în sf.

¹⁾ Cf. S. Germani, *Pat. Rerum ecclesiastic. Contempl. la Migne, Pat. gr. T. 94, p. 400.*

²⁾ Cf. Symeonis Theasalonice, *De sacra Liturgia la Migne, Pat. gr. T. 155, p. 203.*

scripșură: „La țic miroșuri: stacte, și oracă, și balvan mirouilor, și țimălic curată, una să fie caș alta. Și vei face din această țimălic mir răsucant, lucru tecut după arta făcătoareia de mir, amestecat cu sare, lucru curat sfârșit”¹⁾.

§ 70. Pânea și vinul, apa, untul de lemn și sf. mir.

Pânea și vinul sunt materia sf. cuharistă și întrebuințată lor la sf. liturghie se bazează pe crânduire dumnezească. Mai departe se întrebuințează pânea și vinul la mai multe rânduceli și cuhologii bisericești precum la litie, la parastas ș. a. d. și în urmă pânea se aduce la sf. liturghie, conform datinei vechi, de creștinii pioși ca dar de sacrificiu întru cinstirea și amintirea sărbătorilor domnești sau a sfinților lui Dumnezeu, și biserica are o rânducială deosebită pentru binecuvântarea ei. Alară de aceea vinul se întrebuințează la rânduciala cununiei în păharul de obște, la sfintrea bisericelor ș. m. d.

Pânea și vinul se potrivesc mai mult decât ori-cari alte produse ca daruri de sacrificiu. Îndeosebi pânea e mijlocul principal de viață, ea întărește, nu se urește, e un element simplu, ce se află pretutindene și ce se poate procura lesne. Pentru aceea pânea joacă în istoria revelațiunii dumnezești un rol însemnat. Așa se zice de Melhisedec, împăratul Salimului, că a adus pâne și vin, că era preot al lui Dumnezeu celui prea înalt²⁾. Lui Moisi îi poruncește Dumnezeu: „Și vei pune pe masă pânile punerii înainte, înaintea mea pururea”³⁾. Și în alt loc: „Și de vei aduce dar, jertfă coaptă în cuptor, dar Domnului de făină, pâni nedospite, frământate cu untdelemn”⁴⁾. Și Isus Christos însuș zice despre sine: „Eu sunt pânea vieții, cel ce vine la mine, nu va flămânzi și cel ce crede întru mine, nu va înseta niciodată”⁵⁾. Și: „Eu sunt pânea cea vie, care s'a pogorit din cer, de va mânca cineva din pânea aceasta, va viețu

¹⁾ Eps. 30, 34.

²⁾ Fac. 14, 18.

³⁾ Eps. 25, 30.

⁴⁾ Levit. 2, 4.

⁵⁾ Ioan 6, 35.

în veci, și pâinea, care eu o voi da, corpul meu este, care îl voi da pentru viața lumii ¹⁾". — Relativ la vin, și vinul întărește ²⁾ și veselește inima omului ³⁾. Apoi minunea cea dintâi a lui Christos e prefacerea apei în vin ⁴⁾ și Isus zice despre sine însuși: „Eu sunt vița cea adevărată ⁵⁾".

Și *apa* e un element prea important al cultului, întrebându-se la mai multe acte ale lui, iară temeiurile pentru întrebuintarea apei în cult sunt parte istorice, parte simbolice. În testamentul vechiu apa se privea ca mijloc de curățire și de împăcare, făcând Dumnezeu cu ea minuni (diluviu, necerea prin marea roșă ș. a.) și numindu-se Dumnezeu însuși în sf. scriptura „izvorul apei vieții ⁶⁾". Christos a sfințit apele prin botezul său, prin umblarea sa deasupra apelor precum și prin minunea sa în Cana Galileii. În sfârșit apa ca elementul cel mai frumos, curat, limpede, străveziu, curățitor, răcoritor, întăritor, curgător, simbolizează ființa și activitatea dăului dumnezeesc. Acest element se aplică în cult la sf. liturghie, amestecându-se cu vin, la sacramentul botezului, fiind materia acestuia, la stinșirea mare și mică a apei și la felurite spălări și curățiri.

Untul de lemn, ce se stoarce din maslin, e materia de luminat cea mai potrivită, fiind la răsărit și în Europa de sud un articol prea important de negoț, un mijloc necesar de hrană și de vindecare. Din aceste motive, untul de lemn se privea și se privește și acum ca un dar dintre cele mai alese ale pământului. În testamentul vechiu pe lângă pâine și vin se puneau pe altar și untdelemn ⁷⁾ și în limbajul sf. scripturi se întrebuintează untul de lemn așa de adese-ori ca simbol și ca icoană a bunurilor mai înalte, a binecuvântării lui Dumnezeu, a păcii, a puterii, a lăriei și a învingerii ⁸⁾. Tot așa înseamnă untul de lemn, fiind el

¹⁾ Ioan 6, 51.

²⁾ I. Tim. 5, 23.

³⁾ Ps. 103, 16.

⁴⁾ Ioan 19, 1.

⁵⁾ Ioan 19, 1.

⁶⁾ Ierem 2, 13.

⁷⁾ Levit. 2, 2.

⁸⁾ Ps. 127, 4; Psalt. 8, 11; I. Imp. 10, 1; III. Imp. 1, 45; 19, 16.

materia de luminat cea mai curată din regnul plantelor, lumina mai înaltă, înțelepciunea adevărată și focul iubirii, așa în parabola despre fecioarele cele înțelepte și nebune. În apocalipsă (11, 4) se aseamănă cei doi martori pentru înțelepciunea și focul iubirii lor, cu doi maslini. — Ca mijloc de vindecare se întrebuințează untul de lemn la Isaia 1, 6 și în parabola despre Samarineanul îndurător; în urmă se privește untul de lemn și vlăstarul de maslin, adeseori ca simbol al darului și al îndurării dumnezeesci, și pentru aceea untul de lemn se întrebuințează așa de adeseori în cultul dumnezeesc.

Mirul se compune din untdelemn, balsam și alte arome și este simbolul darului dumnezeesc, ce-l câștigă omul în sf. sacrament al mirului, ca să-și păstreze credința, să o mărturisască și să viețuiască conform cu ea. Așisderea mirul se întrebuințează la sfințirea bisericii și la ungerea împăratului sau a domnitorului, precum și la ungerea celor ce trec dela o confesiune creștină la biserica ortodoxă.

ARTICOLUL II.

Vasele bisericesti sau liturgice și alte obiecte necesare cultului.

§ 77. Noțiunea și împărțirea.

Suh vase bisericesti sau liturgice se înțeleg acele vase, cari se întrebuințează la sf. liturghie și alte acte liturgice și a căror cea mai mare parte, condiționează întrebuințarea și a altor obiecte liturgice, ce stau cu sf. vase în legătură strânsă și de aceea se și tratează împreună cu ele. La vasele bisericesti sau liturgice se numără: Discul, poftinul, steaua, acoperemintele, antifiminsul, copia, buretele, linguța, rîpida, tîmăiarul sau cădelnița, vasul cu sf. mir, licierul și vasul cu apă sfințită.

§ 78. Vasele bisericesti in special.

Discul, δίσκος, patena, e acel vas, care servește pentru primirea pâinii euharistice, și pe care aceasta din urmă se prefăce, la consacrare, în prea sfântul corp al lui Christos.

Potirul, τὸ ποτήριον ἅγιον, μυστικόν, πνευματικόν, βρα-
βυλικόν, σιτηριον, χρυτικόν, τὸ κραύος θεσποτικόν, calix, e
acel vas, care servește pentru primirea vinului, ce se pre-
face în el, la consacrare, în prea onoratul sânge al lui
Christos.

Discul și potirul sunt așa de vechi, ca și așezarea sf.
cuhânstii. În secolile prime ale bisericii creștine ele se fă-
ceau din lemn, sticlă, piatră, cositor, aramă, alamă, lut, dară
și din aur și din argint. Trecând timpurile persecuțiilor,
se înmulțiră discurile și potirile prețioase și acum sf. Ioan
Chrisostom vorbește despre ποτήριον χρυσοῦν καὶ λιθοκα-
λυπτῶν (gemmis ornatum) ἐν τραπέζῃ și de χρυσῶν κραύη¹⁾.
După prescripțiile de acum se cere ca discul și potirul să
fie de aur, ori de argint, sau măcar cupa potirului să fie
de argint și din lăuntru să fie aurită; numai din cauza să-
răciei bisericii se permite să fie discul și potirul de cositor
sau plumb, iară de aramă, sau de fier, sau de lemn, sau
de lut, sau de sticlă să nu fie²⁾.

În înțeles mistic discul înseamnă ieslele, în cari s'a
născut Dumnezeu-omul, precum și locul unde a fost pus
Christos, luat fiind de pe cruce; iară potirul aduce aminte
de mormântul lui Christos, precum și de păharul între-
huitat de Christos la cina cea de pe urmă³⁾.

Steaua, ἀστέρισκε, stella și stellula, compusă din două
arcuți mici unite în forma crucii, se pune deasupra discului,
pentru ca acoperemintele, ce se pun asupra lui să nu se
atingă de sf. daturi. Ea să se fi introdus în serviciul divin
de sf. Ioan Chrisostom⁴⁾ și aduce aminte de steaua, de
care au fost conduși magii în Vithleem la ieslele nou născ-

¹⁾ Ioannes Chrisostom., Hom. 51 in Matth.

²⁾ Cf. Sinopsis sau adunare de multa învățatură a mitropol. Iacov (Pulneamul),
1756, p. 14.

³⁾ Comp. S. Germani Rerum eccles. Contempl. la Nigne Patr. gr. T.
98, p. 398 și Н. Дмитревскій, Историч. догм. и таинства. изъясненіе
божества. литургия. С.-Петербург. 1884, p. 92.

⁴⁾ Ne vela hostiam tangant, et supra memoratum particularum ordinem turbent,
admirant Chrysostomus duos breves arcus, qui hostiis superpositi, eas ab omni con-
tactus periculo protegent. Arcus illi extremitatibus ut radius solis, Stellae, in Christo
natalis emicantis nomen obtinuerunt, unde et in eis componendis Sacerdos ait: Καὶ
ἀστέρις ὁ ἀστέρις ... — I. Gouss., Euchologium sive Rituale Graecorum, 1747, pag. 121.

cutului prunc. De aceea se și zice la proscomidie, când se pune steaua deasupra mielului, cuvintele: „Și iată steaua venind a stătu deasupra unde era pruncul (Mat. 2, 9)”. Dacă luăm privire la moartea lui Isus, care așisderea se simbolizează la proscomidie, steaua înseamnă sigilul pus pe mormântul Domnului.

Acoperemintele sunt vâluri mici, patrute, făcute din aceeași materie ca și felonul, cu cari la sf. liturghie se acopăr sf. daruri. Cu unul mic numit ἀποκαλύπτρα, se acopere discul, cu al doilea, numit ἀποκαλύπτρα, potirul, iară cu cel mai mare, numit ἄκρη, se acopăr dimpreună discul și potirul. Acoperemântul cel mare se numește aer, ἄκρη, pentru că el în modul aerului întins deasupra pământului cuprinde sf. daruri. Acoperemintele mici înseamnă sau scutecele la nașterea lui Isus Christos, sau giulgiurile la moartea lui; iară acoperemântul mare înseamnă sau firmamentul, pe care s'a ivit steaua, arătând magilor pe nou-născutul împărat, sau piatra de deasupra mormântului lui Christos, după cum aceea se simbolizează la proscomidie sau nașterea sau moartea Mântuitorului ¹⁾.

Antiminsul, ἀντιμύσειον sau ἀντιμύσειον (ant., în loc de și μύσειον sau μύσειον masă) ²⁾, antimensium, e o năframă în patrat de în sau mătasă cu moaște ale martirilor, pe care e desemnată înmormântarea Domnului nostru Isus Christos, și care, în timpul liturghiei, se întinde pe sf. masă. Antiminsule își iau începutul din timpul persecuțiunilor, fiind întrehuințarea lor o urmare a necesității ³⁾. Păgânii și ereticii se aruncau adeseori asupra creștinilor ortodocși, prădându-li bisericile. Ca să feriască deci sfintele de pângărire, șefii bisericilor întrehuințau în locurile expuse dușmanilor, la plinirea sf. liturghiei, în locul sf. mese o bucată de pânză sfințită, cu care, în caz de incurzie ostilă, se puteau acoperi ușor sfintele și scoate din biserică. Și fiind că bisericile se așezau în vechime deasupra mormintelor martirilor, pentru

¹⁾ S. Germaini Ret. eccl. Contempl. la Nique Pat. gr. T. 98, p. 400; vezi și Symeon Thessal., De sacra Liturgia c. 96.

²⁾ Cf. L. Gott, Euchologium sive Rituale Graecorum p. 653.

³⁾ Comp. E. Renaudot, Liturg. oriental. Collectio. Edu. II. 1947. T. I. p. 33 et 181.

aceea se hotără mai târziu cu privire la această datină străveche, ca în antiminsă — pentru a putea înlocui ele pe deplin sf. masă — să se pună moaște ale martirilor, și precum bisericile fără de moaște nu se priveau ca sfințite ¹⁾, așa și antiminsăle fără de moaște nu se țineau de sfințite. Câștigând biserica, în timpurile următoare, pace, antiminsăle de venură superflue, cu toate aceste însă se păstrară și în timpurile ulterioare ca o reminiscență a datinei vechi, și episcopii, având din vechime dreptul de a și da consimțământul atât pentru construirea, cât și pentru sfințirea bisericilor, se privesc acum antiminsăle și ca semn de consimțământ sau de binecuvântare a episcopului la lucrarea celor sfinte într'o biserică anumită ²⁾, și de aceea nici nu-i iertat a face sf. liturghie într'o biserică lipsită de antiminsă.

După tradițiunea veche ³⁾ trebuia ca bisericile să fie sfințite de un episcop, și fiind că acesta din cauza afacerilor sale celor multe nu-i totdeauna în stare de a împlini acest obligământ, pentru aceea, cu binecuvântarea lui, se sfințește biserica și de presviteri. Însă episcopul predă presviterului, care are a sfinți biserica, un antiminsă sfințit de el, și acest antiminsă îl pune presviterul la sfințirea bisericii, pe sf. masă.

Antiminsăle se sfințesc de episcop, trimițându-se în dar bisericilor. Ele se pot purta din loc în loc și, lipsind biserica sau sf. masă, preotul poate săvârși sf. liturghie, întinzând antiminsăle. Aceasta se face în genere de preoți militari, cari nu au totdeauna biserică în apropiere. — Antiminsăle înseamnă, după sf. Isidor Pelusiotul ⁴⁾, sindonul sau giulgiul, cu care a fost învălit corpul lui Christos în mormânt. Pe antiminsă se înfățișează punerea în mormânt a lui Isus Christos din cauză că antiminsăle ocupă locul sf. mese, care inchipuiește mai ales mormântul lui Christos.

Copia ⁵⁾, ἅγια λόγχη, lanca sacra, e un cuțit mic în

¹⁾ Vedi: Can. 7 al sinod. VII ecum.

²⁾ Pentru acia în inscripțiunea, ce o are antiminsăle, se numește determinat biserica, pentru care el e menit, numele episcopului, care le-a dat bisericii o. a.

³⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. X. c. 3.

⁴⁾ Isidori Pelusiotaе, Epistolarum Lib. I. Ep. 123. Dorothea comit.

⁵⁾ Δελα σελή, βόγ (κόρυς), cuțit de junghiere.

forma unei lance, cu care se scot din pânea adusă pentru sf. sacrificiu părțile destinate pentru lucrarea celor sfinte. Copia se cunoaște în întrebuințarea bisericească de prin secolul VI. German II, patriarhul Constantinopolei (1222—1240), în descrierea lucrurilor bisericești da copiei însemnarea acelei lance, cu care a fost străpunsă coasta Mântuitorului pe cruce¹⁾. Pentru aceea la proskomidie, impungându-se miezul, se zice cuvintele: „Și unul din ostași cu sulita coasta lui a impuns...” (Ioan 19, 34).

Buretele, *σπίγγος*, *σ* și *σπίγγα*, *σ*, spongia, se întrebuințează la sf. liturgie, spre a aduna cu el părticelele de pe disc, de a pune cu ajutorul lui în potir sf. corp, cât și celelalte părticele și spre a șterge și a curăți cu el discul și potirul. Pentru vechimea întrebuințării buretelui la serviciul dumnezeesc, vorbesc atât întrebuințarea lui în celelalte biserici orientale, cât și amintirea ce face de el Ioan Chrisostom, în omilia 3 la epistola către Efeseni. Buretele înseamnă acel burete umplut de oțet, cu care se adăpă Christos pe cruce²⁾.

Lingurița, *λαβία*, *ἄγία λαβία*, cochlear, e o linguriță de aur sau poleită cu aur, la capătul mănunchiului cu chipul crucii, întrebuințându-se spre împărtășirea poporului cu sf. corp și sânge al Mântuitorului. În timpurile cele vechi credincioșii primiau corpul lui Christos, udat cu sf. sânge pe palmă; sau credincioșii primiau corpul lui Christos pe palmă, iar sângele îl beau din potir. Mai târziu se introduse medul împărtășirii cu lingurița, însă când, și de cine se introduse acest mod de împărtășire, nu se poate constata din istorie cu precizie. Unii, cum b. o. Nichifor Calist³⁾, îl atribuie sf. Ioan Chrisostom. Calist zice, că o oarecare femeie macedoniană, primind corpul Domnului în mână, l-a schimbat cu o pâne simplă, ascunzând sf. euharistie spre a o da macedonianilor. Spre a înlătura în viitor abuzuri ca acestea, Ioan Chrisostom a introdus lingurița și din timpul acela nu se comunică mirenii ca preoșii, ci capătă corpul și sângele Domnului deodată cu lingurița.

¹⁾ Germani Reum eccl. Contempl. ibid. p. 397.

²⁾ Mat. 27, 48.

³⁾ Nicephorus Callistus, Hist. eccl. L. 13. c. 7.

Deoarece însă însuși Ioan Chrisostom face aluziune la modul împărtășirii credincioșilor, luând în mână sf. corp ¹⁾, și așisderea sinodul VI ecumenic hotărând determinat ca cei ce vorște să se împărtășească cu sf. corp al lui Christos, mâinile punându-și în chipul crucii, astfel să se apropie și să primească împărtășirea darului ²⁾, urmează, că împărtășirea generală cu lingunița, s'a introdus în biserică mai târziu, adică după sinodul trulan. — Lingunița înseamnă clestele, cu cari serafimul, luând carbunele de foc din altar, a atins cu el buzele lui Isaia profetul, curățându-l astfel de păcatele lui ³⁾.

Ripida ριπίδα, flabellum, e o apărătoare mică, cu care diaconul în timpul sf. liturgii și mai ales după prefacerea sf. daruri, apără sfintele, ca să nu se poată atinge ceva de sf. pâine și să nu cadă ceva în potirul deschis. Ripida, care e de origine străveche, făcându-se de ea amintire acum în liturgia din cartea VIII a constituțiunilor apostolice ⁴⁾, are și înțeles mistic, simbolizează adică pe Cheruvimi și pe Serafimi, cari în mod nevăzut încunjură pe Împăratul mărinii ce tronază pe sf. masă ⁵⁾.

Tămăiarul sau *cadeliuța*, θυμιατήριον, thuribulum, e acel vas, cu care, punându-se în el tămăia pe cărbuni de foc viu, după rugăciunea și binecuvântarea preotului se face tămăierea la locurile și timpurile prescrise. Acest vas în regulă e construit astfel, că fundul găvănat al tămăiarului, în care sunt puși cărbunii, spânzură în lanțușoare mici, ce sunt împreunate sus la un loc. Tămăiarele sânt așa de vechi în biserică creștină, ca și întrebuințarea tămăiei. După Evagrie ⁶⁾, să fi donat Chosru II, împăratul Persilor (590—628), bisericii din Constantinopole tămăiare de aur și așisderea

¹⁾ Ioannes Chrisostomus, Hom. 3. in ep. ad. Ephes: Hom. 27. in ep. I. ad Cor.

²⁾ Can. 101.

³⁾ Ista o. o: Ephraemi Syri In Esaiam Prophetiam Explanatio cap. VI. apud E. Renaudot, Liturg. orient. collect. T. I. p. 195, unde scrie: Adungitur hic vas sacris Cochlear, quod habent Graeci partiter et Coptitar ἑρῖον ἁγίασθε vocant, quo scilicet typus est torcularis, quo Seraphi carbonem accipit de altari et Isaiae labia ungebat. Christiani etiam vocant carbonem vivum, igne divinitatis plenam.

⁴⁾ Lib. VIII. c. 12. Ripida se făcea în vechime din coajă, penie sau pânză.

⁵⁾ S. Germani Rerum. eccl. Contempl. ibid. p. 432.

⁶⁾ Evagrius, Hist. eccl. Lib. VI. c. 21.

cruci de aur, din care donare, cu dreptul se poate face concluziunea, că tămăiarul nu e o invențiune a timpului același, ci un lucru vechiu. Despre împăratul Constantin cel Mare se scrie, că el să fi donat bisericii din Roma mai multe tămăiare foarte prețioase și dacă această donățiune cu dreptul se trage la îndoială, totuși nu se poate nega existența tămăiilor în biserica romană de pe timpul de atunci¹⁾.

Și tămăierilor li se dă însemnarea simbolică, și anume scrie sf. German²⁾, că tămăiarul înseamnă omenitatea lui Christos, focul, dumnezeitatea, fumul ce se ridică înseamnă mirosul bun al Duhului sfânt.

Alte vase bisericesti sunt: *vasul cu sf. mir*, care conține două stidute dintre cari una e umplută cu sf. mir, iar cealaltă cu untdelemn sfânt; *litierul*, care se întrebuințează la facerea lăsei, având cupe pentru pâni, grâu, vin și untdelemn; *vasul cu apă sfințită*, de regulă de argint, având pe marginea de sus un sfeșnic cu trei brațe; *vasul cu sf. danți pentru comunicarea bolnavilor*, în care se află o cutie pentru sf. danți, iar jos se păstrează un pahar mic, o lingură și o săcluță cu vin; *cana de coșitor* pentru încălzirea apei; *lingura*, în care se dă presviterului liturgisitor apă caldă; *talgerile* pentru antidor și în urmă *cana și tava de argint* pentru spălarea mâinilor arhierului înainte sf. liturgii și a intrării celei mari.

ARTICOLUL III.

Despre veșmintele bisericesti sau liturgice.

§ 79. Noțiuni generale și împărțire.

La păgâni și la ludei, preoții purtau la serviciul dumnezeesc veșminte deosebite, diferite de îmbrăcămintea cea de toate zilele.

Așa vorbea Domnul către Moisi, zicând: „Și vei aduce pe Aaron și pe fiii lui la ușile cortului mărturiei. Și vei spăla pe dânsii cu apă, și vei îmbrăca pe Aaron cu veșmintele lui cele sfinte, și-l vei unge pe el, și-l vei sfinși pe el, și va preoți mie. Și pe feciorii lui vei aduce, și-i vei îmbrăca cu haine, și-i vei unge precum ai uns pe tatăl lor, și vor fi mie preoți”³⁾. Și preoții păgâni purtau la cultul lor din haine diferite de cele de toate zilele.⁴⁾

¹⁾ W. Augusti, Denkwürdigk. aus der christl. Archael., 12, Bd. 1831, p. 72.

²⁾ S. Germanusl Retron eccl. Coetemp. ibid. p. 40.

³⁾ Esre. 40, 12.

⁴⁾ Cl. Jos. Bingham, Origines sive antiquitates ecclesiarum ... Versio latina H. Gluckevii, Halle 1727, L. XIII, c. 8, § 2.

Temeiul psihologic al acestei înfățișări zace în pietatea înăscută față de Dumnezeu, de care omul nu se poate apropia, decât numai cu dispozițiune pioasă și tot așa și cu veșminte deosebite, corespunzătoare dispozițiunii acesteia. Dacă în viața socială, la o vizită de rigoare întrebuintăm o îmbrăcăminte mai deosebită pentru a onora pe cel ce îl vizităm, cu cât mai mult trebuie să arătăm reverința în casa Domnului și când voim să ne apropiem de El.

Distingerea îmbrăcămintelor la cultul dumnezeesc trebuie să se simțiască mai ales pe terenul creștinismului, conform cuvintelor sf. apostol Paul, care zice: „Cum nu va fi serviciul spiritului întru mărire? Că dacă era serviciul osândirii mărire, cu mult mai vărtos va prisosi serviciul dreptății întru mărire¹⁾. Pentru aceea servitorii bisericii creștine vechi se folosiau la cultul dumnezeesc de veșminte deosebite²⁾.

Veșmintele bisericesti erau la început parte veșmintele de rând, confecționate însă din materii mai prețioase și întrebuintate numai la serviciul dumnezeesc; parte erau făcute după chipul veșmintelor testamentului vechiu; parte erau făcute anume pentru serviciul dumnezeesc creștin.

Biserica creștină nu face schimbare în croiala și forma veche a veșmintelor bisericesti, căci vechimea adaugă la demnitatea și solemnitatea actelor liturgice. Așisderea biserica voiește să arate prin exteriorul său, că ea păstrează instituțiunile bisericesti din vechimea cea mai adâncă.

Coloarea veșmintelor bisericesti era la început cea albă, sau cel puțin coloarea albă era coloarea fundamentală a tu-

¹⁾ II. Cor. 3, 8.

²⁾ Cf. Can. 22 și 23 al sin. din Laodic. și Ieronim, care zice: „Religio divina alterum habitum habet in mundano, alterum in usu vitaeque communi... Per quae discernimus, non quotidianis et quibuslibet pro usu vitae communis pollutis vestibus nos ingredi debere in sancta sanctorum; sed munda conscientia et mundis vestibus tenere Domini sacramenta”. Hieronymi Comment. in Ezechielem Prophetam Lib. 13. c. 44 (Migne, Patr. lat. T. XXV, p. 457); vezi și Hieronymi Dialogus contra Pelagianos Lib. I. n. 17, unde cetim: Quae sunt inimicitiae contra Deum, si tunicam habuere mundiorum? si episcopus, presbyter et diaconus et reliquus ordo ecclesiasticorum in administratione sacrificiorum cum candida veste processerint? precum et Hieronymi, Epist. 64 ad Fabiolam (Migne, Patr. lat. T. XXII p. 611) si Epist. 14 ad Heliodorum Monachum (Migne, ibid. p. 352).

turor veșmintelor bisericesti ¹⁾. Peste această se puneau adeseori pe veșmintele, cusături cu fir de argint, de aur sau de mătăsă în felurită culoare. După secolul al 9 începură a se introduce, mai ales în biserică occidentală și alte colori, și anume se alegea culoarea roșie în zilele de amintire a sf. apostoli și martiri, iar culoarea neagră, în zilele de ajunare, de căință și de intristare. Și biserică orientală acceptă pentru veșmintele bisericesti mai în acelaș timp această varietate a colorilor, totuș ea întrebuintă în timpul postului, apoi în zile de sărbători și la serbarea amintirii morților — conform uzului orient — în loc de culoarea neagră culoarea cea purpură sau mohorâtă.

Simeon Tesalonicheanul, numind veșmintele preoțesti, zice: Și albe sunt acestea pentru curăția și lumina darului. Iar de multe ori și mohorâte (πορπύρεα) în timpul ajunărilor, ca să plângem noi, cari am păcătuit, încă și pentru cel junghiat pentru noi. Ca ar ducându-ni aminte de suferințele lui, să urmăim lui... ²⁾. Și Goar ³⁾ zice, că la Greci, cu privire la veșmintele bisericesti, se pare să aibă mai mare preț culoarea albă și cea mohorâtă, și anume cea albă tot anul, iar cea mohorâtă în timpul patruzecimii. Aceasta se întărește și de Dimitrie Chomatenu, arhiepiscopul Bulgariei din secolul 12, care zice, că veșmintele mohorâte (πορπύρα εσθίματα) sunt semn de tristă, și se întrebuintează numai în zile de ajunare și în zile de amintire a celor răpăsați ⁴⁾.

Cât despre simbolica colorilor sf. veșminte, apoi culoarea albă e icoana bucuriei, a curăției și a luminării; cea roșie înseamnă sângele vărsat de Isus Christos și de sfinții lui; cea verde e simbolul speranței eternei fericiri, ce am câștigat-o prin meritele lui Isus Christos și prin darul Du-

¹⁾ Cf. Ioannes Chrysostomus, Hom. 82 al. 83 in Matth. et Rom. in Parabolam de illo prodige alth. Chrysost. (Migne, Patr. gr. T. LIX. p. 520); Sozomen, Hist. eccl. I. VIII. c. 21; Gregor Turon, Liber de gloria Consessorum c. 20. De dedicatione oratoris nostri (Migne, Patr. lat. T. LXXI. p. 843).

²⁾ Simeon Tesalonicheanul, Despre sf. liturgie c. 83.

³⁾ Iac. Goar, Euchologium sive Rituale Graecor. p. 113 comp. și p. 110. vizi și I. Binterim, I. c. 4. Bd. I. Th. p. 197.

⁴⁾ Vizi: Δημητρίου Χαματηνοῦ πρὸς Κωνσταντῖνον ἀρχιεπίσκοπον τῆς προπολίως Ἀθήνας, τὸν Καθόλου, ἀποκρίσεις in Σύνταγμα τῶν κανόνων edit. Rhall et Dollé T. V. p. 430 și G. Codinus Cusopalaia, De offic. Magn. Eccl. ... edit. Imman. Bekkeri in Corpus script. hist. byzant. edit. Niebuhr XIV. p. 44.

lului stânt și în urmă coloarea cea purpurie (mohorâtă) și neagră e simbolul căinței și al tristeței.

Precum în preoție sunt trei grade determinate, așa fiecare grad are la săvârșirea actelor liturgice veșminte determinate. Veșmintele diaconiești sunt: Stiharul, mânicuțele și orariul. Veșmintele preoțești sunt: Stiharul, epitrahilul, brăul, mânicuțele și telonul, iară veșmintele arhieriești sunt: Stiharul, epitrahilul, brăul, mânicuțele, epigonatul, sacosul și omoforul. Afară de aceste veșminte mai au episcopii la săvârșirea actelor liturgice: Mantia, crucea, panagiul sau engolpiul, mitra și toiagul arhieresc.

§ 80. Veșmintele bisericiești în special.

1. *Sticharul*, τὸ στιχάριον sau στιχάριον (dela στιχός, rând, șir)¹⁾, alba (scil. tunica), camisia, corespunde tunicii celor vechi, și e un veșmânt, ce dela grumaz, acoperind tot corpul, ajunge până la picioare, numindu-se pentru aceea și ποδήρη, fiind într-adevăr și analog veșmântul lui Aaron, ce se numia ποδήρη²⁾. Acest veșmânt luminat și strălucitor, de care face amintire acum Paulin, episcopul Tirului³⁾, sinodul din Cartago din a. 398⁴⁾ și Grigorie dela Nazianz⁵⁾, aduce aminte de acele veșminte luminate, în cari se arătară îngerii în timpul învierii și în ziua înălțării la cer a lui Christos⁶⁾. În timpurile vechi stiharul se făcea din materii de colorare albă (din care cauză se și numia latinește: alba), aceea ce era semn al curăției persoanelor sfințite, cari se îmbrăcau în acest veșmânt. Însă stiharul poate să fie și de colorare roșie, și atunci înseamnă el patima lui Christos, care și-a vărsat sângele său pentru noi. Stiharul

¹⁾ Cu privire la rândurile broderiei de aur, cu cari veșmântul acesta e ținut.

²⁾ Cf. Hieronymus, Epist. 64 ad Fabiolam (Migne, Patr. lat. T. XXII, p. 613) și Germanus, Rev. eccl. Contempl. ibid. pag. 303, unde zăm: Ἡ ποδήρη, τὸν ἱερέως ἱμαστὴν κατὰ τὸν ποδήρη, Ἄαρων, εὐκτατοῦ ἱμαστῶν, ὁ ἱερεὺς ἱμαστοῦναι ἱλοῦσα, τὸ μίσην τῶν καλῶν, καὶ ἁμαρτιῶν.

³⁾ Eusebius, Hist. eccl. l. X. c. 4.

⁴⁾ Can. 4.

⁵⁾ S. Gregorii Theologi Orat. V. n. 4 (la Migne, Patr. lat. T. XXXV, p. 665).

⁶⁾ Luc. 24, 4; Iap. ap. 1, 10.

e un veșmânt comun tuturor gradelor preoției. Totuș rău-
tutei și păriale de sânge ale Mântuitorului, sunt proprii
numai stiharului arhieresc ¹⁾.

2. *Mânicuțele*, ἐπιμύριον (ἐπιμύριον), manipuli, cu
cari se strâng mâncile stiharului, spre a putea umbla ser-
vitori bisericești cu mâinile fără împiedecare, sunt de origine
mai lăzcie și înseamnă în general puterea lui Dumnezeu,
care întărește pe cei ce lucrează cele sfinte, și ne aduc a-
minte de acele legături cu cari au fost legate preacuratele
mâni ale lui Isus Christos în timpul patimilor sale ²⁾.

3. *Orariul*, ὠράριον și ὠράριον sau ὠράριον, orarium,
stola ³⁾, era la început o pânză subțire, albă, îngustă și lungă.
La cefrea legii și a prorocilor se da, în sinagogiile Iudeilor,
atunci când poporul avea să exclame cuvântul „Amin”, din
loc mai înăltat, semn prin ridicarea unei pânzeturii, adecă a
orariului. Cu acest scop se introduse orariul și în biserică
creștină, adecă drept semn, cu care se arată poporului și
sfinților servitori urmarea lucrărilor sfinte, a rugăciunilor, a
cântărilor și a altor lucrări ⁴⁾. Așisderea se ștergea la început
cu el gura creștinilor ce se împărtășiau cu sf. sânge ⁵⁾. Și
pentru că oficiul diaconilor consta întru menținerea ordinii în
biserică și întru indicarea lucrărilor bisericești, pentru aceea
pentru înlesnirea isprăvirii oficiului lor li se dete orariul ca
veșmânt propriu. Pentru aceea diaconii la toate lucrările lor
îndică orariul, ținându-l cu trei degete, și-l arată atât popo-

¹⁾ Vezi: Simeon Tesal., Despre sf. liturgie c. 79.

²⁾ Simeon Tesal., ibid., c. 81.

³⁾ Cu stola, ἑσθλή, înseamnă Latinii atât orariul diaconului, cât și episcopul
probat.

⁴⁾ De aici a primit poate acest veșmânt și numele, căci diaconul ridicându-l
în sus arată cu el ora sau timpul (ὥρα), când e ceva de făcut, când credincioșii cu
dumnezeu au a se ruga Domnului... În acest înțeles explică cuvântul ὠράριον Aro-
cadius, despre care zice Bona: Arcadius (L. VI. c. 10) derivat ab hora sive
tempore, quia Diaconus accepta extremitate stolae tribus digitis invitat populum ad
candem, canentes ad psallendum ostenditque horas et tempus, quo aliquid est fac-
endum, quae consuetudo etiam hodie viget in Graecia I. Bona, I. c. L. I. c. 24.

⁵⁾ Vezi: Explicarea la canonul 23, al sinod. din Laodic. Fiind orariul la
cei ce se împărtășeau, cu care se ștergea gura comunicanților e posibil, că dela acuma
impărtășeau și-a primit la romani numirea (osarium).

mului căl și persoanelor bisericesti drept semn al lucrărilor, ce umcăzâ în biserică, deșteptând astfel atențiunea lor și invitându-i la rugăciune.

Orariul a fost la început fără de infrumusețare, ba în unele bisserici era chiar opri de a infrumuseța orariul cu fir de aur, de argint sau cu alte materii ¹⁾. Dar creștinii secolelor următoare nu se puteau opri în zelul lor pios, de a infrumuseța precum orariul așa și alte veșminte bisericesti cu cusături de fire de aur, de argint și cu alte materii prețioase și această împodobire biserică o adopta mai târziu și o conservă până în ziua de astăzi.

După sf. Ioan Chrisostom înseamnă acest veșmânt diaconesc anpele ingerilor, cu cari zboară aceștia neincetat, servind Domnului, precum și diaconii înșiși înseamnă spirite servitoare ²⁾. Dentre aceea pe orariile diaconilor din veșchime se scriau cuvintele, cu cari ingerii în ceruri necontenit preamăresc pe Părintele Atotțiitorul: "Άγιος, ἄγιος, ἄγιος, sfânt, stânt, sfânt ³⁾).

4. *Brăul*, ἡ ζώνη, zona, cingulum, s'a introdus în biserică pentru isprăvirea mai îndemănată a sfințelor lucrări. Căci neștrângându-se cu brăul la un loc stiharul și epitrahilul, lesne ar împiedica pe servitorii bisericesti în pășire și în indeplinirea celor sfinte. Pentru aceea înseamnă brăul dispozițiunea și puterea, de a lucra cele sfinte ⁴⁾ și pentru aceea și servitorii altarului zic, incingându-se cu el, cuvintele: *Binecuvântat este Domnul, cel ce mă incinge cu putere* ș. m. d. Brăul este așadar semnul puterii, ce Isus a dat-o preoșilor, ca să invingă poștele trupului și curaji să lucreze cele sfinte ⁵⁾ și ni aduce aminte de fola, cu care Mântuitorul a fost incins când a spălat picioarele învățăcelilor săi.

¹⁾ Cf. V. Thalhofer, Handbuch der kath. Liturgik, p. 858.

²⁾ Ioannes Chrysostomus, Homil. in Parabolam de filio prodigo (Hom. anab. Chrysostomi).

³⁾ Comp. Symeon Thesalonicensis, De sacris ordinationibus c. 174 la Migne, Patr. gr. T. 155, p. 381.

⁴⁾ Symeon Thesalonicensis, De sacra Liturgia c. 81 la Migne, Patr. gr. T. 155, p. 280.

⁵⁾ Cf. Nicolaus Bulgarius la H. Daniel, Codex liturgicus eccl. univ. T. IV. Lips. 1853, p. 378.

5. *Epitrahilul*, ἐπιτραχήλιον, (ἐπί, pe, τραχήλιος, grumaz), stola¹⁾, e orariul diaconesc pus în două, spre a arăta, că gradul și demnitatea preotească e mai înaltă, decât cea diaconescă. Acest veșmânt, care adeseori e cusut cu fir de aur sau de argint și infrumusețat cu pietre scumpe, înscamă jugul lui al preoției lui Christos cât și danul Duhului Sfânt, carele ca mirul se revarsă asupra preoților²⁾ și printr'ânsii asupra poporului și ni aduce aminte de acea funic, cu care a fost legat Isus de grumaz în noaptea vânăzării³⁾. Epitrahilul e veșmânt atât de însemnat, că fără el preotul nu poate să săvârșească nici un act liturgic.

6. *Felonul sau fenolul*, φελώνιον, φελώνης sau φαινόλιον, φαινόλης, manta (dela φαίω, acopăr și ἔλεος, tot), paenula, casula, planeta, toga celor vechi, înfățișează supraveșmântul apostolilor sau și al Mântuitorului însuși, care la Evrei era în uz general.

Felonul la Evrei era o bucată de pânură sau de pânză lată fără de mâneci, în patru cornuri, cu care se învălia corpul. Marginile felonului erau brodate cu fir de aur sau cu podoabe, iar cadrele lor erau din materie de altă culoare. Felonul se purta în felurite moduri, adică sau se acoperiau cu el ambii umeri, legându-se cornurile supra umerii la piept sau se acoperia numai un umăr, legându-se cornurile de sus în dreptul umărului celuilalt sau deasupra lui.

Conducătorii bisericii creștine din timpurile următoare, din iubire și pietate către Mântuitorul și către st. apostoli au introdus acest veșmânt la săvârșirea actelor liturgice și

¹⁾ Cu „stola” înscamă Latinii atât orariul diaconilor cât și orariul pus în două al preoților (epitrahilul). Aceasta din urmă se deosebește însă de epitrahilul nostru, fiind mai scurt și neavând amândouă părțile cusute la un loc, ci libere, spânzurându-se amândouă umerile în jos. Numai la liturgie pune preotul amândouă părțile peste se umeri. De aceea în biserică latină epitrahilul are aceeași numire ca și veșmântul corespondent al diaconilor, numindu-se la început „orarium”, iar mai apoi „stola”.

²⁾ Comp. Nicolaus Bulgaris (la Daniel, Cod. liturg. . . T. IV, p. 378) ... ἐπιτροπῆ: τὰ ἑλαττὴν ζῶντι τοῦ Χριστοῦ, τὴν κατεργασμένην τοῦ Πνεύματος χάριτι... Simeon Thessalonicensis, ibid. p. 389: Ἄγιοι δὲ τὴν ἑνότητα κατεργασμένοι ἐκ κεφαλῆς χάριτι... κ. τ. λ.

³⁾ Patraahul (Γεοργίου) zice: Τὸ ἐπιτραχήλιον (περιτραχήλιον) ἐστὶ τὸ φαινόμενον μετὰ τὴν ἐπιτέλειαν τοῦ ἀρχιερέως δεδωμένος καὶ εὐρόμενος ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἐπὶ τῆς τραχήλου τοῦ Χριστοῦ... Il. Migne, Patr. gr., T. 98., p. 387).

el aşdără, în biserica orientală cu puține schimbări ale
femei sale vechi, ocupă locul cel dintâi între veşmintele
bisericeşti.

În vechime se folosiau de acest veşmânt la săvârşirea
actelor sfinte nu numai presviterii, dară şi episcopii, arhi-
episcopii, mitropolii şi chiar şi patriarhii. Numai felonul
episcopilor era ornăt cu o cruce, iară al arhiepiscopilor era
impresurat cu mai multe cruci, numindu-se felonul acesta
"polistaur" *πολισταυρον*.

Felonul este semnul curăţeniei şi al sfinţeniei şi ni
aduce aminte de chlamida cea de hăţecură, cu care a fost
imbrăcat Mântuitorul de ostaşi în curtea lui Pilat ¹⁾.

7. *Epigonatul* sau *ipogonatul*, *ἐπιγονάτιον*, *ὑπογονάτιον*,
набедренникъ, subgenuale, e o bucată de materie preţioasă
în patru unghiiuri, care, legându-se de brâu lângă coapsa dreaptă,
serveşte nu numai ca podocaba la lucrarea celor sfinte, dară are
şi însemnarea mai înaltă, adică înseamnă sabia spirituală,
adecă cuvântul dumnezeesc, cu care trebuie să fie înarmat
arhiereul în contra atacurilor criticilor şi ale necredincioşilor
şi cu care, membrii nefolositori ai bisericeii, cufundaţi în cre-
dintă rea şi în viaţă necurată trebuie tăiaţi şi scoşi; pentru
aceea se şi leagă de brâu analog sabiei ostaşilor cu care
se încong acestia. Epigonatul compete episcopului, dar el
se dă şi presviterilor de treaptă mai înaltă, şi anume proto-
presviterilor, igumenilor, arhimandriţilor, drept semn de par-
ticipare la puterea bisericească ²⁾. Epigonatul, a cărui între-
buinţare în biserică datează din secolul VI, se pare că a
fost la început un fel de ştergar, de care se folosea epis-
copul la spălarea picioarelor în Iosia mare şi care îi aducea
aminte de umilinţa ce Mântuitorul a arătat-o cu spălarea
picioarelor învăţăceilor săi.

8. *Sacosul*, *σάκος*, *saccus*, e un supraveşmânt, pe
care îl imbracă arhiereul deasupra stiharului, ca presviterul
felonul. El s'a introdus în întrebuinţare bisericească după
unii pe la finea secolului VI, după alţii, de abia în secolul

¹⁾ Cf. Germanos, *ibid* p. 393 = Symeon Thessalonicensis,
ibid p. 398.

²⁾ Cf. П. Лебедевъ, Наука о Богослуженіи православн. Церкв., Ч. I,
Москва, 1851, p. 153.

IX. La început să fi fost sacosul un veșmânt deosebit al împăraților, pe care aceștia îl purtau numai la oarecare ceremonii publice. El era de culoare albă și înfrumusețat cu broderii de aur și de purpură. Introducându-se veșmântul acesta în biserică, se purta la început numai de patriarhi¹⁾ și se făcea în așa de mare onoare, că aceștia se îmbrăcau în el numai la cele trei sărbători mai mari de peste an²⁾. În secolul XIII îl purtau și unii mitropoliți, până ce în urmă trecutului întrebuițarea sacosului ca veșmânt bisericesc, la toți arhierii. În decursul timpului s'a modificat sacosul până într'atâta, că i s'au desfăcut părțile laterale, adăugându-se prin prejur, pe jos și pe de lături clopoței de aur după imitarea veșmântului marelui preot al legii vechi³⁾.

Sacosul are aceeași însemnare ce o are și felonul: el este semnul căinței și al umilinței. Arhierii se îmbracă în acest veșmânt, ca să-și aducă aminte de luarea în răs și hărăzirea, căreia a fost expus Mântuitorul, îmbrăcat fiind de ostasi în chlamida cea mohorâtă, pentru că se numise regele ludeilor⁴⁾.

9. Omoforul, ὀμοφόρον, pallium, (humeral, amictus), este icoana efodului legii vechi, care veșmânt împreună cu podinul, ποδῖπρον, (un veșmânt în formă de tunică) îl făcea pe mai marele preoșilor mijlocitor și sacrificator pentru tot poporul. Omoforul e veșmânt propriu arhieresc, și se pune pe umerele amândouă ale arhierelui, pentru ca vedea să inchipuiască mai întâi oia cea pierdută și apoi cea aflată, pe care, luând-o Christos pe umerele sale, a adus-o la Dumnezeu-Tatăl. Sub acest simbol se înțelege răscumpărarea neamului omenească și primirea naturii omenești de Isus Christos, fiul lui Dumnezeu, cu care El șade de-a dreapta lui Dumnezeu-Tatăl. Conform cu această însemnare a omoforului, el se pune pe umerele arhierelui în timpul plinirii serviciului dumnezeesc atunci, când inchipuiește el în persoana sa pe Isus Christos însuși, și se ia

¹⁾ Cf. Theoderus Balsam., Resp. 28. ad interrog. Marc. Patr. Alexandr.

²⁾ Cum și mărturisește Dimitrie Chomatenu, arhiepiscopul Bulgariei din sec. 12. Corp. slav. nar., edit. Rhallii et Postli T. V. p. 431).

³⁾ Egit. 28, 33—34.

⁴⁾ Вн. Духовенствѣн. I. c. pag. 89.

de pe umerele arhierelui atunci, când el infățișează în persoana sa pe servitorul lui Christos¹⁾. La început probabil că omoforul era purtat numai de patriarhi, devenind mai apoi veșmânt bisericesc al tuturor episcopilor și semn propriu, prin care episcopul se deosebia de presviter. — În biserica latină, în care omoforul, numit acolo pallium, e cu mult mai îngust și făcut din lână albă, în care sunt tesute șase cruci frumeeșe, la început era purtat numai de episcopul Romei, mai apoi însă și de acei arhiepiscopi și episcopi, cărora li s-a trimitea episcopul Romei. Astăzi îl poartă în biserica latină, afară de papa Romei, primații, patriarhii, arhiepiscopii actuali (nu însă cei titulari) și o samă de episcopi privilegiați²⁾.

10. *Mantia*, *μαντήριον*, *μαντήριον*, cappa, pluviale³⁾ e un veșmânt lung și larg, de culoare purpurie cu cusături pe laturi înainte în formă de lespezi cvadrate și de valuri, ori de râuri. Mantia arhierescă are patru lespezi de aceste cusute în fir de aur. Două, ce sunt la piept, înscamă cele două table ale testamentului vechiu, iară alte două, ce sunt în partea de jos, unite prin o legătură de aur, înscamă cele două așezăminte, legea cea veche și cea nouă, unite prin Christos. Râurile (*παραρτά*), ce sunt trase pe mantie și trec pe sub table, închipuiesc râurile de apă vie, de care vorbește Isus Christos⁴⁾ și care trebuie să curgă din aceste table și așezăminte prin gura arhierelui. Mantia înscamă deci puterea și plenitudinea chemării arhierelui.

Acest veșmânt, cu care episcopul se îmbracă în biserică când nu face s. liturghie, pare a fi introdus în urma tuturor veșmintelor

¹⁾ Cf. Germanus, *ibid.* p. 394 și Symeon Thessal., *ibid.* c. 250.

²⁾ Cf. V. Thalhofet, *l. c.* p. 807.

³⁾ Extra sacra vero, in nōibus quibusdam perficiendis vestitur Mandya, quem pallium modo non anam appellare, ne nominum simul et rerum fiat confusio. Cappam vocē ecclesiastica dixit Cavanus, est enim Pluviali Lahno non penitus absimilis, et est praeterea monasticum pallium, sive mantellus, quem ipsi Monachi cappam dicunt. Mandya vero, ut ex aliis annotandis liquet, exterior est Monachorum vestis, ex humera ad pedes usque defluens totum corpus ambi, et a parte sola anteriori est aperta, quam quidem Pontifices retinent, quia sunt a Monachorum eactu assumpti et ut Pontificis dignitatis potestatisque argumentum ita fluminum ordines in ea ducti elucet. — I. G. G. G., *Euchologium* ... p. 113.

⁴⁾ Ioan. I, 38.

arhieresti. La început mantia era făcută din materie prețioasă, un veșmânt imperial, pe care împărații l-au acordat patriarhilor, cari aveau dreptul de a onora cu mantie și pe ceilalți episcopi. — În biserica latină se numește acest veșmânt *cappa*, pentru că acopere tot corpul, sau *pluviale*, pentru că la început servia la procesiune ca scut la vreme rea, și nu e un veșmânt propriu numai episcopului. De abia în secolul 12 *cappa* a devenit în biserica latină, un veșmânt specific liturgic, primind din ce în ce o împodobire tot mai avută.

11. *Crucea arhierelui* înscamnă sigilul și mărturisirea credinței, care porcede din inimă, și asigurarea acea onoare, de care trebuie să fie pătruns arhierul pentru crucea lui Christos și pentru Mântuitorul cel răstignit. Crucea e o înșignă a arhierelui, totuș ea se poartă și de o seamă de presviteri, pe cari arhierul îi distinge cu crucea pentru meritele câștigate pe terenul bisericesc ¹⁾.

12. *Danaghiul* (ἡ πανήγυρις, prea sfântul) sau *engolpiul* (ἡ ἐγκόπιον, adică podoaba sinului sau a pieptului), pe torale, are forma unei icoane mici, rotunde, făcute pe email sau pe argint, care înfățișează chipul Mântuitorului sau al Maicei Domnului cu pruncul în brațe ²⁾ și pe care arhierul o poartă la piept spre aducerea aminte, că este dator a avea necontenit pe Isus Christos în inimă și a se crede pururea mijlocirii preacuratei lui Maice ³⁾. Engolpiul în artă ticitate era o cutiuță în care se pueau moaște de ale sfinților, purtându-se la piept, la început de mai marii mănăstirilor, mai în urmă și de arhierii.

Unii voiesc a deduce originea engolpiului dela un fapt istoric. În anul 811 adică, patriarhul din Constantinopole Nichifor Mărturisitorul să fi trimis papei Leo III, o cutiuță de aur, împodobită cu ornamente prețioase, ce conținea în sine o bucășică de lemn din adăvărata cruce a Domnului, care cutiuță s'a numit „engolpion”, adică obiect de purtat pe sân ⁴⁾. Însă adevărata origine a engolpiului se află — ca și cea a omoforului — în veșmintele lui Aaron. Precum omoforul e icoana efodului sau umărarului lui Aaron, așa și engolpiul e

¹⁾ Cf. Symeon Thessalonicensis, De sacra Liturgia c. 83 (Migne, Patr. gr. T. 155 p. 261).

²⁾ În unele biserici e înfățișat pe engolpiu chipul sf. treimi.

³⁾ Cf. Symeon Thessalonic. ibid. c. 80 (Migne, Patr. gr. T. 155 p. 257).

⁴⁾ Comp. G. Rascan, Liturgica sau serviciul divin al bisericii ortodoxe. București 1876, p. 23.

icoana pieptarului legii vechi, a choșenului, în care se păstrau vortile sfinte „Urim și Tumim”.

13. *Mitra*, *πίττα*, *αβραγία*, *πίττα*, infula, e icoana cununii sau a chidanului, pe care îl purtau mai marii preoșilor la serviciul dumnezeesc al testamentului vechiu și după exemplul căreia, după episcopul Policrat din Efes, apostolul Ioan să fi purtat pe cap cununa (*πίτταλον*)¹⁾. Aceeaș mărturisește sf. Epitanie și de Iacov, fratele Domnului și primul episcop al Ierusalimului²⁾. Ca acoperemânt de cap propriu liturgic în forma coroanei împărașilor greco-romani mitra apare de abia pe la secolul X. La început o purta pe cât se pare numai patriarhul din Alexandria, apoi și ceilalți patriarhi, până ce în urmă, dela secolul 18, au început a o purta toți episcopii. Ba dela acest secol a început a se da mitra ca o deosebită distincțiune și arhimandrișilor și protopresviterilor, cari și-au câștigat merite deosebite pe terenul bisericesc³⁾. — Mitra înscamnă cununa de spinii a Mântuitorului și indică acea onoare și mărire înaltă, cu care a precainălțat Părintele ceresc pe Mântuitorul, și demnitatea ce a primit-o arhierul dela Christos ca lucrător principal al celor sfinte și ca săvârșitor al misterilor lui.

Aici se poate induce și *toiagul arhieresc*, numit *pateriza* (*πατερύρα*, *πατερύρα* sau *πάρος* și *ὀκωνίσιον*, lat. baculus). Toiagul acesta, care e semnul autorității arhieresti asupra turmei cuvântătoare, simbolizează toiagul edrăslit peste noapte al lui Aaton și ni aduce aminte de conducerea cea bună a pășionului din evanghelie. Deasupra toiagului este un sarpe cu două capete, care este simbolul înțelepciunii, cu care trebuie să fie înzestrat arhierul după cuvintele Mântuitorului: „Fiți înțelepți ca șerpii...”⁴⁾.

¹⁾ Eusebius, *Hist. eccl.* L. V. c. 24.

²⁾ Cf. Ioa. Bingham, l. c. vol. II. c. 9, § 5 și P. Rompott, *Antiquarj*, 1869, p. 207.

³⁾ Cf. Eusevie Popovici, *Istoria bisericăscă*. Traducere de Athar naste, episcopul Râmnicului Noului Severin și Gherasim, episcopul eparchiei Argeșului. Volum. I. București 1901, p. 597.

⁴⁾ Mat. 10, 16.

ARTICOLUL IV.

Despre cărțile bisericești.

§ 81. **Împărțire.** — Cărțile bisericești compuse din părți ale sf. scripturi.

Sub cărți bisericești se înțeleg acele cărți, de cari biserica se folosește la serviciile sale dumnezeiești. Cărțile bisericești sunt compuse sau din părți ale sf. scripturi, sau din rugăciuni și imne compuse de sf. părinți sau alți bărbați pioși.

Cărțile bisericești compuse din părți ale sf. scripturi sunt: evanghelia sau evanghelistarul, apostolul sau praxapostolul și psaltirea.

1. **Evanghelia sau evanghelistarul**, εὐαγγελιστάριον, evangelistarium, e adunarea celor patru evanghelii spre întrebuințarea liturgică, într'o singură carte; iară 2. **apostolul sau praxapostolul**, ὁ ἀπόστολος sau πρᾶξαπόστολος, epistolarium, e acea carte, care conține faptele și epistolele apostolilor spre întrebuințare liturgică. Evanghelia și apostolul au fost împărțite pentru întrebuințarea bisericească la liturghie în pericope (περικυπτοί, lectiones, зачала), care lucru avem să-l mulțumim mai ales lui Eutalie, diacon în Alexandria, din secolul V. Ceteșirea de rând a pericopelor la liturghie se începe dela ziua învierii și se continuă anul întreg, iară în zile de sărbători domnești sau ale sfinților se conformează cuprinsul pericopelor întâmplării ce-i zace la bază sărbătorii. După rânduiala bisericească, urmează lecțiunile evangheliilor la liturghie în șir ne'nterupt astfel, că din ziua învierii Domnului până la Rusalii — afară de marșia paștilor, duminica miropurtătoarelor și de înălțarea la cer a Domnului — se cetește evanghelia dela Ioan; de luni după Rusalii, până la duminica 17 după Rusalii, se cetește evanghelia dela Matei cu adaogarea unor pericope din evanghelia lui Marcu; de aici până la duminica lăsăturii de carne, se cetește evanghelia dela Luca cu adaogarea unor pericope așisderea din evanghelia lui Marcu. În duminica lăsăturii de carne și de brânză se cetește evanghelia dela Matei și în duminica I a marelui post se cetește evanghelia dela Ioan; apoi în duminica II, III, IV și V a

marelui post se citește evanghelia dela Marcu și în duminică VI sau a florilor, evanghelia dela Ioan¹⁾.

Din apostol se citește dela ziua întâia a paștelor până la Rusalii, faptele sf. apostoli; de aici înainte prin întreg anul se citeșc în șir neîntrerupt cele patrusprezece epistole ale sf. apostol Paul și cele șapte epistole catolice.

3. Psaltirea, ψαλτήριον, psalterium, e aceea carte a sf. scripturi, care cuprinde cei 150 de psalmi ai lui David și ai altor bărbați pioși din T. V. Acești psalmi se împărțesc în 30 de catisme (καθίσματα dela καθίσις, sed), căci în timpul cetirii catismelor era permis a șede, și fiecare catismă se împărțește iară în trei stări.

În timpul de rând al anului bisericesc, se citește în decursul săptămânci, la vecernie și utrenie, întreaga psaltire, iară în timpul patericimii se citește ea în decursul unei săptămânci de două ori. Biserica, cetind așa de adese-ori psaltirea, vrea, ca noi să ne învățăm prin psalmi cu spiritul și să învățăm necontenit a aduce lui Dumnezeu sacrificiul de laudă, de mulțămită și de iubire către El.

§ 82. Cărțile bisericești compuse de sf. părinți, ori de alți bărbați pioși.

Cărțile întrebuințate la serviciile bisericești, compuse de sf. părinți, ori de alți bărbați pioși, sunt următoarele :

1. Tipiconul, τυπικόν (τύπος, chip, formă, normă, τυτίω, formează, normează, reglez), ordo, regula, este acea carte bisericească, care arată după un sistem bine combinat, cum are a se săvârși rânduiala serviciului dumnezeesc în întreg anul bisericesc, care cuprinde regulile relative la ajunare și paschalia sau regulătorul pentru serbarea paștelor și dă în urmă instrucțiuni, cum au să petreacă monahii în chilii lor, la masă și în biserică.

Modul săvârșirii serviciului dumnezeesc laou rânduială în

¹⁾ Evanghelistarul, pentru cuprinsul său cel îmbucurător, pentru tezaurul cel prețios care cuprinde, este totdeauna legat în materie prețioasă, de regulă în aur și argint și înfrumusețat cu mărgăritare și pietre scumpe; de-asupra lui, la mijloc, este sau pictată în email, sau turnată în argint sau în aur, icoana învierii lui Isus, pe care patru colțuri, icoanțele celor patru evangheliști, în dosul lui icoana răstignirii lui Ios și călătorii și alte icoane, înălțând momente însemnate din viața pământească a Mântuitorului.

incaute generale, inșiși sf. apostoli. Desvoltându-se, mai târziu, ritul serviciilor dumnezeiești la o varietate din ce în ce mai avută, se ivi necesitatea, de a stabili o regulă pentru săvârșirea diferitelor servicii dumnezeiești. Așa o regulă au încercat a o stabili acum în secolul III Chirton Marturisitorul († 270), iară în secolul IV, cuvioșii părinți Eutimie și Teoclist. Ambele aceste reguli le-a împreunat apoi în secolul VI Sava cel sfânt († 531), urzitorul și egumenul lavrei numite după el în Palestina, într'o unică regulă, care se numi tipicul sf. Sava. Acest tipic se întrebuință în toate bisericile Palestinei, inavușindu-se în decursul timpului conform necesităților, cu mai multe adaosuri. În secolul VII, în timpul năvălirilor Saracenilor în Palestina, tipicul lui Sava se pierduse; însă patriarhul de pe atunci al Ierusalimului, Sofronie († 683), a compus din nou tipicul pierdut, știind regulile lui de-arostul, și le-a complectat conform necesităților timpului acela¹⁾.

După adaugarea unor cântări și rugăciuni mai târziu, introduse în serviciul dumnezeesc de Cosma din Maiuma, de Andreiu Criteanul și de alții, tipicul lui Sofronie se complectă de sf. Ioan Damascen și se introduse în toate bisericile grecești, numindu-se tipicul Studiiilor, fără de indoială dela împrejurarea, că Teodor Studitul, fiind igumen al mănăstirii „Studion” în Constantinople, l'a introdus mai întâi în mănăstirea sa, și de aici apoi s'a răspândit în celelalte mănăstiri ale bisericii grecești. Din biserică grecească, acest tipic a trecut în întrebuințare și în biserică Rusiei și în biserică română.

Și după timpul sf. Ioan Damascen, tipicul Studiiilor se complectă, căci și după acest timp se adaosera nouă producțiuni liturgice. Dintre aceste complectări merită deosebită atențiune așa numitele capitole ale lui Marcu, compuse de ieromonahul Marcu, mai întâi igumen al lavrei sf. Sava și după aceea, episcop al Idruntului (Otranto de astăzi în Apulia), veșuind în secolul IX. În aceste capitole, săvârșirea serviciului dumnezeesc se regulează, când cad două sau trei sărbători

¹⁾ Cf. Symeon Thessalonicensis, De sacra precatone, c. 303 Oligae, Patr. gr. T. 155, p. 556).

pe una și aceeași zi, sau capitelele acestea pun în acord ser-
vicile dumnezeiești ale altor sărbători cu cele ale învierii Dom-
nului și ale postului celui mare ¹⁾.

2. Liturghierul, λειτουργικόν, missale, e cartea în
care se cuprinde rânduiala pentru presviteri și diaconi la ve-
cernic utrenie și la liturghia sf. Ioan Chrisostom, a sf. Vas-
sile celui Mare și a sf. Grigorie Dialogul. Afară de aceasta
se cuprinde în liturghier rânduiala binecuvântării colivei (λί-
βανῶν, grâul amestecat cu miere), finalele (apolisurile sau ot-
pusturile) sărbătorilor domnești și ale zilei, sinaxarul (συναξαρισ-
των) sârbătorilor împărășiri, adunarea cererilor de
ceilor 12 luni, rânduiala sf. împărășiri, adunarea cererilor de
bună trebuință, învățătura pentru sf. liturghie, pentru sf. an-
timins, pentru sf. vase și veșminte și pentru oarecari in-
tâmplări la sf. liturghie ș. a. — În liturghierul arhieresc, care
se numește ἀρχιερατικόν, чиновникъ архіерейскій, se află
afară de rânduiala sf. liturghii, cum se săvârșește de ar-
hieru, încă și rânduiala hirotoniilor și a hirotesiilor diferi-
telor grade ale ierarhiei bisericești, rânduiala sfințirii anti-
minselor ș. a.

3. Euhologiul, εὐχολόγιον, требникъ молитвен-
никъ, rituale, sacramentarium, e cartea, care conține rân-
duiala sf. sacrameinte și a feluritelor euhologii bisericești, ce
au să se săvârșească de presviter ²⁾. El așadar conține
rânduiala botezului, a mirului, a împărășirii cu sf. euharistie,
a mărturisirii, a cununiei și a cleo-ungerii precum și rân-
duiala diferitelor sacramentalii, ca b. o. rânduiala în ziua
dintâi după ce naște femeia, rugăciunea la însemnarea prun-
cului, la înbisericarea lui, rânduiala sfințirii celei mari și mici
a apei, a înmormântării, a parastasului, apoi rânduiala la
binecuvântarea și sfințirea sf. vase și veșminte bisericești și
a altor lucruri bisericești și particulare ale creștinilor ș. a. ³⁾.

¹⁾ Cf. Г. Сяолодовичъ. I. с., p. 45.

²⁾ Cu numele „euhologhiu” se numia în biserică grecească mai înainte nu
mai cartea ce conținea rânduiala sf. sacrameinte și a sf. sacramentalii, ci și cartea ce con-
ținea rânduiele cuprinse în liturghier, fiind toate rânduielele aceste împreunate într-o singură
carte numită „euhologhiu sau molitvenic”.

³⁾ Cele mai vechi manuscrise ale euhologiului bisericii ortodoxe sunt ma-
nuscrisul din biblioteca cardinalului Barbennus, care la Cioar se numește „Codex
barbennus v. Massi” și manuscrisul din colecțiunea preastinsului Porfirie, care se
află în biblioteca împărătească din Petersburg. Amândouă euhologiile aceste datează din
secolul IX. Vezi: И. Маасетовъ, Церковный уставъ, Москва, 1885 p. 3.

Euhlogiul e mare sau bogat și de rând sau scurtat, adică cel dintâi conține mai multe rândueli decât cel de pe urmă, precum rânduiala tunderii în monah, rânduiala primirii ludeilor și a altora în biserică ortodoxă ș. a. m. d. Euhlogiul cel mai bogat e cel al lui Petru Movilă, editat în limba slavonă în anul 1646, care însă nu se află în întrebuințare comună. Euhlogiul bogat, ce se află în întrebuințare la noi, e cel din Neamț, editat în anul 1848.

4. Orologiul sau Ceaslovul *ὠρολόγιον*, *часословіе* horarium (mai târziu într-o prelucrare anumită pentru trebuința clerului latin „breviarium”) e cartea de care se folosesc lectorii și cantorii la săvârșirea laudelor și a altor servicii dumnezeiești. Orologiul conține mezonoptica, utrenia, rânduiala orelor, vecernia, pavecernita, rugăciunile dimineții și cele spre somn, troparele învierii și ale morșilor, ce se cântă după „Iericișii cei fără prihană”, troparele și condacele triodului, orele paștelor, troparele și condacele cincizecimii, troparele învierii pe opt glasuri, troparele peste toată săptămâna, feluile acafiste, paraclisul Mormântului Domnului, feluile canoane ș. a. Și orologiul e mare și mic; cel de pe urmă e prescurtarea celui alt.

5. Octoihul, *ὠκτώηχος* (*ὠκτώ* *καὶ* *ἑπτὰ*, opt și glas), *октоихъ*, conține serviciul dumnezeesc pentru fiecare zi a săptămânii. Pentru fiecare zi a săptămânii se află în octoih rânduiala celor șapte laude bisericesti, cari se cântă prin întreaga săptămână pe un ton sau glas, și fiindcă sunt opt, glasuri și cartea ce le conține se numește „octoih”, adică cartea celor opt glasuri. La început octoihul conținea numai rânduiala relativă la învierea Domnului, care să fi fost compusă de sf. Ioan Damascen, dar mai târziu se adăoseră și rânduielele pentru celelalte zile ale săptămânii, compuse de Iosif, arhiepiscopul Tesalonicului și Teofan Mărturisitorul din secolul IX, precum și stihirile compuse de Anatolie, patriarhul Constantinopolei († 458), alcătuind toate acestea la un loc o colecțiune ce se numește octoih.

6. Mineiul, *μηναιον* (*μην*, *ἡ*, lună *μηναιος*, lunar), e cartea ce conține serviciile dumnezeiești ale sărbătorilor dumnezești și ale stinșilor fiecărei zile a anului întreg, fiind

împărțită în 12 părți, fiecare parte menită pentru o lună, din care cauză se și numește *minei*. Adunarea serviciilor sau rânduielilor liturgice cuprinse în *minei* se atribuie mai ales sf. Sofronie, patriarhul Ierusalimului, și sf. Ioan Damascen. După aceea s'a mai completat *mineiul* cu rânduieli sau servicii noi, compuse mai ales în secolul IX de *imnografi* bisericii noastre: Teotan Mărturisitorul, Teodor Studitul și fratele lui, Iosif, arhiepiscopul Tesalonicului, Iosif cântărețul din Sicilia (* 883) ș. a. ¹⁾.

Deoarece nu fiecare biserică își poate procura *mineiul* pentru toate lunile, s'au făcut din *mineiul* complet sau mare, extrase, și din aceste extrase s'a compus o carte ce se numește *mineiul* general sau mic sau antologiu, *ἀνθολόγιον* (colecțiunea de părți alese), ce ocupă locul *mineiului* mare. Antologiu, sau cum se numește el de unii și *trifologhiul* sau *trifologhiul* (*τρισυλλόγιον*, *τρειςυλλόγιον*) ²⁾ cuprinde rânduiala sărbătorilor și serviciile comune ale sfinților de peste an, ale preoților, apostolilor, martirilor și martirelor, mărturisitorilor ș. a. a., preamărindu-se împreună cu sfântul, a cărui amintire se serbează, și ceata tuturor celorlalți sfinți, la care el aparține. Rânduiala cântărilor pentru sărbătorile cele mari este aci întreagă, ca și în *mineiul* cel mare.

1. Triodul, *τρισυλλόγιον*, (*τρειςυλλόγιον*) e cartea, care conține rânduiala sau serviciile dumnezeiești în timpul patruzecimii, precum și în timpul preparatelor pentru sf. patruzecime, începând cu duminica vameșului și a țariseului.

Serviciile și patruzecimii exprimă părere de rău pentru păcatele noastre, pentru pierderea fericirii din rai, conțin cereri către Mântuitorul pentru îndurare și înlocuirea fericirii pierdute și preamăresc ajutarea și cumpărarea ca mijloace de virtute și de mântuire.

Diferența între serviciile modului și ale *mineiului* și octoiului constă întru aceea, că în triod cântarea principală, ce se numește *canon* nu se cuprinde ca de obicei din nouă cântări sau ode, ci de regulă numai din trei, de unde cartea își are și numele.

¹⁾ Сопр. Д. Сялозовичъ I. с. р. 51.

²⁾ Трифологи (точнѣе трисυλλόγιον) или аѳологія есть не что иное, какъ кратчайшая книга, съ некоторыми дополненіями или устава. Н. Магисевичъ. Церковный уставъ. Москва. 1885, р. 301.

Deci în canonul triodelor rămâne cântarea sau oda a opta și a noua totdeauna neschimbată, iară celelalte cântări sau ode se schimbă după zilele săptămânii așa, că întâia odă se cântă luni, a doua marți, a treia miercuri, a patra joi, a cincea vineri, iară sâmbăta se cântă odă a șasea și a șaptea împreună cu cele neschimbătoare, adică cu a opta și a noua. Deaceia se cântă sâmbăta la utrenie, paratidica în loc de triodica.

Compunerea și introducerea triodelui în întrebuințare bisericească se atribuie, precum se vede din sinaxarul duminicii Vameșului și a fariseului, sfinților Iosif († pe la 830) și Teodor Studitul († 826) din secolul IX, deși unele triodice sunt compuse de Cosma de Maiuma în Palestina din secolul VIII și de sf. Andrei Criteanul († 726 din finea secolului VII, și începutul secolului VIII.

8. Penticostarul, πεντηκοστήριον, e pentru cincizeci de zile (πεντηκοστή) aceea, ce e triodul pentru patruzecime; numai că penticostarul nu exprimă întristare, ci din contră bucurie și preamărire pentru învierea lui Christos, care se sărbătorează în acest timp. Penticostarul conține rânduiala serviciilor dumnezeiești dela duminica paștelor până la duminica tuturor sfinților și asadară se cuprind în el, pe lângă serviciile dumnezeiești la învierea Domnului, încă și serviciile la înălțarea la cer a Domnului și la pogonirea Duhului sfânt. Penticostarul se numește și triodul înflorit, că și el are trei și patruodice, ca și triodul ajunării, și penticostarul, în timpurile cele vechi, se începea întrebuințarea penticostarului din ziua, în care se terminau serviciile patruzecimii, adică dela învierea lui Lazăr, sau mai vântos dela duminica feteiilor¹⁾. Penticostarul se atribuie lui Iosif Studiul, arhiepiscopul Tesalonicului, († 830) aceea ce se vede din scrisorile lui. Totuș și în penticostar sunt multe rânduri compuse de alți autori mai târziu.

9. Irnologhiul, εἰρηνολόγιον, e adunarea imnoaselor și a altor cântări spre întrebuințare la serviciile dumnezeiești. Irnologhiul s'a compus fără de îndoială atunci, când în loc de a se cânta troparele canoanelor, au început ele a se cânta, și penticostar s'a compus pentru cantori cu scopul, ca ei să nu

¹⁾ Cf. П. Лебедев, Наука о Богослужении православ. Ч. I. Москва 1892, p. 176.

fie siliji ca la cântarea imnoaselor să se folosească de una și aceeași carte dimpreună cu lectorii, căci aceasta li făcea greutate mai mare acolo, unde era datina, a se ceti tropoarele canoanelor în mijlocul bisenei.

Afară de cărțile bisericesti, cari conțin toate rânduielile și serviciile bisericesti, precum au să se indeplinească ele la cele 7 laude bisericesti și la sf. liturgie, s'au mai compus și editat încă unele cărți, ca extrase din una sau mai multe cărți bisericesti pentru întrebuintarea mai îndemânatică din partea servitorilor bisericesti sau a poporului creștin, precum octoihul duminicii, care conține numai serviciul duminicii; culegere de rânduieli și servicii bisericesti folositeare din ceaslov, din liturghier, din octoih, din minei și din triod; acatisteniul, care conține adunarea diferitelor acatiste și canoane, a rugăciunilor de dimineată și de seară, a rugăciunilor pentru fiecare zi, a rugăciunii mesei etc.

La cărțile bisericesti se poate număra și cartea intitulată „Viețile sfinților”. Colecțiunea vieților sfinților s'a început în secolul X de Simeon Metafrastul. El a adunat 122 de biografii ale sfinților prin arhivele diferitelor biserici și mănăstiri, aranjându-le după zilele anului și înzestrându-le cu explicații, de unde a și primit numele de Metafrast. E de regretat însă, că a amestecat cu faptele autentice și tradițiuni populare în scrierile sale, din care cauză nici nu se bucură acestea de o autoritate deosebită.

După Simeon Metafrastul au continuat mulți lucrul acesta, pânăce la începutul secolului XVIII, Dimitrie, mitropolitul Rostovului, a finit biografiile sfinților după zilele anului. Pe la finea secolului XVIII s'au tradus în limba română acestea vieți cuprinse în 12 volume, de schimonahul Isaac din mănăstirea Neamțului, unde s'au și imprimat¹⁾. — La Greci cărțile bisericesti, cari cuprind viețile sfinților adunate și rânduite după calendar, se numesc minologhii (μυρολόγια).

§ 83. Traducerea cărților bisericesti în limba slavenă și română.

Prin mijlocirea traducerii, au început a se lăși cărțile bisericesti la Slavi în secolul IX. În acest timp a inventat

¹⁾ În două volume au apărut biografiile sfinților în limba română, pe la finea secolului XVII. În acest timp adică a tradus mitropolitul Dosoftei „Viețile sfinților”, de pe grecește și de pe arabește pe limba românească, tipărindu-le în două volume în Iași, la anul 1682.

adevă sf. Ciril, carele cu fratele său Metodie au trăit ca misionari mai întâi în Bulgaria, după aceea în Moravia, alfabetul slavon, traducând apoi cu fratele său din limba greacă în cea slavonă, toate cărțile bisericești uzitate pe atunci la serviciul dumnezeesc. Drept dovadă pentru afirmarea aceasta ni servește: epistola papei Ioan VIII, către principele Svatopolek¹⁾, biografia episcopului Clement, învățacelul lui Metodie și cu deosebire mărturia lui Ioan, exarhul Bulgariei din secolul X²⁾. În prologul la traducerea cărții „Nebesa” zice dar acest ierarh că Constantin Filosoful (Ciril) a aflat alfabetul slavon și a tradus părți alese ale evangheliei și ale apostolului; iară după dânsul a tradus apoi fratele lui, arhiepiscopul cel mare al lui Dumnezeu, Metodie, din limba greacă în cea slavonă toate cărțile bisericești, șasezeci la număr. În urmă ni mărturisește despre traducerea cărților bisericești din limba greacă în limba slavonă prin frații Ciril și Metodie și Nestor, părintele istoriei Rușilor³⁾.

Tipul dat de Ciril și Metodie limbii slavone bisericești se arată păstrat în cea mai mare parte și în cărțile acelea ce se traduseră în limba slavonă și după moartea lor mai ales prin Nikon, patriarhul Moscovei (sec. 17) și Dimitrie, mitropolitul Rostovului (sec. 18). Se înțelege de sine, că acest tip, întrebuițându-se limba slavonă bisericească ca limbă de cult la felurite popoare slave, a trebuit să se supună până la un grad oare-care și influenței dialectelor.

Traducerea cărților bisericești în limba română o datorăm mai multor principii, episcopi și altor persoane distinse în științe, din diferite părți ale țării române. Principii: Gheorghe I. Răcotzi în Transilvania (deși cu scop contrar bisericeii ortodoxe), Matei Basarab în Muntenia și Vasile Lupul în Moldova, au contribuit foarte mult cu indemnul și cheltuiala lor, la traducerea cărților bisericești. Iară dintre ierarhii români și-au lăsat nume nemuritor prin neo-

1) „Sventopulko glorioso comiti” ia I. I. Assemanus, Calendar. eccles. univ. T. II. Romae 1755 p. 150.

2) Cf. Io. Dobrowsky, Cyrillus und Methodius der Slaven Apostel. Prag 1828 p. 43-45.

3) Dobrowsky, l. c. p. 44.

Asău cercuți în traducerea cărților bisericesti, mai ales unuia:

Varlaam, mitropolitul Moldovei (1632-1654) a a slujit din 1632-1654, unul dintre cei mai distinși ierarhi ai bisericii și cel mai devotat fiu al națiunii sale, a compus o carte remarcabilă de învățură. Cartea aceasta conține mai mult textul celor patru evanghelii tradus din limba slavonă¹⁾, apoi omilia evanghelică pentru duminică și sărbători compuse de Varlaam. Ca Varlaam era păstors de un simț căut pentru națiunea sa și urmașul lui în arhiepiscopie, președinte al Desoției (1668-1674 și de la 1676-1690). Acest lucru înseamnă a traduce în limba română, parte din limbă greacă, parte din cea slavonă, următoarele cărți bisericesti, înfățișate în tipografia înființată de el la Iași: 1. Antologhiul sau Molovenicul mic (1679), 2. Lăcrășorul (1679), 3. Psaltirea (1680), 4. Antologhiul sau Molovenicul mare (1681-1683), 5. Octoiul duminicilor (1681-1683), 6. Viețile sfinților (1682) și 7. Psaltirea (1682). În Transilvania e de amintit mitropolitul Varlaam (1687-1693), la al cărui îndemn s'au tradus liturghierul și antologhiul. Tot în Transilvania s'a tradus prima dată antologhiul sau ceaslovul. Cel dintâi antologhiu s'apără poartă numele de „Ceaslov”. Bălgrad 1686-1687: a două ediții care s'au ceaslovul din Sibiu, 1690²⁾.

În ordine după aceasta Mitrofan, episcopul de Buzău, a tradus din limba slavonă în cea română intitul (1695), dară nu întreg, ci numai tipicul, epistola, evangheliile, psaltirul și scolarul, rămânând celelalte pe slavonește ca și mai înainte, apoi antodul (1700) asădorea nu întreg.

¹⁾ Cu noi vede traducerea evangheliilor e cea a diaconului Carol de Târgoviste și a diaconului Teodor, ce s'a tipărit în Buzău în anul 1591 și poartă titlul „Antologhiul”. Tot diaconul Carol a tradus și a tipărit intitul epistolei și al tipicului în anul 1661 și 1662 și psaltirea (1670). — Vezi: ȘTIINȚA ȘTIINȚELOR în Sibiu în domeniul din alungă Dunăre în vechiul oraș 1504-1574. Cartea, 1957 p. 24 și 41.

²⁾ Căci din omilia acestor două traduceri în limba română, parte înaintea în Dacia de la a plătii române în manuscris, care la a. Molovenicul din anul 1682 și al din anul 1680. Antologhiul din 1680-1683 etc. Vezi: ȘTIINȚA ȘTIINȚELOR, 1957 p. 24 și 41.

³⁾ Cf. ȘTIINȚA ȘTIINȚELOR, 1957 p. 24.

sămănând multe imne și rugăcuni în limba slavonă, în urmând cărțile aceste în tipografia înființată de el în Buzău³⁾.

La începutul secolului XVIII a lucrat mult pe teritoriul traduceri cărților bisericesti zelosul și productivul episcop Damaschin. Ca episcop de Buzău, el a tradus antologhiul, iar ca episcop în Râmnicul Vâlcii pentecostarul, săvârșind și traducerea modului. Antologhiul s'a tipărit în Buzău în anul 1705, iar pentecostarul în Râmnicul Vâlcii, dară de abia sub urmașul lui Damaschin, sub Clement, în anul 1743⁴⁾. Damaschin a mai tradus încă modul, și anume întreg, precum și o parte din octoih, pe care a fost-o mai târziu episcopul din Râmnic Grigorie (1748-1764).

Spre finea secolului XVIII învățați episcopi ai Râmnicului, Chesarie și Filaret, au completat minele românești mai ales prin adăugarea serviciului dumnezeesc la sărbătorile mari din antologhiu⁵⁾.

În urmă, în privința traduceri cărților bisericesti, deține sunt de laudă și ostentabile mitropoliilor Veniamin Costache din Moldova, Grigorie din Muntenia și Andrei baron de Saguna din Transilvania.

ARTICOLUL V.

Ștințele icoane.

§ 84. Noțiuni generale. — Întruchimțarea bisericesti a icoanelor.

Și al icoane, zăvălac, imagines, se numără la lucrurile bisericesti. Iară icoanele în cultura dumnezeoasă au de scop, a ne învăța, adică a ni pune în vedere în faptile săvârșite de creștinismului, adevărurile și ideile lui, a ne edifica prin cunoașterea credinței celei neclintite, a pociștii celei adânc și a sublimității morale a crederii trecutului creștinismului, a ni pune în fața lumii monumente de onoare, de mulțumire și de iubire, a conserva pe pământ memoria lui și

¹⁾ ȘTIINȚA ȘTIINȚELOR, 1957 p. 24 și 41.

²⁾ ȘTIINȚA ȘTIINȚELOR, 1957 p. 150.

³⁾ Cf. G. Rădulescu, ȘTIINȚA ȘTIINȚELOR, 1957 p. 24.

a virtuilor lor mărețe și a ne îndemna la urmarea acestor virtuți.

Acum vechiul testament nu era de tot în contra întrebuințării artei în cultul dumnezeesc. Moisi opri întrebuințarea icoanelor lui Iahve din cauza cultului păgănesc al chipurilor, spre a nu da ocazie prilej la idololatrie, însă prin această oprire nu se elimină toată arta din cultul dumnezeesc iudaic. Din contra, Dumnezeu porunci, El însuși, ca să se facă vase sfinte și simboale, precum cheruvimii și serafimii, și nu numai construirea templului lui Solomon, dară și decorarea lui se preamăresc ca ideale de frumusețe ¹⁾.

Cultul chipurilor și întrebuințarea nepioasă și nemorală a artei din partea păgânilor produsese și la creștinii cei dintâi oarecare rezervă față de arta plastică și pictură. Cu toate acestea, nefiind eliminate artele acestea prin oarecare lege pozitivă din cultul dumnezeesc creștin, aflăm acum decurând în întrebuințare bisericască, felurite producțiuni plastice și icoane. Astfel se află pictate și înfățișate bunăoară pe pereții și pe plafonurile catacombelor re-mane, persoane și momente din testamentul vechiu, precum Abel în momentul când fu omorât de Cain, Isaac când Abraam voia să-l junghie, Iie, rădicându-se spre cer, Iob în patimile sale ș. a., cari ca prototipuri simbolizau pe Christos și faptele cele mai relative la opera mântuirii; apoi păstorul cu oaia pe umere, mielul, vița de vie și peștele ²⁾, ca chipuri simbolice ale lui Christos. Mai departe,

¹⁾ II. Moisi 25.

²⁾ Autorul articolului „Griechische Kunst“ în Ersch und Gruber, Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste, amintind mai întâi, că peștele ca simbol se află chiar la păgâni pe felurite obiecte și aminte ca simbol de trecere în viață pentru apă, arăd că are o semnificație generală către viața viitoare, și că peștele în același scop se găsește în catacombele și bisericile creștine, urmează: „Aber der Fisch kommt auch in Verbindung mit Broden als Speise bei den Agapen in den Katakomben vor... So wird er zum Symbol der Eucharistie, und dann zur Bezeichnung für Christus, und als solche in Bild und Wort als Bezeichnung christlichen Ursprungs oder christlichen Bessens ebenso wie das Kreuz gebraucht... Bekanntlich deutete man fälschlich das ἰχθῦς als Akrostichon für die Form Ἰησοῦς Χριστός, ἰχθῦς, Ἰησοῦς, Χριστός. Ohne Zweifel hat diese Deutung dem Symbol die weitere und allgemeinere Anwendung verschafft, schwerlich aber ist das Sinnbild des Fisches aus einer solchen Spielerei hervorgegangen.“

in timpurile cele dintâi ale creștinismului se află sculptate sau pictate pe vase bisericești, pe pietre de mormânt și pe table monumentale ale mormintelor, pe candelabre, candelă potire ș. a., naia ca simbol al bisericeii, porumbul ca simbol al Duhului sfânt, ancora ca simbol al statomiceii și al speranței creștine, stâlparea de finic ca simbol al învingerii, cerbul ca simbol al dorinței după apă vie etc. În urmă se pare că au fost uzitate în timpurile înainte de Constantin cel Mare, ici-colo chiar și înfățișări directe ale lui Christos și ale sfinților. Așa se zice de împăratul Alexandru Sever (222—235), că el primi în templul său de casă și icoana lui Christos și a lui Abraam ¹⁾.

Deci nu se poate nega existența icoanelor în biserică chiar în secolele cele trei dintâi, dară ele începură a se în-
trebuința mai mult de abia dela secolul IV incoace, adică dela împăratul Constantin, decând creștinismul, câștigând libertate, se desvolda, precum în alte direcțiuni ale vieții sale, așa și în direcțiunea aceasta și decând prin paralizarea păgânismului, se mai imputină și pericolul împreunat cu icoanele.

Sf. Vasile cel Mare scrie despre întrebuințarea icoanelor următoarele: „Eu mărturisesc arătarea Fiului lui Dumnezeu în corp, și pe sânta Maria, Măica Domnului, care l'a născut după corp. Toțașa mărturisesc pe sf. apostoli, pe profeti și pe martiri. Icoanele lor le cunosc mult și le sărut, de sarece aceasta e predat dela apostoli și nu e interzis, din contra aceste icoane se află în toate bisericile noastre” ²⁾. Iară sf. Grigorie dala Nissa zice „Dacă vine cineva într'un loc ca acesta (într'o biserică) e numaidecât atras de frumusețea priveștii, vizînd... cum pictorul, înfățișînd decorul artei sale pe icoană, a fixat izpete eroice ale martirului, rezistența și chinurile lui, chipurile cede urâte ale tiranilor, maltratările și sfârșitul cel fericit al luptătorului și chipul omenesc al lui Christos, judecătorului luptei. Pictînd toate cu iscusință ca într'o carte, n'ia arătat lămurit luptele martirului, creînd templul asemenea unui fânaj frumos” ³⁾. F. Augustin zice despre o icoană a sf. Stefan: „Prea dulce e această icoană, pe care vedeți pe sf. Stefan, împroșcat cu pietre, vedeți pe Saul, păzînd veș-

¹⁾ Aelius Lampridius. In vita Alexandri Severi c. 29.

²⁾ Basiliius, Epist. 340 ad Iulianum Apostatam (Migne, Pat. gr. T. XXXII p. 1100).

³⁾ Gregori Nissa, Oratio laudatoria sancti et magis Martyris Theodosii c. 2 (Migne, Pat. gr. T. 46 p. 737).

mintile celor ce imprescau pe Ștefan¹⁾. Și sf. Nil, un învățat al st. Ioan Chrysostom, se exprima cu ocaziunea aprobării unui plan ce i s-a propusese pentru construirea unei biserici, în următorul mod: „Într-o biserică, ca în altar spre răsărit să se așeze numai o cruce... iară locul din lăuntru să se decoreze cu icoane din istoria testamentului vechiu și a celui nou, făcute de mâna unui pictor iscusit, pentru ca cei ce nu pot citi și scripura, prin privirea icoanelor să-și aducă aminte de virtuțile celor ce cu dreptate erau servii Dumnezeuului celui adevărat și să se îndemne la imitarea faptelor lor celor mari, prin cari au schimbat pământul cu cerul, fiindu-li mai mult aminte de cele nevăzute, decât de cele văzute. Inșă pentru pronaos, care cuprînde felurite lecuni deosebite, e de ajuns, dacă fiecare va fi decorat cu crucea. Iară cele superflue să se depărteze”²⁾. Despre întrebuițarea icoanelor în biserică se pronunță și sf. Grigorie Dialogul, episcopul Romei, în epistolele sale către episcopul Serenus din Marsilia, carek din cauza unor abuzuri, seauz icoanele din bisericile eparhiei sale și le distruse. Grigorie îl infruntă pentru aceasta, iară cu pășirea lui în contra abuzului consimțeste pe deplin, zicând: „Noi lăudăm, că ai oprit adorarea icoanelor, inșă te infruntăm, că le-ai nimicit. E alta ceva a adora o icoană și alta ceva a învăța ce e a se adora, din istoria ce se reprezintă prin icoană. Căci ce e cartea pentru cei ce cetesc, aceea e icoana pentru cei ce nu știu citi, deoarece în icoană văd și cei neculți căile, pe cari au a înbla, și în ea cetesc cei ce nu știu carte”³⁾.

Cu toate aceste acum în secolele cele dintâi se aflare și adversari ai întrebuițării icoanelor⁴⁾, dară de aceștia erau numai puțini și simțimântul omenesc nu se suprimă prin vocile acestor puțini, ci numaidecât căuta să-și câștige și să-și conserve și modurile sale plastice de expresiune. Inșă la începutul secolului VIII se radică la răsărit din partea împărașilor bizantini o luptă cumplită în contra icoanelor, care a durat mai bine de o sută de ani. De abia sinodul II din Nicea sau al VII ecumenic (787) a căutat să o curme

¹⁾ Augustinus, Sermo de Sanctis; Sermo 31b in solemnitate Stephani martyri c. 5 (Migne, Patr. lat. T. 38 p. 1434).

²⁾ Nil, Abbatia Epistolarum Lib. 4. Ep. 61 Olympodoro Eparcha (Migne, Patr. gr. T. 79 p. 578).

³⁾ Gregorii M. Epist. Lib. XI. Indict. IV epist. 13 ad Serenum; v. Epist. Lib. IX. Indict. II ep. 52 ad Secundinum (Migne, Patr. lat. T. 57 p. 991 et 1128).

⁴⁾ Cf. Tertull., Liber de pudicitia c. 7 et 10 (Migne, Patr. lat. T. II p. 1043 et 1053); Clemens Alex., Cohort. ad gentes c. 12 (Migne, Patr. lat. T. VIII p. 245); Eusebius, Hist. eccl. L. 7 c. 18 (Migne, Patr. gr. T. XX p. 600).

sanționând întrebuințarea icoanelor în modul predat de tradițiunea veche¹⁾. Cu toate acestea s'au mai sculat trei împărăși în contra icoanelor până ce în urmă, în anul 842, în succes împărătesei Teodora a restabili pacea bisericești pentru totdeauna. La îndemnul ei s'a ținut în Constantinopol, în anul amintit, un sinod, carele a reînviat decretul sinodului nicean din anul 787, instituind în aducerea amintite a victoriei câștigate de biserica ortodoxă și sărbătoarea numită „a ortodoxiei” (*ἡ εὐσπέρη τῆς ὀρθοδοξίας*), care se serbează în biserica noastră și astăzi încă, cu solemnitate mare.

Cât despre *tehnica* picturii celei mai vechi, apoi era ea de trei feluri, și anume mozaicul, pictura a fresco și pictura encaustică sau cu ceară. Mozaicul e pictura cu bucățele sau tîmboare colorate de piatră, metal sau sticlă. Artă creștină se folosia de acest fel de pictură mai ales din cauza solidității și nestricăciunii ei, cari calități în prima linie au trebuit să se pună în socoteală la înfățișarea picturală a adevărurilor eterne. Pe lângă mozaic se aplica *pictura a fresco*, adică pictura pe tencuială proaspătă sau umedă²⁾, care era cunoscută chiar Romanilor și de care aflăm urme în basilicele romane cele mai vechi. Al treilea fel era pictura *encaustică* sau cu ceară, care se aplica mai ales la icoane pe table sau pe pânză³⁾.

¹⁾ În *praxi a sypota celim* adică: „Hotărîm cu toată stăruirea, ca întocmai după chipul onoratei și de viață făcătoarei cruci, să se înalțe și onoratele și sfintele icoane... atât icoana Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Christos și a preacuratei stăpînei noastre sf. Născătoare de Dumnezeu, cât și ale onoratei țărîni și ale tuturor sfinților. Căci cu cât mai adese-ori se privesc înfățișările acestea, cu atât mai mult se deșteaptă și ceie le privesc la aducere aminte și la doborîrea prototipurilor celor dintîi. Și acestora să li-se deie slăvire și onorătoare închinare, nu însă adevărată servire (*ἀσπραία*) care se cuvine unicei dumnezeiești firi, ci după chipul cum se închinăm onoratei și de viață făcătoarei cruci și sfințelor evanghelii și celorlalte lucruri sfinte. Așijderea li-se poate face tămăuirea și aducerea de lumini spre onoarea lor, precum era datina pioasă la cei vechi. Că onoarea icoanei este la chipul cel dintîi și cel ce se închină (*προσκύνησι*) icoanei, se închină într-o parte și o înfățișare. Că așa se întîrește învîștirea sf. părinților noștri, adică tradițiunea catolicei biserice, care dela o margine a pămîntului până la cealaltă a pomii evangheliei. (H. E. d. u. i. n. i. Acta concil. T. IV col. 417).

²⁾ Spre deosebire de „a secco” adică pictura pe tencuială uscată cu vopsele uscate amestecate într-oală cu un fluid potrivit.

³⁾ Pictura cu vopsele topite în olei nu era cunoscută celor vechi, ea a început să se întrebuințe de abia mai târziu.

Totă aceste trei feluri de pictură erau în biserică ortodoxă în întrebuințare din timpurile cele mai vechi, totuși pictura encaustică executată pe table sau pe pânză, era cea mai uzitată. La nici un fel de pictură însă biserică nu admitea schimbare, ca la arhitectură, care putea să se schimbe, căci nu avea să reprezinte însuși obiectul sfânt. Biserica nu voia să altereze prin chipuri tot mereu noi înțelegerea credincioșii a poporului. Pentru aceea de curând se formă, în privința înfățișării chipurilor pe icoană, pe baza sf. scripturi și a tradițiunii, un tip determinat, în care aveau să se picteze icoanele. Tipul acesta s'a înfățișat în modul cel mai bun, valabil pentru toate timpurile și model pentru toți pictorii bisericii ortodoxe, de cătră Manuil Panselin. Acest pictor renumit, care a dezvoltat activitatea sa pe muntele Atonului în jumătatea primă a secolului XVI, deși a păzit totdeauna tipul predat de tradițiune, a știut, cu geniul naturii sale, să dea icoanelor pictate de el o naturalitate plină de viață, imbinând cu un colorit viu, și un desen excelent în toată privință. Ca Panselin așa și ceilalți pictori renumiți ai bisericii ortodoxe, ca bună-oră pictori grecești David și Dionisie Furno-Agrafiotul, cari au condus arta picturii pe muntele Aton în secolul XVII, apoi pictorii ruși din secolul XVI și XVII: Edikeieff, Uchemskii, Grablenoi, Uchakow, Trukmenskoi și a. au pictat icoanele lor după tipuri determinate bazate pe tradițiune și predate din vechime adâncă. Pentru ca tipurile acestea să le cunoască toți pictorii ortodocși, observându-le la pictarea icoanelor lor, s'au adunat în felurite timpuri predările despre tipul și cele caracteristice ale icoanelor sfinte, la un loc, formându-se așa codici întregi, cari conțineau într'una și descrierea exteriorului unuia sau altuia din sfinți, precum și indicați cu privire la prepararea și amestecarea vâpselilor, cu cari se executa pictura. Din codicii de felul acesta numite „cărți sau manuale de pictură”, cari consună într'olaltă în mare parte, ce ni indică chiar originea lor comună, sunt cunoscuți de prezent mai mulți în biserică ortodoxă. Cel mai vechiu samănă să fie codicele aflat de francezul Didron pe muntele Aton ¹⁾, care poartă titlul „*Ἐπιγραφὴ τῶν ἱερῶν*”

¹⁾ Alături de codicele acesta merită să fie indicat și codicele grecesc alături de predatul Didron în anul 1674, în lavra sf. Sava de lângă Ierusalim, apoi cartea de

si ajunge in inceputurile si conturile sale până la secolul X, căpătând adaosuri si complectându-se cu lucruri nouă chiar până in zilele noastre ¹⁾.

Intru cele urmatoare se va expune pe scurt infășișarea pe icoane a lui Dumnezeu și a sfinților, cum se făcea infășișarea aceasta în vechime și cum după cărțile de pictură se face astăzi în biserica ortodoxă, vorbindu-se în articolul acesta într-una și despre infășișarea sf. cruci și despre steagurile sau praporii bisericesti.

§ 85. Infășișarea sf. cruci.

Sfinți apostoli și evangheliști nu ni arată nicăiri, ce formă a avut crucea, pe care a fost răstignit Christos, ci ci zic numai, că Isus Christos a fost răstignit pe cruce; însă de aici putem face concluziunea, că Isus Christos a fost răstignit pe una din acele cruci, de cari Roma se folosiau la executarea pedepsei celor condamnati la moarte pe cruce. Iară felurile cele mai aiese ale acestor cruci sunt următoarele:

1. Crucea, care consta din doi stâlpi puși pesteolaltă astfel, că ei căpătau forma literei X (crux decussata) ²⁾. Această cruce se numia și a sf. Andrei, căci după o legendă sf. apostol Andrei să fi fost răstignit pe așa o cruce. Cei vechi se folosiau de această formă a crucii la inscripțiunea mormintelor și la numele prescurtat (monogram) al lui Christos, așa că ea prezintă crucea și tetradă și numele lui Christos

2. Crucea, care avea trei cornuri, adică consta dintr'un stâlp vertical, punându-se pe capătul lui de sus in mod orizontal sau de-a curmezișul alt stâlp, prin care crucea căpăta forma literei T (crux comissa) ³⁾.

3. Crucea, care avea patru cornuri, adică stâlpul vertical al crucii era la mijlocul stâlpului orizontal, in sus tot așa de lung, ca și in jos, formând astfel patru cornuri egale, aceea ce se numește crucea grecească .

4. Crucea, la care stâlpul orizontal era mai scurt decât cel verti-

¹⁾ *istoria bisericii noastre* și in urmă manuscrisul românesc scris de Gheorghe Zogra, sau apoi schimonah Gheorghe, pe la inceputul secolului 19 și editat de arhiepiscopul Gheorghe al Râmnicului.

²⁾ Cf. T. Tarnavachi, *Zidirea întocmirii și decorarea din liustru a locului dumnezeesc*, p. 95—96.

³⁾ Decussare est per medium secare, veluti si duae regulae concurrentes ad speciem litterae X, quae figura est crucis. — Hieronymi Commentaria in Ieremiam prophetam Lib. VI c. 31.

⁴⁾ I. Lipsii *De cruce libri tres, ad sacram profanamque historiam utiles*, Anv. 1593, L. I. c. 7.

cal și nu se afla la mijlocul lui, care cruce se numește crucea latină (cruce inmissa sive capitata)¹⁾.

Christos să fi fost răstignit pe o cruce latină. Această formă a crucii se află pe monetele cele mai vechi creștino-romane, anume ale lui Constantin cel Mare și ale lui Eraclie, pe vase vechi și candelabre, pe lucrurile de mozaic ale bisericilor celor mai vechi și în codicilii cei mai vechi. Unii susțin, că crucea aceasta avea și un pedestar, *scabellum, suppedaneum*, mai jos de stâlpul orizontal și că Isus Christos a fost răstignit pe așa o cruce, răsămându-se corpul pe acest pedestar. Această afirmație se bazează pe relațiunea lui Ireneu, care descriind crucea zice, că ea să fi avut cinci cornuri, adică două în lungime, două în lățime și unul la mijloc, pe care se răsămă cel ce se răstigne²⁾. Insa cei ce susțin epiniunea, că crucea, pe care Christos a fost răstignit a avut numai patru cornuri se provoacă pe lângă argumentele aduse și de istoriograful Eusevie, care scrie, că împăratului Constantin cel Mare i s'a arătat crucea în patru cornuri³⁾ și că această formă să fi avut și crucea, care mai târziu se arată locuitorilor din Ierusalim⁴⁾. — Grigorie Turoneanul din secolul VII e cel dintâi, care scrie determinat, că pe pedestar trebuiau să fi fost pironile picioarele și nici Grigorie Turoneanul nu spune, că de unde a scos această știre. Urmașii lui Grigorie Turoneanul adaugă încă, că acel pedestar a fost bătut pe cruce picșis, din partea dreaptă mai sus și din partea stângă mai jos — precum e forma crucilor mai ales în Rusia — însă și această afirmație nu o pot argumenta pe cale istorică și cei vechi nu cunosc această formă a crucii.

Părinții secolelor celor dintâi nu află destule cuvinte de a prezenta crucea și a o recomanda creștinilor spre închinare și adorare⁵⁾. Cât de generală trebuia să fi fost între creștinii cei dintâi întrebuintarea și adorarea crucii, se vede din împrejurarea, că apologeșii acelor timpuri, precum Tertulian și Minuciu Felix trebuiau să apere pe creștini în

¹⁾ Cf. Lipsius *ibid.*: A. Binterim, *Denkwürdigk.* 4. Bd. I. Th. S. 497; I. Löff, *Liturgik.* 2. Bd. S. 584.

²⁾ Ireneus, *Adv. haereticos* L. 2 c. 24. — Despre cornul al cincilea al crucii vorbește și Iustin Martirul în dialogul său cu iudeul Trifon (*Iustin. Martir. Dialogus cum Tryphone Iudaeo* c. 9) în Migne, *Patr. gr.* T. VI p. 693; vezi și Tertulian, *Adv. Marcionem* L. 3 c. 18. (Migne, *Patr. lat.* T. II. p. 374); Minucii Felicis *Octavius* c. 29 (Migne, *Patr. lat.* T. III p. 346).

³⁾ Cf. Eusebius, *De vita Constantini* L. I. c. 28, 30 et 31. (Migne, *Patr. gr.* T. XX p. 943-946).

⁴⁾ Sozomen, *Hist. eccl.* L. 4 c. 5.

⁵⁾ Gregorii episcopi Turonensis *Miraculorum lib. i. De gloria Martyrum* c. 6 (Migne, *Patr. lat.* T. LXXI p. 710).

⁶⁾ Comp. Ioannes Damasc., *Expositio fidei orthodoxae* L. 4 c. 11 (Migne, *Patr. gr.* T. XCIV p. 1132).

contra acuzării, că ei ar fi adoratori de cruce, σταυρολάτραι, crucicolae. Totuși semnul plastic al crucii se întrebuința pe timpurile persecuțiilor mai mult în secret și pe ascuns. De abia dela împăratul Constantin cel Mare se introduce crucea, simbolul și semnul caracteristic al creștinismului, în viața publică și în biserică creștină. Împăratul Constantin cel Mare, după victoria sa asupra lui Maxențiu, decoră steagul imperial, labarum, λάβραρον, cu semnul crucii și pe poarta triumfală construită în Roma, se așază crucea ca reminiscență de puterea dumnezească a crucii lui Christos. Așăzirea Constantin cel Mare făcu imagini și monete cu semnul crucii, așază crucea și pe celelalte steaguri militare și pe armele ostașilor și ordonă, ca crucea să se ducă înaintea legiunilor. Astfel crucea deveni steag imperial și mai târziu se puse ea și pe globul imperial. Bisericeilor dela Roma, Constantinopol și Ierusalim, Constantin cel Mare li dăruie cruce prețioasă și din venerațiune cătră crucea, pe care a fost răstignit Christos, suprimă pedeapsa cu moartea pe cruce. Împăratul Iulian scoase iarăși crucea din viața publică a poporului roman, introduce forma steagului imperial de mai înainte și pe lângă icoana sa așază încă icoanele lui Iupiter, a lui Mars și a lui Mercur. Dară succesorii lui, Valentinian I și Grațian, restaurară iarăși întrebuințarea crucii astfel, precum o introdusesse Constantin cel Mare ¹⁾.

Crucea se așază pe altar precum și la intrarea în biserică, la mormintele martirilor, pe lângă căile publice, unde mai înainte erau colonne cu embleme păgâne și în locuințele creștinilor. La intrarea caselor se picta crucea, spre a se însemna casele ca creștine, cu crucea se decorau vasele, armele, instrumentele și veșmintele ²⁾. Crucea se ducea înaintea procesiunilor ³⁾ și în secolul IV se obișnuia a se purta la grumaz cruci de fer, de argint și de aur ⁴⁾.

În secolele cele dintâi se întrebuințau cruci fără de înfățișarea răstignirii, numai pe unce cruci era jos înfățișat mielul, iară sus, o cunună sau un porumb. Întrebarea, când a început a se înfățișa pe cruci răstignirea, nu e rezolvită. Creștinii secolelor prime cu multă circumspecțiune pășiau la primirea icoanelor în general și așadară și a înfățișării răstignirii

¹⁾ Sozomen, Hist. eccl. L. 4 c. 6.; Gregor. Naz., Orat. IV contra Iulianum I. n. 84.

²⁾ Ioannes Chrysostomus, Orat. contra Iudaeos et gentiles, quod Christus est Deus (Migne, Patr. gr. T. 48 p. 826).

³⁾ Sozomen, Hist. eccl., L. 6 c. 8.; Sozomen, Hist. eccl. L. 8 c. 2.

⁴⁾ Cf. A. L. Binterim, Dankwürdigk. der christl. Kirche. 4 B. I Th. 7. 112, unde induce relatare la lucrul acesta, următorul loc din o omilie a sf. Ioan Chrysostom: Illud ipsum lignum, in quo sanctum corpus est extensum et crucifixum, quanta omnium studio expellitur? Itaque multi exiguum ex eo frustum adepti, suo insidentes vni pariter et feminae de collo suo suspendunt idque ornamenti loco habent

lui Christos pe cruce în special, parte spre a nu da păgânilor prilej la reproșul, că creștinii ar fi în contradicere cu ei înșiși, parte spre a nu da și creștinilor slabi în credință scândelă sau prilej la abuz.

Dară răspândindu-se între creștini, cu timpul, din ce în ce tot mai mult întrebuițarea icoanelor, se pare cu au început a se întrebuițea decurând și cruci cu înfățișarea răstignirii. În secolul VI și VII astfel de cruci erau acum de bună seamă în întrebuițare în biserica creștină¹⁾. Ca trecere la înfățișarea directă a răstignitului Christos sunt de privit înfățișările lui Christos pe cruce în bust. Pe astfel de cruci se află numai bustul lui Christos, înfățișat la mijlocul crucii sau la vârful sau la capătul de jos al ei²⁾.

Acuma se pictează pe cruci tot corpul lui Christos, fiind sau cu totul îmbrăcat, sau mai adese-ori gol³⁾, dară acoperit pe lângă coapse cu așa numita *περιζώωα*, pe cap cu cunună de spini, la picioare și la mâni pironit cu câte un cui, așadară de tot cu patru cuie⁴⁾ și din rane curgând sânge. Așisderea din vechime se înfățișau pe crucea Mântuitorului instrumentele, cari s'au întrebuițat la moartea lui Christos, precum : cuiele, lancea, buretele ; iară la picioarele crucii, Maica Domnului și Ioan Evanghelistul, uneori și alte temei sfinte. Deasupra capului Mântuitorului a fost așezată o scândurișă, pe care după mărturisirea evanghelistului Ioan⁵⁾, era scris titlul : Isus Nazarineanul, Împăratul Iudeilor, în limba grecească, ca limbă de conversație, în limba romană, ca limbă a imperiului și în limba ebraică, ca limbă a templului și acest titlu se află și pe crucile noastre.

¹⁾ Cea mai veche icoană a răstignitului Isus se pare a fi icoana din manuscrisul evanghelistei siriace a lui Rabulas, monah din mănăstirea Zagba în Mesopotamia, carele a trait în secolul VI. Icoana aceasta nu înfățișează pe Isus răstignit între doi tâlhari, îmbrăcat cu o tunică lungă, având brațele nude, iară picioarele pironite cu câte un cui. — Cf. H. Dezael, *Christliche Iconographie*, Freiburg i. B. 1894, I. B. p. 395.

²⁾ O cruce cu bustul lui Christos la vârful și picioarele crucii e așa numită cruce vaticână, ce se află la sf. Petru din Roma și e un dar al împăratului bizantin Iustin II. (565—578).

³⁾ Mat. 27, 35; Marc. 15, 24.

⁴⁾ Ioan 20, 25. Theodoret, *Hist. eccl.* L. 1. c. 18; Nicephor. Callistus, *Hist. eccl.* L. 8. c. 29.

⁵⁾ Ioan 19, 20.

§ 86. Infățișarea pe icoane a sf. treimi.

Pictura creștină liberă de interdicerea T. V., care nu permitea nici un chip al lui Dumnezeu a căutat chiar de timpuriu să infățișeze pe Dumnezeu într-o formă vizibilă, luând în privire la infățișarea aceasta, idea creștină despre cele trei persoane în diferite lor activitate. Purcezând dela cuvintele dumnezeiești: „Să facem pe om după chipul nostru”¹⁾, ca și-a ales de substrat al infățișării lui Dumnezeu mai ales chipul omenesc, ca cel mai perfect, aplicând numai la Duhul sfânt, persoana sf. dumnezească, chipul simbolic al porumbului dat de sf. scriptură. Dumnezeu se infățișa sau în treime, adică cele trei persoane dumnezeiești la un loc, sau fiecare persoană deosebit.

Dumnezeu Tatăl ca persoană, acum dela secolul XI începând, se picta și se pictează și de prezent, conform cuvintelor din psalmul 102, v. 28: „Tu tot același vei fi și anii tăi nu se vor sfârși”, ale lui Daniil: „Și a așezat cel vechiu de zile (7, 9)” și ale lui Ioan: „Capul cât și părul lui erau alb ca lâna cea albă și ca neaua”²⁾, ca un moșneag bătrân, șezând pe scaun și în mâna dreaptă ținând sceptrul ca semn al puterii și domnirii eterne; sau el se pictează odihnind pe globul pământului, pe lângă cap cu un triunghi cu părți egale, care înseamnă pe un Dumnezeu în treime. Iară prevedința dumnezească se infățișează sub chipul ochiului celui atotvăzător, încunjurat de triunghi.

Isus Christos ca persoană se picta pe icoane, în secolele cele prime, în felurite chipuri simbolice, și anume ca vișă de vie, ca păstorul cel bun, ca pește³⁾, ca leu⁴⁾, ca mel⁵⁾ ș. m. d. Biserica scăpând la pace, simbolică aceasta

¹⁾ I. Mossi 1, 26.

²⁾ Apocal. 1, 14.

³⁾ Peștele după unii simbolizează învierea, prin care Mântuitorul a ieșit din sânul pământului astfel, precum odinioară și Iona a ieșit din pântecul peștelui. Cf. în privința aceasta H. Detzel, l. c. p. 22.

⁴⁾ Pentru că Christos în T. V. se numi „leu din seminția lui Iuda” (Facerea 49, 9; vezi și Apocal. 5, 5).

⁵⁾ Simbolul cel mai îndătinat al infățișării lui Christos era cel al mielului. Căci sângele mielului a scutit pe Iuda de mânia lui Dumnezeu, omorând pe cei înfrânași ai Egiptenilor; mielul își dă viața, fără de a se tăngu; Ioan Botezătorul a arătat lui Christos ca la mielul, ce ia păcatele lumii.

a început a se înlătura din ce în ce mai mult, interzicându-se în urmă prin sinodul al șaselea ecumenic cu totul ¹⁾.

La început Isus Christos se înălțșa ca om mai întâi în chip ideal, ca june fără barbă, în frumuseță eternă. Mai apoi i s'a dat alt chip. Creștinii începură adevă a se ocupa cu întrebarea, cum a arătat Isus în realitate? Era el frumos sau ba? Clemens din Alexandria ²⁾, Origen ³⁾ și Tertulian ⁴⁾ ziceau, că Isus era urit, bazându-se pe cuvintele lui Isaia: „N'avea nici chip nici frumuseță și, noi vă-zându-l, arătos nu era, ca să-l dorim ⁵⁾”. Ioan Chrisostom ⁶⁾ însă era de părere contrară, raportând cuvintele din Isaia la patimele lui Isus, și citând pentru frumuseță lui Christos cuvintele psalmistului: „Tu ești mai frumos decât tiii oamenilor” ⁷⁾. Cu el consună sf. Ieronim ⁸⁾. Lumea creștină însă nu se mulțumea cu trăsăturile fetei lui Christos descrise cu pana, ci voia să aibă ceva concret, ceva real, ce se poate vedea. Dorinței acesteia i-a venit în ajutor legenda. O legendă a adus chipul lui Christos din Edesa, alta chipul cel suferind de pe vălul Veronichei.

Cea dintâi legendă are următorul cuprins: Avgar, regele Edesei, neputând vedea pe Christos, voia să poască măcar imaginea lui. El trimise în scopul acesta soli la Fiul lui Dumnezeu cu însărcinarea, ca prin un pictor să facă icoana lui Christos. Isus, înaintea căruia nemică nu e ascuns, cunoscând intențiunea lui Avgar, luă o bucată de materie și-și întipări în ea fața. Aceasta imagine s'a păstrat apoi în

¹⁾ In can. 82 adevă spre-așt-părinti înălțșarea lui Christos în alt chip, decât în cel omnesc.

²⁾ Clementis Alexandrini Paedagogi Lib. 3. c. 1 (Migne, Patr. gr. T. VIII. p. 556).

³⁾ Origenis contra Celsum Lib. 6. c. 73 (Migne, Patr. gr. T. XI. p. 1412)

⁴⁾ Tertullian., Liber de carne Christi c. 9 (Migne, Patr. lat. T. II. p. 816)

⁵⁾ Isaia 53, 2.

⁶⁾ Ps. 44, 3.

⁷⁾ Ioannis Chrisostomi Expositio in Psalmum 44 (Migne, Patr. gr. T. LV. p. 185).

⁸⁾ Eusebii Hieronymi Commentar. in Evangelium Mathaei Lib. I. c. 9. v. 9 (Migne, Patr. lat. T. XXVI. p. 57).

Èdesa. Ea nu era făcută din mâini omenești ¹⁾ și se credea ca făcătoare de minuni ²⁾.

O icoană a lui Isus, ce se ținea de făcătoare de minuni, exista în adevăr în Èdesa; sinodul II din Nicea (787) o întărește aceasta. În anul 944, sub împăratul Romanos Lakapenos s-a și adus icoana la Constantinopol ³⁾. În orice caz ea servia de prototip pentru icoanele lui Christos în secolele următoare. Caracteristic este părul cel lung după chipul Nazarenilor, barba mică despărțită la mijloc, trăsături serioase și totodată blânde ⁴⁾.

A doua legendă, tradiție, se ocupă cu chipul lui Christos, care să-l fie înfipărit el în vâlul, ce i-l-a dat în cale spre Golgotha, o femeie pioasă cu numele de Veronica, ce s-a și ștergă lăta de sânge. Icoana aceasta de curând s-a și adus la Roma, ca să-l vindice pe împăratul Tiberiu de o boală. Biserica sf. Petru din Roma crede, că are originalul, arătându-l poporului în săptămâna patimelor ca să-l onoreze ⁵⁾. Icoana aceasta a lui Christos, al cărei original

¹⁾ Evagrie zice: „Εἰκὼν θεοεικότος, ἢ ἀνθρώπων χεῖρας οὐκ εἰργάσθησθαι” Hist. eccl. I. 4. c. 27.

²⁾ Tradiția aceasta, variind în circumstanțele secundare, se află la Evagrie (Hist. eccl. I. 4. c. 27); Ioan Damascen. (In imaginibus orat. I. la Migne, Patr. gr. T. XCIV, p. 1261) și Nichifor Cabal (Hist. eccl. L. 2. c. 7).

³⁾ Vezi articolul „Griechische Kunst” în Ersch und Gruber, Encyclopädie der Wissensch. und Künste I. S. 84. Th. p. 380.

⁴⁾ În același mod alții descriu chipul lui Isus într-o epistolă apocriptă a lui Lentulus, proconsulul Iudeei, pe care acesta s-a și trimis-o senatului din Roma, și la Ioan Damascen. Epistola, care datează din secolul VI sau VII, zice de Christos, că el e un bărbat cu chip măreț, răstos, cu fața serioasă, venerabilă, care însuși atât iubire cât și respect. Părul capului e întunecat galbăn, în floarea vîntului, dela rădăcină și până la urechi neted și fără strălucire, iară deacolo și până la umen, creț și strălucitor, ticlud, dela trunte prin mijlocul capului, cărare după chipul Nazarenilor și trecând mai jos de umeri. Fruntea e deschisă și armonică; fața fără de cute sau pete, cu o rumeneală plăcută; fisionomia e nobilă și fină; nasul și gura sunt făcute cu mare măsură; barbă dreasă în floarea părului de cap, despărțită în furculițe, dară nu lungă. Ochii li sunt ca pri și foarte lucitori... (Textul epistolei îl aflăm la Fabricius, Colect. apocryph. N. T. Hamburg 1793) — În asemenea mod descrie chipul lui Christos și Ioan Damascen (ep. ad. Theophilum imperatorem la Migne, Patr. gr. T. XCV, p. 349) cum zice după istoricii vechi (ἀρχαῖοι ἱστορικοί)

⁵⁾ Din începutul secolului 13, cei mai mulți învățați explică cuvântul Veronica prin „pictura Domini vera, quae Veronica fi. e. vera icon. εἰκὼν dicitur”. (August. Deike, aus der christl. Archäol. B. II p. 244)

nu va fi mai vechiu decât din secolul VI, s'a făcut prototip pentru toate înfățișările următoare ale suferințului Isus.

În acord cu tradițiile aceste se picta și se pictează și astăzi în biserica ortodoxă, Isus Christos ca bărbat frumos, în care se manifestează măiestratea și sfânta seriozitate, înalta demnitate și nespusa bunătate, atrăgând inima omului cu putere.

Isus Christos se pictează în chip omenesc sau ca prunc, sau în etate bărbătească. Ca prunc se pictează el ori odihnind în iesle, ori în brațele prea sfintei sale Maice, ori în etate de 12 ani, în biserica din Ierusalim. Ca bărbat se pictează Isus ca învățător în mijlocul multimei poporului, ori ca proroc cu evanghelia în mână, ori ca mare arhieru binecuvântând, ori ca împărat tronând, ori ca păstor, ori ca judecător, înaintea cărui se adună toate popoarele pământului, ori, în urmă, răstignit pe cruce, pentru păcatele noastre.

Duhul sfânt ca persoană se înfățișează, după Matei 3, 16, Marcu 1, 10 și Luca 3, 22, în chipul unui porumb alb cu aripele întinse. El nici odată nu se află singur ca persoană dumnezeiască, ci numai cu celelalte persoane dumnezeiești, sau cu embleme simbolice sau cu istorii biblice. Pe icoana pogoririi Duhului sfânt asupra apostolilor, se pictează Duhul sfânt după faptele apostolilor 2, 3 în chip de limbi de foc.

Cât despre înfățișarea tuturor trei persoane la un loc, apoi cea mai veche ne arată pe Dumnezeu Tatăl în chip omenesc, pe Dumnezeu Fiul în chip de miel, pe Duhul sfânt în chip de porumb¹⁾. După cartea de pictură de pe muntele Atos, sf. Treime se înfățișează de regulă așa, că în partea dreaptă a Dumnezeu-Tatălui (sapt. ap. 7, 55; Mat. 22, 44) pictat ca om bătrân cu sceptru în mână, stă Fiul lui Dumnezeu ca bărbat în floarea vârstei, cu mâna dreaptă binecuvântând, iar cu stânga ținând evanghelia, și deasupra lor se ridică Duhul sfânt în chip de porumb, iar între dânsii stă globul pământului²⁾.

¹⁾ Așa o înfățișare se află în biserica SS. Cosma e Damiano din Roma (dată între 526 și 530).

²⁾ Comp. T. Tarnavachi, *Zidirea întocmirii...* p. 97-101.

§ 87. Infățișarea pe icoane a Maicei Domnului și a ingerilor.

Pictura bisericească căuta să răspice pururea în persoana sf. Marii frumusețea virginală împreună cu demnitate surtecioară pioasă supusă voiei lui Dumnezeu, sau ca frântă de durere la picioarele crucii, sau ca maica nezeu cu pruncul în brațe. Acest ultim chip al Maicei Domnului e, din timpurile certelor nestoriane și euhiane, cel mai uzitat și încă și acuma predominant¹⁾. Pe icoanele Maicei Domnului de acest fel, sf. Maria șade sau pe scaun, sau stă în picioare, fiind incununată și cununa cerească și având în mâna stângă pe pruncul Isus, iar în dreapta sceptrul. În partea dreaptă a icoanei se află inscripțunea MP. ΘΥ., în stânga ΙΗΣ. ΧΡΥΣ. Câteodată se înfățișează sf. Maria și fără prunc, stând pe globul pământului, în jurul căruia e încolăcit șarpele, și având în cap o cunună cu 12 stele, în mâna dreaptă sceptrul, iar la picioare semiluna.

Ingerii se pictează în general în chip omenesc (Daniil 8, 15; 9, 21), și anume în chip de tânăr cu două aripi, îmbrăcat cu un vesmânt alb (Ioan, 20, 12; Iapt. ap. 10, 30) în forma unei tunici. În special se pictează ingerii rânduielii dintâi așa :

Scaunele, ca niște roși de foc, având jur-impresur aripi și în mijlocul aripilor ochi; heruvimii, numai cu un cap și cu două aripi, iară serafimii, cu șase aripi, cu două acoperindu-și fețele, cu alte două picioarele, iar cu două sburând. având în mâinile lor o ripidă, pe care sunt scrise cuvintele : Sfânt, sfânt, sfânt. — Rânduiala a doua, și

¹⁾ Cea mai veche icoană a sf. Marii cu pruncul în brațe, care datează din secolul II, e cea din catacomba S. Priscilla. Maria e înfățișată pe icoana aceasta șezând pe scaun și ținând pruncul în brațe. Îi îmbracă într-o tunică cu mâneci scurte, iar capul e învălțat cu un văl ușor, străveziu. În barbatul ce stă de-a stânga Maicii Domnului, unii îl văd pe profetul Isaia, care arată la sf. Maria și la steaua de pe cer, iar alții pe Iosif logodnicul Mariei. Icoana aceasta care e admirabil executată, e o pătură foarte bine păstrată până'n zilele noastre. — Tot o icoană foarte veche, care pare să fie din secolul III, este icoana Maicei Domnului cu pruncul în brațe din catacomba S. Agnese. Cf. H. Detzel, l. c. p. 107.

anune: Domniile, puterile și stăpâniile se pictează purtând șubare până la picioare și fiind încinși cu cruce verde aurie, în mâncle lor cele drepte ținând toișge de aur,

iar în stânga un sigil în forma aceasta . — Rânduiala a

treia, adică: Începătorii, arhanghelii și îngerii se înfățișează purtând haine ostășești și fiind încinși cu brănc de aur, ținând în mâni lance sau săbii. În special arhanghelul Mihail se pictează cu sabia de foc, omorând balaurul, Gavriil cu crinul în mână, Rafael cu toiagul; iar îngerul păzitor se pictează dimpreună cu un prunc pe care-l ține de mână.

Diavolul se înfățișează sub chipul șarpelui, o înfățișare, la care sf. scriptură și tradițiunea dă destul material. Adeseori diavolul se înfățișează sub chipul balaurului, căci sf. scriptură întrebuintează numirile: diavol, satana, șarpe și balaur ca sinonime ¹⁾. Așisderea diavolul se pictează în chip de om și animal, gol, de culoare neagră întunecată, cu atribute stranii și nenaturale, precum cu coarne, cu coadă, cu ghiare etc. ²⁾.

§ 88. Înfațișarea sfinșilor testamentului vechiu.

Din persoanele testamentului vechiu, se înfățișează Adam și Eva, amândoi tineri și goi, pe unele icoane fără bucle, spre a arăta crearea lor imediată de Dumnezeu. Icoanele de acest fel se așezau mai cu seamă în pronaosul interior al bisericii. După alungarea din rai Adam și Eva se înfățișează îmbrăcași pe jumătate în haine de piele, pe jumătate goi ³⁾.

Patriarhii și alte persoane biblice ale testamentului vechiu, precum: Moisi, Iob, Tobit ș. a. se înfățișează în veșminte lungi și largi, precum se întrebuintează acestea în orient, adaogându-li-se și oarecari semne, ce le atribue sf.

¹⁾ Apocal. 12, 9; 20, 2.

²⁾ Iob. 40, 17; Apoc. 9, 10. Vezi T. Tarnavschii, l. c. p. 102—104.

³⁾ *Экзопластическое искусство*, Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos. Dorn. v. Got. Schäfer. Trier 1854, p. 108.

scriptură, precum lui Moisi două table, lui Aaron teiagul înfrunzit etc.

Profetii se pictează după indicările și scripturi cu oarecari simboale sau atribute, și anume: Ilie cu sabia și cu pruncul înviat sau cu carul de foc; Elisei cu vulturul cu două capete (II. Imp. 2. 9); Isaia cu ferăstrăul, cu care a fost tăiat; Ieremie cu stălpăre de migdale; Ezechiel cu o peană cu tunuri; Daniil între doi lei; Amos cu o oară la picioare; Iona cu naia, ieșind din pântecile chitului ș. a. m. d. Profetii sunt îmbrăcați după uzul răsăriteților în haine lungi și cu sandale în picioare, având de regulă în mână suluri de pergament.

Sfântul Ilean, ca cel mai mare și ultim profet al testamentului vechiu, se zugrăvește îmbrăcat cu haină de păr de cămilă și încins cu brâu de piele, având supraschiera: (ὁ ἄγιος Ἰωάννης ὁ Ἰησοῦς ὁ Πρωτοπρόφης¹⁾).

§ 89. Infățișarea sfinților testamentului nou.

Toți sfinții T. N., cari în biserică noastră se împărtășesc în patru clase: în apostoli, martiri, mărturisitori și preacuvioasele femei și sfințele fecioare, se zugrăvesc cu vre-un atribut (semn real, istoric) sau simbol (semn ideal), și anume apostolii cu atributul demnității sau al morții lor, martirii de regulă cu simbolul învingerii, mărturisitorii cu atributul demnității și al chemării lor, prea cuvioasele femei și sfințele fecioare cu simbolul inocenței (crin alb). Un simbol general al tuturor sfinților T. N. e așa-numitul nimb, *νεφέλη*, *νεφέλα*, *nimbus*, lumila, aureola, gloriola, care are forma unui disc sau a unui semicerc, sau a unei semilune sau câteodată și a unui patrat și cu care se încunjură capul sfinților. Nimbul, cu care se încunjură capul sfinților T. N., al Maicii Domnului și al unor sfinți ai T. V. înscamă cununa mării de veci, ce e dată sfinților din cer²⁾, precum și scutul și arma bunciveinți, cu care sunt ei încununați³⁾.

¹⁾ Adeseori aflăm pe sf. Ilean Botezătorul pictat cu două aripi conform înțelesului literal al cuvântului: „Iată eu trimit pe îngerul meu înainte feci tale...”.
Ved. M. Didron, *Iconographie chrétienne*... Paris, 1843. p. 72.

²⁾ I. Cor. 9, 25; II. Tim. 4, 8.

³⁾ Ps. 5, 12.

pe el semnul crucii. Acest steag (labarum *ι.α.β.α.ρ.υ.*) avea după descrierea lui Eusevie ¹⁾, următoarea formă: De lângă o lance lungă, ferecată cu aur trecea de-a curmezișul un sul de lemn, formând ambele forma crucii. Deasupra pe vârt era întărită o coroană, compusă din aur și pietre scumpe. Pe coroană se afla semnul crucii în forma literei X și deasupra mijlocului acesteia se ridica litera grecească *χ*, formând astfel aceste litere la un loc forma *Χ* și însemnând deodată semnul crucii și, prin literele inițiale, numele lui Christos. Dela sulul de lemn curmeziș al crucii spânzura un steag sau o flamură purpură, pecăt de lungă, pe atât și de lată, imbrăcată în pietre scumpe și cusută cu fir de aur, dând celor ce o vedeau o priveliște de frumusețe nespusă. Sub semnul crucii la marginea flămurei spânzura bustul împăratului iubit de Dumnezeu, împreună cu imaginile fiilor săi. De acest semn se folosea împăratul Constantin pretutindena ca de un scut în contra tuturor puterilor ostile ce i se opuneau, poruncind ca tuturor armatelor sale să li se ducă înainte alte steaguri asemănătoare.

Din timpurile împăratului Constantin, luată așadar steagurile ostășești ale imperiului roman chipul steagurilor creștine, introducându-se curând și în întrebuințare biserică, se înțelege, cu modificări corespunzătoare, ornându-se mai ales flamura, ce atârna dela sulul de lemn curmeziș al crucii, cu icoane slinte.

Steagurile bisericesti înseamnă steagul lui Christos, împrejurul căruia ne adunăm noi, luptătorii viteji ai bisericii sale, ca să ne luptăm, asemenea sfinților întâișiși pe prapori, pentru lauda lui Dumnezeu și pentru mântuirea sufletelor noastre în contra văzușilor și nevăzușilor dușmani. Steagurile bisericesti înseamnă așisderea învingerea lui Christos în ziua învierii sale, asupra păcatului, asupra diavolului și asupra meșteșugirilor iudeilor. În fine steagurile bisericesti înseamnă învingerea, ce a reperlat-o sf. noastră biserică asupra păgânismului, asupra răutății persecutorilor ei și asupra rătăcirii și crezului.

¹⁾ Eusebius, De vita Constantini Lib. I. c. 31 (Migne, Patr. gr. T. XX p. 945).

ARTICOLUL VI.

Despre sf. relicvii sau moaște.

§ 91. Noțiunea, introducerea, dezvoltarea și modul onorării relicviilor în biserică.

Sub relicviile sau moaștele sfinților (*reliquiae*) se înțeleg rămășițele din corpurile martirilor și ale altor sfinți și acele obiecte, ce le-au întrebuințat sfinții, viețuind încă, sau ce stau în oarecare nex, cu sfinții precum veșmintele, instrumentele morții lor ș. a. d. Biserica n'a introdus onorarea relicviilor prin instituțiune pozitivă, ci această onorare s'a format pe terenul vieții bisericești a poporului; sau cu alte cuvinte, poporul creștin însuș a introdus-o și biserica a admis-o numai. Însă biserica a admis-o parte spre a satisface simțământul natural și a onora pe eroii creștinismului încă și în rămășițele lor muritoare; parte spre a desțepa și susținea în inimele credincioșilor memoria sfinților și a virtuților lor sublime; și în fine spre a arăta în extern și a inviora și în acest mod conștiința comuniunii creștine¹⁾, a însufleși prin privirea acestor relicvii credința credincioșilor, a întări speranța și a încalzi iubirea lor, a mângâia pe cei intristați și a umplea de bucurie pe cei slabi.

Onorarea relicviilor în biserică ortodoxă totdeauna s'a privit ca un act de pietate religioasă, cu cari erau împreunate și foloase reale pentru cel ce făcea aceasta și era în întrebuințare chiar din timpurile primare. Dacă actele martirului sf. Ignatie, episcopul din Antiohia și învățăcelul apostolilor, ar fi autentice, apoi ele ar fi cel mai vechiu exemplu în istoria bisericească de onorarea relicviilor. După actele acestea, osemintele sf. Ignatie, care în anul 115 (după actele martirului, în anul 107) suferi în Roma, moartea de martir, fiind aruncat între animalele sălbatice, se adunară de credincioși cu pietate se aduseră la Antiohia și așezându-se într'o cutie.

¹⁾ Cf. L. Luffi, Liturgik, 2. B. S. 626.

se conservară ca un edor neprețuit ce-l lăasă sfântul bisericii ca dar de mare folos¹⁾.

O mărturie de bună seamă autentică, pentru originea străveche a onorării relicvurilor ne dă epistola bisericii din Smirna despre martirul sf. Policarp²⁾, episcopul Smirnei, care în anul 155 sau 156, suferi moarte de martir. Creștinii din Smirna adunară osemintele lui, le conservară cu pietate, le prețuiră mai mult decât aurul și pietrele scumpe și scrieră acolo, unde erau ele așezate, pomenirea morții lui cu bucurie sfântă.

Cât de mare și generală era onorarea relicvurilor în secolul 3, se vede dintr'un loc la Eusevie, unde se istorisește, că păgânii, în persecuțiunea diocețiană, aruncară rămășițele martirilor în mare, pentru ca creștinii să nu le poată arăta onoare dumnezeiască³⁾.

Creștinii clutau cu tot prețul a deveni în posesiunea osemintelor martirilor și a le conserva în locuri potrivite. Sângele martirilor se prindea în buțete, în nătrame de lei și în cupe. Chiar și obiectele de cari martirii se foloseau în viață și mai ales instrumentele martirizării le adunau creștinii, onorându-le cu pietate și punându-le în mormintele lor⁴⁾.

Încețând persecuțiunile se edificaau asupra mormintelor martirilor biserici și paraclise, numindu-se acestea după numele martirilor⁵⁾. Datina pioasă, de a edifica biserici și paraclise asupra mormintelor martirilor, deveni cu timpul așa de importantă, că după încetatea persecuțiunilor, construindu-se biserici în alte locuri, se determina prin legi bisericești, ca aceste biserici să nu se slințiască, fără de a se pune mai

1) Μονηται τα τραυματια του αγίου οσίου Ιουλιανου περιαιριζοις, οπως εις τη Ανταχου αναμυσοιθι, και εν λιμνη κρησιθι, θρησκωτικος ομιλητας, οπις τής εν τή παρτω: γλφως: τη αγία εκκλησία καταλειφθεις, Martyrium s. Ignatii Theopboni a c. 1/2 Migne, Patr. gr. T. V. p. 985.

2) Ecclesiae Smyrnae de martyrio sancti Polycarpi epistola circularis c. 14 la Migne, Patr. gr. T. V. p. 1044.

3) Eusebius, Hist. eccl. L. 8. c. 6.

4) Ambrosii Exhortatio virginitatis Liber unus, c. 2 la Migne, Patr. lat. T. XVI p. 339 s. Eusebius, Hist. eccl. L. 7. c. 19.

5) Basiliius, Epist. 49 ad Arcad. episc. (Migne, Patr. gr. T. XXXII p. 385); Hieronymus, Contra Vigilant. n. 8 (Migne, Patr. lat. T. XXIII p. 362); Augustinus, De civitate Dei Lib. XXII c. 10 (Migne, Patr. lat. T. XLII p. 772); Ioannes Chrysostomus, In epist. I. ad Thessal. cap. V. Homil. II (Migne, Patr. gr. T. LXII p. 406).

întâi sub altarul lor relicvii de ale sfinților ¹⁾. Orașele și sa-
tele se certau pentru osemintele martirilor și se se împărțeau
cu ele. Osemintele martirilor se strămutau dintr'un loc la
altul cu mare solemnitate. De cuvreme creștinii obișnuiau a
peregrina la mormintele, relicviile și bisericile apostolilor și
ale martirilor. Când Eusevie cuvintele lui Plato: Că cerce
au munt în războiu de moarte glorioasă, se cuvine să se
onoreze cu spirite bune și locurile lor să se cuvine să se
zice mai departe: Aceste cuvinte se pot aplica și la moartea
bărbaților iubitori de Dumnezeu, cari cu drept se pot numi
adevărași eroi ai virtuții. Pentru aceea e la noi datina, a pe-
regina la mormintele lor, a face voturi și a onora spiritele
lor fericite ²⁾. Luca sf. Ioan Chrisostom zice: Vezi cetățile,
cari peregrinează la mormintele martirilor, uită-te la popoarele,
cari ard de dorul lor ³⁾. Chrisostom doria însuș să peregrineze
la Roma la mormântul sf. apostoli Petru și Paul ⁴⁾. — Mai
ales dela secolul IV, mai departe se atribuia osemintelor
martirilor putere folositoare și făcătoare de minuni ⁵⁾. Creștinii

¹⁾ Comp. Can. 14. al. sin. V. din Cartago și can. 7. al. sin. VII. eom.

²⁾ Eusebius, Preparatio evangelica Lib. 13., cap. 11 (Migne, Patr. gr. T. XXI. p. 1036).

³⁾ Ioannc: Chrisostom., Expositio in Psalm. 115. n. 3 (Migne Patr. gr. T. LV. p. 526).

⁴⁾ El zice în privința aceasta: Eu as dori acum să fiu la locul, unde se păstrează acele ciutuse, as voi să vad lanțurile, de cari se spere demonii, iară îngreș le ocoară, și de as fi eu liber de grijele dirigătoriei episcopale, de as avea un corp mai tare și mai sănătos, as întreprinde pelerinajul cel mare, spre a vedea macar la-
părie și pînă-ama lui Paul, Chrysost., De laudibus Pauli apostoli Hom. VII. (Migne. Patr. gr. T. L. p. 512); vezi și în epist. ad Ephes. c. IV. Hom. 8. (Migne. Patr. gr. T. L. XII. p. 57).

⁵⁾ Sf. Ioan Chrisostom zice în cuvântarea sa asupra sf. Ignatie: Un oras după altul a grăni războițele acotăii stănt, când ele au venit din Roma, a purtat pe sfântul pe umere, și între laudele luptătorului încununat l-a adus în acei oras. Precum cu se împuncea viața cea bogată și îmbelsugată, deși în toată ziua se scoate din ea, și pe toți eii se are din ea, li face tot mai avuși, asari îmbogățește sf. Ignatie pe tot ce se vin la el, cu binecuvântări, cu incredere, cu bărbăție și cu putere spiri-
tuali. Și năzăm sădării li dăruul nu numai astăzi, ci în toată ziua, spre a aduna
fructe spirituale; căci cu adevărat, man daruri spirituale poate primi cel ce se apropie
de el. Nu numai corpurile sfinților, dar și mormintele lor sunt pline de har dum-
nesc. Dacă acum pe timpul lui Elisei, prin atingerea mormântului se rușiera legi-
burile morți și cel răpădănat se întoarce la viață; cu cât mai mult se poate spera acum,
când darul dumnezeesc ni l-a dat în mai mare măsură și puterea Spiritului e mai

se simțeau fericiți, că se pot atinge de raclele martirilor¹⁾ și aduceau la mormintele martirilor daruri de aur și de argint și credința și încrederea lor în ajutorul și folosința sfinților și ale relieviilor lor era nemărginită.

Conform canonului 7 al sinodului VII ecumenic, la sfințirea bisericii trebuie să se așeze sf. moaște și în anumele moaște, când se sfințesc acestea. Deci arhieriei păstrând sf. nului citat și prescrișelor rituale.

Dară relieviile sfinților se expun și spre onorare publică, și anume sau corpuri întregi ale sfinților, sau părți ale acestora, recunoscute și aprobate de instanțele competente bisericesti. Preoții intru ale cărora bisericii se află relieviile de ale sfinților, să învețe poporul despre modul onorării relieviilor acestora. Onorarea unei relievii a crucii și sărutarea ei e drept semn al mulțămitei sincere pentru opera realizată pe cruce, al bucuriei sfinte de triumful crucii, al iubirii intime către cel ce a pățimit pe cruce. Iară onorarea și sărutarea relieviei carecărui sfânt e drept semn al bucuriei de mărrea sfântului, al unirii în iubire cu el, e cerere intimă pentru mijlocirea sfântului la Dumnezeu și promisiune de a umbla pe căile, pe cari a umblat și sfântul. Preoții să arate și mulțimea darurilor, ce revarsă Dumnezeu asupra credincioșilor prin mijlocirea sfinților, neomișând a accentua și aceea, că onorarea sfinților, fie în icoanele, fie în relieviile

activă, el va primi mai multe întăriți căl ce cu credință vie se atinge de raclele lor. Relieviile sfinților ni sunt date de la Dumnezeu ca ele să deștepte în noi același zel, de care erau inspirati și sfinții, și să ne fie un liman sigur de înșelare și un oxos probat în contra relelor, ce ne înșelăse din toate părțile. Chrysostomus, în *Insignium Martyrum Laudatio* (Migne, Patr. gr. T. L. p. 594); cf. și Chrysostomus, *Laudatio Martyrum Aegyptiorum* c. 1 (Migne, Patr. gr. T. L. p. 664) și *Homilia encouastica in s. martyrem Pelagiam Antiochenam* (Migne, Patr. gr. T. L. p. 583), apoi *Cyriilli Hierosol. Catech. sis XVIII de carnalis resurrectio* c. 16 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII p. 1036), *Ambrosii Epistola 53. Theodosio imperatori* (Migne, Patr. lat. T. XVI p. 1160) și *De obitu Theodosii Oratio* (Migne, Patr. lat. T. XVI p. 1400) și în urmă *Augustini Confessionum Liber IX. c. 7* (Migne, Patr. lat. T. XXXII, p. 770).

¹⁾ Gregor. Nyss. *Orat. laudat. sancti Martyris Theodori* (Migne, Patr. gr. T. XLVI p. 740). Basil. *Epist. 197. Ambrosio episcopo Mediolanensi* c. 2 (Migne, Patr. gr. T. XXXII, p. 712).

lor, totdeauna se rapoartă la Dumnezeu însuș, care e minunat
între sfinții săi.

CAP. II

Formele generale comune rânduelilor liturgice.

§ 92. Impărțire.

La tratarea materiei liturgice sunt două forme, ce au
a se expune și a se deosebi de oaltă, adecă mai întâi
acelea, din cari în general se compun diferitele rândueli
liturgice, fiind comune mai multora din aceste rândueli și
apoi aceste rândueli liturgice inșeși ca întregimi în sine în-
cheiate ale cultului.

În capitolul prezent au a se expune formele generale
comune rânduelilor liturgice. Unele din aceste forme generale
comune formează fundamentul cultului și organe de idei
și simțăminte religioase precum și de împărțire a vieții
dumnezești, altele, reprezintă acțiuni însoșitoare la execu-
tarea cultului. La cele dintâi se numără: rugăciunea, cân-
tarea, cetirea sf. scripturi și predica; la cele de felul
al doilea se numără: însemnarea cu sf. cruce, bine-
cuvântarea, impunerea mânilor, ținuta corpului la execu-
tarea cultului, ridicarea mânilor și punerea lor cruciș la piept,
acoperirea și descoperirea capului, îndreptarea feței spre răsărit
și sărutarea slântă.

Între cele următoare se vor expune aceste ambe feluri
de forme.

SECȚIUNEA I.

*Formele generale esențiale (fundamentale) comune diferitelor
rândueli liturgice.*

ARTICOLUL I.

Rugăciunea liturgică sau bisericască.

§ 93. Conceptul și împărțirea rugăciunii liturgice.

Definițiunea rugăciunii.

Mulți părinți și scriitori bisericști au scris despre rugă-
ciune. Să ne aducem aminte de *Tertulian* cu opul său „De
oratione”, constând din 29 capitole. Aice, în cap. II—VIII

explică Tert. rugăciunea domnească, în cap. XIII învață că cei pioși înainte de rugăciune să-și spele mâinile, în cap. XVI, să nu stăm jos (culcați) la rugăciune, cap. XVII, să ridicăm mâinile la rugăciune. Cap. XXII recomandă acoperirea capului la femei la rugăciune. Cap. XXIII învață că în timpul rugăciunilor de Duminica sau la înviere și în timpul dela paști până la pogorirea spiritului sfânt, să nu plecăm genunchele. În capitolul XXV ne învață să ne rugăm în ora a 3. 6. 9 și apoi ne spune în capitolul al 29, că rugăciunea are ca efect: spălarea păcatelor, depărtarea răutăților etc.

Apoi au mai scris despre rugăciune Origen un op $\pi\alpha\tau\epsilon\rho\upsilon$ $\epsilon\upsilon\chi\eta\varsigma$, Ciprian a scris opul De oratione dominica, Hrisostom a scris despre rugăciune în omilia 30 (la fac. n. 5), Augustin în sennones 350, Ioan Damascen în $\text{Ἐκθ\epsilon\tau\iota\varsigma}$ III, Grigorie dela Nissa are 5 cuvântări intitulate „ $\epsilon\iota\varsigma$ $\tau\eta\upsilon$ $\pi\rho\sigma\tau\epsilon\upsilon\chi\eta\tau\eta$ ”.

Acești părinți au definit indecajuns rugăciunea. Sf. Ioan Hrisostomul în omilia amintită (30) zice, că „rugăciunea este o vorbire îndreptată către Dumnezeu. ($\text{Ἡ } \gamma\alpha\rho\ \epsilon\upsilon\chi\eta\ \delta\iota\acute{\alpha}\nu\epsilon\theta\epsilon\iota\varsigma\ \acute{\epsilon}\sigma\tau\iota\ \pi\rho\delta\ \tau\eta\upsilon\ \theta\epsilon\acute{\omicron}\upsilon$). Și sf. Grigorie dela Nissa zice, că „rugăciunea este o vorbire cu Dumnezeu (cuv. 1). Fericitul Augustin învață, că rugăciunea este îndreptarea sufletului cu dragoste înaintea lui Dumnezeu. (Aug. Enchiridion de fide, spe et caritate 7). Damascen zice „rugăciunea este înălțarea minții la Dumnezeu, sau cererea celor ce se cuvin de la Dumnezeu” (Dam. $\text{Ἐκθ\epsilon\tau\iota\varsigma}$ III. 24).

Din toate expresiunile părinților și scriitorilor bisericești reese, că rugăciunea este o chemare a lui Dumnezeu cu pietate și devoțiune, care se exprimă prin revărsarea inimii omului plină de religiositate înaintea lui Dumnezeu.

Impărțirea rugăciunii.

Rugăciunea după felul ei se deosebește în rugăciune particulară și în rugăciune publică bisericească sau liturgică.

Rugăciunea particulară numită și de rând e chemarea lui Dumnezeu din partea unui (individ) particular. Această rugăciune se deosebește după forma ei, în rugăciunea cu gândul sau a minții ($\epsilon\upsilon\chi\eta\ \kappa\alpha\tau\acute{\omicron}\ \delta\iota\acute{\alpha}\nu\omicron\upsilon\upsilon\varsigma$) și în rugăciunea exprimată prin cuvinte determinate și auzite. Și una și alta e recomandată de sf. scriptură. Despre rugăciunea particulară

afllăm exemple deja în genesă (XII 5—9, XXXV, 2—3), la Mat. (VI 6, XIV, 23 XXVI, 36), la Marcu (I 35, VI 46, XIV, 32), la Luca (V, 16; VI, 12; IX, 18; XI, 1), la Iovan VI 15; F. A. (I, 13, X 2). În cartea I. Imp. (I, 13) cetim b. e. că Ana, maica profetului Samuil, grăia întru inima ei, și buzele ei se mișcau, iar glasul nu se auzia. Mântuitorul ne-a învățat următoarele: „Iar tu când te rogi intră în camera ta, și închizând ușa ta, roagă-te Părintelui tău celui întru ascuns (Mat. VI, 6).

Dar și rugăciunea particulară exprimată prin cuvinte se amintește în sf. scriptură (Deuter. 8, 10, Isaia 62, 9, Mat. 14, 19, Marc. VI, 41, F. A. 27, 35, Rom. 14, 6 I. Tim. 4, 5—5 etc.).

A doua rugăciune după fel e — am zis — rugăciunea comună bisericască sau liturgică.

Rugăciunea liturgică este adecă expresiunea simfîmintelor pioase ale bisericeii, resp. ale organelor ei în cuvinte determinate, auzibile.

Biserica exprimă în rugăciunea sa în ființă aceleași simfăminte și necesități, ce le exprimă și un singur individ, fiind ea numai o formă mai extinsă a acestuia. De aici urmează, că după cuprins rugăciunea bisericască se împărțește în rugăciune de laudă și preamărire (πρῶτευχη), în rugăciune de mulțămită (εὐχαριστία) și în rugăciune de cerere (δέησις). În cea dintâi se exprimă mai ales credința, în a doua iubirea și în a treia speranța.

Relativ la raportul acestor trei feluri diferite ale rugăciunii către olaltă, rugăciunea de laudă ocupă locul cel dintâi, pentru că în această rugăciune, abstragând omul de sine însuș, adoră pe Dumnezeu numai pentru Dumnezeu însuș. Rugăciunea de laudă este așadar expresiunea iubirii lui Dumnezeu desinteresate, străine de tot amestecul iubirii de sine însuș. Pentru aceea rugăciunea de laudă este și rugăciunea sfinților în cer, cari neincetat preamăresc pe Dumnezeu. Rugăciunea de mulțămită ocupă în rândul felurilor rugăciunilor locul al doilea, pentru că interesul individual apare în rugăciunea de mulțămită mai mult decât în cea de laudă și mai puțin

decât în rugăciunea de cerere. Iară rugăciunea de cerere ocupă din cauza indicată locul al treilea¹⁾.

Însă se înțelege de sine, această prioritate internă este asupra întrebuintărilor ei în construcțiunea felurilor rânduielilor liturgice. Rugăciunii de laudă și de preamărire adese-ori se premerge rugăciunea de cerere, ca rugăciune a iertării păcatelor noastre, căci se cuvine, ca noi curași și fără de păcate să ne prezentăm înaintea celui Preacurat, și numai cu inima curată putem să laudăm pe Dumnezeu cum se cuvine. Așadară în construcțiunea rânduielilor liturgice rar când stă un fel de rugăciune neamestecat cu altul și izolat de altul, ci mai adese-ori se schimbă un fel de rugăciune cu altul, unul se alterează cu altul, și anume depinde înșirarea felurilor rugăciunii de tendința principală a rânduielii liturgice, de timpul anului bisericesc și de însemnătatea sărbătorii²⁾.

Altă împărțire a rugăciunii liturgice privește la subiectul care se roagă și persoana către care se roagă. Ce privește subiectul care se roagă, se împărțește rugăciunea în preotască, menită numai pentru preot și în rugăciune comună, menită pentru toți credincioșii. După persoana către care se îndreaptă rugăciunea, deosebim rugăciune sau închinare lafretică. Aceasta se cuvine numai lui Dumnezeu. E e închinare aderatoare (προσκύνησις). Apoi cunoaștem rugăciunea veneratoare sau cinstitoare, sau servitoare. Aceasta se îndreaptă către sfinți (προσκύνησις, προσκύνησις, ἱκετηρικὴ). În fine mai recunoaștem o rugă de supravenerațiune (ὑπερπροσκύνησις). Aceasta se cuvine Maicii Domnului.

Prețul rugăciunii.

Rugăciunea are o valoare deosebită. Atară de folosul promis prin cuvintele, „Că tot cel ce cere, ia, și cel ce caută află, și celui ce bate în se va deschide“ (Mat. 7, 7), creștinul pios simte o necesitate să se roage și o ușurință după ce s'a rugat. Învățațul norvegian Nansen, cunoscut prin călătoriile sale la polul nordic, a făcut în anul 1893 și

1) Cf. I. Fluck, *Kath. Liturgik*. II. Th. I. Abt. 1855. p. 44 et 45.

2) Cf. I. Lüft, *l. c.* II. B. p. 13 et 14.

1894, cu mari greutate și pericole, o călătorie la polul nordic și a ajuns numai cu un tovarăș în mijlocul gheții eterne și morile sale următoarele :

„Ce ființă puternică răsucește firele vieții noastre, care ne face să mergem pe căi, pe cari noi nu dorim să umblăm ? Ce ființă m'a îndemnat pe mine să părăsesc câminul meu și să merg pe această cale spinosă ? Oare numai simțul datoriei de a spune lumii ce este polul Nord ? O, nu ! Eu, omul acum în etate de 33 de ani, am avut dorul să caut finuturi necunoscute despre care am visat atâtea ! Și mi-a fost dat mie, să sufăr de acum înainte mai mult, genul, pericolele, isbiturile munților de gheață, și în loc de așternut cald, bolovanii de gheață să-mi fie mie căpătâi ; iar în loc de așternut moale și cald, sloii de gheață să-mi amorțească casele. Aceste le pățimesc ca să stau umiliți în fața elementelor, și să învăț din acestea a cunoaște a mă închina și a mă ruga lui Dumnezeu, Atotputernicului făcător al universului.

Cuvintele aceste ale lui Nansen sunt icoana sufletului admirator și aderator, ce simte necesitatea de a se ruga într'un timp amărât și încercat de greutatea, cari covârșesc puterile omului. Nu numai la greu, ci și în alte stări psihice simte omul necesitatea de a se ruga, având rugăciunea în orice stare a vieții, un preț deosebit.

Obligământul la rugăciune.

Obligământul creștinului față cu rugăciunea e răspicat de Mântuitorul și de sfinții apostoli. Isus Christos și apostolii au cerut rugăciunea prin cuvânt și exemplu. Mântuitorul zice :

„Vine timpul și acum este, când închinătoarii adevărați se vor închina Tatălui cu spiritul și cu adevărul, că Tatăl pe unii ca aceștia caută, cari să închină lui”. (Ioan IV, 23). Apoi, „Cereți și se va da vouă, căutați și veți afla, bateți și se va deschide vouă”. (Mat. 7, 7). Sau „Priveghiați și vă rugați, ca să nu intrați într-o ispită, că sufletul e gata, iară corpul e slab”. (Mat. 26, 41). Apostolul Paul deosebit menea învăță : „Stăruieți în rugăciune și priveghiați într-o dăru-

cu mulțumită (Col. 4, 2), sau „Neincetat vă rugați, întru toate mulțumiți că aceasta e vocea lui Dumnezeu întru Isus Christos spre voi” (1. Tes. 5, 17).

Aceste învățături divine, care obligă pe creștin la rugăciune au fost ascultate și implinite cu sfințenie de creștini. Întreaga viață a creștinului era o rugăciune neconținută și un lanț de meditațiuni religioase. (Tertul. de corona militis. III).

Din acest obligământ și din necesitatea omului de a se ruga s'a iscat cultul creștin ortodox.

§ 94. Raportul rugăciunii către cultul ortodox și pozițiunea ei în acesta.

Prin tot cultul ortodox se trag ca două fire roșii, afară de elementul harismatic, — două elemente principale, unul didactic și edificator și altul latreutic. Elementul *edificator* sau *didactic* constă în mijlocirea, susținerea și propagarea credinței și a vieții creștine; elementul *latreutic*, în manifestarea în extern a acestei credințe, a adorațiunii interne a lui Dumnezeu, și elementul *harismatic*, în realizarea în om a măntuirii aduse de Christos și a fructelor și binecuvântărilor, în sfințirea omului și uniunea lui cu Dumnezeu. Predica este forma principală mai ales pentru elementul didactic, iară rugăciunea dimpreună cu cântarea, care nu e ceva alta decât rugăciunea trecută în poezie mai înaltă și în muzică, este forma principală pentru elementul latreutic și cel harismatic, căci nu numai sf. liturghie și totaceea ce se ține de ea, adecă rânduelile liturgice premergătoare sf. liturghii, dară și sf. sacramente și euhologii (sacramentalii), adecă sfinșinile și binecuvântările bisericesti, trebuie să fie încunjurate de rugăciune și executate prin mijlocirea rugăciunii.

Rugăciunea așadară și cântarea formează sâmburele și înfățișarea principală a cultului; ele sânt o parte esențială din care se compune el. Pentru aceea au recomandat Isus Christos și apostolii rugăciunea prin cuvânt și exemplu, îmbinând cu ea promisiuni, cari însuflă încredere neînvingibilă. „Cî vine timpul” zice Mântuitorul „și acuma este, când închinătorii cei adevărați se vor închina Tatălui cu spiritul și cu adevărul, că și Tatăl pe unii ca aceștia caută,

cari se închină lui. Spirit este Dumnezeu și cine să închină lui, să se închine cu spiritul și cu adevărul¹⁾. Și iarăși: „Cereți și se va da vouă, căutați și veți afla, bateți și se va deschide vouă. Că tot cel ce cere, ia, și cel ce caută, află, și celui ce bate i-se va deschide²⁾. Și așisiderea: „Priveghiați și vă rugați, ca să nu intrați întru ispită, că sufletul e gata, iară corpul e slab³⁾. Și apostolul Paul zice: „Stăruși în rugăciune și priveghiați întru dânsa cu mulțumită,⁴⁾ și în alt loc: „Neincetat vă rugați, întru toate mulțumiți, că aceasta e voia lui Dumnezeu întru Isus Christos spre voi⁵⁾. Iară sf. apostol Iacob spune: „Dacă pătimește cineva între voi să se roage, dacă e cu inimă bună să cânte...⁶⁾”.

Cu privire la prețul cel înalt al rugăciunii, la obliga-mântul creștinului față cu rugăciunea răspicat de Mântuitorul și de sl. apostoli, cu privire la entuziasmul înfocat și la religiozitatea sinceră, de care creștinii erau insuflețiți în secolele cele dintâi, se cultiva rugăciunea chiar la început cu multă îngrijire, exercitând ea asupra întregii vieți creștine mare influență. Nu numai toate părțile principale ale zilei, dară și întreprinderile și afacerile vieții, cari aveau oare cari influență asupra binelui celui spiritual și material al omului se începeau și se stințeau prin rugăciune.

Tertulian zice în privința aceasta: „Nu se cuvine creștinilor a lua nici un fel de hrană, nici scaldă fără de rugăciune, căci hrana și întărirea sufletului trebuie să premeargă hranei și întării corpului, cele cerești trebuie să premeargă celor pământești⁷⁾”.

Oaspele și străinul nu se ducea fără de rugăciune, toate consiliile comune nu se deschideau fără de rugăciune, și rugăciunea se potrivea ca un mijloc ales și necesar pentru înțelegerea cea adevărată a scripturei și a lucrurilor dumnezeiești. Ba întreaga viață creștină se privia — așa zicând —

¹⁾ Ioan 4, 23.

²⁾ Mat. 7, 7.

³⁾ Mat. 26, 41.

⁴⁾ Col. 4, 2.

⁵⁾ I. Tes. 5, 17.

⁶⁾ Iac. 5, 13.

⁷⁾ Tertullian, Liber de oratione c. 25. (Migne, Pat. lat. T. I. pag. 130).

ca o rugăciune mare, fiindcă întreaga viață a creștinului trebuie să fie pătrunsă de spiritul sacrificării religioase, al dorinței de a se împreuna cu Dumnezeu și al mulțămitei pentru darurile câștigate dela Dumnezeu ¹⁾.

Participând rugăciunea într'un mod așa de extins și universal la viața creștină în general, se poate cugeta, ce parte extinsă lua ea la cultul bisericesc, terenul ei propriu. Nici o parte a cultului nu se plinia fără de rugăciune. Rugăciunea dimpreună cu sf. liturgie și cu sf. sacrament chiar din început, forma partea cea mai esențială și punctul de culminațiune, sâmburele propriu și ființa întregului serviciu dumnezeesc. Rugăciunea era mai de mult și e și în ziua de astăzi, în cult elementul însoțitor, explicător și spiritualizător al feluritelor părți ale cultului, cuprinsul lor principal și forma lor fundamentală. Nu numai prin toată sf. liturgie, prin sf. sacramente și euhologiile bisericești se trage rugăciunea ca un element executător al lor, începe și termină rânduielile, cu cari se săvârșesc ele, dară chiar și predica nu e lipsită de rugăciune, formând rugăciunea adese-ori o parte deosebită a predicii înainte de expunerea părților ei și așisderea, adese-ori, încheindu-se predica cu rugăciune.

§ 95. Caracterizarea generală a rugăciunilor bisericii ortodoxe.

Luând în privire rugăciunile bisericii ortodoxe, precum ni-se înfățișează ele în felurilele rânduieli bisericești, vedem că ele se disting prin oare-cari calități deosebite. Ele sunt rugăciuni într'adevăr creștine, izvorâte din credința creștină, și din profunditatea vieții creștine, pline de intimitate adâncă, de bogăție de idei și de ungeri. În ele respiră spritul puternic al bisericii antice, credință vie, simțimânt adânc, infocat, pur simplu, dară cu putere și demnitate. Ele se disting prin foc arzător al fantaziei, prin bogăție de icoane luate din viață și prin fluiditatea cuvântării.

Iară ce se atinge de cuprinsul rugăciunilor, acesta este

¹⁾ Cf. Origenis Libellus de oratione c. 2 et c. 7 (Migne Patr. gr. T. XI, p. 416 sq.), Clementis Alexandrini Stromatum Lib. 7, c. 6 et 7 (Migne, Patr. gr. T. IX, p. 440 sq.) și Cypriani Liber de oratione dominica c. 4 (Migne, Patr. lat. T. IV p. 538).

foarte bogat și se extinde la tot aceea ce după măsura învătăturei dogmatice și morale, poate și trebuie să fie obiect al rugăciunii creștine. Rugăciunile bisericești ortodoxe, cari se află în cărțile și la rânduielile ei felurite, sunt expresiunea tuturor simțămintelor, ce purced din raportul creștinului către Dumnezeu, sunt lauda și preamărirea celui Preainalt, mulțămirea pentru bunurile cerești și pământești, iară mai ales pentru darul mântuirii, cererea sau ruga pentru necesitățile spirituale și materiale, eterne și temporale, generale și speciale ale comunci și ale fiecămăia în parte.

Îndecosehi biserica se roagă pentru pacea de sus și pentru mântuirea sufletelor noastre; pentru pacea a toată lumea; pentru bunăstarea sfințelilor lui Dumnezeu biserici și pentru împreunarea tuturor; pentru păstoria bisericești; pentru împăratul și autoritățile lumești; pentru țara în care locuim și pentru toate cetățile și satele și pentru cei ce locuiesc într'ânsele; pentru liniștea aerului, pentru îmbelșugarea fructelor pământului și pentru timpuri cu pace; pentru cei ce umblă pe ape și călătoresc; pentru cei ce se ostenesc și pentru cei roșiți; pentru îndurare, viață, pace, sănătate, mântuire cercetare, lăsarea păcatelor; pentru mântuire de tot neceazul, mânia și nevoia; pentru ferire de ciumă, de foame, de cutremur, de potop, de foc, de sabie, de năvălirea altor neamuri, de războiul cel dintre noi; pentru cei ce ne urăsc și pentru cei ce ne iubesc pe noi; pentru cei sănătoși și pentru cei bolnavi, pentru cei vii și pentru cei morți.

Unele formule de rugăciuni și chiar rugăciuni bisericești se repețesc la toate rânduielile bisericești și la unele din acestea din urmă, se repețesc ele chiar de mai multeori și sunt comune acestor rânduieli, alte rugăciuni însă sunt proprii numai unor anumite rânduieli bisericești și formează cuprinsul propriu al acestor rânduieli. La cele dintâi se numără unele formule de rugăciuni bisericești începătoare și încheietoare și rugăciunile bisericești începătoare și încheietoare, apoi ecteniile, simbolul credinței și rugăciunea „Născătoare de Dumnezeu”; la cele de telul al doilea se numeră diversele rugăciuni, cari formează corpul sau cuprinsul propriu al feluritelor rânduieli bisericești.

Aici vin a se trata formulele de rugăciuni și rugăciunile bisericești de telul dintâi, cari sunt comune mai multor rânduieli liturgice.

§ 96. Formulele de rugăciuni bisericesti începătoare comune mai multor rânduieli liturgice.

Formulele începătoare sau introducătoare în serviciul divin, ca și multe rugăciuni în genere, sunt făcute de sfinții Părinți și în cele mai multe cazuri împrumutate de aceștia din sf. scriptură a Vechiului sau Noului Testament.

O formulă de rugăciune începătoare comună mai multor rânduieli liturgice este formula: „*Bine este cuvântat Dumnezeu nostru, totdeauna acum și pururea și în vecii vecilor*”. Sf. Scriptură e plină de acest salut sau de binecuvântări de felul acesta îndreptate către Dumnezeu. Cu aceste cuvinte preotul mărturisește înaintea tuturor, că Domnul Dumnezeu nostru în sine și pentru sine însuși este binecuvântat și că El este demn de eterna binecuvântare sau preamărire. Aceasta e ca un titlu al rândueii liturgice ce se plineste, indemnindu-ne totodată, să-i aduce lui Dumnezeu preamărirea cuviincioasă ¹⁾. Această formulă se întrebuintează la rânduielile liturgice de rând. Sf. liturgie și unele sacramente sfinte se încep cu formula: „*Binecuvântată este împărăția Tatălui și a Fiului și a sfântului Duh acum și pururea...*”. La aceste rânduieli liturgice se preamărește Dumnezeu în treime, căci lumea, prin Fiul cel intrupat al lui Dumnezeu și prin sf. sacramente instituite de El, a venit mai întâi la cunoștința, că în Dumnezeu sunt trei persoane: Tatăl, Fiul și Duhul sfânt, și fiindcă mai ales sf. liturgie e înfățișarea acestei intrupări, pentru aceea chiar la începutul ei se preamărește și se binecuvintează prea sf. treime ²⁾.

¹⁾ Cf. Melchisedec, Manual de Liturgică, Iași 1853 p. 38 și M. O. Поневъ, Литургия Львова 1863 p. 244.

²⁾ Patriarhul German zice: „Pentru ce preamărește pe Dumnezeu în treime și nu în unu, elci nu zice: „Binecuvântat este Dumnezeu”, sau „Binecuvântată este împărăția lui Dumnezeu” ci, deosebind trei persoane, zice: „Binecuvântată este împărăția Tatălui, a Fiului și a sfântului Duh” ? Pentru aceea, căci prin intruparea Domnului mai întâi au cunoscut oamenii, că Dumnezeu este în trei persoane. Acest mister al intrupării Domnului însă se arată mai vedetă la serviciul acesta (liturgie), și de aceea chiar la începutul lui se vestește treimea. Și de puterile cele mai înalte se preamărește Dumnezeu cu trei binecuvântări, și de oameni se binecuvântă împărăția lui Christos, care cu puterea dumnezeieței sale a învins puterea iadului și ne-a mântuit pe noi. (Migne, Patr. gr. T. 98. p. 401—402.

Spunând creștinul laic însuș rugăciunea sa, o începe cu formula : „*Pentru rugăciunile sfinților părinților noștri, Doamne Isuse Christoase, Dumnezeuul nostru, miluiește-ne pe noi*”. Căci el n'are sfințenia și puterea ce o are preotul și pentru aceea, umilindu-se înaintea lui Christos și ne îndrăznind a se ruga dela sine însuș, roagă pe Christos, ca să se indure de el pentru rugăciunile sfinților părinți, adică ale tuturor sfinților, pe cari pe toți îi numește părinți.

Unele rugăciuni speciale se încep cu formula : „*Domnului să ne rugăm* (Κόριζο δεηθώμεν)”, la care poporul răspunde : „*Doamne miluiește* (Κόριε ἐλέησον)”. Formula : „*Domnului să ne rugăm*” este o formulă începătoare bazată în natura rugăciunii publice, care se află acuma la păgâni și la Iudei. Drept aceea a trecut și în cultul creștin, unde o întâmpinăm acuma în liturghiile cele mai vechi ¹⁾. Ea se întrebuintează la acele rugăciuni, cari se citesc de preotul și este așadară provocarea de a participa la rugăciunea lui. — Formula de cerere : „*Doamne miluiește*” se află acuma în cultul păgân ²⁾ și cel iudaic. În testamentul vechiu se află această formulă foarte adeseori, mai ales în psalmi ³⁾. Apoi ea nu-i era străină nici testamentului nou, precum se vede din mai multe locuri evanghelice ⁴⁾. Așa b. o. la Matei 15, 22, zice femeia cananiană către Isus : „*Isuse, fiule al lui David, miluiește-mă*”. Ea așadară, decurând trecu în cultul dumnezeesc creștin, în care deveni foarte adeseori uzitată, deoarece un scop principal al cultului creștin constă în implorarea iertării păcatelor și a darului și îndurării dumnezeiești.

Altă formulă înaintea unor rugăciuni anumite sunt cuvintele : „*Pace tuturor*” (Εἰρήνη πᾶσι). Această formulă este luată parte din uzul cel de toate zilele al Iudeilor, parte din sl. scriptură. Iudeii se folosiau de aceste cuvinte ca de o formulă îndătinată de salutare (שלום ⁵⁾, pace sic). Isus

¹⁾ Cf. Liturgia din cart. VIII. a constituțiunilor apostolice și liturgia lui Iacob.

²⁾ Așa d. e. induce Epictetos pe preotul zeiței Ceres și al fiicei ei, Proserpina, să vorbească astfel : Invocând pe Dumnezeu, îl rugăm : Doamne miluiește. Τὸν θεὸν παρακαλοῦμεν ἐλεῆμεθα πάντοτε Κόριε ἐλέησον. Epictet. Encheiridion lib. II. c. 1. Fa. n. precor miserece mei! Virgilius Aeneis XII. 82. ; vezi și Homer. Odyss. III. 380 și Vergil. Aen. IX. 495.

³⁾ Ps. 4, 2 ; 6, 3 ; 9, 14 ; 24, 16 ; 25, 11 ; 26, 7 ; 30, 10 ; 40, 5 ; Isai 20, 2.

⁴⁾ Mat. 9, 27 ; 20, 30 ; Luc. 16, 24 ; 17, 13 ; 18, 38.

însuș întrebuința această formulă ¹⁾ și mai că toate epistolele apostolice încep cu salutarea: Har vouă și pace dela Dumnezeu Tatăl nostru și dela Domnul Isus Christos. Pentru aceea această formulă se află și în liturgiile cele mai vechi; și anume ca formulă de salutare, de binecuvântare și ca provocare la rugăciune comună, și este în uz general la serviciile dumnezeiești din timpurile străvechi. Sf. Ioan Chrisostom zice: Intrând conducătorul bisericii într-o dânsa, zice: „Pace tuturor”. Făcând cuvântare: „Pace tuturor”. Impărțind-se sântarea sfântă: „Pace tuturor”. La sfârșitul sacrificiului: „Pace tuturor” ²⁾. Apoi ca formulă de salutare și binecuvântare exprimă această formulă foarte potrivit geniul creștinismului. Căci ideea fundamentală a creștinismului este împăcarea, iară unde este împăcare, acolo este și pacea.

Unde credința lui Christos luminează spiritul, unde inima este pătrunsă de simțământul pietății, unde omul este împăcat cu sine însuș, unde spiritul umanității creștine împreună pe toți într-un cerc de frați iubitori și unde încețază tot egoismul: acolo este pace, pacea cea mai înaltă, cerească, pacea care nu o poate da lumea.

Pentru aceea pacea în sf. scriptură se pune în raport așa de multilateral cu viața creștină, se înseamnă ca unul dintre cele mai prețioase bunuri spirituale și ca sîntă a speranței creștine, și Isus însuș o promite ca pe o consecință a operei sale. Cu această pace salută așadară și preotul pe cei credincioși în biserică, această pace dorește el, ca să se pogoare în inimile lor, și credincioșii doresc aceeaș pace și preotului în răspunsul: „Și spiritului tău”. Cuvintele: „Și spiritului tău” par să fie luate din epistola apostolului Paul către Galateni 6, 18 și a II. către Timotei 4, 22. Sf. Ioan Chrisostom zice despre această formulă: „Precum se roagă preotul pentru popor, așa și poporul se roagă pentru preot; căci numai aceasta și nimică alta voiesc să zică cuvintele: „Și spiritului tău” ³⁾.

¹⁾ Ioan 20, 19, 20; Mar 10, 12.

²⁾ Ioannis Chrysostomi In epist. ad. Coloss. Homil. III. n. 4 (Migne, Pat. gr. T. LXXII. p. 323); et. si eiusdem In epist. I. ad Corinth. Hom. 30. n. 4 (Migne, Pat. gr. T. LXXI. p. 312) și în Mathaeum Homil. 32 al. 33 n. 6 (Migne, Pat. gr. T. LVII. p. 384).

³⁾ Ioannis Chrysostomi In epist. II. ad Corinth. Homil. 18. n. 1 (Migne, Pat. gr. T. LXXI. p. 527).

§ 97. Formulele de rugăciuni incheietoare, comune mai multor rânduieli liturgice.

Cea mai îndătinată formulă de incheiere este *doxologia cea mică*. Ea se numește *doxologia mică* spre deosebire de *doxologia cea mare*, care începe cu cuvintele: „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu, și pe pe pământ pace, și între oameni bunăvoire”. *Doxologia cea mică* însă este de mai multe feluri.

Un fel de *doxologie mică* este formula: „Mărire Tatălui, și Fiului, și sf. Duh, acum și pururea și în vecii vecilor”. Această *doxologie* e mărturisirea deofinitivă sf. treimi și e străveche, cu toate că formularea ei nu era din vechime precisată. Ereticii secolului al treilea și al patrulea, începând a modifica după învățătura lor și expresiunile în rugăciunile și cântările bisericești și mai ales în *doxologia cea mică* astfel, precum făceau d. e. Arienii, cari în lecul *doxologiei*: „Mărire Tatălui, și Fiului, și sfântului Duh” se folosiau de *doxologia*: „Mărire Tatălui, prin (ὅτι) Fiul sau în (ἐν) Fiul...”¹⁾, a început biserica ortodoxă a preciza mai strict formulele *doxologiei celei mici* de acest fel și a se folosi numai de formula: „Mărire Tatălui, și Fiului sau cu (σὺν) Fiul și sfântului Duh”²⁾. Însă spre a preciza și mai clar înțelesul *doxologiei celei mici* față cu Arienii, s'a adăos și a doua parte a ei, adecă „și acum și pururea și în vecii vecilor”; și aceasta în contrast cu învățătura Arienilor, în urma căreia susțineau ei, că era un timp, în carele nu era *Christos* (ἦν πρὸς, ὅτε ὄν ἦν). Expresiunea: „Mărire” e îndreptată în contra Arienilor din cauză, că sf. treime are o mărire, precum și o ființă. Cuvintele: „Tatălui, și Fiului, și sfântului Duh” sunt îndreptate în contra lui Sabelic, care învăța că sf. treime e numai o persoană. Iară cuvintele: „Acum și pururea, și în vecii vecilor” arată, că sf. treime e deapurare eternă și neschimbabilă și mărirea

1) Cf. Sozomen, Hist. eccl. L. 3. c. 20; Theodoret, Hist. eccl. L. 2. c. 24.

2) Cf. Basil, Liber de Spiritu sancto ad Amphil. episcop. c. 25-29 (Œigne, Patr. gr. T. XXXII. p. 173-209); Sozomen, Hist. eccl. L. 3. c. 20
3) Theodoret, Hist. eccl. L. 2. c. 24.

ei e și va fi acuma și pururea și în vecii vecilor. Înfișându-se în această doxologie scurtă toată ființa preasfintei treimi, biserica, atât pentru a îndrepta învățătura cea falsă a ereticilor, cât și pentru a arăta mărturisirea sa eternă și neschimbată, o întrebuintează foarte adeseori în cultul său, nu numai la începutul rugăciunilor și al cântărilor, dară și la sfârșitul lor și mai ales la sfârșitul psalmilor¹⁾.

Alt fel de doxologie mică este formula, care se numește grecește *ἐξάρτησις*, iară slavonește *бозрнать*, și înseamnă ridicarea tonului sau a glasului. Aceasta este o formulă, cu care se incheie rugăciunile și ecteniile, și este foarte felurită. Cele mai îndăfinate sunt: „Că a ta este împărăția, și puterea, și mărirea...”; „Că ție ți-se cuvine toată mărirea, onoarea și închinăciunea...”; „Că bun și iubitor de oameni Dumnezeu ești și ție...”; „Că pe tine te laudă toate puterile cerești și ție...” ș. a.²⁾.

Aceste formule de incheiere conțin motivele, din care ne rugăm lui Dumnezeu, ca el să împlinească cererile noastre. Drept aceea, dacă prin rugăciunea noastră se exprimă mărirea sau preaputemicia lui Dumnezeu, atunci se explică formula: „Că ție se cuvine toată mărirea, onoarea și închinăciunea...”. Dacă se invoacă darul și îndurarea lui Dumnezeu, atunci se zice: „Că bun și iubitor de oameni Dumnezeu ești...”. Dacă ne rugăm pentru răpăusul și fericirea celor răpăusați, atunci se explică formula: „Că tu ești învierea, viața și răpăusul sufletului răpăusatului servului...”.³⁾

Incheierea rugăciunii cu o formulă motivatoare și totodată măritoare, are temei adânc. Căci exprimând înainte lui Dumnezeu rugăciunea noastră și adăogând și mo-

¹⁾ Cf. *Веніаминъ Новаг Сарикаль*, изд. Кораблева и Сиракова-1870 p. 88.

²⁾ În constituțiile apostolice rugăciunile se incheie sau cu doxologia: „Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὃς ὁὖν ἐστὶν θεὸς, πατὴρ, καὶ υἱὸς, εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν”, sau cu doxologia: „Ὁς ἐστὶν πατὴρ, θεός, αἰψός, καὶ εὐχαριστία, πατὴρ, καὶ υἱὸς, ἁγίος, καὶ ἐκείνος, καὶ τὸ πνεῦμα ἐνδοξάζει, καὶ ὑμῶν, καὶ ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἀγγελικῶν αἰμάτων, τῶν αἰώνων, ἀμήν”, sau cu doxologia mai scurta: „Ὁ ἰσθός ἐκ τῶν αἰώνων, ἀμήν”.

³⁾ Cf. *Ив. Дмитревскій*. Историч. догматич. и таинственное искусство на Литургию. Москва 1823 p. 64.

tivul cel mai puternic al ei, adică credința noastră în Dumnezeu și comuniunea noastră cu Christos, mijlocitorul nostru, rugăciunea noastră devine și după forma o rugăciune în numele lui Isus. Și preamărind la încheiere încă odată pe Dumnezeu, și vestind lauda lui din veci în veci, încheiem rugăciunea noastră cu aceea, ce în serviciul dumnezeesc se cuvine să ocupe locul cel dintâi, adică cu preamărirea și închinarea celui Preainalt.

Doxologia își are temelul atât în sf. scriptură, cât și în sf. tradițiune. Așa apostolul Paul scrie: „Că dintr'insul și printr'insul și întru dânsul sunt toate. Aceluia mărire în veci. Amin”¹⁾. Și în alt loc: „Iară Dumnezeuul păcii... să vă facă pe voi deplini întru tot lucrul bun, ca să faceți voia lui... prin Isus Christos, căruia este mărire în vecii vecilor. Amin”²⁾. Iară sf. apostol Petru zice: „Ca întru toate să se măriască Dumnezeu prin Isus Christos, căruia este mărire și stăpânire în vecii vecilor. Amin”³⁾.

Actele martirului sf. Policarp, compuse pe la finea secolului II, se încheie cu cuvintele: „Căruia mărire cu Tatăl și cu Duhul sfânt, în vecii vecilor. Amin”⁴⁾. Iară actele martirului sf. Ignatie, compuse în secolul IV, sau V., se încheie în următorul mod: „Finind cursul în Isus Christos, Domnul nostru, prin carele și cu carele Tatălui mărire și putere cu Duhul sfânt în veci. Amin”⁵⁾.

Acuma pe timpul sf. Atanasie era doxologia: „Mărire Tatălui, și Fiului, și sf. Duh, și acum și pururea și în veci”, o parte a rugăciunii de masă⁶⁾. Sf. Vasile vorbește adeseori despre vechimea doxologiei celei mici, numindu-se tradițiune străveche din secolul dintâi⁷⁾. Și cuvântările sf. părinși se încheiau cu doxologia cea mică, precum se vede

¹⁾ Rom. 11, 36.

²⁾ Evrei 13, 20.

³⁾ I. Petr. 4, 11; comp. și I. Petr. 5, 10; Apoc. 5, 13; Iuda 25.

⁴⁾ Cf. Eusebius Smyrn. de Martyrio sancti Policarpi episc. or. la Migne, Pat. gr. T. V. p. 1045.

⁵⁾ Cf. Martyrium s. Hieromartyris Ignatii Theophori la Migne, Pat. gr. I. V. p. 96.

⁶⁾ Athanasius, De virginitate, sive de ascet. n. 13. (Migne, Pat. gr. T. XXVIII p. 265).

⁷⁾ Basilus, Liber de Spir. sancto, c. 7 et 27. (Migne, Pat. gr. I. XXXII p. 93 et 188).

aceasta din cuvântările sf. Ioan Chrisostom, ale sf. Grigorie dela Nazianz, Grigorie dela Nissa ș. a.

Doxologia, în biserica cea veche avea mare însemnătate, și creștinii la pronunțarea sau cântarea ei, arătau cea mai adâncă reverință, însemnându-se cu sf. cruce și închinându-se.

La aceste ambe doxologii poporul răspunde cu cuvântul întăritor: *Amin*. Amin este o formulă de încheiere atât a doxologiilor, cât și a cântărilor și a rugăciunilor, și însemnă: „intr'adevăr”, „așa să fie”, „așa să se întâmple” (Ἰέσως) trecând din cultul iudaic în cultul bisericii creștine.

În serviciul dumnezeesc al Iudeilor se întrebuința cuvântul „Amin” ca formulă de încheiere în înțeles afirmativ și optativ, mai ales după binecuvântare. Așa cetim la Neemie c. 8. v. 5: „Și Esdra deschise cartea înaintea a tot poporul... și binecuvântă pe Iahve, Dumnezeu cel mare, și tot poporul răspunse: Amin, Amin”. În acest înțeles s'a luat cuvântul „Amin” și în serviciul dumnezeesc creștin.

Dupăce preotul cetia rugăciunea, poporul răspundea „Amin”, exprimând astfel participarea comună la rugăciunea cetită și consimțirea la cuprinsul rugăciunii ¹⁾.

Christos se folosește de acest cuvânt în înțeles de adevăr²⁾. Dară foarte adese-ori se află acest cuvânt în testamentul nou și în înțeles de: „Așa să fie”³⁾.

Cel dintâi sf. părinte, care mărturisește despre întrebuințarea acestui cuvânt în cultul creștin este Iustin Martirul, carele zice: „Dupăce conducătorul a terminat rugăciunile și mulțămita, poporul prezent, consimțeste la acesta zicând: Amin. Iară „Amin” însemnă în limba ebraică: Așa să fie”⁴⁾. Constituțiunile apostolice încheie mai toate rugăciu-

¹⁾ Amen proinde nostra subscriptio est, concessio est, adstipulatio est. — Augustin, Serm. ad pop. contr. Pelag. — Num quid, ubi audieris sacerdotem Dei ad altare populum adhortantem ad Deum orandum, vel ipsum clara voce orantem, ut incredula gentes ad fidem suam venire compellat, non respondebis Amen? Augustin Som. de quarta fena: cl. și e i u s d e m De catechizand. rudibus Liber unus (Migne, Patr. lat. T. XL. p. 320) și Sermones de tempore, Sermo 272 ad Infantes, de Sacramento (Migne, Patr. lat. T. XXXVIII. p. 1247); Hieronymus, Epist. 26 ad Marcellam (Migne, Patr. lat. XXII. p. 431).

²⁾ Ioan. 6. 26; 10. 1; 16. 23: Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν.

³⁾ Rom. 1. 25; 9. 5; 11. 36; I. Cor. 14. 16; 16. 23; Gal. 1. 5; Fil. 4. 20; I. Tim. 4. 17; II. Tim. 4. 18 etc.

⁴⁾ Iustin. Mart., Apolog. I. pro Christianis c. 65. (Migne, Patr. gr. T. VI. p. 428).

nile cu cuvântul „Amin” și cer ca la primirea corpului și
sîngelui Domnului, fiecarele să pronunțe cuvântul Amin¹⁾.

Ca o formulă de încheiere foarte îndătinată se poate
privi și cuvântul: *Alleluia* אֱלֹהֵינוּ, lăudași pe Domnul).
Acest cuvânt, ca și cuvântul „Amin” este un cuvânt ebraic
și înseamnă provocarea la lăudarea lui Dumnezeu²⁾. El adese-
ori se uzita în serviciul dumnezeesc iudaic anume în psalmi
și cu deosebire în psalmii 113—118 numiți și Halel cel
mare, carele se cânta la serbarea paștilor. De aici a trecut
Alleluia în serviciul dumnezeesc al creștinilor din Palestina³⁾
și dela aceștia, decurând și în serviciul dumnezeesc al
tuturor bisericelor creștine⁴⁾.

Așisderea se uzita în vechime cuvântul Alleluia adese-
ori și în viața cea de toate zilele. Cum ne povesteste Ier-
onim, plugarul palestinian cânta Alleluia, fiind plugul de
coame, maicele cântau Alleluia lângă leagănul copiilor, de
unde și românescul „hai liuliu”; și navigatorul, pe mare, în
naie, cânta alleluia⁵⁾. — În biserica cea veche și în cea occi-
dentală se întrebuintă această formulă în tot timpul anului biserice-

¹⁾ Const. apost. Lib. VIII, c. 13.

²⁾ F. Augustin zice: *Laudes nostrae Alleluja sunt. Quid autem est Alleluja?* Verbum est hebraicum: Alleluja: laudate dominum, Alleluja, laudate deum... Augustini In Iohannis evangel. Tractatus XLI, c. 8 la Migne, Patr. lat. T. XXXV, p. 1694; cf. și ejuandem Serm. de diversis, Sermo. 342 de resurrect. non. c. 28 la Migne, Patr. lat. T. XXXIX, p. 1632). — Patr. German explică cuvîntul Alleluia în următorul mod: „Τὴ γὰρ Ἑβραϊκῆ διαλέκτῳ ἔστι τὸ „Αἰ” ἱερῆται, ἱερῆται ὁ ἴσ. „αἰ” ὁ θεὸς τὸ δὲ „ουῖα” αἰνεῖτε καὶ ὁμνεῖτε τὸν ζῶντα θεόν. Ἄλλω; „Ἄλ” ἰ ἱερῆται „αἰ” ὁ θεός „ουῖα” τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀλληλοῦσα θεῶν αἰὼν πνευματικῆς ἐστὶ τῆς τριουσιότητος Πατρὸς, Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἰσαίων θεότητος Ἄλλω; Ἀλληλοῦσα κτῆρ; τοῦ Ἑβραϊκοῦ κράζιον ὁ Κύριος ἱερῆται: . . . (S. Germani Rom. eccl. Contempl. la Migne, Patr. gr. T. 93 p. 412).

³⁾ Gregor Magn., Epist. Lib. IX, Epist. 12.

⁴⁾ Dicamus, quantum possimus, Alleluja, ut semper dicere mereamus. Ibi omni notat Alleluja, potus Alleluja, actio quietis Alleluja, totum gaudium erit. id est Ius Dei. Augustini Sermo de tempore, Sermo 252 (Migne, Patr. lat. T. XXXVIII, p. 1176); cf. și Tertulliani Liber de oratione c. 27 (Migne, Patr. lat. T. I, p. 130).

⁵⁾ Hieronym., Epist. 38 et 46 ad Marcellam; cf. și Epist. 107 ad Lactam et Epist. 108 ad Eustochium virginem, precum și Sidonii Apollinarii Epist. Lib. II, Epist. 10.

cese și la toate ocaziunile, chiar și la cele întristătoare¹⁾. Însă din timpul lui Grigorie cel Mare dela Roma, a început în biserica occidentală a se întrebuinta această formulă, prinzându-se ca o formulă de bucurie, numai la paști și în timpul de paști până la Rusaliu, precum și la sărbători mari, nu însă și la sărbători și solemnități cu caracter de căință și întristare²⁾. Iară biserica ortodoxă se folosește de această formulă în tot timpul și la fiecarele serviciu dumnezeesc, așadar și în timpul postului celui mare și la rânduielile morților, și la acestea încă mai mult, decât la alte ocaziuni, și anume din motivul, că ea nu privește această formulă numai ca o formulă de bucurie, ci și de laudă a lui Dumnezeu, pe care creștinul poate să o exprime atât la bucurie, cât și la întristare, și că creștinul se cuvine să vadă vrednicia sa și în întristare și căință, și așa dară chiar și la astfel de întâmplări să afle și prilej de a lauda și a preamări pe Dumnezeu.

§ 98. Rugăciunile începătoare comune mai multor rânduieli liturgice.

Aproape toate rânduielile liturgice se încep cu cuvintele, pe cari preotul le pronunță : „*Bine este cuvântat Dumnezeu nostru totdeauna, acum și pururea, și în vecii vecilor*“. Lectorul răspunde din partea poporului cu cuvântul afirmativ : *Amin* și cu cuvintele : „*Mărire fie, Dumnezeu nostru, mărire fie*“. Deci ia creștinul scăpare la sf. Duh în rugăciunea : „*Împărate ceresc . . .*“, rugându-l să vină, să locuiască întru noi, să ne curățească de toată spurcăciunea și să mântuiască sufletele noastre. Căci adeseori se întâmplă că noi, trecând cu vederea rugăciunile ce le ordonă biserica, cerem dela Dumnezeu aceea ce nu știm sau ce nu ne e

¹⁾ S. Ieronim istoricește, că la înmormântarea Fabiolei se cântau psalmi și hodie simplurilor răsunau de cântarea „Alleluia“. Hieronymi Epist. 77. ad Oceanum. De morte Fabiolae, n. 11 (Migne, Patr. lat. T. XXII. p. 697).

²⁾ Missa pro mortuis differt a consueta missa, quod sine Gloria et Hallelujah et pacis osculo celebratur . . . Gloria et Hallelujah suavitatem et iocunditatem nostris mentibus incitant. Amalarius, De ecclesiasticis officiis Lib. III. c. 44 (I. P. Migne Patr. lat. T. CV p. 1162). — Cf. I. Geert, Euchologium sive Rituale Graecorum p. 174 n. 8 et p. 435. n. 6.

de folos; și afară de aceea, noi numai prin puterile noastre nu putem aduce lui Dumnezeu și rugăciuni plăcute lui. Pentru aceea ne e numaidecât de lipsă ajutorul Duhului sf., ca el să îndrepte rugăciunile noastre astfel, precum e voia cea stântă a lui Dumnezeu.

Cu privire la aceasta zice și apostolul: „Căci a ne ruga precum se cade nu știm, ci singur Spiritul se roagă pentru noi cu suspiruri nevăzute”¹⁾. Adecă, Duhul sf. lucrează cu darul său, ne deșteaptă la rugăciune, produce întru noi simțăminte sfinte, aprinde întru noi iscul iubirii față de Dumnezeu în mod nevăzuit, adecă necuprins de mintea noastră. Și dacă noi, urmând plecărilor noastre simțuale, am cere și ceva, ce lui Dumnezeu nu-i e cu plăcere, Duhul sfânt cere dela Dumnezeu numai aceea, ce servește spre preamărirea numelui lui Dumnezeu și spre mântuirea noastră²⁾.

„*Impărate ceresc*” este rugăciunea, prin care invocăm ajutorul Duhului sfânt. Rugăciunea aceasta se pune la începutul serviciilor sfinte, pentru curățirea și sfinșirea noastră, spre care sîntesc aceste funcțiuni. În ea se cere:

a) *Lumina minții*, pentru ca noi să cunoaștem curat și fără eroare adevărul sau bunul, pentru care ne rugăm. De aceea ne rugăm: „vină și Te așează (sălășlucește) întru noi”. Ar fi garanția cea mai bună pentru noi, că cunoștințele noastre ar fi cele mai corecte, dacă Duhul adevărului ar sălășlui întru noi.

b) Apoi se cere mai departe, în rugăciunea „impărate ceresc” și *curățirea inimii*, adecă a simțămintelor noastre. Noi ne rugăm adecă mai departe „și ne curățește pe noi de toată spurcăciunea”. Deci dorim, să fim curași la inimă, cuget și simțire.

c) Și în fine cerem „*mântuirea sufletelor*” ceea ce presupune din partea noastră și îndreptarea vieții noastre spre bine, lepădând dela noi înclinările spre rău și hotărîndu-ne a vieții conform poruncilor dumnezeiești.

Pentru ca să ni se lumineze mintea, să ni se curățească inima și să ni se îndrepte vocea, adecă pentru ca să ni se mântuiască sufletul, e absolut necesară și grația divină, care lucrează în sufletul nostru, în sensul ca noi să ne

¹⁾ Rom. 8, 26.

²⁾ Cf. Беніямина Новая Сьрнжаль... р. 87

prezentăm înaintea lui Dumnezeu cu spirit umilit, cu inimă înfrântă și smerită. Aceasta e prima condițiune, ca rugăciunea noastră să fie ascultată și bine primită din partea lui Dumnezeu (ps. 50. 19). Acesta e motivul pentru care biserică noastră a orânduit, ca funcșunilor bisericești și rugăciunilor noastre să li premergă rugăciunea „Impărate cerese”, prin care implorăm darul și ajutorul Dumnezeesc necesar la luminarea minții, curățirea inimii și îndreptarea vocii noastre spre bine, scurt spre mântuirea sufletului nostru.

Rugăciunea „Imp. cer.” e adresată deodreptul Duhului sfânt, pentrucă, deși activitatea în afară a lui Dumnezeu e comună tustrelor persoane Dumnezești, totuși distribuirea grației o așteptăm, conform promisiunii Mântuitorului, dela ipostăsul al treilea al ființei Dumnezești (vezi I. Cor. 12. 8-11). De aceea și la începutul acestei rugăciuni se înșiră atributele Duhului sfânt și anume îl numim „Mângâietor”, „Spirit al adevărului”, cum l-a promis Mântuitorul apostolilor (Ioan, 16. 7.). Apoi zicând „care pretutindenea ești”, îi relevăm atributul atotprezenței, pentrucă sf. Duh ca Dumnezeu e pretutindeni și precum la crearea lumii, purtându-se peste ape, le formă toate (I. Moisi, 1. 2.), așa și acum „toate le implinește”. Mai departe îl numim „Vistierul bu-nătășilor” de cari avem lipsă spre mântuire, ne rugăm să vie cu puterea și virtutea sa, să se așeze întru noi și prin aceasta să ne curățească de toată spurcăciunea, deoarece acolo unde există grația ce curățește și sfințește, acolo nu e păcat și așa e speranță că Duhul sfânt ne mântuiește sufletele noastre (de toată nevoia). După chemarea ajutorului Duhului sfânt aducem rugăciunea noastră prea sfintei treimi, zicând: „Sfinte Dumnezeule, Sfinte Tare, Sfinte fără de moarte, miluiește-ne pe noi”. Această rugăciune, care adese-ori se și cântă, se numește întreit sfântă, *трисвятое*, *τριεπίσιος* pentru că cuvântul *ἐπίσιος* provine în ea de trei ori (can. 81 al sinod. tul.)¹⁾. Cuvintele: „Sfinte Dumnezeule” se raportă la Dumnezeu Tatăl, care este izvorul dumnezeirii Fiului și a sf. Duh: „Sfinte Tare”, la Dumnezeu Fiul, care după cuvînt

¹⁾ În vechime se numia această cântare și *τριεπίσιος αἰ.ος, ἀγγέλων ὑμνολογία* *εὐαγγελίου* și *τριεπίσιος ἱμνος*.

tele apostolului e puterea și înțelepciunea lui Dumnezeu ¹⁾, care a învins pe dușmanul nostru, pe diavol și a surpat puterea lui pe cruce, care are putere asupra morții și ne-a dat nouă viață și putere a călca asupra ei; „Sfinte fără de moarte”, la Duhul sfânt, care e izvorul vieții și dătător de viață, iar cuvintele: „Miluiește-ne pe noi” se raportează la toate persoanele prea sf. Treimi, manifestând unitatea dumnezeirii lor, și e formula îndătinată a tuturor cererilor generale spre dobândirea darurilor și îndurărilor dumnezeesti ²⁾.

După originea ei, cântarea aceasta nu e altceva decât compunerea din cântarea serafimică, pe care a auzit-o profetul Isaia, „*Sfânt, sfânt, sfânt Domnul Zebaoth, plin e tot pământul de mărirea lui*” ³⁾ din cuvintele profetului David: „*Însetat-a sufletul meu spre Dumnezeul cel tare, cel viu*” ⁴⁾, adică fără de moarte, și din cuvintele: „*Miluiește-ne pe noi*”, cari cuvinte fiind proprii cu deosebire bisericii testamentului nou, arată consunarea celor două testamente, adică a testamentului vechiu cu cel nou și unirea bisericii celei cerești și a celei pământești ⁵⁾. De această cântare se face amintire acum în biografia sf. Vasile cel Mare, atribuită lui Amfilochie din Iconium († după 394), de unde se poate face concluziunea, că ea a fost cunoscută în biserică pe timpul acestui sfânt. Însă dacă a și fost cunoscută în biserică pe acest timp, totuși întrebuintarea ei generală în cultul dumnezeesc începu a se face de abia din timpul patriarhului Constanfinopolei, Proclu († 446) și cauza acestei întrebuintări e istorisește sf. Ioan Damascen în următorul mod: Rugându-se odinioară poporul din Constantinopole, din pricina unui cutremur înfricoșat trimis de Dumnezeu pe timpul arhiepiscopului Proclu, s'a întâmplat că deodată se înălță la cer din mijlocul poporului, un prunc, învățându-se acolo de un înger cântarea întreit sfântă: Sfinte Dumnezeule, Sfinte Tare, Sfinte fără de moarte. Întorcându-se repede de acolo

¹⁾ Cor. 1, 24.

²⁾ Cf. Germani Renum eccles. Contempl. la Migne, Patr. graec. T. 91, p. 404.

³⁾ Isaia 6, 3.

⁴⁾ Ps. 41, 2.

⁵⁾ Cf. Nicolaus Cabasil., Liturgiae Expositio la Migne, Patr. gr. T. 150, p. 411.

pruncul, și istorisind ceea ce a învățat, și cântând toată mulțimea poporului această cântare, a încetat cutremurul. Din timpul acela s'a așezat prin porunca prea fericitei împărătese Pulcheria și a frăține-său Teodosie II., ca în toată biserica să ce cânte acest imn ¹⁾.

De atunci e acest imn în biserică în întrebuințare generală foarte deasă, nu numai la serviciile dumnezeiești cele publice, dară și la cele particulare, nu numai sculându-se creștinii din somn, dară și culcându-se. Ba chiar și în ora morții până la ieșirea sufletului, nu încetează creștinii a repeți cuvintele: „Sfinte Dumnezeule, Sfinte Tare, Sfinte fără de moarte, miluiește-ne pe noi” ²⁾.

De fapt pare că Proclu a introdus trisaghiul în serviciul divin în sec. V și anume spre a combate învățătura monofizită a lui Dioscur († 454). Eufemie și Dioscur învățau că firea omenească a lui Christos este numai o persoană și o fire dumnezească, în sensul că Christos este o persoană și numai o fire dumnezească, absorbindu-se firea omenească de cea dumnezească. Contra acestei doctrine false s'a introdus trisaghiul și s'a aprobat de sinodul al IV ecumenic din Chalcedon (451), ca o întărire a ortodocsiei.

Ioan Damascen, bazat pe istoricii mari vechi, ne spune că arhiepiscopul Antiohiei, ereticul Petru Gnaphheus numit și Fullo (=postăvarul) († 486) a căutat pe la anul 470 ca prin toate mijloacele să întărească monofizitismul amestecat cu erezia „Theopaschitică”, care aiura, că însăși natura divină a pățimit pe cruce (Θεός, πασχών). Deci el a adaus la trisaghiu, după miluiește-ne pe noi, cuvintele „cel ce te-ai răstignit pentru noi”, așa cum o zic și acum Armenii și Iacobiții. Sub împăratul monofizit Anastasie I Silențiarul, în Constantinople s'a cercat a se introduce acest adaus în biserică. Poporul ortodox însă, din această cauză s'a revoltat, a aprins orașul și Anastasie s'a refugiat în Ipodrom. Înăturându-se aceste cuvinte adause, fu potolită revoluția și liniștea restabilită.

Contra acestei erezii, episcopul Antiohiei, Calandion, a încercat pe timpul imp. Zeno († 491), să introducă, ca contrabalansare, după „sfinte fără de moarte”, adausul: „Christoase Dumnezeule, cel ce Te-ai răstignit pentru noi, miluiește-ne

¹⁾ Cf. Joannes Damasc., *Expositio fidel orthodoxae* Lib. III. c. 10 (Migne, Pat. gr. T. XCIV, p. 1021).

²⁾ Vezi: Didalion 1841 p. 127 și Ив. Дмитревскій, I. c. p. 76, 85.

pe noi". Acest adaus să fi fost destul de răspândit la episcopii din occident.

După mărturia lui Pofie al Constantinopolului, în unele provincii se zicea, la fine: „sfântă treime, miluește-ne pe noi". După cum vedem, trisaghiul a suferit unele schimbări. Dar din secolul al IX incoace, ortodocșii au păstrat trisaghiul nemodificat în toate bisericile până în ziua de astăzi. (I. I. Popovici).

Sf. Ciril spune, că sfântul Iosif din Arimatea, luând de pe cruce trupul Domnului Isus Christos, s'a invrednicit a auzi coruri ingerești, dintre cari cel dintâi a cântat „Sfinte Dumnezeule — de oarece Dumnezeu fiind te-ai invrednicit (ori binevoit) a te face om"; al doilea cor a răspuns „Sfinte Tare — căci fiind tare cu natura ta, pentru oameni ai îmbrăcat corp și te-ai arătat ca și slab". În urmă, al treilea cor a adaus: „Sfinte fără de moarte — care după natura ta fiind nemuritor și-ai împreunat fie natură omenească și ca să ridici genul omenească cel muritor, de bună voe te-ai făcut muritor în trupul tău.

În biserică latină se cântă în Vinerea mare, chiar grecește în amintirea, zic ei, a tânărului răpit în aer, care ar fi fost răpit în această zi.

După cântarea trisaghiului urmează preamânirea sf. treimi ca mărturisire a egalei onorării a acesteia: „*Mărire Tatălui, și Fiului, și sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin*"¹⁾.

În rugăciunea următoare către prea sfânta treime, care se începe cu cuvintele: „*Prea sfântă treime, miluiește-ne pe noi...*” amintim deodată tustrele persoane ale sf. treimi, și ne rugăm în general, ca să se îndure de noi. După aceea îndată despărțim aceste persoane și ne adresăm către fiecare din ele cu cererea specială. Cuvintele: „*Doamne curățește păcatele noastre*” se raportează la Dumnezeu Tatăl, pentru că, curățindu-ne noi de păcate, ne împăcăm cu el prin Fiul;

¹⁾ Ἡ Εὐχαριστία ἕκαστος ἀπὸ τῶν πατέρων συντεθεῖς εἰς ἑξῆς τῆς ἁγίας Τριάδος, ἡ καὶ τῆς, ἀπὸ Μελετίου καὶ Φλαβιανοῦ τῶν ἐν ἁγίοις Ἀνεγκλιῶν πατριάρχων. „Ὁς· πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦματι, καὶ ὄν καὶ ἕν, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν”. Symeonis Thessal. De sacra Trinitate. c. 319 (Migne Pat. G. T. Cl V. p. 337).

cuvintele: „*Stăpâne iartă fărădelegile noastre*” se rapoartă la Dumnezeu Fiul, pentru că pe Dumnezeu Fiul, care a păținit pentru noi și ne-a dat mijloacele de împăcare cu Dumnezeu Tatăl, nu încetăm a-l vătăma prin păcatele noastre, și pentru că Dumnezeu Fiul a dat putere a lega și deslega; cuvintele: „*Sfinte cercetează și vindecă neputințele noastre*” se rapoartă la Dumnezeu Duhul sfânt, căci el e mângâietorul trimis de Fiul spre întărirea credincioșilor. Acesta a cercetat, mângâiat și întărit oarecând pe sf. Apostoli. Fără de El nu putem face nimic bun. Deci ne rugăm să ne cerceteze și pe noi și să ne vindece de neputințele noastre anume de pornirile rele și să ne dea tărnia necesară spre a putea învinge ispitele spre păcat. Prin cuvintele incheietoare ale acestei rugăciuni: „*Pentru numele tău*” mărturisește biserica unitatea sf. treimi ¹⁾. Simeon Tesalonicianul crede că această rugăciune s'a alcătuit de Arhiepiscopul Meletic al Antiohiei († 381) ca o demonstrație în contra Arienilor. La această rugăciune adăugăm de trei ori: „*Doamne miluește*”, așîderea în onoarea sf. treimi și spre a arăta căldura rugăciunii noastre; și iarăși zicem doxologia cea mică, ca și înaintea rugăciunii către prea sf. treime.

După aceste rugăciuni către prea sf. treime urmează *rugăciunea domnească*, ca modelul tuturor rugăciunilor și ca cuprinsul acelor lucruri, pentru care se cuvine să ne rugăm. Rugăciunea domnească ocupă între toate rugăciunile bisericești locul prim, nu numai pentru simplitatea și frumusețea ei, pentru bogăția ideilor și deplinătatea ei, dară și pentru originea ei cea dumnezească; căci predând-o însuș Christos apostolilor săi și dela aceștia primind-o biserica lui, poartă ea caracterul unei deosebite venerabilități și pentru aceea poate deștepta și înălța încrederea creștinului ce se roagă, într'un grad potențat. Ea așadară se și întrebuintă acum în vechimea cea mai adâncă. Tertulian vorbește de rugăciunea domnească nu numai ca de o normă a rugăciunilor pentru toate timpurile, ca de o formă de rugăciune prescrisă de Christos, ci o numește și baza tuturor rugăciunilor, breviarul întregii evanghelii (breviarium totius Evangelii), punând pe dânsa așa de mare cumpănă, încât recomandă, ca să se

¹⁾ Cf. Simeon Tesalon., Despre sf. rugăciune c. 319.

reciteze pe zi cel puțin de trei ori ¹⁾. Asemenea se exprimă despre această rugăciune și sf. Ciprian ²⁾, Origen ³⁾, și alți sfinți părinți; iară în constituțiunile apostolice ⁴⁾ se recomandă întrebuintarea rugăciunii domnești și afară de serviciul dumnezeesc public de trei ori pe zi.

În vechime era permis ca să reciteze rugăciunea „Tatăl nostru”, numai creștinilor perfecti, nu și catehumenilor etc. Ioan Hrisostom zice: „cel necinișiat încă nu poate numi Tatăl pe Dumnezeu” (hom. 21 in Mat.). Catehumenilor li se propunea „Tatăl nostru” abia cu câteva zile înainte de admitere la botez.

În liturgie s'a introdus această rugăciune pe timpul sf. apostoli, (Luca 11, 2 Col. 3, 16) și, după cum știm, în acea parte unde sunt prezenți numai cei credincioși și înainte de ce o recităm, preotul se roagă ca Dumnezeu să ne învrednicească să culezăm să-l chemăm „Tatăl”.

Cu interpretarea rugăciunii Domnului s'au ocupat deja cei mai vechi sf. părinți și scriitori bisericesti, (o recomand pe cea din octoih, (de I. Damascen ?), și pe a lui Ioan Chrisostom în hom. 19 ad. Mat.) Cu cele trei cereri dintâi ne rugăm pentru lățirea gloriei lui Dumnezeu și prin cele patru din urmă, implorăm mila și darul lui Dumnezeu.

O analiză scurtă fie-ne permisă și aici:

¹⁾ Tertulliani Liber de oratione c. 1 (Migne, Patr. lat. T. I p. 1255).

²⁾ Cypriani Liber de oratione domini. c. 2 et c. 3 (Migne, Patr. lat. T. IV p. 537—538).

³⁾ Origenis Libellus de oratione c. 15 et c. 31 (Migne, Patr. gr. T. XI p. 455 et 549).

⁴⁾ Cyrilli Hieros. Catechesis XXIII mystag. V c. 15 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII p. 1120).

⁵⁾ Ioannia Chrysost. In Genes. Homil. 27 (Migne, Patr. gr. T. LIII p. 251) și eiusdem In ep. II ad Corinth. Hom. 2 (Migne, Patr. gr. T. LXI p. 399).

⁶⁾ Augustini Epist. 130 (Probae viduae) c. 12 (Migne, Patr. lat. T. XXXIII p. 303); eiusdem Sermones de scripturis, Serm. 16 c. 5 (Migne, Patr. lat. T. XXXVIII p. 127) et Sermones de tempore, Serm. 213 c. 8 (Migne, Patr. lat. T. XXXVIII p. 1065); vezi și Augustini Enarratio in Psalm. 142 (Migne, Patr. lat. T. XXXVII p. 1849).

⁷⁾ Const. apost. Lib. VII c. 24; vezi și Ambrosii De virginibus Liber III c. 4 (Migne, Patr. lat. T. XVI p. 225).

Cuvintele „*Tatăl nostru*” arată împăcarea noastră cu Dumnezeu și primirea Duhului de fiu (Rom. 8, 15) exprimat în cuvintele: „*fară celor ce au crezut în el, le-a dat puterea de a fi fii ai lui Dumnezeu*”. În T. V. nici într-o rugăciune Dumnezeu nu se numește — „*Tată*”, (Ps. 88, 27 unde se află termenul „*tată*” e psalm mesianic) — pentru că atunci erau oamenii cuprinși de duhul sclăviei și nu aveau duhul de fiu. „*Prin aceste cuvinte*”, zice sf. Ioan Hrisostom, se înlătură dușmănia, se suprimă aroganța, se alungă invidia și se aduce iubirea, mama tuturor virtuților” (hom. 19, în Mat.).

Cuvintele: „*care ești în ceruri*” înseamnă, după Ioan Damascen, că *Tatăl nostru*, care e pretutindeni, e mai ales în ceruri și acolo ni se va descoperi în toate maiestatea sa. Aice e țara credinței, acolo a vederii.

Prin cuvintele „*sfințească-se numele Tău*”, nu cerem ca el prin rugăciunile noastre, să devină sfânt, fiind el dela sine prea sfânt, ci ne rugăm ca numele lui să se sfințească în noi, să putem persevera în starea grațială primită prin botez.

Cu cuv. „*Vină împărăția Ta*” rugăm ca să se propage biserica lui Dumnezeu peste toată lumea și în special ca împărăția lui Dumnezeu să vină prin grația sfințitoare, în sufletele noastre.

„*Fie voea Ta precum în ceruri (asa) și pe pământ*, înseamnă că precum îngerii stau pururea gata în ceruri să îndeplinească voia lui Dumnezeu, așa și noi pururea să observăm poruncile lui Dumnezeu și să facem lucruri lui bineplăcute.

Cu cuv. „*Pânea noastră cea de toate zilele dăne-o nouă astăzi*, cerem lucrurile cele mai indispensabile pentru viață, cum e pânea și alte lucruri, de care avem lipsă în fiecare zi. Putem înțelege însă și pânea spirituală, despre care zice Domnul nostru Isus Christos „*eu sunt pânea...*” (Ioan 6, 51) și ne-am putea gândi la sf. comunicătură.

Prin cuvintele „*Și ne iartă nouă greșalele noastre precum și noi ertăm greșiilor noștri*” mărturisim întâi, că conștiința ertării păcatelor noastre, e ertarea de călără noi a celor ce ne-au gresit nouă. Lucru ce l-a cerut Christos direct când

neza zis: „De nu vești erta oamenilor greșalele lor, nici Tatăl vostru cel cereșc nu va ierta vouă greșalele voastre. (Mat. 6, 15). Abia făcând aceasta putem cuteza a cere să ne erte Dumnezeu greșalele noastre.

Prin cuvintele „Și nu ne duce în ispită” rugăm ca să ne apere de ispitele lumii și ale diavolului, permise nu puse de Dumnezeu și să ne dea darul și puterea ca să putem învinge orice ispită.

Cu cuv. „ne mântuește de cel rău” cerem scutul lui Dumnezeu contra tuturor relelor ce ni le poate face diavolul, care umblă ca un leu răcnind ca să ne înghită. (2 Petr. 5, 8), deci ca să ne peardă sufletul, amăgindu-ne spre păcate.

Încheindu-se rugăciunea domnească, preotul zice ectonismul: „că a ta este împărăția, și puterea...” un ectonism care se află în evanghelia de la Matei (VI 13), și îndată zicem de douăsprezece ori: „Doamne miluește”. Precum conform rânduelii bisericesti, în curgerea nopții, de cu seară până dimineată se numără douăsprezece ore, iară în curgerea zilei, de dimineată până'n seară se numără așisderea douăsprezece ore: așa se cetește noaptea, adecă la rugăciunile de seară „Doamne miluiește” de douăsprezece ori pentru toate orele nopții, iară în curgerea zilei, adecă la rugăciunile de zi se cetește „Doamne miluiește” de douăsprezece ori, pentru toate orele zilei.

După „Doamne miluește” de douăsprezece ori, urmează iarăș doxologia mică: „Mărire Tatălui, și Fiului...” și apoi se zice de trei ori: „Veniți să ne închinăm...” prin cari cuvinte toți ne adunăm ca într'una, spre a da comună închinare Domnului Isus Christos, persoanei a doua a sf. treimi. Această rugăciune se zice și atunci, când se roagă cineva numai singur, căci la rugăciune se cuvine, ca fiecarele, ca membru al familiei celei mari creștine, să se transpună cu spiritul în societatea fraților, cari se roagă, încordânduși toate puterile trupesti și sufletești la închinarea împăratului și Dumnezeului nostru Isus Christos. Întăia oară zicem: „Veniți să ne închinăm Împăratului nostru Dumnezeu”; a doua oară: „Veniți să ne închinăm și să cădem la Christos, Împăratul și Dumnezeul nostru”; a

treia oară: „*Veniți să ne închinăm și să cădem la înșuș Christos, Împăratul și Dumnezeuul nostru*”. Această *gradare* în pronunțarea rugăciunii înseamnă, că revelațiunea dumnezeiască despre Mântuitorul nostru n'a urmat de odată, ci progresiv, în decursul multimei secolilor, și așadară și noi pășim la închinarea lui Christos treptat, progresiv.

§ 99. Simbolul credinței.

Între rugăciunile bisericesti comune mai multor rânduieli liturgice se induce și simbolul credinței: „*Cred întru unul Dumnezeu, Tatăl atotfăcătorul, Făcătorul cerului și al pământului, tuturor celor văzute și nevăzute...*” Urmașii învățăturilor lui Christos au compus de timpuriu „simbolul credinței”, adică o mărturisire ca semn distinctiv pentru membrii cei adevărați ai bisericii, față de învățătorii, cari propovăduiau tot felul de învățături rătăcite. Prin această mărturisire a voit biserica să arate ce crede ea despre Dumnezeu Tatăl ca creator al tuturor celor văzute și nevăzute. Apoi să arate credința în Dumnezeu Fiul, cel de o ființă cu Tatăl, precum și întruparea sa, patimele ce a îndurat El pentru mântuirea lumii și a *II-a* venire a lui, ca să judece pe cei vii și pe cei morți. Apoi voințe simbolul credinței să afirme Dumnezeirea sfântului Duh, purcederea lui din Tatăl, precum și adorațiunea ce i se cuvine lui ca și Tatălui, ca și Fiului. În fine, mărturiseste simbolul credinței și credința în sfânta, soborniceasca și apostoleasca *biserică*, în lina botezului, în învierea morților și în viața cea de veci.

Această credință a trebuit să fie de timpuriu fixată, ca să nu creadă fiecare ce dorește, și ca să fie oare cum un regulativ pentru credința creștină. De aceea se și numea la început simbolul credinței și „regula credinței”. Așa numește Ilicu († 202), simbolul „regula veritatis” (ed. Ernest. 1701 c. 19) norma adevărului. Tot „regula veritatis” îl numește și Novațian (De Trinitat. c. I. și c. IX). Tertulian (De prescriptionibus adv. haereticos. c. XIII.) și Ieronim. (Ep. 54 ad Marcellam) cunosc simbolul credinței sub numele „regula fidei” adică norma credinței. Alții îl numesc *πίστις*, adică învățătură. Așa Socrate H. E. I.

III. c. XXV și Cod. Just. I. VII. Dar cu timpul se petru-
dură celelalte numiri și se generaliză numirea de simbol.

La început, mai ales în cele dintâi trei secole creștine,
fiecare biserică principală își avea simbolul ei. Substanța
continutului era însă aceeași și se deosebia doară în ceea
privește forma. Astfel de formulare cu simboale sunt: 1) Simbolul apostolic. 2) Un fragment din mărturisirea de cre-
dință a lui Irineu. 3) Mărturisirea de credință a lui Origen.
4) Un fragment din „regula fidei” a lui Tertulian. 5) Un
fragment din simbolul lui Ciprian. 6) Simbolul lui Grigore
Taumaturgul († 270). 7) Simbolul martirului Lucian († 312).
8) Simbolul lui Atanasie al Alexandriei. 9) Simbolul din Const.
apost. 10) două simboale ale bisericii din Ierusalim (al lui
Iacob și a lui Ciril). 11) Simbolul bisericii din Cesarea
Palestinei. 12) Simbolul bisericii din Alexandria. 13) Simb.
bisericii din Aquileia. 14) Simbolul lui Epifanie. 15) Simb.
bolul bisericii din Antiohia.

16. Cel mai însemnat simbol care a făcut un capăt
tuturor celorlalte formulare de simboale e însă simbolul
Niceo-Constantinopolitan. La sinodul I s'a întocmit adecă
acest simbol până la articolul „Și întru Duhul sfânt” și la
sinodul al II, finea simbolului.

Și mai pe urmă simbolul s'a ciuntit de creștici și
schismatici sau i s'au făcut adause ca filioque de apuseni, dar
noi ortodocșii, avem simbolul până'n ziua de azi așa cum
a fost fixat de soboarele ecumenice. Acest simbol al cre-
dinței s'a precizat și s'a fixat în scris de cele două dintâi
sineade ecumenice din Nicea și Constantinopole în contra
crezurilor lui Arie și Macedonie cu scopul, de a avea un
semn deosebitor pentru membrii cei adevărați ai bisericii
față cu învățătorii mincinoși. Pentru aceea se numește
el semn caracteristic și steag al dreptmăritorilor, prin carele
aceștia, ca niște adevărați ostași ai lui Christos se deose-
besc de inamicii lui. Și precum la miliție se deosebesc
amicii de inamici, prin semne, adecă prin steaguri, așa și
simbolul credinței, ca cuprinsul scurt al învățăturilor creștine,
își are numele dela metafora simboalelor militare ¹⁾.

¹⁾ Veri: Pidalion. Trad. rom. 1844. p. 78.

Simbolul credinței ocupa, după mărturia celor vechi un loc eminent la prepararea celor ce veniau la botez și era menit a servi drept bază pentru învățământul catehetic. Catehumenii trebuiau să-l învețe pe din afară, spre a-l putea recita în Vineria cea mare¹⁾. În ființă există acest uz în biserică și în ziua de astăzi, deoarece cei ce se botează, sau în locul lor, nașii trebuie să reciteze simbolul credinței. Această instituție nu a fost o invenție arbitrară a bisericii, ci ea se baza pe porunca Mântuitorului, de a boteza toate popoarele în numele Tatălui, și al Fiului și al sfântului Duh²⁾ și pe practica apostolilor³⁾. Însă mărturisirea simbolului credinței înaintea sf. botez documentează, parte condițiunea botezului, adică credința în Isus Christos și în evanghelia lui, parte efectele acesteia, adică cunoștința clară și vie a adevărilor mântuirii.

Insemnătatea cea mare a simbolului credinței este și cauza, că, în decursul timpurilor, s'a făcut în biserică, la rânduielile ei felurite, foarte extinsă întrebuințare de dânsul. În ziua de astăzi el formează o parte integrantă la multe rânduieli liturgice, cetindu-se la unele chiar de mai multe ori.

Însă, și în viața cea particulară nu se cuvine să se neglijeze simbolul credinței. S. Ambrosie îndeamnă a-l recita în toate zilele⁴⁾ și f. Augustin scrie : „Scrieți-l în inima voastră și recitați-l în toată ziua. Mai înainte de ce adormiți, mai înainte de ce vă depărtați de casă, înarmați-vă cu simbolul vostru. De câte ori adversarul vostru, diavolul, voiește să vă persecute, să știe creștinul, că trebuie să-i pună în contra misterul simbolului și steagul crucii⁵⁾).

Biserica în orînduirile sale, a plecat dela convingerea că viața cea adevărată creștină își are rădăcina în credință, și că credința va aduce fructe cu atât mai frumoase, cu cât mai mult se va pătrunde de ea inima omului. În simbolul credinței se cuprinde credința creștină după toate acele momente esențiale, cari se raportă la fiecare

¹⁾ Didalion, pag. 77.

²⁾ Mat. 28, 19.

³⁾ Text. apoc. 8, 37. 1. Petr. 3, 21.

⁴⁾ Ambrosius, De virginibus l. III, c. 4. (Migne. Patr. lat. T. XVI pag. 227).

⁵⁾ Augustini De symbolo sermo ad Catechumenas cap. 1 (Migne. Patr. lat. T. XL p. 627).

persoană dumnezească în special. Noi, în simbolul credinței exprimăm credința în Dumnezeu Tatăl atotfăcătorul, făcătorul cerului și al pământului, înțeles celor văzute și nevăzute. Mărturisim credința în Isus Christos, Fiul lui Dumnezeu cel unul născut, care din iubire către noi oamenii s'a pogorât din cer, s'a întrupat dela Duhul sfânt și din Maria fecundă și s'a făcut om; carele după ce a descoperit învățătura sa, s'a răstignit pentru noi, a pățimit și s'a înmormântat; carele a înviat și cu învierea sa a rupt legăturile morții, sigilând și învierea noastră, și după ce a învins el și pe acest dușman de pe urmă, s'a suit la cer, și șade de-a dreapta Tatălui, și iarăș va să vină să judece viii și morții. În simbolul credinței mărturisim mai departe, credința noastră în Duhul sfânt, Domnul de viață făcătorul, care din Tatăl porcede, care în locul lui Isus conduce biserică, o susține în adevăr și o sprijinește. Mărturisim credința în una, sfântă, catolică și apostolică biserică, mărturisim darul botezului și al iertării păcatelor, care se revărsă din mântuirea cea de pe cruce a lui Christos pentru toți cei ce cred întru dânsul și-l iubesc din toată inima. În simbolul credinței exprimăm în fine credința în învierea morților, în ishândă asupra morții pe care ishândă o va serba cândva și trupul nostru, și în viața eternă, de care ne vom face părtași, dacă aici ne vom lupta luptă bună și vom păstra credința. — Simbolul credinței conține asadară, în sâmbure tot cuprinsul revelațiunii dumnezeiești, și-l pune înaintea vederii credincioșilor. Și dacă la recitarea simbolului credinței va fi deschis ochiul spiritual al credincioșilor, dacă la recitarea lui credincioșii nu vor fi distași, ci cu seriozitate vor cumpăni tot cuvântul lui, nu va lipsi, ca el să producă în viața lor cele mai salutare efecte.

§ 100. Rugăciunea „Născătoare de Dumnezeu“.

O rugăciune străveche a bisericii, comună mai multor rânduieli liturgice este și rugăciunea: *Născătoare de Dumnezeu, bucură-te ceea ce ești plină de dar, Marie, Domnul este cu tine. Binecuvântată ești tu între femei și binecuvântat este fructul pântecelui tău, că ai născut pe Mântuitorul sufletelor noastre.* Această rugăciune cuprinde preamărirea preaslincii Născătoare de Dumnezeu și este luată din sf. scriptură și din tradițiune. Cuvintele: *Bucură-te, ceea ce ești plină de dar, Domnul este cu tine; binecuvântată ești tu între femei, sunt ale sf. scripturii*¹⁾, sunt cuvinte pe cari le-a rostit ingerul Domnului către Maria, binevestindu-i alegerea de maică a Mântuitorului. Așisderea și cuvintele: *„Binecuvântat este fructul pântecelui tău”* sunt cuvinte

¹⁾ Luca 1. 28.

ale sf. scriptur¹⁾, cuprinzând acea parte a vorbirii, cu care Elisaveta a salutat pe prea sfânta Născătoare de Dumnezeu când a cercetat-o. Cuvintele: „Ca ai născut pe Mântuitorul sufletelor noastre” se află în liturghia sf. Iacob. Această rugăciune se bazează pe idea despre adevărul fundamental al creștinismului, adică pe idea despre întrupare și despre începerea mântuirii noastre, și este, după forma sa biblică, scurtă și simplă și pentru aceea, populară.

§ 101. Ectenia.

La rugăciunile comune mai multor rânduieli liturgice se numără și *ectenia*. Ectenia vine dela cuvântul grecesc ἐκτενής, întins, prelungit, sânguincios. Inseamnă deci după etimologie, o rugăciune prelungită, lungă, întinsă, sânguincioasă, propusă cu zel²⁾, iară după cuprins ectenia este o rugăciune de cerere pentru toată biserica, pentru binele cel temporal și spiritual al oamenilor. Rugăciunea aceasta se numește συνήχη, legătură, unire, căci unește într'o rugăciune mai multe cereri. Se mai numesc ecteniile εἰρηναί, căci încep de regulă cu cuvintele ἐν εἰρήνῃ, cu pace, și cuprind mai ales cererea pentru pace, și διακοναί, pentru că se rostesc de diaconi.

Această rugăciune își are rădăcina în ființa bisericii însăși, ca a corpului mistic, carele pe toți membrii prin Duhul sfânt îi împreună în Isus Christos, capul său, cât și în prescripțiile răsպicate ale sf. scripturi, căci sf. apostol Paul scrie: „Să faceși rugăciuni, cereri, rugăminti, multămită pentru toți oamenii. Pentru împărați și pentru toți cari sunt în dregătorii, ca să petrecem viață lină și cu pace întru toată cinstea și curăția . . .”³⁾.

Ectenia, fundată în ființa bisericii și în porunca răsպicată a apostolului, biserica a primit-o în cultul său chiar din începuturile sale, ceea ce se vede atât din cărțile scriitorilor celor vechi, cât și din liturghiile bisericii antice. Relativ la scriitorii vechi, sf. Iustin Martirul zice în privința aceasta,

¹⁾ Luca 1, 42.

²⁾ Дмитревскій I. c. p. 43.

³⁾ I. Tim. 2, 1.

în prima sa apologie, că creștinii se roagă în adunările lor pentru toți, pentru frași și pentru dușmani, pentru împărați, pentru servitorii lor, pentru stat și pentru pace¹⁾. Iară Tertulian zice: „Noi ne rugăm pentru împărați, pentru dirigătorii și autorități, pentru buna stare a veacului, pentru liniștea lucrurilor și pentru întârzierea sfârșitului²⁾. Asemenea soston³⁾, la sf. Augustin⁴⁾ și la alți. Iară mărturia cea mai puternică pentru anticitatea ecteniilor ni-o dau liturghiile bisericăi celei vechi, ca b. o. liturghia din cartea VIII. a constituțiunilor apostolice, liturghia lui Iacob, a sf. Marcu, a sf. Vasile etc.

Ecteniile se țin așadară de rugăciunile cele mai vechi, și totodată de cele mai importante ale bisericii. Căci în ele se pronunță caracterul universal sau catolic al bisericii, nu numai prin aceea, că ele cuprind pe toți membrii ei de orice stare, de orice cultură religioasă morală, de orice relațiune față de fiecare persoană și de biserică întreagă, ci și toate necesitățile creștinilor, atât cele spirituale, cât și cele materiale, atât cele cerești, cât și cele pământești. În medierile lor și așteaptă dela dânsul împlinirea lor prin Isus Christos și meritele lui cele nefinite. Apoi și forma lor este foarte corespunzătoare, însirând teluritele ceteri în scurtime pregnantă și într'un limbaj ce se înțelege de fiecare, chiar și de creștinul cel mai simplu. Accastă scurtime și înțelegibilitate a ecteniilor dimpreună cu cuprinsul lor cel practic, n'au lipsit de a produce la poporul creștin deosebită simpatie și predilecțiune pentru dânsese. De aici se explică faptul că ecteniile se țin așa de adeseori, nu numai la sf. liturghii, dară și la celelalte acte ale cultului ortodox.

Ecteniile se împărțesc în ectenii mari și ectenii mici.

¹⁾ Iustin, Apolog. I. pro Christianis c. 65 (Migne, Patr. gr. T. VI. p. 428), c. 7 (ibid. p. 337) și c. 15 (ibid. p. 352).

²⁾ Tertulian, Apologeticus adv. gentes c. 39 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 332); cf. și c. 30 (ibid. p. 503) și c. 31 (ibid. p. 508).

³⁾ Cyrillus Hier., Catech. XXIII. myst. V. c. 8 et 9 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII. p. 1116).

⁴⁾ Ioannes Chrysostom., In Ioannem Hom. 78 et 77 (Migne, Patr. gr. T. LIX. p. 426).

⁵⁾ Augustini Epist. 55 ad Ianuarium c. 18., unde ceterim: Quando autem non est tempus, cum in ecclesia fratres congregantur, sancta cantandi, nisi cum loquatur aut disputatum, aut audistes clara voce deprecatur, aut communis oratio ducori indicitur? (Migne, Patr. lat. T. XXXIII. p. 221).

Ecteniile mari cuprind toate acele cereri pentru a căror împlinire noi, ca creștini adevărați, trebuie să ne rugăm. Ele încep cu cererea pentru pacea de sus și pentru mântuirea sufletelor noastre și se încheie cu invocarea prea sfintei Iecioare și a tuturor sfinșilor. Ecteniile mici cuprind începutul și sfârșitul ecteniei celei mari, repetându-se la felurile rânduieli liturgice mai adese-ori, decât ectenia cea mare, pentru că diteritele rugăciuni și cântări, aflând prin ele variațiune, să deștepte pe credincioși la mai multă pietate și devoțiune.

Ecteniile sunt rugăciuni rezponzoice între presviter, ori diacon și popor. Presviterul ori diaconul propune speciala cerere, iară poporul răspunde la fiecare cerere: „Doamne miluiește” ori „Dă Doamne”. Toate ecteniile se termină cu doxologia, care se numește *ἐκφώνησις*, *возгласъ*.

§ 102. Rugăciunile încheietoare comune mai multor rânduieli liturgice.

Toate rânduielile liturgice se încheie cu o rugăciune ce se numește final, grecește *ἀπόλυσις*, slavonește *отпустъ*, adică demitere. Rugăciunea aceasta era în biserica antică, numai o formulă de rugăciune, care se exprimă cu cuvintele: *Ἀπολύετε ἐν εἰρήνῃ* și cu care diaconul slobozia adunarea ¹⁾. De prezent finalul este o rugăciune, ce o face preotul la terminarea oarecărei rânduieli liturgice, înainte de ieșirea din biserică. Finalele sunt mari și mici. Cele dintâi se fac la rânduielile liturgice mai însemnate, la vecernie, afară de cea mică, la utrenie și la liturghie: ultimele se fac la pavecerniță, la mezonopică, la ore, la unele sacramente și sacramentalii. Finalele mari se diferesc de cele mici prin aceea, că cele dintâi iau în privire ziua, în care se fac și însemnătatea ei. Așa d. e. luni, se amintesc la final cereștile, netrupeștile puteri; marți, măritul proroc, înaintemergătorul și botezătorul Ioan ș. m. d. Așisderea se amintește la finalul cel mare sfântul sau patronul bisericei, sfinții, întru a căroră amintire se face rânduiala bisericască precum și patronul țării; iară la liturghie se amintește și sfântul a cărui litur-

¹⁾ Camp. Conul. ap. L. VIII. c. 15.

ghie se celebrează. La finalul cel mic nu se face amintirea sfinților numiți. La mezonoptică, utrenia și liturghia duminică și la orele invierii se pun la începutul finalului cuvintele: „Cela ce a înviat din morți”. La sărbătorile domnești, în unele zile ale patimelor Domnului nostru Isus Christos și în duminica Tomei sunt finale deosebite, la care în cuvintele începătoare se pronunță însemnătatea sărbătorii.

Rugăciunile incheietoare la finalul cel mare de rând, sunt următoarele: Diaconul exclamă: *Înțelepciune*, la care corul răspunde: *Binecuvintează*. Preotul zice: *Cel ce e binecuvântat Christos Dumnezeu nostru totdeauna, acum și pururea, și în vecii vecilor*. Corul: *Amin*, și pronunță cererea pentru întărirea împăratului, a dreptei credinți, a dreptmăritorilor creștini, în vecii vecilor. Preotul se adresează cu rugăciunea cătră prea sf. Născătoare de Dumnezeu, zicând: *Prea sfântă Născătoare de Dumnezeu mântuiește-ne pe noi, la care rugăciune corul răspunde cu preamărirea Născătoarei de Dumnezeu: Ceca ce ești mai cinstită decât heruvimii...* Preotul zice: *Mărire te, Christoase, Dumnezeu nostru, mărire ție*, și răspunzând corul cu doxologia mică: *Mărire Tatălui ș. m. d.*, cu cuvintele: *Doamne miluește de 3 ori* și cu provocarea: *Binecuvintează*, preotul pronunță finalul însus conform aceluia liturgic și însemnării zilei.

ARTICOLUL II.

Cântarea liturgică sau bisericească.

§ 103. Conceputul și împărțirea cântării liturgice.

Cântarea liturgică sau bisericească nu este nimic alta decât rugăciunea trecută în poezie și muzică. Ea este expresiunea simțămintelor religioase unită cu oarecare ritm în mișcare. Ca la fiecare cântare, așa și la cântarea liturgică trebuie să se iei în considerare două lucruri, adică: cuvântul articulat și tonul nearticulat, cari amândouă exprimă cuprinsul cântării în mod deosebit. Cuvintele corespunzătoare cuprinsului cântării formează *poezia religioasă*, substratul, materia sau textul cântării, tonurile corespunzătoare cuprinsului cântării formează *muzica religioasă*, și fiindcă cântarea, atât relativ la materie cât și la ton, își are propriile sale legi și propria sa istorie, se va trata aci despre cântare în amândouă aceste direcțiuni, și anume mai întâi despre cântare

relativ la materie sau text, sau despre poezia religioasă și apoi despre cântare relativ la ton, sau despre muzica religioasă.

Subarticolul I.

Cântarea relativ la materie sau text
sau
Poezia religioasă.

§ 104. Felurile diferite ale cântărilor bisericesti în general.

Cântarea bisericască consună în privința cuprinsului cu rugăciunea, însă se diferțește de aceasta în privința formei, adică printr'un grad mai înalt al simțămintelor și printr'un limbajiu conform acestora. Pentru aceea, analog cu cele trei feluri de rugăciune, și cântarea se împarte în cântare de laudă, de mulțămire și de cerere.

Această împărțire a cântării, deși bazată în firea lucrului, nu este uzitată ca atare în cultul bisericesc. Mai uzitată este altă împărțire, și anume aceea, ce o face sf. apostol Paul, scriind către Efeseni (5, 19) următoarele: „Verbind între voi în psalmi (ψαλμοῖς) și în laude (ὕμναις), și în cântări spirituale (ὠδαὶ πνευματικαί)”. Aicea are apostolul în vedere trei feluri deosebite ale cântării, și aceasta se vede mai ales din împrejurarea, că el și în alt loc, adică la Coloseni (3, 16) se folosește de aceleași expresiuni. Însă sub psalmi se înțeleg cunoscutele cântări sfinte ale iudeilor, a căroră adunare se numește psaltire (ψαλτήριον sau ψάλμα τῶν ψαλμῶν) și al căroră autor principal este David; sub laude sau imne (ὕμνοι) se înțeleg acele cântări biblice, can atară de psalmi se află în cultul bisericesc, precum cântarea celor trei tineri în cuptorul de foc¹⁾, cântarea lui Zaharie²⁾, cântarea prea sfintei fecioare Maria la întâmpinarea Elisavetei³⁾ ș. a. d.; și în fine sub cântări sau ode spirituale (ὠδαὶ πνευματικαί) se înțeleg acele cântări sfinte.

¹⁾ Danz. 3, 24-41.

²⁾ Luca, 1, 68-79.

³⁾ Luca, 1, 46.

care s'au compus de creștini pioși spre învățarea și edificarea fraților, fără de a se ținea de cuvintele sf. scripturi. Decând felul cel dintâi al cântărilor religioase și-a conservat numirea până în ziua de astăzi, s'a schimbat în decursul timpurilor numirea celorlalte două feluri de cântări într'altă, că acum, de regulă, amândouă se înseamnă cu comuna expresiune de cântări sau imne, numindu-se ode numai la cinoane, reparele, din care se compun ele.

Întru cele următoare se vor expune felurile cântării bisericești, și anume mai întâi psalmii, apoi celelalte cântări biblice și în urmă cântările compuse de creștini pioși.

§ 105. Psalmii.

Psalmii ¹⁾, din cari dimpreună cu legea (ὁ νόμος) și cu profeti (οἱ προφῆται) Iudeii se folosiau în serviciul lor divin atât la cețire, cât și la cântare, formează o parte însemnată și a cântărilor bisericești creștine. Sf. apostoli se folosiau în adunările lor de psalmi cu atât mai vădit, cu cât prin ei se întâria venirea Mântuitorului promis și toată opera de mântuire a lui Isus Christos, bunătățile cele mari ale lui Dumnezeu către genul omenesc, și oamenii se provocau la cîntă și la mulțămită pentru aceste bunătăți. Întrând în urmașii apostolilor succesorii lor nemijlociți, întrebuintau ei psalmii nu numai la serviciul divin cel public ²⁾, dară și la cel particular ³⁾. Psalmii se cântau la serbarea sacrificiului euharistic ⁴⁾, la serviciul divin de dimineață și de seară și la celelalte servicii divine. În general se cântau ei la toată serbarea religioasă și la toată ocaziunea.

¹⁾ Ψάλλειν e cîntare de strune, apoi o cîntare acompaniată de cîntarea strunilor, iară adunarea psalmilor se numește psaltire. Iudeii însă numesc psalmii „canta de laudă” după caracterul lor predominant, care se cuprinde în lauda lui Dumnezeu.

²⁾ Cf. *Const. ap.* Lib. II, c. 57; Lib. V, c. 19.

³⁾ Tertulian descrie emulațiunea celor căsătorii într-o cîntare a psalmilor cu următoarele cuvinte: „Suntant inter duos psalmi et hymni, et mutuo se provocant, quia melius Deo suo cantat.” (Tertulliani, *Liber II ad uxorem*, c. 9 la Migne, *Pat. lat. T. I* p. 1417).

⁴⁾ Cf. *Const. ap.* Lib. VIII, c. 13.

Sf. Ambrosie istorisește, că, fiind biserică lui ocupată de Aneni, poporul petrecu toată ziua și toată noaptea cu cântarea și rugăciunea psalmilor¹⁾, și sf. Ioan Chrisostom spre a însemna întrebuințarea cea deasă a psalmilor și vaza lor la popor, zice: În adunările noastre este David cel dintâi, la mijloc și cel de pe urmă²⁾. Și sf. Ieronim scrie: David Simenides noster, Pindarus et Alcaeus, Flaccus quoque, Catullus et Serenus³⁾. Tot așa de generală era întrebuințarea psalmilor și la serviciul divin particular. Poporul, ba chiar și copiii știau psalmii pe din alară și după Ieronim cânta plugarul psalmi la plug, secerașorul asudător (sudans messor) să mângâia cu cântarea psalmilor și vierul deapănarea căutând la cușitul sau cel strâmb, dimpreună cu David înălța glasul său de mulțumită⁴⁾. După mărturia lui Socrate⁵⁾, împăratul Teodosie II cel tânăr (408—450), cânta psalmi dimpreună cu surerile sale în toată duminica.

Spre a aduce în serviciul divin mai multă varietate, cântarea psalmilor se schimba cu lecțiuni biblice sau cu rugăciuni comune (ectenii). Sinodul dela Laodicea ordonă, ca în adunările religioase să nu se cetească psalmii unul după altul, ci după fiecare psalm să urmeze o lecțiune⁶⁾. La anumite timpuri din zi sau la determinate sărbători, se ceteau sau se cântau și psalmi determinați. Așa ordonă constituțiunile apostolice psalmul 62: „*Dumnezeule, Dumnezeule, cătră tine mă nec . . .*” pentru serviciul divin de duminică, iară psalmul 140: „*Doamne, strigat-am cătră tine, auzimă . . .*” pentru serviciul divin de seară, pentru aceea psalmul rugăciunii de duminică, ψαλμὸς ἑσπέρνός, psalmus matutinus, iară al doilea, psalmul rugăciunii de seară, ψαλμὸς ἑσπέρνός sau ἐσπέρνός, psalmus vespertinus⁷⁾. Apoi erau psalmi determinați pentru serbarea sf. euharistii, pentru serbarea sf. sacrameinte, a înmormântării etc. Numărul psalmilor, cari se

¹⁾ Ambrosii, Epist. XX ad Marcellinam sororem (Migne, Patr. lat. T. XVI, p. 1001).

²⁾ Ioannes Chrysostom., De poenitentia Hom. 2.

³⁾ Hieronymi, Epist. 53 ad Paulinum (De studio Scripturarum la Migne, Patr. lat. T. XXII, p. 547).

⁴⁾ Hieronym., Ep. 46 ad Marcellam (de sanctis locis) c. 11 la Migne, Patr. lat. T. XXII, p. 491.

⁵⁾ Socrates, Hist. eccl. Lib. VII, c. 22.

⁶⁾ Περὶ τοῦ πρὸς θεῷ ἐπισημάνειον ἐν ταῖς συναγαγῆ τοῖς ψαλμοῖς, ἀλλὰ διὰ μὴν καὶ ἑσπέρνους ψαλμοῦ γίνεσθαι ἐσπέρνους, Can. 17.

⁷⁾ Const. apost. L. VIII, c. 32, 37 și L. II, c. 59; vezi și Ioann. Chrisost., Expositio in Psalm. 140 (Migne, Patr. gr. T. LV, p. 127).

cețiau sau se cântau, era, în diferite biserici, diferit. Așa monahii egipteni cețiau în orele de rugăciune, uneori optsprezece, uneori douăzeci, uneori mai mulți sau mai puțini psalmi¹⁾.

Dreptul de a alege psalmii, ce aveau a se ceți sau a se cânta, era al episcopului. Sf. Atanasie istorisește că fiind biserică lui asediată de soldații arieni, porunci diaconului său, să cețiască psalmul 135²⁾. Și f. Augustin istorisește, că odinioară porunci diaconului său de a ceți un psalm anumit cu scopul, de a predica despre dânsul. Ceiind însă lectorul din greșală alt psalm, f. Augustin privi aceasta ca un semn din cer, și improviză o predică despre acest psalm³⁾.

Psalmul cel de pe urmă se termină cu doxologia cea mică: „Mărire Tatălui și Fiului și sf. Duh⁴⁾).

§ 106. Intrebuințarea prezentă a psalmilor.

Din cele expuse se vede, că din timpurile străvechi, psalmii formează o parte integrantă a cultului divin creștin. Și așa e încă și în ziua de astăzi, căci psalmii formează partea principală a celor șapte rugăciuni de laudă a lui Dumnezeu și a celor mai multe sacramente și euhologii sau sacramentalii bisericesti și nu lipsesc nici la rugăciunile de rând ale credincioșilor.

Și biserică are dreptul, dacă ea și în ziua de astăzi întrebuințează psalmii ca mijloace de expresiune a închinării sale dumnezeesti. Căci psalmii conțin parte cele mai importante adevăruri dogmatice și morale, parte cele mai sublime idei și cele mai adânci simțăminte religioase.

În psalmi se exprimă credința cea mai tare, iubitoare cea mai curată, o speranță neclintită, increderea cea mai sigură, umilința și că-

¹⁾ Ioannes Cassianus, De Coenobiorum institutis Lib. III. c. 3. (Migne, Patr. lat. T. XLIX, p. 124 et 125).

²⁾ Athanas., Apologia de fuga sua n. 24. (Migne, Patr. lat. T. XXV, pp. 676).

³⁾ Augustini, Enarratio in Psalm 138 (Migne, Patr. lat. T. XXXVII, pp. 1784).

⁴⁾ Ioannes Cassianus, De coenob. institutis S. 2 c. 8 (Mg. Patr. lat. T. XLIX, p. 94).

inta cea mai sinceră, promisiunile cele mai sfinte, ruga cea mai fierbinte. Nu este nici un raport al lui Dumnezeu cu lumea și al lumii cu Dumnezeu, nu este nici un moment esențial al simțământului religios, nici o situație principală a vieții, care să nu se fi exprimat în psalmi în revărsările cele mai genuine și infecate. Pentru orice suflet religios, prin acest cuprins al psalmilor, se simte altceva într'un mod minunat, aflând mulțumire pentru dorințele sale, și pentru aceea răsuna ei, nu numai în casele cele sfinte ale sale, și pentru ei petreceau pe cel ostent la răpaos, pe eremitul la chilie, pe lucrătorul de pământ la câmp, pe navigatorul la mare, pe călătorul în călătoria sa.

Dacă vom lua încă în privire caracterul lor cel profetic, în urma cărui arată ei la viitorul Mesia, descriu mărirea împărăției lui, deșteptă dorul de dânsul, apoi nu vom putea nega de fel legătura lor cea strânsă cu serviciul dumnezeesc specific creștin. Drept, că cuprinsul psalmilor stă în raport imediat cu istoria și proprietatea națională a poporului israelitean. De regulă e o trăsătură din istoria națională, care formează baza psalmului, sau care dă motiv pentru dânsul, sau prin care se lămuresc ideile și sentimentele religioase sau morale, ce se exprimă în psalmi. Însă aceste momente istorice se referă la situațiuni ale vieții interne și externe așa de esențiale, că ele în viața fiecărui timp și a fiecărui popor, precum și a fiecărui individ de-apururea află răsunit astfel, că cele naționale și individuale — istorice — trebuie să se privească ca istorie a omenirii întregi și a omului. Așisderea momentul cel practic și deșteptător al cântării nu este în istorie, ci în simțămintele și ideile entuziasmăte și entuziasmătoare, ce sunt imbinat cu istoria. Apoi istoria vechiului testament nu este streină creștinismului. Ea se ține în ființă de descoperirea creștină și este proprietatea vieții atât a celei creștine, cât și a celei a vechiului testament. Mai departe sunt în psalmi elemente propriu creștine, și anume încât cuprind ei profecii mesianice. Mai ales pentru aceea se primără psalmii în cultul sacrificiului euharistic, pentrucă Christos este centrul lui, lucrând aici necontent mântuirea promisă strămoșilor și așteptată de dânsii cu dor fierbinte.

Însă întrebuințarea cea deasă a psalmilor în biserica creștină se justifică și din punctul de vedere al caracterului lor formal. Psalmii se mișcă în sfera simțământului, și așa dară trebuie numai decât să se însemne ca imne în înțelesul cel mai strâns al cuvântului. Ei sunt produse imediate ale unui entuziasm infocat. Propunerea lor este solemnă și totodată plăcută, sublimă și puternică și totodată plină de miez. Propozițiunile scurte și pregnante, în cari se mișcă psalmii, sunt proprii limbajului de cântare. Limba psalmilor

în textul original este poetică și infrumusețată prin oarecare formă ritmică, însă fără de excultivarea ulterioară artistică.

La momentele expuse, se adaugă încă momentul anti-cității lor. Psalmii sunt momente venerabile ale credinței și pietății celei mai înfocate din vechimea cea mai adâncă, sancționate ca părți canonice ale sf. scripturi, sfințite prin întrebuințarea miilor de ani, asupra cărora este spiritul miloanelor de rugători pioși, cari întru dânsii și-au expiat simțămintele religiozității lor, așa că, cu puterea cuvântului, se împreună aici și puterea istoriei.

§ 107. Celelalte cântări biblice.

Sub aceste cântări se înțeleg acele cântări, cari afară de psalmi, se află împrăștiate între scrierile testamentului celui vechi și nou. La aceste se numără din testamentul vechiu: Amândouă cântările triumfale ale lui Moisi la trecerea prin marea roșă ¹⁾; cântarea de laudă a Annei, maicei lui Samuil ²⁾; cântarea profetului Avacum ³⁾, a lui Isaia ⁴⁾, a lui Iona ⁵⁾, a celor trei tineri în cuptorul de foc ⁶⁾ și a lui Zaharie, părintele lui Ioan Botezătorul ⁷⁾; iară din testamentul nou, rugăciunea lui Simeon primitorul de Dumnezeu ⁸⁾ și cântarea prea sfintei fecioare Maria ⁹⁾.

Aceste cântări corespund atât în privința caracterului lor intern, cât și în privința formei lor, pe deplin psalmilor și aparțin, ca revărsări vioaie ale unui entuziasm sublim la locurile cele mai alese ale părții celei poetice a sf. scripturi. Fiind cântările de laudă ale testamentului vechiu acum la ludei în uz, au trecut ele dimpreună cu psalmii și în cultul divin creștin, și acelaș lucru se întâmplă de cu vreme și cu cântările testamentului nou, mai ales, că acestea se

¹⁾ Ieșir. 15, 1—19; Deuter. 32, 1—34.

²⁾ I. Imp. 2, 1—10.

³⁾ Avacum 3, 1—13.

⁴⁾ Isaia 20, 9—17.

⁵⁾ Iona 2, 3—10.

⁶⁾ Danil 3, 24—90.

⁷⁾ Luca 1, 68—79.

⁸⁾ Luca 2, 29—32.

⁹⁾ Luca 1, 46—54.

referiau la momente esențiale ale istoriei lui Isus. Astfel sf. Atanasie recomandă cântarea de laudă a celor trei tineri în cuplorul de foc, fecioarelor spre întrebuintare particulară la rugăciunea de dimineață ¹⁾. După mărturisirea sf. Ioan Chrysostom, cântarea aceasta chiar pe timpul lui era pretutindene în întrebuintare publică ²⁾. Mai târziu se întrebuintară aceste cântări atât la compunerea așa numitelor irmoase, cât și la alte cântări ale utreniei, în care se află în uz până în ziua de astăzi.

§ 108. Imnele sau cântările compuse de creștini pioși.

Acum din lecurile induse ale sf. apostol Paul (Efes. 5, 19 și Col. 3, 16) este învederat, că pe timpul apostolilor trebuia să fi existat la creștini imne deosebite, căci numai la psalmi și cântări biblice nu se putea mărgini cântarea bisericească din timpul apostolic. Se cuvine bisericii celei noi a cânta lui Dumnezeu și o cântare nouă ³⁾, a preamării ființa lui cea în trei persoane mai expresiv, a mărturisi minunile lui mai lămurit, ca în psalmi și în celelalte cântări ale vechiului testament. Drept aceea nici n'a întârziat Duhul sfânt a conferi bisericii noului testament între alte daruri și darul cântării de imne ⁴⁾. Imnele acestea, pe cari apostolul Paul le numește spirituale, erau îndătinat nu numai pe timpul apostolilor, ci și în timpurile imediat următoare. Așa vorbesc sf. Ignatie în epistolele sale către Efeseni și Romani despre imne, în cari se preamăria Christos ⁵⁾. După epistola lui Pliniu către Traian, creștinii din Bitinia îi cântau lui Christos imne de laudă și Iulian amintește Iustin Martirul de imne creștine, în cari credincioșii preamăriau pe Christos ⁶⁾.

¹⁾ Διόδοτος ἐκ τῆς Ἐβραίου πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον... Athanas., de Virginitate n. 20 (Migne, Patr. gr. T. XXVIII. p. 276).

²⁾ Ioannis Chrysost. Liber quod qui se ipsum non laedit, nemo laedere possit la Migne, Patr. gr. T. III. p. 477, unde se zice de cântarea celor trei tineri... τῶν θουραστῶν τρεῖς καὶ κυράδες ἕσπετος ἡδὲν, τὴν καὶ μέγρε τοῦ νόου ἐκ τρεῶν πνεύματι τοῦ οὐρανοῦ ἀδομένον...

³⁾ Ps. 95, 1.

⁴⁾ I. Cor. 14, 26.

⁵⁾ Ignatii Epist. ad Ephes. n. 4 (Migne Patr. gr. T. V. p. 648) et Epist. ad Roman. n. 2 (Migne, ibid p. 688).

⁶⁾ Iustin. Mart., Apol. II. pro Christ. c. 13.

Presviterul Gaiu din secolul al doilea zice la Eusebie ¹⁾ în contra lui Artemon, carele nega dumnezeitatea lui Christos: Cine nu știe în câți psalmi și în câte imne ²⁾, cari dela început se compuseră de frați credincioși, nu se laudă Christos ca Dumnezeu.

Despre martirul Aftinogen, mori în anul 311, istorisește sf. Vasile, că înainte de moartea sa a compus un imn, carele se făcu foarte cunoscut și se susținu timp foarte îndelungat ³⁾. Dionisie din Alexandria laudă pe episcopul egiptean, Nepot, pentru imnele cele multe, cari le-a compus, și cu cari se delectau mulți frați ⁴⁾. Pedagogul lui Clemens din Alexandria se încheie cu două imne despre Christos Mântuitorul și Cuvântul, cari imne însă n'au intrat în întrebuințare bisericască ⁵⁾.

Și Tertulian ⁶⁾ și Origen ⁷⁾ vorbesc de imne de laudă a lui Dumnezeu și Christos, compuse de creștini, și cântarea imnelor era după dânsii tot așa de îndătinată ca și cântarea psalmilor. — Iară imnele sau cântările cele mai însemnate generale ale bisericei ortodoxe sunt următoarele:

1. Troparul. Acest cuvânt, care e un deminutiv dela *τρόπος*, îl explică teologii în mod felurit. Unii îl deduc dela cuvântul *τρόπος*, mod, modul de cugetat și de viețuit, icoană de viață, fiind după aceștia troparul o cântare care arată icoana vieței sfântului sau descrierea sărbătorii. Alții deduc acest cuvânt dela *τρόπαιον*, trofee sau semn de învingere și după aceștia e troparul o cântare, care vestește învingerea unui sfânt sau solemnitatea sărbătorii. Iarăș o samă deduc cuvântul dela *τρόπος*, trop sau întrebuințarea unui cuvânt în înțeles impropriu, susținând, că această întrebuințare foarte adese-ori se află în tropare, asemănându-se sfinții cu stelele, cu ramurile arborelui dumnezeesc și altele, pecând alții

¹⁾ Euseb. Hist. eccl. l. V. c. 28.

²⁾ ... ἄνθρωποι καὶ ὄντι καὶ φθού...

³⁾ Basilii Liber de Spiritu sancto c. 29 (Migne, Patr. gr. T. XXXII p. 200.)

⁴⁾ Cf. Euseb. Hist. eccl. l. VII. c. 24.

⁵⁾ Clemens Alex. Paedag. l. III, c. 7 (Migne, Patr. gr. T. VIII. p. 681—684).

⁶⁾ Tertul. Apologeticus adv. gentes c. 2 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 321)

⁷⁾ Lib. II. ad uxorem c. 9 (Migne, ibid. p. 1417).

⁸⁾ Origenis Contra Celsum Lib. VIII. n. 67 (Migne, Patr. gr. T. XI p. 1617).

deduc cuvântul dela $\tau\rho\alpha\pi\eta$, η , schimbare, căci troparele se cântă când în una, când în cealaltă strană, și canoanatul în timpul acela trece dela o strană la alta. În urmă deduc unii acest cuvânt dela $\tau\rho\alpha\pi\eta$, η întoarcere, $\tau\rho\epsilon\pi\omega$ sau $\tau\rho\pi\epsilon\omega$, întorc, îndrept îneloava, căci în cântarea troparelor se întoarce, se îndreaptă glasul cântecilor după oare-care tonuri și modele cunoscute.

Mareu de Etes scrie: Troparele se numesc astfel dela $\tau\rho\alpha\pi\eta$, întorc, căci ele totdeauna se compun după oare-carele model cunoscute și se cântă conform altor cântări și modele cunoscute, adică pe tonuri. În consunare cu Mareu, și Zonara deduce cuvântul tropar dela $\tau\rho\alpha\pi\eta$. El scrie: Troparele se numesc așa, căci ele în cântare întorc glasul cântecilor după modul de cântat și după măsura îrmășelor; fiindcă dacă glasul cântecilor nu se va conforma modului de cântat al îrmășelor, cântarea micodată nu va fi armonică și plăcută, și niciodată astfel de cântare nu se va numi o cântare dulce, ci va fi neplăcută, e strigare urâtă și nesuferibilă ¹⁾.

După cuprins troparele sunt de mai multe feluri, și anume:

a) ale învierii, $\alpha\nu\alpha\tau\tau\acute{\alpha}\zeta\mu\alpha$, воскресны, cari prin cuprinsul lor preamăresc învierea lui Christos, întrebuintându-se în zilele consfinșite memoriei învierii lui Christos;

b) ale crucii și învierii, $\sigma\tau\alpha\upsilon\tau\alpha\nu\alpha\tau\tau\acute{\alpha}\zeta\mu\alpha$, кресто-воскресны, cari prin cuprinsul lor preamăresc patimile și învierea lui Christos;

c) ale Născătoarei de Dumnezeu, $\theta\epsilon\sigma\tau\acute{\iota}\mu\alpha$, богородичны, compuse în onoarea Născătoarei de Dumnezeu;

d) ale crucii și ale Născătoarei de Dumnezeu, $\sigma\tau\alpha\upsilon\tau\alpha-\theta\epsilon\sigma\tau\acute{\iota}\mu\alpha$, крестобогородичны, căci în ele, în cea mai mare parte se amintește plângerea Născătoarei de Dumnezeu lângă crucea Mântuitorului, cântându-se la serviciile dumnezezești miercuria și vineria;

e) dogmatice, $\theta\epsilon\sigma\mu\alpha\tau\acute{\iota}\kappa\acute{\alpha}$, догматики, cari se numesc astfel, căci ele dimpreună cu laudele Maicei Domnului cuprind învățătura dogmatică despre persoana Domnului nostru Ișus Christos;

f) ale sf. treimi, $\tau\rho\iota\alpha\delta\acute{\iota}\kappa\acute{\alpha}$, троичны, al căror cuprins e preamăntrea sf. treimi;

¹⁾ Сопр. Вениаминъ Новая Скрижаль 1870, р. 127, 128.

g) ale marturilor, *μάρτυρικά*, мученичны, cari se cântă în onoarea marturilor ;

h) de pocăința și umilința, *μετάνοια*, покаянные и умиленные. Cuprinsul acestor tropare e mărturisirea păcatelor înaintea lui Dumnezeu, părerea de rău pentru dănele și cererea pentru iertarea lor, și se cântă lumii și marșii în troparele telurite ale Octoihului ;

i) ale răpăsoșilor, *τῶν νεκρῶν ἢ τῶν κειμήλιων*, мертвенные и покойны, cari cuprind de regulă cererea pentru cei răpăsoși, cântându-se la serviciile divine numai sâmbăta, căci în această zi serbează biserica amintirea celor răpăsoși. La acestea se numără și troparele morților ce se cântă la rânduiala înmormântării și la cea a parastasului.

2. Condacul, *κοντάκιον* sau *κοντάκιον*, și icosul *ἰκός*, sunt imne, cari reprezintă calitatea sărbătorii sau lauda stântului și se diferesc de oaltă prin aceea, că condacul expune calitatea sărbătorii în mod scurt ¹⁾, pe când icosul o expune în mod mai extins, inducând cu deamănăntul prezențele obiectului serbării și ridicând în onoare a lui așazicând o clădire (*ἰκός*), un monument. Ca primul compunător de condace și icoase e cunoscut sf. Roman Melodul sau Dulcecântărețul, carele a viețuit în secolul V. Despre dânsul istoria sește Marcu din Efes, că arătându-i-se în vis prea sfânta Maica Domnului, spre sărbătoarea nașterii Domnului și predându-i un sul de hârtie, *τόμος*, după ce s'a trezit a pășit pe amvon și a cântat condacul acestei sărbători : „Fecioara astăzi pe cel mai pe sus de ființă naște . . .”. Deci a compus sf. Roman și alte condace, cari se numără astfel dela sulu de acestea (*κοντός*, *ὄν*, ὁ sul), cari dacă erau scrise pe ambele părți ale pergamentului cu cântări bisericesti, se numiau *κοντάκια*, ce înseamnă tot atâta cât și *τόμος*, charta ²⁾. Iară

¹⁾ Cf. Carol Du-Cange, Glossarium ad script. mediae et infimae Graecit. . . Lugdun: 1788. T. I, p. 700 *κοντάκιον*, brevis hymnus, sic dictus a voce *κόντις*, parvus, eo quod paucis laudibus alicujus sancti vel festi complectatur. Ita Gouanus ad Euchologium p. 57).

²⁾ Cf. Bern. Montaucon, Bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum nova. . . T. I. Par. 1739, unde lectum despic condac: Rotula membranacea continens titulum Graeco parca aliquot. Hoc vocant Graeci *κοντάκιον* (p. 652). Est contacium brevissimum baculus, cui haeret obvoluta mirae longitudinis charta membranacea, ex multis foliis consequenter agglutinatis confecta, ubi descriptae erationes et officia sacerdotibus obanda, cum sacra administrant.

icease se numiau cântările sf. Roman dela acei casa (sobor), in care, tot după Marcu din Efes, petrecea sf. Roman în privighere, cântând aceste imne ¹⁾ Calitățile conducătorilor și ale icoaselor constau într'aceea, că ele sunt scrise cu o mână, se încheie cea mai mare parte cu aceleași cuvinte și se cântă pe același ton.

3. Stihurile, τὰ στιχηρά (στιχηρία), sunt tropare, care constatau din mai multe imne, cărora li premerge câte un verset din sf. scriptură și cari sunt compuse de sf. părinți, corespunzător zilei, în onoarea Domnului, a Nașterii sau a Dumnezeului sau a vreunui sfânt. Stihurile bisericii creștine și după nume și după cuprins sunt imitarea psalmilor și a altor cântări ale Evreilor ²⁾. În orologhiile grecești se și numesc cântările lui Moisi, ale Annei, ale lui Avacum și ale stihire. Cel dintâi compozitor de stihire sub forma de cântări bisericești, e sf. Anatolie, patriarhul Constantinopolei din secolul V. Stihurile după felurimea stihurilor ce li premerge se împartesc în trei feluri, și anume:

a) Stihurile la Doamne strigat-am τὰ στιχηρά εἰς τὴν Κόρη ἐκείνην, стихиры на Господи воззвахъ, cântându-se la vecernie după psalmul 140 și premergându-li stihuri atât din acest psalm, cât și din psalmii 141 și 129.

b) Stihurile stihovanei sau apostihurile τὰ στιχηρά εἰς τὸν στιχόν sau τὰ ἀπὸ στιχῶν, стихиры стиховны sau на стиховнѣ. Aceste stihuri se diferesc de stihurile dintâi prin aceea, că stihurile lor nu se iau din psalmii de mai înainte, ci din diferiți psalmi și în general din cărțile sf. scripturi, și se aleg cu privire la sărbătoarea ce se serbează. Aceste stihuri, cari își au numele dela împrejurarea, că, cu privire la cuprins, depind dela stihurile ce li premerge, se cântă la vecernie și utrenie.

c) Stihurile la laudaji τὰ στιχηρά εἰς τὴν ἀνάμνησιν, стихиры на помяну.

¹⁾ Comp. П. Лебедевъ. Наука о богослужении православной церкви. Ч. I. Москва 1881 p. 70.

²⁾ Στιχηρά, verius paulo longior ab Hymnographo ecclesiastico conceptum. Vide Goussin ad Euchologium p. 32 et 306. Vox inde videtur deducta, quod satis patet singulis sacris scripturarum libris στιχηράς βιβλῶν; vocantur, ut Goussin Nomen Canon 33 et Amphiloctus Iconensis in Carm. ambx. ad Seleucum: στιχηρά vero Ephraimus Lib. de Ponderibus et Ioannes Damasc. Lib. IV. Orth. sed e. 18. — DuCange, Glossarium ... T. II. p. 1451.

хрири ии хвалитѣ, caion li premerge stihuri din psalmii 148, 149 și 150, în cari adeseori provine cuvântul „Laudati”.

4. Асемнăтоаре sau прохонія, προχωνία, подобеніи, și инѣѣ глăвнѣоаре, ὀδοὶ, самогласенъ. Асемнăтоаре e o cântare din Minei, după cuprins, și mai adeseori după măsură și ton sau după amândouă, asemănând altei cântări din Minei sau din Octoih, care ultimă se cântă după cea dintâi. Deci spre a indica aceasta, se scriu deasupra cântării ultime, după cuvântul „асемнăтоаре”, cuvintele începătoare ale celei dintâi. Iară инѣѣ глăвнѣоаре, самогласны, sunt cântări cu totul independente de alte cântări în privința cuprinsului, a măsurii și a tonului, necântându-se după modul altor cântări, ci după modul cântării lor proprii¹⁾. Adeseori se scrie și deasupra инѣѣ глăвнѣоарelor tonul Octoihului, pe care au ele să se cânte.

5. Седеална, κλιθουζα, сѣдаленъ. Aceasta e o cântare, în timpul căreia se permite a se dea, ascultând cuprinsul ei, care constă în explicarea scurtă a apostolului sau a evangheliei, ori în descrierea vieții sântului sau a sărbătorii ș. a. d. Sedelnele se pun la utrenie după cetirea psalmilor, după psaltele și la oda a treia a canonului. Totuși și în timpul cântării sedelnelor se face abateră de la sedere, căci sunt sedelne, precum în Vineria cea mare la utrenie, la cari nu se cuvine a se dea.

6. Ἰρασοί, инакои, de la ἱρασοῦζα. Această cântare se cântă la privecernița învierii, la mezonoptică după canon, la utrenie înainte de antifoane și de cetirea evangheliei, și după oda a treia a canonului după sedealnă. Numirea ἱρασοί are acest имн de la împrejurarea, că el în vechime se cânta de popor ca răspuns la cântarea cantorului ceea ce Grecii numiau ἱρασοῦζα sau ἱρηζαῖα. Dar numirea acestui имн se deduce și de la cuvântul ἱρασοῖ, atențiune, indicându-se prin el deosebita atențiune, cu care se cuvine să se asculte acest имн pentru însemnătatea lui, căci prin el se vestește învierea lui Christos mirepurțătoarelor, apostolilor și lumii întregi.

7. Антифоанеле, τὰ ἀντιφωνῶζα, антифоны, sunt stih

¹⁾ Cf. Историческая обзоръ пѣснопѣвствъ и пѣснопѣвствъ греческаго хирари, ф. А. Ч. Изв. II. Черниговъ 1864, p. 253.

huri culesc din psalmi și alte cântări biblice, care se cântă alternativ, în amândouă strance. Antifoanele sunt de mai multe feluri, adică :

a) antifoanele catismei, adică părțile sau măririle catismelor, ale căror versuri se cântă alternativ în două strance ;

b) antifoanele învierii, cari se numesc și tipice, τῦπικῆ, sau simbolizătoare, cari se iau din psalmul 102 și 145 și se cântă duminica și în alte zile determinate, la liturghie, după ectenia cea mare ;

c) antifoanele de rând, cari constau din psalmii 91, 92 și 94 și se cântă la liturghie în toate zilele în loc de psalmii tipici și în loc de fericiri, când în tipic nu se indică la fericiri a se cântă odele canonului ;

d) antifoanele sărbătorilor mari compuse din versuri alese din psalmi cu privire la idea sărbătorii, cari se cântă la liturghie la unele sărbători mari domnești ; și

e) antifoanele treptelor, cari se cântă la utrenia învierii și se numesc astfel, căci autorul lor, Ioan Damascen, a luat materia lor din cei cincisprezece psalmi ai lui David (psalmii 119—133), cari au suprascrierea : Cântarea treptelor (Αναβαθμοί).

8. Prochimenul, προκείμενος, прокимень, se numește un vers, care se pune înaintea citirii sf. scripturii, a apostolului, a evangheliei, a parimiilor. El se ia din sf. scriptură și înseamnă pe scurt sau cuprinsul și însemnătatea celor ce au a se citi, sau însemnătatea zilei, a rugăciunilor și a cântărilor ei. De aici se face deosebire între prochimenul apostolului și prochimenul zilei. Prochimenul zilei se cântă la vecernie, iară la sf. liturghie se cântă prochimenul apostolului și al zilei. La fiecare prochimen se mai adaugă un vers, care e adică continuarea prochimenului și stă în legătură cu el. Pe lângă prochimenele induse sunt încă prochimene mari, cari se cântă la vecerniele duminicelor postului celui mare și la sărbătorile domnești, diferindu-se de cele dintâi prin aceea, că au nu câte un vers, ci câte trei versuri. În acestea se laudă mărirea lui Dumnezeu.

9. Canon, κανών, канонъ. Cu acest nume se înseamnă o împreunare de cântări compusă după oarecare regulă, adică după un număr și o măsură determinată.

făcând la un loc un întreg de sine stătător. Dela ordinea împreunării felurilor părți într'un întreg își are acest fel de cântare și numele: canon, regulă, îndreptar. El constă din nouă ode sau pisne, cari înfățișează ierarhia cerească împărțită în nouă cete, și așa un canon se numește deplin. Dară canonul poate să conștie numai din patru, trei sau și două ode. În canonul întreg se exprimă oarecare idee, și anume ori se preamărește învierea Domnului, sau crucea și învierea Domnului, sau sf. treime, sau Născătoarea de Dumnezeu ș. m. d. Pentru aceea și fiecare canon are numirea sa, d. e. canonul învierii, canonul crucii și al învierii, canonul sf. treimi, canonul Născătoarei de Dumnezeu ș. m. d. Fiecare odă a canonului constă dintr'un irmos și din mai multe tropare. Cuvântul *ἰρμός*, *ирмосъ*, se deduce dela cuvântul *ἴσθω*, leg. împreunez, și e un tropar, care împreună toate celelalte tropare ale aceleiaș ode prin aceea că toate troparele odei se cântă după melodia irmosului. Irmosul e așadară prima cântare a odei și se scrie întreg deasupra odei sau numai primele lui cuvinte, spre a însemna, că după melodia lui au a se cânta troparele următoare. Mai toate canoanele au în originalul grecesc la început un acrostih, care e un vers marginal sau e începutul versurilor, și troparele canonului au la început una din literile acrostihului. În versul acrostihului se cetește une-ori numele autorului canonului, une-ori, precum la nașterea și botezul Mântuitorului, se cuprinde în acrostih ideea sărbătorii ș. m. d.

Un irmos deosebit, care se pune la capătul fiecărei ode, se numește *catavasia*, *καταψάσια*, *катавасія*, ce înseamnă pogoare, ieșire, pentrucă la cântarea catavasiei ies amândouă stranele din starea de rând a locurilor lor, pășesc în mijlocul bisericeii, și o cântă la un loc, sau care și fără unirea ambelor strane se cântă în mijlocul bisericeii¹⁾.

Toate cele nouă ode ale canonului se împărțesc în trei părți prin trei ectenii, și aceasta se face în onoarea sf. treimi și spre imitarea celor trei trepte, în cari sunt împărțite cele nouă cete ale ierarhiei cerești.

10. Luminânda, *φωταγωγικόν*, *свѣтильна*. Cântarea

¹⁾ Cf. Du-Cange, Glossarium... T. I. p. 606.

aceasta se numește astfel, pentrucă conține în cea mai mare parte, cererea pentru lumina darului ceresc și a luminării minții spre lauda lui Dumnezeu ce are să urmeze, ori care conține preamărirea luminătorilor credinței, a sfinților lui Dumnezeu, și se cântă de regulă la utrenie după canon.

11. Exapostilarul, ἐξαποστειλῆριον, ексапостипла-
пиѣ, își are numele dela promisiunea Mântuitorului, de a trimite apostolilor pe prea stântul Duh și dela trimiterea apo-
stolilor la vestirea evangheliei înaintea înălțării la cer a Do-
mnului nostru Isus Christos, sau el își are numele și dela
aceea, că în biserica din Constantinopole se trimitea unul
din cântăreși în mijlocul bisericeii, spre a cânta acest imn¹⁾.
În fineă e expostilarul totaceea ce e și luminânda, cântân-
du-se la utrenia invierii și în unele sărbători mari după
canon în locul luminândeii sau a acelei cântări, care cere
luminarea minții spre lauda lui Dumnezeu, ce are să ur-
meze; pentru aceea după luminândă totdeauna urmează
laudele și doxologia cea mare.

12. Laudele, οἱ αἶνοι, хвалитны, sunt acele cântări,
cari sunt compuse din psalmii 148, 149 și 150, în cari se
află adese-ori provocarea la lauda lui Dumnezeu, și din stihiri.

13. Doxologia cea mare, δοξολογία μεγάλη, славословіе великое, spre deosebire de doxologia cea
mică, e o cântare de laudă lui Dumnezeu Tatăl, care din
iubire nefinită ni-a trimis pe unul născut Fiul său, și a lui
Dumnezeu Fiul, care a venit să ne mântuiască de păcat
și carele, după ce a implinit această operă de iubire, șade
de-adreapta Tatălui, bucurându-se dimpreună cu Tatăl și
cu Duhul sf. de preamărirea cerească. Doxologia cea mare
e după cuprins și formă o cântare de laudă dintre cele mai
sublime ale bisericeii. Ea, din timpurile străvechi, se află în
uzul bisericesc, căci constituțiunile apostolice o induc mai-că
din cuvânt în cuvânt²⁾ și o prescriu ca cântare de dimi-
neală. Așisderea vorbesc despre dânsa sf. Atanasie³⁾ și sf.
Ivan Chrisostom⁴⁾.

¹⁾ Cf. Du-Cange, Glossarium... T. I. p. 392.

²⁾ Const. apost. Lib. VII c. 47 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 105b-105f).

³⁾ Athanas. De Virginitate c. 20 (Migne, Patr. gr. T. XXVIII p. 276).

⁴⁾ Iohannes Chrysost. In Math. Homil. LX al. LXI (Migne, Patr. gr. T. LVIII p. 588).

§ 109. Imnologia în biserică ortodoxă.

Biserica nu se mulțame, de a primi în serviciul său numai psalmii testamentului vechiu și alte cântări biblice, ci în ea se sculară bărbați, cari exprimând în formele poeziei simțămintele cele sublimе deșteptate de legea creștină, acum de timpuriu produsera cântări creștine proprii.

Timpul apostolic cunoaște astfel de cântări și le distinge de psalmi. Sf. apostol Paul scrie către Coloseni: „Cuvântul lui Christos să locuiască întru voi din destul întru toată înțelepciunea, învățându-vă și înțeleptându-vă pe voi înși-vă cu psalmi, și cu laude, și cu cântări spirituale, întru mulțamită cântând întru inimile voastre Domnului”¹⁾. Și Ignatie din Antiohia vorbește în epistolele sale despre cântări, cari erau uzitate în comunele creștine²⁾.

Apoi călcând în urmele bărbaților celor dintâi ai bisericii, învățătorii ei posteriori produsera în decursul timpurilor acea mulțime mare de cântări, de cari și în ziua de astăzi se folosește biserică în serviciile sale dumnezeiești. Iară cei mai însemnați bărbați, cari au excelat pe acest teren al vieții bisericești din începutul ei până în timpurile mai nouă, sunt următorii:

1. Sf. Ignatie, episcopul Antiohiei † 107.

Socrat³⁾ și alții⁴⁾ atribue sf. Ignatie introducerea cântării antiohice. Așisderea este probabil, că sf. Ignatie din iubire către cântarea spirituală a compus însuș după datina conducătorilor bisericelor acelui timp și cântări spirituale⁵⁾.

2. Clemens din Alexandria † 210.

Pe lângă anul 190 a scris Clemens trei cărți sub titlul: *Ἐκτετακται*. La finea acestor cărți se află două imne, al căror obiect este

¹⁾ Col. 3, 16; vezi și Efes. 5, 19.

²⁾ Ignatii Epist. ad Ephes. n. 4 (Migne, Patr. gr. T. V. p. 646) et Epist. ad Rom. n. 2 (Migne, ibid. p. 688).

³⁾ Socrat, Hist. eccl. L. VI c. 8.

⁴⁾ Cf. Georgius Alexandr., Vita S. Ioannis Chrysostomi (Migne Patr. gr. T. CXIV p. 1113) et Nicephorus Callistus, Hist. eccl. Lib. III c. 8.

⁵⁾ Cf. Euseb. Hist. eccl. L. VII c. 19, 30.

Isus Christos Mântuitorul și Cuvântul, cari imne însă n'au fost în uz bisericesc.

3. Aftinoghen, episcopul Sevastiei și martirul † 311.

Aftinoghen a compus o cântare despre sf. Duh, care însă nu a ajuns până în timpurile noastre. Unii scriitori, precum b. e. Marcu din Efes îi atribuie acestui martir imnul ce se cântă la vecernie: „*Lumină lină...*”. În oreloghiul grecesc se scrie deasupra acestui imn: Imnul sf. Aftinoghen Martirul. Alții însă, precum și oreloghiile bisericesti mai noi, atribuie acest imn sfântului Sofronie, patriarhul Ierusalimului. Dară deoarece de acest imn se face amintire în secolul IV¹⁾, asadară aproape de timpul, când a trăit Aftinoghen, iară sf. patriarh Sofronie a murit în anul 638, opiniunea că acest imn e compus de Aftinoghen are multă verosimilitate, și sf. Sofronie îl va fi introdus numai în întrebuințare bisericestă generală²⁾.

4. Atanasie, arhiepiscopul Alexandriei † 374.

Atanasie, dezvoltând un zel deosebit întru împlinirea tuturor datorilor sale arhierescă, n'a omis a se îngriji și de infrumusețarea cântării, făcând în privința ei foarte multe orânduiri folositoare. Sozomen³⁾ și Sozomen⁴⁾ istorisesc despre o întâmplare importantă, cauzată prin cântarea introdusă de sf. Atanasie în biserică sa. Din partea Arienilor se trimiseră la biserică, în care era sf. Atanasie, soldați cu mandatul, ca prinzându-l pe sf. Atanasie să-l deie în mâinile lor. Intrând soldații în biserică, înfăptuitorul porunci diaconului, de a cefi ectenia și apoi de a cânta psalmul, și poporul răspundea în cântare cu cuvintele: că în veci este mila lui. Frumoasa cântare răsuna în toată biserică, și soldații nu cutezară a întrerupe această expresiune sfântă a simțămintelor, și aceasta îl scapă pe sfântul Atanasie din mâinile dușmanilor săi.

5. Sf. Efrem Sirul † 373 ori 378.

În secolul III și al IV biserică siriacă era hântuită de crezia gnostică, introdusă de Bardesan și de Armonie. Spre

¹⁾ Cf. Basil, *Libro de Spiritu sancto* c. 29 (Migne, *Pat. gr. T.* XXXII p. 207).

²⁾ Cf. *Historia eccl. obisps nicoenobanens...* p. 74.

³⁾ Sozomen, *Hist. eccl. L. II. c. 12.*

⁴⁾ Sozomen, *Hist. eccl. L. VI. c. 5.*

și ajunge scopurile lor, ereticii compuneau cântări frumoase și executându-le în mod plăcut, atrăgeau astfel pe mulți la bisericile lor. Văzând aceasta sf. Efrem, a căutat să lucreze și el în același mod, și așa isbui atât prin cuprinsul imnelor sale, cât și prin frumusețea executării lor, că în urmă tot orașul Edesei, unde sf. Efrem era în activitate ca diacon se aplecă către dânsul, și dușmanii dispărură. Cele mai însemnate lucrări în direcțiunea aceasta sunt: 27 de imne la nașterea lui Isus Christos, 52 de imne despre biserică și 87 de imne despre credință.

După Assemani¹⁾ a compus sf. Efrem următoarele imne:

a) 27 de imne la nașterea lui Isus Christos;

b) 52 de imne despre biserică;

c) 56 de imne, dintre cari cele trei dintâi și cel al 24. despre feciorie, alte patru despre însemnătatea mistică și lucrarea ungerii cu sf. mir, al 15. și al 25. laudă pe sf. Ioan Botezătorul și pe apostolii Petru și Ioan și al 9. preamărește pe profetul Ionă și pe Niniviteni;

d) 56 de imne în contra eresurilor și în deosebi în contra rătăcirilor lui Bardesane, ale lui Marcion și ale lui Manes;

e) 87 de imne despre credință, în contra Arienilor și a Eunomienilor;

f) cântări și versuri despre cei morți;

g) 15 imne îndemnătoare;

h) 15 imne sau priviri despre rai. *

Multe din imnele acestea se întrebuintează de Sirieni și astăzi la serviciul dumnezeesc. Sozomen și Teodoret scriu că pe timpul lor cântările sf. Efrem despre sf. Maica Domnului, despre martiri și despre sfinți se întrebuintează de Sirieni la serviciul lor dumnezeesc. Acum de 50 de imne de acest fel ale sf. Efrem se întrebuintează în serviciul dumnezeesc al Sirienilor 40 de imne.

Paul din Amorea (Παύλος ὁ Ἀμορρεῖου), imnograf din secolul XI., a ales din imnele sf. Efrem stihurile prea sf. Născătoarei de Dumnezeu și le-a pus în octoich după cele ale lui Anatolie²⁾.

6. Sf. Grigorie dela Nazianz † 390.

Sf. Grigorie a compus în anii cei din urmă ai vieții sale foarte multe pœzii și imne religioase, cari însă n'au

¹⁾ L. S. Assemani. Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana T. I. Romae 1779, p. 59.

²⁾ Исторический обзоръ пѣснопѣвевъ и пѣснопѣвца греческой церкви. Ч. 4. Издан. второе. Черниговъ. 1864, p. 101.

intrat în uz bisericesc general¹⁾. Însă din cuvântările sf. Grigorie s'au întrebuintat la compunerea imnelor bisericești multe locuri sau părți. Așa, prima cuvântare a sf. Grigorie pentru paști începe cu cuvintele: „Ziua învierii, începutul fericirii, să ne luminăm cu sărbătoarea, să ne îmbrățișăm unul pe altul, să zicem fraților . . .”²⁾. Tot în această cuvântare se află cuvintele: „Ieri m'am înmormântat cu tine împreună, Christoase, astăzi mă scol împreună cu tine . . .” A doua cuvântare a sf. Grigorie pentru paști termină cu cuvintele: „O paștile mari și sfinte, o Christoase! O înțelepciunea și puterea lui Dumnezeu!”³⁾ ș. m. d. Cuvântarea sf. Grigorie la nașterea lui Christos începe cu următoarele cuvinte: „Christos se naște, măriți-l, Christos în ceruri, întâmpinați-l, Christos pe pământ, înălțați-vă, cântați Domnului tot pământul ș. m. d.”⁴⁾ cari locuri sunt întrebuintate în imne relative.

7. Sf. Ambrosie, episcopul Mediolanului † 397.

Fără îndoială există acum de timpuriu și în biserica occidentală o cântare sfântă, căci Tertulian vorbește în multe locuri nu numai despre o cântare particulară și casnică, dar și despre cântarea psalmilor cea publică bisericească⁵⁾. Însă cântarea aceasta se perfecționează și devine în uz general prin sf. Ambrosie, care introduse psalmodia mai exculțivată a orientailor, și anume cântarea antifonică și în biserica sa. Inzestrându-o cu imne proprii și cu alte produse pe nice spirituale, reprezentând astfel cântarea milaneză un întreg liturgic complet. Primirea cea favorabilă ce în timpul cel mai scurt o află această cântare în tot occidentul, documentează cu evidență, că ea avea preferința față cu cântarea de până atunci, uzitată în biserica occidentală. Însă cântările cele mai adev. genuine ale sf. Ambrosie sunt următoarele: „Dumnezeule, făcătorule a toate, urzitorule etern al lucrurilor . . .” („Deus creator omnium, aeternae rerum conditor . . .”); „Vine răscumpărătorule al popoarelor . . .” („Veni redemptor gentium . . .”) „Acuma începe ceaul al treilea . . .” („Iam surgit hora tertia . . .”) și *Rugămă-vou*

¹⁾ Veni. Migne, Patr. gr. T. XXXVII. p. 397. sq.

²⁾ Gregorii Nazianz. Oratio I. in sanctum Pascha la Migne, Patr. gr. T. XXXV. p. 296.

³⁾ Gregorii Naz. Oratio 45 in sanctam Pascha la Migne, Patr. gr. T. XXXVI. p. 464.

⁴⁾ Eiusdem Oratio 36 in Theophania, sive Nativitate Salvatoris la Migne, Patr. gr. T. XXXVI. p. 312.

⁵⁾ Tertulliani Lib. II. ad uxorem c. 9 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1417).

cu inimă Domnului...” (*Orabo mente Domnum...*). Cântarea: „Pe tine Doamne te laudăm, pe tine te mărturisim...” (*Te Deum laudamus...*), care cântare se cântă în biserica occidentală mai ales la rugăciuni de laudă și de mulțumită, deși se atribuie de unii lui Ambrosie, nu e produsul lui, ci e o prelucrare a unui imn mai mare a sf. Cirigonie dela Nazianz¹⁾.

8. Sf. Ioan Ciură-de-aur † 407.

Ioan Ciură-de-aur are mari merite și ca autor de cântări religioase și liturgice. După mărturia lui Secrat, sf. Ioan a compus pentru serviciul dumnezeesc de noapte oare-cari cântări scurte, cari însă acum nu sânt cunoscute. Așisderea se afirmă că sf. Ioan Chrisostom a introdus în biserică felul cântării cunoscut sub numele de tropar, și că el singur a compus tropare pentru liturgie și pentru serviciul dumnezeesc de noapte²⁾.

9. Anatolie, patriarhul Constantinopolei † 458.

Anatolie a compus stihirile intitulate: *Ἀνατολίαν*, apoi și troparele invierii, cari se află în octoihul îndreptat și compus de sf. Ioan Damascen, cântându-se sâmbătă la vecernie. Cuprinsul acestor cântări este îndreptat în general în contra învățăturilor lui Nestorie și ale lui Eutihie, preamărește pogorirea cea plină de biruință a lui Christos în iad și fructele patimilor lui Isus Christos³⁾.

10. Sf. Roman Melodul sau Dulce-cântărețul.

Roman s'a născut în Emesia Siriei, petrecându-și viața pe lângă biserica Maicei Domnului din Constantinopole numită „ἐν τοῖς κόρσι” după urzitorul ei, prefectul orașului, mai apoi episcop din Smirna, *Chir* (Κόρσι). Roman a viețuit în a doua jumătate a secolului V și prima jumătate a secolului VI și se ține în genere de urzitorul condacelor și al icoaselor. Anume sf. Roman a compus condace și icoase la nașterea, arătarea și întâmpinarea Domnului; la ziua amintirii sf. apostoli Petru și Paul, la duminica lăsatului de

¹⁾ Cf. Gregor. Naz. *Carin. Lib. I. Sect. I. Poemat. degm. XXX. Hymnus ad Deum la L. P. Migne. Pat. gr. T. XXXVII. p. 508—510.*

²⁾ *Истор. обзоръ иконопѣви...* p. 177.

³⁾ *I. c. p. 193.*

carne, la duminica lăsatului de brânză, la duminica a patra a marelui post, la duminica florilor, la Vineria cea mare, la duminica pastilor, la măltărea la cer a Domnului și la multe alte sărbători ¹⁾. Numărul condacelor și al icoaselor compuse de sf. Roman, e, după unii, cinci sute, după alții chiar pe lângă o mie ²⁾.

În serviciul bisericesc sf. Roman e lăudat astfel: „Făcătorul de muzică, alături dumnezeescului Duh, privighitoarea, grierul dumnezeescilor cântări, fluierul bisericii pune înaintea noastră tulerora ospățul lui cel de cântări, și dintr'ânsul veseleşte pe închinătorii de Dumnezeu”. Și iarăși: „Sfeșnicul cel prea luminos și prea limpede, vioara cea de cântare, struna cuvintelor duhului celor binecuvântătoare, cântă luminat, că prin aceasta îmi dăruiești eugelare umilită cu adevărat, și inimei sdrobire mântuitoare” ³⁾.

Despre sf. Roman, Krumbacher ⁴⁾, cel mai temeinic cunoscător german al literaturii bizantine, zice că istoria literaturii timpului viitor îl va serba ca pe cel mai mare poet bisericesc al tuturor timpurilor, căci nici unul dintr'ânsii n'a știut să înspărească imnelor religioase un caracter așa de solemn și sublim ca dânsul.

II. Sf. Sofronie, patriarhul Ierusalimului † 638.

Sofronie a scris foarte multe imne bisericesti, și anume unele, cari au fost menite de sfântul însuș pentru serviciul dumnezeesc, și altele, cari serviau numai pentru zidirea morală. La cele dintâi se numără mai ales: Troparele și idiermele la nașterea lui Christos (*τροπάρια ψαλλόμενα τῇ παρασκευῇ τῶν Χριστοῦ γεννέων, εἰς τὰς ὥρας*) și în Vineria cea mare (*Ὦν ἑσπρὸν τῶν ὡρῶν τῆς μεγάλης παρασκευῆς*), stihira cea dintâi la sfințirea cea mare a apei în ziua botezului Domnului și rugăciunea cea plină de poezie: *Ἦμος ὑπερουσίς, ὑπεραγάθη...* ce se cetește tot la această sfințire.

Pentru zidirea morală, sf. Sofronie a scris prea frumoase anacreontice cântări și epigrame. Cântările anacreontice ale sf. Sofronie

¹⁾ Unele din condacele și icoasele aceste cu acrostihul: Τοῦ τακτικού Πρωμανοῦ, altele: Τοῦ τακτικού Πρωμανοῦ τὸ ἴσος, iarăși altele: Τοῦ τακτικού Πρωμανοῦ ψαλλόμενα. În urmă altele cu acrostihul: ὁ αἰνὸς Πρωμανοῦ.

²⁾ *История. обзор*... p. 197.

³⁾ Minciuł lunii lui Octomvrie, Neamțul 1845, foaia 1 și a 2.

⁴⁾ Cf. K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur*... 2. Aufl. 1897, p. 663. și 669.

preanădresc înmormântarea Maicii Domnului, nașterea lui Christos, întâmpinarea Dăminului, botezul lui Christos, învierea lui Lazar în-
tâmpinarea lui Christos cu stâlpi, pe sf. apostol Paul, pe sf. Ioan
Cuvântătorul de Dumnezeu, pe sf. Ștefan, pe sf. martiră Tecla etc.
de toate 22 de cântări. Epigramele sf. Sofronie sunt: Un epigram pe
părea de pe locul înmormântării Mântuitorului din Ierusalim și două
pe mormântul sf. Ioan Milostivul, patriarhul Alexandriei † 394.

În jumătatea întâia a secolului XIX, s'au editat dintr'un
manuscript vechiu al triodului *triodicele* sf. Sofronie, cari
până atunci nu erau cunoscute ¹⁾. Triodul amintit cuprinde
afară de cântările sf. Sofronie încă și cântările sf. Ioan
Damascen, ale lui Iosif, Teodor și Clemens Studitul, ale lui
Serghie, monah ierusalimitean ș. a. a. Astfel, cel mai vechiu
dintre scriitori de imne ai acestui triod este sf. Sofronie.
Numărul triodicilor sf. Sofronie este așa de mare, încât
ele pot ajunge mai-că pentru toate zilele patruzecimii. Trio-
dica cea din urmă laudă pe Mântuitorul înviat, celelalte
toate deplâng sufletul cel căzut, excelând toate prin deosebită
frumuseță. În triodele de acum nu se află nici o triodică
de acestea. Însă cântările împăratului Leon Înțeleptul, cari se
află în triodul vatican arată că în secolul X triodicele sf.
Sofronie erau încă în întrebuințare bisericască. Omiterea
acestei întrebuințări fără de îndoială datează din acel timp,
decând în mănăstirea Studiilor au început a se întrebuința
numai cântările părinților studiți și de când instituțiunile Stu-
diilor tot mai mult se lășiră și se primiră și de alte mănăstiri
și biserică ²⁾.

12. Gheorghie, episcopul Siracusului, născut
în Sicilia, numit de aceea în Mineiul grecesc,
Sicheliotul (Σικελιώτης), † pe la 669.

Acest părinte a scris tropare la nașterea și arătarea Domnului,
cari se cântau de credincioși în biserică la serviciul dumnezeesc public
și acasă la rugăciunile de toate zilele. Așisderea Gheorghie a scris stihire
la zăbarea amintirii s. m. m. Dimitrie (26. Octomvrie), a lui Iacob
Perșcanul (26. Noemvrie), a lui Porfirie din Ciaza (26 Februarie) ș. a.

¹⁾ Cf. A. Marti Speciegium romanum. T. IV. Romae 1840. p. 126. 225.

²⁾ Исторический обзоръ... p. 228.

13. Sf. Andrei, monah din Ierusalim, arhiepiscop al Critului † 726.

Sf. Andrei, unul din cei mai mari innologi ai bisericii ortodoxe, a compus o mulțime mare de imne, cari se disting prin adâncimea ideilor și frumusețea formei. Lucrările cele mai însemnate ale lui Andrei relative la cântarea bisericească sunt următoarele :

Triodicele lui la pavecernița în duminica florilor, apoi triodicele lui la utrenie: luni, marți, miercuri și joi, în săptămâna patimilor; *canoanele* lui la învierea lui Lazăr, în duminica miropurtătoarelor, la nașterea Maicei Domnului și a sf. Ioan Botezătorul și la zămislirea sf. Anne; *stihurile lui înseș-glasuitoare* (самогласны) la întâmpinarea Domnului, la înălțarea onoratei cruci, la nașterea lui Christos, în ziua sf. apostoli Petru și Paul și a sf. apostol Andrei. Iară lucrarea cea mai însemnată a sf. Andrei este, fără indoială, *canonul lui cel mare*, carele constă din 250 de tropare și se numește și este mare nu numai pentru mulțimea stihurilor și a troparelor ci și pentru cuprinsul lui, pentru sublimitatea ideilor, pentru profunditatea simțămintelor ce le expune și pentru puterea sau energia expresiunii. Acest canon se cerește de două ori în postul cel mare, și anume, unele părți la pavecernița cea mare a celor dintâi patru zile, apoi întreg joi, în a cincea săptămână la utrenie ¹⁾. Sf. Andrei i-se atribuie și canonul de pocăință către Domnul nostru Isus Christos: „Acum mă apropiu eu păcătosul și însărcinatul către tine, stăpânul și Dumnezeul meu...” și canonul rănduiclii la ieșirea sufletului: „Veniți de vă adunați toți...” ²⁾.

În serviciul dumnezeesc se preamărește sf. Andrei în următorul mod: „Ce te vom numi pe tine acum Andrei? Sihastru, carele întunecă pornirile patimilor. Slujitor cu sfințenie, lucrător evangheliei lui Christos? Alăută, care cântă, a duhului trâmbiță, care toate el

¹⁾ Cf. A. N. Муратов. Briefe über den Gottesdienst der morgenländischen Kirche. Übers. v. Edw. Murali. Leipzig 1838, S. 77 u. 78.

²⁾ Acest canon din urmă provine într'un manuscris grecesc al bibliotecii sinodale din Moscova, sub titlul: Κένωσις παρακλητικῆς τοῦ ἁγίου Ἀνδρείου εἰς φορητικὸν καὶ ἐν ἰνσκηπῶν: Παιγμὰ τοῦ Ἀνδρείου Κρήτου τοῦ Ἱεροσολιμίτου.

veselești? Noi David te cunoaștem, 'căci ai săltat înaintea sicriului darului și a testamentului celui nou, înțelepte" ¹⁾.

14. Sf. Gherman, patriarhul Constantinopolei, luptătorul pentru sf. icoane † 740. ✓

Sf. Gherman I. i se atribue mai multe imne ²⁾, și cu deosebire stihirile la următoarele sărbători: La întâmpinarea Domnului, la nașterea Născătoarei de Dumnezeu, la serbarea amintirii sf. Ilie, la tăierea capului sf. Ioan Botezătorul, la serbarea amintirii martirilor Eustafie (20 Septembrie), Dimitrie, Pantelemon, Precopie (8 Iulie), Serghie (31 Decembrie), a apostolilor Ioan, Andrei, Petru și Paul, Filemon, a sf. Ioan Gură-de-aur, a lui Vasile cel mare, a lui Nicolae, Atanasie, a sf. Simeon Stălpnicul, a sf. Eufimie cel Mare (20 Ianuarie) ș. a. a.

15. Sf. Ioan Damascen, monah al mănăstirii sf. Sava, mărturisitor al sf. icoane, cunoscut teolog și imnolog, († înainte de 754).

Sf. Ioan Damascen a scris *canoane* pentru felurite sărbători și zile ale anului bisericesc, dintre cari cel mai frumos este canonul cu stihire ce se cântă la paști, o cântare foarte solemnă și dulce, exprimând bucuria despre învingerea morții și a iadului.

Sf. Damascen a scris *canoane* la nașterea și arătarea Domnului în versuși, la cincizecime (cu inscripțiunea: *Ἡμέρα Κυρίου Ἰωάννου τοῦ Ἀρχιδά*), la paști cu stihiri, la înălțarea la cer a Domnului cu stihiri la schimbarea la față a Domnului, la bunavestire, la adormirea Maicei Domnului cu irmosul: „*Deschide-voiu gura mea și se va umplea de duhul etc.*”, la nașterea Maicei Domnului; la serbarea amintirii sf. Ioan Înaintemergătorul, a sf. proroci Isaia, Ilie și Elisei; la serbarea amintirii sf. apostoli Petru și Paul, a sf. Ioan, Andrei și Anania; *canoane* în onoarea sf. Vasile cel Mare, a sf. Cirigorie dela Nissa, a sf. Ipolit Romanul, a lui Epifanie, Ioan Gură de aur și Nicolae din Mira Lichiel; în onoarea sf. m. m. Ștefan, sf. Teclă, sf. Eufimie sf. 40 de martiri din Sebastia, sf. Cosma și Damian, sf. Eustratie și a amicilor lui, sf. Arsenie, Teofil și Conon; în onoarea cuviesului Teodesic, Eufimie, Maxim, Simeon Stălpnicul, Hariton și Roman Cântărețul,

Sf. Ioan a fost cel dintâi, care a scris *irmoase*. Așîș-derea a compus sf. Ioan Damascen *troparele* cunoscute și

¹⁾ Cf. Minciul lunei lui Iulie, pag. 12 și 14.

²⁾ Cf. K. Krumbacher, l. c. p. 668.

adescori uzitate: „Miluiește-ne pe noi Doamne . . .”; „Doamne miluiește-ne pe noi, că intru tine am nădăjduit . . .”; „Ușa milostivirii, deschide-ni-o nouă binecuvântată Născătoare de Dumnezeu . . .”¹⁾. A mai compus sf. Ioan și imnul cel frumos ce se cântă la liturghia sf. Vasile — afară de Joia și Sâmbăta cea mare — adică: „De tine se bucură cea plină de dar toată făptura . . .”. Însă opera cea mai însemnată a sf. Ioan Damascen în privința cântării este îndreptarea și completarea octoihului. Deși nu se poate spune fără doar și poate, că Ioan Damascenul a inventat cele opt tonuri ale cântării bisericești, totuși nu încapă îndoială, că el a regulat și a adus într'un sistem cântarea bisericească din timpul său și a scris o mare parte a imnelor bisericești ce se cântă după cele opt tonuri, îndreptând și completând astfel octoihul așa, că acesta a devenit una din cele mai renumite cărți liturgice ale bisericii ortodoxe. Damascen nu e așadar inventatorul octoihului, care carte liturgică e cu mult mai veche, ci numai reformatorul și îndreptătorul lui²⁾.

În serviciul bisericesc al zilei sf. Ion Damascen, cântă biserica despre dansul următoarele: Ce te vom numi pe tine, sfinte? Ioan cuvântător de Dumnezeu sau David cel dulce cântător? Alăută de duhul purtată, sau fluier păstoresc? Indulcind auzurile și gândurile, veselind adunările bisericii, și cu cuvintele cele ca mierea curgătoare luminezi marginele, roagă-te să se măntuiască sufletele noastre”. Și iarăși: „Fluier cu dulce glas, trâmbiță mare glăsuitoare, alăută dulce zicătoare, dumnezească vioră răsunătoare, canon bine întocmit, organ frumos cântător, insuflat cu suflările Mângăitorului te-ai arătat, Ioane, și mângăi sufletele noastre”³⁾.

¹⁾ Leon Allatii v. 1660, cunoscutul apărător al unirii bisericii ortodoxe cu cea latină, scrie că lui îi sunt cunoscute „troparia Damasceni prope innumera, in varias festivitates” (Allatii Proleg. ad op. Damasceni; Ioannis Alberti Fabricii Bibliotheca graeca sive Notitia scriptorum veterum Graecorum, Tom. IX. Hamburgi 1804, pag. 741).

²⁾ Cf. K. N. Sath'as, 'Ιστορίαν δοξάμων περί τοῦ θεῶν καί τῆς μουσικῆς τοῦ Βασιλειανῆ. Veneția 1878, p. 159 și 166.

³⁾ Minciuul luni la Decembrie, p. 11.

16. Sf. Cosma Melodul din Ierusalim, dela 743 episcop al Maiumei sau Constantiei din Palestina, numit Ierusalimiteanul sau Aghiopolitul¹⁾.

Imnele cele mai însemnate ale sf. Cosma, cari în cărțile bisericesti adeseori poartă titlul „ale lui Cosma Ierusalimiteanul sau ale monahului”, sunt următoarele :

Canonul lui la duminica stălpărilor, o cântare solemnă și dintre toate cântările sf. Cosma cea mai frumoasă, apoi canonul lui la adormirea Maicii Domnului, la năsterea lui Christos²⁾, la înălțarea onoratei cruci³⁾, la întâmpinarea Domnului, la botezul și la schimbarea la față a Domnului și la cincizecime: *triodicele* pentru Iunia, marția, miercuria și joia săptămânei patimilor, *canonul* în joia cea mare, *patruodica* în sâmbăta stălpărilor și în sâmbăta cea mare. Cea de pe urmă se prefăcu mai târziu în canon deplin. Așisderea a compus sf. Cosma *canoane* în onoarea lui Iosif, logodnicul sf. Marii, a împăratului și prorocului David, a sf. m. m. Gheorghic și a sf. Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu⁴⁾.

Arhiepiscopul Nichifor Teotoche († 1800) scrie, că sf. Cosma a compus și cântarea Născătoarei de Dumnezeu : „Ceea ce ești mai cinstită decât heruvimii...” Deși nu ni induce izvorul, de unde a scos aceasta, totuș afirmarea lui pare să fie adevărată, deoarece în patruodica sâmbetei celei mari, compusă de Cosma, dăm de cântarea aceasta, fiind ea imnosul odei a 9⁵⁾.

¹⁾ Der Beiname 'Iepozolimitēs oder 'Aγιοπολίτης bezieht sich auf den langwährigen Aufenthalt Kosmas im Kloster des hl. Sabbas. L. Krumbach's, L. c. p. 674; Suidas (Σουδάς) († 970) zice de sf. Cosma următoarele : Într'un timp cu Ioan Danaiscen a înflorit Cosma Ierusalimiteanul, bărbat sublim, care cânta o cântare de tot acustic. Canoanele ionice ale lui Ioan și Cosma erau mai pe sus de toate amănarea și vor rămânea așa până la sfârșitul secolilor (Suidas Lexicon... 2^{ed.} God. Bernh. d'y, Halle et Brunswigae 1834—1853, I. 2. p. 10281).

²⁾ Cu acrostihul : Χριστός ἡρωδοταίς, ἦν ἕξεν ἡεὶς μίην,

³⁾ Cu acrostihul : Σενορῆ παρορθός, ἕμιον ἱερατόγρον;

⁴⁾ În condaciarul bibliotecii sinodale din Moscova (Κοδωνάριον Νο. 287) se află încă icoase și 14 condace la adormirea Maicii Domnului cu acrostihul : Τοῦ πατρὸς Κόσμα.

⁵⁾ Иероп. обзоровъ т.к. p. 205 și 206. Partea întâia a cântării Născătoarei de Dumnezeu, adică cuvintele : „Cuvântare cu adevărat, să te înalți pe tine, Născătoare

Într'un manuscris al bibliotecii din Oxford, se numește Cosma compunătorul octoihului, de sigur în înțelesul, că el a luat parte cu Ioan Damascen la completarea și îndreptarea octoihului și că Cosma a fost cel dintâi după Ioan Damascen, care a compus imnoase după tenuri ¹⁾.

În ziua amintirii sf. Cosma se cântă despre dânsul: „Biserica strălucește și cu înaltă vestire chiamă pe fiii tăi să se bucure împreună. Căci viața duhului, alăuta cea îndumnezeită chiamă împreună pe toți tainic la ospaț, punând înainte glăsurile și cântările ei cele de miere-curgătoare și de Dumnezeu grăite, Cosma dumnezeescul și măritul ²⁾”

17. Sf. Sava Savaitul, monah din mănăstirea sf. Sava, compunător de imne din secolul VIII.

Leontie, învățăcelul și biograful sf. Stefan ³⁾, îl numește pe Stefan scriitor de cântări, frumusețea mănăstirii, marele părinte, bărbat îmbunătățit. În cărțile bisericesti se află următoarele lucrări ale sf. Stefan Savaitul: Canon la tăierea împrejur a Domnului (κατά την εορτήν της Υπερβίου), canon la serbarea preacuviosului părinte Chiriac Sihastrul (29 Septemvrie), cononul preacuviosilor părinți uciși în mănăstirea sf. Sava (20 Martie) ș. a. ⁴⁾.

18. Gheorghie, episcopul din Amastris în Pallagonia († pe la 816).

După Nicodim Agluernul, editorul sinaxarului grecesc, să fie canoanele sfinșilor, ce poartă numele lui Gheorghie, lucrări ale acestui parinte. Acești sfinși însă sunt: Sf. Carp și Papii, Nestor, Archip, Partenic, Agapie, sf. Christiana și cononul sf. cruce, de toate 7 canoane ⁵⁾.

19. Teodor, după mănăstirea care petrecea, numit Studitul † 826.

În mănăstirea Studișilor se ocupau monahii, pe lângă altele, cu compunerea imnelor și cu cântarea, producând în

de Dumnezeu, cea puterea țerată și cu totul fără prihană și Maica Dumnezecului nostru” s'a compus mai târziu, și anume înainte de secolul XIV, se pare că de sare care monah de pe muntele Atonului (Vezi: Rânduiala pomenirii cuv. părinți, cari în sf. munte al Atonului au strălucit cu sihăstia. București 1900, p. 38).

¹⁾ Истоп. обзоръ . . . p. 295.

²⁾ Минеиul pentru luna lui Octomvrie, p. 71.

³⁾ Cf. Krumbacher, l. c. p. 194 și 688.

⁴⁾ Истоп. обзоръ etc. p. 298.

⁵⁾ Истоп. обзоръ . . . p. 300.

privința acestei lucruri foarte însemnate, cu cari au înăvuit rânduiețile și serviciile bisericesti. Cel dintâi dintre părinții acestei mănăstiri, carele a excelat pe acest teren e sf. Teodor. Lucrările lui cele mai însemnate sunt: *Canonul deplin* (cu oda a II) pentru sâmbăta lăsatului de carne (cu acrostihul *Τὸ ἀναζήσιον Θεοδώρου*), *canonul* pentru duminica lăsatului de carne, *canonul deplin* (cu oda a II) pentru sâmbăta lăsatului de brânză, *canonul* pentru duminica a treia a marelui post, *triodicele* pentru postul cel mare, 35 la număr, *patruodicele* pentru sâmbăta a 2, a 3, a 4 și a 5 a marelui post, și mai multe *stihiri* din Minei¹⁾. Așisderea să fi compus Teodor Studitul o *mare parte a imnelor ce se cântă astăzi la serviciul înormântării Domnului nostru Iesus Christos și canonul la re'introducerea cinstirii sf. icoane*, care după triodul vechiu grecesc se cânta în duminica ortodoxiei, după utrenie²⁾.

20. Iosif, fratele sf. Teodor Studitul, Mărturisitorul și Arhiepiscopul Tesalonicului
† pe la 830.

Nichifor Calist († după 1340), numărând între scriitorii cântărilor bisericesti pe Iosif Studitul, zice, că el și fratele său Teodor, după Cosma din Maiuma, care a compus triodicele pentru săptămâna patimelor, au scris triodice și pentru alte zile ale marelui post, au adunat aceea ce până în timpul lor se cânta în postul cel mare, au adus aceste cântări în rânduială și adăogând la ele stihiri și tropare, au compus *triodul*³⁾. Afară de cele dintâi triodice pentru cele șase săptămâni ale marelui post se țin, în Triod, ca lucrări ale lui Iosif, încă următoarele: *Canonul* pentru duminica

1) Așa a scris sf. Teodor *stihiri* la 11, 13, 17, 20 și 29 Ianuarie, la 11 Februarie, la 23 Aprilie, la 23 Septembrie, la 6 și 20 Octombrie, la 3, 8, 13, 27 și 28 Noembrie și la 11, 20, 22 și 23 Decembrie.

2) *Истор. описан.* ... p. 302 și 306.

3) Cf. K. Krumbacher, l. c. p. 686, unde se induce titlul triodului din biblioteca vaticană, care triod se compune numai din imne ale lui Teodor și Iosif Studitu: *Τροπῶν τῶν ἀπὸ τοῦ ἀρχόμενου ἀπὸ τῆς κυριακῆς τοῦ τελευτῶν καὶ τοῦ παρωμένου καὶ καταλήγοντι τῆ παρασκευῆ τοῦ Ἀυγάρου, ποιήματα Ἰωσήφ καὶ Θεοδοῦρου τοῦ Στουδίτου τῶν ἀποστόλων* (Cod. Vaticanus gr. 786 s. 15).

Fiului pierdut, *patruodicele* pentru sâmbetele postului mare, de toate patru *stihiri și triodice* pentru cinci zile ale săptămânii hrânzei ¹⁾.

21. Sf. Nicolai Mărturisitorul, urmașul sf. Teodor în conducerea mănăstirii Studitilor.

El a scris stihiri pentru întâia săptămână a marelui post și canonul în onoarea sfântului Teodor Stratilat (8 Februarie) ²⁾.

22. Clementie Studitul, după sf. Teodor al doilea igumen al mănăstirii Studitilor.

După Nicodim Aghioritul a scris Clementie canoane în onoarea Maicii Domnului și a altor sfinți ³⁾. Așisderea se cetește numele lui Clementie asupra troparelor Născătoarei de Dumnezeu în canoanele celor 7 tineri din Efes (4 August), ale prorocului Moisi (4 Septembrie), ale arhanghelilor și în duminica înaintea nașterii lui Christos ⁴⁾.

23. Ciprian Studitul, învățăcelul sf. Teodor Studitul și amic al lui Ignatie, patriarhul Constantinopolei.

Lucrările sf. Ciprian sunt următoarele: *Stihirile* la serbarea amintirii sf. Simeon Stâlpuicul, la înălțarea enoratei cruci, la arhanghelul Mihail, la serbarea amintirii profetului Daniil, la înainte serbarea nașterii Domnului, la serbarea amintirii arhidiaconului Stefan, a copiilor celor uciși de Irod, a lui Efrem Sirul (28 Ianuarie), a celor 40 de martiri (9 Martie), a sf. Procopie (8 Iulie), a sf. Macrine (24 Iulie) ș. a. ⁵⁾.

24. Teoctist, monah studit, contimporan al fericitului Ciprian.

Lui Teoctist monahului se atribuie: canonul la acatistul Domnului nostru Iesus Christos și canonul la acatistul sf.

¹⁾ Истоп. обзоръ пѣснопѣви . . . p. 310.

²⁾ Cf. S. Nicolai Studitae vita la Fr. Combefis, Auctarium revivissimum Bibliothecae Graecorum Patrum, T. II Patr. 1672, p. 890 sq. și la Migne, Pat. gr. T. CV, p. 863 sq.

³⁾ Νικοδημος τοῦ Ἀγιορείτου Συναγωγή T. 2 p. 316.

⁴⁾ Истоп. обзоръ . . . pag. 312.

⁵⁾ Ibid. p. 313.

Nicolae, apoi rugăciunea la Maica Domnului, la ingerul păzitor, la Domnul nostru Isus Christos, și felurite stihire și canoane ¹⁾.

25. Teosterict, monah din Bitinia și învățăcel al lui Nichita Mărturisitorul.

El a compus canonul Maicei Domnului, care se începe cu cuvintele: „*De multe ispite fiind cuprins...*” și care canon face cuprinsul principal al acelei rânduieli liturgice, care în orologhiile bisericii noastre poartă numele „Onoratul Paraclis al prea sfinței Născătoare de Dumnezeu” ²⁾. Acest canon se numește *παράκλητικός κανών* pentru aceea, că deșteaptă pe omul păcătos la speranță întru ajutorul Maicei Domnului și la pocăință.

26. Sf. Teofan Ciraptul (numit și Mărturisitorul), mitropolit din Nicea, † după 843.

Sf. Teofan (*Θεοφάνης ὁ Ἰραπίτης*) a scris foarte multe canoane, dintre cari cele mai cunoscute sunt: canonul ce se cântă la înmormântarea celor răpăosați, canonul Născătoarei de Dumnezeu pentru duminica a treia după paști, canonul la înjumătățirea serbării paștilor, canonul Duhului sfânt la pavenița pogoririi Duhului sfânt, canonul duminicii ortodoxiei ce se cetește la utrenie și canonul ce se cetește la paveniță, apoi canonul, care se cetește la mijlocul săptămânei a patra a postului mare și canonul ce se cetește în sâmbăta lui Lazăr (până la oda VI.). A mai scris Teofan și stihiri la unele zile ale anului bisericesc și așisderea se atribuie lui multe canoane, la cari nu se află în cărțile bisericești numele autorului.

Lucrările lui Teofan în special sunt următoarele: opt canoane ale sf. ingeri, după numărul celor opt tonuri ale Octoihului; canoane ale celor răpăosați tot după numărul tonurilor Octoihului, celinduse sămbăta. La acrostihul canonului tonului al 5, e pus numele lui Teofan: *Θεοφάνης ὁ Ἰραπίτης* și *καὶ νεκρῶς κανών*. Canonul tonului al șaselea se cântă și la înmormântarea celor răpăosați. Apoi a compus sf. Teofan

¹⁾ Cf. L. A. Fabricii Bibliotheca graeca T. XI p. 83.

²⁾ Cf. Ceaslov, Neamtul 1848 p. 365—370.

canoanele sf. apostoli și canoanele Născătoarei de Dumnezeu. Din *Pentecostar* se numără la lucrările lui Teofan: Canonul Născătoarei de Dumnezeu pentru duminica a treia după paști, canonul la înjumătățirea serbării paștelor, canonul Duhului sfânt la pavecernița pogoririi Duhului sfânt; iar din *Tried* se numără la lucrările sf. Teofan: Canonul duminicii ortodoxiei ce se citește la utrenie și canonul ce se citește la pavecerniță, canonul care se citește la mijlocul săptămânii a patra a postului mare și canonul ce se citește în sămbăta lui Lazar (până la oda a șasa). Sf. Teofan a scris mai departe canoane: La bunăvestirea Maicei Domnului până la oda a șasa; în onoarea sf. Teodor Graptul (27 Decembrie) și Teofan al Sigrianei (12 Martie); la soborul sf. Ioan Înainte-mergătorul (7 Ianuarie); în onoarea profetilor Malahia, Isaia, Zaharia, Osea, Ioel, Obadia, Naum, Avacum, Zefania, Ageu, Daniil; în onoarea apostolilor: Petru și Timotei, Onesim, Vartolomei și Varnava, Iuda, Ștefan, Matia și Tit, Toma, Iacov Alfeu și Iacov fratele Domnului, Filip și Matei; în onoarea sf. părinți: Ananie din Alexandria, Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu și Ignatie, Nichifor, Leon Romanul și Policarp, Sofronie și Ciril Ierusalimitanul, Nichifor și Ciril Alexandrinul, Vavila, Dionisie Areopaghitul, Ierotei, Ioan Gură-de-aur, Grigorie din Neecesarea, Proclu, Amfilohie, Petru Alexandrinul și Spiridon al Trimitunde; în onoarea preacuvioșilor părinți: Antonie, Macarie, Efrem, Martinian, Teoctist, Ilarion, Teodor Studitul, Nil și Sava Stinșitul; a martirilor: Ecaterina, Agafia, Sofia și Eugenia; a martirilor: Nichifor (9 Februarie), Acacie (7 Mai), Teodor Stratilat (8 Iunie), Panteleimon (27 Iulie), Mamant (2 Septembrie), Vavila (4 Septembrie), Sozont (15 Septembrie), Nichita (20 Septembrie), Serghie (7 Octombrie), Areta (24 Octombrie), Dimitrie, Gurie (15 Noembrie), Platon (18 Noembrie), Benedict (19 Noembrie), Tirs (14 Decembrie), Lucian Mărturisitorul (15 Octombrie) și Irinarch (28 Noembrie). Iar stihiri a scris sf. Teofan la 11 Ianuarie, la 25 Martie, la 23 Aprilie, la 1 Iulie, la 15 August, la 15 și 26 Septembrie, la 9 Octombrie, la 1 Noembrie și la 5 Decembrie. La arătarea Domnului a scris sf. Teofan vreo treizeci de stihiri, cari în serviciul bisericii de acum se ceteșc dela al 2 până la 6 Ianuarie, șase în fiecare zi¹⁾.

În serviciul bisericesc se preamărește sf. Teofan în următorul mod: „Ca un luminător prea vederos luminezi toată lumea cea de sub soare cu lumina dogmelor tale, ca David mișcându-și vocea ai cântat cântări vrednice de laudă sfinților lui Dumnezeu și le-ai trimis în tot pământul. Pentru aceea te-ai mărit ca un vrednic, sfințit înainturule Teofane²⁾).

¹⁾ Исторический обзор... p. 316.

²⁾ Mineul pentru luna lui Octombrie, p. 60.

27. Serghie Aghiopolitul, monah Ierusalimitan și mărturisitor pe timpul împăratului Teofil (829—842).

El a scris stihiri la intrarea și la nașterea Maicii Domnului. În triedul vechiu vatican sunt introduse între altele și imnele lui Serghie ¹⁾

28. Casia, Casiana, Icasia, călugăriță, viețuia pe la începutul secolului al IX., născută 810.

Gheorghe Codinos, descriind anticitățile constantinopolitane, amintește și despre mănăstirea Icasiei, pe care a făcut-o această fecioară monahă. Mănăstirea Icasiei, scrie el, a făcut-o fecioara Icasia. Călugăriță virtuoaasă, prea frumoasă și înțeleaptă ²⁾. Casia să fi scris pe timpul împăraților Teofil (829—842) și Mihail (842—867) multe canoane, stihiri și alte imne bisericesti ³⁾. Însă în cărțile bisericesti nu se află acum canoane cu numele Icasiei, ci numai irmoase, și anume irmoasele sâmbetei celei mari până la oda 6. Pentru aceea dăm în cărțile bisericesti de stihiri, cari i se atribue Casiei, și anume i se atribue stihirile: La nașterea lui Christos, miercuri în săptămâna a șaptea a marelui post, la serbarea amintirii martirilor Samon și Aviv (15 Noemvrie), la nașterea sl. Ioan Botezătorul, la serbarea amintirii martirilor Eustratie și Auxentie (13 Decemvrie).

29. Metodie Mărturisitorul, patriarhul Constantinopolei († 846).

Metodie a scris rânduiala pentru serbarea ortodoxiei, apoi rânduiala la primirea în biserică a celor, cari se întorc la ortodoxie și așezderea se cetește în unele manuscrite,

¹⁾ Cf. A. Mari Spicileg. rom. T. IV. p. 7.

²⁾ Ἡ μονὴ τῆς Ἰκασίας ἐκτίσθη παρὰ Ἰκασίας μοναχῆς εὐσεβεστάτης καὶ πρῶτης ἁγίας τῆς εἰδὸς, ἣτις ἐσχημάτισεν οὐρανὸν καὶ κανόνας πολλοὺς καὶ πηχὴς ἔκαστα καὶ ἀνεκδιμήματα ἐποίησε καὶ ἐμελεῖσθαι ἐν ταῖς χρόναις Θεοφύλου τοῦ βασιλέως. — Georgii Codini De acedificis Constantinopolitanis La I. P. Migne C. DLVII. p. 608 n. 123.

³⁾ De imnografia Casia sive Krumbacher, că în imnele sale dă pe față mare independență și un simțământ adânc, că toate imnele ei se disting prin originalitatea ideilor și prin expresiune puternică. K. Krumbacher, l. c. p. 677 și 713.

numele acestui patriarh, la rânduiala logodnei, la cea a binecuvântării celor căsătoriți și la a doua nuntă ¹⁾. Din imnele sf. Metodie sunt cunoscute: stihirile lui Metodie în ziua împăraților Constantin și Elena.

30. Ignatie, monah și diacon, apoi la fine mitropolit al Nicheii († pe la 860).

A scris canoane în onoarea martirei Tatiana (12. Ianuarie), a celor 42 martiri din Amorea (6. Martie), a mărturisitorului Iacob episcopul (21. Martie), a lui Teodor Studitul (11. Noemvrie) etc. ²⁾.

31. Fotie, patriarhul Constantinopolei († 891).

El a scris un canon și două stihiri în onoarea sf. Teofan Mărturisitorul (14. Iunie) și așisderea să fi compus și rânduiala cea mică a sfințirii apei ³⁾.

32. Gheorghie, mitropolit din Nicodemia în Bitinia (dela 860 înainte), contimporan și amic al lui Fotie.

Imnele ce se atribuie acestui sf. părinte sunt următoarele: Canonul la înainte-serbarea lunii-vestiri a Maicii Domnului, canonul la intrarea în biserică a Maicii Domnului ⁴⁾, canonul în onoarea sf. Pelaghii (8. Octomvrie), a sf. m. Procopie (8. Iulie), canonul la înainte-serbarea arătării Domnului, canonul la strămularea moaștelor sf. Ignatie (29. Ianuarie), canonul pentru duminica vameșului și a fariseului, canonul la punerea hrăului Maicii Domnului (31. August) și multe alte canoane ⁵⁾.

33. Sf. Arsenie arhiepiscop din Corfu din secolul IX.

Arsenie a scris canonul la rânduiala oleo-ungerii ⁶⁾, apoi două stihiri în onoarea arhanghelului Mihail, stihiri în onoarea apostolilor Petru și Paul și a protocului Ilie ⁷⁾.

¹⁾ La aceste rânduieli liturgice se afla numele patriarhului în codicile barbarene al euhologhiului. Cioară nu amintește în euhologhiul său de autorul acestor rânduieli, deși le-a editat din codicile amintite.

²⁾ Dela mitropolitul Ignatie avem și o colecțiune de 24 sentențe jambice de cuprins religios, rânduite după alfabet. Cf. K. Krumbachet, l. c. p. 717.

³⁾ Исторический обзор... p. 343.

⁴⁾ Cu asteriscul: Σὺ τῆς γάρ, δεσποίνης, τῆς ἰσχυρῆς ζωῆς.

⁵⁾ Исторический обзор... p. 350—356.

⁶⁾ Cu asteriscul: Ἐὐχὴ ἑλισσομένη Ἀρσενίου.

⁷⁾ Исторический обзор... p. 356.

35. Mitrofan, episcopul Smirnei, contemporanul patriarhului Ignatie și a lui Fotie.

El a scris canoane pentru prea sfânta treime după numărul celor opt glasuri¹⁾. Așisderea a scris Mitrofan și canoane în onoarea Maicei Domnului.

35. Efrem, episcopul Cariei (Καρίας), contemporanul lui Fotie.

În Minei se înscamnă cu numele lui Efrem al Cariei stihurile la Ioachim și Anna (9 Septembrie), la sf. m. m. Eustatie și Teopist (20 Septembrie), la Cosma și Damian (1 Noembrie), la arhanghelul Mihail, la apostoli Petru și Paul, la Adrian și Natalia (26 August).

36. Anatolie, episcopul Tesalonicului din secolul 9.

Anatolie a scris foarte multe stihiri dintre cari merită cu deosebire să fie amintite: stihirile pentru ziua amintirii sf. Dimitrie din Tesalonic, apoi stihirile la nașterea lui Christos și la înainte-serbarea ei, la arătarea Domnului, la nașterea și adormirea Maicei Domnului.

Să mai fi compus Anatolie stihiri și la serbarea amintirii arhanghelului Mihail, a înainte-mergătorului Ioan (24 Iunie), a profecilor Zaharie și Daniil (17 Decembrie), a sf. martiri: Gheorghie, Precopie (8 Iulie), Manuil (17 Iunie), Pantelemon (27 Iulie), Agatonie (22 August), Proh (12 Octombrie), Areta (24 Octombrie), Cosma (1 Noembrie), Chirie (1 August), a sf. martire: Varvara (4 Decembrie), Christina (24 Iulie), a apostolilor: Andrei (30 Noembrie), Luca (18 Octombrie), Toma (6 Octombrie), a prim-martirului Stefan, a sf. Mariei Magdaline (22 Iulie), a sf. părinți: Vasile cel Mare (1 Ianuarie), Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu (25 Ianuarie), și Ioan Gură-de-aur (27 Ianuarie), a sf. Ioan Milostivul (12 Noembrie), Clement, episcopul Anchirei (23 Ianuarie), Ignatie Purtătorul de Dumnezeu (20 Decembrie), Spiridon, episcopul Trimitundeii (pe insula Cipru) (12 Decembrie) și Paul, arhiepiscopul Constantinopolei (16 Noembrie), a preș. envioșilor: Antonie (17 Ianuarie), Macarie (19 Ianuarie), Efrem Sirul (28 Ianuarie), Auxentie (14 Februarie) și Ilarion (21 Octombrie)²⁾.

¹⁾ După glasul al 4. se află creștutul: Τέταρτος ἕκτος τῶν ὀκτῶν ἁγιογραφῶν.

²⁾ Исторический обзор... p. 358.

37. Iosif Imnograful, născut în Sicilia, monah și spiritual în Constantinopole († 883¹⁾.

Iosif a compus foarte multe imne, mai mult decât oricine altul, numindu-se din această cauză scriitor de cântări. Iară din imnele lui Iosif trebuie să se numiască mai întâi 48 de canoane pentru serviciul divin al fiecărei zile din săptămână, și anume pentru luni canoanele Mântuitorului, pentru marți ale prorocului și înainte-mărgătorului Ioan, pentru miercuri ale Născătoarei de de Dumnezeu, pentru joi ale sf. Nicolae, pentru vineri ale sf. cruci și pentru sâmbătă ale tuturor sfinților, având fiecare zi tot câte 8 canoane ale celor opt tonuri.

Aceste canoane erau adunate într'o carte deosebită *ταπεινάριον*, un tel de Octeih nou, diferit de Octeihul sf. Ioan Damascen și indeplinit cu canoanele sf. Teofan Ciraptul pentru zilele săptămânale. Așisderea a lăsat Iosif mănăstirii, în care a petrecut, deună Triode, unul pentru patruzecime și altul pentru timpul dela paști până la cincizecime. Pentru triodul după paști până la cincizecime a scris Iosif 30 de triodice, apoi treparele Maicei Domnului în canonul pascal, canonul la înălțarea Domnului, canonul duminicii Samarinencei și patruodicele pentru sâmbetele dela paști până la cincizecime.

Mai departe i se atribuie acestui Iosif 9 canoane la înainte-serbări, și anume la înainte-serbarea arătării Domnului trei canoane, la înainte-serbarea nașterii lui Christos două canoane, la înainte-serbarea nașterii, adormirii și a intrării în biserică a Maicei Domnului câte unul, și la înainte-serbarea înălțării onoratei cruci a Domnului un canon.

A mai compus acest Iosif canoane: la Țrhanghelul Ciavru (13 Iulie), la serbarea amintirii sf. apostos Ioan Teologul (26 Septembrie), la mutarea moaștelor apostolului Vartolomeu (25 August), la serbarea amintirii soborului sfinților 70 de apostoli (4 Ianuarie), apoi a apostolilor: Arhip (19 Februarie), Irodion și Agav (8 Aprilie), Aristarh (14 Aprilie), Iason (29 Aprilie), Andronic (17 Mai), Carp (26 Mai), Achila (14 Iulie), Prohor (23 Iulie), Codrat (21 Septembrie), Stahic (31 Octombrie), Filip (11 Octombrie), Luca (18

¹⁾ Zina amintirii acestui Iosif e 3 Aprilie. Despre viața lui cf. *Ioannis magnae ecclesiae ducos et oratoris. Sermo in vitam S. P. N. Iosephi Hymnographi* la Migne, Patr. gr. T. CV. p. 940—976.

Octomvrie), Erast (10 Noemvrie), Filemon (22 Noemvrie); la serbarea amintirii sfinților părinți: Ioan Ciură-de-aur (27 Ianuarie), Vucol (6 Februarie), Leon al Calaniei (20 Februarie), Vasile al Hersonului (7 Martie), Marcu al Arcusei (29 Martie), Ipatic (31 Martie), Antipa (11 Aprilie), Martin (13 Aprilie), Simeon al Persidei (17 Aprilie), Simeon al Ierusalimului (27 Aprilie), Antim (3 Septemvrie), Foca (22 Septemvrie), Averchie (22 Octomvrie), Achepsim (3 Noemvrie), Gîrgorie al Acragantelor (23 Noemvrie), Ambrosie (7 Decemvrie), și Eleuterie (15 Decemvrie); la serbarea amintirii martirilor: Ermil (13 Ianuarie), Neofit (21 Ianuarie), Agatanghel (23 Ianuarie), Isichie (2 Martie), Ciprian (3 Martie), Agapie (15 Martie), Hrisant (19 Martie), Vasile presviter din Anchira (22 Martie), Teodul (5 Aprilie), Eupsihic (9 Aprilie), Terentie (10 Aprilie), Agapie (16 Aprilie), Maxim (28 Aprilie), Timotei (3 Mui), Dionisie (18 Mai), Talaleu (20 Mai), Terapent (28 Mai), Vasilisc (22 Mai), Eutihie (28 Mai), Ermie (31 Mai), Eusignie (5 August), Corneliu (13 Septemvrie), Calistral (27 Septemvrie), Proh (12 Octomvrie), Carp (13 Octomvrie), Nazarie (14 Octomvrie), Loghin (16 Octomvrie), Andrei (17 Octomvrie), Iar (19 Octomvrie), Artemie (20 Octomvrie), Marchian (25 Octomvrie), Zenobie (30 Octomvrie), Epimah (31 Octomvrie), Cosma (1 Noemvrie), Achepsim (3 Noemvrie), Onisifer (9 Noemvrie), Mina (11 Noemvrie), Mercurie (25 Noemvrie), Iacob Perseanul (27 Noemvrie), Clement Romanul (24 Noemvrie), Stefan (28 Noemvrie), Paramon (29 Noemvrie), Sevastian (18 Decemvrie), Bonifație (19 Decemvrie), și a martirelor: Eufimie (11 Iulie), Olimpiada (25 Iulie), Minodora (10 Septemvrie), Haritina (5 Octomvrie), Anastasia (29 Octomvrie), și Iuliana (21 Decemvrie); la serbarea amintirii cuvioșilor și cuvioaselor: Ioan Calivitul (15 Ianuarie), Demnica (8 Ianuarie), Benedict (14 Martie), Alexie (17 Martie), Niccon (23 Martie), Stefan Mărturisitorul (28 Martie), Eumenie (18 Septemvrie), Eufrosina (25 Septemvrie), Ioanichie (4 Noemvrie), Matriona (9 Noemvrie), Alipie (26 Noemvrie), Daniil Stilitul (11 Decemvrie), Mareel (29 Decemvrie) și a altora.

De toate a scris Iosif Innograful 175 de canoane, 30 de trîodice și 6 patruodice, la un loc 211 imne ¹⁾.

38. Marcu, monah al mănăstirii sf. Sava, econom al bisericii constantinopolitane și în urmă episcop al Idruntului (Otranto în Italia) (finea sec. IX).

Marcu a scris tropare spre completarea patruodicii sf. Cosma pentru sâmbăta cea mare și anume dela oda I.

¹⁾ Cf. Matial, S. Iosephi la Migno, Patr. gr. T. CV, p. 984 sqq. și Hesperia, 620p. ... p. 368.

până la ora a o., lăsând aici îrmoasele Casiei. Așisderea a scris acest Marcu rugăciunea către prea sf. treime, care se citește la miezonopcia după canonul sf. treimi al învierii, și rugăciunea preotului, care se ispitește în vis. Tot el a îndeplinit tipicul bisericii din Ierusalim prin așanumitele capite ale lui Marcu, cari arată rânduiala serviciului divin, când se întâmplă într-o zi două sărbători.

39. Leon Înțeleptul, împărat, fiul împăratului Vasile, învățacelul patriarhului Fotie, mort în anul 911.

Leon a fost foarte aplecat la lucrurile și ocupațiunile bisericesti și religioase, lăsând în urmăși și probe despre aceste aplecări. El a scris un canon renumit pentru duminica stălpărilor, carele acum se află în cărțile bisericesti, însă stihirile lui se cântă și acumă vineri, înainte de duminica stălpărilor. În Triod se numesc stihirile înseși-glăsuitoare ale sf. Lazăr facere a împăratului Leon înțeleptul; iară în Penticostar se scrie pe numele împăratului Leon, stihira sublimă în privința cuprinsului: „*Veniți popoare să ne închinăm dumnezeiului celei treiipostalice . . .*” Stihirile evangheliei, 11 la număr după numărul evangheliilor învierii la utrenie, sunt așisderea facerea lui Leon împăratul. Mai departe a scris Leon Înțeleptul stihiri pentru a 16. zi a lui August. În urmă se află în Minci multe trepere și stihiri, cari se atribue lui Bizanție, și deoarece împăratul Leon este născut în Bizanț, pentru aceea se crede în general, că Bizanție nu e altul, decât Leon împăratul ¹⁾.

Iară aceste stihiri sunt următoarele: La tăierea împrejur a Domnului, la bunăvestire, la împărații Constantin și Elena, la sf. apostol Varnava (11 Iunie), la nașterea Înaintemergătorului, la apostolul Petru și Paul, la profetul Ilie, la nr. m. Panteleimon (27 Iulie), la schimbarea la față a Domnului, la sf. m. Manant (2 Septemvrie), la Eufemia (16. Septemvrie), la sf. apostol Ioan Teologul (26 Septemvrie), la arhanghelul Mihail, la martirii Mina și Victor (11 Noemvrie), la

¹⁾ După alții e de înțeles sub Bizanție nu Leo împăratul ci Leon Scolasticul din secolul VII. (Λεων Βυζαντινός, ὁ Σχολαστικὸς), care așisderea e cunoscut ca scriitor de limba frumoasă. Cf. G. Papadopoulos, l. c. p. 152 și 251.

apostolul Filip (14 Noemvrie), la sf. Nicolae, la profetul Daniil (17 Decemvrie)¹⁾ etc.

40. Simeon Metafrastul, primsecretar al curții împărătești, cunoscutul descriitor al vieții sfinților († pe la 970).

El a scris canonul sf. Marii Egiptene pentru ziua întâia a lui Aprilie, canonul prea sfintei Născătoare de Dumnezeu, care se cântă în Vineria cea mare la pavecerniță ș. a. Așisderea a scris Metafrast multe rugăciuni, și anume înainte și după cuminecătură, apoi cântă prea sfânta Născătoare de Dumnezeu ș. a.²⁾

41. Vasile Pegariotul, arhiepiscop al Cesareei din Capadocia, din secolul X.

El a scris stihii în onoarea sf. Vasile cel Mare, sedelne la serviciul bisericesc al zilei 21 a lui Octomvrie, un canon la intrare în biserică a Maicei Domnului și unul la serbarea amintirii sf. Nicolae.

42. Ioan, mitropolitul Evhaitei, numit și Mauropus (Ἰωάννης ὁ Μαυρόπους). A trăit pe timpul împăratului Constantin Monomahos (1042—1055).

El a scris două canoane pentru cei trei sfinți ierarhi Vasile cel Mare, Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu și Ioan Gură-de-aur³⁾, un canon în onoarea sf. Ipolit (30 Ianuarie) și unul în onoarea Născătoarei de Dumnezeu. Acest canon din urmă se cetește la serviciul Octoihului și anume miercuri la pavecerniță, după glasul 2 și al 6. Apoi a scris sf. Ioan Evhaitul canonul ingerului păzitor, canoane în onoarea sf. Ioan Înaintemergătorul, canonul în onoarea sf. Teodor Tiron (17 Februarie) și încă altele. A mai in-

¹⁾ Историческій обзор... p. 377.

²⁾ Историч. обзор... p. 382.

³⁾ Unul cu inscripțiunea: Seara și dimineața (se cântă în 30 Ianuarie) rânduita sf. ierarh Vasile cel Mare, Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu și Ioan Gură-de-aur, la care sf. mitropolit al Evhaitei (τὸν Εὐχαϊτῶν) Ioan; iară altul cu inscripțiunea: Ἰσχυία τοῦ ὁσίου. Aceste canoane a scris sf. Ioan atunci, când i s'au arătat în via acești sfinți, poruncindu-i, ca spre a curma certele despre ziua serbării lor, să se scrie memoria lor la un loc în una și aceeași zi.

dreptat Ioan și *Mineiul* și îndreptându-l, l-a dat bisericii din Évhaïta, de unde fără îndoială va fi trecut și la celelalte biserici ¹⁾.

Din precuvântarea *Mineiului* acestuia se vede, că troparele u condacele de toate zilele compuneau acuma pe timpul sf. Ioan Evhaitul, nu una ci mai multe cărți și că Ioan n'a schimbat rânduiala *Mineiului* de atunci, ci numai a făcut alegere într'o seamă de lucruri, primind în *Mineiul* îndreptat numai imnele cele mai frumoase ²⁾.

43. Hristofor, patriciu și proconsul din Mitilene, primconsilier al curții, a viețuit cam între 1000—1050.

El a scris afară de anacreontice, cântări de cuprins spiritual, dintre cari cele mai multe sunt compuse în onoarea feluritelor sfinți și un canon, carele se citește în duminica brânzei la utrenie. Despre el zice Krumbacher, că fără doar și poate se poate număra la cei mai buni poeți bizantini ³⁾.

44. Teodor Ducas Lascaris dela anul 1254—1258 împărat al Nicheei.

Cu iubirea acestui împărat cătră științe era asemenea și zelul lui pentru religiozitate. Monetele ni-l arată cu crucea în mâna cea dreaptă și cu cartea în mâna cea stângă. Cu tărie și bărbăție se opunea el vieții celei molafice a celor mari ai imperiului, voind să întoarcă dela petreceri și desfrânări, la ocupațiuni serioase, la apărarea țării prin arme. Cu armele și cu guvernarea înțeleaptă el a și oprit repețunea căderii imperiului, însă spre nefericire, el prea de timpuriu se pierdu pentru dânsul. Cuprins de o aprigă suferință, schimbă el portira cu cămașa de păr și după un an muri în vârsta de 36 de ani ⁴⁾.

Din imnele lui Teodor Ducas Lascaris este cunoscut prea frumosul canon al Născătoarei de Dumnezeu cu tropare și stihiri despre potolirea năcazurilor. (În cartea monahului Agapios: *Ἀγαπιῶν ζωγραφία. Ἐνετύχη* 1641, este editat

¹⁾ Историч. обзоръ . . . p. 377.

²⁾ Cf. Leo Allatius, De libris et rebus ecclesiasticis Graecorum dissertationes et observationes variae, Paris 1646, pag. 79 ut 80.

³⁾ K. Krumbacher, Gesch. der byzant. Literatur . . . 2. Auflage, München 1897, pag. 737.

⁴⁾ Cf. K. Krumbacher, l. c. p. 95 și 1047.

și acest canon). A mai scris acest împărat și multe alte imne ¹⁾.

45. Nichifor Vlemidis (Νικηφόρος ὁ Βλεμμύδης),
contemporan al împăratului Teodor Ducas
Lascaris.

La sfârșitul psaltirii, se află așanumiții psalmi pentru po-
licieu. Ei sunt compuși din versurile feluriților psalmi pentru
telunițe sărbători. Versul cel dintâi și cel din urmă al acestor
psalmi se cântă cu slava Mântuitorului, a Maicei Domnului
și a sfinților mari. Acești psalmi au inscripțiunea : Polieleu,
facerea lui Nichifor Vlemidis, adunare de psalmi la sărbători
mari în memoria sfinților. Nichifor Vlemidis, care a excelat
prin deosebită erudițiune și curăție a vieții, a scris și expli-
cări ale psalmilor, în cari ia privire și la cântarea bisericească,
apoi și explicări ale altor imne ale testamentului vechiu.
Tot dela el avem un imn compus în măsura jambică, în
onoarea sfântului m. martir Dimitrie și mai multe imne jam-
bice, în onoarea sfântului martir Grigorie Teologul (Ἀνεκλόγητος
εἰς τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Θεολόγον) ²⁾.

46. Grigorie Sinaitul † 1310.

El a scris tropare pentru sf. treime, cari se cetesc după canoa-
rele sf. treimi ale lui Mitrofan din Smirna ; apoi a scris un canon
pentru sf. cruce și unul pentru sf. părinți ³⁾.

47. Leon Bardalis (Βαρδαλῆς) patriciu, procon-
sul, magistru și primsecretar al curții împă-
rătești (dela a. 1328—1341).

El a scris afară de altele, două stihiri la intrarea în biserică a
Maicei Domnului și o stihiră la serbarea sf. Ioan Teologul. Așigderca
a scris Leon Bardalis și un tractat despre tropare ⁴⁾.

¹⁾ Историч. обзоръ ... р. 415.

²⁾ Cf. K. Krumbacher, l. c. р. 448.

³⁾ Историч. обзоръ ... р. 435.

⁴⁾ Cf. Историч. обзоръ ... р. 439 și K. Krumbacher, l. c. р. 554.

48. Teodul monahul, după numele laic, Toma Tecara, din Tesalonic, magistrul și orator al curții sub împăratul Andronic (1282—1320).

Sub numele său de monah, Tecara a făcut, pentru monahi, o adunare de rugăciuni și cântări, parte compuse de el însuși, parte scoase din cărțile vechilor autori. Cuprinsul acestei lucrări este următorul: 1. Cugetările părinților despre cântare și imne (pag. 1—24); 2. Orogghiul cu cântări (p. 25—41); 3. Cântarea sf. Treimi (ἑμνοεγραδίκες) (p. 42—90); 4. Stihiri și rugăciuni de toate zilele pentru asceți (p. 91—184); 5. Invățătura despre rânduiala serviciului ascetic κατήχησις περί τῆς ἀσκητικῆς ἀκολουθίας; 6. Istoria sf. imne.— Toată adunarea aceasta s'a editat de mai multe ori. Edițiunea cea mai cunoscută e cea a arhimandritului Cirighentie, Moscva 1632¹⁾.

49. Nichifor Calist Xantopul (Νικηφόρος Κάλιστος ὁ Ξανθόπουλος), fiul lui Calist Xantopul, din secolul XIV.

El a compus rânduiala înnoirii bisericii prea sfintei Născătoare de Dumnezeu din Constantinople, numită „izvor aducător de viață” cu sinaxarul sărbătorii și cu istoria zidirii acestei biserici, care rânduială de prezent se face în biserica grecească vineri, în săptămâna luminată. Așisderea a compus Nichifor sinaxarul dela duminica vameșului și până la duminica tuturor sfinților, apoi o carte despre ipacoi, condace și exapostilarii, și în urmă explicarea cântării lui Cosma: „Ceea ce ești mai cinstită decât heruvimii...”²⁾.

50. Filotei, monah de pe muntele Aios, mai târziu arhiepiscopul Eracliei și la urmă patriarhul Constantinoplei († 1376).

El a scris rânduiala sf. părinți, cari au luat parte la cele dintâi șase sinoade ecumenice (16 Iulie) și un canon în onoarea sf. m. m. Dimitrie. Așisderea se află rugăciuni ale sf. Filotei, patriarhul Constantinoplei, cari se cetesc la litii.

¹⁾ Titlul sună: Βιβλίον καλοῦμένου Νικηφόρου, περιέχον ἕμνοὺς τοῦ καὶ πύχης εἰς ἄλλαν τῆς ἑκρημενῆος καὶ ἀδυνατοῦς Τριῖδος. — Cf. Историч. обозр. ... p. 411.

²⁾ Cf. Leo Allatius, De libris et rebus eccles. ... p. 70, 92 et 113; Du-Cange, Glossarium med. Graecit. append. p. 191 și K. Krumbacher, l. c. p. 292.

ce se fac din cauza oarecărei nevoi generale, și mai ales rugăciunea, care se începe cu cuvintele: „*Păcătuit-am, am făcutărădelege și nedreptate înaintea ta, stăpâne indurate... ș. m. d.*” În urmă a compus sf. Filotei și multe alte rugăciuni și cântări, cari însă nu se află toate în întrebuințare bisericască ¹⁾.

51. Nicolae Malaxos, protopresviter al Naupliciei, din secolul XV.

El a scris stihuri în onoarea sf. Vlasie (11 Februarie), a sf. 40 de Martiri (9 Martie), a sf. Ioan Scărarul (30 Martie), a sf. apostol Andrei (30 Noemvrie), la zămislirea sf. Anne (6 Decemvrie) și a altor sfinți. În Triod, întâia stihire la vecernia mică a duminicii întâia a postului mare e așșderea facerea lui Nicolae Malaxos ²⁾.

Subarticolul II.

Cântarea cu privire la ton sau muzica religioasă.

§ 110. Legile fundamentale și împărțirea muzicii vocale.

Muzica în general se împărțește în muzică vocală și în muzică instrumentală, dupăcum se execută ea, sau cu vocea omenească, sau cu instrumente. Fiindcă biserica ortodoxă se folosește în serviciul ei numai de muzica vocală, noi întru cele următoare vom trata numai despre aceasta.

Muzica și cântarea în general se razimă, ca o artă a timpului pe legile fundamentale ale ritmului, ale melodiei și ale armoniei.

Sub *ritm* (ῥυθμός) în înțelesul general al cuvântului se înțelege eufonia ce purcede din oarecare propășire simetrică a tonului și din ridicarea și coborîrea lui fără un tact precis măsurat; în înțelesul mai îngust se înțelege sub ritm tactul regulat al întregelor șiruri de tonuri față cu olaltă ³⁾.

¹⁾ Историч. обзоръ... р. 449. sq.

²⁾ Историч. обзоръ... р. 461.

³⁾ „Das regelmäßige Zeitverhältnis ganzer Tonreihen gegeneinander. In diesem Sinne“ nice Lüft „wird das Wort jetzt genommen, und es ist in diesen Begriff übergegangen, nachdem die ursprünglich freiere Bewegung des Gesanges im Allgemeinen in ein bestimmteres Zeitmaß sich ausbildete. (I. Lüft, Liturgik, 2. Bd. p. 197).

Melodia (μέλος, imn, μελωδία, cântare, modul cântării) este urmarea tonurilor într'o cântare într'un mod propriu progresiv, prin ceea ce cântarea se deosebește caracteristic de alte cântări. În melodie stă, deci, expresiunea proprie a cântării; ea este limbajul propriu muzical, prin care, simțămintelor ce servesc de bază cântării li se dă propriul și determinatul ton.

Sub *armonie* în general se înțelege eufonia, care precede din acordul întregului; iară în înțelesul mai îngust sau tehnic, se înțelege sub armonie acordul mai multor împreună de tonuri sincronice.

Cele mai însemnate feluri ale cântării vocale sunt:

Cântarea corală (*cantus choralis*, mai târziu în contrast la cântarea *figurală* și *mensurală* și *cantus firmus* sau *planus*)¹⁾, care a ieșit din cântarea templului legii vechi și se cuprinde numai din tonuri principale melodice și simple, fără ornamente secundare, executându-se comun și unison²⁾. Tactul se determinează numai prin accentul gramatical și oratoric și prin senzul cuvintelor³⁾.

Cântarea mensurală se numește în general aceea, la care tonurile de durată diferită se propun după un tact sau o măsură determinată a timpului.

Acea cântare, care constă din note secundare și din diferite figuri de ton și ornamente, cerând totodată și tact precis se numește *cântare figurală*, care dacă se execută cu mai multe voci se numește cântare *armonică*.

Dealtmintrelea cântarea are a întări puterea cuvântului și a exprima prin tonuri într'un mod simbolic miș-

¹⁾ Câteodată și *plenus*. Ea se numește *corală*, pentru că în vechime se executa de corul bisericesc al cântăreșilor și în biserici mai mari de întreg clerul adunat în cor.

²⁾ Deoarece cântarea aceasta a fost adusa într'un sistem pentru biserica latină de Grigore cel Mare († 604) se numește ea în biserica aceasta și *cantus Gregorianus* sau *Romanus*. (Cf. Wetzer und Welte's Kirchenlexikon, 3. Band, S. 175).

³⁾ În timpul prezent, se înțelege de regulă, sub cântarea corală cântarea bisericească în genere, care se execută cu mai multe voci, e legată de tact precis, cuprinzând și ornamente secundare. E deci cu cale a lua conceptul cântării corale într'un înțeles mai îngust și mai larg, pricepând sub cea dintâi, cântarea corală a bisericilor vechi, *cantus planus* sau *plenus*, sub a doua cântarea, care în timpul prezent în genere se numește corală.

carea inimii și a o deștepta în alți; ea trebuie să servească deci cuvântului și simțământului religios. Drept aceea trebuie a) textul liturgic să se cânte fără schimbare, prefacere sau ciuntire; b) textul să se pronunțe bine, ca să se poată auzi în toată biserica; c) melodia să fie caracteristică, adică ea să facă, prin tonuri, așazicând intuitivă însemnătatea cuvintelor; d) cântarea să fie religioasă, simplă, solemnă și edificatoare, ea să înalțe pietatea, simțământul religios al credincioșilor, nu însă să-l turbure.

§ III. Istoria cântării bisericești.

Cântarea religioasă la Iudei. — Cântarea și muzica, ambele străvechi, își au rădăcina în natura omului. În ce mod se simle omul necesitat de a-și exprima ideile și simțămintele sale, prin cuvânt, astfel își exprimă el prin cântare simțămintele sale puternice. Iară un Ieren, pe care cântarea numaidecât își caută expresiune, e cel religios, pentru că obiectul religiunii produce în om nu numai simțămintele cele mai sublime și curate, dară și cele mai tari. De aici se și explică, că nu se află religione fără cântare. Egiptenii, Fenicienii și Chinezii, Galii și Germanii păgâni preamăriau cultul și sărbătorile zeilor lor prin cântare. La Cirecii și la Romani tot sacrificiul și toată serbarea religioasă era însoțită de cântare și muzică instrumentală.

Iudeii aveau multă îngrijire pentru muzica vocală și instrumentală chiar din timpurile patriarhilor. Ea însoția poezia, se întrebuinta la propunerile profetice și era un obiect de instrucțiune în școalele profetice. Promovatorul cel mai ales al muzicii la Iudei a fost David, care, dimpreună cu poezia, introduse în serviciul divin și muzica, așezând pentru executarea muzicii vocale și instrumentale o parte anumită din Leviți. „Și a pus înaintea sicriului legii Domnului din Leviți să slujiască și să cânte, să mărturisiască și să laude pe Domnul Dumnezeuul lui Israel”¹⁾. Cântăreții, 4000 la număr²⁾, se împărțiau în 24 clase și, cu schimbul trebuiau ca în toată ziua să însoțiască serviciul divin cu cântare și muzică, care se executa cu cobze, cu

¹⁾ I. Cronic. 16, 4.

²⁾ „Și au fost dintr’aceștia . . . 4000 laudând pe Domnul cu instrumentele, cari le-a făcut (David) să laude pe Domnul” I. Cronic. 23, 5.

harfe și cu cimbale ¹⁾). La sărbătorile cele mari și la deosebite solemnități se împreunau toate clasele cântăreților.

Instituțiunea lui David o încunjură Solomon cu mai multă splendoare și ea se susținu până la timpul exilului babilonic. În exilul babilonic amuși cântarea. Pentru aceea zice prorocul: „*La râul Babilonului, acolo am șezut și am plâns când ni-am adus aminte de Sion. În sălci, în mijlocul lui, am spânzurat harfele noastre. Că acolo ne-au întrebat pe noi cei ce ne-au robii, cuvinte de cântări. Cum vom cânta cântarea Domnului în pământ străin*” ²⁾). După reedificarea templului se reintroduse și muzica în cultul divin ³⁾, și devenind întrebuințarea ei mai târziu din ce în ce tot mai rară, o restabili din nou Iuda Macabeul ⁴⁾. De acuma înainte se susținu cântarea până la timpurile cele ultime ale statului iudaic, însă fără de a ajunge cândva la înălțimea și splendoarea timpului lui David și al lui Solomon.

Relațiuni mai detaliate despre modul însuș al cântării și muzicii templului la Iudei, nu au ajuns până la noi. Ritmul melodic, simplu și solemn progresiv, fără de tact precis măsurat, cu acompaniere muzicală firmă, dară uniformă, la care cântarea era lucrul principal, se pare să fi fost semnul caracteristic al cântării Iudeilor. Muzica instrumentală avea să serviască ca punct de mânăcare și conducere la cântare ⁵⁾.

Cântarea bisericeii creștine. — Cântarea n'a putut să lipsiască nici la cultul divin al bisericeii creștine, căci creștinii cei dintâi erau în mare parte Iudei, cari erau familiarizați cu obiceiurile cultului iudaic și de aceea au și conservat unele din acestea și în cultul bisericeii creștine, știind bine, că legea veche stă în strânsă legătură cu cea nouă. Că cântarea forma o parte esențială a serviciului dumnezeesc creștin și că ea și în secolele imediat

¹⁾ I. Cron. 25, 1—31.

²⁾ Ps. 136, 1—4.

³⁾ Esdr. 3, 10; Neem. 12, 27.

⁴⁾ I. Mac. 4, 54.

⁵⁾ Cf. I. Löffl, l. c. 2. Bd. p. 201 și I. Oniciu, Manual de Arheologie biblică. Cernăuți 1884, p. 184.

următoare, neprecurmat se cultiva cu entuziasm, aceasta s'a expus intru cele precedente, și anume in tratatele despre psalmodie și imnologie. Se înțelege, că pe timpul persecuțiilor cântarea bisericească n'a putut să se desvolte. De abia in timpurile de pace a început a se desvolta, luând îngrijirea pentru cântarea bisericească pretutindene un avânt mare. Decurând erau așezați acuma cantori deosebiți, *psalmodesți*, și coruri de cantori, o instituțiune dictată de necesitate și indicată prin uzul Iudeilor și al păgânilor¹⁾.

Fără de indoială, se conformă cântarea creștinilor celor dintâi, cântări templului iudaic, o împrejurare, care zace in natura lucrului și se întărește și prin aceea că cântarea cea dintâi a creștinilor era psalmodia. Caracterul fundamental al ei era așadar cel melodicoritmîc, precum sunt și cântările prezente ale bisericii ortodoxe, cari regresiv au purces din melodiile psalmilor. Inșă cu toate aceste îndată la început, sau cel puțin foarte timpuriu, se pare să se fi format un fel de cântare diferit de cel al psalmilor. Acuma sf. apostol Paul face deosebire între psalmi și cântări de laudă sau imne, și această deosebire nu va fi fost întemeiată numai in text și in formularea lui, ci și in melodia însăși. Iară melodia aceasta nu se compunea numai din intersături arbitrare ale vocii, ci se întemeia pe legile existente ale muzicii grecești de pe atunci, adecă pe felurile tonurilor cunoscute pe atunci, și anume pe cel diatonic, hromatic și enarmonic²⁾ și pe melodiile dorice, frigice, lidice, ionice, colice, mixolodice etc., cari nu înfățișau alla, decât aceea ce numim noi in ziua de astăzi glas sau ton. Iară tonul înseamnă scara sau șirul sunetelor muzicale cu umarea determinată a intervalelor și cu arătarea precisă a însemnării acestor sau acelor graduri de sunete in melodia bisericească. Fîlo, un scriitor iudeo-elin din secolul I după Christos, scrie despre creștini: Ei nu se ocupă numai cu priviri, ci compun imne intru preamărirea lui Dumnezeu in felurite măsuri de silabe (ritm) și după felurite melodii. Clemens din Alexandria numește melodiile uzitate de creștini, serioase și puternice, plăcute și moderate³⁾ și scriitorii secolului III

¹⁾ Cf. Const. ap. L. III. c. 11; Sozomen., Hist. eccl. I. IV. c. 3; Concl. Laodic. can. 33.

²⁾ Pe baza acestor trei genuri muzicale s'au format diferite modulațiuni... Așa d. e. modulațiunea sau ebul Dorian..., care se credea, că a fost inventat de Tamaris din Tracia; ebul Ionic, care se credea, că l'a inventat Piterton din Milet; Eolicul, care se atribuia lui Lyso din Ermonia; Lidianul, care se credea că l'a inventat Amphion; Frigianul, care s'ol fi inventat Frivus-Marcus, de unde și-a luat și numele; și Mixo-lidianul, care era numit astfel, fiindcă era amestecat cu cântarea Lidiană (Niton N. Ploșteanu, Carte de muzică blând-țeseală..., București 1902, pag. 17.

³⁾ Clemens Alex. Paedag. Lib. II c. 4 (Migne, Patr. gr. T. VIII p. 445)

vorbesc de melodile dorice, frigice, lidice și ionice ca de melodii în general întrebuințate. Așadar în secolul III întâlnim în cântarea creștinilor de pe atunci dimpreună cu toate începuturile artei cântării bisericești, melodile dimpreună cu tonurile ei ¹⁾.

Cu Constantin cel Mare ieșind cultul creștin din catacombe, și dându-se posibilitatea de a-și desvolta tot mai mult maiestrea sa în biserici spațioase, apoi înmultindu-se și măriindu-se și comunele, s'a ivit și necesitatea de a se îngriji cu deosebire de cântarea bisericească. Acestei necesități îi corespunseră, la răsărit, precum am văzut în istoria imnologhiei, sf. Atanasie, sf. Efrem Sirul, sf. Vasile cel Mare, sf. Grigorie dela Nazianz, sf. Ioan Chrisostom, sf. Anatolie, patriarh din Constantinopole, sf. Roman Melodul, sf. Sofronie, patriarh din Ierusalim, sf. Andrei Criteanul ș. a., iară la apus alți hărbați, de cari vom vorbi mai la vale. Astfel se înmulțiră foarte cântările bisericești și-i deteră cultului dumnezeesc strălucire și abundentă ²⁾.

De altă parte, cântarea bisericească începu a degenera prin amestecul de melodii profane, teatrale, străine caracterului cântărilor bisericești și sf. părinți adese-ori se plâng despre introducerea în biserică a unui mod de cântat străin bisericii ³⁾. În decursul timpului se vede a fi degenerat

¹⁾ Cf. Днн. Разумовскій. Церковное цвннє нъ Россіи. Москва 1867 p. 9 și 10.

²⁾ Sf. Ioan Chrisostom vorbește de frumusețea cântării creștine și de preleptura ei față cu cântarea păgână, zicând: Aceste ambe feluri de cântare sunt așa de diferite, ca corurile, inșelilor și strigătul rău sunător al animalelor. Răsunând flautek de pe buzele lor, devine laja lor prin falcile cele umflate cu totul schimosită; aice însă totul răspică plăcerea spiritului lui Dumnezeu, carele în loc de flaute și vioare face, ca să se întoneze lauda celui Preainalt de glasurile sfinșilor. Noi înzădas ne-am încerca a desene oamenilor simșuali cu cuvinte plăcerea acestor melodii. Ioannes Chrysostom. Hom. 68 al. 69 ad Mattheum (Migne, Patr. gr. T. LVIII pag. 645).

³⁾ Audiant haec adolescentuli; audiant hi, quibus psallendi in ecclesia officium est: Deo non voce, sed corde cantandum; nec in tragoediarum morem guttur et fauces dulci medicamine colliniendas, ut in ecclesia theatrales moduli audiantur et cantica, sed in timore et opere, in scientia scripturarum. — Eusebii Hieronymi Comentar. in ep. ad Ephes. Lib. III c. 5 la Migne, Patr. lat. T. XXVI p. 562. — Totaja vorbește în secolul IV monahul egiptean Pambos în contra modulaturilor profane, uzitate la serviciul dumnezeesc în biserică sf. Marcu în Alexandria și admonază, de a nu face din casa lui Dumnezeu o scenă de teatru, și astfel între alții se văzu necesitat sf. Atanasie din Alexandria, de a elibera cântarea buencească

cântarea bisericească și mai mult, și anume nu numai prin introducerea melodiilor profane, dară și prin strigare în cântare, căci sinodul VI ecumenic (can. 75) prescrie: Cei ce vin în biserică spre a cânta, voim dela dânsii, să nu întruibundeze nici strigări necuviincioase, silind firea spre răcenire, nici să zică ceva din cele nepotrivate și neînsușite bisericii, ci cu multă luare aminte și cu unilintă să aducă lui Dumnezeu, priverul celor ascunse, psalmodii... Așisderea era lipsită cântarea bisericească de o regulă determinată, de un sistem, de o legătură internă. Deci era lipsă de o regulare a cântării, și de un sistem stabil al ei, și în această direcțiune satisfăcu sf. Ioan Damascen prin îndreptarea și completarea Octoihului (ὠκτωήχη), adică a cărții de imne pe opt glasuri, în care, fiecare ton cuprinde serviciul învierii Domnului pentru fiecare zi a săptămânei. Sf. Ioan, la îndreptarea Octoihului, se conformă la cele existente în privința textului, cât și în privința melodiei, alese din cântările anterioare cele mai frumoase, le înmulți cu noi cântări și reduse cântarea la principiul caracterului său melodic. Căci cântările din Octoihul îndreptat și completat de sf. Ioan Damascen, fiind scrise în preză și așadară fără de măsură, sunt melodicoritmice, se mișcă liber și se determină numai prin măsură gramaticală a silabelor și prin accentuare. Fiecare silabă din textul cântării Octoihului are tonul său, și astfel distingându-se această cântare prin simplitate se întârșează ca o reprezentare muzicală a ideii progresive a textului. Totuș sf. Ioan dete cântării celei vechi, încât era cu puțință, mai multă decisiune. Pe lângă o modulațiune abundentă, îi servesc întregului ca razim puține tonuri principale, conformându-se sf. Ioan normelor fundamentale ale sistemului grecesc.

Spre a cunoaște mai bine spiritul cântărilor sf. Ioan Damascen, și în special al celor din Octoihul îndreptat de el, se va expune în cele următoare, în general, ființa sistemului cântării sf. Ioan Damascen și în ce constă meritul lui la îndreptarea și reformată Octoihului.

de tot amestecul profan, și a o reduce iarăși la melodii mai simple, line și domoale. Cf. Augustinus, Confession. Lib. X c. 33. (Ut se gent ad voluptates aurium) la Migne, Patr. lat. T. XXXII p. 800.

§ 112. Continuare.

Sistemul cântării sf. Ioan Damascen. — La Grecii cei vechi erau trei tonuri principale sau trei feluri sau genuri ale tonului, adică : cel diatonic, enarmonic și hromatic.

Felul diatonic al tonurilor consta din astfel de tonuri, cari dela un ton extrem la altul, propășiau în măsură egală, și dintre cari, două tonuri erau pline, iară unul jumătate. Astfel progresul tonurilor prin toată octava era simplu. În șirul tonurilor hromatice pășia progresul cu două jumătăți de tonuri, după aceea cu terța cea mică. În tonul enarmonic pășiau tonurile cele mijlocii cu două părți și cu o terță mai mare.

Cu aceste trei felurite sau genuri de tonuri se înfățișau diferitele melodii ale diferitelor vițe ale poporului grecesc conform caracterului acestei sau acelei vițe. Melodiile, cari s'au format pe baza acestor trei genuri muzicale, se numiau de regulă după numele poporului, unde erau întrebuintate : dorice, eolice, ionice, lidice, frigice etc. și tonurile lor mai joase se însemnau cu prepozițiunea ὕψος.

De aceste melodii s'au format cu timpul foarte multe, numărându-se de unii până la 15, ori și mai multe. În cântarea bisericească creștină s'au adoptat, și anume acum înainte de sf. Ioan Damascen, numai opt melodii de acestea, adică cea dorică, frigidă, lidică și mixolidică cu tonurile lor mai joase, adică melodia ipodorică, ipofrigică, ipolidică și ipomixolidică, dintre cari cele dintâi erau mai înalte și se numiau tonuri autentice sau principale (ἴχνη κυρίαι), iară cele de pe urmă erau mai joase, numindu-se tonuri derivate sau lateralnice (ἴχνη πλαγίαι) ¹⁾.

După melodiile acestea cântau creștinii imnele bisericești regulat în decursul anului. Fiind însă melodiile acestea lipsite de un sistem, de o regulă hotărâtă, după care trebuiau executate ca să corespundă spiritului genuin creștin și să fie potrivite a exprima simțământul pietății adevărate, cântăreții la cântare alunecau chiar fără voia lor în melodii profane. Neorânduiala aceasta l-a îndemnat pe sf. Ioan Damascen

¹⁾ Cf. Дия. Разумовскій, I, с. р. 7 și 45.

de a regula cântarea bisericească în general și în special de a aduce într'un sistem cântarea imnelor bisericești, cari se cântau regulat în decursul anului după cele 8 tonuri. În scopul acesta nu numai că a înmulțit colecțiunea imnelor acestora numită *Octoih* cu o mulțime de imne noi compuse de el, ci a supus și cântarea lor unei reforme corespunzătoare spiritului creștin. La reformarea aceasta a Octoihului și sf. Ioan Damascen a adoptat sistemul muzicii grecești. Alegându-și dintre cele trei genuri muzicale ale Grecilor acelea ce erau potrivite pentru a exprima simțăminte cuviincioase creștinilor, adică cel diatonic și cel hromatic, el a rămas la cele opt tonuri sau melodii întrebuintate în biserică, dară le-a îndreptat conform cu genurile ce și-a ales, făcându-le mai simple și mai domoale și astfel mai corespunzătoare spiritului creștin.

Că la îndreptarea aceasta sf. Ioan Damascen s'ar fi folosit de niște semne muzicale, nu incupe îndoială. Se naște numai întrebarea cum au fost aceste semne? În timpurile cele vechi, serviau Grecilor ca semne ale cântării 24 de litere, mai ales din alfabet. Ei, fiecărei litere, îi dădeau diferită pozițiune, o scriau abreviat, întreg, drept, culcat, întors. Așisderea o literă o legau cu altă literă. În fine se folosiau de diverse accente, iară sub semne scriau textul. Astfel se înmulțiră semnele cântării peste măsură, numărându-se de unii până peste 800.

Aceste semne indicau înălțimea și adâncimea tonurilor, însă prelungirea depindea dela calitatea silabelor textului, și aceasta se insemna cu cifrele 1, 2 sau cu literete α , β , dintre cari cea dintâi indica o silabă scurtă, iară cea de pe urmă o silabă lungă¹⁾. Însă semiografia (scrierea semnelor) alfabetică era incurcată și îngreuia foarte mult activitatea scriitorilor muzicali. Deci acuma timpuriu, posibil că chiar în secolul IV, se va fi dezvoltat o semiografie anumită muzicală, adică așa numitele note cârligate sau *neumele*²⁾, cari fiind analoage

¹⁾ Cf. Исторический обзор пѣснопѣвцевъ и пѣснопѣвннхъ греческ. церкви. 1864, pag. 272.

²⁾ De regulă se dervă cuvântul *neuma* dela *νεμα*, a face semn cu capul, derivându-se neumele ca figură de ton, a cărei împărțire și propunere se anunța cântătorilor din partea dirigentului prin facerea semnului cu capul. (Cf. Dr. Valentin Hölzel, Handbuch der kath. Liturgik, I. B. Freiburg i. Br. p. 548).

notelor alfabetice, consta din unele litere, apoi din linii drepte și strâmbe, din virgule sau cârligute, scrise în diferite pozițiuni și puse imediat de asupra silabelor textului ce se cântă. Notele cârligute, deși nu indicau intervale anumite de cântă, ci arătau numai suirea și căderea tonului, ridicarea și prelungirea vocii, înlesneau totuși foarte mult scrierea și preșcolară și în secolul VIII se lătiră ele la răsărit și la apus așa, că scoaseră cu totul din întrebuințare sistemul alfabetului muzical grecesc și latin de mai înainte.

De aceste note se folosi și sf. Ioan Damascen spre a înfașișa cu ele melodiile Octoihului. Aceste semne sau note muzicale așadară nu le-a inventat sf. Ioan Damascen, ci, la înfașișarea melodiilor cântărilor sale, el s'a folosit de notele ce au existat pe timpul său, cari nu erau altele decât notele cârligute sau neumele. Fixând, însă, sf. Ioan prin note melodiile cântărilor bisericesti pentru serviciul dumnezeesc și regulând aceste cântări prin Octoihul reformat de el, acesta a devenit un manual practic la învățarea teoriei cântării bisericesti și a executării ei la serviciul dumnezeesc însuși. Simplificând el mai departe semnele muzicale și regulând totodată și tactul, a dat cântării bisericesti mai multă decisiune și firmitate, asigurându-i astfel existența pentru timpurile viitoare. Intru aceasta constă meritul cel mare al sf. Ioan Damascen pentru cântarea bisericesti răsăritene și pentru aceea și în ziua de astăzi se ține sf. Ioan Damascen de cel mai vechiu învățător al muzicii bisericesti și de cel dintâi scriitor pe note al melodiilor cântărilor bisericesti grecești ¹⁾.

Relativ la *calitatea internă* a cântării bisericesti regulate prin sf. Ioan Damascen, apoi se distinge cântarea aceasta prin plăcere, dulceață, demnitate, simplitate și seriozitate, reprezentându-se ca expresiune adevărată a pietății, a adorațiunii, a entuziasmului religios, a umilteniei, a căinței și a păterii de rău, a iubirii și a increderii în Dumnezeu. Iată o calitate deosebită a cântării sf. Ioan Damascen este, că ea e melodico-ritmică, petrecându-se textul ei în propășirea sa de modulațiunea și mișcarea tonului și aducându-se astfel cuprinsul textului intru toate detaliile sale, la intuițiune. Cântarea sf. Ioan e așadară expresiunea cea mai adevărată a ideilor și a simțămintelor cuprinse în text. De aceea e ea silabică și se mișcă numai după accent, după valoarea silabelor și după simțământ. Ea are și puține tonuri principale.

¹⁾ Cf. Дин. Разумовскій, I. с. p. 23 și 48.

care servesc întregului ca puncte de mănecare; iară pe lângă aceste tonuri principale are ca o modulațiune foarte îmbelșugată, ca să poată exprima toată nuanțele principale în propășirea ideilor și a simțămintelor. Mulțimea cântărilor ce se cuprind în Octoiul îndreptat și completat de sf. Ioan Damascen, corespund fiecărei părți deosebite a serviciului dumnezeesc și caracterului lui precum și însemnătăii zilei și a sărbătorii ei.

Istoria cântării bisericești după timpul sf. Ioan Damascen. — După timpul sf. Ioan Damascen, împărații și patriarhii începură a introduce în întrebuințare bisericească, o cântare artificială; ba întreprinseră a introduce și cântarea cu tonuri mai înalte și mai joase de diferită durată și propuse după un tact determinat. Spre acest scop se înființară școli cantorale, unde se învăța cântarea, și coruri de cantori, cari executau cântarea. În consemnarea oficiilor bisericeii celei mari din Constantinopole, provin, pentru cântarea bisericească, următoarele oficii: 1. Protopsaltul, 2. doi domestici, 3. doi primiceri, 4. arhonul condacelor, 5. canonarul și 6. proximul. Protopsaltul (ὁ πρωτοψάλτης) avea a purta grija de învățământul în cântare bisericească, a conduce personalul coral și a se îngriji de ordine cu privire la cântarea bisericească. În timpul serviciului bisericesc el ocupa locul în mijlocul bisericeii, între corul drept și cel stâng. Cei doi domestici (οἱ δύο δεσπότες) erau coordonați protopsaltului ca conducători ai corului celui drept și celui stâng și după aceștia urmau primicerii (οἱ δύο προμυκτίζεις), dela cari apoi începeau a se număra ceilalți cantori. Arhonul condacelor (ὁ ἀρχὼν τῶν κοντακίων) avea în decursul anului a conduce cântarea condacelor ale diferiților sfinți și ale fiecărei zile de sărbători. Canonarul (ὁ κανονάρχης) conducea cântarea canonului și îngrija de conformitatea rituală a cântării, iară proximul (ὁ πρόσμυτος) era coordonat canonarului în conducerea cântării relative ¹⁾.

Dela secolul X mai departe se află prin felurite cărți un număr însemnat de maiestri de cântări și compunători iscusiți de melodii, precum:

Ctenas Domesticul (Κτενάς δεσπότης) pe timpul împăratului Leon Filosoful (886—911) care, precum mărturi-

¹⁾ Cf. I. Zhitshman, Die Synoden und Episkopal-Amt in der morgenländ. Kirche. Wien 1867, p. 168.

sește împăratul Constantin VII Porfirogenitul, era așa de versat în cântare, ca nimeni din timpul acela.

Ioan Glichis (Ἰωάννης ὁ Γλίχης), protopsalt (sec. XI)¹⁾, a scris reguli pentru hironomie²⁾ și melodii pentru icoase și condace³⁾.

Ioan Plusiadinul (Ἰωάννης Πλευσιαδηνός) numit și Cucuma (Κουκουμάς), domestic (sec. XI), a scris pentru biserica din Tesalonie reguli pentru cântarea psalmilor și melodii pentru cântarea polieleului⁴⁾.

Panaret Pazadas (Πανάρητος Πατζάδας), maiestru de cântare din secolul XI, cunoscut ca interpret al teoriei muzicale grecești din timpul său, apoi fiul lui Gheorghie Domesticul (Γεώργιος Δομέστικος) și Gheorghie Contopetris (Γεώργιος Κοντοπετρῆς). Alții scrie despre acești doi cantori din urmă, că au fost pe timpul lor (sec. XI și XII) însemnați cunoscători de muzică. Ei au pus pe note melodii de cântări atât sfinte, cât și lumene⁵⁾.

Însă cel mai însemnat cântăreț al bisericii grecești din timpul după sf. Ioan Damascen și un reformator al teoriei muzicale bisericești este Ioan Cucuzelis (Ἰωάννης ὁ Κουκουζελῆς), născut în Dyrhachium (Durazzo, Durresi) în Albania. El să fi viețuit după unii⁶⁾, ceea ce e mai probabil, în jumătatea II a secolului XII, după alții de abia în secolul XV⁷⁾. Pentru vocea sa cea ingerească, căpătâ

¹⁾ După Krumbacher (l. c. p. 599) acest Ioan Glichis probabil că e identic cu patriarhul Constantinoplei de același nume, care a viețuit sub împăratul Andronic II. (1283—1328).

²⁾ Hironimia este arătarea sau bătearea tactului cu mâna. Ea a început a se dezvolta pe timpul împăraților iconomahi, de cari se zice, că băteau tactul și cântau împreună cu cântăreții în biserică, perfecționându-se în decursul timpului și executându-se mai târziu după reguli anumite (Cf. Nifon N. Ploceșteanu, l. c. p. 331).

³⁾ Cf. Γεώργιος Παπαδόπουλος, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῶν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς Ἐν Ἀθήναις 1890, p. 255.

⁴⁾ G. Papadopoulos, l. c. p. 258.

⁵⁾ Cf. Leo Allatius, De Georgiis et eorum scriptis distrib. Appendice a Chronikῆ συγγραφή, a lui Gheorghie Acropolitis. Paris 1651, p. 411.

⁶⁾ Cf. Историю византийскаго пѣснопѣвства... p. 418; G. Papadopoulos, l. c. p. 261; Dr. Athanasie Mironescu Craioveanu, O călătorie în Orient, București, 1896, p. 127 și Nifon N. Ploceșteanu, l. c. p. 34.

⁷⁾ Cf. K. Krumbacher, l. c. p. 599.

el numele de cântăreț ingeresc, și această voce fu și cauza, că Ioan fu primit la curte în școala cantorală împărătească. Progresul cel extraordinar în arta cântării, îi atrase atențiunea binevoitoare a împăratului și a celor mari și repede ajunse la rangul unui domestic. Însă fiind iubitor de viață singuratică, Ioan pe neștiute se depărtă dela curte și, în Lavra muntelui Atoș, dându-se drept păstor, primi ordinul de a păste țapii mănăstirii. Ioan petrecu necunoscut îndelungat timp, iară auzind oarecare sihastru vocea lui cea minunată, îl arătă igumenului Lavrei. Acesta cunoscându-l, înștiință pe împăratul, carele, la propunerea igumenului, lăasă pe Ioan în viața lui cea singuratică. Fîndu-i de acum înainte permis a rămânea pe sf. Munte nesupărat, Cucuzelis, alegându-se afară de mănăstire o chilie, petrecu aici viața în lucruri dumnezeiești și ocupațiuni cu cântarea. Ioan până astăzi se stimează în sf. Munte pentru curajia vieții și cunoștința aleasă a muzicii bisericești. Manuscriptele voluminoase de cântări bisericești pe note, câte se păstrează în mănăstirea Lavra Atonului ¹⁾, dovedesc activitatea cea întinsă a lui Cucuzelis în această artă și justifică deplin renumele de care se bucură el în sf. Munte și astăzi ²⁾.

Mărturii pentru lucrările lui Cucuzelis se află numai în manuscripte. Cele mai însemnate din lucrările acestea sunt cele două cărți, dintre cari una cuprinde cântările bisericești puse pe note și alta, teoria cântării. Cea dintâi are inscripțiunea: Cartea ce cu voia lui Dumnezeu sfântul, cuprinde toată urmarea rânduicelii bisericești, compusă de maestrul, Domnul Ioan Cucuzelis ³⁾. În această carte sunt puse pe note cântările bisericești, începând dela vecernie până la finea liturghiei. Titlul cărții a doua este: Artă psal-

¹⁾ Afară de acesta, se mai află manuscripte ale unor opere muzicale ale lui Cucuzelis și în biblioteca sinodala din Moscova, în cea a curții din Viena și în biblioteca statului din München.

²⁾ Cf. Историч обзоръ... р. 416; Dr. Athanasie Mironescu Craioveanu, l. c. p. 127; Nifon N. Ploceșteanu, l. c. p. 34; Skizba sborníkov prea cuvioșilor pînari ai Athonului... București 1900, p. 30.

³⁾ Βιβλίον τῶν μετὰ ἁγίῳ περιέχον τῶν ἁπασῶν ἀκολουθίῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ψαλμο-συναγωγῆσαν παρὰ τοῦ Μαίστορος κυρίου Ἰωάννου Κουκουζελίου.

tică și semnele psaltice cu toată hironomia și compunerea, compusă de maestrul Ioan Cucuzelis ¹⁾.

Afară de aceste două opere însemnate, fie aici amintite încă următoarele: 1. Tropatele Născătoarei de Dumnezeu, facerea domnului Manuil Rambans, melodia lui Cucuzelis ²⁾; 2. Anagrame pentru tot anul ale maestrului Ioan Cucuzelis ³⁾; 3. Condace pentru tot anul, facerea lui Mihail Anancofis, îndreptată de Ioan Cucuzelis ⁴⁾.

Cucuzelis a compus și îndreptat melodii pentru sfirihiri, tropare și condace și în general pentru tot serviciul bisericesc. Afară de aceea, Cucuzelis se atinse și de textul cântării, căci precum arată operele sale, cântărilor scrise în proză, el li dăde formă de versuri, împărțea cântările în părți egale sau jumătate de versuri și adese-ori compunea și textul însuș al diferitelor tropare. În urmă a modificat și a reformat Cucuzelis semnele muzicale, dând și explicații asupra lor, stabilind și sistematizând astfel melodiile cântărilor bisericești.

Numele semnelor muzicale întrebuițate de Cucuzelis sunt aceleași, cari sunt întrebuițate de cantorii mai vechi, numai că sunt mai complicate. Două rânduri de semne exprimă la Cucuzelis tonurile mai înalte și mai joase; iară cu împreunarea semnelor Cucuzelis a voit să exprime diversele graduri ale înălțării și pogorării vocii, precum și prelungirea tonului. Melodiile lui Cucuzelis sunt așa de încălcite în modulațiunile vocii, că spre însemnarea tuturor trecerilor vocii erau de lipsă note complicate, și pentru aceea Cucuzelis a pus pe lângă unele semne și scurte lămuriri. Semnele sunt înșirate în altă ordine, decât la cantorii cei vechi.

¹⁾ Τρυφή ψαλμῶν καὶ συνῆδη ψαλμῶν μετὰ πάλαις χειρωνακίας καὶ συνδίσκου, συνδίσκου κατὰ Μελισσοῦ, Ἰωάννου Κορναροῦδου.

²⁾ Τρυφήρα ψαλμῶν καὶ τῶν ἁγιῶν, σύνταξ κατὰ Μελισσοῦ Παῦστον, τῶν καὶ πάλαι Κορναροῦδου.

³⁾ Cucuzelis, pentru ca cântarea stihurilor să pășiască cu măsură determinată egală, a despărțit textul lor în jumătate de versuri sau în oarecari părți între sine egale — anagrame. O stihură cu astfel de text acomodal melodiei se numește în cărțile de note ale bisericii grecești *anagrammá*. Cf. Дим. Ралуновскиѣ. I. c. p. 106.

⁴⁾ Aceasta înseamnă, că Cucuzelis a îndreptat melodia condacelui compus de Mihail Anancofis (Μιχαὴλ Ἀνανκοῦδης), singel al patriarhului din Ierusalim (sec. IX), cunoscut prin melodiile sale pentru icoase și condace. Cf. G. Papadopoulos, I. c. p. 242.

Cum se vede din operele lui, Cucuzelis el a făcut reformă în semiografia muzicală grecească, și deși aceasta în caracterul său principal a rămas cea veche, adică așa numitele note cârligate sau neume, totuși Cucuzelis, înmulțind aceste note, în multe privinți li-a dat altă față, devenind ele foarte complicate ¹⁾.

După Ioan Cucuzelis s'a cultivat mai departe muzica bisericească de alți maieștri de cântare, dintre cari merită să fie amintiți cu deosebire:

Xenos din Corone (Ξένος ὁ Κορώνης), protopsalt al bisericii celei mari în Constantinopole, din secolul XIII. El a compus melodii pentru multe imne bisericești, dintre cari melodiile pentru *Sf. Sf. Sf. Domnul Zebaoth...* și *De tine se bucură...* sunt cele mai cunoscute.

Ioan Clada Lampadariul (Ἰωάννης Κιάδας ὁ λαμπταδάρης) din secolul XIV, care cu învoirea patriarhului din Constantinopole Matei a despărțit textul cântărilor în jumătate de versuri și a compus o mulțime de melodii bisericești pentru folosul serviciului liturgic.

Manuil Vriencos (Μανουὴλ Βριένκος) din secolul XIV, care s'a ocupat cu teoria muzicii bisericești, compunând 3 cărți *Ἀρχιμυστῆρ*, în cari dă deslușiti amănunțite relativ la muzica bisericească, luând în scut tonurile muzicale cele vechi.

Manuil Chrisafis cel Bătrân ²⁾ (Μανουὴλ Χρυσάφης ὁ ἀρχαῖος) din secolul XV. El a compus regule pentru cântare în general și melodii pentru cântarea Aleluia. În urmă:

Gheorghie, învățacelul lui Manuil Chrisafis și monahul *Gheorasim* din secolul XV. Ei au scris melodii pentru stihurile, troparele, irmoasele și exapostilările invierii la utrenie.

Notele psaltihiei vechi regulate de Cucuzelis, cu felurite adausuri făcute de alți maieștri de cântări ai bisericii grecești, au servit ca normă pentru cântarea bisericească până la începutul secolului XIX.

Însă această semiografie muzicală era foarte neperfectă și grea. Ea nu preciza cu exactitate tonurile muzicale, ci făcând numai niște indicii mai mult sau mai puțin generale, executarea cântărilor depindea dela dexteritatea cantorului. Deci acuma, în secolul XVII, s'au încercat preotul *Valasie*, nomofilaxul bisericii celei mari (*Βαλασίου ἱεροῦ καὶ νομοφύλαξ*)

¹⁾ Cf. Исторический обзор пѣснопѣвевъ... pag. 426-431.

²⁾ Spre deosebire de Manuil Chrisafis cel Tânăr (ὁ νεός), protopsalt al bisericii celei mari în Constantinopole din secolul XVI.

și *Hrisant*, patriarhul Ierusalimului, și mai târziu (sec. XVIII) protopsaltii bisericii mari: *Ioan* și *Daniil* și după ei *Petru Peloponesiul* (Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος), cunoscut la Români sub numele de *Petru Lampadariul* (λαμπαδάρης τῆς μεγάλης ἐκκλησίας), a reformat semiografia cântării bisericești, introducând o semiografie mai ușoară. Dară având și aceste defecte, au întreprins la începutul secolului trecut și această *Hrisant*, mai întâi episcop în Dyrrhachium, apoi arhiepiscop în Prusa († 1843), *Grigorie Protopsaltul* zis și mitropolit (Αεφύτης) († 1822) și *Hurmuz* (Χουρμούζιος) hartofilaxul bisericii celei mari din Constantinopole († 1840) îndreptarea cântărilor bisericești, care degenerază prin adoptare de modulațiuni ale cântecului turcesc și perfecționarea semiografiei muzicale. Acești trei cantori renumiți au și compus un sistem nou de semiografie muzicală, alegând din notele psaltihiei vechi numai cele de lipsă, determinând semne pentru tonuri, pentru tact, pentru diferitele modulațiuni ale vocii și semne despărțitoare pentru urmarea melodiei. Acest sistem nou de psaltihie, aprobat și publicat în Constantinopole, s'a adoptat de toată biserica grecească ortodoxă și e și acuma în uz¹⁾.

§ 113. Continuare.

Cântarea bisericească în Sârbia, Bulgaria și Rusia. — Cântarea bisericii grecești s'a adoptat de toate țările ortodoxe din Europa, adică de Sârbia, Bulgaria, Rusia și România, dară diferența limbilor și a spiritului muzical al acestor popoare a produs în această cântare în decursul timpurilor, mari schimbări.

1. Cântarea bisericii sârbești în prezent are de bază cele opt tonuri ale bisericii orientale, dară melodia ei se diferțește de cea grecească. Ea s'a conservat în Sârbia numai prin tradițiune, și anume prin iubirea poporului pentru cântarea bisericească²⁾. Totuș cântarea sârbească nu e uniformă,

¹⁾ Cf. Melchisedec, Memoriu asupra cântărilor bisericești în România, 1881, p. 12, și G. Papadopoulos l. c. p. 303 sq.

²⁾ În Sârbia, precum raportează un scriitor, lucrătorul de pământ, după ostenelile sale cântă cântarea bisericească; maica limștește pe copiii săi cu sunetele acelei cântări; ... acolo nu înduieșc ariile străine auzul celor ce sărbătoresc, ci cel ce cântă mai frumos e rugat să cânte stihira glasului al șasele sau al treile ș. m. d.

căci altmintrelea se cântă ea în Carlovăț, și altmintrelea în Belgrad. Cântarea sârbească s'a pus prima dată pe note muzicale de Cornelie Stancovici, în anul 1854. Dintre toate lucrările sale spirituale-muzicale, Stancovici a dat la lumină numai liturgia sf. Ioan Chrisostom.

2. Cântarea bisericeii din *Bulgaria* este veche, căci acum, pe timpul principelui Iaroslav Vladimirovici, în anul 1051 intrase ea în Rusia și cantoni bulgărești o executau în biserici rusești. Și această cântare are de bază cele 8 tenuri ale bisericeii orientale și ea se difereste în melodiile sale de cântarea grecească. Cântarea bulgărească s'a pus pe note lineare cvadrate în anul 1652 de unii membri ai bisericeii rusești de sud. Melodia cântării bulgare e mare și mică. Melodia mare sau prelungită e menită pentru zilele duminicilor sau ale învierii, iară cea mică se numea și cântare de toate zilele și se întrebuința în cealalte zile ale săptămânii.

3. În bisericele *Rusiei* se conservă cântarea cea veche bisericească până la secolul XIV. De aici înainte până la secolul XVII se formă, pe baza psaltihiei grecești, o psaltihie proprie cu o mulțime de semne noi cârligate și cu cântări telurite, cari se depărtaseră foarte mult de cântarea cea veche grecească. Ca compunători de astfel de cântări sunt cunoscuți: Grigorie Tamblac, mitropolitul Chievului dela 1415, Opecalov, Leontie, Tihon, Gherasim ș. a. și ca cântări de telul acesta erau cunoscute cântările numite moscovite, cântările lui Usolschi, cântările lui Nicon sau ale Ierusalimului nou și cântările cantonilor patriarhiei. Înmulțindu-se prea tare cântările și domnind multă confușiune în întrebuințarea lor se simți necesitatea reformării cântărilor bisericești și a aflării unui sistem practic pentru învățarea și conservarea lor. Spre a satisface acestei necesități, se lasă, în secolul XVII, de o parte semiografia cea grea uzitată până atunci în biserică rusească și se adoptă cântarea figurală sau pe partituri, sau pe patru voci, dimpreună cu notele lineare ale muzicii occidentale. Mai întâi se primi această cântare de biserică din Chiev, spre a o pune în contra sunetelor dulci ale organelor muzicale, prin cari cu putere se atrăgeau în partea bisericeii apusene fiii cei slabi ai bi

sericii ortodoxe. Acestui exemplu urmată și celelalte biserici sud-vestice și așa în întâia jumătate a secolului XVII a fost în aceste biserici cântarea pe partituri în întrebuintare generală. De aici să facu cunoscută cu această cântare și biserica din Rusia mare. Nikon, mitropolitul Novgorodului și mai târziu patriarh al Moscovei (1652—1658), având deosebită apăsare la cântare, a fost cel dintâi care a adus în biserică și cantori cu voci alse, poruncind, ca în biserica sf. Sofii din Novgorod să se cânte cântarea din Chiev, o cântare mai învâsitate decât organele lipsite de viață. Și o cântare ca la mitropolitul Nikon, după relațiunile contemporanilor, n'a fost nicăiri.

Foarte mult a contribuit la lăfșirea cântării pe partituri în biserica din Moscova, împăratul Alexie Mihailovici (1645—1676). Sub împăratul Teodor, succesorul lui Alexie și sub împărații imediat următori, biserica din Moscova a avut și însemnași compozitori ai cântării pe partituri, și anume: Ioanichie Trofimov Corenev, Vasile Titov și Tihon Macarevșchi. Acest din urmă monah și vistiier (tesaurar) al patriarhiei pe timpul patriarhului Adrian († 1700), a scris *cheia muzicală*, în care notele țără de linie ale cântării bisericesti în general întrebuintate au fost lămurite cu note lineare ¹⁾. Însă cu deosebire se făcu cunoscut la finea secolului XVII ca precursor al cântării pe partituri Nicolae Pavlovici Deletchi din Chiev, cu gramatica sa muzicală, editată mai întâi în Vilna și apoi în Smolensk în anul 1677 ²⁾. În secolul XVIII ajunse cântarea figurată și concertele bisericesti până la orașele cele mai depărtate ale Rusiei, executându-se de coruri așezate pe lângă mitropolii, episcopii, și mănăstiri. Așisderea mai toate la mănăstiri mai însemnate din țară aveau biserici particulare sau paradise, la cari se așezau coruri, cari consta din 10, 12, 20 și mai mulți cantori. Unii din acești cantori excelașu prin deosebită cunoștință a artei muzicale și devenind directori ai districtelor capele, compuneau și telurite cântări bisericesti numai pe note lineare. Lară compozitorii cei mai renumiți

¹⁾ Cf. Док. Пазыковскія, I c. p. 170 și 211.

²⁾ Cf. Док. Пазыковскія, I c. p. 211—212.

ai bisericii rusești din secolul XVIII și XIX sunt următorii: *Berezovskii*¹⁾, *Bortnianschi*, directorul capelei rusești din Petersburg, un maestru excelent, care a compus o mulțime de cântări și concerte bisericesti pe patru și mai multe partituri muzicale cu note deosebite pentru fiecare partitură²⁾, apoi *Lvov*, asisterea directorul capelei curții împărătești din Petersburg, și ieromonahul *Victor*, cari au compus concerte prea frumoase și în urmă tot directorul capelei curții împărătești, *Gilica*, renumitul autor al operei populare rusești, care, între multe altele, a compus și imnul heruvimic.

Compozitori din epoca lui *Bortnianschi*, afară de lucrările muzicale originale, au făcut și multe transformări, adică, din melodia bisericască veche compuneau armonia. La aceste transformări sunt de însemnat două direcțiuni. — Direcțiunea întâia pășea dela punctul de vedere, că din melodii bisericesti vechi numai cu tact silabic, să se facă melodii noi, intrudite cu melodii bisericesti și supuse nu numai ritmului și tactului silabic, dar și celui muzical. Re prezentantul acestei direcțiuni a fost *Bortnianschi*. El luă din melodia bisericască numai notele esențiale și astfel melodia bisericască deveni aptă pentru compunere armonică. Melodia nouă era analoagă cu cea mai înainte, dar ea nu era după literă aceeași, ce se afla în notele tipărite în cărțile editate cu binecuvântarea sf. sinod. Capela curții împărătești din Petersburg a editat unele transformări ale lui *Bortnianschi* după cântarea așa numită a *Chievului*, după cântarea cea veche și cea nouă grecească, după cântarea bulgară și după cântarea lui *Gherasim*³⁾. — A doua direcțiune la transformarea melodiilor bisericesti în cântări armo-

¹⁾ *Berezovskii* a scris mai multe compozițiuni muzicale bisericesti sau spirituale, și anume: *Liturgia*; *Chievul*: „Cel ce a făcut îngeri și spirite...”; „Lăudați pe Domnul din ceruri...”; „Fecioi pe care le-au ales...”; „Măreț nostru ce de sus lui Dumnezeu...”; ș. a. *Cl. Ier. Pazyromskii*, l. c. p. 228.

²⁾ Din lucrările lui *Bortnianschi* s'au editat: Adunarea concertelor pe patru voci cu consoartă din 35 de numere pe partituri; adunarea concertelor de două voci și de chelări unice, scrise pe partituri în două cîmpuri: „Pe tot Dumnezeu te laudăm” în două cîmpuri; *Liturgia* pe trei voci și șapte numere ale cântării heruvimice: „O glorie mare cărei Dumnezeu are strigat”; „Să ierme Dumnezeu și să se răspundă slavă lui”; „Cântări de laude lașilor tale, Dumnezeu” ș. a. — *Cl. Ier. Pazyromskii*, l. c. p. 232.

³⁾ Și anume după Cântarea din *Chiev*, cântările: „Să se umple gură noastră”; „Antii puternic cerești”; „Trupul lui *Christos* primind”; după cântarea cea veche grecească pe patru voci: „Îngerul a strigat”; imnurile parastasi; după cântarea bulgară: „Fecioara asăzii”, pe șase voci; după cântarea cea veche grecească: „Măreț și Dumnezeu nostru”; după cântarea lui *Gherasim*: „Măreț și totuși Unu și totuși Fără”. *Cl. Ier. Pazyromskii*, l. c. p. 234.

nice, consta intru aceea, ca din melodiile bisericesti să nu se facă melodii noi, ci ca melodia bisericască să rămână cât cu putință în aceeași formă, precum era ea pusă pe notele bisericesti. Melodia bisericască se executa în acest caz cu o voce a corului și se petrecea de a doua voce cu o terță mai sus. Reprezentantul acestei transformări era Turceanenov (Турчаниновъ), care transformare se prindu cu multă plăcere. Si sinod introduse toate transformările lui Turceanenov în biserică, la serviciul dumnezeesc.

Dupa Bortnianschi n'au prea sporit lucrările cântărilor bisericesti. Cauza acestei întârșiri a fost poate, că întrebuințarea concertelor a fost oprită la serviciul Dumnezeesc. Concerte puteau să se execute numai la săvârșirea sacramentului cununiei. În acest răstimp s'au ocupat cu compunerea de concerte Lvov și Ieromonahul Victor, iar cu alte cântări spirituale mai mici, renumitul compozist, Glinka.

Cea mai însemnată activitate pe terenul cântării bisericesti a desvoltat, după Bortnianschi, capela de cântare a curții împărătesc din Petersburg. Cântăreții acestei capele, aleși din toate părțile în pereniul rusesc, afară de calitatea aleasă a vocii naturale, aduceau cu sine și cunoștința deplină a diferitelor cântări bisericesti ale provinciilor, de unde veniau. Cu privire la ultima împrejurare se reprezenta această capelă ca un depozit mare, în care toate felurile cântărilor bisericesti rusești, turnându-se așazicând asemenea felurilor metale într'un cupert, trebuiau să se contopiască și din toate să iasă un întreg. Cântările felurite ale bisericesti rusești intru adevăr se și compuseră într'un întreg, care e cunoscut sub numele de cântarea curții.

Cântarea bisericască de demult se executa la capela curții împărătesc, dar de abia mai târziu se formă ca un întreg bine ordonat și adus într'un sistem, lăbindu-se în tot imperiul rusesc. Această cântare s'a editat întâia oară de capela curții, la finea anului 1830, într'o carte litografată cu suprascrierea: Cercul cântării bisericesti de rând pe două voci și panihida pe patru voci¹⁾. Cercul și panihida erau menite numai pentru capela curții, dar cu timpul s'au făcut ele modele de cântare pentru toate bisericile Rusiei. — În anul 1845 s'a compus pe patru voci cântarea bisericască de rând, executată la prea înaltă curte, de Vorotnecov (И. М. Боротниковъ) învățător de cântare la capela curții. În anul 1846 a fost invitat directorul capelei a pune pe note toate acele produse muzicale, cari, la diușite servicii dumnezeesti de peste an, se executară în bisericile curții. Fructele acestor osteneți de doi ani au fost o carte intitulată: *Rând duală completă* (Полный Обуходъ) pe patru voci și *Irmologhiul scurt*, așzidera pe patru voci. Aceste două cărți din urmă s'au lăfă în bisericile Rusiei așa de repede, că acum în anul al doilea după apariția lor primă, a fost de lipsă a doua ediție. Cântarea aceasta se ordonă ca regulă la serviciile dumnezeesti, la cari asistau persoane

¹⁾ Кръгъ простаго церковнаго пѣнія, издавна употребляемаго при высочайшемъ дворѣ, на два голоса и паннихида, на четыре голоса.

nele familiei împărătești, în toate bisericile afară de acelea, în cari din timpuri străvechi erau în uz deosebite cântări vechi, precum în biserică Adormirii Maicei Domnului din Moscova, în biserică Soliei din Novgorod și în alte biserici și mănăstiri. Spre a se informa în cântarea curții după cărțile editate de capela ei, se trimiteau la Petersburg, din anul 1846 încoace, câte unul din cei mai aleși cantori ai țecării cor arhieresc. Cantorii, cari deprindeau cântarea în capela curții și se legitimau cu testimonii din această artă, câștigau dreptul de a informa alte coruri în cântarea curții. Tot pe timpul acesta se ocupa capela curții și cu transformarea melodiilor bisericesti vechi în cântarea armonică. La aceste transformări plecă capela numită din punctul de vedere 1. de a conserva melodia cântării bisericesti forma ei din cărțile de note ce erau editate cu binecuvântarea sf. sinod și 2. de a o pune pe patru voci nu după ritmul metric, ci după cel liber, care, în muzica bisericască, are aceeaș pretențiune, ca și ritmul metric. Reprezentantul ideii din urmă a fost directorul capelei, Lvov, o idee, care mai demult o expuse pe larg într'o carte intitulată: *Despre ritmul liber sau nesimetric*. Lucrările de acest fel editate de capela curții în acest timp, sunt următoarele: 1. *Octoihul pe note după cântarea cea veche*, în privința cuprinsului intrudit cu Octoihul pe note editate de sf. sinod; 2. Cartea intitulată: *Rânduiala (Обычай) cântării bisericesti pe note*; 3. *Irnologhiul prescurtat după cântarea cea veche*, care cuprinde irmoasele invierii tuturor opt glasuri și irmoasele celor douăsprezece sărbători domnești și ale Născătoarei de Dumnezeu; 4. *Irmosele invierii Domnului*, cele ale Născătoarei de Dumnezeu și ale altor sărbători de peste an după cântarea grecească; 5. *Irmosele întregii patruzecimi* și ale săptămânii patimelor după cântarea grecească; 6. *Antifonele invierii* la utrenie după cântarea grecească și 7. *Utrenia* cântării grecești. Titlul cărții din urmă nu corespunde pe deplin cuprinsului, de oarece cartea aceasta cuprinde și cântările vecerniei și a pavecerniții și afară de cântarea grecească cuprinde și cântarea cea veche și cea a Chievlui.

Pentru conservarea întregității, a unității și a vechimii cântărilor bisericesti, la transformarea lor în cântare armonică, se așezară în anul 1848, în diferite eparhii ale imperiului rusesc, comitete compuse din trei sau mai mulți membri cunoscători de muzică, din vr'o câteva persoane din cler și din dirigintele corului arhieresc, cari aveau a asculta executarea cântării bisericesti vechi și a celei transformate și a se pronunța, ori de s'a conservat la transformarea cântării caracterul ei cel vechiu și ori de corespunde cântarea transformată însămnării și menirii sale¹⁾.

¹⁾ Comitetul din Moscova, ocupându-se timp îndelungat cu transformările făcute de capela Curții, s'a pronunțat anume cari din cântările transformate ale mănăstirii...

În biserica Rusiei nu se oprește nici acum transformarea melodiei bisericesti în compunere armonică, nimerii, care are cunoștinți muzicale. Însă executarea transformărilor noi în biserici la serviciul dumnezeesc nu se permite, până ce respectiva transformare nu se admite de sf. sinod. Admisiunea aceasta cade în competența sf. sinod, care relativ la cântările bisericesti, are a se îngriji de conservarea unității și a vechimii lor, cu care s'a deprins auzul celor ce se roagă. Iar celelalte dispozițiuni relative la cântarea bisericască, compet arhierilor eparhiali după ordinea lor ierarhică, iar la armată și la corpurile militare, compet dispozițiunile aceste, perseanelor preoțesti așezate la aceste corpuri¹⁾.

Ce privește în urmă activitatea pe terenul compozițiunii muzicale bisericesti în Rusia din trecutul apropiat (dinainte de războiu), apoi s'a distins în direcțiunea aceasta cu deosebire *Davidov*, directorul conservatorului din Petersburg, ale cărui compozițiuni muzicale bisericesti arată a avea influența lui *Bortnianschi*, apoi *Arhanghelschi*, *Ciaicovschi*, *Metalov*, *Bahmetov* și *Ablamov*, cari toți sunt sub influența lui *Lvov*.

§ 114. Continuare.

Cântarea bisericască la Români. — Ce se atinge de cântarea bisericască la *Români*, aceasta a fost cea a bisericii grecești sau cea a bisericii mari din Constantinopole. Modul scrierii și al executării ei a fost cel uzitat de biserica aceasta și anume cântarea cea regulată de sf. Ioan Damascen, apoi modificată de *Ioan Cucuzelis* și de ceilalți maiestri de cântare ai bisericii grecești până la sistemul psaltihiei moderne, perfecționate de arhierul *Hrisant*, de *Grigorie Protopsaltul* numit și *Levitul* și de *Hurmuz*, hartofilaxul bisericii celei mari din Constantinopole.

Pentru păstrarea și propagarea cântării bisericesti la Români au contribuit foarte mult mitropolile, episcopile, mănăstirile și mai ales bisericile domnești sau bisericile dela palatul domnitorului. Biserica curții domnești, precum în alte privinți așa și în privința cântărilor

pele merți considerate din punctul de vedere al afinității lor cu cântările cele bisericesti vechi, numărând aceste cântări în deosebi.

¹⁾ Cf. *Д. РАЗУМОВСКИЯ*, I. c. p. 251—252.

servia de model pentru toate bisericile din țară. După modelul bisericii domnești se aranja personalul cântăreților pe la mitropolii, episcopii și mănăstiri. Pe lângă un protopsalt era un număr de tineri aleși, numiți cântăreți, cari, practicând serviciul de cântăreți, deveniau la rândul lor psalți și protopsalți la curtea domnească, sau la alte biserici însemnate. Astfel se proceda și în celelalte biserici mai însemnate din țară. — În timpul domniei Fanarioșilor, se aduceau la București și la Iași, cei mai buni cântăreți din Constantinopol, încât serviciul divin era în România mai magnific, decât chiar în patriarhia din Constantinopol. Dorothei al Monemvathiei, călătorind pe la sfîncul secolului al XVI, dintr-un preună cu patriarhul Ieremie al Constantinopolei, prin România și numărînd în cronicul său călătările cele în frumoase ale Domnului Moldovei, Petru Schiopul, zice între altele: El iuhia și cântăreții și avea un dascăl iscusit în cântări. Și arhidiaconul Paul de Aleppo (Haleb) din secolul al XVII, descriind călătoria sa și a patriarhului Macarie din Antiohia prin România, se exprimă despre cântarea bisericăscă din Muntenia astfel: Formele serviciului bisericesc și cântarea sunt la Munteni, admirabile, căci ei sunt creștini buni și cu adevărat religioși.

În România se cânta mai ales în bisericile cele mai mari la strana dreaptă grecește, iară la cea stîngă românește¹⁾. Principele Dimitrie Cantemir amintește și de cântarea slavonă, care să se fi introdus în biserica domnească de Vasile Vodă Lupul (1634—1653) și se executa și pe timpul când scria el²⁾. Cântarea aceasta slavonă e cunoscută în România sub numirea de cântare bulgară sau sârbească, care era întrebuințată în țările sudico-slavone, în Bulgaria și Sârbia, și de unde trecu și în țările române.

Cântarea grecească se lăți mai târziu și pe la alte biserici ale țării și-i disputa cântării românești, terenul, sprijinindu-se această tendință, nu numai de psalți grecești veniți în țară, de mănăstirile așanumite închinare, în cari domnia numai cântarea grecească, dară și de inteligență, care la

¹⁾ Arhidiaconul Paul de Aleppo amintește de cântăreți domnești în Muntenia, cu serviu sau în biserica domnească, sau în palatul domnitorului. La strana dreaptă sau stîngă, cântare grecește, iară la cea stîngă românește. — Și principele Dimitrie Cantemir, descriind pe la începutul secolului al XVIII ceremoniile curții domnești a Moldovei și ceremoniile din biserica domnească, amintește de corul cântăreților moldoveni și de corul cântăreților greci, cari cântau în biserica turcă, cei dintr-o la strana dreaptă, cei de al doilea la strana stîngă. — Melchisedec, Memoriu pentru cântările domnești în România, 1881, p. 17.

²⁾ Cf. Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei, București 1985, tom II, pag. 120.

inceputul secolului al XIX era grecească ori grecizată. Inși
sforțările contrare cântării românești și lășirii ei în țară, erau
zadarnice. Căci ajungând, la inceputul secolului trecut, la
scaunul mitropoliei Ungro-Vlahiei un arhipăstor român, Dio-
nisie Lupul, a înființat la mitropolie o școală de cântări
bisericești, și numind la ea învățător pe dascălul Macarie,
ieromonah și funcționar eclesiastic al mitropoliei din București
(† cam pe la anul 1845), i-a poruncit a prefăce și a preda
românește toate cărțile de cântări bisericesti după psaltihia
nouă. Supunându-se Macarie, un cantor și cunoscător de
muzică renumit, acestei însărcinări a dat la lumină, în anul
1822, în Viena, cele dintâi trei cărți române de psaltihie,
anume Anastasimatarul, Irmologhionul și Teoreticonul;
iară în anul 1827, din ordinul domnitorului Cirigorie Ghica,
în București, Utrenierul. Aceste cărți de psaltihie ale lui
Macarie deveniră normă pentru cântarea română bisericască,
în ambele principate, predându-se după ele cântările în
școalele cantorale și conducându-se de ele cantorii români
în executarea cântării la serviciul dumnezeesc. Și mitropolitul
Moldovei, Veniamin, a introdus în biserică Moldovei psaltihia
cea nouă și, înființând la mitropolia sa o școală cantorală,
se învățau la ea cântările după metoda nouă. Dela București
se duse Macarie la mănăstirea Neamțului, unde învăță pe
călugări sistemul nou al cântărilor bisericesti. -

1. Afară de Macarie, și-au mai câștigat merite pe terenul cântării
bisericești, economul Ionijă, marele eclesiarh al mitropoliei din Iași,
ierodiaconul Nectarie Frimul, psaltul episcopiei din Huși și Dimitrie
Suceavanul, protopsaltul mitropoliei Moldovei. Economul Ionijă a tradus
pe la anul 1837, la îndemnul arhimandritului Isaia Socoleanu, pe
psaltihie română mărirea și idiomele Triodului, o carte ce a rămas
numai în manuscris. Ierodiaconul Nectarie Frimul a așezat pe la
anul 1830, pe psaltihie toate cântările sf. liturghii, din care unele,
precum heruvicul și axionul, se cântau până atunci tot grecește, lipă-
rindu-le în mănăstirea Neamțului. Tot Nectarie Frimul, acum ca
arhiereu, a editat, în anul 1846, în tipografia mitropoliei din Iași,
Utrenierul, în care cântările utrenei sunt mai prescurtate decât în
Utrenierul lui Macarie. Cel mai renumit dintre psalti din școala lui
Veniamin, e Dimitrie Suceavanul. El a îndreptat cărțile de cântări
bisericești ale lui Macarie: Anastasimatarul, Irmologhionul și Teoretic-
onul, editându-le în anul 1848 în Iași, în mănăstirea mitropoliei, a
prelucrat și publicat în anul 1856, în tipografia mănăstirii Neamțului.

toate idiomele și măritile anuale sub titlul: *Idiomelar și Doxastar* în trei tomuri, o carte foarte prețioasă pentru cântarea bisericească, cunoscută și lapă în toată România și mai ales în Moldova.

Cel mai renumit învățător de cântări bisericești române după Macarie, a fost *Anton Pann* († 1854), profesor de cântările bisericești la seminariul central din București. Pann a învățat cântările bisericești și psaltihia cea nouă de la învățători greci, precum *Dionisie Fotino*, eruditul scriitor grec romanizat, și *Petru Efesul*. Cu acest din urmă și cu *Panaiot Engherlin*, monah și protopsalt al mitropoliei, s'a apucat Pann să traducă pe românește psaltihia grecească. Însă murind aceștia, Pann a continuat opera începută, ocupându-se din toată inima cu compunerea psaltihiei pe românește. Rezultatul ostentelilor lui în privința aceasta au fost mai multe opere muzicale, din cari cele mai însemnate, publicate între anii 1841—1848, sunt următoarele: 1. *Basul teoretic și practic al muzicii bisericești sau gramatica melodică*; 2. *Anastasimatarul îndoit, adică zăbavnic și grabnic*; 3. *Irmologhionul sau Catavasierul grabnic*; 4. *Privighierul*; 5. *Henrico-Chinonicarul* în două tomuri; 6. *Doxastarul*, în două tomuri și 8. *Calofonicul*.

Pann, precum se vede din numărul și din titlurile operelor lui, are mari merite pentru cântarea bisericească muzicală. Însă asemănându-se cântarea lui cu cea a lui Macarie, vede ori și cine, că ea n'are dulceață melodiei, prin care se distinge cântarea lui Macarie, care ultimă este mai plăcută gustului român, ca product al simțului românesc moștenit de la strămoși. Pann în tinerețele sale a călătorit prin Bulgaria și prin Rusia și placându-i unele modulațiuni ale melodiilor de pe acolo le-a adoptat în cântările sale, prin ceace nu puțin s'a abătut de la gustul melodiei naționale române. Cu toate acestea cântarea lui Pann s'a lăfit și a devenit dominantă mai ales în Muntenia.

În România sunt așadar două nuanțe destul de pronunțate în cântarea bisericească: una a lui Macarie, care predomină în Moldova și alta a lui Pann cu multe modulațiuni străine melodiei vechi române, care predomină în Muntenia.

În anul 1856, episcopul din Buzău, *Filotei*, a făcut o compilare din cântările bisericesti ale lui *Macarie* și ale lui *Pann*, editând *Anastasiatarul* întreg al lui *Macarie* și o mare parte a *Irmoalegheilor* al lui *Pann*. În anul 1873 *Oprea Dimutrescu*, învățăcel al lui *Pann*, profesor de cântare la seminarul din Râmnic, a publicat o prescurtare din cântările lui *Pann* pentru utrenie și liturghie, sub titlul: *Antologie muzico-eclesiastică*, iară în anul 1875, o broșură intitulată: *Principii elementare ale muzicii bisericesti și prescurtare din Anastasiatarul*. Tot în anul 1875 a editat *Ștefan Popescu*, fost profesor de muzică la seminarul central și la seminarul Nifon din București, a editat *doxologia* pe 8 tonuri, axioanele, luminândele și slavele mari. În anul 1902 a apărut în stârșit cartea despre muzica bisericască a vicarului sl. mitropoliei a Ungro-Vlahiei, *Nifon N. Ploesteanu*: *Carte de muzică bisericască pe psaltihie și pe note lineare pentru trei voci*, în care, după o tratare destul de temeinică a istoriei muzicii bisericesti orientale și a teoriei psaltihiei, urmează o serie de cântări bisericesti puse pe psaltihie, dintre cari o mare parte sunt compuse și de *Prea Sfinșia Sa*, apoi de *Ștefan Popescu* și de distinsul cunoscător al muzicii bisericesti orientale, fost conducător al corului bisericii Crețulescu în București, *Teodor Georgescu* († 1880).

Afară de cântarea bisericască melodică, se execută, în România, mai ales în bisericile catedrale, și cântarea armonică, fiind activi pe terenul acesta mai mulți compozitori, dintre cari merită să fie amintiți cu laudă fostul director al corului mitropolitan din Iași, *Musicescu* și *D. G. Kiriac*. — Precum în vechea Românie, așa și în bisericile din Ardeal și Bucovina se execută, pe lângă cântarea cea veche melodică, în multe locuri, și cântarea armonică. Ca compozitori ai acestei cântări din urmă s'au distins cu deosebire *Ioan Vidu* și *G. Dima Lugojan* în Ardeal și *Ciprian Porumbescu* și *Eusebie Mandicevski*, în Bucovina.

Ignat In Bucovina se execută prin biserică, de regulă, cântarea cea veche grecească melodică, fără de acele adausuri ori prefaceri, cărora era supusă această cântare în timpurile din urmă prin reformele psaltihiei grecești; iară în unele biserică ale Bucovinei, și anume în cele cu populațiune rutenă, se execută cântarea bisericască așanumită bulgară. Pentru învățarea acestor cântări, s'a creat în anul 1840, în Cernăuți, o școală cantorală, în care, de prezent, elevii se instruiază în cântarea melodică de un învățător așezat anume pentru împărțșirea învățământului din această cântare la școala cantorală și la seminarul clerical. Spie a înlesni învățarea cântărilor bisericesti după melodia

¹⁾ Melchisedec, Memoriu pentru cântările bisericesti în România 1880, p. 2-4 și p. 15-20.

grecească, a pus arhimandritul konzistorial, mai apoi mitropolitul sf. Bucovinei și Dalmatiei, Silvestru Morariu-Andrieuici († 1895) cântările bisericesti române cele mai uzitate, pe note lineare și le-a editat în anul 1879 într-o carte intitulată „Psalihia bisericască”. Iară spre a înlesni învățarea cântărilor bisericesti după melodia bulgară, a editat, în anul 1895, precoul bisericii ort. or. din Lemberg (Leina), Eugenie Vorobchevici († 1908), o carte sub titlul „Псалтиря”, în care sunt puse pe note cântările bisericesti slavone. — În duminici și la sărbători, se execută în biserică cântările din Cernăuși, precum și în alte biserici mai mari din țară, la liturghie, cântarea armonică, pentru care e așezat un profesor cu obligamântul, de a instrui în cântarea aceasta, finierimea academică din seminarul clerical, precum și elevii dela școalele secundare și dela școala cantorală din Cernăuși.

§ 115. Continuare.

Istoria cântării bisericesti în biserică occidentală. — Precum în biserică orientală sf. Atanasie și alți sf. părinți, așa, în biserică occidentală, întreprinse sf. Ambrosie a curăți cântarea bisericască de amestecul protan. Prin năzuințele sale în privința cântării, deveni sf. Ambrosie urzitorul unui mod propriu de cântare, numit după dânsul cântarea ambrosiană. În ce constă caracterul și forma cântării acesteia nu se poate ști cu siguranță. Atât se pare a fi fără de îndoială, că cântarea sf. Ambrosie era metrico-rimică ¹⁾, conformându-se sistemului celui vechiu grecesc. Așisderea este cunoscut, că cântarea sf. Ambrosie se distingea prin frumuseță și dulceață, și făcea foarte bună impresie asupra ascultătorilor ²⁾.

Însă și această cântare degeneră prin abuzuri, cari intrară în ea în decursul timpului, și astfel trebui să întreprindă sf. Grigorie cel Mare o reformă nouă a cântării bisericesti occidentale, care se numi cantus planus, firmus, Gregorianus, romanus sau și choralis. Sf. Grigorie, din cele existente,

¹⁾ Cf. F. H. Krüll, Christliche Alterthumskunde, Regensburg, 1856, Bd. I. pag. 372.

²⁾ „Cât de tare plângeam eu” zice sf. Augustin către sf. Ambrosie „la auzul emelor și cântărilor tale, emoțional fiind de melodiile cele dulce sunătoare ale bisericesti. Acele melodii se vărsară în urechile mele și adevărul intra în inima mea; întru mine se omni-se simțământul pietății, vărsam lacrimi, și aceasta mă ușura foarte mult”. Augustini Confessionum Liber X, c. 33 (Migne, Patr. lat. T. XXXII, pag. 800).

culese cele ce le ținea de mai bune, le construi într'un întreg și-și formă din ele o teorie proprie. Diferența între cântarea sf. Ambrosie și cea a sf. Grigorie, exista, intru aceea, că cântarea sf. Ambrosie era metrică, cântarea sf. Grigorie însă era lipsită de metru. Imnele sf. Ambrosie, cu un metru determinat al versurilor, prețindeau o cântare metrică¹⁾, iară cântarea sf. Grigorie se mișca liberă și se determina numai prin măsura gramaticală a silabelor și prin accentuare. Ea, ca și cântarea cea grecească era silabică, adică fiecare silabă avea tonul său, conformându-se Grigorie normelor fundamentale ale sistemului grecesc²⁾. Cântarea sf. Grigorie adunată mai târziu într'o carte, așa-numitul „Antifonar”³⁾, fu primită cu mult aplaus și entuziasm, lăfându-se curând la toate bisericile occidentale. Sf. Grigorie însă nu se îngriji numai de cântare, ci și de cântăreți, întemeind în Roma o școală cantorală, cerând dela candidații de preoție cântarea ca o precondițiune neevitabilă pentru intrarea în starea preoțească și trimitând la singuritele comune clerici, cari informau pe credincioși în cântare și-i conduceau la executarea ei la serviciul dumnezeesc public⁴⁾.

La lăfrea cântării gegerane contribuiră în decursul timpului nu numai conducătorii bisericilor, ci și principii. Așa se istorisește despre împăratul Carol cel Mare, un mare cunoscător și iubitor de muzică, că el, în multe orașe ale imperiului său, fondă școale cantorale, asistă în persoană la împărțitura învățământului, cânta dimpreună cu cantorii în diferite biserici, și nu suferia să i se prezinte un cleric, care nu

¹⁾ Cf. I. N. Forkel, Allgemeine Geschichte der Musik, Bd. 2. Leipzig 1801, pag. 156 și 183.

²⁾ Spre însemnarea scării se folosi sf. Grigorie de cele dinți șapte litere ale alfabetului, și spre însemnarea mai exactă a melodiei progresive, se folosi el, după unii, de literele alfabetului, după alții, deoarece nu se află nici un manuscris de felul acesta, de așa-numite „neume”, adică semne, cari constau din puncte, virgule, cerceșuri ș. a.

³⁾ Die Antiphonarien der römischen Kirche tragen fast durchwegs den Namen Gregors des Großen. Dies berechtigt jedoch nicht zu der Annahme, daß er der Verfasser sei: wohl aber, daß er die bereits vorhandenen Texte gesammelt, geordnet, benichtigt und vervollständigt habe, während ihm zugleich die durchgreifendste Reform des kirchlichen Gesanges zugeschrieben wird. — Weizel und Welte's Kirchenlexikon, Bd. I, pag. 920.

⁴⁾ Cf. F. H. Krügel, l. c., pag. 372.

cunoștea cântarea gregoriană¹⁾. După Carol cel Mare se sprijini cântarea de Ludovic Piosul, de Carol Pleșuvul și de Carol cel Gros, iară în Anglia, Alfred cel Mare fondă, la universitatea din Oxford, o catedră deosebită pentru arta muzicală.

Fași cu interesul cel viu pentru cântarea bisericască și pentru executarea ei cea frumoasă, și îndeosebi față cu dexteritatea, cu care excelați cantorii bisericști în cântare a fost un lucru natural, că în decursul timpului se pși ici-colo peste cântarea cea simplă unisonă, adăugându-se la ea diverse ornamente. Astfel se formă mai întâi așa-numitul *discant* (*discantus*), petrecându-se cântarea firmă încă cu o voce secundară. Prin această cântare de două voci, dimpreună cu ornamentele deosebite ale tonului împreunate cu dănsese, se puse primul fundament la armonie, la măsură și în general la cântarea figurală. Căci pentru ca discantul cu figurele sale într-adevăr să fie o acompaniament bine sunătoare, armonică, a cântării firme, trebuiau să se observe aceluiași timp și cantorul, spre a putea petrece cântarea firmă, trebuia să știe timpul sau măsura, în care propășia ea. Cantorii exercițiți se orientau în privința aceasta și fără de regule; iară pentru cantorii mai puțin exercițiți, erau de lipsă legi determinate, regule prescrise. Cel dintâi care a făcut aceasta, care încercă a regula teoretic cântarea de mai multe voci și a descoperi o învățătură despre intervale și armonie, este autorul tractatului „*Musica enchiridias*”, care mai înainte se atribuia călugărului benedictin Huchald din St. Amand în Flandra († 930), pe când tractatul e compus la finea secolului X²⁾.

În secolul al XI se deschide în istoria cântării bisericști un period nou, ba se poate zice, că toată muzica modernă stă în legătură cu progresul acestui secol. Mai înainte de alții, excela, în privința aceasta, Guido de Arezzo, un monah benedictin dela Pomposa lângă Ferrara († 1050). Guido inventă un mod nou și fințial mai bun și mai ușor, de a învăța cântarea, de a însemna mai exact înălțimea și adâncimea tonurilor, de a determina cu mai multă siguranță modurile cântării și a aduce într-una dănsese mai multă ordine și egalitate. Scala muzicală, până la timpul lui Guido nesigură și nedeterminată, se preciză prin el. Astfel esențial se înlesni peste-privirea asupra terenului tonurilor, pe care voia cineva să-l percurgă. Lui Guido i-se atribuie de ună și inventarea notelor muzicale moderne, însă cu nedreptul, fiindcă acestea sunt mai vechi. Așisderea să fie mai vechiu și sistemul liniilor dimpreună cu cheia, care ușură mult citirea pieselor muzicale. Însă lui Guido i-se cuvine meritul, că a simplificat sistemul liniilor (la patru linii) și a dat scalei muzicale mai multă precizie, așa, că învățecii lui, fără osteneală, în scurt timp învățară Antifonarul. Tot lui Guido i-se atribuie de unii aflarea așa-numitei *Solmisatiuni*, adică a întrebuintării celor șase silabe: Ut, re, mi, fa, so, la, spre însemnarea celor dintâi șase tonuri ale scalei. Această atribuire însă se

¹⁾ Cf. Fluck, *Katholische Liturgik*, 2. Th. Regensburg 1855. p. 303.

²⁾ Cf. W. Wetzel und W. Wetzel's *Kirchenlexikon*, 2. Aufl. B. B., p. 2036.

hazează simplu numai pe o neînțelegere. Cântându-se cunoscutul imn în onoarea sf. Ioan Botezătorul¹⁾: *Ut queant laxis resonare fibris — mira gestorum famuli tuorum — solve pollutis labiis reatum —* sancte Ioannes, așa, că fiecare jumătate a versului se suna cu un ton mai sus, îi lăsa Ciuido pe învățăceii săi să învețe după imnul acesta cântarea corectă a celor șase tonuri, și această împrejurare a dat mai apoi motivul, a-i atribui lui și aflarea solmisațiunii. Spre însemnarea tonurilor el se folosea de litere, iară semiografia lui erau neumele, care le-a introdus în sistemul de patru linii²⁾.

Coregerea muzicii bisericești prin Ciuido, îi câștigă acestuia un renume extraordinar și avu și mare influență asupra dezvoltării ulterioare a cântării. Anume deveni astfel posibil, de a fixa acurat vocile secundare, cari până acuma se cântau fără de note, punând două, câte odată și trei note în contra unuia, prin care lucru s'a produs acel mod al contrapunctului, care mai târziu se numia „mixt” în contrast cu cel „simplu” (nota contra notam).

În fine, se înființă pentru dezvoltarea cântării vocale și în general a muzicii, un moment ființial nou prin inventarea sau determinarea mai exactă a măsurii tonurilor. În genere se numește *Franco din Colonia*, din secolul XII ca acela carele să fi compus prima teorie exactă despre hronometrie, deși, precum zice el însuși, nu el a fost cel dintâi care a scris despre măsură. Prin aceasta se puse hază la ulterioara dezvoltare a armoniei și a muzicii mensurale și figurale, în care privesc, și anume și prin coregerea sistemului de note, în secolul al XIV excela cu deosebire Ioan de Muris, preot francez și doctor al renumitei școli teologice din Paris, Sorbonne.

Astfel se dezvoltă în biserică occidentală, pelângă cântarea plană, încet o cântare artificială complicată, muzica bisericească armonică, care, mai ales dela secolul XV încoace, se cultivă cu multă diligență lucrând pe terenul acesta o mulțime de hărbași, dintre cari unii se ocupau cu teoria muzicii, alții cu compozițiunea cântării.

Însă pecăt de multă laudă și recunoștință se atribuie acestor maiestri în muzică, cari prin activitatea lor au contribuit la deplinătatea artei și la înfrumusețarea serviciului dumnezeesc, pe atât de multă nemulțămire produsă ei prin abaterea lor dela cântarea cea bisericească genuină și prin încărcarea cântării armonice cu cele mai curioase și nenaturale impleteciri și intorsături. Acest abuz ajunsese la acel grad, că papa Ioan XXII (1316—1334) puse cântarea armonică sub anatemă și ordonă, ca în biserici fără specială aprobare bisericească să nu se execute noi moduri de cântare. Însă această măsură nu se observă pretutindene și abuzurile în decursul timpurilor, nu numai că nu se înlătură, ci se tot înmulțiră așa, că mulți prelați ai conciliului Tridentin (1545—1563) cugelară a școli muzica armonică din biserică.

¹⁾ Compus de Paul din Monte-Cassino din secolul IX. Cf. Alex. Patuzzi, *Geschichte der Päpste*, Wien, 1872, pag. 500.

²⁾ Cf. Wetzer und Welte's Kirchenlexikon, 2. Aufl. 8. B., p. 203f.

Însă aceasta ca atare află la acest concil și mulți apărători, și chiar și împăratul Ferdinand I. făcu în contra acestei intențiuni prin delegatul său propunerii corespunzătoare. Deci se însărcina pe acest timp renumitul maestru de cântare și cântăreț al capelei papale Giovanni Pierluigi da Palestrina († 1594), numit după locul natal simplu „Palestrina”, de a compune o liturghie, care să n’ăibă nici o afinitate cu muzica profană și să se distingă prin simplitate, demnitate și expresiune pioasă, și la a cărei executare totodată să se înțeleagă bine textul. Palestrina compuse trei liturghii, dintre cari mai ales una se prini cu mult aplaus, și aceasta decise în favoarea muzicii bisericesti armonice ¹⁾.

Mai târziu se coreseră parte prin alți cunoscători de muzică și cântile bisericesti de cântare, și astfel se regeneră cântarea cea veche gregoriană, care în decursul timpurilor sub influența diferită a gustului diverselor persoane și popoare pierdu mult din genuitatea sa. Palestrina dăde impuls puternic la noui producțiuni pe terenul muzicii. În Italia excelară în privința aceasta: Giovanni Maria Nanini († 1607), Andrea Gabrieli († 1586) Gregorio Allegri († 1652), Alessandro Scarlatti († 1725), Giovanni Pergolese († 1736), Maria Luigi Cherubini († 1842), Giuseppe Raini († 1844) ș. a. Afară de Italiani lucrară în secolul XVI și XVII pe terenul muzicii bisericesti ca compozitori între *Olandezi*: Roland de Lattre (Orlando di Lasso), Arcadelt și Ghiselin Dankerts, între *Francezi*: Leonard Barré din Limoges și Eleazar Cienet, între *Spanioli*: Bartholomaeus Escobedo și Christoph Morales din Sevilla, între *Poloni*: Sebastian Felstinski și Nicolaus Zielenski și în urmă se distinseră ca compozitori între *Germani*, și anume în secolul XVIII și XIX: Georg Friedrich Handel († 1759) în Londra, Ioan Sebastian Bach († 1750) în Lipsca, Wolfgang Amadeus Mozart († 1791) în Viena, Iosif Haydn († 1809) în Viena, și Michael Haydn († 1806) în Salzburg, Ludwig Beethoven († 1827) în Viena, Georg Joseph Vogler († 1814) în Darmstadt ș. a.

Însă și unii din numiții compozitori de cântări bisericesti, și anume cei din timpul ulterior și contemporanii lor se abătură foarte mult dela stilul cântării bisericesti. Muzica de operă, care se dezvoltă dela secolul al XVII și care se excultivă prin muzica bisericască, începu a influența asupra acesteia. Nu puțină influență exercită asupra muzicii bisericesti și muzica instrumentală, care prin Alessandro Scarlatti († 1725) se introduse în biserică. Producțiunile muzicale ale timpului nou, mai ales cele din jumătatea II. a secolului XVIII și jumătatea

¹⁾ I. Hartmann în monografia sa „Palestrina, Ein Gedenkblatt” nec de Pierluigi: „Es ist der Schöpfer des katholischen Kirchenstils in der Musik. In seinen 13 Bänden Messen hat er die h. Tonkunst, wie sie im Dienst des Kultus der katholischen Kirche steht, für alle Zeiten festgelegt. Allen Empfindungen frommer Andacht hat er Ausdruck verliehen. Den Meister zu überstreifen hat Niemand vermocht. So erhaben wie der Dom St. Peters, in welchem seine sterbliche Hülle ruht, sind die Weisen, die Palestrina geschaffen hat.”

I. a secolului XIX., scrise într'un stil prea lasciv și ușor, sat în ne-
contentita schimbare dela un extrem la altul, dela tonul fraged la un
ten pasional, plin de vuict, dela soluri, ducturi și cvarteturi la cântarea
plină, și sunt lipsite de liniște, demnitate și seriozitate sfântă. Ba nu
rarori se aude în biserici muzica de operă cea mai emeționată și
lascivă, cu tonuri sgomotoase și cu o încărcătură întreagă de instru-
mentațiune, umblând numai după producere de efecte ¹⁾.

Deci și în contra acestor aparițiuni se luară măsuri corespuuzătoare.
Pontificele roman, Gregorie al XVI, ordonă o reviziune a compoziți-
nilor muzicale bisericesti. Mai departe se restrânse produciunea cân-
tărilor armonice, și din bisericile Romei se scoase cât cu puțină mu-
zica instrumentală. După o expresă ordonare a vicariatului general
papal din anul 1842, muzica instrumentală poate să se întrebuițeze
numai cu invoirea specială bisericască și numai atunci, când puține
instrumente însoțesc cântarea în stil potrivit. Sub pontificatul lui Pius
IX s'a reînnoit cu data din 20. Noemvrie 1856, ordinul amintit, și
anume într'o formă mai aspră.

Aceste măsuri spre meliorarea cântării bisericesti se lăjiră și
prin alte țări ale apusului, însă cu toate aceste în multe locuri încă
nu s'a înlăturat abuzul, fiind episcopii în privința aceasta prea
indulgenți.

Dintre compozitorii de cântări bisericesti din timpul cel mai nou,
cari în compozițiunile lor s'au folosit de stilul curat bisericesc, merită
să fie amintiți cu deosebire: Zanti, Diabelli, Liszt, Kiel, Horak,
Brosig și Preyer.

§ 116. Executarea cântării bisericesti în general. — Modurile cântării melodice și executarea ei în special.

De timpul întemeierii bisericii creștine se executa cân-
tarea în general ori numai cu vocea omenească, ori vocea
omenească se însoția de instrumente muzicale. Creștinii la
serviciul dumnezeesc, executau cântarea numai cu vocea
omenească, urmând exemplului lui Isus Christos și al
apostolilor ²⁾. Iară Iudeilor li era permisă la serviciul lor
dumnezeesc acompanierea cântării cu instrumente muzi-
cale, precum zic sf. părinți, din cauza nesiguranței, a pu-
tinității sufletului și a neputinței lor spirituale, voind Du-
mnezeu prin această permisiune, să arate indulgență față
cu slăbiciunea lor, pentru ca cu simțământul plăcerii aștep-
tat prin muzică, să se deștepte spiritul lor cel slab la activi-
tate mai înaltă și mai folositoare.

¹⁾ Cf. I. Löffl, Liturgik. 2. Bd. p. 248.

²⁾ Fapt. ap. 16, 25.

Cântarea vocală la serviciul dumnezeesc creștin era totdeauna îmbinată cu un text. În biserică cea dintâi se văd ca atare texte psalmii, imnele compuse de sfinții Testamentului vechiu și în fine, cântările spirituale compuse de părinții și învățătorii Testamentului nou. Cântarea vocală, împreună cu textul cântării, era foarte edificatoare pentru creștini și făcea asupra lor impresie foarte adâncă. F. Augustin zice: „Mărturisesc, că instituțiunea cântării în biserică e foarte folositoare, mai ales dacă se execută cu voce curată și cu tonuri, cari pe deplin corespund cuvintelor (textului)”.¹⁾

În biserică ortodox-orientală și până în ziua de astăzi se întrebuințează la serviciul dumnezeesc numai cântarea vocală, pe când în biserică occidentală se întrebuințează la acest serviciu pe lângă cântare vocală și felurite instrumente, dintre cari cel mai ales sunt organele.

Organele idraulice (organum hydraulicum) să fie o invențiune a unui mecanic, cu numele Ctesibios din Alexandria, pe lângă anul 170 î. d. Chr. și din acestea au proiesit așa-numitele organe de vânt (organum pneumaticum), adică organele din ziua de astăzi, cari sunt numai o perfecționare a organelor idraulice. Din Grecia s'au lăsat întrebuințarea organelor încet în țările apusene ale Europei și dela secolul al IV mai departe se amintesc ele adeseori²⁾, fără de a fi fost întrebuințate la serviciul dumnezeesc.

Cele dintâi organe le-a primit în dar în anul 757, regele Francilor, Pipin, dela împăratul grecesc Constantian Copronimos. După modelul acestor organe a poruncit Carol cel Mare să se facă altele, așezându-le în biserică din Aachen spre întrebuințate la serviciul dumnezeesc. Din acest timp, se lăsar organele încet prin bisericile catedrale și mănăstirești, și un sinod din anul 1242, vorbește de dânsele așa, ca și când pe acel timp ar fi în biserică occidentală acum în întrebuințare generală³⁾. Dela secolul al XIV începură a se face la organe îndreptări mai esențiale, cari se continuară în secolile următoare, ajungând de abia în secolul al XVIII la deplinătatea, în care se află ele în prezent. În decursul timpurilor, artiștii lumeni făcând abuz de aceste organe la serviciul dumnezeesc, executând pe ele chiar piese

¹⁾ Augustini Confessionum Liber X. c. 30.

²⁾ Augustini Enarratio in Psalmum 150 (Migne, Patr. lat. T. XXXVII. pag. 1964) și Aurelii Cassiodori Expositio in Psalterium. Psalm 150 (Migne, Patr. lat. T. LXX. p. 1052).

³⁾ Cf. Concilium ad vallem-Guidonis cap. VI, la Harduini Acta Concilii T. VII. Paris 1714 col. 349.

teatrale, se făcu la conciliul din Trident propunerea, de a opri întrebuințarea lor cel puțin la liturghie. Această propunere nu se primi și conciliul aprobă întrebuințarea organelor la serviciul dumnezeesc cu hotărîrea, în urma căreia să se poruncească episcopilor, de a se îngriji, ca la serviciul dumnezeesc, să nu se execute pe această instrumente profane incompatibile cu demnitatea actelor liturgice. În capela papală din Roma, numită *sixtină*, nu s'a admis acest instrument pînă în ziua de astăzi, executându-se acolo toate cîntările serviciului dumnezeesc, numai cu vocea omenească. Precum biserica occidentală romano-catolică, așa și cele mai multe secte ale bisericii protestante admit acest instrument în cultul lor divin¹⁾.

Cîntarea se executa în biserica cea veche de popor și de cantori sau psalți anume așezați. Îndatorirea cantorilor așezați în biserici consta întru aceea, de a începe și a conduce cîntarea. Înmulțindu-se cîntările și neputîndu-se susține ordinea la executarea lor, enunță sinodul din Laodicea (364), că nu se cuvine să cînte în biserică altcineva decît canonicestii psalți, cei ce se suie în amvon și cîntă de pe membrane (can. 15). Cantorii bisericești executau cîntarea la sf. liturghie, la laudele bisericești, la înmormîntări și la alte rînduieli liturgice. Numărul cantorilor nu era determinat. Pe timpul împăratului Iustinian, avea biserica din Constantinopole a sf. Sofii, 25 de cantori pe lângă 100 de diferiți lectori, cari împlineau și obligămintele cantorilor. Adunarea cantorilor se numia strană sau cor. Coruri de aceste erau două, corul drept și corul stîng. Toți cantorii bisericești se formau în școale de cîntare, de cari dăm în orient, și anume în Constantinopole, acum pe timpul împăratului Teodosie cel Mare (379—395), iară în occident pe timpul lui Gorgorie cel Mare († 604), care creă în Roma o școală cantorală, ce există încă 300 de ani după moartea urzitorului ei.

Iară *modurile ineseși ale cîntării melodice*, în biserică ortodoxă erau, și sunt în mare parte și astăzi încă, următoarele :

1. Modul cel dintîi al cîntării melodice este cel unison, executîndu-se cîntarea de toată adunarea în acelaș rîstîmp, în unul și acelaș sunet al vocii. Astfel să se fi preamărit

¹⁾ Vezi: *Weizer und Wette's Kirchenlexikon*, 2. Aufl. 9. Bd. p. 1043.
L. A. Binterim, *Denkwürdigkeiten der christl. kath. Kirche*, 4. B. 1. Th. 1838.
p. 145 și L. Luff, l. c. p. 256.

Dumnezeu cu cântări de laudă de Paul și de Sila în închisoare. În unele biserici se pare acest mod de cântare să se fi aplicat numai în unele timpuri determinate, precum și numai pentru oarecari psalmi anumiți.

De acest mod al cântării vorbește sf. Vasile cel Mare, când zice: „La faptul zilei încep toți cu un glas, ca cu o gură și cu o inimă a cânta psalmul mărturisirii”¹⁾. Și sf. Ioan Chrisostom, arătând asemănarea timpului său cu cel apostolic, zice: „Odiioară cânta adunarea cu un glas la un loc, ceace și noi facem astăzi, adecă la sărbătorirea prezentă”²⁾. Și alurea zice tot acest părinte: „Femei, bărbați, bătrâni și tineri se diferesc adecă în privința sexului și a vârstei, nu și în privința cântării. Căci pecând spiritul direge glasul fiecăruia, face din toți o melodie”³⁾.

2. Alt mod al cântării bisricești melodice este cel contrar modului cântării unison, adecă astfel că cantorul cântă singur, iară comuna îl ascultă. Despre acest mod de cântare raportează Cassian⁴⁾, că el să fi fost în uz la monahii egipteni. Totuși să fi fost întrebuințat el în bisericile din Ierusalim precum și din toată Palestina. De câteori vorbește sf. Ciril din Ierusalim, în catehezele sale, de cântarea unui psalm, nu zice: Precum noi, sau precum voi l'ați cântat, ci precum l'ați auzit cântându-se⁵⁾.

3. Al treilea mod al cântării bisricești melodice e cel responzoric. El constă intru aceea, că unul cântă înainte, iară alții cântă după dânsul, răspunzându-i așazicănd celui dintâi. După ce cantorul cântă un vers al psalmului repește conul ori cuvintele cele de pe urma ale versului, ori, la versurile ulterioare ale psalmului, ce le cântă cantorul, răspunde cu părțile ultime ale versului celui dintâi cântat, sau cu o sentință deosebit de potrivită, aceea ce Grecii numiau

¹⁾ Basiliius, Ep. 207 ad clericos Neocæsarienses: Ἐπίρας ἕκτ, ἐκαστοῦ τῶν κόνων, ὡς ἐκ ἑνὸς στόματος, καὶ μίας καρδίας τῆς εἰς ἰσοσταθῆτος ψαλμὸν ἑκπίρουν τῆς Κυρίου (Migne, Patr. gr. T. XXXII. pag. 764).

²⁾ Ioannis Chrysostomi in Ep. I. ad Cor. Hom. 30 (Migne, Patr. gr. T. LXI p. 313).

³⁾ Ioannis Chrysostomi Hom. in Psalmum 145 (Migne, Patr. gr. T. LV p. 521).

⁴⁾ Ioannis Cassiani De coenobiorum institutis Liber II. c. 12. Migne, Patr. lat. T. XLIX p. 102).

⁵⁾ Cf. Cyrilli Hierosol. Catech. 23 mystag. 3 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII p. 1124) și Catecheis 13 n. 2b (Migne, Patr. T. XXXIII p. 803).

ὁπρῶς εἰν sau ὁπακρόσειν (succinere). Modul cel dintâi îl prescriu constituțiunile apostolice, când zic: „Dupăce s'au terminat lecțiunile tot prin doi, să înceapă unul a cânta psalmii lui David, și poporul să răspundă cu sfârșitul versurilor¹⁾”. Despre al doilea mod raportează sf. Atanasie, când zice, că la asediarea bisericii prin Arieni, el a poruncit diaconului să cânte un psalm, iară poporului, să răspundă cu: Că în veci este mila lui²⁾. Această cântare se executa în biserică veche nu numai de un cantor, sau întreg corul, și de întregul cor sau numai de o parte a lui, răspunzând, sau întreg corul, sau cealaltă parte a corului.

4. Modul al patrulea al cântării bisericești melodice e cel *antitonic* sau *alternativ*, care constă într'aceea, că poporul sau corul, împărțindu-se în două părți cântă pe rând un vers după altul. Acest mod de cântare se află acum în Testamentul vechiu, precum și în strofele și antistrofele corurilor Grecilor vechi. În serviciul divin creștin ne întâmpină el mai întâi în bisericile orientale. Acuma în epistola cunoscută a lui Pliniu către Traian, se pare să se fi făcut aluziune la acest mod de cântare (carmen dicere invicem). După Socrate, să-l fi introdus sf. Ignatie în întrebuințarea bisericii din Antiohia³⁾. După Teodoret se introduse el în secolul al IV în Antiohia, prin călugării Flavian, mai târziu episcop al Antiohiei și Diodor, mai târziu episcop al Tarsului⁴⁾. Însă această introducere privește numai la limba cea grecească, căci în limba siriacă exista acest mod de cântare în Antiohia de mult⁵⁾. Ioan Chrisostom intro-

¹⁾ Const. apost. L. II c. 37.

²⁾ Athanasii Apologia de fuga sua: Καθεσθεις ἐπι τοῦ θρόνου, προέειπεν τὸν εἰς μὲν διακόνου ἀναγινώσκοντα ψαλμὸν τοῦς δὲ λαοὺς ἀποκρίσασθαι. ἔτι εἰς τὴν αἰώναν τὸ θεὸς αἰετοῦ. (Migne, Patr. gr. T. XXV p. 676). — Cf. și Theodoret, Hist. eccl. L. II c. 13; Socrat., Hist. eccl. L. II c. 11 și Ioannes Chrysostomus, In epist. I ad Corinth. Hom. 36.

³⁾ Socrates, Hist. eccl. L. VI. c. 8 (Migne, Patr. gr. T. LXVII p. 669); cf. și Nicephorus Callistus, Hist. eccl. L. XIII c. 8.

⁴⁾ Theodoret, Hist. eccl. L. II c. 19: Οἱσιν (Ψ)αλμῶν καὶ ἀδελφῶν προῶν, ἔρχη διακόνος τοῦς εἰς ψαλλόντων χορῶς, ἐκ διαλογῆς ἑἴς τιν ἀποκρίσασθαι μελετήσαν. (Migne, Patr. gr. T. LXXXII p. 1060).

⁵⁾ Anton. Pagi, Critic. in Baron. ann. 400 n. 14: Ea psalmodiae species iam ante Flavianum ac Diodorum a Syria videtur usurpata. Scribit enim Theodorus (Mopsuestenus), Flavianum ac Diodorum primos omnium eam psalmodiae

duse acest mod de cântare în Constantinopole spre a paraliza influența cea pernicioasă ce o exercitau Arienii prin cântarea antifonică asupra ortodocșilor ¹⁾. Sf. Vasile cel Mare vorbește despre cântarea antifonică ca despre o cântare, ce pe timpul lui era în uz în tot orientul ²⁾, schimbându-se adeseori la unul și același serviciu divin, cu cântarea rezponzorică.

La apus a început a se întrebuița cântarea antifonică mai întâi la Milano, despre care întrebuițare mărturiseste sf. Ambrosie însuși ³⁾, de aici fer. Augustin ⁴⁾ o aduse la Africa, trecând apoi și la biserica Romei, așa că la finea secolului al IV cântarea antifonică era în uz general și în biserica occidentală ⁵⁾.

Cantorul *trebuie să execute cântarea bisericească fidel după modelele cântărilor compuse de sf. părinți, sancționate de biserică și prescrise de aceasta. Modelele cântării bisericești se cuprind în cărțile bisericești cu note ori și fără de note, în cari, mai că asupra fiecărei cântări e pus și glasul sau tonul, pe care să se cânte felul cântării. Abaterea dela modelele cântării se oprește de biserică fără doar și poate. Canonul 75 al sinodului al VI ecumenic poruncește, ca cei ce cântă în biserici să nu-și siliască firea spre strigare, nici să zică ceva din cele străine așezămintelor bisericești. Mai departe prescriu cărțile bisericești, ca*

speciem, quas Antiphonas vocant, ex Syrorum lingua in Graecam translatisse, et omnium prope solos hujus rei auctores cunctis orbis partibus apparuisse. Quod igitur Synodus anti-Flavianum praesulerant, psalmos Davidicos lingua Syriaca antiphonaliter canentes, id Flavianus ac Diodorus a Graecis Antiochenisibus, psalmos Graece canentibus, licet instituerint. (Annales ecclesiastici auctore Caesare Baronio... T. VI Lucae 1740 p. 346).

¹⁾ Sozomen. Hist. eccl. l. VI c. 8 (Migne, Patr. gr. T. LXVII p. 689).

²⁾ Basil. Epist. 207 ad clericos Neocaesarienses (Migne, Patr. gr. T. XXXII p. 764).

³⁾ Ambrosii Hexameron Lib. III c. 5 Migne, Patr. lat. XIV p. 178).

⁴⁾ Augustini Confessionum Liber IX c. 7: ... Tunc hymni et psalmi ut canerentur secundum morem orientalium partium, ne populus meorum taedio contabesceret, institutum est: ut ex illo in hodiernum relatum, multis iam ac pene omnibus gregibus suis et per caeteras orbis partes imitantibus (Migne, Patr. lat. T. XXXII p. 770).

⁵⁾ Cf. I. Fluck, Katholische Liturgik, 2 Th. 1 Abth. p. 159-166.

unele cântări să se execute cu glas mare sau înălțat, altele cu glas lin, altele rar, altele deasemene.

Cu glas mare sau înălțat e cântarea, când la executarea ei se aude vocea în plinitatea ei naturală. Cu glas înălțat se execută cântarea: „Mărește suflete al meu pe Domnul” la oda a 9 a a cântării utreniei, troparul orei întâia în zilele cincizecimii ș. a. Cântarea cu glas lin înseamnă în cărțile bisericești aceeași, ce în ziua de astăzi se înseamnă în cărțile muzicale cu expresiunea piano. Lin se execută cântarea slavei celei mari la utrenie a înălțării onoratei cruci, troparul ce să cântă la închinarea onoratei cruci ș. a. Cântarea bisericească rară corespunde acelei cântări, asupra căreia se scrie expresiunea muzicală lentă ori susținută. Rar și cu cântare dulce se cântă în Vinea cea mare la utrenie troparul: „Când măritii ucenici...” și deasupra canonului utreniei al lui Andrei Criteanul în joia a cincia a patruzecimii se scrie: Incepem canonul cel mare rar, cu inimă înfrântă și cu umilință. Expresiunea: deasemene înseamnă, că dacă are să se repetască oarecare tropar, ori oarecare stihiră, trebuie ca melodu la repetire, să se execute cu privire la cursul sunetelor în asemenea mod, precum s'a executat ea, cântându-se întâia oară.

Cantorul bisericesc trebuie să execute melodia bisericească și cu *cuviință*, adică să întrebuițeze vocea sa între marginile puterii ei naturale, să nu o incoarde peste fire, să nu-i treacă marginile și prin aceasta să nu producă strigare. Sf. Nil¹⁾ din secolul al V zice: „A striga fără de măsură în timpul rugăciunii, e lucru neînțelept”; și sinodul al VI ecumenic în canonul 75, oprește la cântare strigarea necuviințioasă.

Cantorul bisericesc trebuie mai departe să execute cântarea cu *luare aminte*, adică la cântare să bage în seamă textul cântării, pronunțându-l astfel, ca să se înțeleagă de toți aceia ce-l ascultă. Prin urmare, el să pronunțe cuvintele și silabele lămurit, să pășiască la cântare în măsură potrivită, neapucând prea repede înainte și nerămânând îndărăt, să nu despărțiască cuvintele, ce se află în legătură gramaticală, să nu altereze la cântare tonul cuvintelor ori al silabelor, ci să-l pună acolo, unde zace el la pronunțarea lor verbală, și întru toate acestea să redea cu fidelitate idea, sensul textului cântării.

În fine cantorul trebuie să execute cântarea cu *umilință* și în *mod natural*. La executarea cântării, cantorul însuși

¹⁾ S. Nil: De oratione Tractatus c. 82; cf. și cap. 83. (Migne, Pat. gr. T. LXXIX p. 1185).

trebuie să fie pătruns de cuprinsul ei și aceasta să o arate prin exteriorul său. La acele cântări, cari sunt împreunate cu închinare, ori cu ingenunchiare, ori cu metanii, să facă acestea și cântorul; iară la însăș executarea cântărilor, să se feriască de toată necuviința, să nu se întoarcă cu fața spre popor, să nu bată cu picioarele, să nu-și schimonosiască fața, să nu tot întindă partea cea dinainte a grumazului, să nu gesticuleze necentenit cu mâinile ș. a. d.

Ioan Chisostom, adresându-se în una din cuvântările sale către poporul ce cânta în biserică, zice: Noi dorim și cerem, ca voi, aducând dumnezească cântare, să fiți pătrunși de mare frică și în-suflețiți de pietate și astfel să o aduceți. Căci din cei de față sunt unii, cari neonorând pe Dumnezeu și socotind zisele Duhului sfânt de nelensinate, produc sunete nepotrivite, se prezintă ca și cei bântuiți de spirite rele, se clatină și se succesc cu tot corpul, și fac schime, străine cântării spirituale. Tie și se cuvînea, ca cu pietate și cu frică să aduci slavoslovia îngerească, dară tu introduci aici datinele dăntuitorilor, cari în mod nepotrivit ridică mâinile, bat cu picioarele și se stropșesc cu corpul. Cum, tu nu le temi și nu tremuți? Poate nu știi, că aici în mod nevăzut e de față însuș Dumnezeu, care cunoaște mișcarea fiecăruia? . . . Dară tu nu înțelegi aceasta din cauză, că cele ce le-ai auzit și le-ai văzut la privesțile publice au întunecat mîntea ta, și de aceea cele ce se fac acolo, le introduci în rânduielile bisericesti, manifestând prin strigări nebune lipsa de ordine a spiritului tău. Oare îți vor ajuta ție rugăciunile mâinilor, ce le ridici fără de rânduială, și strigarea cea mare, . . . lipsită de minte? Cum nu te rușinezi tu de cuvintele, ce le pronunți astăzi: *Lucrați Domnului cu înca și bucurați-vă de el cu cutremur*? Poate a lucra cu frică înseamnă a lucra fără de regulă, cu încordarea puterilor și fără de cunoștința acelor lucruri, de cari verbim cu sunete neregulate ale vocii? Dară vei zice, profetul poruncește, ca lauda să o facem cu strigare: „Strigați”, zice el, „Domnului tot pamântul”? Și noi nu oprim așa o strigare, dară oprim strigarea fără de minte, nu oprim melodii de laudă, ci oprim melodii nepioase, strigările peste fire ale unuia înaintea altuia, ridicarea subită și nefolositoare a mâinilor în aer, baterea cu picioarele, datine nepotrivite și nedemne¹⁾.

¹⁾ Ioannis Chrysostomi Homilia in laudem eorum, qui compingunt ecclesia, quaque moderate aut servanda in divinis laudibus (Migne, Pat. G. T. I, VI, p. 99).

ARTICOLUL III.

Cetirea sf. scripturi.

§ 117. Fundamentele istorice.

Cetirea sf. scripturi la serviciul dumnezeesc era acumina uz la Iudei. Căci pecând cultul sacrificiului era restrâns numai la templul din Ierusalim, se adunau Iudeii în sinagogi la rugăciune comună și la cetirea sf. scripturi. În scopul cetirii se împărțiau cărțile lui Moisi în așa-numite *parase*, pericope sau tăieturi, socotite după numărul săptămintelor unui an. Mai târziu se adause la aceasta și o cetire din profeti, ale cărora tăieturi se numiau *haftare*. Această dătină trecu și la biserica creștină numai că aici se cetiau mai ales cărțile Testamentului nou. Că cetirea aceasta se întâmplă chiar la început se vede din însăș sf. scriptură. Așa zice apostolul Paul către Coloseni: „*Dacă se va ceti cartea aceasta la voi, faceți să se cetiască și în biserica Laodiceenilor și voi să cetiți pe cea din Laodicea*“¹⁾. Iară către Tesalonicheni spune: „*Juru-vă pe voi intru Domnul, ca să se cetiască cartea aceasta tuturor sfinților frați*“²⁾. În urmă la Eusebie³⁾ cetim, că evanghelia scrisă de sf. Marcu, fiind întărită de apostolul Petru, se cetia în biserici.

Deoarece serviciul dumnezeesc din timpul apostolic deveni normă pentru timpurile ulterioare, trebuie să presupunem, că cetirea biblică nu va fi lipsit nici în acele timpuri. Această părere se întărește prin o mulțime de dovezi nebiblice. Așa zice sf. Iustin Martirul, descriind serviciul dumnezeesc al timpului său: „*În așa-numită ziua soarelui (duminica) ne adunăm la un loc noi toți, cei ce petrecem prin orașe și sate și cetim până când iartă timpul (μέγιστε εγγύρται = până când îi cu puțință) memoriile apostolilor și scrierile profetilor*“⁴⁾. Iară Tertulian zice: „*La acesta (la serviciul dumnezeesc) se cetesc parte cărțile sfinte, parte*

¹⁾ Col. 4, 16.

²⁾ I. Tes. 5, 27.

³⁾ Euseb., Hist. eccl. L. II. c. 15. (αὐτῶν δὲ τῶν πρώτων εἰς ἑβδομάτην καὶ ἐκδοχῶν . . .); cf. și Lib. II. c. 14.

⁴⁾ Iustin, Mart., Apolog. I. pro Christianis c. 67 (Migne, Patr. gr. T. VI. p. 430).

psalmii, parte se în cuvântări¹⁾). Tot așa ni mărturisesc despre cetirea sf. scripturi la serviciul dumnezeesc al creștinilor și Constituțiunile apostolice²⁾). Acelaș rezultat dobândim, dacă în privința aceasta cercăm liturghiile cele mai vechi. În toate acestea se află prescrisă și cetirea sf. scripturi.

Pericopele de cetire se luau nu numai din Testamentul nou, ci și din Testamentul vechiu. Introducerea în cultul creștin al cetirilor din Testamentul vechiu se răzima parte pe datina luată din iudaism, parte și pe vederile creștinilor despre raportul Testamentului vechiu față cu cel nou. Testamentul nou se privea adecă ca împlinire a celui vechiu, iară cel vechiu, și anume în cărțile sale profetice, ca cheia la priceperea celui nou, și astfel se priveau ele amândouă ca în ființă dependentă dela oaltă, cuprinzându-se întru dânsle întreg tesaurul descoperirilor dumnezești.

Numărul acestor cetiri nu era pretutindene asemene. De regulă se cetiau două tăieturi, una din Testamentul vechiu, și alta din Testamentul nou, uneori se cetiau trei, ba în unele locuri chiar patru, luându-se parte din Testamentul vechiu, parte din cel nou³⁾).

¹⁾ Tertulliani Liber de anima c. 9 (Migne, Patr. lat. T. II. p. 701); cf. și Apologetic. adv. gentes. c. 39 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 332).

²⁾ Constituțiunile apostolice poruncește în privința aceasta: Lectorul să steie în mijloc pe un loc înălțat, să cetască cărțile lui Moisi și ale lui Iosua fiul lui Navi, ale Judecătorilor și ale Împărărilor și Paralipomena și ce s'a scris despre întoarcerea poporului din captivitate: mai departe, cartea lui Iob, cărțile lui Solomon și cele ale celor șaseapreceze profeti. Terminându-se aceste cetiri de doi, altul să cânte imnele lui David și poporul să consune în încheierea versurilor. După aceea să cetască scrierile noastre și epistolele lui Paul, ajutorul nostru, cași la îndemnarea Duhului sf. le-a înmîș la biserică. După aceea să cetască diaconul sau presbiterul evangheliile, pe cari eu Matei și Ioan le-am dat vouă, și pe cari ajutorii lui Paul, Luca și Marcu primindu-le, le-au lăsat vouă. Și când se citește evanghelia, toți presbiterii și diaconii și întreg poporul să stăie cu mare tăcere. Căci e scris: Taci și ascultă Israele! și iară: Tu însă stai aici și ascultă. — Const. apost. L. II. c. 51.

³⁾ Despre cetirea cărților Testamentului vechiu și ale celui nou la serviciul divin al creștinilor mărturisesc, afară de Iustin Martirul și de Constituțiunile apostolice, încă și: Ciprian, Epist. 33 și 34 (Migne, Patr. lat. T. IV. p. 328 și 332). Tertulian, Ad uxorem Lib. II. c. 6 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1411) și Origen Contra Celsum I. III. c. 45, unde celim: "Οτι δι' βιβλίους ἡμῶς εἶναι σοφοῦς ὁ λόγος θεοῦτος καὶ ἀπὸ τῶν παλαιῶν καὶ ἰουδαίων γραμμάτων, οἷς καὶ ἡμεῖς χρῴσμεθα, οὐχ ἕτερον δὲ καὶ ἀπὸ τῶν μετὰ τὸν Ἰησοῦ γραφέντων, καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις θεῶν εἶναι καταστροφίμων." (Migne, Patr. gr. XI. p. 977)

Cassian istorisește, că în Egipt, după ce se cântau douăsprezece psalmi se adăugeau două ceteri, una din Testamentul vechiu, și alți cincizeci de zile după paști se luau amândouă ceterile din Testamentul nou, una din epistolele ori din Faptele apostolilor, și alta din evangheliu¹⁾. Sf. Ioan Chrisostom zice în privința aceasta următoarele: Tu, carele înzădat ai intrat aici, răspunde-mi, care proroc, care apostol și ce s'a celtit astăzi²⁾? Sf. Vasile cel Mare intru una din omiliile sale, în care admoniază la primirea sf. botez, amintește de diferitele ceteri provenite într'aceea zi cu următoarele cuvinte: Tu ai învățat dela profeti: *Spălați-vă și va curățiți*. Psalmii te-au îndemnat: *Apropiați-vă și vă curățiți*. Apostolii: *Pocăniți-vă, și vă botezați în numele lui Iesus Christos spre iertarea păcatelor, și veți primi promisiunea Duhului sfânt*. În fine te-a învățat Domnul însuș zicând: *Veniți la mine toți cei osteniți și însărcinați, și eu vă voi da vouă răpau*. Căci acestea toate au fost obiecte ale ceterilor de astăzi³⁾. Și în alt loc vorbește acelaș părinte: Aduceți-vă aminte din cuvântările ceteri astăzi dininecătă de învățăturile folositoare, de medicina sufletelor noastre. Aduceți-vă aminte de îndemnările, ce vi s'au dat în psalmi! Cumpăniți prescripțiile din proverbe, adaugeți la dănsese mandatele apostolice, iară mai înainte de toate, rechemăți-vă în memorie cuvintele evangheliei ca cununa tuturor⁴⁾. — Asemeni mărturii se pot aduce și din biserica occidentală⁵⁾.

Accea, ce după cele zise până acuma se reprezintă ca datină a diferitelor biserici se sancționează de sinoade ca lege. Așa prescrie sinodul din Laodicea în canoanul 59, următoarele: Nu se cade a se zice în biserică psalmi ne-sfințiți, nici a celi cărți necanonizate (*ἑτεροβιβλα*), adică ceteri neprimite în canon, ci numai cele canonice ale Testamentului nou și ale celui vechiu. Iară în canoanul 60 se numără de-arândul cărțile canonice ale Testamentului vechiu și ale Testamentului nou⁶⁾.

¹⁾ Ioannis Cassiani De coenobiorum institutis Lib. II. c. 6 (Migne, Patr. lat. T. XLIX. p. 89).

²⁾ Ioannis Chrysostomi In epist. ad Rom. Hom. 24 (Migne, Patr. gr. LX. p. 626).

³⁾ Basil. Hom. XIII. In sanctum Baptisma.

⁴⁾ Cf. Homilia dicta in Lacizis (ἑν Λακίαις) atribuită sf. Vasile (Migne, Patr. gr. T. XXXI. p. 1437).

⁵⁾ Cf. Maximi Taurinensis Hom. XX. De Epiphania Domini IV. (Migne, Patr. lat. T. LVII. p. 266) și Caesarii Arelatensis Homilia de non recedendo ab ecclesia.

⁶⁾ Cf. și can. 33 al sinodului din Cartago din a. 318.

În adunările liturgice se îndămina adecă în timpurile cele mai vechi a se citi pe lângă cărțile cele canonice și unele necanonice, precum unii psalmi, cari se atribuiau lui Solomon și altor oarecărora¹⁾, apoi întâia epistolă a sf. Clemens către Corinteni²⁾, omiliile sf. Eftrem³⁾, satirile martirilor⁴⁾ și altele.

Cetirea biblică se numia ἀνάγνωσις, lectio; tăieturile de cetire ἀναγνώσματα sau ἀναγνώσεις sau περιώματα, la Evrei, parașe. Numele pericopă se află așadară acuma la cetirele Testamentului vechiu, rămânând mai târziu numirea ordinară pentru cetirea cea bisericască⁵⁾.

§ 118. Originea pericopelor bisericăști.

Deși cetirea sf. scripturi acuma în biserică primă forma o parte a serviciului dumnezeesc, totuș nici în privința alegeții, nici în privința extensiunii pericopelor de cetire nu exista ceva determinat, o hotărîre bisericască generală. Cetirile se alegeau liber și episcopul determina care și câtă materie avea să se cetiască. Acuma Iustin Martirul zice: Se cetesc memorabiliile apostolilor și scrierile profetilor, cât permite timpul⁶⁾.

Diferitele cărți biblice se cetiau în urmare progresivă, întrerupându-se șirul numai de pericopele determinate pentru sărbători. Aceasta se vede din omiliile sf. părinși, extinzându-se ele în parte însemnată peste o carte întreagă.

¹⁾ Vedeți: Talmudul la canonul 59 al sinedului din Laodicea.

²⁾ Euseb., Hist. eccl. L. III. c. 16.: Hujus Clementis exstat epistola ab omnibus uno consensu recepta: cetera propterea atque mirabilis, quam nomine Ecclesiae Romanae ad Corinthios scriptam, cum apud eos gravis esset exorta dissensio. Haec in plerisque ecclesiis et nostra et superiori memoria palam recitari consuevitae compertimus (Migne, Patr. gr. T. XX. p. 249).

³⁾ Hieronymus, Liber de viris illustribus cap. 115: Ephraem, Edessenae Ecclesiae diaconus, multa Syro sermone composuit, et ad tantam venit claritudinem, ut post lectionem Scripturarum publice in quibusdam ecclesiis ejus scripta recitentur (Migne, Patr. lat. T. XXIII. p. 746).

⁴⁾ Euseb., Hist. eccl. L. IV. c. 15 (Migne, Patr. gr. T. XX. p. 361).

⁵⁾ Cf. I. LUTI, I. c. p. 309.

⁶⁾ Iustinus, Apologia I. pro Christianis n. 97. Cf. și Augustini In epistolam Ioannis ad Patmos Prologus, unde cetim: Meminit sanctitas vestra evangelium secundum Ioannem ex ordine lectionum nos solere tractare. Sed quia nunc interposita est solemnitas sanctorum dierum, quibus certas ex evangelio lectiones oportet recitari, quae ita sunt annuae, ut aliae esse non possint, ordo ille, quem susceperamus, ex necessitate paululum intermissus est, non omissus (Migne, Patr. lat. T. XXXV p. 1977).

Dupa sf. Ioan Chisostom, ser. Augustin¹⁾ și sf. Casian²⁾ mai în toate bisericile se citeau dela pași până la pogorirea Duhului sfânt, Faptele apostolilor. Cel dintâi descoperă și temeiul, din care se făcu minunile apostolilor, și noi acestea trebuie să le cunoaștem, ca să credem într-o acea. Faptele apostolilor sunt însă a se privi ca scoala minunilor apostolice, și pentru aceea o citim aceasta ca să se privească școala pași, spre a avea o dovadă sigură despre înviere³⁾. Pentru postul măntesii se vedea inclupită recreațiunea spirituală a omului, care avea să se petreacă în acest timp⁴⁾. În săptămâna patimelor se citea cartea lui Iob și a profetului Iona⁵⁾.

În secolul al V (458) s-a fi împărțit diaconul alexandrin, Eutalie, Faptele apostolilor, epistolele lui Paul și epistolele catolice, pentru uzul bisericii alexandrine în cincizeci și șapte de pericope, după numărul duminicilor anului, socotindu-se la acestea și cele trei sărbători mari de peste an⁶⁾. În asemenea mod se împărțiră și ceterile din evanghelie⁷⁾. Astfel pași și biserica Asiei. Tăieturile aceste erau extinse, și la Eutalie conține o pericopă patru, cinci și chiar șase capete de ale noastre⁸⁾.

Deci acumă timpuriu se formă cel puțin în general un plan determinat de citire a sf. scripturi. Însă cu toate acestea încă în secolul al IV putea episcopul în privința ceterilor

¹⁾ Augustini In Iohannis evangelium Tractatus VI. cap. 1 (Migne, Patr. gr. T. XXXV. p. 1).

²⁾ Iohannis Casiani De coenobiorum instituta Lib. II. c. 6 (Migne, Patr. lat. T. XLIX. p. 90).

³⁾ Iohannes Chrysostomus, Cur in Pentecoste legantur Acta apostolorum (Migne, Patr. gr. T. LI. p. 103; vezi și pag. 101).

⁴⁾ Cf. Iohannis Chrysostomi Ad populum Antiochenum Homil. 7 (Migne, Patr. gr. T. XLIX. p. 93) și în cap. I. Cenes. Homil. 1 (Migne, Patr. gr. T. LIII. p. 23; Augustini Sermones de tempore; Serm. 254 și Sermones de Scripturis; Serm. 142 (Migne, Patr. lat. T. XXXVIII).

⁵⁾ Cf. Origenis Homilia de libro sancti Iob și Ambrosii Epistol. 20 Marcellinae sorori (Migne, Patr. lat. T. XVI. p. 998).

⁶⁾ După o părere din timpul recent s-a se fi împărțit în scopul ceterii la liturgie. Testamentul nou în pericope încă înainte de anul 400 de oatecarile Evagrie din Pont († după 400). Vezi: Casp. Rene Gregory, Textkritik des neuen Testaments 1. Band. Leipzig 1902, p. 873.

⁷⁾ Cf. I. Lull, Liturgik, 2. Bd. 311.

⁸⁾ Cf. Ioh. Leonh. Hug, Einleitung in die Schriften des Neuen Testaments 1. Th. 4. Aufl. Stuttgart und Tübingen 1847 p. 150 sq.

să facă dispozițiuni corespunzătoare, mai ales în cazuri, în care încă lipsia o regulă fixă¹⁾.

Când, în ce mod și în care biserică se introducea mai întâi sistemul nostru de astăzi al pericopelor scoase din sf. scriptură în mod atonstic, nu se poate determina cu precizie. Aceea ce cu oarecare siguranță sau cu probabilitate se poate zice în privința aceasta, constă în următoarele rezultate :

Pericope fixe, neschimbătoare se formau mai întâi pentru sărbători și pentru timpuri de sărbători, cari cu aceste, premergându-li sau urmându-li, stau în legătură. Era în firea lucrului, ca la nașterea și botezul Domnului, la pogorirea Duhului și la altele deasemenea sărbători trebuia totdeauna să se citească locul biblic respectiv, căci aceasta se prefindea de însemnătatea istorică a sărbătorii. Așa aflăm acum la sf. Vasile cel Mare în ziua botezului Domnului, pericopa dela Matei 2, 1 ș. m. d., la sf. Epifanie în ziua înălțării Domnului pericopa din Faptele apostolilor 1, 1 ș. m. d., la sf. Grigorie dela Nazianz în ziua pogoririi Duhului stânt pericopa din Faptele apostolilor 2, 1 ș. m. d., așadar aceleași pericope, cari se citeau și în ziua de astăzi. În general se vede din diferite mărturii și din omiliile sf. părinți, că pentru pericopele sărbătorilor acum de timpuriu era o regulă mai mult sau mai puțin precisă. Ba acestea se află acum consemnate în canonul pascal al lui Ipolit, un învățacel al lui Ciril din Alexandria, și așadar acum pe la mijlocul secolului al V ne întimpină consemnări stabile pentru citirea pericopelor la sărbători.

Pentru pericopele duminicilor se făcu dispozițiune determinată generală ceva mai târziu. La început se citeau, precum s'a amintit mai sus, în duminicile cele de rând diferitele cărți biblice în urmare progresivă. Deși pericopele respective erau lungi, ele totuș se puteau citi, căci creștinii la început petreceau la serviciul dumnezeesc timp îndelungat. Răcindu-se mai târziu zelul creștinilor și făcându-se în privința serviciului dumnezeesc schimbări, numai decât se arată necesitatea, de a face schimbări și cu citirile biblice și a le

¹⁾ Cf. I. Lău, I. c. p. 312.

prescurta. Neputându-se aşadar ceti toată pericopa pierdu
urmarea ei pentru scopul cetirilor, valoarea-i de până atunci.
Deci se aleseră deosebite pericope pentru cetire după mă-
sura însemnătăţii diverselor tăieturi pentru anul bisericesc.
Aceasta se făcu mai întâi cu privire la tăieturile evanghe-
lici, şi apoi în asemenea mod şi cu privire la tăieturile
cărţilor apostolice. Înă întrebarea, prin cine şi când s'au
format în acest mod pericopele noastre de astăzi, nu se
poate rezolvi cu pozilitate. Acum în tipicul bisericesc al
sf. Sava din secolul al VI († 531) se află expresiunea
πρᾶξι ἀποστόλων, adică cartea care cuprinde cetirile biblice la
liturghie şi la alte servicii dumnezeşti din Faptele şi epis-
tolele apostolilor. Deci acum pe timpul sf. Sava trebuie să
fi fost o regulă determinată pentru pericopele biblice, cari
aveau să se cetiască în biserică. Dar fiindcă după sf. Sava
se făcură în serviciul dumnezeesc multe schimbări, cauzate
mai ales prin lucrurile liturgice mai târzi ale sf. părinţi,
pentru aceea şi în tipicul sf. Sava trebură să se facă multe
schimbări. Cea dintâi se făcu de sf. Sofronie, patriarhul
Ierusalimului din secolul al VII († 638), iar după aceea de
sf. Ioan Damascen din secolul al VIII. Simeon Tesaloni-
cheanul ¹⁾ scrie, că după sf. Sofronie tipicul sf. Sava din
nou s'a revăzut şi s'a scris de Dumnezeu cuvântătorul
Damascen şi că Sava şi sf. Ioan Damascen se ţin în ge-
neral de compunătorii tipicului bisericii Ierusalimului. Sf.
Ioan Damascen a introdus în cercul serviciului dumnezeesc
cântările cele nou compuse şi toată rânduiala serviciului bi-
sericesc a regulat-o conform împrejurărilor timpului său ²⁾.
Că această regulare se va fi atins şi de cetirile sf. scripturi
la liturghie şi la celelalte servicii dumnezeşti nu incupe în-
doială. Şi așa sf. Sava şi cu deosebire sf. Ioan Damascen
trebuie să se ţină de aceia, cari au adunat la un loc peri-
copele biblice, ce până în timpul lor se cetiau în biserică,
le-au regulat şi le-au precisat pentru cetire la sf. liturghie
şi la alte servicii dumnezeşti, se înţelege, că fără de adau-

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis. De sacra precatōis c. 202 et 203
(Migne, Pat. gr. T. CLV. p. 556).

²⁾ Cf. Исторический обзор пѣснопѣвствъ и пѣснопѣвнн греческой
церкви. Изданіе второе. Черниговъ 1864. p. 256.

surile devenite necesare prin sărbătorile, cari s'au introdus mai târziu ¹⁾.

În timpurile cele dintâi se cetiau pericopele biblice din manuscrise, al căror început și sfârșit se afla însemnat la marginea manuscrisului. Mai târziu și precum se vede din cele expuse, acum pe timpul sf. Sava se face amintire de cărți deosebite pentru acest scop. Aceste cărți se numiau *εὐλογάδιον*, adunare sau și *ἀναγνωστικόν*, lectură; și cu privire la evanghelii *εὐαγγελιάριον* și *εὐαγγελιστάριον*, iar la epistole *ἀπόστολος* sau *πραξαπόστολος*, pentru că cetirile epistolelor se luau mai ales din epistolele și Faptele apostolilor.

§ 119. Punctele de vedere generale pentru alegerea pericopelor ce se cetesc la sf. liturghie.

Spre a arăta punctele de vedere pentru alegerea pericopelor este de lipsă a lua în privire mai întâi sărbătorile cele mari, cari formează cercul anului bisericesc, după aceea duminicile și în urmă sărbătorile stinților.

Ce se atinge de sărbătorile cele mari, pericopele acestora conțin sau istoria sărbătorii, sau întărirea și vestirea faptei complinite ce se serbează. Așa istorisește d. e. evanghelia, care se celește în ziua nașterii Domnului nostru Isus Christos, venirea Magilor la Ierusalim pe timpul nașterii lui Isus Christos, tulburarea lui Irod și a tot Ierusalimului pentru nașterea unui împărat, trimiterea Magilor la Vithleem cu porunca ca aflându-l pe nou născutul împărat, să vină, să-i spună și lui Irod, ca și el să i se inchine, aflarea lui Isus în Vithleem, căruia i s'au inchinat Magii, aducându-i daruri: aur, smirnă și tămâie, și întoarcerea lor acasă pe altă cale, nedându-i lui Irod de știre ²⁾. — La serbarea tăierii împrejur a Domnului nostru Isus Christos se ceteste din pericopa evangheliei, că pruncul după opt zile dela naștere, s'a tăiat împrejur și s'a chemat numele lui Isus ș. m. d. ³⁾. La arătarea Domnului se celește din pericopa evangheliei, că Isus venise din Galilea la Iordan către Ioan ca să se boteze dela dânsul ș. m. d. ⁴⁾. Astfel se cetesc și în celelalte sărbători ale Mântuitorului, precum și la pogorirea Duhului sfânt întâmplările, cari îi

¹⁾ Vezi în privința originii pericopelor: Ioh. Leonh. Hug. l. c. p. 150 sq. Anl. Ioh. Bingerim, die vorzüglichsten Denkw. . . 4. B. I. Th. p. 231 sq. « Cap. René Gregory, l. c. p. 873 sq.

²⁾ Matei 2, 1—12.

³⁾ Luca 2, 20 și 21, apoi dela 40—52.

⁴⁾ Mat. 2, 13—17.

serveze sărbătorii relative de hază, cuprinzând istoria ei, sau stând cu aceea sărbătoare, în oarecare privință, în legătură. Abatere face numai pericopa care se citește la paști. Temeiul zace aici în scopul, care are biserica dela paști până la înălțarea Domnului, adică, de a arăta în timpul acesta siguranța învierii și dumnezeitatea lui Christos. Deci tot, ce citește ea acum, stă în legătură cu scopul acesta; și reînnoirea lui o începe ea chiar dela duminica paștilor, cetind, în ziua aceasta, începutul evangheliei lui Ioan, al acelui învățăcel al lui Christos, care zăcea la pieptul învățătorului său iubit și care n-ă descoperi taina dumnezeității lui în modul cel mai sublim¹⁾.

Pe lângă sărbătorile cele mari ale anului bisericesc se grupează duminicile ca membre subordonate. Duminica este repetirea săptămânală a serbării paștelor, ea ne reprezintă biruința Mântuitorului, deplinirea operei lui celei pământești, ne dă mărturie despre dumnezeitatea lui, și așadar despre adevărul învățăturilor și al promisiunilor lui. Duminica este ziua Domnului în care își serbează creștinătatea renașterea la o viață nouă, și în care își aduce aminte de menirea sa cea eternă.

Pe lângă această însemnare comună a duminicilor, este a se lua în privire și timpul bisericesc deosebit. Pericopa biblică stă și sub scopul deosebit al timpului bisericesc, arătându-ne ca un compas direcțiunea la țintă. Noi știm, că postul înainte nașterii Domnului nostru Isus Christos este timp de preparare pentru serbarea cea demnă a acestei sărbători, având de scop nu numai a închipi timpul cel înainte de Christos, dar și ca noi cu inimă curată să putem pași la privirea misteriiilor dumnezeiești. Pentru aceea duminica a doua înainte de nașterea lui Christos se citește din evanghelie pericopa Luca 14, 16—25 despre omul, care a făcut cină mare, și a chemat pe mulți închipuindu-se prin această cină împărăția lui Dumnezeu, ce i-se deschide omenirii prin nașterea Mântuitorului: iar în duminica înainte nașterii lui Christos se citește pericopa despre neamul lui Isus Christos, Fiul lui Dumnezeu²⁾. Duminica după nașterea lui Christos se citește pericopa despre fuga lui Isus în Egipt, despre omerărea pruncilor de doi ani și mai mici și despre întoarcerea lui Isus în Galilea. Duminica înainte de botezul Domnului se citește pericopa dela Marcu 1, 1—9, care conține misiunea profetică a lui Ioan Botezătorul, îndemnând la pocăință și vestind venirea Mântuitorului și mântuirea oamenilor prin el. Apoi se ocupă biserica cu înfățișarea istoriei tinerețelor lui Isus Christos, a persecuțiilor lui celor dintâi, a dirigătoriei lui celei profetice și a unor minuni ce le-a făcut el, expunându-se toate aceste în pericopele ce se citesc în duminicile dela botezul Domnului până la postul cel mare, sau mai vartos până la timpul preparării pentru acest post, adică până la duminica vameșului și a fariseului.

¹⁾ Cf. Vasile Mitrofanovici, Omiletica bisericii drept credincioase răsăritene. Cernăuți, 1875. p. 234.

²⁾ Mat. c. 1.

Tempul dela duminica vameşului şi a fariseului până la paşti este timpul căinţei. Biserica ne reprezintă în acest timp starea, în care am intrat prin păcat, starea înstrăinării de Dumnezeu şi a depărării de patria noastră cea adevărată. Aşiderea cauză ea a deşteptării în acest timp, frică întru cei păcătoşi şi aşi înfări pe cei credincioşi, ca ei să păsească cu bărbăţie pe calea mântuirii, arătânduşi totodată şi mijloacele, de a ajunge aceasta, adecă credinţa, rugăciunea şi postul. În urnă expune credincioşilor împrejurările premergătoare palmei şi morţii lui Isus Christos, pentru ca ei să petreacă cu demnitate serbarea lor, telesându-se de fructele lor dătătoare de viaţă. Acestor idei corespund pericopele ce se celesc în duminica vameşului şi a fariseului, în duminica fiului celui pierdut, a lăsatului de carne şi de brânză, în duminica săptămânii a treia, a patra, a cincia şi a şasea a marelui post.

Zilele timpului de după paşti sunt contrare timpului postului, sunt adecă zile de mângâiere şi de bucurie. În timpul acesta, adecă dela paşti până la înălţarea la cer a Domnului, sau, mai vârtos, până la pogorirea Duhului sfânt, biserică are de scop de a propune siguranţa învierii celei mântuitoare a lui Christos, mărirea şi puterea cea dumnezească a lui. Deci acestor idei corespund şi pericopele ce se celese în duminicile acestui timp.

Cu trimiterea Duhului sfânt biserică a luat asupra-şi şi a început opera cea mare a mântuirii popoarelor şi a fiecărui individ indeosebi, şi în timpul cincizecimii până la finea anului sau mai vârtos până la postul înainte naşterii lui Christos, este adecă timpul activităţii acestei biserici. În acest timp desvoltă biserică, în toate direcţiunile, o activitate deosebită, spre a renaşte neamul omeneşc prin învăţatură, cult şi disciplină. Dela cincizecime până la postul naşterii Mântuitorului se propune tot cursul peregrinării pământeşi a credincioşilor. Evangheliile duminicilor acestui timp dau, prin cuprinsul lor, cele mai felurite învăţături, îndemnări şi conduceri, conform necesităţilor celor multe ale unei vieţi pline de osteneală şi expuse la mii de pericole.

La sârbătorile sfinşilor, biserică serbează momentul, când au intrat ei în bucuria Domnului şi au primit cununa de învingere; ea serbează în aceste zile, triumful ce l-au dohândit sfinşii asupra căinii, a lumii şi a satanei. La sârbătorile sfinşilor, biserică aduce aminte de lucrurile ce le-au savârşit ei, de patimele ce le-au suferit, de luptele ce le-au suportat, de virtuşile ce le-au păstrat, de minunile ce le-au făcut. Inşă tot aceea ce au fost sfinşii şi ce sunt ei, au fost şi sunt prin Dumnezeu în Isus Christos. Dumnezeu i-a chemat pe sfinşi la serviciul său, Dumnezeu i-a luminat prin darul său, i-a condus pe căile sale, i-a înfăit în slăbiciunea lor, a aprins şi a nutrit în inimele lor flacăra iubirii sale, zelul pentru onoarea sa şi pentru mântuirea oamenilor, şi suferind ei până la fine pe calea cea plină de durere a crucei, i-a primit în locaşurile sale cele cereşti unde se luminează ca stelele şi domnesc cu dânsul în veci. Sfinşii sunt ramurile cele sârb-

toase pline de floare și de fruct ale vieții de vie, pe care îndurarea cea dumnezească le-a plantat pe pământ, și acest raport al sfinților față cu ghelice pentru sărbătorile lor.

Așa conțin pericopele ce se citește la sărbătorile prea sfinței Maicii Domnului, a sf. m. m. Stefan, a sf. Ioan Botezătorul în rugămintă istoria acelor sărbători; pericopele sărbătorilor apostolilor conțin sau chemarea apostolului la apostolic, precum în ziua serbării sf. Andrei¹⁾ și a lui Filip²⁾ sau înfrățirea nemijlocită a lui Isus asupra convingerii credincioase a apostolului, precum în ziua serbării sf. Toma³⁾ sau mărturisirea credinței în Fiul lui Dumnezeu, precum în ziua serbării sf. apostoli Petru și Paul⁴⁾. Sfinții mai târziu nu provin în istoria biblică anume ca apostoli, însă ei stau cătră dânsa în acelaș raport. Viața internă și externă a fiecărui sfânt este floarea și fructul seminței evanghelice, o mărturie sublimă a darului și adevărului, care s'a arătat în Christos. Pentru aceea și pericopele ce se citește în zilele acestor sfinți, conțin acele cuvinte de învățătură, promisiune și profeție a Mântuitorului, cari sunt a se privi ca scânteia cea mai internă în flacăra vieții sfântului, a căruia zi se serbează. Așa dacă în ziua sf. m. m. Dimitrie și Gheorghie se citește îndemnarea la dragoste frățescă și prezicerea, că învățăceii lui Christos, pentru mărturisirea și vestirea învățăturii sale celei dumnezeiești vor fi persecutați până la moarte, sau dacă în ziua sf. trei ierarhi, Vasile cel Mare, Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu și Ioan Ciură-de-aur se citește cuvintele lui Isus cătră învățăceii săi: „Voi sunteți lumina lumii, nu poate cetatea să se ascundă, stând de-asupra muntelui, nici aprind lumina și o pun sub obroc, ci în lumânar și luminează tuturor celor din casă: așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca să vadă laptele voastre cele bune și să măriască pe Tatăl vostru cel din ceruri”, apoi se arată aceea referință cea strânsă între însemnarea acestor cuvinte și viața, sau unele trăsături ale vieții acestor sfinți. Aceeaș referință se arată de regulă între însemnarea cuvintelor pericopelor ce se citește la ceilalți sfinți și între viața acestor sfinți.

§ 120. Scopul întrebuințării liturgice a bibliei în general și a pericopelor în special.

Întrebuințarea liturgică a bibliei se pretinde mai înainte de toate de scopul edificator sau didactic al serviciului dumnezeesc. Acest scop al învățurii se ajunge și prin ce-

¹⁾ Ioan 1, 35—51.

²⁾ Ioan 1, 35—51.

³⁾ Ioan 20, 19—30.

⁴⁾ Mat. 16, 13—20.

tirile biblice. Căci aici se propune cuprinsul învățături și al vieții Mântuitorului, cuprinsul și istoria mântuirii și a revelațiunii creștine, precum și a primei întemeieri a bisericii. Noi auzim aici cuvântul Domnului însuși și istoria lui, din gura acelor învățăcei, cari în prima linie mărturisesc pentru învățăturile și faptele lui Christos. Din această cauză citirea sf. scripturi chiar din început se introduce în adunările religioase creștine, cerându-se imperios de împrejurări. Însă precum nu era o adunare religioasă, în care apostolii să nu fi vestit pe Christos, așa trebuia acolo, unde întemeiau ei biserici și unde nu puteau să fie de față, să se deștepte dorința de a auzi învățăturile și faptele lui Christos și aceasta se putu realiza numai prin citirea sf. scripturi. De altă parte trebuia și apostolilor să li fie aminte, de a continua și din partea lor cu comunele de dânsii întemeiate această comuniune spirituală, mai ales, dacă acestea aveau trebuință de învățatură ulterioară sau de întărire deosebită. Aceste ambe motive pentru introducerea citirilor biblice în prima biserică, unul din partea acelor, cari învățau, există în general încă și acum. Din această cauză se iau pericopele ca punct de mănecare și ca bază a predicii.

Așisderea au citirile biblice de scop, *de a propune spiritul creștin, credința și viața creștină* în sine și pentru sine și de a exprima cunoștința creștină a comunei și a bisericii.

Mai departe se urmărește prin citirile biblice, ca *tot cultul bisericesc să se razime pe sf. scriptură* și anul bisericesc întreg, să se prezinte ca bazat pe fundamentul vieții și al învățături Mântuitorului.

La aceasta se adaugă încă că cultul creștin are de scop de a *reprezenta și a realiza unitatea și comuniunea creștinilor cu Christos*. Însă cu acest scop stă în strânsă legătură citirea sf. scripturi. În cărțile sf. scripturi, Mântuitorul necontenit se întâlnește ca învățător și Mântuitor, necontenit auzim cuvântul lui, îl vedem în activitatea și patima lui din apropiere imediată și astfel la elementul sacramental al serviciului dumnezeesc, al sacrificiului, se adaugă și elementul profetic. Mai ales capătă citirea biblică această însemnare, la sf. liturgie.

În fine citirea biblică are mai ales cu semnele reverinței, cu care este ea unită de nu scopul, apoi rezultatul, că reverința către sf. scriptură, către cuvântul lui Dumnezeu, se susține prin ea cu atât mai sigur în conștiința și simțământul credincioșilor.

ARTICOLUL IV.

Predica.

§ 121. Menirea predicii în cult și raportul ei către dânsul.

Menirea predicii în cult și raporturile ei cele multilaterale și necesare către dânsul urmează din cele ce s'au expus în paragraful despre scopurile cultului dumnezeesc. Conform cu acelea predica în cult are menirea, de a-i servi religiei interne, precum și conștiinței și vieții religioase a comunei, ca organ. Așadară acumă din acest punct de vedere stă predica către cult, nu numai într'un raport necesar, ci ea este și o parte esențială a cultului, ea este însuș cult.

Cultul dumnezeesc al bisericii ortodoxe are de scop de a susține și a propaga credința, spiritul și viața creștină, și acest scop se realizează prin predică. Predica este mijlocul cel mai ales pentru susținerea sau formarea mai departe, pentru deplinirea și restabilirea cunoștinței legii creștine și a vieții religio-morale, ea este mijlocul cel mai ales pentru propagarea religiei, a adevărilor, a prescripțiilor și a spiritului celui adevărat al ei, și așadară este ea mijlocul cel mai însemnat al omenirii, în sensul că, dacă direcțiunea cea predicătorală creștină s'ar administra totdeauna și preturindene cu exactitate și în spirit adevărat, atunci nici odată nu s'ar pierde din omenire, conștiința adevăratei religii și spiritul genuin al moralității.

O altă menire a predicii în cult este, de a prepara pentru cult și pentru executarea lui cea demnă. Căci adorațiunea cea adevărată creștină se poate eugela numai atunci, când se execută ea conform adevărului cunoscut și când este un rezultat al unei conștiințe luminate și credincioase despre Dumnezeu și despre raportul nostru către Dumnezeu. În privința această, stă predica către cult în raport necesar,

deoarece ea este elementul lui cel direct luminător sau învățător. Dară nu numai predica către cult, ci și cultul către predică stă în raport necesar, deoarece cultul sprijinește și sporește predica. În rugăciunile, cântările și în celelalte forme ale cultului se repeteste totuna amintirea învățăturilor fundamentale ale credinței și ale vieții creștine. Apoi pentru ca predica să aște primire în inima auditorilor are lipsă de acțiuni liturgice pregătitoare. Aceste acțiuni sunt rugăciunea, care adeseori se aplică în introducerea predicii, apoi însemnarea cu semnul crucii ș. a.

Din aceste urmează, că nu numai predica către cult, dară și cultul către predică, stă într'un raport necesar, că predica se ține *ființial de organismul cultului*, și ea trebuie să ocupe un loc eminent.

Însă, deși trebuie să se recunoască pe deplin prețul cel mare al predicii și necesitatea ei absolută în sfera cultului, totuș nu se poate afirma, că ea formează punctul de culminațiune sau centrul cultului.

Nici unul din scopurile predicii, cari s'au amintit în cele precedente, nu este de așa natură, ca pe baza lui să i se poată da predicii în sfera cultului, prioritate față cu celelalte părți ale cultului. Așa, în privința scopului celui dintâi și din urmă, se află predica în serviciul cultului celuilalt. Deci dară, din această parte nu se poate privi predica ca punctul de culminațiune al cultului. Cu privire la scopul didactic al predicii, așisderea nu se poate privi predica ca punct de culminațiune, pentru că împărtășirea imediată a darului dumnezeesc, sacrificiul și sacramentele covârșesc împărtășirea, propagarea și întărirea cunoștinței religioase. Punctul de culminațiune al cultului este împărtășirea imediată a darului dumnezeesc, sunt mediile, prin cari se împărtășește acest dar, adecă sacrificiul și sacramentele.

La întrebarea *când și de câte-ori să se predice la cultul dumnezeesc*, răspundem : căt de adeseori, și anume atunci, când cere necesitatea, adecă deplina atingere a scopurilor predicii. De altă parte, nu putem zice, că fără predică nu s'ar putea executa cultul sau sarea cari acte ale lui. Și pentrucă, în interesul religiunii și al ordinii morale, trebuie să existe în biserică și în privința predicii o normă determinată, pentru aceea a și făcut biserică hotărâri pozitive în privința

aceasta, hotărând următoarele: Întăistărilor bisericeii li se cuvine în toate zilele, iară mai ales în duminici și sărbători să învețe pe toți clericii și pe popor, cuvintele bunicii cinstiri, culegând din scriptura dumnezească înțelesurile adevărului și judecățile ș. m. d.¹⁾ Așadar duminicile și sărbătorile sunt acele zile, în cari, după menirea și natura lor, se cere dela organele bisericeii vestirea cuvântului dumnezeesc ca o datorie. Insa atară de aceste zile sunt încă și alte ocaziuni în viața bisericească a credincioșilor, la cari vestirea cuvântului dumnezeesc adese-ori se cere de împrejurări, ca necesară spre atingerea scopurilor predicii. Aceste ocaziuni sunt diversele funcțiuni bisericești precum: bolezul, cununia, înmormântarea ș. a. La aceste acte liturgice se cere predica, parte spre a arăta participanților însemnătatea actelor și a prepara demna executare a lor, parte de a înălța festivitatea și solemnitatea serbării. Apoi sunt și întâmplări în viața cea de toate zilele a comunei sau a membrilor, cari adese-ori preînd imperios încrea predicii spre atingerea unui sau a altui scop al ei. De aici urmează așadar, că predica nu se cere imperios și ca o datorie din partea organelor bisericeii la fiecare act liturgic; dară ea se cere ca atare parte de legi pozitive, parte de firea lucrului în acele zile și la acele acte sfinte și întâmplări deosebite în viața creștinilor, cari după natura lor se înfățișează ca foarte potrivite pentru atingerea scopurilor cultului în general și ale predicii în special.

§ 122. Disciplina bisericeii în privința predicii în timpul vechiu creștin.

Luând în privire disciplina bisericeii vechi relativă la predică vom vedea, că, atât praxa, cât și prescripțiile ei pozitive, corespund pe deplin punctelor de vedere expuse și că biserica secolilor celor dintâi, conform cu aceste prescripție, a aplicat la predică deosebită îngrijire.

Acuma, la Iudei erau în uz nu numai propuneri religioase, ci cu acestea se imbinau și acte liturgice în înțelesul strâns al cuvântului, adică rugăciunea și cântarea. Despre acest uz vorbește adese-ori sf. scriptură a N. T. și Isus Christos și apostolii înșiși se foloseau la început de această ocaziune, spre a binevesti apostolilor²⁾. Indată ce prin predica și faptele lui Isus Christos și ale apostolilor începură a se forma comunități creștine, se imbină cu cultul creștin și predica³⁾ și precum instituțiunea sf. sacrament al cularismici

¹⁾ Canonul 19. al sinod. VI. ecum.

²⁾ Luc. 4. 16; Mat. 4. 23. 13. 54; Fapt. apost. 13. 15 ș. a.

³⁾ Fapt. apost. 20. 7; I. Cor. 14. 1 ș. m. d.

era însoțită de cuvântarea lui Isus despre cele mai sublime referinți ale împărăției lui Dumnezeu, așa vedem, că acumina în serviciul dumnezeesc, apostolic, se află predica în imbinare cu serviciul dumnezeesc euharistic, și cu punctul de culminare a lui, cu sacrificiul cel prea sfânt al euharistiei¹⁾.

Și neînșleocit după timpul apostolic, avem mărturi despre întrebuintarea neconținută a predicii, despre imbinarea ei cu citirea biblică și locațiunea predicii în mijlocul serviciului dumnezeesc. După Iustin Martirul, predica se ținea duminica, urma după lecțiunile biblice și-i premergea sacrificiul și euharistică²⁾. Așisderea se amintește predica, și anume în imbinare cu citirile biblice și cu serviciul dumnezeesc, în Constituțiunile apostolice³⁾. Tertulian vorbește cu multă apăsare despre întrebuintarea predicii și despre fructele ei binecuvântate, despre însemnătatea și imbinarea ei cu sf. scriptură și cu serviciul dumnezeesc⁴⁾. Astfel vorbește despre predică și sf. Ciprian⁵⁾.

Dela secolul IV, și anume dela Constantin cel Mare, viața bisericească luând avânt puternic, ridicându-se pretutindeni bisericii mărețe și fiindu-i permis cuvântului dumnezeesc a răsuna în public, liber, vedem cu ce îngrijire se exercitează direcțoria predicătorială. În acest timp, apărură după oală acei corifei ai elocinței bisericești, cari, pentru tețdeauna însuță mirare și cari în general, mai mult sau mai puțin, vor rămâne modele pentru toate timpurile. La aceștia se numără sf. Atanasie, sf. Ețrem, sf. Vasile cel Mare, sf. Grigorie dela Nazianz, sf. Grigorie dela Nissa, sf. Ciril dela Ierusalim, sf. Ioan Chrisostom, sf. Ciril dela Alexandria în biserica orientală și sf. Ambrosie, ser. Augustin, sf. Petru Chrisologul, sf. Grigorie cel Mare, în biserica occidentală.

Și în acest răstimp stă predica în imbinare cu serviciul dumnezeesc. Une-ori se țineau în aceeaș adunare religioasă, de felurii cuvântători, mai multe expuneri sau, mai vartos,

¹⁾ Fapt ap. 20, 7.

²⁾ Iustin Mart., Apologia I. pro Christianis c. 67.

³⁾ Const. apost. L. II. c. 51; vezi și: L. VIII c. 19.

⁴⁾ Tertulliani Apologeticus adv. gentes c. 39 (Migne, Pat. lat. T. I.

p. 532).

⁵⁾ Cypriani Epus. N. ad Martyres et Confessores (Migne, Pat. lat. T. IV p. 261).

la o expunere luau parte mai mulți ¹⁾. Totuși se țineau într-o zi, de același predicator, mai multe cuvântări, precum între alții de sf. Chrisostom în Constantinople. În timpul solemn dela Paști până la Rusalii, se predica mai ales în biserica orientală, în fiecare zi și așisderea se predica în fiecare zi, precum se vede din omiliile sf. Ioan Chrisostom, sf. Ambrosie, fer. Augustin în timpul postului, și anume, în postul cel mare. Foarte adeseori se predica, mai ales în biserica orientală, la serbarea amintirii martirilor și a mărturisirilor și totuși la deosebite ocaziuni, precum la sfințirea bisericilor noi sau la învoirea hramului.

Ce cumpănă se punea în acest răstimp, în general, pe predică, se vede, în afară de cele zise până acum, și din mărturiile sf. părinți înșiși. Așa zice sf. Ioan Chrisostom, între altele: Cu ce învinse Paul pe Iudei în Damasc? Din ce cauză se trimise el la Tars? Din ce cauză îi urma Dionisie în Atena, și căzu Eutihie de pe tractul de sus al casei? Din ce cauză asemănă Licaonii pe sf. Paul cu Mercurie? Pentru puterea vlocinței lui. Drept aceea episcopul trebuie să aibă înțelepciune, experiență și puterea cuvântului: cine nu știe propune învășlura așa cum se cuvine, acela să nu se apropie de acest serviciu ²⁾. Sfinții părinți muștră cu asprime pe aceia, cari neglijează ascultarea predicii ³⁾ și excomunică pe aceia, cari fără de cauză urgentă neglijează predică ⁴⁾.

Predica în biserica cea veche, forma încheierea liturghiei catehumenilor, căci după oarecari ecclenii ieșiau catehumenii, energumenii și penitenții, și apoi se începea liturghia credincioșilor ⁵⁾.

§ 123. Locul predicii.

Întru cele precedente s'a arătat, că predica stă în strânsă legătură cu cetirea sf. scripturi, adecă ea urma imediat după aceasta. Aceasta ar trebui să se facă și în ziua de astăzi. Ținerea predicii imediat după cetirea sf. scripturi este inter-

¹⁾ Const. apost. L. II c. 61.

²⁾ Ioannes Chrys., De sacerdotio L. IV n. 7 (Migne, Patr. gr. T. XLVIII p. 669 et 670).

³⁾ Gregor. Naz., Grat. II Acologetica (Migne, Patr. gr. T. XXXV p. 497).

⁴⁾ Vezi: Can. 24 al sinod. IV din Cartago.

⁵⁾ Cf. Const. apost. L. VIII c. 5—10 (Migne, Patr. gr. T. I p. 1076—1085).

meială în istorie și pentru dânsa vorbese și temeuri interne. Căci urmând predica imediat după citirea sf. scripturi, urmăm practicii și disciplinei bisericei celei vechi. Interesul creștinilor pentru explicarea celor citite este mai viu, dacă explicarea vine îndată după cele citite, decât dacă vine mai târziu: așisderea se înfășează predica, urmând imediat după citirea sf. evanghelii, într'adevăr ca o continuare a învățalurei lui Christos. Însă deși toate aceste în întreg sunt bine întemeiate, totuș prin aceasta nu se zice, că predica trebuie absolut să ocupe locul acesta și că efectul serviciului dumnezeesc și al predicii depinde dela această împrejurare. Căci, din contră, pot să fie împrejurări, care chiar recomandă schimbarea locului predicii la serviciul dumnezeesc. Așa se ține predica în unele biserici după cuvintele: „Să luăm aminte, Sfintele sfinților”, iară în altele după comunicarea preotului, și iarăși în altele după rugăciunea amvonului. Ținerea predicii imediat după citirea sf. scripturi este de dorit, pentru că acest loc îi este determinat de istorie, de praxă și de temeuri interne, ca cel mai potrivit. Însă vorbind temeuri puternice pentru altă locațiune a ei, poate să se țină și aiurea; totuș să se ia aminte ca la un lucru principal, ca predica, privind-se ca parte integrantă a serviciului dumnezeesc principal, în tot cazul să rămână în imbinare cu sf. liturghie și la aceasta să i se hotărască loc potrivit.

SECȚIUNEA II.

Limba liturgică.

Formele liturgice vocale se exprimă în o limbă oarecare. E deci cu cale să știm ceva și despre limba liturgică.

Sub *limba liturgică* înțelegem limba în care are să se celebreze stânta liturghie și în care au să se administreze sfintele sacramente și celelalte funcțiuni sfinte.

Cea mai veche limbă liturgică creștină e limba *siriacă* sau *chaldaică*. În această limbă a instituit Domnul nostru Isus Christos stânta euharistie. Aceasta era pe atunci limba vulgară în Palestina. Și în această limbă au trebuit să săvârșescă serviciul divin și sf. apostoli. În afară de Pales-

zua s'au folosit și apostoli atât la serviciul divin, cât și în predicile sau învățăturile lor, de limba populară la care predicau. Fînd pe vremea cea mai în toate părțile lumii, mai ales în cele mai multe regiuni ale orientului, limba dominantă era greacă, e explicabil, că prin cetile cele mai limba greacă a fost limba liturgică. Chiar în Roma era în secolul prim al creștinismului, limba greacă limba liturgică. Abia de la secolul al doilea a început a fi lăsată și limba latină și de acum aflăm adoptată în cultul divin, mai ales la apusul Europei și în Africa nord-vestică, și limba latină.

În ori și ce caz, se vede că limba se acomoda la oarecare necesitate. Și e și natural că evoluțiunea cea mai mare spirituală a nebulii să se folosească de spiritul timpului și de limba populară. După ce a fost introdus creștinismul și după ce era destul de întins în popor, se putea uza și de altă limbă, la acțiunile liturgice. Și în adevăr aflăm aceste noi limbi, în care a fost scrisă și inscripția de pe crucea pe care a fost răstignit Domnul nostru Iisus Christos, și mai tîrziu în uz ca limbi liturgice, cu toate că în unele locuri au fost locuri de a fi vorbite de popor și au devenit limbi murt.

Limba sirio-haldaică și azi e limba liturgică la Nestorieni și la Iacobită imperșiani prin Turcia, Persia și Mesopotamia, deși limba lor populară e cea arabică, respectiv cea persică.

Limba greacă e azi în liturgie Greacă din Grecia, din imperiul turcesc și de pe amica, deși limba vorbită acum de Greci, dîră mult de limba cea veche dină, în care se celebrăză cultul divin. Pînă azi de mult era și la Români, Sârbi, Bulgari, etc. în uz limba greacă.

Limba latină, după cum am arătat s'a adoptat de întreg Occidentul și de biserică din Africa, cu toate că chiar la popoarele romanice limba latină nu mai e înțeleasă de popor.

De curînd însă s'a introdus la diferitele popoare în cea limbă respectivă ca limbă liturgică. Așa în secolul V au început Armenii monofisii în liturgie limba armeană. În secolul al VI s'a introdus în Egipt și în se-

colul VII la Egipteni sub influința monofizitismului, limba coptică.

În secolul al IX a devenit limbă liturgică și limba slavă. Frații *Metodiu și Kiril*, încredințând popoarele slave, le-au tradus pe limba lor s. scriptură și au celebrat liturgia, au predicat și au administrat sf. taine și funcțiunile liturgice, în limba slavă.

Această limbă slavă-bisericească (paleoslavonă) e astăzi în uz la *Rusi, Sârbi și Bulgari* precum și la *Ruteni* chiar la cei uniți, precum și la *Sârbi și Croați*, în unele părți cu tot rîul lor latin din *Dalmatia și Croația*, mai ales în decorele *Zengg, Veghlia, Zara și Spalato*.

La *Români* a fost la început sigur limba latină vulgară cu limbă bisericească: deodată, „cruce”, și alte cuvinte creștinești, dar în urmă a fost limba *Grecă*, sau limba *Slavă* mai timp în uz ca limbă liturgică. De la secolul al XVII a fost introdusă pe încetul limba românească. Și astăzi e chiar în biserică unită, limba română cea oficială liturgică. O apologie a urubii limbii poporului nu e necesară.

Forme generale deesențiale (accesorii sau însoțitoare comune diferitelor rînduiri liturgice.

§ 124. Împărțirea, importanța și necesitatea formelor acestora.

Al doilea element esențial al cultului religios este sunetul sacru. El însoțește formele liturgice vocale și dau expresiune mai vie și mai plastică la ceea ce se are prin cuvinte. Aceste acțiuni sunt încă ceea ce formăm. Ele sunt încă termeni și acțiuni de ordinul. Expunându-se în scrierea de mai înainte formele generale fundamentale comune rîndurilor liturgice, vom atina la cînd formele generale deesențiale (accesorii) sau însoțitoare comune rîndurilor liturgice. Între aceste forme sunt următoarele: însoțirea cu sf. cruce, încredințarea, impunerea mîinilor, scuturarea corpului la rugămintă, ridicarea mîinilor și punerea lor crucea pe piept, descoperirea și acoperirea capului, îndreptarea întei spre răsărit și simțirea stîmii sau a lui.

Formele generale însoțitoare comune rîndurilor liturgice stau întru ajutor la evocarea domniului a cultului, dar momentelor lui dumnezeiești și spirituale deplină expresiune.

satisfac ființei și necesității omului, manifestează disponibilitatea lui internă corespunzătoare, o susțin și o înalță sau o deșteaptă acolo, unde încă lipsește, și pentru aceea sunt ele pe terenul cultului bisericesc, nu numai importante dară și necesare.

Ele exprimă mai viu și mai dramatic cugetele și simțămintele omenești. De aceea le aflăm în cultul religios al tuturor popoarelor. Aceste forme sau acțiuni își au fundamentul în acțiunile de care s'a servit Mântuitorul când glorifica pe Părintele său cel ceresc și când împărtășia binecuvântarea și darul său.

Acțiunile sunt simbolice, când exprimă un act spiritual, în mod plastic pentru simțiri, h. o. eleungerea ca semn intuitiv al întăririi, impunerea mânilor ca simbol al reconcilierii.

Apoi formele sunt mimice când acțiunile se prezintă ca reflexul oarecum spontan și nemijlocit al cultului intern, h. o. ridicarea ochilor, a mânilor.

§ 125. Insemnarea cu sf. cruce.

Toate rânduielile liturgice și toate rugăciunile se încep și se termină în biserică ortodoxă, cu semnul crucii, cel care face aceia, cari iau parte la aceste rânduieli, respective căn fac rugăciunea.

Iară crucea, precum se face ea în biserică ortodoxă, se formează astfel, că, îndoind creștinul cele de pe urmă două degete ale mâinei drepte și punând cele trei degete dintâi ale aceleiași mâni la un loc, înseamnă cu aceste din urmă mai întâi fruntea, apoi pieptul, după aceea umărul drept și în urmă umărul stâng, pronunșând la această însemnare, cuvintele: „*In numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh, Amin*” și închinându-se. La cuvintele: „*In numele Tatălui*” se înseamnă fruntea, „*al Fiului*” pieptul și „*al sf. Duh*” umenii; iară la cuvântul „*Amin*” se sloboade mâna în jos și se face închinare.

Despre facerea crucii cu degetele vorbește sf. Ciril din Ierusalim, care așa învăța pe catchumenii săi: „Să nu ne rusinăm a mărturisi pe cel răstignit. Să facem cu încredere semnul crucii cu degetele pe frunte...”¹⁾ Pe timpul certelor monoteistice făceau Mo-

¹⁾ Cyprianus Hier., Catechesis XIII. De Christo cruci fixo et sepulto. n. 36. (Migne, Patr. gr. T. XXXIII. p. 816); vezi și Catechesis IV. De decem dogmatibus. c. 14. (ibid. p. 472).

nefisii crucea, spre a da expresiune credinței lor false despre o natură a lui Christos, numai cu un deget, iară alți creștini dela răsărit, făceau crucea, în contrast cu Monensii, cu două degete, adică cu degetul al doilea și al treilea al mânei celei drepte¹⁾ Latinii fac cruce sau numai cu poliearul, sau cu degetul cel mare al mânei drepte, care cruce se numește cruce mică sau cruce germană; sau fac crucea cu latul sau cu palma aceleiași mâni, mișcând mâna dela umărul stâng spre cel drept, care cruce se numește cruce mare ori cruce latină. Până la secolul XII, adeseori și Latinii făceau crucea în forma precum o fac creștinii ortodocși în ziua de astăzi. Inocențiu III (1198-1216) scrie despre aceasta următoarele: *Signum crucis tribus digitis exprimentum est, ita ut a superiori descendet ad inferius, et a dextera ad sinistram*. Ba această formă a crucii se pare să fi fost mai adeseori uzitată, decât cealaltă, căci Inocențiu al III scrie: *Quidam tamen signum crucis a sinistra producunt in dexteram*²⁾.

Mâna cu care se face crucea, a fost în toate popoarele creștine și în toate timpurile, cea dreaptă, ca aceea, ce din cauza agilității sale mai mari se întrebuințează la afacerile omenești mai mult. Facerea crucii de sus dela frunte și continuarea ei în jos, spre piept, înseamnă purcederea lui Christos dela Tatăl și pogorirea lui la cele de jos, adică pe pământ. Facerea crucii dela dreapta spre stânga înseamnă, că, venind Christos în lume, dela dreapta Tatălui, a învins prin cruce pe diavolul, care reprezintă stânga.

La facerea crucii se atinge mai întâi fruntea și se numește numele Tatălui, pentru că, fiind fruntea locul rațiunii, aceasta, în raport cu persoanele sf. treimi, corespunde mai bine lui Dumnezeu Tatăl, Duhului celui absolut de eugetare; apoi pogorindu-se mâna spre piept, atingându-se acesta, se numește numele Fiului, carele dela Tatăl s'a pogorit pe pământ, iară atingându-se umerii, se numește numele sf. Duh, care e duhul puterii și al tăriei, precum și umerii sunt locul și simbolul puterii³⁾. Cuvântul „Amin” și închinarea la pro-

¹⁾ Cf. Dr. Valent. Thalhofer, *Handbuch der kath. Liturg.* I. Bd. 2. Abth. 1887, p. 34.

²⁾ Innocenții III. *Papae De sacro altaris mysterio* Lib. II. c. 45. (Migne, *Pat. lat.* T. CCXVII, p. 825. — Iară la Durandus cetui: *Est signum crucis tribus digitis exprimentum, quia sub invocatione Trinitatis (in nomine Patris etc.) exprimitur; pollex tamen supereminet, quoniam totam fidem nostram ad Deum unum et trinum referimus.* — Guilielmus Durandus, *Rationale divinarum officiorum*, Lib. V, fol. 112.

³⁾ *Ibid.* q. 5.

însemnarea lui înseamnă consimțământul deplin cu cele exprimate.
Formula „In numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh”,
e, deși nu unica, ce se întrebuintă în vechime la facerea
crucei, totuși cea mai îndătinată și cea mai veche. De această
formulă, luată desigur dela cuvintele lui Isus la Matei 28,
19, vorbește acum sf. Eftem Sirul, când zice: „In loc de
scut, acoperi-te cu prețioasa cruce, sigilând cu ea toate
membrile corpului și inima ta. Inșă aceasta să nu o faci numai
cu mâna, ci și în cugetare la toate atacurile tale, de câte ori
înfrîni en iesi, când te culci și când te scobi, toate sigilezi-le
mai întâi cu crucea, în numele Tatălui, și al Fiului și al
sf. Duh. Căci toate acestea sînt această armă, și nimene nu-ți
poate strica, dacă te vei pune sub scutul ei”.

Facerea crucei exprimă credința în misteriele fundamen-
tale ale creștinismului, în sf. treime și în mântuirea genului
omninesc realizată prin Isus Christos pe lemnul crucei. Crucea
făcută de creștinul întruș prin atingerea frunții, a pieptului și
a umerilor, înseamnă credința lui în misteriele indicate ale
creștinismului, voința și decizia lui, de a mărturisi și a
servi cu toată puterea unui Dumnezeu, celui în trei persoane,
și speranța lui, că Dumnezeu cel în trei persoane, pentru
meritele lui Isus Christos celui răstignit pe cruce, ni va da
daru și ajutorul său, și ni aduce totodată aminte de dragostea
lui Dumnezeu către genul omninesc și de datoriu crucificării
peilor noastre” (1). Iată deci se face crucea asupra așeză-
turii se exprimă prin ea dorința, ca marea de pe ea să
devină pentru ei deapănarea un izvor nesecat de mîntuire
și de binecuvîntare. Inșă pe lângă această însemnare sim-
bolică, crucea, are și însemnare efectivă, adică: ea pro-
duce în noi efecte supranaturale, depășind dela noi spirit
red și căștigându-ne felurite daruri pozitive supranaturale. Sf.
Ioan Chrisostom zice: „Dacă se îninează o creatură, și un
măloc de vindecare, fă adică asupra-și semnul crucei, multe
meste, brudă pe Dumnezeu și toată înimarea va dispăre” (2).

¹ Eftem Sirul, *Syri. De populo ad Monachos* (Edit. Ios. Anselmi I. III. Romae 1742).

² O. Pared Dionys. Arcopag. *Historia eccl. cap. VI. 23 u L. P. Nigric. Pat. gr. T. III. p. 516.*

³ Ioannis Chrysostomi *In epist. I. ad Timoth. cap. IV. 21* (Nigric. Pat. gr. T. LXII. p. 356). vezi și *Fest. Lazarus Episcopi Syriacus innotationes* c. II (Nigric. Pat. lat. T. VI. p. 109).

Ce se atinge de originea datinei de a se însemna cu
semnul crucii, aceasta, fără de îndoială, e străveche. Tertulian
scrie despre originea făcerii sf. cruci următoarele: La intrare,
la ieșire și la îmbrăcare, dacă mergem la baie, la masă
ori la culcare, la fiecare pas și la fiecare faptă, ni în-
semnăm fruntea cu semnul crucii. Dacă întrebași, cine ni-a
impus această deprindere, nu aflăm în cărțile sfinte vre-o
lege, care să ne îndatoriască la dânsa. Ea își are originea
în tradițiune, urul a înzânt-o, pietatea creștinilor a susținut-o
până în zilele noastre¹⁾.

Conform cu însemnarea cea înaltă a semnelui crucii,
ce se întrebuintă adeseori nu numai la cultul cel privat, dară
și la cel public al creștinilor din timpurile cele vechi.

Sf. Ciril al Ierusalimului se exprimă astfel în următorul mod: Să
nu ne risicăm a mălurisi pe cel rășignit. Să facem cu încredere
semnul crucii cu degetele pe frunte și pe toate, pe părțile ce le
măncăm, pe pânzările din căni bem, la intrare și la ieșire, înainte de
sema și când ne sculăm, la umblare și la repaus. Crucea e mijlocul
cel mare de apărare, semnificativ caracteristic al credincioșilor și spuma
spiritelor celor rele. În ea înălțăm credințoșul asupra spirărilor celor
rele, dacă se însemnă cu semnul acesta cu încredere, căci dacă văd
în crucea, își aduc aminte de cel rășignit... Nu desprețim acest
sgl... 2) Și sf. Ioan Chrysostom, vorbind în multe locuri despre
întrebuintarea semnelui crucii la aceluși birugie, nice și următoarele:
Tot ce se raportă la noi (la sfântirea noastră) se împlinește cu semnul
cruții. Dacă e ca să se împlinească renașterea noastră, atunci e semnul
cruții care se întrebuintează: dacă ca să se dăe hrana misterioasă
sau să se împlinească biratoria sau altceva, atunci pretindem se
întrebuintează acest semn de învingere³⁾.

§ 126. Binecuvântarea.

Binecuvântarea, εὐλογία, însemnă în cărțile Testa-
mentului vechiu și nou, adeseori mulțimea binecuvântărilor du-
mnezești sau și daruri, ori binefăcări îmbelșugate ale așteriei

¹⁾ Tertulliani De corona militis c. 3 (Migne, Pat. lat. T. II, p. 96).

²⁾ Cyril. Hier., Catech. c. XIII și 36 și Catech. IV, s. 14.

³⁾ Ioannis Chrysostomi in Mattheum Homil. 54 s. 23 s. 3 (Migne
Pat. gr. T. LVIII, p. 557); et quidem in epist. ad Philon. c. 3. Item, id
Migne, Pat. gr. T. LXII, p. 277) apud Augustini Sermones de Septuaginta
Seme 160 (Migne, Pat. lat. T. XXXVIII, p. 876) și Sermones 174 c. 2 (Migne
lat. p. 942) și Sermones de Decretis supposit. Sermon. 26 (Migne, Pat. lat. T.

lor. În înțeles liturgic, binecuvântarea e acel act sfânt, prin care, pe baza mijlocii lui Christos, se dorește omului și i se cere darul lui Dumnezeu, și dorindu-i-se și cerându-i-se acest dar, i se și împărtășește el, încât depinde de noi sau, după Vasile cel Mare (can. 27) și sinodul al VI ecumenic (can. 26), e binecuvântarea împărtășirea de sfințenie.

Binecuvântarea ne întîmpină adeseori și în telurite moduri în Testamentul vechiu. La crearea lumii a exprimat Dumnezeu însuși binecuvântarea sa asupra hărbatului și femeii, zicându-li: Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul, și-l stăpâniți ș. m. d.¹⁾. Nee binecuvântă pe feciorii săi Sem și Iafet, și blastămă pe feciorul său Ham²⁾, Melchisedec binecuvântă pe Abraam³⁾, Isaac pe feciorul său Iacob⁴⁾, Iacob pe feciorii și nepoții săi⁵⁾, Moisi, înainte de moartea sa, pe poporul israilitan⁶⁾. Și în cultul dumnezeesc al Iudeilor adeseori se întrebuița binecuvântarea. Moisi și Aaron, intrând în cortul mărturie și ieșind din el, binecuvântară poporul⁷⁾. Chiar și formula împărtășirii acestei binecuvântări era prescrisă, poruncind Domnul lui Moisi următoarele: „Așa să binecuvântați pe fiii lui Israil, zicându-li lor: Domnul să te binecuvânteze pe tine și să te păziască; Domnul să arate fața sa peste tine și să se îndure de tine; Domnul să ridice fața sa peste tine și să-ți deie fie pace. Și vor pune numele meu peste fiii lui Israil și eu Domnul voi binecuvânta pe ei”⁸⁾. Binecuvântarea liturgică se exprima numai de preot și, la deosebite ocazii, numai de arhierul cel mare, iară Leviții binecuvântau numai în oarecari cazuri determinate. La deosebite solemnități liturgice, exprimau binecuvântarea asupra poporului, și regii⁹⁾.

Și în Testamentul nou aflăm binecuvântarea adeseori întrebuițată. Christos, luând în brațe pe pruncii, pe cari îi adusesse la dânsul, pune mâinile peste ei și-i binecuvântă¹⁰⁾, apoi arătându-se învățăcelilor săi după înviere, îi scoate afară până la Vithania, și rădicându-și mâ-

XXXIX. p. 2237). Const. apost. L. VIII. c. 12 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1092); Athanas, De virginitate n. 13 (Migne, Patr. lat. T. XXVII. p. 265); Basil, Liber de Spiritu sancto c. 27, n. 66 (Migne, Patr. gr. T. XXXII. p. 188).

¹⁾ Cart. 1. a lui Moisi 1. 28.

²⁾ Ibid. 9. 25.

³⁾ Ibid. 14. 18.

⁴⁾ Ibid. 23. 1.

⁵⁾ Ibid. 49. 28.

⁶⁾ Cart. 5 a lui Moisi 33. 1.

⁷⁾ Cart. 3 a lui Moisi 9. 23.

⁸⁾ Cart. 4 a lui Moisi 6. 23.

⁹⁾ II. Impăr. 6. 14; 8. 14. 55.

¹⁰⁾ Marcu, 10. 6.

nile sale, îi binecuvântă pe dânșii¹⁾. În urmă poruncește învățăcelor săi următoarele: *Orn in ce casă veși intră, ziceți mai întâi: Pace casei acesteia. Și de va fi acolo fiul pacii, va păsa spre dânșul pacea voastră, iară de nu, se va întoarce la voi²⁾. Și sf. apostol Paul, mai înainte de a mânca pâinea, o binecuvântă³⁾ și vorbind despre binecuvântarea lui Melchisedec asupra lui Abraam, zice, că fără de îndoială cel mai mic se binecuvântă de cel mai mare⁴⁾.*

Binecuvântarea liturgică ne întâmpină acum în secolile cele dintâi creștine. Constituțiunile apostolice vorbesc despre binecuvântarea catehumenilor, a energumenilor și a penitenților. Episcopul pronunța la începerea sf. liturghii asupra tuturor cari luau parte la ea, o formulă de binecuvântare și o termina cu o rugăciune de binecuvântare⁵⁾. Dacă din întâmplare era de față un episcop străin, neputând însuși aduce sacrificiul cel prea sfânt, cel puțin împărtășia credincioșilor binecuvântarea⁶⁾. Așisderea și binecuvântarea privată era la creștinii timpurilor celor dintâi în întrebuintare multilaterală, cerându-se ei adeseori dela episcopi⁷⁾, preoți și călugări

1) Luca, 24, 50.

2) Luca, 10, 5.

3) Fapt. ap. 27, 35.

4) Exod. 1, 6.

5) Constit. apost. L. VIII c. 5. (Migne, Pat. gr. T. I, p. 1073) și c. 15 ibid., p. 1111.

6) *Ἐπιπέμπει δὲ πρὸς τοὺς ἀρχιεπισκοπικοὺς ἀδελφοὺς ἵνα ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας, ἡς ἐπιπέμπει τοῖς κληρικοῖς καὶ λαῷ, ἀναγινώσκων τὴν εὐχὴν τὴν ἐπιπέμπει τοῖς κληρικοῖς καὶ λαῷ.* Const. apost. L. II c. 58. (Migne, Pat. gr. T. I p. 240). Cf. și Euseb. Hist. eccl. Lib. 10, c. 3.

7) Sokhani olim Christiani occurrentibus Episcopis caput submittere, ut ab u benedictionem acciperent. Cujus moris nulla supersunt vestigia in veterum libris. Primo enim Hilarius in libro contra Constantium ita scribit: osculo sacerdotis exceptis etc. Philostorgius in historia ecclesiastica scribit, Laentium Tynpokes Episcopum cum reliqui omnes Episcopi Eusebiam Augustam, uxorem Imperatoris Constantis adirent, eamque ex more adorarent, nunquam adduci potuisse, ut eam inuaderet, nisi ea consensisset, ut Augusta venienti ipsi adsurgeret et caput submitteret, postulans, ut hoc diceretur. Verba Philostorgi referit Suidas in Leontio. Simili est, quod scribit Marcellus Diaconus in vita Phorphyrus Ciazensis Episcopi, Eudosiam Augustam ipso in parlum venientibus non semel occurrisse, et priorem ipsos salutasse, atque ut adirent iussisse, et inclinato capite postulasse, ut benedicerent. — Henrici Valartii, Adnotationes in Librum quantum Historiae eccles. Theodoretii c. V. (Migne, Pat. gr. T. LXXXII, p. 1565).

pioși și primindu-se la întreprinderea unei călătorii¹⁾ și la alte diferite întâmplări.

Pentru că preoția în biserică ortodoxă e organul, prin care împărtășește Dumnezeu în mod vizibil binefacerile sale, pentru aceea zace mai ales în preoție puterea, de a mijloci altera binecuvântarea cerului. În timpurile cele dintâi ale bisericii creștine erau mai ales episcopii aceia, care binecuvântau, căci mai cu seamă ei pliniau sf. liturghie și celelalte servicii dumnezeiești. Dară lășindu-se biserică și venind și preoții la rând, de a plini rânduicelile liturgice, binecuvântau și ei. Totuș, conform disciplinei primei biserici, li rămase, în privința aceasta, episcopilor prerogativa. Constituțiunile apostolice zic despre aceasta: Episcopul binecuvântă și nu se binecuvântă de alții . . . Binecuvântarea se primește dela episcopi, iară dela preoți mai puțin . . . Preotul binecuvântă și nu se binecuvântă de alții. Binecuvântarea o primește preotul dela episcop și dela compresviter, așisderea binecuvântă și compresviterul . . . Diaconul nu binecuvântă și nici nu împărtășește binecuvântarea, însă o primește dela episcopul și dela presviterul²⁾. Fiindcă așadară binecuvântarea, în timpurile cele dintâi ale bisericii, se împărtășia mai ales de episcopul și episcopul avea în privința aceasta prerogativă, pentru aceea și în ziua de astăzi, dacă e de față episcopul la plinirea sf. liturghii sau a unei funcțiuni liturgice săvârșite de preot, binecuvântă episcopul și de aceea se imploră binecuvântarea din partea credincioșilor, mai ales dela episcopul.

Forma binecuvântării în biserică ortodoxă, constă în facerea semnului crucii cu chipul crucii înseși sau cu mâna cea dreaptă, în cele mai multe cazuri, dimpreună cu invocarea darului dumnezeesc. Făcându-se binecuvântarea cu mâna cea dreaptă, se pune pieziș sau cruciș degetul cel mare sau policarul asupra degetului al patrulea, degetul al doilea, care se numește și degetul indicativ, se ține drept, iară degetul al treilea sau mijlociu se pleacă puțin, însemnând astfel amândouă degetele literele I și C, în urmă se pleacă

¹⁾ Nicephor. Callistus, *Hist. eccl. Lib. XII, c. 12.*

²⁾ *Constit. apost. Lib. VIII, c. 28. (Nigne, gr. T. I, p. 1124.)*

puțin și degetul al cincilea sau cel mic. Pozițiunea piezișă a policarului deasupra degetului al patrulea, indică litera X, iară degetul al cincilea, carele are pozițiunea strâmbă, indică litera C, formând la un loc numele XC¹⁾. — Episcopul binecuvântă și cu ambele mâni ori cu dichirul și trichirul.

§ 127. Impunerea mânilor.

Cu binecuvântarea, stă, adescori, în legătură impunerea mânilor (ἐπιθεσις τῶν χειρῶν) sau a unei mâni, care impunere ne înămpină acum în Testamentul vechiu, apărând, ca și binecuvântarea, ca simbol și mediu de împărtășire de dar. Așa, prin impunerea mânilor, împărtășesc fiii lui Israel, fiilor lui Levi dreptul și datorîa celor dintâi născuți, de a lucta lucturile Domnului²⁾; Moisi împărtășește prin impunerea mânilor lui Isus al lui Navi, puterea, ca în locul lui să fie conducător al Israiltenilor³⁾ și vitelului celui pentru păcat îi impunea preotul, înainte de junghiere, mânilor, transferând astfel la el, în mod simbolic, păcatul și culpa sa și a poporului și satisfăcând prin vărsarea sângelui vitelului, pentru păcatul și culpa sa și a poporului⁴⁾.

Și în Testamentul nou e impunerea mânilor simbol și mediu de împărtășire a darului mai înalt spre întărire corporală⁵⁾, spre sfînire și introducere într'o dirigătorie bisericască⁶⁾.

În aceas însemnare se află impunerea mânilor și în cultul creștin al timpurilor mai târzii. Catehumenii la primirea în catehumenat, nu numai că se însemnau cu semnul crucii, ci lor li se impuneau și mâinile, așa că cererea pentru impunerea mânilor din partea unui credincios însemna tot atât cât și cererea pentru primirea în catehumenat⁷⁾. Penitenții

¹⁾ Cf. Egerius in epi. Corpaprotis. Das Handbuch der Makra von Burg Altis aus dem handschriftlichen neugriechischen Urtext übersetzt von Godeh. Schaller. Trar. 1865. p. 418; voir si H. Лебедев. L. c. p. 90.

²⁾ Cart. 4. a lui Moisi 8, 6.

³⁾ Ibid. 27, 18.

⁴⁾ Cart. 3. a lui Moisi 8, 14; cart. 4. a lui Moisi 8, 12.

⁵⁾ Marc. 2, 22; 6, 5; Luc. 13, 13; Fapt. apost. 9, 12.

⁶⁾ Fapt. apost. 6, 6; I. Tim. 4, 14; 5, 22.

⁷⁾ Eusebii Caes. De vita Constantini Lib. IV. c. 61 (Migne, Pat. G. I. XX. p. 1213); Sulpicii Severi De vita b. Marci Lib. uno v. 10 (Migne, Pat. lat. T. XX. p. 166).

publici și ereției se primeau în biserică cu impunerea mâinilor din partea episcopului sau a preotului ¹⁾ și celor ce se botezau așisderea li se impuneau mâinile înaintea botezului ²⁾. Și în timpul prezent se impune mâna erețicilor și schismaticilor la primirea în sinul bisericii ortodoxe; celor ce se aduc la botez, celor ce primesc deslegarea la mărturisirea păcatelor, bolnavilor în sacramentul ungerii cu untul de lemn, celor ce primesc una din treptele preoției, care act pentru aceea se numește *χειροτονία*, celor ce primesc una din demnitățile diaconiei, ale preoției sau ale episcopiei, care act pentru aceea se numește *χειροθεσία*.

Impunerea mâinilor e o formă pe cât de venerabilă după vechime, pe atât de semnificativă după cuprins. Căci ea într'adevăr e aptă, a reprezenta în mod simțibil binecuvântarea, ce se împărtășește și pogorârea ei de sus, dela dătătorul darurilor.

§ 128. Pozițiunea corpului la actele cultului.

Conform actelor de cult, a căror ființă spirituală e felurită și cărora li corespund și dispozițiunile sufletești atât ale liturgului cât și ale credincioșilor, e felurită și pozițiunea corpului la aceste acte. Această pozițiune se poate împărți în patru feluri, și anume: plecarea genunchelor, starea dreaptă, plecarea capului și aruncarea cu fața la pământ.

1. *Plecarea genunchelor* sau *ingenuncherea la rugăciune* (*κλίσις γονυπόδων*, *γονυκάσις*, genuflexio) era acum în uz la Iudei ³⁾, și dela dânșii, fără de indoială, a trecut la creștini. Sf. scriptură a testamentului nou raportează, că Isus Christos, în grădina Gethsimani, se ruga ingenunchind ⁴⁾, aceea ce făcu și sf. Ștefan, fiind împroșcat cu pietre ⁵⁾ și sf.

¹⁾ Cypriani Epist. 71 ad Quirinum de Haereticis baptizandis n. 2 (Migne, Patr. lat. T. IV, p. 423).

²⁾ Tertulliani Liber de baptismo c. 8 (Migne, Patr. lat. T. I, p. 131e) Cypriani Epist. 75 Familiariv. episcopi Cæsariacae Cappadociae.

³⁾ Cart. I a lui Moisi 17, 3, 17; cart. IV, a lui Moisi 16 22; Luca 5, 14; II. Paralp. 20, 18; Ps. 95, 6.

⁴⁾ Luc. 22, 41.

⁵⁾ Fapt. ap. 7, 50.

Petru, voind, in loppe, să invie din morți pe Tabitha ¹⁾ și sf. Paul in călătoria sa către Ierusalim, la Milet și Tir ²⁾. Plecarea genunchelor la rugăciune era uzitată și in timpul imediat următor după apostoli. Eusebie ³⁾ raportează despre apostolul Iacob, episcopul Ierusalimului, că el in biserică, deapănarea se ruga ingenunchind, deveninduri genunchele vântoase ca pielea cămilei. Tertulian zice, că cine n'ar voi in toată ziua (afară de duminică și cincizecime) să se arunce inaintea lui Dumnezeu pe genunchi, să facă aceasta cel puțin la rugăciunea cea dintâi, cu care se începe ziua ⁴⁾, și descriind Arnobie, modul de rugăciune a creștinilor, zice, că ei la aceasta își pleacă genunchele ⁵⁾. Această datină era așa de uzitată, că rugăciunea se numește de unii scriitori *ζήτησις γονάτων*, plecarea genunchelor ⁶⁾.

Ingenuncherea la rugăciune și la cultul dumnezeesc in general este expresiunea pocăinței, a pietății și a umilirii noastre inaintea lui Dumnezeu, expresiunea simțământului micimei și a dependenței omului celui slab și păcătos de Dumnezeu cel mare, prea puternic și prea sfânt, o dovadă, că omul are trebuință de darul și indurarea dumnezească. Pentru aceea se roagă creștinii ingenunchind mai ales in timp de căință și ajunare, apoi când se roagă pentru depărtarea unui rău, ori pentru dobândirea unui bun, așadară la liturghia darurilor mai inainte sfintite și la alte rânduieli litur-

¹⁾ Fapt. ap. 9, 40.

²⁾ Fapt. ap. 20, 36; 21, 5.

³⁾ Euseb. Hist. eccl. lib. II, c. 23.

⁴⁾ Tertulliani Liber de oratione c. 23, unde in fine capituli dicitur: *deinde et stationibus suis oratio sive genu et relique humilitatis terre celebranda est* (Migne, Pat. lat. T. I, p. 1249). Iar in Liber ad Scapulas cap. 4, sic Tertulian: *Quando nos genuculatibus et iugationibus contra diem nocentes nos depulsi?* (Migne, Pat. lat. T. I, p. 767). — Cf. și Const. apud L. VIII, c. 9.

⁵⁾ Arnobius, Adversus gentes Liber I, c. 27.

⁶⁾ Act. = Theodot. ap. Grabe, Synlog. T. I, p. 96; v. d. Hermann Pat. Vat. Lib. (Ed. Oscar de Gebhardt și Adolf Harnack, Lipsia 1877, p. 4); Clementis, Romani Epist. I ad Corinth. c. 48 (Ed. Gebhardt și Harnack, p. 82); Origenis Libellus de Oratore n. 31 (Migne, Pat. gr. T. XI, p. 552); Iacobi Chrysostomi In epist. II ad Corinth. Hom. 18 (Migne, Pat. gr. T. LXXI, p. 517); Augustini De civitate Dei LA, XIII, c. 8 (Migne, Pat. lat. T. XLI, p. 762) și Eusebii De consuetudinibus gentium lib. VIII, c. V. (Migne, Pat. lat. T. XL, p. 547).

gice, în timpul pesterii celui mare, la cuholologiile ce le face biserică în timp de nevoie generală și la alte ocazii. Sf. Vasile cel Mare zice următoarele : Noi arătăm, cu fiecare ingenunchere și ridicare, că prin păcat am căzut, iară prin intruparea lui Christos iarăș ne-am ridicat ¹⁾.

2. Alt fel al pozițiunii corpului la rugăciune este *starea cea dreaptă* a lui. Această pozițiune a corpului la rugăciune era la Iudei în uz ²⁾, păstrându-se și la creștini precum se vede din evanghelia lui Marcu 11, 25, unde se zice : „Și când *stați* de vă rugați, iertați orice aveți împotriva cuiva”, cari cuvinte deși nu cuprind adecă oarecare poruncă, totuș indică această pozițiune a corpului la rugăciune. Starea dreaptă la rugăciune acuma de timpuriu se poruncește pentru timpuri determinate ale anului bisericesc, și anume, pentru duminicile întregului an și pentru cincizecime, adecă pentru zilele de la Paști până la Rusalii.

Auterul opusului „Întrebări și răspunsuri către ortodocși” (sec. V) scrie în privința aceasta, următoarele : Deoarece se cuvine, ca noi deapănarea să cugetăm la căderea noastră și la îndurarea Domnului nostru Isus Christos, prin care ne ridicarăm din căderea noastră, pentru aceea șase zile plecăm genunchele spre amintirea păcatelor noastre. Dacă, însă în ziua Duminiciei nu plecăm genunchele, este aceasta un semn al învierii, cu care, prin darul lui Christos, ne mântuim de păcate și de moarte. Și această datină își luă începutul din timpurile apostolilor, precum mărturisesc sf. Ireneu martirul și episcopul, în cartea sa despre paști, în care amintește și de cincizecime, în care așisderea nu plecăm genunchele, și anume din aceeași cauză ca și duminică ³⁾. Iară sf. Vasile zice în privința aceasta : Duminică, stând drepti, ne rugăm, nu numai că în această zi am înviat împreună cu Christos și suntem datori a asculta cele de sus și cerești, dară și pentru că ziua duminicii se vede oarecum a fi asemănare și închipuire a veacului viitor, în carele adecă toți se vor afla în viață... Și în toată cincizecimea stând drepti ne rugăm, pentru că aceasta ni aduce aminte de învierea, ce se se speră în veacul viitor, ca prin chipul cel drept, să mulăm mintea noastră dela veacul de acuma, la cel

¹⁾ Basilii Liber de Spiritu sancto c. 27. n. 60. (Migne. Pat. gr. I. XXXII. 192).

²⁾ I. Moisi 18. 22; 19. 27; I. Sam. 1, 26; Iob 30, 20.

³⁾ Quaestiones et responsiones ad Orthodoxos. Quaest. 115 (Migne. Pat. gr. I. VI. p. 1364).

vător¹⁾. Și Tertulian²⁾, Clemens din Alexandria³⁾ Ieronim⁴⁾ ș. a. amintesc de această datină.

Pe timpul sinodului din Nicea nu era uniformitate în privința acestei datine, pentru aceea, spre scopul introducerii ei în toate bisericile, sinodul hotără următoarele: Fiindcă sunț unii, care se roagă în genunchi Duminică și în zilele cincizecimii, pentru a se păzi toate într-o teată parohia, s'a scoscolit de sf. sinod, stând rugăciunile a se da lui Dumnezeu (în zilele aceste)⁵⁾. Aceeaș hotără și sinodul VI ecumenic în canonul său 90, adăugând, că aceasta se face spre onoarea învierii lui Christos.

Canonul 90 al sinodului VI ecumenic sună: În duminică a nu pleca genunchele canoniceste am luat dela purtătorii de Dumnezeu părinți noștri, învieră lui Christos cinstindu-o. Deci ca nu nestută să fie nouă împereziunea luării aminte acesteia, facem cunoscut credincioșilor, ca după intrarea preoșilor în altar la vecernia spre duminică, după datina ce demnește, nimene să nu plece genunchele până la vecernia ce se face duminică. La care, după intrarea în altar, ce se face la rânduiala de scară, iarăș plecând genunchele, așa aducem Domnului rugăciunile. Ca a învierii Mântuitorului nostru înaintemergătoare luând noi noaptea cea după sâmbătă, laudele de aici duhovnicește le începem, sârbătoarea implinindu-o din întunecet la lumină, ca de aici într-o întreagă noapte și zi să serbăm noi învieră⁶⁾. — Sub plecarea genunchelor, despre care este aici vorba, se înțelege rugăciunea ce se face de creștini pe genunchi, precum este aceea ce se face la vecernia duminiceii pogoririi Duhului stânt, la liturgia darurilor mai înainte sfințite etc., și această plecare a genunchelor este eprită în timpul amințit; iar plecarea genunchelor dimpreună cu semnul crucii, ce se face d. e. la consacrarea și la prefacerea darurilor euharistice sau la sărutarea sf. icoane, nu se eprește duminică nici în teată cincizecimea⁷⁾.

¹⁾ Basilii Liber de Spiritu sancto c. 27 n. 66.

²⁾ Tertulian. De corona militis c. 3: Die dominico ieiunium octavo ducimus, vel de geniculis adorare. Eadem immunitate a die Paschae in Pentecosten usque eademus (Migne, Pat. lat. T. II. p. 99.), cf. și Hilarii Pictaviensis episcopi Prologus in librum Psalmorum (Migne, Pat. lat. T. IX. p. 224).

³⁾ Clementis Alexandrini Prolegomeni Lib. II. c. 4. (Migne, Pat. lat. T. VIII. p. 444).

⁴⁾ Hieronymi Dialogus contra Luciferanos c. 8: Die dominico et post omnem Pentecosten nec de geniculis adorare, et ieiunium adhibere sicut Ursinus (Pat. lat. T. XXIII. p. 172).

⁵⁾ Sin. I. ecum. can. 20.

⁶⁾ Didalion. Traducere română. Nisamul 1844. p. 90 n. 202.

Din cele expuse se vede, că starea dreaptă la rugăciune este simbolul învierii lui Christos. Și această stare se potrivește foarte bine pentru această simbolizare, deoarece cine stă, viază, iar mortul zace. Christos a învins moartea, deci viază și prin urmare starea cea dreaptă la actele mărturisirii religioase aduce aminte de aceasta. Alară de acest scop istoric, starea dreaptă la rugăciune are și un scop moral, adică ea este îndemnată pentru credincioși, de a se ridica din mormântul păcatului și a umbla în viață nouă, spre a se putea odinioară face așiderea partași de înviere glorioasă.

Cu toate acestea, sunt timpuri, în cari e permis a șede la serviciul dumnezeesc, precum d. e. pe timpul cetirii psalmilor, al vieții sfîștilor ș. a. Pentru aceea se numesc cîntările, ce se cîntă la utrenie după cetirea psalmilor și după alte cetiri, *sedelne*. Așiderea se numește și un număr cîntare de psalmi, cari se cetesc la utrenie, ca *tsime*, căci pe timpul cetirii lor, e permis a șede.

Pozițiunea corpului.

Creștinii, la serviciul divin, totdeauna au luat o pozițiune demnă și cuvîncioasă, care variază după diversitatea părților serviciului divin.

Starea în picioare o aflăm la cult în secolii primii. Tertulian socotește neconvîntă șederea la cultul divin. (De cor. milit. c. 3). De aici se explică lipsa bancilor în bisericile ortodoxe și chiar unite. Azi, credincioșii șed în stranele laterale. Dacă sunt slabi e de admis.

Șederea în biserică o aflăm amintită deja de Iustin Martirul în Apol. I. 67 și amine pe timpul, când se citeau lecțiuni din sf. scriptură. La sf. liturgie ședeau numai pe timpul cetirii din Apostol (Const. apost. II. 51) Constantin cel Mare a desaprobat șederea pe timpul pîdiciei (Eus. Vita Const. IV. 33).

Clenii, la serviciul divin, nu au să șeacă. Excepție la liturgia arhierescă pe timpul apostolilor.

Razimarea de strane se admite din cauza debilității emenest. Totuși razimarea să nu trădeze lenea. Razimarea de peteci nu e admisă.

Linșteea pe timpul serviciului divin.

În biserică merge fiecare ca să-și afle liniștea sufletului sbuciumat de nevoile vieții acesteia. De aceea fiecare creștin e obligat a sta cu liniște, a asculta cu sfintețenie serviciul divin și a-și spune rugăciunile în tăcere pe timpul acesta.

Deci sunt interzise 1) rugăciuni cu glas a mai multor creștini și clerici deodată. Ap. Paul zice: dacă vorbește cineva în limbă (cu glas) să vorbească câte doi, nu trei, dar pe rând și unul să tălcuiască. Deci nu la un loc. (I. Cor. 14. 17—29).

Rostirea rugăciunilor în altar din partea preotului să fie fără sgomet. Și porunca, ca femeiele să acă în biserică, aice își are originea și cauza, căci ele nu pot vorbi după rând. 2) sunt interzise în genere: vorbirea, staturile proaste în biserică. Aceasta o cere biserică prin provocările date „Să luăm aminte”.

3. Al treilea fel al pozițiunii corpului la rugăciune este *plecarea capului* (Κεφαλάκλιση). Această datină se observa în vechime și se observă și acuma. Creștinul ortodox își pleacă capul la facerea crucii, la primirea binecuvântării preoțești, în momentele preamării lui Dumnezeu și în general atunci, când voiește să manifesteze simțământul deosebitei pietăți și reverințe. Adeseori se provoacă el la plecarea capului de diaconul sau de preotul slujitor la sf. liturghie sau la alte rânduieli bisericești ¹⁾. Este învederat că plecarea capului are de scop a manifesta în extern pietatea și servitutea noastră înaintea lui Dumnezeu ²⁾.

4. Cel de pe urmă fel al pozițiunii corpului la rugăciune, este *aruncarea cu fața la pământ*. Acuma în Testamentul vechiu se cește, că Moisi ³⁾ și alți sf. bărbați se aruncau cu fața spre pământ, spre a se ruga spre iertarea

¹⁾ Cf. Const. apost. Lib. VIII. c. 6 și Lib. VIII. c. 15; vezi și Ioannis Chrysostomus De incomprehensibili Dei natura Homilia I.

²⁾ Μετά δὲ τῆς ἑσπέρης, λίσσονται οἱ πιστοὶ καὶ τῆς κεφαλῆς κλίσειν πρός τὴν γῆν, καὶ μετὰ τῆς ἑσπέρης ἑστῆναι ὁ δὲ τῆς κεφαλῆς κλίσειν πρός τὸ θεῖον ὑπεκλινόμενος εὐλαβῶς, καὶ τῆς ἑσπέρης τῆς ἑσπέρης. Symonis Thoma. De vita Perfectionis c. 422 la Migne c. Patrol. gr. T. CLV p. 555.

³⁾ 1. Moisi 17. 3; 16. 22.

păcatelor poporului. Și în biserica creștină de curând era această datină în uz, mai ales la cei ce se căiau și în cazuri de nevoie mare. Așa istorisește Socrate despre Alexandru, episcopul Constantinopolei, că acesta, la ocaziunea tulburării bisericești din partea lui Arie, multe zile și nopți petrecu în rugăciune, cu fața la pământ¹⁾.

Acum se observă această datină mai ales în biserica rusească. În celelalte biserici ortodoxe e mai adeseori uzitată metania cea mare, μετάνοια μεγάλη, adică aruncarea la pământ și atingerea lui cu genunchele, cu mânele și cu fruntea, în contrast cu metania mică, μετάνοια μικρά, care e puțină plecare a corpului sau plecare a corpului numai până la brâu²⁾.

Aruncarea cu fața la pământ are aceeași însemnare ca și plecare a genunchelor ori metania cea mare, adică ea exprimă căință și durerea cea mai adâncă și zdrohirea inimii cea mai intimă.

§ 129. Ridicarea mânilor și punerea lor cruciș pe piept.

Înălțarea mânilor la rugăciune, respectiv îndreptarea lor către ființa, căreia ne rugăm, zace în firea omenenească. De aici se explică că popoarele vechi, ca Grecii și Romanii își întindeau mâinile spre cer sau către zeii și idoli, către cari își îndreptau rugăciunea. În Virgil se află fraza: „tendit ad sidera palmos”, adică întinde palmele către stele.

Și în sf. Scriptură ridicarea mânelor, χειροψία, manuum sublatio, se presupune ca ceva cunoscut. La Luca ni se prezintă Domnul nostru Iesus Christos „ridicându-și mâinile” și binecuvântând. Iar sf. apostol zice: „Voiesc dară, ca să se roage bărbații în tot locul, ridicându-și mâinile curate, fără de mânie și fără de indoire”³⁾; și în biserica cea veche se amintește ea ca ceva îndătinat⁴⁾. Ter-

¹⁾ Socrates Hist. eccl. L. I. c. 37 (Migne, Patr. gr. T. I. XVII. p. 176); și Theodoret Hist. eccl. L. V. c. 19 (Migne, Patr. gr. T. LXXXII. p. 1239).

²⁾ Св. Бенедикта Новая Скризьль... Изъ Кораблея и Скрижовъ. 1870. p. 102.

³⁾ Ep. I. ad Tim. c. 2 v. 8.

⁴⁾ Cf. Origenis Libellus de oratione n. 31 (Migne, Patr. gr. T. XI. p. 449); Chrysostomi Expositio in Psalmum 140 n. 3 (Migne, Patr. gr. T. LV. p. 431); Eusebii De vita Constantini Liber IV. c. 15 (Migne, Patr. gr. T. XX. p. 1164).

tulian zice în privința aceasta: „Noi nu numai ridicăm mâinile, dar le și întindem, atât spre a imita cu aceasta palama Domnului, cât și spre a mărturisi la rugăciune, pe Christos”¹⁾. Astfel să se fi rugat și sf. Ambrosie murind, precum istorisește biograful său, Paulin²⁾.

Cu ridicarea mâinilor se simbolizează chipul Mântuitorului pe cruce și se înseamnă înălțarea inimii celui ce se roagă la Dumnezeu, devoțiunea lui cea internă precum și cererea lui urgentă, ca să i se implinească rugăciunea.

Asteric, episcopul Amasiei, zice: „Rugăciunea dreaptă cu mâinile ridicate, înălțează palmele lui Christos pe cruce. Și de aceea se întreprinde ea numai la rugăciunile cele mai însemnate și mai ales la cele îndreptate către Dumnezeu Tatăl, în numele prea iubitului său Fiu, care s'a răstignit pentru noi pe cruce, precum și la lucrarea cea mare a liturghiei, când mărturisește preotul: Aducându-ne aminte de această poruncă mântuitoare și de toate cele ce s'au făcut pentru noi” ș. c. l.³⁾. Iar sf. Ioan Chrisostom dă ridicării mâinilor la rugăciune, altă însemnare „Ce voiești cu ridicarea mâinilor?” întrebă el și răspunde: „Mămile sunt active la multe fărâdelegi, la omor, la răpire, la lăcănne și la posta hunului străin, pentru aceea ni se poruncește a le întinde, pentruca serviciul rugăciunii să fie pentru dănele cătuși ale păcatului și liberare de fărâdelege; pentruca tu, dacă voiești să faci omor, sau să te atingi de haturile altera, sau să bați pe altul, să-ți aduci aminte, că tu le ridici la Dumnezeu spre apărarea ta și prin ele aduci acel sacrificiu spiritual; ca tu să nu le încarci cu ocară și cu rușine, și prin aplecare la fapte rele să le lipsești de încredere. Curățește-te așadar prin milostenie, sprijinind cu dragoste pe cei săraci, și întinde-le astfel la rugăciune. Căci dacă nu voiești tu, ca ele nespălate să se ridice la rugăciune, cu cât mai puțin se curățească și să se întina prin păcate⁴⁾).

În prezenți, se obișnuiește a se ridica mâinile numai la oarecari momente și rugăciuni ale preotului la sf. liturghie, măcar că și aceasta nu se prescrie anume în liturghier, ci se bazează numai pe o dătină străveche.

Punerea mâinilor cruciș pe piept, la rugăciune, e

¹⁾ Tertulliani Liber de oratione c. 14 (Migne, Patr. lat. T. I p. 1273)

²⁾ Vita s. Ambrosii a Paulino eius notario n. 47: Ab hora circiter undecima diei usque ad illam horam, qua emisit spiritum, expansis manibus in modum crucis orabat (Migne, Patr. lat. T. XIV. p. 461)

³⁾ Asterii Amaseni Homilia in principium ieiuniorum.

⁴⁾ Chrisostomi Expositio in Psalmum 140 n. 31 (Migne, Patr. lat. T. LV. p. 431).

așisderea o datină veche a bisericii ortodoxe, care se amintu-
tește de papa Nicola: I. (858—867), care în contra ei, la
întrebarea Bulgarilor, ia în apărare datina Latinilor, de a
pune la rugăciune la un loc, mâinile ridicate, sau palmele
mânilor, sau a încheșta degetele într'olaltă („*unctis manibus,
digitis compressis, compositis palmis*)¹⁾.

Punerea cruciș a mânilor pe piept e semnul ridicării
interne a inimii la Dumnezeu, în rugăciune, și a cererii din
toată inima, căci pieptul se privește ca învălitoarea inimii.

§ 130. Descoperirea și acoperirea capului.

La păgâni și la Iudei, în general la răsăriteni, luau
parte la rugăciune și la serviciul dumnezeesc, atât bărbații,
cât și femeile cu capul acoperit²⁾. Abatere făceau numai
Elinii, cari neacoperindu-și capul în general, nu-și acoperiau
acesta nici la serviciul dumnezeesc. Iar acoperirea capului
la serviciul dumnezeesc se privia la păgâni și la Iudei ca
semn simbolic al reverinței, așa că omul adevărat nu se încu-
metă a-și ridica ochii la cel nefinit și a privi mărirea lui.
Această datină era generală la răsărit și în viața cea socială
și este încă și acum: răsăriteanul se arunca la pământ
și-și acopere fața cu mâinile, dacă i se arată domnitorul. În
contra acestei datine a urmat biserica cea veche creștină
poruncii sf. apostol Paul I. Cor. 11, 4—10, prin care se
îndatoresc bărbații a se ruga cu capul descoperit, iar femeile
cu capul acoperit. Creștinul așadar, intrând în biserică cu
capul descoperit, pășeste înaintea lui Dumnezeu, nu în înică
sclavică, ci ca unul ce e mântuit în libertate, el pășeste în
conștiința onoarei și a demnității sale.

Dară în perunca sf. apostol Paul: „*Bărbatul nu e dator să-și
acopere capul, fiind chipul și mărirea lui Dumnezeu*³⁾, zace în sine
și pentru sine încă o privire deosebită și mai adâncă. Capul este
partea cea mai nobilă, cea mai sublimă a chipului omenesc, el este
lumina ideilor și a deciziunilor, a credinței și a științei noastre. Numai
omul singur dintre toate făpturile pământești își ridică fața în sus, și

¹⁾ Cf. Responsa Nicolai ad consulta Bulgarorum c. 54 la *I. Mansi Sacrorum
concilior. nova et amplissima Collectio*. T. XV. p. 401 sq.

²⁾ Vergilius Aeneis III. 403; Esaii. 3, 6; III. Imp. 19, 13; Isaii b. 2.

³⁾ Ep. I. c. Corint. c. 11 v. 7.

acuma în fața, pe fruntea lui, este întipărită sublimitatea și demnitatea internă a ființei lui. Deci zace ceva foarte sublim în împrejurarea, că bărbatul cu capul descoperit intră în casa lui Dumnezeu, căci această este un grad mai înalt de supunere și adorare, dacă se prezintă el în întreaga sa demnitate și totuși cu umilință se închină înaintea celui nefinit.

La aceasta se adaugă încă și motivul, că descoperirea capului apare la bărbat în viața cea socială ca semn în general adoptat de atențiune, de stimă și reverință. Deci este un lucru natural, că omul semnele și formele, cu cari este deprins între alte referinși ale vieții, le transformă și pe terenul cel sfințit al religiei, și așadară acuma din această cauză adânc s'ar viola simțămîntul natural, dacă bărbatul s'ar prezenta cu capul acoperit în sanctuarul Domnului celui înalt.

Descoperirea capului se prezintă așadară, din punctul de vedere al vechimii, ca semn de demnitate mai înaltă a creștinului, iară din punctul de vedere al formelor sociale, uzitate de prezent în Europa, ca semn deosebit de reverință¹⁾.

Ce se atinge de porunca apostolului, ca femeile să stea la serviciul dumnezeesc *cu capul acoperit*, apoi se întemeiază ea nu numai în uzul general al răsăritenilor, în urma căruia femeile umblă învălitate, ci propriul ei temel este moral. Fiind la femeie părul un ornament deosebit, care lesne poate să devină obiect de vanitate, trebuie ca în semn de umilință și moralitate, spre a nu-i da prilej răsăriteanului celui lesne ațâțător la iritare senzuală, să-și țină capul la serviciul dumnezeesc acoperit sau învălit.

Biserica veche a susținut acest uz timp îndelungat. Însă acuma de timpuriu se ridică din partea sexului femeiesc opozițiune în contra acestei porunci. Mai ales căutau fecioarele sub pretextul, ca și când această poruncă ar privi numai pe femei, sau a nu băga în seamă cu totul, sau prin acoperirea capului cu materii prea subțiri și străvezii a se lăsa iluzorică. Aceasta-i dete lui Tertulian prilej la scrierea sa: *De virginibus velandis*, în care documentează, că această poruncă se raportă nu numai la femei, dară și la fecioare, nustrând cu asprime pe acelea, cari își acopereau

1) Cf. I. L. D. II Liturgiik. 2 Bd. Mainz 1847, p. 532.

capul numai cu o materie ușoară și străvezie ¹⁾. Mai târziu făcu biserica în privința aceasta concesioni, luând în privire datina diferitelor țări și popoare, și astfel se prezintă la cultul divin sexul femeiesc, în multe părți ale bisericii orientale, și cu capul descoperit, ca și bărbații laici. — Iară ce se atinge de cler, episcopii chiar din vechime, fără de îndoială urmând exemplului arhierilor și preoșilor Testamentului vechiu, adoptară acoperemintele capului, pe cari le întrebuintară la funcțiuni liturgice. Astfel vorbește Eusebie de o coroană ²⁾, Grigorie dela Nazianz, de un chidar (κίθαρις) ³⁾, Polierat ⁴⁾, de un ornament de aur al capului și Epifanie de o cunună ⁵⁾, din care de sigur s'a desvoltat mitra, care, și în ziua de astăzi, servește episcopilor și unor dignitari preoțești la împlinirea funcțiilor liturgice ca acoperemânt al capului. Dară afară de aceste, intrară cu timpul, în uz și alte acopereminte de cap așa numitele „camilauce“ (καμηλόχιμα, καμυρόχιμα, καμηρόχιμα, καινοκαμυρόχιμα și καινοκαμυρόχιμα) ⁶⁾ ale călugărilor, cari servesc acestora spre acoperirea capului în timpul plinirii serviciului dumnezeesc și afară de acesta, și de cari se folosesc și membrii clerului luman. Aceste din urmă s'au introdus cu privire la debilitatea oamenilor și la împrejurările timpului, fiind ele, față cu lungimea serviciilor dumnezeesci, în cele mai multe locuri, necesare. Acoperirea și desco-

¹⁾ Tertulliani Liber de virginibus velandis c. 17: Quantum castigationem merebuntur etiam illae, quae inter Paulinas, vel in quacunq; Dei mentione relictas perseverant? Nemo ne etiam in oratione ipsas facillime somniant, aut vellam, aut quodlibet filum crebreo superponunt et tectas se opinantur? Tanti caput suum nuchantur (Migne, Patr. lat. T. II p. 962). Cf. și Jakob Fluck, Kath. Liturgik, 2 Th. I Abth. p. 342.

²⁾ Euseb., Hist. eccl. L. X c. 4 (Migne, Patr. gr. T. XX p. 849) și Lib. V c. 24 (ibid. p. 493).

³⁾ Gregorii Theologi Oratio X. In se ipsum n. 4: Δὴ τὸ τοῦ χιτῶνος ὄργανον, καὶ παραβάλλει τῆς ποτῆρος, καὶ παρατίθει τῆς κίθαριν (Migne, Patr. gr. T. XXXV p. 829).

⁴⁾ Veti: Hieronymi Liber de viris illustribus c. 45: Koi τινῶντες, ἐκ ἐκείνου τοῦ Κρητικοῦ ἀνατίθει, καὶ ἰσχυρῶς αὐτῶν γίγνεται, χιτῶνός τε καὶ τῆς ποτῆρος ὄργανον (Migne, Patr. lat. T. XXIII p. 693).

⁵⁾ Epiphani Adversus Haereses Lib. I. T. II. Haeres. 29: Ἄλλῃ καὶ τὸ κωνίαν ἐκείνης ἀρχαίας ἔργῃ αὐτῶν γίγνεται (Migne, Patr., gr. T. XLI p. 396).

⁶⁾ Du-Cange Glossarium ad Scriptores mediae et infimae Graecitatis. T. I. p. 560 et 561.

perirea capului la serviciile dumnezești atât cu mitra cât și cu camilauca — e regulată prin tipicul bisericesc.

§ 131. Indreptarea feței spre răsărit.

Din timpurile cele mai vechi, îndătinau creștini a-și indrepta fața la rugăciune, spre răsărit; iară despre temeiul acestei datine, se exprimă scriitorii bisericești și sf. părinți, în felurite moduri. Așa zice Clemens din Alexandria: „Fiindcă răsăritul este icoana zilei naturale și fiindcă de acolo se inmultește lumina, și celor ce se află în neștiință de acolo li răsare soarele, pentru aceea se plinesc rugăciunile cu fața spre răsărit¹⁾. Alții dau pentru această datină următoarea explicație: La răsărit se află raiul, patria noastră cea veche și locuința noastră, din care furăm scoși prin culpa lui Adam celui dintâi, și la care, ca la locul nostru de naștere, sperăm a fi readuși prin al doilea Adam, Christos Mântuitorul nostru²⁾. Sf. Ioan Damascen explică datina, de a-și indrepta la rugăciune fața spre răsărit în următorul mod: „Christos, murind pe cruce a fost întors cu fața spre apusul soarelui, iară creștinii spre a-i privi lui în față, se indreaptă la rugăciune spre răsăritul soarelui“. Și iarăși: „Christos spre răsărit s'a înălțat la cer, și dela răsărit va veni la judecată (Mat. 24, 27), deci spre dânsul ne indreptăm și noi la rugăciune. Datina de a privi la rugăciune spre răsărit, se înlemeiază pe tradițiune apostolică. Deci să cuprindem toate aceste temeiuri la un loc“³⁾.

§ 132. Sărutarea sfântă sau a iubirii.

Sărutarea sfântă, *φίλημα ἁγίου, εὐχέλγη*, osculum pacis, salutatio, ca expresiune și simbol de iubire sfântă, de pace

¹⁾ Clementis Alexandrini Stromatum Lib. VII c. 10 (Migne, Pat. gr. T. IX p. 480).

²⁾ Cf. Cyrill. Hieros., Catechesis XIX Mystag. I. n. 9 (Migne, Pat. gr. T. XXXIII p. 1073) și Concil. apost. L. II. c. 57, unde cetim: Καὶ μετὰ τοὺς πατέρας ἄνετες ἠνεκρίσαντες καὶ ἐν ἀπολόε καταέγραψαν, μετὰ τῆς τῶν πατέρων ἐκείνων ἐπὶ τῶν μετανοήσαντων ἔξοδος, προσερχομένοι τῷ Θεῷ τῷ ἐπιθεύσαντι καὶ τῷ εὐχαρίσῳ τῷ εὐχαρίσῳ κατὰ ἀπολόε, ἠποκαίνεσθαι καὶ τῆς ἀργίας ἀποχευόμενοι ἐκ τῆς παραδείσου, ὅθεν ὁ πρῶτος ἄδραμος ἀπέβηκε ἐκ τῆς ἐκείνης ἕστες ἀφῆλθῃ παρθεῖα ἀπέβηκε (Migne, Pat. gr. T. I. p. 730).

³⁾ Ioannes Damasc., Expositio fidei orthodoxae Lib. IV c. 12 (Migne, Pat. gr. T. XCIV p. 1133).

și împăcare, de amicitie, înfrățire și comuniune, de stimă cordială, e cunoscută acuma apostolilor și se recomandă de dânsii, adeseori. Așa scrie sf. apostol Paul: „Inchinati-vă unul altuia cu sărutare sfântă”¹⁾ și sf. Petru zice: „Inchinati-vă unul altuia cu sărutarea dragostei”²⁾. În timpul după apostoli, se amintește sărutarea sfântă ca o datină liturgică, vorbind de dânsa Iustin Martirul³⁾, Tertulian⁴⁾, Constituțiunile apostolice⁵⁾, Ioan Chrisostom⁶⁾ și alții. Sf. Ciril din Ierusalim explică însemnarea sărutării sfinte, în următorul mod: „Sărutarea împacă reciproc inimele și li promite uitarea tuturor relelor. Această sărutare e așadară semnul împăcării inimelor și a uitării tuturor nedreptăților”⁷⁾. Cei ce se sărută documentează, că ei viețuiesc cu o altă în concordie și iubire frățească, întipărint rugăciunii lor prin sărutare — așa zicând — sigilul valearei.

În prezent nu mai există sărutarea sfântă între creștini pe timpul liturghiei. Ca o reminiscență a rămas numai sărutarea ce se face când liturghisesc mai mulți preoți, cari se sărută unii pe alții pe umeri, zicând cel mai mare: „*Christos in mijlocul nostru*”, iară celalalt: „*este și va fi*”, precum și sărutarea, cu care adeseori se sărută creștinii cei ce se comunică, înainte de comunicătură.

La rânduiala înmormântării, sărută toți cei de lață în loc de răpăusatul, crucea și evanghelia, puse pe raclă, ca reminiscență a sărutării răpăusatului, căruia în vechime i se făcea sărutare⁸⁾.

Dară, afară de sărutarea sfântă între persoane, era în vechime îndătinată și sărutarea diferitelor obiecte bisericesti.

¹⁾ Ep. c. Rom. 16, 16; I. Cor. 16, 20; II. Cor. 13, 12.

²⁾ I. Petru 5, 14.

³⁾ Iustin. Mart., Apolog. I. n. 65 (Migne, Patr. gr. T. VI. p. 428).

⁴⁾ Tertulliani Lib. II. ad uxorem c. 4 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1407).

⁵⁾ Const. apost. L. VIII. c. 11.

⁶⁾ Chrysostomi In ep. II. ad Corinth. Hom. 30 (Migne, Patr. gr. LXI. p. 606).

⁷⁾ Cyrill. Hier. Catechesis XXIII. Myst. V. n. 3 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII. p. 1112).

⁸⁾ Gregorii Nysseny De vita s. Macrinae (Migne, Patr. gr. T. XLVI. p. 985); Ambrosii, De excessu fratris Satyr Lib. I. n. 78 (Migne, Patr. lat. T. XVI. p. 1314).

La intrarea în biserică, creștinii se aruncau cu pietale la pământ și sărutau pragul bisericii¹⁾, la începerea liturghiei, preoții sărutau sf. masă²⁾, după citirea evangheliei, săruta preotul și creștinii, cartea sf. evanghelii și așisderea sărutau creștinii icoanele lui Christos și ale sfinților³⁾. — Și în ziua de astăzi există în biserică ortodoxă toate aceste datine; iară sărutarea sf. lucruri are aici însemnarea stimei cordiale și a umilinței celor ce le sărută.

---

1) Cf. Gregor. Naz. Oratio 29. Theologica III. u Chrysostr. Hom. 30 in epist. II. ad. Corinth.

2) Cf. Ambrosius Ep. 2. Constantia.

3) Cf. Basilius Epist. 340 ad Iulianum Apostatam (Migne Pat. Gr. T. XXXII. p. 1100).

PARTEA II.

LITURGICA SPECIALĂ.

§ 133. Problema și împărțirea Liturgicii speciale.

Liturgica specială tratează despre fiecare act încheiat în sine al cultului, adică despre felurile rândueli bisericesti.

Dupăce în cele precedente s'au expus cerințele și condițiunile pentru executarea rânduelilor liturgice precum și formele generale comune acestor rândueli, trecem la construcțiunea concretă a cultului bisericii ortodoxe sau la rânduelile cultului bisericii ortodoxe ca întregimi aparte în sine încheiate, din cari se compune cultul numit. Inșă aceste rândueli sunt sau expresiunea vieței și a activității întregii biserici, menite pentru *totalitatea membrilor ei*, sau ele stau numai în raport cu necesitățile sufletești ale unor *membri* ai bisericii, ori numai cu întâmplări *deosebite* în viața bisericească. De aici se împărțesc rânduelile cultului bisericii ortodoxe ca întregimi a parte în sine încheiate 1. în *rândueli bisericesti publice comune* sau în *cultul public comun* și 2. în *rândueli bisericesti deosebite, particulare* sau în *cultul privat*. Și fiindcă rânduelile bisericesti dintâi se plinesc regulat, la timpuri anumite, după o regulă fixă, pentru aceea le numim și *fixe* sau *staționare*, iară cele din urmă, adică rânduelile bisericesti particulare, le numim și *periodice*, deoarece plinirea lor depinde de la timpul nedeterminabil al necesităților creștinilor și al întâmplărilor felurite din viața lor.

Aceste ambe feluri de rândueli formează obiectul sau materia Liturgicii speciale și noi, în cele următoare, ne vom ocupa cu ele, începând cu rânduelile bisericesti publice comune.

CAP. I.

Cultul public comun adecă rânduielile bisericesti publice comune sau rânduielile bisericesti fixe, staționare.

§ 134. Definiția și împărțirea.

Cultul public comun al bisericii ortodoxe s'a format având în vedere întâmplări sfinte și feluritele răstimpuri ale anului bisericesc. Obiectul cultului este Dumnezeu Tatăl, creatorul, Dumnezeu Fiul, Mântuitorul și răscumpărătorul lumii și Duhul sfânt, sfințitorul. Iară pe lângă aceasta, tot ce a contribuit și contribuie la mântuirea neamului omenesc.

Cultul public comun al bisericii ortodoxe sau a rânduielilor liturgice publice comune ale acestei biserici, ca întregimi o parte de sine stătătoare, în sine incheiate, îl formează diferitele fapte împlinite sau întâmplări sfinte, sau amintiri din economia mântuirii genului omenesc, adecă a nașterii, a patimilor, a morții și a învierii Domnului nostru Isus Christos, a pogoririi Duhului sfânt, apoi acele timpuri în cari se serbează amintirea sfinților în frunte cu Maica Domnului, cu înainte și după sărbările lor și cu posturile împreunate cu unele din aceste evenimente. Toate aceste stau în legătură cu oarecari ore ale zilei, ori cu zile ale săptămânei, ori cu zile ale anului așa, că după trecerea zilei, a săptămânei, ori a anului, se încep ele iarăși din nou și urmează după oaltă în aceeași ordine.

De aici iarăși se împărțesc rânduielile publice comune ale bisericii ortodoxe 1. în rânduieli *de toate zilele*, 2. în rânduieli *săptămânale* și 3. în rânduieli *anuale*. Rânduielile de toate zilele sunt neschimbabile și sunt fundamentul tuturor rânduielilor cultului public comun; rânduielile săptămânale se schimbă în rugăciunile, cântările și lecțiunile lor conform amintirii ori însemnării liturgice a fiecărei zile săptămânale; și rânduielile anuale se schimbă în rugăciunile, cântările și lecțiunile lor conform amintirii ori însemnării liturgice a fiecărei zile anuale.

Întru cele următoare se vor expune toate aceste rânduieli bisericesti, începând cu rânduielile bisericesti publice comune de toate zilele.

SECȚIUNEA I.

Rânduielile bisericesti publice comune de toate zilele.

Fiecare zi a săptămânei se serbează în biserică aducându-ne aminte de cele mai însemnate întâmplări din viața Domnului nostru Isus Christos cu preamărirea cetelor sfinților. Astfel în ziua cea dintâi a săptămânei se preamărește învierea Domnului. De aceea această zi se îndătimează a se numi ziua învierii, sau ziua Domnului sau pe scurt „Duminică”. Ziua a doua, Luni este consfințită puterilor cerești celor fără de timpuri. În ziua a treia Marți, se preamăresc sfinții proroci și în special măritul proroc înainte-mergătorul și botezătorul Ioan. În ziua a patra, Miercuri, se laudă puterea cinstitei cruci a Domnului; Joi, ziua a cincia a săptămânei se face amintire de sfinții Apostoli și de sfântul ierarh Nicolae. Vinerea, a șasa zi, iarăși se preamărește crucea Domnului și patimile lui și în fine, Sâmbăta, în ziua a șaptea a săptămânei se face amintire de toți sfinții și de toți cei răpăușați.

Prea sfânta Maica Domnului precum și cetele sfinților martiri se preamăresc dimpreună cu sfinții amintiți în fiecare zi a săptămânei.

Natural, Duminica întrece celelalte zile ale săptămânei, atât prin însemnătatea evenimentelor cât și prin solemnitatea mai pompoasă a serbării sale bisericesti. Serviciile bisericesti așadară, deși sunt identice ființial, totuș arată și unele diferențe care în teoria liturghiei și a serviciilor divine vor fi indicate.

ARTICOLUL I.

Cele șapte laude bisericesti.

§ 135. Originea celor șapte laude bisericesti.

Rânduielile bisericesti publice comune de toate zilele, ca întregimi în sine încheiate ale cultului bisericii ortodoxe, sunt pe lângă sf. liturghie, sau în locul ei, pe lângă obedniță, despre cari se va vorbi mai apoi, următoarele șapte: 1. Ora a noua, 2. Vecernia, 3. Pavecernița, 4. Mezonopica, 5. Utrenia împreună cu Ora întâia, 6. Ora

a treia și 7. Ora a șasea ¹⁾). Aceste rânduieli se numesc sau simplu *laude*, căci prin ele se laudă și se preamărește la timpuri determinate Dumnezeu cel în trei persoane; sau ele se numesc *laude bisericesti*, pentru că se fac în timpuri determinate de biserică ori în numele ei; sau ele se numesc șapte servicii, ori rugăciuni, ori cântări ș. m. d. ²⁾).

Laudele bisericesti își trag originea din Testamentul vechiu, căci acum, în acesta se consacrară oarecari ore ale zilei pentru rugăciune, și anume, orele de dimineață și de seară (Paralip. 23, 30). La ora de dimineață sau a treia și la ora de seară sau a noua, se adause mai târziu, ora a șasea sau ora de amiază. Dară și cu aceasta încă nu se mulțămără inimele pioase, căci acestea și la alte timpuri aduceau lui Dumnezeu rugăciuni de laudă. Așa zice profetul David: „De șapte ori pe zi te-am lăudat pentru judecările dreptății tale” ³⁾. Și în alt loc: „La miezul nopții m'am sculat, ca să-ți mulțămesc ție pentru judecările dreptății tale” ⁴⁾.

Laudele bisericesti ne întimpină și în biserică creștină chiar la începutul ei. Căci apostolii, la ora a treia erau adunați la rugăciune, când se pogori asupra lor Duhul sfânt ⁵⁾. Sf. apostol Petru, la Ioppe, se sui la ora a șasea în casa cea de sus, ca să se roage ⁶⁾ și sf. Petru și Ioan, la ora a nouă

¹⁾ ὁ δὲ δὲ καὶ αἱ προσηυχαὶ ἐπὶ τρισὶν τῶν ἁγίων, κατὰ τὸν ἁριθμὸν, τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος. Ἐπί καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος αἱ ἑσπέραι προσηυχαὶ καὶ αἱ αἰμαὶ οὐραὶ καλεῖσθαι τὰς Μεσονυχτικὰς, Ὁρδρος συναπτῶς μετὰ τῆς Πρώτης ἑσπέραι, Τρίτης ἑσπέραι, Ἐσπέραι καὶ Ἐσπέραι, Ἐσπέραι καὶ Ἀποδαιτυνῶν. Symeon Theol. De a. Picaatione c. 298. (Migne, Patr. gr. T. 155 p. 549).

²⁾ Всѣхъ отдѣльныхъ церковныхъ службъ, совершаемыхъ всеной земь и ночью, ирмѣ священной Литургіи, считается седмь, по числу даровъ св. Духа. Седмь же даровъ св. Духа суть: премудрость, разумъ, совѣтъ, вѣрность, вѣдѣніе, благочестіе и страхъ, какъ говоритъ Пророкъ Исаія (ка. 11. ст. 2 и 3) и почитать на Немъ Духъ Божій, Духъ премудрости и разума, Духъ совѣта и вѣрности, Духъ вѣдѣнія и благочестія: исполнить Его Духъ страха Божія. Почему и церковъ подражая Этому седмичному числу даровъ Духа святаго. — потому что молитвамъ эти совершаются при содѣствіи св. Духа — имѣеть также седми службъ или молсній зневныхъ и ночныхъ. Всѣ эти седми молсній или службъ, обозначенныя у Симеона Солунскаго (ка. 298), такъ называются: 1. полунощница; 2. утренняя вѣдѣть съ перемѣн часомъ; 3. третья часть; 4. шестая часть; 5. девятая часть; 6. вечерня и 7. повечеріе. — Велія и мина Нелія Службъ Ииз. Корѣвѣтѣи и Сираковѣ, р. 76.

³⁾ Ps. 118, 164.

⁴⁾ Ps. 118, 62.

⁵⁾ Act. ap. 2, 15.

⁶⁾ Act. ap. 10, 9.

spre asemenea scop se suiră în biserică ¹⁾). Și de rugăciune de noapte se face amintire în Testamentul nou. Căci Christos noaptea întregi petrecea în rugăciune ²⁾ și sf. apostoli Paul și Sila la miezul nopții laudau pe Dumnezeu în închisoare ³⁾.

Aceste ore de rugăciune le aflăm observate din partea creștinilor și după timpul apostolilor. Sf. Ignatie recomandă în epistolele sale către Magnesieni, Filipeni și Efeseni adunările la rugăciune, și de astfel de adunări ale creștinilor face amintire și sf. Iustin Martirul atât în apologia sa primă ⁴⁾ cât și în convorbirea sa cu iudeul Trifon ⁵⁾. Tertulian vorbește în Apologeticul său despre adunările de noapte ale creștinilor, în care se cânta imne de laudă în onoarea lui Isus Christos ⁶⁾, și Clemens din Alexandria amintește de ora a treia, a șasea și a noua, ca de ore de rugăciune ⁷⁾. Constituțiunile apostolice poruncesc credincioșilor, a se ruga dimineața, la ora a treia, a șasea, a noua, seara și la cântatul cucosuului (*ὠμυρροφωρία*) și adaugă și temeiunile, din cari să se facă aceasta ⁸⁾. Sf. Atanasie în cartea atribuită lui „de virginitate” ⁹⁾, zice, că creștinii să se roage la răsăritul soarelui, după ora a treia, a șasea, a noua, a douăsprezecea la miezul nopții și aceleași ore le enumeră și sf. Vasile, explicând totodată, cari mistere se exprimă prin ele ¹⁰⁾. Autonomiile asupra psalmului 118, care omilie cu nedrept se atribuia mai înainte sf. Ioan (Chrisostom ¹¹⁾), zice la cuvintele

¹⁾ Fapt. ap. 3, 1.

²⁾ Luca 6, 12.

³⁾ Fapt. ap. 16, 25.

⁴⁾ Iustini, Apologia I pro Christianis (Migne, Patr. gr. T. VI, p. 428 et 429).

⁵⁾ Iustini, Dialogus cum Tryphone Iudaeo (Migne, Patr. gr. T. VI, p. 324).

⁶⁾ Tertulliani Apologetic. adv. gentes c. 39 (Migne, Patr. lat. T. I, p. 540).

⁷⁾ Clementis Alexandrini Stromatum Lib. VII, c. 7 (Migne, Patr. gr. T. IX, p. 456).

⁸⁾ Constit. ap. Lib. VIII, c. 34 (Migne, Patr. gr. T. I, p. 1136).

⁹⁾ Athanasius, De virginitate n. 12 (Migne, Patr. gr. T. XXVIII, p. 265).

¹⁰⁾ Basilii Magni Regulae Iulius tractatae, Responsio ad interrogat. 87 (Migne, Patr. gr. T. XXXI, p. 1013 sq.); cf. et Eiusdem Sermo Asceticus n. 4 (Migne, ibid., p. 877), Epist. 207 ad clericos Neocaesariensis (Migne, Patr. T. XXXII, p. 764) et Epist. 2, ad Grigonum (Migne, Patr. gr. T. XXXII, p. 728 sq.).

¹¹⁾ Expusita in Paulum CXVIII in L. P. (Migne, Patr. gr. T. LV, p. 705).

psalmului : „De șapte ori in zi te-am laudat . . .”, că toți oamenii buni și religioși se roagă la Dumnezeu de șapte ori pe zi și nume mai întâi noaptea . . . după aceea dimineața . . . la ora a șasea, . . . la ora a noua, . . . la apusul soarelui . . . și la urmă când ne ducem la somn, ce tot la un loc compune numărul de șapte ¹⁾. Și sf. Cassian Romanul din secolul V, un amic mare al monahismului, care, spre a cunoaște instituțiunile lui, a făcut călătorii în Palestina și Egipt, ale căror rezultate se află în cartea sa intitulată „De coenobiorum institutis”, asemenea altor scriitori, induce în această carte Ora a treia, a șasea, a noua, Vecernia, Mezonoptica și Utrenia, ca rugăciuni. Totuș are el ceva propriu : induce Ora întâia, pe care o numește altă Utrenie și de care până acuma, nici un scriitor nu făcuse mențiune. El zice, că ora aceasta, pe timpul lui se introduce în mănăstirea sa, adecă în Vithleem ²⁾.

Din cele expuse se vede, că cele șapte laude bisericesti, cel puțin după părțile principale, sunt de origine străveche, și că, în secolul V, numărul acestor rugăciuni și timpuri de rugăciuni a fost acelaș, care-l avem în ziua de astăzi.

§ 136. Cuprinsul celor șapte laude în biserică cea veche.

Laudele bisericesti se cuprindeau, în biserică cea veche, în general din psalmi, rugăciuni și imne. În special se plinia — după cum o descriu Constituțiunile apostolice ³⁾ — rugăciunea de dimineață sau Utrenia în următorul mod :

Mai întâi se citea psalmul 62 : „Dumnezeule, Dumnezeule meu, cătră tine mănec, insetat-a de tine sufletul meu . . .”, care psalm se numia ψάλλομεν ἑσπέρως, psalmul de dimineață. După aceea urmau rugăciuni pentru catehumeni, energumeni, pentru cei admiși la botez și pentru penitenți. După ieșirea acestora din-

¹⁾ Cf. Ioannis Chrysostomi. Ad populum Antiochenum Hom. 19 et In Epist. ad Timoth. cap. V. Hom. 14 (Migne, Patr. gr. T. LXII, p. 576)

²⁾ Cf. Ioannis Cassiani De Coenobiorum Institutis Lib. III. c. 3 et 4 (Migne, Patr. lat. T. XLIX, p. 116 sq.)

³⁾ Cf. Const. apou. Lib. II. c. 57 ; Lib. VII. c. 47 et Lib. VIII. c. 28 et 29.

conul făcea rugăciuni pentru cei credincioși, ca Dumnezeu să-i apere și să-i mântuiască, ca ei, timpul dimineții și ziua și toată viața lor, să o petreacă în pace și fără de păcat, ca Dumnezeu să li deie inger de pace, sfârșit bun creștinesc, etc. Deci cetia episcopul rugăciunea de dimineață, care se începea cu cuvintele: „Dumnezeul spiritelor și al cărnei, carele ești neasemănat și n'ai trebuință de nimenc . . .” și în care, mulțămindu-i Domnului pentru binefacerile primite, se ruga la El, ca să dăruiască credincioșilor darurile sale și în ziua de care i-a invrednicit. Terminându-se această rugăciune, care se numia mulțămită de dimineață, εὐχαριστία ἑσθρινή, diaconul provoca pe cei prezenți, ca să-și plece capetele, spre a primi binecuvântarea episcopului; iară episcopul cetia rugăciunea, care se începea cu cuvintele: „Dumnezeule credincios și adevărat, carele faci îndurare de mii și zece mii de cei ce Te iubesc” ș. c. l. După terminarea acestei rugăciuni, numite χειροθεσία ἑσθρινή, diaconul zicea către popor: „Mergeți în pace” ¹⁾. — Tot în constitușiunile apostolice se induce rugăciunea dimineții: „Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu” ș. c. l. ²⁾, care se pare să se fi cântat înainte de începerea orei prime. Sf. Ioan Chrisostom, explicând cuvintele sf. apostol Paul către Timotei: „Roguste

¹⁾ Const. apost. L. VIII. c. 38 et 39.

²⁾ Δόξα το ἁγιωτάτῳ Θεῷ,
καὶ εἰς τῆς εὐχαρίας το ἀσθρινῶν εὐδοκία.
Αἰνολογία σε,
Ἐυχαριστία σε,
Εὐλογοποίησι σε,
Δοξαλογοποίησι σε,
Ἡρωτανομοποίησι σε,
Διὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιεπισκοῦ, οἱ τοῦ ἁγίου Θεοῦ,
Ἀγγέλου σου,
Ἀποστόλου μέγιστο,
Διὰ τῆς μεγάλου σου ἰσχύου,
Καὶ το βασιλεῦσ σου ἰσχυροῦ,
Θεοῦ Πατὴρ παντοκράτορ,
Κύριε ο Θεός ὁ Πατήρ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀσθρινῶν ἀσθρινῶν,
Ὁς εἶσαι τῶν ἀσθρινῶν τοῦ ἀσθρινῶν,
Προστάτης τῶν ἀσθρινῶν σου,
Ὁ καθήμενος εἰς τῶν Χριστοῦ,
Ὁτι οὐ μέγιστος ἀσθρινῶν,
Σὺ μέγιστος Κύριος Ἰησοῦς,
Χριστός τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀσθρινῶν τῶν ἀσθρινῶν,
Τοῦ βασιλεῦσ σου,
Δόξα σε ἁγίου, καὶ εὐχαρίας.

dară mai înainte de toate să faceți rugăciuni, cereri, făgăduinți, mulțămite pentru toți oamenii, pentru împărați și pentru toți, cari sunt în diregătorii¹⁾ zice, că creștinii, la rugăciunea de dimineață, făceau rugăciuni și pentru împăratul și pentru diregătorii. Sf. Vasile cel Mare²⁾ amintește, că la rugăciunea de dimineață se citea psalmul 50; iară Cassian raportează, că la această rugăciune, atât în mănăstiri, cât și în celelalte biserici din Italia, se citeau psalmii 50, 62 și 89.

La orele zilei, adecă la ora întâia, a treia, a șasea și a noua, se citeau după Cassian câte trei psalmi. Tetus observă el, că mulți credeau, că numărul psalmilor și al rugăciunilor trebuia să corespundă cifrei, cu care se însemna ora de rugăciune și că diferitele locuri aveau în privința aceasta diferite datine³⁾.

Rugăciunea de seară sau vecernia (vespera) se începea la apusul soarelui. După Constituțiunile apostolice (L. VIII c. 37) avea aceeaș rânduiială, ca și rugăciunea de dimineață. În loc de psalmul 62, se citea psalmul 140: „Doamne strigat-am către tine . . .”. Acest psalm se numea psalmul lumânării, al luminei *ψαλμὸς ἐπιλύχνος*, pentru că rugăciunile de seară se făceau într'un timp, când se aprindeau lumânările. După rugăciunile pentru catchumeni, encredumeni, pentru cei preparați sau cei admiși la botez (*προβαπτιστέοι*) și pentru penitenți, se ruga diaconul pentru cei credincioși ca și la rugăciunea de dimineață. Apoi zicea episcopul rugăciunea ce se începea cu cuvintele: „Fără de început, Doamne, și fără de sfârșit . . .” și în care se ruga el la cel Atotputernic, ca să-i păzească pe cei credincioși, dându-le seară liniștită și noapte liberă de păcat. Deci zicea diaconul: „Inchinați-vă la impunerea mânilor” și episcopul citea rugăciunea binecuvântării: „Dumnezeuic al părinților noștri și Doamne al îndurărilor” ș. c. l. Terminându-se această rugăciune, zicea diaconul: „Ieșiți în pace⁴⁾”. — Tot în Constituțiunile apostolice se amintește

¹⁾ I. Tim. 2, 1.

²⁾ Basili Magni Epist. 207 ad clementem Neocæsariensis & J. Origenes
Pall. g. T. XXXII, p. 764.

³⁾ Cf. Iohannis Cassiani De Coenob. Inst. Lib. III c. 304.

⁴⁾ Cf. Const. apost. Lib. VIII. c. 35—37.

ca rugăciune de seară, imnul: „Lăudați, prunci, pe Domnul, lăudați numele Domnului” ș. c. l. dimpreună cu imnul lui Simeon: „Acuma slobozește în pace pe servul tău, Doamne, după cuvântul tău . . .”¹⁾.

§ 137. Participarea la laudele bisericesti în biserică veche.

Laudele bisericesti, în secolile cele prime ale bisericii creștine, se săvârșiau de regulă în public, adecă în biserică, și la ele luau parte nu numai clericii, dar și laicii. Aceștia însă luau parte, nu în urma unui obligământ răspicat, ci a entuziasmului credinței și al iubirii, de care erau ei inspirați. Totuș nu lipsiră în privința aceasta și admonieri energice din partea superiorilor bisericesti. Așa prescriu Constituțiunile apostolice: „Dacă înveși, o episcopoe, poruncește poporul și-l indeamnă ca în fiecare zi, dimineața și seara, să umble la biserică și să nu lipsiască, ci neconținut să se adune . . . Lară aceasta nu se zice numai de preoși, ci aceasta fiecare laic să înțeleagă despre sine, recugetând ce a zis Domnul, că cine nu e cu mine, e în contra mea și cine nu adună cu mine, împrăștie”²⁾. În asemenea mod admoniază ser. Augustin pe laici, când zice: „Scu-lați-vă dimineața, veniți mai înainte de toate la veghere, la ora a treia, a șasea și a noua. Nimeni să nu se retragă dela serviciul sfânt, doar pe care l-ar reține boala, binele public sau oarecare mare necesitate”³⁾. Lară Tertulian zice: „Dacă tu ziua nu poți să iai parte la adunări, atunci ai noaptea”⁴⁾. În acest înțeles provoacă pe laici, și anume pe bărbai, și sf. Ioan Chrisostom, pe când femeilor le permitea a rămâne acasă, deoarece acestea, ziua îndălinau a lua parte la adunări⁵⁾.

Dacă din cauza persecuțiunilor sau din alte cauze adunările cele publice nu se țineau în biserică, atunci orele de rugăciune se țineau în locuri secrete sau și în catacombe. Nefiind nici aceasta cu puțință, atunci fiecare se ruga la ore determinate acasă⁶⁾ sau se rugau doi sau trei la un loc, căci zice Domnul: „Unde doi sau trei sunt adu-

¹⁾ Cf. *Const. apost.* Lib. VII. c. 48.

²⁾ Cf. *Const. apost.* Lib. II. c. 59.

³⁾ Augustini *Sermones de tempore*; *Sermo* 254; cf. și *Ejusdem Sermones de Scripturis (supposit)*; *Sermo* 10 (*Migne, Patr. lat. T. XXXIX. p. 1760*) și *Sermones de diversis (supposit)*; *Serm.* 280 (*Migne, Patr. lat. T. XXXIX. p. 2275*).

⁴⁾ *Tertulliani Libri de oratione* c. 25.

⁵⁾ Cf. Paladii *Dialogus de vita s. Ioannis Chrysostomi* c. 20; vezi și: Subinscrierea la canonul 12 al sinodului din Sardica în *Didalion*, tradus de Mss. Veniamin, îndreptat de N. Scriban, 1844, p. 311.

⁶⁾ *Const. apost.* Lib. VIII. c. 34 (*Migne, Patr. gr. T. I. p. 1136*).

nași în numele meu, acolo și eu sunt în mijlocul lor¹⁾. Și orele de noapte se țineau tot în acest mod, dacă creștinii din oarecare cauză erau împiedecați de a lua parte la dănselle în biserică sau în adunarea credincioșilor. Frumos scrie în privința aceasta sf. Ioan Chrisostom. El zice: „Noaptea nu este să ne lenevim. Aceasta mărturisesc meseriașii, navigatorii și neguțătorii. Biserica lui Dumnezeu se deșteaptă la miezul nopții. Pentru aceea ridică-te și tu, și privește mulțimea stelelor, și admiră întocmirea cea minunată a lumii. Pleacă genunchiul, suspină, roagă-te . . . Casa ta, în care se află bărbați și femei, să fie o biserică . . . Dacă ai fii, deșteaptă-i și pe dănsii, și astfel să fie casa ta în tot chipul, și noaptea, o biserică. Fiind aceștia tineri și nepu- lând suportul veghierea, atunci pune-i să rostiască această sau cea rugăciune și apoi lasă-i, ca iarăși să se predice repausului²⁾).

§ 138. Sensul și simbolica celor șapte laude bisericesti.

a) Laudele bisericesti stau în legătură cu mântuirea neamului omenesc și cu binefacerile lui Dumnezeu revărsate asupra lui. Laudele bisericesti se săvârșesc în memoria pogoririi Duhului sfânt și a altor fapte ce se raportează la opera mântuirii și la felurite binefaceri ale lui Dumnezeu. Constituțiunile apostolice zic în privința aceasta: Faceți rugăciuni dimineata, la ora a treia, a șasea, a noua și seara așisderea, la cântatul cucușului. *Dimineata*, mulțămind lui Dumnezeu, căci dispărând noaptea și venind lumina, v'a dat lumina zilei. *La ora a treia*, căci Domnul la această oră a primit dela Pilat sentința morții. *La a șasea*, căci la această oră s'a răstignit pe cruce. *La a noua*, căci atunci fiind Domnul răstignit toate, s'au umplut de frică . . . *Seara* mulțămind lui Dumnezeu, căci v'a dat noaptea, ca să po- uzați de lucrurile de toate zilele. *La cântatul cucușului*, căci această oră anunță sosirea zilei pentru lucrarea faptelor lu- minci³⁾. Sf. Ciprian scrie: *La ora a treia* s'a pogorit Duhul sfânt asupra apostolilor și a împlinit promisiunea cea plină de har. *La ora a șasea* s'a suit Petru pe acopre- mânt să se roage și s'a informat printr'un semn și prin cuvântul lui Dumnezeu, ca pe toți să-i admită la darul mântuirii, fiind mai înainte la îndoială despre primirea pă-

¹⁾ Mat. 18, 20.

²⁾ Ioanini - Chrisostomi In Acta Apostolorum Hom. 26 (Migne Pat. gr. T. I. X. p. 202-203).

³⁾ Constit. apost. Lib. VIII. c. 34 (Migne, Pat. gr. T. I. p. 1136).

gănilor. Și Domnul cel răstignit pe lângă ora a șasea a spălat, până la ora a noua, cu sângele său păcatele noastre, îndeplinind, spre a ne putea mântui și reinvia, învingerea prin patima sa. Însă la orele observate din vechime ni se adăuseră încă nu numai timpuri de rugăciuni, dară și mistere. Căci și *dimineața* trebuie să ne rugăm pentru ca învierea Domnului să se petreacă cu o rugăciune de dimineață . . . Dacă apune soarele și trece ziua, vra să zică seara, trebuie iarăș să ne rugăm . . . pentruca lumina lui Christos din nou să vină peste noi, acordându-ne cu îndurare sosirea luminei celei eterne¹⁾.

Mai scriu în privința aceasta Atanasie cel Mare și Vasile cel Mare. Cel dintâi zice în cartea „De virginitate” ce i se atribue lui: „Cuvântul lui Dumnezeu, noaptea și ziua să nu lipsiască din gura ta. În tot timpul meditația asupra sf. scripturii să fie ocuparea ta. Caută să posedă psaltirea și învață psalmii. Soarele răsărind, să vadă cartea în mâinile tale. După ora a treia să se bezi serviciul dumnezeesc, pentrucă pe lângă această oră s'a preparat lemnul crucii. Pe lângă ora a șasea să faci rugăciunea de psalmi cu plângere și lacrimi, pentrucă pe lângă această oră s'a răstignit Fiul lui Dumnezeu pe cruce. Apoi pe lângă ora a noua iarăș să se reverse sufletul tău în imne și cântări de laude, și cu lacrimi și cu mărturisirea păcatelor să se roage lui Dumnezeu, pentrucă pe lângă această oră Domnul, spânzurând pe cruce, și-a dat sufletul său . . . Este bine să vărsa lacrimi înaintea Domnului și să aduce aminte de ora a douăsprezecea, pentrucă în această oră s'a pogorit Domnul în iad, carele la vederea lui s'a cutremurat și a exclamat: Cine este acela, carele s'a pogorit cu atâta mârș și putere? Cine este acela, carele a stricat porțile de fier ale iadului și a slămit incuetoarele de pietre scumpe? . . . La miezul nopții să te scoli și cu imne să lauzi pe Domnul Dumnezeuul tău. Căci pe lângă această oră a înviat Domnul din morți și a preamărit pe Părintele său cu imne și de aceea ni-a peruncit și noua ca și noi pe lângă ora aceasta să cântăm lui Dumnezeu imne . . . Și aceasta să fie predată în din zi în zi”²⁾. Iară sf. Vasile ne învață cu privire la determinarea ordor în scopul rugăciunii, în următorul mod: „Sau ales carei timpuri pentru rugăciune, pentrucă în fiecarele din ele se serbează memoria unei deosebite binefaceri a lui Dumnezeu. Noi ne rugăm *dimineața*, pentruca primele mișcări ale spiritului nostru să se

¹⁾ *Cyprian: Libri de oratione dominica* cap. 34 et 35 (Migne, Pat. lat. IV, p. 594—560).

²⁾ *Atanasius: De virginitate* c. 12, c. 16 et c. 20 (Migne, Pat. lat. I, XXVIII p. 265—276).

consacraze lui Dumnezeu și pentruca nici o grijă să nu ocupe lăuntrul
nestni, pânăce nu ne vom fi bucurat cu aducere aminte de Dum-
nezeu, precum este scris: „Cugetal-am la Dumnezeu și m'am bu-
curat”¹⁾. Corpul să nu-l mișcam la afacerile noastre pânăce nu
vom implini cuvintele: „Cătră tine mă voi ruga Doamne, dimi-
neata vei auzi glasul meu, dimineata voi sta inaintea ta (Ora in-
lăia)”²⁾. Pe lângă ora a treia se adună toți frașii la rugăciune, desi
sunt ocupați în felurite locuri și cu felurite lucruri, pentruca, aducân-
du-și ei aminte de darul îndurării Duhului sfânt, care cam pe lângă
această oră li se dele apostolilor, toși cu o inimă să-l onoreze și să-l
roage, ca și ei să se facă demni de sfintenia lui și ca el să binevo-
iască a li se face conducător în învățatura cea mântuitoare și pe calea
cea dreaptă, urmând aceleia, carele a vorbit: „Inimă curată zidește
intru mine Dumnezeule, și duh drept inoiește intru cele din lăuntru
ale mele”³⁾; și alucea: „Duhul tău cel bun mă va povățui”⁴⁾. Apoi
să se întoarcă fiecare la ocuparea sa întreruptă . . . . Și pe lângă
ora a șasea, lineim noi rugăciunea, de necesară, după exemplul
sfinșilor, la cari este scris: Șeara și dimineata și amcazazi spune-
voiu și voi vesti și va auzi glasul meu . . . . Că rugăciunea ni
este necesară pe lângă ora a noua, au mărturisit apostolu inșiși,
deoarece cetim în Faptele lor, că Petru și Ioan au mers la bi-
serică pe la ora nouă. Terminându-se ziua, trebuie să mulțămim
pentru tot binele, ce l'am primit în decursul ei; trebuie să mărturisim
cu umilnță tot aceea, ce am omis cu voce sau fără voce; trebuie să
cetem iertare pentru toate ce am păcătuit cu cuvântul, cu lucrul și
în inimă . . . . La amurgul nopșii să ne rugăm, ca mergând spre seara
să fie acesta ferit de toată sminteala, tulburarea și de păcat, pentru
aceea cetim în timpul acesta psalmul al nouăzecișilea. La miezul nopșii
este necesară rugăciunea, precum învășăm dela Paul și Sila în Fap-
tele apostolilor și precum este scris: La miezul nopșii l'au laudat pe
Dumnezeu Paul și Sila⁵⁾; ce și psalmistul întărește cu cuvintele:
„La miezul nopșii m'am sculat, ca să te laud”⁶⁾. În zori de zi asse-
deca trebuie să ne ridicăm la rugăciune și să ne ferim, ca ziua să
nu ne surprindă dormind . . . . Din toate aceste timpuri nici unul să
nu-l trecem cu vederea, fiind scopul lor final, ca tot aceea ce facem
să raportăm la lauda lui Dumnezeu și a lui Christos⁷⁾.

b) Ce se atinge de însemnarea mistică a celor șapte

¹⁾ Ps. 76, 4.

²⁾ Ps. 5, 2-3.

³⁾ Ps. 50, 10.

⁴⁾ Ps. 142, 16.

⁵⁾ Fapt. ap. 16, 25.

⁶⁾ Ps. 118, 62.

⁷⁾ Basilii Magoi Regulae fannu tractat. Resp. ad monach. 37 (M.

laude, unii le explică ca mulțămirea omeniții pentru opera creării lumii în șase zile, adăugându-se și ziua în care a pauzat Domnul; alții explică rânduicelile bisericesti de peste noapte, cu timpul întunericului și al păcatului, în care zăcea neamul omenesc înainte de venirea lui Christos, iară rânduicelile bisericesti de peste zi, cu timpul grației și al îndurării, ce ni-a adus-o Dumnezeu prin intruparea, învățătura, patima și moartea sa; încă alții află în laudele bisericesti icoana sau chipul procedării lui Dumnezeu cu lucrătorii în viața sa (Mat. 20, 1—17). Căci, zic ei, trimitând Părintele lucrătorii în viața sa, disdedimineață, la ora a treia, a șasea a noua și a unsprezecea, și dându-li seara răsplata, mai ales aceste ore le-a însemnat ca ore ale serviciului dumnezeesc¹⁾.

§ 139. De ce s'a fixat numărul șapte pentru laudele dumnezeesti.

La întrebarea, că de ce chiar numărul șapte s'a fixat pentru laudele bisericesti, sunt de observat următoarele: Cei vechi aveau despre numărul șapte deosebite idei, crezând că el în viața naturii joacă un rol însemnat.

Așa zice Solon în eleghia sa primită de Clemens din Alexandria în Stromatele sale: Ora a șaptea după naștere arată, ori de va vieți pruncul. După ziua a șaptea îi dădeau cei hălrâni numele; după șapte luni încep a-și crește dinții; după de două ori șapte luni, șade el fără de teamă de a cădea, după de trei ori șapte începe a vorbi, după de patru ori șapte, umblă el . . . ș. m. d.²⁾. În asemenea mod domnește numărul șapte și în lumea stelelor. În de patru ori șapte zile își implinește luna cursul, iară soarele, dătătorul luminei, tot cu al șaptelea semn își schimbă cursul, trecând dela solstițiul de iarnă la cel de vară, și în asemenea mod, dela cel de primăvară la cel de toamnă.

¹⁾ Cf. Hieronymi Commentar. in Evang. Matthaei Lib. III c. 20 (Migne, Patr. lat. T. XXVI p. 146 et 147); Cassiani De Cocob. institutis L. III c. 3 (Migne, Patr. lat. T. XLIX p. 126); Gregorii Magni Homilium in Evangelio Liber I Homil. 19 (Migne, Patr. lat. T. LXXVI p. 1155 et 1156); Theophylacti Enarratio in Evang. Matthaei c. 20 (Migne, Patr. gr. T. CXXIII p. 369 et 361); vezi și Symeonis Thessalonicensis De Precatione c. 299 la Migne, Patrol. gr. T. CLV p. 549.

²⁾ Clementis Alexandrini Stromatum Liber VI c. 16 (Migne, Patr. gr. T. IX p. 373).

Apoi și în istoria sfântă se află numărul șapte foarte adeseori. În ziua a șaptea a pausat Dumnezeu de lucrul său, așezând ziua aceasta ca zi de serbare; pedeapsă înșeptită i se anunță aceluia ce va omori pe Cain; după a șaptea incunjurare, în ziua a șaptea au picat zidurile Ierihonului și 7 preoți purtau 7 trâmbiți; după a șaptea cules care asupra pruncului Sunamitencei a înviat Elisei pe acest prunc; după a șaptea spălare în Iordan, se însănătăși corpul lui Neeman de lepră; șapte sfeșnice de aur a văzut apostolul Ioan, 7 stele în mâna fiului omului, 7 candelile de aur, șapte sigile pe o sfântă carte, șapte coarne și șapte ochi a avut mielul junghiat, care a deschis cartea sigilată cu cele șapte sigile; șapte îngeri cu trâmbiță, o fiară cu șapte capete. De șapte ori stropia Aaron din sânge înainte scaunului lui Dumnezeu; de șapte feluri sunt darurile Duhului sfânt, cari în ziua cincizecea după învierea lui Christos se revărsaseră asupra apostolilor și învățăceilor lui. Așisderea sunt șapte sacramente, șapte păcate de moarte, ș. m. d. Pentru aceea priviau sf. părinți numărul șapte de un număr sfânt; precum acum mai înainte îl număra păgânul Pitagora între misteriile capitale ale învățăturilor sale; și pentru aceea se alese el și pentru numărul laudelor dumnezeiești conform zisei profetului David: *De șapte ori în zi te-am laudat pentru judecățile dreptății tale*¹⁾.

§ 140. Măsurarea timpului.

Egiptenii se orientau la măsurarea timpului după soare, lună, stele, după coacerea fructelor și după revărsarea Nilului. Ei au avut an solar cu 12 luni a 30 zile, și adăuseră apoi încă 5 zile. Acest calendar l'a adoptat Iulius Cezar și l'a îndreptat.

Egiptenii începeau ziua cu cântatul cocoșilor și aveau orologiu de soare.

La Evrei, pe timpul Patriarhilor, anul era socotit de la un seceriș la altul și avea 12 luni a 29 și 30 zile, deci în total 354 zile. La al treilea an intercalau un al doilea Martie și așa se repara lipsa.

Săptămâna avea 7 zile.

¹⁾ Ps. 118, 164.

Ziua incepea cu apusul soarelui și ei se foloseau de orare de soare, de nisip sau de apă.

Și Grecii aveau un an de 354 zile și-l corectau tot prin intercalare. Ziua incepea și la ei, cu seara.

Romanii aveau un an de 10 luni (304 zile). Numai Pompiliu (a. Chr. n. 714) adause 2 luni, făcând tot 354 și Iuliu Cezar îl corese după Egipteni.

Ziua o începeau cu răsăritul soarelui, sau cu miezul nopții.

Creștinii au adoptat calendarul lui Julius Cezar, dar ziua o măsurau după felul cum o faceau Evreii. Deaceia bisericile încep ziua cu seara și durează până a doua zi seara. Astfel acomodându-se creștinii acestui fel de măsurătoare a zilei, s'au potrivit și laudele bisericesti după șapte răstimpuri de zi, începând cu seara.

§ 141. Timpul plinirii laudelor bisericesti in ziua de astăzi.

Precum sunt pe zi șapte laude bisericesti, astfel s'ar cuveni, ca in răstimpul unei zile creștinii de șapte ori să se adune in biserică spre preamărirea lui Dumnezeu. Inși fiindcă aceasta este cu anevoie, și pentru creștinii laici chiar cu neputință, și fiindcă plinirea rugăciunilor așa de deasă și despărțita una de alta produce, mai ales in cei puțin religioși, apatie și indispozițiune internă, pentru aceea au hotărât acum de curând sfinții părinți, ca creștinii, pentru plinirea laudelor bisericesti, să se adune in biserică, nu in șapte, ci in trei rânduri. *Rândul cel dintâi* este de cu seară, și in acest timp se plinesc trei rânduieli bisericesti, adevă: Ora a noua, Vecernia și Pavecernița. *Rândul al doilea* e dela miezul nopții până dimineața, și atunci se plinesc așisderea trei rânduieli bisericesti, adevă Mezo-noptica, Utrenia și Ora întâia ¹⁾. *Rândul al treilea* al rugăciunilor se face dela ora a treia a zilei, sau după cal-

¹⁾ Ora întâia deși e o rânduielă bisericesti in sine încheiată și de sine stătătoare, se împreună cu Utrenia și nu se numără pentru sine înalte sau separat la cele șapte laude.

culul general prezent, dela ora a noua dimineata, in care iaras se plinesc trei rânduieci bisericesti, adeca Ora a treia, a șasea și sf. liturghie sau, dacă nu se serbează aceasta din urmă, în locul ei Obednița ¹⁾).

Aceste trei timpuri ale rânduiecilor bisericesti, toate la un loc și fiecarele pentru sine indcosebi, infățișează sf. treime. Plinind câte trei rânduieci în fiecarele din cele trei rânduri, ne asemănăm celor nouă cete ingeresti, cari sunt la număr de trei ori câte trei, și cari cu neincetate guri preamăresc pe Dumnezeu în sf. treime ²⁾

Biserica, după o datină străveche, incepe serbarea zilei nu cu dimineata, ci cu prescara sărbătorii și împărțind timpul serbării în două jumătăți: noaptea și ziua, numără timpul nopții dela apusul soarelui, iară timpul zilei dela răsăritul lui, așa că orei prime bisericesti, în timpul ecvinocșului de toamnă și de primăvară, îi corespunde, după calculul prezent civil al nostru, în urma căruia se numără timpul dela miezul nopții și dela amiază, ora a șaptea; orei a treia bisericesti, îi corespunde ora a noua înainte de amiază, orei a șasea bisericesti, îi corespunde ora a douăsprezecea la amiază și orei a noua bisericesti, îi corespunde ora a treia după amiază ³⁾. Conform acestui calcul al timpului, începe biserică rânduieciile sale privitoare la oarecare sărbătoare din seara zilei precedente și le continuă până în seara sărbătorii ineseși. Acuma, în Testamentul vechiu, a poruncit Dumnezeu, ca serviciile bisericesti să se înceapă de cu seara precedentă sărbătorii și să continue până la seara următoare. Cauza începerii serbării zilei bisericesti de cu seară zace în istoria creării lumii. Căci la crearea lumii începe Dumnezeu însuși ziua cu seara, din care cauză Moisi în expunerea creării lumii și pune seara totdeauna înaintea dimineții, zicând: Și s'a făcut seara, și s'a făcut dimineata, ziua întâia, a doua, a treia ș. m. d. Autorul opului „Quae-

¹⁾ Sf. liturghie și Obednița adică nu se numără la cele 7 laude, ci sunt rânduieci bisericesti în sine încheiate din omie și de sine stătătoare.

²⁾ Cf. Symeon Texal. De sac. Preceptione la Migne. Pat. grec. T. CLV, p. 303.

³⁾ Cf. Веніаминъ Новая Скрижаль... Изд. XIII. Корифеи и Сиринъ 1870 p. 81 и Д. Счотоловичъ Литургия Изд. 2. 1861 p. 67

stiones ad Antiochum Ducem“, care op i se atribuia mai înainte, sf. Atanasie, întreabă ce să fie cauza, că se începe duminica cu sămănta seară? Și răspunde: Chemând Dumnezeu popoarele dela întunericul neștiinței și dela lege la lumina cunoștinței și la evanghelic: a poruncit corespunzător cu aceasta, ca duminica să se înceapă de cu seară și să se termine cu ziua. Căci ar fi nepotrivit, a începe zilele lui Christos, carele este lumina cea adevărată, la lumină, adecă ziua ¹⁾).

Astfel chemându-ne pe noi biserica cu rânduielile sale dumnezești dela întunericul păcatului la lumina credinței și a fericirii, începe ea aceste rânduieli în toate zilele cu seara și le termină la amiazăzi, la deplinătatea luminei zilei. Rânduiala dumnezească de seară indică timpul Testamentului vechiu, cea a dimineții închipuiește începutul și raza creștinismului; și în fine liturghia, care se plinește la deplinătatea luminii de zi, închipuiește deplinătatea răscumpărării neamului omenesc celui căzut, spre fericirea vieții întru lumina și mărirea lui Dumnezeu.

Întru cele următoare se vor expune în special rânduielile bisericesti publice comune, de toate zilele.

§ 142. Ora a noua.

Cea dintâi rânduiala bisericască publică comună de toate zilele, care se plinește în rândul de seară al serviciilor dumnezești, e Ora a noua, (Ἐννάτη ὥρα, hora nona). Această oră aduce aminte de cel mai înfricoșat, dară și cel mai fericitor timp, când adecă Domnul nostru Isus Christos spânzurând pe cruce, și-a dat sufletul său lui Dumnezeu Tatăl și a adus sacrificiu deplin pentru păcatele lumii. Căci prin moartea Domnului s'a omorât moartea și cei ce se aflau în iad se liberară din el ²⁾).

Deci, după rugăciunile cele începătoare se cetesc cu privire la scopul indicat psalmii 83, 84 și 85. În psalmul

¹⁾ Athanasius, *Quaestiones ad Antiochum Ducem*. Resp. ad Quaest. LIV. Migne, Pat. gr. T. XXVIII. p. 632.

²⁾ Cf. Symeon Tensal, *De s. Precehens la Migne*, Pat. gracc. T. CLV. p. 551.

cel dintâi: „*Câtus de iubite locașurile tale Doamne ai puterilor...*”, în care se îndreaptă psalmistul cu mintea spre curțile Domnului și ferește pe cel ce pune suișuri în inima sa, î se pune creștinului înaintea ochilor faptul, că nici un suiș spiritual nu este pentru dânsul mai bun, decât suișul la Golgotha, și el să voiască a fi lepădat în casa lui Dumnezeu Mântuitorului mai vântos, decât a locui în locașurile păcătoșilor. Psalmul 84: „*Bine ai voit Doamne pământului tau, întors-ai robimea lui Iacob...*” descrie bunătatea lui Dumnezeu cătră neamul omenesc, zicând că Dumnezeu a lăsat fărădelegile poporului său, a acoperit toate păcatele lui . . . ., că mila și adevărul s'au întâmpinat, dreptatea și pacea s'au sărutat, adevărul din pământ a răsărit și dreptatea din cer a privit . . . . În psalmul 85: „*Pleacă, Doamne, urechea ta și mă auzi...*” descrie psalmistul slăbiciunea omului și mărima îndurării lui Dumnezeu, carele a mântuit sufletul omului din iadul cel mai de jos. Acest psalm ultim prezice, că toate neamurile, câte a făcut Dumnezeu, vor veni și se vor închina înaintea lui și vor mări numele lui, cuvinte, cari se referă la crucea Domnului și la efectele cele mari, ce le-a produs ea în economia mântuirii neamului omenesc. După psalmi, cetin-du-se *troparul zilei*, apoi unele *tropare*, cari se raportă la patimele și moartea Mântuitorului, și *condacul zilei*, urmează: „*Doamne miluiește*” de 40 de ori și apoi rugăciunea cătră Mântuitorul: „*Cela ce în tot timpul și în toată ora, în cer și pe pământ ești închinat, Christoase Dumnezeule...*”

Simeon Tesalonicheanul scrie în privința aceasta: „*Doamne miluiește*” zicem de 40 ori, întru sfințirea a tot timpul vieții noastre. Căci zăcuială a celor 365 de zile într-un an, sunt cele 40 de zile, întru cari sunt pasesimile, și în fiecare timp al rugăciunii se zice: „*Doamne miluiește*” de 40 de ori, întru curățirea păcatelor, pe cari le facem lăta de număr în toată ziua și ora. Pentru aceea după „*Doamne miluiește*” zicem rugăciunea cea foarte necesară, aceea: „*Cela ce în tot timpul și în toată ora...*”, care cuprinde toate și se raportează la toate, la suflete și la trupuri, la cugete și la fapte, cerând, ca să se sfințească toate și să se feriască de toată ispita și să ne scoliască cu sfinții săi îngeri și să ne învețe cunoștința mărimii lui Dumnezeu, ca cu îmbelșugare să debândim lumina cea neapropiată și darul lui Dumnezeu, care e binecuvântat în veci. Deci laudăm pe *Născătorul* de Dumnezeu, ca ceea ce e mai mântă decât scrierile

și apoi zice preotul rugăciunea dată de Aaron pentru popor și așezată de David: „Dumnezeule îndură-te de noi și ne binecuvintează...”¹⁾.

Ora noua se termină cu rugăciunea sf. Vasile: „Stă pâne Doamne Dumnezeul nostru, carele îndelung ai răbdat pentru păcatele noastre...”, care, așazicând, toată e compusă și pronunțată la picioarele crucii Domnului, fiind o preamărire a lui Isus celui răstignit.

§ 143. Vecernia.

A doua rânduială bisericască publică comună de toate zilele, care se plinește la rândul serviciilor dumnezești de seară, e Vecernia. Vecernia (Ἐσπερινός, вечерня, vesperae), închipuiește mai înainte de toate facerea lumii și purtarea de grijă a lui Dumnezeu pentru făpturile ei, căderea în păcat a omului, scoaterea lui din rai, venirea pe pământ a Mântuitorului și toată economia mântuirii. Precum oarecând după facerea lumii se bucurau toate făpturile, că din neființă, se aduseră la ființă, mărink pe Dumnezeu, făcătorul lor; așa și acum, la începutul Vecerniei, aduce preotul lui Dumnezeu, din lăuntrul altarului, laudă cu cuvintele: „Binecuvântat e Dumnezeul nostru totdeauna, acum și pururea...”, cu cari cuvinte așazicând se transpune în Testamentul vechiu, când misterul trinității dumnezești nu era încă descoperit cu lămurire, pentru aceea nici nu numește cele trei persoane dumnezești. Lectorul, după răspunsul corespunzător și după rugăciunile începătoare, citește psalmul 103: „Binecuvintează, suflete al meu, pe Domnul...”²⁾, care propune icoana minunată a întregii faceri, bucuria și simțământul mulțamitei tuturor făpturilor pentru facerea și susținerea lor. Dară această bucurie, această stare fericită nu dura mult, căci omul cel dintâi păcătui și raiul i se închise, și aceasta se înfățișează prin ușele împărătești, cari sunt închise la începutul Vecerniei³⁾. Totuș Dumnezeu după căderea omului celui dintâi

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis - De 4 Preatione, c. 325 (Migne, Pat. gr. T. CLV, p. 299); cf. n. cap. 308 (Migne, ibid. p. 260).

²⁾ Psalmul acesta se numește psalmul introductor sau de început (επιπροσέτιον, допевне или допевне Vecernia).

³⁾ Когда возрета предначинательный псаломъ, изображавший все творение Господне, то уста сотворения всего мира, тогда по всему храму бы-

în păcat, dară încă înainte de scoaterea lui din rai, îi promisese un mijlocitor și răscumpărător al întregului neam omenesc, pe Isus Christos, Fiul lui Dumnezeu, și pe acest mijlocitor îl inchipuiește preotul ¹⁾, carele, ieșind înaintea ușelor împărătești, aduce lui Dumnezeu rugăciune pentru toți oamenii, cetind în taină rugăciunile Vecerniei. În aceste rugăciuni, cari se numesc *ale luminei* (τοῖς ἡσυχαστοῖς), pentru că cuprinsul lor e mai ales ruga pentru trimiterea luminei spirituale, care îi luminează pe toți, cere preotul dela Dumnezeu cea ce locuiește în lumina cea neapropiată, ca el să asculte rugăciunea noastră, să ne îndrepte pe noi la calea sa, ca să umblăm întru adevărul lui; să veselească inimile noastre, ca să ne temem de numele lui cel sfânt . . . ; să lumineze ochii inimelor noastre spre cunoștința adevărului său ș. m. d.

În ectenia cea mare: „*Cu pace Domnului să ne rugăm*“, care urmează după psalmul începător se exprimă limurit starea cea păcătoasă a omului, cuprinzând cereri analoge celor ce preotul în taină le-a pronunțat înaintea ușelor împărătești și al căror obiect e pacea cu Dumnezeu, cu noi înși-ne și cu aproapele nostru, obiecte, de cari avem lipsă în starea noastră cea păcătoasă ²⁾.

După ectenia cea mare se cetesc catismele psaltirii, cari aduc aminte de acele învățături, ce le-a dat Dumnezeu oamenilor prin patriarhi și prin proroci, adică, ca să petreacă conform legii dumnezeesti și astfel să-și câștige binecuvântarea și darul răscumpărării prin Mesia cel promis. Prin mulțimea ideilor și a simțămintelor ce se exprimă în psaltire se și dispun inimile noastre la adevărată rugăciune.

иметь видение, которое приобщается во все время пѣнія псалма. Каждое означеніе благодати святаго Духа, въ семъ случаѣ означуеть присутствіе третьяго лица св. Троицы при сотвореніи міра, что видно изъ словъ книги Бытія (гл. I ст. 2). И Духъ Божій носашеся верху воды. По окончаніи псалма и по оказаніи всего храма, затворяются окрестія двера, и такъ означается, что вскорѣ по сотвореніи міра, райскія двери затворились изъ-за грѣшниковъ преступленіемъ. — Веніаминъ Новинъ Сурядецъ. Изв. Корсакова и Сурядова. 1870, р. 92.

¹⁾ Новая Сурядецъ . . . р. 92.

²⁾ Св. П. Лебедевъ. Извѣст. о богослуженіи православн. церкви. Ч. II. 1881, р. 1.

la cântă și la laudă a lui Dumnezeu, și pentru aceea a
așezat biserica, ca la rânduielile ei liturgice să se cetească
în timpul cel de rând toată psaltirea odată, iară în timpul
patruzecimii de două ori pe săptămână. Deci la Vecernia
de toate zilele se cetește de regulă, luni catisma a șasea,
marți catisma a noua, miercuri catisma a douăsprezecea,
joi catisma a cincisprezecea și vineri catisma a optspre-
zecea¹⁾.

După terminarea lecțiilor psaltirii și după ectenia cea
mărea, corul, în numele poporului, ca și când ar simți greu-
tatea culpei ce zace asupra acestuia, cântă începutul psalm-
ului 40: „Doamne strigat-am către tine, auzi-mă, în
aminte glasul rugăciunii mele, când strig către tine...
celuid sau cântând apoi și celelalte versuri ale aceluiaș
psalm, precum și psalmul 141: „Cu glasul meu către
Domnul am strigat...” și psalmul 129: „Dintru adâncuri
am strigat către tine, Doamne...”²⁾.

La Vecernia de toate zilele se pun versurile acestui
psalm, și anume începând dela versul: „De te vei uita la
faradelegi, Doamne, Doamne, cine va suferi...” ca versuri
ale Testamentului vechiu înaintea stihurilor Testamentului
nou și se cântă dimpreună, spre a însemna, că învățăturile
și profețiile Testamentului vechiu au premerș, ca roșeața de
dimineață a soarelui, învățăturilor și misterilor Testamentului
nou. Dacă acele versuri se cântă la ambele strane dimpreună
cu stihurile alternativ, atunci înseamnă această cântare alter-
nativă, că Testamentul vechiu stă în legătură cu cel nou,
după cuvântul Mântuitorului: „N'am venit să stric legea,
ci să o implinesc”³⁾.

La cântarea versului din urmă: „Că s'a întărit mila lui peste
noi, și adevărul Domnului rămâne în veci”, pășesc amândouă stranele
la mijlocul bisericii și cântă împreună stihirea cu „Mărire” și „Acum-
a Născătoarei, și aceasta nu se face fără de temel, Simeon Tesalor-
nicheanul zice: „Iară în versul cel de pe urmă se împreună stranele,
arătând unirea, ce s'a făcut prin Mântuitorul a toată lumea. Drept

1) Абсолютно дѣла этого псалма въ Типиконѣ бисерическомъ.
2) Въ снхъ псалмахъ изображаются всѣ тѣ мольбы и воззванія, како-
рныи Адамъ въ блаженномъ своемъ состояннѣ, иногда возносилъ изъ глу-
бины души своей. — Бенѣаминъ Новаи Скридаль, р. 98
3) Мат. 5, 17.

aceea, plecându-se împreună către altar, zic, că s'a întarit mila sa spre noi, arătând cea întru Christos mântuire a limbilor și că cu mila lui pălîmînd pentru noi, și cu crucea lui pulere făcând și învingând, ne-a adunat pe noi întru sine. Și împreună iarăși cântă „Mărire” și „Acum”, cuvîntînd cu înărire nedespărțită treimea cea nedespărțită. Și la slăsit preamărește și pe fecioara Maica lui Dumnezeu pentru măturisirea intrupării celui ce s'a intrupat dintru dînsa și pentru splirca ei cea multă și puternică ¹⁾.

La cântarea : „Să se îndrepteze rugăciunea mea...” tîmâiază preotul toată biserică, exprimînd prin această tîmâiere dorința, ca rugăciunea noastră, care după căderea omului celui dintâi fără de mijlocirea lui Christos n'a putut să se înalte la cer, acuma prin mijlocirea lui să se îndrepteze ca această tîmâie și să se înalte la Dumnezeu ca și fumul, ce totdeauna se ridică în sus. Așisderea imităm prin această tîmâiere, rînduiala Testamentului vechiu, în care însuș Dumnezeu prin Moisi a poruncit lui Aaron ²⁾, ca să tîmâieze înaintea altarului dimineța și seara ³⁾.

După stihira amintită, numită stihira la „Doamne strigat-am, exclamă preotul, din altar : „Înțelepciune. Drepti”. Sf. apostol Paul zice : „Dintru dînsul sunteți voi întru Iesus Christos, carele s'a făcut nouă înțelepciune dela Dumnezeu” ⁴⁾. Prin urmare și aici înseamnă cuvîntul „Înțelepciune” pe Christos sau oarecare învățătură a lui Christos sau a faptelor lui mîntuitoare. Cu cuvîntul acesta preotul ne face așadară luăteri de seamă, că cântarea următoare cuprinde o învățătură sublimă, care se referă la Christos, înțelepciunea cea adevărată, și că noi datori suntem deci, a acorda a noastră luare aminte și a sta „drepti”, adică într'o pozițiune dreaptă și cuviincioasă, cu inimă deschisă și cuget curat, ascultînd cu pietate imnul ce are să urmeze ⁵⁾. Cînt-

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacra Precaione c. 332 (Migne, Pat. gr. T. CLV. p. 605).

²⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacra Precaione c. 332 (Migne, Pat. gr. T. CLV. p. 605).

³⁾ Exit. 30, 7.

⁴⁾ I. Cor. I, 30.

⁵⁾ „Drepti” îl explică sf. German în următorul mod : Ca noi tîmâie dîm prină cu faptele noastre să le înaltăm peste cele pămîntesti și să înțelegem descoperirea dărilor sau bunurilor celor mai înalte. S. Germani Retum ecclesiarum Contempl. la Migne, Pat. græc. T. XCIII. p. 412.

tarea ce preotul o anunță ca demnă de deosebită atențiune este cântarea : *Lumină lină a sf. mării a Tatălui ceresc* ... In această cântare se chiamă Domnul nostru Isus Christos „*Lumină lină a sf. mării a Tatălui ceresc*“, căci numai prin el, prin întruparea lui am ajuns noi la lumina mării dumnezecești și prin el ni s'a descoperit izvorul fericirii adevărate ¹⁾.

Pentru aceea când venim la apusul soarelui și vedem lumina cea de seară, așa de dulce la vedere, și când dela dânsa ne transpunem cu cugetul la soarele cel etern, neapus ; atunci ne deșteptăm la preamărirea creatorului acelei lumini, a unui Dumnezeu în trei persoane, a Tatălui și a Fiului și a sf. Duh, și îndeosebi luăm scâpare la Fiul lui Dumnezeu, mărturisindu-i că în tot timpul e demn a fi lăudat de glasuri cunivoase, că cel ce ne-a învățat a preamări cu cuviință pe prea sf. treime și că cel ce dă viață, pentru care îl și preamărește tot poporul creștin ²⁾.

Această cântare e una din cele mai vechi ale bisericii. In orologhiul grecesc, are ca supraserierea : *Imnul sf. Affinoghen Martirul* († 311), iară in orologhiile mai noui, se află la această cântare, supraserierea : *Facerea lui Sofronie, patriarhul Ierusalimului*. Dară, deoarece acest imn se menționează in secolul IV ³⁾, iară patriarhul Sofronie a viețuit in secolul VII, e mai probabil, că autorul lui e Affinoghen și că patriarhul Sofronie numai îl va fi introdus in întrebuințare liturgică generală.

După cântarea „*lumină lină*“, se deșteaptă cu cuvintele : „*Să luăm aminte. Pace tuturor. Înțelepciune*“, atențiunea creștinilor la prochinemen, care e un vers ales din psalmii cu privire la însemnarea ori ideea zilei ⁴⁾, exprimându-se

¹⁾ Cântarea „*Lumină lină*“ se cântă aici de aceea, că ea ni întărește adev. că omului celui dintâi el lui atunci, când din culpa proprie a pierdut lumina primordiază a slăului dumnezeesc, i s'a arătat lumina nouă in Mesia cel promis, carele pentru răscumpărarea genului omeneș s'a făcut om, pentru că să-l facă părtaş de marea sa chemă. Deci in această cântare se preamărește Mesia cel ce s'a arătat in lume.

²⁾ Cf. N. Murawjew, Briefe über den Gottesdienst der Morgenl. Kirche. Übers. von Dr. Edm. Murah. Leipzig 1838, pag. 35)

³⁾ Cf. Basilice Magni Liber de Spiritu sancto c. 29 (Migne, Pat. gr. T. XXXII, p. 235).

⁴⁾ Τόπος ἡ ἡμέρα ἡ ἡμέρα τῆς ἡμέρας ἀποφασίζονται καὶ τὰς τῆς ἡμέρας ἐπισημαίνονται ὡς ἡμέρας τῆς ἡμέρας. De sacra Preconione c. 337 in Basilicis, Pat. gr. T. CLV, p. 299.

aceasta cu puține cuvinte. După ce s'a cântat odată prochimenu se recitează un vers sau și mai multe versuri tot din psaltire, cari lamuresc și întăresc cuprinsul prochimenu, după fiecare vers tot mai cântându-se prochimenu.

Aducând noi intru cele imediat precedente lauda noastră Fiului lui Dumnezeu, ne adresăm acumă către Dumnezeu Tatăl cu rugăciuni de cereri, căci noi deapaură avem lipsă de ajutorul și darul dumnezeesc, și anume mai întâi cu rugăciunea: „*Invrednicește-ne, Doamne, în seara aceasta să ne păzim fără de păcat...*” o rugăciune luată dintr'o cântare bisericească străveche, din cântarea: *Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu...*”, care după cuprinsul ei e foarte potrivită pentru rugăciunea de seară. Deci stând preotul înaintea ușelor mari, zice ectenia cererilor: „*Sa plinim rugăciunea noastră cea de seară...*”, în care imploră de la Domnul împlinirea feluritelor rugăminți ale credincioșilor.

După ectenie, plecând preotul și creștinii capetele, cetește cel dintâi cu voce lină rugăciunea plecării capului: „*Doamne, Dumnezeul nostru, cea ce ai plecat cerurile și te-ai pogorît spre mântuirea neamului omenesc...*”, exprimând prin plecarea capului și prin rugăciunea aceasta, servitutea și pietatea noastră înaintea lui Dumnezeu și pogorirea pe pământ a însuș Fiului lui Dumnezeu, luând chip de sclav. Iară ridicând preotul și creștinii capetele și pronunțând cel dintâi ectonisu: „*Fie stăpânirea împărăției tale binecuvântată...*”, arată prin aceasta — ridicarea noastră de la păcat și moarte și învierea lui Christos Dumnezeu¹⁾. Deci cântă corul a postihurile sau stihirile stihovnei compuse intru lauda și onoarea lui Dumnezeu și a sfinților lui și ca semn de mulțămila pentru binefacerile revărsate asupra noastră din partea lui Dumnezeu. Ele se numesc stihire ale stihovnei (στίχῆρα τοῦ στίχου sau ἀπόστιχα) pentru aceea, că înaintea lor nu se cântă unul și acelaș vers de terminat precum sunt versurile stihirilor la „*Doamne strigat-am*”, ci versurile, cari se cântă la stihovna sunt versuri diferite, potrivite proprietății sărbătorii, ce se ține.

După stihovna cu „*Mărire*” și „*Acum*”, urmează rugă-

¹⁾ Вѣнчаніа Новая Сѣрпдаль, р. 111.

ciunea dreptului Simeon: „Acum slobozește pe servul tău, Stăpâne, după cuvântul tău în pace...”. Această rugăciune pronunțată de dreptul Simeon înainte de moarte se rostește la fiecare Vecernie pentru aceea, ca noi, când se termină ziua, să ni aducem aminte de moarte, ca de urmarea generală, neîncunjurabilă a vieții, îndemnându-ne prin această aducere aminte la așa un mod al vieții, ca la sfârșitul fiecărei zile să putem zice aceeași ce a zis dreptul Simeon și ce e cu cale să poată zice fiecarele creștin în ora morții, adică: „Acum slobozește pe servul tău, Stăpâne, după cuvântul tău în pace, că văzură ochii mei mântuirea ta...”.

Simeon Tesalonicheanul explică această rugăciune în următorul mod: Acela (Simeon) cere liberarea sufletului din trup, după ce a văzut mântuirea lui Dumnezeu, iară noi cerem liberarea inimii de patimi și de ispitele dușmanului și de indoitele boale ale sufletului și ale trupului. Și să nu fie de mirare, dacă cerem și eșirea sufletului din trup, ca aceasta adică să ni-o deie Dumnezeu cu pace și spre mântuire, când îi va fi voia. Rugăciunea aceasta înseamnă și stărușitul lucrului cântărilor, ca și cum ni-ar da lumina darului și mântuire și mărire¹⁾.

După rugăciunea dreptului Simeon, spunându-se mai întâi „*Sf. Dumnezeule*” ș. c. l., se cântă troparele finale sau liberatoare, cari cuprind pe scurt viața sfântului, a căruia amintire se serbează, arătând astfel în ce mod au ajuns sfinții lui Dumnezeu sfârșitul vieții și cum să petrecă creștinii, ca să aibă sfârșit bun al vieții. Finale sau liberatoare se numesc aceste tropare deoarece, căci ele la Vecernie și la Utrenie se cântă înainte de final sau înainte de demiterea poporului.

Acuma zice preotul dinaintea ușilor celor mari ectenia cea cu deadinsul: (ἐκτενὴς δέησις [εἰσὶν]) „*Miluieste-ne pe noi Dumnezeule, după mare mila ta, auzi-ne și ne miluieste*”. Aceasta ectenie se numește cu deadinsul, căci la cererile preotului sau ale diaconului corul răspunde cu „*Doamne miluieste*” de trei ori, intenând astfel căldura cererilor și urgența împlinirii lor.

¹⁾ Simeon Thessalonicensis De vera Preatione c. 341 (Migne, vol. p. 316).

Cererile inseși se fac pentru arhiepiscopul și mitropolitul și pentru toți frații cei întru Christos; pentru împăratul; pentru fetică și deapănarea amintirii clienților ai bisericii; pentru cei de mai înainte adormiți părinții și frații noștri; pentru cei ce fac bine și se ostenească, pentru cei ce cântă și pentru poporul ce stă înainte; pentru frații noștri și pentru toți dreptcredincioșii creștini, și se încheie cu ecfonisul: „Că îndurat și iubitor de oameni Dumnezeu ești” . . . .

După rugăciunile introducătoare face în fine preotul finalul sau apolisul, slobozind adunarea.

Simeon Tesalonicheanul zice despre final următoarele: Preotul face sfârșitul prin rugăciune, care se zice și liberare sau demitere, idemisiune, elpusi, ἀπόλυσις). Căci nime n'are voie, lăsând dumnezeieștile cântări, să iasă, ci numai cu binecuvântarea preotului. Drept aceea, precum acesta a început cântările, acesta face și sfârșitul și termină rugăciunile. Iară sfârșitul apolisului nu e alta, decât că preotul invoacă pe Christos adevăratul Dumnezeu nostru . . . . să ne miluiască și să ne mântuiască pentru rugăciunile prea sfintei Maicei sale . . . . și ale tuturor sfinților săi . . . .; pentru că noi nu avem dela noi inșine nemică, doară numai că Christos din bunătața sa s'a făcut om, și Maica lui a fost din noi și sfinții lui¹⁾. — Iară despre Vecernie și însemnătatea ei scrie el: Iară lauda Vecerniei se face, precum și cea a Utreniei cu mai mare solemnitate și luare aminte, deoarece de trei ori în zi se aduc sf. treimi trei laude întru mărturisirea și preamărirea ei, cari se încep din altar și se termină de preot în altar, adică Utrenia, sf. liturghie sau misterul mîsternilor și Vecernia, pe cari laude și fiecare din credincioși și chiar și laicii sunt dator să le asculte și pentru celelalte să aibă grijă, cât li va fi cu putință²⁾.

§ 144. Pavecernița.

Pavecernița (Ἀπὸδειπνον, повечерие, completorium) este cea rânduială bisericăscă de seară, care se săvârșește după cină sau după vecernie și pentru aceea se numește ea Pavecernița. Pavecernița se plinește drept mulțămintă pentru începutul nopții, pentru pauzare de osteneștile zilei, apoi drept amintire de moarte, care nu se cuvine să ne cuprindă lără de veste³⁾. Pavecernița se împărțește în

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacra Preca. c. 323 (Migne, Pat. gr. T. CLV, p. 388).

²⁾ Symeon Thessal., ibid. c. 331.

³⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacra Preca. c. 300 (Migne, Pat. gr. T. CLV, p. 332) și Венічнина Новая Саркхль 1870 p. 76.

Pavecernița mare și mică. Când se cetește Pavecernița cea mare se va arăta la alt loc. La rânduicelile bisericesti de toate zilele se cetește Pavecernița cea mică și aceasta se face în următorul mod :

După rugăciunile începătoare, se cetește psalmul 50 : „*Miluieste-mă Dumnezeule . . .*”, apoi psalmul 69 : „*Dumnezeule spre ajutorul meu ia aminte . . .*” și psalmul 142 : „*Doamne auzi rugăciunea mea, ia în urechi cererea mea . . .*”, în cari exprimăm înaintea Domnului simțăminte de pocăință, ce la finea zilei e foarte de lipsă, cerem ajutorul și apărarea lui în contra dușmanilor, cari caută să vâneze sufletele noastre, dușmani, cari sunt mai periculoși pentru noi atunci, când ne dăm somnului. Apoi cetim doxologia cea mare : „*Marire intru cei de sus lui Dumnezeu . . . Doamne scăpare te-ai făcut nouă . . .* ș. c. l., ne întărim în credință, mărturisind simbolul credinței și cetim canonul Născătoarei de Dumnezeu. După canon și unele rugăciuni scurte ¹⁾ se cetește rugăciunea către Născătoarea de Dumnezeu, compusă de monahul Paul din Amorea (sec. XI) ²⁾, adică : „*Nepătată, ne'ntinată . . .*” ca către cea dintâi solitoare pentru păcătoși, cerând milostivirea ei în toate zilele vieții și în însăși ora morții. Deci se cetește rugăciunea către Domnul nostru Iisus Christos, a lui Antioh monahul Pandecteanul (sec. VII) ³⁾ : „*Și ni dă nouă, stăpâne, celor ce mergem spre somn . . .*” apoi rugăciunea : „*Prea mărită pururea fecioară . . .*” Șinul acestor rugăciuni se încheie cu o scurtă rugăciune către

¹⁾ După canon cetește strana : Cuvine-se să te fericim, înșaghiul, Dna și Tatăl nostru, troparele zilei, troparele : „*Dumnezeule părinților noștri și sângurii martirilor tăi*”, Marire Tatălui : „*Cu sfinți pauzează Christosare subțire servilor tăi*” Și acum : *Pentru rugăciunile tuturor sfinților, Doamne, și condăcește rânduului, apoi „Doamne miluiește” de 40 de ori, „Cela ce în tot timpul și în toată ora . . .”, „Doamne miluiește” de 3 ori, Marire și Acum, „Cela ce e mai cinată decât heruvimii”, Intru numele Domnului, binecuvântă, părinte. Președinte Pentru rugăciunile al. părinților noștri . . .” și apoi rugăciunea : „*Nepătată, ne'ntinată . . .*”*

²⁾ Vezi § 103 al opului de față p. 312 și G. Papadopoulos, l. c. p. 258

³⁾ Antioh (Αντιόχος), monah al mănăstirii al. Sava în Palestina, născut în Medonaga apocape de Anchira din Galatia. El a compus în anul 620, cartea „*Ημερολόγιον της ζωής των αγίων*” în 130 de capitole. Cf. K. Krumbacher, l. c. p. 146

sf. Treime, compusă de sf. Ioanichie (sec. IX)¹⁾: „Nădejdea mea este Tatăl, scăparea mea...” și cu finalul mic.

După final, rostește preotul însă ectenia pentru împăratul, pentru mitropolitul, pentru frații noștri cei întru Christos, pentru cei ce ne urăsc și pentru cei ce ne iubesc pe noi ș. c. l., care ectenie se încheie cu ectonisul: „Pentru rugăciunile sf. părinților noștri, Doamne...”

§ 145. Mezonoptica.

Cea dintâi rânduială bisericească de dimineață e Mezonoptica (Μεσονυχτική, полунощница, nocturnum), una din cele șapte laude bisericești, care și-a luat numele dela timpul, în care se aduceau în vechime și în care se aduc în unele mănăstiri, încă și în ziua de astăzi. Mezonoptica se face spre a imita pe ingeri și lauda lor neincetată; apoi în memoria învierii lui Christos, căci Christos a înviat din morți foarte de dimineață, și în aducerea aminte a venirii a doua a lui Christos, pentru care, nefiind ea cunoscută, creștinii trebuie deapănarea să fie gata, conform cuvintelor Mântuitorului: „Priveghiați, că nu știți ziua nici ora, în care va veni fiul omenesc” (Mat. 25, 13)²⁾.

Mezonoptica e de toate zilele, a sâmbetei și a duminicii. Aici se va explica mezonoptica de toate zilele.

Mezonoptica de toate zilele constă, după cuprinsul ei, din două părți. Partea cea dintâi începe, după rugăciunile introductive, cu psalmul 50, după care se citește catisma a 17-a, sau psalmul 118: „Fericii cei fără prihană în cale, cari umblă în legea Domnului...”. Această catismă se citește la Mezonoptică de acea, căci în ea se amintește profetul David sculându-se la miezul nopții spre a petrece în rugăciune și deșteptându-ne și pe noi la acelaș zel în rugăciune și întru împlinirea legii lui Dumnezeu, care „este mai bună decât mii de bucăți de aur și de argint

¹⁾ Ioanichie monah al mănăstirii de pe muntele Olimp, contemporan al lui Teodor Studitul. Cf. K. Krumbacher, l. c. p. 194.

²⁾ Cf. Симеон Тезикал, De sacra Preca, c. 304 și Responsa ad Gabrielem Pentapolytaram, Quaestio 79 (Migne, Pat. gr. T. CLV, p. 357 și 359) și Вениаминъ Новая Сърдива, 1870, p. 77.

(v. 72)¹⁾. După catisma 17, cetindu-se mai întâi simbolul credinței, trisaghiul, Prea sf. treime, Tatăl nostru, se cântă imnele: „Iată mirele vine în miezul nopții...”, „De ziua cea înfricoșată cugetând suflete al meu...”, „Pe tine zidul cel nebiruit...”, cari, toate, ni aduc aminte de venirea a doua a Domnului, carele fără de veste va veni. Deci, zicându-se unele rugăciuni scurte²⁾, se incheie partea I. a Mezonopticii cu rugăciunea: „Stăpâne Dumnezeule, părinte atotputernice...”.

Partea a II. a Mezonopticii cuprinde rugăciuni pentru răpăusați, căci e cu cale, că, după ce ni-am adus aminte de ziua cea înfricoșată a judecării, care are a decide asupra sorții eterne a tuturor oamenilor, să ni aducem aminte și de părinții și frații noștri cei răpăusați, cari așteaptă ajutorul bisericii acolo, unde pocăința proprie nu mai ajută nimic. Aceste rugăciuni se încep cu doi psalmi, psalmul 120: „*Ridic-am ochii mei la munți...*” și psalmul 133: „*Iată acum binecuvântați pe Domnul...*”. Psalmul cel dintâi înălțăsează purtarea de grijă a lui Dumnezeu cea nerăpăusată pentru noi, iară psalmul al doilea proveacă pe toși ca să binecuvinteze pe Domnul pentru așa o purtare de grijă, să-l binecuvinteze neîncetat, așa dară și noaptea. Apoi urmează: Mărire și Acum, trisaghiul, Prea sf. treime, Tatăl nostru cu ecfonisul. Deci se cetește tropare pentru cei morți, apoi unele rugăciuni, în cari se exprimă cererea pentru iertarea păcatelor noastre și ale frașilor noștri răpăusați³⁾, și zicând preotul ectenia: *Miluește-ne pe*

¹⁾ Strana cea adică: Doamne miluește de 40 de ori, cetește rugăciunea: „Cela ce în tot timpul și în toată ora...”, zice apoi: Doamne miluește de 3 ori. Mărire și Acum, „Cea ce ești mai cinșită...”, „Întru numele Domnului binecuvintează pășine...”, la care preotul răspunde: *Dumnezeule! Iudă-te de noi și ne binecuvintează...* După cetește strana rugăciunea: *Stăpâne Dumnezeule, părinte...*

²⁾ Și anume se cetește troparele: „*Domnește Doamne, ca un bun părinte să ai și mine în viața și în moarte, iudă-te lor*” §. c. 1.º. „*Cela ce cu adâncă îndurare, cu iubirea de oameni toate le chiverănești...*” §. c. 1.º. „*Cu simț la răsun. Christos, sufletelor scurte*” §. c. 1.º. „*Pericinuște pe mine toate noaptea*” și rugăciunile. „*Domnește Doamne pe cei ce întru nădejdea întru și a tăriei celei veșnice au nădejdit*” §. c. 1.º. „*Pocăința pururea fecioară...*” „*Nădejdea mea este Tatăl*” §. c. 1.º. „*Miluește-ne pe noi, Doamne, miluește-ne pe noi...*” „*Doamne miluește-ne pe noi...*” „*Ușa îndurării deschide-mă*” „*binecuvântată Născătoare de Dumnezeu...*”

noi Dumnezeuule . . . Incă ne rugăm, pentru ca să se păziască biserica aceasta . . .” cu ecfonisul: „Auzi-ne pe noi, Dumnezeu, Mântuitorul nostru . . . se face finalul. După final se zice, ca și la Pavecerniță, ectenia pentru împăratul, pentru mitropolitul, pentru frații noștri cei întru Christos, etc.

§ 146. Utrenia.

Utrenia, ὕμνος, утреня officium matulinum, este o rânduială bisericască, ce se săvârșește de regulă la începutul zilei, dimineata. Dimineata, în împărăția naturii este începutul zilei, a mișcării, a vieții, iară în împărăția darului se împreună cu timpul dimineții, multe binefaceri dumnezești. Îndecsebi dimineata a răsărit pentru mântuirea lumii soarele adevărului, Domnul nostru Ișus Christos, intru nașterea sa din prea sfânta fecioară și astfel serviciul dumnezeesc al Utreniei, mai ales la începutul său, inchipuiește începutul și raza dimineții creștinismului. La Utrenie i se a duce așa dară, Domnului, mulțumită, pentru că după negura nopții, năsa adus lumină, și pentru că, risipind noaptea rătăcirii, ne-a luminat cu cunoștința adevărului și cu lumina faptelor bune ¹⁾.

Utrenia este de 3 feluri: 1. *Utrenia invierii*, 2. *Utrenia cea mare sau cu psalmeu* și 3. *Utrenia de toate zilele*. Noi avem a expune aici Utrenia cea de toate zilele, care se face în următorul mod:

La începutul Utreniei de toate zilele se face rugăciune conform poruncii apostolului (I. Tim. 2. 1—2), mai înainte de toate pentru împăratul, în următorul mod: Preotul, după binecuvântarea îndălmăată, tămâiază toată biserica, deșteptând prin mirosul tămâiei simțurile noastre atât cele externe, cât și cele interne spre a aduce rugăciunile noastre ca tămâia înaintea lui Dumnezeu, iară lectorul cetește psalmul

¹⁾ Ὑμνος δὲ, διὰ τὸ ἔρχεσθαι τὴν ἡμέραν, εἰς ἀναμνηστικὸν καὶ παραμυθητικὸν τῶν ψαλμῶν, καὶ διὰ τὸν λόγον τὸ καὶ τὸς τῆς πλάνης καὶ τὸ τῆς ἀνομιᾶς, πᾶς ψαλμὸς ἔχει τὴν ἑαυτοῦ ἰστορίαν. Symeonis Theol. De s. Precaho c. 200 (Migne, Pat. gr. T. CLV. p. 352). — Утренняя совершается ради наступающего дня за которого невольно слѣдует благодарить приподнятого сердца, разрабатывающего чувства, и подающего намъ свѣтъ благочестія. — Восточная Новая Церковь, 1870, p. 77.

19 : „Auză-te Domnul in ziua necazului...” și psalmul 20 : „Doamne, intru puterea ta se va veseli împăratul...”, in cari se exprimă unele dorinți pentru binele împăratului. Apoi se zice trisaghiul și Tatăl nostru și se cetesc troparele: „Mântuiește, Doamne, poporul tău...”. „Cel ce te-ai înălțat pe cruce de bună voie...”. „Folositoare, infirmoșată și ne'nfruntată...”. al căror cuprins deasemenea se rapoartă la împăratul și la popor. In fine se roagă preotul pentru împăratul, in ectenia cea cu de-adiusul: „Alinaște-ne pe noi, Dumnezeule, după mare mila ta...”. Astfel implinind biserica ortodoxă sfânta sa datorie către împăratul, protectorul său pământesc, se roagă in rugăciunea comună (ectenie) mai întâi pentru dânsul, căci dela pacea împăratului depinde și pacea noastră, dela bunăstarea împărăției și bunăstarea noastră¹⁾.

După rugăciunea pentru împăratul, strana cere binecuvântarea preotului pentru rugăciuni ulterioare cu cuvintele: „Intru numele Domnului binecuvântează părinte”, iară preotul, tămâind in altar inaintea sf. mese, in chipul crucii, exclamă : „Mărire slintei și cei de o ființă și de viață făcătoarei și nedespartitei treimi, totdeauna, acum și pururea și in vecii vecilor”, la care strana răspunde „Amin”. După aceea, lectorul incepe cântarea ingerească: „Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu, pe pământ pace și intre oameni bunăvoire”, repeșindu-o de trei ori in onoarea sf. treimi. Apoi lectorul cere, ca, deschizând Domnul buzele noastre, cu demnitate să vestim lauda lui : „Buzele mele le vei deschide, Doamne, și gura mea va vesti lauda ta”. In fine lectorul cetește cei șase psalmi ai Ūtreniei, adecă psalmul al 3, al 37, al 62, al 87, al 102 și al 142, făcând doxologie tot după trei psalmi intru mărirea prea sfintei treimi. Acești șase psalmi conțin — așazicănd — presimțirea omului din T. V. relativ la cele ce Mântuitorul avea să le facă pentru mântuirea neamului omenesc. Ei sunt atât de duioși, mângăetori și ziditori, încât și in cel mai mare păcătos pot să deștepte simțăminte de pocăință și de nădejde in îndurarea și ajutorul Mântuitorului. Uimindu-se

¹⁾ Cf. В. И. Янина Новая Сербия р. 124.

omul de starea cea păcătoasă, cugetă la mulțimea dușmanilor săi, care voiesc să-i piardă sufletul și în această situațiune tristă nu vede alt ajutor, decât în Fiul lui Dumnezeu, care s'a arătat în trup, spre a mântui neamul omenesc.

Cuprinsul acestor psalmi e următorul: În psalmul cel dintâi: „Doamne, căci s'au înmulțit cei ce mă necăiesc... (compus de David, când fugia de fiul său, Absalon) se plânge omul, în rugăciunea de dimineață, de mulțimea dușmanilor săi sufletești, dar privind la Dumnezeu sprijinitorul lui, exprimă cu încredere speranța, că Domnul îi va mântui pe el. În psalmul al doilea: „Doamne, nu cu mânia ta să mă mustri pe mine...” privind omul la păcatele și slăbiciunea sa, se roagă, ca Dumnezeu, Domnul mântuirii lui, să i-lie aminte spre ajutorarea lui. În psalmul al treilea: „Dumnezeule, Dumnezeule, cătră tine mă necăiesc...” exprimă omul bucuria sa, căci Dumnezeu a fost ajutorul lui și de aceea dușmanii în deșert au căutat sufletul lui. În psalmul al patrulea: „Doamne, Dumnezeule mântuirii mele, ziua am strigat și noaptea înaintea ta...” iarăși se plânge omul înaintea lui Dumnezeu de necazurile sale sufletești și-i cere ajutorul lui; iar în psalmul al cincilea: „Binecuvăntează suflete al meu pe Domnul și toate cele din launtrul meu...”, fiind omul pătruns de simțământul mulțămitei cătră Dumnezeu îndurătorul și îndelungrăbdătorul, îi mulțămeste pentru bunătățile și darurile cele multe ce le-a primit, îl preamărește și preamărindu-l, provoacă la această preamărire toate puterile cerești. În psalmul al șaselea: „Doamne auzi rugăciunea mea...” încă odată se adresează omul cu cerere fierbinte cătră Dumnezeu, ca să-l scoată dela dușmanii lui, să-i dăruiască îndurarea sa, căci el a nădăjduit spre Dumnezeu.

Preotul în timpul cetirii acestor psalmi, citește cu voce înecală, douăsprezece rugăciuni după numărul orelor de noapte, în cari mulțămeste lui Dumnezeu mai înainte de toate, că ne-a ridicat din așternuturile noastre și ni-a dat cuvânt de laudă, ca să ne închinăm și să chemăm numele lui cel slânt, apoi cere ca Dumnezeu să trimită ajutorul său peste cei ce stau înaintea feței măririi sale celei sfinte... să ne învețe pe noi dreptatea sa, să lumineze ochii gândurilor noastre, ca nu cândva să adormim întru păcate spre moarte, să risipiască toată negura de pe inimile noastre, să ne dăruiască nouă soarele dreptății și tot ce cerem pentru mântuire, să ne arde pe noi fii ai luminei și ai zilei și moșteni ai bunătăților sale celor vecinice ș. c. l.

Aceste rugăciuni preotul începe a le citi în altar; iar după cei trei psalmi dinlăi, zicând lectorul „*Marire și Acum și Alleluia*”, iacă preotul din altar înaintea ușelor împărătești și aici, în timpul citirii celorlalți trei psalmi, continuă citirea acestor rugăciuni în fața tuturor, ca mijlocitorul nostru înaintea lui Dumnezeu.

Terminând lectorul citirea psalmilor, iar preotul citirea rugăciunilor, se zice ectenia cea mare: „*Cu pace Domnului să ne rugăm*” și apoi se cântă cu glas înălțat cântarca: „*Dumnezeu este Domnul și s'a arătat nouă, bine este cuvântul cel vine în numele Domnului*”. Cu această cântare, care cu bucurie preamărește venirea mântuitoare a Domnului nostru Isus Christos pe pământ, compusă din versul 24 și 25 al psalmului 117, se face alușiune la descoperirea lui Dumnezeu prin nașterea lui Christos, nu numai desleplând și întărind întru noi speranța mântuirii, ci imitând pe păstorii Vithleemului, cari lăudau și preamărau pe Dumnezeu ¹⁾.

După acest inn se cântă tropare privitoare la sfântul, a căruia amintire se serbează, preamărindu-se faptele lui cele bune, ca fructe ale venirii pe pământ a lui Isus Christos. Deci se citește mai întâi catisme, cu cari ne conduce biserica la cunoștința păcătoșeniei noastre, la lăudarea lui Dumnezeu și la rugăciune. Fiecare din aceste catisme se împărțește în trei stări, în onoarea sf. treimi. După catisma întâia și a doua se zice ectenia cea mică și se cântă în onoarea serbării, inne, numite sedelne. După catisme se cetește psalmul de pocăință adecă, psalmul 50.

Acuma ne conduce biserica dela preamărirea dumnezească de dimineață generală, la preamărirea specială, în canonul sfântului zilei sau al întâmplării sfinte, căreia e consacrată oarecare zi.

Înmoasele fiecărei cântări a canonului se iau dela odele T. V. afară de cântarea a noua, care preamărește pe Maica lui Dumnezeu, aducându-ne astfel biserica dela prototipurile

¹⁾ Această cântare strana o repeteste încă de trei ori și împreună cu dânsa alte versuri din psalmul 117, și anume vers 1, 11, 17, 21 și 22, cari vestesc îndurarea și bunătatea lui Dumnezeu. Cf. în privința aceasta: Symeonis Theodotici presb. De sacr. Precat. c. 300 (Migne, Patrol. gr. T. CLV. p. 565).

și profeciile Testamentului vechiu, la faptele Testamentului nou, dela minunile lui Dumnezeu în T. V., la lucrările minunate ale datului în T. N.

Cântarea I a canonului are de bază cântarea de preamărire a lui Moisi și a Mariei, surorii lui, după trecerea poporului prin marea roșie (Eșir. c. 14), întru care preamărindu-se dreapta Domnului, se înalță duhul nostru către dumnezeescul învingător al iadului și al morții, care ne-a scos din sclăvia păcatului, trecându-ne prin marea roșie a sângelui său.

Cântarea III¹⁾ a canonului se ia dela rugăciunea sfințitei Anne, maica profetului Samuil, care, mulțămind lui Dumnezeu pentru desființarea sterilității sale: „*Intăritu-s'a inima mea întru Domnul...*” (I Imp. 2), închipuiește ne-rodirea sinagogii și rodirea bisericii lui Christos, ce se vede secolește acuma de mulțimea fiilor săi. Așisderea exprimă această odă și simțămintele creștinului pios, care cere întărire întru Domnul.

Cântarea IV se bazează pe cuvintele profetului Avacum: „*Doamne, auzit-am glasul tău și m'am temut...*” (Avac. c. 3), care cu frică pioasă a văzut pe Dumnezeu, viind din muntele cel umbrit, adevărat dela răsărit, preamărind astfel misterul venirii pe pământ a Fiului lui Dumnezeu.

Cântarea V e bazată pe cântarea profetului Isaia: „*De noapte mâneacă duhul meu către tine Dumnezeule...*”²⁾, care a prevestit minunea, că fecioara va lua în pântece și va naște fiu și care a prevestit și altele și mai ales învierea lui Christos din morți. Pentru aceea această odă preamărește pe Dumnezeu, pentru luminarea noastră și pentru alte fapte salutare ale venirii pe pământ a lui Isus Christos.

Cântarea VI are de bază cântarea profetului Ionă,

¹⁾ Oda II., care se cântă numai în timpul marelui post, și la marea din cântarea lui Moisi, ce acesta a cântat în auzul a toată adunarea lui Israel, care uluise de minfăcările lui Dumnezeu: „*La aminte, cerule și cu vou vorbi...*” (Deut. 10, 22, 1—48). Fiindcă această odă nu este laudă către Dumnezeu, ci mulțămire și amenințare către răsvițitorii Iudei și prevestire a rețelor, ce aveau să călă pește dânsii mai tâziu, pentru acea nu se cântă ea de rând la sărbătorile anului bucovesc, ci numai în timpul marelui post, în care prin amărușăle cuplăntă în această odă se desțapă păcătoșii la îndreptare și călăt.

²⁾ Isaia 26, 9—21.

care a făcut rugăciune în pântecul chitului: „*Strigat-am întru necazul meu către Domnul Dumnezeul meu...*” (Ionă c. 2). Deci omul ca și Ionă se îndreaptă în această oră către acela, a cărui înviere de a treia zi s'a pre'ntins pînă prin petrecerea în pântecul chitului și cere dela dănsul scăpare de valurile lumesti și de toate pericolele mântuirii.

În cântarea VII se face mențiune de cântarea celor trei fineri din Babilon: „*Binecuvântat ești Doamne, Dumnezeul părinților noștri...*” (Daniil 3, 24—90), mărturisind și binecuvântând ei în cuptorul cel de foc al Babilonului, judecățile cele drepte ale lui Dumnezeu asupra lor și asupra întregului Israil.

Cântarea VIII este luată tot din cântarea celor trei fineri (v. 28—90), provocând toate lucrurile Domnului să binecuvânteze pe Domnul, să-l laude și să-l preainalțe întru toți vecii.

Cântarea IX se ia din cântarea noului testament a lui Zaharie, părintele sf. Ioan Botezătorul: „*Bine este cuvântat Domnul Dumnezeul lui Israil, care a cercetat și a făcut mântuire poporului său...*” (Luca 1, 68—79) și este dedicată Maicii Domnului.

După irimosul fiecărei cântări urmează troparele cântărilor, adică imne scurte compuse după ideea și măsura irimosului, în onoarea sfântului zilei, sau a sărbătorii ce se serbează. Astfel de tropare nu pretindeni și nu la toată cântarea sunt asemenea la număr, ci, uneori, sunt ele mai puține, alteori mai multe la număr. Câte tropare au să se ia la diferitele cântări în zilele determinate, arată Tipicul. Cărțile bisericesti înseamnă numărul troparelor în regulă cu cuvintele: Pe 14, pe 8 ș. m. d., adică, că în această sau acea zi, la această sau acea sărbătoare se cântă 14, 8 tropare ș. m. d.

Fiecare cântare a canonului se încheie, cântându-se înaintea troparului penultim: „*Mărire Tatălui*” și înaintea troparului ultim: „*Si acum*”. Troparul ultim e al Născătoarei de Dumnezeu, compus după modelul irimosului precedent. După cântarea a treia se cântă încă irimosul ei, iar preotul zice ectenia cea mică, după care se citește sodealna sfântului zilei. După cântarea a șasea se cântă, iarăș, irimosul ei, iar preotul face ectenia cea mică și strana citește condacul, icosul și sinaxarul, adică descrierea vieții sfântului sau explicarea scurtă a obiectului, a cauzei și a altor împrejurări ale sărbătorii, din cari explicații cele mai multe le-a compus Nichifor Calistos¹⁾. La

¹⁾ Liturgica se compune din aceste și explicații aceste deoarece se citesc la

dintei, pe sfinții lui Dumnezeu, cerem mijlocirea și ajutorul lor intru sporirea mântuirii noastre.

După sveteală citește strana laudele, adică psalmul 148: „*Lăudați pe Domnul din ceruri*”, psalmul 149: „*Cântați Domnului cântare nouă*” și psalmul 150: „*Lăudați pe Domnul intru sfinții lui*”. În acești psalmi se provocă la laudarea lui Dumnezeu, toată făptura cea viitoare și cea lipsită de viață: Ingerii, puterile, soarele, luna stelele și lumina, cerurile cerurilor și apa cea mai de sus de ceruri ș. m. d. Acești psalmi, cari se încep cu „Lăudați” se numesc și laudări, alleluiatici, dela „Alleluia” ceace inseamnă „Lăudați pe Dumnul”.

Deci zice preotul din altar: „*Mărire ție, celui ce ni-ai arătat nouă lumină*”, aducând astfel lui Dumnezeu laudă și mulțumită pentru lumina zilei ce ni-a răsărit precum și pentru lumina credinței, ce ne-a luminat și ne-a făcut fi ai luminei și ai zilei. La aceasta răspunde strana cu slavoslovie cea mică: „*Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace . . .*”, „*Doamne scăpare te-ai făcut nouă în neam și în neam*” și „*Invrednicește-ne Doamne în ziua aceasta fără de păcat să ne păzim noi*”. În această slavoslovie binecuvântând strana în numele poporului, pe Domnul Dumnezeuul părinților noștri, laudând și preamărind numele lui, cere dela Dumnezeu, ca îndurarea lui să fie spre noi, ca să ne învețe, să ne înțeleptească și să ne lumineze cu îndreptările sale, ca lucrurile mânilor sale să nu le treacă cu vederea, terminând cu cuvintele: „*Ție se cuvine laudă, ție se cuvine cântare, ție mărire se cuvine Tatălui . . .*”.

Terminându-se slava cea mică, preotul zice de dinaintea ușelor celor mari, ectenia cererilor: „*Să plinim rugăciunea noastră cea de dimineață Domnului*”, aceeaș ce se zice la Vecernie, după rugăciunea: „*Invrednicește-ne, Doamne, în seara aceasta . . .*”. Apoi zicând preotul „*Pace tuturor*” și „*Capetele noastre Domnului să le plecăm*”, cește cu voce înceală rugăciunea: „*Doamne sfinte, carele intru cei de sus locuiești . . .*”, în care se roagă, ca linzând Dumnezeu mâna sa cea nevăzută din sfânt locașul său, să ne binecuvinteze și să ni ierte păcatele

noastre, dăruindu-ne bunătățile sale cele lumesti și cele mai pe sus de lume. Acuma se cântă stihovna cu stihirile ei, în care se preamărește memoria sfântului zici sau a întâmplării sfinte, înfățișându-se sfintii ca exemple, în ce mod îi luminează Dumnezeu pe ei cu lumina darului său. Apoi conform cu cuprinsul stihovnei, intonează biserică: „*Bine este a ne mărturisi Domnului și a cânta numelui lui prea înalt...*” și această preamărire a numelui lui Dumnezeu o exprimă ea mai departe în trisaghiu, în doxologhiile cele mici, în rugăciunea domnească și în ectenis: „*Că a ta e împărăția...*”. După aceea se cântă troparul sfântului cu „*Mărire și acum*” al Născătoarei de Dumnezeu, după cari zice preotul dinaintea ușelor mari, ectenia cea cu dezadinsul: „*Miluieste-ne pe noi, Dumnezeule, după mare mila ta...*” și apoi face apolisul.

§ 147. Ora întâia.

Ora întâia, *πρώτη ώρα*, hora prima, se împreună cu Utrenia, căci fiind ea începătura zilei, o aducem lui Dumnezeu deodată cu rugăciunea Utreniei ca dar și ca sacrificiu de laudă, și fiind în această oră toate făpturile luminate cu lumină, ne chiamă ele dimpreună cu inenii la preamărirea lui Dumnezeu ¹⁾.

La ora întâia se cetește psalmul al 5: „*Cirairile mele ascultă-le Doamne*”, al 89: „*Doamne scăpare te-ai făcut nouă în neam și în neam*” și psalmul 100: „*Milă și judecată voi cânta ție, Doamne*”. În psalmul cel dintâi ne rugăm la Dumnezeu, ca să asculte rugăciunile noastre cele de dimineață, să umiliască pe cei ce lucrează lărădelege și pe călcătorii de lege și să înalte și să veseliască pe cei drești. În psalmul al doilea mărturisim credința noastră în Dumnezeu, făcătorul și Domnul lumii, ni aducem aminte de trecerea vieții noastre, și ne rugăm, ca Dumnezeu să se indure de noi, să caute spre noi și să fie lumina Domnului peste noi. Psalmul al treilea conține promisiuni pentru stricta observare a poruncilor lui

¹⁾ Συμεων Θεσσαλ., De sacra Ectena, c. 289 (Migne, vol. p. 327)
и св. Вѣнѣмина Новаѣ Сѣрижалѣ, 1870, p. 77.

Dumnezeu. După psalmi se citește troparul zilei și al Născătoarei de Dumnezeu, apoi condacul zilei. Deci urmează rugăciunea „Cela ce in tot timpul...” și celelalte ca la ora 9.

După psalmul 100 se citește troparul zilei, apoi al Născătoarei de Dumnezeu: „*Ce te vom chema, ceea ce ești plină de dar...*” ș. c. l., rugându-ne la Dumnezeu cu cuvintele psalmului 117: „*Pășii mei îndreptează-i după cuvântul tău, și să nu mă stăpânească toată fărădelegea. Mântuiește-mă de clevetirea oamenilor, și voiu păzi poruncile tale. Fața ta arată-o peste servul tău, și mă învață îndreptările tale. Să se umple gura mea de lauda ta, Doamne, ca să laud măria ta, toată ziua, mare cuviința ta*”. După trisaghiu, doxologia mică, Tatăl nostru și cefonis, se citește condacul zilei, apoi „*Doamne miluiește*” de 40 de ori, rugăciunea privitoare la fiecare timp: „*Cela ce in tot timpul și in toată ora, in cer și pe pământ ești închinat Christoase Dumnezeule*” ș. c. l., „*Doamne miluiește*” de trei ori, doxologia cea mică, „*Ceea ce ești mai cinstită...*”, „*Întru numele Domnului bmcuvintează părinte*”, la care răspunde preotul: „*Dumnezeule, îndură-te de noi*” ș. c. l. și după ce se citește rugăciunea: „*Christoase lumina cea adevărată, care luminezi și sfințești pe tot omul ce vine in lume ș. c. l.*” se face finalul cel mic, cu care se termină ora întâia.

§ 148. Ora a treia.

Întâia rânduială bisericească in rândul al treilea al rugăciunilor bisericești, e ora a treia, *τρίτη ώρα*, hora tertia, la care se petrecură două fapte prea importante din opera mântuirii, și anume mai întâi la ora a treia făcură Iudeii sfat, ca să omoare pe Christos, și apoi, la aceeaș oră s'a pogorât preste apostoli Duhul sfânt¹⁾. Conform cu această însemnare a orei a treia, se cetesc la ea, după începutul obișnuit, psalmul 16: „*Auzi Doamne dreptatea mea, ia aminte cererea mea...*” și psalmul 24: „*Cătră tine Doamne am ridicat sufletul meu...*”, in cari psalmi se manifestează intristarea cea adâncă a omului înconjurat de dușmani, și se cere dela Domnul grabnica mântuire de dânsii. Și fiindcă in ora a treia se amintește și pogorirea sl. Duh peste apostoli, carele ne sfințește și pe noi, pentru aceea după acești doi psalmi cetim și psalmul 50, in carele ne rugăm: „*Inimă curată zidește intru mine Dumne-*

¹⁾ Cf. Symeon Thessal., De s. Precat. c. 209 (Migne, ibid. p. 552).

zeule, și duh drept inoiește intru cele din lăuntrul meu". Deci se cetește troparul zilei, apoi al Născătoarei de Dumnezeu: „Născătoare de Dumnezeu, tu ești vița cea adevărată”, trisaghiul, doxologia mică, Tatăl nostru și condacul zilei. Apoi se cetește celelalte ca la ora întâia și se încheie ora a treia cu rugăciunea: „Stăpâne, Dumnezeule, părinte atotputernice . . .”.

§ 149. Ora a șasea.

A doua rânduală bisericască în rândul al treilea al rugăciunilor bisericesti e ora a șasea, *ἕκτη ὥρα*, hora sexta, care corespunde acuma orei a douăsprezecea, la amiazi. La această oră se amintește înfricoșata răstignire a lui Isus Christos pe cruce, punerea cununci de spini pe capul și a trestiei în dreapta lui, scuirea și haljocuirea lui. Pentru aceea în psalmul cel dintâi, adică 53: „Dumnezeule intru numele tău mântuiește-mă” și 54: „Auzi, Dumnezeule, rugăciunea mea” multe expresiuni aduc aminte de Mântuitorul, carele pătimește.

Așa hunăoară: „Că străinii s'au sculat asupra mea și cei tari au căutat sufletul meu . . . 1). La aminte spre mine și mă ascultă. Măhnitu-m'am intru îngrijirea mea, și m'am tulburat de glasul vrăjmașului și de apăsarea păcătoșului. Căci ei aruncat-au asupra mea nelericire și cu mânie m'au urit. Inima mea s'a tulburat intru mine și frica morții a căzut asupra mea. Temere și cutremur a venit asupra mea și m'a acoperit întuneric . . . 2).

Iară în psalmul 90: „Cel ce locuiește în ajutorul celui Preainalt” se înfățișează Mântuitorul ca cel ce sperând în Dumnezeu se mântuiește din cursa vânătorilor și de cuvântul tulburător, incalecă peste aspidă și basilisc și calcă peste leu și peste balaur, adică, care învinge toată puterea iadului. Acești trei psalmi se cetește la început ca și la celelalte ore. Apoi urmează la această oră troparul sfântului și al Născătoarei: „Că nu avem îndrăzneală pentru multele păcate ale noastre . . .”. După trisaghiu ș. c. l. se cetește condacul corespunzător și

1) Ps. 53, 3.

2) Ps. 54, 1—5.

apoi cetindu-se celelalte, ca la ora întâia, se termină ora a șasea cu rugăciunea sf. Vasile cel Mare: „Dumnezeule și Doamne al puterilor și a toată făptura ziditorule, carele pentru îndurarea milei tale celei neasemănate pe unul născut Fiul tău, pe Domnul nostru Isus Christos l'ai trimis spre mântuirea neamului nostru . . .”.

§ 150. Obednița sau rânduiala tipicilor.

După ora a șasea, respective după mezoora (mijloceasul) orei a șasea, se plinește în biserică ortodoxă, dacă nu se face sf. liturghie, în locul ei, un serviciu dumnezeesc deosebit, care se numește *Obednița* sau *rânduiala tipicilor*. („Τὴ τῶν τῶν” sau ἄξιων τῶν τῶν, officium typicorum). Acest serviciu dumnezeesc se numește obednița, pentru că, făcându-se la amezăzi, după plinirea lui, călugării merg la masă spre a lua prânzul, iară „τὴ τῶν τῶν” se numește acest serviciu dumnezeesc, pentru că la el se cetesc psalmii cei tipici, adică psalmul 102 și 145, cari inchipuiesc intruparea lui Christos precum și fructele revărsate prin ea (τὴ τῶν τῶν ἀντιφώνων, πρῶτον καὶ δευτερον), și pentru că fiind „τὴ τῶν τῶν” o imitare a rânduiei sf. liturghii o inchipuiește așazicând pe aceasta ¹⁾, iară după alții se numește acest serviciu dumnezeesc de aceea „τὴ τῶν τῶν”, pentru că rânduiala lui a început era prescrisă numai în cartea τῶν τῶν ²⁾.

„Τὴ τῶν τῶν” în însemnarea unui serviciu deosebit, nu se află în tipicul Studiiilor, se află însă expus cu deamăruntu în cel ierusalimitean. Cea dintâi amintire despre acest serviciu divin se face în tipicul împărătesei Irina, soția împăratului Alexios I Comnenos ³⁾ (sec. XII), însă numai așa pe scurt, încât nu e posibil a-și face din ea o idee clară despre

¹⁾ Cf. Symeon Theol. De sacra Precazione c. 329: De ordine typicorum (Migne, ibid. p. 593).

²⁾ De aceea τὴ τῶν τῶν va fi însemnând aceea ce se află pus în tipic: vezi H. Мансветовъ, Церковный Уставъ . . . Москва 1885 p. 207.

³⁾ Typicum Monasterii τῆς Κατοικουμένης Constantinopoli ab Irene Ducena Alexii Comneni Imp.: vezi Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et inferioris Graecitatis. Lugduni 1688. T. II. p. 1622. — Acest tipic se află editat la R. Montfaucon, Analecta graeca, Paris 1688 p. 136 sq. și la I. P. Migne, Pat. G. T. CXXVII. p. 985 sq.

ce fel de serviciu se înțelege aici. Atâta e evident, că serviciul de care se amintește aici se plinia în nartie (*ναρτήριον*) între ore și liturghie și că el, după locul ce-l ocupa în rândul altor servicii dumnezeiești de peste zi, corespundea aceluși serviciu divin, ce-l cunoaștem sub numele „τά ὑπερέχοντα” în tipicurile mai târzii.

Rânduiala tipicilor se face sau în zile de rând, dacă din oarecare cauză nu se plinește sf. liturghie, sau se face în postul cel mare și în ajunul nașterii și al botezului Domnului, când orele se împreună cu Vecernia și cu liturghia sf. Grigorie Dialogul, respective a sf. Vasile cel Mare ¹⁾. În cazul prim formează ea un serviciu divin de sine stătător, înlocuind în parte rugăciunile și cântările sf. liturghii; în cazul ultiu, în care se face după ora a 9, respective după mezoora orei acesteia, formează ea numai o întregire a orei a noua, mijlocind trecerea la Vecernie.

Rânduiala obedniții sau *ἀκρίβεια τῶν ὑπερέχοντων* consta din psalmi, lecțiuni, rugăciuni și imne. Părțile ei sunt următoarele: Psalmii 102 și 145, imnul: „Unule născut Fiule și cuvinte . . .”, fericirile, apostolul, evanghelia, simbolul credinței, Tatal nostru, condacele prescrise, rugăciunea către Prea sfânta treime, psalmul 33, imnul „Cuvine-se cu adevărat” . . . și apolisul.

Ritul obedniții în special, e următorul: Mai întâi se cetește psalmii 102: „Binecuvintează suflete al meu pe Domnul . . .” și 145: „Laudă suflete al meu pe Domnul . . .”, în cari se preamărește Domnul pentru îndurarea sa cea mare și binefacerile sale cele multe față de noi. Apoi urmează imnul: „Unule născut, Fiule și cuvinte . . .” carele ni zice lămurit ceea ce se indică numai în psalmii tipici, că Fiul lui Dumnezeu adevărat s'a intrupat și s'a răslignit pentru mântuirea noastră, și îndată se cântă fericirile, la cari se iau tropare dela canonul odei a 3 și a 6 (din Octoih și Minei). Apoi se cetește apostolul și evanghelia zilei, după cari, cântându-se mai întâi tropare: „Ceata cerească te laudă . . .” și: „Ceata sfinților ingeri și a arhanghelilor . . .” se recitează simbolul credinței. Deci se începe rugăciunea: „Slăbește, lasă, iartă, Dumnezeule greșelile noastre . . .”

¹⁾ După obednița sau dacă se face liturghia, după aceasta, urmează în rândul rândului mesei, *ἀκρίβεια τῆς ὑπερέχουσας*, care se face în refectoriu și la care unele rugăciuni se cetește și rugăciunea: „Christoase Dumnezeule binecuvântă mâncarea și băutura servitorilor tăi, că sfânt ești totdeauna acum și purtând . . .”

După ectonis se cântă condacele săptămânale, Mărire: „Cu sfinți odihnește...”. Și acum: „Ceea ce ești folositoare creștinilor...”. Deci zice strana: „Doamne miluiește” de 12 ori și: „Ceea ce ești mai cinstită...”, iar preotul binecuvântă, zicând: „Dumnezeule milostivește-te...”. După binecuvântarea preotului urmează rugăciunea: „Prea sfântă treime, stăpânie de o ființă...”, în care se cere înfăptuirea și înțeleptirea inimii omului păcătos, apoi: „Fie numele Domnului binecuvântat de acum...”, psalmul 33: „Bine-voiu cuvânta pe Domnul...”, imnul: „Cuvine-se cu adevărat...” și se face apelisul

§ 151. Mezoorele sau mijloccasurile.

Între orele de rugăciuni prescrise pentru toți credincioșii, se mai plinește, în mănăstiri, un serviciu dumnezeesc deosebit, care poartă numele mezoore sau mijloccasuri (μεσοόρα, mediae horae). Mezoorele sunt patru la număr și se plinesc între ceasurile propriu zise, așa că între ora primă și a treia vine mezoora orei prime (μεσοόριον της πρώτης ώρας), între ora a treia și a șasea, mezoora orei a treia (μεσοόριον της τρίτης ώρας), între ora a șasea și a noua se pune mezoora orei a șasea (μεσοόριον της έκτης ώρας) și în urmă, după ora a noua, între ora aceasta și Vecernie, mezoora orei a noua (μεσοόριον της εννάτης ώρας). Mezoorele, cari sunt de origine mai târzie decât orele, nu se pliniau la început ca un serviciu dumnezeesc comun, în adunarea fraților, ci se pliniau în „chilii de ficcarele pentru sine” și formau o parte a regulii monahale. Se vede, că ele au fost introduse în mănăstiri cu scopul, ca monahii timpul, care li rămâne liber între ceasuri, să-l petreacă în chilii, cu rugăciuni anumite. Această regulă însă, nu a fost observată în tot locul și nu totdeauna; în multe mănăstiri, cu deosebire în cele strict chinoviale, se cântau și mezoorele în adunare, mai ales dacă se împreună cu ora corespunzătoare¹⁾. Neuni-fornitatea aceasta a avut influență și asupra tipicului însuș, aflându-se în unele manuscrite ale lui însemnarea, că mijloccasurile se plinesc „εις την όβραση” în zilele de luni, miercuri și vineri, o însemnare, care în alte manuscrite, și anume în manuscritele mai vechi, nu se află și care, deci, pare a fi un adaus mai târziu, necunoscut praxeii vechi²⁾.

¹⁾ Așa după tipicul împărătesei Irina: H. Маннертонъ, I. c. p. 206.
²⁾ Cf. H. Маннертонъ, I. c., p. 207.

La sărbători și în genere în zilele cu: „Dumnezeu este Domnul...” (în răstimpul Octoihului), mezoorele nu se făceau. Din extrasele tipicurilor aduse de Du Cange la cuvântul *ώρα*¹⁾ se cunoaște, că mijloccasurile nu se pliniau în tot timpul anului, ci numai în perioade anumite ale anului bisericesc și că ele se cântau ba în biserică, ba în nartic, ba în chilii. De prezent se plinesc mijloccasurile de regulă numai în mănăstiri, și anume în zile de post, în biserică, fiind adunată toată frațimea.

Cât despre cuprinsul mezoorelor, apoi ele au la ora întâia psalmii 45, 91 și 92; la ora a treia psalmii 29, 31 și 60; la ora a șasea psalmii 55, 56 și 69; la ora a noua psalmii 112, 137 și 139; apoi urmează câte un tropar și câte o rugăciune către Dumnezeu Tatăl. La toate mijloccasurile se fac metanii mari și se zice rugăciunea sf. Ekrem Sirul: „Doamne și stăpânul vieții mele...”.

ARTICOLUL II.

Sf. liturghie.

§ 152. Trecere.

Toate rânduielile bisericești expuse întru cele precedente, sunt părți foarte însemnate ale cultului dumnezeesc public comun, au înțeles foarte adânc și esențial și excelează atât prin frumusețea cât și prin însemnarea cuprinsului lor. Cu toate acestea, ele sunt numai servicii dumnezești așazicând introducătoare, preparându-ne la serbarea demnă a serviciului dumnezeesc principal, a sf. liturghii. Sf. liturghie este partea principală a cultului dumnezeesc, culmea acestuia și centrul întregii vieți religioase a creștinului. Precum sacrificiul mântuirii este izvorul tuturor darurilor, așa și continuarea esențială a ei în sacrificiul sf. liturghii, este centrul activității lui Christos în biserică.

Liturghia se poate privi sub punctul de vedere al sacrificiului și sub punctul de vedere al sacramentului. Aici

¹⁾ Vezi: Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae aetatis. Lugduni tom. 7, II, p. 1791, unde induce el extrac din c. 5, 12 p 17 al tipicului sf. Sava și c. 33 al tipicului mănăstirii *της Κεζαριστουπόλεως* din Constantinopol.

avem a privi liturghia din punctul cel dintâi de vedere. Și, fiindcă sf. apostoli pun învățătura despre sacrificiul lui Christos, în legătură cu idea fundamentală a sacrificiilor Testamentului vechiu și acestea cu sacrificiul Testamentului nou, stau în raport preparativ, pentru aceea se vor exprime întru cele următoare noțiunile cele generale despre sacrificiile Testamentului vechiu.

§ 153. Conceptul sacrificiului. Sacrificiile Testamentului vechiu.

Sub sacrificiu se înțelege un dar extern, partea cea mai aleasă din proprietatea omului, pe care omul o oferă lui Dumnezeu, punându-se pe altar și aprinzându-se, pentruca focul să o înalțe la cer, și astfel omul să-și exprime credința și simțul intern religios ¹⁾).

Rugăciunile și sacrificiile sunt așa de vechi, ca și religiunea însăși și sunt tot așa de universale. Acuma Cain și Abel aduseră lui Dumnezeu sacrificii, și sub cele mai vechi și mai depărtate ruine ale templelor păgâne aflăm altare de sacrificii. Apoi și popoarele păgâne ale timpului mai nou, civilizate și necivilizate, au în cultul lor sacrificii și în toate sistemele de religie monoteistice și politeistice dăm de vedere. Sacrificiile în general ne întâmpină pretutindene, unde ne întâmpină și existența religiunii însăși.

Cu deosebire, Dumnezeu prescrie, prin Moisi, poporului celor ales al lui Israel, sacrificiile, pe cari avea să le aducă, materialul sacrificiilor și modul, în cari avea să le aducă. Cu privire la materialul sacrificiului, erau: *sacrificii de sânge*, la cari se aduceau animale cornute, oi și capre, turturele și pui de porumb, sau: *sacrificii fără de sânge*, la cari se sacrificau spice, făină albă aleasă, untdelemn, lămâie, pâine sau azimă, turtă și vin. Cu privire la scop se împărțeau sacrificiile în *ardere de tot*, în *sacrificii de împăcare*, adică *pentru pacat și pentru culpă* și în *sacrificii de pace* sau *de mântuire*. *Ardere de tot* (*holocaustum*), la care se ardea toată carnea victimei, se aducea la locul sfânt, zilnic, junghiindu-se seara și dimineața câte un miel. *Sacrificiile pentru pacat* se aduceau spre iertarea păcatului comis, prin călcarea unui drept teocratic, sau civil, parte pentru păcate anumite. La sărbători determinate, adică la lunile noi, la pașă, la rusalii, la anul nou, în ziua împăcării, se aducea drept sacrificii de împăcare pentru pacat pe seama poporului întreg, un țap: iară pentru un singur om, după felurimea păcatului, se aducea o turturea, ori un pui de porumb, sau un miel sau o oaie, sau un junc. Ca sacrificii

¹⁾ Cf. Oudert, *Manual de Arheologia biblică*, Crănduși 1884, p. 424; L. Hüfner, *Liturgik* 2. Bd. 1847 p. 436; I. Kossing, *Liturgische Erklärung der M.* Mess. 3. Aufl. Regensburg 1869 p. 147.

de culpă spre satisfacere pentru violarea dreptului, ori spre recăștigare de drepturi teocratic pierdute, trebuia ca cel vinovat, pe lângă deașdăunarea, și un miel de un an. *Sacrificiile de pace sau de mântuire* erau sacrificii de laudă sau de mulțumită, numite și euharistice. Sacrificiul de vol sau de jurnintă și sacrificiul de bună voie, deosebindu-se de altele numai prin intenținea, cu care se aduceau. La acest fel de sacrificii se lua orice animal din cele admise la altar și sacrificatorul trebuia să fie în stare grațială, adică viața lui trebuia să fie nepătată și bineplăcută lui Dumnezeu. Sacrificiile fără de sânge se aduceau, sau de sine încheșchi, sau cu adaus la arderile de tot și la sacrificiile de mântuire. În cazurile ultime se îndrepta cătimea materialului după animalul junghiat, fiind normată prin lege.

Semnul propriu caracteristic la sacrificiile arderii de tot consta în deplina ardere a darului; la sacrificiul pentru păcat și pentru culpă, în stropirea sângelui victimei în sfânta, resp. a vărsării lui împrejurul altarului sau la perețele altarului sacrificiilor, ori în ungerea cu acest sânge a cornelor altarului sacrificiilor, ori în arderea unor părți a carnii pe altar, în unele cazuri afară de templu, și în consumarea celei mai mari părți a carnii la locul sfânt numai de preoți; la sacrificiul de pace sau de mântuire consta caracterul lui în vărsarea sângelui împrejurul altarului, în arderea părților carnii menite pentru altar, în aducerea ca dar legănat a pieptului și a armului drept al victimei și în consumarea celorlalte părți ale carnii parte de preoți și afară de temple dimpreună cu familiile lor, parte de sacrificatorul însuș. La sacrificiile din vegetale, cari se aduceau de sine, se ardea o parte, aceea ce se numia amintire sau pomenire, iară rămășița se consuma de preoți la locul sfânt, cu excluderea familiilor; iară la sacrificiile din vegetale, cari se împreunau cu sacrificiile de pace, rămânea o parte preotului și altă parte, mai mare, și-o lua aducătorul spre folosire la data ospățului sacrificial¹⁾.

Sacrificiile ca atari au purces din simțămintele naturale religioase ale omului și fiindcă ele erau totdeauna partea cea mai aleasă din agonisita sau proprietatea omului, erau ele simbolul totalei lui devotări și alipiri către Dumnezeu. Deoarece omul, în urma păcatului strămoșesc, gemea sub urmările lui și spre pedeapsă era supus morții, se mărturisla prin sacrificii, și anume prin cele sângeroase, încă și înstrănuarea și despărțirea omului de Dumnezeu, precum și dorința, de a se împăca și a se uni iarăș cu Dumnezeu. Înșă toate sacrificiile Testamentului vechiu, cu toate că au fost așezate cu orânduirea dumnezeiască, n'au fost în stare singure prin sine a lua culpa și pedeapsa păcatului strămoșesc dela neamul omenesc. Pentru aceea zice și apostol Paul: „Căci fiind legea umbra bunățășilor viitoare, iară nu însuș chipul lucrurilor, niciodată nu poate cu aceleași sacrificii, cari pururea în toși anii se aduc, să facă desăvârșiti pe cei

¹⁾ Cf. I. Onciul, l. c. p. 425.

ce le aduc... Ci prin dănsule pomenire de păcate in fiecare se face. Căci nu poate sângele taurilor și al țapilor să ridice păcatele¹⁾. Sacrificiile Testamentului vechiu erau asadar numai simboale, adică semne, că emul inaintea lui Dumnezeu este culpabil și că el prin păcat a pierdut viața cea eternă, ele erau tipuri și icoane, adică pe lângă însemnarea ce li era lor proprie, indica ceva ce nu exista încă, ceva ce avea deabia să se întâmple, adică sacrificiul cel mare de împăcare al lui Christos, pe care avea Mântuitorul să-l aducă pentru lume; ele aveau să susțină conștiința culpei inaintea lui Dumnezeu și să desștepte și să nutriască dorul după Mântuitorul lumii. Încât asadar sacrificiile de împăcare cele inainte de Christos, desșteptau, nutriau și susțineau cunoștința și simțământul culpabilității și dorul după Mântuitor, preparau ele pentru sacrificiul deplin de împăcare al lui Mesia, făceau pe aceea, cari in credința și in speranța viitorului Mântuitor, le aduceau cu inimă curată, capabili pentru darurile mântuirii²⁾, și așa stăteau ele cu sacrificiul Mântuitorului, într'un conțax viu și real și deaceea și vorbește sf. Ioan in Apocalipsă (13, 8) de un miel, care a fost junghiat dela inceputul lumii.

§ 154. Sacrificiul lui Christos pe cruce și sacrificiul euharistic.

Aceea ce nu puteau să realizeze sacrificiile cele inainte de Christos, se realizează prin sacrificiul, care l'a adus unul născut Fiul lui Dumnezeu cel intrupat, Părintelui său celui ceresc. Sacrificiul acesta consta intru aceea, că el, Fiul lui Dumnezeu cel adevărat s'a injosit pe sine, a luat chipul sclavului, s'a făcut ascultător până la moarte, adică până la moartea crucii³⁾. El, cel curat și neculpabil, carele n'avea lipsă a satisface pentru sine însuș și pentru păcatele sale, a spălat păcatele noastre⁴⁾, a potolit mânia dreptății dumnezeiești⁵⁾, și a adus deplină satisfacțiune pentru culpa, ce zăcea asupra neamului omenesc.

Pentru că Christos s'a dat pe sine morții din neșinita ascultare către Părintele ceresc și din nemărginita iubire către noi oamenii, pentru aceea moartea de pe cruce a lui Isus Christos, e sacrificiu adevărat: și pentru că prin această

¹⁾ Evr. 10, 1—4.

²⁾ Cf. И. Дмитревскій, Историческое, догматическое и таинственное Иисусовыя божества. Литургии. С.-Петербург, 1884, р. XXIII.

³⁾ Філп. 2, 7—9.

⁴⁾ I. Ioan 1, 7; 2, 2.

⁵⁾ Rom. 5, 9—11.

moarte s'a șters păcatul și s'a aflat răscumpărare eternă ¹⁾, pentru aceea moartea de pe cruce a lui Christos este sacrificiu adevărat de împăcare, un sacrificiu, în care înțelesul cel mai deplin se află tot aceea, la ce tindeau sacrificiile cele înainte de Christos.

Dară pentruca toți oamenii până la finea secolilor să se facă părtași de fructele morții celei de pe cruce a lui Christos, a trebuit ca acest sacrificiu să se reprezinte și să se continue în faptă și în realitate. Aceasta se prezise de profeti. Așa vorbește Domnul către Mesia: „Tu ești preot în veci, după rânduiala lui Melhisedec” ²⁾. Și la Malahia, zice Domnul: „Nu am plăcere întru voi, și nu voi primi din mâinile voastre sacrificiu. Că dela răsăritul soarelui până la apus, numele meu s'a mărit întru neamuri și în tot locul tămâie se aduce numelui meu și sacrificiu curat” ³⁾.

Acest sacrificiu curat este sf. liturghie, pe care a instituit-o Christos la cina cea de pe urmă. Despre instituțiunea aceasta, citim la Matei: „Deci mâncând ei, a luat Isus pâinea și, binecuvântându-o, a frânt și a dat învățăceilor săi, zicând: Luați mâncăți acesta este corpul meu; și luând paharul și mulțămind, l-a dat lor zicând: Beți dintru acesta toți, căci acesta este sângele meu al legii celei noi, carele se varsă pentru mulți spre iertarea păcatelor” ⁴⁾. Iară la Luca, adaugă Isus și mandatul zicând: „Aceasta să faceți întru pomenirea mea” ⁵⁾.

Cuvintele: „carele se dă pentru voi”, „carele se varsă pentru voi” arată lămurit, că aici a aflat loc o predare împăcătoare, un sacrificiu. Afară de aceea numește Domnul acest sânge al său „sângele legii celei noi”. Sângele legii e însă, sinonim cu sângele sacrificiului, căci orice lege sau legământ al omului cu Dumnezeu se poate încheia numai cu un sacrificiu, prin care se expiază vina, cauza despărțirii de Dumnezeu ⁶⁾. Deci Christos Domnul a adus la cina cea

¹⁾ Ebr. 9, 12.

²⁾ Ps. 109, 5.

³⁾ Mat. 1, 10.

⁴⁾ Mat. 26, 26—28.

⁵⁾ Luca 22, 29.

⁶⁾ Cf. Ebr. 9, 18—22; vezi: T. Tarnavachi, De-pru cinii (sau cina) dintr-un punct de vedere biblic, Cernăuți 1893, p. 2.

de pe urmă un sacrificiu. Cu cuvintele: „*Aceasta să faceți întru pomenirea mea*“ a dat Christos apostolilor puterea și mandatul a face aceeaș ce El a făcut la cina cea de pe urmă, așadară puterea, nu numai de a preface pâinea în corpul și vinul în sângele lui, ci și ambele a le sacrifica lui Dumnezeu.

Această poruncă a Mântuitorului dumnezeesc, o împliniră apostolii și succesorii lor episcopii și presviterii, precum se vede din Faptele și Epistelele apostolilor ¹⁾ și din scrierile sf. părinți ²⁾. Ei, adunându-se la un loc, aduceau corpul și sângele lui Christos sacrificiu lui Dumnezeu, împreună cu aducerea, aceasta ceremonii corespunzătoare scopului instituțiunii sf. euharistii. Astfel se plinește sacrificiul acesta în biserica ortodoxă, sub numele de sf. liturghie din timpurile apostolilor până în ziua de astăzi.

Sf. liturghie este așadară sacrificiul necurmat al Testamentului nou, în care Isus Christos, sub chipul pâinii și al vinului, în mod fără de sânge, se sacrifică, prin mâinile preotului, Părintelui său ceresc astfel precum odinioară s'a sacrificat pe cruce în mod sângeros. Sf. liturghie e după ființă acelaș sacrificiu, care l'a adus Christos pe cruce, pentru că aici se sacrifică Părintelui ceresc unul și acelaș dar, adecă Isus Christos însuș, cu una și aceeaș intențiune, adecă spre iertarea păcatelor lumii. Numai modul sacrificării este diferit. Pe cruce se sacrifică Christos în moarte sângeroasă, dureroasă, iară la sf. liturghie se sacrifică Christos cel preamărit, în mod fără de sânge; acolo se sacrifică Christos numai odată și numai într'un loc, aici, adeseori și în mai multe locuri; acolo se sacrifică Christos, spre a ni câștiga îmbelșugarea darurilor, iară aici spre a ni deschide și a ni împărtăși izvorul darurilor sale.

§ 155. Numirile, ființa și însemnătatea sf. liturghii.

Numirile cele felurite ale sf. liturghii exprimă foarte bine și potrivit ființa și însemnătatea ei, și așadară acum,

¹⁾ Fapt. ap. 2, 42; 20, 7; Evrei 13, 10.

²⁾ Cf. Iustinus, Apologia I pro Christianis c. 65—67; Eiusdem Dialogus c. Tryphone Iudaeo c. 41; Irenaeus, Adversus haereticos Lib. IV c. 17 (Migne, Patr. gr. T. VII p. 482—484) și Const. apost. L. II c. 57 și L. VIII c. 6—15.

din acest punct de vedere, este de interes, ca să cunoaștem aceste numiri. Sf. liturghie se numia, în biserica cea veche și se numește și acum: *εὐχαριστία*, *mulțămită*¹⁾ pentru că ea e instituită de Isus Christos pentru noi drept amintire mulțămitoare de iubirea și de meritele nefinite ale lui pentru neamul omenesc: *εὐλογίη* sau *πρόθυρον τῆς εὐλογίας*, *binecuvântare sau paharul binecuvântării*²⁾, căci noi aducem lui Dumnezeu sacrificiu pâne și vin, laudându-l și binecuvântându-l pentru toate binefacerile manifestate către neamul omenesc: *κοινωνία*, *impărtășire, comunicatură*³⁾ căci noi la liturghie ne împărtășim de Christos și unul cu altul, ca membri ai unui corp, mâncând cu toții un corp și bând cu toții un sânge al Mântuitorului nostru; *δειπνον* și *δειπνον χοινωνίην*, *cină și cina Domnului*⁴⁾, căci sf. liturghie înfățișează cina cea de pe urmă a lui Christos cu învățăceii săi; *πρόθεζα Κυρίου*, *masa Domnului*⁵⁾ și *πρόθεζα μυστήριον*⁶⁾ *masă mistică*, pentru că aici ni se pune înainte mâncarea și băutura cea de viață făcătoare, ni se pune înainte însuș corpul și sângele Mântuitorului nostru; *μυστήριον mister*⁷⁾, și *μυστήριον παράδοξον*, *mister minunat*⁸⁾, *θεῖον ἅγιον, φρικτόν*, *mister cumrezeesc, slânt, înfricoșat*⁹⁾; *κλάσις τοῦ ἄρτου*, *frângerea pâinii*¹⁰⁾; *ἀναφορά* și *προσφορά*,

1) Cf. Justin. M., Apol. I pro Christianis c. 65 et 66; Clemens Alex., Paedagogus Lib. II c. 2; Tertullian., De corona militis c. 3; Cyprian, Ep. 10 ad Martyres et Confessores si Eiusdem Liber de Oratione Dominica c. 18; Const. ap. L. II c. 22.

2) I. Cor. 10, 16; cf. Cyrill. Alex., Commentarium in Evang. Ioannis c. 6 v. 56 (Migne, Patr. gr. T. LXXIII p. 381).

3) Fapt. ap. 2, 42; cf. Basilius, Epist. 93 ad Caesariam patriciam de Communione si Ioannes Dam., De fide orthod. Lib. IV c. 13.

4) Fapt. ap. 2, 42 și 46; cf. Ioannes Chrysost., In Epist. I ad Corinth. Homil. 27 (Migne, Patr. gr. T. LXI. p. 229).

5) I. Cor. 11, 20.

6) Ioannes Chrysost., In Ep. I ad Corinth. Hom. 27.

7) Justinus, Dialogus cum Tryphone c. 41 și Ioannes Chrysost. Hom. 82 et 83 in Math. (Migne, Patr. gr. LVIII. p. 737).

8) Clemens Alex., Stromata Lib. IV. c. 25.

9) Cf. Const. ap. L. VIII. c. 14; Cyrill. Hier., Catechesis 23 Mystag. 2, n. 23; Ioannes Chrysost., De sacerdote Lib. VI. n. 4 (Migne, Patr. gr. T. XLVIII. p. 681).

10) Fapt. ap. 2, 42 și 46.

înălțare (ridicare) și aducere ¹⁾); τελευτή, plinire, stintire ²⁾); σύναγε și σύναγε ἁγία adunare și adunare sfântă ³⁾); ἱεραργία, lucrare sfântă ⁴⁾) etc.

Din aceste numiri se vede și ființa sf. liturghii. Sf. liturghie este după ființă:

1. Un sacrificiu *deplin de adorare*, căci dacă Fiul lui Dumnezeu cel de o ființă cu Tatăl se închină măririi ne-finite și sfinteniei Părintelui său și se face ascultător până la moarte, până la moartea crucii, atunci aceasta nu e alta, decât expresiunea cea mai deplină a adorării și a omagiului. Ea e

2. Un sacrificiu *deplin de împăcare*, căci dacă Fiul lui Dumnezeu a șters pedeapsa păcatului și prin moartea sa de pe cruce a satisfăcut dreptății dumnezeiești, atunci prin acest sacrificiu numai decât s'a împăcat omenirea cu Dumnezeu.

Pentru aceea zice apostolul Paul: „Că deoarece sângele taurilor și al șapilor și cenușa de juncă, stropind pe cei spurcați, îi sfințește spre curățirea trupului, cu cât mai vărtos sângele lui Christos, carele prin Duhul cel vecinic pe sine s'a adus fără prihană lui Dumnezeu, va curăți cunoștința voastră de faptele cele moarte, ca să serviți Dumnezeului celui viu” ⁵⁾). Pentru aceea și preotul se roagă la săvârșirea sf. liturghii: „Pentru ca să fie celor ce se vor comunica spre trezirea sufletului, spre iertarea păcatelor...” și: „Spală, Doamne, păcatele celor ce s'au pomenit aici, cu onorat sângele tău, pentru rugăciunile sfinților tăi”. — Ea este

3. Un sacrificiu *deplin de cerere*, căci toată opera mântuirii, iară mai ales culmea și piatra incheietoare a ei, moartea de pe cruce a lui Christos, apare ca o rugăciune de cerere și care cerere ar putea să fie lui Dumnezeu mai bine plăcută și mai eficace, decât ceea ce se cuprinde în

¹⁾ Clemens Rom., Epist. I. ad Corinth. c. 40; Const. Ap. L. VIII. c. 13; Eusebius, Hist. eccl. Lib. VI. c. 43.

²⁾ Origenis Contra Celsum Lib. III. c. 59.

³⁾ Origenis, In Isaiam, Homilia I; Pseudo-Dionys. Areop. De eccl. Hierarchia c. III. § 2 (Migne, Patr. gr. T. III. p. 428).

⁴⁾ Pseudo-Dionys. Areop., De eccl. Hierarchia c. III. § 12 (Migne, Patr. lat. T. III. p. 441).

⁵⁾ Evr. 9, 13.

sacrificiul de pe cruce al prea iubitului său Fiū? Acest sa-
crificiu se înalță deapănura la cer, pentruca toată grația ce
se pogoară asupra celui răstignit, să se reverse și asupra în-
tregului neam omenesc. În fine e liturghia

4. Un sacrificiu *deplin de mulțămită*, căci precum
Dumnezeu prin sacrificarea Fiului său, a arătat oamenilor
cea mai mare bunătațe; astfel și oamenii nu și pot exprima
mulțămita lor mai bine, decât dacă ei o reamintesc această
bunătațe deapănura în sf. liturghie ¹⁾).

Sf. liturghie formează centrul serviciului dumnezeesc
ortodox. În acest serviciu, ea e acel act prea important, la
care credincioșii se adună în biserică, spre a se uni în cuget
și în simțământ, cu preotul și a aduce Părintelui ceresc, mielul,
care poartă păcatele lumii, acel act, la care ei, în înțelesul
deplin al cuvântului, serbează memoria morșii Domnului și,
conform cuvântului apostolului, o vestesc aceasta până la
venirea lui. La sf. liturghie se arată Mântuitorul și Răscum-
părătorul lumii credincioșilor săi, în mod real, la sf. liturghie
li se înfățișează întreaga dramă a arătării Domnului, a patir-
mei, a morșii, a învierii și a înălțării lui la cer și se înoesc
toate minunile darului și ale iubirii lui.

Participarea la acest act din partea credincioșilor fără de pro-
fundă mișcare a inimei, fără de sinceră căință și fără de fierbinte
iubire, ar fi dovada cea mai eclatantă a indiferentismului și semnul
credinței amorșite sau a lipsei de credință. La sf. liturghie află hrana
și deșteptare toate simțămintele religioase, mulțămita, iubirea, conștința
culpei, umilința, cererea, iubirea aproapelui. Aici se cunoaște drep-
tatea lui Dumnezeu Tatăl, în maiestatea, iubirea lui Dumnezeu Fiul
în înșosirea, împărțășirea de daruri a Duhului sfânt în profunđitatea
sa. Sf. liturghie este, așazicănd, întregul creștinism în continuă reali-
zate. La sf. liturghie se înoesc și trece pe dinaintea noastră acel timp
prea fericit, în care Christos a petrecut aici pe pământ ca unul dintre noi.
Sf. liturghie este focarul luminei adevărului și al căldurei iubirii, care
prin întruparea Fiului lui Dumnezeu s'a revărsat și se revărsă asupra
omeneții. La sf. liturghie vedem noi pe mai marele arhieru, pe

¹⁾ Καὶ οὕτω μὲν ὁ μακάριος Ἰωάννης, διπλαῖον τὸ σχῆμα τῆς ἱερᾶς ταύτης
ταύτης εἶναι σημαίνων, χαριτωτέρων καὶ ἱερίων, χωρίς μὲν εἶθ' ἂν ἱεταῖον
ὁ ἢ θεὸς βασιλεὺς τῆ ἱερατικῆς ποραμίγναι τὴν εὐχαριστίας. Καὶ τούτο πάλι πα-
ραχρᾶ τῆς ἱεροουργίας καὶ τὰς εὐχὰς ἂν εὐχῆς σχεδὸν ἀκέραια, καὶ τούτο καὶ ἡμε-
ρίνας. Nicolai Cabasilae Liturgiæ Expositio c. 33 in Migne, Pat. gr. T.
CL. p. 444.

preotul și împăratul nostru, în neconținută activitate. Sf. liturghie conține tot ce are biserica mai prețios, religiunea mai sublim, credința mai mângâietor, iubirea mai tercitor. Pentru aceea n'a lipsit biserica de a înconjura sf. liturghie cu un cerc de ceremonii subline, cari au de scop a deștepta întru noi toate simțămintele de pietate și religiozitate, și pentru aceea, participarea pioasă la sf. liturghie e sineau tot bărbății luminași și religioși de un mijloc foarte puternic al virtuții.

§ 156. Timpul serbării sf. liturghii.

Din faptele apostolilor 2, 46, se vede că creștinii pe timpul apostolilor petreceau dimpreună în biserică în toate zilele și frângeau pâne, adică serbau sf. liturghie. După sf. Ciprian ¹⁾ se adunau creștinii bisericii africane pe timpul persecuțiilor, în toată ziua, spre a serba sacrificiul dumnezeesc și Eusebie ²⁾, Vasile cel mare ³⁾, Ioan Chrisostom ⁴⁾, Ieremin ⁵⁾, Ambrosie ⁶⁾ și Augustin ⁷⁾ vorbesc despre serbarea sf. liturghii în toată ziua. Iusă deși în toată ziua se serba sf. liturghie, totuș atât pe timpul apostolilor, cât și mai târziu era duminica ziua cea legală pentru rugăciuni în general și pentru serbarea sf. liturghii în special. Aceasta se vede din Faptele apostolilor ⁸⁾, unde se istorisește că în ziua cea dintâi a sâmbetei ⁹⁾, adunându-se învățaceii să frânga pâne, Paul vorbea cu ei vrând să porceadă a doua zi și lungea vorba până la miezul nopții... Și sf. Ignatie,

¹⁾ Cypriani Epist. synodica 54 ad Cornelium Papam de Lapsis (Migne, Pat. lat. T. III p. 884).

²⁾ Eusebius, Demonstratio evangelica lib. I, c. 10 (Migne, Pat. gr. T. XXII p. 88).

³⁾ Basil., Epist. 93 ad Caesarian patriciam, de communione (Migne, Pat. gr. T. XXXII p. 484).

⁴⁾ Ioannes Chrysostomus, Adversus Iudaeos Orat. III (Migne, Pat. gr. T. XLVIII p. 868) și Eiusdem Homil. 17 in epist. ad Hebr. c. X (Migne, Pat. gr. T. LXIII p. 131).

⁵⁾ Hieronym., Epist. 71 ad Lucinum (Migne, Pat. lat. T. XXII p. 672).

⁶⁾ Ambrosius, Epist. 20 ad sororem (Migne, Pat. lat. T. XVI p. 925).

⁷⁾ Augustinus, Ep. 98 ad Bonifacium episcopum (Migne, Pat. lat. T. XXXIII p. 364).

⁸⁾ Fapt. ap. 20, 7.

⁹⁾ Cuvântul „Sâmbătă” însemna la Evrei ziua a șaptea a săptămânii și tot adatu săptămânii întregă; deci zilele săptămânii se numiau întâia a sâmbetei, a doua a treia p. m. d. în loc de duminică, luni, marți ș. m. d.

invățăcelul apostolilor, scrie în epistola sa către Magnesieni: „Dacă ai ajuns la înălțarea speranței, nu serbați mai mult sâmbăta, ci sfințiți ziua Domnului, căci prin el și prin moartea lui am primit noi viața”¹⁾. Iară sf. Iustin zice în prima sa Apologhie²⁾: „În așa numita ziua a soarelui (duminica) ne adunăm la un loc noi toți cei ce petrecem prin orașe și sate și cefim până când iartă timpul, memorabilule apostolilor (sf. evanghelii, Faptele și Epistolele apostolilor) și scrierile profesilor. După ce a finit lectorul, ține proistosul predica... După aceea împreună ne sculăm cu toși și finindu-se rugăciunea, se aduce pâne, vin și apă și proistosul înalță rugăciuni și mulțămite, iară poporul răspunde „Amin”. Iustin spune și motivul pentru serbarea euharistică în ziua duminicii, când continuă: „Iară duminica facem adunarea generală, pentrucă aceasta e ziua cea dintâi, în care Dumnezeu a făcut lumea și pentrucă într'această zi Isus Christos Mântuitorul nostru, a înviat din morți”. Afară de duminică se serba în biserică cea veche sf. liturghie și în zilele amintirii sfinșilor.

Și în ziua de astăzi se poate serba afară de unele puține zile³⁾ sf. liturghie în fiecare zi. Totuș numai duminica și sărbătorile se privesc ca acele zile, în cari pentru plinirea sf. liturghii există regule positive. Orânduiri de acest fel aflăm în canonul 29 al sinodului din Laodicea și în canonul 19 al sinodului al 6 ecumenic.

Ce se atinge de ora însăș pentru serbarea sf. liturghii, aceasta, în timpurile dintâi ale bisericii, nu era fixată. În timpul persecușionilor, serbau creștinii sf. liturghie atunci, când permiteau împrejurările, noaptea sau ziua⁴⁾. După restabilirea păcii în biserică se serba sf. liturghie, în general dimineața, totuș astfel, că nu se începea

1) Ignatii Epist. interpol. ad Magnesianos c. 9 (Pat. Apostol. Opera Fascicul. II Lipsiae 1876, p. 203).

2) Iustin. Mart. Apol. I pro. Christianis c. 67.

3) Așa nu se serbează, după o praxă veche bisericăscă, liturghia deștă miercuri și vineri. În săptămâna brânzei, iară liturghia celor mai înainte slăviți se face în Vineri patimilor și astăderea nu, luna și marți în săptămâna toții a patruzecimii.

4) Cf. Friedr. Hen. Kröll, Christliche Alterthümer, Regensburg 1856 2. Bd. p. 114.

înainte de ora a treia, căci în acea oră fu Christos condamnat la moarte. Matei Vlastar află pentru această datină și alt temei. El scrie: În acel timp, adevărat la ora a treia, Mângâietorul, Duhul sfânt, în chip văzut pogorîndu-se asupra apostolilor, li-a arătat lumina cea în trei persoane, învățându-ne prin aceasta și pe noi, că ora, care poartă numele treimii dumnezeiești, adevărat a treia, se cuvine sfințită cu săvârșirea lucrării sfinte în onoarea lui Dumnezeu celui în trei persoane. Iară Paisie I., patriarhul Constantinoplei (prima dată 1652—1653, a doua oară 1654—1655), la întrebarea despre acest lucru în epistola sa către Moscva, scrie: În privința întrebării despre timpul liturghiei, zicem: faceți bine, că o începeți dela ora a treia dupăcum este datina. Însă aceasta nu este determinat așa, ca și când n'avea voie, a serba sf. liturghie, decât numai la ora a treia. Căci și în ziua cea sfântă și mare a paștelor și în zilele nașterii lui Christos și a arătării Domnului, fiind încă noapte, se face liturghia; și în joia și sâmbăta cea mare, am apucat a liturghisi către seară, din cauza oarecăror misterii ale acestor zile, despre cari aici n'avem a vorbi; și nu puține mănăstiri fac sf. liturghie, la felurită oră. Pentru aceea vor fi timpuri, când din oarecare cauză importantă va trebui a liturghisi și înainte de ora a treia, precum îndătinăm și noi în bisericile noastre, căci binecuvântarea Duhului sfânt nu se determină de timp¹⁾.

Așadară, ora pentru începerea sf. liturghii este de regulă, a treia, adevărat după calculul nostru de acuma, a noua. Însă sf. liturghie poate să se înceapă, dacă va fi de lipsă, și mai de dimineață sau și mai târziu, totuș nu înainte de răsăritul soarelui și așezderă nu după amiază. Abatere se face în acele zile, în cari liturghia este împreună cu Vecernia, în cari zile așadară se plinește liturghia după amiază²⁾.

În păstoria sufletească să se serbeze sf. liturghie totdeauna la o oră determinată, pentruca să știe credincioșii.

¹⁾ Cf. Венимина Новая Скрижаль. Изд. Кораблева и Сирякова. 1870, p. 151.

²⁾ Cf. Синодalis sau adunare de multa învățătură a mitrop. Iacov, 1756, pag. 12; vezi și К. Никольскій, Пособіе къ изданію устава богослуженія прав. церкви. Изд. 3. 1874, p. 155.

când au să se adune la biserică. Ora însăș să se fixeze în acord cu cele expuse și cu privire la împrejurările credincioșilor.

§ 157. Cele necesare pentru serbarea sf. liturghii.

Pentru serbarea sf. liturghii se cere :

1. O biserică sau un *paraclis* sfințit de însuș arhiepiscopul, sau și de un presviter imputernicit de arhiepiscopul, necurățându-se și neprofanându-se biserica prin nemică. Iară biserica se necurățește și se profanează prin uciderea sau prin sinuciderea cuiva în ea, prin vulnerarea sau rănirea grea a cuiva cu intențiunea rea și cu multă vărsare de sânge, prin curgerea sângelui la partea femeiască, prin vărsarea seminței omenești, provenind aceasta din păcat, prin inmormântarea în biserică a unui afurisit, a unui eretic sau a unui păgân, prin călcarea și batjocurirea ei din partea păgânilor, a ereticilor sau a schismaticilor, prin stricarea păreșilor așa încât cu drept cuvânt se poate presupune, că și locurile unse cu sf. mir au suferit stricăciune. În astfel de cazuri nu se cuvine să se săvârșiască sf. liturghie într'o biserică ca aceasta, până când prin binecuvântarea arhiepiscopă nu se face îndătinata curățire ¹⁾. Afară de biserică și paraclis se poate săvârși sf. liturghie și într'o casă de rugăciune particulară²⁾, sau și într'un loc public. Eventualitatea ultimă se privește numai ca o abatere dela regulă și află loc cu binecuvântarea arhiepiscopului competent, mai cu seamă la oaste, sau la oarecari întâmplări deosebite. Locul însuș, unde se face proscomidia este sf. jertfelnic (*πρόθυσος*), iară acela, unde se săvârșește sf. liturghie, este sf. masă. Biserica întreagă să fie totdeauna curățită și grijită, ca nu cumva pentru nepurtarea de grijă a ei să se defaime misteriiile dumnezeiești.

2. *Vasele și veșmintele sfinte* (vezi § 72 și 74). Dintre acestea, antiminsul e un ce ființial la săvârșirea sf. liturghii³⁾, pe care nu se cuvine a liturghisi, dacă va fi rupt sau spart sau dacă va fi așa de șters, că literele scrise pe dânsul

¹⁾ Cf. Sinopsis a mitrop. Iacov, l. c. p. 13 și 14.

²⁾ Can. 31 al sinod. al 6 ecum.

³⁾ Cf. Mărturisirea ortod. a bisericii catolice și apostolice de către Papa I. Iacov credință răsp. la întrebarea 107.

nu se mai cunosc. Așisderea și veșmintele cele sfinte, precum și îmbrăcămintea sf. jertfelnic și sf. mese să fie curate, întregi și dacă se vor învechi, să se schimbe cu altele bune.

3. *Cinci prosofe, vin și apă.* Prosofele să fie din făină de grâu curat. Făină să nu fie veche sau mucedă și să nu se dospiască cu drojdii, ci numai cu aluat; iară pâinea să nu fie la gust amară și să nu se sfarme. Vinul să fie curat și să nu se amestece cu altceva decât numai la proskomidie, cu puțină apă ¹⁾). Coloarea vinului este indiferentă.

4. *Cărți bisericești, și anume pentru preot, Liturghierul și Evanghelistarul.*

5. *Se cere, că la isprăvirea sf. liturghii să ardă pe sf. masă patru sau trei lumânări, la jertfelnic, fiind pe dânsul sf. daruri, una, înaintea icoanelor măcar două, și tot atâtea, făcând preotul intrarea. Iară în caz de mare lipsă să fie cel puțin două lumânări sau una, însă fără de nici o lumânare nu este iertat a săvârși sf. liturghie ²⁾).*

6. *Personalul cuviincios* adecă afară de preot, paramonarul și cantorul, cari să fie învățați, a umbla prin biserică și altar cu frica lui Dumnezeu și cu pietate.

§ 158. Ministrul sf. liturghii.

Ministrul sf. liturghii este numai preotul canonic, adecă cel hirotonit în modul prescriș de biserică. Însă cu privire la oarecare biserică determinată, trebuie să fie preotul și îndreptățit la isprăvirea sf. liturghii. Această îndreptățire o primește preotul pentru oarecare biserică determinată dela arhiereul diecesan, iară un preot străin, prin învoirea sau permisiunea persoanei bisericești competente, adecă în biserică episcopală, dela episcopul, iară în biserică parohială, dela parohul competent. Preoții străini și necunoscuți, voinđ să lucreze cele sfinte, trebuie să aibă scrisori liberatoare și parocinice și să se cerce, căci nu este fără pericol necercata împărțășire și primire a lor ³⁾).

¹⁾ Cf. Mântuirea ortodoxă... Răspuns la întreb. 107.

²⁾ Cf. Sinopsis a mitrop. Iacov p. 14.

³⁾ Can. 12 al sf. apostoli; vezi și can. 1 și 8 al sinod. din Antioh. și can. 17 al sinod. 6 ecumenic.

Preotul, care voiește să săvârșească sf. liturghie să ia în băgare de seamă, următoarele :

1. Să săvârșească sf. liturghie după formularele pre-
scrise, cu profundă pietate și cu religiozitate, exprimându-se
aceasta și în exteriorul lui și dispunând prin acestea la re-
ligiozitate și pietate pe creștinii cei de față.

Aducerea aminte de faptele, învățătura, patimele și moartea
Domnului nostru Isus Christos pentru mântuirea lumii, cari compun
ființa sf. liturghii, trebuie să pătrundă sufletul preotului liturghisitor
de credință, iubire, și speranță. Iubirea cea mare a Fiului lui Dumnezeu
cătră neamul omenesc, carele ca o oaie spre junghiere s'a adus
pentru păcatele noastre, trebuie să deștepte și în sufletul preotului
cele mai pioase cugetări și simțăminte și aceste cugetări și simță-
minte trebuie să se manifesteze, în modul săvârșirii sf. liturghii, în
ținuta și în toată prezențarea externă a preotului.

2. Preotul, care se prepară pentru sf. liturghie, trebuie
să se feriască de tot aceea, ce împiedică primirea demnă
a sf. euharistii. El așadară trebuie să fie treaz și curat în
privința corporală. De cu seară să se înfrâneze în mâncare
și băutură, iară după miezul nopții să nu mănânce nimic.
Și inima să și-o curățiască de toată iubirea cea firească,
de poftele și desmierdările corporale, ce stau în contra iu-
birii lui Dumnezeu. Drept aceea, înainte de liturghisire, se
oprește împreunarea sexuală ¹⁾ și se privește și scurgerea
seminței ca o piedică a împărtășirii demne cu comunicătură
și așadară și a liturghisirii ²⁾. Așisderea trebuie să fie preotul
demn și în *privința sufletească*. Iară piedicile, cari din
acest punct de vedere opresc dela slujirea sf. liturghii
sunt caterisirea preotului după dreptate, adică pentru culpe
arătate și dovedite și intinarea morală. Cu privire la cate-
risire zice canonul 28 al sf. apostoli : „Dacă vreun episcop,
ori presviter, ori diacon caterisit după dreptate pentru vi-
novății arătate, ar îndrăzni a săvârși liturghia cea oarecând
încredințată lui, acela să se excludă din biserică” ³⁾. Iară
ce se alinge de intinarea morală, păcatele cele grele opresc

¹⁾ Subînsemnarea la can. 69 al sf. apostoli și subînsemnarea la can. 1 al sf.
Dionisie deli Alexandria.

²⁾ Can. 6 al sf. Ioan. Băptistul (vrajitorul).

³⁾ Vezi și can. 4 al sinod. din Antiohia.

lucrarea celor sfinte în general și în special săvârșirea demnă a sf. liturghii ¹⁾). Aflându-se așadară preotul într'un păcat greu să nu săvârșiască sf. liturghie, până când nu se va curăți de acel păcat în sf. sacrament al pocăinței și până ce nu va primi deslegarea în scaunul mărturisirii, căci ba din contra va adăuga alt păcat mai greu, primind trupul și sângele lui Christos numai spre osândă. Cunoscându-se preotul la însăș dumnezeasca liturghie culpabil de un păcat de moarte, să simțiască adevărată căință pentru păcatul acela și să-și propună cu tot dinadinsul a-l mărturisi în curând și a-l părăsi ²⁾).

8. Pentru liturghie, preotul trebuie să se prepare cu aducerea sau ascultarea celor șapte laude dumnezești prescrise de biserică, și anume a Vecerniei și a Pavecerniței, a Mezonopticeii, a Utreniei și a Orelor ³⁾). Așisderea să cetiască sau să asculte preotul canoanele prescrise, rugăciunile spre somn și de dimineață și rânduiala împărășirii.

Toate aceste deșteaptă duhul rugăciunii și al căinței, reprezintă binefacerile cele mari ale lui Dumnezeu în facerea, guvernarea și răscumpărarea lumii și aprind în inimă focul iubirii, cu care Dumnezeu a iubit lumea și cu cari și noi suntem datori a iubi pe Dumnezeu și pe aproapele nostru. Pentru aceea să nu fie preotul liturghisitor nebăgator de seamă de această preparare ce-i împune biserică. Căci altminterlea servirea cea dumnezească a lui, lipsită fiind de dispozițiune cuviincioasă a duhului, ar sămăna cu o lucrare numai mecanică, cu un corp fără de suflet.

Iară de va fi petrecut preotul în lucruri sufletești, ar decă ascultând mărturisirea bolnavilor, sau împărășind pe vr'un bolnav, sau botezând pe vr'un prunc, deci apropiindu-se timpul sf. liturghii, și silit fiind din această cauză a întrelăsa cetirea canoanelor, nu păcăluiește, dacă numai după sf. liturghie împlinește cele întrelăstate. Iară rânduiala împărășirii negreșit trebuie să o cetiască înainte de sf. liturghie ⁴⁾).

4. Preotul, ocărind și scârbind pe cineva și știind că acela este supărat pe dânsul; sau preotul însuș fiind scârbit

¹⁾ Can. 25 și 61 al sf. apost.; can. 9 al sinod. I ecum.; can. 9 al sinod. din Neo-Caesarea.

²⁾ Cf. Sinopsis I. c. p. 4.

³⁾ Vezi: Subinaemnarca la canonul 12 al sinodului din Sardica.

⁴⁾ Cf. Sinopsis I. c. p. 11.

de cineva și ținând mânie pe acela, care l'a scârbit să nu liturghisască, ci aducându-și aminte de cuvintele Domnului: „De aduci darul tău la altar și acolo îți vei aduce aminte, că fratele tău are ceva asupra ta, lasă acolo darul tău înaintea altarului și mergi de te împacă mai întâi cu fratele tău, și atunci venind, adă darul tău¹⁾ să se împace mai întâi cu fratele său și apoi să aducă sacrificiul. Iară aflându-se cel supărat departe de preotul având să liturghisească numaidecât, să pună cuget bun, că, de se va vedea cu dânsul, se va împăca cu dragoste și în inimă să-i pară foarte rău, că nu poate face aceasta înainte de sf. liturghie²⁾).

5. Pe lângă toate acestea preotul liturghisitor este îndatorit de a cugeta întru sine, că cele puse înainte sunt întru mărire a lui Dumnezeu celui în trei persoane, întru onoarea tuturor sfinților, spre folosul și iertarea păcatelor celor vii și ale celor morți, și îndeosebi ale acelor, cari sunt increzuși rugăciunilor lui, și să săvârșiască sf. liturghie conform poruncii Domnului și datinei sf. biserici ortodoxe ca un sacrificiu ce sfințește, ca un sacrificiu ce ne împacă cu Dumnezeu și curățește păcatele noastre. Pentru aceea, fiecare cuvânt al rugăciunilor sf. liturghii, să-l pronunțe cu conștiință, cu credință și cu vie reprezentare a prezenței lui Dumnezeu, ca în acest mod să se poată aprinde în inima lui focul cel stânt al rugăciunii, care străbate până la ceruri.

Sf. Vasile cel Mare scrie în una din epistolele sale către un oarecare presviter, în privința sf. liturghii, următoarele: Sărguiește-te, o presvitere, a te arăta lucrător nerușinat, îndreptând cuvântul adevărului, nicidecum să stai în biserică, având asupra cuiva dușmănie, ca să nu măhnesti pe Mântuitorul. În ziua servirii nu fă certe și nu te mânia, ci rămânând în biserică, să te rogi și să citești cărți sfinte până la ora, în care se cade fie a sluji dumnezeiasca liturghie și așa cu umilință și cu inimă curată să stai înaintea sf. mese, să nu te uși incoace și încolo, ci cu frică și cu cutremur să stai înaintea ceterescului împărat, ca nu pentru plăcerea omenească să te grăbești a scurta rugăciunile, nici să privești la fața omului, ci să privești la unul împărat, care-ți stă înainte, și la puterile, ce stau întru ajutorul lui... la scama, cui stai înainte și cum servești.

¹⁾ Mat. 5, 23—24.

²⁾ Sinopsis I. c. p. 12.

6. Preotul liturghisitor este dator a se împărtăși cu sfințele sacramente și a fi cu mare luare aminte, ca să nu se piardă nici cea mai mică părticică din sf. corp și sînge al Domnului. Aceasta o cere respectul, ce trebuie să-l aibă către acest prea mare mister al mîntuirii neamului omnesc. În fine

7. Numai o liturghie se poate face într-o zi și pe una și aceeași masă, pentruca să nu se repească unica moarte a Mîntuitorului ¹⁾.

§ 159. Liturghiile bisericei ortodoxe răsăritene.

Sacrificiul cel prea stănt din timpul instituțiunii sale, atît după cuprins cît și după forma sa ființială, rămase totdeauna și pretutindeni acelaș. Dară pentrucă conducătorii bisericești aveau a purta grijă pentru serbarea corespunzătoare sublimității și sfințeniei sacramentului, precum și necesităților credincioșilor, nu putu lipsi, faptul că ceremoniile sf. liturghii, la diferite popoare, în diferite timpuri și locuri, se înălțău în mod diferit, fie că, în urma unei intuițiuni fundamentale proprie, precum la răsărit, primiau forme diferite de cele ale apusului, fie că ele, în aceleași locuri se dezvoltară așazicînd din lăuntru, și după legile creșterii și ale dezvoltării, prepășiră delu simplitatea primitivă la o varietate tot mai mare, mai avută.

Astfel s'au dezvoltat o mulțime de liturghii, dintre care unele se întrebuintează încă și în timpul de față. Ele se numiau după numele autorului lor, sau după numele celui mai renumit episcop al bisericei, unde s'au format sau erau mai ales în întrebuintare. Unele iarăș poartă numele vre-unui apostol, din care împrejurare însă nu trebuie să conchidem la originea lor apostolică.

Liturghiile se împărtesc după patria lor originară, în două familii principale: în liturghiile bisericei orientale și în cele ale bisericei occidentale. Împărțirea aceasta e îndreptățită și întemeiată, deoarece liturghiile bisericei orientale se diferesc de cele ale bisericei occidentale, nu numai prin patria și limba lor, ci și prin spiritul și particularitățile lor caracteristice. Ceva form geniului țărilor orientale, cele dintâi sunt mai mult

¹⁾ Subînțelesul la can. 68 al sf. apostol.

misterioase, conțin mai multe ceremonii și tipuri simbolice, ce se raportă la felurite momente ale operei de mântuire prin *Christos*. Cele din urmă, iarăși sunt supuse unei schimbări mai mari, având anii bisericese cu sărbătorile lui o influență mai mare asupra lor decât asupra liturgiilor bisericești orientale. Pentru fiecare sărbătoare sunt adevărate, în liturgia bisericești occidentale, și anume pentru partea ei primă, prescrie numite cântări și rugăcini precești, ceea ce bunăoară în liturgiile bisericești orientale nu află loc. Diferența cea mai însemnată însă între liturgiile bisericești orientale și cele occidentale, este fără îndoială, așa-numita „epiclesis” sau chemarea Duhului Sfânt la prefăcut elementele euharistice în corpul și sângele lui *Isus*. Chemarea aceasta lipsește în liturgiile bisericești occidentale ¹⁾.

Din liturgiile bisericești răsăritene se vor induce aici numai cele ale bisericești ortodoxe. Iară liturgiile acestei bisericești sunt următoarele:

1. Liturgia bisericești din Ierusalim, de regulă numită liturgia sf. Iacob, fratele Domnului, apostol și întâiul episcop al Ierusalimului. După tradițiunea bisericească, sf. Iacob, fratele Domnului și primul episcop al Ierusalimului, este autorul liturghiei, care în genere se serba în biserica ierusalimiteană până în secolul VIII, când au fost introduse aici liturgiile bisericești constantinopolitane ²⁾, al căror model și prototip a fost liturgia sf. Iacob. De atunci încolo, se serbează liturgia aceasta în biserica din Ierusalim, numai odată pe an, și anume în ziua de sf. Iacob (23 Octombrie).

Cât despre autenticitatea liturghiei lui Iacob, apoi unii o combat, alții o susțin. Atâta e sigur, că liturgia cum se află în manuscrisele cele mai vechi, nu poate să aibă de autor pe sf. Iacob. Conține ea doară multe părți, cari fără îndoială aparțin unui timp mult mai târziu; dară cu aceasta nu se neagă că apostolul Iacob n'ar fi autorul liturghiei în începăturile și schema ei. Că liturgia bisericești din Ierusalim a trebuit să aibă în tipul original, forma primă dela primul episcop al Ieru-

¹⁾ Cf. I. Tarnavachi, *Despre cele mai însemnate liturghii...*, p. 49.

²⁾ Cf. A. I. Binterlin, *Das vor. Denkmal der christl. kath. Kirche*, 4, B., I, p. 146.

salimului, dela apostolul Iacob, nu începe îndoaială, și în acest înțeles el se poate numi autorul liturghiei noastre. El a plantat liturghia aceasta ca o plantă tânără în grădina bisericii ierusalimitene, unde a crescut apoi, cu ajutorul Duhului sfânt, prin grija succesoriului lui Iacob în episcopie, de s'a făcut pom mare, plin de fructe mântuitoare. Despre liturghia lui Iacob, care deabia la finea secolului IV s'a fixat în scris, n'avem mărturii până în secolul V. Patriarhul Proclu († 446) e cel dintâi, carele scrie de dânsa. Apoi mai amintesc de dânsa sinodul trulan (can. 32), Marcu, arhiepiscopul Efesului ș. a. ¹⁾.

2. Cu liturghia sf. Iacob este intrudită liturghia din cartea VIII a Constituțiunilor apostolice, de care tot Proclu, patriarhul Constantinoplei, face amintire, atribuind-o sf. Clemens dela Roma și numărându-o la liturghiile cele mai vechi. Deși Constituțiunile apostolice ca colecțiune a mai multor datine vechi ale diferitelor biserici, au apărut în jumătatea a II a secolului III (cele 6 cărți dintâi) și în jumătatea I a secolului IV (cartea VII și ceva mai târziu, cartea VIII), totuș nu se poate face încheerea, că și liturghia este un product al aceluiaș timp. Că culegătorul necunoscut, întrebuintând vechi și noi, a putut primi în cartea sa un monument, al cărui autor a putut fi chiar Clemens Romanul și că liturghia este mai veche decât timpul, în care au apărut Constituțiunile apostolice, se concede în general. Din punctul de vedere al cuprinsului general al liturghiei — încât privește orânduirea întregului, urmarea rugăciunilor, cursul ideilor diferitelor rugăciuni — nu ar sta nemică în contra pentru a atribui această liturghie sf. Clemens Romanul. Cu toate acestea s'au făcut și în această liturghie adausuri și schimbări corespunzătoare cerințelor și împrejurărilor timpului, cari negreșit poartă semnele unui period de dezvoltare cu mult mai târziu. Clemens Romanul s'ar putea așadară privi ca autorul liturghiei numai cât în începăturile ei, dară nici aceasta nu se admite din partea criticilor mai vechi și mai noi. Unii învățați ²⁾ sunt de opinie

¹⁾ Cf. T. Tarnavachi, l. c., p. 52—54.

²⁾ Ca b. o. I. Goar, *Euchologium sive Rituale Græcorum*, Paris 1647, p. 64 și E. Renaudot, *Liturgiarum orient. Collectio*, T. I. Paris 1715, p. X.

niunea, că liturghia din Constituțiunile apostolice n'a fost în întrebuințare bisericească, iară alții cred, că ea fost în uz în secolul VI în oarecari biserici orientale, și anume din patriarhatul Antiohiei¹⁾.

3. Liturghia bisericii din Alexandria sau liturghia sf. Marcu. După sf. Ciril mort în anul 444, se înalță la scaunul patriarhal din Alexandria iubitorul de stăpânire Dioscur, care conduse sinodul dela Efes din anul 449, numit și sinodul tâlhăresc, și care apoi se depuse de sinodul IV ecumenic din Halcedon și muri în anul 455, în exil în Ciangra. Cu Dioscur își luă începutul desbinarea nefericită a creștinilor din Egipt. De aici înainte sta în contra ortodocșilor, cari se supuseră deciziunilor sinodului ecumenic, partizanii lui Dioscur, plini de ură și de răsbunare. Cei dintâi se numiau cu numele de răs Melhiți, adecă împărătești, cei din urmă se numiau Monofisiți, Iacobiți și Copti. Liturghia sf. Marcu e fără indoială aceea, care, în biserica Alexandriei, era în uz înainte de desbinarea lui Dioscur și care după desbinare se întrebuința de Melhiți, pânăce în secolul XII, se înlocui în liturghiile bisericii constantinopolitane. Pentrucă sf. Marcu vesti evanghelia, în Alexandria se numi liturghia acestei biserici după dânsul²⁾. Că liturghia aceasta era întrebuințată în biserica din Alexandria ni dă probă împrejurarea, că în liturghie se face de două ori amintire de sf. Marcu, de acelaș, care, după tradițiunea bisericească, a întemeiat biserica din Alexandria. Dacă s'a întrebuințat însă liturghia noastră în biserica din Alexandria, apoi se poate atribui sf. Marcu cu acelaș drept ca și liturghia din Ierusalim, sf. Iacob. Marcu a fost întemeietorul și primul episcop al bisericii din Alexandria, dela el a purces liturghia bisericii acesteia, era deci în începăturile și contururile ei, opera lui³⁾.

4. Liturghia sf. Vasile cel Mare. Despre liturghia aceasta zice Proclu, patriarhul Constantinopolei, următoarele: „După aceea (amintind adecă mai înainte de com-

¹⁾ Cf. I. Kössing, Liturg. Erklärung der h. Messe, 3. Aufl. 1869, p. 122; L. Hiltner, Die vorz. Denkw. der christl. kath. Kirche, 4. B., 2. T., p. 215; F. Diobst, Liturgie der drei ersten christlichen Jahrhunderte, Tübingen 1870, p. 231.

²⁾ Cf. I. Kössing, l. c., p. 113.

³⁾ Cf. T. Tarnavachi, l. c., p. 202.

punerea liturghiei prin Clemens Romanul și Iacob), luând marele Vasile privire la meliciunea și aplecarea oamenilor la destăvure, în urma cărora li se ura de lungimea liturghiei, a scurtat-o, nu ca și când ar fi crezut-o prea mare sau prea lungă, ci spre a abate indolența împreunărugătorilor cât și a ascultătorilor cauzată prin multă strămășire de timp¹⁾. Mai pe larg raportează despre prelucrarea liturghiei prin sf. Vasile. Amfilohie episcopul Iconiei, care, între altele zice, că Dumnezeu însuș a încuviințat lui Vasile, rugându-se sfântul de aceasta, să-i aduce cu cuvinte proprii sacrificiul cel fără de sânge²⁾. — Liturghia sf. Vasile se serbează astăzi numai de 10 ori pe an, și anume în duminicele marelui post afară de duminica florilor, în Jota și Sâmbăta mare, în ajunurile nașterii și arătării Domnului și în ziua amintirii sf. Vasile.

5. Liturghia sf. Ioan Gură-de-aur. Aceasta liturghie, care, afară de zilele induse și afară de zilele ce se vor numi mai jos la liturghia celor mai înainte sfințite, se serbează în decursul anului întreg, are aceeași rânduială și formă ca și liturghia sf. Vasile, diferindu-se de dânsa numai în unele rugăciuni și cântări. De mai multe ori amintitul patriarh Proclu zice de liturghia aceasta următoarele: Nu mult după aceea (după prelucrarea liturghiei prin sf. Vasile cel Mare) părințele nostru Ioan Gură-de-aur, în zelul său pentru mântuirea oilor — cum se cuvine unui păstor — luând privire la ușurătatea naturei omenești, și-a propus de a desrădăcina deplin tot pretextul satanei. Pentru aceea a și tăiat multe și a rânduit a face sf. serviciu mai scurt, ca nu cumva oamenii, cărora li place oarecare libertate, și comoditate, înșelându-se prin temeri amăgitoare ale adversarului, să se depărteze de la acest așezământ apostolic și dumnezeesc, precum — după cum știm — au făcut mulți de multe ori și în mai multe locuri și fac încă și în ziua de astăzi³⁾.

¹⁾ Τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου ἱερέως καταβλήσεως τῆς θείας λειτουργίας... ἡ Ἀ. Γαλανδῆ Βιβλιοθήκη vel. patrum T. IX. p. 680: Ὁ δὲ πῶτος Βασίλειος πάλιν τὴν τὴν ἱεράων καὶ καταβλήσεως τῆς θείας λειτουργίας... ἡ ἡ.

²⁾ Cf. I. Guas. Euchologium sive Rituale Catecheticum pag. 157.

³⁾ Τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου ἱερέως καταβλήσεως τῆς θείας λειτουργίας... ἡ Ἀ. Γαλανδῆ Βιβλ. vel. pat. T. IX. p. 680: Μερῶς οὖν ἐκ τῆς αἰτίας ἡ ἱεράων καὶ τῆς ἐκ τῆς αἰτίας ἱεράων καὶ τῆς ἐκ τῆς αἰτίας ἱεράων... ἡ ἡ.

Conform celor zise de Proclu despre sf. Ioan și despre sf. Vasile, părinții aceștia au scutit numai liturghia existentă, întâmpinând plictiselei, care prin lungimea serviciului dintr-un putul să se nască în participanți, și n'au compus o liturghie nouă.

Biserica, nici odinioară n'a eliminat fără de a lua priver la modificările religioase ale fiilor săi, instituțiuni vechi, înlocuindu-le cu noua; ei păstori cei mari căutau a conserva cele existente, pe cât era cu putință, așadar ei și în privința liturghiei, unele omiseră, altele adădură, precum li se părea consult, spre a corespunde necesităților prezente și totodată, spre a conserva cu fidelitate cele predate din timpurile de mai înainte.

Aice trebuie de observat, că atât liturghia sf. Vasile cât și cea a sf. Ioan Gură-de-aur, nu se află în ziua de astăzi, în acea stare, în care au ieșit ele din mâinile acestor sfinți părinți, ci în unele locuri s'a făcut schimbare în rânduiala lor și așisderea unele rugăciuni, cântări și rândueli se introduseră de învățători din timpurile mai târziu, conform împrejurărilor și necesităților, cari se iviră în biserică cu timpul (ca b. o. rugăciunile ce stau în legătură cu iconostasul, cele mai multe rugăciuni ale prescomidiei, trisaghiul cu rugăciunea ce-i urmează, heruvicul cu rugăciunea imediat următoare, simbolul credinței etc.)¹⁾.

6. Liturghia darurilor mai înainte sfințite sau liturghia sf. Grigorie Dialogul. Acuma sinodul dela Laodicea, ținut în anul 364, hotărî în canonicul 49, că nu se cuvine în patruzecime a aduce pâine, decât numai sâmbăta și duminica; și în canonicul 51 hotărî acelaș sinod, că nu se cade în patruzecime a serba sărbătorile nașterilor martirilor, ci amintirile lor a le serba sâmbăta și duminica. Cauza acestor deciziuni a fost, că zilele postului mare sunt zile de preparare pentru memoria patimilor și a morții lui Ișus Christos, sunt zile de intristare, de căință și ajunare, pentru cari nu se potrivește serbarea sf. liturghii, care e o serbare de bucurie. Însă sâmbăta și duminica este serbarea aceasta permisă, pentru că în aceste zile se serbează amintirea creării lumii și învierii Mântuitorului. În urma acestei

¹⁾ Св. И. Дивуревскій. Историческое, догматическое и таинственное объяснение богослужения. Литургия. С.-Петербургъ. 1844 г. 37.

deciziuni, care, fără îndoială, prefăcu în lege, o dafină de mult existentă, creștinii din secolile cele prime îndătinau a aduce în postul cel mare, sacrificiul cel prea sfânt numai de două ori pe săptămână.

Dată erau creștinii, cari cereau împărtășirea cu sf. sacrameinte și în alte zile ale săptămânei. Spre a împacă dorința aceasta, conducătorii bisericii au aflat modul, cu care s'a făcut cu puțință a împărtăși pe credincioși și în celelalte zile ale săptămânei — iară mai ales miercuria și vinerea ¹⁾ — fără a vătămă intristarea credincioșilor și asprimea ajunării. Ei consacrau adecă duminica mai multă pâne și mai mult vin ca de obicei, conservând partea rămasă din corpul și sângele Domnului, pentru acei creștinii, cari voiau să se comunice în acele zile ale patruzecimii, în cari nu se aducea sacrificiul cel fără de sânge. Cu darurile acestea mai înainte sfinșite credincioșii se comunicau apoi în decursul săptămânei, făcându-se mai întâi Vecernia și rugăciunile preparatoare la sf. comunicare, când și de câte ori voiau. Din ritul comunicării prescriș pentru zilele postului mare, care rit la început era simplu, s'a dezvoltat cu timpul, spre a petrece luarea sf. euharistii într'un mod mai solemn și a înlocui așa zicând liturghia deplină, un serviciu dumnezeesc anumit, o solemnitate deosebită, care a luat numele „*liturghia celor mai înainte sfinșite*” (*Λειτουργία τῶν προηγιασμένων* scil. *ζώζων*).

Când a apărut liturghia aceasta ca serviciu dumnezeesc de sine stătător, nu se poate ști bine. Atâta e numai sigur, că sinodul trulan a rânduit, ca liturghia *τῶν προηγιασμένων* să se facă în toate bisericile ortodoxe.

În canonul 52 al acestui sinod cetim adecă următoarele: „*În toate zilele sf. patruzecimi, afară de sâmbăta și duminica și de sf. zi a sf. bunevestiri, să se facă liturghia celor mai înainte sfinșite*”. Din canonul acesta se vede, că liturghia noastră pe timpul sinodului trulan era cunoscută tuturor bisericilor ortodoxe și pe semne că și întrebuintată pretutindeni.

De autorul liturghiei *τῶν προηγιασμένων* se șine îngere nere Grigorie cel Mare, numit și Dialogul, episcopul Romei

¹⁾ Cf. Basiliius, Epist. 93 ad Cæsariam paticiam, de communione.

(† 604). Dară el e crezut de autorul ei numai într'atâta întrucât a compus în scris liturghia ce, până atunci, exista numai în tradițiune orală¹⁾.

§ 160. Urme de ritual vechiu al liturghiei.

Sf. apostoli nu ne-au lăsat în cărțile canonice nici una, care ar cuprinde sf. liturgie și ritualul ei. Cele atribuite lui Iacob și Marcu sigur au fost amplificate și nu putem constata care e formularul de ceremonii uzat la liturghie de toți apostolii. Că a trebuit să existe oarecari ceremonii fixate, ne convingem din cuv. ap. Paul, Cor. 14. 26—40, unde arată cele ce trebuie să se facă la cultul d-zeesc și apoi adaugă: „toate să se facă după cuviință și rânduială”. Unele formule din formularele noastre liturgice, le aflăm în uz și în scrierile apostolilor. Așa b. o. „Pace Vouă”, „Darul D-ului nostru Isus Christos, să fie cu voi cu toți”, rugăciunea domnească, apoi formule de binecuvântare și sfințire etc.

Bingham, Renaudot, Lebrun, de sigur, merg prea departe, dacă susțin, că până în secolul IV nu a existat nici o liturghie. Am amintit că formularele existente sunt compuse după cele atribuite lui Iacob, Clemens Romanul și Marcu și originea lor trebuie să se caute prin secolul al II, nu III. Pierderea formularelor uzate în primii timp ai creștinismului, e de a se atribui și persecuțiunilor. Să ne gândim la persecuțiunea lui Dioclețian, despre care ne amintește istoricul Eusebie, că acesta a dat poruncă să se distrugă bisericile din temelie și să se ardă cărțile sfinte. Porunca aceasta se implinea de bună seamă cu strictete ca să placă tiranului. Aceasta e cauza că cărțile nu au ajuns la noi. De altfel însă chiar dacă o li și rămas vr'un codice cu asemenea formulare, timpul îndelungat l-a ros cu dintele său.

Formele liturgice executate de sf. apostoli erau simple, ușoare, pline de stințenie și încredere în D-zeu. Aceste forme sigur, se compuneau ca și laudele bisericesti, din lecțiuni, rugăciuni cu cântări și din cuvântări. Apoi, natural, erau îndătinată și binecuvântări și mărturisiri. Apostolii, la

¹⁾ Cf. T. Тагановичі, І. с., р. 157—160 și Ник. Мазыновскія, О Литургии преждеосвящ. даровъ В.-Петербургъ 1870, р. 55.

inceput cel puțin și în privința ceremoniilor nu vor fi săvârșit altfel s. liturghie decât cum o săvârșise și Măriantorul nostru. Iar Domnul nostru Isus Christos a instituit liturghia seara, la cina cea de pe urmă, luând în mâinile sale sfinte, pâinea ce era pe masă, înălțând-o și arătând-o Tatălui celui ceresc, mulțămind, binecuvântând, apoi frângând-o a dat-o apostolilor săi zicând: „Luați, mâncați, acesta este corpul meu”. Asemenea luând paharul cu vin și sfintindu-l, l-a dat apostolilor săi cu cuvintele: „Beți dintru acesta toți, acesta este sângele meu...”. Și a mai adăos și cuvintele: „Aceasta să faceți întru amintirea mea”.

Apostolii deci, urmând acelei porunci, aduceau pe altarul D-ului pâinea și vinul și mulțămind lui D-zeu, le sfinteau prin rugăciuni și binecuvântări (I Cor. 10. 16). Apoi luând pâinea și frângând-o, se împărtășeau cu corpul Domnului. (I Cor. 11. 26—27). După aceea luau paharul cu vin, îl binecuvântau și se împărtășeau astfel și cu sângele lui Christos (I Cor. 11. 26—27). Tot așa la liturghie sunt întrebuintate și cuvintele ap. Paul către Timoteiu, (I Tim. 2. 1), unde pretinde ca să se facă rugăciuni, cereri, făgăduințe și mulțămiri pentru toți oamenii.

Apoi apostolii și urmașii lor fiind obișnuiți cu forme din cultul iudaic, natural că și din acestea au fost acceptate în ceremonialul liturgic creștin. Și alipindu-se de creștinism și păgânii, a fost necesar, ca să se infrumusețeze cultul și după gustul acestora și în special să se adauge învățăturile necesare în cult.

Rădăcinele acestea ale cultului nostru din s. scriptură și unele date din tradițiune, ne îndreptătesc a sustine că chiar la început a fost un ceremonial liturgic care esențial coincide cu ființa liturghiei de astăzi.

În special unii zic că s. apostoli se adunau cu creștinii, în casele lor de rugăciune, pentru a săvârși sf. liturghie. Acest serviciu îl *incepeau cu rugăciune* (F. A. 2. 46; I Tim. 2).

După aceasta urma cântarea imnelor și a psalmilor, cari au trecut din cultul iudaic în cultul creștin. Apoi se făceau cetiri din s. scriptură a T. V. și după aceea, din epistolele apostolilor și din evanghelii. Dovadă despre cetirea epistolelor, e expresiunea ap. Paul în ep. I către Tesaloni-

ceni 5, 27, prin care îi îndeamnă să cetească această scriere „Igorilor fraților”; iar la Coloseni (4. 16) spune că să se cetească epistolele, „în biserică” și această adunare în biserică era atunci când se frângea pâinea, adică, când se săvârșea sf. euharistic. După epistole, se citea evanghelia cu învățăturile lui Christos, care a chemat pe pescari la apostolat. (Eus. H. E. II 15). Aici se ținea și predica. Dovada: ap. Pavel în Troada, unde erau adunați discipolii să frângă pâinea, „prelungit cuvântul până la miezul nopții (F. A. 20, 7). După cetirea acestora ale s. scripturi, urmau rugăciuni „pentru toți oamenii, pentru împărași, pentru toți cari sunt în direcători, ca să petreacă viață bună și cu odihnă, în toată pietatea și curătenia. (I. Tim. 2. 23).

Apoi urma sărutarea păcii și după aceasta, aducerea prinoaselor. Deci venea actul principal, adică „frângerea pâinei (Κλάσις τοῦ ἄρτου). Ea se începea, după exemplul lui Christos, cu rugăciuni de mulțumire și se încheia din partea poporului, cu afirmațiunea „Amin”.

Prin rugăciuni și binecuvântări se prefăcea pâinea și vinul în corpul și sângele lui Isus, rostindu-se cuvintele rostite de El la instituire „Luași, măncași”. „Beți dintru acesta”.

După aceasta, se pomeneau cei vii și cei morți, se zicea rugăciunea domnească și urma împărtășirea și apoi se demitea poporul. (F. A. 2. 42, 46; 20. 11).

După terminarea acestor ceremonii liturgice, se întindea o masă comună și se da un ospăț de dragoste (ἀγάπη) intru aducerea aminte de cina cea de pe urmă. Din acest ospăț, gustau toți creștinii dar mai ales săracii, pentru că se făcea din prinosul adus de bogați.

După timpul apostolilor (sec. II) a constat cultul divin creștin tot din rugăciuni, cântare, cetirea sfintei scripturi și învățătură sau predică. Dovada despre aceasta sunt mai întâi:

Scrisoarea preconsulului Bitiniei, Pliniu II, conținând protocolul asupra cercetării făcute contra creștinilor, trimisă lui Traian în anul 104 d. Chr. Iată ce scrie Plinius lui Traian: „Creștinii depun mărturie, că teată vina sau rădăcirea lor constă în obiceiul, pe care îl au, că într-o anumită

zi (se vede, Duminică) se adună împreună în zorile zilei, cântă cântece de laudă lui Christos ca lui Dumnezeu, și se leagă prin jurământ ca să nu facă rău cuiva, să nu săvârșească nici hoșii, nici hătăi, nici preacurvii, să nu calce credința, să nu respingă chezașia (adecă a sta unul pentru altul), dacă s'ar cere aceasta. Făcând aceste legăminte, ei se imprăștie, și după aceea din nou se adună pentru primirea hranei obișnuite și nevinovate. Iusă și aceasta ei au lăsat-o când eu, după porunca ta, am hotărît ca să se oprească adunările tainice". Ep. 97 (al. 97) Lib. X. 7. Bingham, *Originēs sive antiquitates eccl.* T. 5. p. 127.

Alte isvoare sunt apologiile lui Iustin Martirul.

§ 161. Părțile liturghiei sf. Vasile cel Mare și a sf. Ioan Gură-de-aur.

Liturghia sf. Vasile cel Mare și a sf. Ioan Gură-de-aur se împărțește în trei părți principale, din care cea dintâi se numește Proscomidia, a doua Liturghia chemașilor și a treia Liturghia credincioșilor.

Proscomidia προσκομιδή (dela προσκομιζειν, a aduce, a pune înainte), înseamnă după etimologie aducere, punere înainte. Creștinii din secolile prime și chiar și împărații urmând poruncii Domnului: „Să nu te arăți înaintea mea deșert“ ¹⁾, adecă fără de aducere de dar, îndătinau în ziua învierii, la sărbători mari, în zilele amintirii sfinților și a morților a aduce din casele lor, înainte de liturghie, pâne și vin, adecă elementele determinate pentru lucrarea celor sfinte, cu rugămintea, ca să-i amintească la sf. liturghie. Asupra acestor aduceri se ruga apoi preotul, ca Domnul să le binecuvinteze, să le primiască ca sacrificiu și să amintească atât pe aceia, cari le aduceau cât și pe aceia, în a căror amintire se aduceau, cetindu-se totodată și numele lor de un diacon. După aceea se alegea din aceste daruri pentru împărțășirea fraților, una sau și mai multe pâni și o măsură corespunzătoare de vin, preparându-le preotul prin rugăciuni potrivite pentru lucrarea celor sfinte. Darurile rămase se întrebuințau pentru susținerea clerului, a săracilor, a văduvelor și a orfanilor.

¹⁾ Ex. 23, 15.

pentru cari după isprăvirea sf. liturghii, se puna o masă comună, așa-numitele agape. Deși aducerea generală a darurilor de acest fel, făcându-se zelul creștinilor, a încetat mai târziu, totuși biserica n'a dat uitării datina cea veche. Ea, fixând un număr anumit de daruri, numite prosfore (de la προσφορά, aducere), și o măsură de vin, prescrie ca preotul, la proskomidie, să sacrifice din ele întâia prosforă și o parte de vin întru amintirea patimilor lui Isus Christos, a mielului adus pe cruce pentru curățirea păcatelor lumii, care sacrificiu al pâinei, se numește miei sau agnel, de la cuvântul grecesc ἄγνος, curat, nevinovat, miel nevinovat. Din celelalte prosfore scoate preotul părțile mici, și anume din a *doua*, în onoarea și amintirea prea binecuvântatei, măritei, stăpânei noastre, de Dumnezeu Născătoarei și pururea fecioarei Maria; din a *treia* în amintirea prorocilor, a apostolilor, a marilor învățători ai lumii și ierarhi, a martirilor și a martirelor, a preacuvioșilor părinți și a preacuvioaselor maice, a sfinților fără de arginți, a sfinților dumnezeieștilor părinți Ieachim și Anna, și a tuturor sfinților și a celui sfânt părinte, a cărui liturghie se săvârșește; din a *patra*, pentru sănătatea și mântuirea celor vii și din a *cincea*, pentru amintirea și iertarea păcatelor a celor morți și a tuturor celor, cari au adormit întru speranța învierii și a vieții de veci¹⁾.

Liturghia chemașilor sau a catehumenilor consta în biserica veche, din cântarea psalmilor, citirea sf. scripturi a amânduror Testamente, din predică și rugăciunile pentru cei chemași și pentru cei ce se căiau. La săvârșirea acestor acte bisericesti, li se permitea catehumenilor, sau celor chemași, și penitenților, sau celor ce se căiau, ba chiar și ludeilor, ereticilor și păgânilor a lua parte, spre a cunoaște credința lui Christos. Însă ei nu stau dimpreună cu cei credincioși, ci într'un loc anumit al bisericii, o seamă dintrânși în pronaos și la provocarea diaconului: „Cei chemași ieșiți” trebuiau să iasă din biserică. Părțile amintite — cu puține abateri — compun și în ziua de astăzi liturghia chemașilor, care se incheie cu provocarea amintită a diaconului.

¹⁾ Vezi: И. Дмитриевскій, Историческое, догматическое и таинственное изъясненіе Служеств. Литургій. В.-Петербургъ 1884, p. 95.

Liturghia credincioșilor constă în aducerea sacrificiului de laudă și de mulțămită, care sacrificiu, se aduce din partea credincioșilor, lui Dumnezeu celui prea înalt întru amintirea morții Fiului său. Ea, spre deosebire de liturghia chemaților, se numește liturghia credincioșilor, pentru că numai credincioșii și dintre aceștia numai cei demni de împărtășire cu sf. sacrameinte, aveau voie a fi de față și a se ruga dimpreună la săvârșirea ei¹⁾.

§ 162. Rânduiala liturghiei sf. Ioan Ciură-de-aur. Proskomidia.

Proskomidia, după ritul prezent al liturghiei sf. Ioan Chrisostom, se face în următorul mod :

Stând preotul și diaconul înaintea sfintelor uși, fac cătră răsărit trei închinări, însemnându-se cu semnul crucii. După aceea zic rugăciunile de rând, începutul cu : *Binecuvântat este Dumnezeu nostru, Împarate ceresc, sf. Dumnezeule* ș. m. d. și spre deșteptarea pocăinței și a umilinței zic troparele : „*Miluește-ne pe noi Doamne...*”, „*Doamne miluește-ne pe noi...*”, „*Ușa milostivirii deschide-o nouă...*”. După aceea, spre dobândirea ajutorului dumnezeesc și spre a-și manifesta ortodoxia, sărută cu închinări icoana Mântuitorului, zicând rugăciunea : „*Prea curatului tău chip ne închinăm, Bunule...*”, apoi icoana Născătoarei de Dumnezeu, spunând rugăciunea : „*Ceea ce ești izvorul mântuirii...*” și în urmă icoanele altor sfinți. După sărutarea icoanelor, pășind preotul și diaconul în mijlocul bisericii, își pleacă capetele și, cu rugăciunea : „*Doamne, trimite mâna ta din înălțimea lăcașului tău...*” cer ajutor și putere, ca neosândiți să aducă sacrificiul cel fără de sânge. Deci, întorcându-se cătră popor, se închină în amândouă părțile bisericii, cu care închinare cer dela cei prezenți iertare pentru o eventuală vătămare. După aceea preotul și diaconul intră în altar ca în sfânta sfintelor, zicând psalmul 5 v. 7 și 8 : „*Intra-voiu în casa ta, închina-mă-voiu cătră biserică cea sfântă a ta...*” și apropiindu-se de sf. masă și înclinându-se de trei ori, sărută mai întâi sf. evanghelic, care

¹⁾ С. И. Дмитриевскій, I. с. р. 82.

inchipunește pe însuș Dumnezeu șezând pe tronul său, apoi sărută și sf. masă, ca locaș al Dumnezeului celui viu și ca locul unde se curăță păcatele credincioșilor. Deci făcând trei închinări și zicând: „*Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătosul și mă miluiește*”, se îmbracă în veșminte bisericesti, în ordinea ce o prescrie Liturghierul, sărutând mai înainte de îmbrăcarea fiecărui veșmânt, crucea de pe dânsul și zicând rugăciunea corespunzătoare.

Infrumusețat fiind preotul și diaconul cu veșmintele prescrise pentru sf. liturghie, pășesc la spălătoare și și spală acolo mâinile, zicând rugăciunea: „*Spală-voiu intru cei nevinoși mâinile mele . . .*”¹⁾. Dumnezeu, în legea cea veche și porunci lui Moisi, de a pune între cortul întrunirii și între altar spălătoarea, în care toși aceia, cari aveau să serviască la masa sacrificiului, aveau să și spele nu numai mâinile, dară și picioarele²⁾. Acestei instituțiuni urmând și Testamentul nou, își spală servitorii lui, mâinile, arătând prin aceasta nu atât curăția trupească, căci fiecăruia i se cuvine să între curat în biserică, ci mai vârtos, curăția sufletească, cu care pășesc ei la lucrarea celor sfinte³⁾, aceea ce cuprinde și psalmul ce se recitează la această spălare (Psalm 26, 6—11).

După aceea, pășind preotul la proskomidiar și voind să înceapă lucrarea preparării darurilor intru amintirea patimelor și morții lui Isus Christos, face dimpreună cu diaconul trei închinări, zicând la fiecare: „*Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătosul și mă mântuiește*”. Deci zice troparul Vinerii celei mari: „*Răscumpăratu-ne-ai pe noi din blăstămul legii cu scump sângele tău . . .*”, prin cari mărturișește patimele lui Christos și fructele câștigate prin ele nemulului omenesc. Apoi prepară materia necesară pentru plinierea lucrării celei sfinte, care după însăș așezarea Mântuitorului, este pâne și vin. Vinul se amestecă cu puțină apă⁴⁾.

¹⁾ Psalm. 26, 6—11.

²⁾ Esire 30, 18—21; 40, 7.

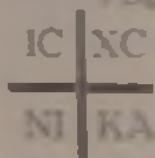
³⁾ Cyrill. Hieros., Catech. 23 Myst. 5 n. 2 (Migne, Pat. gr. T. XXXIII, p. 1109); cf. S. Germani, Rerum eccl. Contempl. la Migne, Pat. gr. T. XCVIII, p. 424.

⁴⁾ Cf. can. 32 al sinod. VI ecum.

Pânca, *ἀγρῶν*, constă de regulă din cinci prosoare, dintre cari pe patru se află semnul crucii cu cuvintele IC XC NI KA, în fiecare parte a crucii¹⁾, iară pe o prosoară se află sigilul cu numele prea sfinței Maicei Domnului. Deci zicând diaconul: „*Bindecuvintează stăpâne*” și făcând preotul începutul cu cuvintele: „*Bindecuvântat este Dumnezeuul nostru totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor*”, ia în mână stânga, o prosoară cu sigilul IC XC NI KA., iară în mână dreaptă lanca sau copia și o infinge aceasta în prosoară, și anume deasupra sigilului ei în forma crucii de trei ori, zicând cuvintele: „*Intru pomenirea Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Isus Christos*”. Cu aceste cuvinte preotul exprimă, că prosoara ce o are în mână este menită conform poruncei lui Isus Christos, ca să se aducă sacrificiu lui Dumnezeu, întru amintirea patimilor și morții Mântuitorului²⁾. Deci ține preotul cu copia în cele patru cornuri ale acestei prosoare pe lângă sigilul ei, spre a scoate din ea agnetul sau mielul, zicând la fiecare corn, când infinge copia, cuvinte, cu cari se prezice sacrificiul mântuitor al lui Christos. Înfigând copia și tăind în cornul despre dreapta sigilului prosoarei, zice preotul cuvintele: „*Că o caie spre junghiere s'a adus*” și tăind apoi în cornul despre stânga sigilului, zice: „*Și ca un miel nevinovat fără de glas împotriva celui ce-l tunde pe dânsul, așa nu și-a deschis gura sa*”. Cu aceste cuvinte ale profetului³⁾ se înscamnă blândetea și îndelunga răbdare a Mântuitorului. Tăind preotul în cornul de sus al sigilului prosoarei, zice: „*Intru umilinta lui judecata lui s'a ridicat*”, adecă el cu umilintă a primit judecată nedreaptă, fiind condamnat la moarte pe cruce: iară tăind preotul în cornul de jos al sigilului prosoarei, zice: „*Iară neamul lui cine-l va spune*”⁴⁾, adecă ce minte omul

¹⁾ Sigilul pe aceste prosoare are forma aceasta:

Cuvintele *Ἰησοῦς Χριστός* „Isus Christos învinge” și le în lătură bisericii preavadată Constantin cel Mare, ca inscripție pe trei cruce, care erau înscrite în Constantinopol. (Cf. Nicol. Bulgaria in I. A. Daniel, *Cesix liturgicus eccl. univ.* T. IV. Lipsiae 1853. p. 383)

²⁾ Cf. Nicolae Cabasilas *Liturgiae Exposit.* la Migne, *Patr. gr. I* CL. p. 383

³⁾ Isai 53, 7-8.

⁴⁾ Isai 53, 8.

nească poate explica coborîrea sau purcederea lui Christos cea mai înainte de veci, din sânurile Părintelui ceresc și nașterea lui cea fără de sămânță, din Maica fecioară. Des-părțindu-se astfel partea cea moale a prosforei, cu semnul sigilului, de întreaga prosforă, infixe acumă preotul copia de la ună despre partea dreaptă a prosforei și ridică partea prosforei însemnată cu sigilul și despărțită de prosfora întreagă, care parte se numește miel, *ἀρνίον*, *арнеиъ*, adică mielul lui Dumnezeu, cel ce ridică păcatele lumii ¹⁾, zicând cuvintele: „Că s'a luat de pe pământ viața lui ²⁾, adică, că viața cea pământească a lui Christos s'a curmat în mod violent.

Acumă se pune agnelul pe disc cu fața în jos, și zicând diaconul: „Sacrifică stăpâne”, zice preotul, junghiindu-l sau tăindu-l prin mijloc cruciș: „Sacrifică-se mielul lui Dumnezeu, cel ce ridică păcatul lumii pentru viața și pentru mântuirea lumii”. Cu această junghiare se prepară sf. agnel pentru sfârmarca, care se face înainte de împărțășire la liturghia credincioșilor după pronunțarea cuvintelor: „Sfintele sfintilor”. Așisderea se inchipuiește prin această junghiare și prin sfârmarca, patimile și moartea lui Isus Christos de pe cruce și sacrificiul lui adus pe aceasta ³⁾. În urmă se întoarce sf. agnel pe disc cu fața în sus, și zicând diaconul: „Impunge stăpâne”, preotul îl impunge cu copia despre partea dreaptă, unde este scris numele Isus, zicând: „Și unul din ostași cu sulita coasta lui a impuns”. Deci luând diaconul în mâna dreaptă vasul cu vin și în stânga vasul cu apă și turnând în potir deodată vin și apă, spre a inchipui sângele și apa, ce au curs din coasta Mântuitorului, continuă preotul a zice cuvintele: „Și îndată a ieșit sânge și apă și cel ce a văzut a mărturisit și adevărată este mărturisirea lui” ⁴⁾. Apoi îndemnând diaconul la binecuvântarea sf. amestecături cu cuvintele: „Binecuvântă stăpâne sf. amestecare” și binecuvântând preotul potirul, zice: „Binecuvântată este amestecarea sfintelor tale, totdeauna acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.”

¹⁾ Ioan 1. 29.

²⁾ Isai 53. 8.

³⁾ Cf. Nicol. Cabasil, *Liturghic Exposit. la Migne. Pat. gr. I. Cl. p. 385.*

⁴⁾ Ioan 19. 34-35.

După ce preotul în acest mod a preparat materia necesară pentru lucrarea cea sfântă, ia în mână a doua prosforă cu sigilul numelui Maicii Domnului și scoate din ea o parte întru onoarea și pomenirea prea binecuvântatei, măritei, stăpânei noastre Născătoare de Dumnezeu și pururea fecioarei Maria, punându-o de dreapta sfântului Agnel, aproape de mijlocul lui, cu cuvintele: „De lașă a statut împărăteasa mureșată” ¹⁾, căci precum după cuvântul prorocului, șade Maica Domnului, în cer, de dreapta lui Dumnezeu, bucurându-se de privirea măririi lui; așa și pe pământ se pune la lucrarea cea sfântă misterioasă a Fiului ei, partea ei în partea dreaptă a sf. agnel, căci ea, organul economiei dumnezeiești pentru mântuirea noastră și rădăcina marelui sacrificiu, ia mai multă mărire și strălucire decât alți sfinți dela cel ce s'a intrupat dintr'însa, și întrecând în mărire pe toți sfinții, e și mai aproape de Dumnezeu ²⁾. Și deoarece, după cuvintele bisericești, rugăciunile Maicii mult pot înaintea stăpânului cerească, pentru aceea se roagă preotul, ca pentru rugăciunile ei să primiască Dumnezeu sacrificiul adus întru sanctuarul său cel mai pe sus de ceruri.

Apoi ia preotul a treia prosforă cu sigilul IC. XC. NI. KA. și scoate din ea tot câte o părticică în amintirea profetului Ioan, a celorlalți profeti, a apostolilor, a marilor învățători ai lumii și ierarhi, a martirilor și a martirelor, a preacuvioșilor părinți și maice, a sfinților fără de arginși, a sfinților dumnezeieștilor părinți Ioachim și Anna și a tuturor sfinților ³⁾ și a sfântului, a cărui liturghie se săvârșește, la un loc nouă părticele, punându-le în laturea stângă a sf. agnel în trei rânduri, câte trei părticele în fiecarele rând, după chipul celor nouă cele ale ierarhiei cerești, căci după cum

¹⁾ Ps. 45, 9.

²⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacra Liturgia c. 94 în *Patrologia Graeca*, Patr. gr. T. CLV. p. 284.

³⁾ Ἐξ ἁποστόλων δὲ, ἐκ προφητῶν ἑτάρας τῆς ἐκκλησίας μερίδας ἑξήκων, ἀναγιγνωσκόμενα ἐν τῇ ἁγία λειτουργίᾳ ἑξ ἑκάστης τῶν ἑτάρων ἁπλοῦς προσημειώσασθαι καὶ εὐχῆσαι, Symeon. Thessalonic, Ibid. p. 280.

zice autorul opului „Despre ierarhia bisericească”, ierarhia bisericească este imitațiunea ierarhiei cerești¹⁾.

Simcon Tesalonicheanul zice în privința aceasta: Părticelele sfântilor sunt puse în locul sfântilor înșiși, aducându-se în memoria și amintirea lor și spre mântuirea noastră. Căci sfinții așisderea iau parte la misterul cel intricoșat, ca împreună nevoitori ai lui Christos... Iară părticelele aceste nu se prefac în corpul Domnului sau în corpurile sfinților, ci ele sunt numai daruri și sacrificii... aduse lui pe numele lor, ca și se sfințesc prin lucrarea misterilor, prin împreunare și împărtășire și dând slăvime și aceluia, pentru cari se aduc²⁾.

Deci la preotul a *patra prostoră* cu sigilul IC. XC. NI. KA. și scoate din ea părticele pentru sănătatea și mântuirea celor vii, și anume se roagă preotul, ca să pomeniască Dumnezeu episcopia dreptcredincioasă, pe prea sfințiși patriarhi, pe mitropolitul sau episcopul diecesan³⁾, pe onorata preotie și întru Christos diaconie, preoți, diaconi și pe toți frații, pe cari i-au chemat Dumnezeu la împărtășirea sa; mai departe se roagă preotul, ca Dumnezeu să pomeniască pe prea înălțatul regelui nostru, pe împărăția noastră și casa domnitoare; așisderea se roagă preotul, ca Dumnezeu să pomeniască pe citorii și binefăcătorii bisericești, pe părinți și frați noștri; apoi se roagă preotul, ca Dumnezeu să primiască sacrificiul prezent pentru iertarea păcatelor a tuturor fraților întru Christos, pentru tot sufletul creștinesc năcăjit și dosădit carele are lipsă de mila și ajutorul lui Dumnezeu, pentru apărarea țării, în care locuim și a celor ce viețuiesc în ea ș. m. d.; în fine se roagă preotul anume pentru cei ce va voi, vii sau morți, și indeosebi, pentru cei ce ni-au poruncit nouă să ne rugăm pentru dânșii și pentru cei increzuți îngrijiri noastre sufletești. Părticelele scoase la fiecare nume se pun în șir mai jos de sfântul agneț.

În urmă, la preotul a *cincia prostoră* cu sigilul IC. XC. NI. KA. și scoate din ea părticele pentru iertarea păcatelor celor morți, și anume în rândul, precum s'au scos

¹⁾ Cf. Pseudo-Dionys. Areop. De eccl. Hierarchia c. II. § 2 (Migne, Pat. gr. T. III. p. 372).

²⁾ Symcon. Thessal. Ibid. p. 281.

³⁾ Preotul este dator a pomeni și pe arhierul, care l-a hirotonit, carele, dacă este în viață, vine aici la rând, iară dacă este mort, la rândul său între cei morți.

pentru cei vii, luând la amintirea fiecărui nume câte o părticeică și punându-o în rând nou după cel de mai înainte și zicând și rugăciunea: „Pentru pomenirea și iertarea păcatelor tuturor celor în veci adormiți întru bună credință, a strămoșilor, a moșilor, a părinților, a maicelor, a fraților, a surorilor, a fiilor și a fiicelor” ș. m. d. termină lucrarea la această proșforă cu cuvintele: „Și pe toți, cari întru nădejdea învierii și a vieții de veci, pe cei ce cu împărtășirea ta au adormit dreptcredincioșii părinți și frații noștri, pomenește-i iubitorule de oameni, Doamne”¹⁾.

Apoi luând preotul din a patra proșforă o părticeică și zicând: „Pomenește Doamne după mulțimea îndurărilor tale și a mea nevrednicie și iartă-mi mie tot păcatul cel de voie și fără de voie . . .” o pune în mijlocul rândului celui dintâi al părticelelor scoase pentru cei vii. Părticecelele puse în acest mod pe disc pe lângă agnel, înfățișează biserica cea triumfătoare și cea luptătoare, care, teată, are unul și acelaș cap, pe Isus Christos.

După punerea părticelelor, binecuvântând preotul tămâia cu cuvintele: „Tămâie îți aducem, Christoase, întru miros de bună mireasmă spirituală, care primindu-o întru altarul tău cel mai pe sus de ceruri, trimite-ni nouă darul prea sfântului tău Duh”, tămâiază steaua și o pune deasupra sf. pâni, zicând: „Și viind steaua a stătut deasupra unde era pruncul”²⁾. El o face aceasta, ca nimene să nu se atingă de sf. pâne și pentruca să se închipuiască acea stea minunată, care i-a condus pe magi la iesle în Vithlem. Apoi zicând diaconul: „Domnului să ne rugăm” și tămâind preotul acoperământul cel dintâi, acopere sf. pâne dimpreună cu discul, zicând: „Domnul s'a împărățit, întru podoabă s'a îmbrăcat . . .”³⁾. Deci tămâiază preotul în acelaș mod al doilea acoperământ și acoperind sf. potir, zice: „Acoperit-a cerurile bunătatea ta Christoase, și de lauda ta este plin tot pământul”⁴⁾. Și în urmă tămâiază și al treilea acoperământ și acoperind cu dânsul discul și

¹⁾ Cf. Symeon Thessal., Ibid. p. 284.

²⁾ Mat. 2, 9.

³⁾ Ps. 93, 1—5.

⁴⁾ Habac. 3, 3 cu adăușul: Χριστι.

potirul, zice: „Acopere-ne pe noi cu acoperământul aripelor tale” ș. m. d. ¹⁾). Aceasta însă se face din precauțiune, ca să nu cadă nemica în sf. potir, precum și spre a indica, că Christos din începuturile vieții sale a avut puterea dumnezeirii ascunsă sub învălitura corpului său ²⁾. În fine tămâiază preotul darurile puse înainte, zicând de trei ori: „Bine ești cuvântat Dumnezeu nostru, carele bine ai voit așa, mărire ție”, cu care tămâiere se aduce lui Dumnezeu preamărire și mulțămită, că a binevoit a trimite pe unul născut Fiul său, carele întrupându-se s'a răstignit pe cruce drept răscumpărare pentru neamul omenesc. Apoi închinându-se preotul și diaconul de trei ori, zice acesta din urmă: „Pentru punerea înainte a onoratelor daruri, Domnului să ne rugăm”, iară preotul zice rugăciunea punerii înainte, cerând în ea, ca Dumnezeu să binecuvinteze această punere înainte, să o primiască întru altarul său cel mai pe sus de ceruri, să pomeniască pe cei ce au adus-o și pe cei pentru cari s'a dus, păzind pe toți neosândiți întru sfințita lucrare a dumnezeieștilor sacramente. Cu această rugăciune preotul nu aduce sfintele daruri ca sacrificiu, ci numai le binecuvântă și le meneste pentru sfânta lucrare. În fine face preotul apolisul, amintind întru dânsul pe sf. Ioan Gură-de-aur, dacă se săvârșește liturghia acestui sfânt. După apolis sau otpust, tămâiază diaconul proscomidiarul și sf. masă împrejur cruciș, zicând la tămâierea acestei de pe urmă: „În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul ca un Dumnezeu, în rai cu tâlharul și pe scaun ai fost cu Tatăl și cu Duhul sfânt, toate umplându-le, cel ce ești nescris împrejur”. Acest tropar se zice la tămâierea mesei, pentrucă după sf. părinți, înscămină sf. masă mai ales mormântul Mântuitorului și scaunul sublim al împărăției lui dimpreună cu Tatăl și cu Duhul sfânt ³⁾.

¹⁾ Ps. 17, v. 9.

²⁾ Καὶ ταῦτα λέγει, καὶ καλύπτει τὰ δώρα, ἐν ἄρτου ἀγλῶναι καὶ τὸ κροτήριον, αἰτίαις τιμίαις, καὶ θημιᾷ πανευχόθεν. Καὶ γὰρ συνικολόπηται μὲν τῶς ὕ, τοῦ περιελαμβανοῦ Θεοῦ δυνάμει, ἵνα τὸ κροτῆριον τῶν θαυμαμάτων, καὶ τῆς ἐξ αἰμάτων ποσότητος, Nicol. Cabasil., Ibid., p. 389.

³⁾ Cf. Symeon Thessalonic., Ibid. p. 292.

Apoi diaconul tămăiaza altarul și toată biserică, zicând psalmul 50. Cu tămăiere aduc sfinții servitori lui Dumnezeu onoarea cuvenită și arată, că ei lucrează dimpreună cu Duhul sfânt și că prin această lucrare se revarsă darul Duhului sfânt asupra lumii întregi ¹⁾.

În această parte a liturghiei, preotul preparând materia pentru sf. euharistică, amintește căleva profesii și preinchipuire ce se raporta la moartea Mântuitorului. Așisderea amintește preotul aici toată biserică, cerească și pământească, rugându-se nu numai pentru creștinii cei vii, ei și pentru cei răpăsuși. Aceasta să îndemne pe creștinii prezenți, de a cugeta la cauza morții lui Isus Christos, la profesiiile, cu cari s'a întărit speranța mântuirii neamului omenesc, și să mulțămiască lui Dumnezeu, că ne-a învrednicit a vieții în așezământul cel nou al legii. Așisderea să împreună creștinii rugăciunile lor cu cele ale preotului, solicitând la sfinții lui Dumnezeu, ca cu rugăciunile lor și noi asemenea lor să ne facem demni a termina călătoria pământească în credința cea adevărată, în pocăință și în fapte bune, și astfel ca și ei a câștiga moștenirea împărăției eterne.

§ 163. Rânduiala liturghiei chemașilor sau a catchumenilor.

Înainte de a începe liturghia chemașilor, pășește preotul și diaconul înaintea sf. mese și zic, ridicând mânilor în sus, de trei ori rugăciunea: „*Împărate ceresc, Mângâietorule, Duhul adevărului, carele pretutindeni ești . . .*” pentru ca cu venirea Duhului sfânt să devină ei apți pentru săvârșirea demnă a lucrării sfinte. După chemarea Duhului sfânt, preamăresc sfinții servitori pe Dumnezeu, cu cântarea îngerească: „*Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu, și pe pământ pace, și între oameni bună voire*”, rostindu-o de două ori și amintind prin ea întruparea binevoitoare a lui Dumnezeu pe pământ pentru mântuirea neamului omenesc, și în urma zic odată cuvintele psalmistului: „*Doamne, buzele mele vei deschide și gura mea va vesti lauda ta*” ²⁾). Apoi sărută

¹⁾ Cf. Вениаминъ, Новая Скрижаль, 1870, p. 184.

²⁾ Ps. 50, 17.

preotul sf. evanghelie, iară diaconul sf. masă. Sf. evanghelie ce totdeauna stă în mijlocul sf. mese, înfățișează pe Isus Christos împăratul. Pentru aceea, pășind preotul la sf. masă, dă onoare lui Christos prin sărutarea evangheliei, iară diaconul, cunoscând chemarea sa mai inferioară, se mulțamește numai cu atingere de sf. masă¹⁾.

Acuma pleacă diaconul capul înaintea preotului drept semn de ascultare la lucrarea sfântă, ce voiește să o înceapă, și zice: „*Timp este de a face Domnului, binecuvintează stăpâne sfinte*”. Cuvântul „a face” e luat dela cuvintele exprimate de însuș Christos la așezarea sacramentului euharistiei: „*Aceasta să faceți întru amintirea mea*”²⁾. Diaconul, cunoscând mărirea lui Dumnezeu deoparte și neputința și nedemnitățile sa de altă parte, spre a putea împlini serviciul său cum se cuvine, cere dela preot binecuvântare. Iar preotul îl binecuvântă zicând: „*Binecuvântat este Dumnezeul nostru totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor*”. Deci zicând diaconul: „*Reagă-te pentru mine stăpâne sfinte*”, răspunde preotul: „*Să îndrepteze Domnul pașii tăi spre tot lucrul bun*”; și în urmă zicând diaconul: „*Pomeneste-mă stăpâne sfinte*”, răspunde preotul: „*Să te pomeniască Domnul Dumnezeu întru împărăția sa, totdeauna acum și pururea . . .*”. Deșteptat prin această binecuvântare și aceste rugăciuni ale preotului, iese diaconul din altar și stând la locul corespunzător, în dreptul ușelor împărătești, exclamă cu voce ridicată: „*Binecuvintează stăpâne*”³⁾. Iar preotul luând evanghelia în amândouă mâinile

¹⁾ В е н и я н н а, Новая Скрижаль, р. 188.

²⁾ Luca 22, 19.

³⁾ Ἐπίσκοπος, ἑπισκοπία. Cu cuvântul ἐπισκοπία se înseamnă în general toată persoana investită cu putere și stăpânire, în urma căreia această persoană conduce și dăruiește pe alții (I. Petr. 2, 18; I. Tim. 6, 1). Cu această expresiune se înseamnă însuș Dumnezeu, care stăpânește toate făpturile (Fapt. ap. 4, 24), și Christos, care are toată puterea în cer și pe pământ. Și fiindcă presbiterii și episcopii sunt în biserica investiti de însuș Isus Christos, cu puterea de a lucra cele sfinte și a conduce biserica lui, apoi acuma din timpurile cele vechi se numesc și stăpâni, însă nu în înțelesul politic, ca asuprașterii ai omenirii și ca unii, cari ar mărgini libertatea omenirii, ci ca cei ce urmând legii lui Christos și așezămintelor lui, mai vârtos apără pe credincioși de adevărată sclăvie și degradare a neamului omenesc, făcându-i prin conducerea lor, din filii ai mântuirii, (Efes. 2, 3 și 5, 8) filii ai lui Dumnezeu (Ioan. 1, 12; I. Cor. 7, 22), ne-am ales, preoște împărătească, națiune sfântă, popor al iano-

și făcând cu dânsa semnul crucii, zice așîșderea cu voce ridicată : „*Binecuvântată este împărăția Tatălui, și a Fiului, și a sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor*”. Preotul face cruce cu sf. evangheliu, nu numai pentru ca creștinii religioși să se deprindă a începe tot lucrul mai însemnat cu facerea crucii, ci și ca să însemne, că această lucrare sfântă o va săvârși conform poruncii Mântuitorului întru amintirea mulțămitoare a vieții Mântuitorului, a faptelor și a morții lui de pe cruce, cari toate cuprinde și le vesteste evanghelia ¹⁾).

Însemnându-se poporul la preamărirea din partea preotului, a unui Dumnezeu în treime cu semnul crucii și închinându-se, strana răspunde : *Amin, adecă : Așa să fie*. Apoi intonează diaconul ectenia cea mare, aceeaș ce se cetește la începutul Vecerniei și al Utreniei și prin care se deșteaptă poporul la rugăciune, arătându-i-se totodată, că liturghia nu este numai amintirea faptelor lui Christos, ci și rugăciune de cerere pentru felurite necesități omenești. Ectenia cea mare se incheie cu ecfonisul : „*Că fie ți se cuvine toată mărirea, cinstea și închinăciunea, Tatălui . . .*”.

După ectenia cea mare, se cântă antifioanele, cari mărturisesc și preamăresc numele lui Dumnezeu sau arată ori lămuresc puterea și însemnătatea sărbătorii și imploră pentru cei prezenți darul mântuirii, căci, precum zice sf. Ioan Chrisostom ²⁾, Duhul sfânt se pogoară peste noi, nu

ini (fl. Petr. 2. 9). În acest înțeles și diaconul numește pe presviter la lucrarea cea sfântă *παππῶν*, *δασσοῦς* și în acelaș înțeles se numește la această lucrare cu acest nume și episcopul.

1) Despre preamărirea lui Dumnezeu în treime zice patriarhul Gherman : „*Τι εἶν τὸ τρίτῳ ἐπισημαῖς τοῦ Θεοῦ καὶ οὐ τὸ ἐνιαῖον ; Ὅθ γάρ „Ἐξομολογῆς Θεῶν” ἢ „Ἐξομολογῆς τοῦ Θεοῦ βασιλεία . . .” ἀλλὰ τοῖς προσώποις διτρημένοις. „Ἐξομολογῆς ἢ βασιλεία, φησὶ, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.” ὅτι διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τοῦ Κυρίου κινήσεως, ἤμαθον αἱ ἀνθρώποι ὡς εἴη τρία πρόσωπα ὁ Θεὸς. Ταύτης δι τῆς ἐκκλησιαστικῆς τοῦ Κυρίου μεταστροφῆς ἐστὶ τὰ τελευτάμενα ἴδεν ἐν τοῖς προσημοῖς αὐτῶν ἴδεν πρόλαμπτον καὶ κηρύττεσθαι τὴν Τριάδα. Καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν δυνάμεων διαβάσεται ὁ Θεὸς τρεῖς ἄριστοις, καὶ ὑπὸ ἀνθρώπων ἢ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ εὐλογεῖται, ὡς δυνάμεις θεοῦ τρεῖς εἰς ἄλλη ἐκκλησιάζει, καὶ ἕως ἐκκλησιάζονται (Ghermani Reum ecclesial. Contempl. la Migne, Patr. gr. T. XCVIII. p. 402).*

2) Ioannes Chrysostomus, Hom. 3. in epist. ad Ephes. c. 1 (Migne, Patr. gr. T. LXII. p. 24).

numai prin sf. sacrament ce se lucrează aici, ci și prin rugăciunile aduse. Antifoanele se cântă la liturghie în trei des-părțiri, în onoarea sf. treimi și sunt de felurii fel, după diversitatea timpului liturgic, și anume sunt 1. antifoane de toate zilele, 2. antifoane ale învierii și 3. antifoane la sărbători mari domnești.

Antifonul cel dintâi de toate zilele e următorul: „Bine e a se mărturisi Domnului și a cânta numelui tău, Prea înalte. A vesti demnitatea îndurarea ta și adevărul tău în toată noaptea. Că drept este Domnul Dumnezeu nostru și nu e nedreptate întru dânsul¹⁾. După fiecare din aceste versuri se cântă: „Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu Mântuitorule mântuiește-ne pe noi. Mărire și Acum. Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu ș. c. l. Al doilea antifon de toate zilele sună: „Domnul s'a împărțit, întru nevoie s'a îmbrăcat, îmbrăcatu-s'a Domnul întru putere și s'a încans. Pentru că a întărit lumea, care nu se va clăti. Mărturiile tale s'au incredințat foarte, casei tale se cuvine sfințenie, Doamne, întru lungime de zile”²⁾. După fiecare din aceste versuri se cântă: „Pentru rugăciunile sfinților tăi, Mântuitorule, mântuiește-ne pe noi”. Mărire și Acum. Unule născut Fiule și cuvântul lui Dumnezeu, cel ce ești fără de moarte, și ai voit pentru mântuirea noastră a te intrupa din sf. Născătoare de Dumnezeu și pururea fecioară Maria, carele neschimbat te-ai intrupat și răstignindu-te Christoase Dumnezeule cu moarte moartea ai călcat. Unul fiind din sf. treime, împreună mărit cu Tatăl și cu Duhul sfânt, mântuiește-ne pe noi”. Al treilea antifon de toate zilele e acesta: „Veniți să ne bucurăm Domnului și să strigăm lui Dumnezeu, Mântuitorului nostru. Să întinimăm fața lui întru mărturisire și în psalmi să strigăm lui. Că Dumnezeu mare e Domnul, și împărat mare peste tot pământul. Că în mâna lui sunt marginile pământului și înălțările munților sunt ale lui. Că a lui e marea și el o a făcut pe ea, și uscatul brau zidit mâinile lui”³⁾. Fiecare din aceste versuri se însoțește de cântarea: „Mântuiește-ne pe noi, Fiule al lui Dumnezeu, carele ești minunat între sfinți, cei ce-și cântăm ție, Alleluia”.

Versurile antifoanelor sunt luate din psalmi și anume la antifonul întâi din psalmul 91, versul 1, 2 și 15, la antifonul al doilea din psalmul 92, versul 1, 2 și 5 și la antifonul al treilea din psalmul 94, versul 1 până la al 6. La versurile Testamentului vechiu, se adaug cântări din

¹⁾ Ps. 91, 1-2 și 15.

²⁾ Ps. 92, 1-2, 5.

³⁾ Ps. 94, 1-6.

Testamentul nou, pentruca astfel să se împreune Testamentul vechiu cu cel nou, înfățișând o comunitate de oameni, cari, cu laude comune, preamăresc și vestesc mărire, puterea și îndurarea lui Dumnezeu.

Toată serbarea sf. liturghii, din început până la fine, înfățișează ideea și faptul mântuirii neamului omenesc și de aceea și toate actele sf. liturghii la un loc și fiecarele act indeosebi, contribuie sau adaugă la compunerea întregului și are oarecare însemnare. Și fiindcă sf. liturghie înfățișează toate faptele lui Christos, arătarea lui pe pământ, moartea, învierea și înălțarea lui la cer, pentru aceea înfățișează cele ce se fac la începutul sf. liturghii faptele ce le-a plinit Isus înaintea morții sale, adecă venirea, arătarea, învățătura și minunile lui, iară cele ce se fac în urmarea ulterioară a sf. liturghii, înfățișează moartea, învierea și înălțarea lui Christos la cer¹⁾. Pentru aceea psalmii cari se cântă la începutul serbării sf. liturghii înseamnă timpul cel dintâi al intrupării lui Christos; iară cele ce li urmează lor, adecă lecțiunile sfintelor scripturi, înseamnă aceea, ce a urmat mai târziu²⁾.

Îndeosebi antifonul întâi recomandă și invită la preamărirea și mărturisirea numelui celui Preainalt și a îndurării și dreptății lui Dumnezeu Tatălui și a Fiului și e începutul sau exordiuul celor ce urmează³⁾. Antifonul al doilea laudă împărăția, frumusețea și puterea Fiului lui Dumnezeu, însemnându-se cu acestea începuturile vieții lui Isus Christos pe pământ, când adecă Isus Christos era acuma în lume, însă lumea nu-l cunoștea încă, timpul înainte de Ioan, pe când încă nu era aprinsă lumina⁴⁾. Imnul: „*Unule născut Fiule și cuvântul lui Dumnezeu . . .*” arată, că intruparea Mântuitorului s'a realizat acuma, constatându-se prin ea

1) Cf. Nicol. Cabasila, l. c. ibid. p. 404.

2) "Ὅθεν οἱ φάροι, ὡς αἱ ἐν προφήτοις τοῦ μυσταγωγίας ἠλόμασι, τὸν Χριστὸν ὑπονοοῦσι, σημαίνουσι: τὸ δὲ μετὰ τοῦτων, οἷοι τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἀναγνώσεις, καὶ τὸ ἄλλο, τὸ ἱερόν. Καὶ μὴ ὅλη, εἰς εἰς αἰῶνας ἢ αἰτία τῶν φάτωρδιῶν, καὶ τῶν Γραφῶν ἐπιμαθητῶν εἰς ἐξοὺς τὰ μυστήρια, καὶ παρασκευάζει ἅλι' ὅθλιον κοίτης: καὶ τοῦτο καὶ εἰς δὲσπῶναι, καὶ τὰ αἰνά καὶ τοῦς πιστοῦς ἀγιάζει, καὶ τῆν αἰωνοῦσιν σημαίνει. Nicolai Cabasilae Liturg. Expos. la Migne, Patr. gr. T. Cl. p. 404.

3) Cf. Nicol. Cabasilae, l. c. ibid. p. 405.

4) Cf. Nicol. Cabasilae, l. c. ibid. p. 407.

adevărul profesiilor relative la întruparea lui Isus Christos și impunându-se așazicând, sigilul realității. Îndeosebi, acest imn înseamnă timpul, când s'a botezat Isus Christos în Iordan și când glasul Părintelui ceresc a mărturisit lămurit și adev., că acesta e Fiul lui cel iubit, unul fiind din sf. treime. Acest imn să-l fi compus împăratul Iustinian cel Mare ¹⁾, carele zidind în anii 530—537 biserica marea din Constantinopol numita de dânsul „Σοφία τοῦ Θεοῦ” l'a predat bisericii, ca să se cânte în timpul sf. liturghii în onoarea unui născut Fiului lui Dumnezeu, carele neschimbat s'a întrupat din sf. Născătoare de Dumnezeu și pururea fecioară Maria, în contra cresului lui Nestorie, care învăța că Maica lui Dumnezeu nu se cuvine să se numească Născătoare de Dumnezeu, ci născătoarea lui Christos, ca și când ar fi născut numai om și nu Dumnezeu-om, o învățătură, care la al 3-lea sinod ecumenic, din Efes, s'a pus sub anatemă ²⁾.

La al treilea antifon se cântă acel psalm, cu care, având profetul în vedere arătarea lui Christos, provoacă pre oameni la bucurie intru Domnul și la preamărirea lui ³⁾.

În timpul cântării antifonului întâi cetește preotul în taină rugăciunea: „Doamne, Dumnezeu nostru, a cărui stăpânire este neasemănată . . .”, în care cere, ca Dumnezeu, după bună îndurarea sa, să caute spre noi și spre sf. biserică sa, și să facă cu noi și cu cei ce se roagă dimpreună cu noi, milele sale cele hogate și îndurările sale. Iară după terminarea antifonului prim, zice diaconul ecclenia cea mică: „Iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm”, care se încheie cu ecclionisul, ce-l pronunță preotul: „Că a ta este stăpânirea,

¹⁾ Cf. Georgii Cedreni Historiarum Compendium la I. P. Migne Patr. gr. T. CXXI. p. 709 și I. Goar, l. c. p. 124.

²⁾ Ἐνίοι δὲ λέγουσι, ὅτι τὸ αὐτὸ τροπάριον ἐκπεφώνηται παρὰ τοῦ τῆς θείας λέξης βασιλέως Ἰουστινιανοῦ, ἀφ' οὗ καὶ αὐτὸ τοῖς σομβόλοις τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἐπιρροῦται. Οὗτος γὰρ φησὶν, ὁ γεννηθεὶς, ὁ μονογετὴς Πῦρ καὶ Λόγος προσημαρτισμένος παρὰ τὸν πατέρα, καταδεξάμενος διὰ τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν σαρκωθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου, ἀνθρώπου μετώστῃ τῆς θεότητος καὶ ἀσυγγύτου, εἰς ἵνα τῆς ἁγίας Τριάδος, ἰσότητος καὶ ἀσυστάτου: καταδεξάμενος, ὁ καὶ ἐν Τριτάτῳ ἕνωσιν ἐκπεφώνηται ὑπὸ τῶν κειμένων καὶ οὐρανίων Δυνάμεων. Ἀνεκροτήτως γὰρ καὶ ἀχωρητικῶς τοῖς πατρικαῖν κάλοις καταβῆς σεσημαρτῆται. Αὐτὸς οὖν ἵσχυι ὁ αὐτὸν ἑμαῖ. S. Germani Rerum eccl. Contemplatio la Migne, Patr. gr. T. XCIII. p. 404.

³⁾ Cf. Nicolai Cabasilae Liturgiae Expositio la Migne, Patr. gr. T. CL. p. 409.

și a lui cea împărăție și puterea și îndrăcirea, a Tatălui...” la care răspunde stana: „Amin”. Cântându-se antimenul al deslea, cerește preotul rugăciunea: „Domine, Dumnezeu nostru, mantuieste poporul tău și binecuvântează împărăția ta...”, după care dice din nou către cea mică, care se încheie cu extensul: „Ca bun și iubitor de oameni Dumnezeu ești...”. În timpul cântării antimenului al treilea cerește preotul rugăciunea: „Cel ce ne-ai dăruit nouă această rugămintă sf. Apost...”.

Terminând preotul rugăciunea, ce o zice în timpul cântării antimenului al treilea, se deschid ușile împărătești și cântându-se: „Marie Tatălui și Fiului și sf. Duh” face împreună cu diaconul intrarea cea mică (ἵερος εἰσόδου μικροῦ) sau intrarea cu evanghelia (ἵερος εἰσόδου μετὰ εὐαγγελίου).

Înălțarea acestor întări e următorul: După ce s-au încheiat preotul și diaconul de trei ori înălțarea sf. mase, la preotul și evanghelia, o dată diaconul și înălțându-l amândoi și mase, ies pe ușa cea deștie ἑξωθεν, deschizându-se înainte două lumânări aprinse. Venind la icoană cel mai mare din toate, își pleacă amândoi capetele. Deci începe diaconul: „Căntându și ne rugăm”, iar preotul începe în tână rugăciunea întări: „Stăpâne Domine Dumnezeul nostru, cel ce ai agreat la cerșii cerșii și oșile îngerele și ale arhanghelilor...”. După terminarea rugăciunii întări, arătând diaconul călări răsări cu mâna dreaptă, făcând împreună și stăru cu trei degete, începe călări preot: „Binecuvântarea stăpâne sf. întare”. Iară preotul, binecuvântând, începe: „Binecuvântarea care întareva stăpâne tău, răstărușina, aram și mântuire și în viața veștie, Amen”. După aceea dată diaconul binecuvântarea evanghelia, și o sună, sau netind în biserică aramă, o stăru preotul împărătești. Deci pleacă diaconul înainte și ușa, înălțându-se puțin evanghelia, și terminându-se cântarea la stăru, începe în via veștie: „Analeptismul, Căruș” („Σὺνταξις, ἱερός”). Acesta ține diaconul și preotul în afară, și punând diaconul evanghelia pe se mână, călări cântarea: „Venim să ne închinăm și să cinstim călări Christos, măntuirea noastră pe noi, Fiul lui Dumnezeu, cel ce este aștată în via stăru, pe cei ce-și cântăm pe. Amen”.

Această întare își are originea din timpurile cele III de biserică creștină. În biserică cea veche creștină, care — după modelul templului vechinului Testament — în afară două camere sau tinde, una în partea dreaptă și alta în partea stângă, care se mântărua porțile, ἑξωθεν. În una din aceste porți se depuneau vestimintele, călări și al

* Cântarea aceasta e cântată din biserică postmodernă 94, 9 și 105, 6.

Rugăciunea intrării : „*Stăpâne, Doamne Dumnezeu nostru, cea ce ai așezat în ceruri cetele și oștile ingerilor și ale arhanghelilor ș. m. d.*” compusă și predată bisericii de sf. Vasile cel Mare are înțelesul, că precum în ceruri stau înaintea tronului lui Dumnezeu cetele și oștile ingerilor și ale arhanghelilor, preamărind neîncetat pe Dumnezeu : astfel se roagă și preotul la intrare în altar, ca în cer, ca această intrare să fie însoțită de cetele ingerilor și ale arhanghelilor, cari la aducerea sacrificiului de laudă și de mulțămire să serviască dimpreună cu dânsul și dimpreună cu dânsul să preamărească bunătatea lui Dumnezeu. Deci presupunând preotul împlinirea acestei cereri, exprimă cuvintele : „*Binecuvântata să fie intrarea sfinților tăi*”, adică trimițând Dumnezeu la intrare în altar asupra servitorilor săi darul său, preotul să fie sprijinit de acesta întru aducerea rugăciunilor și laudelor sale. — Sărutarea sf. evanghelii înseamnă onoarea ce se arată lui Isus Christos și mulțămirea pentru descoperirea voiei dumnezeiești și pentru lucrarea mântuirii noastre. — Cuvintele : „*Înțelepciune. Drepti*” au fost întrebuintate în biserica veche creștină drept indemnare, ca frații, cari asistau la serviciul dumnezeiesc, să se ridice de pe locurile lor. Căci creștinii bisericii vechi în timpul unor acte ale serviciului dumnezeiesc aveau voie să șadă, dară când se apropia oarecarele act însemnat, d. e. celirea sf. evanghelii și a oarecăror rugăciuni, atunci exclama diaconul : „*Înțelepciune. Drepti*”¹⁾, aducând creștinilor aminte, că ei se află în fața înțelepciunii dumnezeiești și de aceea să se ridice de pe locurile lor și să steie drept, ascultând în această stare aceea ce avea să li se propună ori prin cuvinte ori prin acte bisericești simbolice²⁾. — În urmă deschiderea

1) Murawjew zice de cuvintele aceste : „Der Diakon erhebt das Evangelium und erinnert mit dem Rufe : „Weisheit“ an die in dem Altar enthaltenen Schätze desselben und mit dem anderen Rufe „Aufrecht“ an die Erhabenheit des Gottesdienstes, daß Alle in aufrechter, ehrerbietiger Stellung stehen, und weder sich setzen noch sich anlehnen sollen („Briefe über den Gottesdienst der morgenländischen Kirche“. Aus dem Russischen übersetzt von Dr. Edw. Muralt, Leipzig 1838, p. 13).

2) Nicolai Cabasila scrie despre înțelesul cuvintelor „Înțelepciune. Drepti”, următoarele : Ce este această provocare ? Cu ea să cere, ca cei ce se apropie de Dumnezeu și de misterele dumnezeiești să petreacă tura ele nu cu negrijă, ci cu luare aminte, cu diligență și cu toată reverența . . . și primul semn al acestei diligențe

ușelor împărătesii la intrarea cu evanghelia înseamnă, că intrarea în cer, îi e deschisă credincioșilor, prin venirea lui Isus Christos pe pământ.

După intrarea cu sf. evanghelie, se cântă la strană troparele și condacele. Precum prin evanghelie se înseamnă Christos, așa după arătarea evangheliei se cântă aceste imne spre a indica că învățătura lui Christos s'a realizat în viața sfinșilor lui Dumnezeu, și spre a arăta și sfinșilor onoare corespunzătoare ca implinitorilor învățăturai lui Dumnezeu.

Rugându-se preotul la Dumnezeu, ca cu intrarea lui în altar să intre într'una și sfinșii ingeri, preamărește biserică după această intrare pe Dumnezeu cel prea sfânt cu cântarea întreit sfântă, cu care îl preamărește și ingerii în cer, din care cauza se și numia cântarea aceasta în vechime „cântare îngerească” ὁμολογία ἁγγέλων, și „cântare heruvimică”, ἑρρουβιμικὸς ὕμνος. Însă mai înainte de a se începe această cântare își pleacă diaconul capul înaintea preotului și zice: „Binecuvintează stăpâne timpul întreit stinței cântării”. Când se începe la serviciul dumnezeesc oarecare act mai însemnat, diaconul vine la preot și cere dela dânsul binecuvântare, arătând prin această cerere dependența sa de

și reverență și ridicarea corpului, adică, ca la plinirea actelor sfinte credincioșii să ia parte nu stând, ci stând. Aceasta e pozițiunea celor ce se roagă, aceasta e pozițiunea servitorilor, ca și la pozițiunea domnilor lor sunt cu minte deșteptată, pentruca, după ce a primit porunca, să-o implinească cu strictețe. Noi, însă, suntem rugători ai lui Dumnezeu și servitori întru tot felul de servitute, și acesta e înțelesul acelor cuvinte. Și întreb: Ce e înțelepciunea? Concentrarea cugetărilor la mister, cu cari se începe a auzi și a vedea cele ce se fac și ce se zic, și cei ce sunt plini de credință să n'auă nici un amestec cu cele omenești. Aceasta e înțelepciunea creștinilor și aceasta înseamnă înțelepciunea, la care în multe locuri ale sacrificiului se provoacă credincioșii de preotul, adică încordarea cugetărilor. Așa ne admonem noi într'olaltă și ni aducem aminte, reținând cu un cuvânt în sufletele ascultătorilor încordata cugetare. Și e această aducere aminte necesară? Mare e tirania uitării, a împrăștierii, și nici o străduință nu cuprinde pe om mai adeseori și mai lesne decât aceasta. Și fiindcă e de fapt, ca la sf. mister și la toate cele ce se petrec la el să luăm parte cu cugetări încordate, — ca participarea noastră să nu fie zădărnice și să nu pierdem timpul degeaba — și fiindcă aceasta nu e ușor, pentru aceea e necesar, ca noi să ne deșertăm înspre și să fim cu țară, e necesară admonițiunea externă, ca să putem feri de greș deșerte mințile noastre necentenit hântuite de uitare. Nicolai Cabasilae Liturg. Exposit. ibid. p. 413.

preot și umilința sa față de dânsul și indicând într'una și începerea unui act nou și însemnat precum e și în cazul prezent ¹⁾. Deci binecuvântând preotul pe diacon zice acesta după terminarea cântării troparelor : „Domnului să ne rugăm”, iar preotul exclamă : „Că sfânt ești Dumnezeu nostru, și Tie mărire îți înălțăm, Tatălui și Fiului și sf. Duh, acum și pururea”, diaconul : „și în vecii vecilor”, și strana : „Amin”. La pronunțarea cuvintelor : „Și în vecii vecilor”, diaconul, ridicând orariul cu trei degete, se întoarce către popor, ca și când ar voi să proveace și pe popor ca și el să cânte cântarea întreit sfântă cu guri neînclate și în vecii vecilor ²⁾. Dându-se așadar cu această exclamare cântarea întreit sfântă, strana intonează : „Sfinte Dumnezeule, sfinte Tare, sfinte Fără de moarte, miluiește-ne pe noi” ³⁾.

Cântarea „St. Dumnezeule” se cântă aici de mai multe ori, pentrucă Serafimii cântă neînclat : „Sfânt, sfânt, sfânt”. Iar după ce s'a cântat ea de trei ori, se adaugă doxologia : „Mărire Tatălui și Fiului și sf. Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, Amin” spre a însemna, că această cântare se aduce întru mărire lui Dumnezeu în trei persoane ; apoi se cântă : „Sfinte fără de moarte miluiește-ne pe noi” și încă odată : „Sfinte Dumnezeule” întreg. Cântăreții cântând : „St. Dumnezeule”, preotul cetește cu voce înclată, rugăciunea : „Dumnezeule cel sfânt, care intru stinți odihnești . . .”, în care se roagă, ca Domnul, primind cântarea cea întreit sfântă, să ierte servilor săi tot păcatul, sfințindu-li sufletele și trupurile.

După cântarea : „Mărire Tatălui . . .” diaconul zice către preot : „Poruncește stăpâne”, și prin aceasta anunță el mergerea la scaunul cel de sus, iar preotul pășește către acesta, zicând : „Binecuvântat este cel ce vine în numele Domnului”, adică Christos cel promis prin prezicerile profeților la antifeane, după aceea arătat lumii la intrare cu evanghelia și în urmă în cântarea cea întreit sfântă, se în-

¹⁾ Вспоминаніи Новаго Сазанія, р. 172 și 200.

²⁾ Cf. Nicolai Cabasilae Liturgy. Exposit. ibid. p. 413.

³⁾ Despre originea și însemnătatea acestei cântări vezi § 98 al opusului de față p. 316.

fășează ca împărat și mijlocilor mergând spre a lua în stăpânire împărăția sa. Apoi diaconul zice: „*Binecuvintează pământul scaunul cel de sus*”, iar preotul stând înaintea și binecuvântând, zice: „*Binecuvântat ești pe scaunul mării împărăției Tale, cel ce șezi pe Heruvimi, totdeauna, acuta și pururea și în vecii vecilor, Amin*, și se suie la scaunul său, *θεσπερος ἱερόνος*, care este în laturea scaunului episcopului și cu o treaptă mai jos de acesta. Scaunul episcopului (*ἱερόνος καὶ ἱερόνου*) dimpreună cu cele ale presviterilor se numesc *ἱερόν τῶν ἱερόνων*.¹⁾

Întrebuintarea sintronurilor în biserică, datează din timpurile prime ale creștinismului. După Eusebie²⁾, Iacob, fratele Domnului și primul episcop al Ierusalimului, să fi avut în biserică, un loc separat de stat, pe care loc Eusebie îl numește tron. Așisderea și Marcu, primul episcop din Alexandria, să fi avut în biserică un loc separat de stat, pe care Grigorie dela Nazianz³⁾ așisderea îl numește tron. În Constituțiunile apostolice se prescrie acolo, unde e vorba de biserică, ca: „*În mijloc să fie așezat tronul episcopului și de amândouă părțile să sadă ceata preoșilor, iar diaconii să steie*”. Iar scaunele acestea se așezau cu scopul, ca episcopii, ca supraveghietori ai turmei lui Christos, să poată vedea în biserică pe credincioși și observa purtarea lor în timpul vestirii ori cetirii cuvântului dumnezeesc și a rugăciunilor și de altă parte să poată li văzuți ei de poporul ce lua parte la serviciul dumnezeesc⁴⁾.

Sintronul din altar inchipuiește catedra cea mai pe sus de ceruri a lui Christos, iar treptele de sub dânsul înseamnă rânduiala și starea fiecărui din arhieriei și din preoși⁵⁾. Arhiericul șezând pe sintron inchipuiește pe Christos sau mai vârtos șederea lui Christos de a dreapta Părintelui cerese, iar preoșii, cari șed dimpreună cu dânsul inchipuiesc pe apostoli.

¹⁾ Cf. Du-Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis, Lugdun 1688, p. 499.

²⁾ Eusebius, Hist. eccl. Lib. VII. c. 19 (Migne, Patr. gr. T. XX. p. 681).

³⁾ Gregor. Naz., Oratio 21. In laudem Athanasii Magn. (Migne, Patr. gr. T. XXXV. p. 1089).

⁴⁾ Cf. И. Дмитревскій, I. c. p. 162.

⁵⁾ Si nu e permis, ca să sadă pe aceste scaune altul cineva, nici chiar diaconii. Acestora li e desemnat alt loc, care se numește diaconic, unde li se cuvine a ședea: iar ipodiconii și lectorii stau din afară de altar, pe lângă soled, și din aceea se numește acest loc altarul lectorilor. (βήμα τῶν ἀναγινώσκων). Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacro Templo la Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 345.

După terminarea cântării întreit sfințe diaconul zice dinaintea uselor împărătești : „Să luăm aminte”, cu care cuvinte deșteaptă pe creștini la atențiune. Iar preotul cu lafa spre popor zice : „Pace tuturor”, invocând astfel asupra creștinilor pacea și binecuvântarea lui Dumnezeu. Se zice „Pace tuturor”, căci n'am avea nici un folos, dacă numai cu unii am avea pace, iar cu alții am fi în ceartă. Lectorul răspunde : „Si Duhului tău”, adecă dorește preotului aceeaș pace, ce el o imploră asupra credincioșilor. După răspunsul „Si Duhului tău” lectorul citește prochimenu¹⁾, care arată pe scurt ori în general cuprinsul, ideea, însemnarea cetirii următoare, și se ia mai ales din acei psalmi, cari cuprind preziceri despre Christos. Prochimenu se numește de aceea, căci el este pus înaintea unor versuri, ce urmează după dânsul²⁾. Diaconul zice mai departe : „Înțelepciune”³⁾, la care lectorul, stând în mijlocul bisericii, răspunde din care carte (Faptele apostolilor, ori Epistolele lui Paul, ori Epistolele catolice) va citi. Diaconul zice : „Să luăm aminte”, și lectorul citește Apostolul, adecă o pericopă determinată din Epistole sau Faptele apostolilor. În timpul cetirii poporul și diaconii stau, iar episcopul și presviterii șed în locurile amintite ale sintronului ca cei ce au darul apostolic de a învăța și a îndrepta.

După cetirea apostolului, preotul zice „Pace tie”, iar lectorul răspunde : „Si duhului tău” ; diaconul zice : „Înțelepciune” și corul cântă : *Alleluia*, care cuvânt înseamnă în general lauda lui Dumnezeu, iar aici prezența dumnezeiescului dar, care se revărsă prin cetirea sf. evanghelii, a cuvântului de viață dător al Fiului lui Dumnezeu⁴⁾. Apoi tămăiază diaconul toată biserica spre a însemna, că darul

¹⁾ Vezi § 108 al opuscu de față p. 344.

²⁾ Το προσχίματον ἔρχεται εὐθεία, τῆς εἰς ἀποστολῆν ἐκπορεύουσα, καὶ τῆς ἀποστολῆς εἰς τὸ βασιλικὸν Χριστὸς ἐκπορεύουσα, μετὰ τῆς ἀποστολῆς ἐκπορεύουσα καὶ βασιλικῆς ὁ προσχίματος εἰς τὸν Χριστὸν ἐκπορεύεται, καὶ εἰς τὸ εὐαγγέλιον ἔρχεται. Καὶ ὁ εὐαγγέλιος εἰς τὸν ἄνθρωπον ἔρχεται εὐθεία. Germani: *Herum ecccl. Contempl. ibid.* p. 412.

³⁾ *Sapientia*. Ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ ὁ ἄγγελος καὶ ἁγιωσύνη, ἐκπορεύεται εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὁ εὐαγγέλιος. Germani, *l. c.* ibid. p. 412.

⁴⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis *Expositio de divino Tempore* L. Migne, *Patr. gr.* T. CLV. p. 124.

gata, de a implini învățătura lui Christos vestită prin evanghelic. Strana răspunzând: „Și duhului tău”, diaconul anunță titlul evangheliei cu cuvintele: „Din sf. evanghelie a evanghelistului (cutare) cetire”. Deci zice preotul: „Să luăm aminte”, adică să-l auzim pe el însuși, și diaconul citește evanghelia.

Nicolai Cabasila scrie despre cetirea apostolului și a evangheliei: Ce scop are aici cetirea sfințelor scripturi? ... Ele ne prepară și ne curățesc înainte de sfințirea cea mare a misterilor. Iară dacă întrebăm despre însemnarea lor, ele înseamnă arătarea Domnului. ... și anume înseamnă ele arătarea mai perfectă, cu care a vorbit Domnul în public, arătându-se astfel nu numai cu acelea, ce a vorbit însuși, ci și cu acelea, cari le-a învățat pe apostoli să vorbească, trinițându-i la oile cele pierdute ale lui Ișraël. Deaceia se cetesc mai întâi căștile apostolice și se citește și evanghelia. De ce nu se citește mai întâi evanghelia? Căci acelea, cari se vorbesc de Domnul însuși sunt semnele arătării mai perfecte, decât acelea, cari se vorbesc de apostoli. ... Deci acelea, cari înseamnă arătarea perfectă a Domnului, se pun la urmă, pentru că mai bine să se arate în ele cele ce urmează¹⁾.

Evanghelia se citește, când liturghisește preotul singur, din ușele împărătești, iară liturghisind el cu diaconul, de pe amvon în mijlocul bisericii, pentru ca toși să poată auzi și să-și poată însemna acelea ce a vestit Mântuitorul. La cetirea evangheliei anume se aprind lumânări spre a însemna lumina adevărului evangelic, care a străbătut întunericul necredinței, în care se aflau popoarele înainte de venirea lui Isus, și care luminează și astăzi mintea noastră¹⁾. După cetirea evangheliei, preotul întâmpină pe diaconul cu cuvintele: „Pace fie celui ce binevestești (εὐαγγελισζόμενος)”, și cu

¹⁾ Cf. Nicolai Cabasilae Liturg. Exposit. ibid. p. 416.

¹⁾ Această datină, adică, de a aprinde anume lumânări la cetirea evangheliei era în un general acuma pe timpul sf. Ieronim. El zice în privința aceasta: „Nam et absque martyrum reliquiis per totas orientis ecclesias quando legendum est evangelium, accenduntur luminaria, iam sole rutilante; non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum laetitiae demonstrandum. Unde et virgines illae Evangelicae semper habent accensas lampadas suas (Matth. 25, 1 sq.). Et ad apostolos dicitur: Sint lucubae vestri praecincti, et lucernae ardentes in manibus vestris (Luc. 12, 35). Et de Ioanne Baptista: Ille erat lucerna ardens, et lucens (Ioannes 5, 35); ut sub typo luminis corporalis illa lux ostendatur, de qua in Psalterio legitur: Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine, et lumen semitis meis (Ps. 119, 105). Hieronymi) Liber contra Vigilantium la Migne, Patr. lat. T. XXII p. 361.

aceste cuvinte face deosebire între dânsul și între lectorul apostolului, cătră carele zice simplu: „*Pace fie*”. Iară strana, precum înainte, așa și după cetirea evangheliei, mărturisește în locul credincioșilor, că acela, pe care are să-l audă ori pe care l-a auzit, e într-adevăr înțelepciunea și cuvântul lui Dumnezeu și preamărește pe Dumnezeu, că i-a invrednicit a auzi învățăturile mântuitoare ale evangheliei, exclamând: „*Mărire fie, Doamne, mărire fie*”. Apoi vine diaconul până la sfintele uși, dă sf. evanghelie în mâinile preotului, care o sărută în semn de iubire și stimă a cuvântului dumnezeesc și apoi se închid sf. uși.

În biserica veche creștină, după cetirea apostolului, și a evangheliei urma din partea preoților sau a episcopilor învățătura cătră popor sau predica, și anume se așeza ca aici din cauza, ca cei chemați sau catehumenii să se învețe în credința creștină și ca cei credincioși să se prepare cu cuviință pentru aducerea sacrificiului și pentru împărtășire cu sf. euharistie. Dară după ce mulți începură a se aduna la biserică numai, spre a se indulci de frumuseța cuvântării și a-și satisface deșertei curiozități, părăsind apoi după cuvântate biserică¹⁾, începu a se ține cuvântarea la sfârșitul liturghiei cu atâtă mai vârtos, că, schimbându-se și disciplina relativă la catehumeni, mai târziu nu numai se permise tuturora, dară chiar se obligaseră toți a petrece în biserică până la sfârșitul liturghiei²⁾. — Învățătura creștină după exemplul lui Christos și al apostolilor, se împărtășește la serviciul dumnezeesc pentru aceea, că biserică este învățătoarea religioasă, și acest scop se realizează nu numai prin lucrarea celor sfinte, dară mai ales prin împărtășirea învățătorei creștine, și că în timpul servirii dumnezeesti în biserică inimele creștinilor prin solemnitatea și frumuseța cultului se fac mai capabile pentru primirea învățăturilor creștine³⁾.

¹⁾ Despre aceasta se plânge acumă sf. Ioan Chrisostom în cuvântarea a VII despre occhioasa natură a lui Dumnezeu etc. (Migne, Patr. gr. T. XLVII. p. 161) și în cuvântarea a III asupra epistolei II către Tesaloniceni (Migne, Patr. gr. T. LXIII p. 484).

²⁾ Vezi: Н. Дмитриевскій, I. с. p. 175 și Д. Смолодовичъ, Литургия, p. 94.

³⁾ Despre întrebările, când se ține la noi predica de prezent, care nu se observă în toate de precum și despre alte întrebări relative la predica, vezi: V. Mitrofan, Omiletica, Cernăuți, 1875, § 120, p. 743—750.

Dupa citirea evangheliei și predică, intonează diaconul ectenia cea cu tot adinsul (ἐκτενωτὲς δευτέρως): „Să zicem toți din tot sufletul și din tot cugetul nostru să zicem...”, în care se roagă pentru binele arhierului, al împăratului, al clerului, al celor ce aduc daruri și fac bine în stânta biserică etc. Această ectenie se numește cu de-a-dinsul de aceea, căci la fiecare cerere poporul răspunde: „Doamne miluiește” nu odată, ci de trei ori. În timpul citirii ecteniei cu de-a-dinsul preotul cetește în taină rugăciunea cererii cu osârdie:

„Doamne, Dumnezeul nostru, primește această rugăciune cu osârdie dela servii tăi...”, în care invoacă îndurările lui Dumnezeu asupra credincioșilor. La ectenia cea cu de-a-dinsul se adaugă, ca și la ectenia cea mare la începutul liturghiei, și cereri pentru deosebite necesități ale creștinilor, pentru bolnavi, pentru cei ce călătoresc etc. ¹⁾

Nicolai Cabasila scrie: Care rugăciune se cuvine mai ales să se facă după evanghelie, de nu pentru cei ce păzesc evanghelia, pentru cei ce imitează bunătatea și iubirea de oameni a lui Christos, pe care îl înseamnă evanghelia? Și cine-s aceștia? Conducătorii bisericii, păstori popoarelor, aceia, cari îngrijesc de afacerile publice... Cititori și adaugători bisericilor, învățători ai taptelor bune, și cei ce în orice mod sunt de folos binelui bisericii și cari sunt demni de rugăciunile comune ²⁾.

Acuma urmează ectenia pentru cei chemași. Rugăciunile și cererile pentru cei chemași, biserica le face chiar din secolul III. Prima lor rânduială se află în liturghia din cartea VIII a Constituțiilor apostolice, de unde după ființă, le-au adoptat sf. Vasile cel Mare și Ioan Chrisostom în liturghiile lor. Cuprinsul lor este următorul:

Diaconul intonează: „Rugați-vă cei chemași Domnului”. Înainte de toate se deșteaptă cei chemași sau catehumenii, ca ei înșiși să se roage pentru sine, căci Dumnezeu, precum zice fericitul Augustin, a putut să facă pe om fără de om, dară nu-l poate mântui fără de om. Apoi se îndeamnă cei credincioși, ca și ei să se roage pentru cei

¹⁾ Dacă se face amintire pentru cei morți, se face după ectenia această ectenia pentru cei morți, care însă nu se află în codicii liturghiei lui Ioan Chrisostom.

²⁾ Cf. Nicolai Cabasila: Liturg. Exposit., c. 23. la Migne, Pat. gr. T., CL, p. 417.

chemati: „Cei credincioși pentru cei chemați să ne rugăm ca Domnul să-i miluiască pe dâșii; să-i învețe pe dâșii cu cuvântul adevărului”, adică să-i informeze despre toate adevăturile credinței; „să li descopere lor evanghelia dreptății”, adică să li arate cuprinsul bunurilor celor eterne; „să-i împreună pe dâșii cu sfânta sa catolică și apostolică biserică”, adică să-i facă părtași de darurile mântuirii și indeosebi de sf. sacrament al hotezului, prin care se primese în siml bisericeii și dobândesc iertarea păcatelor...

Așisderea se provoacă cei chemați, ca să-și plece capetele, iară preotul, plecându-și ei capetelele, pronunță rugăciunea: „Doamne, Dumnezeuul nostru cel ce întru cele multe locuiești și spre cele umilite privești...”, în care se roagă, ca Domnul să invrednicească pe catehumeni de sf. hotez, de iertarea păcatelor, de veșmântul nestricăciunii; să-i împreună cu sfânta sa biserică și să-i numere cu turma sa cea aleasă.

În timpul ecteniei pentru cei chemați se desface antiminsul, pe care se face sfinșirea darurilor, și la ectonisu: „Ca și aceștia împreună cu noi să măriască prea cinstitul și de mare cuviniță numele tău...” se înseamnă asupra lui cu buretele sf. cruce punându-se apoi acesta de o parte.

Acuma întonează diaconul: „Căți sunteți chemați ieșiți, cei chemați ieșiți, ca nimene din cei chemați”. La aceste cuvinte ieșiau în vechime catehumenii din biserică ca aceia, cătoro li era permis a lua parte în decursul sf. liturghii numai la învățătură și nu și la dumnezeestile misterii, cari aveau să se săvârșească la liturghia credincioșilor¹⁾.

Simeon Tesalonicheanul serie în privința aceasta următoarele: „Aceasta face și biserică când poruncește să iasă cei chemați, iară cei credincioși să rămâie. De unde se și poate vedea, câtă luare aminte trebuie să aiba cei credincioși, ca să nu se uniască cu cei, cari nu sunt demni de unire și indeosebi să nu facă aceasta preotii. Căci dacă nu se cuvine a avea comunitate cu unii ca aceștia în rugăciuni, cu cât mai mult nu se cuvine a avea comunitate cu dâșii în sacrificiu²⁾”.

¹⁾ Cf. Nicolaus Cabasila, l. c. ibid. p. 417.

²⁾ Symeonis Thessalonicensis Expositio de divino Templo la Migne, Pat. gr. T. CLV. p. 725.

În ziua de astăzi, neaflându-se la noi în biserică catehumeni, e îndreptăţită întrebarea, din care cauză celeste biserică totuşi ectenia pentru catehumeni sau cei chemaţi? Răspunsul sună: din cauză, că şi între creştinii de astăzi se află mulţi, cari s'ar cuveni să se numere la cei chemaţi sau la cei, cari deşi sunt botezaţi, dară din punctul de vedere al vieţii sunt nedemni, ca să ia parte la sf. mister şi aşadară, cari, la convocarea diaconului, s'ar cuveni să iasă din biserică. Toşi aceia, cari petrec în păcate şi nu se căiesc de dânsule, cari cu ştiinţă şi cu conştiinţă calcă poruncile lui Dumnezeu şi ale bisericii, cari în inimile lor nutresc ură şi mânie asupra confratelui, aceştia şi alţii asemenea acestora la cuvintele: „*Câţi sunteţi chemaţi, ieşiţi*”, ar trebui să iasă din biserică, precum ieşiau odinioară catehumenii şi penitenţii bisericii vechi. Deci auzind unii ca aceştia cuvintele diaconului să cugete despre nedemnităţea lor, să se umiliască şi în secretul inimelor lor, să se roage la Dumnezeu, ca să le ierte păcatele, propunându-şi cu tot adinsul, de a-şi îndrepta viaţa, ca să nu cadă în mâinile înfricoşatului judecător¹⁾. Spre deşteptarea unor sentimente ca acestea şi a umilinţei în inimile celor de faţă se întonează şi în ziua de astăzi, în biserică, cuvintele: „*Câţi sunteţi chemaţi ieşiţi, cei chemaţi ieşiţi, ca nimene din cei chemaţi*” (e de adaus: să rămână aici, adecă în biserică).

§ 164. Rânduiala liturghiei credincioşilor.

Liturghia chemaţilor se termină cu cuvintele: „*Cei chemaţi ieşiţi, câţi sunteţi chemaţi ieşiţi, ca nimene din cei chemaţi* (să rămână aici sau să fie de faţă)” şi liturghia credincioşilor se începe cu cuvintele: „*Câţi suntem credincioşi iară şi iară cu pace Domnului să ne rugăm*”. Precum la începutul liturghiei chemaţilor, se îndeamnă cei prezenţi a se ruga cu pace Domnului („*Cu pace Domnului să ne rugăm*”), aşa şi la începutul acestei părţi a liturghiei se îndeamnă cei prezenţi a se ruga cu pace, şi strana răspunzând „*Doamne miluieşte*”, iară preotul ceteşte în taină prima rugăciune a credincioşilor: „*Multămim tie Doamne Dumnezeul*

¹⁾ Св. И. Дмитревскій, I. с. р. 180.

puterilor, carele ne-ai invrednicit a sta și acuma inaintea sf. tău altar —", în care se roagă pentru păcatele sale și ale poporului și cere ajutor pentru aducerea fără de osândă a sl. sacrificiu. Stârșind diaconul ectenia, preotul o incheie cu ectonisul: „Ca fie se cuvine toată mărirea, cinstea și închinăciunea...”. Apoi mai intonează diaconul o ectenie, în timpul căreia preotul citește a doua rugăciune a credincioșilor, în care se roagă pentru curățirea sufletelor și ale trupurilor celor ce stau lângă sf. altar, pentru sporirea vieții, credinței și a înțelegerii și pentru împărtășirea vrednică a credinței, ș. m. d. Ectenia a doua se incheie cu ectonisul: „Ca sub stăpânirea ta totdeauna fiind păziți, fie mărire și înălțăm...”. La aceste ambe ectenii se intonează inaintea ectonisului: „Înțelepciune”, dând de cunoscut celor prezenți, că lor li e de lipsă luarea aminte, pentruca în timpul transportării darurilor de pe proscomidiar pe sf. masă și al sfințirii lor ei să nu se distreze, ci la aceste acte sfinte să fie cu deosebită atențiune ¹⁾.

După ectonisul din urmă strana cântă imnul heruvimic: „Cari pe heruvimi cu taină inchipuim...”. Acest imn deșteaptă pe creștinii prezenți, ca închipuind ei în taină pe Heruvimi, adică asemănându-se în mod misterios Heruvimilor și cântând dimpreună cu dâșii treimii celei de viață făcătoare întreit stânta cântare, să lepede toată grija cea lumească, adică să nu cugete nici la avere, nici la mărire, nici la desfătări lumești; ci cu demnitate să primească pe împăratul tuturor fapturilor pământești și cerești și să-l onoreze pe acela, pe care îl onorează în ceruri și îl încunjură celele îngerești, intonându-i cântarea: Alleluia.

Sf. Gherman scrie despre acest imn: Imnul heruvimic, care se cântă, ne îndeamnă, ca dela acest moment înainte până la finea lucrării sfinte, să fim toți cu atențiune și să depărtăm dela noi toată

¹⁾ Sf. Gherman explică însemnarea simbolică a actelor ce se plinesc după cetea sl. evangheli până la cântarea heruvimică în următorul mod: După cetirea sl. evangheli rugăciunile și cererile ce se fac până la imnul heruvimic indică învățătura lui Christos Dumnezeuului nostru prin timp de trei ani, precum și calcisarea celor ce pășesc la betez, fiind ei atrași la acesta prin puterea cuvântărilor și prin eficacitatea minunilor. — German, l. c. la Migne, Patr. gr. T. XCVIII. p. 416.

grija cea lumească, veind să primim în împărtășire pe Christos, ca pe marele împărat¹⁾.

Acest imn a început a se întrebuința în biserică în timpurile împăratului Iustin II, în secolul VI²⁾. El s'a introdus în serviciul divin cu scopul, ca credincioșii, în timpul ieșirii sfinților servitori, ai bisericii la locul depunerii darurilor (πρόθεσις), spre a aduce darurile la sf. masă, ascultând cântarea imnului acestuia să se prepare într'un mod demn pentru primirea împăratului tuturoră. Cântându-se prima parte a imnului heruvimic, preotul cetește în taină rugăciunea: „Nimene din cei ce se leagă cu poftete și desmierdările trupești...” în care cere dela Domnul să-i curățiască sufletul și inima de cugete viclene, să-l întăriască cu puterea sf. Duh, ca fără prihană să steie înaintea sf. mese și să sacrifice sfântul și preacuratul corp și onoratul sânge al Domnului.

Terminându-se această rugăciune pronunță preotul împreună cu diaconul, stând înaintea sf. mese, de trei ori imnul heruvimic, inchinându-se tot după fiecare dată fără de îndoială, spre a deștepta întru sine sentimente corespunzătoare actului, ce are să urmeze. Deci se deschid ușele împărătești, și preotul, stând înaintea sf. mese, recitează în taină psalmul 50: „Miluiește-mă Dumnezeu...”, iară diaconul tămâiază altarul și toată biserica recitând și el în taină acest psalm. După tămâierea bisericii se apropie preotul și diaconul de proscomidiar și terminându-se prima parte a imnului heruvimic, se face intrarea cea mare, la care se duc sf. daruri dela proscomidiar la sf. masă. Această intrare, spre deosebire de intrarea cu sf. evanghelie la liturghia chemașilor, se numește mare cu privire la scopul cel mare, pentru care se face, căci darurile se aduc spre sfinșire în sacrificiu lui Dumnezeu, aceea ce e scopul principal al liturghiei credincioșilor.

Intrarea cea mare însăș se face în următorul mod: Preotul tămâiază sf. daruri și după inchinare de trei ori înaintea proscomidiantului, la cuvintele: „Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătosul”, zice diaconul către preot: „Ridică stăpâne”; iară preotul luând aerul, îl pune pe umărul cel stâng al diaconului, zicând: „Ridicați mâinile

¹⁾ German., l. c. ibid. p. 421.

²⁾ Cf. Georgii Cedreni Historiarum Compendium (ad annum 9. Inocentii Iustini) la I. P. Migne, Patr. gr. T. CXXI, p. 749.

voastre la cele sfinte și binecuvântați pe Domnul¹⁾, apoi luând sf. disc îl pune pe capul diaconului, ținând acesta dimpreună și tămăiarul. Deci iese mai întâi diaconul pe ușa cea de noapte, ducându-i-se înainte două lumânări aprinse, și în asemenea mod, iese și preotul, având în mâni sf. polir. Văzând creștinii sf. daruri, își pleacă capetele și zic în taină: „*Domnește-mă Doamne*”. Cu aceste cuvinte se roagă și la sfinșii servitori, ca aceștia la aducerea sf. daruri să-i pomeniască, și așisderea onorează ei cu aceste cuvinte dumnezeieștile daruri. Căci deși darurile acestea încă nu s’au sfinșit la proscomidie, totuș ele prin negăciune s’au preparat pentru sfinșire, inchipuind acuma corpul și sângele Domnului²⁾. Preotul însă și diaconul incunjurând cu sf. daruri partea dinainte a naosului corespund, ca mijlocitori și rugători la Dumnezeu pentru tot poporul, cererii poporului, și se roagă pentru creștini cu cuvintele tâlharului de pe cruce³⁾, intonând mai întâi diaconul: „*Pe toți dreptcredincioșii creștini să-i pomeniască Domnul Dumnezeu intru împărăția sa, totdeauna acum . . .*” la care strana răspunde: „*Amin*”. Asemene intonează preotul: „*Pe prealuminațul regele nostru, toată curtea și supușii lui, să-i pomeniască Domnul Dumnezeu intru împărăția sa, totdeauna acum și pururea . . .*”, la care strana răspunde: „*Amin*”. Apoi intonează tot preotul: „*Pe preasfinșitul arhiepiscopul și mitropolitul nostru (N), tot cinul preotesc, diaconesc și monahal și tot clerul bisericesc, să-l pomeniască Domnul Dumnezeu intru împărăția sa, totdeauna, acum și pururea . . .*”, la care strana răspunde: „*Amin*”. În fine intonează tot preotul: „*Pe preafericii și pururea pomeniți citori și adaugători ai sf. bisericii acesteia, pe voi și pe toți dreptcredincioșii creștini să vă pomeniască Domnul Dumnezeu intru împărăția sa, totdeauna, acum și pururea . . .*”, la care strana așisderea răspunde: „*Amin*”. Deci intră în altar, mai întâi diaconul și apoi preotul, și aici, analog creștinilor, se roagă preotul și diaconul unul pentru altul, ca Domnul Dumnezeu să-i pomeniască intru împărăția sa, zicând mai întâi diaconul către preot: „*Să pomeniască Domnul Dumnezeu preoșia ta intru împărăția sa*”, și apoi preotul către diacon: „*Să pomeniască Domnul Dumnezeu diaconia ta intru împărăția sa, totdeauna, acum și pururea . . .*”; și în urmă se închid ușile împărătești și se trage perdeaua.

Intrând preotul și diaconul în altar, strana cântă a doua parte a imnului heruvimic: „*Ca pe împăratul tuturor primind ș. m. d.*” Preotul însă pune sf. polir pe sf. masă și așisderea și sf. disc, luându-l de pe capul diaconului și recitând tropare relative la inmormântarea

¹⁾ Ps. 133, 3.

²⁾ Δειξί τι προσπίπτει τριπλοῦτα καὶ τῷ ἱερῷ, καὶ δεῖσθαι ἕνα ἡμῶν ἐν ταῖς ἑσπέρας τριπλοῦτα μνησθῆναι. Ὅτι οὐκ ἔστιν ἕλεος ἐρίσας ἰουδαίας οὐδὲν μεγάλη δουλείαν καὶ βεβαίαν παρεχόμενος ἡμῶν τὰς ἐκκλησίας, ὡσαύτως ἔστιν τῆς προαιδέουσ τούτης θυσίας, ἢ τὰς ἀκαθάρτων καὶ τὰς ἀσχημάτων ἐκκλησιῶν δουλείαν. Nic. of C. h. a. s., Lū. Exposit.

³⁾ Luca 23, 42.

lui Christos ¹⁾. — Sub cuvântul „Sion” în rugăciunea : „Fă bine Doamne întru bunăvoirea ta Sionului . . .” se înțelege *biserica*, care crede în Christos ; iară cu expresiunea „zidurile Ierusalimului” se înscamnă învățătorii buncicredinși și cei dintâi vestitori ai dreptății lui Dumnezeu și ai judecăților drepte ale lui, adică episcopii și presviterii, pe cari Dumnezeuul puterilor, aiurea îi aseamănă cu cetate tare și zid de aramă tare ²⁾, cari apără cetatea lui (biserica) de năvălirea dușmanilor celor văzuți (eretici și păgâni) și nevăzuți (spirite rele). În expresiunile „*Iertă dreptății, aducerea și arderile de tot*” se cuprind profețiile despre aducerea sacrificiului lui Isus Christos și ale bisericii lui, care are să se pliniască din darurile puse înainte. Pentru aceea cu privire la demnitatea lui înaltă și spre a invoca asupra ei bunăvoirea lui Dumnezeu se înalță la Dumnezeu această rugăciune ³⁾.

După toate acestea preotul plecându-și capul zice către diacon : „*Pomeneste-mă frate și împreunăslujitorule*”, iar diaconul răspunde : „*Să pomeniască Domnul Dumnezeu preoția ta întru împărăția sa*”. Deci și diaconul plecându-și capul zice către preot : „*Roagă-te pentru mine stăpâne sfinte*”, iar preotul răspunde : „*Duhul sfânt să vină peste tine și puterea celui Precăinalt să te umbriască*”. Diaconul zice : „*Acelay Duh să lucreze împreună cu noi, întru toate zilele noastre*” ; și iarăși : „*Pomeneste-mă stăpâne sfinte*”, iar preotul răspunde : „*Să te pomeniască Domnul Dumnezeu întru împărăția sa, totdeauna, acum . . .*” și diaconul zice : „*Amin*”. Despre această cerețere scrie Simeon Tezalonicheanul : „Iar rugăciune (mijlocire) dela toți cere arhierul, plecându-și capul, cunoscându-se pe sine, de dumnezeescul lucru înfricoșându-se și umilindu-se, plinește porunca apostolică, ca să ni mărturisim păcatele unul altuia și să ne

¹⁾ Почему учителями церковными и великому входу, при прочтении таинственных его образований, дано наименование и богоугодного погребения Иисуса Христа, когда многострастное тѣло Его было переносимо съ Голгофом въ вертеградъ, близъ ея бывший ; для того стихи сии — яко содержавше въ себѣ воспоминание гроба Господа и Его погребения, опредѣлили читать при поставленіи даровъ на святой престолъ, съ куреніемъ омиама, покрывая перду нѣ въ воздухомъ, въ подраженіе положенію въ гробъ Иисуса Христа отъ Іосифа и Ниньодима. Ибо они, по сановительству евангелия, смелжи тѣло Спасителя со креста, положили въ гробъ съ ионими, обвили чистою плащаницею и приложили ко дверямъ гроба камень великъ, который здѣсь воздухомъ, имже покрывавтъ дары, означаетъ. И. Дмитревскій, I, с. р. 197.

²⁾ Іезек. I, ІІ, 15, 20.

³⁾ Сі. И. Дмитревскій, I, с. р. 194.

rugăm unul pentru altul, căci nici el nu se crede întru sine însuși, om fiind și el¹⁾).

Fiind acuma sf. daruri pe sf. masă, ar fi să urmeze sfințirea sau prefacerea lor în sf. corp și sânge al Mântuitorului. Însă înainte de a pași la aceasta, caută sfințiții servitori a se prepara și a se dispune pe ei înșiși și pe poporul prezent la această lucrare mare, prin rugăciuni corespunzătoare, prin deșteptarea iubirii reciproce și a credinței²⁾).

Deci stând diaconul la locul său, intonează: „Să plinim rugăciunile noastre Domnului...”, rugându-se în ectenia aceasta pentru onoratele daruri, „ca să ieie sfințire” — cum zice Nicolai Cabasila —, pentru sf. biserică și pentru cei ce cu credință intră înfrânsa, pentru mântuirea noastră de necaz, mânie, primejdie și nevoie, pentru ziua sfântă, cu pace și fără păcat etc. În timpul ecteniei acesteia preotul zice în laină rugăciunea: „Doamne Dumnezeule atotțiitorule, ceta ce ești unul sfânt...”. Această rugăciune se numește rugăciunea proscomidiei, căci la liturghie aducerea se repețește de mai multe ori, și anume de trei ori. La aducerea dintâi — și anume la proscomidie — se roagă preotul, ca Dumnezeu să binecuvinteze darurile, cari s'au adus, primindu-le întru jertfelnicul cel mai pe sus de ceruri, să amintască pe cei ce le-au adus și pe cei pentru cari s'au adus și pe toți să-i păziască neosândiți, întru sfințita lucrare a dumnezeeschilor sacrameinte. La aducerea a doua — care se face acuma — se roagă preotul, ca Dumnezeu să-l invrednicească pe dânsul, ca să-i aducă daruri și sacrificii spirituale, aflând har înaintea lui, pentruca sacrificiul să fie bine primit și duhul cel bun al darului lui Dumnezeu, să se pogoare peste el, peste darurile prezente

¹⁾ Symeonis Thesalonicensis Expositio de divino Templo c. XI in Migne, Pat. gr. T. CLV, p. 729.

²⁾ Ὁ δὲ ἱερεὺς τὰ μὲν ἔργα εἶθ' ἰπὶ τῆς τροπέης αἰτῆς δὲ ὡς ἔδη πρὸς τῆς ταπεινῆς γαστρίδος, καὶ μιλῶν τῆς φωνῆς καταθεῖται θυσίας, εἰς αὐτὸν εὐτραπέζει, καὶ διὰ τῶν ἔργων καθορίζει, καὶ πρὸς τὴν ἱερουργίαν κατασκευάζει καὶ οὐκ αὐτὸν εἶποι, ἀλλὰ καὶ ἐλ' αἰσθητικῶς πηλῆθ' καταρτίζει, καὶ διατίθεται πρὸς τὴν χάριν, εὐχῆ καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, καὶ τῆς ἑμολογίας τῆς πίστεως. Ἐν ταῦταις δὲ τὰ πᾶσι τῆς ἱεραρίας ἐστὶ, καθ' ἣν ὁ Κύριος ἐκέλευσε λέγων „Γίνεσθε ἱερεῖοι.” Ἐπιτάθη τῆς ἡ αἰτίας, καὶ τὰ ἔργα ἢ μὲν πίστις διὰ τῆς ἑμολογίας φαινομένη, τὰ δὲ ἔργα διὰ τῆς ἀγάπης, ἢ τις τίλλας ἐστὶν ἔργον παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ ἀρετῆς πάσης κατελλασσῆ Nicol. Cabasilas, Liturg. Exposit. c. 25, ibid. p. 420.

se inclină la locul unde stă și sărută oraul său acolo, unde este semnul crucii¹⁾.

Rânduiala sărutării la acest act al sf. liturghii, este străveche. Introducerea ei în biserică, se poate deduce dela cuvintele Mântuitorului: „De aduci darul tău la altar, și acolo în vezi aduce aminte, că fratele tău are ceva asupra ta, lasă darul tău înaintea altarului și mergi de te împacă mai întâi cu fratele tău și atunci venind, adă darul tău”²⁾. Spre a implini această poruncă a Mântuitorului se făcea în biserică la serviciul dumnezeesc sărutare sfântă sau a iubirii (φιλικὴ ἄφαισι, εἰρήνη, osculum pacis), și nu numai între sfinții servitori, ci și între creștinii prezenți, bărbați cu bărbați și femeile cu femei. În timpurile mai târzii a trebuit această dăină adevărat creștină din cauza abuzurilor ce se strecurau la practicarea ei să se mărginească numai la clerul liturghisitor. Însă desi sărutarea cea sfântă, în ziua de astăzi nu se practică de creștini, ci totuși, la intenarea diaconului: „Să iubim unii pe alții . . .”, sunt dator să implini în inimile lor aceea, ce conțin cuvintele răsպicate de diaconul, adică să iubiască pe aproapele, să-și ierte din inimă ofenade și să-și nutriască în lăuntrul lor cătră elaltă dragoste curată și frățiasă intru Iesus Christos.

Fără de o atare dispozițiune a sufletului, ascultarea liturghiei nu poate să fie lui Dumnezeu bineplăcută și nouă folositoare, căci zice Mântuitorul: „Când stați de vă rugați, iertați orice aveți împotriva cuiva, ca și Părintele vostru cel din ceruri să ierte vouă păcatele voastre. Că de nu veți ierta voi, nici Părintele vostru cel din ceruri nu va ierta vouă păcatele voastre”³⁾. Și „De nu veți ierta oamenilor păcatele lor nici Tatăl vostru nu va ierta păcatele voastre”⁴⁾. Simeon Tesalonicheanul zice de sărutarea sfântă următoarele: După întâia rugăciune, zicându-se simbolul, se face sărutare, căci noi ne-am unit între noi prin sinceră mărturisire a trinității și prin cel ce s'a intrupat din trinitate, și această mărturisire ne-am unit pe noi cu Ingeră. Și trebuie să ne iubim într'elaltă, căci și Christos din iubire s'a adus

¹⁾ În vezi de doi sau mai mulți diaconi, sărută fiecare unul din unde este semnul crucii, și unul pe altul pe umere, zicând cuvintele ce s'au scris în porțile Sfintei servitor de sărută pe umere, spre a însemna iubirea lor către elaltă pentru și el, și el la Christos, dragostea și poartă ei pe umere lor.

²⁾ Mat. 5, 23.

³⁾ Mat. 18, 25-26.

⁴⁾ Mat. 6, 15.

sacrificiu pentru noi și cei ce voiesc să se împărtășiască cu el trebuie să fie lipsiți de mânie. Trebuie să ne iubim, căci în viața viitoare teji vor fi amici și mei unul nu va fi acolo inamic, iar inimicii departe se vor scoate de acolo¹⁾.

La aducerea demnă a sf. sacrificiu al euharistiei, se cere și dreapta credință, căci la lipsa ei săvârșirea misterului celui mai sublim și important al credinței e cu privire la persoana lipsită de fructe. Însă mărturisirea credinței se introduce la sf. liturghie în momentul de față, în următorul mod : Diaconul exclamă cuvintele : „*Ușele, ușele, cu înțelepciune să luăm aminte*”, iar preotul ridică aerul, îl ține deasupra sf. daruri și clătinându-l deasupra lor recitează (în unele locuri cântă²⁾) poporul ori strana simbolul credinței cu glas, iar preotul în taină.

În vechime, după ieșirea catehumenilor din biserică, se poruncia ostiarilor să steie lângă ușele bărbaților, iară diaconitelor lângă ușele femeilor, ca în timpul plinirii sacrificiului celui necrunt, nimeni din cei credincioși să nu iasă din biserică, și așisderea, din cei necredincioși, din ludei, eretici, catehumeni și penitenși, să nu intre în biserică³⁾. Aceasta preîntindea, deoparte sfințenia sacramentului, de altă parte, cercuinspecțiunea, ca necredincioșii, ereticii și alții să nu năvăliască fără de veste în biserică și să nu o pângăriască. Deci cuvintele : „*Ușele, ușele*” se referă la acele persoane, cari aveau să îngrijiască, ca ușele bisericii să fie închise în timpul liturghiei și exprimă îndemnarea, ca ele, în momentul prezent, să fie cu atențiune întru exercitarea oficiului lor⁴⁾. Deși mai târziu se schimbă disciplina cea veche și oprirea intrării în biserică la această parte a liturghiei, nu se executa cu asprimea de mai înainte, provocarea : „*Ușele, ușele*” totuș se conservă, nu numai în memoria datinei vechi, dară mai ales cu intențiunea, ca auzind credincioșii aceste cuvinte

¹⁾ Symeon Thessal., Exposit. de divino Templo, ibid. p. 732.

²⁾ Cf. H. Πομπότης, Αποστοργιότη. Ἐν Ἀθήναις 1869, p. 371.

³⁾ Cf. Can. 9 al sf. apostoli; vezi și Confessio Metrophan. Critop. c. 11 la E. J. Kimmel, Monumenta fidei eccl. orientalis II. p. 139.

⁴⁾ Στεγασμένοι δὲ οἱ μὲν πύλωποι εἰς τὰς εἰσοδοὺς τοῦ ἁγίου ναοῦ ἀνοίγοντες αὐτὰς, αἱ δὲ θύραι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν, διατετακτολόγων. Const. apost. I. II. c. 57; cf. și can. 43 al sin. din Laodice. și Ioannes Chrysosti. Hom. 23 in Math. (Migne, Patr. gr. T. LVII. p. 428).

să secuzele, dacă sunt demni și ei să petreacă în biserică și în această cugetare umilită să alle îndemn de întărire în credința lor și în lapte bune, arătând prin aceasta, că nu sunt credincioși numai după nume. Cuvintele: „Cu înțelepciune să luăm aminte” sunt îndemnul, ca cei credincioși să mărturisească, sau să asculte mărturisirea credinței lor, cu pietate adâncă și cu convingerea, că ea e bunul cel mai prețios al lor, care trebuie păstrat cu scumpătate, ferindu-l de tot amestecul necurat al necredinței și al credinței rele, precum și în vechime se feria biserică de tot amestecul cu cei străini și cu contrarii bisericeii.

După st. Gherman înscamnă cuvintele: „Ușele, ușele; cu înțelepciune să luăm aminte”, ca noi cugetările minții noastre să le înălțăm de la laptele și cugetările cele pământești, la cele cerești. „Cu înțelepciune să luăm aminte”, adică să fim cu deplină atențiune la pronunțarea simbolului credinței, și cunoscându-l și înțelegându-l, cu duh recules să pășim la sacrificiul mistic și de viață făcător¹⁾. Iară după Nicolai Cavașila, înscamnă cuvintele: „Ușele, ușele; cu înțelepciune să luăm aminte”, ca noi, pentru această înțelepciune, adică pentru simbolul credinței, să deschidem gura noastră și urechile noastre, pronunțându-l și ascultându-l cu diligență și nu cu lenivire²⁾.

În biserică veche, se cetia simbolul credinței numai odată pe an, în Vineria cea mare, recitându-se de catehumeni înainte de ce aveau să se boteze. La finea secolului V începu a se ceti simbolul credinței la liturghie în biserică Antiohiei, iară de la începutul secolului VI în toate bisericăle răsăritului, introducându-l Timotei, patriarhul Constantinopolei, mai întâi în biserică din Constantinopole³⁾. Recitarea simbolului credinței la liturghie s'a păstrat până în ziua de astăzi, pentruca creștinii să-și mărturisiască prin el credința cea adevărată și curățindu-și prin acea mărturisire inimele, să pășiască cu mai multă demnitate la primirea corpului și sângelui Domnului.

Înainte de recitarea simbolului credinței, descopere preotul st. daturii, pentruca mărturisirea credinței să se facă ca înaintea feței lui Isus Christos însuș și Isus Christos să

¹⁾ S. Germani Rerum eccl. Contempl. ibid. p. 425.

²⁾ Nicol. Cavașila, Liturg. Expos. ibid. p. 421.

³⁾ Cf. Theodori Lectoris Ecclesiasticae Historiae Lib. II. c. 22 (Migne, Pat. gr. T. LXXXVI. 1 p. 201).

se vadă de creștini neacoperiți ¹⁾. Apoi clătină preotul acoperământul mai mare deasupra sf. daruri. Această clătinare a aerului înseamnă umbrirea sf. daruri cu puterea și cu darul Duhului sfânt, care, la plinirea sf. misterii, pretulindene e de față și a cărei pogorire, sf. scriptură înșoș, o numește suflare puternică ²⁾. Pentru aceea, sărutând preotul aerul ca semn al pogoririi Duhului sfânt, intonează nu mult după aceea cuvintele : „*Darul Domnului nostru Isus Christos*” ș. c. l., prin care se înseamnă conlucrarea Duhului sfânt la stăvirea sf. daruri, ce are să urmeze după terminarea simbolului credinței ³⁾.

După mărturisirea simbolului credinței, apropiindu-se momentul cel mai important al sf. liturghii și lucrarea misterilor celor mai sublime ale mântuirii noastre, face biserică, la aceasta, atenți, pe cei credincioși cu provocarea solemnă : „*Să stăm bine să stăm cu frică, să luăm aminte sf. jertfă cu pace a o aduce*”. „*A sta bine*” explică sf. Ioan Chrysostom, „nu înseamnă alta, decât a sta așa, precum se cuvine omului să steie înaintea lui Dumnezeu, cu frică și cu cutremur, cu minte trează și veghetoare” ⁴⁾. Strana răspunde la aceasta : „*Mila păcii, sacrificiul laudei*”, adică, că sf. sacrificiu e pentru Ieși cea mai mare îndurare din partea lui Dumnezeu, carele s'a împăcat cu neamul omenească prin sacrificiul cel mare de pe cruce, al unuia născut Fiului său ; iară din partea noastră, e sf. sacrificiu, lauda și preamărirea numelui celui prea sfânt al lui Dumnezeu, sacrificiul buzelor și al inimelor noastre, cari să mărturisesc

¹⁾ Κρησιν: δι τῆς ὑπὲρ κλίμακας τοῦ τοῦ θύρατος, τὸς δὲ τῆς ἰερῆς ἐκκλησίας. Συμεὼν, ib. p. 177, περὶ τῆς περὶ τοῦ Ἱεροῦ καθολικοῦ ἱεροσολύμων καὶ ἄλλων ἁγιογραφικῶν βιβλίων. Symeon. Theol. Exposit. de divino Templo. ibid. pagina 732.

²⁾ Eapl. ap. 2, 2.

³⁾ Cf. И. Дмитревскій. I. c. p. 209.

⁴⁾ Ioann. Chrysost., Hom. 4 de incomprehensibili Dei natura (Migne Pat. gr. T. XLVIII p. 734). Niceta Cavaula, raportând cuvintele aceste la simbolul credinței, dice : „*Să stăm în această mărturisire și să nu ne clătinăm în ea prin curândul seducator al ereziilor*”. „*Să stăm cu frică, căci în mare pericol sunt stăvirea și eroarea inimă se lasă îndemnată de oarecare îndotată despre această credință*”. Niceta Cavaula, Liturg. Exposit. ibid. p. 421.

Dumnezeului nostru ¹⁾. Și pentru că noi ne oferim a aduce lui Dumnezeu sacrificiul cel mai sublim, mila păcii și sacrificiul laudei, iară firea noastră e debila, pentru aceea ni vine preotul din altar intru ajutor cu bunuri dumnezeiești, exclamând: „*Darul Domnului nostru Isus Christos și dragostea lui Dumnezeu și Tatăl și împărtășirea sfântului Duh să fie cu voi cu toți*”. Această formulă de binecuvântare luată din epistola II, către Corinteni 13, 13, imploră dela fiecare persoană a sf. treimi, diferite bunuri, dela Dumnezeu Fiul, dar, dela Dumnezeu Tatăl, dragoste, și dela Dumnezeu Duhul sfânt, împărtășire. Căci Dumnezeu Fiul, răscumpărându-ne în îndurarea sa nefinită de sub blăstămul legii, ni s'a lăcut mântuitor și sacrificiul nostru răscumpărător și astfel ni-a câștigat dar; Dumnezeu Tatăl prin moartea Fiului său pe cruce, s'a împăcat cu neamul omenesc și ne-a primit iarăș la sine în dragoste, iară Dumnezeu Duhul sfânt, în urmarea acestui sacrificiu, s'a pogorât mai întâi în mod văzut, asupra apostolilor, iară după aceea, în mod nevăzut, se pogoră asupra fiecăruia din noi, împărtășindu-ne darurile sale, și prin împărtășirea sa, lucrează în biserică lui Christos, mântuirea fiecăruia ²⁾. La această formulă de binecuvântare răspunde poporul: „*Și duhului tău*”, adică cu aceleași daruri dumnezeiești să se comunice și liturghisitorului.

După ce preotul, a deșteptat astfel inimele credincioșilor, înalță cugetările și sentimentele lor dela cele pământești la cele cerești, intonând: „*Sus să avem inimele*”. El întonează cuvintele aceste, ca creștinii la actul cel mai sublim al sf. liturghii, în care se reprezintă opera mântuirii neamului omenesc, arătarea lui Isus Christos pe pământ, moartea, învierea, înălțarea la cer și șederea lui de-a dreapta Tatălui, să înalțe inimele, sentimentele și cugetările lor la cel ce ni-a câștigat mântuirea și carele este prietenul nostru cel mai bun. La această îndemnare răspunde poporul: „*Avem*

¹⁾ Cf. В. Владиславлевъ, I. c. p. 345. Nicolai Cavașila vorbește relativ la cuvintele aceste: „Noi aducem îndurare aceluia, carele a zis: Îndurare vouă, și nu sacrificiu. Iară îndurarea e fructul păcii celei mai curate și mai ferme. Dacă inima nu e plină de nici o patimă, nu ată nimic în contra, ca ea să fie plină de îndurare și de sacrificiul laudei. Nicol. Cavaș., Lit. Exp. ibid. p. 424.

²⁾ Cf. Nicol. Cavaș., Lit. Exp. ibid. p. 424.

cătră Domnul" ¹⁾, adică inimilele noastre le-am înălțat în-
tr'acolo, unde este prietenul nostru cel mai bun, unde șade
Christos de-adreapta Tatălui.

Sf. Ciril din Ierusalim zice: „In această oră înfricoșată, se
cuvine să avem inimile la Dumnezeu, iară nu jos, la cele pămân-
tești; într'această oră se cuvine ca toți să părăsiască grijele vieții și
atacerile casnice și să-și aibă numele în cer la Dumnezeu iubitor
de oameni" ²⁾. „Ce faci frate" întreabă sf. Efrem „n'ai promis tu a
avea inimă cătră Domnul, când a exclamat preotul: „Sus să avem
inimile" și tu ai răspuns: „Avem cătră Domnul". Și nu le temi
tu a minți, în această oră înfricoșată? O, mare minune! Masa Pă-
rintelui cereșe este gata, mielul lui Dumnezeu se junghie, toate pu-
terile cerești se roagă pentru tine dimpreună cu preotul, sângele lui
Christos se varsă în paharul misterios pentru curățirea ta, și nu te
rușinezi și nu plângi pentru tine însuși și nu te rogi nici pentru tine
însuși, nici pentru altul" ³⁾.

§ 165. Continuare.

Disponând în modul arătat, preotul, inimile creștinilor
la participare demnă la sf. lucrare ce are a urma, proveacă
acuma a începe lauda și mulțămirea Domnului, adică însăș
euharistia instituită de Isus Christos, exclamând: „Să
mulțămim Domnului". La aceasta răspunde strana: „Cu
vrednicie și cu dreptate este, a ne inchina Tatălui și Fiului
și sfântului Duh, treimei cei de o ființă și nedespărțite",
iară preotul cerește rugăciunea: „Cu vrednicie și cu dreptate
este a-ți cânta ție, pe tine a te binecuvânta, pe tine a
te lăuda, ție a-ți mulțami...". Marele arhieru, Isus Christos,
la instituțiunea sf. sacrament al comunicăturii, mulțami lui
Dumnezeu și Tatăl, și de aici primi acest sacrament și
numele de euharistie, *εὐχαριστία*, mulțămită. Astfel și preotul

¹⁾ De răspunsul acesta al poporului și de provocarea diaconului: „Sus să
avem inimile" face acuma amintire sf. Ciprian, când zice în opul său „De oratione
domnica": „... Ideo et sacerdos ante orationem praefatione praemissa, parat fratrum
mentes dicendo: Surrexite corda! et deinde respondet plebs: Habemus ad Dominum!
admonetur nihil aliud se quam Dominum cogitare debet". (Cyprianus Liber de
oratione dominica la Migne, Patr. lat. T. IV p. 557).

²⁾ Cyrilli Hierosol. Catech. XXIII myst. V n. 4 (Migne, Patr.
gr. T. XXXIII p. 1112).

³⁾ S. Ephraem Syn Sermo I. De sanctissimis et vivificantibus Chris-
tiani Sacramentis. (Edit. Rom. 1746. T. III p. 608).

umând lui Isus Christos, înainte de sfințirea darurilor, preamărește în rugăciunea, ce o cerește în taină, deplină-tățile cele din etern ale lui Dumnezeu Tatăl și ale unuia născut Fiului său, și ale Duhului sfânt, și-i mulțamește, că ne-a adus pe noi din neștiință întru ființă și căzând noi, ni-a ridicat și nu s'a depărtat, ci a făcut toate, până ce ne-a supt la cer și ni-a dăruit împărăția sa ce va să fie. Deci amintind precum în general toate, cari știm și cari nu le știm, faptele de bine cele arătate și cele ne-arătate, mulțamește în special și pentru serviciul, care a binevoit a primi din mâinile noastre, și, ca și când n'ar fi suficientă preamărirea lui Dumnezeu cea omenească, amintește de celele ingeresli, cari stau înaintea lui Dumnezeu și cu guri neîncetate îi înalță preamărire și cântare, și provoacă pe credincioși, ca și ei, dimpreună cu dânsul, să laude pe Dumnezeu și să-i mulțamească, exclamând: „Cântare de biruință cântând, strigând, glas înălțând și grăind”. La cuvintele cele de pe urmă, face diaconul cu steaua pe sf. disc semnul crucii, o sărută și o pune pe anfinins, iară strana cântă: „*Sfânt, sfânt, sfânt Domnul Zebaoth, plin este cerul și pământul de mărirea ta. Osana intru cei din înălțime, bine este cuvântat cel ce vine intru numele Domnului; Osana celui dintru înălțime*”. Această cântare este aceeași, care Serafimii, stând împrejurul Domnului, după viziunea profetului Isaia (6, 3), îi cânta strigând unul către altul și zicând: „*Sfânt, sfânt, sfânt Domnul Zebaoth, plin e pământul de mărirea lui*”¹⁾. Apoi împreună biserica cu aceste cuvinte ale Serafimilor cântarea pământească: „*Osana, binecuvântat este cel ce vine intru numele Domnului; Osana intru cei de sus*”²⁾, adică cântarea, care o cântau gloatele ebrești, cu ramuri de arbori în mână, la intrarea Domnului în Ierusalim, se preamărește astfel Dumnezeu cel în trei persoane, deodată din partea bisericii celei pământ-

¹⁾ S. Ambrosie explică această cântare, în următorul mod: „*Hieruvimii și Serafimii cu neîncetate guri laudă și zic: Sfânt, sfânt, sfânt Domnul Zebaoth. Nu ne odăi sfânt, ca și nu crezi, că Dumnezeu e într-o persoană, ci zic de trei ori și vorbesc una și aceeași, ca să-și deie de cunoscut prin această cântare despărțirea persoanelor treptu și unitatea ființei dumnezeiești*”. Ambrosii De Spiritu Sancto Lib. III c. 21.

²⁾ Mat. 21, 9; Marcu 11, 9; Ioan 12, 13 și Ps. 117, 26.

tești și a celei cerești, din partea puterilor ingeresti și a cetelor omenești. „Osana” un cuvânt ebreesc înseamnă: „Dă, Doamne, mântuire” sau „Doamne mântuiește”¹⁾ și se întrebuintă de Ebrei la întâmpinarea principilor și a altor bărbați mari trimiși de Dumnezeu spre eliberarea poporului din nevoi, arătându-li-se, prin acest cuvânt, simă profundă și mulțămită. Cu acest cuvânt se întâmpină și Isus Christos la sf. liturghie în momentul când are să se aducă sacrificiu lui Dumnezeu Tatăl spre mântuirea lumii. Aceste două imne la un loc, se numesc „cântarea de biruință sau imnul, sau cântarea triumfală, ὕμνος ἐπιτυχίας, pentru că se aduce lui Dumnezeu Zebaoth, adică Domnului prea puternic al puterilor cerești, biruitorului morții. Cuvintele: „Cântând, strigând, glas înălțând și grăind” se raportă la cele patru fiare, dintre cari după Apocalipsă cea dintâi e asemenea leului, cea a doua vițelului, cea a treia omului și cea a patra vulturului și cari stând înaintea și împrejurul scaunului celui înalt al lui Dumnezeu, strigă fără încetare ziua și noaptea: „Sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Dumnezeu atotputernicul, cel ce era și este și cel ce va să vină”²⁾. Cel ce cântă e vulturul, cel ce strigă e vițelul, cel ce înalță glasul e leul și cel ce vorbește e omul.

Sf. Gherman³⁾ zice: Fiara cea dintâi, asemenea leului, strigă: Sfânt; cea a doua, asemenea vițelului, strigă: Sfânt; cea a treia, asemenea vulturului, strigă: Sfânt; și cea a patra asemenea omului, strigă: Domnul Zebaoth. Cu cele trei sfintiri ce se împreună în una dumnezeiește, se înseamnă stăpânirea și puterea, care a văzut-o profetul și despre care zice: „Văzut-am pe Domnul șezând pe scaun înalt și ridicat și plin casa de mărirea lui. Și Serafimii stau împrejurul lui... și casa s'a umplut de lum”⁴⁾.

La cuvintele: „Cântând, strigând, glas înălțând și grăind”, făcând diaconul cu steaua, semnul crucii, lovește

¹⁾ Ὁσάνα ἐστὶν, ἑβραῖοῦ ἔθ. ἡ δὲ ἑρμηνεία ἐστὶν ἐπιτυχίας Κουρῶν.
Gierman, Rerum eccles. Contempl. la Migne Patr. gr. T. XCVIII. p. 429;
cf. et Ioannis Chrysostomi Hom. 21 in Matth. et Theofylacti Bulg.
Aetiep. Enarratio in evangelium Marci c. 11 (Migne, Patr. gr. T. CXXIII.
p. 612).

²⁾ Apocal. 4, 8.

³⁾ Gierman Rer. eccl. Contempl. ibid. p. 432.

⁴⁾ I:za 6, 1-4.

in cele patru părți ale discului, spre a simboliza cântarea celor patru fiare, cu care se preamăria Dumnezeu pe scaunul cel înalt, apoi spre a însemna, că învingerea lui Christos asupra morții, se vestește în toate cele patru părți ale lumii și în urmă spre a deștepta atențiunea credincioșilor la misterile cele mari ce urmează. În timpul cântării imnului triumfal, apără diaconul cu ripida sfintele daruri, ca să nu cadă în ele ceva. Însă apărarea cu ripida are și o însemnare simbolică. Simeon Tesalonicheanul scrie: Drept aceea se dă diaconilor, de arhierul, ripida, căci ea inchipuiește aripile ingerilor și pe inșiși Heruvimi și Serafimi, deoarece și Heruvimii și Serafimii se înfățișează pe ea. Și poartă pe sine chipul acelor Serafimi, cari în lege umbriau chivotul și cele ce se numiau „Sfintele sfintelor”. Că de oarece acestea au fost atunci în umbră, cu cât mai vărtos se cade acum să fină locul lor, după ce s'a arătat adevărul ¹⁾.

În timpul cântării imnului triumfal preotul cetește rugăciunea, care se începe cu cuvintele: „Cu aceste fericite puteri și noi iubitorule de oameni . . . „și în care, preamărind el pe Dumnezeu, laudă economia lui pentru mântuirea neamului omenesc, și anume, că, din iubire către lume, a dat pe unul născut Fiul său, ca tot cel ce crede într'insul să nu piară, ci să aibă viața cea vecinică. Care venind și plinind pentru noi toată rânduiala, s'a dat pe sine în noaptea, intru care s'a vândut, pentru viața lumii, luând pâinea cu sfintele și preacuratele și fără prihană mâinile sale, mulțămind, binecuvântând, sfînșind și frângând, a dat sfinșilor săi învățăcei și apostoli. Aici zice preotul cu voce ridicată: „*Luafi, mâncați, acesta este corpul meu, care se trânge pentru voi spre iertarea păcatelor*”; iară cântăreșii răspund: „*Amin*”. Apoi zice preotul în taină: „*Așișderea și păharul după cină zicând*”, iară cu voce ridicată: „*Beti dintru acesta toți, acesta este sângele meu al legii celei noi, care pentru voi și pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor*”; la care cântăreșii așașderea răspund cu „*Amin*”.

¹⁾ Symeon Thessal., De sacris Ordinationibus c. 174 la Migne, Pat. gr. T. CLV. p. 384.

Preotul zice cu voce ridicată cuvintele: *„Luafi mâncați...”* și: *„Beți dintru acesta toți...”*, căci ele sunt începutul și baza lucrării prezente și însuș Mântuitorul le-a pronunțat înaintea apostolilor săi nu în taină, ci în auzul lor. — Cuvintele instituției cuprinse în liturghier nu concună cu cuvintele instituției cuprinse în sf. scriptură din cauza, că cuvintele Mântuitorului se mișcau la început în cursul tradiției până ce cei trei evangheliști și sf. apostol Paul, le compuseră în scris și astfel, așazicând, le stabiliră. Baza comună a celor patru relațiuni despre actul instituției e, după sf. scriptură, tradițiunea, și de aici se explică atât consunarea acelor patru relațiuni întru cele esențiale, cât și abaterea lor în privința unor expresiuni neesențiale. Și fiindcă cuvintele instituției cuprinse în liturghier se află în cele mai vechi monumente liturgice scrise, este invederat, că și ele se bazează pe tradițiunea cea mai veche, au ca și cuvintele instituției sfintei scripturi, aceeaș rădăcină și li se atribue și aceeaș demnitate, ca și cuvintelor sf. scripturi, dela cari se abat numai după literă, iară întru cele esențiale, consună cu ele deplin.

Diaconul — și după uzul bisericii — și preotul arată la pronunțarea cuvintelor relative la disc și la potir cu mâna dreaptă, spre a însemna, cari cuvinte le-a pronunțat Mântuitorul la cina cea de pe urmă asupra fiecărui dar din cele puse înainte, pe sf. masă, și cari cuvinte suntem dator și noi a le pronunța asupra fiecărui dar îndecosebi. La cuvintele dumnezeiești: *„Luafi, mâncați...”* și: *„Beți dintru acesta toți...”* răspunde poporul, spre întărirea celor zise din partea preotului despre așezarea sf. sacrament al euharistiei, în rugăciunea: *„Cu aceste fericite puteri...”* și în consunarea credinței și a pietății sale cu mărturisirea preotului — ce se și intenționează cu pronunțarea cuvintelor menționate — răspunde în auzul tuturor: *„Amin”*. Acest răspuns, de bună seamă se va fi intonat și pe timpul apostolilor și astfel a urmat biserica și în secolile următoare la săvirșirea sf. liturghii¹⁾.

La evanghelistul Luca 22, 19, zice Mântuitorul la

¹⁾ Vezi: Iustin. Mart., Apologia I pro Christianis c. 67 (Migne, Patr. gr. T. VI p. 429).

așezarea sf. euharistii, către sf. apostoli: *„Aceasta să faceți întru pomenirea mea”*. La această poruncă laee așadară sf. Ioan Gură-de-aur aluziune în rugăciunea ce o citește preotul în taină, după pronunțarea cuvintelor instituției: *„Aducându-și aminte de această poruncă mântuitoare și de toate cele ce s'au făcut pentru noi...”*.

Acuma pune diaconul mâinile în chipul crucii, ia sf. disc cu dreapta și sf. potir cu stânga și intonând preotul: *„Ale tale dintru ale tale, Tie aducem de toate și pentru toate”*, face diaconul cu dânsule deasupra sf. antimins semnul crucii, înălțându-le puțin. Întru cele precedente s'a spus, că la sf. liturghie, se repeteste aducerea de trei ori și s'a arătat atât timpul cât și însemnarea acestor aduceri. În momentul de față află loc a treia aducere. Dară pe când aducerile de mai înainte au caracter preparator, rugându-se preotul cu frică, ca Dumnezeu să-l invredniciască, a-i aduce daruri și sacrificii spirituale, se desface preotul în momentul de față, de frică și cu îndrăzneală aduce lui Dumnezeu darurile ca sacrificiu, intonând: *„Ale tale dintru ale tale...”*, ca și când ar zice: Noi n'avem nici o proprietate, prin care în mod demn am putea să-și exprimăm fie, Părinte ceresc, mulțămita noastră, pentru bunătățile, de cari ne-ai făcut părtași prin venirea unui născut Fiului tău. Pentru aceea, drept mulțămită, îți aducem fie „ale tale”, adică darurile tale, această pâine și acest vin, „dintru ale tale”, adică din darurile tale nenumărate, alese de însuș unul născut Fiul tău la așezarea sf. euharistii, pe cari le-am consacrat acum numelui tău și le-am preparat pentru tine drept sacrificiu. Noi îți aducem aceste daruri „de toate” de câte ni aduce aminte rugăciunea precedentă, că s'au făcut pentru noi, de cruce, de mormânt, de învierea cea de a treia zi, de înălțarea la cer, de șederea deadreapta și de a doua mărita venire, și „pentru toate”, adică pentru scopurile indicate în rugăciunea precedentă, cari nu sunt decât iertarea păcatelor sau mântuirea noastră.

¹⁾ Patriarhul Gherman zice: „Dumnezeu ne-a făcut pe noi după chipul său, adică după sfințenia, dragostea și puterea sa; însă păcătând, ne-am făcut servi lui Faraon, dușmani lui Dumnezeu. Venind așadară Isus Christos, ne-a răscumpărat pe noi cu sângele său pro-

pe care înălțăm pe noi cu omul nou și noul dat noui precept
 săi care și singe, înălțăm: *Aceasta să încep într-o unitate nouă*
înălțăm aducându-și aminte de acest sacrament aducem lui Dumnezeu
scând: „Ale tale dăruie ale tale...”, acesta ce avem dela chipul
lui Dumnezeu, dăruirea sfințirii, puterea. Dreptăția, ca să nu facem
subiecte, simțim, ca să nu simțim nelegitim să căldim și să facem
bine celor ce ni ta, sau, puterea, căci toate simțim fante și să facem
ceșca, însă într-o: ca: lucrările să se prăvălească Dumnezeu ca
Domnul nostru”

Facând diaconul cu sf. daruri deasupra arătându-l
 semnul crucii, și rugăci pufin în sus și le arată lui Dumnezeu,
 și în această printru armază profeților Testamentului vechi,
 și Mântuitorului. *Cum după cuvintele sf. Vasile cel Mare*
în liturgia sa a luat pâinea în sfințe și preacurările săc
măm și a arătate lui Dumnezeu Tatăl.

La cuvintele prețului: „*Ale tale dăruie ale tale...*”
 stana răspunde: „*De ține le lucrăm, pe ține ține și ca*
cântăm, pe ține multăm, Doamne și ne rugăm pe Du
mnul nostru”, ură prețului se rugă în țară: „Ină
aducem pe această slăbă curățitoare și țară de singe
și curam și ne rugăm și ne amăim: Trimide Duhul tău
cel sfânt peste noi și peste aceste daruri ce sunt peste
inamne”. Deși se apropie diaconul de prețului și, acuram
dușe amândei de ține în țară și sf. mese, se rugă de
când: „Doamne, cel ce ai trimis pe preasfințitul tău Duh
în ora a ține sponțiale ține, pe acesta bunule anul lui
dela noi, cel începe într-o nouă, cao se rugăm pe”. După
înălțare nă diaconul cuvinte: „Inimă curată nădește
întru mine, Dumnezeu...” (Ps. 50, 13), ură prețului
nă ură: „Doamne cel ce ai trimis pe preț și sf. în
Duh...” și înălțându-se diaconul năe cuvinte: „Nu
na legiada pe mine dela țara ta...” (Ps. 50, 13) și
prețului nă ură: „Doamne cel ce ai trimis pe preț și
ține Duh...” și se înălță după urmarea acestor rugă
cări. Apoi arătând diaconul cu crucea la sf. pâine, năe în
țară: „Berecurvinteză slăpăne sf. pâine”; ură prețului
șanț drept, înălțându-se sf. pâine cu semnul crucii, pe

1) *Canonic 240* Prețuri cel. Constantin, vol. 2, p. 65.
 2) *Can. 24*

când: „Si la abecă pâna aceasta cinăta corpul Christos
esului ține”, și înălțându-se amândei, răspunde diaconul:
„Ami”. Apoi arătând diaconul cu crucea la sf. pâine,
pe ură: „Berecurvinteză, slăpăne, sf. pâine”; ură prețului
înălțându-se: „Țară ce este în păburul acesta, cinșă
înălțându-se: „Țară ce este în păburul acesta, cinșă
șingele Christosului ține”, și înălțându-se amândei, năe
prețului diaconul: „Ami”. În ține arătând diaconul spre
amândouă sfințe, năe: „Berecurvintă slăpăne amândouă
șingele: ură prețului înălțându-se amândouă sfințe, năe:
prețului năe: „Duhul tău cel sfânt”, și făcând amândei
înălțare pâna la pământ, răspunde diaconul: „Ami,
Ami”.

În acest moment se preface sfințele daruri prin lucrarea
 sf. Duh, și amare pâinea în corpul, ură vinul în sîngele
 lui Isus Christos. Căci deși într-o cele de mai înainte și au
 pronunțat cuvintele dumnezeiești: „*Luată, mîncată...*” și:
 „*Begă dăruie acesta ține...*”; ținele aceste cuvinte nu sunt
 oficinile pentru prefacerea sf. daruri în corpul și în sîngele
 gl. Mîntuitorului, precum susține biserică latină; ci de
 asă sunt țare însemnate, se preveș în înălțarea sfinții
 țarilor în biserică ortodoxă, numai ca lucrare începătoare
 și acestă sfinție. Derivate după rînduiala liturgică biserică
 ortodoxă și după preamintarea acestor cuvinte sunt înălț
 țare și vin și se preface în corpul și sîngele lui Christos
 ură după țemarea *„Duhului sfânt (înălțare: „Duh*
șanț și țare) supra țare sau după rugămintă sfântă la
șingele Duhului sfânt și după binecurvintarea țare cu
șanțul crucii. Precum pămîntul țară de ploare nu nădește
șanț, așa și cuvintele: „Luată, mîncată...” și „Begă dăruie
acesta...” nu sîvărșesc acest sacrament țară de pogorîrea
Duhului sfânt, adică țară de prezența sf. Duh și țară de
binecurvintarea prețului.

Sf. patriarh, Gherman năe în printru aceasta: „*Și țară se*
 preface prețului la țară, ca să lucrare misterul Făului șanț, și să se
 preface înălțare pâinea și vinul în corpul și în sîngele lui Christos și
 dumnezeu... Deși și sfântul Duh, fiind nădește de țară, prin
 înălțarea țarilor și prin înălțarea Făului arată puterea dumnezeiești
 și ca țare prețului înșamantă, preface și lucrare șingele țarilor ce
 țare țare în corpul și sîngele Domnului nostru Isus Christos
 ce și au: Pentru ei nu sîntesc pe mine înșamantă ca și ei să se

... Si tot sf. Gherman dice: *Lasă deose-*
scit deși se macină, ca rășina și presată mărta a Duhului
Sanctului, lasă acra, ce e în păhar, în inimă simplă, mărta
Dumnezeu și Măntuitorul nostru Iisus Christos, carede via
scărie vată și măntuitorului și pentru ca el să fie scut și să
impiedice din el spre scutirea păcatelor și spre vată de viață.
 Iată Săvârșirea Teologică: *Amel și nu creștin și pînă a*
păharul se presă în cerul și singele lui Christos prin rugămintea
președintelui cu înțelegerea crucii și cu chemarea sf. Duh și el ce se
numește Dumnezeu: „Lasă, măntuitor...” și: „Bog dintru acra
me...” și „Faceți acra întru scutirea mea”, și a din apostolilor
și succesorilor lor numai pentru ca să poată lucra prin rugămintea
Pătrii acra adăscind-se peștelui cîntă Pătrunde și președintelui cu
scutirea lui președintelui, mai tot cu voce multă și măntuitorului cîntă
de la Christos.... Apoi se roagă: „Trinite Duhul tău mărta
me și acra dăruitor scutirea. Și te fi cerul și singele lui
 - pentru a te fi - președintelui cu Duhul tău cel sfânt”. Și
 cîntă din acra, înțelegerea. Și înțelegerea de trei ori cîntă
 pentru, și pînă și pînă în tot tot corpul și singele, dăruitor
 cel tot Christos, carede lucrarea prin președintelui dăruitorului cu Pătrunde
 și cu Duhul, cel: cel ce aduce și cel ce se aduce, și cel ce se
 cîntă și cel ce se măntuitor și cel ce se sfârșă și cel ce se măntuitor
 măntuitor, pentru acra la sf. rugămintea a scutirea celului meu. Și pentru
 ca să scutirea acra mai tot, apoi tot în înțelegerea președintelui
 cîntă acra: „Lasă, măntuitor...” și: „Bog dintru acra...”, și
 președintelui, mai tot cîntă cîntă Pătrunde, dăruitor și după
 acra președintelui, pentru acra mărta Vată, sunt acra dăruitor
 mărta dăruitor, pentru... - și în înțelegerea cîntă a aposto-
 lilor și cîntă din acra de cîntă, se acra înțelegerea: în înțelegerea
 în cîntă din acra: pentru scutirea dăruitor, pentru să dăruitor întru acra
 mărta, și în acra scutirea dăruitor pînă și a scutirea se presă în
 măntuitorul măntuitorului cer și singele al lui Christos, prin lucrarea
 Duhului sfânt, a cîntă dăruitor, pentru acra mărta să se înțelegerea
 cu cîntă, se tot cu cîntă: „Trinite Duhul tău cel sfânt
 peștelui și peștelui acra dăruitor, ce sunt peștelui mărta: și fi pînă
 acra cîntă întru rugămintea dăruitor; acra ce este în păharul acra
 cîntă singele Christosului tău; președintelui cu Duhul tău cel
 sfânt. După ce președintelui acra dăruitor, mărta se face scutirea
 măntuitorului, măntuitorului, președintelui cu pînă în cerul și
 singele al lui Christos, și tot în singele lui adăscind, cîntă din președintelui

1. Ibid. II, p.
 2. Gherman, *Exp. cod. Comungi*, Ind. p. 40 și 44.
 3. *Synaxaria Teologică* a Episcopului de din Turcia M. p. 1.
 Par. p. I, CLV, p. 73.

... la Duminică înainte de sărbătorile noastre, numai după
 17.
 Chemarea Duhului Sf. e după originea sa, din timpurile sf.
 spiritului, la elier din acele zile, când apostolii, după înălțarea Dom-
 nului pe crucea în Ierusalim într-o inimă în rugămintă și în cerșire,
 așteptând după înălțarea lui Iisus Christos pe crucea Duhului sf.
 în ceruri. Sf. Procla, patriarhul Constantinopolului, scrie: După înăl-
 țarea la cer a Mântuitorului nostru, apostolii, înainte de a se înălța
 în cer, au început să se rugămintă. Și stând ei mare căutătoare în lăc-
 țarea sfântă a corpului Domnului, plin de înțelegere, știind că această
 înțelegere ca și înălțarea, se face înainte de cer și înălțarea, decă
 înainte de înălțarea, și cu cea mai mare bucurie pe crucea noastră
 în plină înălțare înălțându-se, aducându-se înainte de cer
 de Domnului: Acesta e corpul meu... Acesta și faceți într-
 unirea mea" și 1. "Că ce înălțarea corpul meu și dea sângele meu
 înainte într-o inimă și cu întru sfântul". Pentru aceea, căutând ei
 înainte Domnului cu inimă pură și cu inimă înălțată, căutau multe
 rugămintă. Pe lângă aceasta, ei, cu înălțarea faptă, înălțau pe Iuda și
 pe păgânii, cu nouă înălțare, ca să înălțarea și ei înălțarea
 înălțându-se și păgânii înălțându-se, ce se observă înainte de venirea
 înălțată. În această rugămintă așteptau ei pe crucea Duhului sf.,
 așteptau, ca ei cu pe crucea sa să prefacă pâinea și
 vinul înălțat cu apă, ce sta înainte la înălțare sfântă, în înălțare
 corpul și în înălțare sângele Mântuitorului nostru
 Iisus Christos și să sfântă pe ei. Pentru aceea se ală rugă-
 mintă pentru înălțarea Duhului sfânt în toate înălțările bisericii
 noastre. Așa este pe crucea la înălțarea sf. Iacob, înainte de sfântul sf. de
 noi: „Inălțare de noi, Duminică, după înălțarea la cer mare
 și înainte pe crucea și pe crucea darurile pe crucea, Duhul sfânt cel pe crucea
 sfânt". Și după ei rugămintă, pe crucea pe crucea cu capul pe crucea
 și cu crucea pe crucea înălțarea Duhului sfânt, ocămintă înălțându-se:
 „Ca și vinul și pe crucea, bună și înălțată sa pe crucea și înălțată
 această pâine și să o face sfânt corpul Christosului sf.", la care
 înainte de crucea: „Amin"; și înainte: „Și acest păhar cu crucea
 pe crucea Christosului sf.: pe crucea: „Amin". Și în înălțarea sf. Marcu,
 înainte de crucea: „Trăiește din înălțarea înălțarea tale... pe crucea
 și pe crucea înainte și pe crucea înainte pe Duhul sfânt cel sfânt,
 ca să le depășim (înălțare) ca înălțându-se Duminică și să
 înălțarea înainte corpul pe crucea: „Amin), iară pe crucea sângele legi

1. Mărturisirea credinței... Sfântul la înălțare 100. Noul 1844 p. 100.
 2. Înălțarea înălțarea sf. spiritului, sf. înălțarea și înălțarea înălțându-se
 înălțându-se la E. I. Kimmel, Mărturisirea sfântă înălțându-se 1850. Part I p. 100.
 3. Ducele înălțându-se în înălțarea înălțându-se înălțându-se în înălțându-se Part II p. 1.
 187, p. 100.
 4. Cf. T. Tarnowski, După ce înălțându-se înălțându-se... Cap
 1842, p. 73 și 74.

celui nou, al însuși Domnului, Dumnezeuului, Mântuitorului și m.
păratului nostru, Isus Christos" ¹⁾.

Între rugămintea trimiterii sf. Duh: „Trimite Duhul
tău cel sfânt peste noi . . . .” și între binecuvântarea daru-
rilor, preotul se roagă cu cuvintele luate dela rânduiala orei
a treia: „Doamne, cel ce ai trimis pe prea sf. tău Duh
în ora a treia . . . .”. Aceste cuvinte preotul le repetă de
două ori, adăugând la ele două versuri din psalm 50:
„Animă curată zidește întru mine . . . (v. 12)” și: „Nu
mă lepăda pe mine dela fața ta . . . (v. 13)”. Deși a-
ceste cuvinte întreprind legătura între rugămintea trimiterii Du-
hului sfânt și între binecuvântarea darurilor — aceea ce se
simțește mai ales la liturghia sf. Vasile cel Mare — și deși
ele nu se află în liturghiile cele vechi grecești și sunt in-
troduse în rânduiala liturghiei mai târziu cu scopul, spre a
implora cu mai multă ardoare trimiterea Duhului sfânt peste
darurile puse înainte: totuși fiind ele deplin consumatoare cu
spiritul lucrării sfinte și întărind pe ministrul sacramentului
întru săvârșirea lui, s-au primit de biserică în liturghiile
mai noi și se recitează de preotul liturghisitor cu profundă
pietate ²⁾.

Preotul, după exemplul lui Christos, binecuvîntează sf.
daruri înainte de sfîșire, pentrucă și Christos, luând în mâni
pâinea, a binecuvîntat-o și a frânt-o. Preotul face binecu-
vântarea cu semnul crucii, pentrucă biserică a deprins și a
îndălnat a binecuvînta cu semnul crucii ³⁾.

¹⁾ Cf. F. Тарнавскі, І, с. р. 218.

²⁾ Veni: Ридатион, Neamul 1844, p. 391, nota la can. 19 al zimb. de
Iacob; cf. и Н. Дмитревскій, Историческое, догмат. и таинств. изъяс-
неніе божества. Литургии, 1884 p. 234 și В. Печавъ, Толкованіе на бо-
жества. Литургии . . . Москва 1884 p. 189.

³⁾ Paterul Augustin zice: Dacă nu se face semnul crucii pe frînța sfîșin-
scilor sau pe ara, cu care se țenase, sau pe untul de lemn, cu care se ung, sau
la sacrificiul, cu care se nutreac, atunci nemica nu se poate implini leguit. Augustin
Tractatus 118 in Joannis Evangelium n. 5. (Migne, Pat. lat. T. XXXV
p. 1950). — La aducerea sacrificiului celui necrut, precum semnul crucii, cu care
sfîșim darurile, așa și alte acte săvârșite înainte și după cele cuprinse în evangheliu-
lă au originea în tradiținea cea veche apostolică. Sf. Vasile cel Mare zice: Cuvin-
tele chiamă la frângerea pâinii și la binecuvîntarea pâharului, cum din sfîși lea-
predat în scrii? Pentrucă noi nu ne mulțămim numai cu cuvintele ce le induce a-

Când săvârșește preotul euharistia și aduce lui Dumnezeu sacrificiul fără de sânge, reprezintă în persoana sa pe însuș marele arhieru Isus Christos, Fiul lui Dumnezeu, care după rânduiala lui Melchisedec, aduce lui Dumnezeu Tatăl, sacrificiu pâine și vin, care pe sf. masă se prefac în însuș corpul și sângele lui Christos.

Pentru aceea și zice sf. Ioan Chrisostom: Și astăzi este de la Christos, înfrumusețând această masă. Acela, carele a înfrumusețat-o pe aceea (la cina cea de pe urmă), o înfrumusețează și pe aceasta. Căci nu este om, care lucrează cele puse înainte, ci însuș Christos, care s'a răstignit pentru noi, Împlinind porunca lui Christos, stă preotul înainte și aduce rugăciune, vorbind cuvintele: *Acesta este corpul meu, iară hinceuvântarea și puterea este a lui Dumnezeu, care lucrează toate* ¹⁾.

Momentul sfințirii darurilor și al prefacerii lor în corpul și sângele lui Christos este așadară un moment prea sfânt, sublim și înfricoșat. Căci zice sf. Ioan Chrisostom: Atunci și îngerii stau împrejurul preotului, și toată ceata puterilor cerești se împreună în cântări și toate locurile împrejurul altarului se împlu de fețe îngerești ²⁾. Din această cauză biserică, a orânduit ca în timpul acesta sublim să se tragă un clopot, deșteptându-se astfel nu numai cei prezenți la rugăciunea mai pioasă, ci vestindu-se și tuturor celor absenți,

---

postul și evanghelia, ci unele le pronunțăm mai înainte, iar altele mai apoi, ca unele ce au mare putere, primindu-le din învățatură nescrisă. Basilii Magni Lib. de Spiritu sancto c. 27 (Migne, Patr. gr. T. XXXII p. 188).

¹⁾ Ioannes Chrysostomus, Oratio VII adv. Iudaeos. Și în alt loc nec același părinte bisericar: Această aducere, este aceea, aducă-o ori și cine, fie Paul, fie Petru, este aceea, care a dat-o Christos învățăcelilor săi și care astăzi o săvârșesc preoții; căci aceasta întră nemiță nu este mai mică, decât aceea. Căci și aceasta nu o sfârșesc oamenii, ci însuș acela, carele a sfârșit-o și pe aceea. Pentruca precum cuvintele ce le-a pronunțat Christos sunt înseși acelea, ce le vorbește preotul și astăzi: așa și aducerea este tot aceea. Ioannis Chrysostomi in epist. II ad Timoth. c. 1 Hom. II (Migne, Patr. gr. T. LXII p. 612).

²⁾ Ioannes Chrysostomus, De sacerdote Lib. VI (Migne, Patr. gr. T. XLVIII p. 681). Și în alt loc zice Ioan Chrisostom: Acest mister pământul îl prefăce în cer. Deschide ușele cerești și caută nu numai în cer, dăși în cerul cerurilor, și ce vei vedea acolo mai stând decât toate, aceea îți vom arăta fie pe pământ când — pe însuș Domnul, pe carele nu numai îl vei vedea, ci și te vei atinge de el, și nu numai te vei atinge de el, ci și-l vei mânca. Ioannis Chrysostomi in epist. I ad Corinth. Hom. 24 (Migne, Patr. gr. T. LXI p. 205).

la care va ajunge sunetul ei, ca, lăsând deoparte pe un moment ocupațiunile lor, să-și împreune rugăciunile lor cu cele ale sf. bisericii.

Acuma zice diaconul către preot: „*Domenește-mă pe mine, stăpâne*”; iar preotul răspunde: „*Să te pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăția sa, totdeauna, acum și pururea . . .*” și răspunzând diaconul „*Amin*”, stă înaintea sf. mese și luând ripida, apără cu dânsa stintele, iar preotul zice în taină rugăciunea: „*Pentru ca să fie celor ce vor comunica spre trezirea sufletului, spre iertarea păcatelor . . .*”, terminând cu cuvintele: „*Încă aducem fie această slujbă cuvântătoare pentru cei răpăușați întru credință, strămoșii, părinții, patriarhii, prorocii, apostolii, propovăduitorii, evangheliștii, mucenicii, mărturisitorii, pustnicii și pentru tot sufletul drept, care s'a săvârșit întru bună credință*”. Deci la preotul tămăiuarul în mână și tămăind sf. masă, zice cu voce înălțată: „*Mai ales pentru preasfânta, preacurata, preabinecuvântata, mărita, stăpâna noastră de Dumnezeu Născătoarea și pururea fecioara Maria*”. Corul la cuvintele aceste cântă: „*Cuvine-se cu adevărat a te lauda . . .*”, iar diaconul amintește în taină pe cei morți din diptihele bisericeii.

Diptihele erau în vechime două tăblițe din pergament, puse la un loc ca tablele lui Moisi. Pe una din aceste tăblițe erau scrise numele celor vii, iar pe cealaltă, ale celor morți ai unei conuine creștine, cefinduse numele acestea în timpul liturghiei. De diptihe face amintire acuma Pseudo-Dionisie Areopaghitul, zicând: „După sărbătorirea reciprocă, se face în taină cetirea sf. table (*ἱερῶν περὶφύλλων*)¹⁾. În

¹⁾ Pseudo-Dionys. Areopag., De ecclia. Hierarh. c. 3. § 9. (Migne, Patr. gr. T. III. p. 437); vezi și actele sinod. Constantinop. din anul 536, sub patriarh. Mena (Concil. Constantinop. sub Mena, Actio V. la Harduini Acta concilioarum . . . T. II. Paris 1714 p. 1323), unde se zice: „După cetirea sf. evanghelii la sf. liturghie și a simbolului credinței, se strecura, în timpul cetirii diptihelor, cu mare tăcere toată mulțimea oamenilor împrejurul altarului și asculta. După ce se cetiau de diacon numele celor patru sinoade și ale arhiepiscopilor de amintite fericiți Eufimie, Macedonie și Leon, exclamau toți cu glas înălțat: *Mărire fie Doamnei!* — Aceste diptihe cuprindeau numele sfinților, apoi numele celor morți și numele celor vii: ale dreptcredincioșilor atheniei, ale fericiților împărați și ale denimitanilor înălți alți bizanțeni cât și misioni. Asisterea se introduceau în diptihe numele bisericilor din bizanț și ale tuturor aceluia, cari donau această, aceea ce pe atunci se privea de un lucru de onoare; precum din contra, a nu fi înscris în diptihe, se ținea de un lucru de ocară.

hiserică erau și poliptihe, adică multe tăblițe sau frunze puse la un loc, în cari se scriau multe nume, ale celor vii și morți. Din acestea se compuseră mai târziu cărți, cari și acuma se întrebuintează în biserică. Poliptihele nu sunt alta decât cărți de amintire sau *pomenice*, dintre cari unele sunt particulare, spre conscrierea membrilor unei familii, iar altele sunt publice, în cari se înscriu cei morți și cei vii fără privire la familie și îndreptate persoane binemeritate pentru biserică¹⁾

De când corul cântă imnul: „*Cuvine-se cu adevărat...*” preotul continuă pomenirea sfinților, încheind pomenirea aceasta cu cuvintele: „*cu ale cărora rugăciuni, cercetează-ne pe noi, Dumnezeuule*”. Deci pomeneste pe cei morți, zicând: „*Și pomeneste, Doamne, pe toți cei alinați întru speranța învierii vieții de veci, și-i păuzază pe dânsii, unde strălucește lumina feței tale*”, apoi pe cei vii, zicând rugăciunea: *Încă te rugăm: Pomeneste, Doamne, toată episcopia dreptcredincioșilor acelor, ce drept învață cuvântul adevărului tău, toată preoția, întru Christos diaconia și toată ceata preotească ș. m. d.*” Venind la cuvintele: „*Întâi pomeneste, Doamne, pe arhiepiscopul și mitropolitul sau episcopul (cutare)...*” le intonează preotul cu glas înălțat, iar strana răspunde: „*Și pe toți și pe toate*”. Diaconul cetește în taină diptihul viilor, iar preotul continuă pomenirea lor, cetind tot în taină rugăciunea: „*Adă-ți aminte, Doamne, de cetatea aceasta, întru care viețuim, și de toate orașele și satele și de cei ce cu credință viețuiesc într'insele...*”.

Precum sacrificiul lui Christos pe cruce a fost adus pentru lumea întreagă, așa și sacrificiul euharistic se aduce pentru toată lumea. Aceasta se face vederat cu deosebire în rugăciunile, ce le citește preotul după sfințirea darurilor, și anume dela rugăciunea: „*Pentru ca să fie celor ce se vor comunica...*” până la rugăciunea: „*Adă-ți aminte, Doamne, de cetatea aceasta...*”, cari rugăciuni, după înteles și intențiune, stau cu olaltă în legătură, fiind cele din urmă continuarea celor dintâi. Preotul se roagă în aceste rugăciuni, mai întâi pentru cei ce se vor comunica cu sfințele, apoi pentru cei răpăușați și în urmă pentru cei vii. Pentru cei ce se vor comunica cu sfințele, se roagă preotul,

¹⁾ Cf. Вениамин Новая Скрижаль, 1870 р. 247.

ca sfințele să le fie lor spre trezirea sufletului, spre iertarea păcatelor, spre împărțșirea cu sf. Duh, nu spre iudecata și spre osândă. Dintre cei răpăușați, se roagă preotul mai întâi pentru sfinți, spre a mărturisi, că aducându-se sacrificiul fără de sânge și pentru ei, fac parte și ei din corpul mistic al lui Christos. Apoi această însoțire a sfinților lui Dumnezeu cu membrii cei nedepși ai bisericei li aduce acestora ajutorul și mijlocirea sfinților ¹⁾ și pentru aceea se și roagă aici preotul, ca Dumnezeu pentru rugăciunile sfinților să ne cerceteze pe noi. Mai ales, adică cu preferință, amintește preotul pe prea sfânta noastră de Dumnezeu Născătoare și pururea Fecioara Maria, ca organul întrupării Mântuitorului și ca mijlocitoarea cea mai aleasă a noastră înaintea tronului lui Dumnezeu. Pe preasfânta de Dumnezeu Născătoare preotul o amintește cu glas înălțat, spre a arăta prin aceasta cea profundă onoare, ce i se cuvine ca Maicei Domnului și ca împărătesei tuturor sfinților. În timpul amintirii Maicei Domnului tămăiază preotul sf. masă spre a însemna cu aceasta deosebită venerațiune față cu Maica Domnului. Rugăciunile, cari se fac după sfințirea darurilor la liturghie, și anume cele pentru sfinți sunt rugăciuni de mulțămire, cari le aducem lui Isus Christos, prin care au dobândit sfinții darurile cele înalte cerești.

Nicolae Cavasila zice: „Aducerea sacrificiului nu e numai rugăciune de cerere, dar și de mulțămire... Și cari sunt cauzele mulțămirii? Aceste cauze sunt sfinții, căci în ei a aflat biserica aceea, ce a dorit și pentru ce s'a rugat, adică împărăția cerurilor... Pentru dănsii aduce ea acest cult rațional, drept mulțămire lui Dumnezeu și mai ales pentru fericita Maica lui Dumnezeu, care e mai sfântă decât toți sfinții. Pentru aceea nimică nu cere preotul pentru dănsii, ci mai mai vărios cere dela dănsii, ca să fie sprijiniți de dănsii în rugăciunile sale” ²⁾.

Mai departe amintește preotul după sfințirea sf. daruri la liturghie pe ceilalți răpăușați cu cuvintele: „*Si pater*

¹⁾ *Ἐπιπέμπει δὲ τῆς χάριτος ἀποδεδειγμένους αὐτοῖς, ἡμετέρας ἀπορίας ὑποπέμπει καὶ τοὺς ἄλλους, ὡς τοὺς ἁγίους ἡμετέρας, καὶ ἕνα τὸν θῆσανος τὸν ἡμετέρας ἁγίου ἁγίου, καὶ ἕνα τὸν ἁγίου ἁγίου ἁγίου καὶ τὸν ἁγίου ἁγίου ἁγίου ἁγίου.* Symeonis Thessalonicensis Exposit. de div. Templo. ibid. p. 733.

²⁾ Nicolai Cabasilae Liturgae Expositio c. 33 (Migne. Pat. G. T. CL. p. 441).

nește pe toți cei adormiți . . .” Această amintire a răpău-
șilor, făcută în credința puterii sacrificiului necrunt, aduce
multă ușurare acelor suflete, cari au trecut în cealaltă lume
cu credință în Isus Christos Mântuitorul lumii, cu speranță
în îndurarea lui și cu căință sinceră, însă cari n’au apucat
în această viață a aduce și fructe de căință.

Sf. Gherman, patriarhul Constantinopolei, zice : Se face amintire
la Dumnezeu a celor răpăuși, a spiritelor și a toată carnea, ca
cel ce are putere asupra celor morți și vii și domnește asupra celor
ceresti și pământești . . . să-i adune la sine și să vadă fața lui și să
audă glasurile laudei lui și ca toate sufletele din iad să se deslege de
câșurile lor prin moartea și învierea lui Christos. Căci el însuși a
înviat din morți și făcându-se începătură celor adormiți și tuturor
dechizându-li viața învierii din morți, i-a chemat la viață eternă și
fericită pe cei ce au adormit în speranța învierii. Și să invocă
toate sufletele aceloră dimpreună cu profetii și cu apostolii și martirii,
ca dimpreună să intre și să se așeze cu Abraam și cu Isaac și cu
Iacob la masa mistică a împărăției lui Christos” ¹⁾.

În fine, amintește preotul, după sfințirea darurilor, la
sf. liturghie, și biserica luptătoare de pe pământ : Toată
episcopia dreptcredincioșilor, sfânta catolică și apostolică bis-
erică, ~~și~~, toată curtea și supușii lui. Și precum
la amintirea sfinților, așa și aici indeosebi și cu glas
înălțat de preasfânta Născătoare de Dumnezeu, ca împă-
râteasa tuturor sfinților s’a făcut amintire indeosebi și cu
glas înălțat, sau după însăș expresiunea bisericii „*Întâi*” se
face amintire de preasfințitul arhiepiscop și mitropolit sau
episcop (cutare), ca conducătorul membrilor bisericii în
atacerile credinței și ale moralității, cerându-se dela Dumne-
zeu, ca să-l dăruiască sfintelor sale biserici, nu numai în
pace, întreg, cinstit, sănătos, inzilit, dară și ca drept să în-
vețe cuvântul adevărului lui Dumnezeu. La aceasta întor-
nează corul : *Pe toți și pe toate*, adică pe toți cei de
partea bărbătească și de cea femeiască ²⁾ să-i amintiască
Domnul.

¹⁾ Gherman, Res. eccl. Contempl. ibid. p. 440.

²⁾ ἢ ἡ ἐκκλησία, τῆς θεοῦ τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τὸ ἑκκλησίαν τῆς τοῦ Θεοῦ πρεσβυ-
τερίας προκείμενον ἑσθλόν, καὶ Ἄγγελοι αἰετῆς, ὡς ἔφη, τοῖς μαρτύροις λαλοῦντας καὶ με-
τῆσιν τοῖς παρὰ τὸν ἕνα, τρωπίζοντες τὰ ἑαυτῶν αἰσθήματα πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα τῶν
ἀγίων πατρὶν ἡμετέρων ἔφη, καὶ βασιλεὺς ἰσχυρῶν, καὶ ἄνθρωποι τοῦ ἑσθλοῦ ἡμετέρου

Toate rugăciunile după stînjirea darurilor se incheie cu ecfonisul: „Și mi dă nouă cu o gură și cu o inimă o mări și a cânta precinstit și de mare cuviință numele tău al Tatălui...”. Această preamărire este luată din rugăciunea sf. apostol Paul (Rom. 15, 5-6), cu care el se roagă la Dumnezeu, ca să deie celor credincioși un cuget, pentruca toți dimpreună, cu o gură și cu o inimă să mărească pe Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Isus Christos, și acest dar îl cere dela Dumnezeu pentru cei prezenți, și preotul.

Sf. patriarh Ciherman lămurește acest ecfonis în următorul mod: „Ne rugăm la tine, ca precum să te preamărim cu o gură și cu o inimă așa să ni dai și un duh și un suflet, pentruca, împreunăându-ne cu legătura carității, cu încredere să ne putem indulci de masa pusă înainte și să ne facem demni de dumnezeiestile sacramente, mărind și cântând preonoratul și de mare cuviință numele tău, Părinte și Fiule și Duhule sfinte”¹⁾.

Acuma prepară preotul pe cei credincioși la comunicarea, ce are să urmeze, și așadară mai înainte invocă el asupra lor îndurările lui Dumnezeu, intonând: „Și să fie milele marelui Dumnezeu și Mântuitorului nostru Isus Christos cu voi cu toți”, la care strana răspunde: „Și cu Duhul tău”.

Tot sf. Ciherman face la cuvintele aceste următoarele reflexiuni: „Dacă vom face așa, precum am zis mai sus, vor fi îndurările lui Dumnezeu cu noi cu toți. Îndurarea lui Dumnezeu este Christos, pe care, pentrucă s'a îndurat de noi, l'a trimis marele Dumnezeu, dându-se pe sine însuș pentru noi și îndurându-se de noi. Cari împreunăși în unitatea credinței și în împărtășirea Duhului sfânt... nu numai deasupra pământului, suntem acuma ei și la tronul lui Dumnezeu împăratului în ceruri, unde e Christos, precum zice însuș: „Părinte sfinte, păzește-i pe ei intru numele tău, pe cari mai dai

καὶ ἡμεῖς οὖν τὰς προειρημένους εὐχὰς ἐκούμεθα, καὶ τὰ δῶρα προθύμεται, καὶ προσεύχεται ταῦτα λαμβάνει, ταῦτα προλαμβάνει εὐχεται εἰς ἕρπον προθύμει. Τίνα δὲ εὐχὰς; Κοιτὰ καὶ ζῆλον καὶ ἀπειθεῖαι, τὸ εἶναι χάριτι ἀποκαταπεμπόμεθα ἕκαστος τῶν δῶρων κατὰ τὸ δεικνόμενον ταῦτα Θεοῦ ἵδιᾳ δὲ τοῖς μὲν ἀπειθεῖαι, φυχῶν ἐκείνων, καὶ βουλομένων ἀπορροῦναι μετὰ τῶν τελευταίων ἀγίων τοῖς δὲ ζῶσι, τὸ μεταχεῖν τῆς ἱερᾶς πνεύματος ἀπορροῦναι, καὶ μετέλθαι εἰς ἀρχὴν μεταχεῖν ἄρτων ἁγίων, εὐχεται, εὐχεσθῆναι, γογγύζει τῶν ἀκαταίτων, τὸ τελευταίων, βασιλείας ἁγίων φαίνομεν κατὰ τὸν Θεόν. Nicol. Cabas., l. c. ibid. p. 441.

¹⁾ Ciherman, l. c. ibid p. 440.

mie, ca unde sunt eu și ei să fie împreună cu mine, ca să vadă mântea mea, care m'au dat-o mie, căci voi iubiți pe ei, precum m'au iubit pe mine (Ioan c. 17)"¹⁾.

Apoi zice diaconul ectenia: „Pe toți sfinții pomenindu-i, iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm”. „Sfinți” se numesc aici nu numai sfinții în cer, cu ale căror rugăciuni s'au rugat preotul, să ne cerceteze pe noi Dumnezeu, ci și toți credincioșii morți și vii, ale căror nume s'au amintit în diptihe. Iară „sfinți” se numiau credincioșii, în biserică primară, atât pentru mărturisirea credinței, cât și pentru sfințenia vieții lor, precum se vede din mai multe locuri ale sf. scripturi²⁾. Deci continuă diaconul ectenia: „Pentru onoratele daruri ce s'au adus și s'au sfințit Domnului să ne rugăm; ca iubitorul de oameni Dumnezeu nostru... să ne trimită nouă dumnezeiască milă și darul sf. Duh; pentru ca să ne mântuim noi de tot necazul, mânia...”. Noi nu ne rugăm pentru darurile ce s'au adus, ca Dumnezeu să le sfințească, pentrucă, precum se zice și în ectenie, sunt sfințite, ci pentrucă ele să ni împărtășească sfințenie, adică, ca preabunul Dumnezeu, care le-a primit, să ni trimită nouă prin ele îndurarea și darul său. Zicând diaconul această ectenie, preotul citește în taină rugăciunea, care începe cu cuvintele: *Înainte de ta puțem toată viața noastră...*, în care cere dela Dumnezeu, ca să ne învrednicească cu curată conștiință a ne împărtăși cu cereștile și înfricoșatele taine spre lăsarea păcatelor și spre moștenirea împărăției cerești. După aceea întonează diaconul mai multe alte cereri, cari, deși s'au pronunțat ele înainte de sfințirea darurilor, acuma se repetă iarăși, pentrucă mai sigur să se câștige dela Dumnezeu darurile ce se cer; deoarece acuma este pe sf. masă unul născut Fiul lui Dumnezeu.

Toate cererile preparatoare pentru comunicare, le încheie preotul cu provocarea la rugăciunea domnească, întorcând: „Și ne învrednicește pe noi Stăpâne cu îndrăznire, fără de osândă, a cuteza, a te chema pe tine Dumne-

¹⁾ Giesman, l. c. ibid. p. 440; cf. și Nicol. Caban., l. c. ibid. p. 443

²⁾ Eapl. ap. 9, 13; Rom. 1, 7; Efea. 3, 8.

darul și cu închinările, și cu iubirea de oameni a unui
născut Fiului tău . . .”.

După ectonismul acesta preotul zice rugăciunea: „*În
aminte, Doamne Isuse Christoase Dumnezeule nostru din
stănt locașul tău . . .*” în care se roaga, ca Domnul să în-
vrednicească pe cei credincioși de primirea fără de osândă
a peccatelor sale taine. Cînd preotul rugăciunea aceasta,
diaconul stă înaintea ușii și se încinge cu orariul crucii.
Diaconul se încinge astfel pentruca în timpul comunicății
fără împiedicare să poată servi și pentruca, prin această
încingere să însemne și să arate pietatea sa către sf. sacra-
ment, la a cărui împărțire voiește să pășiască, acoperindu-se,
așezicînd, cu orariul ca cu aripi misterioase asemenea Sera-
fimilor, cari stau în ceruri înaintea mesei măririi dumnezeiești
și și acopăr fețele.

Simeon Tesalonicheanul scrie despre aceasta: Diaconul cu dînsul
orariul ca cu aripi se înfrumusețează și se acopere cu pietate
și cu virtuți și mai vădit când se împărțește cu comunicărea,
imitînd Serafimii, cari, precum se scrie, sunt cu șase aripi, dintre
cari cu două aripi își acopăr fețele, cu două picioarele, iară cu două
sbînănd, strigă: Stănt, stănt, stănt¹⁾).

Acuma se face înălțarea sf. miel. Înainte de aceasta
se închină diaconul și preotul de trei ori acolo unde stau,
zicînd în taină la fiecare închinare cuvintele vameșului:
„*Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătosul și mă
miluiește*”. Apoi zice diaconul cu voce înălțată: „*Să luăm
aminte*”: iară preotul înălțînd sf. miel, zice așisderea cu voce
înălțată: „*Sfintele Sfinților*”. Înălțarea sf. miel închipuiește
înălțarea lui Isus Christos pe cruce, moartea și învierea lui²⁾,
iară cuvintele: „*Sfintele Sfinților*” înseamnă, ca cele ce se
înălță sunt sfinte și se dau numai sfinților, adică celor curățiți
de conștiința rea și celor cari cu sinceritate cred în credința
slăntă³⁾.

Nicolae Cavașila zice: Apropiati-vă cei ce voști să vă faceți
putași, dară nu toși, ci numai cei ce e stănt. Cele sfinte se dau

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacris Ordinationibus c. 174
H. Migne, Pat. gr. T. CLV, p. 381.

²⁾ Ἡ δὲ ἕρση τοῦ τριῶν ἀποστόλων εὐαγγέλιου ἐστὶν ἡ ἐκείνου ἁγίου καὶ
τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ ἁπλῶς ἐστὶν ἡ ἀνάστασις. Germanus, l. c. ibid. p. 448.

³⁾ Germanus, l. c. ibid. p. 448.

numai celor sfinți. Însă sfinți nu se zic cei perfecti în virtute, ci cei ce tind la acea perfecțiune, dară încă n'au ajuns-o, pe cari aşadar nu-i opreşte nimică a se împărtăşi de sfintele sacramente şi a se sfinţi... Se numesc sfinți şi pentru sfintele, de cari se fac părtaşi şi ale aceluiaş corp, carne din carnea lui şi oase din oasele lui, până când sunt împreunaţi cu dânsul şi susţin legătura cu dânsul, vieţuiesc iară dacă vor fi despărţiţi şi lepădaţi dela întregitatea preasfântului corp, atunci înzadar vor gusta sfintele sacramente, nedându-se viaţă membrilor moarte şi despărţiţi. Dară prin ce se despărtesc membrele dela acel corp sfânt? Păcatele noastre, zice, fac despărţire între mine şi între voi. Ce aşadar? Tot păcatul face pe om mort? Nicidecum, ci numai cel de de moarte, şi deaceea se numeşte el păcat de moarte. Căci e păcat nu de moarte, precum zice fericitul Ioan; şi pentru aceea nimică nu împiedică pe accia, cari nu comit păcatele, cari despărtesc de Christos şi aduc moarte, a se împărtăşi de sacramente, a se face părtaşi de sfinţire, şi în lapă şi după nume a fi împreunaţi ca membre vii cu capul¹⁾. — Si Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului, zice: Iară după rugăciune şi după „*Pace tuturor*” şi după plecarea capului, care arată servitutea către Dumnezeu şi unirea cu Dumnezeu, se face înălţarea pâinii celei făcătoare de viaţă, închipuind răstignirea Mântuitorului pentru noi şi că a venit însuş Christos şi s'a dat pe sine pentru noi. Că el e însuş cel ce s'a răstignit pentru noi, şi pe dânsul ni-l arată ea (înălţarea) cu laină şi că Christos a pălinit pentru noi. Dreptaceea şi zice: „*Să luam aminte*”, pentruca să cunoaştem misterul, şi adaugă: „*Sfintele Sfinţilor*”, însemnând cu aceasta, că cel ce s'a răstignit este sfânt şi cei ce se împărtăşesc de dânsul trebuie să fie sfinţi²⁾.

Iară credincioşii răspund: „*Unul sfânt, unul Domn, Isus Christos, intru mărirea lui Dumnezeu Tatăl, Amin*”, adică unul sfânt şi Dumnezeu, străin de tot păcatul, e Domnul nostru Isus Christos, dimpreună cu Dumnezeu Tatăl şi Duhul sfânt, căruia se cuvine mărire în veci. Credincioşii mărturisesc adică cu uniliniţă, că nime din ei nu e sfânt dela sine însuş, ci toţi se sfinţesc prin Isus Christos, care singur e sfânt.

În vechime, se făcea la înălţarea dumnezeieştii pâni, cu ea de trei ori semnul crucii. După sf. Cherman, înseamnă aceasta următoarele: O cruce, care se face sus, arată eterul de sus, cea de mijloc arată aerul şi cea de jos, care e aproape de disc, arată pământul, în care e înmormântat corpul de viaţă făcător al lui Christos... Prin trei cruci se înseamnă şi misterul sf. treimi. Fiul şi cuvântul lui Du-

¹⁾ Nicol. Caban, l. c. ibid. p. 449.

²⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacra Liturgia la Migne. Pat. gr. T. CLV. p. 297.

Dumnezeu a păfimit cu învoirea lui Dumnezeu și Părintelui celui din-
preună din veți și cu împreună lucrarea Duhului sfânt. Pentru aceea
exclamă poporul : „Unul sfânt, unul Domn Isus Christos...”, numind
sfânt și Domn pe el, carele se laudă și se preamărește în treime
Dumnezeu. Căci întreita repețire a sfințirilor, înseamnă și arată trei
persoane¹⁾.

Acuma zice diaconul către preot : „*Sfârâmă stăpâne,*
sfântul miel”, iară preotul sfărâmând sf. miel în patru părți
și zicând : „*Sfărâmă-se și se imparte mielul lui D-zeu, cel*
ce se sfărâmă și nu se desparte...” pune părțile în chipul
crucii pe sf. disc cu miezul în sus, și anume, cea cu semnul
IC, o pune sus pe sf. disc despre răsărit, cea cu semnul
XP, jos despre apus, cea cu semnul NI în laturea despre
miazănoapte și cea cu semnul KA în laturea despre miazăzi.
Cuvintele : „*Sfărâmă-se și se imparte mielul lui Dumne-*
zeu...” înseamnă, că deși în fiecare zi se sfărâmă pe sf.
masă, prea curat corpul lui Christos și se varsă prea sfânt
sângele său, totuși el nu se desparte și nu se sfârșește, căci
în cea mai mică părțică a mielului sfărmat e Christos de
lață întreg, și deși în unul și acelaș timp se fac pe fața
pământului mai multe liturghii, totuși nu sunt la ele mai
multe corpuri ale lui Christos, ci în toate e prezent unul și
acelaș Christos, un corp și un sânge al lui Christos²⁾. Prin
urmare de se împărtășește cineva și cu cea mai mică parte
a celei pâni, se împărtășește cu tot corpul lui Christos și
cu tot sângele lui. În acest înțeles zice și preotul la sfărâmarea
sf. miel cuvintele : „*Sfărâmă-se și se imparte mielul lui*
Dumnezeu...”³⁾.

¹⁾ Cf. Ciernișan, l. c. ibid. p. 448; vezi și Nicol. Cabas, l. c. ibid. p.
449, unde scrie: Δια τοῦτο καὶ τοῦ ἱερέως βοήθητος, „Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις” οἱ
ἐκαστοὶ ἀντιφράσονται, „Ἐἰς ἅγιος, εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, εἰς λόγον τοῦ Πατρὸς. Ἔστι
οὐδὲς αἰῶνος ἕστι τὸν ἁγιασμὸν οὐδ' ἔργον ἀνθρωπίνης ἐστὶν ἀρετῆς ἀλλ' ἐκ τούτου
αἰῶνος καὶ δι' ἑαυτὸν. Καὶ καθάπερ εἰ πολλὰ κότερα τεθεσθη (καὶ τὸν ἕλιον, πῦρ
μη λήσεται, καὶ ἀκτίνας ἀφίεται καὶ λόγους καλοῦς ἕλιος ὅρα εἰς δι' ἀληθείας ἡ ἐν
ἐκαστοῦ ἀστράτου ἕλιος, εἴπω καὶ ὁ μόνος ὑπάρχων ἅγιος, εἰς τοὺς πεποῦς χιόματα,
ἐν πολλοῖς μὲν φασίαι φανίεται, καὶ πολλοῖς δεικνύσιν ἁγίους, ἔστι δι' εἰς καὶ μόνος
ἅγιος οὐδὲν ἕστιν εἰς λόγον τοῦ Πατρὸς. Τὸν γὰρ Θεὸν οὐδεὶς ἐδέξατο ἐν τῷ
προσώπῳ του λόγου.

²⁾ Cf. Ciernișan, l. c. ibid. p. 449.

³⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacra Liturgia, ibid. p. 200
Ἔστι ἐν ἑκάστῃ μέρει καὶ τμήματι ἰλαχίστου τοῦ μεταβλήθῆτος ἁγίου καὶ αἴου οὐ αἰῶ-

credincioșilor creștini, cari pășesc la împărtășire, iară cuvintele : „Căldura credinței plină de Duhul sfânt” marturisește cel ce le exprimă, că credința calduroasă și deplină se produce întru noi de Duhul sfânt și că inimile noastre, la privirea sf. sacrameinte, sunt pline de credință calduroasă și vie¹⁾. Căldura se toarnă în potir înainte de împărtășire pentruca împănarea corpului și a sângelui lui Christos să dobândească dela dânsa putere încălzitoare, care în timpul împărtășirii să producă întru noi o simțire, ca și când am bea sângele viu al Mântuitorului, care ar curge așe din coasta lui împunsă²⁾.

Sincretul Tezalonicheanul zice în privința aceasta : „După aceea toarnă în potir apă caldă, iară aceasta o face spre a mărturisi, că corpul mori al Domnului și sufletul lui dumnezeiesc despărțit de corp, a rămas încă de viață, nedeșpărțindu-se de dânsul nici dumnezeiesca nici toate lucrurile Duhului. Și fiindcă apa caldă, prin căldură dă semn de viață, se toarnă ea în potir în timpul comunicăturii pentruca, atingându-se buzele de potir și împărtășindu-se cu sângele, să credem, că bem din coasta cea de viață făcătoare. Nedeșpărțindu-se dumnezeiesca (de corp), turnarea căldurii închipuiește aceasta, căci o și scrie, că foc e Dumnezeu nostru”³⁾. — După unii interpreți ai sf. liturghii învârmă apă cea caldă pe Duhul sfânt, carele în sf. scriptură se asemănă cu focul și cu apa, iară turnarea apei în potir închipuiește pogorârea Duhului sfânt asupra bisericii, care e corpul lui Christos⁴⁾.

§ 166. Continuare.

După împănarea chipurilor și amestecarea sângelui cu apă caldă, urmează sf. împărtășire, și anume mai întâi împărtășirea sfinților servitori bisericești, care se plinesc în următorul mod :

Preotul zice către diacon : „Apropie-te diacon” și apropiindu-se diaconul, se închină cerând iertare, și sărutând mâin preotului, zice : „Dă-mi mie stăpâne cinstitul și sfântul corp al Domnului Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Christos”, iară preotul dă sf. pâine diaconului.

¹⁾ Cf. H. Владиславловъ, I. c. p. 399.

²⁾ Cf. Gerding, I. c. ibid. p. 449.

³⁾ *Възвѣщаніе Тезалоническаго Епархіаго дѣла Трѣпѣна въ Мѣсецѣ Окт. Т. СЛV, p. 241.*

⁴⁾ Cf. Nicol. Cabasil. I. c. ibid. p. 449.

zicând : „*Ierodiaconului sau diaconului (N) se dă cinstitul și sfântul și preacuratul corp al Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Isus Christos, spre iertarea păcatelor lui și spre viață de veci*”. Așisderea și preotul luând o părticică din sf. pâne, zice : „*Cinstitul și preasfântul corp al Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Isus Christos se dă mie preotului (N) spre iertarea păcatelor mele și spre viața de veci*”. Și plecându-și amândoi capetele zic rugăciunile : „*Cred Doamne și mărturisesc . . .*” ; „*Cinei tale celei de taină . . .*” și : „*Nu spre judecată nici spre osândă . . .*”. Deci se comunică cu părticelele ce le țin în mâni. Apoi ia preotul cu un acoperământ în mână sf. potir și bea din el de trei ori, zicând : „*Mă comunic eu servul lui Dumnezeu preotul (N) cu cinstitul și sfântul sânge al Domnului și D-zeului . . . etc.*”. Și după comunicare își șterge preotul buzele și șterge și sf. potir cu acoperământul, care-l ține în mâni, și sărutând sf. potir zice : „*Iată s'a atins de buzele mele și va șterge fărădelegile mele și păcatele mele le va curăți*”. Și chiamă preotul pe diacon zicând : „*Diacone apropie-te*”, care apropiindu-se și închinându-se odată, zice : „*Iată vin la nemuritorul împărat . . .*” și : „*Cred, Doamne, și mărturisesc ș. m. d.*” . Deci zicând preotul : „*Se comunică servul lui Dumnezeu ierodiaconul sau diaconul (N) cu cinstitul și sfântul sânge al Domnului etc.*”, se comunică diaconul. După comunicare, preotul zice : „*Iată s'a atins de buzele tale . . .*”, iară diaconul ștergându-și buzele, sărută sf. potir.

Împărtășirea cu sf. sacramente ale corpului și sângelui Domnului, înseamnă aici, împărtășirea cu pânea și cu paharul legii celei noi la cina cea de taină, de care a zis Mântuitorul (Mat. 26, 29) : „*Nu voi bea de acum din acest rod al viței până la ziua aceea, când îl voi bea nou cu voi întru împărăția Tatălui meu*”¹⁾. — Preotul cheamă pe diacon la comunicătură, căci episcopul, presviterul ori diaconul, sau oricare din catalogul preoțesc, făcându-se aducerea înainte, dacă nu se va împărtăși, să spună, după canonul 8 al sf. apostoli, cauza și fiind aceasta binecuvântată.

¹⁾ Cf. German, l. c. ibid. p. 449.

la iertare. De aici apoi a devenit regulă, că, ne comunicându-se diaconul, nici să liturghisiască împreună cu preotul. Asemene și creștinul laic, care vrea să se împărtășiască, cere iertare, inclinându-se către cei prezenți și zicând în taină sau și în auz : „*Iertați-mă*”, la care deșteptându-se iubirea creștină, răspund cu toții : „*Dumnezeu să te ierte*”.

Atât preotul cât și diaconul primesc sf. corp al Mântuitorului în mâna dreaptă, punând sub dânsa cea stângă. Sf. Cnîl al Ierusalimului în învățătura despre dumnezeiasca liturghie ¹⁾ lămurește astfel acest chip al primirii sf. corp al Mântuitorului : „*Pașește nu cu palmele întinse și cu degetele desfăcute, ci făcând din mâna stângă masă pentru cea dreaptă, ca și când ai avea de a primi pe împăratul și punând la un loc palmele primește corpul lui Christos, vorbind la aceasta, Amin*”. — Rugăciunea : „*Cred Doamne și mărturisesc . . .*” este mărturisirea de credință a sf. apostoli Petru și Paul, în care cel dintâi a mărturisit pe Christos de Fiu al lui Dumnezeu celui viu ²⁾ iar cel din urmă a scris către Timotei, că el este cel dintâi dintre păcătoși ³⁾, arătând cea mai mare umilință înaintea lui Dumnezeu. A doua rugăciune, adică : „*Cinei tale celei de taină . . .*” este imnul heruvimic din Joia cea mare, prin care ne rugăm Fiului lui Dumnezeu, ca să ne primiască a lua parte la cina cea de taină, promițându-i, că nu vom trăda misterul dumnezeirii sale la dușmanii săi, precum a trădat-o Iuda prin sărutarea vicelană, ci îl vom mărturisi cu tâlharul cel recunoscător, zicând : „*Pomeniște-mă Doamne intru împărăția ta*”. Rugăciunea a treia este o rugăciune umilă, prin care cerem, ca împărtășirea cu sf. sacrament să nu ni fie spre osândă, ci spre vindecarea boalelor sufletului, adică ale păcatelor, cari sunt de regulă urmate și de boale ale corpului. — Preotul și diaconul beau din sf. pahar de trei ori, și aceasta are privire la numărul persoanelor dumnezești ; pentru aceea, în unele părți ale bisericii ortodoxe, la fiecare gustare pronunță creștinii în taină, preamărirea

¹⁾ C. r. III H. l. r. Catech. XXIII. Myst. V. n. 21 (Migne, Pat. gr. T. XXIII, p. 1224).

²⁾ Mat. 16, 16.

³⁾ I. Tim. 1, 15.

unii Dumnezeu celui în trei persoane, și anume, la întâia gustare, zice „*Sfinte Dumnezeule*”, la a doua: „*Sfinte Tată*” și la a treia: „*Sfinte Iară de moarte mîntuiește-ne pe noi*”.

Impărtășindu-se preotul cu sângele lui Christos din potir se atinge cu buzele de marginea lui și zice cuvintele: „*Iară s'a atins de buzele mele...*”, și tot aceste cuvinte zice, împărtășind cu sf. sânge pe diacon. Cuvintele aceste sînt luate din cartea profetului Isaia, în care descrie el viața sa în ziua ce a avut-o când a fost chemat la serviciul profetic. El a văzut pe Domnul Zebaoth șezând pe scaun și înconjurat de Serafimi. Aproape de scaun a fost altarul cu cărbuni de foc. Unul din Serafimi a luat cu cleștele de pe altar un cărbune de foc, l'a atins de gura lui Isaia și a zis: „*Iară s'a atins acesta de buzele tale și va șterge tarădelegile tale și păcatele tale le va curăți*”¹⁾. Cu pronunțarea acestor cuvinte ale Serafimului, după împărtășirea cu sf. sacrament preotul exprimă credința sa în puterea cea mîntuitoare a sf. sacrament al euharistiei, căci el curățește sufletul de păcate și îl lamurește astfel, precum se curățește și metalul prin căldura cărbunilor de foc. Această lucrare mîntuitoare a sf. sacrament al euharistiei asupra sufletului se pronunță și în rugăciunile înaintea sf. împărtășiri, și anume în oda a 5 a canonului acestei rînduieli și în rugăciunea a 2 a acestei rînduieli. Iar împrejurarea, că servitorii dumnezeescului sacrament se împărtășesc înlauntrul altarului, întâi, indeosebi cu corpul și apoi, indeosebi cu sângele Mîntuitorului, iară credincioșii laici cu corpul și cu sângele Mîntuitorului, deodată și afară de altar, se explică în următorul mod: Christos a dat învățăceilor săi la cina cea de pe urmă, sub chipul pâinii, mai întâi corpul său și după aceea sub chipul vinului, indeosebi, și sângele său²⁾; iar poporul lui Ieșu arătat pe cruce la un loc și corpul și sângele său, care a curs din el. Drept aceea, primind sfinșii servitori în altar, indeosebi corpul lui Christos și indeosebi sângele lui, închipuiesc pe învățăceii lui Christos, cari astfel au primit aceste sacramente și s'au împărtășit cu dănsule; iar creștinii laici,

¹⁾ Isaia 6, 6.

²⁾ Luca 22, 19; I. Cor. 11, 25.

impărtășindu-se cu corpul și sângele Mântuitorului din ucele împănătești și la un loc, înseamnă corpul lui Christos rosit cu sânge pe cruce ¹⁾.

După împărtășirea servitorilor altarului, luând diaconul sf. disc, îl ridică deasupra sf. potir și nefiind creștini de împărtașit, pune toate părțile de pe disc în sf. potir, zicând rugăciunea: „Spală Doamne păcatele celor ce s'au pomenit aici cu cinstit sângele tău pentru rugăciunile dinților tăi”, apoi: „Învierea lui Christos văzând...”; „Luminează-te, luminează-te noue Ierusalime...”; „O paștele cele mari și preasfinte...” și acopere sf. potir cu un acoperământ, punând deasupra sf. disc steaua și acoperămintele; iar preotul citește rugăciunea mulțămitei: „Mulțămim ție stăpâne iubitorule de oameni, dătătorule de bine al sufletelor noastre, că și în ziua de acum ne-ai invrednicit cereștilor tale și celor fără de moarte taine...”. Iar de vor fi de împărtașit mulți creștini, atunci se pun slărmate în potir numai două părți din sf. miel NI și KA, iar celelalte părțile se pun în potir după împărtășirea credincioșilor, ca nu cumva, punându-se mai înainte, din trecere cu vederea să se împărtășiască poporul și dintr'însele.

Înălțarea sf. miel înseamnă înălțarea lui Christos pe cruce, moartea și învierea lui Christos, însă nu toate de odată, ci pe rând. Înălțarea însăși a mielului înseamnă înălțarea lui Christos pe cruce, iar sfărmașia sf. miel, moartea și împărtășirea cu el, învierea lui Christos. Deci, împărtășindu-ne noi cu corpul și sângele lui Christos săvârșim misterul înmormântării lui, și Christos la această împărtășire se pogoară cu corpul său în corpul nostru ca și în mormânt, iar după ce s'a pogorit hrana dumnezeiască înăuntrul inimelor noastre, invie Christos întru noi și dimpreună cu dânsul inviem și noi. Deci, noi, după împărtășire cu corpul și sângele lui Christos, serbăm învierea noastră misterioasă și umplându-ne de bucurie, preamărim pe Christos cu cuvintele: „Învierea lui Christos văzând...”; „Luminează-te, luminează-te...”; „O paștele mari...”, nu

¹⁾ С. Вениаминна Новаяя Скрижаль 1870 р. 260.

gându-ne, ca să ne invredniciască a ne împărtăși cu el mai adevărat în ziua cea neînsărată a împărăției sale ¹⁾.

După cântarea: „Unul sfânt, unul Domn...” cântă strana chinonicul, (χινονικὸν), slavonește причастенъ, preacuratul, numit astfel, pentrucă, în timpul cântării lui, se împărtășesc sfinții servitori cu preacuratul corp și sânge al lui Christos. Chinonicul se ia, sau din sf. scriptură, sau din imne bisericești și se prelungeste la cântare, pentruca în timpul împărtășirii liturghisitorilor în altar, să ocupe atențiunea celor prezenți cu cugetări pioase, cari stau în oarecare raport cu serbarea zilei sau cu actul prezent. Pentru aceea cuprinde chinonicul ideea, care îi servește sărbătorii de bază, sau cuvinte, cari stau în legătură cu actul comunicăturei, încheindu-se cu Aleluia.

Așa se cântă la nașterea Domnului nostru Isus Christos chinonicul: „Mântuire a trimis Domnul poporului sau (Ps. 110, 9)”; la arătarea Domnului: „Că s'a arătat darul lui Dumnezeu cel mântuitor tuturor oamenilor (Tit. 2, 11)”; la sf. paști: „Trupul lui Christos primit...” Accastă cântare stă în raport cu datina cea veche a bisericii, în urma căreia cu corpul și cu sângele lui Christos, se împărtășiau, în ziua paștelor, toți credincioșii, și indeosebi cei nou botezați, cântându-se așadar cu privire la acestea cuvintele: „Trupul lui Christos primit...”. În duminici se cântă chinonicul: „Laudați pe Domnul în ceruri ș. m. d. (Ps. 148, 1)”, pentrucă duminica este consacrată laudă și preamării lui Dumnezeu, care șade pe trenul măririi sale și acolo neîncetat se laudă și se preamărește de cetele îngerești, cu cari se însoțește și biserica, laudând și preamărind pe Făcătorul a toate pentru toate bunătățile primite într'acea zi.

După împărtășirea sfinților servitori, deschide diaconul ușele împărătești și, închinându-se împreună cu preotul, ia sf. potir dela preot și venind la sf. uși și înălțându-l, îl arată poporului, zicând: „Cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați”. Cu aceste cuvinte se invită credincioșii, ca cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să pășiască la sf. împărtășire, căci dacă ar păși la aceasta fără de credință și fără de iubire, dacă ar păși la aceasta, ținând minte nedreptățile ce le-au suferit, atunci n'ar avea din ea nici un folos ²⁾.

¹⁾ Cf. И. Дмитревскій. Истор. догмат. и таинств. итъясненіе божества. Литургій. С.-Петербург. 1804, р. 274.

²⁾ Μετὰ φόβου Θεοῦ καὶ πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε Χριστῷ τῷ Θεῷ καὶ συνείδησιν ἁγίαν. Αὐτὸν ὡς βρώσιν, ἔχετε ὡς μέλι καὶ ἀγάπην ἐν καρδίᾳ τῶν πιστευόντων, καὶ

Sf. Ioan Damascen zice în privința aceasta: „Să pășim cu frică, cunoștința curată și cu credință neîndoielnică și toate ni vor fi nouă, dacă vom crede nimic îndoiindu-ne. Să dăm onoare lui, adică corpului lui Christos, cu toată curăția sufletească și corporală”²⁾.

Iar credincioșii, văzând sf. sacrameinte și închinându-se lor cu adâncă pietate, răspund la această provocare cu cuvintele psalmistului: „*Bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului; Dumnezeu este Domnul și s'a arătat nou.*”³⁾, preamărind cu aceste cuvinte, pe Christos Mântuitorul, care s'a arătat în preanonratele taine, și exprimând bucurie pentru această arătare.

Acuma se apropie cei ce voesc să se împărtășiască cu umilinta și pietate, și preotul în auzul tuturor, zice rugăciunile: „*Cred Doamne și mărturisesc . . .*”; „*Cinei tale celei de taină . . .*” și „*Nu spre judecată nici spre osândă . . .*”, cari rugăciuni le pronunță după preot credincioșii. Apoi promesc aceștia unul după altul dumnezeieștile taine, zicând preotul la împărtășirea ficăruia: „*Se împărtășește servul lui Dumnezeu (N) cu cinstitul și sfântul corp al Domnului și Dumnezeului . . .*”. După împărtășire, se șterg celui împărtășit buzele cu acoperământul și, sărutând sf. potir, zice preotul cuvintele: „*Iată s'a atins de buzele tale . . .*”. Apoi închinându-se se duce cel împărtășit, mulțumind lui Dumnezeu.

În timpurile vechi, pășiau credincioșii laici, la împărtășire cu sf. euharistie, la fiecare liturghie sau foarte adeseori. Acuma nu obligă biserica pe membrii săi, ca aceștia să pășiască la sf. euharistie așa de adeseori, ca în biserica cea veche. Dar dacă cu toate acestea se adresează ea la fiecare liturghie către cei prezenți cu provocarea, ca ei să se apropie de sf. euharistie, apoi se naște întrebarea, cum să se poarte față cu această provocare aceia, cari au venit la biserică, numai spre a lua parte la rugăciunile ei, dar nu și spre a se împăr-

κατὰ πίστιν προσελθόντες ὅτι καὶ μορὴ θεοῦ καὶ ζωὴ ἀληθὴν ἔχοντες, καὶ μονοθεῖαι ἴσοι, οὐδὲν ἐξ αὐτῶν σωματικῶν, λόγος, καρπιόκευθα: ἀνηρόμεθα: ἀπὸ τοῦτο καὶ ῥῶδον δεῖ ἔχειν καὶ ἀγάπην ἐν καιρῷ τῶν θυσιῶν οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐκμετρίονος θεοπρονοίας, εἰ μὴ τὴν ἀγάπην. Αἰσθὲς γὰρ ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ, εὐφρόνης πρόσωπος παντὶ τῷ πιστεύοντι, καὶ τὸ εἶμαρ οὐτοῦ σώμα καὶ αἷμα πρὸς ῥῶδον καὶ πίστιν δίδουσι. Germani Res. eccl. Contempl. ibid. p. 452.

²⁾ Ioann. Damasc., Expositio fidei orthodoxae L. IV. c. 34 (Migne Pat. gr. T. XCIV. p. 474).

³⁾ Ps. 117. 26. 27.

oși? Aceștia sunt datorți a mărturisi cu umilință înaintea lui Dumnezeu nedemnitatea lor, că nu-l pot primi în preanonoratul său corp și el și nu-i lipsiască pe dânșii de comunicarea și mărturisirea derință, ca vrednică să a simți în inimile lor datul lui, și prin această simțire, a gusta dulceața acelor momente, în cari vor fi gata să-l primească în sfintele taine.

În biserica cea veche, era datina să se împărtășiască laici ca și slujbii servitori ai bisericii, luând sf. corp în mână, și apoi dându-l și sf. sânge din polii. Mai târziu primiau unii sf. corp nu deodată în mână, ci în vase minime facute pentru acest scop, adeseori de aur și din materii scumpe. Sinodul ecumenic al VI sau trulan, a desaprobat această procedură, caei mâinile omului, fiind acesta chipul și asemănarea lui Dumnezeu, sunt mai onorate decât tot vasul, și orândui, că cine voiește să se împărtășiască cu corpul Domnului, trebuie să-și pună mâinile în chipul crucii și așa să-l primească¹⁾. Femeile aveau, pentru primirea în mână a corpului lui Christos cu de o pânză deosebită, care se numia „pânza Domnului”. La început li se impunea femeilor această datină ca obligămint, dar mai târziu căutau sineadele a o schimba. E cu anevoie a fixa timpul, în care se introduse în biserică modul prezent al împărtășirii laicilor, adică a li se da corpul și sângele Domnului deodată cu lingurița. Nichifor Calist (Νικηφόρος Καλλίστος † după 1340) e cel dintâi, care raportează, că întrebunțarea linguriței să se li introdus de sf. Ioan Chrisostom. Însă viețuind Nichifor Calist în secolul al XIV și vorbind încă sinodul al 6 ecumenic sau trulan din secolul VII și Ioan Damascen din secolul VIII, așadară cu mult mai târziu decât cum a viețuit sf. Ioan Chrisostom, despre luarea sf. corp al lui Christos din partea laicilor în mână, nu se poate primi raportul lui Nichifor Calist, ca adevărat, și așadară trebuie să se li introdus datina, de a se împărtăși laicii cu lingurița, mai târziu. Atâta se poate zice, că schimbarea datinei celei vechi a modului împărtășirii cu sf. corp al Domnului, luându-l în mână, s'a făcut cu scopul de a preveni relei întrebunțări din partea oamenilor, cari îl primiau adeseori preanonoratul corp cu mâni necurate și cu scopuri, superstițioase.

Împărtășirea laicilor cu ambele chipuri, adică al corpului și sângelui Mântuitorului, este o datină proprie bisericii ortodoxe, care precum se vede din mărturiile sf. părinși²⁾, e fundată în exemplul și practica bisericii vechi și în învățătura lui Christos și a sf. apostoli. Isus Christos zice lămurit: „Beți dintru acesta toți . . .”³⁾ și: „De nu veți mânca corpul Fiului omenesc și nu veți bea sângele lui, nu veți avea viață în voi. Cel ce mănâncă corpul meu și bea sângele meu:

¹⁾ Sinod. trulan. can. 101.

²⁾ Cf. Православно-догмат. Богословие Мелхартя. Томъ. IV, p. 220.

³⁾ Mat. 26, 28.

are viață eternă; și eu îl voi învia în ziua cea de apoi¹⁾. Și sf. apostol Paul zice: „Să se ispitească omul pe sine și așa din pâine să mănânce și din păhar să beie”²⁾. În contra acestei datine pășcize biserica latină, în care se împărtășese laicii numai cu corpul lui Christos și nu îndescați și cu sângele lui, o datină, care s'a întărit prin un canon p. timpul sinodului dela Constantința (ședința 13, 15 Iunie 1415³⁾).

Terminându-se împărtășirea, preotul binecuvântă pe popor, zicând cu voce ridicată cuvintele profetului David: „Mântuiește Dumnezeule poporul tau și binecuvântă moștenirea ta”⁴⁾, apoi întorcându-se diaconul și preotul către sf. masă, tămâiaza spre dânsa de trei ori, zicând: „Înalță-te peste ceruri Dumnezeule și peste tot pământul mărirea ta”. Arătarea cea dintâi a sfintelor taine înseamnă arătarea lui Christos celui învial pe muntele maslinilor, iară binecuvântarea aceasta înseamnă acea binecuvântare, cu care a binecuvântat Mântuitorul pe învalăceii săi ultima oară, înainte de înălțarea sa la ceruri. Preotul se roagă cu cuvintele profetului David, ca Dumnezeu să mântuiască de păcat și de urmările lui neamul omenesc, care și l'a câștigat cu scump sângele său moștenire, adică avere. Credincioșii, închinându-se cu pietate, enumeră binefacerile lui Dumnezeu în privința mântuirii neamului omenesc și-i mulțămesc pentru ele sfintei treimi cu cuvintele: „Văzut-am lumina cea adevărată, primit-am Duhul cel ceresc, aflat-am credința cea adevărată, ne despărțitei sf. treimi închinându-ne, că aceasta ne-a mântuit pe noi”.

Deci luând diaconul în mâni tămâiarul și punându-i preotul pe cap sf. disc se duce, nimică zicând, la proscomidiar și pune acolo sf. disc. Preotul însă, închinându-se și luând de pe sf. masă potirul, se întoarce către uși și căutând spre popor și arătând sf. potir zice în taină: „Binecuvântat este Dumnezeul nostru” și cu voce ridicată: „totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor”, iară strana răspunzând „Amin”, cântă imnul introdus în rânduiala

1) Ioan 6. 53, 54.

2) I. Cor. 11. 28.

3) Cf. H. Val. Th. a. Th. o. F. e. r., Handbuch der kath. Liturgik. 2. Band. Freiburg i. Br. 1890 p. 280.

4) Ps. 27. 2.

liturghiei în secolul 7 de Senghie, patriarhul Constantinoplei¹⁾.
adică : „Să se umple gurile noastre de lauda ta, Doamne,
ca să laudăm mărirea ta, că ne-ai invrednicit pe noi a
ne împreuna cu sfințele . . .”. Mergând apoi preotul cu sf.
petir la proscomidiar îl pune acolo și, luând tămâianul de la
diacon, tămâiază sfințele de trei ori, nimică zicând.

Arătarea sfințelor către popor inchipuiește arătarea ultimă
a lui Christos către învățăceii săi înainte de înălțarea sa la
cer. Ridicarea de pe sf. masă și depunerea sf. taine la
proscomidiar înseamnă înălțarea lui Christos la ceruri²⁾,
după ce a sfârșit lucrul mântuirii noastre, aceea ce indică și
cuvintele : „Inaltă-te peste ceruri Dumnezeu . . .”, iar
ultima tămâiere a sf. daruri înseamnă acel dar al Duhului
sfânt, care după înviere s'a dat sf. apostoli prin insuflare³⁾.
Cuvintele : „Binecuvântat este Dumnezeu nostru” nu se
află în edițiunile cele vechi grecești ale liturghiilor sf. Vasile
și sf. Ioan, și ele se par a fi puse aici spre îndeplinirea
înțelesului cuvintelor : „totdeauna, acum și pururea și în
vecii vecilor”, cari cuvinte mai înainte formau încheierea
cuvintelor : „Inaltă-te peste ceruri Dumnezeu . . .”. Pu-
nând în legătură nemijlocită cuvintele : „Inaltă-te peste ceruri
D-zeeule . . .” cu cuvintele : „totdeauna, acum și pururea . . .”
urmează din ele înțelesul, că prin cuvintele : „totdeauna,
acum și pururea . . .” se conving creștinii, că Christos deși
s'a înălțat la cer, totuși petrece cu noi totdeauna, adică nu
numai la înălțarea prezentă, ci pururea până la sfârșitul
veacului, nu numai la a doua venire, ci în vecii vecilor
conform promisiunii sale : „Că iată eu cu voi sunt în toate
zilele până la sfârșitul veacurilor”⁴⁾. Precum învățăceii pe
muntele maslinilor preamăriră pe Christos, care se înălță
la cer, așa și creștinii la cuvintele : „totdeauna, acum și
pururea . . .” închinându-se ultima oară la sf. daruri, ca lui

¹⁾ Cf. В. Нечая, Толкование на божество. Литургия . . . Москва p. 234

²⁾ Ἡ δὲ ἑρσις τῆς καταστροφῆς τῆς θείας λειτουργίας τῆς ἁγιολογίας τοῦ Κορναίου καὶ τῆς ἑρσις ἰσοστάτης. Germania Rev. eccl. Contempl. ibid. p. 452.

³⁾ Ἡ δὲ πνευματικὴ δωρεὰ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τῆς δὲ ἑρσις τῆς ἑρσις ἰσοστάτης τοῦ Κορναίου καὶ τῆς ἑρσις. Germania I. c. ibid. p. 452.

⁴⁾ Mat. 28, 20. — Cf. И. Дмитриевскій. I. c. p. 262 и Review на Новую Сериалу p. 266.

Christos însuși celui ce se înalță la cer, își revarsă sentimentele sale de mulțămită pentru aceea, că i-a invrednicit, deși a nu se împărtași cu corpul și sângele său, apoi măcar a vedea acest mister supraceresc, cântând: „Să se umple gurile noastre de lauda ta, Doamne...”.

După aceasta, ieșind diaconul pe ușa cea despre miazănoapte, deșteaptă pe creștinii prezenți la mulțămită generală pentru primirea sf. taine, intonând ectenia: „Drepti primind dumnezeieștile, sfințele...”. „Drepti” explică sf. Gherman în următorul mod: „Impărtașindu-ne, să stăm cu drept cuget și cu bune fapte, ca cu cuviință să mulțămim aceluia, care ne-a invrednicit, ca să primim dumnezeieștile taine și să petrecem dimpreună cu el în viața viitoare¹⁾. Și fiindcă liturghia păsește spre sfârșit și cei prezenți curând au să iasă din biserică, pentru aceea, mai înainte de aceasta, se îndeamnă a se ruga, ca ei toată ziua să o petreacă desăvârșit, sfântă, cu pace și fără păcate; iară preotul strângând în timpul acesta antiminsul, face peste dânsul cu evanghelia cruce, intonând ectonismul: „Că tu ești sfințirea noastră...” mărturisește adică, că Dumnezeu este izvorul sfințirii noastre, la care strana răspunde: „Amin”.

Acuma anunță preotul terminarea sf. liturghii și preparând pe cei prezenți spre ieșirea cuviincioasă din biserică, intonează cuvintele: „Cu pace să ieșim”, cu cari cuvinte se încheia liturghia bisericeii creștine din secolile prime²⁾. La această îndemnare a preotului răspunde poporul: „Întru numele Domnului”, exprimând astfel mai înainte de a ieși din biserică dorința, de a fi de preotul binecuvântat întru numele Domnului. Diaconul așadară intonează: „Domnului să ne rugăm” iară poporul răspunzând: „Doamne miluiește” păsește preotul în mijlocul bisericeii și stând după amvon citește în auzul tuturor rugăciunea: „Cel ce binecuvântezi pe cei ce te binecuvântează Doamne...” în care se roagă, ca Dumnezeu să măntuiască poporul său, să binecuvânte moștenirea sa, să păziască plinirea bisericeii, să sfințiască pe cei ce iubesc pedoaba casei sale, și să dăruiască pace lumii,

¹⁾ Germani *Rei. eccl. Contempl. ibid.* p. 452.

²⁾ Cf. *Const. ap. Lib. VIII. c. 15.* (Migne, *Pat. gr.* T. I p. 1113).

bisericelor sale, profesilor, împăratului, supușilor lui și tot
 poporul său, încheind această rugăciune cu mărturisirea
 bunătății dumnezeiești: „Că toată darea cea bună și tot
 darul deplin de sus este, pogorindu-se dela păintele-
 lumilor, și fie mărire și mulțămire și închinare înălțam...”
 Patriarhul Gherman numește această rugăciune, sigilul tuturor
 cererilor ¹⁾, și ea, în realitate, se înfățișează ca atare, recep-
 tulând cele mai însemnate cereri, despre cari, direct sau
 indirect, s'a făcut mențiune în sf. liturghie, și de cari biserică
 are trebuință. În timpul celirii rugăciunii după amvon sau
 a amvonului ²⁾ diaconul stă înaintea icoanei Mântuitorului
 cu capul plecat până la finea rugăciunii. Această plecare a
 capului are următoarea însemnare: În biserică primară,
 înaintea ieșirii celor credincioși din biserică, îi binecuvântă
 episcopul sau presviterul, cu rugăciunea, care se citea după
 amvon în auzul tuturor, punând mâinile pe capetele plecate
 ale credincioșilor. Și acum se citește de preot rugăciunea
 amvonului, însă credincioșii nu pleacă capetele, căci le-au
 plecat la arătarea sfințelor taine. Însă spre amintirea acestei
 vechi datine a bisericii, îi poruncește diaconului, de a pleca
 capul în fața tuturor, înaintea icoanei Mântuitorului, ca
 și când ar cere și ar primi binecuvântarea dela Dumne-
 zeu însuș.

După rugăciunea amvonului poporul cu bucurie cântă
 imnul profetului și împăratului David: „Fie numele Dom-
 nului binecuvântat de acum și până în veci” ³⁾. Deci se
 citește psalmul 33: „Bine voiu cuvânta pe Domnul...”;
 iară preotul intră în altar prin ușele cele mari și diaconul prin
 ușa despre miazănoapte și citește cel dintâi la proscomidar
 rugăciunea: „Plinirea legii și a prorocilor însuși fiind
 Christoase Dumnezeuul nostru...”, iară diaconul potrivește
 (consumă) sfințele cu luare aminte, ca nu cumva să cadă
 sau să rămână vr'o fărâmătură. După rugăciunea: *Plinirea*

¹⁾ ΠΙ ΣΙ ΕΙΣΘΑΨΗΜΕΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗ ΟΙΚΟΥΣΙ ΕΡΡΟΤΗΣ ΕΙΣΙ: ΠΙΣΤΟΤΙ ΤΩΝ ΑΙΤΗΡΗΜΕΝΩΝ ΑΣ
 ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΝΩΝ ΤΟΝΟΙ, ΕΠΙΝΟΤΩ ΤΟΣ ΑΡΩΤΟΙΣ ΑΣΙ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΙΣ ΙΝΙΔΙΤΟΙΣ. (Gherman)
 Res. eccl. Contempl. ibid. p. 492.

²⁾ Rugăciunea aceasta se numește în genere „rugăciunea după amvon. ΕΙΣ ΤΗ
 ΕΙΣΘΑΨΗΜΕΝΟΣ” deoarece la acest loc ar avea să se zică.

³⁾ Ps. 112, 2.

legii...". în care preotul se roagă, ca Domnul să umple inimile credincioșilor de bucurie, iese preotul afară și-i dă poporului anafora sau antidor. Simeon Tesalonicheanul scrie în privința aceasta: „Iară antidorul acesta este pâine sfințită, care se face din acea prosoară, din care se scoate agnetul, care se jertfește și se face corpul Domnului. El se dă în locul darului celui mare al infrișatei comunicături, căci nu toți credincioșii sunt vrednici a se împărlăși cu el, numindu-se după cuvînta antidor, adică în loc de dar, căci darul harului lui Dumnezeu dă...”¹⁾. — Antidorul sau anafora se dă, mai departe, și în memoria ospetelor de iubire, a agapelor, cari în biserica primară după finea sf. liturghii, în zilele amintirii învierii Domnului, a martirilor și a morșilor, se făceau din rămășițele darurilor aduse în scopul sprijinirii săracilor, a văduvelor și orfanilor, fiind un semn vizibil al dragostei și unității creștine. Însă, ivindu-se mai târziu, în privința aceasta, abuzuri, se opriră agapele în biserici, unde se făceau ele²⁾. În locul acestor agape a îndătinat biserica, după liturghie a împărși rămășița de pâine neconsacrată, adusă lui Dumnezeu ca jertfă (ἀναφορά).

După finitul psalmului și împărșirea anaforei, binecuvântând preotul pe popor, zice: „*Binecuvântarea Domnului peste voi, cu darul și cu iubirea lui de oameni totdeauna acum...*”, la care credincioșii răspund: „*Amin*”, adică binecuvântarea Domnului să fie peste noi. Preotul apoi îi aduce laudă și preamărire Mântuitorului Christos, cu cuvintele: „*Mărirea tie, Christoase, Dumnezeule, nădejdea noastră, mărire tie*”; iară poporul întărește această preamărire, intonând din partea sa, preamărirea îndătinată: „*Mărire Tatălui și Fiului și sf. Duh și acum și pururea și în vecii*”

1) Symeonis Thessalonicensis De sacra Liturgia la Migne, Patr. gr. T. Cl.V. p. 301.

2) Așa pornește canonul 74 al sinodului VI ecumenic: „Nu se cuvîne într-o casă domnească, sau în biserici, a face cele ce se zic agape, și înăuntru în casă a mânca, și a așterne acubita (așternutului moi). Iară cei ce îndrăznesc a face aceasta, să se înceteze, ori să se atorisască”. Iară canonul 28 al sinodului din Laodicea sună: „Nu se cuvîne în chinacale, ori în biserici, a face cele ce se zic agape, și a mânca în casa lui Dumnezeu, și a așterne acubita (așternutului moi). — Vezi: Pidalion, tîrbua de prea sf. Veniamin, îndreptat și îndeplinit de protoșinghelul Neofit Scriban, Neamtul, 1844 p. 193 și 293.

vecilor. *Amin*. Doamne miluiește, de trei ori și: „Binecuvântează”. Atunci preotul din ușele împărătești, zice rează, ca Christos, adevăratul Dumnezeu nostru și rugăciunile preacuratei Maicei sale și ale sfinților, mântuitor și întru tot laudaților apostoli, ale sf. Ioan Ciură-de-aur (sau a sf. Vasile, dacă se face liturghia lui) și ale altor sfinți, din cari fiecare se numește cu nume, să ne miluiască și să ne mântuiască ca un bun și de oameni iubitor, și cu aceasta se încheie sf. liturghie, cântând încă strana: „*Mulți ani*”.

SECȚIUNEA II.

Rânduiețile bisericesti publice comune săptămânale.

§ 167. Trecere.

Rânduiețile bisericesti expuse întru cele precedente le plinește biserica în toate zilele anului bisericesc și așisderea serbează ca în toate zilele anului bisericesc, după data lunei, memoria unuia sau a mai multor sfinți, sau memoria unei sau a altei întâmplări sfinte. Însă, pe lângă amintirea, care se face în zilele săptămânei după data lunei, petrece biserica, în fiecare zi a săptămânei, memoria unei întâmplări sfinte sau preamărirea celor sfinte, sau memoria unor sfinți desebii, cari au conlucrat la opera mântuirii, la întărirea și lăjirea credinței și a bisericesti creștine, excelând prin viață sfântă. Această serbare săptămânală produce în rânduiețile bisericesti ale fiecărei zile a săptămânei modificări, nu numai în privința cuprinsului, dară și în privința diferitelor acte, adăugându-se la unele părți ale rânduieților bisericesti care cari ceremonii, lecțiuni, rugăciuni și cântări ori omițându-se.

Întru cele următoare se vor expune rânduiețile bisericesti săptămânale pentru fiecare zi într'atât, încât se modifică prin ele rânduiețile bisericesti de toate zilele.

§ 168. Rânduiețile bisericesti ale duminicii.

Prima zi a săptămânei, adică duminica, e constințită memoriei învierii lui Christos. Deci, precum ziua învierii în cercul anului bisericesc, întrece prin însemnătatea sa toate

celelalte sărbători ale acestui an și precum și serbarea ei bisericească excelează între celelalte sărbători ale anului bisericesc prin deosebită pompă și solemnitate; așa și duminica, între celelalte zile ale săptămănei, atât prin însemnarea sa mai înaltă, cât și prin solemnitatea mai strălucită a serbării sale bisericești, făcând în rânduielile bisericești relative multe și însemnate schimbări.

Sămbătă seara se plinește după ora a noua Vecernia cea mare, care la început se face ca și Vecernia de toate zilele. După ectenia cea mare se cetește calisma întâia întreagă. Obiectul troparelor și al stihirilor la „Doamne strigat-am” și la apostih sau stihovnă, este preamărirea venirii lui Christos. Cea de pe urmă stihiră la „Doamne strigat-am”, a Născătoarei de Dumnezeu se numește dogmatică, pentru că în ea se înfățișează învățătura dogmatică despre intruparea lui Christos din preasfânta fecioară Maria și despre împreunarea a două nature în Isus Christos. În timpul acestei cântări îmbrăcat fiind preotul în felon, face intrarea în următorul mod: „Deschizând diaconul ușele celor mari, iese preotul prin ușa despre miezul nopții și mergându-i înainte diaconul cu tămâiarul și paramonarul cu luminile aprinse stă în mijlocul bisericii în dreptul ușelor celor mari, iar diaconul stă de dreapta preotului. Deci plecându-se preotul și diaconul și ținând diaconul orariul cu trei degete ale mânei drepte, zice cu voce înceată: „Domnului să ne rugăm”; iar preotul tot cu voce înceată, rugăciunea: „Seara, și dimineața și amiazăzi laudăm, binecuvântăm, mulțămim și ne rugăm ție stăpâne al tuturor...”. Ridicându-se după această rugăciune preotul și diaconul și arătând diaconul cătră răsărit, zice: „Binecuvântată e intrarea stihilor tăi”. Apoi tămâiază diaconul sf. icoane și toată biserica și terminându-se stihira, exclamă: „Intelepciune. Drepti”, la care strana răspunde cu cântarea: „Lumină lină...”. Intrând diaconul și preotul în altar, diaconul tămâiază sf. masă și după ce se termină cântarea: „Lumină lină”, zice diaconul: „Să luăm aminte”. Preotul: „Pace tuturor”. Strana: „Și duhului tău; prochimen glas (cutare)”. Și iarăși zice diaconul: „Intelepciune”. „Să luăm aminte”, la care răspunde strana cu prochimenul însuș: „Domnul

s'a împărătit, intru podoaba s'a îmbrăcat", care prochinam se cântă dimpreună cu versurile corespunzătoare de mai multe ori. În timpul cântării prochinemului se întoarce preotul către apus și așteaptă terminarea lui, apoi se întoarce spre răsărit și se închină. — La intrarea Vecerniei se înălțăsează venirea Mântuitorului pe pământ, toată viața lui cea pământească și ieșirea lui din lume.

Simeon Tesalonicheanul zice: „Apoi făcând preotul intrarea, iese din altar cu capul gol, cu tîmăiarul și cu tîmăia, se pleacă în mijlocul bisericii, se ridică și înseamnă cu mâna și cu tîmăiarul și se întoarce iarăși la altar. Ce înseamnă aceasta? Că unul născut Fiul lui Dumnezeu s'a pogorît din locașurile cerești până la noi și înălțăndu-se iarăși la cer, ne-a supt acolo și pe noi. Pentru aceea se arată cu această iesește, cu plecarea capului, cu ridicarea lui, cu zicerea: „*Intelepțiune, Drepti*”, cu însemnarea tîmăiarului, ori cu înălțarea evangheliei, dacă se face intrarea cu evanghelia, și cu întoarcerea în altar, toate misterele economiei. Căci ieșirea și pogorirea înseamnă pogorirea lui Christos și umilirea lui; iar îmbrăcarea cu veșmintele indică intruparea lui; plecarea capului în mijlocul bisericii înseamnă răstignirea Mântuitorului pentru noi în mijlocul pămîntului, moartea și pogorirea lui în iad. Și se roagă preotul în taină cu capul plecat, căci dându-se Christos pe sine Părintelui și pogorându-se în iad, ne-a sces pe noi de acolo...”¹⁾

Pentru aceea se deschid la începutul intrării Vecerniei ușele cele mari și cu aceasta se arată, că raiul pentru căderea lui Adam a fost închis prin timp îndelungat, iar acum prin venirea lui Christos s'a deschis nu numai raiul, dar și cerul.

La intrarea vecerniei arată diaconul, ținând orariul cu trei degete ale mînei drepte, către răsărit și cu aceasta aduce aminte preotului, că intrarea în cer promisă de Christos tuturor sfinților e dela seara cea neguroasă a acestei vieți către lumina cea neapusă a celeilalte vieți. În acest înțeles zice preotul: „*Binecuvântată e intrarea sfinților tăi*”. Pe lângă aceasta arată diaconul la această lucrare cu orariul către răsărit, adică în partea răsăritului, de unde răsare soarele, indicând prin aceasta, nu numai partea cea mai însemnată a lumii acesteia, dar și partea unde a fost așezat

¹⁾ Symeonis Thesalonicensis De sacra Precahone c. 333 la Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 605.

raul cel pământesc din care am fost scoși, sau mai vârtos indicând pe Christos însuș, al cărui nume e răsărit ¹⁾).

În timpul cântării prochimenului, preotul se întoarce către apus și apoi se închină către răsărit, căci prochimenul vestește aici pe Christos, îmbrăcat întru lumină și încins cu putere. Deci și preotul, înfățișând pe Christos și îndemnând pe popor la arătare de stîmă către sine, ca aceea persoană, care îl închipuiește, stă cu fața către apus, adică către popor. Iar după plinirea prochimenului, cunoscând neputința sa, se întoarce către răsărit, se închină și trece la locul său ²⁾).

După cântarea prochimenului urmează cu pușine deosebiri, cari rezultă din însemnarea duminicii, toate ca la Vecernia cea de toate zilele.

Diaconul iese adică după cântarea prochimenului pe ușa cea despre mieznoapte și stînd în mijlocul bisericii zice ectenia: „Să zicem toți din tot sufletul și din tot cugetul nostru...” și preotul zice ectonusul: „Că îndurat și iubitor de oameni ești...”. După rugăciunea: „Învrednicește-ne Doamne”, zice diaconul iarăș ectenia: „Și plinim rugăciunea noastră cea de seară...” cu ambele ectonise. După ectonusul al doilea urmează toate ca la Vecernia de toate zilele numai cu deosebirea, că înaintea finalului nu se zice ectenia cea cu dinadinsul, ci după troparele liberatoare urmează îndată finalul. Finalul sau apolisul începe cu cuvintele: „Cela ce a înviat din morți, Christos adevăratul Dumnezeuul nostru...”.

Rugăciunile de dimineață se încep duminica, ca și în celelalte zile săptămânale cu Mezonoptica cu deosebirea, că la Mezonoptică după rugăciunile comune de începere, în loc de catisma a 17, citește preotul din mijlocul bisericii *canonul sf. treimi* al tonului de rînd din Octoich.

Dacă nu se află irmoasele la locul acestui canon, se iau cele dela canonul Utreniei ale odelor (pisnelor) corespunzătoare. La cele două dintîi tropare ale tuturor odelor, se zice versul: „Prca sf. treime Dumnezeuul nostru, mîrire fie; la al 3 tropar: „Mîrire Tatalui...” și la al 4: „Și acum...”. După oda a treia se zice: „Doamne miluiește (de 3 ori)” și se citește sedelna cu „Mîrire” și „Acum”. Apoi se citește oda a 4, a 5 și a 6. După oda a 6 se zice ca și după oda a 3: „Doamne miluiește (de 3 ori)” și se citește sedelna cu „Mîrire” și „Acum” și după ce s'a terminat oda a 9, se cântă

¹⁾ Zach. 6, 12.

²⁾ Св. Вѣнѣямина Новая Скрижалъ р. 107.

troparele treimii: „Cuvine-se cu dumnezeiască cuvântă...” s. c. l. Apoi citește strana *Trisaghiul, Prea sf. treime, Tatăl nostru, Ipacoi, Doamne miluește* de 40 de ori, *Mărire și Acum, Ceea ce ești mai cinstită...* și „*Intru numele Domnului binecuvintează părinte*”. Preotul răspunde cu ectonisul: „*Dumnezeule îndură-te de noi*” s. c. l. și citește rugăciunea lui Marco Monahul, episcop al Idruntului (sec. IX): „*Intru tot puternica și de viață făcătoare preaslântă treime...*”. După terminarea acestei rugăciuni face preotul întorcându-se către popor apolisul cel mic: „*Cel ce a înviat din morți, Christos adevăratul Dumnezeu nostru...*” și zice ectenia: „*Să ne rugăm pentru prealuminalul regele nostru*” s. c. l. cu ectonisul: „*Pentru rugăciunile sfinților părinților noștri s. c. l. Amin*”.

La Utrenie se cântă după troparul: „*Dumnezeu este Domnul*”, troparele învierii, după glasul săptămânei. Apoi se cântă după catismele de rând și după sedelnele învierii troparele, cari se încep cu versul 12 al psalmului 118: „*Bine ești cuvântat, Doamne, învață-mă îndreptările tale.*” și: „*Soborul ingeresc s'a mirat văzându-te între cei morți socotii*” s. c. l., în cari tropare se descriu împrejurările învierii Domnului, amintindu-se ingerii și miropurtătoarele, ca marture ale acestei întâmplări prea îmbucurătoare. Pentru însemnătatea cuprinsului acestor cântări se tămăiază biserică și se trage clopotul. După ectenia cea mică dimpreună cu ectonisul și după ipacoi, se cântă antifoanele treptelor după glasul săptămânei. Aceste antifoane sunt compuse de sf. Ioan Damascen pe cele opt glasuri, pe baza psalmilor 119 până la psalmul 133, adică a catismei a 18, care în psaltire are suprascierea: *Cântarea treptelor*, de unde aceste cântări își au și numele.

Primul antifon al treptelor tonului dintâi, luat dela versul 1 și 4 al psalmului 119, al 2 antifon dela versul 1 și 5 al psalmului 120 și al 3 antifon dela versul 1 și 5 al psalmului 121. — Antifonul 1 al treptelor tonului al 2 e luat dela versul 1 și 3 al psalmului 122, al 2 antifon dela versul 1 și 6 al psalmului 123 și al 3 antifon dela versul 1 și 3 al psalmului 124. — Antifonul 1 al treptelor tonului al 3 e luat dela versul 1 și 5 al psalmului 125, al 2 antifon dela versul 1 și 3 al psalmului 126 și al 3 antifon dela versul 1 și 4 al psalmului 127. — Antifonul 1 al treptelor tonului 4 e luat dela versul 1 și 5 al psalmului 124, al 2 antifon dela versul 1 și 4 al psalmului 129 și al 3 antifon dela versul 1 și 2 al psalmului 130. — Treptele tonului al 5 își iau ideile în toate trei antifoane din aceiași psalmi, ca și treptele tonului 1, adică din psalmii 119—121. — Treptele tonului al 6 își iau ideile ca și treptele tonului al 2 din psalmii 122—124. — Treptele tonului al 7 își iau ideile, ca și treptele tonului al 3 din

psalmii 125—127 și treptele tonului al 8, cari au patru antifoane, își iau idelle în antifonul 1 dela versul 1 și 5 al psalmului 128, în antifonul al 2 dela versul 1 și 4 al psalmului 129, în antifonul al 3 dela versul 1 și 2 al psalmului 130 și în antifonul al 4 din psalmul 132. Versul al 3 al fiecărui antifon e compus în onoarea sf. treimi.

Dară din ce cauză se numesc acești 15 psalmi cântări ale treptelor, nu se poate ști cu siguranță. Exegeții sf. scripturi nu sunt de acord în privința aceasta. Sf. părinși, precum sf. Ioan Chrisostom, înțeleg sub acești psalmi, acele cântări, cari le-au cântat Iudeii, când s'au întors din captivitatea babilonică, sau și acele cântări, cari le cântau Iudeii în călătoriile lor la Ierusalim, ce le făceau ei de trei ori pe an: adică la cele trei sărbători mari. După talmudiști aceste cântări au numele dela împrejurarea, că ele se cântau de leviți la sărbătoarea colibelor de cincisprezece trepte ale anticurții, cari duceau dela despărtirea bărbaților la cea a femeilor. De când au intrat acești psalmi în întrebuințare bisericască au ei însemnarea rugăciunilor, cari înaltă sufletele noastre, așezicând gradat, dela cele pământești la cele cerești și acest înțeles au și cântările treptelor.

Terminându-se antifoanele treptelor, urmează prochiemenul, ecfonisul: „Că sfânt ești Dumnezeuul nostru și întru sfinți odihnești...” și imnul: „Toată suflarea să laude pe Domnul...”. Deci se citește după formulele întreducătoare, și anume din ușele împărătești, de către preot, una din evangheliile învierii, care vine la rând. Materia evangheliilor Utreniei duminice, totdeauna e învierea lui Christos și de aceea se numesc aceste evanghelii, ale învierii. Evangheliile ale învierii sunt unsprezece, începând a se citi dela duminica tuturor sfinșilor și apoi citindu-se mai departe de rândul, întreg anul, afară de duminicile cincizecimii, căci în cele șapte săptămâni ale acesteia se citesc la Utrenie evangheliile învierii în alt rând.

Evanghelia se citește la liturghie de diacon, iară la Utrenie de preot. Preotul citește evanghelia Utreniei din cauză, că lui i se cuvine mai întâi a întări cu cuvântul dumnezeesc pe accia, pe cari la următoarea rânduială dumnezeiască, adică la sf. liturghie, îi va hrăni cu pâinea misternească. Obligământul, de a hrăni pe cei credincioși mai întâi

cu cuvântul și apoi cu pâine, urmează din exemplul lui Christos, care a hrănit biserica sa mai întâi cu învățătura și apoi cu corpul său. Apoi Christos a poruncit învățătorilor săi mai întâi a învăța și apoi a boteza. „Mergând” a zis El: „*învățați toate popoarele, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al s. Duh*”¹⁾.

După citirea evangheliei, preotul cântă din altar: „*Învieră lui Christos văzând...*”, așează apoi evanghelia pe analoghiionul din mijlocul bisericii și zicând diaconul ectenia: „*Mântuiește Dumnezeule poporul tău și binecuvântă moștenirea ta...*”, iară strana: „*Doamne miluiește*” de 12 ori, rostește ectonismul: „*Cu mila și cu îndurărire și cu iubirea de oameni...*”. Rânduiala ce urmează e, cu puține excepțiuni, mai aceeași ca la Utrenia de toate zilele.

După ectonismul: „*Cu mila și cu îndurările și cu iubirea de oameni...*” diaconul închide ușile cele mari și urmează celica canonului ca la Utrenia cea de toate zilele cu deosebirea, că în toate duminicile de peste an se cântă catavasiile, și nu numai ca la Utrenia de toate zilele, imnosul după a treia, a șasea, a opta și a noua oda. După oda a noua, se zice ectenia cea mică cu ectonismul. Apoi întonează diaconul: „*Sfânt Domnul Dumnezeul nostru...*” și după ce cântă strana acest imn de trei ori, zicând versurile corespunzătoare, urmează luminându sau exapostiharul. Nemijlocit după luminându cântă strana: „*Toată slava să laude pe Domnul*” ș. c. l., apoi citesc cei doi psalmi ai laudelor și apoi cântă laudele de rând cu versurile corespunzătoare. „*Mărire Tatălui*”, „*Suhina evangheliei*”, „*Și acum*”, „*Prea binecuvântată esti Născătoare de Dumnezeu fecioară*” ș. c. l.

La „*Mărire Tatălui*” deschide diaconul ușile cele mari și la „*Acum*” iese preotul și diaconul și stau înaintea analoghiionului Deyi, zicând diaconul: „*Mărire fie celui ce născă arătat noua lumină*”, strana cântă slava cea mare: „*Mărire intru cei de sus în Dumnezeu și pe pământ pace și între oameni bunăvoire...*” împreună cu „*Sfinte Dumnezeule*”. Cântându-se „*Sfinte Dumnezeule*” ultima dată, ridică preotul evanghelia de pe analoghiion și făcând cu dâra de înaintea ușelor mari spie popor semnul crucii, intră în altar și o așează pe st. masă.

După acestea zice diaconul ectenia cu deadinsul: „*Milurește-ne pe noi Dumnezeule după mare mila ta, roagă-ne și ne miluiește*” și preotul, ectonismul: „*Că îndurat și iubitor de oameni Dumnezeule ești...*”. Deci zice diaconul ectenia cerețiilor: „*Și plinim rugămintea*

¹⁾ Mat. 28. 19; cf. *Воскресения Господи Спасения* p. 131.

noastră cea de duminică a Domnului . . ." și prețul eclesial : „Că Dumnezeu mililor și al îndurărilor și al iubirii de oameni este . . .”
 Prețul : „Pace tuturor”, strana : „Și duhului tău”, Diaconul : „Cape-tele noastre Domnului să le plecăm”, strana : „Fie Doamne” și cîntecul prețul în taină rugăciunea : „Doamne sfinte, care întru cei de sus locuiești . . .” zicînd eclesialul : „Că al tău e a ne milui și a ne mîntui pe noi Dumnezeu nostru . . .”. Deci se face finalul cu rugăciunile corespunzătoare, începînd cu cuvintele : „Cela ce a înviat din morți, Christos adevăratul Dumnezeu nostru . . .”.

La liturghie se face, duminică, față cu liturghia ce se plinește în alte zile săptămânale, foarte puține modificări și aceste modificări se raportează mai mult la materie, adică în unele cîntări ale liturghiei se preamărește întîmplarea învierii lui Christos. Aceste cîntări sunt următoarele : Troparele fericirilor, cîntarea după intrarea cea mică : „Veniți să ne închinăm . . .”, în care se cîntă : „Cela ce a înviat din morți” în loc de „Cel ce ești minumat întru sfinți”, troparul după intrare, prochinemenul și chinonicul.

§ 169. Rînduielile bisericesti în celelalte zile ale săptămînei.

Lumina e consfințită puterilor cerești celor fără de trupuri, adică celor nouă cele îngerești, cari, necontenit stau înaintea tronului împăratului ceresc, cîntînd cîntarea întru slava lui Dumnezeu celui în trei persoane și cari după autoul opului „Despre ierarhia cerească”, se împartesc în trei trepte. Pe treapta dintîi stau : Scaunele, Hievimii și Serafimii ; pe treapta a doua : Domniile, Puterile și Stăpînile și pe treapta a treia : Incepătorile, Arhanghelii și Îngerii. Deci aceste puteri cerești se laudă și se preamăresc lumina în troparele și condacele ce se citesc la diferitele rînduieli bisericesti, în stihurile la „Doamne strigat-am” și la stihovna Vecerniei, în canonul Utreniei, la fericirile sf. liturghii și la chinonic. Asisterea se cere în apolisunile, ce se fac lumina la diferitele rînduieli bisericesti, ca Christos adevăratul Dumnezeu nostru să se îndure și să ne mîntuiască pe noi între altele și pentru rugăciunile cereștilor, netropeștilor puteri. De lângă puterile cerești serviciul dumnezeiesc de lumina e și un serviciu de cămîșă, și deaceia se cîntă la Vecernie, pe lângă

stihiri ale ingerilor și stihiri de cântă, iară la Utrenie pe lângă un canon al ingerilor, și un canon de cântă.

Martia, preamărește biserica pe proroci ca pe cei mai vechi soli și trimiși dumnezeiești și deoarece după înseși cuvintele Mântuitorului, cel mai mare dintre proroci a fost sf. Ioan Botezătorul, pentru aceea ziua aceasta e consacrată cu deosebire amintirii acestui proroc, onorând biserica în persoana lui pe toți prorocii. La rânduielile bisericesti de seară și de dimineață preamărește biserica în troparele și condacele acestor rânduieli pomenirea dreptului cu laude, îl numește pe sf. Ioan Botezătorul mai onorat decât toți prorocii și proroc al prorocilor, plinirea a toată prorocia, mijlocitorul darului celui vechiu și al celui nou. Privind biserica la sfârșitul cel fericit al sf. Ioan, îl preamărește în chinonicul sf. liturghii cu cuvintele: „*Întru pomenirea vecinică va fi dreptul* ¹⁾” și la apolisurile îndălnate ale rânduielilor diferite imploră ca îndurarea lui Christos, adevăratului Dumnezeu și pentru rugăciunile sfântului, marelui proroc și botezătorului Ioan.

Și serviciul dumnezeiesc de marți e un serviciu de cântă și pentru aceea se cântă la Vecernie stihiri de cântă și ale prorocului și la Utrenie, un canon de cântă și un canon al prorocului.

Miercuria a făcut Iuda Iscarioteanul, unul din cei doisprezece, sfat cu Iudeii, ca să deie pe Christos bătrânilor și celor mai mari ai poporului, iară vineri se răstignește Christos și între chinuri grele, își dă sufletul în mâinile lui Dumnezeu-Tatăl. Aducându-și așadară, biserica aminte de aceste întâmplări din viața cea pământească a lui Isus Christos, onorează atât prin rânduielile sale liturgice, cât și prin postul cese face în aceste zile, patima și moartea Domnului. În deosebi se preamărește miercuria și vineria patimele lui Christos, în diferitele tropare ce se cântă în această zi, în stihiri și la fericiri. Pe lângă aceasta, se amintește miercuria intristarea cea adâncă a Maicii lui Dumnezeu, care sta lângă crucea lui Christos și pentru aceea se numesc cântările ce se cântă în această zi ale crucii și ale Născătoarei de Dumnezeu. Iară vineria, preamărește biserica, în

¹⁾ Ps. III, 6.

cântările sale, onoratul și de viață făcătorul lemn al lui Christos, pe care a plinit Domnul mântuirea noastră. La otpusturile sau apolisurile îndătinate, se cere miercuria și vineria, îndurarea lui Dumnezeu și cu puterea onoratei și de viață făcătoarei cruci.

Joi a onorează biserica amintirea tuturor apostolilor și a celui dintre sfinți părintelui nostru Nicolai, ca reprezentant al sf. părinți, și cu privire la această însemnare a zilei se cântă la Vecernie, stihirile apostolilor și ale sf. Nicolai, la Utrenie canonul apostolilor și al sf. Nicolai și la apolisurile îndătinate se imploră îndurarea lui Christos Dumnezeului celui adevărat și pentru rugăciunile sfinților, mărișilor și intru tot lăudașilor apostoli și ale celui dintre sfinți părintelui nostru Nicolai.

Sâmbăta ni înfățișează biserica, având în vedere capătul tuturor făpturilor, acel răpaus fericit, ce ne așteaptă în eternitate, dacă în această lume vom viețui cu dreptate și conform mandatelor lui Dumnezeu. Și pentru ca să ne deștepte și indemne ea la așa o viață, onorează ea în această zi pe cuvioșii și de Dumnezeu purtătorii părinți și pe toți sfinții, cari luptând luptă bună, petrec intru împărăția lui Dumnezeu, și așisderea face ea amintire părinților și fraților noștri răpăusași, rugându-se, ca Dumnezeu să-i primiască intru locașurile sfinților. Conform cu această însemnare a zilei se citește sâmbăta o Mezonoptică deosebită, care în general, are cursul rânduicelii Mezonopticii de toate zilele; iară în special, prin cuprinsul unor lecțiuni ale sale, face aluziune la ideile, ce-i zac acestei zile de hază¹⁾. Așisderea se cântă la Vecernie stihirile sfinților și ale martirilor, iară la Utrenie canonul sfinților și al morșilor. Mai departe, are Utrenia sâmbătei stihiri la laude și la stihovnă. În fine se cere în apolisurile îndătinate, ca Christos adevăratul Dumnezeu și pentru rugăciunile preacuvioșilor și de Dumnezeu

1) 13. a. „Fericit pe care l-ai ales și l-ai primit, locuieva în curțile tale” (Ps. 64). „Trecu-am prin lac și prin apă, și ne-am scos pe noi intru odihnă” (Ps. 67). „Și deșteptu să se veseliască și să se bucure înaintea lui Dumnezeu, și se desfășure intru bucurie” (Ps. 67). „Minunat e Dumnezeu intru sfinți alei, Dumnezeu al lui Israel” (Ps. 67).

purtătorilor părinților și ale tuturor sfinților să se indure de noi și să ne mântuiască ca un bun și iubitor de oameni.

Toate aceste rânduieli bisericesti săptămânale, împărțite după cele opt tonuri, se repetă în zilele săptămânei, după cum urmează ele după olaltă în Octoih.

SECȚIUNEA II.

Rânduielile bisericesti publice comune anuale.

§ 170. Trecere. Impărțirea sărbătorilor anuale.

Precum zilele săptămânei așa și zilele anului le petrece biserica ortodoxă în memoria oarecăror întâmplări sfinte sau a oarecăror sfinți, și serbarea lor liturgică sau sărbătorile relative produc așisderea schimbări în rânduielile bisericesti expuse până acuma.

Aceste schimbări depind însă de importanța întâmplărilor și a ideilor, pe cari se întemeiază sărbătoarea, căci cu privire la această importanță se petrec unele sărbători în mod mai solemn, altele mai puțin solemn. Pentru aceea se împărțesc sărbătorile după importanța întâmplărilor, pe cari se întemeiază și a solemnității rânduielilor bisericesti, cu cari se petrec ele, în sărbători mari, de mijloc și mici. Sărbătorile cele mari așanumitele domnești se înseamnă în cărțile bisericesti cu crucea încunjurată cu cerc întreg ⊕ și sunt următoarele: Nașterea Domnului nostru Isus Christos (25 Decemvrie), arătarea Domnului (6 Ianuarie), întâmpinarea Domnului (2 Februarie), intrarea solemnă a Domnului în Ierusalim, bunăvestirea preasfintei Născătoare de Dumnezeu (25 Martie), înălțarea Domnului, cincizecimea, schimbarea la față a Domnului (6 August), adormirea Maicei Domnului (15 August), nașterea Născătoare de Dumnezeu (8 Septemvrie), înălțarea onoratei cruci (14 Septemvrie) și intrarea în biserică a preasfintei Născătoare de Dumnezeu (21 Noemvrie). Aceste sărbători se petrec în rânduielile lor liturgice, cu cea mai mare solemnitate, adică cu privighere de toată noaptea, cu polieleu și cu înainte și după serbare, adică rânduielile bisericesti ale lor nu se restrâng numai la ziua serbării, ci se extind la zile precedente și la următoare. Înainteserbarea prepară

pentru serbarea demnă a sărbătorii însăși, iară după serbarea e continuarea ideii sărbătorii. Ziua ultimă a după serbării se numește încheierea serbării, plinindu-se în această zi, în cele mai multe cazuri, aceleași rânduieli bisericești ca și în ziua sărbătorii însăși.

Sărbătoarea pastelor e așisderea sărbătoare mare, însă ea este precum se exprimă biserica, sărbătoarea sărbătorilor, care cu privire la însemnătatea întâmplării, pe care se bazează, întrece celelalte sărbători mari și pentru aceea ea are proprie rânduielă bisericească deosebită de rânduielile bisericești ale celor douăsprezece sărbători mari domnești.

Sărbătorile de mijloc sunt de două feluri. Cele de un fel se înseamnă în unele cărți bisericești cu semnul crucii și cu semicerc de jos $\pm$ ¹⁾, iară în alte cărți cu crucea și semicerc din partea stângă (+²⁾); cele de altfel se înseamnă simplu numai cu semnul crucii. Sărbătorile de mijloc de felul dintâi, au ca și sărbătorile cele mari privighiarea de toată noaptea dimpreună cu polieleul și se diferă de sărbătorile cele mari numai că ele n'au înainte și după serbare și că la sărbătorile de mijloc de acest fel nu se petrece numai însăși memoria întâmplării, ci pe lângă aceasta se adaugă încă și onorarea Născătoarei de Dumnezeu (în canonul Ureniei). Sărbătorile de mijloc de felul al doilea au în rânduielile lor bisericești numai polieleul dimpreună cu unele adăuguri, ce se recer de solemnitatea mai mare, cu care se petrec ele³⁾.

¹⁾ Cf. Tipicon. Cu binecuvânt. arhiep. Veniamin, Iași 1816, p. 56 și Cerasolov. Cu binecuvânt. arhiepisc. Sofronie, Neamțul 1858, p. 78.

²⁾ Cf. Tipiconul compus și întocmit în mod sistematic de arhiep. Silvestru Morariu-Andrievici, Cernăuți 1883 p. 12.

³⁾ La sărbătorile de mijloc de felul întâi, însemnate cu cruce și semicerc de jos, sau cu semicerc din partea stângă se numără: ziua amintirii sf. ierari Nicolai (6 Dec.), a sf. trei ierari Vasile cel Mare, Grigore Cuvântătorul de Dumnezeu și Ioan Gură-deaur (30 Ian.), a sf. m. m. Gheorghie (23 Aprilie), a sf. apostoli Petru și Paul (29 Iunie), nașterea (24 Iunie) și bierca capului sf. Ioan Botezătorul (29 August). (După Cerasolovul editat cu binecuvânt. arhiepisc. Sofronie se numără cele trei sărbători din urmă la sărbătorile (praznicele) cele mari; la sărbătorile de mijloc însemnate numai cu cruce se numără: Acoperământul Maicii Domnului (1 Oct.), ziua amintirii preacuvioasei maice Parascheva (14 Oct.), a sf. m. m. Dumitru (26 Oct.), adunarea sf. arhangheli Mihail și Gavril (8 Noiembrie), ziua amintirii sf. Spindon Măcătorul de minuni (12 Dec.), a sf. m. m. Stefan (27 Dec.) și a. Cf. Tipiconul arhiep. Silvestru p. 8).

Sărbătorile bisericesti mici sunt de trei feluri, adică 1. astfel, ale cărora semn caracteristic e după un semicerc roș din stânga cu trei puncte roșii la mijloc (1) iară după alții un cerc întreg cu trei puncte roșii înăuntrul cercului (2); 2. astfel, cari au tot aceste semne de culoare neagră (3), și 3. astfel, cari n'au nici un fel de semn. Sărbătorile bisericesti mici însemnate cu semicercul roș cu trei puncte de dreapta, sau cu un cerc întreg roș cu trei puncte roșii înăuntrul cercului, au în rânduielile lor bisericesti slava cea mare; iară sărbătorile bisericesti mici însemnate cu aceleași semne de culoare neagră, au în rânduielile lor bisericesti la laude stihiri de laudă; și în fine sărbătorile bisericesti mici fără de nici un semn se petrec fără de nici o solemnitate.

Sărbătorile bisericesti cele mici se petrec ca rânduielile bisericesti de toate zilele, numai cu adausurile indicate, iară sărbătorile bisericesti de mijloc se petrec conform cu rânduielile bisericesti ale duminicilor, resp. ale sărbătorilor mari așisderea cu modificările indicate. Și sărbătorile cele mari bisericesti se petrec cea mai mare parte conform cu rânduielile bisericesti ale duminicilor. Totuș se fac la rânduielile bisericesti ale sărbătorilor mari modificări însemnate, și anume modificări comune tuturor sărbătorilor mari sau proprii numai unor din aceste sărbători.

Întru cele următoare se vor expune mai întâi rânduielile bisericesti la sărbătorile mari anuale comune tuturor acestor sărbători și apoi cele proprii numai unor din aceste sărbători.

ARTICOLUL I.

Rânduielile bisericesti la sărbătorile cele mari anuale comune tuturor acestor sărbători.

§ 171. Vecernia cea mică.

Rânduielile bisericesti la sărbătorile cele mari încep așa, ca și în zilele de rând, de cu seară cu plinirea Vecerniei

1) Cf. Tipiconul din Iași, p. 56 și Tipiconul arhiep. Silvestru, p. 12.
2) Cf. Ceasoslovul editat cu binecuvânt. arhiep. Sofronic, p. 78.
3) Cf. Tipiconul din Iași p. 56 și Tipiconul arhiep. Silvestru, p. 12.

cele mici, care se face înainte de apusul soarelui și-i precede privighierii de noapte. Iară Vecernia cea mică e numai prescurtarea Vecerniei de toate zilele. Ei îi precede ora a noua. Se începe cu binecuvântarea preotului cu: *Veniți să ne închinăm...* din partea stranei și cu citirea psalmului 103: *„Binecuvintează suflete al meu pe Domnul s. m. d.“*. După terminarea acestui psalm, nu zice preotul ectenia, ci îndată se cântă: *„Doamne strigat-am...“* cu stihurile corespunzătoare. Apoi urmează: *Lumină lină...*, prochimenu, deci *„Invrednicește-ne Doamne în seara aceasta“* și stihovna cu stihurile ei. După *„Acum slobozește stăpâne...“* și: *„Tatăl nostru“* urmează troparele, apoi ectenia cea cu deadinsul: *„Miluiește-ne pe noi Dumnezeu...“*, *„Mărire și acum“* și apolisul sau finalul.

§ 172. Privigherea de toată noaptea.

Privigherea de toată noaptea, *παραυγία, ἀγρυπνία, νύκτευρα*, vigiliae, constă dintr'un cerc de rânduicli bisericesti, cari se plinesc în decursul unei nopți spre o sărbătoare mare, în onoarea acestei sărbători. Exemplul Domnului nostru Isus Christos, care înainte de patimele sale se rugă noaptea în grădina Gethsimani ¹⁾, exemplul apostolului Paul, care dimpreună cu Sila în Filipi, se rugă în închisoare, la miezul nopții și laudă pe Dumnezeu ²⁾ și în Troada, în cea dintâi a sâmbetei, până la miezul nopții prelungi vorba cu învățăceii ³⁾, exemplul creștinilor celor dintâi, cari în casa Mariei, maicii lui Ioan, făceau noaptea rugă pentru Petru,

În secolile cele dintâi a fost privegherea de noapte, resp. serviciile dumnezeiești în timpul nopții, și o urmare necesară a împrejurărilor de atunci, deoarece creștinii persecutați de iudei și de păgâni, erau constrânși să-și aleagă pentru serviciile dumnezeiești, un timp, care îi asigura de atacurile aceluia, și din acest punct de vedere se recomandă noaptea ca timpul cel mai potrivit. Asupra datinei creștinilor de a petrece noaptea în rugăciune, va fi avut influență și

¹⁾ Mat. 26, 39.

²⁾ Fapt. ap. 16, 25.

³⁾ Fapt. ap. 20, 7.

datina asemănătoare a Iudeilor ¹⁾). În fine timpul nopții transpune spiritul într-o dispozițiune misterioasă mai solemnă și așa se întâmplă ca un timp potrivit pentru rugăciune mai ales pentru sărbători mari și pentru ocaziuni deosebite.

La început se făcea privegherea, cel puțin în unele locuri, numai înainte de ziua Domnului, iară mai târziu și înainte de sărbătorile cele mari ale bisericii vechi, înainte de sărbătoarea paștilor, a cincizecimii, a arătării și a înălțării la cer a Domnului. Mai ales se petreceau cu priveghiere zilele de amintire ale martirilor. În fine se făcea priveghiere și la deosebite întâmplări, precum a fost și priveghiera solemnă, cu care a serbat Constantin cel Mare în reședința sa nouă, încheierea sinodului întâi din Nicea. Îndeosebi se lăși datina aceasta dela Constantin cel Mare. Sfinții părinți amintesc adeseori de priveghiere de noapte, și condamnând abuzurile ce se făceau la ea, laudau instituțiunea însăși ²⁾.

Sf. Ioan Gură-de-aur asemănă pe cei ce se roagă la priveghiere, cu adunarea îngerilor, cari neîncetat preamăresc pe Dumnezeu, stând împrejurul tronului lui; și spre a instrăina pe popor dela Arienii cari noaptea cântau imnele lor, adeseori aduna pe credincioșii săi la priveghiere de noapte ³⁾, petrecându-o cu cântare dulce și frumoasă, înmulțind însus rugăciunile la priveghiere și compunând un fel de cântare, cunoscută sub numele de tropar ⁴⁾. — Mai târziu înmulțiră sf. Ioan Damascen, sf. Cosma al Maiumei, sf. Teodor Studitul și alți bărbați luminați ai bisericii rugăciunile și cântările priveghierii, primind aceasta acea formă, cu care se serbează ea și în ziua de astăzi.

Priveghierea de noapte constă din Vecernie, Utrenie și Ora întâia, cari urmează necurmat una după alta. Întru cele următoare se vor expune aceste rânduieli bisericești, resp. abaterile lor cele mai însemnate dela aceleași rânduieli de toate zilele.

¹⁾ Ex. 12, 6; Lev. 23, 5.

²⁾ Cf. Ieronim Chrysostomi Homilia in Martyris (Migne, Pat. gr. T. L. p. 663; Hieronymi Contra Vigilantium Liber unus c. 9 (Migne, Pat. lat. T. XXIII. p. 363).

³⁾ Cf. Socratis Hist. eccl. L. VI. c. 8 (Migne, Pat. gr. T. LXVII. p. 679—679; Socratis Hist. eccl. L. VIII. c. 8 (Migne, Pat. gr. T. LXVII. p. 1536).

⁴⁾ Cf. I. Geor. Euchologium sive Rituale Graecorum p. 35.

§ 173. Vecernia cea mare la privighierea de noapte.

Vecernia cea mare la privighierea de noapte se face, începându-se după apusul soarelui, în următorul mod: Deschizând preotul uşile cele mari, tămăduză toată biserică până în ornaos şi întorcându-se în naosul bisericii, zice aici cu glas înălţat: „Doamne binecuvintează”: deci tămăduzând icoanele cele mari ale iconostasului şi intrând în altar să înainteze sfintei mese şi însemnând cu tămăduzarea chipul crucii, zice cu glas înălţat doxologia: „Mărire sfintei şi cei de o fiinţă şi de viaţă făcătoarei şi nedespărţitei treimi, totdeauna, acum şi pururea...”, la care strana răspunde: „Amin”.

Vecernia cea mare la privighiere, se începe cu doxologia: „Mărire sfintei şi cei de o fiinţă şi de viaţă făcătoarei şi nedespărţitei treimi totdeauna...” spre deosebire de Vecernia cea de toate zilele, care se începe cu cuvintele: „Binecuvântat e Dumnezeu nostru...”, pentru că Vecernia la privighiere e adică continuarea Vecerniei celei mici, la care s'a făcut acumă cunoscută preasfânta treime şi s'a amintit arătarea pe pământ a luminei celei line. Cuvintele: „Veniţi să ne închinăm împăratului nostru Dumnezeu...”, care urmează după doxologie, le citeşte, nu ca la Vecernia de toate zilele, lectorul, ci întâistătătorul bisericii tot înălţând vocea la fiecare exclamare, căci rânduiala Vecerniei la privighiere, e solemnă şi solemnitatea se exprimă şi prin persoana celui ce citeşte şi prin modul citirii.

Apoi se cântă şi nu se citeşte, psalmul 103, iară preotul pasceşte înăuntră uşelor împărăteşti şi citeşte rugăciunile Vecerniei. După psalm, urmează ecternia cea mare şi apoi se cântă antifonul întâi al cântării dinăi, şi anume la sărbătorile sfinţilor şi ale Maicii Domnului, ori în ce zi a săptămânei s'ar întâmpla, şi la sărbătorile domneşti numai dacă aceste s'ar întâmpla luna. După antifonul întâi sau dacă se cântă toată cântarea, după fiecare antifon, se face ecternia mică.

După stihurile la „Doamne strigat-am”, după cântarea Născătoarei de Dumnezeu şi după intrare, se citesc trei parimi (παραμύθια), adică pericope din cărţile Testamentului vechiu, cari în icoane şi pilde indică acele întâmplări, cari se scribrază în cutare zi şi cari ne învaţă, cum avem să umblăm pe căile poruncilor dumnezeieşti ca să petrecem sărbătoarea relativă spre folosul sufletelor noastre.

După citirea parimiilor preotul se roagă în ecternia cea de dimineţul, ca Dumnezeu să se îndure de noi după îndurarea sa cea mare.

și să ne audă pe noi. Deci citește tot preistosul bisericii rugăciunea: „Invrednicește-ne Doamne în seara aceasta...”, apoi intonează diaconul ectenia: „Să plinim rugăciunea noastră cea de seară Domnului...” și după „Pace tuturor” și ecfonisul: „Fie stăpânirea împărăției tale binecuvântată...” ieșim în pronaosul bisericii, unde se face litia.

§ 174. Litia.

Litia, ἡ λῆτή, înseamnă o rugăciune comună generală, cu totadinsul, care se săvârșește în pronaos și în care pentru rugăciunile sfinților se cere ajutorul și darul lui Dumnezeu, în scopul păzirii și mântuirii credincioșilor de tot răul sufletesc și trupesc. Sau sub litie se înțelege procesiunea ori ieșirea solemnă din biserică în mijlocul orașului sau afară de oraș, care se face dimpreună cu rugăciuni, spre a îndupleca pe Dumnezeu la depărtarea oarecărui rău. De litii de felul dintâi fac amintire sfinții părinți, și anume sf. Ioan (Gură-de-aur¹⁾) și sf. Ieronim²⁾. Așisderea erau în vechime, foarte îndăfinate, litii de felul al doilea, adică rugăciuni împreunate cu procesiune, mai ales la urgii și nevoi generale.

Așa a făcut sf. Proclu, patriarhul Constantinopolei, litie cu procesiune la ocaziunea unui cutremur de pământ, de care se bântuia orașul cu părțile sale învecinate³⁾. Și sf. Ioan Chrisostom raportează despre litii cu procesiuni, cari se făcură pe timpul lui din pricina ploilor mari⁴⁾.

Spre sărbători mari se face litia de felul dintâi în pronaosul bisericii, în împreunare cu Vecernia. Cuprinsul ei ființial e următorul: La ieșirea în pronaos, se cântă așa-numite stihiri ale litiei, după cari diaconul zice rugăciunea: „Mântuiește Dumnezeule poporul tău...”, în care se roagă pentru mântuirea tuturor oamenilor și pentru binecuvântarea a toată moștenirea lui Dumnezeu. Rugăciunea aceasta se

¹⁾ Ioannis Chrysostomi Homilia in Martyres la Migne, Patr. gr. T. I., p. 668.

²⁾ Hieronymi Contra Vigilantium Liber unius c. 9 la Migne, Patr. lat. T. XXIII. p. 362 et 363.

³⁾ Cf. Ioannes Damasc., Expositio fidei orthodoxae Lib. III. c. 10 (Migne, Patr. gr. T. XCIV. p. 1021).

⁴⁾ Ioannis Chrysostomi Homilia contra (Circenses) ludos et theatra (Migne, Patr. gr. T. LVI. p. 265); vezi și Socratis Historia ecclesiastica L. VI. c. 8. (Migne, Patr. gr. T. LXVII. p. 689).

interupe cu cântarea formulei de rugăciune: „Doamne miluiește” (prim dată se cântă: „Doamne miluiește” de 40 de ori, a doua oară de 30 de ori, a treia oară de 50 de ori și în urmă de 3 ori — odată și a doua oară) și se încheie cu rugăciunea preotului: „Stăpâne mult îndurate Doamne Isuse Christoase, Dumnezeu nostru pentru rugăciunile preacuratei stăpânei noastre...”, în care preotul se roagă, ca Dumnezeu să facă bineprimită rugăciunea noastră, să ne dăruiască iertarea păcatelor, să ne apere de tot dușmanul și să ne mântuiască și miluiască pe noi.

Ieșirea în pronaos și facerea aici a litiei înseamnă pe de o parte, că și penitenții, cari, în biserică veche, își aveau aici locul lor de stăzut, pot să dobândiască îndurarea lui Dumnezeu și iertarea păcatelor, pe de altă parte, că și credincioșii înșiși, stând la locul penitenților bisericii vechi, datori sunt a aduce rugăciunile lor cu umilință adâncă și căință sinceră. Noi ieșim așadar în pronaosul bisericii, ca să arătăm, că stând la locul penitenților bisericii vechi, nu suntem demni a căuta la înălțimea cerurilor, de nu ne vom întoarce, strigând: „Păcătuit-am”. Deci a ne ruga în pronaos, înaintea ușelor naosului, înseamnă că ne rugăm, ca să ni se deschidă cerul și raiul sau edemul, iară mai vărtos îndurarea dumnezeiască, care am închis-o prin păcatele noastre ¹⁾.

§ 175. Binecuvântarea pânilor, a grâului, vinului și untului de lemn.

După rugăciunea: „Stăpâne mult îndurate Doamne, Isuse Christoase...” intră preotul cu diaconul în med solemn — ca și la icoșite — în naosul bisericii, ca în cer și împreunându-se strancele de umăndouă părțile, cântă apostihul sau stihoavna. Aici în naosul bisericii e pusă o masă și pe ea, în vase potrivite, cinci pâni, grâu, vin și unt de lemn. Deci zice strana: „Acum slobozește stăpâne...” și după „Sfinte Dumnezeule” și „Tatăl nostru”, cântă troparele cerceș-punzătoare sâmbătorii; iară diaconul în timpul cântării troparelor ia preotul măiază masa din toate patru părțile. După cântarea troparelor ia preotul în mână de pe masă din cele cinci pâni una și făcând cu ea semnul crucii peste celelalte cinci, zice rugăciunea: „Doamne Isuse Chris-

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacra Precatione c. 330 la Migne, Pat. gr. T. CLV, p. 613.

toase, Dumnezeuul nostru, care ai binecuvântat cele cinci pâni și ai săturat cinci mii de oameni în pustie, însuși binecuvântă și pânile acestea, grâul, vinul și untul-de-lemn...” Când zice: „insuși binecuvântă și pânile aceste...” arată cu mâna dreaptă spre fiecare clement din cele puse înainte și le binecuvântă. După binecuvântarea pânilor, intră preotul și diaconul, ducând cel de pe urmă vasul cu elementele sfințite, în altar, iară strana cântă: „Fie numele Domnului binecuvântat...” de trei ori; apoi citește psalmul 33: „Binevoiu-cuvânta pe Domnul în tot timpul...” și apoi cântă imnul: „Bogații au sărăcit...”. Deci se întoarce preotul către popor și binecuvântându-l zice: „Binecuvântarea Domnului peste voi cu darul său și cu iubirea de oameni...” și se începe Utrenia.

Pânile ce se binecuvântă după cântarea troparelor, închipuiesc cele cinci pâni, cari le-a înmulțit Christos și cu cari a săturat cinci mii de bărbați în pustie. Cuvintele ce le cântă strana după binecuvântarea pânilor, a grâului etc., adică: „Fie numele Domnului binecuvântat...” sunt acele cuvinte, cu cari a binecuvântat Iob pe Dumnezeu pentru cele primite dela El. Psalmul: „Binevoiu-cuvânta pe Domnul...” e psalmul lui David, în care îi mulțumește lui Dumnezeu pentru bunătățile lui. Preotul binecuvântă pe credincioși, zicând: „Binecuvântarea Domnului peste voi...”, pentru că această binecuvântare e hrana și băutura cea adevărată a credincioșilor.

Binecuvântarea pânilor e de origine străveche și baza ei e următoarea: Petrecând creștinii în biserică cea veche la privighiere toată noaptea, în rugăciune, li slăbiau puterile și fără de întărire nu erau în stare a petrece în biserică până la finea serviciului dumnezeesc. Spre a întări deci puterile creștinilor, binecuvânta biserică la sfârșitul Vecerniei, ce se făcea la privighierea de toată noaptea, prin rugăciuni ce răspunzătoare, o parte din pâne, din vin și untdelemn, ce le aduceau creștinii la biserică, și o împărția între ei, spre mâncare și spre întărire.

Datina sfințirii pânilor spre întărire corporală, apare mai întâi în mănăstiri, unde privighierea în adevăr dura toată noaptea, și de aici a trecut apoi în întrebuințare generală la toate bisericile, păstrându-se până în ziua de astăzi.

Biserică sfințește astăzi la privighierea de toată noaptea pânilor, grâul, vinul și untuldelemn, ca semne vizibile ale in-

durării lui Dumnezeu cătră noi și ca jertfă a noastră pentru Dumnezeu¹⁾ și ca ceinși necesare pentru viața noastră, rugând pe Domnul ca să le înmulțiască în toată lumea și să sfințiască pe cei ce vor gusta din ele. Sfințirea aceasta se face la Vecernia privighierii spre sărbători mari; iară nefăcându-se privighiere, aceea ce se întâmplă mai adeseori, atunci se face spre sărbători mari litia dimpreună cu binecuvântarea pânilor sau la sfârșitul Vecerniei, ori dimineața la începutul Utreniei, și în locul întărini creștinilor prin împărțirea pânilor, se împărțesc între creștini bucăți mici de pâne binecuvântată, fiind unși și cu untdelemn binecuvântat, aceea, ce se face la Utrenie după evanghelie ori la finea liturghiei.

Descriind Simeon Tesalonicheanul rânduiala binecuvântării pânilor la privighiere, zice: Acestea se fac de va fi privighiere; iar de nu va fi privighiere, după plecarea capetelor (la Vecernie) nu se face nici litie, nici binecuvântarea pânilor, ci se cântă numai apostihul (stihovna) și se zice: „*Acum slobozește...*” și rugăciunea: „*Sfinte Dumnezeule...*” și apolisul. Iar unii mai zeloși în privința aceasta, nefăcând privighiere din cauza neputinței sau a lipsei fraților, fac totuși litia la Vecernie, apoi apostihul (stihovna) și apolisul. Iară binecuvântarea pânilor nu o fac, pentrucă aceasta se așează mai ales pentru osteneala privighierii, pentrucă, dobândind frațu binecuvântarea lui Christos și pușină înlărire pentru osteneală, să facă rugăciunea pentru primirea sl. ține și mai vărtos preșii²⁾.

§ 176. Utrenia cea mare la privighierea de noapte.

Utrenia cea mare la privighierea de noapte se începe îndată după cuvintele ce se zic la finea Vecerniei: „*Binecuvântarea Domnului cu al său dar...*” cu ecfonisul preotului: „*Mărire sfintei, cei de o ființă, de viață făcătoare și nedespărțitei treimi...*”. Partea întâia a Utreniei, în care se fac cereri pentru împăratul, se omite la privighiere din cauză, că cererea aceasta la privighiere n'ar fi cea dintâi. După ecfonisul: „*Mărire sfintei...*” urmează toate rânduielile Utreniei ca și duminica. De observat ar fi numai următoarele: La Utrenia cea mare se cântă după citirea ca-

¹⁾ Numerii 18, 12; Neemia 10, 39.

²⁾ Symeonis Thessalonicensis De Vera Precesione c. 342 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 620).

fismelor polieleu, adică psalmul 134 : „*Lăudați numele Domnului . . .*” și psalmul 135 : „*Mărturișiți-vă Domnului, că e bun . . .*”. Cuvântul „polieleu” dela πολιεύς, mult, și ελεός, milă, înseamnă „multă milă” din cauză, că la psalmul 135, la fiecare vers se repetă ca refren, versul : „*Că în veci e mila lui. Alleluia*”.

În psalmul dintâi, îndeamnă profetul David pe cei ce stau în casa Domnului, adică pe preoți și pe leviți, ca să laude pe Domnul pentru bunătatea și puterea lui cea mare, prin care s'a arătat mai pe sus de toți dumnezeii . . . În psalmul al doilea, îndeamnă profetul pe tot poporul lui Israil, de a se mărturisi Domnului, pentru că e bun și deapurarea îndurat . . . Prin acești doi psalmi se îndeamnă și creștinii, ca să laude pe Dumnezeu, căci dacă a făcut Dumnezeu față cu Israilitenii atâtea minuni de bunătate și putere : Isus Christos, Fiul lui Dumnezeu, a făcut față cu creștinii și mai mari minuni de iubire și putere, scosându-i prin mearța sa cea de bunăvoie de sub tirania păcatului, împăcându-i cu Dumnezeu și făcându-i moștenitori ai vieții eterne. Pentru aceea se cuvine pe un Dumnezeu atât de bun, atât de puternic a-l lăuda, a-l preamări și a-i cânta : „*că e bun, că în veci e mila lui. Alleluia*”.

După lauda generală exprimată în psalmii polieleului, se face lauda deosebită în cântarea ce se numește *mărimuri* (μαρτυρία), în care se preamărește îndurarea lui Dumnezeu ce se manifestează în întâmplarea ce se serbează sau în care se fericește memoria sfântului zilei. Mărimurile constau din versuri alese ale psalmilor, cari încâtva corespund sărbătorii. La începutul cântării mărimurilor, fiind preotul îmbrăcat cu telon, deschide ușele cele mari și tămâiază toată biserica.

La Utrenia sărbătorilor mari, nu se cântă după evanghelic : „*Invierea lui Christos văzând . . .*” ca la Utrenia duminicii, ci îndată se citește psalmul 50. — Apoi înainte de oda a 9 a canonului, se cântă, la unele sărbători mari, Născătearei de Dumnezeu : „*Mărește suflete al meu pe Domnul . . .*”. — Înainte de cântarea luminândeii, nu intonează diaconul : „*Sfânt Domnul Dumnezeul nostru . . .*”, ci ne mijlocit după ectenia cea mică, se cântă luminânda.

Dacă se face litia dimineata, înainte de Utrenie, afară de privighiere, se citește mai întâi Mezonoptica, apoi îmbrăcându-se preotul în telon, trăgând perdeaua altarului, deschizând ușele cele mari, iesc, nimic zicând, la cântarea stihirilor litiei în pronaosul bisericii așa ca

la Vecernie, tămăiază toată biserica și face toată rânduiala litiei întocmai așa precum s'a arătat întru cele precedente.

§ 177. Sf. liturghie la sărbătorile cele mari.

La sărbătorile cele mari, se cântă, la liturghia chemaților, antifoanele corespunzătoare întâmplării ce se serbează. Înainte și după intrarea cu evanghelia, se cântă troparele și condacele sărbătorii. La sărbătorile cele mai mari, precum la învierea Domnului și în toată săptămâna luminată, la cincizecime, la nașterea și botezul Domnului, în duminica florilor, se cântă în loc de: „*Sfinte Dumnezeule*“: „*Căți în Christos v'ați botezat, în Christos v'ați și îmbrăcat* ¹⁾” și aceasta pentru că în preseara acestor zile luminate, sau în ziua sărbătorilor însăși se săvârșia, în vechime, botezul solemn al catehumenilor. — La liturghia credincioșilor se cântă, la sărbători mari domnești, în loc de: „*Cuvine-se cu adevărat . . .*” mărirea în memoria întâmplării, ce se serbează. La final sau apolis, se amintește întâmplarea ce se serbează, așa la nașterea lui Christos: „*Cel ce în peșteră s'a născut și în iesle s'a culcat pentru mântuirea noastră Christos adevăratul Dumnezeul nostru . . .*”, la întâmpinarea Domnului: „*Cel ce în brațele dreptului Simeon a primit a se ținea pentru mântuirea noastră, Christos adevăratul Dumnezeul nostru . . .*” etc.

ARTICOLUL II.

Rânduielele bisericesti la sărbătorile cele mari anuale proprii numai unora din aceste sărbători.

§ 178. Trecere.

Rânduielele bisericesti la sărbătorile cele mari anuale sunt în general aceleași și se îndeplinesc în general conform medului expus. Totuș, unele din aceste sărbători fac și dela acest mod al îndeplinirii rânduielelor bisericesti, abateri însemnate, cari abateri depind parte dela mărimea, însemnarea deosebită și solemnitatea sărbătorilor, parte și dela timpul

¹⁾ Epist. cartii Galat. 3, 27.

serbării lor. În privința din urmă, se deosebesc sărbătorile cele mari anuale, în sărbători *nemutabile* sau *neschimbabile* și în sărbători *mutabile* sau *schimbabile*. Sărbătorile *nemutabile* sau *neschimbabile* sunt acelea ce se serbează în una și aceeași zi determinată a anului bisericesc; iară sărbătorile *mutabile* sau *schimbabile* sunt acelea ce se petrec în aceleași zile ale anului bisericesc, dară variind în privința terminului timpului, se serbează uneori mai timpuriu, alteori mai târziu. La sărbătorile cele mari domnești anuale nemutabile, se numără: nașterea Domnului nostru Isus Christos, arătarea și întâmpinarea Domnului, bunavestirea preasfintei Născătoare de Dumnezeu, schimbarea la față a Domnului, adormirea preasfintei Născătoare de Dumnezeu, nașterea Născătoarei de Dumnezeu, înălțarea onoratei cruci și intrarea în biserică a preasfintei Născătoare de Dumnezeu. La sărbătorile mari domnești anuale mutabile se numără intrarea solemnă a Domnului în Ierusalim, învierea și înălțarea la cer a lui Isus Christos și pogorârea Duhului sfânt.

Întru cele următoare se vor expune rânduielile bisericesti ale acelor sărbători mari domnești anuale nemutabile și mutabile, dimpreună cu timpul lor înaintemergător și următor, cari se abat mai mult dela modul cel general al săvârșirii lor, așadară cari sunt proprii diferitelor sărbători anuale.

Subarticolul I.

Rânduielile bisericesti la unile sărbători mari anuale nemutabile.

§ 179. Rânduielile bisericesti la nașterea Domnului nostru Isus Christos.

Cea mai însemnată între toate sărbătorile bisericesti nemutabile e sărbătoarea nașterii Domnului nostru Isus Christos. Ea e centrul împrejurul căruia se grupează celelalte sărbători mari nemutabile ale anului bisericesc, ea e un monument public al credinței, că Isus Christos, Fiul lui Dumnezeu, de bunăvoie și din iubire către oameni s'a înjosit pe sine însuș și a luat asupra-și corp omenesc, spre a împreuna pe oameni iarăș cu Dumnezeu.

Pentru ca noi, această sărbătoare mare să o serbăm

cu demnitate, s'a așezat un timp mai îndelungat, în care biserica, prin rânduielile sale, ne prepară pentru această sărbătoare mare, care timp e așazicând înainteserbarea nașterii lui Christos; iară după naștere urmează iarăș unele sărbători și servicii dumnezeiești, cu cari această sărbătoare se încheie în mod demn.

Ca preparare pentru sărbătoarea nașterii Mântuitorului, a introdus biserica postul, care premerge nașterii Mântuitorului și care se începe cu ziua amintirii sf. apostol Filip. *Dela intrarea în biserică a preasfintei fecioare Maria, se cântă la Utrenie irmoasele nașterii Domnului* ¹⁾. — *A doua duminică* înainte de naștere, care pică în una din zilele dela 11 până la 17 Decembrie, face biserica amintirea sfinților strămoși ai lui Isus Christos, cari cu credință au văzut pe Mântuitorul viitor ²⁾. — *Duminica înaintea nașterii lui Christos* laudă și preamărește biserica pe sf. părinți după corp ai Mântuitorului și cu aceștia dimpreună preamărește și pe acei proroci și pe acele prorocițe, cari au prevestit intruparea lui Christos, Dumnezeuului nostru. În această zi preamărește biserica amintirea acelor patriarhi, cari i-au premers lui Christos, și așadară în apostolul, ce se citește la liturghie (Ebr. 11, 9—40) se numără toți acei sfinți ai Testamentului vechiu, cari au viețuit în credința lui Mesia, ce avea să vină; iară din evanghelie (Mat. c. 1) se citește cartea neamului lui Isus Christos, în care se enumără toți protopărinții lui Isus dela Abraam până la Iosif, logodnicul Mariei.

Duminica sfinților părinți se serbează în una din zilele dela 18 până la 24 Decembrie, iară propria înainteserbare a

¹⁾ adică: Christos se naște mântuitorul Christos în ceruri întâmpinându-l Christos pe pământ, înălțându-l, cântăți Domnului tot pământul, și cu vesnică laudați-l, popoarele, că s'a preamărit.

²⁾ Biserica cântă în duminica aceasta următoarele: Veniți, iubitorilor, de sărbătoriți, să laudăm cu psalmi adunarea strămoșilor: Pe Adam strămoșul, pe Enoc, pe Noe, pe Melchisedec, pe Abraam, pe Isaac, pe Iacob. Și după lege pe Moise și pe Aaron, pe Isus al lui Navi, pe Samuil și pe David și cu aceea împărat și pe Isaia, pe Ieremie, pe Ezechiel, pe Daniel și pe cei doi spirituoși, pe Iliu, pe Eliaci și pe toți, pe Zaharie și pe Botezătorul și pe cei ce au venit pe Christos, viața și învierea neamului nostru. Стихиря сѣбѣ воцѣ

nașterii lui Christos, se începe cu ziua 20 a lui Decembrie¹⁾.

Ziua înainte de nașterea lui Christos se numește ajun, căci în ziua aceasta se fac în biserică rugăciuni mai îndelungate și creștinii observă ajunare aspră până la apariția stelei celei dintâi de seară, care li aduce aminte de steaua, ce la răsărit se arată magilor. — În ziua ajunului se fac mai întâi serviciile dumnezeiești cele de rând și după Utrenie se fac *Orele împărătești*, cari se numesc așa, pentru că la ele, în biserică veche, asistau împărații bizantini totdeauna cu mare pompă și pentru că la săvârșirea lor e prescriș a intona polihroniul pentru împărat și toată casa împărătească²⁾.

În ora întâia laudă prorocul David în psalmii săi, între altele, mărirea cea viitoare a Fiului celui dumnezeiesc, care e împodobit cu frumuseță mai mult decât fiii oamenilor. „Scaunul tău Dumnezeu, în veacul veacului, toiagul dreptății e toiagul împărăției tale. Iubit-ai dreptatea și ai urât fărădelegea: pentru aceasta te-a uns pe tine Dumnezeu, Dumnezeuul tău cu untul de lemn al bucuriei mai mult decât pe soții tăi”³⁾. Și prorocul Michea, adresându-se cu spiritul către Vithleem, zice în prorocia ce se citește: „Și tu Vithleeme, casa Eufratului, au doară ești mic între muntele lui Iuda, că din tine va ieși mie cel ce va fi domn în Israel. Și ieșirea lui din început, din zilele veacului”⁴⁾. După aceea arată apostolul Paul în epistola ce se citește⁵⁾ această ieșire fără de început a fiului lui Dumnezeu, care, fiind raza măririi și chipul ființă lui și purtând toate cu cuvântul puterii sale, pe sine singur făcându-se curățire păcatelor noastre, a șezut de adreapta scaunului măririi întru cele înalte ș. m. d. Iară evanghelistul Matei vestește în pericopa evanghelice sale ce se citește⁶⁾, nașterea lui Christos cea

¹⁾ În ziua aceasta, cântă biserică următoarele: Mai înainte să prăznuim, pe poartelor, nașterea lui Christos, și mintea ridicându-și spre Vithleem, să ne așum cu cugetul și să vedem în peștera mare taină, că s'a deschis edemul, din curata fecioară Dumnezeu viind, deplin fiind el în dumnezeire și în omenire. Pentru aceasta să stângăm: Sfinte Dumnezeule, Părinte cel fără de început; Sfinte Tare, Fiule cel ce se născuși întrupat; Sfinte Fără de moarte, Mângâietorul Duhule, Treime sfântă, înainte. — Stihira a 2 a înainte prăznuirii.

²⁾ Cf. Georgii Codini Curopalatae De offic. Magn. Eccl. c. 12-14 in Corp. Script. Hist. Biz. Edit. Niebuhrii Bonae 1839 T. XIV. p. 70-73.

³⁾ Ps. 44, 6-7.

⁴⁾ Michea 4, 2.

⁵⁾ Ebrei 1, 1-13.

⁶⁾ Mat. 1, 18-25.

după corp dela Duhul sf. și dela fecioara Maria, precum se vestise ca prin inger logodnicului ei Iosif.

Nemiiloci după Ora întâia, se face Ora a treia, în care ne rugăm mai întâi cu cuvintele psalmistului¹⁾, ca Dumnezeu „să se indure de noi și să ne binecuvinteze, să lumineze fața sa peste noi și să ne miluiască pe noi” ș. m. d. În psalmul următor (ps. 86) prezice David că împărăția lui Mesia va fi mare, cuprinzând multe neamuri și împărății. După aceea se preamărește în cartea prerocului Baruh, Christos ca Dumnezeul nostru „spre care nu se va adăuga altul, carele alină toată calea științei, o a dat lui Iacob servului său și lui Israel celui iubit de dânsul. După aceasta pe pământ s'a arătat și cu oamenii împreună a locuit”²⁾. Și apostolul Paul în pericopa epistolei sale către Galateni³⁾ vestește, că prin credință în Isus Christos toți suntem fii ai lui Dumnezeu. Că oricâți ne-am botezat în Christos, ne-am și îmbrăcat întru Christos. Nu e Iudeu, nici Elin, nu e rob, nici slobod, nu e parte bărbătească, nici femeiască, că noi toți unii suntem întru Christos Isus; iară evanghelistul Luca în evanghelia sa⁴⁾ expune istoria nașterii lui Christos în Vihleem în iesle, înfățișarea ingerului Domnului înaintea pășterilor, cântarea inger-rească: „Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu, și pe pământ pace și între oameni bunăvoire” și cum au aflat păștorii pe Maria și pe Iosif și pe pruncul culcat în iesle.

La ora a șasea preamărește David în psalmii 71 și 90 împărăția lui Christos ca o împărăție adevărată, mare și fericită, zicând între altele: „Răsări-va în zilele lui dreptatea și mulțimea păcii, până ce se va lua luna și va domni dela mare până la mare și dela râuri până la marginile lumii” ș. m. d. În parimie ni se împărtășește prorocia lui Isaia 7, 10 despre preacurata fecioara Maria: „Iată fecioara va lua în pântece și va naște fiu și se va chema numele lui Imanuel”. În celirea apostolului⁵⁾ se prezintă mărirea lui Christos ca mai mare decât mărirea tuturor puterilor inger-ești; iară în evangheliile⁶⁾ se istorisește, că magii au venit dela răsărit, ca să se incline lui Mesia.

La ora a noua, preamărește David, în Psalmul 109, pe Christos, carele va șede de-a dreapta Părintelui său și zice, că Christos va fi împărat mare și puternic și preot după rânduiala lui Melhisedec. iară în psalmul 110 preamărește David pe Dumnezeu, care a revărsat alătea bunătați asupra poporului său. În parimie ni se vestește prin cuvintele prorocului Isaia⁷⁾ mărirea împărăției Fiului lui Dumnezeu

¹⁾ Ps. 66, 1.

²⁾ Baruh 3, 36—38.

³⁾ Galat. 3, 23—29.

⁴⁾ Luca 2, 1—20.

⁵⁾ Ebr. 1, 10—16—2, 1—3.

⁶⁾ Mat. 2, 1—12.

⁷⁾ Isaia 9, 6—8.

și a stăpânirii lui : „Prunc s'a născut nouă Fiul, și s'a dat nouă, a căruia stăpânire s'a făcut peste umărul lui. Și se chiamă numele lui inger de mare sfat, sfetnic minunat, Dumnezeu tare biruitor, Domn al păcii, părintele veacului ce va să fie. Pentru că va aduce pace spre domni și sănătate lor, mare e stăpânirea lui și pacea lui nu va avea sfârșit. Pe scaunul lui David și intru împărăția lui va ședea să o îndrepte pe ea și să o apere cu judecată și cu dreptate, de acum și până în veci”. — Pericopa ce se citește la Ora a nouă din apostol¹⁾ mărturisește despre Mesia, că prin el câștigăm înălțuirea noi teji. Insfârșit istorisește evanghelia²⁾ despre fuga lui Iosif cu Maria și cu pruncul la Egipt și întoarcerea lor de acolo după moartea lui Irod.

Rânduiala Orelor împărătești în ajunul nașterii Domnului se atribuie, după părțile sale principale, sf. Sofronie, patriarhul Ierusalimului, care, precum se vede din cuvântarea lui la nașterea Domnului, petrecea sărbătoarea aceasta cu mare solemnitate, mai întâi în Vithleem, iară mai târziu, ocupând Saraceni Vithleemul și nepermițând ca nașterea Domnului să se petreacă acolo în mod solemn, o petrecea în biserica Maicei Domnului din Ierusalim³⁾.

În ziua ajunului se plinește, dacă nu cade ea pe sâmbătă sau pe o duminică, la o oră mai târzie *liturghia sf. Vasile cel Mare*, care se împreună cu *Vecernia*. La această *Vecernie* se cântă stihirile patriarhului Constantinopolei Gherman și arhiepiscopului Tesalonicului Anatolie (sec. IX), cari preamăresc sărbătoarea nașterii lui Christos cu imne sublimе și pătrunzătoare.

Așa cântă Gherman: *Veniți să ne bucurăm de Domnul, această taină de acum spunând, păretele cel de mijloc al zidului s'a stricat, sabia cea de foc dă dosul și Heruvimul se depărtează dela pomul vieții și eu desfătării raiului mă împărtășesc, din care am fost lepădat pentru neascultare. Că chipul cel neschimbat al Tatălui, chipul ființei lui celei deapaură, chipul robului primește, ieșind din maică, ce nu știe de nuntă, nesuferind schimbare. Că ceea ce a fost a rămas, Dumnezeu fiind adevărat. Și ceea ce n'a fost a luat, om făcându-se pentru iubirea de oameni. Acestuia să strigăm: Cel ce te-ai născut din fecioară, Dumnezeule miluiește-ne pe noi. — Iară Anatolie cântă: Ce vom aduce tie Christoase,*

¹⁾ Ebr. 2, 11—18.

²⁾ Mat. 2, 13—23.

³⁾ Cf. Исторический обзоръ пѣснопѣицвъ и пѣснопѣиій греческой церкви Ф. А. Ч. 1864, p. 230.

că te-ai arătat pe pământ ca un om pentru noi, că fiecare din fap-
turile cele făcute de tine mulțămită aduce ție: Ingerii laudă, ceru-
rile steaua, magii daruri, păstorii minunea, pământul peștera, pu-
știi ierle, iară noi pe maica fecioară. Dumnezeu cel ce ești
mai înainte de veți, miluiește-ne pe noi. — O icoană sublimă
despre lumca păgână ni se prezintă înainte de intrarea cu evanghelia
in următoarea cântare a Casiei, cunoscuta compunătoare de imne
bisericești, din secolul IX: August singur stăpânind pe pământ,
mulțimea stăpânirii oamenilor a încetat. Și tu intrupându-te din cea
curată, mulțimea dumnezeilor idolești s'a surpat. Cetățile erau sub
o împărăție lumească și neamurile au crezut într-o stăpânire a du-
mnezeirii. Scrisurii au popoarele cu porunca Cesarului, și noi cre-
dincioșii ne-am scris cu numele dumnezeirii tale, a Dumnezeului
nostru, celui ce te-ai intrupat. Mare e îndurarea ta Doamne,
mărire ție¹⁾.

După „Lumină lină” și cântarea prochimenului zilei,
urmează cetirea celor opt parimii, cari cuprind prezicerile
nașterii Mântuitorului²⁾. Apoi urmează cetirea apostolului,
care e acelaș, ce s'a cetit la Ora întâia (Ebr. 1, 1—13)
și in care ni se descrie ieșirea cea fără de început a Fiului

¹⁾ Vezi: Stihiele sărbătorii.

²⁾ Parimia întâia se citește din cartea „Făcere” (1, 1—14), in care se istori-
sește facerea lumii, indicându-se prin aceasta, că acelaș Dumnezeu, care ne-a făcut,
vine să ne mântuiască. Cetirea a doua se ia din cartea „Numeri” (24, 2—18), care
cuprinde prorocia lui Balaam despre mărimea și puterea împărăției lui Christos. A
treia cetire din „Michea” (4, 6—8, 5, 2—4) prevestește, că Christos va împărăti in
muntele Sionului de acum și până in veți, că El se va naște in Vuhleem, ca să fie
domn intru Israel și că nașterea lui e din început, din zilele veacului. După cetirea
celor trei parimii, strana citește un tropar și apoi cântă sfârșitul troparului: „Și pe
magi i-au adus ție, cari ți s'au închinat cu credință, cu cari împreună miluiește-ne
pe noi”. Deci se citește stihiri, după cari tot se repetă această cântare. Cetirea a
patra din Isaia (11, 10—28) prezice starea cea fericită ce va domni intru împărăția
lui Christos: „Nu după mârte va judeca nici după grai va muștra, ci va judeca
cu dreptate judecata umilșilor și va muștra cu dreptul pe măștu pământului...
Atunci va paște împreună lupul cu mielul și pardosul va pașta împreună cu
ieșul...”. Cetirea a cincia cuprinde prorocia lui Baruh (3, 36), adică aceeaș, care
se citește la Ora a treia. In cetirea a șasea luată din Danul (2, 41—45), expune
protocul visul împăratului Nebucodonosor și prezice împărăția lui Mesia, care va sta
in veți și nu se va lăsa altui popor. După parimia a 6 citește lărgă lectorul un tropar
și se cântă cuvintele cele ultime ale troparului: „Pe magi i-au îndreptat știi iude-
narea ta, cu cari împreună te marim dădătorule de viață, mărire ție”. Apoi se citește
diferite stihiri și tot se repetă această cântare. Parimia a 7 e aceeaș ce se citește
la Ora a 9 (Isaia 9, 6—18) și parimia a 8 e aceeaș ce se citește la Ora a șasea
(Isaia 7, 10—30).

lui Dumnezeu, și a evangheliei, care a aceeași, ce s'a cefit la Ora a treia (Luca 2, 1—20) și care expune istoria nașterii lui Christos. De aici mai departe se face sf. liturghie a lui Vasile cel Mare ca de rând, cântându-se în loc de: „*Cu-vinc-se cu adevărat . . .*” imnul: „*De tine se bucură toată făptura . . .*” și pe timpul comunicării versul: „*Lăudați pe Domnul din ceruri . . .*”.

După liturghie, punându-se în mijlocul bisericii icoana nașterii Mântuitorului între două șfesnice cu lumânări aprinse și adunându-se toți înaintea icoanei, se cântă troparul sărbătorii: „*Nașterea ta Christoase Dumnezeuul nostru, răsărit-a lumii lumina cunoștinței . . .*”. „*Mărire*” și „*Acum*” și condacul sărbătorii (facerea lui Roman Dulcecântărețul): „*Fecioara astăzi pe cel mai pe sus de ființă naște . . .*”. — Apoi analog ingerilor, cari au vestit mare bucurie păstorilor din Vithleem, cântând și preamărind pe Dumnezeu, și servitorii bisericești, după o datină străveche, vestesc după serviciul dumnezeiesc, în biserică, în casele creștinilor ortodocși, nașterea lui Christos Mântuitorului, cântând troparul: „*Nașterea ta Christoase . . .*”, „*Mărire*” și „*Acum*” și condacul: „*Fecioara astăzi . . .*”, binecuvântându-li mesele. Acestea la mulți creștini religioși îndătimează a se acoperi cu fân în aducere aminte, că Isus Christos după naștere a fost pus în iesle pe fân. Bucatele puse pe mesele creștinilor, sunt bucate de post și mai ales grâu tiert cu micre, care în mod simbolic indică plinirea timpurilor, deschiderea raiului dulceții și aducerea păcii pe pământ.

Seara o petrec unii creștini în casele lor cu cântări în onoarea nașterii lui Christos, alții umblă pe la casele altor creștini cu sleau, cântând imne relative la nașterea lui Christos și la cei trei regi (magi) dela răsărit, cari căutau pe noul-născutul Mântuitor, și încă alții cu colinde, al căror cuprins e nașterea lui Christos. Datina cea din urmă e negreșit o urmă a datinei din timpurile cele vechi ale Romanilor, cari, serbând pe timpul acesta saturnaliile, juveniile și brumaliile, umblau unii la alții, spre a se felicita aceea ce se făcea cu cântări, dansuri și alte desfătări. Fiindcă această serbare prinsese adânci rădăcini în viața popoarelor păgâne, învățătorii creștini, trecând aceste popoare la creștinism, nu o putură stârpi cu totul, dară ei îi dederă caracter creștin conservându-se până în ziua de astăzi¹⁾.

¹⁾ Cf. § 34 al opului de față, pag. 122.

În însăș ziua nașterii lui Christos, la o oră de noapte, trăgându-se toate campanele, se adună creștinii în biserică la veghere, la care se face mai întâi *Pavecernița cea mare*. *Pavecernița cea mare* ni aduce aminte, că în vechime, în onoarea acestei sărbători, nu numai că toată noaptea se consacra serviciului dumnezeiesc, dară și că timpul serii se împreună cu rugăciunea cea de toată noaptea sau cu privigherea.

Pavecernița cea mare se face — încât privește sărbătorile cele mari nemutabile, — la nașterea și botezul Domnului și la bunăvestirea Maicei Domnului. La nașterea Domnului se face în următorul mod: În psalmii 4, 6, 12, 24, 30 și 90 exprimă creștinul speranța și încrederea sa în Dumnezeu cel ce ne scapă de toți dușmanii cei văzuți și nevăzuți. În cântarea prorocului Isaia 8, 9: „*Cu noi este Dumnezeu, înțelegeți neamuri și vă plecați, că cu noi e Dumnezeu*”, exprimăm cea mai călduroasă mângâiere sufletească pentru prezența lui Dumnezeu, iară în troparele: „*Ziua trecând mulțămesc ție Doamne...*” mulțămim lui Dumnezeu, că ni-a ajutat a petrece ziua trecută și cerem dela sfinții lui Dumnezeu mijlocirea lor în rugăciune la Dumnezeu. După troparul sărbătorii, după rugăciunea sf. Vasile: „*Doamne, Doamne cel ce ne-ai mântuit pe noi de toată săgeata...*”, în care rugăciune îi mulțămim Domnului pentru acordarea celor trebuincioase nouă și în general pentru toate binefacerile revărsate asupra noastră, după psalmul 50 și 101 și după rugăciunea de pocăință a lui Manasi, împăratul Iudeilor, zicem: „*Sfinte Dumnezeule*” de 3 ori, Tatăl nostru, condacul sărbătorii și „*Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu...*”.

Finindu-se *Pavecernița*, se face litia în modul îndătinat, iară după litie urmează *Utrenia*. Imnele ce se cântă în această zi atât la litie cât și la *Utrenie* sunt compuse de innografuli cei mai renumiți ai bisericii noastre, adecă de Anatolie, de Roman Dulcecântărețul, de Andrei Critcanul, de Ioan Damascen, de Cosma al Maiumei, înălțând prin cuprinsul lor cel sublim, cugetările și sentimentele credincioșilor la cele cerești și umplând inimele lor de bucurie nespusă. Adeseori se repetesc la litie și la *Utrenie* cuvintele cântării ingeresli: „*Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu, și pe pământ pace între oameni bunăvoire*” sau aceste cuvinte servesc la unele din aceste cântări drept refren.

Așa cântă sf. Ioan Damascen, la *Utrenie*: „*Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace. Că astăzi primește Vitelul pe cel ce șade pururea împreună cu Tatăl, astăzi ingerii*”.

pe pruncul cel ce s'a născut cu dumnezeiască *cuvîntă* mărească
Mărire intru cei de sus...". Și tot la Utrenie cântă sf. Ioan Ba-
ptista: „Astăzi Christos în Vithleem se naște din fecioară, astăzi
cel fără de început se începe și cuvântul se intrupează. Puterile
cerurilor se bucură și pământul cu oamenii se veselește. Puterile
ruri aduc, păstorii minunea vestesc, iară noi neîncetat strigăm:
Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu...”¹⁾.

La liturghie se ceteșc, în ziua nașterii Domnului,
antifoanele din psalmii 110, 111 și 109, cari preamăresc
lucrurile minunate ale lui Dumnezeu intru împărăția Fiului
lui Dumnezeu și mărirea și chemarea Fiului Dumnezeu, și
după cetirea stihurilor psalmului din urmă, tot se repetă
cântarea troparului: „Nașterea ta Christoase Dumnezeul
nostru...”. — În loc de „Sfinte Dumnezeule...” se
cântă la liturghie: „Căți în Christos v'afi botezat...” și
aceasta spre edificarea celor nebotezați, cari în ajunul săr-
bătorii arătării Domnului, cu care în vechime era împreună
și sărbătoarea nașterii lui Christos, primiau sacramentul be-
tezului. — Apostolul ce se cetește în ziua nașterii Dom-
nului (Galat. 4, 4. ș. m. d.) vestește trimiterea din partea
lui Dumnezeu a celui născut din femeie, care s'a făcut sub
lege, iară evanghelia (Mat. 2, 1 ș. m. d.) expune istoria
nașterii lui Christos. — La chinonic se cântă cuvintele:
„Mântuire a trimis Domnul poporului său”. — Vecernia,
Utrenia și Liturghia se termină la nașterea Domnului, cu
apolisul: „Cela ce în peșteră s'a născut și în iesle s'a
culcat pentru mântuirea noastră, Christos adevăratul Dum-
nezeul nostru...”²⁾.

Dacă ajunul nașterii lui Christos se va întâmpla sâmbăta sau
duminica, Orele împărătești nu se cântă sâmbăta sau duminica, ci vi-
neria precedentă. Așisderea nu se face sâmbăta și duminica liturghia
sf. Vasile, ci cea a sf. Ioan Ciură-de-aur, făcându-se Vecernia la
timpul îndătinat, iară liturghia sf. Vasile se face în ziua sărbătorii in-
săși. — În slărsit dacă se va întâmpla nașterea lui Christos duminica
sau luni, Orele se cântă vineria precedentă.

A doua zi după nașterea lui Christos se
adună toată biserica spre a aduce mulțămîntă preasfintei

¹⁾ Vezi: *Mincial* luni lui Decembrie, Neamtul 1846, p. 190 și 194.

²⁾ Dela nașterea lui Christos până la botezul lui, nu se observă postul și nici
nu se face plecarea genunchelor.

Născătoare de Dumnezeu, căci e cu cale, că serbând noi amintirea nașterii lui Christos, să ne adunăm spre a preamări asemenea păstorilor din Vithleem și pe Maica Măntuitorului și pentru aceea se numește această sărbătoare soborul sau adunarea preasfintei Născătoare de Dumnezeu. — A treia zi după nașterea Domnului e consacrată amintirii sfântului primmartir și arhidiacon Ștefan, căci el cu hărăbie a mărturisit înaintea Iudeilor și a întregului consil al lor, dumnezeitatea lui Christos și el a fost cel dintâi, care a suferit moarte de martir pentru Christos. Aceste trei zile sunt sărbători, în cari tot lucrul servil e oprit, iară în celelalte zile ale dupăserbării, adică în 31 Decembrie în care zi se încheie serbarea nașterii Domnului, nu e oprit nici un lucru, zilele aceste sunt numai sărbători bisericesti.

Duminica ce urmează după nașterea lui Christos, se numește *duminica după nașterea lui Christos* sau *duminica dumnezeieștilor părinți*, în care se face amintirea sf. Iosif, logodnicul Mariei, a sf. David, împăratul și a lui Iacob, fratele Domnului, spre a onora memoria acelor drepti, cari după corp au fost în cea mai strânsă legătură cu Christos.

§ 180. Rânduielile bisericesti la arătarea Domnului nostru Isus Christos.

În ziua a șasea a lui Ianuarie, se face amintirea arătării prea sf. treimi și a botezului Domnului nostru Isus Christos, care e una din cele douăsprezece sărbători mari ale bisericii, serbându-se așa de solemn ca și sărbătoarea nașterii lui Christos, ba încă și mai solemn, căci în ziua aceasta se serba în vechime nașterea și botezul lui Christos, botezându-se și catehumenii, din care cauză ziua aceasta se și numia ziua luminării sau ziua luminilor, *ἡμέρα τῶν φωτῶν*¹⁾.

Înainteserbarea arătării Domnului începe cu ziua a doua a lui Ianuarie. Aceasta, analog înainteserbării nașterii Domnului, se distinge prin cântări edificatoare și sublime, cari ni aduc aminte de Ioan Înaintemergătorul și Botezătorul, de apa

¹⁾ Cf. § 36 al opului de față p. 129.

Iordanului și de botez, ca să ne îndemne, ca noi, cei înfrânați cu păcate să ne curățim de ele și prin pocăință și prin strepirea apei să ne înnoim în privința spirituală.

Pentru aceea cântă biserica: „Cântările cele de înainteserbare a cinstului botez al Dumnezeului nostru mai înainte să le vestim cu bună credință, că iată ca un om cu corpul va să vină la meretuturor celor ce cu credință și cu sfințenie vor să se lumineze și să se împartașiască Duhului”. Și: „Iarăș Isus al meu se curățește în Iordan și mai vărtos curățește păcatele noastre. Că vine cu ade-vărat la botez, vrând să spele zăpăsul lui Adam, și a zis către Ioan, vino, de slujește, botezătorule, începătorei tainei cele înfricoșate. Vino, tinde-ți mâna ta degrabă și te atinge de creștetul celui ce a sfărâmat capul balaurului și a deschis raiul...”¹⁾

Ziua cea de pe urmă a înainteserbării arătării Domnului e ajunul, care ca și ajunul nașterii Domnului se petrece cu rugăciuni și post. Dimineata, după Utrenie, se fac Orele împărătești. Aceste ore constau din psalmi, din profetii, din epistolele apostolilor, corespund orelor împărătești la nașterea Domnului. Atât psalmii și profetiile, cât și epistolele apostolilor și evangheliile, se cetesc la Orele aceste, exprimă ideea sărbătorii, preamăresc arătarea Treimii și botezul Domnului, vestind nouă renaștere spirituală prin apă și prin Duh.

La Ora întâia se ceteste psalmul 5., acelaș ce se ceteste de rând la ora întâia, apoi preamărește David în psalmul 22, binefacerile lui Dumnezeu, ce le-a revărsat asupra lui și asupra fiecăruia și mărturisește în psalmul 26., că Domnul e lumina și mântuitorul lui. În parimia dela Isaia (35, 1 ș. m. d.) vestește prorocul bucuria și fericirea viitoare în împărăția lui Christos Mântuitorul nostru. În apostol (Fapt. apost. 13, 25—35) vorbește Ioan despre Isus, care vine după dânsul, căruia nu e vrednic să-i deslege încălțămintele picioarelor, iar în evangheliile (Mat. 3, 1—12) binevestește Ioan Botezătorul mai întâi poporului și apoi fariseilor.

La Ora a treia provoacă psalmul 20 de a preamări pe Dumnezeu peste ape: „Glasul Domnului peste ape, Dumnezeuul mării a tunat, Domnul peste ape multe, glasul Domnului întru tărie...” iar în psalmul 41 arată psalmistul dorința sufletului său de a se împreuna cu Dumnezeu: „În ce chip dorește cerbul după izvorul de apă, așa dorește sufletul meu după tine Dumnezeule”²⁾.

¹⁾ Vezi: *Miriadul* luni lui Ianuarie, Neamțul 1846, 1. 10 și 11.

²⁾ Ps. 41, 1.

Asişderea se citeşte la Ora a treia psalmul 50, care se citeşte şi la Ora a treia de toate zilele. — În parimie (Isaia 1, 16—26) provoacă prorocul Isaia pe Israillteni, ca aceştia să se spele, să se curăţiască şi să scoală viclesugurile din sufletele lor înaintea ochilor lui ş. m. d., prevestind cu aceasta renaşterea spirituală prin botez. Apostolul (Fapt. apost. 19, 1—8) indică deosebirea botezului lui Ioan de botezul intru numele lui Isus Christos; iară evanghelia (Marc. 1, 1—8) expune activitatea sf. Ioan Botezătorul în pustie, care boteza şi binevestia botezul căinţei intru iertarea păcatelor.

La ora a şasea se tânguieşte psalmistul în psalmul 73 de ce Dumnezeu a lepădat pe poporul său, se roagă ca Dumnezeu să-şi aducă aminte de adunarea sa şi expune puterea lui Dumnezeu: „Tu ai rupt izvoare şi pâraie, tu ai uscat râurile pururea curgătoare, a ta este ziua, a ta este noaptea, tu ai făcut zorile şi soarele...¹⁾”; iară în psalmul 76, adresându-se psalmistul către Dumnezeu şi cerând îndurarea lui, laudă lucrurile Domnului şi mărire a lui: „Cine e Dumnezeu mare, ca Dumnezeul nostru, tu eşti Dumnezeu, care faci minuni... Văzutu-te-au apele şi s'au cutremurat...²⁾”. În urmă psalmul 90 ce urmează se citeşte şi la Ora 6 de rând. — În parimie (Isaia 12, 3 ş. m. d.) provoacă prorocul Isaia, de a scoate apă intru veselie din izvoarele mântuirii. Apostolul (Rom. 6, 3 ş. m. d.) expune efectele botezului lui Christos şi indeamnă pe cei ce se botează cu acest botez să umble intru încreirea vieţii; iară evanghelia (Marc. 1, 9 ş. m. d.) istoriseşte despre botezul lui Isus în apa Iordanului.

La Ora a noua preamăreşte psalmistul în psalmul 92 pe Dumnezeu: *Domnul s'a împărăsit, intru podoabă s'a imbrăcat, imbrăcatu-s'a Domnul intru putere şi s'a incins...³⁾*, iară în psalmul 113, aducând aminte de minunile făcute de Dumnezeu la eliberarea ludeilor din Egipt precum şi de nimicnicia idolilor, exprimă speranţa şi increderea sa în Dumnezeu, care e ajutorul şi scutitorul celor ce se tem de el. Asişderea se citeşte la Ora a noua psalmul cel dela Ora a noua de rând, adică psalmul 85. În parimie (Isaia 49, 3—15) se prezice fericirea celor ce cred în Christos: „Cel ce se îndură de ei, îi va mângâia pe ei şi prin izvoare de apă îi va trece, şi voi pune tot muntele spie cale şi toată cătarea spre păşunea lor ş. m. d.”. Apostolul (Tit. 2, 11—15 şi 3, 4—7) vorbeşte despre arătarea darului lui Dumnezeu, care ne învaţă, ca lepădând păgânătatea şi poftele cele lumesti, să victimăm cu întreaga înţelepciune şi cu dreptate şi cu bună credinţă ş. m. d.; iară evanghelia (Luca 3, 1—18) istoriseşte despre binevestirea lui Ioan în pustie.

După Ora a noua, se plineşte liturghia sf. Vasile cel Mare împreună cu Vecernia, la care se citesc

¹⁾ Ps. 73, 15—16.

²⁾ Ps. 76, 13, 15.

³⁾ Ps. 92, 1.

13 parimii, înfățișându-se în ele icoanele Testamentului vechiu despre botezul Testamentului nou și în multe făcându-se amintire de râul Iordanului, în care s'a botezat Mântuitorul. După parimii se citește apostolul (I. Cor. 10, 1—4), în care Paul zice, că părinții poporului iudeu au fost sub nou și au trecut prin mare, „și toți s'au botezat prin Moisi în nou și în mare“, și apoi evanghelia aceeaș ce se citește la Ora a noua și care istorisește despre binevestirea lui Ioan în pustie (Luca 3, 1—18). Deci se continuă liturghia sf. Vasile cel Mare, plinindu-se ca și în ajunul nașterii lui Christos.

După rugăciunea cea după amvon, iese preotul cu crucea în mână prin usele cele mari, în mijlocul bisericii, unde e gătită apa și face sfințirea cea mare a apei, hând după sfințire din ea toți cei ce se află în biserică. Iară după ieșire din biserică umblă servitorii bisericești cu apă sfințită și cu crucea pe la locuințele creștinilor și cântând troparul și condacul sărbătorii, stropesc cu apă sfințită pe creștini și locuințele lor, ducând astfel binecuvântarea și sfințirea începută în biserică și afară de aceasta, în casele și în inimile credincioșilor ¹⁾).

În însăș ziua sărbătorii arătării Domnului, la ora a doua din noapte, trăgându-se toate campanele și adunându-se creștinii în biserică, se face mai întâi *Pavecernița cea mare* așa ca și în ziua nașterii Domnului, schimbându-se numai la locul său, troparul și condacul. Apoi se face *litia*, cântându-se stihirile compuse de Cosma al Maiumei, de Ioan Damascen, de Teofan Mărturisitorul (sec. IX) și de Anatolie Tesalonicheanul (sec. IX). După binecuvântarea pânilor se începe *Utrenia*, care fiind compusă din imne prea frumoase se plinește tot așa ca și la nașterea Domnului. — La *liturghie* se citesc antifoanele din psalmul 113, 114 și 117 și după citirea versurilor psalmului 117 se cântă troparul: „În Iordan botezându-te tu Doamne...“ La intrare după cuvintele preotului: „Înțelepciune. Drepti!“ și răspunsul stranei: „Dumnezeu e Domnul și s'a arătat nouă, bine este cuvântat cel ce vine intru numele Domn“

¹⁾ Cf. § 36 al opului de față p. 129.

nului" cântă strana troparul: „În Iordan botezându-te...”, „Mărire” și „Acum” și condacul: „Arătându-te ai astăzi lumii...”. În loc de: „Sfinte Dumnezeule...” se cântă: „Câți în Christos v'afi botezat...” și aceasta ca și la nașterea Domnului spre edificarea celor botezați la ajunul arătării Domnului în biserica veche creștină. După rugăciunea amvonului, luând preotul în mâni crucea, iară credincioșii steagurile, candelabrele, lumânările și alte obiecte liturgice ies în procesiune solemnă și între sunetele campanelor și cântarea troparelor: „Glasul Domnului peste ape...” și: „Astăzi firea apelor se sfințește...” la râu sau la un izvor de apă, unde se face sfințirea cea mare a apei în amintirea botezului Domnului în Iordan.

Sfințirea aceasta a apei se face în următorul mod: Așezându-se pe analoghion, crucea și evanghelia și zicând diaconul: „Intelepciune”, se citește trei parimii din cartea prorocului Isaia¹⁾, în cari se preamărește deșertul Iordanului, se arată efectele binefăcătoare ale venirii pe pământ a lui Christos și se provoacă credincioșii, ca să scoală apă cu veselie. La începutul citirii parimiilor se face tămăuire. Apei se citește apostolul (I. Cor. 10, 1—4), în care se face aducere aminte de Israeliteni, cari au trecut prin mare, au mâncat în deșert mană și au băut apă, ce a izvorât din piatră; mai departe se citește și evanghelia (Marc. 1, 9—12), în care se expune istoria botezării lui Christos Mântuitorul. După evanghelică întonează diaconul ectenia cea mare, în care, după ceterile generale, se imploră Dumnezeu, ca să sfințească apa prezentă cu puterea și lucrarea și cu venirea Duhului sfânt. În timpul intonării ecteniei, preotul citește în taină o rugăciune, în care roagă pe Domnul, ca să lumineze cugetarea noastră cu Duhul său cel sfânt și să ne primiască drept moștenirea sa, Domnul, care a sfințit firea apelor, ca să ni facă nouă cale la nașterea a doua prin apă și prin Duh și să ne întoarcă la libertatea cea dintâi. După ectenică citește preotul cu glas înălțat rugăciunea solemnă a lui Selronic, patriarhul Ierusalimului: „Treime prea înaltă, dumnezeire prea bună, mai presus de înțelegere...”, rugându-o să-i lumineze ochii minții, ca să îndrăznească a lauda facerea de bine cea nemăsurată și puterea ei, și să-l ierte pe el. Venind la cuvintele: „Mare ești Doamne și minunate sunt lucrurile tale, și nici un cuvânt nu e de ajuns spre lauda minunilor tale” le rostește aceste preotul de trei ori. Tot așa și cuvintele: „Tu iasuși dar, iubitorule de oameni împarate, vino și acum prin venirea sf. Duh și sfințește apa aceasta” le rostește preotul de trei ori și precum Moisi a întins mâna sa asupra mării și a împărțit-o, așa și preotul la fiecare rostire a acestor cuvinte, binecuvântând apa

¹⁾ Isaia 35, 1—10; 55, 1—13; 12, 3—6.

cu mâna, o afundă în ea în chipul crucii. Se roagă mai departe preotul, ca Domnul, să deie apei „dar de mântuire și binecuvântarea Iordanului, să o facă pe dânsa izvor de nestricăciune, dar de sfințenie, deslegare de păcate, vindecare de boale” etc. și venind la cuvintele: „*Însuși și acum Stăpâne, sfințește apa aceasta cu Duhul tău cel sfânt*”, le rostește și cuvintele aceste de trei ori, binecuvântând tot de atâtea ori și apa în chipul crucii. Și iarăș se roagă preotul. „*Dă tuturor celor ce se vor atinge de ea și o vor gusta și se vor stropi cu dânsa, sfințenie, sănătate, curățenie, binecuvântare*”. Deci se roagă pentru împăratul, pentru arhiepiscopul sau episcopul, pentru toată preoția și diaconia și pentru poporul ce stă înainte, la care strana răspunde tot de trei ori: „*Doamne miluiește*”. Preotul zice: „*Pace tuturor*”, strana: „*Și Duhului tău*”. Diaconul: „*Capetele voastre Domnului să le plecați*”, strana: „*Tie Doamne*” și plecându-și preotul capul, zice în taină rugăciunea: „*Pleacă Doamne urechia ta și ne auzi pe noi ș. c. l.*”. După aceasta preotul afundă crucea drept în apă de trei ori, făcând chipul crucii și cântând troparul sărbătorii: „*În Iordan botezându-te tu Doamne . . .*”. Cu această afundare a crucii în apă în chipul întregii cufundări a Domnului în apele Iordanului și cu rugăciunile preotului, se plinește sfințirea apei. Cu apa sfințită preotul stropește poporul, altarul și toată biserică. Întorcându-se procesiunea la biserică, se cântă stihira: „*Să cântăm credincioșii mărirea facerii de bine a lui Dumnezeu cea pentru noi*”.

Sfințirea cea mare a apei se făcea la ajunul arătării Domnului acum în secolul IV. Aceasta se documentează prin împrejurarea, că la arătarea Domnului, chiar în sec. IV acum se botezau catehumenii¹⁾. Sf. Proclu, patriarhul Constantinopolei, mort în anul 446, a compus rugăciuni la sfințirea apei, cari acum nu sunt cunoscute și nu sunt în trebuință. Însă rânduiala de acum a sfințirii celei mari a apei se atribuie sf. Sofronie, patriarhul Ierusalimului din sec. VII, care compunând cântări pentru această rânduială, i-a dat și forma, ce o are în prezent²⁾.

În biserică se continuă liturgia, care se termină cu apolisul: „*Cela ce în Iordan dela Ioan a voit a se boteza pentru mântuirea noastră, Christos adevăratul Dumnezeu nostru . . .*”. Apolisul se face în același mod ca și la Vecernia și Utrenia arătării Domnului³⁾.

¹⁾ Cf. Gregor. Nazianz., Orat. 40 in sanctum baptisma (Migne, Patr. gr. T. XXXVI p. 366).

²⁾ Cf. Исторический обзоръ иконопѣвцевъ и иконопѣвнѣя греч. церкви. Ф. А. Ч. 1864, p. 187 și 232.

³⁾ Această rânduială se face, dacă se întâmplă ajunul în zilele săptămânale, în cari se postește. Iară de nu va întâmpla ajunul zămbăta sau duminică, se face

A doua zi după arătarea Domnului, serbează biserica soborul sau adunarea sf. proroc, înaintemer-
gător și botezător Ioan (Ἡ εὐαγγέλιον τοῦ ἁγίου προφήτου,
προβαπτιστοῦ καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου), adică adunarea cre-
dincioșilor la dat laudă sf. proroc Ioan pentru botezul Dom-
nului. Duminica ce precede botezului Domnu-
lui se numește *duminica înaintea botezului Domnului* și
se citește în această duminică evanghelia (Marc. 1, 1—8)
despre Ioan Botezătorul, care a prevestit pe viitorul Mesia,
cărui a nu e demn să-i deslege curelele încălțămintelor lui;
iară duminica ce urmează după botezul Dom-
nului se numește *duminica după botezul Domnului*, și
se citește în această duminică, evanghelia (Mat. 4, 12—17),
care istorisește, că auzind Isus, că Ioan e prins, s'a dus
în Galilea și lăsând Nazaretul, a venit de a locuit în Caper-
naum, lângă mare, și că de atunci a început Isus a bine-
vesti. — După serbarea arătării Domnului durează până la
14 Ianuarie, iară în această zi se încheie sărbătoarea.

§ 181. Rânduielele bisericesti la înălțarea onoratei cruci.

Spre a ni se aduce aminte în tot anul, de întâmplarea
aflării sf. cruci în Ierusalim și a aducerii ei din Persia, a
așezat biserica sărbătoarea înălțării sf. cruci, care în tot anul
se serbează în ziua a 14 a lunii lui Septemvrie. Pentru aceea
după Vecernie, infrumusețându-se sf. cruce cu stâlpare de
finic și punându-se pe disc, o duce preotul între cântările
troparului: „*Mântuiește Doamne poporul...*” și ale con-
dăcului: „*Cel ce te-ai înălțat pe cruce de bunăvoie...*”
la sf. masă și o pune pe antimins în locul evangheliei, iară
evanghelia o pune mai sus. Și se aprinde înaintea sf. cruci
lumânarea, care arde toată noaptea.

La Vecernie, înfățișează biserica puterea crucii făcâ-

liturghia sf. Ioan Căuta-de-aur la timpul îndălnat și ~~Vecernia~~ se face scita, când
se plutește și rânduita sfinții, iară liturghia sf. Vasile cel Mare se plutește în ziua
sărbătorii însă, după care, ca și la liturghia sf. Ioan, se face slujba apo. în mola
arhat. Dacă ajunul se întâmplă sâmbăta ori duminică, se fac Cruci împănate
vișeri, ca și la nașterea Domnului.

toare de viață, prin protolipurile Testamentului vechiu, ce fiindu-se în parimia întâia (Eșire 15, 22 ș. m. d.) pericopa despre lemnul, ce a arătat Dumnezeu lui Moisi și ce l-a băgat în apa din Mera, care era amară și care nu o putea bea poporul, iară după ce a băgat Moisi lemnul în apă, s'a îndulcit, și în parimia a treia (Isaia 60, 11 ș. m. d.) pericopa despre lemnele Libanului, cari serviau spre înfrumusețarea templului lui Dumnezeu și spre preamărirea locului celui sfânt al lui.

La Utrenie, după slava cea mare, scoate preotul sf. cruce din altar, în mijlocul bisericii, spre închinare, plinind aice rânduiala înălțării onoratei cruci. La rânduiala aceasta, care e foarte semnificativă, răspicându-se prin ea cea mai adâncă venerațiune către onoratul lemn al sf. cruci, crucea se arată spre tus-patru laturi ale lumii, se pogoară și se înalță, spre a închipui prima înălțare a crucii Domnului, care s'a făcut de ierarhul Ierusalimului Macarie ¹⁾, și spre a ni aduce aminte, că cu puterea crucii se apără și se sfintesc toate marginile pământului.

Ritul înălțării onoratei cruci e următorul: Cântându-se slava cea mare, tămâiază preotul crucea în chipul crucii, o ia cu discul pe cap și, ieșind prin ușa despre meazănoapte, o duce până la ușele împărătești și stă acolo până ce se sfârșește cântarea Slavei celei mari și „Sfinte Dumnezeule”, apoi zice cu glas înălțat: „*Întelepțiune Drepti!*” Strana cântă troparul: „*Mântuiește Doamne poporul tău...*” de trei ori. Iară preotul cu sf. cruce pe cap, pășește spre mijlocul bisericii, în dreptul ușelor împărătești și fiind acolo gălă tetrapodul, o pune cu discul pe tetrapod, o tămâiază în chipul crucii, face trei metanii mari, și luând sf. cruce de pe disc, stă înaintea tetrapodului și zice cu glas înălțat: „*Miluieste-ne pe noi Dumnezeule după mila ta, rugămu-ne ție, auzi-ne și ne miluieste, să zicem toți*”. Strana cântă: „*Doamne miluieste*” de o sută de ori, și anume așa, că după ce a făcut preotul cu sf. cruce către răsărit semnul crucii de trei ori își pleacă capul spre pământ, încet, până la o palmă dela pământ, pecând se plinește cântarea „*Doamne miluieste*” a numărului întâi de cincizeci și apoi se ridică preotul iarăș încet, pecând se execută cântarea „*Doamne miluieste*” a numărului al doilea de cincizeci. După ce s'a cântat „*Doamne miluieste*” de 97 de ori, se mai cântă de trei ori „*Doamne miluieste*” cu glas mai înălțat. Apoi face preotul cu sf. cruce ca și mai înainte, de trei, ori semnul

¹⁾ Cf. § 43 al opului de față p. 151.

crucii, se întoarce cu spatele spre altar, iară cu fața spre apus și zice: „*Încă ne rugăm pentru prealuminatul împăratul nostru...*” și se arătat mai înainte. Iară se întoarce preotul cu fața spre amiază și zice: „*Încă ne rugăm pentru arhiepiscopul și mitropolitul (sau episcopul) nostru (N)...*”. Și după ce se cântă „*Doamne miluiește*” iară de o sută de ori în modul arătat, se întoarce preotul cu fața spre meazănoapte și zice: „*Încă ne rugăm pentru tot sufletul creștin miluiește*” de o sută de ori, tot în modul arătat. În fine întorcându-se preotul cu fața spre răsărit, de unde a început, zice: „*Încă ne rugăm pentru toți cei ce slujesc și au slujit în sf. locașul acesta...*” și cântându-se încă de o sută de ori „*Doamne miluiește*” face preotul plecare și ridicarea ultimă. După aceasta strana cântă „*Mărire și Acum*” și condacul: „*Cel ce te-ai înălțat...*” și cântându-se aceasta, pune preotul sf. cruce pe disc și cântând troparul: „*Crucii tale ne închinăm stăpâne, și sf. învierea ta o lăudăm și o mărim*” de două ori, face două metanii mari înaintea sf. cruci și o sărută. Apoi cântă acest tropar a treia oară, și făcând a treia metanie, intră în altar. Deci cântă acest tropar de trei ori și strana, sărutând sf. cruce. În fine sărută sf. cruce și creștinii de față, cântând strana mai multe stihiri, în cari se preamărește lemnul cel de vieță făcător al crucii. După sărutare, preotul ia sf. cruce și o pune pe analoghionul, pe care stă icoana sfântului bisericii sau a sărbătorii mari și stă acolo până la încheierea sărbătorii.

La liturghie se cetesc antifoanele din psalmul 21, 73 și 98 și după cetirea stihurilor psalmului 98 se cântă troparul: „*Mântuiește Doamne poporul tău...*” — Acelaș tropar împreună cu condacul: „*Cel ce te-ai înălțat pe cruce de bună voie...*” se cântă și la intrarea cea mică după cuvintele: „*Întelepțiune, Drepti*” și răspunsul stranei: „*Înălțați pe Domnul Dumnezeuul nostru...*”. — În loc de „*Sfinte Dumnezeule*” se cântă: „*Crucii tale ne închinăm stăpâne și sf. învierea ta o lăudăm și o mărim...*”. — La chinonic se cântă versul: „*Însemnatu-s'a peste noi lumina feței tale, Doamne...*”.

La sărbătoarea aceasta, se ajunează ori în ce zi s'ar întâmpla ea, și anume în memoria răstignirii lui Christos pe cruce. Înainteserbarea înălțării sf. cruci se începe cu ziua a 13 a lui Septemvrie și după serbarea durează până la 21 Septemvrie, în care zi se încheie sărbătoarea. Iară duminica înainte și după sărbătoarea înălțării sf. cruci, are deosebit apostol și deosebită evanghelic, în onoarea crucii și pentru

aceea se numesc duminicile aceste *duminica înainte și duminica după înălțarea sf. cruci.*

§ 182. Rânduicelile bisericesti la bunavestirea Născătoarei de Dumnezeu.

Sărbătoarea bunavestirii e una dintre cele douăsprezece sărbători mari ale anului bisericesc și fiindcă bunavestirea se ține de începutul mântuirii neamului omenesc, pentru aceea se plinesc rânduicelile bisericesti ale acestei sărbători cu mare solemnitate, hotărînd biserica, ca în postul patruzecimii chiar și în Vineria mare totdeauna să se pliniască la bunavestire liturghia deplină ¹⁾ și ca întâmplându-se bunavestirea în ziua invierii să se pliniască unele rânduiceli bisericesti relative la bunavestire chiar și în ziua aceasta.

Rânduicelile bisericesti la bunavestire, se încep de regulă cu Pavecernița cea mare și au, la Utrenie, multe cântări și lecțiuni sfinte, cari stau în legătură strînsă cu idea sărbătorii, preamărîndu-se în ele începutul incorporării Fiului lui Dumnezeu, sau — cum se exprimă biserica — începătura mântuirii noastre și arătarea tainei celei din veac.

Bunavestirea se petrece totdeauna în ziua de 25 a lui Martie, dară ziua aceasta poate să cadă, deoarece sărbătoarea invierii cu timpul său premărgător și următor, e mutabilă, într'o zi, din joia din a treia săptămână a patruzecimii, până la miercuria săptămânei luminate. Și fiindcă zilele patruzecimii și cele ale invierii fac multe abateri dela rânduicelile de rînd ale serviciilor dumnezeiești, pentru aceea și sărbătoarea bunavestirii, venind cu acele zile în contact, are în rânduicelile sale bisericesti foarte multe abateri, cari toate depind sau stau în legătură cu ziua sau timpul, în care se întâmplă această sărbătoare. Aceste abateri sunt indicate în Triod, în Penticostar și în Minei și pentru mulțimea lor nu se pot expune aici, ci trebuie să se treacă cu vederea, îndreptându-se atențiunea lectorilor la cărțile numite.

În general și cam de regulă, se plinesc rânduicelile bisericesti la bunavestire, în următorul mod:

¹⁾ Cf. Can. 52 al sin. VI ecumenic.

Serviciile dumnezeiești se încep cu Vecernia sau cu Pavecernița cea mare. Cu Pavecernița cea mare se încep aceste servicii, dacă în ziua precedentă bunevestiri s'a făcut Vecernia împreună cu liturghia celor mai înainte sfințite; iară dacă în ziua precedentă bunevestiri, nu s'a făcut liturghia celor mai înainte sfințite, atunci se încep serviciile dumnezeiești la bunavestire cu Vecernia. La bunavestire în Vineria sau Sâmbăta cea mare, se încep serviciile dumnezeiești cu Utrenia. Dacă bunavestirea se întâmplă în ziua învierii, atunci se cântă canonul paștelor și cel al bunevestiri și după oda a șasea se citește evanghelia bunevestiri. Întâmplându-se bunavestirea în zilele săptămânii luminate, se încep serviciile ei cu Vecernia cea mare.

La Utrenia bunevestiri, se cântă polieleul în toate zilele patruzecimii, iară evanghelia se citește în orice zi s'ar întâmpla bunavestirea. După oda a opta, nu se cântă: „Ceea ce ești mai cinstită...” decât numai când bunavestirea cade în duminica 3, a 4 și a 5 a patruzecimii, iară în celelalte se cântă irmosul sărbătorii sau și cel al Triodului. Slava cea mare se cântă la bunavestire, numai sâmbătă și duminică, iară în celelalte zile se face rânduiala prescrisă pentru timpul de post.

Lunia, marția, miercuria, joia și vineria în patruzecime și în cele trei zile dintâi ale săptămânii palimelor se fac, dacă în aceste zile cade bunavestirea Orele postului mare, sâmbăta și duminica în patruzecime se fac Orele cele de rând, Vinerea cea mare se fac Orele împărătești și în săptămâna luminată se fac Orele paschale.

La bunavestire se face Vecernia înaintea sf. liturghii în toate acele zile, în cari se fac și Orele postului mare și așisderea Joia, Vineria și Sâmbăta în săptămâna palimelor; iară sâmbăta și duminica în săptămâna a 2, a 4, a 5, și a 6, a postului mare și în săptămâna luminată se face Vecernia la timpul îndătinat.

La bunavestire se face, ori în ce zi s'ar întâmpla, liturghia sf. Ioan Chrisostom; iară dacă se întâmplă bunavestirea duminică a 3, a 3, a 4, și a 5 a patruzecimii sau în Joia și Sâmbăta cea mare sau a palimilor, atunci se face liturghia sf. Vasile cel Mare.

Bunavestirea are de regulă înainte și după serbare numai de o zi; iară de cade ea în sâmbăta lui Lazăr n'are după serbare, și dacă cade ea în săptămâna cea mare sau a palimilor și în săptămâna cea luminată, n'are ea nici înainte nici după serbare.

Dacă bunavestirea se întâmplă în miercuria, săptămâna a cincia a patruzecimii, atunci serviciul înainteserbării se face în luna precedentă, iară canonul cel mare de joi se mută pe marția aceleiași săptămâni; iară dacă bunavestirea se întâmplă în vineria, săptămâna a cincia a patruzecimii, atunci înainteserbarea se face miercuri și joi se face canonul cel mare; în urmă dacă bunavestirea cade pe duminică stăpîrilor, atunci serviciul înainteserbării se plinește joi precedentă.

După serbarea sau încheierea bunevestiri, se face numai

zi, adică în ziua 26 a lunii lui Martie, în care zi se serbează toborul arhanghelului Gavriil (Η σὺναξις τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ). Dacă această zi se întâmplă joi, săptămâna a cincea a patruzecimii, atunci canonul cel mare se cântă marți în aceeași săptămână. Dacă după serbarea bunevestii se întâmplă în sâmbata lui Lazar, sau în duminica stălpărilor, sau în una din zilele săptămânei patimelor sau ale săptămânei luminate, atunci nu se face după serbarea bunevestirii, ci se cântă stihirile și canonul după serbării și ale arhanghelului la Privecerița în una din zilele precedente ale săptămânei a șasea.

Întâmplându-se bunevestirea în patruzecime se face deslegare la pește și la vin; iară în zilele săptămânei patimelor numai la untdelemn și la vin, afară de Vineria cea mare, când se face deslegare numai la vin¹⁾.

Subarticolul II.

Rânduielele bisericesti la sărbătorile mari anuale, mutabile.

§ 183. Împărțire.

Cea mai mare dintre toate sărbătorile mutabile ale anului bisericesc, e sărbătoarea învierii Domnului, sau duminica paștelor, strălucind între celelalte sărbători asemenea soarelui și primind acestea dela dânsa putere și eficacitate. Pentru aceea se serbează duminica paștelor cu mare solemnitate și precum îi premerg ei timpuri bisericesti cu rânduiele bisericesti deosebite, așa îi și urmează timpuri, cari preamăresc această mare sărbătoare și o încheie cu demnitate. Iară timpurile ce premerg duminicii paștelor, sunt cele trei săptămâni preparatoare pentru patruzecime și patruzecimea însăși cu săptămâna cea mare sau săptămâna patimelor, numindu-se toate aceste timpuri *timpul Triodului*; iară duminica paștelor și timpurile ce urmează după ea, adică săptămâna cea luminată și celelalte săptămâni până la încheierea sărbătorii învierii, apoi înălțarea Domnului, pogorirea Duhului sfânt, până la duminica tuturor sfinților, se numesc *timpul cincizecimii* sau *timpul Pentecostarului*. Deoarece aceste timpuri se serbează cu rânduiele bisericesti mai mult sau mai puțin diferite de cele de rând, vom expune într-

¹⁾ Vezi: Triodie n. Cu binecuv. archiepisc. Meletie. Neamtul 1847. pag. 393 și 400.

cele următoare rânduielile bisericesti ale fiecărei din aceste timpuri, începând cu timpul premergător patruzecimii.

1.

Rânduielile bisericesti ale timpului premergător patruzecimii.

§ 184. Rânduiele bisericesti in duminica vameşului şi a fariseului.

Trei săptămâni înainte de ajunarea patruzecimii, adică dela duminica vameşului şi a fariseului, până la duminica lăsatului de brânză, ne prepară biserica prin serbările şi rânduielile sale bisericesti pentru ostenele acestei ajunări. Precum accia, cari au să plece la război, se întăresc şi se incurajează de conducătorii lor prin cuvinte înțelepte şi potrivite pentru ca să depărteze lenea, frica şi toată neîndrăzneala şi să se însuflească de spiritul ostăşesc al vitejiei; așa şi biserica, in cele trei săptămâni premergătoare sf. patruzecimi, îndeamnă pe fii săi prin pătrunzătoare cântări şi lecțiuni, ca ei să-și curățiască inimile de pasiuni şi să se întăriască în fapte bune, şi așa preparați şi întăriți, să înceapă cursul ajunării. Apoi știind biserica, că mijlocul cel mai ales al virtuții e pocăința și umilinta, iară cea mai mare piedică a ei e mândria și înălțarea, ni propune ca în duminica cea dintâi a timpului de preparare pentru sf. patruzecime, asămănarea din evanghelia dela Luca (18, 10—14) despre vameşul cel mândru și fariseul cel umilit, indemnându-ne prin această asămănare, ca noi să urmăim vameşului, iară nu fariseului, ferindu-ne de mândrie și de mărirea cea deşartă și aplecându-ne la umilinta și la căință. În toate rânduielile bisericesti ale acestei duminici, se defaimă și se condamnă mândria cea neînțeleaptă a fariseului și din contră, se ferește și se preamărește umilinta vameşului, care pentru pocăința sa umilită, a ieșit din biserică îndreptat.

Așa cântă biserica sâmbătă seara, la Vecernie, între altele următoarele: „Să nu ne rugăm ca fariseul, fraților, că cel ce se înalță pe sine, se va umili. Să ne umilim inaintea lui Dumnezeu ca vameşul prin pocăință, strigând: Dumnezeule îndură-te de noi pacătoși!”

№517". Iară la Utrenie, cântă ea dela duminica aceasta până la duminica a 5 a patruzecimii, următoarele: „Ușele pocăinței deschide-mi mie, dătătorule de viață, că mănecă duhul meu la biserică la cea sfântă, purtând locaș al trupului cu totul spurcat. Ci ca un îndurat curățește-l cu îndurarea miștivirii tale...”.

§ 185. Rânduicelile bisericesti în duminica fiului celui pierdut.

În duminica următoare, a fiului celui pierdut, ne chiamă biserică la căință, arătând îndurarea cea nemărginită a lui Dumnezeu cătră toți păcătoșii, cari cu gând serios se holărăsc a se căi de păcatele lor și a se întoarce cătră Dumnezeu. Această îndurare nemărginită a lui Dumnezeu, ni-o infățișează biserică, cetind în duminica aceasta, la liturghie, evanghelia despre fiul cel pierdut, din care cauză această duminică se cheamă „duminica fiului pierdut”. Văzând adecă fiul cel pierdut, în ce stare tristă ajunsese el prin viața sa cea păcătoasă, se căi de păcatele sale și se hotări cu lărie a se întoarce la tatăl său cel bun, nu ca fiu ci ca slugă. Și astfel văzând și noi, că prin păcatele noastre ne-am lipsit de mila lui Dumnezeu și de bunurile lui, dorim măcar ca servitori să fim primiți de Dumnezeu. Drept aceea toate rânduicelile bisericesti ale acestei duminici indeamnă pe cei păcătoși a se căi de păcatele lor, a se scula și a merge la părintele cel ceresc, care de demult așteaptă întoarcerea lor.

Așa cântă biserică la Vecernie: „Risipind bogăția darului celui părintesc, am pascut eu ticălosul împreună cu dobitoacele cele necuvântătoare, și pottind hrana lor, leșinam de foame, nesăturându-mă. Ci întorcându-mă la tatăl cel îndurat, strig cu lacrimi: Primește-mă ca pe un năimit, pe mine cel ce cad la iubirea de oameni și mă mântuiește”¹⁾. Iară la Utrenie cântăm: „Cheituid în desfrânare bogăția averii celei parintești și risipind-o, pustiu m'am lacut, sălășluindu-mă în orașul viclenilor cetățeni, și mai mult nerăbdând locuința cea dimpreună cu dânsii, întorcându-mă strig la înduratului părinte: Greșit-am la cer și înaintea ta, și nu sunt vrednic să mă chem fiul tău, fă-mă ca pe unul din servitorii tăi, Dumnezeule, și mă miluiește”²⁾.

¹⁾ Stihira stihovnei.

²⁾ Stihira la laudândă.

§ 186. Rânduielile bisericesti in duminica lăsatului de carne.

Duminica ce urmează după duminica fiului pierdut se numește *duminica lăsatului de carne*, pentru că în această duminică se face lăsatul mâncării de carne pentru timpul până la paști. În această duminică se face amintirea înfricoșatului județ cu scopul, ca cei neîndreptați prin infățișarea dreptului judecător să se deștepte din somnul păcatului și ca nimene să nu se increadă prea mult în îndurarea lui Dumnezeu, căci preaînduratul Dumnezeu e totodată și prea drept judecător, care va răsplăti ficcăruia după faptele sale, și ca toți fii bisericii să se umple de frica lui Dumnezeu și să se feriască de înmulțirea păcatelor. Conform cu aceasta se citește în duminica lăsatului de carne evanghelia dela Matei (25, 31—46), în care se istorisește a doua venire a Fiului omenesc și judecata cea înfricoșată, incheind cu cuvintele: „*Și vor merge păcătoșii în munca de veci, iară dreptii în viața de veci*”. Precum în evanghelie, așa și în imnele ce se cântă în duminica aceasta ni se infățișează lămurit icoana județului celui de pe urmă.

Așa cântă biserica în ziua aceasta, la Vecernie: „*Când vei vra să vii să faci judecată dreaptă, dreptule judecător, șezând pe scaunul măririi tale, rău de foc înfricoșând, vei trage înaintea divanului tău pe toți, stând înaintea ta puterile cerești și oamenii cu frică judecându-se, fieștecine precum a lucrat. Atunci să-ți fie milă de noi și să ne înviețnicești, Christoase, în partea celor mântuiți ca un îndurat, cu credință te rugăm*”¹⁾. Și: „*Vai mie suflete înegrit, până când nu incetezi dela răutăți, până când zaci în lene? De ce nu-ți aduci aminte de înfricoșata oră a morții, de ce nu te cutremuri cu totul de înfricoșata judecată a Mântuitorului? Oare ce vei să răspunzi sau cum vei să dai seamă? Lucrurile tale stau lafa spre muștrarea ta, faptele tale te vădesc pârându-te. Deci o suflete! timpul a sosit, alearga, apucă înainte, strigă cu credință: Greșit-am, Doamne, greșit-am fie. Ci știu iubitorule de oameni îndurarea ta, păstorule cel bun, nu mă despărți pe mine dela starea cea dea-
dreapta ta, pentru mare îndurarea ta*”²⁾.

¹⁾ Stihira la „Doamne strigat-am”.

²⁾ Stihira la stihovină.

§ 187. Rânduicliile bisericesti in sambata dinaintea duminicii lasatului de carne.

Sambata inaintea duminicii lasatului de carne si a in-
fricosatului judet, se roaga biserica pentru membrii sai cei
rapausati cu scopul, ca nimeni sa nu se infatiseze inaintea
infricosatului judecator fara de scutul mantuirii, aducandu-ni
totodata aminte si noua celor ce suntem vii, de moartea si
viata ce va sa fie.

Pentru aceea canta biserica la Vecernie, dupa „Doamne stru-
gat-am”, intre alte stihiri si stihira ce se canta la randuiala inmormant-
tarii mortilor: „Plang si ma tanguiesc, cand gandesc la moarte...”.
— In locul prochimenului sambetei de rand se canta la Vecernie:
Alleluia cu stihurile: „Fericiti sunt pe cari i-ai ales si i-ai primit
Doamne...” si: „Sufletele lor intru bunatati se vor salaslui
si samanta lor va mosteni pamantul”. — La stihovna Vecer-
niei se canta dupa alte stihiri si stihira dela randuiala inmormantarii
mortilor: „Incepatura si stat mi-a fost mie porunca la cea zid-
toare...”. După: „Acum slobozește...” si „Tatal nostru”, se canta
troparul: „Cela ce cu adancul intelepciunii prin iubirea de oameni
toate le chivernisești...” „Marire” si „Acum”. „Pe tine zid si li-
man te avem...”. După apolisul Vecerniei se face panichida pentru
cei morti si se canta canonul mortilor al glasului celui de rand. — La
Utrenie, se canta, dupa cei sase psalmi, in loc „Dumnezeu e Dom-
nul...” Alleluia, apoi troparul mortilor si: „Cela ce cu adancul
intelepciunii...” „Marire” si „Acum”. „Pe tine zid si liman te
avem...”. La calisme se cetește psalmul 118: „Fericiti cei fara
prihană in cale...”. După acestea: „Bine esti cuvântat Doamne,
invață-ne pe noi indreptarile tale...” „Ceata sfinților a aflat iz-
vorul vietii...” si Alleluia. Deci se face ectenia pentru cei rapau-
sati si după apolis se canta sedelna „Odihnește Mântuitorul nostru
cu cei drepti pe servii tăi...” si: „Cel ce ai răsărit lumii din lei-
cioară...”. Canonul la Utrenie e anume compus pentru această
serbare de sf. Teodor Studitul, cântându-se la el, după oda a șasea, con-
dacul rânduielii la inmormantarea mortilor: „Cu sfinții odihnește Chris-
toase...” si cetindu-se icosul: „Tu însuși ești fără de moarte...”.
La liturghie se cetește si evanghelia mortilor dela Ioan (5, 24—30):
iară la chinonic se canta versurile: „Fericiti, pe cari i-ai ales si i-ai
primit Doamne si pomenirea lor in neam si in neam”.

§ 188. Rânduicliile bisericesti in saptamâna brânzei si in duminica lasatului de brânză.

Săptămâna, care urmează după duminica lasatului de
carne si care asisderea e o săptămână preparatoare pentru

post, se chiamă săptămâna brânzei și e acuma jumătate de post, căci biserica oprește în această săptămână mâncarea cărnei și permite a mânca numai brânză, ouă, unt și lapte și astfel, considerând infirmitatea noastră, succesiv ne conduce la post deplin. La Vecernia și la Utrenia zilei dintâi din săptămâna brânzei se numește această săptămână poarta dumnezeieștii pocăinți, înainteserbarea înfrânării, începutul postului, începătura umilinței și a pocăinței, preamărindu-se la serviciile dumnezeiești ale acestei săptămâni ajunarea și înfățișându-se fructele ei mântuitoare.

Așa se cântă duminică scara la stihovnă, următoarea sihiră:
„Lucomind ne-am supus goliciunii celei dintâi, biruiși fiind de gura tarea cea amară și dela Dumnezeu ne-am făcut izgoniși. Ci să ne întoarcem la pocăință și să ne curățim simțurile, asupra cărora e războiul, făcând începerea postului. Cu nădejdea darului inimile întărindu-mi, iară nu cu mâncările, intru cari cei ce au umblat nu s'au folosit . . .”

Miercuria și vineria în această săptămână se permite a mânca brânză și ouă deabia după Vecernie. Marți și joi scara, la Vecernie și la Pavecernia cea mare, precum și miercuri și vineri la Mezonofică și la Utrenie, se fac metanii cu rugăciunea sf. Efrem: *„Doamne și stăpânul vieții mele . . .”*; în fine nu se face miercuria și vineria în săptămâna brânzei, liturghie, ci în locul ei se fac Ore cu metanii ca în timpul patruzecimii și la Ora a șasea se ceteste miercuri parimia din protocia lui Ioil: *„Acestea grăiește Domnul: „Intorecivă la mine din toată inima voastră cu ajunare și cu plângere și cu tănguire. Și vă rupeți inimile voastre, iară nu hainele voastre. Și vă întoarceți la Domnul Dumnezeul vostru, că milostiv și îndurat este. îndelung-răbdător și mult milostiv și-i pare rău de răutățile oamenilor”¹⁾. — Miercuri seara se ceteste la Vecernie o parimie tot din protocia lui Ioil și vineri iarăș la Ora a șasea, o parimie din protocia lui Zaharie. Miercuri și vineri, cântă în loc de *„Dumnezeu este Domnul”*, *Alleluia*. Luni, marți, miercuri, joi și vineri în săptămâna brânzei, se cântă la canoeane și *triodicul* și anume: luni oda 1, 8 și 9; marți: oda 2, 8 și 9; mercuri: oda 3, 8 și 9; joi: oda 4, 8 și 9 și vineri oda: 5, 8 și 9.*

Sămbătă în săptămâna brânzei, face biserică pomenirea tuturor cuvioșilor și de Dumnezeu purtătorilor părinți cei ce au strălucit întru nevoinți cu scopul, ca prăvind noi la viața cea bună și grea a acelor sfinți ca la un exemplu și la un chip luminos, să năzuim și noi a face

¹⁾ Ioil 2, 12, 13.

multe feluri de bunătați, după puterea fiecăruia. Și mai întâi și mai ales să avem dragoste și să ne depărtăm cu mintea de la fapte necuviincioase. Apoi să ne îndelețnicim în aștinare și să ne oprim nu numai de mâncare, ci și de neînfrânarea limbii, de mânie, de vedere de lucruri netrebnice, cu un cuvânt, de tot răul ¹⁾.

În duminica lăsatului de brânză biserica face pomenirea izgonirii din rai a strămoșilor noștri Adam și Eva, arătând prin aceasta, ce rău au suferit Adam și Eva, nevoind să se înfrâneze puțin și ce rău au adus și asupra neamului omenească prin neînfrânarea lor și că noi prin înfrânare ne putem iaraș face părtași de darurile pierdute ale lui Dumnezeu. La serviciul dumnezeiesc al duminicii lăsatului de brânză, se deplânge așadară căderea lui Adam și a Evei, arătându-ne-se totodată și cauza plângerii noastre în timpul aștinării celei ce se începe, adică pierderea fericirii raiului.

„Adam s'a izgonit din rai”, cântă biserica în această duminică, „ce mâncarea împărțându-se ca un neascultător. Moisi văzând de Dumnezeu s'a făcut, cu postul curățindu-și ochii sufletului. Pentru aceasta cei ce postim să fim locuitori ai raiului, să ne lepădăm de hrana nefericită, și iubind, să vedem pe Dumnezeu, să postim ca Moisi părăsind de zile cu rugăciuni și cu cereri, cu curaj sufletească, să postulăm pămîntele cele sufletești, să găsim stăruințele cele trupești. Ușori spre călătoria cea de sus să trecem, unde cerele îngeri cu glasuri lădă făcând laude nedespărțita noastră, să vedem neasimilăm și stăpânească frumusețea...” ²⁾

La liturgiile se cerește în duminica brânzei apostolul din epistola către Romani (13, 11—14 și 14, 1—4), în care îndeamnă și apostolul Paul pe Romani, ca să se descepe din somn... că noaptea a trecut, ziua zău s'a apropiat, să lepede deci dară lucrurile întunecate și să se îmbrace cu ziua lumini. Cu ziua cu cuviință să umble nu în ospete și în deșănare și în fapte de rusine, nu în cerce și în pământ, ci să se îmbrace în Domnul nostru Iisus Christos... Litania din evanghelie se cerește în duminica aceasta pericopa dela Matei (16, 14—21), în care zice Christos către altele: „Iară când postim să vă împoș ca din lăptărie să vă să și smolească lepele sale, ca să vă arate oamenilor, că postesc; adevăr zic vouă, că și în plata lăptăriei când postesc, unge capul meu, și lafa sa o spală, ca să nu vă arate oamenilor, că postesc, ci Tatăl meu cel din ceruri, ce e într-o noapte să Tatăl meu cel ce vede într-o ascuns, va da pe la arătare”.

¹⁾ Vezi: Săvârșul aștinării în săptămâna brânzei (Trilodion, Scamul 1967, p. 40).

²⁾ Vezi: Trilodion, Scamul 1964, pag. 55.

II.

Rânduiețile bisericești în timpul patruzecimii.

§ 189. Împărțire.

Zilele patruzecimii sunt cu deosebire zile de adâncă părere de rău și de căință pentru păcatele noastre și biserica, prin rânduiețile sale, în aceste zile, cari rânduiele în multe privinți diferă de cele peste anul bisericesc, ne conduc la deșteptarea sentimentelor de umilință și de căință. Drept aceea ni înfățișează ca în aceste rânduiele istoria neamului amensesc dela facerea și căderea, până la răscumpărarea lui, constând rânduiele bisericești ale patruzecimii, din rugăciuni și cereri fierbinți, ce se revarsă din pieptul amensesc, din cântări și imne, compuse de cei mai străluciți imnologi ai bisericii, fiind toate aceste împreunate cu ceremonii deosebite și cu metanii dese, pentruca idea și cuprinsul rugăciunilor să se manifesteze și prin acte externe și pentruca astfel omul păcătos să se aplece mai repede și mai sigur la căință.

În cele următoare se vor expune mai întâi, în general, rânduiele bisericești ale postului celui mare și după aceea, rânduiele bisericești ale zilelor mai însemnate ale postului celui mare.

A. Rânduiele bisericești ale ajunării celei mari în general.

§ 190. Vecernia și Pavecernița în duminicile ajunării celei mari.

Duminică seara, după începutul îndăinat, strana cântă: „Doamne strigata-am” și după cântarea stihirilor, preotul face ieșirea cu timbierul. După „Lumină lină” se cântă prochimetul cel mare: „Și nu întorci față ta dela sluga ta”, tot cu stihurile: „Măntuirea ta Domnule să mă sprijinească. Vadă stracii și să se vechiască. Căut pe Domnul și via va fi sufletul vostru”. Și urmează: „Și nu întorci față ta dela sluga ta”. Deci zice strana: „Învrednicește-te Doamne în seara aceasta...” și se fac trei metanii mari, iară preotul iese dinăuntru uşilor mari, ceteria: „Și plinim rugăciunea noastră cea de seară Domnului...”. După ceteria, următoarea stihurie albească și după: „Acum albească pe servul tău...” și „Tatăl nostru” se cântă

troparele : „Născătoare de Dumnezeu . . .” și se face metanie ; apoi „Mărire Tatălui” : „Botezătorule al lui Christos pe noi pe toți pomenește-ne . . .” și se face iarăș o metanie ; „Și acum” : „Rugați-vă pentru noi sfinșilor apostoli . . .” și se face a treia metanie. Deci se celește : „Sub îndurarea ta scăpăm Născătoare de Dumnezeu . . .” „Doamne miluiește” de 40 de ori. „Mărire și Acum”. „Ceea ce ești mai cinștită . . .” „In numele Domnului binecuvintează părinte”. Preotul : „Cel ce e binecuvântat Christos Dumnezeuul nostru . . .” și se celește rugăciunea : „Impărate creșc, pe luminatul împăratul nostru întărește-l” și se fac trei metanii mari și acuma zicem rugăciunea sf. Efrem Sirul : „Doamne și stăpânul vieței mele, duhul trândăvirii, al îngrijirii de multe, al iubirii de stăpânire și al vorbirii indeșert nu mi-l da mie” și facem o metanie. „Iară duhul curăției, și al cugetului umilit, al răbdării și al dragostei, dăruiește-l mie, slugci tale” și iară facem o metanie. „Așa Doamne împărate, dăruiește-mi mie, ca să-mi văd păcatele mele și să nu osândesc pe fratele meu, că bine ești cuvântat in vecii vecilor. Amin” și in fine facem iarăș o metanie. Și zicând preotul : „Mărire te Christoase, Dumnezeuul nostru . . .” face finalul Vecerniei.

Duminica in patruzecime, se face Pavecernița cea mică tot așa ca și peste tot anul, numai după rugăciunea : „Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu . . .” se fac trei metanii așșderea ca la „Sfinte Dumnezeule”, iară după rugăciunea : „Cela ce in tot timpul și in toată ora . . .” și după ecfonisul preotului : „Dumnezeule îndură-te . . .” se fac trei metanii cu rugăciunea sf. Efrem : „Doamne și stăpânul vieței mele . . .” și douăsprezece inchinăciuni mici. Apoi se zice : „Sfinte Dumnezeule . . .” „Tatăl nostru”. „Doamne miluiește” de 12 ori și rugăciunea : „Nespurcată neintinată . . .” și celelalte ce urmează la Pavecernița de rând.

§ 191. Mezonoptica de toate zilele, Utrenia și Ora întâia in ajunarea cea mare.

Mezonoptica de toate zilele se face in timpul ajunării celei mari ca și in decursul celuilalt timp de peste an ; numai la fiecare „Sfinte Dumnezeule” și după „Alleluia” a stării întâia și a doua a calismei a 17, se fac tot câte trei metanii. După : „Ceea ce ești mai cinștită . . .” și ecfonisul preotului se zice rugăciunea sf. Efrem in trei stări cu câte o metanie. Apoi zicându-se stihurile : „Dumnezeule îndurat fii mie păcătoșului” ; „Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătoșul” ; „Cel ce mai zidit pe mine mântuiește-mă” ; „Fără de număr am greșit, Doamne, iartă-mă”, se fac la fiecare stih tot câte trei metanii și pe urină, zicându-se toată rugăciunea sf. Efrem, se face încă o metanie. Lunea, întâia săptămână a ajunării mari, se fac la Mezonoptică numai la sfârșit trei metanii, cu rugăciunea sf. Efrem.

Utrenia se incepe in ajunarea cea mare, afară de sâmbăta și duminica, cu „Sfinte Dumnezeule”. Iară după cei șase psalmi și după ectenia cea mare nu se cântă: „Dumnezeu e Domnul”, ci „Alleluia” de trei ori și zicându-se stihurile: „De noapte mănecă duhul meu către tine Dumnezeule, pentru că lumină sunt poruncile tale”; „Dreptate vă învățați cei ce locuiți pe pământ”; „Pizmuire va lua pe poporul cel neinvățat”; „Aduge lor rele Doamne, adauge rele celor măriți ai pământului” se cântă tot după fiecare stih „Alleluia” de câte trei ori. După tropare se citesc catismele și anume se citesc in ajunarea cea mare câte trei catisme. După catisme nu se face ectenia cea mică, ci se cântă sedelnele. Sedelna catismei a treia e urmată de psalmul 50, după care zice preotul din altar ectenia: „Mântuiește Doamne poporul tău...”, iară strana cântă: „Doamne miluiește” de 12 ori și după ectonis, strana cântă canoanele. După oda a treia și a șasea se zice ectenia cea mică, după oda a opta preotul zice: „Pe Născătoarea de Dumnezeu și maica luminei, cu cântări cinstindu-o să o mărim” și strana cântă: „Mărește suflete al meu pe Domnul...” cu: „Ceea ce ești mai cinstită...”. Și după: „Cuvine-se cu adevărat a te ferici...” și „Ceea ce ești mai cinstită...” facem o metanie și ectenia cea mică. Deci se cântă luminânda și apoi citindu-se cei trei psalmi al laudei zice preotul ectonismul: „Ție mărire se cuvine Doamne Dumnezeul nostru și ție mărire înălțăm...”. Apoi zicând preotul: „Mărire ție celui ce ne-ai arătat nouă lumină”, strana citește slava cea mică. Terminându-se, facem trei metanii. Deci zice preotul ectenia: „Să plinim rugăciunile noastre cele de dimineață Domnului...” și după amândouă ectonismurile, cântă strana stihovna. După stihovna, strana citește: „Bine e a ne mărturisi Domnului...” de două ori, „Sfinte Dumnezeule” cu trei metanii, și după „Tatăl nostru” și ectonis se citește troparul: „In biserica măririi tale stând...”, apoi: „Doamne miluiește de 40 de ori, „Mărire și Acum”, „Ceea ce ești mai cinstită...”, „Întru numele Domnului binecuvântează părinte” și zicând preotul: „Cel ce este binecuvântat Christos Dumnezeul nostru...” zice strana: „Amin” și apoi citește: „Impărate ceresc, pe prealuminatul împăratul nostru întărește-l...” și la urmă făcând rugăciunea st. Efrem cu metanii și închinăciuni, se incepe Ora întâia cu: „Veniți să ne închinăm...” și metanii. După cei trei psalmi se face la „Alleluia” trei metanii. Deci zice strana: „Doamne miluiește” de trei ori, „Mărire Tatălui” și „Acum” și se citește martia, miercuria și vinetia in decursul ajunării mari catisma de rând care se incheie cu „Mărire și Acum” și „Alleluia” de trei ori. Deci cântă strana troparul: „Dimineața auzi glasul meu, împăratul meu și Dumnezeul meu...” mai întâi singur și apoi cu stihurile: „Graiurile mele is-le în urechi Doamne, înțelege strigarea mea...”. „Că ne mă voi ruga Doamne...”¹⁾, făcând după fiecare cântare a troparului câte o metanie. Apoi după „Mărire și Acum” se citește rugă-

1) Ps. 5, 1-4.

ciunea: „Ce te vom chema” ș. c. l. „Sfinte Dumnezeule” și după „Tatăl nostru” și ecfonis se citește rugăciunea către Născătoarea de Dumnezeu corespunzătoare zilei. Deci se zice „Doamne miluiește” de 40 de ori, „Cela ce în tot timpul și în toată ora...”, „Doamne miluiește” de trei ori „Mărire și Acum”, „Ceea ce ești mai cinstită...”, „Întru numele Domnului binecuvântează părinte”. Preotul zicând: „Dumnezeule îndură-te de noi” face rugăciunea sf. Ierem cu metanii și cu închinăciuni. După aceasta citește cel mai mare, sau strana: „Sfinte Dumnezeule...”, făcând trei metanii, și după „Tatăl nostru” și ecfonis se citește: „Doamne miluiește” de 12 ori și rugăciunea: „Christoase lumina cea adevărată...” și cântând: „Aparătoare Doamnă! ceea ce ne-ai mântuit pe noi...” face preotul apolisul.

§ 192. Ora a treia și a șasea în ajunarea cea mare.

Ora a treia se începe în ajunarea cea mare, după binecuvântarea preotului, cu „Împărate ceresc...”, făcând la „Sfinte Dumnezeule” și la: „Veniți să ne închinăm...” câte trei metanii. După cei trei psalmi se zice „Mărire și Acum” și „Alleluia”, la care se fac trei metanii. Deci se citește calisma de rând ca și la Ora întâia, făcând la fiecare „Mărire” și „Alleluia”, câte trei închinăciuni. Terminându-se calisma, strana cântă troparul: „Doamne cel ce pe preasfântul tău Duh...” mai întâi singur și după aceea cu stihurile: „Inimă curată zidește întru mine, Dumnezeule...”, „Nu mă lepăda dela fața ta...”, făcându-se metanie după fiecare cântare a troparului. Apoi după „Mărire și Acum” citește strana rugăciunile: „Născătoare de Dumnezeu tu ești vița cea adevărată...” și: „Domnul Dumnezeu e bine cuvântat...”. Deci după „Sfinte Dumnezeule” cu metanii și după ecfonis cântă strana troparele: „Bine ești cuvântat Christoase Dumnezeul nostru...”, „Mărire Tatălui...”; „Grabnică și tare mângăiere dă servilor tăi, Isuse...”, „Și acum...”; „Nădejdea și folosirea...”. Deci urmează „Doamne miluiește” de 40 de ori și celelalte, ca la Ora a treia și rugăciunea sf. Ierem, după care cu citirea rugăciunii: „Stăpâne Dumnezeule părinte a tot puternic...” se încheie Ora a treia.

Ora a șasea se începe cu: „Veniți să ne închinăm...” dimpreună cu trei metanii. Cefindu-se cei trei psalmi, se fac la „Alleluia”, trei metanii, și apoi se citește calisma de rând, ca la Orele de mai înainte, făcând la fiecare „Mărire” și „Alleluia” câte trei metanii. După calismă, strana cântă troparul: „Cel ce în ziua și în ceasul al șaselea ai pironit păcatul făcut de Adam în rai...” mai întâi singur și după aceea cu stihurile: „Auzi Doamne rugăciunea mea...”¹⁾; „Eu către Dumnezeu am strigat...”²⁾ făcând la

¹⁾ Ps. 54, 1.

²⁾ Ps. 54, 18.

fiecare cântare a troparului, câte trei metanii, ca la Orele de mai înainte. După „*Mărire și Acum*” se citește rugăciunile: „*Că nu avem îndrăzneală...*” și „*Doamne, Doamne de care toate se înfricoșează...*”, „*Mărire și Acum*” și iarăș: „*Doamne, Doamne, de care toate se înfricoșează*”. Acuma zicând preotul: „*Să luăm aminte*”, strana răspunde: „*Și duhului tău*” prochimen glas (cutare), cântând prechimenul parimicii de trei ori, cu stihul lui. Preotul zice: „*Înțelepciune*” strana: „*Din prorocia (cutare) cetire*”, preotul: „*Să luăm aminte*”, și citește strana parimia rândului. După citirea parimicii, strana cântă al doilea prochimen al parimicii, tot de trei ori, dimpreună cu stihul lui. Apoi citește strana rugăciunea: „*Degrabă să ne întâmpine pe noi îndurărilor tale...*” și după „*Sfinte Dumnezeule*” cu metanii și după cefonis, cântă strana troparele: „*Mântuire ai lucrat în mijlocul pământului...*”, „*Mărire Tatălui...*”; „*Preacuratului tău chip ne închinăm bunule...*”, „*Și acum...*” „*Ceea ce ești izvorul milei...*”; iară miercuri ori vineri: „*Preamărită ești Născătoare de Dumnezeu fecioară...*”. Deci zice strana „*Doamne miluiește*” de 40 de ori și urmează toate celelalte, ca la Orele de mai înainte și rugăciunea sf. Efrem. După aceasta citește cel mai mare sau strana: „*Sfinte Dumnezeule*” cu metanii și după „*Tatăl nostru*” și cefonis și după „*Doamne miluiește*” de 12 ori și: „*Veniți să ne închinăm...*” se citește rugăciunea: „*Dumnezeule și Doamne al puterilor...*” și se face finalul, dacă intrerupem serviciul dumnezeiesc, iară dacă se continuă aceste servicii, atunci se începe Ora a noua.

§ 193. Ora a noua, Ohednița și Vecernia în ajunarea cea mare.

Ora a noua se începe în ajunarea cea mare, dacă se continuă rândurile bisericesti, după Ora a șasa cu: „*Veniți să ne închinăm...*” și trei metanii. Deci se citește cei trei psalmi și după psalmul al treilea se fac la „*Alleluia*”, trei metanii. Apoi se citește calisma și la fiecare „*Mărire și Alleluia*”, se fac câte trei metanii. După calismă se cântă troparul: „*Cela ce în ceasul al noulea...*”, repetându-se după cele două stihuri: „*Să se apropie rugăciunea mea înaintea ta Doamne...*” și „*Să între cererea mea înaintea ta Doamne...*”¹⁾ și lăcându-se după fiecare cântare a troparului, metanie. Apoi după „*Mărire*” și „*Acum*” citește strana rugăciunile: „*Cel ce pentru noi te-ai născut din fecioară...*”; „*Nu ne da pe noi până în stărsit pentru numele tău cel sfânt...*”. Deci „*Sfinte Dumnezeule*” cu trei metanii, „*Tatăl nostru*” și după cefonis se cântă troparele: „*Văzând tâlharul pe începătorul vieții pe cruce spânzurând...*”, „*Mărire Tatălui...*”; „*În mijlocul a doi tâlhari rămpănă dreptății s'a aflat crucea ta...*”. „*Și acum...*”; „*De*

¹⁾ Ps. 118, 169—170

mielușelul și păstorul și Mântuitorul lumii...". „Doamne miluiește” de 40 de ori și celelalte ca la Orele de mai înainte împreună cu rugăciunea sf. Efrem, la care se fac trei metanii și după care se citește rugăciunea: „Stăpâne, Doamne, Isuse Christoase...”

Acuma începe strana obednița, cântând: „Intru împărăția ta pomenește-ne pe noi, Doamne. Fericii cei săraci cu duhul, că a acelora e împărăția cerurilor. Pomenește-ne pe noi Doamne, când vei veni intru împărăția ta”. Și toate celelalte stihuri până la: „Mărire Tatălui”; „Pomenește-ne pe noi Doamne...”; „Și acum...”; „Pomenește-ne pe noi Doamne...”. Apoi împreunându-se amândouă stranele, cântă: „Pomenește-ne pe noi, Doamne, când vei veni in împărăția ta” și facem o metanie. „Pomenește-ne pe noi, stăpâne, când vei veni intru împărăția ta” și facem altă metanie. „Pomenește-ne pe noi, sfinte, când vei veni intru împărăția ta” și facem a treia metanie. Apoi citește strana: „Ceata cerească te laudă pe tine...”. Stih: „Apropiati-vă către dânsul...” și iarăș: „Ceata cerească...”; „Mărire Tatălui...”; „Ceata sfinților ingeri...”; „Și acum...”; „Cred intru unul Dumnezeu...”; „Slăbește, lasă, iartă Dumnezeuule...”. Apoi „Tatăl nostru” și condacele corespunzătoare zilei. „Mărire Tatălui...”; „Cu sfințenie odihnește Christoase...”; „Și acum...”; „Ceea ce ești folositoare...”; „Doamne miluiește” de 40 de ori și celelalte ce preced rugăciuni sf. Efrem, apoi rugăciunea aceasta, după care zicând strana: „Veniți să ne închinăm...” cu metanii se începe Vecernia.

La Vecernie se citește mai întâi psalmul îndătinat; după psalm: „Mărire și Acum”, „Alleluia” de trei ori și trei închinăcuni, ectenia cea mare și celim calisma a 18. La fiecare antifon al calisma, se fac la „Alleluia” trei metanii. După stihirile la „Doamne străduiam...” și „Mărire și Acum”, preotul intonează din altar: „Înțelepciune. Drept”, iară strana zice: „Lumină lină...”. Cântându-se prochimenu, preotul zice: „Înțelepciune” și strana citește parimia dintâi dela *Facere*, și apoi cea dela *Pilde*. După cefirea parimiilor, zicem: „Invrednicește-ne Doamne in seara aceasta...” și facem trei metanii; iară după ectenia: „Să plinim rugăciunile noastre...”. Sfinte se cântă stihovna. Deci zice strana: „Acum slobozește...”. „Sfinte Dumnezeuule” cu metanii și după „Tatăl nostru” și ectenis se cântă: „Mărire Tatălui...”; „Botezătorul lui Christos...” și se face iarăș o metanie; „Și acum...”; „Rugați-vă pentru noi sfinților apostoli...” și se face și a treia metanie. Apoi citește strana: „Sub milostivirea ta scăpăm, Născătoare de Dumnezeu...” și „Doamne miluiește” de 40 de ori, după care urmează toate celelalte, ca și la Ore, și rugăciunea sf. Efrem. După Rugăciunea aceasta, zice strana: „Sfinte Dumnezeuule”, „Doamne miluiește” de 12 ori și rugăciunea: „Prea sf. treime, stăpânie de o ființă...” apoi: „Fie numele Domnului binecuvântat...” de trei ori și psalmul 33: „Bine-vou cuvânta pe

Domnul..." „Cuvine-se cu adevărat..." și stând preotul înaintea ușilor împărătești, face apolisul.

§ 194. Pavecernița în ajunarea cea mare.

În ajunarea cea mare se cetește în toate zilele, afară de sâmbătă și duminică, Pavecernița cea mare, care se plinește separat de serviciul dumnezeiesc al vecerniei, și se distinge prin deosebite cântări și lecțiuni, ocupând între serviciile dumnezeiești ale ajunării celei mari, un loc foarte însemnat și distins. — Rânduiala acestei Pavecerniți e următoarea: Ea se începe cu binecuvântarea preotului, la care strana răspunde cu: „*Impărate ceresc...*”, „*Sfinte Dumnezeule...*” cu metanii, „*Tatăl nostru*”, ecfonisul, „*Doamne miluiește*” de 12 ori, „*Veniți să ne închinăm*” cu metanii și psalmii 4, 6, 12, 24, 30 și 90. La fiecare „*Alleluia*” se fac tot câte trei metanii. Apoi se cântă cântarea lui Isaia prorocul: „*Cu noi e Dumnezeu...*” cu stihurile corespunzătoare¹⁾ și cu „*Mărire și Acum*” și apoi troparele: „*Ziua trecând, mulțămesc ție Doamne...*”. După „*Cred întru unul Dumnezeu...*” se ceteșc stihurile: „*Preasfântă stăpână de Dumnezeu Născătoare...*” și celelalte, la cari facem câte o metanie; iară când zicem: „*Dumnezeule curățește-ne pre noi păcătoșii*” de trei ori, facem trei metanii. Apoi zicem „*Sfinte Dumnezeule...*” fără de închinăciuni și după „*Tatăl nostru*” și ecfonis se cântă troparele: „*Luminează ochii mei...*”, și alte tropare corespunzătoare zilei. Deci se zice: „*Doamne miluiește*” de 40 de ori, „*Mărire și Acum*”, „*Ceea ce ești mai cinstita...*”, „*Întru numele Domnului, binecuvintează părinte*”, apoi rugăciunea: „*Doamne, Doamne, cel ce ne-ai mântuit pre noi...*” și „*Veniți să ne închinăm...*” cu metanii. Acuma ceteru psalmul 50 și psalmul 101 și rugăciunea împăratului Manasi: „*Doamne atotputernice...*”. Deci iarăș se zice: „*Sfinte Dumnezeule...*” cu metanii și după „*Tatăl nostru*” și ecfonis se cântă troparele: „*Miluiește-ne pre noi, Doamne, miluiește-ne pre noi ș. c. l.*”. Și iarăși se zice de 40 de ori: „*Doamne miluiește*” ș. c. l. și rugăciunea: „*Stăpâne Dumnezeule părinte atotputernice...*”. Apoi: „*Veniți să ne închinăm...*” cu trei închinăciuni, și psalmii 69, 142 și: „*Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu...*” „*Doamne scapare te-ai făcut nouă în neam și în neam*”, „*Învrednicește-ne Doamne în seara aceasta...*”, „*Sfinte Dumnezeule...*”, „*Tatăl nostru*” și după ecfonis, stranele cântă: „*Doamne al puterilor, fii cu noi...*” de două ori mai întâi fără stih, apoi cu stihuri, deci „*Mărire Tatălui...*” „*Doamne, de n'am avea pe sfinții tai rugători...*”, „*Și acum...*” „*Doamne, de n'am avea pe sfinții tai rugători...*”, „*Prea sfântă Născătoare*” „*Multe sunt mulțimile greșelilor mele...*”, „*Prea sfântă Născătoare de Dumnezeu...*” și: „*Toată nădejdea mea spre tine o pun, mame*”

¹⁾ Stihurile cu refrenul „*Cu noi e Dumnezeu* (Isaia 53, 4)” sunt luat^{ate} din Isaia, și anume din c. 8, v. 9-10, v. 12-14 și v. 17-18 și din c. 9, v. 2 și 6.

lu: *Dumnezeu...* — Deci urmează: „*Doamne miluiește*” de 12 ori cu toate cele precedente rugăciunii sf. Eftrem și rugăciunile acestei însăși cu trei metanii și 12 închinăciuni. După această rugăciune: „*Sfinte Dumnezeule...*” cu metanii, „*Tatăl nostru*”, ectena: „*Doamne miluiește*” de 12 ori și rugăciunile: „*Nespurcată, neîntinată, nestricată...*”, „*Și ni dă nouă stăpâne...*” și: „*Preamăna pururea fecioră...*”. Deci „*Nădejdea mea e Tatăl...*”, „*Mărire și Acum*”, „*Doamne miluiește*” de trei ori, și preetul citește rugăciunea: „*Stăpâne mult îndurate...*” iară credincioșii o ascultă plecați la pământ, după care toți fac o metanie. Deci zice preetul ectena: „*Să ne rugăm pentru prealuminatul împăratul nostru...*”, cu care se încheie Pavocernița de rând în ajunarea cea mare.

În săptămâna cea dintâi a ajunării celei mari, se citește după: „*Veniți să ne închinăm...*”, care se zice la început, mai întâi psalmul 64, după care luni, marți, miercuri și joi se citește canonul cel mare al sf. Andrei dela Creta, care constă din 9 ode și se împartește în patru părți. După terminarea acestui canon cu imnosul cel ultim se citesc psalmii 4, 6 și ceilalți dela începutul Pavocerniței și se continuă aceasta precum s'a expus intru cele precedente.

În toate vinerele ajunării celei mari, nu se fac la Vecernie și la Pavocernița metanii, doară numai unde sunt însemnate la liturghia darurilor mai înainte sfințite.

De luni a doua săptămână a ajunării mari, se citesc la Pavocernița cea mare după: „*Invrednicește-ne Doamne în seara aceasta...*” canonul Născătoarei de Dumnezeu din Ochtoih, după melodia de rând, și din Minei, canonul sfântului.

§ 195. Liturghia darurilor mai înainte sfințite.

1. Conceptul, dezvoltarea istorică și motivele așezării liturghiei darurilor mai înainte sfințite.

În ajunarea cea mare, se plinește în biserică ortodoxă liturghia deplină numai sâmbăta, duminica, la bunavestire, dacă aceasta se întâmplă în ajunarea cea mare, și joia în săptămâna cea mare, și anume se plinește în sâmbetele de peste ajunarea cea mare și în duminica stâlpărilor liturghia sf. Ioan Gură-de-aur, în celelalte duminici ale ajunării celei mari și în Joia și Sâmbăta cea mare liturghia sf. Vasile cel Mare; iară în celelalte zile se săvârșește un serviciu dumnezeiesc, la care nu se face rânduiala aducerii și a sfințirii darurilor, ci sfințindu-se aceasta la liturghia deplină a duminicii sau a oarecărei sărbători precedente, se întrebuintează ele ca sacrament al corpului și al sângelui lui Christos spre

impărtășirea credincioșilor. Acest serviciu dumnezeiesc e cunoscut sub numele de liturghia darurilor mai înainte sfințite *ἱεραρχία τῶν προσφυσμένων* (scl. *ἱεραρχία*).

Liturghia darurilor mai înainte sfințite își trage originea din secolile cele dintâi ale creștinismului. Simeon Tesalonicheanul scrie în privința aceasta, următoarele: „Liturghia celor mai înainte sfințite e din timpurile cele dintâi și dela succesorii apostolilor, precum mărturisesc rugăciunile ei și tradițiunea străveche, și credem, că ea cu adevărat a fost introdusă de apostoli și dintru început așezată pentru această ajunare, pentru ca să ne învățăm a plânge, iară a nu a scriba în zilele de căintă și de plângere, precum și de alți s'a zis pentru aceasta ¹⁾. — Înșă dacă zicem, că liturghia celor mai înainte sfințite e din timpurile cele dintâi și dela succesorii apostolilor, aceasta nu e a se intelege așa, ca și când liturghia celor mai înainte sfințite s'ar fi predat de apostoli, sau de succesorii lor, în forma ei de astăzi, căci precum rânduielile înecărui serviciu dumnezeiesc s'au dezvoltat în decursul timpului, așa și liturghia celor mai înainte sfințite s'a dezvoltat în decursul secolilor celor dintâi ale bisericii. Numai părțile principale ale liturghiei celor mai înainte sfințite, sunt de origine apostolică. Așa e fără de îndoială, că împărtășirea cu sfințele daruri mai înainte sfințite se lăcea în secolile cele dintâi ale creștinismului chiar așa, precum se face ea la liturghia celor mai înainte sfințite, în ziua de astăzi.

Creștinii în decursul celor trei secole dintâi, erau deprinși a se împărtăși cu sf. corp și sânge al lui Christos în toată ziua, dară fiind ei persecutați de Iudei și de păgâni, nu puteau să săvârșească în fiecare zi sf. euharistie și să se comunice cu ea. Ei slujeau sf. liturghie în multe cazuri numai în duminici și în zilele amintirii martirilor, și pe lângă aceea, adeseori noaptea, și în lecuni, în cari erau la adăpost sigur de năvala celor necredincioși ²⁾. Înșă pentruca să se poată ei împărtăși cu sf. corp și sânge al lui Christos în toată ziua sau adeseori separau conducătorii bisericii, la sf. liturghie, o parte din corpul și sângele Mântuitorului sfințit la acea

¹⁾ Simeonis Thessal. Responsa ad Gabelethi Pontopolitan. Quest. 55 la Migne, Patrol. gr. T. CLV, p. 903.
²⁾ Eusebii Hist. eccl. Lib. IX, c. 9. (Migne, Patrol. gr. I. XX, p. 428.)

liturghie și o conservau pentru acei creștini, cari voiau să se comunice în biserică mai târziu, când nu se putea sluji liturghia deplină ¹⁾. Așisderea permiteau conducătorii bisericilor, de a se lua sf. daruri din biserică, acasă, împărțându-se creștinii cu ele, când doriau și când puteau ²⁾. — În fine sfântul corp și sânge al Mântuitorului sfințit la liturghia deplină, se trimitea, prin diaconi, bolnavilor, apoi celor ce se aflau în închisori și celor ce nu puteau asista la sf. liturghie, împărțându-se cu ei ³⁾. Că această împărțire și mai ales cea în biserică, trebuia să fi fost însoțită de oarecari rugăciuni, nu incupe indoială, cu atât mai vârtos, că în unele liturghiere vechi se atribue rugăciunea ce se cește înainte de comunicare, pe timpul ecteniei: „Să plinim rugăciunea noastră cea de seară Domnului . . .”, sf. Atanasie ⁴⁾. — Însă existența liturghiei celor mai înainte sfințite, care se serba după tradiție orală, se poate vedea din canonul 94 al sinodului din Laodicea, care oprește a aduce pâne în patruzecime, decât numai sâmbăta și duminica. Drept că în acest canon nu se amintește anume liturghia darurilor mai înainte sfințite, dară oprind el a aduce pâne în patruzecime, adevă a săvârși sacrificiul cel fără de sânge, afară de sâmbătă și duminică, n'a oprit celor credincioși, de a se împărțasi în zilele patruzecimii cu atâta mai vârtos, fiind creștinii deprinși a se împărțasi în fiecare zi a anului. Însă cu ce să se împărțasiască creștinii în acele zile ale patruzecimii în cari, după oprirea sinodului, nu se aducea pâne? De bună seamă, cu darurile mai înainte sfințite, cari se păstrau în biserică și cari se dau creștinilor între rugăciuni corespunzătoare. Și astfel, deși sinodul din Lao-

¹⁾ Cf. Tertulliani Liber de oratione c. 19 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1287).

²⁾ Cf. Cypriani Lib. de lapsis n. 22 (Migne, Patr. lat. T. IV. p. 498); Basil., Ep. 83 ad Caesarianam patriciam, de communionem (Migne, Patr. gr. T. XXXII. p. 484); Ioannis Chrysostomi Epistola ad Innocentium episcopum Romae (Migne, Patr. gr. T. LII. p. 533); Cyrilli Alex., Ep. 83 ad Caesariensium.

³⁾ Iustini Apologia I. n. 67 (Migne, Patr. gr. T. VI. p. 429).

⁴⁾ Cf. Leo Allat., De Missa Praesacril. in opul iul. De ecclesiae occid. atque orient. perpetua consensione libri III, Colon. Agr. 1648, Lib. III. p. 1572 et 1578.

dicea nu face amintire cu cuvinte clare de liturghia celor mai înainte sfințite, totuși fără îndoială, o are aici în vedere, precum e și opiniunea explicatorilor acestui canon ¹⁾.

Ocupând sf. Grigorie cel Mare numit și Dialogul († 604), în Constantinopole, postul de apocrisiar, trei ani de zile, avu ocaziune a cunoaște bine acest serviciu dumnezeiesc și pătrunzându-se de însemnătatea lui internă, se decise a-l introduce și în biserica Romei. El așadară a sistematizat rânduiala acestei liturghii existentă până atunci numai în tradițiunea orală și, fixându-o în scris, i-a dat forma ei prezentă. Rânduiala liturghiei τῶν προσηγουμένων, fixată în scris de Grigorie cel Mare, s'a introdus mai întâi în biserica din Constantinopole, și după aceea și în alte biserici, precum în cea din Ierusalim, în cea din Alexandria ș. i. a. ; iară sinodul al șaselea ecumenic a hotărît, ca, în toate zilele ajunării sf. patruzecimi, afară de sâmbăta și duminica și de sfânta zi a bunevestiri, să se facă sf. liturghie a celor mai înainte sfințite ²⁾.

Motivele din cari a hotărît biserica pentru patruzecime, liturghia celor mai înainte sfințite, în loc de liturghia deplină, sunt de două feluri, și anume : privirea la calitatea timpului patruzecimii și la necesitatea primirii dese a sf. euharistii. Zilele patruzecimii sunt zile de întristare, de căință și de umilință, iară aducerea sf. sacrificiu al euharistiei se privește ca motiv de solemnitate, de serbare și de bucurie. Întristarea și bucuria sunt opuse una alteia și de aceea hotărăște sinodul al șaselea, ca în zilele ajunării celei mari, afară de sâmbăta și duminica și de ziua bunevestiri, să se facă liturghia celor mai înainte sfințite, iară sâmbăta și duminica, ca zile de ajunare mai puțin severă, și în ziua bunevestiri, ca începutul mântuirii noastre, ceea ce privește ca sărbătoare, să se officieze liturghia deplină ³⁾. — Alt motiv pentru așezarea liturghiei darurilor mai înainte sfințite, e necesitatea împărtășirii dese a creștinilor cu sf. euharistie. Creștinii timpurilor celor vechi îndătinau, precum am văzut,

¹⁾ Vezi : Explicarea la canonul 49 al sinodului din Laodicea în *Pidalion*, Neamtul 1844, p. 298.

²⁾ Synod. Trull. can. 52.

³⁾ Vezi : Explicarea can. 52 al sin. 6 ecum. în *Pidalion*, Neamtul, 1844, p. 181.

ghelia semnul crucii, zice : „*Binecuvântată este împărăția Tatălui...*”. Strana zice : „*Amin*” și citește psalmul 103 : „*Binecuvintează suflete al meu pre Domnul...*”. Deci se închid ușele cele mari și preotul citește cele patru rugăciuni de pe urmă ale Vecernici din liturghier.

Deși liturghia celor mai înainte sfințite e serviciu dumnezeiesc de seară, totuși în misterul prezent al corpului și al sângelui dumnezeiesc, ni arată ca deplina economie a Testamentului nou, și pentru aceea se începe cu preamărirea persoanelor preasfintei treimi, descoperind astfel acest mister în deplina sa lumină.

Psalmul 103 se termină cu „*Mărire și Acum*” și cu „*Alleluia*” de trei ori, după care diaconul zice ectenia cea mare : „*Cu pace Domnului să ne rugăm...*”, iară preotul ecfonisul : „*Că ție se cuvine toată mărirea...*”, încheind într’acest mod, mulțămirea și preamărirea, ce toată făptura i-a adus întru cele precedente făcătorului și susținătorului său.

După ecfonis citește lectorul, în mijlocul bisericii, catisma a 18. și anume, primul antifon sau prima mărire a ei, care constă din psalmii treptelor 119—123, încheindu-se cu „*Mărire și Acum*” și cu „*Alleluia*” de trei ori, dimpreună cu închinăciuni. În timpul cetirii primului antifon al catismei, preotul citește rugăciunea primului antifon, iară diaconul, după „*Alleluia*”, zice ectenia cea mică, ce o încheie preotul, cu ecfonisul : „*Că a ta este stăpânirea*”. Acuma citește lectorul al doilea și după aceasta, și al treilea antifon al catismei, adică psalmii 124—128, respect. psalmii 129—132 întocmai așa ca și antifonul prim, cetind preotul în timpul acesta rugăciunea antifonului al doilea și al treilea, iară diaconul zicând după fiecare antifon, ectenia cea mică.

În decursul cetirii antifoanelor, care cetire urmează după ecfonisul ecteniei celei mari, aduce diaconul la sf. masă discul, steaua și acoperemântul, iară preotul desfăcând antiminsul, pune discul pe antimins și închinându-se de trei ori și luând sfântul agneț din chivot, îl pune pe disc. Deci zicând preotul : „*Domnului să ne rugăm*” apropie steaua de tămâiar spre a o tămâia și o pune pe disc ; aceeași face și cu acoperemântul și acopere cu el discul, apoi tămâiază sfintele de trei ori și tot altarul și face trei metanii. La antifonul al treilea, trăgându-se perdeaua și ridicând preotul

discul pe cap, merge la proscomidiar, împrejurul sf. mese, precedându-l diaconul cu lumânarea aprinsă și tămâindu-l cu tămâiarul, iară poporul își pleacă genunchiele și stă cu genunchiele plecate, până ce ajunge preotul la proscomidiar. Deci, trăgându-se perdeaua înapoi, poporul se ridică. La proscomidiar, zicând preotul : „*Domnului să ne rugăm*“, teamă în sf. pahar, vin și apă și tămâind acoperământul mic și apoi pe cel mare, acopere sfintele, nezicând alta, decât numai : „*Pentru rugăciunile sfinților părinților noștri . . .*“ și tămâind sfintele de trei ori și tot altarul, închide antiminsul și-l acopere cu evanghelia.

După catismă strana cântă : „*Doamne strigat-am . . .*“ și apoi stihirile cu versurile corespunzătoare, iară diaconul tămâiază întreaga biserică. Începând strana a cânta „*Mărire*“ deschide diaconul ușele împărătești și preotul face dimpreună cu diaconul, intrarea ca și la Vecernia duminicii, cu tămâiarul; iară dacă se cetește evanghelia, precum la aflarea sf. cap al Înaintemergătorului, la 40 de martiri și în săp^r tămâna patimelor, se face intrarea cu evanghelia.

Deci exclamă diaconul : „*Întelepciune*“. „*Drepti*“, iară strana cântând „*Lumină lină*“, diaconul tămâiază toată biserică. După cântarea : „*Lumină lină . . .*“ diaconul zice : „*Să luăm aminte*“, preotul : „*Pace tuturor*“, diaconul : „*Întelepciune*“, lectorul : „*prochimen, glas (N.)*“ și strana cântă prochimenul cu versetul lui. Diaconul zice iarăș : „*Întelepciune*“, lectorul : „*Din facere cetire*“, diaconul : „*Să luăm aminte*“ și cetește lectorul parimia. După cetirea parimiei, diaconul zice : „*Întelepciune*“, lectorul : „*prochimen, glas (N.)*“ și strana cântă prochimenul al doilea, cu versul lui. Deci zice diaconul cu glas ridicat : „*Prounciți*“, iară preotul luând cu mâna stângă făclia, iară cu mâna dreaptă tămâiarul, stă înainte sf. mese și căutând spre răsărit și făcând semnul crucii, zice : „*Întelepciune, Drepti*“. Apoi întorcându-se spre apus cântă popor, zice din ușele mari : „*Lumina lui Christos luminează tuturor*“ și tămâiază icoanele în dreapta și în stânga și spre popor, iară strana cetește parimia din Pilde și, dacă e o sărbătoare sau un sfânt cu polieleu, cetește și parimia sărbătorii, sau a sfântului.

Cetirea parimiilor din Facere și Pilde, care urmează după intrare, și ceremonia împreună cu cetirea aceasta are următorul înțeles : Cartea Facerii descrie căderea lui Adam, rătăcirea oamenilor și pedepsele ce au urmat pentru această cădere și rătăcire; iară cartea Pildelor indică venirea lui

Christos pe pământ. Pentru aceea infățișează preotul cu fația aprinsă, pe insuș Isus Christos, lumina lumii, care luminează pe tot omul ce vine în lume. Cu această luminare deștepta preotul în biserica veche, în cei ce se preparau pentru botez, sau în cei chemați, dorința de a primi această taină; cu această lumânare, ne deșteaptă biserica pe noi și indeosebi, pe cei ce se prepară pentru primirea sf. sacrament al euharistiei, la pocăință și la umilintă. Pentru aceea, ingenunchind poporul și amândouă stranele, iară preotul stând în picioare înaintea sf. mese și tămâind, cântă cu solemnitate: „Să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămâia înaintea ta; ridicarea mânilor mele jertfă de seară.

Terminând preotul această cântare, strana dreaptă o cântă încă odată și în timpul acesta, stau în picioare toți credincioșii din latura dreaptă a bisericii, iară cei din latura stângă cad în genunchi. Apoi zice preotul versetul „Doamne strigat-am către tine auz-mă” . . . și strana stângă cântă: „Să se îndrepteze rugăciunea mea . . .” stând în picioare împreună cu credincioșii din latura stângă a bisericii, pe când cei din partea dreaptă cad în genunchi. Preotul zice mai departe versetul: „Pune Doamne pază gurei mele . . .”, iară strana dreaptă cântă: „Să se îndrepteze rugăciunea mea . . .” stând împreună cu credincioșii din latura dreaptă a bisericii în picioare, iară cei din latura stângă ingenunchiază; în fine, zice preotul versetul: „Să nu abateți inima mea spre cuvinte de vicieșug . . .” iară strana stângă cântă: „Să se îndrepteze rugăciunea mea . . .” stând împreună cu credincioșii din latura stângă în picioare, iară cei din latura dreaptă ingenunchiază. După ce a tămâiat preotul sfintele, dă tămâiarul diaconului și cântă ingenunchind el și tot poporul: „Să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămâia înaintea ta”, deci ridicându-se toți, continuă stranele, amândouă, a cânta: „Ridicarea mânilor mele, jertfă de seară” și apoi fac cu toții trei metanii. — Această cântare solemnă aduce aminte de timpurile cele dintâi ale bisericii, când cântăreții nu erau despărțiți de popor, ci poporul înțreg lua parte la cântare, sau despărțindu-se în două laturi, formau două strane, cântând alternativ una după alta ¹⁾. În prezent, la această cântare, nu pleacă genunchiele credincioșii din acea latură a bisericii în care cântă strana, urmând exemplului celor vechi, cari, luând parte la cântare, nu plecau genunchiele și fața la pământ, ci stăteau drept spre a nu fi smintiți în mișcarea liberă a corpului și a nu aduce disarmonie în cântare.

¹⁾ Cf. Ioannis Chrysostomi Expositio in Psalmum 145 (Migne, Patr. gr. T. LV p. 473) și Basilii Epist. 204 ad. Neocæsarienses (Migne, Patr. gr. T. XXXII p. 756).

Dacă e sărbătoare, în care se citește apostolul și evanghelia, după „Să se îndrepteze . . .” diaconul zice „Să luăm aminte” și celelalte și lectorul răspunde cu prochiemenul apostolului și citește apostolul, și diaconul evanghelia și apoi zice diaconul ectenia: „Să zicem toți din tot sufletul . . .”. Iară dacă nu e sărbătoare, diaconul zice imediat după terminarea cântării: „Să se îndrepteze rugăciunea mea . . .” și după metanii, ectenia: „Să zicem toți din tot sufletul . . .”. În timpul acestei ectenii, preotul citește în taină, rugăciunea cererii cu osârdie: „Doamne, Dumnezeul nostru, ia rugăciunea aceasta . . .” aceeaș ce o citește și la liturghia sf. Ioan Gură-de-aur, încheind ectenia cu ectonisu: „Că milostiv și iubitor de oameni ești . . .”. — Deci urmează ectenia pentru cei chemați, ca și în liturgia lui Ioan Chrisostom.

Pe timpul ecteniei pentru cei chemați, preotul citește în taină, rugăciunea: „Dumnezeule, Dumnezeul nostru . . .” în care se roagă, ca Dumnezeu să măntuiască pe cei chemați, să-i cheme la viața veșnică, să li lumineze sufletele și trupurile . . .”, desvâind în acest timp și antihinusul. Terminând apoi ectenia cu ectonisu: „Ca și aceștia împreună cu noi să măriască . . .” zice diaconul: „Câți sunteți chemați ieșiți, cei chemați ieșiți, câți sunteți chemați ieșiți, ca nimene din cei chemați; câți suntem credincioși iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm”.

De miercuri în mijlocul postului, se zice după ectonisu: „Ca și aceștia împreună cu noi . . .”, cu care ectonisu se încheie ectenia pentru catehumeni, ectenia și rugăciunea pentru cei ce au să se lumineze.

În ectenia pentru cei ce au să se lumineze, a cărei primă cerere sună: „Câți sunteți chemați ieșiți, cei chemați ieșiți, câți sunteți cătră luminare apropiați-vă, rugați-vă cei cătră luminare”, se roagă diaconul, ca Domnul să întăriască și să imputerniciască pe cei ce au să se lumineze, să-i învredniciască în timp cuvântos de bătă nășterii de a doua, de iertarea păcatelor . . . iară în rugăciunea pentru cei cătră luminare se roagă preotul, ca Dumnezeu să lumineze cugetul lor, să-i adevăriască pe dânsii întru credință, să-i întăriască întru speranță, să-i lăcă deplini întru dragoste . . . Ectenia diaconului preotul o încheie cu ectonisu: „Că tu ești lumina noastră și ne mărre . . .” intenând apoi diaconul: „Câți sunteți cătră luminare ieșiți, cei cătră luminare ieșiți, câți sunteți chemați ieșiți, ca nimene din cei chemați; câți suntem credincioși, iară și iară . . .”.

Timpu cel mai îndătinat pentru botezarea catehumenilor sau a celor chemați, era în biserica veche, ziua pogorîrii Duhului sfânt, ziua arătării Domnului și preseara sărbătorii paștelor sau noaptea Sămbătei celei mari. Catehumenii, cari doriau să primiască botezul în timpul acesta din urmă, trebuiau de cu vreme să-și descopere această voință episcopului, la începutul patruzecimii ¹⁾, cel târziu până la finea săptămânei a doua a patruzecimii. Ei să despărțiau de ceilalți catehumeni și se inițiau în oarecari învățături mai înalte ale credinței creștine, necesare pentru primirea botezului, învățând simbolul credinței și rugăciunea domnească, aceea ce cu privire la „disciplina arcani” nu se permitea catehumenilor gradurilor mai joase ²⁾. Apoi, mai multe zile, se supuneau catehumenii, cari se preparau pentru sf. luminare, la așa-numitele scrutinii, cari erau împreunate cu diferite ceremonii și acțiuni, precum cu ținerea în mâni a unei lumânări aprinse, cu însemnarea crucii din partea preotului sau a episcopului, cu exorcisme, cu suflare în față, cu rugăciuni și cu impunerea mânilor. Ziua scrutiniului celui mai solemn era miercuria, în săptămâna a patra a patruzecimii și fiindcă asupra catehumenilor la toată liturghia se făceau rugăciuni dimpreună cu impunerea mânilor, pentru aceea nu puteau lipsi rugăciuni și la liturghia celor mai înainte sfinșite și la aceasta se mai adăugiră deosebite rugăciuni de miercuri, a patra săptămână a patruzecimii, fără de îndoială cu privire la scrutiniul cel mai solemn al catehumenilor și cu privire la timpul, care tot mai mult se apropia de ziua botezului catehumenilor ³⁾.

După provocarea : „*Căți suntem credincioși, iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm*” urmează, ca și în liturghia sf. Ioan Gură-de-aur, două ectenii și două rugăciuni pentru cei credincioși.

În ectenia primă diaconul se roagă, ca Domnul să ne apere, mântuiască și miluiască, iară preotul citește în timpul acesta, cu voce înceată, rugăciunea cea dintâi a credincioșilor, în care

¹⁾ Cf. Can. 45 al sinod. Laodic.

²⁾ Cf. Cyrilli Hieros. Cat. V. De fide et symbolo și Ioannis Chrysostonu Homil. 20 in Math. c. 6

³⁾ Cf. § 163 al opului de față p. 551—52.

se roagă ca Dumnezeu să libereze toate simțirile noastre de omorârea cea pălîmășă, punându-li conducător bun cugetul cel din lăuntru. După ecfonisul : „*Că ție ți se cuvine toată mărirea...*” zice diaconul ectenia a doua : „*Iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm...*”. Iară preotul citește rugăciunea a doua a credincioșilor, în care se roagă, ca Dumnezeu să ni fie milostiv nouă păcătoșilor și să ni dăruiască împărtășire fără de osândă.

Terminând preotul ectenia a doua cu ecfonisul : „*După darul Christosului tău...*” începe strana a cânta în loc de cântarea heruvimică, cântarea : „*Acum puterile cerești împreună cu noi nevăzut slujesc, că iată împăratul măririi, iată jertfa tainică săvârșită de dănele se incunjură*”. Cântându-se această cântare, diaconul intrând în altar, deschide ușele cele mari și tămâiază sf. masă, proscomidiarul, pe preot și pe tot poporul și stând împreună cu preotul, zice acesta : „*Acum puterile cerești...*” de trei ori, și după ce s'au închinat, preotul și diaconul de trei ori, pășesc le proscomidiar și tămâind sfintele, zic : „*Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătosul...*”, de trei ori. Deci zice diaconul către preot : „*Ridică stăpâne*”. Preotul, luând acoperământul cel mare, îl pune pe umărul diaconului, zicând : „*Ridicați mâinile voastre la cele sfinte, și binecuvântați pe Domnul*”. Apoi luând sf. disc îl pune pe capul său, iară sf. păhar îl duce în mâna stângă și astfel face incunjurarea prin ușa cea despre amiazăzi nezcicând nimică; iară diaconul mergând înainte tămâiază adeseori. Strana nu cântă în timpul incunjurării, ci atât cantorii cât și poporul stau plecați până la pământ în adâncă tăcere. Deci după ce a intrat preotul dimpreună cu diaconul, în sf. altar, cantorii și poporul se ridică și continuă a cânta : „*Cu credință și cu dragoste să ne apropiem, ca să ne facem părtași vieții vecinice. Alleluia, Alleluia, Alleluia*”; iară preotul pune sf. sacrameinte pe antimins și le acopere numai cu acoperământul cel mare, nezcicând nimică, ci numai tămâindu-le și făcând dimpreună cu diaconul, trei metanii. La liturghia sf. Vasile cel Mare și la cea a sf. Ioan Gură-de-aur, cântă biserică, în timpul intrării celei mari, că noi cu taină închipuim pe Heruvimi, iară la liturghia celor înainte sfinte, învață în cântarea sa, că însuși puterile cerești

servească împreună cu noi, căci aici intră împăratul mării nu în icoană sau în inchipuire, ci în realitate și în ființa corpului și a sângelui său. Pentru aceea la liturghiile menționate se onorează sfintele daruri, fiindcă încă nu sânt sfințite, ca niște simboale; iară la liturghia celor înainte sfințite se adoră ele ca sfințite și săvârșite, fiind însus corpul și sângele lui Christos¹⁾.

Fiind darurile puse pe sf. masă, acum sfințite, nu se zice la liturghia celor înainte sfințite ecteniile și rugăciunile, cari se citesc după cântarea heruvimică, la liturghia sf. Vasile cel Mare și cea a sf. Ioan Gură-de-aur, căci cele mai multe din acele ectenii și rugăciuni se referesc la sfințirea darurilor, care nu se face aici. Așisderea nu se citește la liturghia celor înainte sfințite, simbolul credinței, căci el a început a se întrebuița la liturghie la finea secolului al V și în decursul secolului VI pe un timp, pe când liturghia celor înainte sfințite va fi fost dezvoltată, neaflând de lipsă compunătorul ei, sf. Grigorie Dialogul, care a fixat-o în scris, a introduce și în această liturghie.

Acum urmează rugăciunea preparatoare pentru sf. împărtășire, zicând diaconul ectenia: „*Să plinim rugăciunile noastre cele de seară Domnului...*“. Într'aceia preotul citește în taină rugăciunea: „*Dumnezeul tainelor celor nevăzute...*“, în care se roagă, ca Dumnezeu să sfințească sufletele și trupurile cu sfințire neluată, ca întră cunoștință curată, cu față nerușinată, cu inimă luminată să ne împărtășim cu însus Christos, adevăratul nostru Dumnezeu. Această rugăciune se atribue sf. Atanasie cel Mare, căci — precum ni raportează patriarhul Mihail Cerularic (sec. XI) — în cele mai vechi manuscrise ale liturghiei celor mai înainte sfințite, cari fără de îndoială le va fi văzut, a fost însemnat deasupra acestei rugăciuni numele sf. Atanasie²⁾.

Deci zice preotul ectonul: „*Și ne invrednicește pe*

¹⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis Responsa ad Gabrielum Penopolitanum. Quæst. 57. la Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 909.

²⁾ Cf. Leo Allatius, De Missa Præsanctif. la finea cărții lui: De Ecclesiæ occid. et orient. perpetua consensione libri III. Colon. Agr. 1648. L. III. p. 1572 et 1578.

noi stăpâne . . .”, iară poporul recitează rugăciunea domnească. Apoi urmează toate ca în liturghia lui Ioan Gură-de-aur. După rugăciunea: „*la aminte Doamne Isuse Christoase, Dumnezeuul nostru . . .*” se închină preotul și diaconul înaintea sf. mese, zicând de trei ori: „*Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătosul*”. Apoi vără preotul mâna sa sub acoperământul cu care e acoperit discul și atingând sf. agnel, zice — pronunțând mai întâi cuvintele: „*Să luăm aminte*” — cu glas înălțat: „*Cele mai înainte sfinte, sfintele, sfinților*”. Strana cântă: „*Unul sfânt, unul Domn, Isus Christos . . .*” și apoi chinonicul: „*Giustafi și vedeți, că bun este Domnul. Alleluia. Alleluia. Alleluia*”. Deci ridică preotul acoperământul cel mare și se comunică cu sfintele taine ca și la liturghia lui Ioan Gură-de-aur numai cu următoarele abateri: Când pune preotul păticea în sf. păhar, nu zice nimic, așisderea și diaconul, tumând căldura în sf. păhar, nu zice nimic. Dând preotul diaconului o păticea din sf. taine, zice: „*Ierodiaconului sau diaconului (N.) se dă onoratul și sfântul corp și sânge . . .*”. Asemene și preotul, luând o păticea din sfintele taine, zice: „*Onoratul și sfântul corp și sânge . . .*”. După împărțășirea cu sf. taine, luând preotul sf. păhar cu acoperământul cu amândouă mâinile, gustă din el de trei ori, nezcând nimic; iară diaconul nu bea atunci din păhar, ci deabia la potrivirea sf. taine. Liturghisind preotul fără de diacon și el după împărțășire cu sf. taine nu bea din păhar, ci deabia la potrivirea sf. taine.

După împărțășire, preotul citește rugăciunea de mulțămire pentru primirea sfintelor taine: „*Mulțămim fie Mântuitorule . . .*”. Apoi strângând diaconul sfintele, deschide ușele cele mari și luând sf. potir dela preot, zice: „*Cu încredință lui Dumnezeu, cu credință . . .*”. Acuma se apropie, cântând strana chinonicul, credincioșii, cari vor să se împărțășiască și se împărțășesc chiar așa, ca și la liturghia sf. Vasile cel Mare sau a sf. Ioan Gură-de-aur. Terminându-se împărțășirea credincioșilor, preotul binecuvântează poporul, zicând: „*Mântuiește Dumnezeule poporul tău . . .*”. Și de aici urmează până la sfârșit, toate ca și la liturghia sf. Vasile cel Mare și a sf. Ioan Gură-de-aur, numai că rugăciunea

amvenului și cea care se citește la potrivirea tainelor la liturghia celor mai înainte sfințite, se diferesc de cele ale liturghiei sf. Vasile și ale sf. Ioan Gură-de-aur. În rugăciunea amvenului preotul — conform timpului postului — se roagă, ca Dumnezeu să ni deie, să plinim curgerea ajunării, să păzim credința nedespărțită, să stărmăm capetele bălaunilor, să ne arătăm biruitori păcatului și să ajungem fără de osândă a ne închina și sf. învieri: iară în rugăciunea la potrivirea sfințelor se roagă, ca Domnul să ne împreune cu turma cea cuvântătoare și să ne arate moșteni ai împărăției sale. Finalul se face la liturghia celor mai înainte sfințite ca și la liturghia deplină, numai că aici se amintește sf. Grigorie cel Mare, episcopul Romei.

B. Zilele mai însemnate ale postului sau ajunării celei mari.

§ 197. Săptămâna întâia a ajunării celei mari.

Analog bisericii Testamentului vechiu, care serba ziua întâia și ultimă a oarecăror sărbători mari cu deosebită solemnitate, ține și biserica creștină-ortodoxă cu deosebită pietate și cu cea mai mare rigurozitate săptămâna întâia și cea de pe urmă a ajunării celei mari. Așa sunt rânduielile bisericii ortodoxe în săptămâna întâia a ajunării celei mari, mai lungi, mai solemne și mai pătrunzătoare și ajunarea însăși, mai riguroasă, decât în celelalte zile ale postului mare, căci în mănăstiri, după o tradițiune veche, nu se pune masa până după întâia liturghie a celor mai înainte sfințite, adică până miercuri, iară pentru cei ce pot, chiar până vineri¹⁾. Iară rânduielile bisericesti în săptămâna întâia a ajunării celei mari se prelungesc mai ales prin canonul cel mare al sf. Andrei, care se citește luniă, marția, miercuria și joia la Pavecernița cea mare a acestei săptămâni numită adeseori *methimon* μεθ' ἡμῶν cu noi, căci la această Pavecerniță, se cântă cuvintele prorocului Isaia (c. 8 v. 9): „Cu noi e Dumnezeu, înțelegeți neamuri și vă plecați, că cu noi e Dumnezeu”²⁾. Acest canon cuprinde toată istoria Testa-

¹⁾ Cf. Triodion, Neamgul, 1847, p. 64.

²⁾ С. Г. С. Дебольский. Дни Богослужения православных восточных церквей. Том II, 1882, p. 76.

mentului vechiu, și anume dela Adam până la rășnirea lui Christos, indemnând tot sufletul, să iubiască tot ce e bine și să-și urmeze după pufință, iară de rău să se feriască și pururea să năzuiască ! la Dumnezeu prin pocăință, prin lacrimi, prin mărturisirea păcatelor și prin alte fapte bune. Canonul sf. Andrei se împărțește în patru părți, citindu-se în fiecare din zilele amintite tot câte o parte. Cu acest canon se împreună și metanii, cari se fac la cântarea versului : „*Milulește-ne pe noi, Doamne...*”.

§ 198. Sâmbăta săptămânei dintâi a ajunării celei mari.

Sâmbăta săptămânei dintâi a ajunării celei mari e consacrată amintirii sfântului mare martir *Teodor Tiron* din cauză că acest martir, în săptămâna aceasta a ferit pe creștinii ortodocși de pângărirea cu sânge din jertfele idolilor. Aceasta s'a întâmplat în următorul mod : Știind adică împăratul Iulian Apostatul (361 — 363), cu ce rigoare țin creștinii ortodocși la ajunare în săptămâna cea dintâi a patruzecimii și voind să-și bată joc de ei, a poruncit eparhului cetății în secret, să stropiască în toată ziua în decursul săptămânei dintâi a patruzecimii, toate bucatele, ce se vând în oraș, cu sânge din jertfele idolilor, ca mâncându-le creștinii să se pângăriască cu ele. Eparhul a implinit porunca împăratului, însă acest plan a venit la cunoștința creștinilor, căci arătându-se sf. martir Teodor, episcopului Constantinopolei, Eudoxie, în vis și descoperindu-i uneltirile în contra creștinilor, l'a provocat să adune turma sa și să-și porunciască, să nu cumpere nimene nici un fel de bucate, ce se vând în oraș, fiind de toate pângărite cu sânge din jertfe, ci în locul acestora să mănânce pe acasă, colivă (τὸ κολυβῆρον, τὰ κολυβῆρα) sau grâu fiert cu miere. Făcând creștinii ortodocși aceasta, s'au ferit de pângărirea idolească și astfel s'a nimicit planul împăratului¹⁾. Din această cauză coliva este o mâncare specific creștinească, ce simbolizează zădărnicierea planurilor anticreștine și victoria creștinismului²⁾. — În aducere aminte de această

¹⁾ Cf. Theodoret, Hist. eccl. Lib. III, c. 15 (Migne, Pat. gr. I. LXXXII, 1112) și Nicephor. Callist., Hist. eccl. Lib. X, c. 12 (Migne Pat. gr. T. CXLVI p. 473).

²⁾ Cf. E. Popovici, Ist. bis. vol. I, p. 568.

intâmplare, face biserica, in sâmbăta dintâi a patruzecimii, amintirea sfântului mare martir Teodor Tiron, care a luat cununa martiriului in Amasea, sub împăratul Maximian in anul 306, in ziua 17 a lui Februarie, cântând in ajunul sâmbetei, adică vineri la liturghie după rugăciunea amvonului, canonul de rugăciune al sf. Teodor, compus de sf. Ioan Damascen, și punându-se la această cetire înainte și colivă, care se binecuvântă: iară sâmbăta, la toate serviciile dumnezeiești, se laudă și se preamărește sfântul.

§ 199. Duminica întâia a ajunării celei mari.

Duminica cea dintâi a patruzecimii se numește și *duminica ortodoxiei* și se serbează de biserică in mod solemn din cauza restabilirii definitive a onorării icoanelor in anul 842. Sinodul ecumenic, al șaptelea, din anul 787, sau al doilea din Nicea, făcuse adică hotărîrea, că știmtelor icoane se cuvine onorare; dară cu toate aceste lupta in contra icoanelor nu incetă cu totul, căci aproape încă 50 de ani după sinodul al șaptelea ecumenic se tulbură liniștea bisericeii prin lupta in contra icoanelor, și anume de împărații Leon Armeanul (813—820), de Mihail II (820—829) și de Teofil (829—842). Teofil nu numai opri inchinarea icoanelor, dară și facerea și păstrarea lor, persecutând pe toți călcătorii acestei porunci. Însă o boală grea aduse pe Teofil la căință și la părere de rău pentru pășirea sa in contra sf. icoane și, mărturisind el in această boală învățătura bisericeii ortodoxe despre onorarea icoanelor, răpăusă in anul 842. După Teofil urmă pe tronul imperiului bizantin fiul său minor, Mihail III, sub epitropia maicei sale Teodora. Această împărăteasă pioasă aduse la scaunul patriarhal pe Metodie Mărturisitorul, care suferise mult pentru sf. icoane, și conchemă la Constantinopole, in anul 842, un sinod, care in mod solemn recunoscu deciziunile sinodului al doilea din Nicea, poruncind tuturor creștinilor de a onora sf. icoane.

Patriarhul Metodie incunjurat de părintii acestui sinod, cu lacrimi in ochi rugă pe împărăteasa, ca să redeie bisericeii pretioasa și mântuitoarea împodobire a ei, adică sf. icoane. Împărăteasa fiind de lajă la sinod cu icoana Născătoarei de Dumnezeu, având-o la piept, o

sărută înaintea tuturor și zice: „Cel ce nu se va închina și nu va onora icoanele lui Dumnezeu și ale sfinților, să fie anatema. Numai mă rog la voi, hărbaților binecredincioși, mijlociți prin rugăciunile voastre la înduratul Dumnezeu pentru hărbaatul meu Teofil, ca Dumnezeu să-i ierte păcatul”.

Patriarhul și părinții de față ai sinodului, satisfăcând cererii împărătesei, făcură rugăciune pentru Teofil toată săptămâna întâia a marelui patruzecimi. În urmă i se arătă patriarhului în via un inger, care îi zise: „Auzitu-s-a rugăciunea ta, episcopo, căci împăratul Teofil a dobândit iertare”. Venind aceasta la cunoștința împărătesei, se bucură ea foarte mult, deci invită pe patriarh, să adune poporul în biserică cea mare, pentruca să o onoreze cu sf. icoane. Adunându-se așadară mulțime de popor în biserică, veni și împărăteasa cu fiul său și făcând litie, ieșiră cu toții cu icoane, cu cruci și cu sf. evanghelie în depărtare mare afară de oraș, apoi întorcându-se la biserică, și servind patriarhul dimpreună cu preoții, sf. liturghie se așezară de aceștia, sf. icoane în biserică la locurile sale de mai înainte. Iară după liturghie, în mod solemn se rostiră numele închinătorilor sfințelor icoane, cântându-li-se: „*Vecinică amintire*” și așisderea se rostiră și numele persecutorilor sfințelor icoane, pronunțându-se asupra lor anatema. În acest mod se restabili pentru totdeauna în biserică închinarea și onorarea cea veche a sfințelor icoane¹⁾.

Din acest timp petrece biserică în tot anul în duminică întâia a sf. patruzecimi sărbătoarea ortodoxiei, adică a dreptei credințe, înălțând și preamărind ea la rânduielile bisericesti ale acestei zile în lucrările lui Anatolie Tesalonicheanul (sec. IX), ale lui Teofan Mărturisitorul (sec. IX) și ale altora, atât însemnarea și efectele dreptei credințe, și mai ales ale onorării sf. icoane, cât și ostenele și meritele împăraților celor binecredincioși, cari în viața lor au stăruit pentru păstrarea și restabilirea dreptei credințe, și anume ale împărătesei Teodora și ale împăratului Mihail, și de altă parte defăimând ea credința cea rea a erezicilor și a adversarilor credinței celei drepte. Conform cu această însemnare a zilei se cetește la liturghie apostolul din epistola sf. apostol Paul către Ebrei 11, 24 până la sfârșit, în care se expun efectele credinței adevărate în Dumnezeu și în Mesia a dreptilor Testamentului vechiu, iară din evanghelie se cetește în această zi pericopa dela Ioan 1, 44 până la fine despre credința sf. apostol Filip și a lui Natanail, carele văzând pe Isus Christos în

¹⁾ Vezi: Sinaxarul duminicii Ortodoxiei.

zis : „Rabbi, tu ești Iul lui Dumnezeu, tu ești împăratul lui Israel”.

§ 200. Duminica a doua a ajunării celei mari.

Precum duminica dintâi a ajunării celei mari e consacrată memoriei triumfului bisericii asupra luptătorilor de icoane, așa aduce aminte duminica a doua de victoria sf. Grigorie, arhiepiscopul Tesalonicului, numit Palama, asupra lui Varlaam și Achindin, cari învățau, că lumina ce s'a arătat pe muntele Tavorului e făptură, iară nu lumină pură și fiitoare, precum o numește biserica și că darul lui Dumnezeu celui în trei persoane și lumina veacului, ce va să fie, cu care și dreptii vor străluci ca soarele, precum și toată puterea și lucrarea lui Dumnezeu aparțin de sfera celor făcute, împărțind una și aceeaș dumnezeire, în făcută și în nefăcută, și pe cei ce acea lumină dumnezeiască și toată puterea și lucrarea o țineau de nefăcută, îi numiau închinători la doi dumnezei și la mulți dumnezei. Susținând și apărând sf. Grigorie învățătura bisericii despre lumina cea pură și fiitoare și explicând el, că sub acea lumină nu înțelege un al doilea Dumnezeu, ci numai un eflux etern din Dumnezeu, ce zace în natura lui Dumnezeu, o lucrare a lui Dumnezeu, iară nu o ființă dumnezeiască și fiind el acuzat de eres la patriarhul din Constantinopole, Ioan Caleca (1333--1347), conchেমă acesta un sinod în Constantinopole la anul 1341. La acest sinod re'nfrânse sf. Grigorie rățăcirea lui Varlaam și acesta de rușine părăsi Constantinopolele și se duse în Italia. Înșă rățăcirea lui Varlaam o sămănă și o lăși învățăcelul lui, Achindin. În contra lui Achindin se mai adună în Constantinopole un sinod, la care sf. Grigorie arată și mai clar rățăcirea lui Varlaam și a lui Achindin, apărând învățătura despre dumnezeitatea luminei¹⁾.

Pentru zelul sf. Grigorie întru apărarea învățăturai bisericii ortodoxe el a fost chemat de sf. sinod și de împărat la demnitatea de arhiepiscop al Tesalonicului, păstorind biserica aceasta aproape timp de 30 de ani. Îndată după

¹⁾ Veri: Синахарул думиници а doua а ајунării мари и Г. С. Левошкинъ въ кн. Дни богослужения . . . Том II, 1882, pag. 75.

moartea sa, biserica recunoscute sfintenia vietii sale și patriarhul Constantinopolului, Filoteu, din secolul XIV (1354—1355, 1461—1375) descrie viața lui și compuse și rânduiala serviciului bisericesc în amintirea lui, care se oficiază în duminica a doua a ajunării celei mari și în care se preamărește sf. Grigorie cu cântări de laudă, numindu-se învățătorul bisericii, vestitorul dumnezeieștii lumini, lauda Tesalonicului, etc. ¹⁾.

§ 201. Duminica a treia a ajunării celei mari.

Duminica a treia a ajunării mari e consacrată închinării sf. crucei a Domnului. Cauza acestei serbări ni-o înfățișează sinaxarul acestei duminici în următorul mod: În ce chip aceia, cari au înaintea lor o cale grea și obositoare, dacă obosec de greutatea ei și află undeva un arbore rămuros și frunzos, șezând pauzează ceva, și ca și cum s'ar întări prin răpaus, își împlinesc rămășița căicii, așa și sfinții părinți au înfipt și au pus acuma, în acest timp al ajunării, întru această cale grea și obositoare, întru această curgere îndelungată, crucea cea aducătoare de viață, ca să ne deie ușurare, răsufare și întărire ulterioară. — Sau precum la venirea împăratului, i se duce înainte steagul și sceptrul, și apoi vine și el însuș vesel, căci a biruit și cu triumful său veselind și pe supușii săi: așa și domnul nostru Isus Christos, vrând să arate bucurie mare, căci a biruit moartea, și cu mărirea sa în ziua învierii sale din morți, a trimis înainte sceptrul său semnul cel împărătesc, adică crucea cea făcătoare de viață, care ne umple de bucurie, de tărie și ne dispune a primi și a lauda și pe însuș împăratul, care vine după dânsa. — Așisderea se pune în această săptămână sf. cruce spre închinare din cauza, că sf. patruzecime producând întru noi prin greutatea ajunării, părere de rău, amărăciune și slăbiciune a puterilor fizice, se aseamănă apei celei amare din Mera. Deci precum Moisi a așezat lemn în mijlocul acelei ape și a îndulcit-o: așa și biserica trecându-ne prin ajunarea cea de 40 de zile prin marea roșie spirituală și scoțându-ne din puterea lui Faraon celui nevăzut,

¹⁾ Vezi: *Tristul*, duminica a doua a sf. post.

indulcește amărăciunea acestei ajunări prin lemnul cel de viață făcător al crucii Domnului, îmbărbătându-ne prin el asemenea călătorilor prin pustie, până ce cu învierea lui ^{Christos} din morți, ne va aduce la Ierusalimul cel spiritual. — Sau, deoarece crucea este și se numește arbore din viață, și acest arbore a fost plantat în mijlocul raiului; pentru aceea și sf. părinți au așezat crucea în mijlocul sf. patruzecimi, ca să ni aducă aminte de lăcomia lui Adam și de curățirea de păcate a omului prin arborele sf. cruci, căci, mâncând din acesta, nu vor muri, ci vor învia.

La rânduielile bisericesti în această duminică se preamărește sf. cruce și efectele cele mântuitoare ale morții Domnului pe cruce. După finalul Vecemiei celei mici, preotul îmbrăcat în epitrahil și felon, tămâiază sf. cruce și zice: „*Binecuvântat e Dumnezeuul nostru...*”. Apoi: „*Sfinte Dumnezeule...*” și după „*Tatăl nostru*” ridică preotul sf. cruce cu discul pe cap, o duce la sf. masă și o pune pe anlimins în locul evangheliei, cântând în timpul acesta troparul crucii: „*Mântuiește, Doamne, poporul tău...*” „*Mărire și Acum...*” și condacul. La Utrenie pe timpul cântării doxologiei, fiind preotul îmbrăcat în toate veșmintele preotești, tămâind sf. masă și sf. cruce și luându-o aceasta dimpreună cu discul și cu acoperământul în cap, iese pe ușa despre mieznoapte, mergând înaintea lui cu două lumânări aprinse și cu tămâiarul, și pășește drept către ușele cele împărătești. Deci terminându-se doxologia și „*Sfinte Dumnezeule*” se face rânduiala închinării onoratei cruci.

Rânduiala aceasta se face așa: După „*Sfinte Dumnezeule*” zice preotul: „*Înțelepciune, Drepti*”, strana cântă de trei ori troparul: „*Mântuiește, Doamne, poporul tău...*”. Într'aceia pune preotul sf. cruce pe analogion și luând acoperământul, o tămâiază în chipul crucii în 4 părți. Apoi cântă preotul troparul: „*Cruci tale ne închinăm stăpâne...*” de trei ori și sărută preotul sf. cruce. Deci cântă acest tropar de trei ori și strana, și sărută poporul sf. cruce. Apoi cântă strana stihirile: „*Veniți credincioșilor să ne închinăm lemnului celui de viață făcător...*”. „*Astăzi stăpânul fapturei și Domnul mării pe cruce s'a pironit...*” și celelalte, iară credincioșii se închină și sărută sf. cruce.

La liturghie se cântă, în duminica a treia a ajunării mari, în loc de „*Sfinte Dumnezeule...*“ : „*Crucii tale ne închinăm stăpâne...*“ și chinonicul: „*Însemnatu-s'a peste noi lumina feței tale Doamne...*“. Apoi spre mângâierea și întărirea credincioșilor se preamăresc efectele sf. cruci și ale morții lui Christos pe ea și în zilele următoare, provocându-se creștinii la închinarea ei ¹⁾. — Închinarea sf. cruci se face în decursul săptămânei a patra până vineri, în care zi se duce crucea, după terminarea Orelor și după închinarea și sărutarea ei, în altar.

§ 202. Duminica a patra a ajunării celei mari.

În duminica a patra a ajunării mari petrece biserica în rânduielile sale, memoria sf. Ioan Scărarul, propunându-l credincioșilor ca model de ajunare și de veghiere. Sf. Ioan, născut în Siria, a viețuit în secolul VI. În vârstă de 16 ani, intră el într'o mănăstire pe muntele Sinai, devenind incurând podoba ei. Patru ani petrecu sf. Ioan în această mănăstire și după aceea se retrase într'un loc pustiu, numit Tota, nu departe de mănăstirea Sinaiului, și aici viețui sf. Ioan 40 de ani în ajunare aspră și în rugăciune. De aici se alese sf. Ioan ca egumen al mănăstirii Sinaiului. Înălțându-se sf. Ioan cu corpul pe muntele Sinaiului spre a petrece în ostenelele ajunării și ale rugăciunii, se înălță el neconținut cu spiritul cătră Dumnezeu, înfățișând fructele năzuinței sale într'o carte intitulată „*κλίμαξ τῶν παρ' ἁβραάμ*“, scara raiului“. Această carte compusă din 30 ²⁾, după alții din 33 de trepte ³⁾, corespunzătoare progresului pe calea deplinătății spirituale a creștinului, e o conducere pentru monahi, arătând în ce mod pot ei, începând cu deslăcerea

¹⁾ Аșa cântă bisneca luni, a patra săptămâni, la Utrenie: „*Să ne închinăm credincioșilor, procuratului lemn, pe care s'a înălțat locătorul tuturor. Că să înaintez dinlăuntru pe cei ce se apropie de dânsul cu trupul și cu sufletul, curățind spurcăciunea păcatelor celor ce ajună cu credință și lauda pururea pe Christos, pe unul locător de bine.* — Triodion, Neamtul, 1847, p. 161.

²⁾ Vezi: Г. С. Дебольскій, Дни богослуж. прав. као. вост. цоравн. Г. II, Edit. 7, p. 107.

³⁾ Vezi: А. Мурawjew, Briefe über den Gottesdienst der morgenl. Kirche. 1838, p. 94.

de lume să ajungă în sfârșit la liniște întru Dumnezeu, la un fel de anticipare a învierii și fericirii viitoare. Dela această carte se numește sf. Ioan, și Scărarul, și dela muntele Sinai se numește el și Sinaitul.

În canonul Utreniei acestei duminici ce se aseamănă creștinul rănit de păcate omului celui căzut în fâlhari din evanghelic, care după ce a trecut pe lângă el preotul și levitul și nevindecându-l, își ia îndurarea lui Christos, care a adus lumii mântuire.

Pentru aceea cântă biserica în duminica aceasta: „Asemănă-tu'm ai, Christoase, celui ce a căzut în mâinile fâlharilor și a rămas mai mort dela dânsii pentru bătăi. Mântuitorule: așa și eu sunt rănit de păcatele mele”. Și: „Preotul și levitul dacă m'au văzut, n'au putut cu adevărat, m'au trecut; ci însuși tu ca un îndurat acum mi-ai dat mântuire și m'ai mântuit.¹⁾”

§ 203. Joia a cincina a ajunării celei mari.

Pentru ca creștinii să nu slăbiască în ostenețele și luptele lor spirituale și să nu lipsiască în viața lor îmbunătățită citește biserica joi, în săptămâna a cincina a ajunării mari²⁾, spre indemnarea noastră canonul cel mare al sf. Andrei Criteanul († 726) și viața Mariei Egiptene, compusă de Sofronie, patriarhul Ierusalimului († 638). Căci arătându-se în canonul cel mare faptele cele bune ale oamenilor virtuoși și îndreptarea oamenilor celor păcătoși și în viața Mariei Egiptene abisul păcatului, în care căzuse această femeie și după aceea îndreptarea ei admirabilă, cei virtuoși devin prin ascultarea acestor compuneri mai viteji și mai îndrăzneți

¹⁾ Oda 1. și a 5.a canonului Triodului la Utrenia duminicii a patra a ajunării mari.

²⁾ Acuma duminica seara ne deșteaptă biserica cu indemnarea. „Si arătăm credincioșilor ostenele mari în timpul ajunării, ca să dobândim mătire mare cu îndurarea marelui Dumnezeu, mântuindu-ne de vâpăia gheenei”. Apoi tot spre indemnarea noastră ne face ea la această Vecernie luatori de seamă, că a trecut înjumătățirea ajunării, cântând: „Trecând înjumătățirea acestei sfinte înconjurări a ajunării, să ni îndreptăm călătoria către cel vântor cu bucurie, unghându-ni sufletul cu unghi delemn al faverii de bine. Ca să ne încredințăm să ne închinăm și dumnezeiescilor patimi ale lui Christos Dumnezeuul nostru și să ajungem la înfricoșata și sfânta în-viere a lui”. Stichirile Triodului la „Doamne strigat-am” duminica seara, a cincina săptămânii a ajunării.

intru lucrarea celor bune, iară cei păcătoși se îndeamnă la îndreptare și se feresc de disperare pentru mântuirea lor, văzând în exemple vii bunătatea și îndurarea cea nemărginită a lui Dumnezeu. Acest canon, care constă din 250 de tropare, și descrierea vieții Mariei Egiptene se aduseră mai întâi de Andrei Criteanul la sinodul al șaselea ecumenic (692) din Constantinopole, la care Andrei Criteanul a luat parte, fiind trimis de patriarhul din Ierusalim¹⁾. Din acest timp citește biserica ortodoxă acest canon și viața preacuvioasei Mariei Egiptene la Utrenie în joia din săptămâna a cincina a ajunării mari, iară duminica următoare serbează ea la serviciile sale dumnezeiești, prin cântări și laude memoria acestei femei preacuvioase. Așisderea isprăvește ca în această joie liturghia darurilor mai înainte sfințite și din cauza privighierii îndelungate face ea la masă deslegare după unele tipice la untdelemn și la vin, iară după altele și la fierturi.

§ 204. Sâmbăta a cincina a ajunării celei mari.

Sâmbăta a cincina săptămână a marei ajunări se cântă la Utrenie cântarea de laudă a Maicei Domnului, care se numește „Acatist” în memoria scăpării Constantinopolei de dușmanii, cari în mai multe rânduri o cuprinseseră cu mare putere. Cea dintâi năvală asupra Constantinopolei o făcură dinspre răsărit, Perșii, iară dinspre apus, Schiții, Avarii și alte popoare în anul 627 sub împăratul Eraclie. Oștile dușmane asediară cetatea din partea mării și a uscatului fiind alături de număroase, că pe un creștin veniau 10 barbari, amenințând cetatea cu peire. Atunci, îmbărbătând patriarhul Sergije poporul creștin și însuflându-i credință și încredere firmă în ajutorul lui Dumnezeu și al Maicei Domnului, luă icoana cea nefăcută de mână a Domnului nostru Isus Christos, icoana Maicei Domnului, numită *ὄδογηγία*, ducătoare de cale, făcută — după Teodor Lector — de evangelistul Luca și păstrată în biserica Vlachelor la țarmurile mării, veșmântul Maicei Domnului, crucea de viață făcătoare, umbra împrejur în procesiune pe zidurile cetății, făcând rugăciuni și cântând cu lacrimi: „Să învie Dumnezeu și să

¹⁾ Cf. Г. С. Дебольскій, I. с. р. 113.

se răpiciasă dușmanii lui și să fugă dela fața lui cei ce-l urăsc pe dănuț. Să piară cum piere lumul, cum se topesc ceara de la locului...¹⁾ Atunci ridicându-se o furtună cumplită sfărâmi toate cetățile de pe mare încoșorătășii, cari ameninșau cetatea din partea mării. Așoptu dușmanilor din partea uscatului năvăliță apoi locuitorii cetății pe unii omorându-i, pe alții alungându-i, scăpând cetatea de peirca, ce-i ameninșau. Atribuind poporul acest succes ajutorului lui Dumnezeu și al preasfintei Maicei Domnului, stete iscată neapăta în biserică și-i aduse cântare de laudă și de mulțumire. În deosebite mod scăpă Constantinopol de Agarenii sau Saraceni, în anul 670, sub împăratul Constantin Pogonatul și în fine a treia oară, tot de Saraceni, în anul 716, sub împăratul Leon Isaurul. Acest ajutor minunat al Maicei Domnului îl amintește și-l preamărește biserica prin scribure bisericavească anumită sâmbăta, săptămâna a cincina a mării patruzecimii, pentrucă scăparea cea dintâi a Constantinopolului cu ajutorul Maicei Domnului se întâmplă cam pe lângă acest timp. Rânduiala ce se face în această sâmbăta în lauda Născătoareii de Dumnezeu se numește „acafist” (ἀκαφιστικὴ) dela particula negativă ἰ și ὑπό, sed: așadară la săvârșirea acestui serviciu nu se cuvine a ședea. Acafistul e așadară lauda sau panegiricul Maicei Domnului, care constă din 25 de imne, 13 condace și 12 icoase. — Compunerea acafistului se atribuie de unii lui Cihorghie al Părtolii, diacon al bisericii celei mari din Constantinopol, în mijlocul secolului al VII²⁾, dară cu nedrept, căci acest imn își are în biserică numai numele dela acest diacon, e însă compus de episcopul lui, de patriarhul constantinopolitan Sergie (+ 638), care mai târziu a fost condamnat pentru erezie³⁾.

¹⁾ In. 67, 1—3.

²⁾ Елгу де Пелуши, митрополитскому, по справедливости принадлежать принадлежность канонической владыки Еллогатери. Въ томъ жѣтъ каноническомъ списаніи, въ владычествѣ Еллогатери писаны по случаю митрополитско-епископской войны съ Нерсисомъ и Аларикомъ. Объ томъ, крокъ покровительствія объ владычествѣ владыки владычествія владыки Аларикомъ. — Историческій обзоръ владычествія владыки владыки грекъ церкви. Ф. А. Ч. 1864. р. 223.

³⁾ Cf. Dr. Theodor Zahn'schi, *Святитель Сергіи и митрополитъ Сербскій*. Сербскій, 1905, р. 12.

Fiecare cântare se începe cu o literă progresivă din alfabetul grecesc, terminându-se condacul cu cântarea de laudă: „Alleluia”, iară icosul cu cuvintele de întâmpinare a arhanghelului: „Bucură-te mireasă, porurea fecioară”. În decursul anului se face rânduiala acafistului la începutul sau la sfârșitul altor servicii bisericești, iară sâmbăta, săptămâna a cincia a marelui ajunări, se face ea, împărțindu-se în patru stări și cefindu-se tot câte o parte după caisma întâi și a doua și după cântarea a treia și a șasea a canonului. Fiecare parte a acafistului se începe și se termină cu cântarea condacului: „Apărătoare Doamnă! cea ce ne-ai mântuit pe noi din nevoi, te laudă cu mulțămintă pentru biruință aducem, Măscătoare de Dumnezeu, noi robii tăi...”. La început se săvârșia serbarea acafistului numai în Constantinople, și anume în biserica Vlahemelor, în care s'a păstrat icoana înălțare de minuni a Maicii Domnului, numită *Παναγία*, însă în secolul IX se primi această serbare și în tipicul mănăstirii sf. Sava și al Studitelor și din acest timp trecu ea în întrebuințarea generală a bisericii ortodoxe¹⁾.

§ 205. Duminica a cincia a ajunării celei mari.

În duminica a cincia a marelui patruzecimi, biserica serbează memoria sf. Mariei Egiptene, arătând în viața ei icoana păcării de rău, a căinței și a îndreptării adevărate, precum și a îndurării și a bunătății nemărginite a lui Dumnezeu. Această femeie, care 17 ani a dus o viață desfrănată, ca nimeni altul, se căi în urmă de păcatele sale, merse în pustiul Iordanului și petrecând aici 48 de ani, aproape fără mâncare, ziua și noaptea plângându-și păcatele, dobândi însăși, prin îndurarea atotbunului Dumnezeu, liniștea dorită a sufletului.

Sf. Maria a fost născută în Egipt și viețuind în Alexandria 17 ani petrecu în desfrânare corporală, înfrânându-se nu numai însă în noroiul păcatului necurățeniei, ci și seducând multe inimi inocente și incurcându-le în lanțurile veninoase ale acestui păcat. Nemulțumindu-se cu orașul, în care petrecea o mulțime mare de oameni, căzând în noroiul păcatelor, se decise, a călători la Ierusalim dispunând cu tineri desfrănați, cari călătoriau într'acele la serbarea înălțării sf. cruci. Nu numai în timpul călătoriei, dară și în cel al petrecerii în Ierusalim

¹⁾ Cf. Г. С. Дебольскіа, І с. р. 118.

până la însăși ziua sărbătorii, nu înceta Maria a cădea tot mai adânc în stăruială și întărire și întărire ei dela aceasta se părea aproape imposibilă. În ziua înălțării sf. crucei merse Maria dimpreună cu alți creștini la biserică. Intrând ea în pronaosul bisericii, n'a putut dimpreună cu ceilalți creștini să intre și înăuntrul bisericii și să se apropie de crucea Domnului făcătoare de viață. Toți creștinii intrau în biserică fără de împiedecare; numai Maria nu putea să calce pragul bisericii, fiind oprită de oarecâte puteri suprafirească. După mai multe încercări făcute, de a intra înăuntrul bisericii, nu isbuti Maria defel. Sdrobăni de rușine și de întristare și privind ea respingerea sa din biserică cu pedepsă a lui Dumnezeu pentru păcatele sale, începu a plânge amar, a se ruga la Dumnezeu, a-și mărturisi păcatele, a promite îndreptarea vieții sale celei păcătoase și a cere cu infecare, ca să i se permită a intra în biserică, spre a săruta crucea de viață făcătoare. În acest moment zări Maria icoana Maicei Domnului, care se afla sus pe peretele pronaosului și o rază a speranței mântuitoare sclipi în inima ei cea plină de căință. Maria ceru dela ajutorul generală a tuturor oamenilor grația, ca să poată intra în biserică și a se închina crucii de viață făcătoare a Fiului ei, promițând că-și va îndrepta viața. Cu ajutorul văzut al Maicei Domnului îi și succese Marici, de a intra în biserică. Intrând ea așadară în biserică, căzu înaintea lemnului de viață făcător și-l sărută cu lacrimi în ochi. Intercându-se Maria în pronaosul bisericii, se rugă iarăși înaintea icoanei Maicei Domnului și cerând, ca să-i descopere calea pocăinței, auzi ea din depărtare cuvintele: Dacă vei trece Iordanul vei câștiga liniște. Părăsind Maria Ierusalimul, s'a dus în pustiul Iordanului, unde a petrecut 48 de ani aproape fără de mâncare, ziua și noaptea plângându-și păcatele. Aici a aflat-o în timpul sf. patruzecimi, sf. Zosima, carele în timpul acesta, urmând exemplului lui Christos, îndăpna a părăsi mănăstirea, spre a se putea mai lesne deprinde în exercițiile abstinenței și în rugăciune. Maria acum avea numai chip de corp omenesc. Uscată și arsă de soare, stoarsă de puteri și slăbită așa se infățișa ea ochilor sf. Zosima. La rugămintea lui, Maria îi descoperi viața sa cea păcătoasă și împrejurările îndreptării sale. După împărtășirea ei, Maria petrecu 17 ani în vântejul desmierdărilor vieții celei lumesti, apoi 17 ani se luptă cu poftile sale păcătoase și în fine dobândi liniștea cea dorită a spiritului, fructul ostendeilor sale celor aproape mai presus de fire. De aci se infățișează Maria ca o funtă asemenea ingerilor, înălțându-se asupra corpului și asupra lumii. Zosima a văzut-o pe ea, ridicându-se în timpul rugăciunii dela pământ și atârând în aer, trecând de două ori râul Iordanului ca pe uscat și prevăzând sfârșitul vieții sale cu un an mai înainte. Istorisind Maria lui Zosima viața sa, îi rugă să vină după un an în timpul ajunării marii cu sf. Iaină, pentruca să o împărtășească cu el. Zosima împlinind rugămintea Marici o împărtăși cu corpul și sângele lui Christos și ea rugă pe Zosima să vină la acelaș timp și la acelaș loc și în anul viitor. Însă îndată după împărtășirea cu el.

tine răpăusă Maria în ziua 1 a lui Aprilie a anului 530; deci venind Zesima în anul următor află numai moaștele ei, pe cari le înmormântă.

Sofronie, patriarhul Ierusalimului, care a viețuit la începutul secolului VII, a compus o descriere detaliată a victoriei preacuvioasei maice Maria Egipteanca, care se cetește în prezent joia din cincina săptămână a marelui ajunări¹⁾; iară duminica aceleiaș săptămâni, se oficiază la serviciile duminicești memoria acestei maice preacuvioase, înfățișându-se biserica ca medel de adevărată căință²⁾.

Tot în duminica a cincina a postului mare se amintește într'un canon deosebit, bogatul îmbuibat și săracul Lazăr și cum acesta din urmă zăcând la ușele celui bogat, aștepta o fărâmură de pâne. Prin înfățișarea acestei parabole se dă învățatură celor ce petrec în ostenelele ajunării, ca ajunând trupește, să ajune și spiritualmente, adică să deslege toate legăturile nedreptății, să rumpă incurcăturile tocmelor celor silnice, să spargă zapisul cel nedrept, flămânzilor să deie pâne, și pe săracii cei fără de case să-i aducă în casele lor³⁾.

Pentru aceea și cântă biserica în Duminica aceasta: „Nu e împărăția lui Dumnezeu mîncarea și băutura, ci dreptatea și dreapta înțelegință cu sîmțenie. Pentru aceasta nici bogatul nu vor intra întru ea, ci numai căți pun averile sale în mînilor săracilor. Acestea și prorecul David invață, zicînd: „Bărbat drept e cel ce miluiește în toate zilele, cel ce se deslătează întru Domnul și umblă în lumina lui, care nu se va poticni”. Acestea toate s'au scris spre învățătura noastră. Ca postind să facem bunătate, și așa va da nouă Domnul în locul celor pămîntești, cele cerești”⁴⁾.

§ 206. Săptămâna a șasea a ajunării celei mari.

Săptămâna a șasea a ajunării celei mari se numește săptămâna stălpărilor, dela acele stălpări, cu cari poporul ebreu a întimpinat pe Isus Christos în Ierusalim și cu cari și biserica îl întimpină în duminica, în care se amintește intrarea solemnă a lui Isus Christos în Ierusalim. — Luni,

¹⁾ Cf. Nicophori Callisti, Hist. eccl. L. XVII c. 5 (Oligot. Pat. gr. T. CXLVII. pag. 232).

²⁾ Cf. Г. С. Дебозькин, I c. p. 110.

³⁾ Cf. Triodion, Neamtul 1847, Miercuri seara între săptămîni a șasea.

⁴⁾ Stichira laudăndei din Triod în duminica a 5. a a ajunării mari.

a șasea săptămână a ajunării, începând biserica înainteser-
barea intrării lui Christos în Ierusalim cântă, spre a prepara
pe toți credincioșii pentru sărbătoarea stâlpărilor, în ziua a-
ceasta multe imne, cari se raportă la intrarea cea solemnă
a lui Isus în Ierusalim.

Așa cântă biserica : „Incepând cu dragoste a șasea săptămână
din sf. ajunare, să aducem credincioșii cântare înainteprăznuirii
stâlpărilor Domnului celui ce vine în mărire cu puterea dumneze-
zeirii în Ierusalim, ca să omoare moartea. Pentru aceea să gâtim
cu bună credință semnele biruinței, ramurile bunătăților, strigând :
Osana, făcătorului tuturor” ¹⁾). Și : „Incepând a șasea săptămână
a ajunării, să aducem cântare mai înainte de prăznuirea stâlpărilor
lui Christos celui ce vine pentru noi, să șadă pe mânzul asinei,
ca să supună Tatălui dobitocia păgânilor ca un împărat. Deci să-i
gâtim lui toți ramuri de bunătăți, ca să vedem și învierea lui,
bucurându-ne” ²⁾).

Miercuri, în această săptămână, se amintește în
cântările bisericești, moartea și inmormântarea lui Lazăr, a-
micul lui Christos.

Terminându-se vineri, în această săptămână, ajunarea patruze-
cimii cântă biserica la Vecernie : „Săvârșind patruzeci de zile cele
de suflet folositoare, cerem să vedem și sfânta săptămână a patimei
tale iubitorule de oameni. Ca să laudăm întru dânsa măririle tale
și nespūsă rânduiala ta cea pentru noi, cântând cu un cuget :
Doamne mărire ție” ³⁾). — De sâmbătă în această săptămână până
la învierea Domnului petrece biserica în rânduicelile sale bisericești
toate acele întâmplări, cari au premers patimelor și morții lui Christos
precum și aceste patimi și întâmplări însăși.

Sâmbăta, a șasea săptămână a ajunării celei mari,
amintește biserica acea mare minune, care a săvârșit-o Isus
Christos înainte de patimele sale, înviind în Vifania pe
Lazăr cel mort de patru zile. Această minune, adevărată în-
vierea lui Lazăr aprinse pe cărturarii și mai marii Iudeilor
la o mânie așa de cumplită, că făcură sfat, numaidecât să
omoare nu numai pe Christos, dară și pe Lazăr, căci mulți
Iudei văzându-l, credeau în Isus ⁴⁾). Lazăr însă auzind de

¹⁾ Stihira la „Doamne strigat-am” duminică seara a 5. săptămâna a
ajunării.

²⁾ Sedelna după a treia stihologie în luna stâlpărilor la Utrenie.

³⁾ Stihira la stihovna Utreniei și la „Doamne strigat-am” vineri a șasea
săptămână a stâlpărilor.

⁴⁾ Ioan 12, 10.

aceasta, s'a depărtat la insula Cipru, unde mai târziu se așază de apostoli ca episcop, răpăusând acolo 30 de ani după învierea sa. În secolul IX transportă împăratul Leon Filosoful osemintele dreptului Lazăr din Cipru la Constantinopole, compunând nu numai el, dară și imnografii din secolile anterioare, precum sf. Andrei Criticanul, sf. Cosma al Maiumei, sf. Ioan Damascen și alți, felurite cântări, cari și în ziua de astăzi se cântă la serviciile bisericesti sâmbăta, a șasea săptămână a ajunării celei mari.

Biserica ortodoxă, după terminarea ajunării patruzecimii, începe ajunarea și serviciile dumnezeiești relative la patimele și moartea lui Isus Christos cu amintirea învierii lui Lazăr, pentru că această înviere a fost începutul și motivul principal a tulburării Iudeilor în contra lui Isus Christos pentru care și făceau Iudeii stat, ca să-l omoare, aceea ce se întâmplă a șasea zi după învierea lui Lazăr. Iară serviciile dumnezeiești se săvârșesc în ziua aceasta ca și duminică¹⁾.

Duminica ce urmează după sâmbăta lui Lazăr, sau duminica a șasea a ajunării celei mari, e una din cele douăsprezece sărbători mari domnești, căci în această duminică se face amintire de timpul cel de pe urmă al mării pământiești a lui Christos, de intrarea solemnă, triumfătoare a lui Christos în Ierusalim. Mulți din poporul adunat în Ierusalim din cauza sărbătorii paștelor, ieșiră întru întâmpinarea lui Isus și spre a arăta bucuria și pietatea lor cea mare, țineau în mâni, mic și mare, stâlpi de finic, îi așterneau veșminte pe cale și-i strigau Osanna! bine este curvântat, cel ce vine întru numele Domnului, împăratul lui Israel. Spre a ni întâșișa așadară, această întâmplare mântă din viața lui Isus Christos pe pământ, a introdus biserica sărbătoarea stâlpărilor²⁾.

¹⁾ Și anume la Litanie se cântă: „Dumnezeu e Domnul.....”, după a doua cântare se cântă troparele învierii: „Bine ești cuvântul Domnului.....” și „Șarhorul ingeresc.....”; înaintea canonului se cântă stihira învierii: „Învierea lui Christos văzând.....” și înainte de doxologia cea mare se cântă: „Prea binecuvântat păcă ești, Născătoare de Dumnezeu.....”.

²⁾ Cântând în ziua aceasta următoarele: „Veniți astăzi noi noi Israelul cel nou, biserica cea din păgâni, să stăgam cu prorocul Zaharie: Bucurați-te toate țări Șarhorului, veselește-te țara Ierusalimului, că iată împăratul vine la tine; după care și stăgam cu prorocul Zaharie: „Bucurați-vă, țară Ierusalim, că iată mântuitor, blând și călare pe mână de asin. Prăznuiește, ca și princi stăgam.”

La Utrenie binecuvântează preotul în duminica stâlpărilor după citirea evangheliei și anume nemijlocit după psalmul 50 ramurile de arbori, cefind rugăciunea: „Doamne Dumnezeu nostru, ceta ce șezi pe Heruvimi . . .” im-părfindu-le poporului la sărutarea evangheliei. Despre sinerea în mâni a ramurilor de finic în biserică la Utrenie, vor-bește sf. Ioan Chrisostom în omilia sa asupra psalmu-lui 145¹⁾ și Ciril al Alexandriei în cuvântarea sa pentru duminica stâlpărilor²⁾. Ramurile de finic sau stâlpări de arbori, cari la sărbătoarea stâlpărilor, în timpul Utreniei, le-țin credincioșii în mâni, înseamnă învingerea lui Isus Christos asupra morții și învierea lui din morți, precum se vede din însăș rugăciunea binecuvântării și din alte cântări biseri-cești ale acestei sărbători³⁾. Dară stâlpări de arbori nu înseamnă numai biruința lui Isus asupra morții, ci dim-preună cu Isus și cea a credincioșilor lui, indemnându-i totodată la luptă în contra ispitelor trupului și ale lumii. În fine înseamnă stâlpări de arbori, ce le-țin creștinii în du-minica aceasta în mâni, și faptele cele bune, cu cari suntem datori a ne arăta înaintea lui Dumnezeu, dacă voim dim-preună cu Isus să intrăm în Ierusalimul cel ceresc⁴⁾. Pentru aceea în cântările bisericești relative la această sărbătoare se numesc aceste ramuri, ramurile bunătăților, ramurile facerii de bine, stâlpări curăției, stâlpări dreptății ș. m. d.⁵⁾.

Cosma al Maiumei a compus la această sărbătoare un canon din cele mai sublime, cari se cântă la Utrenie începându-se cu imnul: „*Arătatu-s'au ale adâncului izvoare . . .*”.

în mâni ținând, lauda: Osanna celui întru Înălțime, bine e cuvântat cel ce vine, împăratul lui Israel. — Stihira după „Doamne strigat-am . . .”. La Vecernia cea mare în sămbăta stâlpărilor.

¹⁾ Ioannis Chrysostomi Hom. in Ps. CXLV (Migne, Patr. gr. T. LV p. 520).

²⁾ Cyrilli Alexandrini Hom. XIII in sanctum festum Palmarum la Migne, Patr. gr. T. LXXVII p. 1049.

³⁾ Veni: Troparul sărbătorii: „Învierea cea deobște mai înainte de palma ta încredințându-șe . . .” cf. în privința aceasta și Augustini In Ioannis Evangelium Tractatus 51 cap. 12 la Migne, Patr. lat. T. XXXV p. 1764.

⁴⁾ Veni: Sedelna după a treia stihologie în luna stâlpărilor, la Utrenie.

⁵⁾ Veni: Stihira la „Doamne strigat-am” la Vecernie; sedelna după a treia stihologie și troparul la cântarea a 9 a înodicei în luna stâlpărilor.

La liturghie se citește, în duminica stălpărilor, antifeanele din psalmii 114, 115 și 116 și după celirea singuritelor stihuri ale psalmului 114 se cântă tot versul: „*Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu Mântuitorule, mântuiește-ne pe noi*” cu *Mărire* și *Acum*; după celirea unor stihuri ale psalmului 116 se cântă tot treptatul sărbătorii: „*Invierea cea deobște mai namte de patima ta incredințându-ș, pe Lazăr l'ai sculat din morți Christoase Dumnezeule. Pentru aceasta și noi ca pruncii semnele biruinței purtând, strigăm tic biruitorului morții: Osanna celui dintre înălțime...*”. La chinonic se cântă versul: „*Bine este cuvântat, cel ce vine întru numele Domnului. Dumnezeu e Domnul și s'a arătat nouă*”.

§ 207. Cele dintâi trei zile ale săptămânei patimelor.

Săptămâna dela duminica stălpărilor până la duminica invierii se numește săptămâna mare sau săptămâna patimelor, pentru că în această săptămână serbează biserica memoria patimelor și a morții Domnului nostru Ișus Christos.

Sf. Ioan Chrisostom zice: „Această săptămână se numește mare nu pentru că zilele ei ar fi mai lungi sau că ale ar fi mai multe la număr, ci pentru că în zilele acestea a săvârșit Domnul nostru fapte mari. În această săptămână mare s'a risipit împărăția cea îndelungată a diavolului, s'a nimicit moartea s'au supus armele ei cele puternice, s'a biruit păcatul, s'a luat blăstămul, ni s'a deschis raiul. Oamenii s'au împreunat cu ingerii, s'a ridicat perețele cel de mijloc, s'a depărtat îngrăditura ce ne despărțește de Dumnezeu și Dumnezeul păcii a împreunat cele cerești cu cele pământești. Iată de ce se numește această săptămână săptămâna mare¹⁾.”

Serviciile dumnezeiești ale săptămânii patimelor, ni reprezintă prin cuprinsul rugăciunilor și al cântărilor, patimele lui Christos, mărturisind fiecare zi despre aceste patimi.

Acuma seara, în duminica stălpărilor, cântă biserica: „Dela stălpările de linie și dela ramuri, ca dela un dumnezeiesc praznic, trecând la alt praznic dumnezeiesc, la cinstitele patimi ale lui Christos, la taina cea de mântuire să alergăm credincioșii și să-l vedem pe dânsul, suferind patima de bună voie pentru noi și mulțumindu-și lui, să-i cântăm cântare cuvioasă, strigând: Izverule al îndurării și la manul mântuirii, Doamne mărire tic²⁾.”

¹⁾ Ioannis Chrysostomi in cap. X. et XI. Genes. Hom. 30 la Migne, Pat. gr. T. LIII. p. 273.

²⁾ Stihura la stihovna Vecerniei în duminica stălpărilor. — Fiind înălțate zile ce se serbează în aceste zile de natură așa de înaltă, se înălțasea și înălțarea noastră prin extenșia ei, deoarece acolo, unde e cu puțină se îmbracă princi la servicii dumnezeiești ale acestor zile sau mai vădit de săptămânii întregi a patimelor în vestiminte moherate. Cf. Г. С. Дедовская. I. c. p. 122.

În cele trei zile dintâi ale săptămânei patimelor se săvârșesc aceleași servicii dumnezeiești ce se săvârșesc în zilele corespunzătoare ale patruzecimii, modificându-se numai cântările conform ideii serbării și adăugându-se unele lecțiuni ce lipsesc în zilele patruzecimii. La utrenie se cântă de trei ori troparul: „*Iată mirele vine în miezul nopții și fericită e sluga, pe care o va afla privighind, iară nevrednic e iarăș, pe care-l va afla lenivindu-se...*”. Apoi se citește evanghelia și după psalmul 50 se citește rugăciunea: „*Mântuiește Dumnezeuule poporul tău...*”. Finalul Utreniei și al celorlalte servicii dumnezeiești se face în aceste zile, începând cu cuvintele: „*Cel ce vine la patimă de bună voie, Christos adevăratul Dumnezeuul nostru...*”.

La Ore se citește în cele dintâi trei zile ale săptămânei patimelor toată psaltirea, punându-ni-se în acest mod, în vedere, profețiile cele mai însemnate relative la Mântuitorul, cari se cuprind în psaltire și a căror împlinire faptică ni reprezintă săptămâna patimelor. Apoi de aici înainte, nu se citește psaltirea până la duminica Tomei, făcând loc întâmplărilor ce se istorisesc în evanghelie. Tot la Ore, se citește în cele dintâi trei zile ale săptămânei patimelor, în mijlocul bisericei, și cele 4 evanghelii, și anume luni se citește evanghelia lui Matei și jumătate a lui Marcu, marți se citește cealaltă jumătate a evangheliei lui Marcu și două treimi din evanghelia lui Luca, și miercuri se citește restul din evanghelia lui Luca și cea a lui Ioan până la cap. 13 vers. 31: „*Acuma s'a precămărit Fiul omenesc...*”. Iară evangheliile se cetesc, ca să se pună în vederea credincioșilor nu numai patimele, dară și toată viața lui Christos, din care se pot ei convinge, că Christos a suferit moartea nu din oarecare vină, ci de bună voie numai pentru mântuirea noastră, și că învățătura și faptele lui Christos, ce le vestesc evangheliile au fost numai spre binele și folosul oamenilor. Mai departe se face în aceste trei zile liturgia celor mai înainte sfințite, la care se citește evanghelia. Luni și marți se face Pavecernița cea mare cu metanii, iară miercuri, Pavecernița cea mică fără metanii. În fine înfășișează fiecare din aceste trei zile câte o întâmplare din zilele cele din urmă ale vieții celei pământești a lui Isus Christos

și în cea dintâi se înfașează și un prototip caracteristic al lui Isus Christos din Testamentul cel vechiu.

Așadară în Lunia cea mare, se parece mai întâi *memoria fericitului Iosif* celui prea frumos, fiul cel mai mic al patriarhului Iacob, care a fost prototip al Mântuitorului nostru Isus Christos. Căci precum pe Iosif au fost pus pizmă frații lui pentru oarecare visuri, și mai întâi l'au ascuns într'o groapă, apoi l'au vândut Ismailtenilor cu 20 de arginți și aceștia iarăș l'au vândut lui Putifar, mai marele famenilor lui Faraon împăratul Egiptului, unde pentru că n'a voit să facă fărădelege cu femeia lui Putifar a fost legat și băgat în închisoare întunecoasă și după aceea, scoțându-se din închisoare, a fost pus domn a toată țara Egiptului, cunoscându-se din pricina foametei ce a urmat cu frații săi, dându-li pâne : așa și Christos a pătimit pizmuire dela Iudeii cei de un neam, și s'a vândut de învățacelul său cu treizeci de arginți și s'a pus în groapă, adecă în mormânt, și ieșind din acesta ca un un puternic, împărătește peste Egipt, adecă peste păcat și peste toată lumea și ne-a răscumpărat cu îndurare și ne nutrește cu pânea cea cerească, adecă cu trupul său cel purtător de viață. — Așisderea se petrece în Lunia cea mare, *memoria smochinului celui uscat*. Baza acestei serbări e istoria evanghelistului Matei (21, 17—22) și a lui Marcu (11, 19—26), în urma căreia, flămânzind Isus a doua zi după intrarea sa solemnă în Ierusalim și văzând lângă cale un smochin, a venit la el și neaflând într'insul fructe, ci numai frunze, i-a zis : „*Niciodată, din tine să nu se facă fruct în veci*” și îndată s'a uscat smochinul. Iară smochinul înseamnă aici sufletul lipsit de fructul sufletesc, pe care Christos după această viață îl va usca cu blăstăm și va trimite în focul cel de veci.

În Marția cea mare se face amintire despre asemănarea împărăției cerului cu zece fete, cari luându-și candelile sale au ieșit într'u înfimpinarea mirelui ¹⁾. Prin această asemănare propusă de Isus două zile înainte de serbarea paștelor, ne învață biserica, că nefiind cunoscută ziua și ora sfârșitului nostru, deapururea să privighem și să fim gata spre înfimpinarea mirelui celui adevărat prin fapte bune.

¹⁾ Mat. 25. 1—13.

În Miercuria cea mare se face amintirea femeii celei păcătoase, care două zile înainte de paști, fiind Isus în Vithania în casa fariseului Simon Leprosul și sezând la cină, a venit la el și stând la picioarele lui și plângând a început cu lacrimi a spăla picioarele lui și le ștergea cu părul capului său și sărută picioarele lui și le ungea cu mir, cătră care apoi a zis Isus : „*Iartă-ți-se păcatele tale*“, iară văzând învățăceii lui, ziceau : „*Pentruce această daună, că se putea vinde acest mir cu mult preț și să se deie săracilor. Deci li-a răspuns lor : „Ce faceți supărare femeiei, că bun lucru a făcut cu mine, că pe săraci pururea îi aveți cu voi, iară pe mine nu mă aveți pururea. Că văzând ea mirul acesta pe trupul meu, l'a făcut spre înmormântarea mea . . .”*¹⁾”. Înfrățindu-ni biserica în această femeie îndurarea cea mare a lui Dumnezeu cătră păcătoșii, cari se căiesc de păcatele lor, ne îndeamnă pe noi la căință adevărată și condamnă iubirea de argint a lui Iuda, care cu 30 de arginți a vândut pe Isus.

În această zi înceleză în biserică metaniile și anume la liturghia celor mai înainte slințite după cântarea : „*Să se îndrepteze rugăciunea mea . . .*”. După Ore și după fericiri se cetește rugăciunea Parvocermitii : „*Stăpâne mult îndurate Doamne . . .*” și aceasta așisderea înceleză în ziua aceasta. În fine, Mezonoptica nu se cetește, dela Miercuria cea mare, până la duminica Tomei.

§ 208. Joia cea mare.

În Joia cea mare serbează biserica memoria cinei celei de taină, la care a așezat Christos sacrificiul Testamentului nou, st. euharistie, apoi comemorează biserica în ziua aceasta spălarea picioarelor, rugăciunea lui Christos în grădina Gethsimani și vinderea lui Christos de Iuda. Serviciile dumnezeiești ale acestei zile corespund pe deplin întâmplărilor celor mari ale ei. La Utrenie cântă strana, după cei șase psalmi și după Alleluia, de trei ori troparul : „*Când mării ucenici la spălarea cinei s'au luminat, atunci Iuda cel rău credincios, cu iubirea de argint bolnavindu-se s'a întunecat, și judecătorilor celor fărădelege pe tine ju-*

¹⁾ Luca 7, 36—40 și Mat. 26, 6—16.

decătorul cel drept, te-a dat...". Apoi se cetește la Utrenie, evanghelia dela Luca (22, 1—40) în care se istorisește, că apropiindu-se paștele, arhierii și cărturarii căutau, cum să omoare pe Isus, că se lemeau de popor. Apoi se istorisește de vînderea lui Isus prin Iuda Iscarioteanul, de instituțiunea sf. euharistii, de descoperirea acelei vînderi prin Isus, de cearta apostolilor, care din ei s'ar părea a fi mai mare, de prezicerea lui Isus, că Petru se va lepăda de El, de prezicerea lui Isus, că El se va socoti cu cei fărădelege, amintindu-se în urmă de plecarea lui Isus și a apostolilor la muntele maslinilor. După evanghelia Utreniei se cetește psalmul 50, iară după psalm nu se cetește ectenia: „*Mănuiește Dumnezeuule poporul tău...*”, ci îndată se începe canonul compus de sf. Cosma, episcopul Maiumei, și Utrenia se termină așa, ca Utrenia cea de toate zilele. Cu Utrenia se împreună Ora întâia, la care se cetește parimia din cartea profetului Ieremie ¹⁾, care prezice răutatea Iudeilor și îndelungrăbdarea și suferințele lui Mesia. Cina cea de taină a Domnului însăș, o reprezintă sf. liturghie a sf. Vasile cel Mare, care se serbează în ziua aceasta împreună cu Vecernia, căci timpul de seară corespunde timpului, în care Isus Christos, dimpreună cu sf. apostoli, a mîncat cina și așadar a așezat sf. euharistie. La Vecernie se cetește trei parimii corespunzătoare, dela Eșire ²⁾, dela Iob ³⁾ și dela Isaia ⁴⁾.

Acuma se prepară la proscomidie afară de agnețul pentru sf. liturghie începută, și agnețul din care se scot pîrticelele pentru împărțășirea celor bolnavi în decursul anului, în următorul mod: Luând preotul două prostoare, începe proscomidia după regulă, iară după ce va scoate agnețul cel dintâi și-l va junghia, și-l va împunge, să lăte și al doile și să zică peste dânsul cuvintele proscomidiei toate ca și peste cel dintâi, junghiindu-l, împungându-l și punându-l dimpreună cu cel dintâi pe sf. disc, să continue cele ale proscomidiei până la sfârșit. Iară când va sosi tim-

¹⁾ Ierem. 11, 18—12, 15.

²⁾ Eșire 19, 10—20.

³⁾ Iob 38, 1—23 și 42, 1—5.

⁴⁾ Isaia 50, 4—11.

pul sfințirii agnetelor la sf. liturghie, având a sfinți amândouă agnetele să zică: „*Fă pâinea aceasta...*” iară mi „*pânile aceste*” și când va face înălțarea agnetelor să le înalțe amândouă, zicând: „*Sfintele sfinților*”. Deci se sfarmă agnetul cel dintâi și punând o parte în sf. potir, să toarne în acesta apă caldă, după regulă. Iară agnetul al doile să-l întoarcă în sus cu partea tăiată și ținând de desubtul lui buretele să-l adape cu sf. sânge al Domnului, turnând cu lingunița în mijlocul lui câte puțin sânge, cât va fi de lipsă, adică cât se va uda sf. agnet pretulindene, și apoi să pună sf. agnet în cutia chivotului. La această lucrare să bașce preotul foarte în seamă, ca să nu cadă din sf. agnet vreo pârțică și așisderea ca nu cumva să se toarne prea mult sânge și să curgă din sf. agnet, căci această eventualitate s'ar socoti de nebăgare de seamă și de păcat. Deci, din Joia cea mare, să se conserve sf. agnet în cutia chivotului, în care să se pună hârtie curată, până marți dimineața în săptămâna luminată.

Apostolul ce se cetește la liturghie (I. Cor. 11, 23—32) expune așezarea sf. euharistii și admoniază, ca cu demnitate să pășim la primirea ei, iară evanghelia (Mat. 26, 1—21, Ioan 13, 3—18, Mat. 26, 21—40, Luca 22, 43—46 și Mat. 26, 41—75 și 27, 1—3) ni înfățișează împrejurările premergătoare cinei celei de taină a lui Isus Christos, cina cea de taină însăși, prezicerea lepădării lui Petru de Christos, trecerea lui Christos în grădina Gethsimani, rugăciunea lui în această grădină, vinderea lui Christos de Iuda Iscarioteanul, prinderea și judecarea la moarte a lui Isus Christos și împrejurările împreunate cu aceasta. — La liturghie se cântă în această zi în loc de cântarea heruvimică, în loc de chinonic și de cântarea: „*Să se umple gurile noastre...*” cântarea: „*Cinei tale celei de taină astăzi Fiul lui Dumnezeu părtaş mă primește...*”. Iară această cântare se cântă deaceia, căci ea cu deosebire e conformă timpului, amintind cina Domnului și preparându-ne la împărțire demnă cu sf. euharistie. După rugăciunea amvonului se face, în unele biserici, spălarea picioarelor, după un ritual anumit. Finalul liturghiei se începe cu cuvintele: „*Cela ce pentru covârșitoarea hunătate a arătat umilinta*”

ca cale mai bună, spălând picioarele ucenicilor și umbrindu-se pentru noi până și la cruce și la îngropare. *Christos adevăratul Dumnezeuul nostru...*"

În ziua aceasta se citește Pavecernița cea mică împreună cu triodicul compus de sf. Andrei Criteanul.

Joi seara, pe la ora a opta, se începe rânduiala sfintelor și mântuitoarelor patimi ale Domnului nostru Isus Christos, adică Utrenia Vinerii celei mari, care în cântările și în lecțiunile sale, ni reprezintă patimele și moartea Domnului nostru Isus Christos. Această rânduială se săvârșește joi noaptea, pentru că în acest timp, prinzându-se Domnul nostru Isus Christos pe muntele maslinilor, s'au început patimele lui pentru mântuirea oamenilor. La această Utrenie, se citesc 12 evanghelii, cari se numesc ale patimilor, căci în ele se înfățișează toate patimele lui Christos dela convorbirea lui cu învățăceii la cina cea de pe urmă până la sigilarea mormântului și așezarea pazei la mormânt.

Începutul acestei Utrenii se face ca și la cea de rând. După ce s'au psalmit, după ectenia cea mare și Alleluia se cântă de trei ori, treparul: „Când mărișii ucenici la spălarea cmei...” și apoi se citește prima evangheliie ¹⁾, cântându-se după aceea — în locul caismei — 15 antifoane. Tot după 3 antifoane, se citește evanghelia, adică după antifonul al 3, evanghelia a doua ²⁾, după antifonul al 6, evanghelia a treia ³⁾, după antifonul al 9, evanghelia a patra ⁴⁾, după antifonul al 12, evanghelia a cincia ⁵⁾ și după antifonul al 15, evanghelia a șasea ⁶⁾. În antifoane se defaimă mai ales, trădarea din partea lui Iuda, care, nevoind să înțeleagă îndurarea și iubirea de oameni a Învățătorului și Domnului său, l'a trădat pe el, și se mustră conducătorii Iudeilor și poporul însuș pentru uciderea lui Christos.

După a șasea evangheliie, se citesc fericirile împreună cu stihiri, ale căror cuprins sunt împrejurările patimilor Mântuitorului. Apoi se citește evanghelia a șaptea ⁷⁾, după care urmează psalmul 50 și neînflăcăți după acesta se citește evanghelia a opta ⁸⁾. După medicul

¹⁾ Ioan 13, 31—18, 1.

²⁾ Ioan 18, 1—28.

³⁾ Mat. 26, 57—75.

⁴⁾ Ioan 18, 28—19, 16.

⁵⁾ Mat. 27, 3—32.

⁶⁾ Marc. 15, 16—32.

⁷⁾ Mat. 27, 34—54.

⁸⁾ Luca 23, 32—49.

lui Cosma, episcopul din Matuma, și *luminându* se citește evanghelia a noua¹⁾, apoi se cântă *laudele* împreună cu stihirile lor, foarte pătrunzătoare²⁾. După stihirile laudelor, se citește evanghelia a zecea³⁾. Apoi se cântă *doxologia cea mare* și zicându-se ectenia: „Să plinim rugăciunile noastre cele de dimineață Domnului...” se citește evanghelia a unsprezecea⁴⁾. Deci se cântă stihovna cu stihirile ei și după aceasta se citește evanghelia a douăsprezecea⁵⁾. Înaintea cetirii fiecărei evanghelii și după cetirea ei se cântă în loc de „*Mărire ție, Doamne, mărire ție*”: „*Mărire îndelung răbdării tale Doamne, mărire ție*”. Începutul fiecărei evanghelii se vestește, trăgându-se toate clopotele, spre a înfățișa însemnătatea patimelor lui Christos, biruitorul morții și al iadului. După evanghelia a douăsprezecea, cu care se încheie șirul evangheliilor patimelor, se citește: „*Bine e a ne mărturisi Domnului...*”, „*Sfinte Dumnezeule...*”, „*Tatăl nostru*” și apoi se cântă troparul: „*Răscumpăratu-ne-ai pe noi din blăstămul legii cu scump sângele tău...*”. Apoi se face ectenia și finalul, care începe cu cuvintele: „*Cela ce scupiri și batâi și loviri și cruce și moarte ai răbdat pentru mântuirea lumii, Christos adevăratul Dumnezeul nostru...*”.

§ 209. Vineria cea mare.

Vineria cea mare e ziua răslignirii și a înmormântării lui Christos, și pentru aceea e această zi, ziua întristării celei mai mari. După ce Utrenia s'a făcut acuma joi noaptea, se continuă pe lângă ora a 8 din zi, Orele așa numite împărătești, a căror rânduială e compusă de Ciril, arhiepiscopul Alexandriei, și îndeplinită de Sofronie, patriarhul Ierusalimului⁶⁾, și cari constau din lecțiuni și cântări, ce se raportă la patimele și moartea lui Isus Christos.

La Ora întâia, se citește mai întâi, psalmul 5, acelaș ce se citește de rând la această Oră, apoi se citește psalmul 2, în care prezvestește psalmistul, că inzădar stau în contra Domnului împărații

¹⁾ Ioan 19, 25—37.

²⁾ Așa sună b. o. stihira l a laudelor: „Două lucruri a făcut hul meu cel întâi născut Israel. Pe mine izvorul apei vieții m'a părăsit și șira aripilor lăntăni adevărată; pe mine m'a răstignit pe lemn, iară pe Barabba l'a cerul și l'a slobozit. Spăimântatu-s'a cerul de aceasta și soarele și-a ascuns razele; iară tu, Israele, nu te-ai rușinat, ci morți m'ai dat. Iartă-li lor păcate sfinte, că nu știu ce au făcut”.

³⁾ Marc. 15, 43—47.

⁴⁾ Ioan 19, 35—42.

⁵⁾ Mat. 27, 62—66.

⁶⁾ Cf. Исторический обзор пѣснопѣвевъ и пѣснопѣвѣн греч. перази Ф. А. Ч. 1864, p. 184 și 230.

pământului, căci el e pus împărat peste Sion, muntele cel sfânt și lui Dumnezeu și lui se cuvine să se închine toți, cari vorcă să se mântuiască, și în fine se citește psalmul 21, în care Christos, care e înjurat de dușmani, se roagă la Părintele cereș, ca să-i dea întru ajutor și să-l sprijinească. În parimia ce se citește în ziua aceea vorbește profetul Zaharie¹⁾ de predarea lui Christos la patimi și la moarte pentru prețul de 30 de arginți, iară apostolul Paul²⁾ prezintă rește puterea cea mântuitoare a crucii și evanghelistul Matei³⁾ învâșteșe despre darea lui Christos în judecată, despre patimile și moartea lui.

În psalmul 34, care se citește la Ora a treia, Mântuitorul cere, ca Dumnezeu să-i judece pe cei cari fac strâmbătate, în psalmul 108 arată nedreptatea dușmanilor săi și pedeapsa lor, iară psalmul 50 se citește și la ora a treia de rând. Parimia Orei a treia, din cartea profetului Ișia⁴⁾ prezice suferințele lui Mesia, apostolul Paul⁵⁾ vestește, că Christos a murit pentru noi cei neputincioși, iară evanghelistul Marcu⁶⁾ istorisește despre patimile și răstignirea lui Christos.

La Ora a șasea, se citește mai întâi psalmul 53, în care se roagă psalmistul ca Dumnezeu să-l mântuiască și să-l judece întru puterea lui, apoi se citește psalmul 139, în care se roagă psalmistul, ca Dumnezeu să-l scoată dela emul viclean și în fine se citește psalmul 90, care expune siguranța omului celui ce locuiește, adică viețuiește întru ajutorul celui Preainalt. În parimia profetului Ișia⁷⁾ se înfășeșază înșosirea Mântuitorului, care n'are chip nici mărire... al cărui chip e stricat mai mult decât al tuturor fidor omeneș; în apostol⁸⁾ se vestește sfinșirea și răscumpărarea noastră prin Christos și în fine în evangheliu⁹⁾ se istorisește răstignirea lui Christos în mijlocul a doi tâlhari.

La Ora a noua se citește psalmul 68, în care spune Christos prin gura psalmistului, că suferințele lui le-a purtat din zel pentru mărirea lui Dumnezeu, apoi se citește psalmul 69, în care cere psalmistul pentru sine și pentru cei drești ajutorul lui Dumnezeu, iară pentru cei răi cere rușinare și înfruntare și în fine se citește psalmul 83, în care prezice psalmistul, că lui Christos se vor închina toate neamurile pământului. Parimia din Ieremie¹⁰⁾ ce se citește la această

¹⁾ Zahar. 11, 10-13 și 14, 8-10.

²⁾ Galat. 6, 14-18.

³⁾ Mat. 27, 1-50.

⁴⁾ Ișia 8, 4-11.

⁵⁾ Rom. 5, 6-19.

⁶⁾ Marc. 15, 1-14.

⁷⁾ Ișia 52, 13-54.

⁸⁾ Ebrei 2, 11-18.

⁹⁾ Luca 23, 32-49.

¹⁰⁾ Ierem. 11, 18-12, 5.

Ora expune răutatea Iudeilor și suferințele lui Mesia, în ^{apostol} se expune înțelegerea cărei întru cele sfinte prin sângele lui Christos ^{și} în fine în evanghelie ²⁾ se istorisește cele de pe urmă suferință moartea lui Christos.

St. Liturghie nu se oficiază în Vineria cea mare, căci fiind liturghia amintirea și înfățișarea sacrificiului celui crunt al lui Christos pe cruce și punându-se în Vineria cea mare în vedere pe însuși Christos sacrificiul cel crunt pe cruce, se întrelasă în ziua aceasta sacrificiul cel necrut; ba în ziua aceasta nu se face nici liturghia celor mai înainte sfintele probabil pentruca spiritul credincioșilor în biserică prin nimică, nici chiar prin acest serviciu dumnezeiesc, să nu fie abătut dela meditația cea salutară asupra patimelor și morții Mântuitorului.

Pela ora a zecea din zi, sau pela orele 4 după amiază, se săvârșește în biserică Vecernia, care, în rânduiala sa, înfățișează moartea lui Christos cea implinită acum pentru mântuirea lumii precum și luarea trupului lui Christos de pe cruce și punerea lui în mormânt. Urmând moartea lui Christos la ora a 9 din zi, care după calculul nostru corespunde orei a 3 după amiază, și făcându-se puțin după aceea și înmormântarea Mântuitorului: se începe și Vecernia la ora a 4 după amiază, și astfel pășește biserică spre finea Vecerniei la înmormântarea Domnului aproape într'un timp cu Iosif din Arimathia și cu Nicodim.

Vecernia însăși, la care se face punerea acului pe mormânt, se săvârșește ca și cea de rând, numai că în unele imne se exprimă ideea serbării, raportându-se cuprinsurilor la moartea lui Christos și punerea trupului lui în mormânt.

La „Doamne strigat-am” cântă biserică stihira: „Toată făptura s'a schimbat de frică, văzându-te pe tine Christose răstignit pe cruce. Soarele s'a întunecat și temelile pământului s'au cutremurat. Toate au pățimit împreună cu tine, cel ce ai făcut toate. Cel ce ai răbdat pentru noi de voie, Doamne, mărire tie”. După ieșirea cu evanghelia se citesc 3 parimitii ³⁾ și apoi apostolul ⁴⁾ despre cuvântul

²⁾ Ebr. 10, 19-32.

³⁾ Ioan 18, 29-40, 1-37.

⁴⁾ Ebr. 33, 11-23; Iob 42, 12-19 și Isaia 52, 13-54, 2.

⁵⁾ I. Cor. 1, 14-2, 3.

cruce și despre Christos cel răstignit, pe care îl vestesc *spasul*, și care e Iudeilor sminteală, iară Elinilor nebunie, iară celor chimași. Pericopa din evanghelie, compusă din cei trei evangheliști, adică din Matei ¹⁾, Luca ²⁾ și Ioan ³⁾ înfățișează deplina istorie a morții de pe cruce: a lui Isus Christos. — În timpul cântării sbîriri la stîmbară: „*De tine cel ce te îmbraci cu lumina ca cu un veșmînt...*” se face punerea acului pe mormântul Mântuitorului *ceia răstignit*, în următorul mod: Pășind credințioșii înainte, cu crucea și cu steagurile asupra capului, și fac incunjurare cu el înăuntrul bisericii și întorcându-se, îl așază pe mormântul Mântuitorului, unde stă până la duminica învierii. Mormântul lui Christos e frumos decorat și împodobit cu multe lumânări și cu flori. După așezarea acului pe mormânt se citește: „*Acum demite pe servul tău, stăpîne...*”, *Sbîriri Domnului chip de pe lemn luând preacurat trupul tău, cu gulerul curat înșurându-l și cu mireșme în mormânt nou înmormântându-l, Ia pus*. Apoi se cântă treparul: „*Mironosițelor femei, stînd lângă mormânt înșurului, a strigat: Mireșmele morților sunt curioase, iară Christos putrejunii s'a arătat străim*”. Deci zicând preotul „*Înțelepciune*” se face finalul Vecerniei: „*Cel ce pentru noi oameni și pentru a noastră mîntuire paumele cele înfricoșate și crucea cea de viață făcătoare și înmormântarea cea de voie cu trupul a primii, Christos adevăratul Dumnezeuul nostru...*”.

La Vecernia cea mică se cântă și canonul preasfîntei Născătoare de Dumnezeu ⁴⁾, care cuprinde plîngerea Maicii Domnului pentru răstignirea fiului ei, compus de Simeon Metafrastul, un scriitor cunoscut din secolul X de sub împărăția lui Leon Înțelept și a lui Constantin VII Porfirogenetul.

§ 210. Sămbăta cea mare.

În sămbăta cea mare petrece biserica ortodoxă înmormântarea cea după trup a Domnului nostru Isus Christos și pogorîrea lui la iad. Sămbăta, foarte de dimineață, sau după tipicul bisericesc, la ora a patra a nopții, se sbîrșește în biserică mai întâi Utrenia, la care după cei șase psalmi și după treparul: „*Iosif cel cu bun chip...*” și: *Mironosițelor femei...*” iese preotul în mijlocul bisericii, înainte

¹⁾ Mat 27, 1—16.

²⁾ Luca 23, 37—48.

³⁾ Ioan 19, 31—37.

⁴⁾ Cf. § 109 al epului de Iab, p. 309.

mormântului Mântuitorului și face înaintea acestuia rândul în înmormântării lui Christos. Această rânduală se face, cântându-se tot câte un vers din catisma a 17, care se împărțește în trei stări, și după fiecare vers tot câte un tropar scurt, în cari tropare se preamăresc urmările morții celei de pe cruce a lui Christos, pogorârea lui la iad, plângerea preasfintei Născătoare de Dumnezeu și alte împrejurări ce se raportă la înmormântarea Domnului nostru Isus Christos.

Întâia stare se începe cu versul: „*Bine ești cuvântat Doamne, învață-ne pe noi îndreptările tale*”, apoi cetindu-se versul: „*Fericți cei fără prihană în cale, cari umblă în legea Domnului*” se cântă troparul: „*Viață în mormânt te-ai pus Christoase și oștile ingeresti s'au spaimântat, umilința ta mărind*”; și se termină cu ectenia cea mică și cu ectonul: „*Că s'a binecuvântat numele și s'a preamărit împărăția ta, a Tatălui . . .*”. — Starea a doua se începe cu cântarea troparului: „*Cade-se ca să te mărim pe tine, dătătorule de viață, care ți-ai întins mâinile pe cruce și ai sfărâmat puterea vrăjmașului*” și se termină cu ectenia cea mică și cu ectonul: „*Că sfânt ești Dumnezeul nostru . . .*”. — Starea a treia se începe cu cântarea troparului: „*Nearmurile toate cântare aduc înmormântării tale, Christoase al meu*”, și după terminarea acestei stări se cântă troparele învierii: „*Bine ești cuvântat, Doamne, învață-ne pe noi, îndreptările tale. Săborul ingeresc s'a mirat văzându-te între cei morți socotit . . .*” și se continuă Utrenia.

Cele dintâi patru ode ale canonului, ce se citesc la această Utrenie, s'au compus de Marcu, episcopul Idruntului, din secolul al IX, oda a 6 până la oda a 9 sunt compuse de Cosma, episcopul Maiumei, iară irmoasele sunt compuse de monahia Casia, din secolul al IX. După doxologia cea mare se face incunjurare solemnă cu aerul împrejurul bisericei, cântându-se la incunjurare cântarea întreit sfântă: „*Sfinte Dumnezeule . . .*”. După incunjurarea bisericei, se citește pericopa din prorocia lui Ezechiil ¹⁾, în care se înfățișează învierea oaselor uscate omenești, ca icoană a învierii generale a morșilor. Apoi se citește pericopa din apostol ²⁾, în care se provoacă Corintenii să serbeze paștele spirituală, nu în aluatul cel vechiu, nici în aluatul răutății și al vicleșugului, ci întru azimele curăției și al adevărului; iară din evanghelic se citește pericopa dela Matei ³⁾, în care se istorisește, că

¹⁾ Ezech. 37, 1—38.

²⁾ I. Cor. 5, 6—8; 3, 13—14.

³⁾ Mat. 27, 62—66.

Iudeii au înălțat mormântul lui Christos cu pază, sigilând piatra. Deci se zic ecteniile: „Să zicem toți din tot suferința...” și: „Să plinim rugăciunile noastre cele de dimineață...” și se termină Litrenia cu finalul: „Cela ce pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire palimile cele înfricoșate...” ca la Pavecernița Vinerii.

Orele se citesc în această zi în mod simplu.

Și liturghie se face în Sâmbăta cea mare — și aminte cea a lui Vasile cel Mare — într'un timp târziu al zilei, după tipicul bisericesc, la a zecea oră din zi, adică după calculul prezent, la 4 ore, după amiază, căci ea se împreună cu Vecernia. Și fiindcă rânduiala bisericească a Vecerniei se raportează la ziua următoare, pentru aceea cântările Vecerniei ni înălțesează nu numai învingerea puterii iadului, ci preamăresc și învierea din morți a lui Christos.

Așa cântă biserica în ziua aceasta la Vecernie: „Rugăciunile noastre cele de seară, primește-le sfinte Doamne, și ni dă nouă iertare păcatelor. Că tu însuși ești cel ce ai arătat în lume învierea”¹⁾. „Astăzi iadul strigă suspinând: Mai bine moart fi fost, de n'ăș fi primit pe cel ce s'a născut din Maria, că vind asupra mea, m'a stricat puterea. Porțile cele de aramă le-a sfărâmat; sufletele, cari le țineam întru mine mai înainte, Dumnezeu fiind, le-a inviat. Mărire Doamne crucii tale și învierii tale”²⁾.

După stihiri se face ieșirea cu evanghelia și după „Lumină lină”, se citesc cincisprezece parimii din T. V.³⁾. Căci expun facerea lumii, serbarea paștelor Iudeilor, profeții și prototipuri relative la mântuirea oamenilor prin Christos.

După parimia a 6, stranele cântă versul: „Să cântăm Domnului, că cu mărire s'a preamărit” și apoi cefind strana 18 cite un alt vers, repetă cântarea: „Să cântăm Domnului...”. După parimia

¹⁾ Stihira I. a învierii la „Doamne strigatam”, din I.

²⁾ Stihira în Sâmbăta cea mare la „Doamne strigatam”, din 8.

³⁾ Prima parmie din Facere 1, 1-13; a doua din Iona 60, 1-16; a treia din Eșire 12, 1-11; a patra din Iona c. 1-4; a cincia din Ios. Navi 5, 10-15; a șasea din Eșire 13, 20-33; a șaptea din Zefania 3, 8-15; a opta din III Imp. 17, 8-23; a noua din Isaia 61, 10-22; a zecea din Facere 22, 1-18; a unsprezecea din Isaia 61, 1-9; a douăsprezecea din IV. Imp. 4, 8-8; a treisprezecea din Isaia 63, 11-64, 2; a patrusprezecea din Ieremia 31, 31-34; a cincisprezecea din Daniil 3, 1-56.

a 15 cântă strana versul: „*De Domnul laudat-1 și-l preainălăt*
intru își vecii” tot repetându-l după cetirea altui vers.

În loc de: „*Sfinte Dumnezeule*” se cântă „*Căți în Christos*
v-ași botezat...”, căci în ziua aceasta se botezau în vechime cate-
humenii. Apostolul¹⁾, care se cetește în această zi, arată, că
moartea lui Isus Christos și înmormântarea lui e icoana înmormântării
noastre în botezul lui Isus Christos, carele a murit pentru noi, ca în
ce chip s'a sculat el din morți prin mărirea Tatălui, așa și noi intru
inoirea vieței să umblăm. După cetirea apostolului se cântă în loc de
„*Alleluia*”, versetul: „*Scală-te Dumnezeule, judecă pământul, că tu*
vei moșteni intru toate neamurile”²⁾, care cântare se tot repetă
după cetirea altor versuri alese din psalmi, în cari se exprimă puterea
Domnului celui înviat. Evanghelia³⁾ ce se cetește la această li-
turghie, vestește învierea lui Christos. În unele biserici se desbracă
preotul înainte de cetirea acestei evanghelii de veșmintele cele mho-
rite, cari le-a avut la serviciile dumnezeiești în decursul acestei săp-
tămâni, și se îmbracă în veșminte albe⁴⁾. — În loc de heruvic se
cântă troparul: „*Să tacă tot trupul omenesc*...”. În locul axio-
nului de rând se cântă irmosul odei a 9: „*Nu te tângui*
maică, văzându-mă în mormânt pe mine fiul tău...”. La chi-
nonic se cântă cuvintele: „*Sculat-u-s'a ca din somn Domnul, și a*
inviat, mântuindu-ne pe noi”. Finalul liturghiei se începe cu cuvîn-
tele: „*Cela ce pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire*
patimele cele întrucoșate, și crucea cea de viață făcătoare, și în-
mormântarea cea de voie cu trupul a primit, Christos adevăratul
Dumnezeul nostru...”.

Imediat după liturghie se face binecuvântarea pânilor,
a vinului și a untului de lemn. Aceste daruri binecuvân-
tate, se împărtesc în bisericile mănăstirești, între trași, cari,
neieșind din biserică, gustă din ele și apoi încep a căi
Faptele apostolilor. După Faptele apostolilor se face rân-
duiala canonului Sâmbetei celei mari.

Rânduiala aceasta se face așa: Mai întâi se zice: „*Sfinte*
Dumnezeule...”, „*Veniți să ne închinăm*...” și psalmul 50. Deci
se cântă canonul, la care după oda a treia, se cetește *sedeina* Sâmb-
etei celei mari: „*Mormântul tău Mântuitorule*...”. După oda a
șasea, se cetește *condacul* Sâmbetei celei mari și *icosul*. După oda
a noua se zice: „*Sfinte Dumnezeule*...”, apoi troparul: „*Când*
te-ai pogorit la moarte...”, ectenia și făcându-se finalul, se termină
cu aceasta serviciile săptămânei patimelor și ale Triodului ajunării.

¹⁾ Rom. 6, 3-11.

²⁾ Ps. 81, 8.

³⁾ Mat. 28, 1-20.

⁴⁾ Cf. Д. Солодовничъ. Литургия... Киевъ 1861 р. 245.

III.

Rânduialile bisericesti in timpul cincizecimii.

§ 211. Rânduialile bisericesti in ziua invierii Domnului sau in duminica pastelor.

Sărbătoarea invierii Domnului e cea mai imbrăcătoare și cea mai solemnă dintre toate sărbătorile creștine din timpul anului bisericesc și acestei sublimități, îi corespund și rânduialile bisericesti ce se tin la această sărbătoare. Aceste rânduiali se abat de la rânduialile bisericesti cele de rând, nesăvârșindu-se în duminica pastelor și in săptămâna luminată nici Utrenia nici Vecernia, nici Pavecernița, nici Mesonoptica, nici Orele astfel, precum se săvârșesc ele in celelalte timpuri, ale anului bisericesc, ci la acestea, precum și la sf. liturghie, se fac schimbări insemnate. Având a expune aici rânduialile bisericesti, in duminica pastelor, vom face aceasta intru cele următoare, începând cu Utrenia.

Fearfe de dimineață, imbrăcându-se preotul și diaconul in vestimente luminate, ies in mijlocul bisericii inaintea aerului și tămâindu-l și cântând strana: „Când te-ai pogorit la moarte...” iau aerul și-l pun pe sf. masă in altar, unde stă până la incheierea sărbătorii invierii. Acuma iau sfinții servitori crucea, evanghelia și icoana invierii lui Christos și, cântându-se stihira: *Invierea ta, Christoase Mântuitorule...*, ies impreună cu toți credincioșii inaintea ușii bisericii. Parocheiarhul rămânând in biserică, inchide ușa bisericii și aprinde in biserică toate lumânările și candelile. Deci punând preotul crucea, evanghelia și icoana invierii Mântuitorului pe analoghion, tămâiază acestea și pe toți credincioșii, apoi tămâind in chipul crucii icoana invierii lui Christos, exclamă: „Mărire sfintei, și cei de o ființă, și de viață lăcătoarei, și nedespărțitei treimi, totdeauna, acum și pururea și in vecii vecilor”. Strana: „Amin”. Deci cântă preotul de trei ori troparul: „Christos a inviat din morți...”, apoi strana acelaș tropar tot de trei ori. După aceea zice preotul versurile: „Să invie Dumnezeu și să se risipiască dușmanii lui...”; „Precum se stânga iumul, să se stângă...”; „Așa să piară păcătoșii dela

lata lui Dumnezeu . . . " ¹⁾: „Aceasta e ziua, care a făcut-o Domnul . . . " ²⁾ și după fiecare din aceste versuri tot cântă strana: „Christos a înviat din morți . . .". Preotul „Mărire Tatălui . . .". Strana: „Christos a înviat din morți . . .". Preotul: „Și acum . . .". Strana: „Christos a înviat din morți . . .". Și cântă iarăș preotul: „Christos a înviat din morți . . .", și deschizându-se ușa bisericeii, intră sfinții servitori și credincioșii in biserică, cântând strana ultimele cuvinte: „Și celor din morminte viață dăruindu-li". — Ieșind sfinții servitori și credincioșii din biserică întâmpină pe Domnul cel înviat înainte ușelor bisericeii, ca și când înainte Ierusalimului și începând aici rugăciunea de dimineață sau Litrenia, vestesc cu glas înălțat întâmplarea îmbucurătoare: „Christos a înviat", ca și edinoară miropurtătoarele, cari oarecând, învățăceilor mai întâi, au vestit învierea lui Christos. Intrând sfinții servitori și credincioșii in biserică umple vestea despre întâmplarea îmbucurătoare a învierii Domnului, toată biserică, căci aici, după ectenia cea mare, și după ectonis se începe cântarea canonului Litreniei compus de sf. Ioan Damascen, cununa tuturor cântărilor bisericești, care, preamărind învierea lui Christos, arată efectele ei și fericirea ce o aduce ea lumii și fiecăruia'n parte, pătrunzând pe toți de dulceața acestei fericiri și de însemnătatea și sublimitatea zilei. Acest canon ³⁾ pentru sublimitatea ideilor și pentru trumuseța și dulceața limbei i-a câștigat sf. Ioan Damascen numele de Χρυσόφωνος, râu de aur ⁴⁾.

¹⁾ Ps. 67, 1—3.

²⁾ Ps. 117, 23.

³⁾ Grec. și lat. la Migne, Patr. gr. T. XCVI p. 830—844.

⁴⁾ Cf. Suidae Lexicon . . . edit. God. Bernhardt. Hala et Brunsvigae 1834—1853 I, 2 p. 1025. — Cuprinsul odei 1 a acestui canon e următorul: „Zău învenii, să ne luminăm popoare, paște-le Domnului, paște-le, că din morție la viață și de pe pământ la cer Christos Dumnezeu ne-a trecut pe noi, cei ce li cântăm de bucurie". „Să ne cutărim simțirile și să vedem pe Christos strălucind cu neapropiată lumina a învierii, și bucurativă zicând, lumina să-l auzim, cântându-i cântare de bucurie". „Cerurile după curvirea să se veselască și pământul să se bucore și să arbeze lumea cea văzută toată și cea nevăzută, că Christos a înviat, vesela cea vecinică . . .".

Odele acestui canon se cântă astfel, că se încep și termină cu irmosul, că înaintea fiecărei catavasi se cântă cuvintele: „Christos a înviat din morți...” și că la încheierea fiecărei ode se cântă de trei ori troparul întreg: „Christos a înviat din morți...”. La începutul cântării odelor, tămăduiește preotul altarul și celelalte părți de lucrări și pe popor, tot răsbind către acesta cuvintele: „Adevărat că a înviat”. După fiecare odă, se zice aceniu cea mică cu ecfonizele coteșugătoare. După oda a treia, se cântă ipacoii: „Venis-au mai înainte de dimineață cele ce au fost cu Maria...”; după oda a șasea, se cântă condacul: „De terai și pogorit în mormânt cel ce ești fără de moarte...” și icosul: „Pe cel mai înainte de soare...”. Deci se cântă de trei ori: „Învierea lui Christos văzând...” și stihira: „Învieod Iisus din mormânt precum a zis mai înainte...”¹⁾. La oda a noua se cântă pripeala²⁾: „Îngerul a strigat celei plină de dar, curată fecioară bucură-te, și iară zic bucură-te, că Fiul tău a înviat a treia zi din mormânt”, și apoi se cântă irmosul: „Luminează-te, luminează-te noule Ierusalime, că mărirea Domnului peste tine a răzârit, sală acum și te bucură Sioane, iară tu curată veselește-te Născătoare de Dumnezeu, întru învierea celui născut al tău”. — După oda a noua, se cântă de trei ori luminând: „Cu trupul adormind ca un mortor...”. — La laude se laudă în stihiri paștele roșcare cele frumoase și preacinstite, paștele Domnului cele preamărite. La urmă se cântă după: „Mărire” și „Acum” stihira: „Ziua învierii, să ne luminăm cu arbarea și unul pe altul să ne îmbrășșăm, să zicem fraților și celor ce ne urâsc pe noi, să iertăm toate pentru înviere și apoi să strigăm: Christos a înviat din morți...”³⁾. Apoi se cântă troparul: „Christos a înviat din morți...” de mai multe ori.

În timpul cântării stihinilor la laude, iese preotul cu sf. evanghelie, sau dacă sunt mai mulți preoți și arhierul, atunci iese unii preoți, cu icoanele învierii, alții cu cruci și se pose-

¹⁾ Spre a intona măreșta zilei și a trănăului subșanti, el Iisus Dumnezeu exclamă în oda a șaptea: „Căi e de sfinșta ca adevărat și mult serbat acum noaptea de mântuire și strălucă, a zilei celei purtătoare de lumină și a serai mai înainte vestitoare fiind, întru care lumina cea fără de om, din mormânt rășare iară a răsări”. Și în oda a opta zice el: „Acestă noaptea și ziua și noi a simbetelor împărătoara și doamnă, a praznicilor praznic, și sărbătorilor și sărbătorilor, în care binecuvântam pe Christos în tot veci”. Iar într-o catavasi a acestei ode exclamă Ioan: „Ridică împrejur ochii tăi Sioane și vezi, că tot ce vezi în tine, ca niște țărni de Dumnezeu luminate, dela apoi și dela mântuire, dela noi și dela rășare în noi, întru tine binecuvântând pe Christos în tot veci”.

²⁾ Dela cuvântul slavean „ipocoii”, adică un imn care se cântă cu stihii împreună cu alt imn, precum stihinile sau și urmându-le.

³⁾ Cf. Gregorii Nazianz. Oratio L in sanctum Iosua in Nigra. Patr. gr., T. XXXV, pag. 396.

tează înaintea ușelor împărătești. Deci sărută arhiereul evanghelia și icoana învierii și după ce binecuvintează, stă la locul său și ia în mână sf. cruce. După aceea sărută preoții, începând de la arhiereu sau de la preotul mai mare, sf. cruce și apoi se sărută și unul pe altul, zicând unul: „*Christos a înviat*” și răspunzând celalalt: „*Adevărat a înviat*”. Aceeași fac și credincioșii laici, adecă sărută mai întâi evanghelia, icoana învierii și sf. cruce, zicând către preot: „*Christos a înviat*”, iară preotul răspunde: „*Adevărat a înviat*” și apoi se sărută unul pe altul, întâmpinându-se tot cu salutarea: „*Christos a înviat*” și „*Adevărat a înviat*”. Dacă celor închiși în închisoare de timp îndelungat pe neașteptate li se deschid ușele închisorii și li se arată cel ce i-au liberat din sclăvie și de toată mizeria și nenorocirea lor, atunci bucuria lor întrece marginele. Ei în această bucurie, desfăcându-se de cătușele lor cele grele, se aruncă ori la picioarele mării-mosului lor binefăcător, ori în brațe unul altuia, și saltă, plâng, râd, cântă, apoi plâng iarăși și cântă iarăși. Astfel sunt dispuși creștinii pioși în ziua învierii Domnului ¹⁾ și această dispozițiune a internului lor se exprimă și în cântările și în ceremoniile bisericesti ale acestei zile și în sărutarea de pace, ce se face în biserică la terminarea cântării canonului Utreniei. Îndeosebi e această sărutare reciprocă expresiunea iubirii și a împăcării unuia cu altul în memoria iertării generale și a împăcării noastre cu Dumnezeu prin moartea în învierea lui Isus Christos.

După ce sf. Ioan Damascen prin cântările sale dumnezeiești în canonul compus de dânsul a dat expresiune entuziasmului credincioșilor, vine acum sf. Ioan Chrisostom cu cuvântarea sa sublimă și nu mai puțin entuziastă: „*De este cineva binecredincios și iubitor de Dumnezeu...*”, care cuvântare se citește imediat după sărutarea de pace și prin care se provoacă credincioșii a se folosi bine de această sărbătoare mare și luminată ²⁾.

¹⁾ Cf. A. Murawjew, Briefe über den Gottesdienst der morgenländischen Kirche. Übers. von Dr. Edw. von Muralt, pag. 138.

²⁾ Spre a arăta evident bunătatea lui Dumnezeu și mîrimea îndurării și a darului dumnezeiesc, aduce sf. Chrisostom în această cuvântare aminte de asemănarea acelor lucrători, care în felurite rătăcirii ale zilei au ieșit la lucru, luând de la Dumnezeu

După această cuvântare se cântă troparul sf. Ioan darul... și zicându-se ectenile Utreniei face preotul finalul în următorul mod: În loc de: „Mărire pe Christoase Dumnezeu nostru...” zice preotul: „Christos a înviat din morți...” tot, și apoi: „Cel ce a înviat din morți Christoase adevăratul Dumnezeu nostru...”. Deci stând preotul în ușile împărătești și ținând în mână crucea, ca semn al biruinței Domnului nostru Isus Christos asupra dușmanilor mântuirii noastre, zice către popor: „Christos a înviat”. Iară poporul răspunde: „Adevărat a înviat”, de trei ori. Și cântând strana troparul întreg: „Christos a înviat...” de trei ori, adaugă la urmă cuvintele: „Și n-~~ia~~ dăruit viață vecinică, să ne închinăm invierii lui celei de a treia zi”.

Orele, Pavecernița și Mezonoplica se ceteșc în duminica paștelor în următorul mod:

După binecuvântarea preotului se cântă troparul: „Christos a înviat din morți...” de trei ori, apoi se ceteșc: *Invierea lui Christos văzând...* de trei ori: „Venit-au mai înainte de duminerea cele ce au fost cu Maria...”; „De terai și pogorit în mormânt cel ce ești fără de moarte...”; „În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul ca un Dumnezeu...”; „Mărire Tatălui...”; Ca un purtător de viață...; „Și acum...”; Ceea ce ești locaș sfințit dumnezeiesc...; „Doamne miluiește” de 40 de ori; „Mărire și Acum...”; Ceea ce ești mai cinstită decât Hêruvimii...; „Întru numele Domnului binecuvintează părinte”. Preotul: „Pentru rugăciunile sfinților părinților noștri, Doamne Isuse Christoase Dumnezeu nostru, miluiește-ne pe noi”. Apoi: „Christos a înviat din morți...” de trei ori; „Mărire și Acum”; „Doamne miluiește” de trei ori, „binecuvintează” și finalul.

accea răsplătă. Deci și creștinii toți să se indulgască de acest praznic și să n-~~ie~~ în bucuria Domnului. De a'a ostent cineva, amând să-și u acun dăruit. De a lucrat cineva din ora dintâi, să-și ia astăzi dreaptă plată. De a venit cineva după ora a treia, mulțamind să praznuiască. De a ajuns cineva după ora a șaptea, nemică să nu se indulgască, că de nemică nu se va pigura. De a înținat cineva până în ora a noua să se apropie, nemică îndoindu-se. De a ajuns cineva două în ora a unsprezece să nu se teamă, că s'a zăbovit, căci fără iadului năpâstul pomoni pe cel de pe mână, ca și pe cel dintâi; odihnițe pe cel din a unsprezece ca și pe cel ce a lucrat din ora cea dintâi. Și pe cel de pe urmă miluiește și pe cel dină mângâie, și aveluia plătește și acestuia dăruiește. și faptică pomoni și de mână se împacă, și lucrul onorează și socoteala o laudă. Pentru aceasta laudă și în bucuria Domnului nostru... (Ioannis Chrysostomi *Sermones cathecheticos in sanctum Pascha* la Migne, Patr. gr., T. LIX, pag. 721, care existau încă după moartea multor învățați, nu e a lui Ioan Chrysostom).

La liturghie după: „*Binecuvântată e împărăția Tatălui...*” începe preotul a cânta: „*Christos a înviat din morți*” de trei ori; și apoi și la strane se cântă acelaș tropar de trei ori. Deci zice preotul versurile: „*Să învie Dumnezeu...*”; „*Precum se stânge fumul...*” ¹⁾ cu „*Mărire și acum*” ca și la Utrenie. Apoi se zice ectenia cea mare și după ectenie se cântă antifoanele ²⁾. În loc de: „*Sfinte Dumnezeule...*” se cântă: „*Câți în Christos v'ați botezat...*”. La apostol ³⁾ se cântă prochimenul: „*Aceasta e ziua, care a făcut-o Domnul, să ne bucurăm și să ne veselim în dansa*” cu versul ⁴⁾: „*Mărturisii-vă Domnului, că e bun, că în veci e mila lui*” ⁵⁾.

Cel mai solemn moment al serviciilor dumnezeiești în duminica paștelor e citirea evangheliei, care reprezintă predicarea cuvântului dumnezeiesc din partea apostolilor în toată lumea și la toate popoarele. După fiecare vers al evangheliei, face preotul în citire o pauză scurtă și se trag toate campanele, spre a însemna, că precum sunetul campanelor se lățește prin aer, așa și cuvântul dumnezeiesc s'a vestit de apostoli în toate marginile lumii, străbătându-le conform cuvântului apostolului: „*În tot pământul a ieșit răsunetul lor și la marginile lumii cuvintele lor*” ⁶⁾.

În biserică rusească, dacă sf. liturghie se celebrează de un episcop și de mai mulți preoți și diaconi, atunci episcopul cât și ceilalți sfinți servitori citesc acelaș vers al evangheliei în altă limbă, căci și apostolii

¹⁾ Ps. 67, 1—3 și Ps. 117, 3.

²⁾ Antifonul întâi se cântă cu versurile psalmului 65: „*Strigați Domnului tot pământul...*” cu pîpeala (прпѣла, ἱερασιολόγιον, un vers care însoțește cântarea unui psalm sau a unui imn): „*Dentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu, Mântuitorule mântuiește-ne pe noi...*”. Antifonul al doilea se cântă cu versurile psalmului 66: „*Dumnezeule îndurată-te spre noi și ne binecuvântă...*” cu pîpeala: „*Mântuiește-ne pe noi Fiul lui Dumnezeu, cel ce ai înviat din morți, pe cui te cântăm pe: Alleluia. „Mărire” și „Acum”, „Unule născut Fiule și cuvântul lui Dumnezeu...*”. Antifonul al treilea se cântă cu versurile psalmului 67: „*Să învie Dumnezeu și să se răsiască dușmanii lui...*” cu troparul: „*Christos a înviat din morți...*” — 1, a citate a cu evanghelia după „*Înțelepciune. Drept*” cântă strana: „*Întu adunări binecuvântați pe Dumnezeu pe Domnul din izvoarele lui Israel*”.

³⁾ Fapt. ap. 4, 1—8.

⁴⁾ Ps. 81, 8.

⁵⁾ Ps. 135, 1.

⁶⁾ Psalm 18, 4.

vestiau învierea lui Christos în felurite limbi și tuturor popoarelor. Episcopul citește evanghelia lângă și masa în limba țării, după dăruirea acelor limbi, în care era compusă inscripțiunea crucei, pe care a fost înșignia Christos, și în fine o citește diaconul în limbile popoarelor mai noi în naosul și pronaosul bisericii, unul de pe amvon cu fața spre răsărit, altul cu fața spre apus, al treilea cu fața spre miazăzi și al patrulea cu fața spre miazăzi, reprezentându-se astfel lumea întreagă¹⁾.

Iară pericopa evangheliei, care se citește în ziua învierii, e începutul evangheliei lui Ioan²⁾, a celui învățecel al lui Christos, care, stând la sânul învățătorului său iubit, ni-a descoperit misterul dumnezeității lui într'un mod atât de sublim. În loc de: „Cuvine-se cu adevărat...” se cântă la liturghie: „Ingerul a strigat...” cu imnului: „Lumineză-te, lumineză-te noue Ierusalime...”. La chinonic se cântă: „Trupul lui Christos primiți...”. După cuvintele: „Cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați” se cântă: „Christos a înviat din morți...” și acest tropar se cântă și în loc de: „Fie numele Domnului binecuvântat...” și în loc de: „Bine-voiu cuvânta pe Domnul...”. Finalul liturghiei se face ca și la Utrenie și aici salută preotul pe popor din ușele împărătești cu crucea în mână cu: „Christos a înviat” de trei ori, la care poporul răspunde: „Adevărat a înviat”, iară strana cântă: „Christos a înviat din morți...” ca și la Utrenie.

După rugăciunea amvonului se sfințește în unele biserici artosul (artos), pânea, care are forma prosoarei și care se pune pe tetrapod, spre a ne aduce aminte, că Domnul după înviere s'a arătat învățăcelilor săi, mâncând cu ei și că în mijlocul nostru ca oarecând în mijlocul apostolilor serbează Christos, pânea cea adevărată a vieții, din care, dacă va mânca cineva nu va muri în veci. Această pâne zace pe tetrapod până în sâmbăta luminată, căci până sâmbăta se face serbarea solemnă a învierii lui Christos: sâmbăta însă după sl. liturghie se stărnă și se împarte între credincioși.

După liturghie binecuvântează preotul cărnurile aduse de credincioși în pronaosul bisericii sau, dacă e darna, și pe acasă.

1) Cf. A. Murawiew. l. c. p. 143.

2) Ioan 1, 1-15.

În duminica paștelor se face în mod solemn și Vecernia cea mare, la care, îmbrăcându-se preotul în toate veșmintele bisericesti, se face începutul și sfârșitul ca și la liturghie, se citește evanghelia ¹⁾ și se face după cântarea stihovnei și sărutarea de pace, cântându-se ca și la liturghie stihirile paștelor.

Bucuria despre învierea lui Christos, se manifestează și în viața cea casnică prin primire de oaspeți și prin petrecere voioasă cu casnicii, cunoscuții și cu amicii. Și precum în biserică se așează pe tetrapod artosul, așa și în casele creștinilor se așează mese cu felurite mâncări, și indeosebi cu ouă roșii, cu mielul paschal și cu pâine de formă deosebită, ce se numește paschă și care o mănâncă creștinii în cercul familiar, asemenea Iudeilor, cari în cercul familiar mâncau pascha lor pre închipuitoare.

Așisderea spre manifestarea bucuriei se trag nu numai în duminica paștelor, dară și luna și marția săptămânei luminate, toate campanele bisericesti.

§ 212. Rânduicelile bisericesti în săptămâna luminată.

Sărbătoarea paștelor se continuă patruzeci de zile până la înălțarea la cer a Domnului în aducerea aminte de petrecerea lui Isus Christos după învierea sa pe pământ. Totuș în modul serbării acestor zile se face deosebire, căci săptămâna întâia după înviere se privește ca continuare a însăși sărbătorii paștelor, și pentru aceea, în această săptămână se săvârșesc aproape aceleași servicii dumnezeiești, cari se săvârșesc în duminica paștelor, din care cauză această săptămână se numește săptămâna luminată; iară în săptămânile următoare până la încheierea sărbătorii paștelor, se serbează și memoria unor întâmplări, în cari s'au manifestat dumnezeitatea, puterea și mărirea Domnului și cari ne întăresc în credința despre învierea lui Christos.

În unele zile ale săptămânei luminate se diferesc serviciile dumnezeiești de cele ale duminicii paștelor. *Luni* în săptămâna cea luminată la Utrenie, luând preotul epitrahilul și felonul zice: „*Mărite sfintei și celei de o ființă...*”, apoi cântă troparul: „*Christos a înviat...*” de trei ori, și cântă acest tropar de trei ori și strana. Apoi zice preotul

¹⁾ De obicei se citește evanghelia aceasta în mai multe limbi, pe când cea de liturghie se citește numai în limba țării. În biserică din Rusia se observă însă datina a citi evanghelia la liturghie în mai multe limbi.

stihurile : „Să învie Dumnezeu . . .” și celelalte și după ectenia cea mare și ectonia se cântă canonul paștelor întocmai așa ca și în duminica preoțești și face proskomidia. La laude se cântă în toate veșmintele invierii : „Toată suflarea și toată făptura te mărește pe tine Doamne . . .” și se cântă și stihurile paștelor cu stihurile lor, făcând de sărutarea de pace. Apoi „Christos a înviat din morți” de trei ori, ecteniile Utrenici și ectoniile. Astfel se face Utrenia în toată săptămâna cea luminată. — Orez se citește în această săptămână, cele ale paștelor, ocupând ele și locul Mezonopticii și al Pavecerniței. — La liturghie se face în ziua amintită aceeași rânduială ca și în duminica paștelor. După finalul sf. liturghii se face lumină în săptămâna cea luminată lina și sfîntirea apei după ritualul prescriș. Și Vecernia se face luni în săptămâna luminată întocmai așa ca și în duminica paștelor, ocupând cântarea stihurilor paștelor nu se face sărutarea de pace.

Marți în săptămâna luminată usucă preotul la Utrenia agnelul scos în Joi săptămânei paștelor, pentru împărțirea bolnavilor, în următorul med : Imbrăcându-se în toate veșmintele preoțești și spălându-și mâinile, ia tămăiarul cu tămăle și stînd înaintea sf. mese, se închină înaintea sf. taine și le tămăiaza cruciș, incunjurînd sf. masă ; apoi dînd tămăiarul, întinde antiminsul, și luînd cutia chivotului cu dumnezeieștile taine, le pune pe marginea antiminsului. Deci iarăși tămăiaza sf. sacramente și făcînd înaintea lor închinare, u sf. agnel cu toată luarea aminte și-l pune pe disc. Apoi zice cu glas ridicat : „Mărite sîntei și celei de o ființă . . .” Și după ce a cântat : „Christos a înviat . . .” de trei ori, începe a sfărma în disc cu copia sf. agnel în sfărături mici. Cîntînd strana Utrenia, pune preotul despre parica sa cea dreaptă o cărămidă mică ori o lespegoară de piatră curată la marginea antiminsului și deasupra lespegoarei pune o oală nouă de lut cu cărbuni aprinși. Deci închinându-se, ia sf. disc cu dumnezeieștile sacramente cu multă luare aminte și-l pune deasupra oalei cu cărbuni, pentru ca să se usuce sf. sacramente, tot intercîndu-le cu copia. Încălzindu-se sf. disc, să-l ia preotul deoparte și să-l pună pe antimins, ca nu cumva, înfierbîntîndu-se prea tare, să ardă sf. taine ; apoi rîcîndu-se puțin sf. disc, să-l pună iarăși deasupra oalei, repetînd această procedură pînă ce se vor mica bine sf. taine.

Preotul să fie la această lucrare cu mare luare aminte și grijă, ca nu cumva să ardă sf. taine, căci într'un caz ca acesta s'ar face culpabil de păcat de moarte și nedemn de darul preoției. Totuși în tîmplîndu-se vreunui preot, că s'ar arde la uscare dumnezeieștile taine, să nu le fină peste an, ci la liturghia cea nemijlocu următoare să sceală alt agnel, să-l sfîntiască și uscîndu-l, să-l fină peste an iarăși sfintele taine atse să le consume sau potriviască la stîrșoul liturghiei. Apoi dumnezeieștile taine, cari se păstrează peste tot anul, preotul tot în rîstimp de trei ori patru zile să le caute, ca nu cumva să muceziască, sau să se strice și fiind nebăgător de seamă să cadă în

păcat de moarte. Iară dacă se va întâmpla să muceziască sau să se strice dumnezeieștele tăine, să nu comunice cu dânsele pe cineva, nici să aștepte până la Joiă cea mare, ci să scoată altă agneț să-l sfințiască, să-l usuce și să-l păstreze, comunicând cu el pe holnavi.

§ 213. Rânduielile bisericesti după săptămâna luminată până la înălțarea la cer a Domnului.

După săptămâna cea luminată până la înălțarea la cer a Domnului, continuă biserica a înfășișa starea măririi dumnezeiești a lui Christos, repeșind aceste zile, în cari la rânduielile bisericesti se amintește învierea lui Christos, multe din rânduieli și cântări ale duminicii paștelor.

Așa dela duminica a II după paști până la înălțarea la cer a Domnului, se încep și se termină toate rânduielile bisericesti cu cântarea întreită a troparului paștelor: „*Christos a înviat din morți...*”. Utrenia se începe cu cuvintele: „*Mărire sfintei și celei de o ființă și nedespărțitei treimi...*”, după cari cântându-se de trei ori: „*Christos a înviat din morți...*” urmează: „*Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace și între oameni bună voie*” de trei ori. Și: „*Doamne, buzele mele vei deschide și gura mea va vesti lauda ta*”, de două ori și apoi cei șase psalmi ai Utreniei. La Vecernie se cântă, afară de sâmbătă înainte de duminica lui Toma, în toate celelalte sâmbete până la înălțarea la cer a Domnului, stihirile paștelor cu stihirile lor, iară la Utrenie se cântă, în toate duminicile acestui timp, așisderea afară de duminica Tomci, pe lângă canonul zilei după Mînci, încă și canonul învierii după Pentecostar. La liturghie să cântă tot timpul menționat, în loc de cântarea: „*Cuvine-se cu adevărat...*” pripeala sau acroteleutiul¹⁾ odei a noua din canonul învierii: „*Ingerul a strigat celei pline de dar...*” cu irmosul odei a noua: „*Luminează-te, luminează-te noue Ierusalime...*”. După împărtășire, în loc de: „*Văzut-am lumina cea adevărată...*” se cântă troparul paștelor: „*Christos a înviat din morți...*”. Așisderea se prescrie, ca atât Vecernia cât și Utrenia să se facă în timpul cincizecimii cu priveghiere.

Toate duminicile ce urmează după paști până la înălțarea la cer a Domnului, sunt consfințite amintirii învierii Domnului, dară pe lângă aceasta sunt ele consfințite și unor deosebite întâmplări, cari întăresc credința noastră întru învierea și dumnezeitatea lui Christos, dela cari întâmplări au

¹⁾ Ἀκροτέλιον, in Ecclesia Graeca dicebantur ὀρθόδοξοι, quas ad finem Psalmorum et Hymnorum concinebant. Du Cange. Glossarium ad script. medae et infimae Graecit. Lugduni 1688. p. 45.

ele numele și cari întâmplări afară de învierea Domnului sunt obiectul lecțiilor și cântărilor la serviciile dumnezeiești ale acestor duminici.

Duminica a doua după paști se numește *duminica Tomei*, căci în această zi se serbează memoria arătării lui Isus Christos apostolilor și a convingerii lui Toma despre învierea lui Christos.

Arătându-se adevărat Christos apostolilor, seara după învierea sa, fiind ușele încuiate, Toma n'a fost de față și, istorisindu-i ceilalți apostoli despre arătarea lui Christos, a zis, că el nu va crede până ce nu va vedea în mâinile Domnului semnele cuielor și până ce nu va pune degetul său în semnul cuielor și mâna sa în coasta lui. Opt zile mai târziu se arată Christos apostolilor săi iarăși, fiind ușele încuiate și fiind de față și Toma și, stând în mijlocul lor, zice: „*Pace vouă*”. Deci zice lui Toma: „*Adă-ți degetul tău incoace, și vezi mâinile mele, și adă mâna ta, și o pune în coasta mea, și nu fi necredincios, ci credincios*”. Și îndoiala lui Toma despre învierea lui Christos se pretace în credință tare și el exclamă din adâncul inimei: „*Domnul meu și Dumnezeul meu*”.

Această duminică se numește și „*Antipaschă*”, *ἀντιπάσχα*, în loc de paschă sau înnoirea învierii lui Christos. Căci prin arătarea sa după opt zile, a repetit și a înnoit Christos — așazicând — învierea sa, devenind ziua aceasta, a doua duminică după paști, prin arătarea aceasta o zi nouă de înviere. Finalul la liturghie se începe în duminica aceasta cu cuvintele: „*Cela ce prin ușele încuiate a intrat la stinții săi ucenici și apostoli și pe Toma l-a incredințat pentru mântuirea noastră, Christos adevăratul Dumnezeul nostru...*”.

În duminica a treia după paști, a *miropurtătoarelor*, se petrece memoria sfințelor femei miropurtătoare și a lui Iosif din Arimathia și a lui Nicodim, învățăceii secreți ai lui Christos.

În timpul vieții celei pământești a lui Christos, multe femei pioase pretutindene petreceau pe Christos și-i serviau lui cu dragă inimă. Neapucând ele la înmormântarea Domnului — căci se apăsău paștele — să ungă de ajuns cu mir oneratul corp al lui Christos, au velt să îndeplinească această lipsă dimineata, în ziua cea dintâi a săptămânei. Deci ajungând ele la mormântul lui Christos auzită de la inger vestea despre învierea Domnului și intercându-se dela mormânt le-a întâmpinat Isus însuși, poruncindu-le să vestească

învierea sa apostolilor. Urmând din poruncii lui Christos, au împline-
tit toate cele ce au văzut și ce au auzit în această duminică apo-
stolilor și tuturor celorlalți, făcându-se astfel mărturie nemincinoasă de
învierii lui Isus Christos.

Femeile mai întâi au văzut învierea și o au vestit ap-
postolilor, căci se cădea sexului celui ce mai întâi căzuse
sub păcat și moștenise blăstămul să vadă mai întâi învierea
și să aude bucuria. Și au fost aceste femei următoarele:
Maria Magdalina, Salomi, Ioana, Maria și Marta surorile
lui Lazăr, Maria lui Cleopa ș. a. — Dimpreună cu femeile
miropurtătoare sârbătorim în această duminică și memoria lui
Iosif din Arimathia și a lui Nicodim, cari luând de pe lemn
corpul lui Christos, l-au învălit în giulgiu curat și l-au pus
în mormânt nou, și pentru aceea sunt ei nemincinoase
mărturie ale înmormântării lui Christos.

În cele trei duminici următoare se petrece memoria
unor întâmplări, cari ne arată puterea cea dumnezeiască a
lui Isus Christos și ne vestesc clar și determinat, că Christos
e Mesia cel promis. Așa în duminica a patra după
paști, a *slăbănogului*, se serbează memoria însănătoșării
minunate a omului, care de 38 de ani era bolnav, și pe
care Christos l-a vindecat, zicând numai: „*Scoală, ia patul
tău și umblă*”. În duminica a cincia după paști, a
Samarinencei, se istorisește, că Isus Christos aduce pe o
femeie din Samaria, lângă fântâna lui Iacob la cunoștință,
că el e mai mare decât Iacob, e atotștiutor și Mesia ade-
vărat. În duminica a șasea după paști, a *orbului*,
se istorisește, că Isus Christos a vindecat pe un om orb
din naștere, scuipând pe pământ, făcând tină din scuipătură,
ungând cu aceasta ochii orbului și spălându-se acesta în
lacul Siloamului. Vindecându-se orbul, a mărturisit în fața
tuturor credința sa în Mântuitorul dumnezeiesc.

Întâmplările sfinte ale acestor trei duminici ultime se
amintesc în timpul cincizecimii din cauză, că ele s'au petrecut
în timpul dintre paști și cincizecime și încă mai mult din
cauză, că Isus Christos în aceste întâmplări s'a descoperit de
Mesia cel adevărat, Fiul lui Dumnezeu, asemenea Tatălui după
dumnezeire ¹⁾. — *Miercuri* în săptămâna orbului se petrece

¹⁾ Cf. *Sinaxarul duminicii a patra după paști, a slăbănogului*.

încheierea sărbătorii paștilor, făcându-se în această zi la serviciile dumnezeiești multe rânduieli care se fac în însăși duminica paștelor.

§ 214. Rânduielile bisericesti la înălțarea la cer a Domnului și în duminica a șaptea după paști.

Mărirea lui Christos celui înviat din morți s'a terminat pe pământ cu înălțarea lui la cer, patruzeci de zile după învierea lui cea mărită, o sărbătoare pe care o cinstește biserica în mod solemn, ca pe una din cele douăsprezece sărbători mari de peste an. Miercuri seara se ridică de pe sf. masă aerul, căci și Isus Christos cu înălțarea sa la cer s'a făcut nevăzut oamenilor. Dealtminterlea nu se diferesc rânduielile bisericesti la înălțarea Domnului, de cele ale altor sărbători mari de peste an.

La înălțarea Domnului, se citește, la Vecernie, ca și la alte sărbători mari, psalmii și se face litiia; iară la Utrenie se cântă psalmul și doxologia cea mare și se citește evanghelia. La liturghie se cântă, la antifonul întâi, cuvintele: „Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu Mântuitorule mântuiește-ne pe noi” cu stihurile: „Toate neamurile bateși cu mâinile; strigași lui Dumnezeu cu glas de bucurie¹⁾”; la antifonul al doilea cuvintele: „Mântuiește-ne pe noi Fiul lui Dumnezeu cel ce te-ai înălțat întru mărire, pe cei ce-ai cântăm tie: Alleluia” cu stihurile: „Mare este Domnul și lăudat foarte în cetatea Dumnezeului nostru...”²⁾. La antifonul al treilea, se cântă troparul: „Înălțatu-te-ai întru mărire, Christoase, Dumnezeul nostru...” cu stihurile: „Auziți acestea toate neamurile; luați în urechi toți cei ce locuiți în lume...”³⁾. La intrarea cea mică, se cântă cuvintele: „Suiuș'a Dumnezeului întru strigare, Domnul în glas de trâmbiță”⁴⁾. În locul axionului se cântă imnosul: „Pe tine maica lui Dumnezeu cea mai pe sus de minte și de cuvânt...”. La chînonic se cântă stihul: „Suiuș'a Dumnezeului întru strigare, Domnul în glas de trâmbiță”. Finalul liturghiei se face la înălțarea la cer a Domnului, începându-se cu cuvintele: „Cel ce întru mărire s'a înălțat dela noi la ceruri și a șezut de adreapta lui Dumnezeu și Tatăl, Christos adevăratul Dumnezeul nostru...”.

Sărbătoarea înălțării la cer a Domnului se serbează cu înaintea și după serbare timp de zece zile, începându-se înaintea

¹⁾ Ps. 46, 1-5.

²⁾ Ps. 47, 2-4.

³⁾ Ps. 48, 1-4.

⁴⁾ Ps. 46, 5.

serbarea miercuri, săptămâna a șasea și făcându-se încheierea sărbătorii, vineri, săptămâna a șaptea după paști.

Duminica a șaptea după paști e consacrată amintirii *sfinților părinți* purtători de Dumnezeu, cari la *sinodul întâi din Niceea* în anul 325, au mărturisit dumnezeitatea lui Christos în contra lui Arie, compunând și un simbol al credinței relativ la Dumnezeu Tatăl și Fiul. Amintirea părinților acestui sinod s'a așezat în această duminică, pentru că și *sinodul* să se fi început în timpul cincizecimii și pentru că deciziunile lui privesc la mărirea Domnului celui înviat, pe care biserica îl vestește mai cu seamă în decursul cincizecimii. La acest sinod, au luat parte 318 părinți, cari cu totii se distingeau prin virtuți înalte și cu deosebire prin zelul lor întru apărarea învățaturii bisericești despre dumnezeitatea lui Iesus Christos celui înviat din morți. Recunoscând așadar biserica meritele cele mari ale acestor sfinți părinți, a așezat serbarea memoriei lor în această duminică, compunând la serviciile dumnezeiești, în onoarea lor, cântări și laude.

§ 215. Rânduieșile bisericești în duminica cincizecimii și în cea a tuturor sfinților.

În memoria pogorinii Duhului sf. asupra apostolilor se ține în biserică sărbătoarea pogorinii Duhului sf., care se numește și cincizecime, pentru că ea pică în ziua de 50 după sărbătoarea paștelor. În duminica cincizecimii se citește la Vecernie *parimii* și se face *litia*; iară la Utrenie se cântă *polieleul* și *doxologia cea mare*. La liturghie se cântă în loc de „*Sfinte Dumnezeule*”: „*Câți în Christos v'afi botezat...*” și în loc de axion se cântă imnul: „*Bucură-te împărăteasă maică...*”, iară la chinonic se cântă cuvintele: „*Duhul tău mă va povățui la pământul cel drept*”¹⁾. Finalul liturghiei se începe cu cuvintele: „*Cel ce în chip de limbi de foc din cer a trimis pe Duhul cel preasfânt peste sfinții săi ucenici și apostoli, Christos adevăratul Dumnezeu nostru...*”.

○ proprietate deosebită a rânduieșilor bisericești ale duminicii cincizecimii este săvârșirea Vecerniei imediat după liturghie, la care se citește rugăciunile *ingenuncherii*, a căror

¹⁾ Ps. 143, 10.

compunere se atribuie de unii lui Sofronie, patriarhul Ierusalimului († 638), de alții, lui Mitrofan Mărturisitorul (sec. IX).

Rânduiala Vecerniei în duminica pogoririi Duhului sfânt, e următoarea: Îndată după finalul liturghiei se începe Vecernia, care până la prochinon se săvârșește în mod îndălnat. După cântarea prochinonului, diaconul, ori preotul exclamă: „Iară și iară plecând genunchele, Domnului să ne rugăm” și citește din altar cu glas mare rugăciunea: „Prea curate, nespurcate, cel ce ești fără de început, și văzut, nevăzut, neurmat, neschimbă...” și rugăciunea: „Bine ești cuvântat, stăpâne, atotputeritorule care ai luminat zău cu lumina de soare...”, care se termină cu sfârșitul ecteniei celei mici și cu ectonisul: „Că tu te ai săvârșit să ne miluiești și să ne mântuiești pe noi Doamne Dumnezeu nostru...”. După aceea urmează ectonia: „Că îndurat ești și iubitor de oameni Dumnezeu...”. După ectonia, exclamă iarăși diaconul, sau preotul: „Iară și iară plecând genunchele, Domnului să ne rugăm” și citește iarăși, preotul rugăciunea: „Doamne Isuse Christoase Dumnezeu nostru, cel ce ai dat pacea la oamenii...” și rugăciunea: „Doamne, Doamne, cel ce ne-ai mântuit pe noi de toată săgeata ce zboară în zi...” și termină cu sfârșitul ecteniei celei mici: „Apără, mântuiește, miluiește...” și cu ectonisul: „Cu bunăvoirea și cu darul unuia născut Fiului tău...”, apoi citește strana: „Învrednicește-ne Doamne în seara aceasta...” și după aceasta precedă iarăși, diaconul, ori preotul, la plecarea genunchelor și citește preotul, rugăciunea: „Levorule al vieții cel luminător...” și a doua rugăciune: „Dumnezeule cel mare și vecinic...” și a treia rugăciune: „Dumnezeule cel mare și preainalt...”, după care zice diaconul sfârșitul ecteniei celei mici: „Apără, mântuiește, miluiește...” iarăși preotul ectonisul: „Că tu ești odihna sufletelor și trupurilor noastre...” și urmează mai departe celelalte ale Vecerniei celei mari, care se încheie cu finalul: „Cel ce din sânurile Tatălui s'au deșertat pe sine, și din cer pe pământ s'a pogorit și a luat toată firea noastră cea omenească și o a dumnezeieci, și după aceea iarăși s'a suit la cer, și a șezut de dreapta lui Dumnezeu și Tatăl, și pe Duhul cel dumnezeiesc și sfânt și de o ființă și întocmai puternic și întocmai mărit și împreună vecinic la Timis peste șinții săi toată lumea Christes adevăratul Dumnezeu nostru pentru rugăciunile preacuratei și celei cu totul fără de păcată sfinței maicei sale, ale sfinților, mărișilor și întru tot laudaploș, de Dumnezeu propovăduitorilor și purtătorilor de Duh apostoli și ale tuturor sfinților, să ne miluiească și să ne mântuiească pe noi, ca un bun și iubitor de oameni.

Serviciile dumnezeiești ale cincizecimii se încheie sămbăți, în săptămâna cincizecimii.

În duminica întâia după pogorarea sf. Duh se ține biserică aducerea aminte a tuturor sfinților, a mo-

șilor, a strămoșilor, a părinților, a patriarhilor, a apostolilor, a mucenicilor, a ierarhilor, a prorocilor, a cuvioșilor și a cuvioaselor maice și fecioare. Sfinții părinți au așezat această sărbătoare, spre a mulțumi lui Dumnezeu, pentru că Dumnezeu i-a încununat cu cununa sa netrecătoare și așezăndea spre a arata cuviincioasă onoare și acelor sfinți, pe cari nu-i amintim în decursul anului sau pe cari, petrecând în locuri depărtate, nu-i cunoaștem după nume și viață. Iată în duminica după pogorirea Duhului sfânt, s'a așezat această sărbătoare pentru aceea, că după pogorârea Duhului sfânt, inzestrați fiind apostolii cu puterea lui, s'au imprăștiat în toate părțile lumii, spre a sămăna sămânța evanghelică, din care apoi au răsărit sfinții bisericii lui Christos, cari, împreunându-se cu cei ai Testamentului vechiu, ne luminează ca luminători luminați și se roagă pentru sufletele noastre.

Cu duminica întâi după cincizecime, cunoscută în cărțile bisericești sub numele de *duminica tuturor sfinților*, se termină rânduielile bisericești, cari se săvârșesc după *Penticostar*.

CAP. II.

Rânduielile bisericești particulare sau rânduielile bisericești periodice.

216. Trecere.

În Liturgica specială se propune cultul în construcțiunea sa reală, adică în întregimile sale organice sau în rânduielile sale a parte. Întru cele precedente, s'a tratat despre rânduielile liturgice cele fixe sau staționare, cari stau în legătură cu oarecari ore ale zilei, ori cu zile ale săptămânei, ori cu zile ale anului și sunt menite pentru totalitatea membrilor bisericii, și anume despre rânduielile liturgice de toate zilele, despre rânduielile liturgice săptămânale și despre rânduielile anuale. Acuma în capitolul al II și ultim al Liturgice speciale, vin la rând rânduielile liturgice particulare, sau, mai potrivit, periodice, cari se săvârșesc numai cu privire la necesitățile diferitelor persoane și cu privire la diferitele întâmplări în viața bisericească și nu stau în legătură cu anul bisericesc. Aceste rânduieli liturgice sunt sfintele sacramente sau mistere și

sfintele euhologii sau sacramentalii. Capitolul II al Litur-
gicii speciale se împărțește așadar în două secțiuni, în
secțiunea primă e vorba de sf. sacrameinte sau misterii, iară
în secțiunea II de sf. euhologii sau sacramentalii sau de
euhologiile bisericesti.

SECȚIUNEA I.

Despre sf. sacrameinte sau misterii.

ARTICOLUL I.

Despre sf. sacrameinte în general.

§ 217. Conceptul, însemnătatea și sublimitatea sf. sacrameinte.

Sacrameintul sau misterul, sacramentum, *μυστήριον*,
таинство, este un act sfânt, care lucrează sub un chip
vizibil și comunică sufletului omului credincios darul ne-
vizibil al lui Dumnezeu, fiind orânduit de Domnul nostru
pentru aceea, ca prin el fiecare credincios să primiască grația
dumnezeiască ¹⁾. Biserica ortodoxă are șapte sacrameinte:
Botezul, mirul, comunicătura, pocăința, preoția, cununia și
eleoungerea. În botez se naște omul în mod misterios pentru
viața spirituală, în sacramentul mirului primește el darul
crescător și întăritor, în comunicătură capătă el hrană spi-
rituală în pocăință află el mijloc de vindecare de boalele su-
fletești, adică de păcat, în preoție i se comunică darul, de
a renaște pe alții spiritualmente, la cununie primește el darul,
care sfintește conviețuirea sexuală și nașterea și creșterea
pruncilor, în eleoungere află el mijloc de vindecare a boa-
lelor corporale prin vindecarea boalelor sufletești ²⁾.

Din cele precedente se vede înalta demnitate și subli-
mitate a sf. sacrameinte în biserică lui Christos. Sacramen-
tele sunt acte spirituale, cari într'adevăr comunică credincio-
șilor darul dumnezeiesc, ele sunt fructele vieții și ale morții
lui Christos, prin ele curge sângele cel prețios al Mântuirii

¹⁾ Cf. *Mărturisirea ortodoxă a apostoliceii și catoliceii biserici de răsărit*.
Născută de mitropolitul Petru Movilă. Neamțul 1884, Partea I. Riv. la Iacob. 99.

²⁾ Cf. *Православно-догматическое Богословие* Макария Т. IV. С. Петерб.
1852, p. 94.

torului. Sacramentele sunt legătura mistică permanentă, care împreună viața omului cu Dumnezeu, o sfințește, o nutrește și o împacă cu Dumnezeu. Ele continuă activitatea de mântuire a lui Christos și o realizează în om, prin ele se adaugă pietre vii la edificiul împărăției lui Dumnezeu și se înmulțește numărul locuitorilor cerești.

§ 218. Ministrul sf. sacramento.

Ministrul sf. sacramento este presviterul hirotonit în mod canonic și episcopul, și anume, afară de preoție și de pregătirea sf. mir, cari sunt rezervate numai episcopului. presviterul poate săvârși toate celelalte sacramento; iară hotezul, în caz de necesitate urgentă, se poate săvârși și de diaconi și de un om laic, care, ca creștin ortodox, crede într'un Dumnezeu în trei persoane¹⁾.

Însă, cu privire la un cerc determinat al bisericii, ministrul trebuie să fie și îndreptățit la săvârșirea sf. sacramento, și această îndreptățire o are episcopul în dieceza și parohul în parohia sa și aceștia în sferile numite, relative pe îndreptății la isprăvirea sf. sacramento și pe alți episcopi, resp. presviteri hirotoniți după prescripțiile bisericești. În caz de pericol, este îndreptățit la săvârșirea sacramentului fiecare preot și fără de imputernicirea ministrului competent, și la sf. hotez și credinciosul laic. — Preotul, care voiește să isprăviască sf. sacramento, să observe următoarele:

1. La săvârșirea sacramentelor să se țină de ritualul prescriș pentru sacramentul relativ și să nu schimbe rânduiala prescrișă, nici să adaugă la ea ceva. Ceremoniile împreunate cu sf. sacramento reprezintă darurile, pe care le primește omul la cutare sacrament, exprimă sfințenia și sublimitatea lor și arată în ce mod credincioșii să se prepare pentru dănselle și cum să conluere cu ele. Apoi ceremoniile au și putere activă, căci ele sunt împreunate cu rugăciunea bisericii. În tine se înalță prin ceremoniile împreunate cu sf. sacramento inimile credincioșilor la idei sublime, se deșteaptă în ei sentimente cerești, hotăriri sfinte, credință tare și iubire sinceră.

¹⁾ Cf. *Mărturisirea ortodoxă etc.* Partea I. Răsp. la Intreb. 100 și 103.

2. Să cante preotul, ca la săvârșirea sf. sacrame-
nte să se evite tot defectul în privința materiei lor, a cuvintelor,
cari se pronunță la lucrarea lor și a acestei lucrări însăși.

3. Preotul să săvârșască sf. sacrame-
nte cu profun-
dă pietate, și astfel de pietate să însușească el și celor credincioși.
Sentimentele interne și acțiunile externe ale preotului să
consune cu sf. act, pe care-l săvârșește, în toată purtarea
preotului să se oglindiască aceea ce lucrează el, și această
purtare a preotului să fie credincioșilor spre edificare sulle-
ască.

4. La săvârșirea sf. sacrame-
nte, preotul să fie în stare
grațială, liber de tot păcatul greu și să nu fie sub oprire
din partea bisericii¹⁾. Sf. sacrame-
nte adică nu se pot întina
de cei nedemni și așisderea efectele lor nu se împiedică prin
nedemnitățile săvârșitorului; dară aceia, cari le săvârșesc,
fiind intinați cu păcate grele, își atrag culpa morții eter-
ne. Fiindu-și așadară preotul conștient de oarecare păcat
greu, să nu îndrăzniască a pași la săvârșirea sf. sacrame-
nte, fără de a simți înlăuntrul său părere de rău sinceră, pentru
păcatul săvârșit și fără de hotărîre serioasă, că-l va mărturisi
indată cîși vor permite împrejurările.

5. Preotul să urmeze chemării la săvârșirea sf. sacra-
mente și în special, a sf. comunicături ori în ce timp de
zi sau de noapte și să invete și pe popor, ca, în caz
de pericol, să-l cheme pe preot, fără amânare, neluând
privire la timp și la aceea, că incomodează poate pe preot.
Cu care răspundere se îngreuiază conștiința preotului, dacă
cineva, prin vina lui se lipsește de darul unui sacrament,
mai ales dacă pierderea nu se mai poate repara. Ce ar
trebui să cugete credincioșii despre un preot, care iar
intimpina cu cuvinte aspre, cerând aceștia săvârșirea sf.
sacrame-
nte sau întârziindu-se acesta din comoditate și așa
pierzându-se un suflet, din culpa preotului. Preotul să nu
lipsiască așadară în această privință, ci el să poarte grijă de
cei săraci, ca și de cei avuți, de cei cu vază ca și de cei

¹⁾ Cf. Can. 25 și 61 al sf. apostoli (Pidalion, Numărul 184, l. 20 și 55); can. 9 al sin. I ecum. (Pidalion, l. c. f. 87) și can. 9 al sin. de Nicee-Cesarea (Pidalion, l. c. f. 207).

fără vază, în comună, pentruca să nu se piardă nici un suflet răscumpărat cu scump sângele lui Christos. În fine :
6. Să aibă preotul la săvârșirea sf. sacramente ^{intențiune curată} ¹⁾, acea intențiune, care a avut-o însuș Mântuitorul la așezarea sf. sacramente. Numai privirea la preamărirea lui Dumnezeu și la mântuirea omului să conducă aici pe preot.

§ 219. Primitorul sf. sacramente.

Primitorul sf. sacrament al botezului este un om viu, care n'a primit încă într'un mod valid sacramentul acesta, iară primitorii celorlalte sacramente sunt numai membrii bisericii, și anume membrii cei vii. Dela primitorii sf. sacramente se preținde, ca ei pentru primirea acestora să fie bine preparați și să se afle în stare grațială. Pentru prepararea și starea grațială sunt responsabili mai întâi primitorii înșiși, însă păstorul de suflete este obligat, de a învăța în privința aceasta pe cei credincioși și a-i conduce la primirea demnă a sf. sacramente. Preotul să învețe pe poporeni săi despre ființa sf. sacramente, efectele, puterea și însemnarea ceremoniilor împreunate cu dânsule. Așisderea să se admonieze credincioșii adeseori, ca ei, cu pietate adâncă, cu conștiință și cu inimă curată să pășiască la primirea sf. sacramente, arătând aceasta și în purtarea lor externă. Și fiindcă sf. sacramente sunt o parte a credinței ortodoxe, pentru aceea preotul, la explicarea lor este obligat a întreba pe primitor despre adevărurile fundamentale ale credinței, adică acele adevăruri cari după firea lor sunt mijloace neincunjurabile ale mântuirii, precum h. o. învățătura despre sf. treime, despre răscumpărarea lumii prin Isus Christos etc. Neștiind primitorul acestea, să-l învețe preotul despre dânsule, pentruca el prin ele să poată cuprinde mai bine puterea sacramentului, și astfel să-și întărească credința sa. Neinvățând însă cei neștiutori adevărurile cele absolut necesare ale credinței, preotul nu le poate împărtăși sf. sacramente, pentruca unii ca aceștia, deși nu se socotesc în numărul celor necredincioși, totuși în realitate nu stau departe de dânsii ²⁾.

¹⁾ Милостивая orthodoxa . . . Cart. cit., Partea I. Răsp. la Intreb. 100.

²⁾ Св. Книга о должностяхъ пресвитероу приходскихъ. Ed. 3; 1818 p. 109.

§ 220. Originea dumnezească a sfintelor taine.

Cultul ortodox constă din rugăciune, cântare, cefire și predică. Culmea întregului cult e, după cele arătate, sf. liturghie. Acest cult e menit pentru toți creștinii și e public. Dar sunt și alte servicii menite pentru anumite persoane și nu se săvârșesc totdeauna în public. Se cere prin aceste servicii, pe cari le-am cunoscut sub numele de sf. misteni, mântuirea și harul d-zeesc, pentru anumite persoane.

Și originea acestor servicii d-zești, e dumnezească. Botezul la așezat Domnul nostru Isus Christos prin cuvintele: „Mergeti și botezați în numele Tatălui al Fiului și al sf. Duh” și „De nu se va naște cineva din apă și din Duh nu va putea să intre în împărăția lui Dumnezeu” (Ioan 3, 5).

Mirul are temei în cele zise de Domnul: „Cel ce va crede în mine, râuri de apă vie vor curge din pântecul lui” (Ioan 7, 38). Apoi în sf. scriptură celim că sf. ap. Petru și Ioan săvârșeau această taină. Ei „puneau mâinile peste Samarinenii cei botezați și aceștia primeau pe sf. Duh” (Faptele Apostolilor 8, 17).

Euharistia a așezat-o Isus Christos la cina cea de pe umă cu cuvintele: „Luați, mâncați acesta este trupul meu” și „Beți din acesta toți, acesta este sângele meu” (Mat. 26, 26—28).

Preoția a instituit-o Mântuitorul nostru trimițând apostolii cu cuvintele: „Mergând învățați toate neamurile, botezându-i în numele Tatălui și al Fiului și al sf. Duh” (Matei 28, 18).

Mărturisirea a așezat-o Isus Christos cu cuvintele adresate apostolilor: „Ori câte veți lega pe pământ vor fi legate și în ceruri și ori câte veți deslega pe pământ, vor fi deslegate și în ceruri” (Matei 16, 19 și 18, 18).

Căsătoria a sfîșit-o Isus Christos la nunta din Cana Galileei (Ioan 2, 2).

Elcungerea a așezat-o Mântuitorul, dând putere apostolilor peste duhurile necurate, în urma cărei puteri apostolii „ungeau cu untdelemn pe mulți bolnavi și îi vindecau” (Marcu 6, 7—13).

Originea d-zească a sf. taine o mărturisește ap. Paul

zicând: „Așa să ne socotească pe noi omul, ca pe niște economi ai tainelor lui Dumnezeu” (I Cor. 4, 1).

Dintre părinții bisericești, cari mărturisesc originea și tainele sic amintit sf. Ambrosie care zice: „Intemeietorul tainelor este însuși Domnul nostru Iesus Christos” (Ambr. De sacram. lib. IV).

ARTICOLUL II.

Despre sf. sacramente in special.

I.

Sfântul sacrament al botezului.

§ 221. Conceptul botezului.

Un fel de hotez, ca spălare solemnă cu apă, era acum intrebuintat la Iudei. Într'acest mod se sfințiră în preefi Aaron și fiii lui ¹⁾. Și dacă un păgân trecea la iudaism, se spăla cu apă, în semn, că el trebuie să se feriască de toată necurătenia și lărădelegile păgânismului. Așisderea Ioan, inaintemergătorul lui Isus, hoteză în semn de pocăință, prin care Iudeii aveau a se pregăti pentru împărăția lui Mesia.

Însă aceste feluri de hotez, erau numai semne și nu puteau produce reală iertare de păcate; pentru aceea mărturisește acum Ioan: „Eu vă hotez pe voi cu apă spre pocăință, iară acela ce vine după mine, mai tare decât mine este, ale căruia încălțăminte eu nu sunt vrednic a le purta, acela va hoteza pe voi cu Duh și cu foc” ²⁾.

Reală împăcare se efectui deabia prin moartea lui Isus Christos, iară meritul mântuirii plinite de Christos se comuncă omului prin hotezul instituit de Isus cu cuvintele: „Drept aceea mergând învățați toate neamurile, hotezându-i în numele Tatălui și al Fiului și al sf. Duh” ³⁾. Botezul este așadar acel sacrament, în care omul prin apă și prin Duh se curățește de tot păcatul, se renaște în Christos la viață nouă și se sfințește sufleteste. El este mijlocul ordinar, prin care se câștigă iertarea de păcatul strămoșesc și

¹⁾ II. Moisi 29, 4.

²⁾ Matei 3, 11.

³⁾ Matei 28, 19.

de oricare alt păcat și prin care omul devine membru al bisericeii lui Christos și moștenitor al împărăției lui Dumnezeu.

Botezul se numește în sf. scriptură baia nașterii a doua și a înnoii Duhului sfânt ⁴⁾, spălarea păcatelor ⁵⁾, sfințirea și îndreptarea ⁶⁾, luminarea ⁷⁾. Iară el, părinți îi dau următoarele numiri: Ioan Chrisostom numește hotezul *luminare*, pentru că la acest sacrament lumina credinței dungă noaptea și întunericul, care dela căderea omului cuprinsese mintea omenească ⁸⁾. Așfel îl numește și sf. Grigorie dela Nazianz ⁹⁾. Sf. Ciril dela Ierusalim numește hotezul *plată de răscumpărare pentru cei prinși, iertarea culpei păcatelor, moartea păcatului, renășterea sufletului, veșmântul luminei s. m. d.* ¹⁰⁾.

§ 222. Partea vizibilă a botezului.

Partea vizibilă a hotezului constă în întreita cufundare în apă, a aceluia ce se hotează pronunțându-se cuvintele: „Botează-se servul lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, Amin; și al Fiului, Amin; și al sf. Duh, Amin; acum și puterea și în vecii vecilor, Amin”. Aici este a se distinge în special: 1. Materia sacramentului, 2. cuvintele, cari se pronunță la lucrarea lui, și 3. lucrarea însăși la săvârșirea sacramentului.

Materia sf. sacrament al hotezului trebuie să fie apă simplă, naturală și curată, neamestecată cu altceva, nici artificială, nici vr'un alt fluid ¹¹⁾, căci Mântuitorul a învățat: „De nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va putea să intre în împărăția lui Dumnezeu” ¹²⁾. — Apa se întrebuințează ca materie a hotezului din mai multe cauze. Fiindcă hotezul pentru câștigarea vieții eterne le este de lipsă, tulara lără deosehire pentru aceea se potrivește apa ca materie

¹⁾ Tit. 3, 5.

²⁾ Ept. ap. 22, 16.

³⁾ I. Cor. 6, 11.

⁴⁾ Ebr. 6, 4.

⁵⁾ Ioannia Chrisostomi, In Ept. ad Hebr. c. VII, Hom. 13 (Migne, Pat. gr. T. LXIII, pag. 107).

⁶⁾ Gregor Naz., Orat. 43 in sanctum Baptisma (Migne, Pat. gr. T. XXXVI, pag. 361).

⁷⁾ Cyrilli Hierosol. Procatechesis, nota 16 (Migne, Pat. gr. T. XXXIII, pag. 360).

⁸⁾ Cf. Martura, ori... Cart. cit., Partea I, Răsp. la întreb. 103.

⁹⁾ Ioan 3, 5.

ea lui, căci ea nu lipsește nicăiri și lesne se poate procura de fiecare. Așisderea se simbolizează prin apă mai deplin, decât prin oricare altă materie, efectele botezului. Căci precum prin apă se curătesc hainele și corpul de intinare materială, așa se curătește și prin botez sufletul omului de intinarea păcatului strămoșesc. Precum adăpându-se pământul cu apă produce fructe, așa și prin botez devine fructifer sufletul omului, căci el îi câștigă lui meritele nefinite ale lui Isus Christos și-l dispune, a duce o viață plăcută lui Dumnezeu. Precum prin apă se stinge focul, așa se stinge prin darul botezului locul postelor necurate. Precum prin apă se întărește omul cel ostenit, așa prin darul botezului se întărește voia lui cea slăbită prin păcat.

Apa ca materie a botezului se preinchipuieste și in Testamentul vechiu prin diluviu ¹⁾, prin trecerea in marca roșă ²⁾, prin spălarea lui Neeman ³⁾, prin puterea cea minunată a lacului Bethesda ⁴⁾, precum se prezise mai înainte de profeci ⁵⁾.

Botezul trebuie să se săvârșească în numele sf. treimi cu cuvintele : „*Botează-se servul lui Dumnezeu (N) in numele Tatălui, Amin ; și al Fiului, Amin ; și al sf. Duh, Amin ; acum și pururea și in vecii vecilor, Amin*“. Această formă după ființa sa a orânduit-o Isus Christos insuș prin cuvintele : „*Botezându-i in numele Tatălui și al Fiului și al sf. Duh*“ ⁶⁾ și insemnă, că prin actul simbolic al botezului devine cel botezat mărturisitor al sf. treimi celei de o ființă. La aceste cuvinte ale Mântuitorului, biserică a adaus cuvintele : „*Amin*“ după fiecare nume a sf. treimi, și cuvintele : „*Acum și pururea și in vecii vecilor, Amin*“. Cuvintele : „*Amin*“ sunt întărirea celor zise, iară prin cuvintele : „*Acum și pururea și in vecii vecilor*“ se insemnă, că botezul săvârșit are caracter indelebil și nu se mai poate repeta a doua oară.

Botezul de rând trebuie să se săvârșească prin întreită

¹⁾ I. Petr. 3. 20.

²⁾ I. Cor. 10, 1.

³⁾ IV. Imp. 5, 14.

⁴⁾ Ioan 5, 2.

⁵⁾ Isaia 55, 1 ; Ezech. 47, 2 ; Zah. 13, 1.

⁶⁾ Mat. 28, 19.

cufundare în apă dimpreună cu pronunțarea cuvintelor formei. Canonul 49 al sf. apostoli zice: „Dacă vre-un episcop sau presviter după rânduirea Domnului n'ar boteza în Tatăl și în Fiul și în sf. Duh, ci în trei fără de început sau în trei fii sau în trei mângâiatori, să se caterisiască”¹⁾. Așadar în forma hotezului sunt foarte esențiale, afară de cuvintele: „Amin” și: „Acum și pururea și în vecii vecilor”. Pînă orice schimbare a acestor cuvinte s'ar schimba forma hotezului în ființă²⁾.

Ce se atinge de turnarea apzi asupra celui ce se botează, sau stopirea cu aceasta, precum de regulă se săvârșeste hotezul în biserica occidentală, acest mod al săvârșirii sf. sacrament al hotezului se admitea în vechime numai ca abatere, în cazuri de necesitate extremă, mai ales la acei bolnavi, cari zăceau în pat, la așanumiții clinici (κλινικὴ δὲ ἀπὸ κλίνης, pat) și cari așadară nu se puteau boteza prin cufundare. Biserica ortodoxă, deși admite turnarea apei și stopirea cu ea la săvârșirea hotezului, căci prin aceasta nu se desființează puterea lui, totuș chiar pînă în ziua de astăzi o permite numai în cazuri de necesitate, ca abatere dela regula generală³⁾.

La săvârșirea hotezului prin turnare, se cere mai întâi o cântine de apă ca aceea, ca să se poată face spălare convenită a corpului. Apoi turnându-se apă asupra capului celui ce se botează în trei rînduri, se rostesc cuvintele formei chiar așa ca la cufundare.

§ 223. Ministrul hotezului.

Din cuvintele Mântuitorului: „Mergând învățați toate neamurile, botezându-i în numele Tatălui, și al Fiului și al sf. Duh”⁴⁾ este evident, că miniștrii hotezului sunt

¹⁾ Si canonul 50 al sf. apostoli prescrie: „Dacă un episcop sau presviter nu va săvârși trei afundări ale unei tîme, ci o afundare, care se dă întru moartea Domnului, să se caterisiască. Că nu a zis Domnul: Întru moartea mea botezați și mergând învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al sf. Duh (Petalion, I, c. f. 46).

²⁾ Cf. Mărtur. ortod., ... Cart. cit., Partea I. Rîsp. la întreb. 102.

³⁾ Cf. Православн.-догмат. Богословіе Мавгарія, Т. IV, p. 109.

⁴⁾ Mat 28, 19.

episcopii și presviterii. Aceasta se vede și din canoanele sf. apostoli, în cari, ori și unde este vorba despre ministrul sf. sacrament al botezului, totdeauna se numește numai episcopul sau presviterul ¹⁾. Diaconilor de ordin arhiepiscopial nu le compete dreptul de a bateza, căci afară de argumentele expuse, se scrie anume în Constituțiunile apostolice: *Diaconul... nu bateza* ²⁾. Totuși în absența episcopului sau a presviterului, se permitea, în cazuri de necesitate, și diaconilor, de a bateza. Așisderea poate bateza în absența ministrilor ordinii și în cazuri de mare necesitate, și o persoană laică, bărbat sau femeie ³⁾, ba chiar și părintele propriu ⁴⁾. Temeiul acestei îndreptățiri, care nu se află nici la unul din celelalte sacramente, zace în împrejurarea, că batezul este condițiunea fundamentală a mântuirii noastre după zisa Mântuitorului: „*De nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va putea să intre întru împărăția lui Dumnezeu*” ⁵⁾. Dacă așadar depinde mântuirea de la batez, ca o condițiune neevitabilă, apoi trebuie fiecărui om, ori și unde s'ar afla el, să i se deie posibilitatea, de primi batezul.

Laicul, batezând, face întreită cufundare în apă, resp. turnare și rostește la fiecare cufundare forma botezului în modul sus arătat; deci aplicându-se bine materia și forma, batezul este valid și nu se repetă. Totuși viețuind pruncul batezat astfel, preotul trebuie să îndeplinească tot ceremonialul, care urmează după batez, și care nu s'a îndeplinit la batezul pruncului ⁶⁾.

§ 224. Subiectul botezului.

Batezul ca sacramentul renașterii spirituale, presupune nașterea și viața corporală. Pentru aceea nu se cuvine a bateza morți ⁷⁾, ci numai oameni vii, și anume prunci sau vârșnici.

¹⁾ Can. 49 și 50 al sf. apostoli (*Pravila*, Neamțul, 1844, I, 45 și 46).

²⁾ *Const. apost.* Lib. VIII, c. 28 (Migne, *Patr. gr.* T. I, p. 1125).

³⁾ Cf. *Man. ortodoxă...* Cant. cit., Partea I. Răsp. la Intreb. 103.

⁴⁾ Cf. *Can. I al sf. Nichifor Marturisitorul* (*Pravila*, Târgoviște, 1652, cap. 153).

⁵⁾ Ioan 3, 5.

⁶⁾ Cf. *Книга о должностяхъ пресвитеровъ приходскихъ...* Edit. 3, 1818 p. 111.

⁷⁾ *Vezi*; Explicat. can. 83 al sin. ecum. (*Pravila*, I, c. 1, 198).

La începutul creștinismului, se botezau mai ales oameni vârstnici, căci atunci mai ales vârstnici treceau la credința creștină. Însă că și pruncii nu sunt excluși dela botez, se vede din cuvintele Mântuitorului la Matei 28, 19, prin cari se poruncește a boteza pe toși, și în Faptele apostolilor se istorisește, că apostolii botezau familii întregi¹⁾, și așadară nu numai vârstnici, ci și prunci.

Urmă botezării pruncilor îl deduce autorul opului „de ecclesiastica Hierarchia”, dela apostoli. El zice: „Invățătorilor noștri dumnezeiești le-au plăcut să admită la botez și pruncii sub sfinșita condițiune, că părinții naturali ai pruncului îl încredințează oarecărui din credincioși, care are a-l informa în lucruri dumnezeiești și a purta grijă pentru dânsul și mai departe ca un părinte și veghetor al mântuirii lui eterne. Pe acest hărhat, dacă a promis, a-l conduce pe copil la viață religioasă, îl pune întru a rosti lepădările și simbolul credinței²⁾. — Și se numește botezarea pruncilor ca o tradițiune apostolică³⁾. — Sf. Ciprian scrie relativ la botezarea pruncilor: „Deoarece lăcășorii de reie mai mari, cari au păcătuit prin îndelungat timp, dacă se întorc la credință, câștigă iertare de păcate, și botezul și darul nu i se oprește nimăruia; cu cât mai puțin se poate exclude dela botez un prunc, care deabia născut n'a putut păcătui, doară că el după corp s'a născut dela Adam și după naștere este supus morții, care însă cu atât mai lesne câștigă iertare de păcate, căci lui nu i se întâie păcate proprii, ci păcate străine”⁴⁾. Tot sf. Ciprian decise într'un sinod dela Cartago în contra unor eretici, cari se opuneau botezării copiilor, împreună cu ceilalți episcopi prezenți, în favorul botezării copiilor⁵⁾. Și t. Augustin zice despre această deciziune a lui Ciprian și a celorlalți episcopi, că ei cu aceasta n'au introdus ceva nou, ci au exprimat numai ferma credință a bisencei⁶⁾.

Întră dela acela, care voiește să primiască sf. sacrament al botezului, se pretinde, fiind vârstnic:

1) *Credință*, pentru că zice Mântuitorul: „*Mergeți în*

1) *Mat. ap. 16, 15, 31; 18, 8; 1. Cor. 1, 16.*

2) *Pseud.-Dionysii Areopagitae De eccl. Hierarch. cap. VII. (Migne, Pat. gr. T. III, p. 584).*

3) *Origenis Comment. in epist. ad Rom. Lib. V. (Migne, Pat. gr. T. XIV, p. 1040).*

4) *Cypriani Epistola 59 ad Fidum, de infantibus baptizandis (Migne Pat. lat. T. IV, p. 369).*

5) *CC. Carthagenae concilium sub Cypriano tenum de infantibus baptizandis II, la Migne, Pat. lat. T. II, p. 1049.*

6) *CC. Augustini Ep. 166 ad Hieronymum c. 3 (De origine animae hominis la Migne, Pat. lat. T. XXXIII, p. 723).*

toată lumea, vestiți evanghelia la toată făptura, cela ce va crede și se va boteza mântu-se-va, iară cela ce nu va crede osândi-se-va" ¹⁾ Pentru aceea sf. apostoli nu înformau mai întâi pe oameni în credință și apoi deabea îi botezau. Așa sf. apostol Petru după pogorârea Duhului sfânt, învăță mai întâi mulțimea adunată și aceia, cari bucurau primind cuvântul lui, se botezară și se adăuseră în ziua aceea suflete ca la trei mii ²⁾. Asisderea și Filip binevesti mai întâi oamenii pe Christos, și după ce îi zise Filip: De crezi din toată inima, slobod este să te botez, și după ce răspunse oamenii: Cred: că Fiul lui Dumnezeu este Isus Christos, îl botează Filip ³⁾.

2. Pocăință, căci zice apostolul: „Pocăiți-vă și să se boteze fiecare dintre voi în numele lui Isus Christos, spre iertarea păcatelor și veți lua darul Duhului sfânt” ⁴⁾.

Pruncii necapabili pentru credință și căință, se botează pe credința părinților și a nașilor, cari în numele lor promit credința, se leapădă de diavolul și de faptele lui și garantează creșterea copiilor în credință și religiozitate.

Botezul se împărtășește tuturor aceluia, despre cari se știe sigur, că ei sau defel nu sunt botezați sau că botezul lor nu este valid. La aceștia se numără: a) toți proseliții iudei și păgâni; b) proseliții dela acele confesiuni creștine, cari nu recunosc botezul, precum sunt Queckerii, sau cari nu cred în sf. treime, precum sunt Unitarii și c) proseliții dela acele confesiuni creștine, cari în cărțile lor simbolice se abat ființial dela dogma bisericăi ortodoxe în învățătura despre materia și forma, necesitatea și efectele botezului.

Botezului proseliților îi premerge catehizarea în religie. Așa prescrie canonul 46 al sinodului din Laodicea: Se cuvine, ca cei ce vor să se lumineze, să învețe credința pe de rost și în joia săptămânei să o spună episcopului ori presviterului ⁵⁾. În pericol de moarte se botează catehumenii și înainte de terminarea învățătorei catehetice,

¹⁾ Marc. 16, 13.

²⁾ Fapt. ap. 2, 41.

³⁾ Fapt. ap. 16, 37-38.

⁴⁾ Fapt. ap. 2, 38.

⁵⁾ Cf. și can. 78 al sinod. 6 ecum. (Palașon, Neamțul, 1844, I. 195).

ca să nu meară nedobândind darul botezului, și se împletăsc și cu sf. comunicatură ¹⁾.

Cei lipsiți de minte nu se pot boteza, dacă nu sunt astfel din naștere. Fiind ei însă lipsiți de minte din naștere, sunt a se privi ca prunci nevârștrici și pot să se boteze în credința părinților și a nașilor ²⁾. Dacă au ei înțel tervale lucide și cer botezul pot în acestea să se boteze. Dacă cineva catehizându-se, își iese din minți, și în această stare nu poate mărturisi însuș credința și a cere botezul, dară fiindcă se catehiza mai înainte a arătat prin aceasta, că dorește botezul, poate să se boteze ³⁾.

Creștinii cei botezați, cari fără de voia lor s'au lepădat de Christos sau de biserica ortodoxă și iară se întorc la ortodoxie să-și mărturisiască mai întâi păcatele, și simțind căință pentru lepădarea lor și împlinind canoanele lor impuse să se ungă cu sf. mir, iară nu să se boteze ⁴⁾. Lepădându-se cineva de biserica ortodoxă de bună voie, tot așa se primește la ortodoxie, numai i se dă un canon mai mare ⁵⁾.

În privința botezului pruncilor au a se lua în considerare următoarele :

La fiecare prunc, care se aduce la botez să întrebe preotul, ori de nu cumva pruncul este botezat cu botezul săvârșit de laic sau cu botezul așa numit de formă. Dacă pruncul nu este botezat astfel, atunci îl botează preotul cu toată rânduiala prescrisă. Iară dacă pruncul este botezat cu botezul de formă, atunci se plinește numai rânduiala, care urmează după botez. Dacă săvârșitorul laic al botezului n'a știut a zice forma botezului nicidecum, ci numai a udat pe prunc cu apă, sau a schimbat această formă în ființă, atunci se botează pruncul cu toată rânduiala prescrisă, căci nu s'a plinit sacramentul botezului. Dacă s'a botezat așadar pruncul prin moașă, e bine, ca preotul să lase pe moașă să repete

¹⁾ Cf. *Can.* 5 al. 1. Ciril al Alexandriei (*Palahoa*, I c. I. 463).

²⁾ Vezi: *Învățătura preoților pe scurt a șapte zile ale bisericii cu porocul preot.* mitropolit Antonie, Iași 1732, Edit. II. București 1741.

³⁾ *Timoteu al Alexandriei*, Intreb. 4. (*Palahoa*, I c. I. 449).

⁴⁾ *М. п. Правосл.-догмат. Богословие Макария...* T. IV. p. 154.

⁵⁾ Vezi: *Pravila*, Târgoviște, 1652, cap. 323.

forma botezului înaintea lui și să-i zică tot ce a plinit, ca astfel să se poată încredința dacă s'a și plinit botezul de formă într'un mod valid.

Pruncii, cari încă se află în corpul mamei, nu se pot boteza. Dacă la grele nașteri este teamă, că pruncul ar putea muri mai înainte de naștere perfectă, și dacă este posibil, a turna pe capul lui apă, atunci să se boteze de moașă, și la botezul formal să se săvârșească numai rânduiala, care urmează după botez.

Dacă moare mama născândă mai înainte de naștere, atunci să i se țină gura deschisă, și cu grăbire să se cheme un medic, pentruca în mod artificios să se scoată din ea pruncul, care apoi să se boteze, dacă este viu.

Pruncii născuți morți nu se botează, ci se întreabă mama de nu cumva ea însăși a cauzat lepădarea sau prin nebăgare de seamă sau din adins. Deci i se dă mamei canon de pocăință conform canonului 21 al sinodului din Anchira, al 2 al sf. Vasile cel Mare și al 91 al sinodului trulan.

Pruncii, cari pentru nevârștnicie n'ar putea înșiși mărturisi pentru botezul lor, și așisderea nu s'ar afla martori demni de credință pentru acest botez, sunt fără de îndoială a se boteza ¹⁾.

La botezarea monștrilor să procedeze preotul cu multă circumspecțiune. Permițând împrejurările și nefiind pericol de moarte, să ceară preotul instrucțiune dela episcop sau sfat dela preoți înțelepți și experți.

Un monstru care n'are chip de om, nu se botează. Dar din contra, având monstrul capul unui om și chip sau asemănare de om, se botează zicând preotul: „*De este acesta om: Botează-se servul lui Dumnezeu...*”

Dacă se va naște cineva cu două capete, cu un piept și cu un pântec; sau cu două capete și piepturile și pântecul nu sunt bine despărțite, atunci să se boteze un cap întâi după rânduiala prescrisă. Apoi să se boteze celălalt cap zicând preotul: „*De nu este acesta botezat, și de*

¹⁾ Cf. Can. 89. al sinod. din Cartag. (*Pidalion*, I. c. 1. 348) și can. 84. al sinod. VI ecum. (*Pidalion*, I. c. 1. 198).

este și alt suflet intru acest corp; Botează-se servul lui Dumnezeu . . ." 1).

Iată dacă se va naște cineva cu două capete sau mai multe, fiind toate membrele despărțite, atunci se presupune, că și sufletele sunt despărțite și sunt oameni diferiți. Pentru aceea se botează deplin fiecare cap indeosebi. Fînd însă teamă de moarte, și neputînd preotul pentru scurtîimea timpului boteza fiecare cap indeosebi, atunci botează toate capurile deodată. Turnînd preotul apă să zică: „Boteze-se servii lui Dumnezeu N. N. în numele Tatălui . . .”. Această formă plurală să se întrebuițeze deci numai la pericol de moarte, dacă nu e timp, ca fiecare să se boteze indeosebi; altfel nicicum și niciodată, căci altmintrelea preotul ar comite un păcat de moarte și și-ar atrage pedeapsă legală 2).

Se mai botează condiționat și copii aflați și expuși (infantes expositi) chiar și în cazul când s'ar afla lângă ei o țidulă, care ar mărturisi că sunt deja botezați, căci în afaceri atât de importante pentru viața spirituală a omului, cum e botezul, nu se poate da crezămînt perseanelor necunoscute 3).

§ 225. Timpul și locul botezului.

În timpurile cele dintâi ale creștinismului se împărtășia st. sacrament al botezului în tot timpul, precum cereau împrejurările și ocaziunea. Dară acuma de curînd apar, pentru botezul solemn, timpuri sau sărbători determinate, și mai ales pasteale și pogorârea Duhului sfînt, și anume, sîmbetele înaintea acestor sărbători. Această instituțiune avea temei extern și intern. Botezîndu-se adică în acel timp mai cu

1) Despre botezul condiționat vezi: Книга о дозакостяхъ пресвитерова протодиакона, Edit. 3, p. 119 și Samuel Andrievici, Invățătura ortodoxă din religiozitatea creștinească a bisericii răsăritului, Cartea II. Viena 1862 p. 114.

2) Vezi: Invățătura preoșilor pe scut a șapte taine ale bisercii cu porunca preot. mitropolit Antonie, Iași 1732.

3) Privitor la botezul copiilor sunt dispozițiuni și în Legea privitoare la actele stării civile, promulgată cu decret. reg. No. 493 din 21 Febr. 1928 și publ. în Mon. oficial No. 44 din 1928. — Vezi și Regulamentul legi priv. la actele stării civile. Mon. of. No. 229 din 14 Oct. 1928.

scamă oameni vârstnici, îi premergea botezului o preparare mai îndelungată, care consta într'aceea, că candidații botezului se catehizau în credința creștină, și se supuneau la un examen rigoros, cari toate se încheiau pe lângă Paști sau Rusalii. Iară temeiul intern zăcea în aptitudinea acestor două sărbători, de a fi zile de botez. La paști, ne înmormântăm împreună cu Christos, prin botez, spre moarte, ca precum a înviat Christos din morți, așa și noi într'învierea vieții să umblăm¹⁾. Iară *vărsarea Duhului sfânt* este îndeplinirea botezului, este așazicând însăș botezul. În biserica orientală, apare, din secolul al IV, ca zi de botez și *sărbătoarea arătării Domnului*, deoarece în această zi se serba amintirea botezului lui Christos în Iordan. Sf. Grigorie dela Nazianz o numește drept aceea această sărbătoare *ἡμέρα τῶν φωτῶν, ἄρα φωτῶν τῶν ἐπιφανίων*²⁾. În unele biserici era datina, de a săvârși botezul în ziua aniversară a sfințirii bisericeii³⁾. În cazuri extraordinare, și anume în cazuri de necesitate, precum la o boală grea și la alte cazuri, asemănătoare se boteza în tot timpul. Tertulian zice în privința aceasta: „Fiecare zi este ziua Domnului, fiecare oră, fiecare moment este sfânt pentru botez“⁴⁾.

Deși botezul se poate împărtăși așadară, în tot timpul, totuș, după praxa străveche a bisericeii, sunt mai ales două zile sfinte, în cari se cuvine să se împărtășiască sacramentul botezului, adică sămbătă înainte de Paști și înainte de Rusalii. Această praxă să se observe și acuma, dacă e posibil la botezul celor vârstnici sau cel puțin să nu se treacă cu vederea cu totul.

Ce se atinge de botezul pruncilor, din cauza slăbiciunii naturale a acestora și pentruca să nu moară fără de botez,

¹⁾ Rom. 6, 4.

²⁾ Cf. Grigoriei Nazianz. Orat. 39. In sancta Lumina și Orat. 40. In sanctum Baptisma (Migne, Patr. gr. T. XXXVI. p. 336 și 360).

³⁾ Așa istorisește Sozomen în descrierea sfințirii bisericeii din Ierusalim, pe care Constantin cel Mare o zidi la mormântul Mântuitorului, că encheniile (ἡμετέρας) sau aniversările sfințirii se petreceau cu mare solemnitate, împărtășindu-se în această zi sacramentul botezului. (Sozomeni Hist. eccl. L. II. c. 26 la Migne, Patr. gr. T. LXVII. p. 1008).

⁴⁾ Tertulliani Liber de baptismo c. 19 la Migne, Patr. lat. T. I. p. 1331.

acum de împurii nu se observau la ei timpurile solemne de botez și aceasta află loc și în ziua de astăzi. Și în ziua de astăzi nu este hotărâtă ziua în care să se boteze pruncii. Căci o seamă se botează în ziua a opta după naștere, alții în ziua a zecea, alții mai înainte, alții mai târziu. Iară în caz de necesitate urgentă, se botează pruncul îndată după naștere ¹⁾.

Botezul pruncilor să nu se amâie mult după naștere, ci preoții să învețe pe poporeni lor, ca aceștia curând după naștere să aducă pe pruncii lor la botez, pentruca ei să nu se lipsiască cumva din nebhăgarea de seamă a părinților, de acest sacrament și astfel să se pericliteze mântuirea lor.

În timpurile vechi botezul se săvârșea noaptea, adică la vegherea de noapte ²⁾, căci omul, prin botez, se aduce din întuneric la lumină acum, afară de întâmplări de necesitate, să se înțeleagă preotul cu părintele pruncului, sau cu acela, care cere botezul, despre o oră determinată, în regulă înainte de ameză, la care oră să se aducă pruncul la biserică. La timpul determinat să se înființeze apoi ambele părți în biserică. Botezul celor vârstnici să se împărțiască totdeauna înainte de ameză. Spre preamânirea aceluia stânt al acestui sacrament, să se aducă aceia, cari au să se boteze la biserică la sf. liturghie ³⁾, pentruca apoi botezul să se săvârșească în spiritul bisericii antice cu solemnitate.

În România s'a introdus starea civilă care are acum influență și asupra acestei taine. Legea privitoare la starea civilă dispune ca să se facă întâi declarația nașterii la oficiul stării civile. Acesta este obligat ca îndată după înscrierea nașterii să completeze buletinul și să-l înmâneze declarantului. Acest buletin de naștere va servi la săvârșirea ceremoniei religioase ⁴⁾

¹⁾ Cf. *Metrophani. Critopuli Confessio* la E. I. Kimmel, *Monumenta fidei eccl. orient.* II pag. 109.

²⁾ Vezi: Explicarea la canonul 45. al sinod. din Laodicea (*Pidalion* I c. I. 296).

³⁾ Cf. *Pravila*, Târgoviște, 1652, cap. 156 și *Simeze Tezauron beaul. Despre sfintele taine* cap. 62 (*Signe, Patr. gr. T. CLV. p. 220*).

⁴⁾ Vezi Regulamentul pentru aplicarea legii stării civile Art. 77. *Mon. Oficial* 14 Oct. 1928 pag. 8482.

Relativ la locul botezului, e de observat, că acesta, în timpurile cele dintâi ale creștinismului, nu era fixat.

Sf. Iustin scrie despre locul botezului, cu totul general: „Cei ce voiesc să se boteze” zice el „se duc de noi într'acolo, unde este apă, și se fac părtași de renăștere înseamnă așa, precum ne făcurăm și noi”¹⁾. Tertulian vorbește tot încă în acelaș mod despre botez, adică că el se împărtășea în general în fiecare loc, unde se află apă²⁾.

În timpurile persecuțiunilor, serviau acele locuri, în cari se adunau creștinii pentru serviciile lor dumnezeiești, și pentru actul botezului. Deabia după ce se înființară pentru biserică timpuri mai liniștite aduse cu sine, natura lucrului, că puterea și sublimitatea creștinismului se dezvoltă și în extern, în forme determinate și regulate, și atunci deabia se orânduiri de biserică și pentru actul botezului, locuri determinate. Acestea se numiau la Greci *πρωτοψευδα*, la Latini baptisteria, adică paraclisuri, cari erau în imbinare cu biserică³⁾. Canonul 59 al sinodului al 6 ecumenic, orânduiește, ca cei ce voiesc să se învredniciască de botez, să vină la bisericile catolice, și acolo să dobândiască acest dar.

Tot acest sinod hotărăște în canenul 31, că dacă ar voi să boteze cineva prin paraclisole nesfinte, cari se află prin case, să o facă aceasta numai cu știrea și învoirea episcopului local⁴⁾.

Așadară locul propriu pentru botez este biserică. Acel loc, unde se săvârșește un act liturgic atât de sfânt trebuie așisderea să fie sfânt, și pe aceia, cari iau parte la acest act, toată împrejurimea trebuie să-i umple cu reverință și să-i dispună la pietate. Așisderea indică întregul rit al botezului, că acesta se cuvine să se săvârșească în biserică, și numai prin aceasta câștigă botezul deplina însemnare ce o are.

¹⁾ Iustinus, Apolog. I. pro Christianis n. 61 la Migne, Patr. gr. T. VI p. 420.

²⁾ Tertullianus, De car. māt. c. 3 (Migne, Patr. lat. T. II. p. 98) și Liber de baptismo. c. 4 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1311).

³⁾ Cf. Cyril. Hierosyl., Catech. XX. myst. II. n. 4 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII. p. 1080).

⁴⁾ P'at'laboo. I. c. t. 166.

Totus in cazuri de necesitate ¹⁾ se poate bateza și in case private. Săvârșindu-se botezul în casă particulară, să se omeze pentru sfântul act un loc potrivit, și apoi să se evite totă profanarea lucrurilor celor sfinte.

§ 226. Nașii.

Sf. sacrament al botezului se împărtășește după o datină străveche a bisericei în prezența unor martori invitați la aceasta de către părinții celui ce se batează, numindu-se martorii aceștia, nași, *ἰμάτορες, ἰψευόμενοι*. Că această datină este străveche, mărturisesc Constituțiunile apostolice ²⁾, autorul opului „de ecclesiastica Hierarchia“ ³⁾ și Tertulian ⁴⁾.

Nașii sunt martori ai botezului, cari mărturisesc despre botezul săvârșit. Ei sunt garanți înaintea lui Dumnezeu și a bisericei, că cel botezat va rămâne credincios credinței promise și promisiunilor date; și, în fine, sunt ei părinți spiritali, cari, dând la botez în numele pruncilor răspunsurile necesare și rostind mărturisirea credinței, iau asupra-și obligământul, de a crește pe cel botezat, a-l sprijini și a-l susține în această credință și în promisiunile date.

Din aceste obligăminte rezultă de sine, următoarele cerinți pentru naș :

1. *Orthodoxia* ⁵⁾. Așadară se exclud dela nașie necredincioșii, ereticii, schismaticii. Pentru cazul, când nu s'ar putea respinge ereticul, sau schismaticul — necredinciosul

¹⁾ B. n. la un frig mare sau la slăbiciunea copilului.

²⁾ Const. apost. L. III c. 16 (Migne, Patr. gr. T. I p. 787).

³⁾ De eccl. Hierarch. Cap. VII § 10, unde citim: „Instituitorul neșilor de-
moneștii li-au plăcut a admite la botez și prunci sub alăptă credințelor, ci părinți
naturali ai pruncului îl încredințază cuiva dintre credincioși, care are să întornu în
lucrări domneștirii și a purta grijă pentru dânsul și mai departe, ca un părinte și
regulator al măntuirii lui eterne. Pe acest bărbat, dacă a proșia a cădea pe copilul
la viață religioasă îl pune ierarhul a rosti lepidările și simbolul credinței (Migne,
Patr. gr. T. III p. 584; cf. și De eccl. Hierarchia c. II § 5 la Migne, Patr. gr.
T. III p. 396).

⁴⁾ Tertulliani Liber de baptismo c. 18 (Migne, Patr. lat. T. I p. 1330) și ejusdem De cor. mil. c. 3 (Migne, Patr. lat. T. II p. 28).

⁵⁾ Cf. Despre iudeni în Paldon tradus de mîștr. Veniamin, îndreptat de
Nesht Scriban. Neantul, 1844, l. 494 și Symeonis Thessalonicensis
De sacramentis c. 61 (Migne, Patr. gr. T. CLV p. 213).

nu poate să fie nici într'un caz naș — să fie pe lângă dânsii și un naș ortodox, și în acest caz este acesta de pe urmă nașul propriu, iară ceilalți sunt numai nași onorari.

2. *Curăția vieții*, căci la din contra, n'ar putea nașul satisface obligământului său, de a crește pe copil conform învățăturilor morale creștine.

3. *Maturitatea corporală și spirituală*. Așadară nu pot fi nași prunci, ei înșiși având trebuință de creștere¹⁾ și cei smintiși la minte.

4. Trebuie să fie nașilor *fisic posibil*, de a-și împlini obligămintele respective. Pentru aceea se exclude de regulă, dela acest oficiu, monahii²⁾.

Numărul nașilor nu este fixat printr'o lege bisericească. În general se poate privi ca regulă, ca fiecare candidat de botez să aibă numai un naș³⁾. Uzul de a lua mai mulți nași se desaprobă de biserică, ca afinitatea sau înrudirea spirituală să nu se estindă prea departe. Totuș se întâmplă cazuri, în cari se iau mai mulți nași.

Chemarea nașului pretinde, ca să fie de sexul aceluia, ce se botează. Acuma influințarea confidențială asupra celui botezat, la care este obligat nașul pretinde aceasta. Apoi se crește orișicine mai bine de un crescător al sexului său. În fine și împrejurarea, că botezul în biserică ortodoxă se săvârșește prin afundare, pretinde egalitatea sexului. Totuș se admite în privința aceasta și abatere.

Biserica pune mare cumpănă pe instituțiunea nașilor, și dacă s'ar exercita ea în înțelesul bisericeii, apoi de bună seamă ar rezulta din ea, urmări foarte salutare. Pentru aceea preoții înainte de botez sau după botez sau și la alte ocaziuni, să învețe pe poporenii lor despre însemnătatea acestui oficiu și despre datoriile împreunate cu dânsul. Apoi în cazuri speciale, și mai ales dacă pruncii se neglijează de părinții lor corporali, să-i indemne preoții, pe nași la împlinirea datoriilor lor primite la botez și la îngrijire pentru fiii lor spirituali.

¹⁾ C. A. Șaguna, Manual de studiul pastoral. Sibiu, 1872, p. 50.

²⁾ Cf. *Psaltion*, l. c. f. 494 și *Pravila*, Târgoviște, 1652, cap. 135.

³⁾ Cf. *Metropolitanus Critopolis Confessio*, ibid.

§ 227. Numele celui ce se botează.

La botez i se dă celui ce se botează un nume, care are să-i aducă aminte de virtuțile sfântului, al cărui nume poartă. Aceste nume se luau la început dela numele prietelor învățatori și întemeitori ai bisericii, precum și dela compozițiunile cu *Θεός* și *Χριστός*, precum Teofil, Teodor, Teopist, Christofor, Christodul etc. Așisderea se deduceau numele cele nouă dela sărbătoarea, în care se isprăvia botezul, sau dela virtuțile creștine, sau dela oarecari ceremonii și momente simbolice provenitoare la botez, precum Epifanie, Inocenție, Anatolie, Neofit, Fotie, Sofia etc.

Acum se ia numele în regulă dela sfântul zilei, în care se botează cineva, și deși însemnarea cu acest nume depinde în fine dela preot, apoi acesta totuș să ia în considerare dorințele respective ale părinților sau ale nașului și să li satisfacă acestora. Totuș să se evite nume, cari se cuvîn numai lui Dumnezeu, apoi nume păgâne, nume inventate și nume cu totul străine poporului, cari se află arareori și sunt greu de pronunțat, căci nume de aceste în regulă se prefac de popor în alte și nu se poartă.

§ 228. Obligămintele preotului față cu moașa.

Deoarece moașele adeseori trebuie să împărtășiască botezul de formă sau mai bine zis botezul „de nevoie” și asupra vieții familiare au influență, apoi trebuie să veghizeze preotul asupra lor și să le dea învățături potrivite. Aceste învățături însă, privesc 1. la purtarea lor în general, 2. la împărtășirea botezului de formă sau de nevoie și 3. la caz de slăbiciunea maicei.

În privința purtării moașei în general să se învete acestea, ca ele să împliniască oficiul lor cu conștiință și liabilitate, ca ele chemându-se la o femeie născândă, să nu facă diferență între persoane, ci la toate să le dea deasemenea ajutor, ca ele să fie cu discrețiune în toate acele lucruri, cari privesc la exercitarea oficiului lor, ca ele pe copii și pe tineri să depărteze din odaia născândei și în general să evite tot, prin ce s'ar periclita inocența acestora, ca ele să nu aplice mijloace superstițioase și nepermise și

să nu le facă cunoscute femeiele cu mijloacele spontane de lepădarea fructului corporal, ca ele să se feriască a le tulbura sau irita pe femeiele născânde prin istoria întâmplărilor de naștere grea, ca ele totdeauna să fie cumpătate în mâncare și băutură și în general, să fie fără de prihană în privința vieții lor morale.

Relativ la botezul pruncilor să aibă moașele științele necesare despre materia și forma botezului și despre aplicațiunea acestora, apoi despre subiectul botezului, precum și ce au să facă ele în cazurile cele mai însemnate, privitoare la botezul pruncilor¹⁾. În special să se învețe moașele ca ele botezând pruncul și afundându-l în apă sau turnând apă asupra capului pruncului, întâia oară să zică: „*Botează-se servul lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, Amin*”; afundând a doua oară: „*Și al Fiului Amin*”; și afundând, a treia oară: „*Și al sf. Duh, Amin*”; „*acum și pururea și în vecii vecilor, Amin*”. Apoi să se învețe ele, ca să boteze numai în caz de necesitate, adică când este pericol de moarte. Vietuind pruncul botezat de moașă și trecând pericolul, să se aducă la biserică spre îndeplinirea ceremoniilor solemne și ungerea cu sf. mir.

În fine să se învețe moașa, că în caz de pericol pentru viața născândeii să-i facă atenși pe casnici, ca aceștia la timp cuviincios să cheme pe preot.

Învățarea moașelor să se repete din timp în timp.

§ 229. Ritul botezului.

Sublimitatea învățăturilor lui Christos, caritatea lină și blândă, care respira din ele, curăția năravurilor și credința eroică a creștinilor dintâi, îi câștigară bisericii creștine la început o mulțime de adoratori, cari cereau primirea în sânul ei, așa că sângele martirilor în realitate deveni sămânța creștinilor. Însă biserica păși la primirea candidaților de botez cu cea mai mare precauțiune. Și dacă în timpurile apostolice spațiul de timp între declararea acelor candidați și între

¹⁾ În Austria moașele trebuiau să cunoască numai decât cuprinsul emisului de internc ddo 25 Martie 1874, care în textul original le dădea toate instrucțiunile necesare cu prilejul botezului.

primirea lor factică, nu este îndelungat, precum ne învață exemplele famenului etiopian ¹⁾, al Lidiei neguțătoaresei ²⁾, al temnicerului dela Filipi ³⁾, apoi se explică aceasta cu starea prunciei și cu zelul viei ale acelor candidați, cari nu cereau deosebită precauțiune. Totuș în decursul timpului se ivi necesitatea, de a păși la primirea în biserică creștină cu precauțiune, pentruca biserică deapururea să rămână mișcarea neînclinată și fără prihană a Domnului și tesaurul prețios al credinței depus în ea să nu se atace și desonoreze, conform cuvintelor: „Nu dați sfintele cânilor, nici aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor, ca nu cumva să le calce pe ele cu picioarele lor și întorcându-se să vă sfășie pe voi” ⁴⁾.

Așadară acela, care voia să intre în biserică creștină se aducea, în vechime, la episcop sau presviter, de către diaconi, cari examinau motivele trecerii la credința creștină, viața, năravurile și datinele lui. Fiind candidatul păcătos public, sau având el oarecari datine sau năravuri rele, se respingea până când nu se lepăda de acestea, la din contra se primia el în ziua dintâi după însemnarea cu semnul crucii pe frunte, făcându-se creștin (vra să zică candidat de creștin), căci se declara a primi dogmele creștinilor, și deabia a doua zi se făcea catehumen sau chemat prin impunerea mânilor și prin rugăciuni.

Canonul al 7 al sinodului al II ecumenic zice cătră stârșit: „Pe teși cei ce din aceștia (Eunomiani, Montaniști, Sabeliani) vor voi a se adăuga la ortodoxie, ca pe Elini îi primim. Și în ziua cea dintâi îi facem creștini (πρωὸν πρὸς χριστιανισμῶς). Iară întru a doua, catehumeni, iară întru a treia îi jurăm cu suflare de trei ori în față și în urechi și așa îi catehizăm, și-i facem să petreacă în biserică în destul, și să asculte scripturile și apoi îi botezăm” ⁵⁾.

Catehumenatul avea mai multe trepte sau clase, despre ale căror număr nu consună arheologii și istoricii. Mai mulți scriitori antici, mai ales ai bisericii grecești numără

¹⁾ Fapt. ap. 8, 27.

²⁾ Fapt. ap. 16, 14.

³⁾ Fapt. ap. 16, 31.

⁴⁾ Mat. 7, 6.

⁵⁾ Pidalion, l. c. f. 106.

două trepte sau clase ale catehumenatului, numindu-i nec perfecti, ἀτελείωτοι, pe aceia, cari deabia au început catehizarea și ascultând dumnezeieștele scripturi, după citirea evangheliei ieșiau afară, iară pe alții, perfecti, τελειώτοι, cari stăteau în biserică la liturghie până la rugăciunea catehumenilor și cari făcuseră astfel de progrese, în catehizare că în curând puteau pași la botez ¹⁾. Alții iarăș numărau trei trepte sau clase ale catehumenatului, și anume cea dintâi a aceloră, cari *auziau*, ἀκροάμενοι, audientes, adică cărora în adunările religioase li era permis a lua parte la serviciul dumnezeiesc până după predică, a doua a aceloră, cari *în-genunchiau*, γυνοκλίνοντες (γόνυ κλίνοντες) genuflectentes, adică cărora după predică le era permis a lua parte și la rugăciunea următoare și a primi în genunchi binecuvântarea episcopului și în fine a treia, a *competenților*, cari acuma cu succes puteau cere botezul. Acești din urmă se numiau ῥοτιζόμενοι, dela ῥοτισμός, botez, sau și βαπτίζόμενοι, pentrucă, având cunoștință de toate învățăturile creștine, erau pe deplin preparați pentru primirea demnă a sf. botez.

Răstimpul catehumenatului era diferit, căci în privința aceasta nu decidea timpul, ci purtarea cea bună a catehumenilor. Sinodul întâi ecumenic, în canonul al doilea cârtește, că oamenii dela viața păgânească venind la credință, și în puțin timp catehizându-se, se aduceau îndată la baia spirituală, și hotărăște în general, ca de acuma una ca aceasta să nu se facă, fiindcă trebuie timp celuia ce se catehizează ²⁾. Constituțiunile apostolice stabilesc pentru catehumenat, ca regulă generală un răstimp de trei ani ³⁾. Clemens din Alexandria prescrie pentru iudeii, ce treceau la creștinism răstimp de 12 ani, și anume după o tradițiune a sf. apostol Petru ⁴⁾. Despre prelungirea sau prescurtarea catehumenatului avea a decide episcopul. Catehumenatul se prescurta în cazuri de pericol de moarte sau de apostasie și în general în cazuri extraordinare. Catehumenii erau obligați

¹⁾ Cf. Explicarea la can. 5. al sinod. din Neocesarea. (*Didalion* tradus de mitrop. Veniamin și îndreptat de N. Scriban, Neamtul, 1844 t. 265).

²⁾ *Didalion*, l. c. I. 79.

³⁾ Const. apost. Lib. VIII c. 32 (Migne, *Patr. gr.* T. I. p. 1132).

⁴⁾ Cf. *Clementis Alexandrini Stromatum* Lib. VI c. 6.

la cercetarea învățământului în biserică, la rugăciune și ajunare, la abnegațiune de sine înșiși, la înfrânarea pasiunilor, la sprijinirea săracilor și la cercetarea bolnavilor.

Apropiindu-se timpul botezului, catehumenii spuneau numele lor episcopului, ca să se înscrie dimpreună cu cele ale nașilor în cărțile bisericești, cu care înscriere se isprăvia actul primirii catehumenilor în clasa supremă, adică în cea a competenților sau a celor preparați pentru botez. Timp de mai multe zile determinate, acești catehumeni erau întrebați în biserică, de episcop, despre cele învățate în timpul catehumenatului, cari întrebări se numiau ἐξέτασις, scrutinia ¹⁾. Aceste scrutinii erau împreunate cu rugăciuni, exorcisme și ceremonii foarte semnificative. Catehumenilor li se sufla în față ²⁾, se lepădau de satana și de toate lucrurile lui ³⁾ și mărturisiau credința ⁴⁾. De regulă se făceau aceste ceremonii miercuria, în săptămâna a 4 a postului mare, ziua scrutiniului celui mai solemn. În fine se ungeau catehumenii cu untulemn al mântuirii și terminându-se astfel starea catehumenatului, fără amânare urma botezul ⁵⁾.

Toate cele expuse se află pe scurt în rânduiala prezentă a botezului. Preotul mai înainte de toate îl descinge, înaintea ușelor bisericeii, pe cel ce vine la botez, de brâu, sau de

¹⁾ Cf. Ioannis Chrysostomi Ad illuminandos Catechesis I. n. 3 (Migne, Patr. gr. T. XLIX p. 228).

²⁾ Cf. Cyrilli Hierosol. Procatechesia n. 9 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII p. 348) și Augustini Epistola 23 ad Maximinum episc. n. 4 (Migne, Patr. lat. T. XXXIII p. 96).

³⁾ Cf. Cyrilli Hieros. Catech. XIX myst. I. n. 4, 5 et 6 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII p. 1068—1071); Constit. apost. Lib. VII c. 41 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1041) și Ioannis Chrysostomi Ad pop. Antiochen. Homilia XXI n. 1 (Migne, Patr. gr. T. XLIX p. 212).

⁴⁾ Cf. Basilii Hom. 13 in sanctum Baptisma Migne, Patr. gr. T. XXXI, p. 436; Ioannis Chrysostomi in epist. ad Coloss. Hom. 6 (Migne, Patr. gr. T. LXII p. 340) și Cyrilli Alex. Comment. in evang. Ioannis Lib. X, c. 21, v. 11 (Migne, Patr. gr. T. LXXIV, p. 791).

⁵⁾ Cf. Cyrilli Hieros. Catech. XX myst. II n. 3 et 4 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII, p. 1080); Const. apost. Lib. III c. 16 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 797); Basilii Liber de Spiritu sancto c. 27 (Migne, Patr. gr. XXXII p. 187) și Ioannis Chrysostomi Epist. ad Innocent. episc. c. 3 (Migne, Patr. gr. T. LII p. 533) și ejusd. In epist. I ad Corinth. Hom. 40 (Migne, Patr. gr. T. LXI p. 348).

fașă, îl desbracă de haine până la cămașă, apoi îl întoarce cu fața spre răsărit și dacă catehumenul e vârstnic îi potrivește să țină mâinile slobozite în jos. Deci suflă preotul de trei ori pe fața celui ce vine la botez și însemnându-i cu semnul crucii fruntea, gura și pieptul și punând mâna pe capul lui, zice rugăciunea: „*În numele tău Doamne, Dumnezeu adevărului...*”.

Cel ce voiește să se boteze se aduce înaintea ușelor bisericii. Născut în păcatul strămoșesc, cel năbotezat încă nu este membru al bisericii lui Christos, deci lui nu-i este permis a intra în casa lui Dumnezeu, mai înainte de ce nu a aruncat jugul sclăviei celei mai rușinoase adică al păcatului; deabia botezul în deschide poarta bisericii.

— Desbrăcarea de haine înseamnă, că cel ce are să se boteze desbracă pe omul cel vechi cu faptele lui¹⁾.

— Cel ce vine la botez se întoarce cu fața spre răsărit, căci el caută lumina cea adevărată, care este sf. treime și cel din treime Christos cel intrupat, care se numește răsărit²⁾. — Preotul suflă pe fața celui ce are să se boteze, căci precum suflarea făcătorului i-a dat viață omului celui dintâi, așa prin botez are să i se insuflă omului ce voiește să se boteze, viață nouă spirituală; și precum Mântuitorul suflând peste apostoli li-a dat pe Duhul sfânt, așa și cel ce se botează primește darul și puterea Duhului sfânt. — De 3 ori suflă preotul pe fața celui ce are să se boteze spre a însemna, că botezul se împartășește în numele sf. treimi, în care este tot darul și toată puterea. — Preotul înseamnă cu mâna pe cel ce vine la botez prin cruce, căci mâinile lui Dumnezeu ne-au creat pe noi, iară crucea este semnul de biruință a lui Christos. — Mai întâi se înseamnă candidatul de botez la frunte, pentruca să se sfințească mintea lui, fugind înșelăciunea; apoi la gură, pentruca cuvântul lui să se sfințească și să mărturisească adevărul; și în fine la piept, pentruca să fie curat cu inima, să viețuiască, să se miște și să rămână în Domnul³⁾. — Preotul pune mâna pe capul

¹⁾ Colos. 3, 9.

²⁾ Luca 1, 78.

³⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacramentis cap. 62 (Migne, Pat. gr., T. CLV, pag. 213).

celui ce se botează, ca prin mâna bisericii să se pogoare peste dânsul binecuvântarea îmbelșugată, ca desfăcându-se de legăturile păcatului, să intre întru împărăția lui Dumnezeu și aici să-i serviască lui Dumnezeu cu plăcere¹⁾. — Rugăciunea: „*În numele tău Doamne, Dumnezeu adevărului...*” este o rugăciune în numele sf. treimi, în care se roagă preotul, ca Dumnezeu să depărteze dela cel ce vine la botez înșelăciunea cea veche și să-l umple pe el de credință, speranță și iubire.

Deci urmează trei exorcisme, *ἄσπορις*, în cari preotul somează pe diavol, în numele lui Christos și al lui Dumnezeu, ca să iasă și să se depărteze dela cel ce se gătește pentru sf. luminare. În rugăciunea ce urmează după cele trei exorcisme: „*Cela ce ești stăpâne Doamne, care ai făcut pe om după chipul și asemănarea Ta...*” roagă preotul pe Dumnezeu, ca El pe făptura sa să o primiască în împărăția sa cea cerească, să-i deschidă ochii cugetării, să străluciască întru ea lumina evanghelică, să-i însoțiească vieții ei inger luminat, să o mântuiască de toată bântuiala protivnicului; apoi suflând pe cel ce are să se boteze, iarăși la gură, la față și la piept, zice de trei ori cuvintele: „*Cionește dela dânsul pe tot vicleanul și necuratul duh, care se ascunde și se incuibă în inima lui*”. Apoi enumără preotul diversele feluri ale ispitei, spre a-i infățișa omului cu toată evidența pe inamicul său intern și a-i arăta necesitatea lepădării de dânsul și a împreunării cu Christos.

Dacă biserica, la botez, aplică exorcismul, apoi nu presupune aceasta, că cel ce are să se boteze, este în realitate stăpânit de diavol. În starea păcatului strămoșesc omul este supus aceluia imperiu, al cărui stăpânitor este diavolul, adică imperiului păcatului, și această stăpânire asupra omului, voiește exorcismul să o frângă și să-l libereze pe om de ea.

„*Au nu știți, că celui ce vă dați pe voi servi spre ascultare, sclavi sunteți aceluia, pe care ascultați, sau păcatului spre mearte sau ascultării spre dreptate*”²⁾. Sf. Ciril din Ierusalim zice despre exorcisme: „*Primește cu zel exorcismele. De vei fi insultat sau exor-*

¹⁾ Punerea mâinii înseamnă în Testamentul vechiu (v. Moisi 34, 9) și în cel nou (Fapt. ap. 8, 17) împărtășire de dar, și mai ales împărtășire de datul Duhului sfânt.

²⁾ Rom. 6, 16.

curat, amândouă îi vor servi spre mântuire . . .". Fără loc, omul nu se poate curăți de păși urâte. Așa și sufletul nu se poate curăți fără de exerciții. Ele sunt dumnezeiești, adunate din cârm dumnezeiești¹⁾.

Acuma întoarce preotul pe cel ce vrea să se boteze, spre apus, spre a face cu dânsul lepadările de satana, numite *ἀποθέσεις*, renunțaciones, întrebându-l de trei ori: „Te lepezi de satana, și de toate lucrurile lui, și de toți îngerii lui, și de toate serviciile lui, și de toată mândria lui”²⁾. Și răspunde cel ce vrea să se boteze cu mâinile ridicate în sus, sau, dacă e copil, răspunde nașul lui, de trei ori: „*Mă lepad*”. Iusă nemulțumit încă cu aceasta lepadare, mai întrebă preotul, spre a rumpe toată legătura cu spiritul minciunii și al nedreptății și a arăta cât de precaut trebuie să fie omul față de ispitele cele ascunse ale lui, încă de trei ori: „*Lepadatu-te-ai de satana?*” Și iarăși răspunde cel ce vrea să se boteze, sau nașul lui, de trei ori: „*M’am lepadat*”. Spre măntuirea dușmăniei declarate îi poruncește acuma preotul a-l sufla și a-l scuipa pe satana. — Apoi îl întoarce preotul pe cel ce vrea să se boteze spre răsărit și-l întrebă de trei ori: „*Te împreunezi cu Christos?*” Și-i răspunde cel ce vrea să se boteze cu mâinile slobozite în jos sau dacă-i copil, nașul lui iarăși de trei ori: „*Mă împreunez*”. După aceea îl întrebă preotul: „*Impreunatu-te-ai cu Christos?*” Și-i răspunde cel ce vrea să se boteze sau nașul: „*Impreunatu-m’am*”. Și iarăși îl întrebă preotul: „*Și crezi lui?*” Și răspunzându-i: „*Cred lui ca împăratului și Dumnezeu*” recitează simbolul credinței: „*Cred într-unul Dumnezeu ș. c. l.*”. Întrebările ultime și răspunsurile împreună cu recitarea simbolului credinței mizează încă de două ori. După aceea îi poruncește preotul celui ce se botează a se înclina lui Christos, precum i se înclină oarecând orbul, după ce îi dăruie vederea ochilor, și exprimând mulțumirea lui Dumnezeu, care vrea să caute oamenii să se mântuiască și să vină la cunoștința adevărului, încheie

¹⁾ Cyrilli Hierosol. Procathec, n. 9 (Migne, Patr. gr., S. XXXIII pag. 348).

²⁾ Vezi formule de lepadare la *Christus domini Ierusalim* în *Catehiza I mistagogică*, apoi în *Constituțiile apostolice*, c. VII, cap. 41 și la *st. Ioan Christosom*, Omila. 21, către poporul antiohian.

primirea celui ce vrea să se boteze, între catehumeni sau chemați, cu rugăciunea, ca Domnul Dumnezeu să cheme pe servul său către luminarea sa cea sfântă ș. c. l.

Preotul îl înfăptuiește pe cel ce se botează, spre apus, spre a arăta întunericul, întru care se află diavolul, precum din contra, răsăritul este lumina. Sf. Cîril din Ierusalim zice: Pentru că apusul soarelui este locul întunericului vizibil, iară satana domnește întru întuneric, pentru aceea va lepădăși voi simbolic, căutând spre apusul soarelui, de acest principiu obscuro și vicios¹⁾. — Mănile ridicate în sus indică, ca cel ce se botează n'are ceva ascuns întru sine de la diavolului. — Repetările întăresc lepădările de satana și îmbrăcarea cu Christos. — Suflarea și scuiparea înseamnă gonirea satanei din inimă și defăimarea lui Iafet. — Slobozirea mânilor și închinarea arată supunerea deplină și că cel ce se botează n'are în cugetul său nimic altă, decât numai aplecare și umilință.

Acuma intră preotul în biserică, se îmbracă în veșminte albe și aprinzându-se toate lumânările, ia preotul tămăiarul și venind la vasul de botez, tămăiază împrejur, apoi se închină și începe rânduiala sf. botez. — Cu veșmintele cele albe își exprimă biserica bucuria pentru aflarea unei oi pierdute; lumânările aprinse înseamnă luminarea spiritului și aceea, că cel botezat vine de la întuneric la lumină și se face acuma fiu al luminei; tămăierea indică buna mișcare și slujenia Duhului sfânt, care curățește tot mirosul rău al păcatului²⁾.

Rânduiala sfântului botez începe cu stîngirea apei.

În eclenia cea mare, care se face la începutul acestei rânduiei, se exprimă oarecari cereri relative la stîngirea apei și la luminarea celui chemat; iară în rugăciunea următoare, care se citește în taină, îl roagă preotul pe Dumnezeu, care ispășește inimile și rărunchii și îl roagă pe Dumnezeu, care ispășește inimile și rărunchii și ascunsurile oamenilor, ca să-i ierte păcatele lui, pentru că nu cumva vechind el altora libertate, să nu fie însuși sclav al păcatului, și ca cel nou născut prin Christos, să nu se surpe, ci să devină plantare a adevărului în sfânta sa ecumenică și apostolică biserică. Deci exclamă

¹⁾ Cyrilli Hieros. *Catech. XIX. mystag. l. c. 4* (Migne, *Pat. gr. T. XXXIII. p. 1069*).

²⁾ Cf. *Symeonis Thessalonicensis Sacramenta* cap. 62 (Migne, *Pat. gr. T. CLV. p. 213*).

preotul cu voce ridicată, de trei ori: „Mare esti Iovanne, si minunate sunt lucrurile tale, si aici un cuvânt nu este de ajuns spre lauda minunilor tale”. Si apoi prezintă el pe Dumnezeu măririlor, care de bună voie toate aducându-le dintru neferică întru fântă, cu puterea sa sine făptura si cu puterea sa de grijă chivernisește lumea. După aceea cu admirare trece la subirea neferică a lui Christos, care n'a mers a vedea neamul omenească muncindu-se de diavol, ci a venit, si nera mântuit pe noi. Dăci veneste facerile de bine ale Mântuitorului relative la născerea și botezul lui și la trimțerea Duhului sfânt și însemnând apa cu mâna de trei ori în chipul crucii, zice de trei ori: „Tu inuti dai, iubitorule de oameni împărate, vino și acumă cu venirea sfântului tău Duh și sfințește apa această”. Si după ce a rostit ei asupra ei toate efectele binecuvântării Iordanului, însemnându-se și făcând asupra ei semnul crucii și suflând asupra ei, zice de trei ori: „Să se adrebiască sub semnul inchipuirii crucii tale toate puterile cele protivnice”. În fine se roagă preotul, ca în apa aceea să nu se ascundă duhul cel întunecat, ci să fie ea apă de mântuire, apă de sângere, de curățirea corpului și a sufletului, de iertarea păcatelor, luminare sufletelor, baie de a doua născere, inore duhului etc. El se roagă, ca cel chemat să lepede pe omul cel vechiu stricăcios cu pozele înșelăciunii și să se îmbrace în cel nou, să se facă părtaș învierii și să se împreune cu cei întâi născuți scriși în cer.

Sfințirea apei botezului este străveche și se întemeiază pe tradițiunea bisericască. Iară despre vechimea ei mărturisic Tertulian ¹⁾, sf. Ciprian ²⁾, sf. Vasile cel Mare ³⁾ și sf. Grigorie dela Nissa ⁴⁾. Acesta din urmă zice: „Nu disprețui baia dumnezeiască, și deși apa servește la întrebuintare de ând, totuș această apă nu o ține de neînsemnată, căci efectele ei sunt mari și fructele ei sunt minunate. Căci precum altarul, untuldelemn și a. d. prin sfințire se înstrăinează dela destinațiunea lor pământească și se consfințesc serviciului dumnezeiesc, așa se întâmplă și cu apa botezului”.

Dupăce preotul a sfințit apa, urmează ungerea celui chemat cu untuldelemn al bucuriei, pe care preotul mai întâi îl sfințește.

¹⁾ Tertulliani Liber de baptismo c. 4 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 131).

²⁾ Cypriani Epistola 69 ad Iulianum et ceteros episcopos Numidiae de heresibus Haereticis.

³⁾ Basilii Liber de Spirit. sancto c. 15 (Migne, Patr. gr. T. XXXII. p. 122).

⁴⁾ Gregorii Nysseni Orat. in baptismum Christi (Migne, Patr. gr. T. XLVI. p. 365).

Sfințirea aceasta, preotul o face așa: Aflându-se untdelemn într-un vas, preotul sullă asupra lui și-l binecuvântă de trei ori în chipul crucii cu mâna, arătând cu suflarea darul Duhului, iară cu crucea inchipuind pe însuș cel răstignit pentru noi, care prin cruce a realizat mântuirea. După aceea, plecând preotul capul, se roagă să se sfințească untdelemnul cu puterea Duhului sfânt de însuș acela, care a trimis stâlparea de maslin lui Noe prin porumb ș. c. l. Deci cântând „Alleluia”, toarnă preotul, mai întâi în apă, cruciș, untdelemn, de trei ori. Apoi zicând: „*Binecuvântat este Dumnezeu, acela ce luminează și sfințește pe tot omul ce vine în lume*” ș. c. l. săvârșește ungerea catehumenului cu untdelemn sfințit. El îi face celui chemat, cu untdelemn, semnul crucii, mai întâi la frunte, zicând: „*Ungere-se servul lui Dumnezeu (N) cu untdelemn al bucuriei în numele Tatălui, și al Fiului și al sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, Amin*”, apoi la piept (ungând celui chemat și spatel) zicând: „*Spre tămăduirea sufletului și a trupului*”; la urechi, zicând: „*Spre ascultarea credinței*” și în fine la mâni și la picioare, zicând: „*Mănile tale m'au făcut și m'au zidit, ca să umblu în urmele tale*”.

Precum stâlparea de maslin în gura porumbului a fost pentru aceea, cari dimpreună cu Noe se aflau în corabie, un semn de mântuire din potop, așa și ungerea celui chemat cu untdelemn sfințit este semn, că cel chemat prin apă și prin Duh, se mântuiește de sclăvia păcatului. Și precum corpul cel mort al Mântuitorului a fost uns cu prețioase unsoși, așa și cel chemat, care pășește la sf. botez, se unge cu sf. untdelemn, căci el murind lumii, începe viață nouă pentru Dumnezeu, se desbracă la botez de omul cel vechiu cu poștele lui cele rele, se îmbracă în cel nou și învie la o viață nouă, sfântă și fără prihană, pentru aceea acel untdelemn se numește untdelemn al mântuirii și al bucuriei. Acest untdelemn înseamnă și arborele cel bun de maslin, pe Isus Christos, pe care cel botezat plântându-se ca un ram nou, se desface de arborele sălbatic și fără fruct al lumii¹⁾.

Acuma pășește preotul la săvârșirea sacramentului botezului însuș. Preotul ia copilul gol, pune mâna pe capul lui, și căutând spre răsărit, îl afundă de trei ori în apa mântuirii, zicând întâia oară: „*Botează-se servul lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui amin*”; a doua oară:

¹⁾ Vezi: Cyrilli Hieros. Catéch. XX. myst II. n. 2. — Sf. Ioan Chrysostom ală în această ungere icoana întarrit alietului creștin în luptă contra celor rele. Ioannia Chrysostomi In epist. ad Coloss. Hom. 6.

„Și al Fiului, Amin” ; a treia oară : „Și al sf. Duh, Amin” .
„Acum și pururea și în vecii vecilor, Amin” .

Cu cele trei afundări și scoateri, se vestește credința în sf. treime, iară cu afundarea se închipuiește moartea lui Christos și înmormântarea lui și cu scoaterea învierea lui Christos și renașterea omului la viață nouă ¹⁾. După ieșirea din apa botezului, cel botezat se îmbracă în veșmântul alb, în semn de curățire după spălarea de păcate în apa botezului. Sf. Ciril din Ierusalim zice : După ce ai desbrăcat veșmintele cele vechi și ai îmbrăcat cele albe în înțelesul spiritual, totdeauna trebuie să fii îmbrăcat în alb. Noi cu aceasta nu voim să zicem, că tu totdeauna să fii îmbrăcat în veșminte albe, ci că tu ești obligat, de a fi îmbrăcat cu aceea, ce în adevăr este alb și strălucitor, adică cu cele spirituale ²⁾. — La îmbrăcare se pronunță cuvintele : „*Imbracă-se servul lui Dumnezeu (N) în haina dreptății...*”, adică a îndreptării prin meritele lui Isus Christos, și dându-i-se celui noubotezat, resp. nașului, o luminare aprinsă, se întâmpină el cu psalmul : „*Fericțiți sunt căroră li s'au iertat fărădelegile...*”, în care se înfățișează fructele botezului. Cu psalmul acesta, adică psalmul 31, se finește ritul botezului.

Fiind indoială, ori de va viețui pruncul din cauza slăbiciunii până ce se va plini toată rânduiala botezului expusă întru cele premerse, se lasă această rânduială și se face rânduiala botezului pe scurt.

Adică după începutul îndătinat se zice rugăciunea : „*Doamne Dumnezeule atotfăcătorule*” ș. m. d., se toarnă untuldelemn în apă și apoi se botează. Iară după botez, viețuind pruncul, se face toată rânduiala următoare a botezului.

Iudeii, cari vin la botez se primesc după o rânduială anume prescrisă, care până la lepădări, este diferită de rânduiala botezului mai înainte expusă. Aceste diferenți constau în întrebări, ori de voiește Iudeul să primiască credința lui Christos din inimă curată, ori de se leapădă el cu adevărat de credința sa și de toate învățăturile și datinele ei, cari se

¹⁾ Rom. 6, 3; vezi și Const. ap. Lib. III, c. 17 și Cyrill Hier. Cat. XX, myst. II, n. 4 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII, p. 1092).

²⁾ Cyrill Hier., Catech. XXII, myst. IV, n. 8. (Migne, Patr. gr. T. XXXIII, p. 1104).

induc pe nume, și ori de crede el în învățăturile creștine și le mărturisește pe acestea, cari așisderea se induc pe nume. Aceste întrebări sau scrutinii sunt împreunate cu rugăciuni și ceremonii foarte semnificative ¹⁾.

II.

Stântul sacrament al mirului.

§. 230. Observări generale.

Botezul se termină cu îmbrăcarea neofitului, la care se exprimă cuvintele: „Îmbracă-se robul lui Dumnezeu N în lumina dreptății“. Dară precum biserica a preparat pe catehumen pentru demna primire a sf. botez, așa îl pregătește și mai departe pentru chemarea lui ca creștin. Ritul bisericeii noastre prescrie ca imediat după botez, să se ungă cel botezat, cu sf. mir. Biserica latină a despărțit actul botezului de cel al mirului. În vechime însă, imediat după sf. botez se împărtășia neofitilor sacramentul mirului și după miruire, începea sf. liturghie la care neofiii se comunicau. (Orig. hom. 6 în Jos. I. Hrisostom. hom. ad Neophit). De aceea biserica noastră a păstrat datina cea veche bisericească și a lăsat ambele taine împreunate, și de aceea și ritul stântului mir este intercalat cu cel al botezului și urmează imediat după botez.

Prin botez se naște omul la viață nouă spirituală și intră îndreptat și sfințit în împărăția darului lui Christos. Însă precum în viața naturală omul abia născut, spre a se întări și crește, are lipsă de aer, de lumină și de alte mijloace ajutătoare externe; tot așa și în viața spirituală, îndată după nașterea sa spirituală, are omul lipsă de puterea darului Duhului sfânt, ca cu ajutorul lui, nu numai să se susțină în viața spirituală, ci și să se întărească și să crească în ea. Această putere dumnezeiască i se comunică omului nou-născut în botez, prin sacramentul mirului sau prin ungerea cu sf. mir. Sf. mir este așadar un sacrament, în care cel botezat prin ungerea părților corpului cu mirul sfințit și pronunțarea cuvintelor: „*Sigilul (pecetea) darului stântului*

¹⁾ Vezi: *Molitvenicul bogat*. Imprimat în tipografia sf. mănăstiri Neamțului, 1848.

Duh", i se comunică puterile darului, de care are el lipsă spre întărire și creștere în viața spirituală ¹⁾).

Partea vizibilă e sacramentului sf. mir constă într'aceea, că celui botezat i se ung cruciș diverse membre ale corpului cu mir sfințit, pronunțându-se la această ungere cuvintele: „*Sigilul (pecetea) sfântului Duh*”. Aici este așa dară a se distinge în special: 1) Materia sacramentului, 2) cuvintele, cari se pronunță la lucrarea lui, și 3) lucrarea aceasta însăș.

Materia acestui sacrament este mirul compus din untdelemn, balsam și alte arome. Untuldelemn moaie cele vârtoase, este medicină pentru rane, mijloc de întărire pentru cei slabi și face mlădios corpul, care se unge cu el; pentru aceea și îndălinau atleșii păgâni a se unge cu el. Iară balsamul, afară de mirosul său cel plăcut, are și puterea, ca să nu lase să treacă în putrejune corpul uns cu el; deci și credincioșii prin darul ceresc, care li se comunică în sacramentul sf. mir, lesne se pot feri de putrejunea păcatului. În amestecarea untulidelemn cu balsam și cu alte arome, zace provocarea pentru cei miruiți, de a pune în lucrare nu una sau alta, ci toate virtuțile creștine.

Sf. sacrament al mirului se împărtășește cu cuvintele: „*Sigilul (pecetea) darului sf. Duh*”. Aceste cuvinte se întemeiază pe cuvintele sf. apostol Paul din epistola II către Corinteni 1, 22 ²⁾ și se întrebuintează din vechime la săvârșirea acestui sacrament, inducându-se ele în canonul 7 al sinodului II ecumenic ca general cunoscute și ca de mult întrebuintate la acest sacrament. Prin aceste cuvinte se arată, că prin ungerea cu sf. mir cel miruit este sigilat și întărit în darurile sf. Duh, pe cari le primește spre întărirea credinței sale creștine ³⁾.

Actul sf. mir se săvârșia la început prin impunerea mânilor și în Faptele apostolilor nu se face amintire de ungere. Totuș în epistolele apostolilor se află locuri, din cari se

¹⁾ Acest sf. sacrament provine la scriitorii bisericești sub diferite numiri. Azi se numește el: ungere (ἁγιασμα, μύρον, χρίσμα), sigil sau semn (σφραγίς), sacramentul ungerii, întării (βιβαίωσις), perfecțiune (τέλειωσις), împărtășirea (διαισ) Duhului etc. Vezi: Alex. Comarosau, Prelegeri academice din Dogmatica ortodoxă. Partea specială. Cernăuți 1899, p. 556.

²⁾ „Cate neca sigilat pe noi și a dat arvuna Duhului întru inimile noastre”.

³⁾ Cf. Martiriul, ortod., Cart. cit. Part. I. Răsp. la Întreb. 104.

poate face concluziunea, că și apostolii au cunoscut o ungere și au aplicat-o ¹⁾. În prezent actul sf. mir se săvârșește prin ungere. Iară ungerea se face în chipul crucii, căci în acest chip se săvârșește tot actul religios, cu care sunt imbinat deosebite daruri. — După sf. Cîril din Ierusalim, cei botezați se ungeau mai întâi la *frunte*, apoi la *urechi*, la *nas* și la *piept* ²⁾, iară după canonul 7 al sinodului al II ecumenic se ungeau cei botezați la *frunte*, la *ochi*, la *nări*, la *gură* și la *urechi*. În ritualul prezent se prescrie ungerea la *frunte*, la *ochi*, la *nări*, la *gură*, la *amândouă urechile*, la *piept*, la *mâni* și la *picioare*.

Se unge *fruntea* spre a însemna curajul și întărirea în credință și în hotăririle bune, *pieptul* spre a însemna tăria intru înfrânarea poftelor; apoi *organele celor 5 simțuri* spre a le apăra de amăgirile diavolești și a le face organe ale virtușilor creștinești.

Se fac ungerile în chipul crucei spre a însemna că efectele sf. mir avem să le atribuim sacrificiului adus pentru noi de Domnul nostru Isus Christos pe lemnul crucii.

Ministrul ordinar al sacramentului mirului este nu numai episcopul ³⁾, ci și presviterul ⁴⁾. Numai episcopul însă are dreptul de a sfinți mirul pentru sacrament ⁵⁾, pe când presviterul poate să împărtășiască acest sacrament numai cu mirul cel sfințit de către episcop.

În biserica greacă, există din vechime datina, că presviterii îi și ungeau cu sf. mir pe aceia, pe cari îi botezau. Această putere de a împărtăși sf. mir biserica greacă negreșit din timpurile prime, a conces-o presviterilor și despre aceasta vorbesc Constituțiunile apostolice acolo unde scriu despre rânduiala botezului, următoarele: „Despre botez o episcopi și presvitere, am poruncit acuma mai înainte . . .

¹⁾ II. Cor. 1, 21—22; I. Ioan, 2, 20, 27.

²⁾ Cyrill. Hieros., Catech. XXI. myst. III. n. 4 (Migne, Patr. gr. T. XXX. p. 1092).

³⁾ Fapt. ap. 8, 14—17; 19, 6.

⁴⁾ Cl. Const. apost. L. VII. c. 22 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1012); Ioannes Chrysost., Hom. 11 in epist. I. ad Timoth. c. 3 n. 1, unde aice Chrysostom, că episcopul nu se deosebește cu privire la administrarea celor sfințe cu simic de presviter, decât numai prin singura hucronie (Migne, Patr. gr. T. LXII. p. 523); Ambros., in cartea ce i se atribuie: De sacramentis Lib. III. c. 2. n. 8. (Migne, Patr. lat. T. XVI. p. 434).

⁵⁾ Cl. Cl. Can. 6 al sin. din Cartag.

Deci întâi vei unge cu untuldelemn, apoi vei boteza, cu apă, și în fine vei însemna cu mir" ¹⁾). Iară acest drept li s'a conces presviterilor — precum scrie Ciavriil, arhiepiscopul Filadelfiei († 1616) în opul său despre cele șapte taine — pentruca nimeni din cei botezași să nu se lipsiască de darul sf. mir, dacă careva din ei s'ar răpi de moarte grabnică.

Subiectul sf. mir sunt în general toși cei botezași în numele sf. treimi, copii și vârstnici, împărtășindu-li-se sf. sacrament al mirului nemijlocit după botez ²⁾).

Deoarece sf. mir se săvârșește îndată după botez, apoi timpul și locul ungerii cu sf. mir, este cel al botezului ³⁾).

Acest sf. sacrament nu se repetă a doua oară, doară la aceia cari lepădându-se de numele lui Christos se reintorc mai târziu la mărturisirea lui ⁴⁾).

§ 231. Ritul sf. sacrament al mirului.

Noi trebuie să distingem actul preparării sf. mir de actul ungerii cu sf. mir. Sf. mir se prepară în săptămâna patimelor după o rânduială deosebită și cu mare solemnitate și mai ales miercuri în această săptămână se fierbe untuldelemn și aromatele, între rugăciuni și citirea sf. evanghelii, iară joi în această săptămână, se pune mirul la liturghie pe sf. masa, deaslinga discului și înainte de a zice diaconul: „Pe toși slinșii pomenindu-i . . .“ face episcopul sau în de regulă mitropolitul țării, rânduiala binecuvântării mirului cu rugăciunile prescise ⁵⁾). După sf. liturghie, se depune mirul într'un loc deosebit, unde se păstrează și de unde se distribuie după dispozițiunile episcopului, respective ale mitropolitului între episcopii diecezani și de aceștia între paștorii sufletesti.

¹⁾ Const. apost. I. VII. c. 22 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1012).

²⁾ Cf. Mărturisirea ortodoxă, I. c. Răsp. la întreb. 105. În privința aceasta vezi și § 224 „Despre subiectul botezului“.

³⁾ Vezi în privința aceasta § 225 „Despre timpul și locul botezului“.

⁴⁾ Cf. Mărturisirea ortodoxă, Cart. cu Patca I. Răsp. la întreb. 105.

⁵⁾ Vezi: I. Giaz, Euchologion sive Rituale Graecorum . . . 1647 p. 62⁹ și S. meconia Thessalonicensis De sancto unguento c. 71—73 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 240—248).

a) Rânduiala la prepararea, fierberea și stințirea mirului.

I.

Vasele și uneltele necesare.

O căldare de aramă mare, cam de $\frac{3}{4}$ hl., pe din lăuntru bine spoită cu cositor, pentru fierberea oleiului de maslin (untului de lemn).

O căldare tot de acelaș metal, mai mică, cam de $\frac{1}{2}$ hl. pentru fierberea vinului.

Un vas (oală), tot de acelaș metal (ori de fier), cam de 10 litri de mare, pentru a strânge în el decoctul gata și a-l încălzi spre strecurat.

Un vas (oală), tot de metal pentru a încălzi aghiasma.

Aceste două vase se întrebuintează și pentru a încălzi apă, pentru spălat și curățit vasele și uneltele după întrebuintarea lor.

O piua de pisat materiile necesare.

O sită nouă, de cernut materiile pisate.

O strecurătoare, de flanel nou curat, de strecurat mirul fier.

Două polonice de lemn lungi cam de un metru.

Șase lopățele de lemn, două lungi de câte doi metri, două de câte un metru și două mai scurte.

O pâlnie de sticlă și un vas de un litru ca măsură.

O sobă așa numită de vânt (Windofen).

Vreo șase ștergare de pânză pentru curățirea vaselor, a uneltelor și a localului.

Vase mari de alabastru ori de porcelan în cari să se toarne mirul pregătit spre stințire.

Câteva vase (ulcioare) mai mici de alabastru ori de porcelan, în cari să se păstreze mirul stințit.

Mai multe coli mari de hârtie groasă.

II.

Materiae necessariae.

a) Plantae.

1. Κόρυον hypericum sive costum, 200 grame = 2 lig.
= 20 dg.
2. ξυλεβάλσαμον, lignum balsami, 30 dg.
3. ἐχινάνθη, spina alba (sive iuncus aromaticus), 20 dg.
4. πέπερ, piper, 50 dg.
5. μύρνη, myrcha, 40 dg.
6. πέπερ μαρκόν, piper longum, 20 dg.
7. ξυλοκασσία cassia lignea, (sive lignum acaciae) 30 dg.
8. φύλλον ἰνδικόν, (τῆς ἰνδικῆς νάρδος φύλλον) folium
indicum (folium nardi indicae) (sive spica indica), 30 dg.
9. καρποβάλσαμον, fructus balsami (recte gemae bal-
sami), 20 dg.
10. κύπερ (κύπερον), Cypericum (radix cyperici) fouchet,
(sive galanga), 50 dg.
11. μυτιόκακκα, visci grana, 30 dg.
12. κελτικόν, (κελτικὴ νάρδος), saliunca (cellica nardus),
10 dg.
13. κασσία μέλαινα, cassia nigra, 20 dg.
14. καρυόφυλλα, caryophylli, 30 dg.
15. καχρίς (κάχρειον), semen roris marini (sive ~~folia~~
roris marini), 20 dg.
16. κιννάμωμον, cinnamomum (recte cortex cinnamomi)
60 dg.
17. ἄσαρον, asarum, (recte radix asari), cabaret, 20 dg.
18. μάκαρες, maceris, 10 dg.
19. πέτιτον, palitum, [caulis muscata sive odorata], 60 Dg.
20. σάμφουρον, maiorana, 10 Dg.
21. στάχον (στάχυς), stachys [sive marubium album],
10 Dg.
22. τζιντζίβερις, zingiberus, 40 Dg.

23. ζουτομπά [ζουρομπά], zedoaria, 20 Dg.
24. βετελόη-εσνονική ταύτη άκερών, folia peregrina et
ei quidem calamus aromaticus, Calmus, 20 Dg.
25. έλένιον, inula, aulnee, Alandt, 20 Dg.
26. άριστολοχία aristolochia, ratelou-sarrazine, 10 Dg.
27. ίρις, iris, gladiolus, flambe, glaicul, 10 Dg.
28. έυλαλήη, άγγάλλοχον, agallochon, lignum aloës,
10 Dg.

b) Ρεşine

29. τερεβίνθη, terebinthi, 60 Dg.
30. μυροβάλανον, myrobalanus indicus, balanus aegy-
ptiaca, glandes unguentariae, 20 Dg.
31. λάδανον, ladanum, 50 Dg.
32. λίβανον, olibanum, thus, 50 Dg.
33. βόχον [βόλιχον], bdellium, 10 Dg.
34. στόραξ, styrax [liquida sive calamita], 10 Dg.
35. μόσχος, moschus [verus], 6 gr.
36. βαλσαμέλαιον, opobalsamum (balsam de Mecca),
10 Dg.

c)

37. Oleiu [unt de lemn], curat, 18 Kg.
38. Vin de poamă de vie, curat, 55 litri.

III.

Prepararea materiilor.

În săptămâna a şasa a ajunului mare (patruzecimii), şi anume joi şi vineri, înainte de duminica stălpărilor, materile vărtoase se pisează mărunţel şi se cern prin sită.

Iară în sâmbăta lui Lazăr, se aduc materiile precum şi vasele şi uneltele la biserică, unde are să se facă fierberea şi se depun la locul pregătit pentru fierbere.

IV.

Binecuvântarea materiilor.

Luni, în săptămâna patimelor, după utrenie se aşază materiile, vasele şi uneltele menite în mijlocul bisericii, şi Mitropolitul venind la biserică săvârşeşte mai întâi stropirea apei (aghiasmei). După aceasta: Arhidiaconul: „Binecuvintează Stăpâne”. Mitropolitul: „Binecuvântat este Dumnezeu nostru totdeauna, acum şi pururea şi în veacii vecilor”. Clericii: „Amin”. Mitropolitul: „Împărate cerească . . .”. Clericii: „Sfinte Dumnezeule . . .” — „Preaslăvită Trime . . .”. — „Tatăl nostru . . .”. Mitropolitul: „Că a ta este împărăţia . . .”. Clericii: „Amin”. Deci Mitropolitul cădeşte masa cu materiile preparate din toate patru părţile pe când:

Clericii cântă: Troparul rusaliiilor: „Bine eşti cuvântat Christoase Dumnezeu nostru . . .” gl. 8. Mărire şi acum: Condacul rusaliiilor „Când s'au pogorit limbele . . .” gl. 8.

După cântare, Mitropolitul stropeste cu aghiasmă ingredientele preparate.

V.

Fierberea mirului.

A) Luni.

După binecuvântarea ingredientelor se duce masa cu ingredientele iarăşi în capela destinată pentru fierberea mirului urmând Mitropolitul cu preotii. Masa se pune de la tota, ca toate să fie la îndemână. Deci Mitropolitul stropind mai întâi capela în patru părţi cu aghiasmă, stropeste apoi vatra de foc, lemnele (ori cărbunii), şi toate vasele şi uneltele.

Preotul rânduit toarnă aghiasma rămasă în oală cea mai mică şi o aşază pe vatră.

Mitropolitul aprinde focul şi se depărtează.

Preotul rânduit cu ceilalţi ceteri vor veni într'ajutor, clătesc cu aghiasma încălzită toate vasele, adică atât cele

pentru fierbere cât și cele pentru păstrarea mirului și spală și toate obiectele. Apoi stinge focul și aghiazma ce mai rămâne, o varsă la loc curat.

N. B. Preotul rânduit și preoții cerei vor sta într'ajutor se îmbracă la fierbere în toate trei zile, în stihar, epitraxil, brâu și mânecute fără telon, iară diaconii în stihar și mânecute, fără orariu. Să se iei spre aceasta veșmintele vechi, căci de deteriorându-se de stropiturile uleiului, trebuie apoi înmicate.

Pe tot timpul fierberii, luni, marți și miercuri se citesc neconținut evangheliile de unul dintre slujitori.

B) Marți.

După utrenie, preotul rânduit pune pe vatră căldarea cea mai mică și toarnă într'nsa vinul, deocamdata vr'o 30 litri și aprinde focul.

Ingredientele induse dela 24 până la 28, adică cele de plante, le varsă succesiv pe hârtia întinsă pe masă și le mestecă bine toate întreolaltă.

Începând a fierbe vinul, pune în căldare cu polonicul, încet ingredientele amestecate, tot adăugând, iară ceilalți preoți tot mestecând cu două lopățele de câte un metru, până ce va fi pus toată cătimea.

Îndesându-se fiertura se tot adaugă vin, cât va cere trebuința, cam de tot până peste 40 litri, rezervând restul. Vinul cu ingredientele să fiarbă două ore, mestecându-se neconținut și ferindu-se să nu ardă ceva de fundul ori de pereții căldării.

După fierberea de 2 ore se stinge focul. Căldarea rămânând pe vatră, se acopere cu hârtie groasă și se lasă, să se astâmpere fiertura peste noapte.

C. Miercuri.

După utrenie, preotul rânduit aprinde focul de sub căldarea cu fiertura stâmpărată. Fiertura stâmpărată peste noapte se atată a fi de tot deasă, dară încălzindu-se și mestecân-

du-se bine, devine iarăși fluidă, adăugându-se și vin din cel rezervat cât va trebui.

Deci ridicând de pe vatră căldarea mică cu fierțura, pune pe vatră căldarea cea mai mare. În această fierțura, mare toarnă fierțura din căldarea mică, spălând-o pe aceasta bine cu vin rezervat.

Deci toarnă deasupra fierțurii untul de lemn în cățimeca de 14 kg. lăsând 2 kg, spre a adăuge pe timpul fierberii. Acu tot câte doi slujitori mestecă cu lopățelele cele lungi de câte doi metri fără întrerupere cât durează fierberea. La fierberea oleiului trebuie a lua samă să nu se aprindă oleiul din căldare, deci trebuie tot regulat focul din vatră, scăzându-l sau atătându-l, după trebuință. Asemene trebuie luat sama, ca să nu ardă oleiul de fundul ori de laturile căldării.

Incepând a fierbe untul de lemn, preotul rânduie (artificele) pune în fierțură cu polonicul ingredientele ce lealte, pe rând, dela No. 29 până 33, adică reșine, tot mestecând și el cât poate cu polonicul.

Indesindu-se prea mult fierțura, se toarnă pe'ncet și în cățimi mici din untul de lemn rezervat. Dacă prin fierbere ar scădea prea mult vinul din fundul căldării, să se adăuge succesiv din vinul rezervat cât va cere trebuința, pentru ca oleiul să nu ajungă la fund a arde.

Fierberea untului de lemn durează timp de patru ore.

Cam jumătate de oră inaintea de ce se finește fierberea, se pune în lăuntru componentul No. 34, adică *Syrax liquida*.

Trecând cu fierberea patru ore, focul se stânge, rămâind căldarea pe vatră. Incetând a fierbe oleiul, se pune în lăuntru ingredientul No. 35, adică moschus, și acoperindu-se fierțura cu hârtie groasă, să lasă să se răcească și să se slâmpere.

Miercuri spre seară, după pavecerniță, preotul rânduie strânge cu polonicul decoctul din căldare și-l toarnă în cea cea mai mare, luând samă a nu se atinge de massa compactă din fundul căldării, căci fierțura stâmpărată se arată ast-fel, că în fundul căldării stă așezată massa ingredientelor, iară de asupra plutește decoctul.

Deci ridicând căldarea de pe vatră pune oala pe ea și aprinde focul. Încălzindu-se bine decoctul, fără să fiarbă, stinge focul. Deci strecură decoctul prin flanel în alt vas și apoi pune în lăuntru ingredientul ultim sub No. 36, adică Opob alsamum mestecând bine cu lopățică nouă.

Mirul astfel gătit se toarnă cu o măsură prin o pâlnie de sticlă, în vase de alabastru și se duce apoi de se așează pe masă anume pregătită în altar, aprinzându-se aici luminări.

VI.

Mulțumita Domnului după gătitul mirului.

Deci Preotul rânduit luând asupra-și felonul și stând înaintea mesei altarului, zice: „Pace tuturor“. *Clericii*: „Și duhului tău“. *Preotul*: „Capetele noastre Domnului să le plecăm“. *Clericii (scurt)*: „Ție Doamne“. Preotul citește cu glas această rugăciunea de mulțumire: „Mulțumire Ție Stăpâne Dumnezeule atotputernice, vecinice și Doamne Isuse Christoase unule născut, Strălucirea Tatălui și Duhule Sfinte, care dela Tatăl porcezi și în Fiul petreci, cela ce toate le săvârșești și le sfințești, unitate în trei ipostasuri, fire nedespărțită, — pentru că ne-ai învrednicit pe noi a săvârși lucrul acesta spre sfintirea și bucuria creștinilor dreptcredincioși, prin mijlocirile prea mântei de Dumnezeu Născătoare, ale slujitorilor Tăi celor fără de trupuri, ale sfinților și prea măriților apostoli și ale tuturor sfinților Tăi, cari Ți-au plăcut Ție din veci“. *Clericii*: „Amin“.

După aceasta întorcându-se Preotul rânduit spre popor, întonează din altar: „Săvârșitu-s'a lucrul și s'a deplinit“. *Clericii repetă*: „Săvârșitu-s'a lucrul și s'a deplinit“. *Preotul rânduit*: „Mai ales prin rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu“. *Clericii*: „Săvârșitu-s'a lucrul și s'a deplinit“.

N. B. Capela unde s'a fiert mirul se incue și a doua ori a treia zi, preotul rânduit vine cu servitorii bisericești, ca să curățească și să spele cu apă caldă toate vasele și

unelte întrebuintate precum și tot localul, mai ales poartă, ceri plină de stropiturile fierții.

Unelte și materiile întrebuintate ce nu se pot curăța se ard, iară masa ingredientelor rămasă precum și toate spăliturile și toată cenusa de pe vatră se îngroapă adânc în curtea bisericii la un loc ales.

Vasele și unelte curățite se depun într'un loc anume în biserică spre întrebuintare ulterioară.

VII.

Sfințirea Mirului.

Joi în săptămâna patimilor pe când se citește ceasurile preoții liturghisitori se îmbracă în toate veșmintele bisericesti și așteaptă sosirea Mitropolitului.

Mitropolitul sosind se îmbracă în toate veșmintele arhieresi. Deci doi preoți dintâi luând binecuvântarea intră în altar, și îndată se începe vecernia, binecuvântând preotul cel dintâi. După psalmul de seară spune arhidiaconul ectenia cea mare, iară preotul dintâi voșglasul. Începând cântările, diaconii cadesc, iară preotul cel dintâi face proscomidia din liturgia stântului Vasile cel Mare.

După ieșirea cu evanghelia și „Lumina lină”, Mitropolitul intră în altar și începe a cădi toată biserica apoi prochimienul și se citește cele 3 citiri ale zilei.

Deci diaconul ectenia mică și preotul al doilea voșglas.

Acum intonează Arhidiaconul din altar: „Domnul nostru și ne rugăm”.

Mitropolitul, stând înaintea mesei cu mirul pregătit și ridicându-se mitra, citește rugăciunile aducerii, și anume: Rugăciunea I: Domnul și răscumpărătorul firii noastre, cea ce ridici și curățești păcatele lumii, Mielul cel ceresc și cuvântătorul al lui Dumnezeu, Stăpâne Christoase Dumnezeul nostru, cea ce în locașul cel sfânt ai plinit cu învățării tăi pascha cea închipuitoare și ai săvârșit-o, cea ce ai așezat de bună voie pascha cea adevărată și mântuitoare de suflete și din pomirea jertfirii de Dumnezeu, Te-ai adus pe Tine însuși

venită la Dumnezeu și Tatălui, dând învățăcelor tăi să guste
și ai poruncă să se facă aceasta neîntreput până la sosirea
Ta, cea ce ai slobozit în corabia lui Noe porumbul, care
a adus în ciocul său ramul de maslin ca împăcare și semnul
mântuirii de potop și ai preînchipuit prin acestea taina harului,
ceia ce fructul maslinului l-ai dat întru săvârșirea sfințelor
Tăi taine, cea ce printr'ânsul și pe cei de sub lege l-ai
umplut de Duhul Sfânt, care pe cei de sub har îi faci de-
plini, însuși binecuvântă și mirul acesta și cu puterea și cu
lucrarea și cu venirea Sfântului Duh, ca să fie el celor ce
se vor unge cu dânsul, ungerea nestricăciunii, arma dreptății,
învierea sufletului și a corpului, scutirea de toată lucrarea
diavolească, apărarea de toate relele, spre mânia Ta și a
omii născut Fiului Tău și a Duhului Sfânt, acum și pururea
și în vecii vecilor. Arhidiaconul: „Amin”. Arhidiaconul:
„Domnului să ne rugăm”. Mitropolitul citește a II rugă-
ciune: „Dumnezeule cel mare și înalt, cea ce ești adorat de
de toată făptura, izvorul înțelepciunii și adâncul înțelegerii,
oceanul nemărginit al îndurării, însuși Ti iubitorule de oameni
Stăpâne, Dumnezeu veacurilor și al minunilor, pe care
nimene din cei ce Te privesc nu Te poate cuprinde, caută
și ne auzi pe noi servitorii Tăi, pe Tine Te rugăm,
cerem și Tie ne plecăm, trimete pe Duhul Tău cel Sfânt,
și sfințește mirul acesta, fă-l pe el ungere de bucurie a
Duhului Sfânt, ungerea nașterii de a doua, ungerea sfințirii,
embrăcăminte împărătească, pavază de vitejie, depărtare a
toată încercarea diavolului, semn al scutirii de ispite, curăția
inimii, bucurie vecinică, ca cei ce se vor unge cu el, ca
faciile cerului luminând prin strălucirea lor, neavând întină-
ciune sau pată, să fie primiți întru repausul de veci, și să
primească chemarea de sus, cu darul și cu îndurările și cu
bunavoința a unuia născut Fiului Tău, cu care ești bine-
cuvântat dimpreună cu preasfântul Tău Duh”.

Arhidiaconul: „Amin”.

Deci Mitropolitul acopere mirul cu pocrovetii, și pu-
nându-și mîna pe cap, Arhidiaconul întonează cu vecea ndi-
cată: „Domnului să ne rugăm”. Mitropolitul tot cu vocea
ndicată: „Că sfânt ești Dumnezeu...”. Corul: „Amin”.

Deci se cântă : „Sfinte Dumnezeule . . .” urmând celelalte ale liturghiei sf. Vasile cel Mare.

Înainte de ieșirea cea mare cu daruri preotul cel dintâi [cu al doilea] ridică vasul cu mir și pășindu-se înainte anaghoștii cu lumânări și ripide, iară diaconii mergând alături cu lumânări și cadelnite, iese din altar pe ușa de mlazănoapte și face încunjurarea intonând : „De binecredințiosul și de Christos iubitorul poporul creștinesc să-l pomeniască Domnul Dumnezeu întru împărăția sa, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor”. Corul : „Amin”.

Și venind până la ușile împărătești, predă Mitropolitului vasul cu mir, și Mitropolitul luându-l îl depune pe masa altarului de partea stângă.

Apoi iese din altar arhidiaconul cu discosul pe cap și urmează celelalte ale intrării mari și ale sf. liturghiei, până după cântarea : „Din ospățul Stăpânului” [în loc de axion] și pomenirile sinodului și a mitropolitului. Iară după ce Mitropolitul zice : „Și fie milele marelui Dumnezeu și Mântuitorului nostru Isus Christos cu voi, cu toți”.

Și corul : „Și cu duhul tău”, se pune Mitropolitului omoforul, iară mitra i-se ridică.

Deci Arhidiaconul întonează cu vocea înălțată : „Să luăm aminte”.

Mitropolitul descoperind vasul cu mir, îl binecuvăntă cu mâna de trei ori în chipul crucii și plecându-și capul, citește cu vocea ridicată această a III rugăciune :

„Doamne al milelor și Părinte al luminilor, dela care purcede toată darea cea bună și tot darul desăvârșit, dă-ne și nouă nevrednicilor, dar spre slujba acestei țări mari și făcătoare de viață, precum ai dat lui Moisi servitorului Tău celui credincios, și lui Samuil slugii Tale, și sfinților Tăi Apostoli ; și trimite peste acest mir Duhul Tău cel prea sfânt, fă-l pe acesta ungere împărătească, ungere spirituală, apărător de viață, stinșitor de suflete și de corpuri, unde-lemn al bucuriei, care au fost cu adevărat mai înainte în legea veche, iar în legea nouă au strălucit, cu care s'au uns și arhierii, prorocii și toți cei ce dela arhieriei și ierei ur-

mători s'au uns până astăzi renăscuți fiind prin baia re-
nașterii.

Așa Doamne Dumnezeule atotputernice, fă mirul acesta
cu venirea sfântului și închinatului Tău Duh să fie veșmânt
de nestricăciune și semn săvârșitor celor însemnați cu spa-
larea Ta dumnezeiască și cu chemarea unui născut Fiului
Tău și a sfântului Duh, ca prin aceasta să se facă adevărați
cunoscuți casnici și cetățeni, servitori și servitoare, sfințiți în
suflet și în corp, și scutiți de toată răutatea, mântuiți de tot
păcatul și îmbrăcați cu veșmântul măririi Tale nepătate, și
astfel să se cunoască prin acest sfânt semn al Tău de sfinți
Tăi îngeri și arhangheli și de toată puterea cerească, și să se
arate înfricoșați tuturor spiritelor celor necurate și rele, ca să
fie cei semnați cu taina aceasta nepătată, popor ales, preoție
impărătească, neam sfânt, și să poarte Christosul Tău în
inimile sale spre lăcașul Tău al lui Dumnezeu și Tatălui
în Duhul sfânt. Că sfânt ești Dumnezeul nostru și întru
sfinți Te odihnești, și Tie mărire înălțăm Tatălui și Fiului și
Duhului sfânt, acum și pururea și în vecii vecilor“.

✠ *Corul*: „Amin“. *Mitropolitul*: „Pace tuturor“. *Co-
rul*: „Și duhului tău“.

Arhidiaconul: „Capetele noastre Domnului să le
plecăm“. *Corul (scurt)*: „Tie Doamne“.

✠ *Mitropolitul* citește cu vocea rădicată a IV rugăciune:
„Tie Dumnezeului și Împăratului tuturor dând mulță-
mită, am plecat grumazii inimilor noastre, căci ne-ai în-
vrednicit pe noi, ca să fim slujitori ai acestei Taine sfinte;
pentru aceea vestim îndurarea Ta, care o ai revărsat cu
prisosință peste noi, și ne rugăm, ca să primiască sfințenie
dela Tine toți, cari se vor unge cu acest mir, pentru că
ungerea cu mir este numele Domnului și Mântuitorului
nostru Isus, al unuia născut Fiului Tău întru care toată
lumea cea văzută și cea nevăzută se umple de mireasma
lăptelor bune. Căci tu ești închinat și mărit și Tie îți adu-
cem mărire și închinăciune, Tatălui și Fiului și Sfântului
Duh acum și pururea și în vecii vecilor“.

Corul: „Amin“.

După rugăciune, Mitropolitul binecuvântând cu mâna de trei ori de-asupra mirului, zice :

„Sfințește-se mirul acesta cu puterea lucrarea și porogirea Duhului Sfânt, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh“. Cîorul : „Amin“.

În fine zice Mitropolitul :

„Iată acest mir se făcu Mir sfințit în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh“. Cîorul : „Amin“.

Deci Mitropolitul iese din altar cu trichiriul și dichiriul și binecuvîntă poporul, cîntându-i-se : „Întru mulți ani Stăpâne“. Apoi re'ntrînd în altar i se rădică omoforul, el își pune mitra pe cap și se continuă liturghia.

Iară după arătarea și ducerea sfintei Comunicături la proscomediar, se duce și se așează acolo și vasul cu sf. Mir, rămîind acolo pînă ce se toarnă în alte vase mai mici, în cari se păstrează ¹⁾).

b) Ritul ungerii cu sf. mir.

Iară ritul ungerii cu sf. mir după botez, respective ritul, care urmează după botezarea pruncului în apă și îmbrăcarea lui în veșmînt alb, este următorul :

Preotul zice mai întîi rugăciunea : „*Bine ești cuvîntat Doamne, Dumnezeule, atotfăitorule . . .*“, în care preamărește pe Dumnezeu, care a dăruit celui noubotezat curățire

¹⁾ Vezi „Rînduiala la prepararea fierberea și sfințirea mirului, București 1882. După aceasta se pisază marunțel toate materiile mici, Joi sau Vineri în săpt. înainte de Florii. În Sămbătă lui Lazar se aduc materiile în Biserică ca să se fiarbă.

Luni în săptăm. patimelor după utrenie se așează materiile în căldări în mir locul bisericeii. Mitropolitul face sfințirea apei, binecuvîntează materiile și le stropește cu aghiazmă. Apoi aprinde focul cu lemn și carbuni. Focul apoi se stînge cu aghiazmă.

Marți se cetesc ceasurile, apoi după utrenie, iarăși se aprinde focul, dar acum de preotul orînduit pentru fierberea mirului, de regulă în sobor.

Miercuri se face ca Marți.

Apoi Joi se face sfințirea de către Mitropolit.

Ritul e cel din euhologion, comun tuturor bisericilor ortodoxe.

în sf. apă și sfințenie, și cere, ca să-i dăruiască neotitului și sigilul darului sfântului și intru tot puternicului Duh, păzindu-l intru curăție și dreptate. După rugăciunea aceasta unge preotul pe cel botezat cu sf. mir, făcând chipul crucii la frunte, la ochi, la nări la gură, la amândouă urechile, la piept, la mâni și la picioare zicând la fiecare ungere: „*Sigilul sau peceta darului Duhului sfânt, Amin*“. Ungerea cu sf. mir se numește sigil sau pecete dela cuvintele sf. apostol Paul: „*Iară cel ce ne întărește pe noi împreună cu voi intru Isus Christos și cel ce ne-a uns pe noi Dumnezeu este. Care ne-a și sigilat pe noi și a dat arvuna Duhului intru inimile noastre*“ ¹⁾. Sf. Ciril din Ierusalim scrie: Și mai întâi ați fost unși la *frunte*, pentruca să vă liberați de rușinea, pe care omul cel dintâi ca călcător al poruncii pretulindeni o purta cu sine și pentruca voi cu fața descoperită să priviți mărirea Domnului așazicând ca în oglindă ²⁾. Apoi la *urechi*, pentru ca să aveți urechi, cari ascultă misteriiile dumnezeiești . . . Mai departe la *nas*, pentruca voi, dupăce ați primit ungerea dumnezeiască să ziceți: „*A lui Christos bunămireasmă suntem lui Dumnezeu intru cei se mântuiesc*“ ³⁾. După aceea la *piept*, pentruca voi, imbrăcați cu platoșa dreptății, să stați în contra meșteșugirilor diavolului . . . ⁴⁾. Și dupăce v'ați învrednicit de această sfântă ungere, veți li numiți creștini, devenind prin renaștere într'adevăr aceea, ce inseamnă numele. Căci mai înainte de ce v'ați învrednicit de acest dar, nu erați adică demni de acest nume, ci voi așazicând ați fost pe cale la el, pășind înainte spre a deveni și a fi creștini ⁵⁾.

Celui noubotezat, respective nașului i se dă în mână *facție arzătoare* ⁶⁾ și preotul împreună cu nașul și cu pruncul *fac incunjurare* de trei ori imprejurul analoghionului, cântând versul din epistola lui Paul către Galateni (3, 27): „*Căți in*

¹⁾ II. Cor. 1, 21—22.

²⁾ Cf. II. Cor. 3, 18.

³⁾ II. Cor. 2, 15.

⁴⁾ Efes. 6, 11 și 14.

⁵⁾ Cyrill. Hieros., Cat. XXI. myst. III. n. 4 și 5 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII. p. 1092).

⁶⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacramentis c. 67 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 232); *Венимина Новая Скрижаль* . . . p. 434 și Friedt. Hon. Krull, Christl. Altertumskunde, I. Bd. p. 158.

*Christos v'afi botezat, in Christos v'afi imbrăcat, Albfăia*¹⁾; și aceasta se face în semn de bucurie spirituală și de împreunare eternă cu Christos și cu biserica, căci cercul înseamnă eternitatea. După aceea se citește apostolul și evanghelia. În apostol se infățișează tînta și fructele sf. botez²⁾, iară în evanghelia se amintește porunca lui Isus Christos către apostoli, de a boteza toate popoarele³⁾.

În timpurile cele dintâi ale creștinismului purta cel noubotezat timp de șapte zile veșmântul alb primit la botez, iară în ziua a opta, îi deslega preotul, citind rugăciuni corespunzătoare, braul acestui veșmânt, îl spăla pe prunc ca pe unul, ce este acumă curățit și deplin și-i tunde părul capului în aducerea aminte de vechia tăiere împrejur a carnei, care s'a deshințat acumă prin botezul nou al Duhului sfânt.

În prezent, săvârșindu-se după olaltă sacramentul botezului și al mirului, se împreună actele spălării și ale tunderii cu sacramentele numite, urmând nemijlocit după cîntecul evangheliei.

Spălarea membrelor corpului unse cu sf. mir s'a introdus în ritul botezului spre a scuti sf. mir de oarecare profanare sau pângărire. Căci dacă apa botezului nu se cuvine să fie vărsată din vasul de botez, într'un loc, unde poate fi căleată cu picioarele, cu cât mai vîrtos nu se cuvine a păzi de necurătenie rămășițele sf. mir. În timpurile cele vechi, noștii cu multă îngrijire păziau sf. mir pe corpul lor, până la a opta zi, când veniau la biserică spre a depune veșmintele cele albe și a fi spălați. Deaceea ei șapte zile nici nu se desbrăceau de veșmintele primite la botez și nici nu se spălau. Cu toții petreceau mult timp în biserică, primind aici învățămîntul de religione, luând parte la serviciile dumnezeiești și împărtășindu-se în fiecare zi cu sf. euharistie⁴⁾.

Cât despre ritul tunderii părului la botez, apoi el își are originea în asemenea datină religioasă a păgânilor. În toate

¹⁾ Rom. 6, 3-11.

²⁾ Mat. 28, 19-20.

³⁾ Cf. T. Patrușchi, *Scurtă explicație a ritului sf. botez și al sf. mir.* Cernăuți 1906, p. 42.

regiunile orientului vechiu, perii capului jucau un rol însemnat, privindu-se tundera lor și cu deosebire prima tunderă mai totdeauna ca un act religios. În acest chip ritul creștin al tunderii neofitilor a servit drept compenzare a primei tunderi practicate la păgâni. Insemnările simbolice, ce i se atribuie tunderii părului la botez, sunt multe și varii. După unii tundera părului se face, spre a închipui depunerea păcunilor păcătoase, după alții, spre a însemna, că prin ea se pedă pruncul în ascultarea sau servitutea lui Dumnezeu, că tundera părului acum la popoarele antice se privia ca semn de servitute, în urmă după alții se face tundera părului, spre a aduce lui Christos părul tuns ca o pargă și sacrificiu al corpului omenesc, căci ca un abur din tot corpul este părul¹⁾.

Ritul spălării și al tunderii e următorul :

Preotul, după citirea evangheliei, zice trei rugăciuni, în cari se roagă, ca Domnul, să păziască, în cel neubotezat, neînfricat veșmântul neștrăciunii, să păstreze în el nestricată pecetea cea spirituală, să-l binecuvânteze pe el, ca să rămână pururea ostaș nebiruit împotriva celor ce aduc vrajbă asupra lui. Deci îl stropește pe prunc cu capetele brăului sau ale fașei zicând : „*Îndreptatu-te-ai, luminatu-te-ai, sfătuitu-te-ai, spălatu-te-ai în numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, Amin*”. Apoi luând un burete nou, mușat în apă, șterge fața pruncului, capul, pieptul și alte membre, zicând : „*Botezatu-te-ai, luminatu-te-ai, miruitu-te-ai, sfătuitu-te-ai, spălatu-te-ai în numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, Amin*”. În fine citind preoată rugăciunile : „*Stăpâne, Doamne Dumnezeul nostru...*” și : „*Doamne, Dumnezeul nostru...*”, în cari cere, ca Dumnezeu să binecuvânteze pe prunc și să-l lumineze cu Duhul sfânt, ca sporind cu creșterea și cu caruntetele bătrânelor să-i înalte Domnului mărire. Înmde crucis, zicând : „*Tunde-se servul lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh, acum și pururea...*”. Deci urmează ectenia : „*Miluește-ne pe noi Dumnezeule după mare mila ta...*” și finalul.

Simeon Tesalonicheanul scrie, că arhierul sau preotul cântând împreună cu cântăreții : „*Căți în Christos v'afi botezat...*” și : „*Fericiți cântora s'au iertat fărâdelegile...*” aduce pe cel botezat înaintea altarului și acolo îl comunică cu intricoșata comunicură, căci aceasta este stărsitul a toată taina²⁾. Momentul, în care cel nou-

¹⁾ Cf. T. Farnavski, l. c. p. 47.

²⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacramentis, c. 67 (Migne P. M. G. T. CLV. p. 233).

botezului părăsește dela apa botezului, la altar și primește sf. comunica-
tura, îl ascăntăiește Origen cu intrarea în pământul promisului¹⁾ și al-
leluia Chrysostom scrie despre această împădășire a neobotezaților:
Precum o femeie prin impulsul naturii nutrește pe copilul său cu
lapte, așa și Christos îi nutrește cu carnea și sângele său²⁾.

Precum în timpurile cele vechi conform canonului 7
al sinodului al II și canonului 95 al sinodului VI ecu-
menic, creștinii botezați cu botezul adevărat, adică Arieni,
Macedonenii, Neofianii și alții, se primiau în biserica orto-
doxă, ungându-se numai cu sf. mir; așa și în ziua de astăzi,
pe baza acestor canoane, primește biserica ortodoxă în siml
său pe Luterani, Calvinii și tot așa și pe creștinii de con-
fesiune romano-catolică și armeană, numai prin ungerea cu
sf. mir. Însă atât primirea Luteranilor cât și a Romano-
Catoelicilor se face după deosebită rânduială.

Ritul pentru primirea Luteranilor e b. o. următorul:

Având preotul binecuvântarea dela arhieru, mai întâi îl învăța
și-l întărește pe cel ce voiește să fie primit în biserica ortodoxă, într-o
dreapta credință, apoi își mărturisește acesta păcatele, iară după mă-
turisite nu-i dă lui deslegarea păcatelor îndată, ci-i poruncește să
steie la ușa bisericii din altar și preotul luându-și epitrahilul și te-
lonul îl întreabă ori de voiește să se lepede de eresurile Luteranilor
și să se împreune cu credința ortodoxă. Afirmând cel ce voiește să
întră în biserica aceste întrebări, îl binecuvântează preotul pe frunte de
tre ori, zicând: „*În numele Tatălui și al Fiului și al sf. Duh,
Amin*”, și punând mâna pe capul lui, citește rugăciunea întâia pentru
cel chemați: „*Întru numele tău Doamne, Dumnezeu adevăratul...*”
și rugăciunea: „*Cearță-te pe mine Domnul, diavole...*”. Deci îl în-
torce spre apus și face cu dânsul lepădările; apoi îl întoarce spre
răsărit și-l întreabă despre credința cea adevărată, mărturisind cel ce
voiește să întră în biserică simbolul credinței. Apoi se introduce în
biserica, ținând cu mâna epitrahilul preotului și citind ceterul psalmului
66: „*Dumnezeule, miluiește-ne și ne binecuvântează...*”. După
terminarea psalmului, cel ce se introduce în biserică îngenunchie
înaintea sf. evanghelii și a crucii, cari se țin pe analoghion în mij-
locul bisericii, înaintea amvonului. Deci după oarecari versuri citește
preotul rugăciunea: „*Doamne Dumnezeule atotputernic, umile sfinte...*”
După această rugăciune, cel ce voiește să fie primit în biserica orto-
doxă mărturisește a doua dată simbolul credinței, și nemijlocit după

¹⁾ Cf. Origenia In librum Iesu Hom. IV (Migne, Pat. gr. T. XII
p. 842).

²⁾ Ioannis Chrysostomi Sermo in super illuminato (Migne, Pat. gr. T. VI
p. 1002).

această mărturisește acele dogme ale bisericii ortodoxe, cari nu le recunoaște confesiunea luterană, precum : cele șapte sacramente, liturghia ca sacrificiu ș. a. Deci iarăș pleacă genunchile și preotul îi citește rugăciunea de deslegare : „*Domnul și Dumnezeu nostru Isus Christos, cel ce a dat cheile împărăției cerurilor apostolilor săi...*” — Neașeză cel ce a dat cheile împărăției cerurilor se săvârșește ungerea cu mișcarea după această rânduială a chemării se săvârșește ungerea cu sf. mir în următorul mod : După începutul îndătinat se cântă stihira : „*Împărate ceresc, Mângâietorule...*”. Deci se zice ectenia cea mare, în care după cererile îndătinate, se fac cereri și pentru buna lucrare a sf. mir în cel ce se va unge cu el și după rugăciunea : „*Bine ești cuvântat Doamne Dumnezeule atotfăcătorule...*” se unge cel ce s'a primit în biserică cu sf. mir întocmai așa ca și cel botezat. Apoi citește preotul încă două rugăciuni, după cari îl șterge pe cel uns cu sf. mir cu burele pronunțând cuvintele : „*Îndreptatule-te-ai, luminatule-te-ai, sfințitule-te-ai, spălatule-te-ai prin numele Domnului nostru Isus Christos, și cu Duhul Dumnezeului nostru, și cu mirul ce te-ai uns în numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, Amin*”. Deci zice preotul încă o rugăciune în taină și face îndătinatul final. După rânduiala ungerii cu sf. mir se săvârșește sf. liturghie, la care cel primit în biserică ortodoxă se împărtășește cu sf. sacrament al comunicăturii.

Așisderea și creștinii romano-catolici se primesc în biserică ortodoxă după un rit deosebit, care este analog celui pentru primirea Luteranilor ¹⁾.

Iară acci creștini, cari se lepădaseră de biserică ortodoxă și se întorc iarăș la ortodoxie, se primesc în următorul mod : Mărturisindu-și aceștia păcatele și simțind mare căință pentru păcatele lor și implinindu-și canonul impus li se citește rugăciunile de curățenie ale lui Metodie, patriarhul Constantinopolei († 846), și apoi se ung cu sf. mir ca și cei botezați. După ungerea cu sf. mir li se citește rugăciunea : „*Doamne, Dumnezeule atotfăcătorule...*” și apoi se face finalul și se împărtășesc cu sf. comunicatură ²⁾.

III.

Sfântul sacrament al euharistiei sau al comunicăturii.

§ 232. Conceptul sf. euharistii.

Prin sacramentul botezului intră omul în împărăția harului lui Christos, ca sfințit, îndreptat și renăscut la viața spirituală. În sacra-

¹⁾ Cf. *Molitvelnicul bogat...* Neamtul, 1848.

²⁾ Vezi : *Molitvelnicul bogat...* Neamtul, 1848 și I. G. O. A. I. *Euchologion sine Rituale Græcorum...* 1647, p. 870.

mentul și mir se face el părtaș de acele puteri ale harului, cari îi sunt de lipsă spre întărire și creștere în viața spirituală. În fine în sf. sacrament al euharistiei i se comunică spre acelaș scop mâncarea și băutura mântuitoare, precuratul corp și sânge al Domnului nostru Isus Christos, împreunându-se astfel cu izvorul vieții însăș¹⁾.

Biserica ortodoxă din vechime observă datina, că ea împărtășește filier săi celor noi îndată după botez și sf. mir și sf. sacrament al euharistiei, spre a le comunica astfel îndată la intrarea lor în împărăția grației întreaga plenitudine a darurilor mântuirii, de care au lipsă în viața cea nouă, neomițând așisderea și mai târziu a îndemna pe cei credincioși la acest sacrament mântuitor.

Euharistia sau comunicătura este acel sacrament, în care creștinul sub chipul pâinii și al vinului se face părtaș de adevăratul corp și sânge al Mântuitorului său.

Acest sacrament întrece pe toate celelalte, fiindcă prin el se descopere credincioșilor toată grația și bunăvoința Domnului Isus²⁾. În celelalte sacramente împărtășește Christos credincioșilor unul sau altul din darurile speciale ale grației mântuitoare. În acest sacrament însă le dă el credincioșilor, ca mâncare, corpul său propriu și sângele său propriu, și credincioșii, împărtășindu-se aici nemijlocit cu Domnul și Mântuitorul lor, se împreună într'acest mod cu însuși izvorul grației mântuitoare.

§ 233. Efectele euharistiei.

Efectele euharistiei (după Marcu) sunt multe. Le re-ducem la următoarele:

a) *Nutrirea spirituală.* Având acest sacrament caracter de mâncare și băutură, produce în suflet efecte analoage cu nutremântul corpului, anume conferă grația sfințitoare, care susține și perfecționează viața sufletească, ne dă drept la grații actuale spre a ne feri de păcate și spre a ne desprinde cu fapte merituose.

b) *Unirea cu Domnul nostru Isus Christos,* care prin sf. comunicătură petrece în noi și noi în el. Unirea acesta mărește în noi focul iubirii d-zecești și ne înalță mintea la contemplarea tainelor sfintei noastre religii și a bunurilor

¹⁾ Ps. 36, 10.

²⁾ Cf. *Mat. ortod. . .* Cart. ot., Partea I. Răsp. la întreb. 106.

eternă, ce sunt destinate pentru cei drepti. Aceasta mai produce și stăpânirea locului pasiunilor în noi.

c) *Iertarea păcatelor.* Acest efect îl produce sf. euharistie mediat, excitând în noi acte de devoțiune și penitență, din cari urmează iertarea păcatelor.

d) *Asigurarea vieții eterne* și a gloriei cerești, care iarăși este o urmare a unirei dătătoare de viață și glorioasă cu Isus Christos: „Cel ce mănâncă trupul meu și bea sângele meu, are viață vecinică, și eu îl voi învia în ziua cea de apoi” zice Domnul nostru Isus Christos la Ioan VI, 55.

e) *Delectarea spirituală.* Precum nutremântul fizic produce o plăcere și delectare corporală așa și sf. comunicatură produce în suflet o dulce mângăere și delectare nespuse de plăcută care poate fi împiedecată prin distrare și prin griji temporale.

§ 234. Partea vizibilă a sf. euharistii.

Relativ la partea vizibilă a sf. euharistii se disting: 1. Materia, care se întrebuințează la acest sacrament, 2. cuvintele, cari se pronunță la lucrarea lui și 3. lucrarea aceasta însăși.

Materia acestui sacrament sunt pâinea și vinul. Pâinea și vinul conțin acele ambe materii nutritoare, din cari este condiționată viața organică. Pâinea și vinul nu numai susțin corpul omenesc, ci încă adaugă la întărirea lui și-i fac omului plăcere. În asemenea mod și euharistia nu numai susține sufletul, ci încă îl întărește și face, că el simțește tot mai multă bucurie la privirea lucrurilor cerești. În urmă, precum mijloacele nutritoare ale pâinei și vinului înlătură defectele fizice, așa și mănecarea corpului și a sângelui lui Christos înlătură tulburările cele de toate zilele și defectele sufletului, conlucrând la curățirea păcatelor.

La sf. euharistie se disting două acte, adică facerea sacramentului și împărțirea cu el. — Facerea sacramentului se săvârșește la sf. liturghie a credincioșilor. Partea cea mai însemnată în această liturghie sunt cuvintele, cari leza pronunțat Mântuitorul la așezarea sacramentului, zicând: „*Luati, mâncați, acesta este corpul meu...*”, „*Beți dintru*

acesta toți, acesta este sângele meu..."¹⁾ și chemarea Duhului sfânt la prefăcut darurile euharistice în corpul și sângele Mântuitorului. Biserica ortodoxă, atribuind cuvintelor Mântuitorului, pe cari le-a pronunțat la așezarea euharisticii mare importanță, ca unei porunci salutare, în urma căreia se încumetă ministrul altarului, și fără de care el nu s'ar încumeta nici odată, a întreprinde lucrarea sfântă a unui sacrament așa de sublim și important, crede, că la sf. liturghie se prefăce pâinea și vinul în corpul și sângele lui Christos prin venirea și lucrarea Duhului sfânt și prin chemarea acestuia din partea preotului cu cuvintele de rugăciune la Dumnezeu Tatăl: „*Trimite Duhul tău cel sfânt peste noi și peste darurile acestea ce sunt puse înainte...* și *lă adică pâinea aceasta însuși preacurat corpul Christosului tău; iară ce este în paharul acesta însuși prea cinstit sângele Christosului tău; prefăcându-le cu Duhul tău cel sfânt*"²⁾. — Împărtășirea sf. sacrament se face tot în liturghia credincioșilor după provocarea: „*Cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați*". La împărtășire însăș se pronunță cuvintele: „*Se împărtășește servul lui Dumnezeu (N) cu onoratul sf. corp și sânge al Domnului Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Isus Christos, spre iertarea păcatelor și viața de veci*".

Lucrarea, prin care se săvârșește sacramentul este binecuvântarea cu semnul crucii, pronunțând preotul mai întâi cuvintele relative la darul pâinii, apoi al vinului și în fine la ambele daruri.

§ 235. Ministrul sf. sacrament al euharisticii.

Ministrul sf. sacrament al euharisticii este numai preotul canonic, adică episcopul ori presviterul, și la nici o întămplare nu se poate face acest sacrament de o persoană, care n'are preoția³⁾.

Iară ce se atinge de împărtășirea sf. euharistii, aceasta în vechime o făceau și diaconii. Sf. Iustin Martirul zice:

¹⁾ Matei 26, 26—28.

²⁾ Cf. Martur. ortod. ... Cart. cit., Partea I, Rasp. la întreb. 107 și Ипостаси. Божественіе Манагія, Т. IV, pag. 181.

³⁾ Cf. Martur. ortod. ... Cartea cit., Partea I, Rasp. la întreb. 107.

„Diaconii împărtesc fiecăruia, care este de față din acea pâine și din acel vin, și duc și la cei absenți”¹⁾. Celor bolnavi și celor inchiși le aduceau sf. comunicătură diaconii sau și alți clerici de treaptă mai inferioară, în caz de necesitate și laici²⁾. Canonul 58 al sinodului al VI ecumenic hotărăște în privința aceasta: Nimeni din cei rânduiți între mireni să și deie și din dumnezeieștele taine, fiind de față episcopul sau presviterul sau diaconul. Iară cel ce ar îndrăzni ceva de acest fel, ca unul ce face afară din cele rânduite, o săptămână să se aforiască. De aici învățându-se, a nu cugeta afară de aceea, ce se cade a cugeta³⁾.

În prezent, împărtășește sf. sacrament al comunicăturii numai preotul, și anume, atât celor sănătoși, cât și celor bolnavi.

§ 236. Subiectul sf. sacrament al euharistiei.

Subiectul euharistiei sunt numai creștinii ortodocși, cari prin botez au intrat în biserică și stau în legătură cu ea, așadară și pruncii botezați. Aceștia din urmă li se dă sf. euharistic pentru credința aceloră, ce-i aduc, după o practică veche a bisericii creștine⁴⁾ — Prin urmare nu se admit la sf. euharistic :

1. Toți aceia, cari încă n'au intrat prin botez în biserică și sunt membrii ei, și anume : păgânii, Iudeii, Mohamedanii și catehumenii.

2. Aceia, cari deși s'au împreunat cu biserica prin botez, totuș mai târziu s'au lepădat de ea, sau prin apostazie sau prin erezie, sau prin schismă, și aceia, cari se află sub oprire bisericească.

Însă din cauza reverinței celei mari, ce se cuvine acestui sacrament, se cere și dela creștinii ortodocși împlinirea oare-

¹⁾ Iustin, Apol. I, n. 65 (Migne, Patr. gr., T. VI, pag. 425).

²⁾ Cf. Dionys. Alex. apud Euseb., Hist. eccl. L. VI, c. 44 (Migne, Patr. gr., T. XX, p. 632; vezi și Subînsemnarea la explic. can. 58 al sin. VI ecum. și Subînsemn. la expl. can. 13 al sinod. I ecum. (Pidalion tradus de m. Vermanin, îndreptat de Neofit Scriban, Neamtul, 1844, t. 184 și t. 91).

³⁾ Pidalion, l. c., f. 183.

⁴⁾ Cf. Const. apost. L. VIII, c. 13 (Migne, Patr. gr., T. I, p. 1100).

⁵⁾ Ορθόδοξα Μετροπόλιος τῆς Κριτικής τοῦ Ε. I. Kimmel, Monumenta fidei etc. II, pag. 125.

cărei condițiuni. Și apostol Paul scrie: „Dreptaceea oricine va mânca pâinea aceasta sau va bea paharul Domnului cu nevrednicie, vinovat va fi corpului și sângelui Domnului. Ci și se ispitească omul pe sine, și așa din pâine să mănânce și din pahar să beie. Căci cel ce mănâncă și bea cu nevrednicie, judecată lui-și mănâncă și bea, nesocotind corpul Domnului”¹⁾. La lipsa condițiilor indicate și creștinii ortodocși nu se admit la sf. euharistie; iară acele condițiuni sunt următoarele:

1. *Credința subiectului trebuie să consune cu credința bisericeii* în toate articolele învățături ei, și *trebuie subiectul să fie liber de păcat greu* și așadară să se afle în stare grațială. Această calitate se indică prin cuvintele, cari se pronunță la liturghie, înainte de împărtășire în auzul tuturor: „*Sfințele sfinților*”. Spre a câștiga starea numită se cere dela cei ce veiesc să primiască sf. comunicătură să-și mărturisească păcatele²⁾ și în scaunul mărturisirii să capte deslegare de păcatele lor.

Pentru aceea nu se admit la sf. euharistie cei nedeslegați în scaunul mărturisirii și în general aceia, cari în privința credinței nu consună cu hotărârile bisericeii relative la învățătura creștină și cari comit păcate grele, și anume până atunci, până când vor înceta a păcătui și vor aduce fructe demne de pocăință³⁾.

Sf. Iustin Martirul și Filosoful scrie: „Acest numimânt se numește de voi cina cea misterioasă, de care nu se poate împărtăși nimănui decât aceia, cari cred, că învățăturile noastre sunt adevărate, cari prin spa renasterii au primit iertare de păcate și cari duc o viață corespunzătoare prescripțiilor lui Christos”⁴⁾. Și *sf. Dionisie din Alexandria* scrie: „Cine nu este curat în privința sufletului și a celor pătă, acela trebuie să se epriască dela cele sfințe”⁵⁾. Și *sf. Ioan Chryzostom* scrie: „Mulți se împărtășesc de cina cea misterioasă odată în an, ală de două ori, ală încă mai adeseori. Pe cari îi vom pretui

¹⁾ I. Cor. 11, 27-30.

²⁾ Cf. *Max. oct. . . .* Cart. cit. Part. I. Risp. la Intreb. 101 și *Omisiya Myzozheny și nel Kyravoyes* la E. I. Kimmel, *Monumenta fidei etc.* II, p. 128.

³⁾ Cf. *Kniza o zoznnoctera spescuteropu sprelozaxny*, 1818, p. 139 și 156.

⁴⁾ *Iustini Mart. Apol. I. n. 65* (Migne, *Par. gr. T. VI* p. 427).

⁵⁾ *Dionysii Episcopi Alexandrini Epist. canonica ad Basiliden* cano. II. (Migne, *Par. gr. T. X* p. 1281).

mai mai mult? Pe acela, cari o fac odată sau acuma mai adeseori, iară altădată mai atareori? Nici pe unii, nici pe alții, ci pe acela, cari o fac cu conștiință și inimă curată, cari poartă o viață departe de toată neîndată¹⁾. Iară în alt loc provoacă acest sf. părinte a mari admirație la acest sacrament pe cei nedemni și el însuși îi oprește pe unii ca pe de-a-podă vă așteaptă pe voi, dacă pe un păcătos vom cunoaște, îi lăsați să se apropie de comunicătura mesei acestuia. Sângele lui se va cere din mâinile voastre. Fie cineva duce, fie prefect, sau chiar acela pe al cărui cap este diadema, oprește-l dacă s'ar apropia cu nedemnităte, mai mare putere ai tu aici, decât el . . . . . Dară dacă se va apropia acela din neștiință sau din aroganță, oprește-l, nu te teme. Teme-te de Dumnezeu, iară nu de om. Dacă te vei teme de om, însuși de acela vei fi hărățit, iară dacă te vei teme de Dumnezeu, atunci și de oameni vei fi onorat. Iară dacă tu singur nu cutrezi, adă-l la mine, cu nu voi îngădui o cutezare ca aceasta. Mai bucuros voi să-mi pierd viața, decât să dau corpul Domnului unui nedemn, și mai bine voi să se vărsa sângele meu, decât să dau sângele cel înfricoșat unuia, care nu este d'om. Dacă după toată încercare nu-l vei cunoaște pe cel nedemn, nu vei avea culpă. Acestea am zis despre cei cunoscuți. Căci dacă pe aceștia îi vom îndrepta, atunci Dumnezeu repede ne va descoperi și pe cei necunoscuți, iară dacă noi îi vom lăsa pe cei cunoscuți, atunci Dumnezeu la ce se avea a ne face cunoscuți pe alții?²⁾. — Și Nichifor Mărturisitorul prescrie: „Se cuvine ca spiritualul pe cei ce mărturisesc lui păcate ascunse, să-i epriască dela dumnezeiasca împărtașire . . .”. Și: „Preturarii, sodomii și ucigași și alții de acest fel de și vor mărturisi păcatul, ce le-au făcut de bună voia lor, fiind ascuns la cei mulți, se oprese dela dumnezeiasca împărtașire și primesc canonul păcatelor lor . . .”³⁾.

Totuș se cere aici mare prudență, pentru că adeseori nu se poate câștiga deplină siguranță despre indisponibilitatea subiectului. Așa se poate întâmpla, că un păcătos poate să facă zărea o mărturisire a păcatelor, validă, deci cerând unul ca acesta sf. împărtașire, nu i se oprește. Afându-se un păcătos mare, cărui nu i se putea da sf. comunicatură, în pericol de moarte și cerând comunicătura, deci mărturisindu-și păcatele și părându-i rău de acestea, i se dă sf. comunicatură chiar și atunci, când încă nu s'ar fi punit canonul⁴⁾. Așijderea se cer dela cei cei voiesc să se împărtașiască cu sf. cor

¹⁾ Ioannis Chrysostomi in epist. ad Hebr. cap. X. Hom. li n. 4 (Migne, Patr. gr. T. LXIII. p. 131).

²⁾ Ioannis Chrysostomi in Man. Hom. 82 & 83. n. 6 (Migne, Patr. gr. T. LVIII. p. 744-746).

³⁾ Can. 27 și 28 ale sf. Nichifor Mărt. (Pidalion I c. l. 47).

⁴⁾ Cf. Can. 13 al sin. L. conc. (Pidalion I c. l. 32).

municătură, fapte de îndurare sau dare de elemozină atât înainte, cât și după împărțire ¹⁾.

2. Subiectul euharistiei trebuie să aibă *capabilitate pentru primirea sf. euharistii*. Această capabilitate este morală și fizică. *Capabilitate morală* are acel subiect, care poate distinge sf. euharistie de un nutriment profan și de rând, și este inzestrat cu cunoștința necesară a religiei creștine ²⁾.

Prin urmare nu se admit la sf. comunicătură :

a) Cei lipsiți de minte și cei ieșiți din minte chiar și în pericol de moarte ³⁾. Venindu-și astfel de oameni în fire, li se dă sf. euharistie. Așisderea li se dă sf. euharistie și acelor, cari mai înainte au avut minte sănătoasă și cunoștință a sf. sacrament, precum și reverință către el, și nu este teamă de desonorare a sacramentului din partea lor. — Astfel sunt a se trata și cei slabi la minte, cari mai înainte au avut cunoștință clară a lucrului.

b) Cei vârstnici lipsiți de toată cunoștința învățăturilor creștine. Acestora li se oprește sf. comunicătură până atunci, până când își apropiază această cunoștință.

c) Cei surdo-muți ajungând la acea vârstă, în care pot deosebi cele bune de cele rele, sunt a se învăța în învățăturile cele mai necesare ale credinței într'un mod, precum va socoti preotul, că își va ajunge scopul, și apoi a se admite la sf. euharistie.

Capabilitatea fizică pentru primirea sf. euharistii, stă într'aceea, ca subiectul să poată înghiți și ținea cele sfinte. Dacă așadară bolnavul varsă neconținut sau în răstimpuri dese, dacă scuipă sânge sau tușește necurmat, atunci să se amâie sf. comunicătură pânăce va fi siguranță că răul a încetat sau cel puțin s'a alinat pe un timp potrivit d. e. de una sau două ore.

¹⁾ Cf. *Служба Миссы* (C. I. Kimmel, *Monumenta fidei* etc. II. p. 128).

²⁾ Abatele lac numai copii de curând botezați, cari, deși n'au capabilitate morală, după datele mistice a bisericii se comunică după botez (Cf. *Const. apud Lab. VIII. c. 13*).

³⁾ Cf. *Книга о должностяхъ пресвитеровъ приходскихъ* ... p. 129.

3. Pentruca acest sf. sacrament să se primiască cu demnitate se cere încă *pregătire spirituală și corporală*. Cea dintâi constă, pe lângă primirea sf. sacrament al poeziei, în reculegerea spiritului, pietate adâncă a inimii și prin urmare în citirea rugăciunilor prescrite, prin care se deșteaptă sentimentele credinței, ale speranței, ale iubirii și ale păenii de rai pentru păcatele comise. Așisderea cere pregătirea spirituală, ca acela ce voiește să primiască sf. sacrament al euharistiei să fie împăcat cu toși și nimic să n'aibă în inimă asupra aproapelui său, căci acest sacrament este semnul unității și legătura cea mai sfântă a iubirii. „De aduci darul tău la altar”, citim la Matei ¹⁾ „și acolo îți vei aduce aminte, că fratele tău are ceva asupra ta, lasă acolo darul tău înaintea altarului, și mergi de te împacă întâi cu fratele tău, și atunci venind adă darul tău”.

Pregătirea corporală cere trezie naturală, adecă, dela miezul nopții mai departe să nu se guste nimic, ce s'ar putea gusta în chip de mâncare sau băutură ²⁾. Inșă dacă se va slobozi în stomac ceva nutritor, ce nu s'a luat din afară, d. e. scuipat, sânge de printre dinți, ha de se va inghiși și apă fără de voie, prin aceasta nu se desființează trezia ³⁾. Abatere dela trezia naturală fac bolnavii, cari se află în pericol de moarte ⁴⁾. Așisderea cere pregătirea corporală curătenie din partea corpului, care se desființează prin scurgerea de sâmbânță, prin menstruațiune la femei și prin împreunarea sexuală între cei căsătoriți ⁵⁾. Totuș relativ la scurgerea de sâmbânță face Timotei, patriarhul Alexandriei (380—384), diferența, că dacă a avut omul aceasta din poliă sau din aducere aminte de muiere, apoi să nu se comunice. Iară dacă scurgerea seminței va fi urmat nu din o cauză ca aceasta, ci numai din ispita diavolului, apoi să nu se opriască dela sf. comunicatură ⁶⁾ — În fine cere

¹⁾ Mat. 5, 23.

²⁾ Cf. Simfonia la can. 29 al sin. 6 ecum. Pidalion, l. c. I, 167.

³⁾ Cf. Timotei al Alexandriei, Răsp. la întreb. 26 (Pidalion l. c. I, 451).

⁴⁾ Cf. Can. 9 al lui Nichitor Mărt. (Pidalion, l. c. I, 485).

⁵⁾ Cf. Timotei al Alexandriei, Răsp. la întreb. 5 n. 7 (Pidalion l. c. I, 449).

⁶⁾ Cf. Timotei al Alexandriei, Răsp. la întreb. 12 (Pidalion l. c. I, 450) vezi și Can. 4 al sf. Ithonise din Alex. (Pidalion, l. c. I, 383).

pregătirea corporală ajunare de o zi înainte de comunicătură și în noaptea premergătoare și abstenență de împreunare sexuală între cei căsătoriți.

§ 237. Răstimpul primirii sf. sacrament al euharisticii.

Prin împărtășirea demnă cu corpul și sângele lui Isus Christos se nutrește viața cea spirituală primită în botez și întărită în sf. sacrament al mirului, se susține și se aduce la perfecțiune, căci zice însuși Isus Christos: „Cel ce mănâncă corpul și bea sângele meu, are viața vecilor, și eu îl voi învia pe el în ziua cea de apoi. Ca corpul meu cu adevărat este băutura. Cel ce mănâncă corpul meu și bea sângele meu rămâne întru mine și eu întru el¹⁾. Cu privire la aceste mari daruri, îndătinau creștinii timpului celui dintâi a primi sf. comunicătură de câte ori luau parte la sf. liturghie, așadară în toate zilele sau în zile determinate ale săptămânei. Ba ei luau sf. euharistică chiar acasă și se împărtășiau cu ea aici, când nu se săvârșia sf. liturghie sau când nu puteau lua parte la dânsa²⁾.

Despre împărtășirea creștinilor în toate zilele și zelul lor, de a primi sf. comunicatură în toate zilele, vorbește sf. Ciprian³⁾, apoi sf. Ieronim⁴⁾, sf. Ambrosiu⁵⁾ și f. Augustin, care ultim dă de înțeles, că în Africa nu s'at fi putut întrelăsa împărtășirea de toate zilele⁶⁾, fără de a cauza credincioșilor scandală. Sf. Vasile cel Mare scrie, că este bine și de folos, a primi sf. comunicatură în toate zilele, la dânsă însă se primește ea de regulă numai de patru ori pe săptămână, duminica, miercuria, vineria și sâmbăta sau și în alte zile, dacă în acestea se face amintirea unui sfânt⁷⁾.

¹⁾ Ioan 6. 54.

²⁾ Tertulliani Lib. II. ad uxorem c. 5 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1408) ; Basili Epist. 93 ad Caesariam patriciam, de communione (Migne, Patr. gr. T. XXXII. p. 484).

³⁾ Cypriani Liber de oratione Dominica n. 21 (Migne, Patr. lat. T. IV. p. 551).

⁴⁾ Hieronymus, Epist. 71 ad Lucinum (Migne, Patr. lat. T. XXII p. 675).

⁵⁾ Ambrosius, Epist. 20 ad sororem (Migne, Patr. lat. T. XVI. p. 945).

⁶⁾ Augustini Epist. 54 ad Ianuarium cap. III. (Migne, Patr. lat. T. XXXIII. p. 201).

⁷⁾ Cf. Basili Epist. 93 ad Caesariam patriciam, de communione.

Că acest zel acuma timpuriu a aflat la diferiți inși abateți, se vede din prescripțiile bisericesti, în urma cărora toți credincioșii, cari luau parte la sf. liturghie erau obligați a se și comunica la aceasta, cu sf. euharistie, iară aceia cari erau neglijenți în privința aceasta, se amenințau cu scoaterea din comunitatea bisericască ¹⁾. Sf. Ioan Chrisostom îi mustră pe contemporanii săi pentru nepăsarea lor în primirea sf. euharistii și-i îndeamnă a se împărtăși cu sf. euharistie adeseori ²⁾. Totuș încă din secolul al șaselea se comunica poporul cel puțin în toate duminicile și din secolul al șaptelea și al optulea sunt urme, că aici-colo între comunele creștine, exista încă uzul comunicării de toate zilele ³⁾.

Mai târziu răci zelul creștinilor în privința aceasta și mai mult, și așa părinții bisericii din timpurile mai târzii, se văzură nevoiați a reduce obligământul primirii sf. comunicături la spații de timp mai rare. Astfel scrie Simeon al Tesalonicului: „Nimeni din cei ce se tem și iubesc pe Domnul să nu lase să treacă peste 40 de zile, ci mai vărtos să caute și mai curând a se apropia de comunicătura lui Chrisos, dacă se poate și în fiecare duminică, mai ales bătrânii și cei bolnavi ⁴⁾. În fine s'a fixat în *Mărturisirea ortodoxă*, ca de patru ori în an să mărturisim păcatele noastre (și prin urmare de patru ori în an să ne și comunicăm) . . . Aceia însă, cari sunt înaintați în moralitatea și viața cea sfântă, să-și mărturisiască păcatele în fiecare lună. Creștinii cei de rând sunt îndatorii cel puțin odată pe an a-și mărturisi păcatele și anume în timpul sf. patruzecîmi. Celor mai bolnavi mai întâi să le fie aminte, ca să-și curățiască grabnic conștiința prin mărturisire și prin împărtășirea cu sf. comunicătură ⁵⁾.

¹⁾ Cf. Can. 9. al. al. apostoli (Didalion, l. c. f. 10) și can. 2 al. sin. din Antiohia (Didalion, l. c. f. 286).

²⁾ Ioannis Chrysostomi In epist. ad Ephes. cap. 1. Hom. 3. Migne, Pat. gr. T. LXII. p. 28) și eiusdem In epist. 1. al. Can. Hom. 20. Migne, Pat. gr. T. LXI. p. 233).

³⁾ Cf. P. Hon. Krull, Christl. Albertmuskand. 2. B., 1856. p. 216.

⁴⁾ Symeonis Thessalonicensis De ordos sequitate cap. 20. Migne, Pat. gr. T. CLV. p. 672).

⁵⁾ Cf. *Martir. ort.* Can. câ., Partea I. Rasp. la întreb. 41.

Această regulă este în prezent obligatoare pentru toți creștinii ortodocși. Iară timpul patruzecimii s'a precizat pentru primirea sf. sacrameinte ale pocăinței și comunicăturei ca obligămănt absolut, pentrucă acest timp este timp de căință, de curățirea păcatelor și de pregătire pentru serbarea demnă a paștelor. Și deoarece Domnul înainte de serbarea paștelor a dat învățăceilor săi corpul și sângele său și li-a poruncit a face aceasta întru pomenirea lui, pentru aceea și noi în acelaș timp să mâncăm corpul sau carnea mielului, care a luat păcatele lumii. Așisderea se serbează sf. euharistie spre aducerea aminte a morții lui Christos și este nedespărțibilă de sacrificiul morții lui; pentru aceea și credincioșii să ia parte la masa sf. euharistii măcar atunci, când sacrificiul morții lui Christos se serbează în timp. În fine paștele sunt sărbătoarea centrală a întregului an bisericesc, o sărbătoare, la care toată creștinătatea se cuvine să se înoiască spiritualmente, și aceasta se realizează prin demna primire a sf. sacrameinte.

Drept aceea, este îndatorit păstorul de suflete a veghia și a se îngriji, ca toși cei încrezuți păstoriei sale să corespundă acestui obligămănt. Spre acest scop să anunțe păstorul de suflete, la începutul patruzecimii, această poruncă bisericească, în public, să explice lămurit și cu energie tot aceea ce se fine de împlinirea lui și să pregătească comuna sa prin învățături corespunzătoare la demna primire a acestui sacrament.

Așadară îndatorire absolută la primirea sf. euharistii există pentru fiecare creștin în timpul patruzecimii, iară pentru cei bolnavi și în starea boalei lor. În privința celorlalte timpuri pentru primirea sf. euharistii sunt de observat următoarele:

Deasa împărțășire cu sf. euharistie este în sine un lucru foarte bun. Însă nu tot ce în sine este bun, este pentru aceea și salutar în toate împrejurările, și pentru aceea și deasa împărțășire, deși în sine foarte salutară, nu poate nici să se recomande, și nici să se permită în general, ei aici trebuie să se ieie în considerare, precum voiește biserică, starea morală și dispozițiunea împărțășitorului, cu care voiește și poate el să primiască sf. euharistie. Deci praxa pentru pastorală pot servi ca îndreptare următoarele observări:

Păstorul de suflete să lucreze într'acolo, ca credincioșii primirii deosebite a sf. euharistii, și să le recomande această primire cu toată energia. Mai ales să le recomande această de suflete această primire acelor, cari se află în ispite grele și doresc sincer a se libera de păcatele, la cari sunt dedați, însă nu se pot libera de ele fără deosebit ajutor dumnezeiesc. Iară la primirea deosebită a sf. euharistii să-i admită păstorul de suflete pe acei credincioși, cari se feresc de tot păcatul greu, năzuiesc la adevărată perfecțiune, nu lipsesc a se prepara pentru primirea sf. euharistii conform prescripțiilor bisericești și cărora nu le stă în contra nici o piedică opritoare. Și la mai deosebită împărtășire, și anume în fiecare lună, să se admită acei credincioși, cari petrec o viață într'adevăr religioasă, se feresc și de păcate lesne iertătoare și doresc din toată inima a se împreuna cu Christos în sf. comunicatură.

§ 238. Ritul împărtășirii cu sf. euharistie.

În biserica ortodoxă se împărtășesc creștinii, atât clerul cât și laici, sub ambele forme, adică a pâinei și a vinului.

Cei sănătoși se împărtășesc la sf. liturghie după cuvintele: „Cu încredință și cu dragoste să vă apropiați”¹⁾.

Cei bolnavi, a căror stare cere grabnică împărtășire, se împărtășesc afară de liturghie cu pârțicele anume scoase în Joia cea mare și păstrate în chivot, după următorul ritual:

După începutul îndălnat, se citesc rugăciunile: „Cinei tale cei de taină ș. m. d.”, „Împarate ceresc, Mângâitorule...”, „Pe Dumnezeu cel ce s'a intrupat dintru tine...”. Deci se citesc trei rugăciuni mai mari, în cari se imploră Dumnezeu, ca să-i ierte celui bolnav toate păcatele, și să-l învrednicească fără de osândă a primi preacuratele taine spre curățirea sufletului și a corpului. Apoi se cer dela Dumnezeu diferite daruri pentru cel bolnav, și anume ca Dumnezeu să se îndure de el, să-l mântuiască, să-l umple de bucurie sufletească ș. a. Și deși va fi mărturisit bolnavul păcatele mai înainte, se împărtășește îndată cu sf. euharistie. Iară de nuși va fi mărturisit păcatele, le mărturisește acuma, și după mărturisire citește preotul încă rugăciunea: „Doamne Dumnezeul nostru...”. Deci acuma i se dă bolnavului sf. comunicatură, pronunțându-se aceleași cuvinte ce se pronunță și la cei sănătoși la împărtășire și după împărtășire. Apoi se zice tropicul: „Acum slobozește pe servul tău stăpâne...” și

¹⁾ Despre ritul acestei împărtășiri vezi: § 166 al ogului de față.

după oarecari rugăciuni generale, se încheie ritul împărtășirii pentru cei bolnavi cu apolisul.

IV.

Sfântul sacrament al pocăinței.

§ 239. Conceptul sfintei pocăinți.

Deși omul se curățește în baia nașterii de toate păcatele, totuși nu este liber de urmările păcatului, deoarece el și după botez, din nou poate păcătui și într'adevăr adeseori și păcătuiește. Pentru aceea binevoi preabunul Dumnezeu a institui în biserică sa un sacrament prin care se curățește creștinul de păcatele făcute după botez. Pocăința ca sacrament este un act spiritual, în care preotul bisericii, cu puterea Duhului sfânt îl iartă și-l desleagă pe creștin de păcatele comise după botez, de cari se căiește el și pe cari le mărturisește, așa, că creștinul se curățește de nou și se sfințește întocmai așa, ca și când ar fi ieșit din apa hotezului ¹⁾.

§ 240. Partea vizibilă a pocăinței.

Ca și la celelalte sacramente, așa și la sacramentul pocăinței are a se lua în considerare 1. materia, 2. cuvintele, cari se rostesc la lucrarea lui și 3. această lucrare însăș.

Materia pocăinței sunt păcatele comise după botez, pe cari le mărturisește creștinul înaintea preotului. Iară forma pocăinței sau cuvintele, cu cari se săvârșește sf. sacrament al pocăinței, sunt acelea, cari se exprimă de ministrul lui la darea deslegării: *Domnul și Dumnezeul nostru Isus Christos, cu darul și cu îndurările iubirii sale de oameni să te ierte pe tine, fiule (N) și să-și lase ție toate păcatele și eu nevrednicul preot și spiritual, cu puterea ce este dată mie, te iert și te desleg de toate păcatele tale în numele Tatălui și al Fiului și al sf. Duh, Amin*²⁾.

Lucrarea prin care se săvârșește sacramentul, este impunerea mâinilor pe capul penitentului ³⁾ și binecuvântarea cu semnul crucii la pronunțarea cuvintelor ultime ale formei sacramentului.

¹⁾ СС. Правосл. догмат. Богословіе Макарія, Т. IV. р. 240.

²⁾ Vezi: Subînsemnarea la can. 8 al sin. I. ecum. (Pidalion, I. c. f. 86).

§ 241. Ministrul sf. sacrament al pocăinței.

Ministrul sf. sacrament al pocăinței este preotul ortodox, episcopul ori presviterul. Presviterii exercită însă dreptul administrării sacramentului penitenței numai în urma poruncii episcopului ¹⁾. În biserica cea veche, aveau puterea aceasta numai acei presviteri, cari primeau dela arhiereul diecezan scrisoare, fiind numiți spirituali așazicănd prin un decret formal ²⁾. În prezent au puterea legării și a deslegării păcatelor, mai prețutîndeni în biserica ortodoxă, toți presviterii, împărțându-li-se această putere deodată cu imputernicirea pentru oficiul pastoral.

Preotul, cu privire la săvârșirea acestui sacrament, se numește și părinte spiritual, duhovnic, πνευματικός πατήρ, și are, la administrarea lui, de implinit diferite obligăminte despre cari se va vorbi mai la vale.

§ 242. Subiectul pocăinței.

Subiectul pocăinței este numai creștinul de confesiunea ortodoxă ³⁾, care, după deplină curățite de păcatele sale la botez, păcătuiește din nou și are lipsă de un mijloc nou spre curățirea conștiinței sale.

Însă dela acela, care pășește la acest sacrament se cere ca și dela subiectul sf. euharistii, împlinirea oarecăror condiții, cari se raportă la capabilitatea și demnitatea subiectului.

Relativ la capabilitate se cere dela subiectul pocăinței, ca acesta să fie ajuns la așa o maturitate spirituală, ca să poată distinge între faptele cele bune și rele, apoi să fie la întrebuintarea minții, sau cel puțin să nu fie cu totul lipsit de minte, și în fine, să nu fie lipsit de toată cunoștința învățăturilor creștine.

Cu privire la demnitate se cere dela acela care într'adevăr voiește să câștige iertarea păcatelor, împlinirea următoarelor condițiuni :

¹⁾ Cf. Can. 6 și 7 al sin. din Cartag. (Didalion, l. c. t. 320 și 321).

²⁾ Cf. Subinsemn. la can. 39 al sf. apostoli (Didalion, l. c. t. 33) și Simeon Trifaloniche canul Despre sf. hierotomi, cap. 250 (Migne, Patr. gr. T. CLV, p. 468).

³⁾ Mart. ort. . . . Can. cit., Partea I. Răsp. la Intreb. 113.

1. Subiectul pocăinței trebuie să simțiască păreră de rău pentru păcatele comise. Această păreră de rău constă în înfrustarea și înfrângerea inimii pentru păcatele comise, împreună cu voia sau gândul serios de a se feri de acele păcate și a-și îndrepta viața. Păreră de rău este perfectă și neprofectă. Păreră de rău perfectă este acea înfrustare, care se naște din motivul iubirii către Dumnezeu, încât adică a vătămat cineva pe Dumnezeu, bunul cel mai înalt și demn de iubit; iară păreră de rău neperfectă se produce de motivul fricii și al speranței. Deși păreră de rău din motivul iubirii către Dumnezeu câștigă păcătosului deplină bună voință a lui Dumnezeu și iertarea păcatelor¹⁾, totuși și păreră de rău produsă de motivul fricii și al speranței este suficientă pentru validitatea sacramentului; numai în această speranță trebuie să se cuprindă speranța în îndurarea lui Dumnezeu prin Isus Christos și să se bazeze pe credința în Isus Christos, căci Isus însuș ne-a împăcat cu Dumnezeu prin moartea sa de pe cruce și el însuș este preotul nostru cel mai mare, și pentru aceea și poate mântui pe cei ce vin prin el la Dumnezeu²⁾. Așisderea păreră de rău trebuie să fie generală, adică să se extindă la toate păcatele, apoi tare și neclintită, adică păcătosul să fie decis a nu comite păcatul nici din frica răului, nici din speranța binelui, și în urmă activă, adică păcătosul să fie decis nu numai a se feri de păcate, ci a aplica și mijloacele în contra păcatelor.

2. Subiectul pocăinței trebuie să mărturisască păcatele sale înaintea preotului, pentru că preotul nu poate să lege sau să deslege, dacă nu știe, ce are a lega sau deslega. Această mărturisire trebuie să aibă oarecari calități, și anume:

a) Mărturisirea trebuie să fie deplină. În puterea deplinătății este obligat penitentul a descoperi la mărturisire, toate păcatele comise după hotez, cu privire la calitatea, numărul și împrejurările lor³⁾

¹⁾ Luca 7, 48. 1. Petr. 4, 8.

²⁾ Ebrei 7, 25.

³⁾ Εξουσίαν ἔχει αἱ ἀποστολαὶ τῆς τῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας καὶ αἱ εἰς τὴν ἀποστολικὴν καὶ τὴν ἐπίσκοπον ἀποστολήν, ἵνα τὸ πρῶτον ἀποστολῶν παρὰ τοῦ ἐπίσκοπου ἀποστολῶν — ἡμεῖς καὶ ἡμεῖς οὐκ ἔχουμε ἀποστολικὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἀποστολῶν

Dela deplinătatea mărturisirii se face abatere :

Cu cei surzi, surdo-muși și cu aceia cari vorbesc o limbă străină : apoi cu acei bolnavi, cari nu pot vorbi sau cari și-au pierdut simțirea sau cari, după un păcat mărturisit, încep a trage de moarte. Aici se numără și aceia, cari din cauza bătrănelor nu-și pot aduce aminte de diferitele feluri ale păcatului. Și în fine, cu acei bolnavi, pe lângă cari nu poate să steie preotul fără de a se expune pericolului molipsirii. Alte motive, precum mulțimea mărturisitorilor sau oarecare interes deosebit al preotului nu pot să fie cauză binecuvântată, din care să se scurteze mărturisirea și să se mulțămiască preotul cu mărturisire ne-deplină.

b) Mărturisirea trebuie să fie sinceră. Sinceritatea mărturisirii constă într-aceea, ca penitentul în mărturisirea sa să nu retacă adevărul, dară nici să nu zică oarecare neadevăr. Aci se numără descoperiri false de păcate, cari nu s'au comis, micșorări ale păcatelor și ale culpei lor, retăcerea unor împrejurări, cari caracterizează starea morală a penitentului, precum d. e. că acesta a comis oarecare păcat înainte de mărturisire, și că el așadară este un păcătos din datină sau un păcătos recidiv, sau că are o ocaziune păcătoasă în casă ș. a. d. — Și în fine

c) Mărturisirea trebuie să fie secretă, orală și cu umilintă și pietate adevărată.

3. Subiectul pocăinței trebuie să-și impliniască canonul sau certarea, așa-numita epitimie, ἐπιτιμία, pe care preotul în scaunul mărturisirii o impune penitentului conform cu însemnătatea păcatelor sau cu starea conștiinței lui.

În privința obligământului creștinului ortodox la primirea sf. sacrament al pocăinței, stau toate acelea, cari s'au expus în § 237 despre răstimpul primirii sf. sacrament al euharistiei.

πρίστρον ἐν ποίῳ τοῦ νοστήματος — αὐτὸ μὲν δεῖ καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ ὅτι ἡ ἁμαρτία ἐστὶν ἡμεῖς, εἰς τὸ πρίστρον καὶ τόπον. — Ὁμολογία Μητροπολίτου τοῦ Κρήνου τοῦ 1800 la E. I. Kimmel, Monumenta fidei etc. II. 1850 p. 136. — Cf. si Копия о должностяхъ пресвитеровъ престолющихъ p. 126.

§ 243. Disciplina penitențială în biserică ortodoxă din timpurile cele mai vechi până în ziua de astăzi.

Dreptul certării în biserică se bazează pe cuvintele lui Christos: „De-ți va greși fie fratele tău, mergi și-l ceartă pe el între tine și între el singur. Deci de te va asculta ai dobândit pe fratele tău, iar de nu te va asculta ia împreună cu tine încă pe unul sau pe doi, ca în gura a două sau trei mărturii să steie tot cuvântul. Iară de nu va asculta de ei, spune bisericei, iară de nu va asculta nici de biserică să-ți fie fie ca un păgân și va-meș. Adevăr zic vouă, oricâte veți lega pe pământ vor fi legate în cer, și oricâte veți deslega pe pământ vor fi deslegate în cer”¹⁾. Și sf. apostol Paul zice: „Iară poruncim vouă fraților, întru numele Domnului Isus Christos, să vă feriți de tot fratele, care umblă fără de rânduială și nu după învățătura care a luat dela noi”²⁾. În urma acestor prescripții, păcătosul, care nu voia să se îndrepte, se scotea din comunitatea bisericească, precum se află în sf. scriptură un exemplu de acest fel (I. Cor. 5, 1—5).

În Corint trăia adică oarecare cu mama sa vitregă în fărâdelege. Auzind despre aceasta Paul, adresă către comună mustrări aspre și-și exprimă mirarea, că ea pe acel om nu-l scoase din comunitatea sa. „Cu adevărat” scrie el „se aude între voi de necurăție ca aceea, care nu se află nici între păgâni, ca să aibă cineva pe murea tatănsău. Și voi v-ați sumețit și nu mai bine ați plâns, ca să se ieră din mijlocul vostru cel ce a făcut lăpta aceasta. Eu dar' nefiind la voi cu corpul, iară cu spiritul fiind acolo, iată am judecat, ca și cum aș fi de față, pe cel ce a făcut aceasta, așa: Întru numele Domnului nostru Isus Christos adunându-vă voi și spiritul meu, cu puterea Domnului nostru Isus Christos, să dați pe unul ca acela satanei spre pierderea corpului, ca sufletul să se mântuiască în ziua Domnului Isus... Nu știți, că puțin aluat despește toată frământătura? ... Iară acum am scris vouă să nu vă amestecați cu vre-un frate, dacă s'ar afla desfrânat sau lacom sau idololatri sau calumniator sau beșiv sau rapitor; cu unul ca acesta nici să nu mâncați”³⁾. Că sub predarea satanei, de care vorbește aici apostolul

¹⁾ Mat. 18, 15—18.

²⁾ II. Tesal. 3, 6.

³⁾ I. Cor. 5, 1—12.

totul, se înțelege scoaterea din comunitatea creștină, nu este îndoielă, și aceasta este și mai învederat din cuvintele versului 13: „Scoateți drept aceea afară pe cel rău dintre voi înși-vă”.

Accasta era procedura prescrisă de Christos și de apostoli în biserică, față cu păcătoșii cari nu voiau să se îndrepte. Însă cum era a proceda cu acei păcătoși, cari se îndreptau și cereau a fi ierțași și iarăș împreunași cu biserică? Unii ca aceștia trebuiau în spiritul legii lui Christos, ca și înainte de botez să impliniască mandatul lui Christos: „Pocăiți-vă, faceți roduri demne de pocăință”¹⁾. Ei trebuiau să se curețe de păcat și să se reintoarcă la viața cea virtuoasă, dela care deviaseră. Iară modalitatea manifestării acestei pocăinți, care ocupă locul botezului, o indică sentența sus citată a sf. apostol Paul asupra păcătosului din Corint. Sf. apostol Paul îl predă pe acel păcătos satanei spre pierderea corpului, pentruca sufletul să se mântuiască în ziua Domnului Isus, adică el îl scoate din comunitatea creștină și-i permite exerciții corporale de penitență ca mijloace și dovezi de îndreptare, dându-i astfel nădejde de iertare și primire în comunitatea creștină²⁾. Apoi păcătosul simți mare părere de rău pentru păcatul său, care părere de rău se manifestă în fapte externe de căință și pentru aceea și dobândi iertare³⁾. Această tratare a unui păcătos public, adică aforismul, ἀφορισμός, ἀφορισμός, oprirea pe un timp determinat dela oarecari acte liturgice, dela sf. sacrificiu și sf. euharistie, sau oprirea dela biserică și prin urmare dela toate actele cultului, și apoi reprimirea păcătosului în biserică după căința făcută și după îndreptare, deveni regulă și normă pentru secolile următoare.

Din secolul al II relatările scrisuale despre tratarea păcătoșilor sunt încă defectuoase. Totuși se vede din scrierile sf. părinți ai acestui secol, că păcătoșii, după orânduirile episcopului, trebuiau să se su-

¹⁾ Mat. 3, 2, 8; Fapt. ap. 2, 38.

²⁾ Cf. Origenis In Leviticum Hom. 3 (Migne, Patr. gr. T. XII. p. 426); Daciani Epist. 3. ad Sympronianum Novatianum n. 18 (Migne, Patr. lat. T. XIII. p. 1075); Augustini Contra epistolam Parmenianam Lib. III. cap. 1 (Migne, Patr. lat. T. XLIII. p. 83) și Ioannis Chrysostomi In epist. I. ad Cor. Hom. 15 n. (Migne, Patr. gr. T. LXI. p. 123).

³⁾ II. Cor. 2, 6.

pond la penitență, și că păterea de rău și îndreptarea vieții, trebuia să se manifesteze prin exerciții externe de căință¹⁾.

În mijlocul secolului al III-lea se dezvoltă instituția penitențială a bisericii prin cauzate evenimente provenite în ea, și mai mult. Sub împăratul Deciu Traian în anul 249, se ridică în contra creștinilor o persecuțiune violentă, în care mulți căzură dela biserică și se inclinară idolilor, încercând peracuzămintă, cereau cei căzuți reprimirea în comuniunea creștină. Episcopi diferitelor biserici, înfrând în urmașii antecesorilor lor, îi primiau iarăși în comunitatea bisericăscă și-i admiteau la sf. comunicură pe acei, cari se căiau de păcatul lor și împliniau timpul căinței. În biserică africană însă, se forma o partidă contrară, în fruntea căreia sta presbiterul cartagenean Novat, carele afirma, că cei căzuți dela credință nu se cuvine să se primiască iarăși în comunitatea bisericăscă. Sf. Ciprian sta în Cartago și în toată Africa în așa de mare vază, că Novat împreună cu partidă sa nu putu izbuti cu opiniunea sa în contra practicei observate de Ciprian și de alți episcopi. El apăsă trecu la Roma și aici alță pe Novatian, presb. roman, care se însoși cu Novat, se opuse noualemului episcop roman Corneliu, se deslăcu de acesta, se sfîși în episcop și făcu desbinare în biserică. Corneliu primia pe cei căzuți, Novatian însă îi respingea și osujinea chiar, că biserică n'are puterea, a ierta păcatele celor căzuți și să-i restituă iarăși în drepturile credincioșilor. Cei căzuți trebuie să se oblige la penitență continuă, adică pe toată viața. Însă erau și episcopi, cari țără cu cei căzuți voiau să observe indulgența, mai ales țără cu aceia, cari li se prezentau cu epistole recomandătoare dela martiri sau confesori. Apoi și starea celor căzuți era diferită. Unii sacrificară zeilor (abstineți); alții aduseră icoanelor zeilor și ale împărășilor lămâie ca semn de omagiu și de supunere (flurificanți); și încă alții prin un document scrisual sau o epistolă liberătoare (libellus) căutură a se elibera de laplică sacrificare (libelatici). Deci toți aceștia aveau lipsă de diferită tratate, și aceasta se hotări după încetarea persecușunii și întoarcerea lui Ciprian din exil, care în anul 251 convocă la Cartago un sinod, la care se decisă, că libelaticii, pentru că ei până atunci pentru delictul lor făcuseră suficiență pocăință, să se reprimiască în biserică, iară ceilalți căzuți, cari se înținaseră cu sacrificii păgâneși să continue căința și deabia la finea vieții să se primiască în comunitatea bisericăscă. Aceia însă, cari nu vor fi voind a face căință, să rămână departași dela comunitatea bisericăscă și după moarte²⁾. Succesorii lui Deciu, Gal și Volusian (251—253) începură din nou să-i persecuta pe creștini. Fîind apăsăra creștinii expuși iarăși la pericolul căderii, convocă al.

¹⁾ Cf. Hermac Pastor Lib. III. Similitudo 7 (Migne, Patr. gr. T. II, p. 970) și Ignatie Epist. interpol. ad. Philadelphenses n. 3 (Migne, Patr. gr. T. V, p. 821).

²⁾ Cyprianus Epist. (52) ad Antonianum, de Cornelia et Novationo (Migne, Patr. lat. III, p. 791).

Ciprian în anul 255, un sinod, și acest sinod decretă reprimirea tuturor cazurilor, numai dacă aceștia până atunci vor fi făcut caintă pentru ei în lupta viitoare împăcași cu Dumnezeu și cu biserică, să se întărească la statornică mărturisire a credinței¹⁾. — La aceste decizii în privința tratării cazurilor se adăuseră în secolul al III-lea unele norme pentru tratarea penitenților, adică canoanele sf. Cirigorie Taumaturgul, episcopul Neo-Cesareei (240—270).

Înmulțindu-se cu timpul cazurile de penitență și felurile păcatelor, cari se mărturisiau la penitență, se înmulțiră mai ales în secolul al IV-lea și regulile și normele pentru tratarea lor. Aceste reguli sau canoane se compuseră parte de episcopi renumiți, la ocazii speciale, sau la întrebare din partea altor episcopi, parte de sinoade. Așa compuseră astfel de canoane, în secolul IV, sf. Petru, patriarhul Alexandriei, sf. Vasile cel Mare, sf. Cirigorie dela Nissa, apoi sinoadele dela Anchira, dela Neo-Cesareea și dela Nicea. După aceste canoane se condamnă păcătosul la caintă publică numai pentru păcatele cele mai grele, și anume pentru idololatrie, ucidere și necurăție, la cari trei păcate capitale se numără și deosebitele feluri ale lor, precum: fermecătoria, vrăjitoria, omorul, sodomia, poligamia etc. Iară păcatele mai ușoare trebuiau să se curețe prin rugăciune, ajunare, elemozină și alte fapte bune, fără de caintă publică. Pentru păcatele cele grele se fixa precis timpul, în care penitenții trebuiau să facă penitență publică.

Așa fixează sf. Vasile, pentru ucidere de voie, 20 ani (can. 56), fără de voie, 10 ani (can. 57), pentru preacurvie, 15 ani (can. 58), pentru curvie 7 ani, (can. 59), pentru furt 2 ani (can. 61), pentru sodomie 15 ani (can. 62), pentru călcarea jurământului de săla 6 ani (can. 82), pentru vrăjitorie și fermecătorie 20 ani (can. 65), pentru lepădarea de Christos, are păcătosul a se plânge tot timpul vieții sale (can. 73) etc.

Alară de fixarea timpului certării și al caintei se împărțesc penitenții și în diferite clase sau stadii. Aceste stadii se conformară stadiilor preparării pentru botez ale catehumenilor și erau patru, adică cel al plângerii, *πρόσκλησις*, fletus, al ascultării, *ἀκρόασις*, auditio, al căderii, *ὕποπτωσις*, substratio și al celor ce stăteau împreună, *σύστασις*, consistentia.

¹⁾ Cf. Cypriani Epist. synodica (54) ad Cornelium papam, de pace lapsa danda (Migne, Patr. lat. III, p. 880—882).

Penitenții stadiului întâi, adică plângătorii ($\piλινγνύοντες$, $πλινγνύοντες$, flentes) erau excluși dela adunările credincioșilor și dela sf. liturghie. Afară de poarta bisericii, acele pe unde treceau credincioșii, trebuiau să zacă pe genunchi, în veșminte de penitență rele și aspre să-și mărturisască în public păcat le, să se tânguiască de ele, și cu plângere și tânguire să-și roage pe cei ce intrau în biserică, ca să mijlociască la episcop și comuna admisiunea lor la penitență. Unii tânguitori zăceau afară la poarta primei intrări, care ducea în pridvorul acoperit și erau expuși tuturor influențelor timpului rece și furtunos, pentru aceea se numiau acești penitenți și $χαιψύχοι$, sau $χαιψύχοι$ hiemantes, expuși frigului. Stadiul întâi al penitenților era numai un stadiu de preparare pentru penitență. Aici păcătoșii trebuiau să se roage și apoi deabia îi primia biserica la penitență. Însă îndată ce tânguitorii se primiau în rândul penitenților, se inseriau într'o consignare și trebuiau oarecare timp determinat să petreacă în acest stadiu.

Al doilea stadiu al penitenților era al ascultătorilor, $ἀκούοντες$, audientes. Aceștia se admiteau la adunările liturgice, aveau însă un loc deosebit în biserică, stăteau adică în pronaosul ei, unde stăteau și cei necredincioși, schismaticii, creștii și catehumenii clasei întâi. Ei luau parte la cântarea psalmilor, la lecturile biblice și la predică, după a căror terminare trebuiau să părăsiască biserica.

Cu stadiul al treilea începea însăș penitența. Acest stadiu se numia și $γυμνασία$, genuflexio, ingemunchiere, sau $ὕπερπτος$, substratio, cădere, prosternare, și la el mai ales se raportă prescripțiile cele multe relative la penitență. Penitenții stadiului al treilea, așa-numiții $γυμναζόμενοι$, ($γυμναζόμενοι$), genuflectentes, sau $ὕπερπτοι$, substrati, luau parte la exercițiile, cari se cereau ca părți ale unei penitenți într'adevăr demne și ocupau în biserică locul înaintea ascultătorilor între pronaosul intern al bisericii până la amvon, luând aici parte dimpreună catehumenii clasei a 2 și a 3 la liturghia catehumenilor. După terminarea acesteia și depărtarea catehumenilor din biserică, ingemunchiau acești penitenți. Episcopul dimpreună cu clerul se apropiă de ei,

le impunea mânilor pe cap, roștia rugăciunea asupra lor, le da un canon potrivit și apoi îi binecuvânta.

Această impunere a mânilor se înscamă în canoane cu expresiunile: *a veni sub mână*. Așa zice canonul 19 al sinodului din Laodicea, care prescrie această ceremonie solemnă la sf. liturghie: *Se cuvine mai întâi oschit după cuvintele episcopilor, a se săvârși și rugăciunea celor ce se catechisesc, și după ce vor ieși cei ce se catechisesc, să se facă rugăciunea celor ce sunt întru pecăintă, și, venind aceștia sub mână și ducându-se, să se facă trei rugăciuni ale credincioșilor etc.*

Stadiul al patrulea era al acelor ce stăteau împreună. Penitenții acestui stadiu, *ὑποτάμενοι, ὑποτάχτες*, consistentes, nu se depărtau din biserică cu catehumenii și penitenții celorlalte stadii, ei ei stăteau în biserică împreună cu credincioșii și se rugau împreună cu aceștia, luând parte la toată liturghia. Această prerogativă a penitenților stadiului al patrulea era cunoscută sub numele de împărtășire la rugăciune, și pedeapsa lor consta într'aceea, că ei nu se admiteau la primirea sf. euharistiei.

În unele canoane¹⁾ se induce ca pedeapsă a acestor penitenți numai excluderea dela aducere, zicându-se fără aducere, *χωρὶς προσφοράς*. Însă sub aceasta se înțelege excluderea dela sf. euharistie, căci în biserică antică numai accia aveau dreptul, a aduce daruri la altar, cărora le era permis, a primi sf. corp și sânge al Mântuitorului.

Penitenții acestui stadiu primiau la terminarea timpului prescriis pentru petrecere în el, impunerea ultimă a mânilor și apoi se admiteau la deplina împărtășire²⁾, adică la primirea corpului și a sângelui lui Christos.

Cu toate aceste rămânea în chibzuința episcopului, uneori a se abate dela ordinea expusă, ce se putea face din considerațiune cătră oarecari referinți personale ale penitențului, a modului vieții lui anterioare, a purtării lui bune sau a altor oarecăror motive importante, prescurtându-se timpul determinat sau trecând unul sau și mai multe grade

¹⁾ B. o. *Can. 11* al sinod. I eum. (*Pidalion*, I. c. I. 88) și *Can. 5* al sinod. din Ancluta (*Pidalion*, I. c. I. 256).

²⁾ Vezi: *Can. 4, 9 și 16* al sinod. din Ancluta (*Pidalion*, I. c. I. 256, 258 și 260).

de penitență, sau făcând altă oarecare ușurare ¹⁾. Cu petrecerea penitenților în diferite stadii ale penitenței se împreună ajunarea, elemozina, rugăciunea, vegherea de noapte și alte feluri de abnegațiune.

La penitența bisericească erau obligați toți păcătoșii cu păcate grele, ori de se comiseră acestea în public sau în secret. Mărturisirea publică a păcatelor înaintea episcopului, a presviterilor și a adunării creștinilor era regulă. Totuș spre a evita oarecare rău mai mare, premergea mărturisiri publice mărturisirea secretă a păcatelor (ἐξομολόγησις, confessio) înaintea preotului sau mai vârtos o consfătuire secretă cu acesta, la care păcătosul se acuza în secret pentru păcatul său și preotul decidea, ori de să urmeze încă mărturisirea publică sau nu. Dacă în contra mărturisirii publice vorbeau oarecari motive importante trebuia ca preotul să o desfaluiască sau să o opriască ²⁾.

Despre existența mărturisirii secrete a păcatelor înaintea celei publice vorbește cu deciziune și claritate Tertulian în cartea sa despre penitență ³⁾, Ciprian în a 10 epistolă ⁴⁾ și în cartea sa despre cei căzuți ⁵⁾, Origen în omilia I asupra psalmului 37 ⁶⁾, sf. Vasile cel Mare în canonul 34 ș. a. Așa zice Origen: „Caută cu îngrijire, cu să-ți mărturisești păcatele tale, examinează-l mai întâi pe medicul, căruia ai să-ți descoperi cauza boalei tale, fiind acest medic astfel, ca să știe, a fi slab cu cei slabi, a plânge cu cei ce plâng și a simți durere cu cei ce pătinesc; pentruca arătându-și-se acesta ca medic bine informat și cu compătimire dacă îți va zice ceva și-ți va da sfat, tu să-l pui în lucrare și să-l fii în seamă. Și dacă cunoaște el și vede că boala ta trebuie să se anunțe și să se vindece în adunarea comunei întregi și că în acest mod se pot edifica și ceilalți și tu lesne le poți vindeca, apoi și aceasta trebuie să se facă după chibzuite matură și după statul binerecugelat al medicului.

Aici în mod clar se înseamnă mărturisirea secretă și cea publică, și cea secretă îi premerge celei publice. Așisderea se înseamnă

¹⁾ Vezi: Can. 5, 6 și 7 al sinod. din Anchira (Didalion, l. c. f. 256 și 257); Can. 12 al sinod. I ecum. (Didalion, l. c. f. 89); Can. 17 și 84 ale sf. Vasile cel Mare (Didalion, l. c. f. 408 și 428).

²⁾ Vezi: Can. 34 al sf. Vasile c. M. (Didalion, l. c. f. 419).

³⁾ Tertulliani Liber de Poenitentia c. 6 (Migne, Patr. lat. T. I p. 134b).

⁴⁾ Cypriani Epist. 10 ad Martyres et Confessores (Migne, Patr. lat. T. I, p. 260).

⁵⁾ Cypriani Liber de Lapsis c. 7 (Migne, Patr. lat. T. IV, p. 485).

⁶⁾ Origenis Explanatio super psalm. 37. Hom. I. (Migne, Patr. gr. T. XII, p. 1369 sq).

scopul unui și al altui fel de mărturisire. Însă mărturisirea secretă a păcatelor înaintea celei publice era și necesară și instituțiunea penitenței publice nici nu s'ar fi putut executa fără de mărturisirea secretă. Căci admisiunea la penitență trebuia să se ceară dela conducătorii bisericilor și așadar trebuia să se descopere lor pentru cari delict se cere penitența. Apoi la îndeplinirea penitenței sta principial, că canonul trebuia să fie suficient și conform mărimii păcatelor. Toate acestea nu se puteau realiza fără de mărturisirea secretă a păcatelor.

Dacă așadar după mărturisirea secretă a păcatelor avea să urmeze încă cea publică, apoi fără de îndoială la cea secretă nu se da deslegarea păcatelor, ci aceasta urma la penitența publică cu impunerea mânilor și rugăciunea corespunzătoare, ce o cerea episcopul sau presbiterul după exercițiile de penitență isprăvite.

Că la penitență, afară de mărturisirea păcatelor, se punea mare cumpănă și pe celelalte părți ale pocăinței, adică pe părere de rău pentru păcatele comise și pe împlinirea canonului, se vede din cele expuse. Mare cumpănă se punea și pe mărturisirea de bună voie a păcatelor secrete, și păcătoșii, cari se acuzau și se dovedeau de alții se pedepsiau mai aspru decât mărturisitorii de bună voie ai păcatului lor¹⁾. În general tănuirea păcatului se muștra cu multă asprime și se privea ca neaplecate la căință.

Neurmând după mărturisirea secretă a păcatelor, penitența publică, era suficientă mărturisirea secretă a păcatelor numită astfel în contrast cu cea publică. Cu această mărturisire privată a păcatelor la preoți, primia fiecare creștin sf. sacrament al pocăinței, ori și când voia, și ori și când simția necesitatea. Mai ales însă își mărturisiau creștinii păcatele înainte de euharistie și curățirea conștiinței prin adevărată căință înainte de euharistie se cerea cu multă insistență²⁾.

La penitență publică se admiteau păcătoșii numai odată în viața lor și acei păcătoși, cari recădeau în aceleași păcate sau comiteau alte păcate grele, nu se primiau din nou la penitență publică. Ei se primiau însă la penitență privată și la finea vieții, primiau deslegare de păcate și se împărtășiau cu sf. corp și sânge al Mântuitorului, asemenea acelor

¹⁾ Vezi: *Can. 61* al sf. Vasile cel Mare (*Didalion*, l. c. f. 424).

²⁾ Vezi: *Origenis Explanatio super psalm. 37*, Hom. 2, n. 6 (Migne, *Patr. gr.* T. XII, p. 1386); *Ioannis Chrysostomi Homil. in eos, qui pascha Ieiunant* n. 4 (Migne, *Patr. gr.* T. XLVIII, p. 867); *Ejusdem Hom. de beato Philogonio* n. 3 (Migne, *Patr. gr.* T. XLVIII, p. 753).

penitenți, în privința cărora orânduiește canonul 13 al sinodului I ecumenic, ca să nu se lipsiască de merindele cele ultime și necesare ¹⁾.

Ori de se supuneau și clericii, în secolile cele trei dintâi întocmai așa ca și laicii, penitenții celei publice, această întrebare nu e rezolvată, lară dela secolul IV mai departe clericii pentru alunecările lor morale, se *caterisiau*, adică li se detrăgea dreptul de a îndeplini funcțiunile, și anume pe un timp mai scurt sau mai îndelungat (suspensiune), sau se *aforisiau*, adică se lipsiau de demnitatea preoțească externă și de oficiu și se așezau în rândul laicilor, rămânând de altminterlea în deplină comuniune bisericască (depunere), însă nu se supuneau la penitența publică, spre a nu pe-
depsi ne două ori pentru acelaș lucru ²⁾.

Pentru administrarea afacerilor împreunate cu penitența erau instituiți anume preoți. În Constantinopole se numia preotul acesta penitențiar și avea obligământul, a observa purtarea penitenților, a-i îndemna pe aceștia la adevărata împlinire a canoanelor impuse și a purta consemnarea, în care se inscriau penitenții și în care era însemnat și timpul petrecerii fiecăruia în oarecare stadiu al penitenței. Dela acești preoți depindea adeseori prelungirea sau scurtarea timpului penitenței. Ei învățau pe penitenți, cari păcate aveau a le mărturisi în public sau cari păcate deși nu erau public cunoscute, totuș trebuia să se facă pentru ele publică penitență. Acești preoți dădeau deslegare secretă unor păcate secrete și le impuneau canoane secrete.

Mărturisirile publice ale păcatelor deveniră odioase cu timpul, din cauza rușinării împreunate cu ele. La rușinare se adause încă și altă împrejurare. Până la încreștinarea împăratului Constantin cel Mare, disciplina bisericască putea

¹⁾ Cf. și *Hermae Pastor*, Lib. II. Mandat. 4. cap. 1 (Migne, Patr. gr. T. II, p. 917); *Tertulliani Liber de poenitentia* c. 7 (Migne, Patr. lat. T. I, p. 1351); *Clementis Alexandrini Stromatum* Lib. II, c. 13. De prima et secunda poenitentia (Migne, Patr. gr. T. VIII, p. 995); *Origenis In Leviticum cum Hom.* 15 n. 2 (Migne, Patr. gr. T. XII, p. 561).

²⁾ Vezi: *Can. 25.* al. al. apostoli (*Didalion*, l. c. I. 20); *Can. III.* al. al. Petru din Alex. (*Didalion*, l. c. I. 393); *Can. 32.* și *51.* al. al. Vasile c. M. (*Didalion*, l. c. I. 418 și 422); *Can. 33.* atribuit al. Ioan Apostolul (*Didalion*, l. c. I. 469).

și rămână necunoscută atât poporului păgân cât și funcționarilor mireni. Creștinii, în privința crimelor devenite la cunoștință în adunările religioase, observau față cu alții discrețione, și funcționarii și judecătorii mireni, prin mărturisirile publice în biserică, nu veniau la cunoștința crimelor supuse și pedepselor civile. Însă după creștinarea lui Constantin cel Mare, se schimbă lucrurile. Trecând mulți păgâni la legea creștină, nu numai că între membrii bisericii se înmulțiră viciile, ci și funcționarii mireni puteau să vină din mărturisirile publice la cunoștința crimelor supuse și pedepselor civile. Așadar în publicitatea mărturisirilor zăcea pericolul persecutării și pedepsirii civile pentru crimele mărturisite. Această îngrijire ori și cum trebuia să rețină dela penitența publică. Astfel se generaliza convingerea, că după împrejurările existente mărturisirile publice trebuiau mai mult să împiedece, decât să sporiască opera adevăratei căinți și mântuirii. Deci mărturisirile publice trebuiau numai decît să se desființeze. La aceasta a dat prilej nemijlocit un eveniment scandalos de care istorisește istoricul Socrate¹⁾. El zice: O damă din neam nobil veni la presviterul penitențial și-i mărturisi diferitele păcate ce le comise după botez. Presviterul îi impuse damei, de a ajuna și de a face rugăciuni neconținute, ca să poată da deodată cu mărturisirea și exerciții demne de penitență. Venind dama la mărturisirea publică, se inculpă pe sine încă și de o altă crimă; ea mărturisește că un diacon al bisericii a desonorat-o. Mărturisirea aceasta a dat prilej de a exclude pe diacon din biserică. Multimea însă fu cuprinsă de indignare, nu numai asupra întâmplării acesteia, ci și pentru aceea, că lapta aceasta atrase și bisericii hulă și defăimare. Injurându-se pentru aceasta preoții cu felurite batjocuriri. Eudemon, un presviter al bisericii din Constantinopole, alexandrin din naștere, a dat patriarhului Nectarie sfatul, de a înlătura pe presviterul penitențial și de a permite, ca fiecare să ia parte la misterii după propria sa conștiință. Numai astfel va scăpa biserica de hulire.

Pentru a evita pentru viitor alte asemenea întâmplări

¹⁾ Cf. Socrate's Hist. eccl. Lib. V. cap. 19 (Migne, Pat. gr. T. LXVII. p. 616 și 617).

scandaloase Nectarie a suprimat oficiul presviterilor penitentiali și făcu schimbare în administrarea disciplinei penitenciale, ceea ce s'a întâmplat în anul 390 ori 391. Patriarhul Nectarie, căruia îi urmau mai toți episcopii răsăritului, desființa aceea ce se făcea de serbarea externă a ritului penitential liturgic, așadară mărturisirea publică a păcatelor, pe previsterii penitentiali, excluderea solemnă a penitenților din biserică după predică, executarea severă a certurilor sau a canoanelor penitenciale ș. a. Stadiile penitenților se restrânseră de regulă la cel al celor dimpreună-stătători sau la oprirea de sf. euharistie, împreună cu ajunare, metanii, rugăciuni și alte asemenea fapte, și dela zelul arătat întru împlinirea acestor fapte, depindea scurtimea sau lungimea opririi dela sf. euharistie ¹⁾. Așisderea aceea, cari erau oprii dela sf. euharistie, la cuvintele : „*Căți sunteți chemați ieșiți*” ieșiau din biserică și stăteau în narticul bisericii. Iară păcătoșilor celor publici cu păcate grele li se opria și intrarea în biserică ²⁾.

Administrarea penitenței trecu acuma la preoți, și aceștia la mărturisirea secretă îi făceau pe penitenți atenți la epitiimiile prescrise de sf. părinți, le impuneau epitimii după măsura păcatelor lor și îndătorindu-i la împlinirea acestora, le lăsa în seamă această împlinire. Preoșilor le era permis, după împrejurări a modera epitimiile prescrise, o condiscendență, care adeseori va fi fost neevitabilă.

Sf. Ioan Chrisostom, succesorul imediat al patriarhului Nectarie, recomandă blândețe față cu procedura de mai înainte. El zice : Dacă greșim, impunând canoane ușoare, oare nu este mai bine, a da seamă pentru îndurare, decât pentru rigorozitate ? Unde stăpânul casei este darnic, acolo nu se cuvine, ca servitorul să fie sgârcit. Dacă Dumnezeu este bun, cum poate preotul lui să fie nemilosiv ³⁾. — El arată la mai multe ocaziuni, că la penitență nu se iau în considerare numai faptele externe însăși, ci mai ales schimbarea cugetului și îndreptarea vieții, nu se ia în considerare pe atât timpul, pe cât seriozitatea și zelul aplicat la îndreptare, și că Dumnezeu aceluia, cari se căiesc și se îndreaptă de păcatele lor, le iartă acestea ușor și fără întârziere.

¹⁾ Relativ la administrarea sacramentului penitenții în timpurile după Nectarie cf. : *Canoanele atribuite sf. Ioan Ajunătorul și subînsemnarea I la finea canoanelor acestora în Didalion*, l. c. f. 463—471.

²⁾ Vezi : *Can. 28. al sf. Nichifor Mărturisitorul (Didalion, l. c. f. 477)*

³⁾ *Ioannis Chrisostomi In Matthaicum, Hom. 42 et 43.*

Principiile line ale ale lui Ioan Chrisostom se înțelegeau rău de contemporanii săi, și dădură inimicilor lui prilej la acuzări în contra lui. La sinodul ținut în anul 403, la una din moșiile împărătești de lângă Halcedon (la stejar, *πρὸς τὴν ὄρυν*) în contra lui Chrisostom sub prezidiul lui Teofil, patriarhul Alexandriei, se aduse înainte și acuzarea, că el îi seduce pe păcătoși la siguranță falsă, învățând: Dacă păcătuiesti din nou, căiește-te iarăș, și de câte ori vei păcătui, vină la mine și eu te veiu vindeca.

Toată procedura administrării mai târzie a penitenței în biserica grecească este mai pe larg expusă în cartea ce i se atribuie sf. Ioan Ajunătorul (*ὁ νηστευτής*), patriarhul Constantinopolei dela anul 582—595, și care e intitulată: *Ἀπολογία καὶ τάξις ἐπὶ ἐξομολογουμένων*¹⁾ având valoare până în ziua de astăzi. În această carte se cere dela penitenți mărturisirea umilă și sinceră a păcatelor la preot, informându-se acesta în ea totodată și despre modul tratării penitenților, despre modul și calitățile întrebărilor, despre principiile, cari să se aplice la de judecarea stării penitenților, despre canoanele sau epilimiile, cari au să li se impună.

Procedura la mărturisire după cartea ce i se atribuie sf. Ioan Ajunătorul este următoarea: Provoacă preotul pe penitent, ca să-i mărturisiască toate păcatele, și cele mai secrete, să-l întrebe apoi despre diferitele păcate, despre numărul și împrejurările lor, cercând și vârsta, starea și referințele penitentului. După aceea să-i prescrie preotul certarea și anume așa, ca canonul să se impună după mărimea păcatului și conform individualității și referințelor panitentului. Deci se impun canoane de mai multe zile sau luni sau ani, pentru păcate grele, canoane chiar de zece, doisprezece și mai mulți ani. Iară canoanele însăși, cari trebuie implinite în timpuri prescrise, constau în ajunare, metanii, rugăciuni și în opririrea dela sf. euharistic. Însă toată disciplina penitenței se lasă în seama preotului așa, că acesta în general să observe prescripțiile sf. părinți, totuș cu privire la puterile, referințele vieții, voia și aplecarea penitentului, și astfel, ca mai mult să se aplice blândețea, decât rigorozitatea.

Ăsemenea principii se află și în cuvântarea despre pocăință atribuită tot sf. Ioan Ajunătorul, patriarhul Constantinopolei²⁾.

Cartea penitențială atribuită lui Ioan Ajunătorul nu rămase fără de defaimă. Blândețea și libertatea, care se permitea spiritualilor la impunerea canoanelor, se pare a nu li fost

¹⁾ Circerește și latinește la Migne, Patr. gr. T. LXXXVIII. p. 1889—1917.

²⁾ Ioannis Ieiunatoris Sermo de Poenitentia la Migne, Patr. gr. T. LXXXVIII. p. 1937—1977.

in deplin acord cu opiniunile de rând ale contemporanilor autorului cărții. Autorul însuș mărturisește aceasta, observând către capătul cărții: Eu știu, că pentru aceste prescripțe prea blânde și line voi fi judecat de către judecătorul nostru comun și Dumnezeu, însă imi este mai bine, a fi judecat într'acest mod pentru astfel de lucruri, decât a fi lăudat ca unul, care pășește neomeneste și cu rigorozitate.

Și sinodul din Constantinople, ținut sub patriarhul Nicalae Gramaticul (1084 — 1111), la întrebarea: Ori de se cuvine a canonicea cinea pe cei ce se pocăiesc după canoanele Ajunătorului? dă următoarea sentință: „Canonicăasca carte aceasta, fiindcă întrebuințează multă condiscendență a pierdut pe mulți. Pentru aceasta cei ce au cunoștința binelui și se abat dela dânsul, trebuie a se certa”¹⁾. Iară Teodor Studitul învăța ca și autorul acoluthiei *ἡ ἐξομολογημάτων*, cărtind impunerea canoanelor aspre lipsită de orice considerare a circumstanțelor și dând infermațiuni in sensul autorului cărții numite. Așa zice el: „Afară de aceea, ia in considerare medicul puterile spirituale și corporale, calitatea persoanei, conformitatea timpului, datinele, aplicările, calitățile și slăbiciunile, și cu privire la acestea prepară și întrebuințează mijloacele vindecătoare, acuma inmultind, acuma impunând măsura lor, precum au prescis și sf. noștri părinți”²⁾.

Însă cu toate acestea cartea atribuită lui Ioan Ajunătorul rămase ca îndreptar pentru secolile următoare, consunând și cu canonul 102 al sinodului al VI ecumenic (trulan), care prescrie in general aceea ce are a se lua in considerare la administrarea penitenței.

Canonul 102 al sinodului trulan prescrie adică următoarele: Trebuie dar cei ce au luat dela Dumnezeu stăpânire a deslega și a lega, să ia aminte telurimea păcatului și gălirea către întoarcere a celui ce a păcătuit și așa să aducă potrivita vindecare a hoalei lui. Ca nu cumva trecând cu vederea măsura cuvenită la unii sau la alții să nu aducă mântuire bolnavului. Ca nu simplă este boala păcatului, ci de multe feluri și multe odrasle de vătămăre odrăslește, din cari raul mult se revărsă și înainte sporește... Drept aceea cel ce se arată știutor de doftoria cea intru spiritul, mai întâi se cade a cerceta dispoziția celui ce a păcătuit, și de se induplică spre sănătate sau dincontă prin chipurile sale chiamă asupra și boala, să priviască in ce chip poartă grijă de întoarcerea sa in timpul căinței, ori de nu stă impotriva

¹⁾ Cf. Răspunsuri sinodale la 11 întrebări ale unor monahi (Risp. la Intreb. 11) in *Patation* I. c. t. 481.

²⁾ Theodori Studitae Epistolatum Lib. II. epist. 49. *Painbus spiritibus, exalibus* (Migne, *Patr. gr.* T. XCIX, p. 1260).

dofitorului sau ori de nu crește rana sufletului prin aducerea leacurilor celor ce se pun asupra ei, și așa milostivirea să o măsoare după vrednicie. Că tot cuvântul lui Dumnezeu către cel ce i s'a incredintat păstoreasca igemonie este a întoarce oala cea răătăcită, și de șarpe rănită a o tămădui. Și nici cătră prăpastia desnădăjduirii a o împinge, nici trările a le slăbi spre abaterea și defăimarea vieții. Ci cu un chip nunaidecât, ori prin doctornle cele mai aspre și pietroase, ori prin cele mai moi și mai blânde, să steie împotriva patimei și să se nevoască spre închiderea ranei, ispitind rodirile pocăinței și înțelepțește iconomisind pe omul cel chemat către strălucirea cea de sus. Deci amândouă se cuvine a le ști și noi, și cele ale scumpătății și cele ale dafinți, și a urma la cei ce nu primesc mărginirea cu chipul cel predat, precum ne învață sfințitul Vasile¹⁾.

Rezumând cele zise vedem, că dela finea secolului IV mărturisirea secretă a rămas singură în întrebuințare. Dela acest timp mai departe, păcătoșii își mărturisesc păcatele în secret preoșilor. Preoșii le impuneau păcătoșilor epitimii sau canoane corespunzătoare referințelor cu privire la prescripțiile generale ale sf. părinți și apoi le dădeau deslegarea. Mărturisitorii se îndatoriu în conștiință a împlini canoanele impuse sau exercitiile de penitență. Și astfel se administrează în biserica ortodoxă sf. sacrament al pocăinței și în ziua de astăzi.

Ca administrarea aceasta însă a sacramentului pocăinței să fie spre folosul credincioșilor, spiritualul are a împlini oarecari obligăminte, și anume: 1. înainte de mărturisirea păcatelor, 2. la mărturisirea acestora și 3. după mărturisirea păcatelor. Toate obligămintele acestea se vor expune în cele următoare.

§ 244. A) Obligămintele ministrului pocăinței înainte de mărturisirea păcatelor.

Fîind pentru creștinul ortodox mărturisirea păcatelor un obligămînt foarte însemnat²⁾, păstorul de suflete trebuie să învețe pe cei incredințați lui despre acest obligămînt, să-i informeze despre ființa și recerințele acestui sacrament și să-i îndemne la primirea deasă a lui. Îndeosebi să nu lipsiască păstorul de suflete în timpul patruzecimii a anunța păstoriiilor săi, a patra poruncă bisericească, care îi îndatorește a-și mărturisi păcatele cel puțin odată pe an³⁾, îndemnându-i cu

¹⁾ Vezi: *Didahon*, I. c., t. 208 și 209.

²⁾ Vezi: § 237. Despre rîshimpul primiri sf. sacrament al euharistiei.

³⁾ *Man. ortod.* . . . Partea I, Răsp. la Intreb. 90.

energic, de a pași la primirea sf. sacrament al pocăinței. El să nu lipsiască a-i informa pe păstorii săi, că spre a-și mărturisi păcatele cum se cuvine, creștinul trebuie să le cunoască acestea. Creștinul așadar înaintea mărturisirii este îndatorat a-și cerea conștiința, adică a-și aduce aminte de acelea ce a făcut cu fapta, cu cuvântul, cu cugetarea. El este îndatorat, a-și da seama nu numai despre datoriile generale ale unui creștin, ci și despre datoriile stării și a nu se judeca după prejudecățile iubirii de sine însuși, ci după învățăturile descoperite ale evangheliei. Mai departe creștinul trebuie învățat despre celelalte cerinți necesare la sf. sacrament al pocăinței, adică că, el trebuie să simțiască părere de rău pentru păcatele comise și să-și propună vărtos, a se feri în viitor de acele păcate și a-și îndrepta viața. Așisderea trebuie învățat creștinul despre calitățile mărturisirii și indemnă la mărturisire deplină, sinceră și umilă. În urmă trebuie învățat creștinul despre ființa canonului și împlinirea lui.

Văzând preotul pe unii neglijind pocăința, să-i îngroziască cu mânia lui Dumnezeu, care crește din zi în zi, și să-i convingă, că amânarea pocăinței de regulă n'are capăt bun. Căci astfel de oameni la apropierea morții, din cauza greutății hoalei și a fricii de moarte, nu pot fi în acea dispozițiune a inimei, care se cere pentru deșteptarea căinței celei adevărate. În fine căința la o strâmtoare ca aceasta, deși ar avea calități necesare, nu se ține de suficientă, pentru că într'un caz ca acesta nu noi părăsim păcatele, ci ele ne părăsesc pe noi. Pentru aceea pocăința nici într'un caz să nu se amâie, ci păcătuind creștinul, îndată să pășiască la căință.

§ 245. B) Obligămintele ministrului pocăinței la mărturisirea păcatelor.

La mărturisirea păcatelor are spiritualul obligămintele ca judecător, învățător și medic atât în general, cât și în special cu privire la stări interne și externe și referinți deosebite ale diferiților penitenți. Deci în cele următoare se vor propune obligămintele spiritualului în general, cu privire la tot felul de penitenți și apoi în special cu privire la stări și referinți deosebite ale penitenților.

I.

Obligațiile spiritualului în general.

§ 246. Spiritualul ca judecător. — Modul ascultării mărturisirii.

Spiritualul este mai întâi judecător. Constituțiunile apostolice scriu în privința aceasta: „Judecă așadară episcopi cu putere și ca Dumnezeu primește pe penitenți”¹⁾. Și: „Nu pronunțați despre toate păcatele aceeaș sentință, ci despre fiecare păcat deosebită sentință, judecând cu multă prudență feluritele păcate atât cele mici, cât și cele mari”²⁾. Deci precum judecătorul cearcă mai întâi cauza judecării, după aceea cumpănește momentele ei și în fine formulează sentința; așa și spiritualul să cercce mai întâi conștiința penitentului, după aceea să judece despre starea lui și în fine să-i deie deslegarea sau să-l opriască. Penitentul trebuie, după ce și-a cercat conștiința, să vină inspirat de dorința, de a dobândi iertarea păcatelor, la spiritual și să-i mărturisiască toate păcatele îndeosebi, deplin, cu sinceritate și umilintă. Iară spiritualul să asculte mărturisirea penitentului:

1. *Cu atențiune*, netrecând nimica cu vedere dintre acelea ce-i zice mărturisitorul. Mai ales să fie spiritualul cu atențiune la păcatul predominant, la aplecarea principală, la rădăcina și izvorul păcatelor, la ocaziunea și datina păcatului.

2. *Deplin*. Înainte de terminarea mărturisirii spiritualul să nu întrerupă pe mărturisitor, doară dacă ar fi de lipsă, a înțelege ceva mai bine sau dacă mărturisește el lucruri eterogene sau numește nume străine. Prin întrerupere mărturisitorul adeseori ar putea să se turbure. Dacă mărturisitorul pierde firul mărturisirii, să-i ajute spiritualul și să-l îndemne cu blândete, de a-și mărturisi toate păcatele deplin, cu sinceritate și fără de șială.

3. *Cu răbdare și iubire*. Spiritualul să asculte mărturisirea cu răbdare și atunci, când mărturisitorul aduce înainte și ceva nepotrivit sau lucruri neînsemnate. În fine

¹⁾ Const. apost. Lib. II, cap. 12 (Migne, Patr. gr., T. I, pag. 613).

²⁾ Const. apost. Lib. II, c. 48 (Migne, Patr. gr., T. I, p. 708-709).

4. *Cu modestie.* Spiritualul să nu uite nicicând, că și el este om păcătos, poate mai demn de certare, decât mărturisorul. În această conștiință el pururea va avea compătimire cu păcătosul, îl va trata cu liniște și blândețe, nu-l va întâmpina cu cuvinte aspre.

§ 247. Continuare. — Întrebările.

Spiritualul, ca judecător trebuie să îndeplinească mărturisirea penitentului cu întrebări. Acest obligământ al spiritualului se întemeiază pe necesitatea deplinătății mărturisirii și pe împrejurarea, că spiritualului, spre a împlini cu cuviință funcțiunile sale ca judecător, învățător și medic, îi este de neapărată lipsă cunoștința deplină a stării morale a mărturisorului.

Acest obligământ al spiritualului este foarte important. Spiritualul care-l întrelasă să face culpabil de o mulțime de mărturisiri invalide, de corupțiunea multor mărturisorii, cari se pierd în datinele și ocaziunile lor rele,

Întrebările sunt *deplinătoare* și *determinătoare*. Cele din urmă se aplică, când mărturisirea penitentului nu este determinată, adică când el în privința păcatelor mărturisite nu descopere tot ce se cere la o mărturisire sinceră d. e. felul sau împrejurările păcatului. Iară întrebările deplinătoare se aplică atunci, când penitentul o seamă de păcate nu le mărturisește de fel. Prin întrebările spiritualului așadar, mărturisirea nedeterminată trebuie să devină determinată și cea nedeplină să se deplinaască.

Însă înainte de aceste întrebări, trebuie să se facă oarecare întrebări prealabile. Spiritualul întrebă adică, ori de și-a cercat penitentul conștiința înainte de mărturisire, când și-a mărturisit el păcatele ultima oară? ș. a. d.

În Euhologhiu sunt înșirate un număr mare de întrebări, cari privesc la adevărurile fundamentale ale religiunii, la poruncile dumnezeiești și bisericesti, la cele șapte păcate capitale, la virtuțile teologice, la faptele îndurării, la datoriiile stării și la păcatele întrelăsării. Aceste întrebări se pot privi ca întrebări *deplinătoare*, aplicându-se la diferiți mărturisorii după referințele fiecăruia indeosebi. Pentru aceea spiritualul să-și compună un extras din aceste întrebări atât pentru mărturisirile cele de rând, cât și pentru mărturisirile relative la păcate mai grele

și neîndătinate, și să se folosiască de ele conform împrejurărilor. Intre întrebările atinse se află și întrebări determinatoare; totuși aceste se mai pot înmulți încă și prin alte întrebări corespunzătoare cazului special.

Întrebările *deplinătoare* se raportează la adevărurile fundamentale ale religiei creștine, la poruncile dumnezeiești și bisericesti, la cele șapte păcate capitale, la virtuțile teologice, la laptele îndurării, la datoriile stării etc., iară materia întrebărilor *determinatoare* poate să fie: Fapta însăși cu motivele și urmările ei pentru penitent și pentru alții; felul și numărul păcatelor; împrejurările păcatului; data și anume gradul ei, care se socotește după numărul repetițiilor păcatului în oarecare răstimp și după timpul, de când petrece cineva în data păcătoasă, și ori de s'a mărturisit acum păcatul îndătinat și de câte ori; ocaziunea la păcat și ori de a fost și este cu puțință părăsirea ocaziunii; recăderea, modul și cauza ei, urmata ea din slăbiciune sau numai din îndreptare părută; obligămintele, cari urmează pentru mărturisitor din păcatele lui, le-a implinit el acum acele obligăminte, a început a le implini sau este aplecat a le implini; căința și hotărârea penitentului; tot caracterul lui moral, iară în special aplecarea lui principală, izvorul și rădăcina păcatului, cari se cunosc mai ales din cauzele și motivele păcatului.

Deosebită circumspecțiune se cere dela spiritual la un păcat nemărturisit, dară cunoscut de aiurea. Cunoșcând spiritualul așa un păcat din propria experiență, atunci să se întrebe penitentul despre dânsul de dreptul. Negând penitentul întreba, să i se creadă, dacă spiritualul are numai bănuială, iară dacă are siguranță morală, căci poate însuși l-a văzut păcătuind, să se priviască penitentul ca un penitent nesincer, căruia trebuie să i se opriască deslegarea. Dacă spiritualul vine prin alții, însă afară de scaunul mărturisirii, la cunoștința unui păcat nemărturisit, atunci să se întrebe mărturisitorul cu prudență și erutare, spre a nu da prilej la bănuială și dușmănie. Negând mărturisitorul păcatul, de regulă să i se creadă, presupunându-se, că el deja l-a mărturisit acest păcat la alt spiritual sau că martorii au fost rău informați sau că n'au mărturisit adevărul. Iară dacă martorii dau siguranță morală deplină despre lucru și dacă păcatul nu este deja mărturisit, se privește mărturisirea ca nesinceră și

se oprește deslegarea. Venind în fine spiritualul la cunoștința aceluia păcat prin alții, în scaunul mărturisirii, spre a nu viola sigilul mărturisirii se fac numai întrebări generale. Nu gând mărturisitorul păcatul și fiind spiritualul sigur din partea celui care se mărturisește, sau nefiind păcatul mărturisit la alt spiritual, atunci nesincerența penitentului este sigură și deslegarea trebuie oprită. În toate cazurile, când nu se mărturisește păcatul, să se întoneze din partea spiritualului urmările unei mărturisiri nesincere.

Întrebările, cu cari se încheie mărturisirea sunt următoarele: Ori de nu-l mai muștră conștiința pe mărturisitor cu vr'un păcat, ori de este el liniștit, ori de s'ar încumeta a se întăși astfel înaintea județului lui Dumnezeu? Ori de n'a retăcut el cândva cu conștiință vr'un păcat greu?

Mult depinde de modul, în care se fac întrebările și spiritualul, căruia îi este aminte de mântuirea sufletelor, va aplica tot ce sporește ajungerea țintei celei finale. Întru cele următoare se va arăta mai întâi modul *negativ*, după aceea cel *pozitiv* al pășirii spiritualului la afacerea aceasta.

Relativ la modul *negativ* sunt de observat următoarele:

1. Spiritualului nu-i este permis, a întreba pe mărturisitorii, cari, la săvârșirea unui păcat, au avut *pe unul sau pe mai mulți soți*, despre numele sau locuința acestora sau despre alte împrejurări, din cari s'ar putea face încheiere la numele lor ¹⁾. Insa mărturisitorul se poate obliga a descoperi acele împrejurări, cari schimbă felul păcatului, deși spiritualul prin aceasta din întâmplare și în contra scopului său, ar veni la cunoștința acelor soți. Așisderea pentru a împiedica un rău mare public se poate obliga mărturisitorul, a arăta numele conșoților săi sau fapta cea rea a altora, care se intenționează, aceluia, care poate împiedica răul. Dacă mărturisitorul îl roagă pe spiritual, a-l muștra pe un tovarăș sau a influența asupra lui, apoi spre a nu viola sigilul mărturisirii, nu este consult, a se amesteca în astfel de afaceri, și spiritualul să-i spună mărturisitorului, dacă aceasta nu s'ar putea face cumva altminteru, ca acesta să verbiască cu dânsul despre acest lucru afară de mărturisire.

¹⁾ Cf. *Thyologia Mystagogica* τοῦ Κρησιώτου la E. I. Kimmel, *Monumenta fidei ecclesiae antiquae etc.* II p. 136.

2. Spiritualul să nu întrebe de curiozitate și despre lucruri, cari în ființă nu se țin de mărturisire.

3. El să nu întrebe despre toate amănuntele, mai ales la păcatul necurăției, spre a nu viola simțul de rușine și să nu da scandală chiar în locul cel mai sfânt. Cunosând spiritualul numai împrejurările, cari schimbă felul și măresc sau micșorează păcatul, este de ajuns și nu este de lipsă să cercă mai mult.

a) Că întrebările să se facă cu *amicabilitate și blândete*. Spiritualul să îmbrace întrebările sale în cuvinte blânde, pentruca inima mărturisitorului să nu se simțiască respinsă. El să îndemne pe mărturisitor a nu se sfii, ci a mărturisi toate păcatele sale, fie acestea cât de mari și urâcioase. Spiritualul să se feriască a da oarecare semn de mirare sau de uimire, el să se feriască a ofta, a se întoarce la oparte la auzul oarecărui păcat, a arăta o grăbire deosebită ș. a. d. El mai vătos să aducă aminte mărturisitorilor de bucuria, care este în cer la îndreptarea unui păcătos, să le propună, cu ce bucurie și mângâiere internă se vor întoarce ei acasă, dacă își vor mărturisi păcatele cum se cuvine, că ei de o mie de ori vor binecuvânta ora, în care și-au ușurat conștiința de o povară atât de grea.

b) Întrebările să se tacă în mod *decent*, astfel, precum s'ar face ele în prezența unui bărbat foarte stimat, și cu *prudență*, ca nu cumva la mărturisire să se învețe mărturisitorul ceva, ce n'a știut înainte.

c) La formularea întrebărilor se cere și deosebită *precauțiune*. Spiritualul să întrebe astfel, ca el nicicând să nu deie prilej la scuză sau la negarea păcatului. Așisderea să fie întrebările determinate așa, că numai un răspuns să poată urma. Întrebările generale și disiunctive sunt nepotrivite.

La întrebări să observe spiritualul calca mijlocie, ca el prin condescendență și laxitate să nu-și neglijeze obligațiunile sale și de altă parte să nu se întrecă prin pedanterie și rigorism. Prin purtarea cea dintâi ar cauza o mulțime de mărturisiri nedemne, iară prin a doua ar ostendi prea tare conștiința mărturisitorului, făcându-se astfel sacramentul, molest și odios. La o persoană, a cărei stare morală îi este preotului bine cunoscută, să nu petreacă el mult timp

cu întrebări, ci după oarecari puține întrebări să treacă mai departe.

Ce se atinge în urmă de întrebarea: *Ce să facă spiritualul, având un număr mare de mărturisitori și între aceștia fiind mulți, cari au trebuință de tratare serioasă, îndelungată? Poate el și pe aceștia să-i petreacă repede, pentru a să-i absolve pe toți?* răspundem următoarele: Multimea acelor, cari se imbulzesc la scaunul judecătoresc nu poate nicicând să împiedice cursul cel ordinar al județului. Este mai bine, a face pe puțini sănătoși, decât a se ocupa cu vindecarea multora, și în urmă a nu-l vindeca pe nimene. Pentru aceea preotul la mărturisire să nu se abată dela regulele prescrise, ci să întrebuințeze atât timp cât este de lipsă după referințele și starea morală a fiecărui spre atingerea scopului.

§ 248. Continuare. — Judecata spiritualului asupra mărturisitorului.

După mărturisirea păcatelor spiritualul trebuie să-și formeze o judecată despre starea mărturisitorului și ori de este acesta demn de deslegare. Spiritualul trebuie așadar să judece:

1. Despre *mărimea și greutatea păcatelor mărturisite.*
2. Despre *datoriile, cari urmează din păcat pentru cel ce se mărturisește.* Fiecare păcat este îndreptat mai cu seamă către Dumnezeu, către noi înșine și către aproapele, și de aici urmează deosebite îndatoriri pentru mărturisitor. Față cu Dumnezeu urmează pentru mărturisitor îndatorirea, ca prin căință adevărată, prin gând serios și prin năzuință sinceră întru îndreptarea sa, să se întoarcă la Dumnezeu și să împlinăască de acuma voia și legile lui. Față cu sine însuși să năzuiască mărturisitorul a repara toate daunele cauzate prin păcatul său. Daunele în privința sufletului se pot repara prin rugăciune, ascultarea sf. liturghii, a predicii, prin citirea cărților religioase și prin altele deasemenea fapte. Lară daunele în privința corpului se pot repara prin ajunare, prin abnegațiune de sine însuși și altele deasemenea. Aproapelui i se pot face daune în privința sufletului, a corpului, a onoarei și a bunurilor celor pământești. De aici urmează datoriile

cele de multe feluri ale restituțiunii, pe cari spiritualul trebuie să le cunoască cum se cuvine. — În fine, are spiritualul a judeca :

3. Despre *dispozițiunea mărturisitorului*. Dispozițiunea constă în părerea de rău pentru păcatele comise împreună cu hotărârea fermă de a se feri în viitor de păcate. Dispozițiunea în scaunul mărturisirii, este o împrejurare foarte importantă, căci la lipsa ei nu se poate da deslegarea. Spiritualul aşadară să judece, ori de are mărturisitorul dispozițiune cuviincioasă și mai ales ori de simțea el durere din inimă pentru păcatele comise și ori de-și propune el cu seriozitate, a se feri în viitor de acele păcate și a-și îndrepta viața¹⁾.

Ca semne, din cari se poate face concluziunea la *indispozițiunea mărturisitorului*, se pot privi următoarele: Dacă păcătorul după admonițiune din partea spiritualului vine la mărturisire cu acelaș fel de păcat, și aşadară nu se vede la el nici un fel de îndreptare; dacă mărturisitorul nu voiește să împlinească datorile, cari urmează din păcatele lui, aşadară nu voiește să restituască bunul străin, nu voiește să facă recompensă pentru dauna cauzată, nu voiește să se împace cu dușmanii săi, nu voiește să părăsiască ocaziunea cea mai aproape a păcatului.

Semnele *dispozițiunii mărturisitorului* sunt următoarele: Dacă mărturisitorul se căiește din toată inima de păcatul său și promite a se îndrepta; dacă mărturisitorul după o îndemnare din partea spiritualului, a aplicat mijloacele prescrise de îndreptare și dacă și nu s'a îndreptat deplin, totuș s'a îndreptat măcar ceva, imputinându-se numărul călcărilor de lege; dacă mărturisitorul e gata la primirea a tot felul de cinan; dacă mărturisitorul se află în pericol de moarte sau în gura morții, pentruca într'un caz ca acesta se presupune, că fiecare va fi îngrijit de mântuirea sa și-și propune într'adevăr, a se îndrepta. Și tonul și toată purtarea mărturisitorului aplecat la căintă se destinge prin ceva, ce nu se poate descrie, din care însă se vede clar hotărârea, de a se îndrepta.

Semnele *dispozițiunii dubioase* sunt următoarele: Dacă

¹⁾ Vezi Explicarea la can. 12 al sin. I ecum. (Didalion, l. c. l. 80)

* Irenaeus Chrysostomi In epist. II ad Cor. Homil. 14 n. (Migne Pat. l. T. LXI p. 501.)

mărturisirea penitentului arată lipsă de pregătire, dacă penitentul la mărturisire își scuza păcatele, nu se arată aplecat la învățăturile, îndemnarile și staturile spiritualului, dacă durerea inimii penitentului și hotărîrea lui, de a se feri de păcat nu se adeverește deplin prin viața lui de până acuma, dacă penitentul nu cunoaște învățăturile cele fundamentale ale credinței creștine.

Dacă penitentului îi lipsește dispozițiunea sau preotul are dubiu îndreptățit despre dispozițiunea lui, atuncea preotul însuș e obligat să-l predispuie și să nu-l alunge ca să se pregătească singur. Preotul să-i creeze dispozițiunea arătându-i bunătatea lui Dumnezeu, suferințele lui Christos, dreptatea dumnezească, să-i deștepte omului frică, încredere și alte sentimente auxiliare pentru a-l aduce pe om la căință.

§ 249. Continuare. — Deslegarea.

Ca judecător spiritualul are a executa judecata sau sentința, care și-a format-o despre mărturisirea auzită și întregită, sau dându-i mărturisitorului deslegarea sau oprindu-i-o sau amânându-i-o. Deslegarea sau iertarea păcatelor este ținta și centrul instituțiunii sf. sacrament al pocăinței, aici se prezintă preotul ca locșitorul Mântuitorului, aici judecă el în locul lui Dumnezeu. Dară aici să simțiască el și importanța acestei funcțiuni și puteri, pentru care are oarecând a da seama!

În privința deslegării, să se observe următoarele principii fundamentale :

1. Deslegarea se dă penitentului celui capabil și demn, numai trebuie să aibă spiritualul despre această capabilitate și demnitate cel puțin siguranță morală negativă, adică în contra acestei capabilități și demnități să nu vorbiască temeieri însemnate.

2. Deslegarea se oprește acelu penitent, pe care spiritualul, cu siguranța morală pozitivă, adică din temeieri pozitive, îl află necapabil și nedemn. Necapabili sunt accia, cari nu pot distinge între faptele cele bune și rele, apoi cei lipsiți de minte, și în urmă cei lipsiți de toată cunoștința învățăturilor creștine. Iară nedemni sunt necredincioșii, erefici și schismaticii, apoi accia, cari nu simțesc părere de

rău pentru păcatele lor, cari nu-și mărturisesc acestea cum se cuvine înaintea preotului și cari nu voiesc să impliniască canonul impus, cu un cuvânt cei nedispuși sau neaplecați la căință.

Așadară deslegarea este a se opri penitentului necapabil sau nedemn. Căci a-l deslega pe unul ca acesta este tot atâta cât a desonora sf. sacrament, a-l adormi pe păcătos în siguranță falsă, a-i alina muștrările conștiinței, a-l preda morții celei eterne, a desonora sf. sacrament al euharistiei, a abuza de puterea sa, a se face părtaș de păcatele străine. Deslegarea celui nedemn, nu numai că nu-i folosește nimică, pentrucă ea este invalidă, dară ea îi și strică foarte mult lui și spiritualului. Adevărat, că oprirea deslegării este o tăietură dureroasă în inima omeniască, dară dacă fără de dânsa vindecarea nu este posibilă, atunci întrelăsarea ei n'ar fi o faptă de îndurare, ci de neîndurare. De câte ori îi mulțămese mărturisitorii, mai târziu, spiritualului, că el a aplicat acest mijloc dureros ! De câte ori zic ei : Eu n'aș fi fost ajuns la atâta, dacă acest mijloc s'ar fi fost aplicat mai de mult ! Spiritualii să aibă deci pururea înaintea ochilor cuvintele : N'ar fi așa de lesne a păcătuî, dacă n'ar fi așa de lesne, a fi deslegat de păcate.

De altă parte ar greși acel spiritual, care neaflându-l dispus pe mărturisitor, l-ar respinge îndată și fără de cruțare, ci el să caute a-l îndupleca la căință și la îndreptare. Spre acest scop să-i arate spiritualul penitentului starea lui cea demnă de compătimire, urâciunea păcatului în general și a păcatului comis, în special ; să arate, că mărturisitorul prin păcatul său a călcat mandatul lui Dumnezeu, că Dumnezeu a dat mandatele sale numai spre binele nostru, că așadară călcarea lor trebuie să ne ducă la pierdere ; să arate, că Dumnezeu, judecătorul cel prea drept ne va judeca oarecând dupăcum am împlinit mandatele lui ; să arate, că Isus Christos, Mântuitorul nostru mai ales pentru păcatul nostru a luat chip omenesc, că el mai ales pentru păcatele noastre a murit pe cruce și că păcatul stă în cea mai strânsă legătură cu patima și moartea lui cea amară. Prin aceste propuneri să se aducă mărturisitorul la adevărată căință, pentruca el apoi să exlame din adâncul inimei : Ce am să fac ? Și acuma să-i deie spirituului la îndemână mijloacele de îndreptare, arătându-i totodată și necesitatea aplicării acestor mijloace, pentrucă de altfel hotărârea lui n'ar fi hotărâre fermă și îndreptarea lui ar fi ipocrită.

Pe păcătosul neînduplecabil la căință să-l îngroziască spiritualul cu securea mâinii lui Dumnezeu, care zace la rădăcina arborelui celui nerădător, cu județul cel infricoșat, cu lipsirea de plăcerile cerești, cu pedepsele iadului, cu scârșnirea dinților, cu întunericul cel mai din afară, cu viermele neadormit, cu focul cel nestins.

3. Deslegarea să se amâie la acel penitent, a cărui dispozițiune este dubioasă ¹⁾. Însă atât amânarea cât și oprirea

¹⁾ Vezi : Книга о должностяхъ пресвитеровъ прехозскихъ р. 139 § 105.

deslegării să se anunțe penitentului cu blândețe, zicându-i-se, că oprirea sau amânarea deslegării se face numai pentru binele sufletesc al lui și că deslegarea i-ar fi spre stricăciune atât penitentului cât și spiritualului. Penitentul trebuie să arate căință pentru păcatul său, să-l părăsiască, pe acesta sau ocaziunea la el și atunci deabia poate primi cu demnitate deslegarea și sf. euharistie.

În caz de amânare a deslegării să-i deie spiritualul penitentului mijloacele de îndreptare și oarecare timp mai scurt, în care să vină iarăș la mărturisire. Acest timp se fixează astfel, ca prin el să ajungă scopul cel mai de aproape al amânării, adică înlăturarea indoielilor despre dispozițiunea mărturisitorului, d. e. trei până la patru săptămâni, dacă păcatul nu s'a comis de multeori. Arătând păcătosul la mărturisire în răstimpul determinat, îndreptare, să se deslege și să se indemne la statornicie în hotărîrea sa, iară neatlându-se îndreptat, să i se opriască deslegarea și să i se prescrie mijloace de îndreptare mai puternice.

Aiât la oprirea deslegării, cât și la amânarea acesteia, să i se comunice penitentului determinat, că el este oprit dela sf. euharistie.

§ 250. Spiritualul ca învățător.

Înainte de executarea sentinței, spiritualul are să împliniască încă și funcțiunea unui învățător. Ca învățător are spiritualul a învăța, a indemna și a mângâia. Spiritualul are a învăța :

1. *Despre starea penitentului în general și în special:* ori de este penitentul păcătos din dătină sau păcătos ocazional sau păcătos recidiv; ori de este el în starea morții spirituale, a laxității sau a ispitei. Spiritualul să-i arate penitentului izvoarele și motivele păcatului, smintelele lui principale, cătră cari mai vârtos să se îndrepte lupta lui. El să-i descopere prejudecățile și iluziunile, cari l'au orbit până acuma astfel, că el nu și-a cunoscut starea, sau că el păcatele sale le-a finut de neînsemnate. În fine să-i arate drepturile, cari le-a pierdut prin păcatele sale și obligămintele, cari și-a impus, d. e. restituțiunea, repararea numelui bun ș. a. d.

2. *Despre acele adevăruri și datorii, pe cari penitentul nu le cunoaște sau nu le cunoaște cum se cuvine, sau le ignorează.* Necunoscând penitentul adevărurile cele fundamentale ale credinței și cele ce se țin de sacramentul penitenței, să-l informeze spiritualul despre ele înainte de deslegare și înțelegându-le penitentul, să-i deie deslegarea. Dară dacă din cauza scurșimii timpului și a puterii celei slabe intelectuale a penitentului nu este posibil a-l informa de ajuns despre învățăturile cele mai necesare ale credinței, atunci va trebui amânată deslegarea.

3. *Despre dispozițiunea lui.* Relativ la sf. sacrament al pocăinței domnește la popor cam în general rătăcirea, că lucrul principal la acest sacrament este mărturisirea cea externă. Spiritualul așadară să-l învețe pe penitent despre acca ființă și să-i arate, că fără părere de rău adevărată pentru păcatul comis, mărturisirea ar fi zădarnică și chiar deslegarea nu i-ar folosi nimică, și că pocăința adevărată se cunoaște din îndreptarea vieții.

4. *Despre datoriile stării și despre modul, în care mărturisitorul să-și conformeze viața voiei și legii dumnezeiești.* Relativ la datoriile stării să nu lipsiască spiritualul, a face îndemnări și propuneri corespunzătoare, fie mărturisitorii ori și de ce stare și pozițiune. Iară ce se atinge de modul vieții, să-i arate penitentului spiritualul în caz de necesitate, regulile unei vieți creștine și aceasta totdeauna conform referințelor persoanei. În special să-l îndemne spiritualul pe penitent la deasa primire a sf. sacramente, al pocăinței și al comunicăturii, la rugăciunile de dimineață și de seară, la cerere de rugă, ca Dumnezeu să-i ierte păcatele, să-l lumineze și să-i deie putere, de a petrece conform mandatelor lui Dumnezeu.

5. *Spiritualul are a răspunde la întrebările și îndoielile, pe cari le propune mărturisitorul.* În această privință se pășiască spiritualul cu multă circumspecțiune, să adâncească întrebarea sau îndoiala din toate părțile, și să răspundă conform învățătorei bisericei.

Îndoindu-se penitentul despre îndurarea lui Dumnezeu pentru greutatea păcatelor, spiritualul să-i arate promisiunea lui Dumnezeu, că el nu voiește moartea păcătosului, ci ca

acesta să se întoarcă și să fie viu ¹⁾, că Dumnezeu pentru mântuirea păcătoșilor a trimis în lume pe unul născut Fiul său, întru care avem răscumpărare și iertare de păcate după bogăția darului lui Dumnezeu ²⁾. Așisderea să-l mângâie spiritualul pe un penitent ca acesta cu exemplele păcătoșilor celor îndreptați, al lui David după desfrânare și ucidere, al lui Manase după idololatrie, al lui Petru după lepădarea de Christos, al lui Paul după gonirea creștinilor, al vameșului, al tâlharului pe cruce, al desfrânatei și al altor de asemeni păcătoși.

§ 251. Spiritualul ca medic.

Pocăința are îndoit scop, adică a șterge păcatele comise și a împiedeca în viitor păcatele. Spre ajungerea scopului dintâi, lucrează preotul în funcțiunea sa ca judecător, iară spre ajungerea scopului al doilea, ca medic. Ca medic trebuie spiritualul să cunoască :

1. *Boalele sufletești* ale penitenților săi în general și în special, adică păcatele în formele și aparițiunile lor diverse.

2. *Izvoarele și cauzele păcatelor*. Izvoarele păcatelor sunt slăbiciunea cărnei, întunecarea minții și răsvrătirea vocii. Cea dintâi are lipsă de indemnare, a doua de luminare și a treia de seriozitatea căinței. Cauzele cele mai de aproape ale păcatului sunt mai ales : Ocaziunea, dafina și ispitele.

Cunoscând spiritualul boala sufletească, izvorul și cauza ei, să deștepte mai întâi în cel bolnav prin motive puternice, dorul de reînșănătoșire, de îndreptare ; după aceea să-i deie la îndemână *mijloace corespunzătoare* pentru redobândirea sănătății și să-l conducă, a întrebuiința aceste mijloace și a conlucra cu ajutorul dumnezeiesc la îndreptarea sa.

§ 252. Continuare. — Epitimiile.

Ca mijloace foarte eficace pentru îndreptarea păcătosului în scaunul mărturisirii, se privesc epitimiile. Sub epitimie (ἐπιτιμία) se înțelege o oprire sau o certare ³⁾ pe care pre-

¹⁾ Ezechiel 33, 11.

²⁾ Efes. 1, 7 ; Colos. 1, 14.

³⁾ II. Cor. 2, 6.

otul, ca medic spiritual, conform canoanelor bisericești le impune creștinilor căitori, spre a-i vindeca de boalele lor morale¹⁾. Pentruca epitimiiile să ajungă acest scop, trebuie să aibă următoarele calități :

1. Epitimiiile să fie *conforme păcatelor mărturisite*, și anume, mărimii sau greutateii și numărului lor. De regulă se impun epitimii grele pentru păcate grele și din contra, epitimii ușoare pentru păcate ușoare. Abaterc se face la penitenti, cari arată deosebită părere de rău pentru păcatele lor, la cari se pot modera epitimiiile, adică scurta în privința timpului și ușura în privința felului. Lipsind însă penitenții în privința păterii de rău pentru păcatul lor, li se poate adăuga în privința epitimiilor mai mult, cum cere calitatea păcatului lor²⁾. La păcate mici și la părere de rău mare din partea penitentului, poate să nu i se aplice acestuia niciun fel de epitimie.

2. Precum mărimea păcatului, așa trebuie să se icie în considerare și *proprietatea specifică* a acestuia, impunându-se penitentului ca epitimie o *saptă bună*, care cât este posibil să fie *contrapusă păcatului*. Așa să se impună celui destrânat ca epitimie, înfrânare, ajunare; celui sgârceit sau celui aplecat la furt, elemozină; celui lumet, umblarea la biserică, rugăciuni acasă ș. a. d.

Sf. Grigorie cel Mare zice : Precum în medicină fierbinteala se vindecă prin răceală și răceala prin fierbinteală, așa și Domnul nostru pentru păcate a așezat ca mijloc de vindecare cele contrare, prescriind celor destrânași, înfrânarea, celor zgârceși dârnicia, celor mânioși blândetea, celor mândri umilinta³⁾.

3. Epitimiiile să *corespundă și referințelor penitenșilor*, și anume mai întâi referințelor lor interne, culturei, modului

1) Cf. Православн.-догм. Богословіе Макарія Т. IV, p. 260.

2) Cf. Can. 12 al sin. I. ecum. (Pidalion, l. c. l. 89); Can. 5 al sin. din Anchira (Pidalion, l. c. l. 256); Can. 2, 3 și 74 ale sf. Vasile c. M. (Pidalion, l. c. l. 407 și 426).

3) Gregorii Magni XL. Homiliarum in Evang. Lib. II. Hom. 32 (Migne, Patr. lat. T. LXXVI, p. 1232); Basilii Hom. in Psalm. 37 (Migne, Patr. gr. T. XXX, p. 89) și Asterii Amaseni Hom. 14 in principium ieiuniorum (Migne, Patr. lat. T. XI, p. 369).

de cugetat, caracterului, puterii vocii, slăbiciunii sau răutății lor; apoi referințelor lor externe, stării vârstei, sexului, stării sanitare și materiale a lor. Altă epitimie va impune spiritului prudent penitentului celui cult, și alta celui necult, alta penitentului cu conștiință trează și alta celui tâmp la sentiment, alta aceluia, care acum a început a se căi și alta aceluia, care încă petrece în somnul păcatului. Așisderea n'ar fi potrivit a se obliga servitorii la epitimii, cari nu le permite serviciul lor, d. e. umblarea la biserică în oarecare timp determinat, sau oamenilor săraci elemozina ș. a. d. Așadară să se impună astfel de epitimii, cari într'adevăr sunt posibile și salutare, nu însă epitimii dăunătoare și periculoase. Pentru aceea și obiecțiunile fundate ale penitenților în contra oarecărei epitimii impuse sunt a se lua în considerare și, după împrejurări, a se schimba.

Toate felurile epitemiilor se reduc la rugăciune, elemozină și ajunare. Căci deoarece după cuvântul apostolului tot ce este în lume, este pofta corpului, și pofta ochilor, și mândria vieții¹⁾, apoi acestor trei hoale li se opun tot atâtea mijloace de vindecare, adică celei dintâi ajunarea, celei a doua elemozina și celei a treia rugăciunea.

Iară rugăciunea ca epitimie conține în sine :

1. Rugăciunea în înțelesul strâns al cuvântului, și anume canonul de pocăință, acatistul Mântuitorului sau al Maicei Domnului sau alte canoane și acatiste, citirea psalmei, a sf. evanghelii sau a altor cărți edificatoare ;

2. Metaniile ;

3. Cercetarea bisericii în toate zilele unui răstimp de peste an, d. e. a postului celui mare la un serviciu dumnezeiesc determinat, la sf. liturghie, la Utrenie împreună cu privighiere ș. a. d. sau numai în oarecare zi de peste săptămână, la oarecare serviciu dumnezeiesc, sau la toate serviciile dumnezeiești ;

4. Cercetarea locurilor sfinte, și

5. Oprirea dela sf. comunicatură²⁾. Oprirea dela sf.

¹⁾ I. Ioan, 2. 16.

²⁾ Vezi: *Mart. or. . .* Cart. cit. Partea I. Răsp. la Intreb. 113 și *Ἐπιτομία Μαρτυρίας τοῦ Κωνσταντῖνου* la E. I. Kimmeli, *Monumenta fidei eccles. orient.* II. p. 136.

comunicătură se impune de regulă, la oprirea sau amânarea deslegării și în general la constatarea indispozițiunii și așadar a nedemnității penitentului.

Sub *elemozină* se înțeleg în sens mai larg toate faptele îndurării corporale și spirituale. În acest înțeles se poate face de elemozină ca epitimie, foarte extinsă întrebuințare. În înțeles mai îngust să facă spiritualul întrebuințare de impunerea elemozinei ca epitimie numai cu mare rezervă, mai ales neîntindându-se bine cunoscută starea averii penitentului. Epitimiile în bani să nu impună spiritualul pentru sine însuși, nici să ceară de la penitent ceva ca remunerațiune pentru ascultarea mărturisirii sau pentru împărtășire cu sf. scharistie. După canonul 23 al sinodului al 6 ecumenic, se pune asupra acelor, cari cere de la acela, pe care îl comunică cu preaslânta eucharistie un fel de remunerațiune pedeapsa caracterizării. În toate lucrurile relative la mântuire să evite spiritualul chiar și bănuiala iubirii de argint.

Ajunarea ca epitimie conține în sine nu numai reținerea de mâncare și de băutură, ci și de toate petrecerile cele îndălnate, abnegațiunea internă și externă, vegherea și alte fapte, cari pot înfrâna corpul.

Spre a putea determina epitimiile corespunzătoare păcatelor, spiritualul să se facă cunoscut cu canoanele penitențiale ale bisericii antice și să aleagă epitimiile după analogia acelor canoane, conformându-le împrejurărilor și timpului de acum și practicei prezente a bisericii. Spiritualul să le arate unor penitenți, și anume celor cu păcate grele, cari epitimiile ar trebui să le impună după canoanele bisericii antice, și dacă li se impun lor canoane mai ușoare, apoi să nu fiină păcatele lor de neînsemnate, căci canoanele bisericii vechi nu se impun numai pentru că nu cumva penitenții, pentru greutatea lor, întrelăsându-le, să și pericliteze mântuirea.

II.

Obligămintele spiritualului în special.

§ 253. Trecere.

Nu toți penitenții se pot trata în toată privința în același mod, deoarece stările și referințele unor penitenți sunt diferite

de ak altera și aceste stări și referinți pretind în scaunul mărturisiri, deosebită considerațiune și tratare.

Întru cele următoare se va expune așadar tratarea specială a unor penitenți mai întâi după stările lor interne și apoi după cele externe.

I.

Tratarea specială a unor penitenți după stările lor interne.

§ 254. Tratarea păcătoșilor ocazionali.

Împrejurările externe, cari după firea lor dau prilej la păcat, se numesc ocaziunea la păcat, și omul, care comite sau sunt semne că va comite un păcat pe seama unei ocaziuni ca aceasta, se numește păcătos ocazional. Ocaziunea la păcat este foarte aproape, dacă ea de regulă este cauza păcatului, și depărtată, dacă ea de regulă nu cauzează păcatul. Așisderea este ocaziunea la păcat fizic necesară, dacă nu se poate depărta, căci aceasta trece peste puterile omului, sau moral necesară, dacă ocaziunea nu se poate depărta fără de violarea altei îndatoriri sau fără de mari greutăți sau fără de mare daună pentru păcătos sau pentru alții.

Spiritualul să-l facă pe păcătosul ocazional atent la persoanele, locurile și împrejurările, cari l-au sedus la păcat sau îl pot seduce. În modul cel mai energic să-i arate obligământul de a se feri de ocaziunea la păcat, un obligământ, care în sf. scriptură și de sf. părinți s'a intonat cu multă energie.

„Dacă te smintește mâna ta sau piciorul tău, taie-le și le leapădă dela tine, mai bine îți este fie, să intri în viață schiop sau ciunt, decât două mâni sau două picioare având, să te arunci în focul cel vecinic. Și dacă te smintește pe tine ochiul tău, scoate-l și-l leapădă dela tine, mai bine este fie să intri în viață cu un ochiu, decât doi ochi având, să te arunci în gheena focului”¹⁾. Și fericitul Augustin zice: „Tot lucrul, fie-ți el cât de iubit, fie-ți el iubit ca și ochiul tău, dacă te smintește, adică dacă îți este piedică la fericirea-ți adevărată, scoate-l afară și-l leapădă dela tine”²⁾.

¹⁾ Mat. 18, 8.

²⁾ Augustini De sermone Domini in monte Liber secundus c. 24 (Migne Pat. lat. T. XXXIV p. 1305).

Spirituul să-i deie penitentului la îndemână mijloacele și să-i arate modurile, cum să depărteze ocaziunea. În privința deslegării păcătosului ocazional, să observe următoarele principii :

1. Păcătosul, care se află în cea mai aproape ocaziune voluntară și nu vrea să se depărteze, are să se privească ca păcătos nedispus la căință și să nu se deslega.

2. Afându-se cineva într-o ocaziune fizică sau morală, necesară, se poate deslega, dacă promite cu seriozitate, la aplicarea mijloacelor, prin care ocaziunea cea mai aproape se desface în depărtată. Aceste mijloace sunt d. e. : A se feri de toată familiaritatea cu persoana dimpreună culpabilă, ba chiar și de vederea ei ș. a. d.

Tuturor păcătoșilor ocazionali, cari se deslegă din cauză importantă și justă să se arate că ei în viitor să nu aștepte deslegarea, dacă nu vor evita ocaziunea. Însă ei nici să nu se respingă, ci să se încurajeze cu blândețe și dacă nu li se poate da deslegarea, să se admonieze, a veni în cutând iarăși la mărturisire.

§ 255. Tratarea păcătoșilor din datină și a celor recidivi.

Păcătos din datină este acela, care prin repetiția unui păcat și-a împropiat aplicarea la acel păcat și-l comite cu ușurință. Aceea ce-l face pe om păcătos din datină este aplicarea voiei la păcat, ușurința, cu care cade omul în acelaș păcat, rezistența cea slabă în contra ispitei ; și datina este cu atât mai înrădăcinată, cu cât mai adeseori se repetă păcatul, cu cât mai îndelungat este timpul, de când se comite aceasta, și cu cât mai mare este aplicarea la păcat. Îndreptarea păcătoșilor din datină este foarte grea, căci inima cu anevoie se desface de aplicarea înrădăcinată și datina rea, prinzând odată rădăcină, devine a doua natură.

La păcătoșii din datină este să se cerca bine dispozițiunea și necunoscând ei până acum starea lor, iară acum învățându-se se căiesc de păcatul lor și și propun vântos, a nu-l mai comite, să se dezlege la prima mărturisire a păcatului lor. Venind ei și a doua oară cu acelaș păcat, nu se pot deslega, ci trebuie tratați ca păcătoșii recidivi.

Recidiv este acela, care iarăş comite acel păcat, despre care a fost deja bine informat şi în privinţa căruia promisese îndreptare. Recăderea poate fi materială sau formală. Formală este recăderea, dacă păcatul s'a comis în acelaş sau mai în acelaş mod, ca şi mai înainte, fără îndreptarea păcătosului; iară dacă din împrejurările săvârşirii păcatului se vede oarecare îndreptare, atunci este recăderea materială.

Celor formal recidivi de regulă să li se amâie dezlegarea pânăce arată ei dovezi faptice de îndreptare, iară la recidivi de felul al doile, să se ieie aminte, ori de urmază recăderea dintr'o ocaziune externă sau din slăbiciune internă. În cazul cel dintâi să amâie şi dezlegarea până la depărtarea ocaziunii, în cazul al doilea i se dă penitentului dezlegarea. Căci nedepărtând penitentul ocaziunea, se vede că lui nu-i este serios aminte de îndreptare şi aşadară că dispoziţiunea lui nu este sinceră. Iară la recidivii cei căzuţi din slăbiciune internă este acuma osteneala aplicată la îndreptarea lor un argument suficient pentru dispoziţiune, şi dacă încă nu li-au succes deplin îndreptarea, apoi aceasta nu este a li se imputa vocii lor, ci slăbiciuni interne, care se învinge numai cu timpul. În cazul ultim se poate spera cu siguranţă, că Dumnezeu slăbiciunii omeneşi îi va veni întru ajutor cu graţia sa, care se împărtăşeşte în sf. sacramente; şi aşadară aici se poate aştepta mai bun succes de la graţia dumnezeiască, decât dela amânarea dezlegării.

§ 256. Tratarea induşmănişilor şi a celor obligaţi la restituţiune.

Penitenşilor, cari petrec în ură şi duşmănie, să li arate spiritualul, că fără de iertarea duşmanilor nu se poate aştepta iertarea propriilor lor păcate. Spiritualul să asculte obiecţiunile penitenşilor cu răbdare şi să le reinfrângă cu energie. Aşisderea să le deie la îndemână mijloacele potrivite, spre a deştepta în inimile lor iubirea, d. e. să arată aproapelui oarecare preveninţă ş. a. d. Spiritualul să aducă aminte de exemplul lui Isus Christos, al sf. Ştefan, de cuprinsul cererii în rugăciunea domnească. Penitentului, care nu se înduplică la iertare, i se opreşte dezlegarea.

Cu toată seriozitatea sunt a se trata aceia, cari prin verbe rele fac și nutresc dușmăniile în familii și parohii. Unii ca aceștia sunt obligați a repara dauna făcută și nu se pot deslega, dacă odată adominați, nu se lasă de răutatea limbii lor.

Penitenții, cari se află în posesiunea unui bun străin sau cari în oarecare mod au făcut daună aproapelui, nu se pot deslega, dacă pot restitui bunul străin sau repara dauna, însă nu voiesc a face aceasta. Așisderea ar trebui să se opriască deslegarea penitentului, care deja a promis restituțiunea posibilă și încă n'a implinit-o. Dacă penitentului în prezent nu-i e posibilă restituțiunea, să-l oblige spiritualul, a se pune în stare, de a satisface acestei datorii cât de curând, dându-i deslegarea, dacă penitentul se declară la aceasta splotat și nu este temeii a se îndoi despre sinceritatea lui.

II.

Tratarea specială a unor penitenți după stările lor externe.

§ 257. Tratarea copiilor.

Copiii să se trateze în scaunul mărturisirii cu deosebită bunăvoință, spre a se câștiga inimile lor cele în regulă făcuse și a se dispune la sinceritate. Căci numai un cuvânt muștrător sau un ton aspru poate să-i respingă pe copii și să le insulle antipatie cătră mărturisire pentru toată viața. Așisderea să se primiască mărturisirea copiilor cu diligență și atențiune atât la aceea, ce privește validitatea pocăinței cât și la tot aceea ce sporește binele lor spiritual. Căci dacă vor fi bune mărturisirile cele dintâi, apoi cu atât mai sigur vor fi bune și cele următoare.

Mai întâi să fie spiritualul cu atențiune la capabilitatea copiilor. În general trebuie să rămână în seama spiritualului a judeca, în care etate să pășiască copiii la mărturisire. însă ca principiu trebuie să se stabiliască, că copiii să nu se admită la mărturisire, fiind încă lipsiți de maturitatea spirituală corespunzătoare și de cunoștințele religioase necesare, pentruca nu cumva această afacere prea serioasă să degenereze într'o jucărie; însă, de altă parte, mărturisirea copiilor

§ nu se amâie pe un timp foarte târziu. Timpul cel mai potrivit va fi la cei mai mulți copii etatea anului al optulea. Spiritualul să-i lase pe copii a mărturisi păcatele lor, și deabia după această mărturisire să urmeze întrebările necesare. Însă spiritualul să întrebe așa, ca copiii să nu învețe ceva, ce n'au știut mai înainte, și aceasta mai ales la păcatele în contra curăției. În cazul acesta să înceapă spiritualul a întreba de departe și în general, și anume, ori de n'au vorbit copiii cuvinte urâte, ori de n'au făcut ei cu alți copii ceva, ce li-ar fi rușine a face înaintea părinților sau a altor oameni, de câte ori au făcut și de când fac ei aceasta?

După întrebări urmează acele învățături și admonițiuni, cari mai ales le sunt copiilor de folos și necesare. În general să le însușe copiilor spiritualul ură cătră tot păcatul, frică de urmările păcatului, de moarte în păcat, de judecată și de iad. De altă parte să li se propună virtutea ca plăcută și folositoare în această viață pentru pacea și liniștea internă și în cealaltă viață pentru răsplata cea nefinită. Spiritualul să-i îndemne pe copii la exercitarea virtuților corespunzătoare vârstei și stării lor, la ascultare, bună învoire, răbdare, rugăciune, evlavie în biserică, înfrânare, ferire de rele societăți ș. a. d. Mai ales să caute spiritualul a spori ascultarea și reverința copiilor cătră părinți. Așisderea să prescrie spiritualul copiilor mijloace în contra smintelelor, cari le-au comis și în contra ispitelor și pericollilor, cărora sunt ei expuși.

Copiii să se întrebe și despre dispozițiunea lor și să se deștepte întru dânsii, încât va fi de lipsă, părere de rău pentru păcatele lor. Fiind copiii dispuși la căință, se desleagă de păcatele lor, recăzând ei însă în păcate relativ grele, se tratează ea și cei vârstnici.

Copiilor li se impune un canon ușor și pentru timp scurt, căci de altminterlea sau îl uită sau îl întrelasă.

§ 258. Tratarea penitenților bolnavi.

Preotul adeseori să îndemne pe păstorii săi, ca aceștia să-l cheme îndată ce se bolnăvește cineva, mai ales de o boală grea; și el însuș să urmeze chemării fără întârziere, fie bolnavul om sărac sau avut, cu vază în comună sau fără

vază, deși timpul și împrejurările sunt poate neîndămănațice, deși pretențiunile sunt poate nemoderate, deși bolnavul e poate un păcătos mare. Preotul să urmeze chemării fără doar și poate ca nu cumva prin culpa lui, bolnavul să moară neîmpăcat cu Dumnezeu.

Mărturisirea bolnavilor să cuprindă păcatele vieții întregi sau cel puțin să fie o mărturisire sumară după oarecari puncte principale și cu privire la starea și referințele fiecăruia. În special să nu se treacă cu vederea următoarele puncte: 1. Ori de și-a mărturisit bolnavul păcatele sale totdeauna cum se cuvine, ori de n'a retăcut cândva vr'un păcat, ori de a simțit totdeauna adevărată căință, ori de a fost totdeauna deslegat? — 2. Ori de n'a petrecut bolnavul un timp mai îndelungat în datină sau ocaziune păcătoasă, în datina destrănării, a beției, a furtului ș. a. d.? — 3. Ori de nu este bolnavul obligat la restituțiunea bunului străin, la repararea daunei făcute, a numelui bun, ori de nu-l mustără conștiința pentru un jurământ strâmb, ori de nu viețuiește în dușmănie? — Ori de este bolnavul liniștit în privința datorințelor stării și ale chemării, ori de n'are a descoperi sau a orândui ceva ca părinte, ca președinte comunal, ca episcop bisericesc, ori de s'ar încumăta el astfel a se înfățișa înaintea scaunului pread dreptului judecător?

La însăș mărturisirea păcatelor, spiritualul să-i deie bolnavului mână de ajutor, dându-i, spre a-i ușura greutatea în vorbire, astfel de întrebări, ca bolnavul să aibă a le răspunde cât cu puțință numai cu „da” sau „ba”. Fîind teamă, că starea bolnavului prin vorbire și cugetare s'ar putea periclită, să nu fie spiritualul la cercarea numărului și felului păcatelor prea minuțios, ci în cazuri ca acestea să se mulțamească cu mărturisirea generală a păcatelor, obligându-se bolnavul, a mărturisi felul și numărul când va fi cu puțință. Astfel au se trata și acei bolnavi, cari nu se pot purta pe un timp mai îndelungat de medic sau de alte persoane din împrejurime, d. e. femeile născânde. Dacă bolnavul și-a pierdut verba, să se mulțamească spiritualul cu o mărturisire prin semne, d. e. prin strângerea mâinii la numirea uni păcat, de care bolnavul se simtește culpabil.

Mărturisirea bolnavului să fie cât cu puțință deplină,

totus est aici mai mult a se pune cumpăna pe părerea de rău pentru păcatele comise, decât pe extensiunea mărturisirii păcatelor.

Epitimia, care se impune bolnavului să fie cu privire la starea lui ușoară. O rugăciune scurtă este suficientă.

De regulă se privește bolnavul, care îl chiamă pe preot la mărturisirea păcatelor, ca dispus și aplecat la căință și se desleagă de păcatele sale. Așisderea se desleagă de păcatele sale și se împărtășește cu sf. euharistie și acel bolnav, care se află sub canon și este aproape de moarte. Totus în acest caz ultim se obligă cel deslegat, ca nemurind să impliniască epitimia impusă și după implinirea ei să vină iarăș la mărturisire ¹⁾. — Nevoind însă bolnavul a se împăca cu dușmanii săi, a părăsi datina rea și ocaziunea la păcat cea mai aproape sau nevoind bolnavul a restitui bunul strein sau a repara dauna făcută se privește ca nedispus și nu se desleagă nici pe patul morții. Spiritualul însă să aplice mai ales aici toate mijloacele potrivite, spre a-l dispune pe așa un păcătos la căință ²⁾.

§ 259. Tratarea penitenților surzi și muși.

Acei oameni, cari nu aud bine, să-și mărturisiască păcatele într'un loc separat. Un mărturisitor surd sau muț poate să-și mărturisiască păcatele în scris, dacă știe a scrie. Lară dacă nu știe a scrie, să se informeze spiritualul dela casnici despre modul, cum s'ar putea înțelege cu dansul și cunoscând un păcat special și părere de rău, să-l deslege. Tot așa să pășiască spiritualul și cu cei surdo-muși. Ca epitimie se pot impune acestor penitenți rugăciuni, metanii, cari spiritualul le poate arăta prin semne.

§ 260. Penitenți pioși și scrupuloși.

Pioșii își dau silințe ca zilnic să devie mai perfecti. Noi ascultăm cu răbdare toate invinuirele lor, cari adese nici nu s' păcate. Aici trebuie apoi a învăța pe penitent că

¹⁾ Cf. Can. 13. al. sin. I. acum. (Pidalion, l. c. f. 90) și Can. 5. al. la Gergene dela Nisao (Pidalion, l. c. f. 442).

²⁾ Vezi: § 250 al opului de față.

pietatea adevărată are ca bază iubirea lui Dumnezeu și să nu gândească la lauda oamenilor.

Statuti: a) Să se exerciteze în supunerea pasiunilor. b) Exercițiul actelor virtuoase dar sub condițiunea să de viață (ar greși acea femeie pioasă, care ar petrece timp îndelungat pe la biserică, pe la peregrinaje, pe când casa și familia ar rămânea neglijate și părăsite). c) Dacă ar cădea în păcate mai grele, să nu-l infrunteze, ci să-l învețe cu blândete.

Scrupuloșii se tem de păcat acolo unde nu e păcat și se acuză fiind nevinovați. Ei merită compătimire. Ei sunt parte bolnăvi, timizi, melancolici și încăpăținați. a) La acestia preotul trebuie întâi să-și câștige bunăvoința și prietenia lor; sinceritatea trebuie provocată. b) Să-l asculte cu răbdare fără a-l întrerupe cu întrebări, căci așa s'ar neliniști. Nici în dispute nu e bine a se lăsa.

Remedii: a) Interzicerea cu blândete a gândi la chestiuni pe care el nu le înțelege. b) Indrumarea ca să nu aibă nici o teamă. c) Să aibă încredere în Dumnezeu. d) Să recomande să se mărturisească mereu la un preot.

Credinții, mai ales dacă au concepțiunea despre Dumnezeu, despre credință, speranță și iubire, pot fi deslegați și admiși la comunicatură. Dacă sunt de tot tonți atunci se tratează ca infanții și nu se admit decât odată în copilărie.

Femeile. Preotul să nu uite, că ele sunt mai mult predominante de pasiuni și afecte. Ele nu cad în atâtea păcate ca bărbații. Îndată ce au căzut însă odată într'un viciu care are o revindecare e mult mai grea decât la bărbat, din cauză lipsei de energie a voinței. Apoi ele au unele păcate proprii lor, cari trebuiesc totdeauna considerate b. o. superbia, vanitatea, hulirea, nutrirea certelor și ducerea vorbelor din casă în casă. Preotul când mărturisește să caute a vindeca femeile de atari erori.

Logodnicii. Adese mărturisesc impedimente, matrimoniale. Preotul să-i îndemne cu insistență ca să ceară dispensă; să le arate că de altfel sacramentul cununiei și așa va fi nevalid.

Cei de alte limbi. a) Cu interpreți și punând mâna în mâna preotului făcând cu degetul semn. b) De regulă e de a se căuta oare care înțelegere.

§ 261. C) Obligămintele ministrului pocăinței după mărturisirea păcatelor.

După mărturisirea păcatelor din partea mărturisitorului spiritualul este obligat la strictă discrețiune în privința tuturor acelor lucruri, cari au venit la cunoștința lui prin mărturisire sau cu ocaziunea acesteia. Această discrețiune se numește *sigilul mărturisirii* și se întemeiază mai întâi pe dreptul natural. Căci mărturisitorul își mărturisește păcatele sub condițiunea, ca spiritualul să observe strictă discrețiune în privința păcatelor mărturisite, și spiritualul se supune la această condițiune în privința mărturisirii. Așisderea se întemeiază obligământul spiritualului la discrețiune în scaunul mărturisirii și pe dreptul dumnezeiesc. Căci aceea, ce păcătosul în sf. sacrament al pocăinței îi descopere preotului, îi descopere lui Dumnezeu, și precum preotul aici în toate lucrurile ocupă locul lui Dumnezeu, așa trebuie el să ocupe locul lui Dumnezeu și cu privire la discrețiune. Sf. Ioan Chrisostom deduce anume din împrejurarea, că Dumnezeu niciodată nu descopere păcatele oamenilor, obligământul spiritualilor, că și lor păcatele, cari li se mărturisesc, nu le este permis a le descoperi ¹⁾.

Discrețiunea în scaunul mărturisirii se cere și prin prescripțiile bisericești. Sf. Vasile cel Mare zice în canonul său 34: Pe miierile cele ce au preacurvit, și pentru evlavie s'au mărturisit, sau de s'au vădit cât de puțin, părinții noștri au oprit a le publica, ca nu vădindu-se să le dăm cauză de moarte. Inșă au poruncit a sta ele fără de împărtașire până se va implini timpul pocăinței ²⁾. Și Nichifor Mărturisitorul în canonul său 27, hotărăște: Se cuvine părintele spiritual, pe cei ce mărturisesc lui păcate ascunse, să-i opriască dela dumnezeiasca împărtașire, inșă să-i lase să intre în lăuntru în biserică și să nu arete păcatele lor... ³⁾.

Sub sigilul mărturisirii stau toate păcatele mărturisite, fie de grele sau ușoare, secrete sau publice; apoi toate impres-

¹⁾ Cf. Ioannis Chrysostomi, Ad illuminandos Cateches. II (Migne Pat. gr., T. XLIX, pag. 235).

²⁾ Didalion, l. c., f. 410.

³⁾ Didalion, l. c., f. 477.

jurările, cari stau în legătură cu mărturisirea sau cu păcatul mărturisit; nedispozițiunea mărturisitorului, oprirea sau amânarea deslegării, epitimia impusă; persoanele, cari ca cauză, ocaziune sau obiect al păcatului prin mărturisire vin la cunoștința spiritualului și în urmă păcatele conculpabilului.

Sigilul mărturisirii se poate viola, dacă prin cuvinte sau lapte exprese sau și prin oarecari împrejurări relative la mărturisire, se descopere păcatul oarecărei persoane, cunoscut numai din scaunul mărturisirii. Sigilul mărturisirii s'ar viola așadar, dacă spiritualul ar descoperi cuiva păcatele penitenților sau ar vorbi despre acestea sau despre dispozițiunea penitenților sau despre epitimia neîndătinată, pe care li-a impus-o; dacă spiritualul în mod imprudent ar întreba pe penitent despre păcatul comis împreună cu altul sau despre împrejurări, din cari penitentul cu dreptul ar face concluziunea la păcatul altuia descoperit la mărturisire. Așisderea nu este interdicat a întrebuința cunoștințele câștigate din mărturisire înaintea oarecărei dirigătorii. Venind spiritualul prin mărturisirea penitentului la cunoștința oarecărui pericol sau a oarecărei daune, să se oblige penitentul a descoperi acest pericol aceluia, care-l poate împiedeca; iară neaplecându-se penitentul la aceasta să se priviască ca nedispus și să i se opriască deslegarea.

Pentru sine însuși poate spiritualul face întrebuințare de cunoștințele câștigate la mărturisire într'atâta, că el în cazuri extraordinare, nenumind persoana, se poate consulta cu alții, că el poate cugeta despre cele auzite și activitatea sa pastorală, și îndeosebi predicile sale le poate conforma necesităților comunei după experiențele făcute în scaunul mărturisirii, lăruindu-se însă a zice, că lui această sau acea împrejurare îi este cunoscută din mărturisire.

Aici se naște întrebarea: Ce să facă preotul, dacă un păcătos nedeslegat în scaunul mărturisirii și aprit dela sf. euharistie se apropie la primirea sf. euharistii, să i se deie aceasta sau să i se opriască?

Biserica romano-catolică face deosebire între păcătoși notorii și secreși, și păcătoșilor notorii le oprește sf. sacrament necondițional, iară păcătosului secret, cerând sf. sacrament în public, i se dă (deciziunea papei Eugenie IV †

1447), însă cerându-l în secret și fără de martori, i se oprește, doară dacă nedemnitățile subiectului ar fi cunoscute numai din mărturisirea lăcută, căci în acest caz ultim intră la mijloc privirea la sigilul mărturisirii (deciziunea papei Inocenție XI † 1689) ¹⁾.

De această praxă a bisericii romano-catolice este diferită praxa bisericii ortodox-orientale, care pe toți cei nedemni, fără distingere de păcătoși notorii sau secreți, îi oprește dela primirea sf. euharistii. Biserica ortodoxă se conduce aici mai mult de privirea la sfințenia sacramentului, care desigur se desonorează prin primirea nedemnă, decât de privirea la sigilul mărturisirii, care numai se presupune, că s'ar putea viola prin oprirea dela împărtășire, evitându-se sacrilegiul, care s'ar comite atât de primitor prin nedemna împărtășire, cât și de ministru prin conștiința-i conlucrare la nedemna împărtășire. Astfel împiedică biserica, ca primitorul și ministru să se facă vinovați de corpul și sângele Domnului, care zice: „Nu dați sfintele cânilor, nici aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor, ca nu cumva să le calce cu picioarele și întorcându-se să vă rupă pe voi” ²⁾. Această necondiționată excludere a păcătoșilor secreți dela împărtășirea cu sf. euharistie se poruncește prin aceleași canoane, cari impun discrețiunea la mărturisire, și anume canoul 34 al sf. Vasile cel Mare și canoul 27 și 28 al sf. Nichifor Mărturisitorul ³⁾. Cu deciziune și claritate vorbește în privința aceasta și sf. Ioan Chrisostom. El zice: „Mulți plini de o mie de vicii, sosind sârbătoarea, și ca împinși de ziua însăși iau parte la sf. sacramente, la cari nu s'ar cuveni nici să arunce ochii. De aceia dintre ei, cari ni sunt nouă cunoscuți, îi vom opri

¹⁾ Vezi: Franz Hayker, Praktische Anleitung zur christkath. Seelsorge. III. Aufl., Wien. 1856, pag. 227—229.

²⁾ Mat. 7. 6.

³⁾ Canonul 28 al sf. Nichifor Mărturisitorul sună: Preacurvarii și cei ce păcătuiesc cu dobitoace și ucigașii și alții de acest fel, deși vor mărturisii pacărilor ce le-au făcut de bună voie lor, fiind ascuns la cei mulți, se opresc dela dumnezeiasca împărtășire și primesc canonul păcatelor lor. Intrând însă în biserică să steie până la rugăciunea celor ce se catehisează și apoi să iasă. Iară de sunt arătate păcatele lor la alții, atunci se canoanisează după legile bisericești. Adică a nu intra în biserică, ci a sta cu ceata celor ce tânguiesc afară de ușa bisericii și cu a celor ce ascultă în porție. (P. d. a. l. o. n., l. c. I. 477).

dela ele cu totul, pe aceia însă, cari nu ne sunt cunoscuți, îi vom lăsa în seama lui Dumnezeu, care cunoaște secretele tuturor inimelor“¹⁾. — Deci prefinde acest sfânt în explicarea psalmului 49, ca să se facă arătare despre păcătosul, care s'ar încumeta a păși la sf. comunicătură. „Dacă tu pe careva din aceia, cari sunt adunați dimpreună cu tine, îl știi culpabil de destrânare și-l vezi pășind la sf. misterii, arată-l ministrului lor. Unul ca acesta nu este demn de misterii, oprește mâinile lui cele necurate; căci dacă nu este el demn, a lua parte la explicarea poruncilor, apoi recugetă, cât de mare va fi culpabilitatea lui, și nu numai însăș a lui, ci și a aceluia, care este cătră dânsul cu îndelungă răbdare, dacă unul ca acesta s'ar apropia de sf. masă²⁾. Tot așa prefinde sfântul, ca preoții să-i oprească pe păcătoșii, lor cunoscuți dela sf. comunicătură în omilia 82 al. 83 asupra lui Matei³⁾.

Pentru aceea să-l facă atent spiritualul pe acel penitent, căruia trebuie să i se opriască deslegarea, ca să nu se apropie de sf. comunicătură, căci s'ar expune rușinării, deoarece nu i-ar putea da sf. comunicătură.

§ 262. Timpul și locul mărturisirii.

Mărturisirea se poate face în tot timpul, și spiritualul să fie gata în tot *timpul* la primirea ei. Spiritualul să nu depărteze dela mărturisire pe acei credincioși, cari poate la timp nepotrivit vin la mărturisire, el să nu deie de cunoscut nici prin cuvinte, nici prin semne, că el primește cu neplăcere mărturisirile lor și numai cu greutate, ci din contra să se poartă astfel, ca să vadă penitentul, că această afacere îi face spiritualului multă mângâiere și bucurie. Îndeosebi să îndemne spiritualul pe poporenii săi la împlinirea acestei datorii mai ales în timpul patruzecimii, și să anunte anume, în cari zile și părți ale zilei în decursul patruzecimii, va asculta el mărturisirea.

Locul, unde se ascultă mărturisirea este, la cei sănătoși,

¹⁾ Ioannis Chrysostomi Homilia ad eos, qui absunt a div. officis.

²⁾ Ioannis Chrysostomi Expositio in psalmum 49, n. 8. (Migne.

Patr. gr. T. LV. p. 253).

³⁾ Vezi: § 236 Despre subiectul sf. sacrament al euharistiei.

de regulă, biserică, și nu numai din cauze binecuvântate se permite ascultarea mărturisirii și în locuințe particulare; iară la cei bolnavi, locul mărturisirii este locuința particulară, nepu-
tându-se aduce bolnavii la biserică.

§ 263. Ritul mărturisirii.

După începutul îndălnat, citește spiritualul spre deșteptarea senti-
mentului umilinței și al zdrobirii inimii pentru păcatele comise, psalmul
50, acelaș, care lă compus și recitat și împăratul David, căindu-se
de păcatul său. Deci urmează troparele: „Miluiește-ne pe noi, Doamne,
miluiește-ne pe noi...” „Mătre...” „Doamne miluiește-ne pe noi,
că intru tine am nădărdit...” „Și acum...” „Ușa milostivirii des-
chide-o nouă binecuvântată...” Apoi se citește asupra penitentului
rugăciunile de iertare: „Dumnezeule Mântuitorul nostru, care prin
milocirea prorocului tău Natan ai datuit lui David cel ce s'a păcat
iertate pentru păcatele lui ș. c. l. și: „Doamne Isuse Christoase,
Fiule al lui Dumnezeu celui viu, păstorule și mielule, cel ce ridici
păcatele lumii...”, cari rugăcuni dimpreună cu troparele premerse,
deșteaptă în inima penitentului ce se căiește, vie speranță în îndurarea
lui Dumnezeu, care nu vorește moartea păcătosului, ci să se întoarcă
și să fie viu.

Acuma se pune preotul în scaun înaintea icoanei Mântuitorului
și rice cătră penitent: *Iată, Fiule, Christos stă nevazut, primind
mărturisirea ta cea cu umilința. Deci nu te rușina, nici te teme,
nici ascunde de mine nimica din cele ce ai făcut ș. m. d., iară
penitentul, și anume tot numai câte unul, își mărturisește păcatele.
Deci urmează preotul precum s'a expus intru cele premerse, adică
ascultă mai întâi mărturisirea fiecărui penitent și o deplinește această
mărturisire cu întrebări.*

Și, mai înainte de toate, îl întreabă spiritualul pe penitent despre
credința lui, și anume despre credința lui în sf. Treime, în sfântă, ca-
tolică și apostolică biserică, în sl. sacrament al hotezului, în răscumpă-
rarea omului prin Fiul lui Dumnezeu, în învierea morșilor și viața
vecinică, punându-l a recita simbolul credinței și neștiind simbolul
credinței, învățându-l despre articolele cele mai necesare ale lui, și
anume despre articolele sus amintite. Apoi îl întreabă spiritualul pe
penitent și despre purtarea lui morală, și anume pe fiecare penitent
conform stării, telerinșelor, sexului și vârstei lui. Pentrucă în alt chip
trebuie să se cercce cel cult și în alt chip cel necult; almintrelea cel
tanăr și almintrelea cel bătrân; almintrelea cel bolnav și almintrelea
cel sănătos, prescriindu-se întrebări anumite conform stării și sexului
penitentului.

Mărturisindu-și penitentul toate păcatele, urmează îndemnările și
învățăturile corespunzătoare, cari s'au expus intru cele precedente.
Deci provocându-se penitentul, ca să-și plece capul, îi citește preotul

rugăciunea: „Doamne Dumnezeu, cea ce ești mântuirea servitorilor
tu milostive și îndurate și îndelungrăbdătoare ș. c. l. și zicând încă
eclenia: „Cu pace Domnului să ne rugăm...” cu ecfonisul: „Că
pe se cuvine toată mărirea...” face finalul. După final, plecându-și
penitentul genunchile, sau după cum zice în Euchologhiu, cazând jos,
se desleagă cel ce se căiește de păcatele sale, citindu-se formula des-
legării: „Domnul și Dumnezeul nostru Isus Christos cu darul și cu
îndurările iubirii sale de oameni să te ierte pe tine fiule (N)...”.
La citirea acestei deslegări pune preotul mâna pe capul penitentului¹⁾,
iară la pronunțarea ultimilor cuvinte, face binecuvântare cu mâna în
semnul crucii. Deci zicând preotul încă: „Cuvine-se cu adevărat să
te lertim...” îi impune penitentului canonul sau epifimia corespunză-
toare, după cum s'a expus întru cele premerse. Însă la păcate mari îi
zice penitentului preotul anume, ce canon impun sf. părinși pentru
păcatul relativ, parte pentru a-l aduce pe penitent la cunoștința mă-
rimii păcatului lui, parte pentru a arăta motivele, cari îl îndeamnă pe
spiritual la darea unui canon mai aspru.

V

Sfântul sacrament al preoției.

§ 264. Observări generale.

Spre a se continua opera mântuirii pe pământ și spre
a se conduce oamenii în toate timpurile și locurile la mân-
tuire, a instituit Christos biserica vizibilă, care conform pro-
misiei lui are să existe până la sfînea timpurilor. Ca con-
ducători ai bisericii sale vizibile a așezat Christos pe apostoli,
dându-le deosebită putere, adică diregătoria învățării a preo-
ției și a păstoriei. Totodată a ales Domnul șaptezeci și doi
de învățacei, cari așisderea luau parte la puterea spirituală,
fîind dimpreună lucrători și ajutători, ba chiar și locuitori ai
apostolilor în comunele instituite de ei.

Instituindu-se biserica pentru toate timpurile și locurile
printru apostolii dela Isus Christos mandatul, a alege din
numărul credincioșilor iarăși pe alți oameni religioși și apți
pentru serviciul bisericii ca locuitori sau următori ai lor.
În urmarea acestui mandat predară apostolii altora prin îm-
punerea mânilor și rugăciune sau toată puterea lor sau numai
o parte a acesteia. Cei dintâi se numiau episcopi, ceilalți
presviteri și diaconi.

¹⁾ Veri subiectivitatea în canonul ș. al. mist. I. com. (Preda Fran. I. c.
I. 86).

Apoi și apostolii le deteră episcopilor hirotoniși de ei mandatul, ca și aceștia pe alții să-i hirotonească și să-i așeze în oficiul lor¹⁾. Aceasta se făcu în biserică în toate timpurile până în ziua de astăzi.

Prin impunerea mânilor și rugăciunea episcopului se împărtășește dimpreună cu puterea preotească încă și darul, de a întrebuișa aceea putere spre mărirea lui Dumnezeu și spre mântuirea sufletelor; pentru aceea este hirotonia un sacrament, și anume este preoția acel sacrament, în care prin impunerea mânilor episcopului pe capul unui bărbat ales, împreună cu rugăciune, se pogoară asupra acestuia darul dumnezeiesc, care-l sfințește și-l așează în oarecare grad al ierarhiei bisericesti, sprijinindu-l și întărindu-l întru împlinirea obligămintelor sale ierarhice²⁾.

Partea vizibilă a preoției este impunerea mânilor de episcop asupra celui ales și chemat la hirotonie, împreună cu rugăciunea³⁾: „Dumnezeiescul dar, care cele neputincioase le vindecă și cele lipsitoare le împlinește, hirotonește pe (N) cucernicul ipodiaton întru diacon, sau diacon întru presviter, sau presviter întru episcop; să ne rugăm așadara pentru dânsul, ca să vină peste el darul Duhului sfânt“.

Ministri preoției sunt după învățătura bisericii ortodoxe, numai urmașii, succesorii nemijlociți ai apostolilor, adică episcopii⁴⁾. Canonul 1 al sf. apostoli prescrie: „Episcopul să se hirotonească de doi episcopi sau de trei“ și canonul 2 tot al sf. apostoli, poruncește: „Presviterul și diaconul și ceilalți clerici să se hirotoniască de episcop“. Împrejurarea, că episcopul este ministrul hirotoniei, este fundată în firea lucrului. Caci dacă episcopului îi este incredințată îngrijirea bisericii, apoi numai prin mijlocirea lui trebuie să se întregiască ierarhia ei.

¹⁾ Ep. c. Tit. 1, 5.

²⁾ Cf. Православн-догмат. Богословие Макария Т. V. 1853, p. 27.

³⁾ Cf. I Tim. 1, 14; 5, 22; II Tim. 1, 6; Tit. 1, 5; Fapt. ap. 6, 6; 14, 23; Canon al sf. apost. (Didalion, l. c. I. 59); Can. 13 al sin. din Anchir. (Didalion, l. c. I. 258); Can. 10 al sin. din Antioh. (Didalion, l. c. I. 279); Can. 59 al sin. din Cartag. (Didalion, l. c. I. 331).

⁴⁾ Cf. Synodus Hierosolymit. adversus Calvinistas sub Desalio celebrata la E. I. Kummel. Monumenta fidei eccl. orient. Pars. I 1850, pag. 440.

Subiectul hirotoniei și în special al preoției, trebuie să fie un creștin, și anume un creștin ortodox, care e liber de defectele ce împiedică intrarea în starea preoțească și posedă calitățile ce se pretind de la un candidat de preoție.

Preoția este în general una, însă ea are trei grade, adică al diaconului, al presviterului și al episcopului. Toate aceste grade sunt diferite întru sine, fiind unul mai înalt și mai superior decât altul; pentru aceea la gradele cele superioare ajunge candidatul numai trecând prin gradele cele inferioare. Iară temeiul rânduielii ultime zace în însemnătatea funcțiilor împreunate cu gradele superioare și în necesitatea, de a servi în fiecare grad al preoției, spre a se califica pentru cele superioare tot mai bine. Afară de aceste grade ale ierarhiei hirotoniei fondate pe orânduire dumnezeiască, sunt încă și alte grade ale acestei ierarhii, cari sunt fondate pe orânduire omenească, le premerg celor dintâi și se împărtășesc prin hirotesie. În biserica orientală îi premerg diaconatul, lectoratul și ipodiaconatul, de cari grade nu se face amintire în sf. scriptură¹⁾.

Hirotesia de ipodiacon și hirotonia de diacon, presviter și arhieru se împărtășește, după Valsamon, la sf. liturghie a sf. Ioan Cură de aur sau a sf. Vasile cel Mare, și nu și la liturghia celor mai înainte sfințite, pentru că hirotonia este o serbare de bucurie și nu de întristare²⁾. Așisderea numai un diacon și un presviter și un episcop se hirotonește la o liturghie și nu doi sau mai mulți; iară lectori și ipodiaconi se pot hirotesi mai mulți la una și aceeași liturghie³⁾ sau și afară de liturghie.

¹⁾ În biserica antică au existat, afară de gradele ierarhiei amintite și servitori bisericești, cari în biserica orientală nu s'au dezvoltat la un grad deosebit al stării clericale și cari ca atari au dispărut din biserică, iară funcțiunile lor le îndeplineau mai târziu, parte ipodiaconi, parte lectori, parte și alți servitori ai bisericii. În biserica occidentală (rom. cat.) însă și până în ziua de astăzi se află grade mai joase ale clerului, ca grade de trecere la gradele mai înalte, și anume gradul acolurilor, al exorcizilor și al ostiarilor.

²⁾ Vezi: Sublucsemnarea la can. 49 al sinod. din Laodic. și *Pidalion* tradus de Veniamin și îndreptat de N. Scriban, Neamțul 1844, t. 297. — După Veniamin, arhieriscopul Niogorodului, (Венѣдѣмѣнъ Нѣогорѣцкѣ, 1870 p. 297) numai presviterul și arhieru se hirotonește la liturghia celor mai înainte sfințite, iară diaconul se poate hirotoni la această liturghie.

³⁾ Cf. Sublucsemnarea I la can. 68 al. sf. apostoli (*Pidalion*, l. c. t. 60) și Symeonis Thessalonicensis Responsa ad Gabrielem Pentapolitanum. Quæst. 39 (Migne, Patr. gr. T. CLV p. 888).

Hirotoniile diferentelor grade ierarhice nu se împărțesese deodată, ci după prescripțiile bisericești în oarecari intervale. Temeiul acestor prescripții este prea evident. Biserica pedeparte voiește a se asigura despre seriozitatea deciziunii, pe de altă parte despre demnitatea candidaților preoției. Însă ea totodată corespunde cu aceasta și cuvintelor clare ale sf. scripturi, căci sf. apostol Paul prescrie: „Mănile curând nimăruia să nu împui”¹⁾.

Canonul 10 al sinodului din Sardica prescrie în privința aceasta, următoarele: Trebuie cu toată amărășimea și sîrguința a se cerea. Că, dacă vr' un bogat ori scholastic din sor s'ar învrednici a se face episcop, să nu se așeze mai înainte, de nu va face serviciile anagnostului, și ale diaconului, și ale presviterului. Că prin fiecare treaptă, de se va socoti vrednic, să poată trece la înălșimea episcopiei propășitor. Și va avea treapta fiecării lagme lungime nu de puțin timp, prin care credința lui și bunătatea năravurilor și întărită și blândea va putea să se facă cunoscută. Și însuși socotindu-se vrednic de de dumnireasca preoție, va dobândi cinstea cea prea mare. Că nu este lucru cuvincios . . . a veni la aceasta cu sumeșie și cu ușurătate, ca cineva să se așeze episcop, ori presviter, ori diacon îndată cu ușurătate. În cazul acesta după cuvincința neofit s'ar socoti. Căci și preafenicitul apostol, care al nămuntelor s'a făcut învățător, a optit, a se face așezările grabnic. Că cercarea timpului celui îndelungat va putea nu cu necuvincința a grăta petrecerea și moralul fiecăriiu²⁾.

Relativ la locul hirotoniei prescriu legile bisericești, ca acesta să fie dieceza episcopului ce hirotonește și un episcop poate hirotoni în altă dieceză numai cu știrea și cu voia episcopului acesteia³⁾. Așisderea să fie locul hirotoniei public, adică mai ales bisericaatedrală sau o biserică mai aleasă, frecventată de mulți.

Preoția îi împărește celui hirotonit *caracter neștergibil* și pentru aceea se privește hirotonia ca și hotezul, ca un sacrament, care nu se repetă⁴⁾.

¹⁾ I. Tim. 5, 22.

²⁾ Didalion, l. c. I. 309; vezi și Can. 2 al sin. I ecum. (Didalion, l. c. I. 109).

³⁾ Cf. Can. 35 al sf. apostoli (Didalion, l. c. I. 29) și Can. 22 al sinod. din Antioh. (Didalion, l. c. I. 283).

⁴⁾ Cf. Can. 68 al sf. apostoli și Subînsemnarea la acest canon (Didalion, l. c. I. 59 și 60).

§ 265. Ritul hirotesiiilor premergătoare preoției.

Rânduiala hirotesiei lectorului, care se numește și purtător de lumină, nu se face în altar, ci în mijlocul bisericii. Deci cel ce vor să se facă purtător de lumină se aduce în mijlocul bisericii de ipodiacon, și venind la arhieru își pleacă capul, și-l înseamnă pe el arhierul în chipul crucii cu mâna pe cap de trei ori, și după rugăciunea: „Doamne cea ce toată zidirea ai luminat-o cu lumina minunilor tale...” și tropare, îi tunde capul în chipul crucii zicând: „În numele Tatălui, Amin, al Fiului, Amin și al sf. Duh, Amin”. Tunderea părului înseamnă sfințire pentru aceea, căci părul este așa zicând floarea întregului corp și aducându-se el lui Dumnezeu, înseamnă aceasta începutul sacrificării omului pentru serviciul lui Dumnezeu. Părul se tunde în chipul crucii în amintirea lui Isus Christos, care cu răstignirea sa pe cruce a mântuit lumea. Tunderea părului la clerici este un uz străvechiu al bisericii. Despre dânsa mărturisește acum autorul opului „De ecclesiastica Hierarchia (cap. 6)” din secolul V, pe care timp să fi fost acum în uz general.

Forma tunderei nu era pretulindeni asemeni, căci în diferite biserici erau diferite ținuturi. Mai ales erau întrebuițate trei ținuturi, și anume ținutura sf. Petru, a sf. Paul și a sf. Iacob. Ținutura sf. Petru, uzitată mai ales la apus, consta întru aceea, că sau se tundeă mai tot capul până la cununa, care înconjură partea tunsă a capului, ca la călugari, sau că se tundeă numai creștetul capului, ca la preoții nireni¹⁾. A doua ținutura a sf. Paul, uzitată la răsărit, consta întru aceea, că se tundeă tot capul; și în fine a treia, uzitată în Scoția și Irlanda, a sf. Iacob, care consta întru aceea, că se tundeă partea dinainte a capului dela o ureche până la alta²⁾.

Apoi arhierul pune pe lector un felon scurt diferit de felonul preotesc, care este începutul vestimentelor sfinte, și i se pune lectorului pe grumaz spre a însemna, că lectorul se pune sub jugul preoției și constituindu-se serviciului lui Dumnezeu, pășește sub scutul lui Dumnezeu însuș. Și iarăși înseamnă arhierul capul lectorului de trei ori în chipul crucii și punând asupra lui mâna, arătând prin aceasta puterea lui Dumnezeu cea ocrotitoare și că i se dă darul acestei ocrotiri dumnezeiești, se roagă arhierul, ca însuș Domnul Dumnezeu Atoșitor să-l alegă pe servul său acesta, să-l sfințească și să-i deie lui cu înțelepciune și înțelegere să facă citirea dumnezeieștelor sale cuvinte. Lectorul întărit prin rugăciune, ia dela arhieru apostolul, din care în mijlocul bisericii citește începutul și sfârșitul carecării penicope, spre a însemna cu aceasta, că primul obligământ al lui este citirea sfintelor cărți. După aceea primește stiharul, se îmbracă în el, și după ascultarea învățăturii, care i-o dă arhierul: „Fiule, treapta cea din-

¹⁾ Vedeți Germania Rerum eccles. Contempl. la Migne, Patr. gr. T. XCVIII p. 392.

²⁾ Cf. Wetzer und Wette's Kirchenlexicon II Band, Freiburg i. Br. 1892, p. 1877.

în a profeiei este citelul, deci se cuvine fie în toate zilele să citești dumnezeieștele scripturi s. c. l." îl declară arhiereul de lector prin cuvintele: „Bine este cuvântul Dumnezeu, iată s'a făcut servul lui Dumnezeu (N) citeț al sf. biserici (N) în numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh." Și dă lui arhiereul făclia, spre a o fiine la locul cel însemnat, pentruca cei prezenți să vadă ridicarea lui la gradul purtătorului de lumină.

Cel ce vorește să primească hirotonia ipodiatonului, se încinge cu hrăul stiharului, iară arhiereul însemnându-l pe el pe cap de trei ori, în chipul crucii și punând mâna pe capul lui, zice rugăciunea: „Doamne Dumnezeu nostru, cela ce prin unul și acelaș sf. Duh ai împărțit fiicărui din cei ce i-ai ales ș. c. l." — Încingerea înseamnă, că candidatul din acest timp cu umilintă, întreagă înțelepciune și curăție (deoarece ipodiatonului nu e mai mult permis a se căsătorii se cuvine să câștige vesmântul curăției spirituale. După rugăciune îi dau ipodiatonul celui hirotesit, lighianul și-i pun pe spate ștergarul și arhiereul își spală mâinile. Nu toate, ci numai unile funcțiuni i se impun aici nouhirotesitului, ca îndată după hirotesie să arate aplicarea sa la împlinirea serviciilor bisericesti, la cari s'a obligat. Iară episcopul își spală mâinile pentru începerea liturghiei și spre a însemna curăția sufletelor consințite lui Dumnezeu.

§ 266. Ritul hirotoniei în diacon și în presviter.

Diaconul se hirotonește la liturghie după cântarea: „Cuvine-se cu adevărat a te țerici...”, și anume după cuvintele: „Și să fie milele marelui Dumnezeu...” spre a însemna, că el nu se arată spre săvârșirea sacramentelor, ci spre servire la ele. Doi diaconi îl duc pe cel ce are a se hirotoni, la ușile cele mari, exclamând: „Poruncește, porunciți, poruncește preasfințite, stăpâne”. Prevocarea „porunciți” privește la popor, fiindcă în timpurile cele dintâi ale hirotoniei erau prezenți la hirotonie înșiși aceia, cari legau pe servitorii altarului. Episcopul șade înaintea sf. mese, iară diaconii duc pe cel ce are a se hirotoni împrejurul sf. mese, sărutând acesta mai întâi cele patru colțuri ale mesei, spre a arăta stima sa către sfințenia altarului și a mesei și neîntrerupta aplicare, de a-i servi lui Dumnezeu și bisericii, apoi mâna și genunchiul episcopului și în fine epigonatul de pe genunchiul lui ca semn de stimă a demnității episcopale și spre a mărturisi, ca toată puterea, ce o primește dela însuș Dumnezeu, se pogoară asupra lui prin mijlocirea episcopului. De trei ori se repetă nersul cel misterios împrejurul mesei celei sfințe, iară în decursul lui cântă stratele imne solemne, cari deșteaptă inimile la pietate. Deci se scoală episcopul și înaintea lui pleacă cel ce are a se hirotoni genunchiul drept, punând mâinile pe sf. masă în chipul crucii: iară episcopul aleboade marginea emeterului pe capul celui ce are a se hirotoni, îl binecuvântă pe cap cu semnul crucii de trei ori, pune

măna pe capul lui și citește rugăciunea: „*Dumnezeescul dar* ș. c. l.”. Cel ce are a se hirotoni în diacon pleacă numai un genunchiu, spre a arăta, că nu ia darul deplin al servirii dumnezeiești și este ca unul ce servește numai la lucrarea sfintelor sacrameinte, iară nu le plinește însuș. Pune mâinile pe sf. masă, plecându-și totodată capul, pentru că masa înseamnă pe Christos capul tuturor, și pe dânsa este mirul darului Duhului, și Isus stă însuș înainte¹⁾. Impunerea mânilor pe capul celui ce se hirotonește este semnul vizibil al darului dumnezeiesc ce se pogorâtă asupra nouhirotonitului. Prin impunerea mânilor sfințiau sarcinând apostolii pe diaconi, presviteri și episcopi și fără această impunere și în prezent succesorii lor nu pot înainta pe nimene la treapta sublimă a preoției. La rugăciunea episcopului: „*Dumnezeiescul dar...*” răspund preoții și strancele: „*Doamne miluiește*” de câte trei ori. Deci îl binecuvântă episcopul pe cap pe cel se hirotonește de trei ori și având mâna pe capul, lui citește în taină rugăciunile: „*Doamne, Dumnezeul nostru* ș. c. l.”, „*Dumnezeule, Mântuitorul nostru...*”, cerându-i acele daruri, care îi sunt necesare pentru chemarea lui. În timpul citirii acestor rugăciuni un diacon zice în taină ectenia: „*Cu pace Domnului să ne rugăm...*”. După aceste rugăciuni pune episcopul cratiul pe umărul cel stâng al diaconului, pentru că diaconul umărul cel drept și mâna cea dreaptă să o poată întrehuința liber la împlinirea obligămintelor serviciului său. Episcopul predând diaconului veșmintele cheinării sale exclamă la fiecare: „*Așese*, vrednic, prin care înseamnă, că l-a aflat demn pentru primirea gradului ierarhic de diacon. Noului diacon i se dă ripida, ca semn al serviciului său și săvârșind acesta umărul episcopului, se pune cu ripida la sf. masă, spre a păzi stintele.

La timpul împărțirii diaconul cel nou hirotonit primește sf. euharistie înaintea celorlalți diaconi, onorându-se mai mult pentru darul cel nou primit. În fine citește diaconul cel nou hirotonit ectenia: „*Drepti primind dumnezeieștile...*” mărturisind și arătându-se poporului, că s'a făcut servitor lui Dumnezeu și a luat dar a zice ecteniile cele pentru popor și a săvârși lucrările diaconiei²⁾.

Hirotonia presviterului se săvârșește la liturghie după cântarea himnicului sau după aducerea darurilor pe sf. masă, spre a însemna, că acela, care are a câștiga preoția are chemarea de a sfinți însuș darurile puse înainte. Rânduiala la hirotonia presviterului este mai aceeași, ca și la hirotonia diaconului. Cel ce are a se hirotoni în presviter, se conduce până la ușile împărătești de diaconi, iară dela aceste, mai departe se conduce împrejur mesei celei sfinte, de presviteria pentru că el intră acuma în rândul acestora. Deci pleacă candidatul de preoție amândouă genunchile, pentru că el ia acuma asupra-și întregul

¹⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacris Ordinationibus c. 164 (Migne, Patr. gr. T. CLV d. 376).

²⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacris Ordinationibus c. 164 (Migne, Patr. gr. T. CLV p. 393).

jug al preoției. După rugăciunea: „*Dumnezeușcul dar ș. c. l.*” cî-
tește episcopul cu vocea înecată: „*Dumnezeule cel fără de început...*”
și: „*Dumnezeule cel mare întru putere...*”. Apoi îi dă episcopul
vestimintele corespunzătoare stării lui, exclamând la fiecare: „*Așez,*
 vrednic. Preotului celui nou hirotonit i se dă în mână Liturghierul,
 spre însemnarea serviciului său principal. Cel nou sfințit străută
 omotorul și mîna arhierului, iară pe ceilalți dimpreună servitori preoți,
 îi străută pe umeri și, spre a însemna identitatea chemării, se aşează
 în rînd cu dînșii. După prelucerea darurilor episcopul îi dă preotului
 celui noul-sfințit în mîna o parte a corpului lui Cristos cu indemnarea,
 de a pazi acei amanet întreg și nevătămat până la răsutlarea sa cea
 mai de pe urmă. Deci înmînd cel nou-hirotonit în mîni sf. pâine, se
 roagă, pomenind pe arhierul, ce l-a hirotonit, pe sine, pe toți preoții
 și laici, și tuturor le cere mîntuire, căci pe însuș Domnul îl ține în
 mînele sale, și Isus Christos este ungerea lui și a mînilor și a ca-
 pului lui”¹⁾. În timpul împărțirii, cel nou-hirotonit pășind la cina cea
misterioasă, primește înaintea celorlalți preoți sf. sacrament. În fine
citește preotul nou-hirotonit rugăciunea amvonului, arătându-se în mij-
locul credincioșilor ca părinte înaintea fiilor săi cu semne invederate,
că el ca preot este înaintea lui Dumnezeu mijlocilor pentru dînșii,
căci în această rugăciune, fiind ultima la liturghie, se cere dela Dum-
nezeu, părintele lumilor, tot darul și toată darea cea bună.

VI.

Sfântul sacrament al cununiei.

§ 267. Conceptul și partea vizibilă a cununiei.

Precum propagarea spirituală a bisericii se mijlocește, prin preoție, așa se mijlocește cea corporală prin cununie, care este un sacrament, în care prin rugăciunile și binecuvîntarea preotului se pogoară asupra a două persoane, adică bărbat și femeie, ce se însoțesc grația dumnezeiască, care întărește și sfințește libera lor legătură pentru ajutorul reciproc și legiuita naștere și creștere de prunci.

De partea cea vizibilă a sacramentului cununiei se în două lucruri esențiale, adică mai întâi *declararea solemnă* a mirelui și a miresei în fața bisericii, că el cu învoire reciprocă și liberă încheie legătura căsătoriei, și apoi *binecuvîntarea solemnă* a legăturii lor căsătoriale de preotul, care

¹⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacris Ordinationibus c. 183 (Migne, Pat. gr. T. CLV p. 392).

punându-le cununa pe cap, vorbește cuvintele: „*Cunună se servul lui Dumnezeu (N) cu serva lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, și al Fiului și al sf. Duh, Amin*”, cari cuvinte după rânduiala bisericeii se pronunță de trei ori pentru mire și pentru mireasă.

§ 268. Ministrul și subiectul cununiei.

Ministrul cununiei este episcopul și presviterul, respective parohul propriu al unei părți, adică a mirelui sau a miresei, sau ministrul cununiei este alt preot delegat de parohul propriu al tinerilor, lară diaconilor și credincioșilor mireni nu le este permis, a administra sf. sacrament al cununiei.

Subiectul cununiei sunt două persoane, un bărbat și o femeie, înzestrate cu proprietățile necesare spre încheierea căsătoriei.

Deoarece căsătoria este condițiunea ordinii bune a familiei, și o familie bine regulată este razimul bisericeii și al statului și temeliea unei generațiuni mai bune, pentru aceea biserica și statul au emis în privința căsătoriei foarte multe prescripte, prin cari se intenșionează căsătorii, cari întemeiază e viață lamiliară adevărat creștină și produc membri fideli ai bisericeii cât și statului. Ingrijirea pentru încheierea unei căsătorii bune este așadară unul din cele mai importante obligăminte ale păstorului de suflete. Lară această ingrijire se va realiza, dacă păstorului de suflete îi va fi aminte, ca toate prescriptele menționate să se impliniască după literă și spirit. Întru cele următoare se vor expune obligămintele preotului la încheierea căsătoriei cu privire la prescriptele bisericeii și ale statului.

Înfășișându-se așadară tinerii înaintea parohului, spre a-i face arătare despre căsătoria, care o intenșionează, acesta să pretindă dela ei următoarele documente, resp. adevărniți:

1. *Testimoniul de naștere sau de botez pentru constatarea vârstei și a religiei.* Fără certificatul de botez și eventual de naștere, păstorul de suflete nu poate îndruma cele necesare pentru cununie, doară dacă tinerii ar fi nascuși și botezași în loc și s'ar afla în matricula locală a nas-

cușilor. Dela aducerea certificatului de hotez se pot dispensa tinerii de prefectură, cari după pașii făcuți în cale oficială, îi dă parohului prin Consiliul eparhial corespunzătoare rezoluțiune.

2. *Testimoniul de moarte* a bărbatului sau a femeiei, dacă unul din miri a fost căsătorit, spre a adevări, că prima căsătorie s'a desfăcut prin moarte. Declarându-se prima căsătorie de invalidă sau de despărțită, partea respectivă are să se legitimeze despre aceasta cu sentința tribunalului țării. Femeia, a cărei căsătorie s'a declarat de invalidă sau s'a desfăcut prin moarte, fiind bănuială, că ar fi îngreunată, nu se poate căsători înainte de trecerea luni a șasea. Iară dacă după împrejurări sau după testimoniul experților, îngreunarea nu este probabilă atunci cu dispensarea direcțiilor competente se poate căsători atare femeie și după trecerea luni a treia ¹⁾. Declarându-se tinerii de necăsătoriți și nefiindu-i parohului cunoscută aceasta împrejurare să se oblige ei a dovedi afirmarea lor prin doi martori onești, bine cunoscuți parohului.

3. *Testimoniul de domiciliu* în orașe sau locuri mari spre constatarea domiciliului mirilor, căci vestirea căsătoriei trebuie să se facă în acea parohie, în care are să se încheie căsătoria, și dacă mirii nu locuiesc aici șase săptămâni, trebuie să se facă vestirea căsătoriei și în domiciliul lor de mai înainte, unde au locuit ei mai mult decât șase săptămâni, sau mirii trebuie să continue domiciliul lor șase săptămâni, în locul, unde se află, pentru că vestirea căsătoriei lor să fie suficientă ²⁾. — Testimoniul de domiciliu se scoate dela proprietarul casei și se vizează de instanța polițică locală.

Mai departe are a cerca parohul, dacă n'are oarecare parte a mirilor, lipsă de licența sau consenzul vreunei direcții. Astfel de licență se cere a) la persoane militare sau la persoane obligate la miliție; b) la cei minori sau minori și c) la cei străini.

În privința celor *minori* pentru Bucovina, prescrie codul civil general: Cei minori sau și cei majori cari

¹⁾ În Bucovina e încă în vigoare § 120 al codului civil general.

²⁾ § 72 al codului civil general.

din orice cauză nu pot încheia pentru sine înșiși o născătoare obligămintă validă, nu pot nici a se căsători fără de consenzul părintelui lor legal. Dacă nu viețuiește părintele lor, sau nu este apt pentru reprezentare, atunci pe lângă declararea reprezentantului ordinar, se cere pentru validitatea căsătoriei lor, încă și consenzul judecătoriei ¹⁾. La minori afară de cununie, se cere pentru validitatea căsătoriei lor, pe lângă declararea episcopului lor, încă și consenzul judecătoriei ²⁾. Așadară parohul are a observa la mirele sau la mireasa minoră, adică care n'are încă 24 de ani, următoarea procedură : Dacă viețuiește părintele adevărat sau adoptiv al părții minore (minorene) să deie acesta consenzul la căsătorie bunăoară atunci, când se înfățișează tinerii la paroh. Iară dacă nu viețuiește acest părinte și partea minoră este declarată de majoră, atunci să se prezinte documentul relativ. Nefăcându-se încă această declarație să se aducă licența de căsătorie din partea judecătoriei.

Mai este prescripționat păstorilor de suflete cu strictețe, ca ei să iele seama cu deosebire la următoarele : 1. Consenzul din partea părintelui legal trebuie să se facă în prezența a doi martori, să se însemne în matricula cununărilor și să se întărească cu subscrierea proprie sau cu subscrierea unui subscriitor poștit, întărită prin subscrierea marturilor, sau dacă n'ar fi prezent părintele legal să se adeveriască acest consenz prin un document scris de părintele propriu și legalizat de martori, păstrându-se între actele parohiale. 2. La minorii cei lipsiți de părinți și la majorii cei asemeni acestora, trebuie să se asigure consenzul legal prin un document dela judecătorie, în care să fie exprimat consenzul episcopului sau al reprezentantului și cel al judecătoriei însăși, păstrându-se și acest document între actele parohiale.

Preotul să încerce mai departe, dacă *merii știu rugăciunile* și dacă au cunoștința necesară despre învățăturile creștine. Spre acest scop se supun tinerii unui examen. Obiectul acestui examen sunt rugăciunile îndălnate, și mai ales : „*Împărate ceresc*“, „*Tatăl nostru*“, „*Cred într-unul Dumnezeu*“, „*Născătoare de Dumnezeu*“, cele zece

1) § 49 al cod. civ. gen.

2) § 50 al cod. civ. gen.

porunci dumnezeiești și învățăturile fundamentale ale bisericii ortodoxe. Însă pentruca preotul să poată pretinde aceste cunoștinți, trebuie să și le împărtășiască tinerilor aceste rugăciuni, resp. învățături, la catehizație.

Preotul să încerce mai departe, dacă nu cumva îi stau căsătoriei în contra oarecari *impedimente bisericesti sau civile*, despre cari se vorbește pe larg în Dreptul bisericesc. Descoperindu-se vr'un impediment în contra căsătoriei, se naște întrebarea, este acest impediment curat bisericesc, sau bisericesc și civil, apoi, se poate dispensa de el sau nu, și cine dă dispensa? Direcția pentru impedimente bisericesti este, la noi, Episcopul. Acesta dispensează de regulă, de impedimentele înrudirii și ale cuscriei în gradele hotărâte de legile bisericești, și parohul este obligat a face în petițiunile relative arborele genealogic și a întări adevărul temeiurilor expuse.

La încheierea permisă a căsătoriei, nu aratori se cere dispensa și din partea direcției politice. Cele mai îndătinate dispense de acest fel, sunt dispensele de vestiri și de impedimentele înrudirii și ale cuscriei.

Dacă mirii au implinit toate cerințele în privința căsătoriei valide și nu se arată nici un impediment în contra căsătoriei, atunci pașește parohul la *vestirea căsătoriei*. Această vestire se face după un formular, în care trebuie să se inducă numele de botez și al familiei, locul nașterii, starea și locuința ambilor miri. Vestirea bisericească se face în acea parohie, în care locuiesc mirii, și dacă fiecare parte locuiește în altă parohie, atunci trebuie să se facă vestirea în ambele parohii. Dacă tinerii nu locuiesc prin șase săptămâni în parohie, atunci trebuie să se vestiască și în acea parohie, în cari au locuit ei timp mai îndelungat. Certificatele de vestiri se dau aceluia paroh, care oficiază cununia.

Vestirea căsătoriei intenționate se face în trei duminici sau sărbători, la serviciul dumnezeiesc, solemn. La fiecare vestire se adaugă provocarea la descoperirea oarecărei piedici ce ar sta în contra căsătoriei, zicându-se, ori de se vestește căsătoria întâia, a doua sau a treia oară, și dacă s'au dispensat mirii de vestirea a doua și a treia, că căsătoria se vestește odată pentru trei dăți, pentruca aceia, cari au

cunoștința vreunei piedici sau cari se țin de îndreptățiri a protesta în contra căsătoriei intenționate, să poată face pașii necesari încă la timp corespunzător. În fine e încă de observat, că vestirile ar trebui să se repete, dacă căsătoria nu s'ar încheia șase luni după promulgarea vestirilor.

După vestiri urmează, nearătându-se nici o piedecă în contra căsătoriei intenționate, *cununia*, respective declararea solemnă a invidrii la căsătorie. La cununie sau primirea acelei declarări, este îndreptățit parohul propriu al mirilor. Locuind mirii în diferite parohii, se poate face cununia sau declararea solemnă, atât înaintea parohului miresei cât și înaintea celui al mirelui sau și înaintea preotului locuitor, pe care îl imputernicește parohul. În România cu legea promulgată în decretul No. 493 din 21 Febr. 1928 și cu Regulamentul legii privitoare la actele stării civile publicat în Monit. Of. No. 229 din 14 Oct. 1923, s'au introdus actele stării civile. În consecință, în virtutea acestei legi viitorii soși, înainte de celebrarea religioasă, trebuie să încheie căsătoria civilă și abia după ce aduc adevărul de la primărie, preotul poate să împărtășească taina cununiei. Ofiterul stării civile, îndată după înscrierea căsătoriei, e obligat să completeze buletinul statistic și să înmâneze soșilor buletinul de căsătorie ce va servi la săvârșirea ceremoniei religioase¹⁾.

La primirea demnă a sacramentului cununiei se prezintă din partea celor tineri, ca ei să se afle în *stare grațioasă*. Pentru aceea să li se aducă aminte, ca pentru cununie să se prepare prin primirea sf. sacramente al pocăinței și al comunicăturii.

§ 269. Căsătoriile mixte.

Biserica ortodoxă nu permite căsătoria între un iudeu sau păgân și un creștin ortodox²⁾ fiind în această privință în deplin acord cu legile civile³⁾, și desaproabă căsătoria

1) Vezi Regulamentul pentru aplicarea legii civile, Mon. Of. 14. Oct. 1928 Art. 127.

2) Cf. Can. 29 al sin. din Catarg. (P. d. a. l. i. o. n. l. c. t. 328) și Cod. Theodos. Lib. XVI. tit. 8. lex. 6.

3) În Austria era § 64 al cod. civ. general care zice: „Eheverträge zwischen Christen und Personen, welche sich nicht zur christlichen Religion bekennen, können nicht gültig eingegangen werden“.

intre creștini de diferită confesiune. Sinodul din Laodicea exprima aceasta în canonul său al 10: „Nu se cuvine, ca cei ai bisericii, cu nebagare de seamă să împreuneze spre împărtășirea nunții, pe fiii lor cu erefici”¹⁾. Și canonul 72 al sinodului VI ecumenic²⁾ nu iartă bărbatului ortodox a se împreuna cu femeie erefică, nici iarăș bărbatului erefic, a se însoși cu femeia ortodoxă și poruncește ca o căsătorie ca aceasta să se deslege ca o însoțire nelegiuită. Aceasta însă o face biserica din cauză, că disparitatea în convingerea religioasă a soților adeseori este urmată de indiferentism în lucruri religioase și de pericolul că, sau soțul ortodox se seduce la apostazie, sau copiii prin creștere se instrăinează bisericii ortodoxe. Cu toate aceste este silită biserica prin imbulzeala împrejurărilor, a tolera și de aceste însoțiri însă numai sub condițiunea, ca partea neortodoxă nici într-un mod să nu se încerce a tulhura pe partea cea ortodoxă în credința ei și păstorul de suflete să stăruie ca copiii să fie crescuți în credința ortodoxă.

Drept aceea este obligat păstorul de suflete ortodox, a lucra în contra încheierii unei căsătorii mixte în mod prudent, și pe partea cea ortodoxă prin învățatură și îndemnări a o reține dela atare însoțire. Deabia atunci, când toate ostenețele preotului sunt zadarnice, nu rămâne alta, decât a se învoi la încheierea căsătoriei intenționate. Totuș să îndemne păstorul de suflete, pe partea cea ortodoxă, ca să rămână deapănarea fidelă credinței părinților ei, și în aceasta credință să-și crească și copiii, cel puțin al genului său, în cecece e sprijinit fiecare cetățean și de legile statului.

Celelalte în privința căsătoriilor mixte s'au expus parte într-acele precedente, parte se propun ex professo în Dreptul bisericesc.

§ 270. Timpul și locul cununicii.

Cununia nu se poate săvârși în timpul postului. Canonul 52 al sinodului din Laodicea ordonă: „Nu se cade în patruzecime a face nunți sau zile de naștere”. Însă praxa

¹⁾ Didalion, l. c. f. 288; vezi și *Can. 31* ale aceluiaș sinod. și *Can. 14* al sin. IV. ecum. (Didalion, l. c. f. 129).

²⁾ Didalion, l. c. f. 191.

bisericească extinde această oprire și asupra celorlalte posturi de anul bisericesc, și anume nu se poate săvârși cununia de la duminica lăsatului de carne ¹⁾ până la duminica Tomci, în postul nașterii Domnului împreună cu timpul între nașterea și arătarea Domnului; în postul sf. apostoli Petru și Paul, în postul adormirii Maicii Domnului, miercurile și vinerile de peste an ²⁾, în ziua tăierii capului sf. Ioan Botezătorul și în ziua înălțării onoratei cruci ³⁾. Aceste opriri se întemeiază pe considerațiunea bisericească, că sgomotul și bucuriile lumești, împreunate cu nunțile nu se învoiesc cu acele timpuri, cari sunt consfințite pentru rugăciune, ajunare și pocăință și în cari credincioșii cugetele lor se cuvine să le îndrepte mai ales la cele eterne și cerești. Așisderea se întemeiază această oprire pe cuvintele apostolului, care scrie: „Să nu opriți datoria unul altuia fără numai cu învoire până la un timp, ca să vă ocupați cu postul și cu rugăciunea” ⁴⁾. Și în fine se întemeiază această oprire și pe zisele sf. părinți ⁵⁾, cari cer reținere în timpurile sfințite.

Din temeiuri foarte importante se poate săvârși cu dispensarea episcopului, funcțiunea cununiei și în timpul postului, însă fără ospete și oarecare sgomot. Afară de timpurile oprite ale postului se poate săvârși cununia în toate zilele înainte de amiază, îndată după sf. liturghie și aceasta din motive de precauțiune pentruca mai ales tinerii să fie și să se aște în stare trează și în dispozițiune potrivită importanței actului.

Cununia să se săvârșească în *biserică*. Biserica este locul pentru săvârșirea sf. sacramente, căci în ea curge binecuvântarea dumnezeiască într'o măsură mai mare, și numai excepționalmente și din temeiuri importante se poate săvârși cununia și într'o casă particulară.

¹⁾ În toată săptămâna albă, iară mai ales miercuria și vineria în această săptămână, e oprită săvârșirea cununiei.

²⁾ Vezi: Subînsemnarea la can. 69 al sf. apostoli (Pidalion, l. c. f. 61).

³⁾ La noi în Bucovina e circulară episcopală din anul 1857, oprise sub grea răspundere, în timpul posturilor și promulgarea vestirilor prescise de legea civilă.

⁴⁾ I. Cor. 7, 5.

⁵⁾ Cf. Ioannes Chrysostomus, Homil. 3 et 18 de statuta ad popu-

§ 271. Ritul sf. sacrament al cununiei.

Cununiei îi premerge logodna. Aceasta mai înainte, spre evitarea diferitelor cazuri de uşurătate a minţii, se săvârşea separat de cununie, şi anume în oarecare spaţiu înainte de aceasta, acum însă, de regulă, se împreună cu cununia.

După îndestinatul început, se zice ectenia cea mare, în care biserică după rugăciunile cele de rând se roagă pentru cei ce se logodesc unul cu altul, ca Dumnezeu să le, deie fii spre moştenire neamului, dragoste deplină şi ajutor, un cuget şi credinţă tare. Deci citeşte preotul rugăciunea: *Dumnezeule cel vecinic, care cele rupte le împreunezi ş. m. d. şi rugăciunea: „Doamne Dumnezeul nostru cea ce din păgâni mai înainte fuai logodit buerică fecioară curată...”. Apoi se citeşte mai întâi melul cel de aur şi făcând chipul crucii asupra bărbatului zice de trei ori: „Logodeşte-te servul lui Dumnezeu (N) cu serva lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, şi al Fiului, şi al Sf. Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor, Amin”, şi pune nuna inelul în degetul mâinii celei drepte a mirelui. Aşezerea şi asupra miresei făcând preotul cu inelul de argint, chipul crucii, zice: „Logodeşte-te serva lui Dumnezeu (N)...” şi pune nuna inelul în degetul mâinii celei drepte a miresei.*

Inelul ce se întrebuintează la logodnă, ca un întreg în sine încheiat, fără început şi fără sfârşit, este simbolul iubirii şi al fidelităţii neschimbate ¹⁾ şi predarea reciprocă este declararea faptică, că cei logodiţi îşi vor păstra fidelitatea căsătorală până la linia vieţii şi pentru aceea poartă ei de acum înainte aceste inele spre aducerea aminte necontenită de această promisiune. Inelul de aur al mirelui indică prioritatea bărbatului la faţa de femeie, asemănându-se cu soarele, iară inelul de argint al miresei se aseamănă cu luna deoarece femeia strălucirea sa o ia dela bărbat.

În rugăciunea ce urmează după însemnarea mirilor cu inelul se aminteşte logodna patriarhală a Rebechei cu Isaac prin servitorul lui Abrahă, în Mesopotamia, apoi să roagă Dumnezeu, ca să binecuvânteze logodna de faţă în credinţă, într-un cuget, în adevăr şi în dragoste, şi în urmă se explică puterea şi însemnarea inelului, dar exemple ale Testamentului vechiu. Logodna se încheie cu ectenia cea mică: *Milueşte-ne pe noi Dumnezeule ş. c. l.*

Săvârşindu-se cununia nemijlocit după logodnă, preotul mai întâi

¹⁾ Cf. Clementia Alexandrină *Paedag. Lib. III cap. II* (Migne, *Pat. gr. T. VIII p. 621*).

facind cântare câtră cei tineri, îi întrebă pe ei, dacă se însoțesc de bună voie și fără vre o silă și urmând răspuns afirmativ se cântă psalmul 127: „*Mărire fie Dumnezeului nostru, mărire fie ș. c. l.*”, și care împăratul David reprezintă icoana unci căsătorii binecuvântate cu darurile lui Dumnezeu. Deci se începe cununia propriu zisă cu binecuvântarea împărăției Tatălui și a Fiului și a sf. D. h. și după eclesiala cea mare, citește preotul trei rugăciuni lungi și solemne, în cari sunt amintire de misterioasa creare a femeii din coasta hărbatului, și de binecuvântarea împreunării căsătoriale în rai, care binecuvântare s'a revărsat asupra lui Abrahăam, asupra celorlalți patriarhi și asupra părinților lui Christos după corp și se roagă, ca Mântuitorul însuși care s'a născut din fecioară și a binecuvântat nunta în Cana Galileii, să binecuvânteze nunta prezentă, precum a binecuvântat pe Abrahăam și pe Sara, pe Isaac și pe Rebeca, pe Iacob și pe toți patriarhii, pe Iosif și pe Asinetta, pe Moisi și pe Sephora, pe Ioachim și pe Anna, pe Zaharia și pe Elisaveta; și să vină peste dânșii acea bucurie, care a avut-o fecioara Elena, când a aflat cinstita cruce. Preotul se roagă și pentru părinții celor tineri, căci rugăciunile părinților întăresc vindecile caselei. El le cere celor tineri prunci buni, întocmire în cuget..., și roagă, ca Dumnezeu să-i înalțe ca chedrii Libanului și să le deie lor sămânță de spic, ca teată îndestularea având să speriască spre tot lucrul bun și bineplăcut și să vadă pe fiii fiilor lor, ca niște mlaștin tineri de maslin împrejurul mesei lor ș. c. l. După aceasta ia preotul cununile și, tacând cu dânsele chipul crucii întâi la mire, zice de trei ori: „*Cunună-se servul lui Dumnezeu (N) cu serva lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh, și preotul pune cununa pe capul mirelui. Asemenea face și la mireasa, citind de trei ori: „Cunună-se serva lui Dumnezeu (N) ș. c. l.*”. După aceea îi binecuvântă preotul de trei ori, zicând: *Doamne, Dumnezeul nostru, cu mărire și cinste îi incununează pe dânșii*”.

Cu privire la incununarea mirilor cu cununile, zice sf. Ioan Chrisostom: Cununile, ca semne ale învingerii se pun pe cap de aceea, pentru că ei (adică mirii), rămânând neaccesibili pentru destrănare, intră în odaia nuntala nelăvăși de aceasta¹⁾. Incununarea este așadar arătarea de ocrotire și remunerațiune pentru păstrarea curăției feciorești.

În apostol, care se citește după aceea, se expun seșilor reciproce lor obligămițe, iară în evanghelie se istorisește prezenta Domnului nostru Iisus Christos la nunta din Cana Galileii, și cu aceasta se întărește importanța sacramentului cununiei. După eclesiala cea deșita: „*Să zicem toți din tot sufletul...*”, apoi după rugăciunea: „*Doamne,*

¹⁾ I. I. Chrysostomi In epist. I ad Timoth. c. 2 Homil. 9 (181902, Pat. gr. I. LXII p. 346).

Dumnezeul nostru . . . și ectenia : „*Apară, mântuiește, miluiește . . .*” se rostesc rugăciunea domnească : „*Tatăl nostru*”. Deci se dă celor nou încununăți paharul comun și apoi înconjoară preotul cu ei tetrapodul, cântându-se troparele : „*Isaia danșuiește, lecișoara a avut în pântec s. c. l.*”, „*Sfinților mucenici s. c. l.*”, „*Mărire ție Christoase Dumnezeule s. c. l.*”. Troparul dinlăi preamărește nașterea cea plină de binecuvântare și cerească a lui Emanuel, spre a le aduce soților binecuvântare de prunci ; iară în celelalte tropare se reprezintă bucuria și încununarea martirilor și a apostolilor, pentruca cei încununăți să nu steie pe lângă bucuria pământească, ci să se înalțe mai sus la bucuria celor fericiți.

Paharul comun se dă celor nou încununăți, pentruca ei cu bucurie să ia parte la comuna soartă a vieții lor, iară încununarea ce se face cu mirele și mireasa împrejurul tetrapodului, exprimă bucuria spirituală și este simbolul nedes-părțirii legăturii nuptiale.

După terminarea înconjurării solemne, le ia preotul tinerilor cununile și-l felicitază pe mire cu cuvintele pline de simplitate patriarhală : „*Mărit să fi mire ca Abraam, și binecuvântat să fi ca Isaac, și să te înmulțești ca Iacob, umblând în pace și lucrând intru dreptate poruncile lui Dumnezeu*” ; apoi pe mireasă : „*Și tu mireasă mărită să fi ca Sara, și să te veselești ca Rebeca, și să te înmulțești ca Rahila, veselindu-te cu bărbatul tău, și păzind hotarele legii, că așa a bine voit Dumnezeu*”. Încă odată se îndreaptă preotul în rugăciune către Dumnezeu Făcătoarele a binecuvântat nunta în Căna Galileii, și apoi către preaslânta Treime, ca să-i binecuvinteze pe cei noui încununăți, să-i umple de toate bunătățile pământești și să-i încredințască deplină bunătăților celor promise. Deci li se face tinerilor predică, de nu cumva li s'a făcut aceasta la începutul cununiei, înainte de declararea învoirii la căsătorie, și se zice finalul în mod îndătinat.

Căsătoria a doua și a treia la laici, nu este absolut oprită de biserică, ci numai la clerici. Însă ea se privia în biserică cea veche ca un semn de neabstinență și sf. părinți¹⁾ îi supuneau pe aceia, cari încheiau a doua căsătorie penitentei bisericesti. Sf. Nichifor Mărturisitorul zice în al 2 canon al său : A doua nuntă nu se binecuvintează cu cunună, ci și se canonisește, a nu se împărtași cu sf. euharistie 2 ani, iară nunta a treia, 3 ani. În sinodul ținut în Constantinopol în anul 921 sub patriarhul Nicolae Misticul, se decisese deîn-

¹⁾ Vezi : Can. 4 al sf. Vasile c. Mare (Pidalion, l. c. t. 407) și Can. 7 atribuit sf. Ioan Apostol (Pidalion, l. c. t. 461).

ritiv, că a doua și a treia nuntă este încă permisă și legală, este numai în legătură cu o penitență bisericească publică, chiar până la cinci ani; iară căsătoria a patra este oprită și invalidă, și biserica dispensează de această împiedecare numai în cazuri foarte rare. Pentru aceea se și diferțește ritul nunții a doua și a treia de cel al nunții întâi, prin mai puțina solemnitate, și în cuprinsul rugăciunilor celor trei, care se citesc înaintea încununării mirilor se exprimă privirea bisericii despre aceste nunți ca legături făcute din motive de neabstinență, cerându-li-se celor ce se însoțesc iertare de păcate, deslegare de fărădelegi, întoarcerea vameșului, lacrimile păcătoasei, mărturisirea tâlharului ș. m. d.

VII.

Slântul sacrament al eleoungerii (sf. maslu).

§ 272. Observări generale.

Omul se vindecă de boale sufletești mai ales prin sf. sacrament al pocăinței; însă în biserică este și un mijloc de vindecare destinat pentru creștinii bolnavi după corp, care are scopul, de a vindeca, nu numai defecte sufletești, ci și boale corporale. Acest mijloc de vindecare este sacramentul eleoungerii (sf. maslu), în care prin ungerea corpului bolnavului cu untdelemn, se invoacă asupra lui darul lui Dumnezeu, care vindecă boalele sufletului și ale corpului ¹⁾.

Partea vizibilă a sacramentului eleoungerii, și anume materia lui este untdelemn preparat prin binecuvântare și sfințire. Alegerea acestei materii, își are baza în aptitudinea ei, de a simboliza efectele sacramentului. Căci precum untdelemnul alina durerile corporale, așa și darul sacramentului împuținează durerile sufletești. Așisderea dă untdelemnul nutreț luminei și este un mijloc ales, de a înviașă din nou puterile corpului ostenit. Iară forma acestui sacrament sunt cuvintele, cari se rostesc de preot în timpul ungerii, zicând: *„Părinte sfințe, dătorul sufletelor și al trupurilor, cel ce ai trimis pe unul născut Fiul tău, Domnul nostru Isus Christos, să vindece toată boala și din moarte să măn-*

¹⁾ Cf. Православн. догмат. Вѣстникъ Макарія. Т. IV, 1852, р. 292.

tuiască, tămăduiește și pe servul tău acesta (N) de neputința trupească și sufletească ce-l cuprinde și fă să vieze cu darul Christosului tău pentru rugăciunile etc. . . .”.

Lucrarea însăș a acestui sacrament este ungerea cea de șapte ori în chipul crucii la frunte, la nări, la fălci, la gură, la piept și la mâni, și la aceste de pe urmă pe amândouă părțile ¹⁾, zicându-se totodată cuvintele formei, neincepându-se și neterminându-se ungerea înaintea începerii și terminării cuvintelor formei, pentruca materia și forma să steie în legătură morală.

Miniștrii sacramentului cleoungerii sunt preoșii, căci apostolul Iacob zice: „Este cineva bolnav între voi să cheme pe presviterii bisericii și să se roage pentru dânsul, ungându-l pe el cu untdelemn intru numele Domnului. Și rugăciunea credinței va mântui pe cel bolnav și-l va ridica pe dânsul Domnul și de va fi făcut păcate i se vor ierta lui” ²⁾. Apostolul amintește aici numai de presviteri, nu ca și când episcopii n'ar avea dreptul, de a săvârși acest sacrament, căci ei sunt săvârșitorii $\alpha\alpha\epsilon\ \epsilon\kappa\sigma\upsilon\chi\eta\varsigma$ ai sacramentelor, ci numai, că episcopii, fiind împiedecați prin afacerile diregătoriei lor, nu pot merge la toși bolnavii. — După uzul străvechiu al bisericii ortodoxe, se cer pentru săvârșirea acestui sacrament șapte preoși, căci prin înșeptita întindere a profețului asupra mortului s'a întors acestuia din urmă viața ³⁾ și prin înșeptita înconjurare a Ierihonului s'a câștigat învingerea acestei cetăți ⁴⁾. Însă deoarece apostolul nu fixează numărul și numărul de șapte nu se cere neapărat de ființa sacramentului, apoi se administrează acest sacrament, după împrejurări, de un număr mai mare sau mai mic de preoși. Simeon Tesalonichianul scrie: „Nu trebuie a cerca mult pentru număr, deoarece numărul nu se prescrie. Însă deși nu se prescrie numărul, totuș trebuie a se pazi așezământul cel dintâi și să fie adecă șapte, precum este datina cea dintâi, iară de nevoie și mai pușini, adică trei. . . . Iară numai un preot să nu facă maslul. Că precum pentru

¹⁾ 1) Πρωτοσλαβ. - догм. Восток. Макария. Г. IV, р. 302.

²⁾ 2) Iacob 5, 14--15.

³⁾ 3) IV, Інр 4, 35.

⁴⁾ 4) Iacob Navi 6, 16.

arhieriei scrie, să nu se hirotoniască de unul, așa și pentru maslu să nu se facă de un preot. Căci zice: Să cheme preoții bisericii, iară nu un preot...¹⁾). Alții însă din cauza lipsei numărului preoților și la caz de necesitate admit și un preot²⁾, ceea ce de regulă însă nu se practică. În Bucovina este uzul, că nu se săvârșește maslul de mai puțini preoți decât doi.

Subiectul sacramentului *eleoungerii* este un creștin ortodox bolnav. Însă nu se recere așa o slăbiciune a puterilor, ca bolnavul să n'aibă nici o speranță de însănătoșare. Căci într'un caz ca acesta el nici n'ar putea chema de bună voie pe preoți, nici n'ar putea primi sacramentul cu cuviincioasă dispozițiune a spiritului³⁾.

Pentruca subiectul acestui sacrament să se împărtășiască de fructele lui trebuie să-și mărturisiască păcatele sale la preot⁴⁾.

Locul săvârșirii acestui sacrament este biserica, iară dacă bolnavul nu poate merge la biserică, este acest loc în casa, în care locuiește bolnavul.

Acest sacrament se poate primi și mai adeseori în viață, precum și medicii se folosesc de medicină de atâtea ori de câte ori se imbolnăvește cineva⁵⁾.

În urmă e de amintit, că în multe locuri ale bisericii ortodox-orientale se împărtășește sacramentul *eleoungerii* și celor sănătoși, și anume în Joia ori Sâmbăta mare, la care ocaziune preoșii, cari săvârșesc sacramentul, se ung cu untdelemn pe ei înșiși și apoi ung pe toți cei prezenți. Despre

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De s. Euchelaco, c. 283 (Migne, Patr. gr., T. CLV, pag. 517).

²⁾ Вениаминъ Новая Скрижаль, 1870, p. 450; Ορθολογία Μητροπόλεως τοῦ Κριτσουπόλεως la E. I. Kimmel Monum. fid. eccl. orient. II, p. 153; Православн. Богословіе Макарія, T. IV, p. 301; Д. С. Молодоловичъ, Литургика, pag. 260.

³⁾ Caeterum hoc Euchelacum non vocatur extrema unctio: neque enim extrema accepi expectamus et tunc ad hanc accedimus; verum bene adhuc de valetudine ipsius sperantes, omnino isto mysterio sive mystica ceremonia, precantes Deum, ut sanare eum velit atque a morbo quam citissime liberare. Μητροπόλεως τοῦ Κριτσουπόλεως Ορθολογία la E. I. Kimmel, l. c. p. 155.

⁴⁾ Cf. Martir. ortod. ... Cart. vit. Part. I, Răsp. la Intreb. 118.

⁵⁾ Cf. Ορθολογία Μητροπόλεως τοῦ Κριτσουπόλεως la E. I. Kimmel, l. c. p. 156.

datina aceasta, care s'a importat din orient, nu există însă nici o orânduire în tipicurile bisericesti ¹⁾).

§ 273. Ritul sf. cleoungeri.

La cleoungere se face începutul îndătinat, după care se citește psalmul 142: „Doamne auzi rugăciunea mea ș. c. l.”, ectenia cea mică, troparele: „miluiește-ne pe noi, Doamne, miluiește-ne pe noi ș. c. l.”, psalmul 50 și canonul. Acest canon solemn s'a compus de marele Arsenie în pustie în secolul IX și lămurește puterea sacramentului. După terminarea canonului să imploră Dumnezeu în ectenie, ca să binecuvânteze untuldelemn de față cu puterea, lucrarea și venirea Duhului sfânt, și după ectenie citesc toți șapte preoți, pe rând, rugăciunea untuluidelemn peste vasul cu untuldelemn, rugându-se, ca untuldelemn de față să fie celor ce se vor unge dintr'insul spre tămăduire, spre schimbarea a toată patima și spurcăciunea corpului și a sufletului și a toată răutatea ș. c. l. Deci se fac rugăciuni către Iesus Christos, care este grabnic spre ajutor, către sfinții lui Dumnezeu, și anume către sf. apostol și fratele Domnului, Iacob, către sf. Nicolae, sf. Dimitrie, sf. Panteleimon, către sfinții cei fără de arginți și către prea sf. Năcătoare de Dumnezeu. Acuma urmează citirea a șapte pericope din cărțile apostolice și din evanghelie și a șapte rugăciuni, toate aceste citiri foarte solemne și edificatoare. Așa exclamă în prima citire apostolică sf. apostol Iacob: „Fraților! luați pildă de suferință grea și de răbdare îndelungată pe prorocii, cari au grăit nouă în numele Domnului. Iată sericim pe cei ce au răbdat. De răbdarea lui Iob ași auzit și stăruitul Domnului ași văzut, căci mult milostiv este Domnul și îndurat” ²⁾, expunându-se și însăși porunca apostolului pentru cleoungere ³⁾. Iară evanghelia expune parabola despre Samarineanul, care a vîndecat ranele aproapelui celui căzut în fâlhari cu untuldelemn și vin ⁴⁾. După evanghelie și ectenia cea mică, citește primul preot rugăciunea: „Cela ce ești fără de început ș. c. l.”, în care, amintindu-se binefacerile lui Dumnezeu către neamul omenesc, se cere dela Dumnezeu, ca să trimită pe Duhul său cel sfânt și să sfințească untuldelemn de față, ca să devină untdelemn de hucurie, de stîntenie, îmbrăcăminte împărătească, pavăză puterii, gonitor de toată lucrarea diavolească, pecele nestricată, hucurie inimii, veselie vecinică ș. c. l. După această rugăciune, cântînd cântăreșii troparul: „Doamne arma

¹⁾ Cf. П. Родіоновъ Христіанскій Литургичскій, 'Ев' Адріана 1869, р. 404; Новая Скрижаль, Part. IV, с. XIV, § 3; А. Ф. Хойнацкий. Практическое Руководство для священ.-служителей при совершении св. таинства. Москва, 1882, Part. II, р. 45.

²⁾ Iacob 5, 10—11.

³⁾ Iacob 5, 14.

⁴⁾ Luca 10, 25—37.

asupra diavolului crucea ta ai dat nouă ș. c. 1." unge preotul pe bolnav cu sf. untdelemn la părțile corpului mai înainte induse, zicând cuvintele (forma sacramentului): „Părinte sfinte, doftorul sufletelor și al trupurilor ș. c. 1." În asemenea mod se citește încă șase pericope din cărțile apostolice și din evanghelie, se zice ectenia cea mică și se fac șase rugăciuni și tot de atâtea ori se unge bolnavul cu untdelemn, zicându-se la fiecare ungere forma sacramentului.

În a doua pericopă apostolică (Rom. 15, 1—7) admoniază învătătorul limbilor, Paul, pe cei tari, ca să poarte slăbiciunile celor slabi, și să nu placă lor inșiși, ci fiecare din ei să facă spre plăcere vecinului în bine spre zidire, căci și Christos nu lui-și singur a făcut spre plăcere... Că prin răbdare și mângăierea scripturilor nădejde și aibă...¹⁾ În a treia pericopă apostolică ne aduce apostolul aminte, că noi suntem corpul lui Christos și mădulări în parte, enumără toate treptele și darurile bisericeii și preainaltă iubirea²⁾. — În pericopa apostolică a patra numește apostolul pe creștini biserica Dumnezeului celui viu și-i provoacă a se curăți de toată spurcăciunea corpului și a sufletului, făcând sfintenție intru frica lui Dumnezeu³⁾. — În a cincea pericopă apostolică se infățișează apostolul ca exemplu, cum l-a scăpat Dumnezeu din necazurile lui, cari erau așa de mari și periculoase, încât n'avea nici speranță de viață, și indeamnă la încredere intru Domnul⁴⁾. — În a șasea pericopă apostolică enumără apostolul rodu-rile Duhului și admoniază pe cei spirituali, de a îndrepta pe fratele ce greșește, cu duhul blândețelor⁵⁾. Și în urmă, în a șaptea pericopă apostolică (I. Tesal. 5, 14—23) îi roagă apostolul pe creștini, a-i înțelepți pe cei fără de rânduială, a-i mângăia pe cei slabi de inimă ș. m. d. și incheie cu cuvintele: „Iară însuș Dumnezeuul păcii să vă sînțiască pe voi intru toate deplin; și întreg duhul vostru și sufletul și corpul să se păziască fără de prihană la venirea Domnului nostru Isus Christos⁶⁾).

În cele șase ulterioare lecțiuni din evanghelie, ni se infățișează: istoria despre mai marele vameșilor Zacheu, care se căi, intrând Isus în casa lui⁷⁾; triniterea celor doisprezece învățăcei, de a vesti în Iudea, dându-le putere peste duhurile cele necurate, ca să le scoată pe ele și să vindece toată neputința și toată boala⁸⁾; vindecarea soacrei lui Petru și a multor alși bolnavi⁹⁾; asemănarea despre cele cinci lecțiuni înțelepte și nebune, cari n'aveau untdelemn la întâmpinarea

¹⁾ Rom. 15, 1—4.

²⁾ I. Cor. 12, 27—13, 8.

³⁾ II. Cor. 6, 16—7, 1.

⁴⁾ II. Cor. 1, 8—12.

⁵⁾ Gal. 5, 22—6, 2.

⁶⁾ I. Tes. 5, 23.

⁷⁾ Luca 19, 1—10.

⁸⁾ Mat. 10, 1—2 și 5—9.

⁹⁾ Mat. 8, 14—23.

mirelui¹⁾; credința cea mare a femeii cananencei care nu înceta a ruga pe Domnul, ca să însănătoșeze pe fiica sa²⁾; și în urmă chemarea lui Matei vameșul la apostolie³⁾.

Iară cuprinsul celor șase rugăciuni este cererea pentru iertarea păcatelor și vindecarea boalei.

După ce preotul cel ultim a făcut ungerea, deschide preotul cel dintâi evanghelia, o pune cu scrisoarea pe capul bolnavului și sinându-se toți ceilalți preoți, preotul cel dintâi zice rugăciunea: „*Împărate sfinte, îndurate și mult milostive, Doamne Isuse Christoase, Fiule și cuvinte al lui Dumnezeu celui viu... nu pun mâna mea pe capul celui ce a venit la tine întru păcate și cere dela tine prin noi iertare păcatelor, ci mâna ta cea tare și puternică, care este întru această sfântă evanghelie... însuși și pe servul tău acesta, căruia îi pare rău de păcatele sale primește-l cu iubirea ta de oameni, iertându-i lui toate păcatele ș. c. l.*”. Deci luând evanghelia de pe capul bolnavului o dă de o sărută apoi cântându-se o stihiră la sfinții cei fără de arginși, cari, pentru ostenelele lor, nu luau nici o plată, și la Născătoarea de Dumnezeu, care este ajutorul tuturor, bucuria și acoperământul, și zicându-se ectenia cea mică, se face încheierea rânduielii sacramentului cu finalul. După final închinându-se bolnavul și cerând binecuvântare și iertare dela sfinții servitori se predă deplin în voia lui Dumnezeu.

SECȚIUNEA II.

Despre sf. euhologii sau sacramentalii.

§ 274. Trecere.

Sacramentele îi comunică omului grația mântuirii în momentele principale ale vieții sale, însă cu ele încă nu se încheie cercul mijloacelor de mântuire ale bisericii. Afară de momentele indicate, mai sunt în viața omului încă multe alte momente, în cari are el trebuință de grația și ajutorul dumnezeiesc și precum Isus Christos, umblând pe pământ făcea bine, așa are și biserica chemare, de a face bine și a-i comunica omului binecuvântarea creatorului.

Această activitate de binecuvântare a bisericii pentru toate referințele și necesitățile credincioșilor se întemeiază pe cuvintele sf. scripturi, unde se zice, că chemând Isus Christos pe cei doisprezece învățăcei, li-a dat putere peste duhurile

¹⁾ Mat. 25, 1—13.

²⁾ Mat. 15, 21—28.

³⁾ Mat. 9, 9—13.

cele necurate, ca să le scoată și să vindece toată boala și toată neputința¹⁾. Deci intrând biserica în urmele apostolilor a păstrat această ereditate și neconținut a exercitat puterea primită de binecuvântare și sfințire, și anume prin euhologii sau sacramentalii.

§ 275. Conceptul, euhologiilor.

Grația, ce ni se derivă din sacrificiul de pe lemnul crucii, ni se împărtășește și prin sacramentalii sau euhologii (*εὐχολογία*, sacramentalia, *молитвословія*). Acestea sunt acele mijloace și sf. acte ale bisericii, în cari și prin cari exercitează ea puterea de binecuvântare și sfințire predată ei de urzitorul său²⁾.

Ele sunt de așisdere acte ale cultului divin pe cari le-a instituit biserica cu puterea dată dela Christos, spre a mijloci omului și pentru om chiar și naturii neînsuflețite, binecuvântarea și grația dumnezeiască.

În sens mai larg toate riturile cultului divin sunt euhologii sau sacramentalii, deci și sf. sacramente. Noi însă abstragem în sens mai îngust sf. liturghie și sf. sacramente și privim ca sacramentalii numai acele acțiuni, de săvârșirea cărora — în sine considerate — este legată conferirea grației divine după instituțiunea bisericii.

Euhologiile stau în legătură strânsă cu sacramentele, de aceea și numirea de sacramentalii. Ele premerg sau însoțesc sfintele taine. Premergând, prepară și dispun pe credincioși spre demna primire a sacramentelor. Așa sfințirea bisericii, a altarului, a vaselor sfinte, produc o anumită habilitare pentru demna celebrare a sf. liturghii și a sf. sacramente. Sacramentaliile însoțind sfintele sacramente deșteaptă simțăminte evlavioase și așa influențează asupra dispozițiunii lor sufletești și fac, ca ei să primiască cu mai mare demnitate și cu mai mult efect, sacramentele.

¹⁾ Mat. 10. 1.

²⁾ Cf. Arhim. Melhisedec, *Manual de Liturgică*, 1893, p. 153; Востокъ отъ томъ. Анул III. (1876—1877), p. 585; Д. Смолодовичъ, *Литургия*, Edit. 2, 1861, p. 271.

§ 276. Scopul și efectele sacramentaliilor.

Euhologiile au acelaș scop, pe care-l are și cultul întreg, adică preamărirea lui Dumnezeu și sfințirea omului. Îndecă sebi însă au euhologiile de scop curățirea și sfințirea naturei. Căci prin păcatul lui Adam aceasta este așisderea supusă blestâmului și expusă influențelor dușmanului celui viclean, fiindu-i omului mai vârtos contrară, decât sporitoare la ajungerea mântuirii. Deci și natura trebuie să se libereze de blestâm, spre a-i servi omului ca mijloc de mântuire și la preamărirea lui Dumnezeu, și această liberare se realizează prin euhologiile bisericesti.

Dar sacramentaliile se pot reduce la două clase. *Primul fel* de molitve are de scop de a elibera de sub domnia și influența diavolului. E un fel de exorcism. *Al doilea fel* de rugăciuni are scopul de a ne mijloci daturile și ajutorul dumnezeesc pentru binele nostru spiritual și temporal, respective a face anuminte persoane și lucruri apte și a le destina pentru serviciul și cultul dumnezeesc.

a) *Exorcismul*. În urma păcatului strămoșesc, omul și din cauza lui, însăși natura neinsuflețită a ajuns sub domnia și influența diavolului, care pururea cearcă să ne strice. El cearcă să ne strice cu privire la suflet (pasiuni, ispite) și la trup (boale). Fiind diavolul numai creatură mărginită, influența lui asupra omului și naturei nu e absolută, ci condiționată de admisiunea lui Dumnezeu. Deci omul roagă pe Dumnezeu în euhologie ca să nu admită voia diavolească. Prin rugăciune de exorcism se invoacă ajutorul lui Dumnezeu pentru omul îndrăcit sau pentru lucrul spurcat. Exorcismul e provocarea demonului din partea bisericei, făcută în numele lui Dumnezeu și în special în numele lui Isus Christos, să se depărteze dela om și dela lucrurile lui, și să nu-i strice.

Prin exorcim biserică α) sustrage lucrurile de sub domnia diavolului și le scutește de influența lui. β) Frânge puterea demonului asupra persoanei sau lucrurilor. γ) Omul și lucrul se desleagă de legătura cu care l-a legat diavolul cu voia sau fără voia Domnului.

b) *Binecuvântarea*. Clasa a doua de molitve o formează binecuvântarea. Cuvântul binecuvântare în genere înseamnă po-

fina unui bine. Binecuvântarea se deosebește de exorcism prin aceea, că ea nu are forma imperativă, ci numai rugăcare sau precativă. Instituirea n'are ca scop principal înfrângerea influenței diavolului, ci mijlocirea grației și puterii supranaturale. Prin binecuvântări exprimăm o rugă, ne elivăm pe de o parte de păcate mai ușoare, de daune temporale, se delătură dela creațiuni raționale și neraționale, exupțiunea, ce se derivă din păcate, pe de altă parte se împărtășește unor persoane pozitive putere sau autorizațiune specială spre anumite acte de devoțiune, ori anumite obiecte le fac aducătoare de grație, pentru cei ce se scrvesc de ele, ori chiar le imprimă un caracter sacru permanent. Așa ele nu împărtășesc numai grație actuală, ci și habituală spre un scop anumit, unele împreună chiar caracter indelibil, cum e ungerea cu oleu a catehumenilor, binecuvântarea monahilor.

Cele mai însemnate binecuvântări sunt :

a) *Referit. la persoane* : 1. Binecuvântarea la sf. liturghie și in decursul serviciului divin, ce o împărtășește preotul celebrant resp. episcopul. Ultimul o face ori la ce ocaziune in diecesa sa. Binecuvântarea se face cu mâna, cu crucea, cu sfințele, etc. 2. Binecuvântarea femeilor la 40 de zile după naștere. 3. Binecuvântarea mortului.

b) *Referit. la lucruri* : 1. A țarinelor. 2. A grâului sau a colivei. 3. A pânei, strugurilor, etc.

§ 277. Diferența între euhologiile bisericesti și sf. sacramento.

Intră sf. sacramento și euhologiile bisericesti este mare analogie. Ambele își au izvorul in sacrificiul cel mare al lui Isus Christos, de unde izvoresște toată mântuirea și tot darul; ambele au una și aceeașă țință finală, adică reducerea omului și a întregii creațiuni la Dumnezeu; la ambele depinde lucrarea grației dela oricari semne vizibile. Cu toate acestea euhologiile bisericesti se diferesc ființial de sf. sacramento. Căci 1. sfințele sacramento sunt așezate de Isus Christos însuși și sunt necesare; euhologiile bisericesti însă sunt așezate de biserică și se declară de biserică salutare și folositoare. 2. Se diferă sf. sacramento de euhologiile bi-

sericești prin efectele lor. Sf. sacrameinte împărtășesc grație justificatoare : euhologiile bisericesti numai adaugă la justificare prin împărtășire de grație actuală. 3. Sf. sacrameinte lucrează prin sine însăși, independent de persoană ; iară euhologiile bisericesti lucrează prin mijlocirea rugăciunii bisericesti și dispozițiunea primitorului și așadară este lucrarea lor condiționată parte de conlucrarea omului, parte de aceea, că ele în adevăr îi sunt omului de folos.

§ 278. Originea sacramentaliilor.

Sacramentaliile au fost prefigurate în T. V. Aron, din mandatul Domnului, a binecuvântat pe fii lui Israil (4 Moisi 6, 23) și sacrificiile lor (3 Moisi 22), a așezat leviți. În legea veche deja, era prescrisă rugăciunea asupra mamelor la 40 zile, după nașterea pruncului. Apoi Domnul nostru Isus Christos însuși a săvârșit acte, cari aparțin sacramentaliilor, așa h. e. a binecuvântat pe prunci, pe apostoli, a vindecat bolnavi prin impunerea mânilor, a binecuvântat pâinea, vinul și peștii.

Mântuitorul nostru a dat apoi puterea și porunca și apostolilor, ca să binecuvinteze (Luca 10, 55. Matei 10, 12) și chiar să vindece, prin impunerea mânelor, pe bolnavi. (Marcu 16, 13).

Dând Christos bisericei puterea stântă de a împărtăși grația divină și afară de sf. sacrameinte, și anume prin sacramentalii, nu a determinat numărul acestora, ci a lăsat în sama bisericei să introducă atâtea sacramentalii, câte se recer de referinți.

Materia sacramentaliilor e obiectul destinat din partea bisericei spre a se binecuvânta sau sfinți, s. ex. apa, oleul, etc.

Forma sacramentaliilor e de regulă rugăciunea care însoțește aplicarea materiei.

Locul e diferit conform sacramentaliilor : Unele în biserică, altele acasă și altele în câmp.

Timpul la unele e legat de sărbători, ca : Boboteaza, Florile, la altele nu.

§ 279. Ministrul și subiectul euhologiilor bisericești.

Ministrul euhologiilor bisericești este episcopul și presbiterul. Unele euhologii sunt rezervate numai episcopului, precum sfințirea bisericii, a sf. mese, a antiminselor. Așisderea îi compete săvârșirea unor euhologii numai parohului propriu, precum rânduiala în ziua dintăi, când naște femeea pruncul, rugăciunea ce se citește după 40 de zile, femeii ce a născut, rugăciunea când pierde femeea pruncul, rânduiala la înmormântare și parastas. Celelalte euhologii se pot săvârși de orice preot. Totuși nu se pot săvârși euhologiile într'o biserică sau într'un paraclis sau într'o parohie străină fără de știrea și învoirea conducătorului bisericii, respective a parohului propriu.

Subiectul sau primitorul binecuvântărilor și sfințirilor bisericești este numai omul, căci binecuvântările oricărui lucru se fac numai spre folosul omului. Iară omul, care voiește a primi binecuvântările bisericii, trebuie să stea cu ea în legătură, căci numai unul ca acesta poate lua parte la darurile și binefacerile bisericii. Pentru aceea neortodocșii nu pot primi euhologiile bisericii ortodoxe, doară cari voiesc să intre în sânul bisericii ortodoxe și cari cred în puterea binecuvântărilor acestei biserici.

Însă preotul să săvârșească euhologiile cu inimă curată, cu credință vie, cu pietate și încredere tare. El să observe ritul preseris și să pronunțe cuvintele cu demnitate și accentuare. Toate să le facă cu circumspecțiune și luare aminte, ca să nu se producă scandală la cei prezenți sau la auzitori, ci sentimente religioase și pioase.

Dară și primitorul să primiască euhologiile cu dispozițiune adevărată și spre acest scop se cere dela dânsul credință tare și vie în Isus Christos și biserică, predare în voia lui Dumnezeu, și stare grațială. Cine se ține cu plăcere de păcat, acela în zădar va lua scâpare la binecuvântările bisericii.

Biserica cu binecuvântările sale cuprinde toate acele lucruri, cari se țin de serbarea serviciului dumnezeiesc, precum și acelea, cari îi sunt omului de trebuință spre susținere sau îi periclitează aceasta. Așisderea se extind binecuvântările bisericii și asupra acelor persoane, cari se con-

sfințesc serviciului ei și asupra însăși vieții omului în tazele ei cele mai importante și în întâmplările ei felurite.

În cele următoare se vor expune euhologiile cele mai însemnate ale bisericii, din punctul de vedere liturgic și pastoral și anume mai întâi euhologiile relative la lucruri, apoi cele la persoane și în fine cele la viața omului și întâmplările ei felurite.

ARTICOLUL I.

Euhologiile relative la lucruri.

§ 280. Sfințirea apei.

Sfințirea apei este de două feluri, adică *mică și mare*. Sfințirea apei își trage originea din timpurile prime ale bisericii creștine. În Constituțiunile apostolice se atribue instituirea sfințirii apei sf. apostol. Matei, unde scrie: Despre apă și untdelemn poruncesc eu, Matei, ca să binecuvinteze, adică să sfințească apa și untdelemn episcopul, iară dacă lipsește episcopul, atunci să o binecuvinteze presviterul împreună cu diaconul ¹⁾, și în aceste Constituțiuni se află și o rânduială deosebită pentru sfințirea apei ²⁾. Despre sfințirea apei vorbesc și Teodoret ³⁾, Ieronim ⁴⁾, Epifanie ⁵⁾ și mulți alții.

Efectele sfințirii apei sunt, după Constituțiunile apostolice, următoarele: Prin stropirea apei sfințite se câștigă întărirea sănătății, vindecarea boalelor, depărtarea spiritelor și a afecțiunilor rele ⁶⁾. — Apa pătrunde și invioșează toată creațiunea și pentru aceea este ea simbolul sângelui lui Christos, care are să pătrundă toate în mod împăcător, curățitor, sfințitor și invioșitor. Precum la piciorul arborelui de viață în mij-

¹⁾ Const. ap. Lib. VIII. c. 29 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1126).

²⁾ Const. ap. Lib. VIII. c. 29 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1126).

³⁾ Theodoret: *Ecclésiasticae Historiae* Lib. V. cap. 21 (Migne, Patr. gr. T. LXXXII. p. 1244).

⁴⁾ Hieronymi *Vita s. Hilanoni Eremite* (Migne, Patr. lat. T. XXIII. p. 45).

⁵⁾ Epiphani: *Adversus Haereticos* Lib. I. Tom. II. Haereticus 30 (Migne, Patr. gr. T. XLI. p. 421).

⁶⁾ Const. ap. I. VIII. c. 29.

Izvorul raiului se revarsă izvorul, ce se împărți în patru râuri după cele patru regiuni ale lumii, spre a uda pământul; așa se revarsă de pe cruce un izvor mai înalt, ale cărui ape curg prin creațiune în diferite râuri, aducându-i acesteia în-vieșare și rod. Pentru aceea sfințirea apei e în biserică o funcțiune foarte adeseori uzitată, și pentru aceea apa sfințită se aplică de biserică la așa de multe cuhologii bisericești.

Iară însăș sfințirea cea mică a apei (ὁ μικρὸς Ἀγιασμός τοῦ ὕδατος) se face în următorul mod: După îndălnatul început, se cântă psalmul 142: „Doamne auzi rugăciunea mea...” apoi cântă troparele: „Cătră Născătoarea de Dumnezeu acum cu osârdie să alergăm noi păcătoșii și smeriții”, și „Nu vom tăcea Născătoare de Dumnezeu pururea a spune puterile tale noi nevrednicii...”, deci psalmul 50, apoi troparul: „Ceea ce ai primit bucurie prin inger—după șirul alfabetului grecesc, o preainaltă pe Născătoarea de Dumnezeu și pururea fecioara Maria.

În privința preainălțării Maicii Domnului la sfințirea apei sunt de observat următoarele: La păgâni există, după Valsamon, următoarea credință deșartă: În 23 luni, cătră seară, se adunau bărbații și femeile la malurile apelor și în oarecari case, intricând pe o virgină întâi născută ca pe o mireasă, mâncau, jucau, umblau împreună și cântau imne solemne. Deci turnând apă din mare într'un vas, fiecare punea în acesta un oarecare lucru. Atunci căpăta acea virgină facultatea, a vesti cele viitoare și toți o întrebau despre soarta lor. Virgina scotea din vas cele aruncate în el și le împătea întrebătorilor. Primind aceștia lucrurile din mâinile virginei, și cu mai multă înăstentă o întrebau despre soarta lor cea viitoare. A doua zi tot cu aceleași dansuri și cântări și cu aceeași virgină, mergeau la aceleași maluri și scotând apa fără de a ține vre'un cuvânt, stropiau cu ea casele lor. După aceea, toată noaptea făceau suguri de foc, sănau peste ele și întrebau totodată despre soarta lor cea viitoare. Cătră cătră acele ruguri și îndărăt precum și însăși casele le infrumusețau în mod feloni, probabil, ca spre arătarea onoarei și spre primirea aceluși duh, care li preocupă cu puterea sa¹⁾.

Spre stăpîrea acestei credinși deșerte, creștinii onorând dintre toți sfinții mai mult pe Maria Domnului și pururea fecioară, ca mireasa Duhului sfânt, începură să aduce ei rugăciunile lor la sfințirea apei, care la începutul fiecărei luni se face la lănașul sau în casă, pentrucă cu ajutorul acestei ape să câștigăm ajutorul și apărarea Doamnei cerești, spor bun într'u întreprinderile și faptele noastre, norocire în viața noastră cea temporală și ferice în viața cea viitoare. Pentru aceea constau toate troparele acestei rânduieli din ceteri cătră preastânta Născătoare de Dumnezeu, pentru aceea se exprimă în acele tropare calduroasa încredere și credința creștinilor în ajutorul ei, pentru aceea i se aduc ei ceteri din toată inima, ca să ne ferască de tot răul, și în ea se pune toată speranța noastră. Dacă apa sfințită cu astfel de binecuvântare ne stropiește pe noi, casele și câmpurile noastre și toate acelea ce avem,

¹⁾ Cf. Theodor Balsamon In Can. 65 Conc. in Trullo la I. P. Migne, Patr. gr. T. CXXXVII. p. 741.

abunci ea în apă poate să alunge dela noi toate lucrările cele rele și poate să ne câștige ajutorul de sus și tututor locurilor și lucrurilor, cari se stropesc cu ea ¹⁾.

Apostolul care se citește ²⁾ expune că cea ce sfințește și ceea ce se sfințește dintru unul sunt toți și pentru aceea îi numește pe ei frați... că și Christos intru tot s'a asemănat frașilor, ca să fie îndurat și credincios arhieru în cele ce sunt către Dumnezeu, ca să curățiască păcatele poporului, că în ceea ce a pălinit, însuș fiind ispitit, poate și celora, ce se ispitesc, să le ajute. Iară în evanghelia dela Ioan ³⁾ se amintește scaldătoarea oilor din Ierusalim și însănătoșarea minunată a bolnavilor prin mișcarea apei de ingerul Domnului. În ectenia cea mare, care urmează după aceasta se face cerere, pentru ca să se sfințiască apa cu puterea, și cu lucrarea, și cu venirea sf. Duh, dela Dumnezeu Tatăl, ca trimitând darul prea sfântului Duh, să sfințiască apa, și prin împărtășirea și stropirea ei să ne trimeată nouă binecuvântarea sa, care spală intinarea patimelor, să cerceteze neputința noastră și să tămăduiască boalele noastre cele sufletești și trupesti cu mila sa. În aceeaș rugăciune se cere dela Dumnezeu, ca să ne aducem aminte de cei ce ne urăsc și de cei ce ne iubesc pe noi, de frații noștri, cari servesc și stau înainte și de cei ce pentru cuvioase pricini nu s'au întâmplat la facerea rugăciunii, de părinții și frații noștri, cari sunt în robie și în scârbe, îndurându-se de dânzii după mare mla sa și mântuindu-i de toată nevoia. După o rugăciune scurtă rostită în taină și după ectonia luând preotul sf. cruce, afundându-se în chipul crucii de trei ori în apă și scoțându-se, cântă troparul: „Mântuiește Doamne poporul tău și binecuvintează moștenirea ta...” și apoi troparul: „Darurilor tale fă-ne pe noi vrednici Născătoare de Dumnezeu fecioară ș. c. l.”. Deci sărulă preotul crucea, așiderea și cei prezenți, și stropind pe toți cu apa sfințită se cântă stihirile: „Izvorul tămăduirilor având sfinșilor cei fără de arguși ș. c. l.” și: „Caută spre rugăciunea servilor tăi ș. c. l.”. Sfinșirea apei se termină așa, ca și litia, adică se citește ectenia îndouă: „Miluiește-ne pe noi Dumnezeule după mare mila ta ș. m. d.”, cântându-se la a treia cerere: „Doamne miluiește” de 40 de ori și în urmă se citește rugăciunea: „Stăpâne mult milostive”, aceeaș, care se citește la capătul litiei, incheindu-se toate cu finalul.

Sfinșirea cea mică a apei se săvârșește: 1. În ziua înjunătăfirii cincizecimii pentru aceea, căci Isus Christos în acel timp îi propuse poporului, aproape de Sichem, învățura despre apa cea vie, care curge în viața de veci ⁴⁾. 2. În ziua dintâi a lui August, în amintirea liberării Grecilor de

¹⁾ Cf. Восточная Новая Сериаль, р. 401.

²⁾ Ep. c. Eberti 2. 11—18.

³⁾ Ioan 5. 1—4.

⁴⁾ Ioan 4. 14.

Siraceni în secolul al XII, pe timpul împăratului Manuel Comnenos, cu ajutorul crucii Domnului¹⁾. Această sărbătoare se și numește scoaterea cinstitelor lemne ale cinstitei și de viață făcătoare cruci²⁾. În zile de sărbători mari și la fiecare zi dintâi a lunii. După necesitatea fiecăruia se poate face sfințirea cea mică a apei în tot timpul în case, țărâne, în grădini și în orice alt loc cuviincios. Datina de a se face sfințirea apei în ziua întâi a lunii își are originea în următoarea datină a Iudeilor despre care scrie Valsamon³⁾: La Iudei era datina, de a începe fiecare lună cu rugăciune, pentruca toată luna să o petreacă cu norocire. Mai târziu, urmând ei unei datine păgâne, făceau la lună nouă focuri înaintea prăvăliilor și caselor lor, și peste aceste focuri săriau unii cu scopul, de a cunoaște întâmplările cele norocite, cari aveau să vină asupra lor. Acestei datine, urmau și creștinii pe timpul sinodului VI ecumenic. Pentru aceea părinții sinodului acestuia opriră această datină superstițioasă, prin canonul 65, care sună: „Focuri dela luni nouă, ce se aprind de către unii înaintea prăvăliilor și a caselor lor, peste care săriau unii după oarecare veche datină, de acum poruncim a nu se mai face“.

În urmarea acestei orânduiri încetară între creștini serbările lunilor nouă, cum se serbau ele la Iudei, iară în locul lor începură a se face prin biserici și în casele creștinilor rugăciuni și sfințirea apei, cu cari se stropiau creștinii.

Sfințirea cea mare a apei (ὁ μύζα Ἀγιασμὸς τοῦ ὕδατος) la arătarea Domnului, se face în următorul mod: După terminarea liturghiei, în ziua ajunului arătării Domnului, ies toți în mijlocul bisericii, iar în ziua arătării însăși, la râu sau la un izvor de apă cântând trapartzle: „Glasul Domnului peste ape strigă graud ș. c. l.“. Apoi se citește trei parimii din cartea prorocului Isaia 35, 1—10; 55, 1—13 și 12, 3—6, în cari se arată fructele binefăcătoare ale vremii lui Christos pe pământ, se preamărește deșertul Iordanului și se provoacă credincioșii, de a scoate apă cu veselie. În apostol⁴⁾ se face

¹⁾ Cf. Д. Солодовничъ, I, с. р. 283.

²⁾ Cf. N. Nilles, Kalendarium manuale utriusque eccles. orient. et occident. Tom. I, p. 229.

³⁾ Theodosi Balsamon In Can. 65 Conc. in Trullo la Migne, Patr.

ap. T. CXXXVII, p. 710.

⁴⁾ I. Cor. 10, 1—4.

aducere aminte de Israeliteni, cari au trecut prin mare, au mâncat în desert mana și au băut apă, care a izvorit din piatră, iară în evanghelia dela Marcu ¹⁾ se expune istoria botezului lui Christos Mântuitorul. În ectenia cea mare ce urmează după aceasta se cere, ca să se sfințească apa prezentă cu puterea și cu lucrarea și cu venirea sf. Duh, ca să se dăruiască ei darul mântuirii și binecuvântarea lor; danului, ca să se sdrobească satana sub picioarele noastre, ca să ne luminăm noi cu luminarea cunoștinței și a bunei credinți prin venirea Duhului sfânt ș. a.; iară în rugăciunea solemnă, care se citește cu glas se preamărește cele trei persoane dumnezeiești, se mărturisește mărirea lui Dumnezeu Tatăl, se roagă, ca însuș el, iubitul de oameni, să vină acuma prin venirea sfântului său Duh și să sfințească apa prezentă. La cuvintele ultime, cari se pronunță de trei ori, binecuvântă preotul apa cu mâna, afundându-o în chipul crucii; iară la cuvintele: „*Insuși și acum, Stăpâne, sfințește apa aceasta cu Duhul tău cel sfânt*” o binecuvântă apa în cruce. După aceasta, luând preotul crucea, o afundă drept în apă de trei ori, făcând chipul crucii și cântând: „*În Iordan botezându-te Doamne ș. c. I.*”. Deci se stropește din sf. apă altarul, toată biserică și poporul, cântându-se stihira: „*Să cântăm credincioși ș. c. I.*” ²⁾. Deci se continuă liturghia, terminându-se cu finalul.

§ 281. Consacrările.

Acestea sunt acele funcțiuni sfinte, prin cari anumite persoane ori lucruri, scoțându-se din rândul celor profane, se dedică pentru folosul și se destinează spre serviciul lui Dumnezeu indeosebi, conțerindu-li-se spre acest scop anumită grație.

Efectul consacării e deci dublu. 1) Persoana sau lucrul, ce se consacră, se dedică sau se destinează spre serviciul divin și se înzestărează cu caracter sacru. Apoi 2) se prevede cu dar și cu putere de a mijloci grația divină pentru alții, și anume, persoanele prin funcțiunile sacre, ce le îndeplinesc, iară obiectele consacrate, prin întrebuințarea lor.

Consacrările sunt de persoane și de lucruri. Din acestea, unele le-am amintit. O deosebită importanță are consacrată sau sfințirea bisericii.

§ 282. Rânduiala ce se face la temelia bisericii.

Înainte de începerea zidirii bisericii, piatra fundamentală trebuie să se sfințească și să se așeze în mod solemn, invocându-se ajutorul și harul lui Dumnezeu pentru sporirea acelei zidiri. Apoi venind arhiepiscopul sau presbiterul delegat, la locul unde s'a pregătit temelia bisericii, după îndătinatul început, cântându-se troparul sfântului, mitropolitului cărui nume are să se ridice biserică, precum și alte tropare, să

¹⁾ Marc. I. 9-12.

²⁾ Cf. § 171. Rânduiala bisericească la arătarea Domnului nostru Iisus Christos.

înălțată arhierelui temelilele și săpăturile în chipul crucii și stând în locul unde are să se pună sf. masă, citește rugăciunea: „Doamne, Dumnezeu nostru, care ai voit pe această piatră a se zidi fie biserică s. m. d.”; cerând mulțimea hunaților dumnezeiești pentru cei ce fac biserică și înălțare și nevătămare pentru lucrători. După aceea luând una din pietre și însemnând pe dânsa cruce, o pune cu mâinile sale în temelie, zicând: „Intemeiat-a pe dânsa cel din înălțime, Dumnezeu în mijlocul ei, și nu se va clăti, ajuta-i-va ei Dumnezeu dimineată de dimineată”. Apoi se ridică crucea în locul, unde are a se construi sf. masă, citindu-se rugăciunea: „Prea puternice Doamne Dumnezeu, care toiagul lui Moisi ai inchipuit s. m. d.” și se face finalul.

După gătirea și sfințirea bisericii se ia crucea de pe locul, unde era ridicată și se scrie pe dânsa: „Această sf. masă s'a sfințit în biserică (sfântului cutare) sub împărăția împăratului sau regelui (cutare) după orânduirea mitropolitului sau episcopului (cutare) episcopiei (N) în anul . . . luna . . . și ziua . . .”. Apoi se pune aceasta cruce în pattea de răsărit a sf. mese¹⁾.

§ 283. Sfințirea bisericii.

Sfințirea bisericii este cea mai solemnă din toate culturile bisericesti. Ea își are prototipurile sale acum în Testamentul vechiu. Așa a sfințit Moisi cortul și vasele lui, și ertfelnicul și toate uncelele lui, și le-a uns și le-a sfințit pe ele²⁾. Și Solomon a sfințit templul din Ierusalim, și a făcut sărbătoare în ziua aceea și tot Israilul cu el adunare mare³⁾. În legea creștină sfințirea locurilor celor sfinte era o umare cu atât mai naturală, cu cât mai înaltă este însemnătatea locurilor acestora. Însă, dacă din cele trei secole dintâi, nu se pot aduce mărturii determinate pentru sfințirea bisericilor, apoi se explică aceasta din referințele timpului de pe atunci, în urma cărora erau necesități creștinii de a face această sfințire, precum și tot serviciul lor dumnezeiesc, pe ascuns și numai în tăcere. Incețând însă persecuțiunile și dându-i-se bisericii dela Constantin cel Mare încoace, și libertate, sfințirea bisericii împreună cu cea mai mare solemn-

¹⁾ Сл. Венямина Новая Скрижаль. 1870, р. 370. Д. Смолодовичъ

Литургия. 1861, р. 285. N. Katschaky, Euchologion der orth.-kath. Kirche.

3. Theil, 1862, р. 142.

²⁾ IV Моис 7, 1.

³⁾ III Импр. 8, 65.

nitate era în uz general ¹⁾, și acest uz deveni și lege, în urma căreia până în ziua de astăzi, nu se poate săvârși sf. liturghie nici într-o biserică nesfințită după rânduiala prescrisă ²⁾.

Ministrul sfințirii bisericilor este episcopul ³⁾. Însă sfințirea bisericilor este numai un rezervat al episcopilor, și ei la săvârșirea ei, pot delega și presviteri. Și rânduiala sfințirii bisericilor se săvârșește în biserică ortodoxă în faptă și de presviteri împuterniciți sau delegați de episcopul eparhial ⁴⁾. Drept aceea se află în Euhologiile (Molitvenicile) bisericesti două rânduieli pentru sfințirea bisericilor, una ce se face de episcop și alta, care se numește și sfințirea mică, de arhimandrit, de protopresviter sau de presviter ⁵⁾.

Ritul sfințirii bisericei (Ἀκολουθία τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Ναοῦ) prin episcop e următorul:

În preșara sfințirii bisericei, se aduc în biserică cea nouă, sf. moaște, se pun pe disc, se acopăr cu steaua și cu acoperământ și să așezează pe analoghion înaintea icoanei Mântuitorului. Pe deosebită masă în mijlocul bisericei se pun sf. veșminte, cu cari se îmbracă sf. masă, apoi crucea, evanghelia și celelalte vase necesare pentru săvârșirea sf. liturghii, aprinzându-se la cele patru unghiuri ale mesei patru lumânări. Altă masă se pune în altar, pe care se așezează sf. mir, vinul, apa de trandafir și alte materii ale sfințirii.

În ziua sfințirii după Litrenie se face sfințirea cea mică a apei. Apoi se duce apa sfințită și toate celelalte ale sfințirii în altar. Iară arhiercul și preoții se îmbracă peste veșminte cu cămașa albă. Acuma se închid sf. uși și poporul iese din altar, ca nu cumva să se tulbure

¹⁾ Cf. Eusebius, De Vita Constantini Lib. IV c. 46 (Migne, Patr. gr. T. XX p. 1197) și Hist. eccl. Lib. X c. 3 (Migne, Patr. gr. T. XX p. 848).

²⁾ Cf. Can. 7. al sin. VII ecum. (Pidalion, l. c. f. 221).

³⁾ Vezi: Pseud-Dionysii Areopagitae De ecclesiastica Hierarchia, cap. 5, la Migne, Patr. gr. T. III p. 506.

⁴⁾ Vezi: Архимандрита Иовина Опыт курса церковного законоположенія, Раздѣлъ II С.-Петербургъ, 1851, p. 527 și *Исторія orthodoxo Romano*, Anul II, (1875—76) și anul III, (1876—77), București, p. 213 și 586.

⁵⁾ Euhologice diferite ale bisericei nu consumă într-olaltă eclairc la umătarea rugămintilor și a actelor sfințirii bisericei de episcop, și anume nu consumă Euhologice românești și mai nouă grecești deoparte, cu cele mai vechi grecești și cu cele tineri de altă parte. Cf. pe deoparte: I. Giora, Euchologium sive Rituale Graecae canon. 19, 832—844, Symeonis Thessalonicensis De sacra Templo eius Consecratione (Migne, Patr. gr. T. CLV, p. 309—344) și дополнительный Требникъ въ Кіево-Печерской Лаврѣ 1863; pe altă parte: *Služba sfințirii bisericei* cu înlocuiri de episc. Filotei, Bucău, 1853; *Služba sfințirii bisericei*, Neamul 1863 și *Ευχολογίον τοῦ ναοῦ*, Κωνσταντι, 1770.

scel cel sfânt prin imbulzeala poporului. Deci stropește arhiereul cu apă sfințită cei patru stâlpi ai sf. mese, după aceea materia cea topită, pe care o toarnă la colțurile mesei în semnul crucii. Materia topită, compusă din ceară cu mastic, smirnă, aloe, tămâie și alte arome închipuiește miremele binemirositoare aduse spre onoarea înmormântării lui Christos, căci sf. masă închipuiește mormântul Mântuitorului¹⁾. După rugăciunea: „Doamne Dumnezeule Mântuitorul nostru, cela ce toate le lucrezi ș. c. l.” aduc preoții lespedea pentru sf. masă, care se stropește pe amândouă părțile, și ia arhiereul lespedea și o pune pe stâlpii mesei celei sfinte, ajutându-i preoții și ceilalți ce se află acolo. În timpul acesta se citește psalmul 144: „Înălța-te-voiu Dumnezeul meu ș. c. l.”. După terminarea psalmului zice arhiereul: „Binecuvântat este Dumnezeul nostru, totdeauna acum și pururea și în vecii vecilor”, căci i se cade lui să-l lauda pe Dumnezeu la toate lucrurile ce se fac la preamărirea lui Dumnezeu și binele nostru. Deci se ia materia, care s'a scurs pe din afară de pe colțurile mesei și se curăță locul, unde s'a vărsat ea, citindu-se psalmul 22: „Domnul mă va paște ș. c. l.”. Apoi iarăș zice arhiereul: „Binecuvântat este Dumnezeul nostru...” și se aduc cele patru cuie, pe cari le stropește arhiereul cu apă sfințită și le așează în stâlpi. Așisderea se aduc cele patru pietre, cu cari se întărește lespedea mesei. Apoi se așterne un cover și se pun două perine înaintea ușei împărătești, care se deschide și din care citește arhiereul rugăciunea pătrunzătoare: „Dumnezeule cel fără de început și vecinic...”, în care se cere, ca Dumnezeu să nu se supere pe noi cei întunecați cu mulțimea păcatelor..., ci trimițând pe prea sf. Duh să-l sfințiască locașul de față, să-l umple pe dânsul de lumina cea vecinică, să-l facă pe dânsul locaș mării sale..., liman celor înviferați, vindecare patimilor, scăpare bolnavilor, genire dracilor..., ca dumnezeieștile jertfe, ce se vor săvârși întru dânsui să ajungă la sfântul, cel peste ceruri și tainuitorul jertfelnic al lui Dumnezeu... După ectenia cea mare binecuvântă arhiereul apa cea caldă și vinul cu rugăciunea: „Doamne, Dumnezeule, cela ce cu arătarea ta cea mântuitoare ai sfințit repejunile Iordanului...” și vată de trei ori apă peste masă, zicând: „În numele Tatălui, și al Fiului, și sfântului Duh, Amin”.

Simeon Tesalonicheanul zice: „Deoarece masa închipuiește pe Christos, care se chiamă piatra vieții și piatra unghiului, pentru aceea primește ea și cele ce sunt ale botezului său în două chipuri, adică sensibil și intelectual, pentru că și spălându-se curată să se facă, și să se sfințiască cu apă, primind curăția cu Duhul sfânt, deoarece și organ al Duhului sfânt se face”²⁾.

Apoi se aduc patru pânzături și luând arhiereul una din aceste,

¹⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacro Templo, cap. 100 (Migne, Pat. gr. T. CLV. p. 312).
²⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacro Templo, cap. 101 (Migne, Pat. gr. T. CLV. p. 313).

iară preoții celelalte, spală cu ele sf. masă, citindu-se în timpul spălării mesei psalmul 83: „Cât sunt de iubite locașurile tale Doamne...”
— După spălarea mesei, zice arhiereul: „*Mărire pe Doamne în vecii vecilor*”. Acuma urmează a doua spălare încă mai însemnată. Pentru că pe această masă are să se înalțeze sacrificiul de pe Golgotha, și Golgotha se stropi cu sânge și cu apă din coasta Mântuitorului, pentru aceea varsă arhiereul pe sf. masă vin roș amestecat cu apă de trandafir de trei ori în forma crucii, unge masa cu acestea, zicând de trei ori cuvintele (Ps. 50, 8): „*Stropi-mă-vei cu isop și mă voi curăți, spăla-mă-vei, și mai vărtos decât neaua mă voi albi*”. Apoi se rec și celelalte cuvinte ale psalmului: „*Auzului meu vei da bucurie și c. l.*”. Deci se aduc bureții și cu aceștia se șterge masa. Și iarăși zice arhiereul: „*Binecuvântat este Dumnezeu nostru acum și pururea...*”. Deci se face trecere la ungerea mesei cu sf. mir. Mai întâi adică provocând diaconul la luare aminte face arhiereul pe sf. masă cu sf. mir trei cruci, una la mijloc și două în cele două laturi, zicând la fiecare ca la hotez: *Alleluia*, și prin aceste trei cruci se unge masa. „*Caci deoarece mir vărsat este numele lui Christos Dumnezeu nostru, și masa, care îl arată pe el îngropat întru dânsa, cu mir se unge și toată se face mir, pentru că și însăși masa darul Duhului primește*”¹⁾. Astfel unge el și stâlpii mesei de amândouă părțile, în mijloc și la margini, iară strana citește psalmul 132: „*Iată acum ce este bun sau ce este frumos, fără numai a locui trașu dimpreună și c. l.*”. Ungerea mesei cu sf. mir este o parte sfântă a sfîșirii bisericii, căci autorul cărții despre ierarhia ecleziastică scrie, că prin vărsarea sf. mir se îndeplinește sfîșirea altarului²⁾. După aceea zice episcopul: „*Mărire pe sf. treime, Dumnezeu nostru, în vecii vecilor*”. Deci se aduce cămașa mesei sau acoperământul cel de desubț (κατακλιμα), pe care îl stropeste arhiereul cu apă sfîșită și cu care se îmbracă sf. masă, precum se îmbracă cu veșmânt luminat și acela, care iese din apa hotezului. Iară cămașa arată giulgiul, cu care a fost înfășurat corpul lui Christos după luarea lui de pe cruce și la punerea lui în mormânt. Și se înțelege sf. masă cu sfoară așa, că semnul crucii apare în toate patru colțuri ale ei; iară stranele citesc acel psalm pătrunzător, care după 3000 de ani ne aduce aminte de umilința lui David și de dorința lui, de a-și ridica lui Dumnezeu un locaș, aceea ce se realiza deabia de fiul său Solomon³⁾. Mai departe se aduce acoperământul cel de asupra al sf. mese (ἐπιθρησκον), care se stropeste cu apă sfîșită și cu care se îmbracă sf. masă, apoi se așează pe sf. masă iltul, antiminsul, evanghelia, crucea, acoperindu-se toate aceste cu un veșmânt și stropindu-se cu apă sfîșită. Isprăvindu-se aceste

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacro Templo, cap. 111 (Migne, Pat. gr. T. CLV, p. 316)

²⁾ Pseudo-Dionys. Arcop., De ecd. Hierarchia, cap. 4. & 12 (Migne, Pat. gr. T. III, p. 484)

³⁾ Adică psalmul 131: „*Adup aminte Doamne de David și c. l.*”

se cântă psalmul 92: „*Domnul s'a împărățit, intru trumusea sa
imbăcat ș. c. l.*”. După cântarea psalmului zice arhiereul: „*Bine-
cuvântat este Dumnezeu nostru, totdeauna, acum și pururea și în
veii vecilor*”. Cântându-se astfel sf. masă se prepară de cel dintâi
dește preoți și proscomidiarul prin stropire cu apă sfințită, punându-se
pe dânsul veșmintele și vasele corespunzătoare. Acuma se desbracă
episcopul și presbiterii de cămașa albă, și episcopul tămăiază sf. masă,
bucura și poporul, citindu-se la strană psalmul 42: „*Judecâ-mă
Doamne...*”, iară doi presbiteri urmează arhiereului, unul stropind
crucea cu apă sfințită, iară altul ungându-i în forma crucii cu sf. mir
mai întâi în altar deasupra tronului celui de sus, apoi la ușa bisericii
despre apus, după aceea părțile despre partea de miazăzi a bisericii,
și în urmă părțile despre partea de miazănoapte a bisericii.

După terminarea tămăierii și a psalmului intră arhiereul în altar
și zice: „*Mărire Tatălui și Fiului și sf. Duh, acum și pururea și
în veii vecilor*”. Deci zice diaconul ectenia cea mică, și nu se pro-
nunță ectonismul, ci arhiereul citește rugăciunea: „*Dumnezeule al cerului
și al pământului ș. c. l.*” și altă rugăciune, în care îi mulțumește lui
Dumnezeu pentru împărțirea necontenită a darurilor sale și-l roagă,
cu să umple de mărire, de sfințenie și de dar jertfelnicul sfințit ș. c.
l. Apoi i se aduce arhiereului candelă nouă și untdelemn și umplân-
du-o el singur cu untdelemn, o aprinde și o pune la tronul cel de
sus lângă sf. masă, deoarece aceasta s'a făcut jertfelnic al lui Christos,
care strălucește cu lumina darului, și lumina aceasta o dă lumii¹⁾.

Domnului i s'a ridicat în biserică sf. masă, dară aceasta încă
nu s'a întărit până ce nu se va întemeia pe părțile nevestite ale
sf. moaște, pentru că biserică creștină se zidia în cele dintâi trei secole
de persecuțiuni săngeroase, pe osemintele martirilor, și asupra mor-
tantelor lor se ridică cele dintâi biserici creștine. Pentru aceea sinodul al
VII-lea, poruncește ca în bisericile cari s'au consacrat fără de sf. moaște
de martirilor, să se facă punere de moaște într'însele cu îndătinată
rugăciune, iară cel ce va consacra biserică fără de sf. moaște să se
curățească. Conform așadară uzului străvechiu și poruncii răspicată
a bisericii, se pun, la sfințirea bisericii, sub masă, sf. moaște, obser-
vându-se la această punere următoarea rânduială:

Arhiereul, după ce a predat în altar, preșilor, evanghelia, crucea
și lumânări, iară poporului lumânări în biserică de pe amvon, iese
pe ușe împărătești și merge la biserică cea veche, spre a aduce de
acolo sf. moaște, zicând: „*Cu pace să ieșim*” și cântând stranele
corespunzătoare. Ajungând la biserică, intră arhiereul în altar,
iară diaconul zice ectenia cea mică. După aceea citește arhiereul ru-
găciunile: „*Doamne, Dumnezeu nostru, cel credincios intru cuvîn-
tele tale ș. c. l.*”. „*Doamne, Dumnezeu nostru, pentru rugăciunile
preasfintei stăpâni noastre, Născătoarei de Dumnezeu ș. c. l.*”. Apoi

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacro Templo, cap. 114 (Migne, Patr. gr. T. V. CLV p. 320).

ridică arhiereul discul cu sf. moaște în cap și merg cu toții la biserică cea nouă, cântând stranele tropare corespunzătoare. Ajungând arhiereul la biserică cea nouă, o înconjură pe aceasta, iară un preot o stropește pe din afară cu apă sfințită și venind înaintea ușelor bisericii cântă stranele: „Sfinților mucenici ș. c. l.” și: *Mărire tie, Christoase Dumnezeule*” ș. c. l.”¹⁾. Deci ia arhiereul discul de pe cap cu sf. moaște și-l pune pe analaghion, iară cântăreții intră în lăuntru bisericii și închid ușa bisericii. Apoi zice arhiereul: „*Binecuvântat este Dumnezeul nostru totdeauna, acum și pururea...*” și cântăreții răspund din lăuntru bisericii. Apoi zice arhiereul: „*Amin*”. Arhiereul zice cu glas: „*Ridicați boieri porțile voastre cele vecinice, și va intra împăratul măririi*”²⁾. Iară cântăreții cântă din lăuntru bisericii: „*Cine este acesta împăratul măririi?*” Arhiereul tămăiază din afară și zice iară: „*Ridicați boieri porțile voastre ș. c. l.*”. Cântăreții cântă: „*Cine este acesta împăratul măririi?*” Apoi zicând diaconul: „*Domnului să ne rugăm*” citește arhiereul în taină rugăciunea: „*Dumnezeule și părinte al Domnului nostru Isus Christos... ș. c. l.*” și rugăciunea întării: „*Stăpâne Doamne Dumnezeule nostru, cea ce ai pus în ceruri cetele și oștile ingeresti ș. c. l.*”. Acuma ia arhiereul discul cu sf. moaște, face cu el semnul crucii spre ușa bisericii și zice: „*Domnul puterilor, acesta este împăratul măririi*”. Deci ia pe cap discul cu sf. moaște și intră în biserică, iară stranele cântă troparul: „*Cu bună podăbă a tăriei de sus ș. c. l.*”. Și intrând arhiereul cu preoții în altar și punând sf. moaște pe masă și tămăindu-le, le pune, ungându-le mai întâi cu sf. mir, în cutie și apoi toarnă asupra ei ceară de maslic și diaconul o așează sub sf. masă în stălpul cel de mijloc. Apoi citește arhiereul rugăciunea: „*Doamne Dumnezeule nostru, care și această mărire ai dat sfinților tăi mucenici...*” și plecând genunchile citește altă rugăciune: „*Doamne Dumnezeule nostru, cea ce zidirea aceasta preaințelepțește o ai intrumusetat ș. c. l.*”. Diaconul zice ectenia cea mică, iară arhiereul se așează pe amvon în mijlocul bisericii și binecuvântă pe cei prezenți. Apoi zice diaconul ectenia cea mare: „*Miluește-ne pe noi Dumnezeule...*” Aducându-i-se arhiereului crucea, face cu aceasta semnul crucii de trei ori în cele patru părți ale bisericii; iară diaconul tămăiază sf. cruce de trei ori și zice: „*Domnului să ne rugăm, să zicem cu toții*” și cântăreții cântă: „*Doamne miluește*”. Și după binecuvântarea poporului zice diaconul: „*Înțelepciune*”, strana: „*Binecuvântează*”, arhiereul: „*Preasfântă Născătoare de Dumnezeu...*” și ectoniusul. După ectonius se cântă: „*Mulți ani*”. Apoi stropește arhiereul biserică în toate patru părțile cu apă sfințită și sărutând crucea el și ceilalți se stropeșc cu apă sfințită.

În noușințita biserică se săvârșește Dumnezeiasca liturghie în

¹⁾ În unele biserici ale răsăritului se înconjură biserică de trei ori și la fiecare înconjurare se cântă deosebit stihuri și se citește apostolul și evanghelia.

²⁾ Psal. 23. 9.

astă ziua prin șapte zile, și aceasta spre inchipuirea darurilor Duhului
sfânt, care și-a luat locaș în biserică și deapănarea are să petreacă
întru dansa. După sfințirea bisericii, devine ziua Domnului sau a
stăului, într'al cărui nume s'a sfințit biserica, zi de sărbătoare anuală
a bisericii, petrecându-se cu serbare bisericască deosebită.

Spurcându-se biserica de păgâni sau de erefici prin intrare cu
ei în ea sau prin săvârșirea orânduicilor lor în alt mod; sau spur-
cându-se biserica prin moartea de năprasună a unui om sau a unei
vieții sau prin vărsarea de sânge sau în alt chip, se face deschide-
rea ei prin rugăciuni deosebite și prin stropirea cu apă sfințită.

Iară înnoirea sf. mese, fiind aceasta veche, putredă și stricată se
face, înlocuindu-se părțile cele stricate cu altele mai bune, după o
rânduială prescrisă analoagă sfințirii bisericii.

Rânduiala la sfințirea bisericii de un *presviter* este următoarea :

Primind preotul dela arhieru antimins sfințit, merge la biserica
ce are a se sfinți, și făcând în aceasta Vecernia cu litia, se pun în
mălocul bisericii pe masă toate cele necesare pentru îmbrăcarea sf.
mese și patru sfeșnice cu lumini aprinse în patru colțuri ale mesei.
Deci se pune un analoghion înaintea icoanei Mântuitorului și un disc,
și pe disc se pune sf. antimins, care se acopere cu stea și cu un
acoperământ și se pune lângă analoghion un sfeșnic cu lumină, ca
să ardă toată noaptea. A doua zi după Utrenie se face sfințirea cea
mică a apei și terminându-se aceasta, duc preoții masa cu cele ne-
cesare pentru îmbrăcarea sf. mese în altar, cântându-se psalmul 144 :
Înălțate-voiu Dumnezeul meu. . .. Apoi se ridică lespedeza mesei
celei sfinte și se stropește cu apă sfințită stălpul mesei celei sfinte și
se pune lespedeza deasupra, și stropindu-se și cuiele cu apă sfințită,
se înfățește masa cu dânsele. Deci se aduce apă caldă și spală preoții
masa, cântându-se psalmul îndus, apoi se stropește toată masa cu
apă sfințită, cântându-se psalmul 92 : *Domnul a împărțit întru po-
doabă s'a îmbrăcat. . .*. Și se aduce cămașa mesei, și stropindu-se
cu apă sfințită se îmbracă masa și stropind și sfoarele se înfășură
aceasta. Apoi se stropesc și celelalte îmbrăcăminte ale mesei și se
pun pe masă. Deci se aprinde o lumânare nouă, care n'a fost aprinsă
și se pune pe sf. masă și se stropește și proscomidiarul și se pun pe
dânsul toate veșmintele necesare. După aceea tămându-se biserica,
un preot unge cu untdelemn păreții bisericii și alt preot îi stropește
cu apă sfințită. Deci ia preotul cel dintâi antiminsul de pe disc și
punându-l pe cap cântă : *Cela ce pe piatra credinței ai zidit biserica
Christoase ș. c. l.*. Apoi cântându-se troparele : *Sfinților mucenici. . .*
și : *Mărire ție Christoase Dumnezeule*, înconjură biserica edată și
un preot tot stropește cu aghiazmă, și venind la ușa bisericii, fiind
numai un cântăreț înăuntru, zice preotul cel dintâi : *Bine este cu
vântul Dumnezeul nostru ș. c. l.* și cântărețul răspunde în lăuntru
bisericii : *Amin*. Deci preotul cel dintâi zice : *Ridicați boeri porțile
veastre. . .*. Iară cântărețul în lăuntru răspunde : *Cine este acesta
împăratul măririi ?*, și citește preotul mai întâi rugăciunea : *Dumne-*

zele și părinte al Domnului nostru Isus Christos. . .” și rugăciunea : „Stăpâne Doamne, Dumnezeu nostru ș. c. l.”. Apoi întrebând cântărețul încă odată din lăuntru : „Cine este acesta împăratul măririi” ? răspunde preotul cel dintâi : „Domnul puterilor, acesta este împăratul măririi”. Și însemnând ușa bisericii cu antiminsul în chipul crucii, se deschide ușa și intră toți în biserică, și merge preotul cel dintâi cu antiminsul drept în altar cântând cântăreșii : „Cu buna pedeaba tarci de sus ș. c. l.” și pune antiminsul pe sf. masă. Deci citește preotul cel dintâi rugăciunea : „Doamne, Dumnezeu nostru ș. c. l.” și după ectenia cea mică, ia preotul cel dintâi crucea și stând în mijlocul bisericii și zicând : „Domnului să ne rugăm” și răspunzând strana : „Doamne miluiește”, face cu crucea semnul crucii. Apoi se întoarce spre apus și face aceeași și spre celelalte două părți ale bisericii. Și după ectenis și „Mulți ani” sărută crucea și se stropesc cu apă sfințită.

Comparându-se cele două rânduieli pentru sfințirea bisericii cu olalta, adică rânduiala ce se face de episcop și rânduiala ce se face de presviter, bate la ochi la prima vedere solemnitatea și mulțimea rugăciunilor, a lecțiunilor biblice și a ceremoniilor la rânduiala sfințirii prin arhieru, întâișându-se rânduiala sfințirii prin presviter față cu cealaltă, mult mai scurtă și mai simplă. Mai ales sunt două acte, prin a căror lipsă în ritul sfințirii bisericii de cătră un presviter s'ar părea pusă la întrebare validitatea și canonicitatea sfințirii bisericii, și anume lipsa moaștelor și a sf. mir, deoarece acestea se ordonă cu hotărîre, și așadară atât pentru aceea, cât și pentru interna putere și ființiala însemnătate a acestor acte, ele trebuie să se priviască ca esențiale la sfințirea unei biserici.

Lipsa punerii moaștelor și a ungerii cu sf. mir a altarului și a păreților bisericii în rânduiala prescrisă pentru preoți trebuie să se explice în următorul mod : Dându-i-se presviterului din partea arhierului antimins sfințit, care se sfințește chiar așa, ca și biserica, și în care așadară se află sf. moaște, și peste care s'a vărsat sf. mir și aromate, și fiind antiminsul tot aceea, ce este sf. masă, și înlocuind el sf. masă, negreșit că s'a aflat de prisos a primi în rânduiala anume prescrisă pentru presviteri, încă și punerea moaștelor sub altar și ungeria cu sf. mir, ci această rânduială s'a restrâns numai la acele acte și ceremonii, care nu se fac la sfințirea antiminsului, satisfăcându-se prin punerea antiminsului

sului pe sf. masă cerințelor canonice și liturgice privitoare la sfințirea altarului și a bisericii. Privindu-se lucrul astfel, apare rânduiala prescrisă pentru presviteri la sfințirea unei biserici ca suficientă spre atingerea scopului.

Însă această rânduială n'a aflat recunoștință și primire în toate părțile bisericii ortodoxe, ci în unele părți ale ei, se săvârșește sfințirea bisericii și de presviteri după rânduiala compusă pentru episcopi și aceasta din cauză, că cu punerea sf. moaște sub masa altarului, cu ungerea altarului cu sf. mir ș. c. l. se crede mai sigur a se corespunde hotărârii canonului 7 al sinodului al VII ecumenic, care ordonă observarea tradițiilor bisericești în privința aceasta.

În *Pidalion*, la explicarea canonului 7 al sinodului VII ecum., se zice, că sfințirea fiecărei biserici trebuie a se face după așezământul și arătarea Euhologhiului, că sfințiri mici Euhologhiul nu arată, și sunt aflări mai noi, și că sfințirea bisericii săvârșindu-se de arhieriei sau presviteri, trebuie să se săvârșiască cu punerea moaștelor. Și arhiericul Kesarie Răsmerișă scrie în cartea pentru slujba sfințirii bisericii, Neamțul 1863: „Nu știu, de unde au luat unii obicei, a da voie, de a sluji în biserici nesfințite cu desăvârșită sfințire, dând numai antiminsul, și pușine oareșcari rugăciuni rânduind, numesc biserica sfântă, care acest fel de sfințire a doua nu se găsește în dumnezeiasca scriptură, ci numai o sfințire se hotărăște de sf. părinți ș. a.”¹⁾ Apoi sfințirea bisericii de presviteri după rânduiala prescrisă pentru episcopi, se practică de biserica, sau cel puțin de cea mai mare parte a bisericii ortodoxe din România²⁾.

Ce se atinge de originea formularelor de sfințire, nu este nici o îndoială, că cel prescris pentru arhieriei este din timpurile străvechi, cel puțin după formele sale principale, se întrebuintează în toată biserica ortodoxă, și pentru aceea și provine în toate Euhologiile relative bisericești. Iară ce se atinge de formularul prescris pentru presviteri, originea lui nu se poate demonstra cu siguranță pozitivă. În însemnarea subliniară la canonul 7 al sinodului VII ecum., se numesc sfințirile mici aflări noi, cari nu se cuprind în Euhologhiu, și se aduce pe nume Moseva, unde (pe lângă alte locuri)

¹⁾ *Slujba sfințirii bisericii*. Tipărită acum, a icia oară... Cu binecuvântarea preasfințitului locotenent de mitropol. Mold. și Suceava D. D. Kesarie Răsmerișă, episcop Synadon, ... Neamțul 1863, III, 32.

²⁾ Vezi: *Biserica ortodoxă română*, Anul III (1876--77), pag. 586.

dau arhieriei voie arhimandritilor a sfinți dumnezeieștile locașuri cu sfințiri ca acestea. De aici, adică din faptul că Grecii în privința aceasta anume se provoacă la biserica Rusiei, facem concluziunea, că sfințirile cele mici trebuiau să fie în uz mai ales în Rusia, și așadară că și formularul rânduiei sfințirii bisericilor de presviteri astfel, precum îl avem acum înaintea noastră, provine din Rusia. Această presupunere se întărește prin împrejurarea, că această rânduială se află în Euhologhiile rusești, pe când de altă parte lipsește în Euhologhiile grecești. Se vede, că pe timpul patriarhului rusesc Nikon, revăzându-se alte cărți bisericești, se va fi revăzut și cartea care cuprindea ritul sfințirii bisericilor, și la această ocaziune se va fi compus rânduiala sfințirii bisericilor de presviteri, care fără de îndoială, se observă în biserica Rusiei, deoarece este primită în Euhologhiul pentru presviteri.

La întrebarea așadară, că de care rânduială să se țină preotul delegat la săvârșirea sfințirii bisericești, se pot răspunde următoarele: Rânduiala prescrisă pentru presviteri, fiind în acord cu menirea antiminsului și satisfăcând cerințelor canonice și liturgice relative la actul sfințirii bisericilor, este suficientă pentru acest act și ar trebui să fie acea rânduială, după care să se săvârșiască sfințirea bisericilor de preoți delegați la aceasta. Însă deoarece această rânduială n'are recunoștință generală în biserica ortodoxă, deoarece după tradițiunea bisericești pe lângă antimins se pun și moaștele martirilor sub st. masă și să săvârșesc încă și altele, cari nu se cuprind în rânduiala prescrisă pentru presviteri, și canonul 7 al sinodului VII ecumenic cere observarea tradițiilor bisericești la săvârșirea sfințirii bisericilor, deoarece cerințelor acestor tradițiuni se poate pe deplin satisface numai prin rânduiala prescrisă pentru episcopi, deoarece, mai de parte, se cere de autorități însemnate, ca sfințirea bisericilor, dacă se săvârșește de presviteri, să se săvârșiască cu aromate, st. mir, st. moaște și celelalte, câte anume se arată în tipic; apoi să se săvârșiască sfințirea bisericești de presviteri după ritul prescris pentru episcopi, mai ales acolo, unde este aceasta în uz, cel puțin până atunci, până când nu se va face de o instanță canonică competentă, în privința aceasta, altă hotărâre.

În fine este încă a se răspunde la întrebările, dacă este a se privi sfințirea bisericii săvârșită de presviter ca interimară, dacă este ea în cazul ultim încă a se sfinți formal de episcop, și dacă este iertat episcopului a liturghisi într-o biserică, care nu este sfințită de arhieru? Întrebări, dintre care cele două dintâi se află răspunse și afirmativ, iară cea de pe urmă și negativ ¹⁾. Noi răspundem la aceste întrebări conform explicării lui Teodor Balsamon la canonul 7 al sinodului VII ecumenic, că antiminsul sfințit de episcop și dat oarecărei biserici, suplinește sfințirea formală a ei, fiindcă antiminsele îndeplinesc și înlocuiesc sf. masă a Domnului; iară episcopii nu liturghisesc în biserici nesfințite de dânsii, nu pentru că astfel de biserici n'ar fi sfințite, ci pentru că ar fi în scăderea demnității episcopole, liturghisind episcopul într-o biserică, în care nu se află scaunul cel înalt și în care lipsesc și altele, cari fac sfințenia și decorarea bisericii ²⁾. În același mod se exprimă despre ființa și despre ce însemnează antiminsele, Manuil Haritopol (sec. XIII), patriarhul Constantinopolului ³⁾, Ioan, episcopul Chitruului (în Macedonia, sec. XIII) ⁴⁾, Simeon Tesalonicheanul (sec. XV) ⁵⁾ ș. a. Și în fine citim în Trebnicul editat în Chiev în anul 1774, după expunerea rânduielii sfințirii bisericii de presviteri, că astfel de biserică devine sfințită și deplină prin antiminsul sfințit de arhieru și trimis cătră ea.

§ 283. Sfințirea antiminsului, a vaselor, veșmintelor, steagurilor și clopotelor bisericești, a crucii și a icoanelor.

Canoanele bisericii poruncesc, ca fiecare biserică să aibă masă sfințită cu binecuvântarea episcopului. Însă deoarece nu totdeauna au fost episcopii în pozițiune, de a sfinți bisericile și mesele, pentru aceea se prescrie de a întrebuința

¹⁾ Vezi: Compendiu de Dreptul canonic de Andrei baron de Șaguna, Sibiu, 1868, pag. 194.

²⁾ Theod. Balsamon, In Can. VII, Concil. VII ecumen. (Migne, Patr. gr., T. CXXXVII, pag. 912).

³⁾ Vezi: I. Leunclavrii, Juris græco-romani tam canonici quam civilis libri duo, T. I, pag. 239.

⁴⁾ Ibidem, pag. 330.

⁵⁾ Symeonis Thessalonicensis, De sacro Templo, cap. 108 (Migne, Patr. gr., T. CLV, pag. 313).

antiminsă, cari se sfințesc de arhieru deodată cu sfințirea bisencei sau și separat de aceasta. Antiminsăle se sfințesc, ca și mesele, prin stropire cu vin roș, cu apă de trandafir, cu ungera cu sf. mir și cu punerea părțicelelor din sf. moaște unse cu sf. mir, împreunându-se toate aceste acțiuni cu rugăciunile și psalmii expuși la sfințirea bisencei.

Vasele bisencești, adică discul, steaua, potirul, copia, lingurita, tămăiarul ș. a., apoi veșmintele bisencești, adică stiharul, epitrahilul, felonul, brăul, mânecurile ș. a., steagurile și clopotele bisencești, crucea și icoanele se sfințesc după rânduieli anume prescise, cari constau din psalmi și rugăciuni corespunzătoare, și cu invocarea darului Duhului sfânt și stropire cu apă sfințită.

§ 284. Sfințirea țințerimului.

Stând membrii cei vii ai bisencei ortodoxe în legătură intimă și plină de pietate cu membrii ei cei morți, ale căror corpuri se află în țințerime, și având ei obligământul de a se ruga pentru dânșii, a face milostenii și a-și aduce pururea aminte de dânșii, îndătimează creștinii a înfrumuseța mormintele fraților lor repausați, a le ținea în curățenie, a le cerceta adeseori, lângă mormintele fraților repausați a face rugăciuni, în scurt zis, creștinii privesc țințerimul de loc sfânt. Bisencia, luând aceste motive în considerare, a așezat drept obicei și o rânduială anumită pentru sfințirea țințerimului, care în general se cuprinde din psalmi, rugăciuni corespunzătoare și citirea apostolului și a evangheliei, stropindu-se țințerimul și cu apă sfințită.

Rânduiala prescisă pentru sfințirea țințerimului este următoarea:

După sf. liturhie pentru cei morți, arhierul sau preotul delegat, iese din altar cu crucea și cu evanghelia în mâni, înaintea lui mergând diaconii cu tămăiere și toată procesiunea bisencească, și merg cu toții în locul țințerimului pentru înmormântarea morților, care totdeauna e îngădit. Înaintea crucii, care mai înainte s'a implântat în pământ în mijlocul țințerimului, arhierul sau preotul pe masa așternută depune sf. evanghelia, și cruce și face aici sfințirea cea mică a apei, dară fără încheiere. De aici se trece la rânduiala sfințirii țințerimului, și anume se zice mai întâi: „*Veniți să ne închinăm...*” cu psalmul 50. Apoi zice diaconul ectenia cea mare, care cuprinde și ceteri pentru sfințirea țințerimului, iară strana cântă troparul: „*De tine,*

Dumnezeul binevoitor, te rugăm, odihnește Christoase în sânul lui
Abraam pe cei ce se mută la tine...". Deci: „Mărire Tatălui...”
cu troparul: „Cînd după porunca ta Doamne, ne vom înfățișa la
judecata cea înfricoșată, nu ne rușina Doamne...” „Și acum și
pururea...” cu troparul: „Cela ce ești fără de moarte preaputer-
nace...”. După aceasta preotul citește rugăciunea: „Preaputernice
Dumnezeule, păzitorul sufletelor, apărătorul mântuirii...”, după care
numează apostolul¹⁾ și evanghelia²⁾. Zicînd apoi preotul încă trei
rugăciuni scurte, în cari se roagă pentru binecuvîntarea și sfințirea
înterimului și cîntînd strana troparul: „Izvorul tămăduirilor...” se
face încheerea rînduicliii sfințirii celei mici a apei.

Cîntînd strana troparul: „Izvorul tămăduirilor...” și alte tro-
pare corespunzătoare, preotul stropește de amîndouă părțile crucea
înfiptă în înterim și tot locul într'insul.

Cîntările, rugăciunile, apostolul, evanghelia, ce se citesc la sfin-
țirea înterimului se raportă toate la îndurarea lui Dumnezeu de cei
morți, la moartea și înmormîntarea lui Isus Christos, precum și la
curățirea și sfințirea locului odihnei, care după sfințire este și rămîne
un loc de pietate pentru toți credincioșii.

§ 285. Sfințirea casei și a altor obiecte, cari îi sunt omului de lipsă spre susținere sau îi periclitează susținerea.

Biserica trage în cercul sfințirilor tot aceea, ce posedă
omul, ce-l înconjură pe dînsul și ce întrebuintează el. Însă
în cea mai strînsă legătură cu omul stă casa lui. Biserica
sfințește casa omului, spre a o curăți de tot răul, spre a o
face neaccesibilă influențelor celor rele ale ispititorului și a o
umplea de har și binecuvîntare. Pentru legătura cea strînsă
a omului cu casa sa și însemnătatea ei pentru viața lui,
biserica are rugăciuni la *punerea temeliei casei* și la *în-*
trarea omului în casa cea nouă. La punerea temeliei casei
se roagă preotul ca Dumnezeu să întărească casa pe piatra
cea tare și să o întemeieze după glasul cel dumnezeiesc al
evangheliei sale, pe care să nu o poată strica nici vîntul,
nici apa, nici altceva; ca Dumnezeu să o ducă la săvâr-
șire, și pe cei ce vor locui în ea, să-i păziască de toată
bîntuiala celui potrivnic. Iară la intrarea creștinului în casa
cea nouă se roagă preotul, ca Dumnezeu să-i păziască pe

¹⁾ Fapt. apost., 13, 26—37.

²⁾ Ioan 19, 38—42.

cei ce vor vieții în ea, nevătămași de toată stricăciunea, ca să le binecuvinteze locașul lor și să le păziască viața fără de băntuială, aducându-le totodată aminte de mântuirea, care a adus-o Christos casei lui Zacheu prin intrarea sa în ea¹⁾.

Obiectul cel mai însemnat pentru viața omului pe lângă casa lui, este *fântâna*. Și aceasta o sfințește biserica, rugându-se preotul la săparea ei, ca Dumnezeu să dăruiască, apă în locul, unde se sapă fântâna, limpede, destulă și nevătămateare spre băutură, ca și întru aceasta să se preamărească preaslânt numele lui Dumnezeu, al Tatălui, și al Fiului și al st. Duh.

Biserica binecuvintează *sămănăturile, holdele, via sau grădinile și câmpurile creștinilor*, și cere, ca Dumnezeu deschizând visteria îndurării sale, să verse binecuvântarea sa peste sămănătură, să feriască holdele de toată răutatea și de mestesugirea oamenilor răi, și să goniască dela dânsule toată fiara, mânia și răutatea, care vine asupra lor cu stricăciune. Acestor binecuvântări le premerge — ca și binecuvântării casei și a fântânei — stropirea apei, stropindu-se toate aceste obiecte cu apă sfinșită.

În legea cea veche era poruncit, ca *primițiile sau pârğa cea dintâi a roadelor pământului să o aducă omul în casa Domnului Dumnezeu*²⁾, parte spre a mulțami lui Dumnezeu, parte ca prin pârğă să se binecuvinteze toate fructele. Aducerea primițiilor era în uz și în biserica creștină din vechime. Creștinii aduceau la biserică primițiile poamelor, ale strugurilor, ale vinului și ale altor fructe, rugându-se biserica, ca să le fie acelora, ce vor gusta din ele, spre bucurie, iară lui Dumnezeu să-i aducem prin ele dar spre curățirea păcatelor³⁾.

Așișderea exista uzul, de a duce la biserică în zile de sărbători și duminici și în alte zile, *daruri*, cari constau din *vin, pâne și din alte bucate*. Acest uz e foarte vechiu, căci al își are originea în legea veche. Împărșindu-se pământul între seminșule Israelitenilor, Levișii n'au primit parte

¹⁾ Luca 19, 9.

²⁾ II. Marea 23, 19.

³⁾ Vezi: Regulașca la gustarea strugurilor în ziua a 6 a lui August. (*Lușurgliul*, Neamtul 1860, I. 107).

de pământ, ci lor li s'a incredințat legea Domnului. Însă spre a putea ei implini fără împiedecare și neprecurmat tot serviciul dumnezeiesc, se porunci poporului, a aduce Leviților, afară de primițiile fructelor și ale animalelor, tot și zeciuiala din acestea, căci legea zice, că aceea ce se aduce preoșilor se aduce lui Dumnezeu. Această datină a trecut și la creștini, cerându-se chiar prin canoanele bisericești ¹⁾. Darurile aduse de creștini le binecuvintează așa-dar biserica prin rugăciuni, cerând ca Dumnezeu să le înmulțească celor ce le aduc.

Biserica binecuvintează *bucatele creștinului*, pentru ca el să se mănânce cu chemarea numelui celui sfânt al lui Dumnezeu spre sănătatea corpului și spre folosul sufletului și pentru ca mâncând și bând noi să mâncăm și să bem spre onoarea lui Dumnezeu ²⁾ și în numele lui Isus Christos ³⁾. Sfinșirea bucatelor în toate zilele se face înainte de mâncare prin rugăciuni corespunzătoare și prin binecuvântare preoțească, iară după mâncare prin rugăciuni de mulțămire, binecuvântându-se Dumnezeu, cel ce se îndură de noi și ne hrănește din darurile sale cele bogate, cu al său dar și cu iubirea sa de oameni. Iară în duminica paștelor se binecuvântă de preot brânza, ouăle și cărnurile aduse de creștini, cerându-se ca cei ce vor gusta dintr'insele să se umple de darurile lui Dumnezeu cele de prisos și de bună-nătatea lui cea negrăită.

Biserica în fine, prin puterea rugăciunilor sale *gonește* *toată spurcăciunea*, și lucrurile, cari prin orice întâmplare se instrăinată de întrebuințarea cea îndăfinată, le face ea prin rugăciunile și binecuvântările sale capabile pentru întrebuințarea bună și demnă. Astfel de rugăciuni se fac la întâmplarea, când ar cădea ceva spurcat în fântâna cu apă sau în vasul cu vin sau cu untdelemn sau cu miere sau cu alt nutriment, când se necurățește grâul sau făina sau orice deasemene. La toate aceste lucruri afară de rugăciunile corespunzătoare se face și stropire cu apă sfințită.

¹⁾ Veni Can. 1 al st. apostoli (Pidalion, l. c. 1. 4) și Const. apost.

Lab. 11, c. 25 (Migne, Pat. gr. T. 1. p. 661).

²⁾ 1. Cor. 10, 31.

³⁾ Col. 3, 17.

ARTICOLUL II.

Euhologice și stințirile relative la persoane.

§ 286. Sfințirea (consacrarea) persoanelor bisericesti.

Treptele ordinii ierarhice de imediată așezare dumnezeiască se consfințesc serviciului dumnezeiesc și al bisericii prin st. sacrament al preoției, însă pentru acele trepte, cari s'au format din spiritul și viața bisericii, a orânduit și a compus biserica sfințiri în formă de euhologii. Cele mai îndăinate sfințiri de acest fel sunt afară de stințirile treptelor, cari preced diaconatului și presviteratului, precum lectoratul și ipediaconatul, cari s'au expus pe larg la sacramentul preoției, sfințirea arhidiaconului, a protopresviterului și a membrilor cinurilor monahale cu treptele lor, adică a igumenului și a arhimandritului.

§ 287. Sfințirea arhidiaconului și a protopresviterului.

Arhidiaconul se sfințește în timpul liturghiei la intrarea cu evanghelia. Arhiereul îl însemăna pe cap de trei ori cu mâna în chipul crucii și punând mâna pe capul lui, citește rugaciunea: „Stăpâne Doamne, Dumnezeu nostru, arhidiaconia neamului nostru ș. m. d.". Apoi îl însemăna pe cap în chipul crucii, zicând: „Binecuvântat este Domnul, iată s'a făcut servul lui Dumnezeu (N) arhidiacon, în numele Tatălui, și al Fiului și al st. Duh". Și punând arhiereul mâna pe capul lui, dice de trei ori „Vrednic" și cântăreții cântă „Vrednic" de trei ori.

Și protopresviterul se sfințește la liturghie după intrare cu evanghelia tot cu aceeași rânduială ca și arhidiaconul, citind arhiereul rugaciunea: „Stăpâne Doamne, Isuse Christoase, Dumnezeu nostru, cela ce ai datut preoția neamului nostru ș. c. l.", și zicând: „Bine este cuvântat Domnul, iată s'a făcut servul lui Dumnezeu (N) protopresviter al st. biserici a lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, și al Fiului, și al st. Duh". Deci pune arhiereul mâna pe capul lui și exclamând: „Vrednic" de trei ori și cântând strana de trei ori „Vrednic", se termină actul hirotesiei.

§ 288. Rânduiala la facerea rasoforului și a chipului celui mic.

Dacă intrarea într'o stare determinată în general este un act important în viața omului, apoi cu cât mai importantă trebuie să fie alegerea stării monahale și intrarea în

ca. Căci acela, care intră în această stare, se separă de lume, se supune la greutățile cele mari ale acestei stări, deoarece renunță la tot aceea, ce măgulește simțurilor omului, și se sacrifică numai serviciului lui Dumnezeu și din iubire către Dumnezeu, serviciului confracților săi. Sfințirea membrilor cinurilor monahale corespunde nu numai necesității aceloră, cari voiesc să ieie aceste cinuri, dară și iubirii bisericești față cu copiii săi, care la toate întâmplările importante ale vieții îi sprijinește cu binecuvântările sale.

Cei ce voiesc să intre în starea monahală trebuie oarecând timp să se prepare pentru starea aceasta, numindu-se începători (ἀρχαρισί) sau novici (novitii) sau și rasofori (ῥασοφόροι), dacă cu binecuvântarea superiorului, poartă rasa (ῥάσα, ῥάσος sau ῥάσον) și camilauca (καμηλαύχισον sau καλαυράχισον). Iară monahii sunt sau monahi simpli, cari primesc chipul mic sau schimă mică (μικροσχίματα), sau monahi perfecți, cari primesc chipul mare sau schima mare (μεγαλοσχίματα).

Noviciatul este numai prepararea pentru starea monahală. Adeseori durează mai mulți ani, în decursul cărora, monahul viitor are să documenteze parte seriozitatea și sinceritatea deciziei sale, parte calificarea sa la starea monahală, o instituțiune foarte înțeleaptă și potrivită, de a feri biserica de imputarea, că ar face asupra cuiva silă în favoarea vieții monastice.

Novicii se îmbracă în rasă și în potcap și camilaucă în următorul mod: După îndătinatul început se citește troparele: „Miluiește-te-ne pe noi, Doamne, miluiește-ne pe noi ș. m. d.” și în două rugăcuni următoare, se mulțumește lui Dumnezeu, că l-a mântuit pe servul său de viața sa deșartă lumească și l-a chemat la această cinuță făgăduință, și se cere, ca să-l învredniciască a vieții cu vrednicie în viața îngerească, să-l îmbrace în veșmântul sfințeniei, să-l ajute nevoitor la toată înfrânarea și să-l învredniciască a rămâne întru datul cel deplin al darurilor lui Dumnezeu celor pământești ș. m. d. Apoi se tunde novitul cruciș, zicându-se: „In numele Tatălui, și al Fiului, și al Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, Amin”. În fine se îmbracă cu rasa și i se pune în cap potcapul și camilauca, terminându-se actul cu finalul.

Cel ce voiesc să primiască schima sau chipul cel mic (το μικρόν σχίμα) să seceale înaintea sf. liturghii, în timpul ei-
fii Orelor, în lînda bisericești, analog vechilor penitenți, și acolo se

desbracă de veșmintele sale și începându-se sf. liturghie, stă acolo descins, desculț și cu capul gol, asemenea fiului pierdut, care se întoarce la părintele său. După intrarea cea mică, cântându-se de trei ori troparul: „*Bratele cele pământesti...*”, în care tropar se exprimă starea cea tristă a fiului pierdut, se aduce cel ce voiește să primiască chipul cel mic, în biserică. Aici în semn de căință și înfrângerea inimei se închină la ușele bisericii, în mijlocul ei și înaintea ușelor împărătești. Stând înaintea ușelor împărătești, igumenul îl întâmpină aici mai întâi cu învățătura: „*Deschide-ți urechile inimii tale, frate ș. c. l.*”, în care îl face atent, că Mântuitorul însuși și Maica Domnului și toți sfinții săi stau de față și ascultă răspunsurile lui, voind cu aceasta a-i arăta puterea și importanța promisiunilor monastice. După aceea îl întreabă despre curăția și firmitatea intențiunii, de a primi chipul ingeresc și ori de va primi promisiunile monastice până la finea vieții, adică de va rămâne în mânăstire, de va păzi curăția, umilința și ascultarea și de va răbda toată greutatea vieții călugărești. La fiecare întrebare urmează întăritorul răspuns del cel ce voiește să primiască chipul cel mic: „*Așa cu ajutorul lui Dumnezeu*”, adică face promisiune cu recunoștința neputinței sale și cu încredere în conlucrarea lui Dumnezeu. După aceste promisiuni îi propune igumenul regulele vieții monastice, și anume îi indemnă, ca să se curățiască de toată spurcăciunea corpului și a sufletului, să-și câștige umilința, să lepede sumeția năravului lumesc, să asculte pe toți, în rugăciune să fie răbdător, în privighieri să nu se leniviască, în ispite să nu se mâhniască, în post să nu slăbiască, de sărăcie să nu se feriască, nici de traiul cel rău, nici de defăimarea dela oameni, și-l întărește cu exemplul sf. martiri, al preacuvioșilor lui Dumnezeu și al lui Christos însuși, care pentru noi a luat asupra-să sărăcie, făcându-se ca și noi. Și după aceste propuneri îl mai întreabă igumenul, ori de le mărturisește toate acestea, și ori de promite a petrece în aceste promisiuni, și după răspunsul afirmativ, citește igumenul o rugăciune, în care cere, ca Dumnezeu cel prea bun să-l primiască pe cel ce voiește să se tundă și să fie cu el pururea, indulcind și veselind inima lui cu mângâierea sf. său Duh, învrednicindu-l împărtășirii cu sfinții și preacuvioșii părinți Antonie, Eufimie, Sava și cu cei împreună cu dânsii. După rugăciunea aceasta, igumenul pune deasupra aceluia ce primește chipul cel mic, *paramanul* sau *paramandiul* (εὐ παραμαννίον)¹⁾, zicând o rugăciune, în care îl roagă pe Domnul să

¹⁾ *paramandiul* sau *paramanul* e un veșmânt în patru cornuri cu stoncel, cel poartă monahii pe spate, simbolizând jugul monahal. Despre acest veșmânt monahal, pe care de regulă se află cusută crucea Domnului, treasta și sulita, citim la I. Croas (E. u. c. h. o. l. o. g. i. u. m., I, c. p. 519); Paramandyas porro vulgo παραμαννίον paramandylus est unus palmi quadratus, quem immista in funiculos longiores eius anguliculus, brachus ac humeri astringunt Monachi... Cf. și D. Sokolow, Darstellung des Gottedicnstes der orth. katholischen Kirche. In's Deutsche ubersetzt von G. Morosow. Berlin 1893, p. 165.

primiască pe servul său (N), care s'a lepădat de cele lumești, în ceata
cuvosilor, să-l povățuiască la adevăru! său, să-l îngrădiască cu puterea
mântului său duh și să-i dăruiască răbdare, ca să facă cele bine
plăcute Domnului. În rugăciunea cea înainte de tunderea părului
se roagă igumenul, ca cel ce primește chipul cel mic într-o lepădarea
desimfitorului păr, împreună să lepede și dobitoceștile cugete și fapte,
și să se învrednicească a lua jugul lui Dumnezeu cel bun și sarcina
cea ușoară și luând crucea să urmeze lui Dumnezeu stăpânul. După
aceea arătând igumenul la evanghelie și inducând pe Isus Christos
înșuș ca martor al promisiunilor făcute, îl provoacă pe acela, ce ia
chipul cel mic, să-i da foarfecele cu însăși mâinile sale. De două ori
primește igumenul dela acesta foarfecele și de două ori le pune în
peș pe evanghelie, probând cu aceasta ascultarea monahului și cons-
tanța intențiunilor lui. A trei oară dându-i monahul igumenului foar-
fecele și zicând acesta: „Iată că din mâna lui Christos le iai. Vezi
cui te săgăduiești, către cine te apropii și de ce te lepezi” și luând
igumenul foarfecele zice: „Binecuvântat este Dumnezeu, care voiește
să se măntuiască toți oamenii și să vină la cunoștința adevărului,
cela ce este binecuvântat în vecii vecilor”. Deci îl tunde igumenul
pe monah în chipul crucii, zicând cuvintele: „Fratele nostru (N) își
tunde parul capului său, în numele Tatălui și al Fiului...” și-i dă
numele; iară frații prezenți cântă de trei ori: „Doamne miluiește!”.

Nemulocit după aceasta, i se pune la piept celui ce ia chipul
cel mic, crucea, cu cuvintele: „Fratele nostru (N) ia semnul crucii
Domnului pe pieptul său, ca să se nevoiască, cât îi va fi cu pu-
tință, a urma și în toată ora să-și aduce aminte de patimele, scur-
pente, defăimările etc. ale Domnului Dumnezeuului și Mântuitorului
nostru Isus Christos”. După aceea se îmbracă în răsă, care se nu-
mește haina veseliei, și se încinge cu brăul spre omorirea patimelor
și înnoirea duhului. Apoi se dă mantia (ὁ μανδύας sau τὸ μανδύον),
care se numește haina mântuirii și platoșa dreptății și în cap i se
pune potcapul, care este coiful mântuirii, și camilauca¹⁾, logodna în-
gerescului chip, iară în picioare i se pun sandalele spre gătirea evan-
gheliei păcii și în urmă i se dau metaniile (μετανόησις)²⁾, cari se nu-

1) Cu camilauca (καμηλαύχιον) se înscamună de prezent valul cu care se acoperă
potcapul, care val mai înainte se numia ἱπποκαμηλαύχιον, pe când acoperă
mântui capului celui pustau monahii sub val se numia καμηλαύχιον.

2) Relativ la originea întrebunțării metanilor din partea călugărilor sunt de
observat următoarele: După încetarea disciplinei penitențiale vechi, au început a se
dispăndi prin mănăstiri toate noi de pocăință. Pocăința consta acum mai mult în
posturi prelungite, în mâncare de bucate uscate, xirofagie, în rostire zilnică a unui
număr hotărât de „Doamne miluiește”, în multe repetiri a Tatălui nostru și a psalm-
ului 50 etc., și mai ales în facere a sute de metani pe zi. Acestea primiau numirea
de penitențe tacte de pocăință chiar atunci când erau numai manifestări de supunere
sau de venerațiune. Și tot numirea această penitențelor se da și aparatului, care acum
nu necesită pentru numărarea sutelor de închinăciuni și a multelor repetiri de rugă-

mesa sabia cea spirituală spre rugăciunea cea din tot timpul către Christos. La toate aceste cântă frații: „Doamne, miluiește-l”. După îmbrăcarea noului frate îl binecuvăntează igumenul, zicând: „*Fratele nostru (N) a luat logodna marelui și ingerescului chip, în numele Tatălui și al Fiului...*” și citește rugăciunea: „*Doamne, Dumnezeu nostru baga pe servul tau acesta în curtea ta cea duhovnicească...*”. Dacă îmbrăcarea se face la sf. liturghie, atunci i se dă fratelui nou îmbrăcat în mână o lumânare aprinsă și crucea (dacă e preot și evanghelia), și după sărutare se continuă sf. liturghie. Iară dacă îmbrăcarea se face afara de sf. liturghie, atunci zice igumenul o cere-tenie, în care cere dela Dumnezeu darul și ajutorul lui, pentruca el ce a primit rânduiala chipului călugăresc fără prihană, fără osândă și fără pocienală să petreacă în această rânduială ș. a. Apoi după cântarea: „*Căți în Christos v'afi botezat...*” se citește apostolul ¹⁾, care propune îndemnarea, de a se îmbrăca întru toate armele lui Dumnezeu, ca să putem sta împotriva meșteșugirilor diavolului. După apostol se citește evanghelia dela Matei ²⁾, care învață abnegațiunea și mângâie prin aceea, că Domnul chiamă la sine pe toți cei osteniți și în-sărcinați și le face odihnă. Deci zice diaconul ectenia și după aceasta i se dă în mână fratelui celui nou crucea cu cuvintele: „*Zis-a Domnul, cine vrea să vină după mine să se lepede de sine și să-și iaie crucea și să vie după mine*” ³⁾. Așisderea i se dă fratelui celui nou lumânarea aprinsă cu cuvintele: „*Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca văzând ei tapetele voastre cele bune, să mă-riască pe Tatăl nostru, care e în ceruri*” ⁴⁾. La fine își exprimă frații bucuria și iubirea față cu fratele cel nou prin sărutare, la care se cântă troparul: „*Să cunoaștem fraților puterea tainei...*”, termi-nându-se toată rânduiala cu finalul.

§ 289. Rânduiala la chipul sau schima cea mare.

Rânduiala la schima sau chipul cel mare (то́ пы́жъ зы́жъ) e aproape aceeaș ca și la chipul cel mic. La Vecernie se cântă canonul de pocăință și sihiri compuse cu privire la starea sufletească a fratelui celui nou, care se căiește de păcatele sale. După intrarea cea mică la liturghie, aducându-se cel ce voiește să primiască chipul cel mare înaintea ușilor împărătești chiar așa, ca și la chipul cel mic, se cântă mai întâi troparul zilei, apoi antifonele umilitoare, cari exprimă sdron-

simb, pentru acești călugări, cari sunt chemați a petrece în pocăință toată viața lor, începând a purta cu sine acel aparat, care constă dintr'o sfoară încheiată în forma unei cruce, și din trei bucate boabe de lemn, ori de metal ori de altă materie. Cf. F. Ștefan, *Pașoptea*, Istoria bisericărească Vol. I, p. 590.

¹⁾ Efes. 6, 10-17

²⁾ Mat. 10, 37 și 38 și 11, 28-30.

³⁾ Marcu 8, 34.

⁴⁾ Mat. 5, 16.

birea inimii pentru păcate și plângerea sufletului către Dumnezeu: „*Caie sunt a turmei tale celei cuvântătoare și fug la tine, păstorule cel bun; caută-mă pe mine rătăcitul, Doamne, și mă mântuiește... Vîitorul păcatelor mă cuprinde, Mântuitorule, nu pot purta valurile și cad înaintea ta, singurul cărmaci. Tinde-mi ca și lui Petru mîna îndurării tale și mă mântuiește*”. Deci se cîntă troparul: „*Bratele cele părintești grăbește a le deschide mie ș. m. d.*”. Acuma urmează aceleași întrebări ca și la chipul cel mic și după aceeași cuvîntarea îndemnătoare din partea igumenului și trei rugăciuni, cari se disting de cele dela chipul cel mic prin mai multă căldură, accent și uigoare. Deci ia igumenul din mîna celui ce voiește să primiască schima cea mare, foarfecele în acelaș mod, ca și la chipul cel mic și îl tunde pe el. Apoi urmează îmbrăcarea fratelui nou, dându-i-se aceleași veșminte, ca și schimnului mic (τῷ μικροτύμῳ) afară de potcap și camilaucă. În locul acestora i se dau schimnicului mare (τῷ μεγαλοτύμῳ) cuculul (τὸ κοκκώλιον)¹⁾ și analabul (ὁ ἀνάλῳς)²⁾.

1) Cuculul (τὸ κοκκώλιον) se deosebește de potcapul cu camilaucă numai prin aceea, că e la vîrf ascuțit, acoperind capul și umerii și avînd cinci cruci roșii, în semn căl' omul pe cel ce-l poartă de dușmanu vîrșii și nevîrșii. Cf. Symeonis Thessalonicensis De poenitentia c. 273 (Migne, Pat. gr., T. CLV. p. 497).

2) Analabul (ὁ ἀνάλῳς) e un veșmînt ce în forma epitrahilului acoperă pieptul și spatula, fiind ornăt cu multe cruci. Cf. Symeonis Thessalonicensis De poenitentia c. 273. — La Du Cange (Glossarium ad scriptores med. et inf. Græcitatæ. Lugduni 1688, p. 60) celim despre analab: Ἀνάλῳς, Succinctorium Monachorum: Scapulare quidam esse putant. Cassianus Lib. I. Inst. cap. 6 de Monachis: Cestans etiam reticulas duplices Laneo plexas, quas Græci ἀνάλῳς vocant, nos vero succinctoria seu redimicula, vel proprie τετρακτάδονα ποικιλίας appellat. Cf. și D. Sokolow, I. c. p. 165 și П. Лебедевъ. Наука о Богослуженіи правосл. церкви. Часть II. Москва. 1881, p. 175, unde scrie: Кукля — есть головное покрывало, соответствующее клобуку монаховъ. Она кругомъ покрываетъ голову и плеча, имѣетъ остроконечный верхъ и украшена пятью крестами, расположенными на челѣ, на груди, плечахъ и спинѣ. Кукля была первоначально одеждою всѣхъ монаховъ. Съ раздѣленіемъ схимы на малую и великую, что случилось съ развитіемъ уединенной жизни въ скихъ монастыряхъ, принадлежностію малой схимы сдѣлался клобукъ, а великой схимѣ, въ отличіе отъ малой, усвоенъ была кукля. Въ настоящее время кукля, сохраняя общее съ клобукомъ символическое знаменованіе шлема чужды, сокращая общее съ клобукомъ символическое знаменованіе шлема — свѣдѣніе о упованіи, указываетъ также высшую степень совершенства, свойственнаго великосхимникамъ. — Аналабъ, равное и малосхимному. — Аналабъ соответствуетъ параманду, но онъ также, какъ и кукля, украшенъ крестами. Первоначально аналабъ въ видѣ одежды, покрывавшей плеча, былъ въ употребленіи у египетскихъ монаховъ. Великосхимникъ принимаетъ аналабъ какъ крестъ, чтобы поклоняться Христу. Украшеніе кукли и аналаба крестами имѣетъ отношеніе къ образу житія великосхимническаго, какъ житія крестовоснаго.

zicându-se la cel dintâi cuvintele: „*Fratele nostru (N) se acopere cu cucul neputăm, cu coiful nădejdei mântuirii, în numele Tatălui...*”; iară la cel al doilea: „*Fratele nostru (N) primește analabul în numele Tatălui și al Fiului...*, primind crucea sa pe umerii săi și umărând lui *Christos stăpânul*”. La îmbrăcare se cântă troparele: „*Imbrăcați-vă cu veșmântul mântuirii, încingeți-vă cu brăul curăției ș. m. d.*” și: „*Bucurase-va sufletul meu întru Domnul, că m'a îmbrăcat în haina mântuirii ș. m. d.*”. Apoi citește igumenul rugăciunea: „*Doamne, Dumnezeul nostru ceta ce ești credincios întru făgăduințele tale ș. m. d.*” și rugăciunea: „*Doamne, Dumnezeul nostru, bagă pe servul tău acesta în curtea ta cea duhovnicească ș. c. l.*”. După aceea i se dă celui nou îmbrăcat în mână o lumânăre, evanghelia și crucea și apoi urmează sărutarea și sf. liturghie. Săvârșindu-se însă actul afară de sf. liturghie, se zice ectenia și se cântă: „*Căși în Christos v'afi botezat ș. m. d.*”, apoi urmează toate celelalte până la fine, ca și la chipul cel mic.

§ 290. Sfințirea igumenului.

Igumenul se sfințește ca și protopresviterul în timpul liturghiei după intrarea cu evanghelia. Arhiepiscopul îl înșeamnă cu mâna pe cap de trei ori și punând mâna pe capul lui zice: „*Se aduce precucuviosul ieromonah (N), ales și întărit fiind de a lua sfintele rugăciuni și a fi pus în scaun ca igumen și păstor al cinstitului locaș (N)*”. Și după a doua aducere, zice arhiepiscopul: „*Darul sf. Duh să fie cu tine, luminându-te și înțeleptindu-te pe tine în toate zilele vieții tale*”. Și zice preotul: „*Să luam aminte*”, iară arhiepiscopul citește rugăciunea: „*Dumnezeule, ceta ce totdeauna faci putare de grijă pentru mântuirea oamenilor ș. m. d.*”. Apoi se zice ectenia și după două rugăciuni, în cari se cere, ca Dumnezeu să-l arate pe servul său, igumenul locașului (pentru care se sfințește), credincios și înțelept iconom al turmei celei cuvântătoare și cu credință și în adevăr să serviască trebuințelor locașului numit, îi dă arhiepiscopul mantie nouă și punându-l în mijlocul bisericii în jălț zice: „*Se pune în jălț servul lui Dumnezeu ieromonahul (N) ca igumen și păstor al cinstitului locaș (N)*”. Și îl înalță pe dânsul toți monahii de trei ori, zicând: „*Vrednic, vrednic, vrednic*”. Și sărută arhiepiscopul pe igumen și toți monahii și-i dă arhiepiscopul toiagul, zicând: „*Primește toiagul acesta, pe care sprijinindu-te vei conduce turma ta, pentru că ai a da pentru dânsa răspuns Dumnezeului nostru în ziua judecării...*”. Și după cântarea: „*Mulți ani*” se continuă liturghia.

§ 291. Sfințirea arhimandritului.

Si arhimandritul se sfințește la acelaș timp al sf. liturghiei, ca și protopresviterul și igumenul. Dacă arhimandritul ce are a se sfinți n'a fost igumen, citește arhiepiscopul peste dânsul rugăciunile, cari se citesc

la sfințirea igumenului, iară dacă a fost igumen, rugăciunile igumenești, se citește, și arhidiaconul exclamând: „Poruncește”, arhiereul citește rugăciunea: „Doamne Isuse Christoase Dumnezeuul nostru, împarate cel mai înainte de veci, Păstorul cel bun...”, în care îl roagă pe Domnul, ca prin harul sfântului său Duh pe servul său (N), care se hirotesese arhimandrit, să-l arate mădular neprihănit și ales al celei monahale, să-i îndrepteze căile lui, să-i lumineze mintea, să sădiască în inima lui dumnezeiască frică etc. . . . Deci punându-și arhiereul mâna pe capul celui sfințit, exclamă: „Vrednic” de trei ori și cântăreșii cântă: „Vrednic” tot de atâtea ori. Și dacă este a i se da arhimandritului mitra, arhiereul îl hincucuvântă cu mâna pe arhimandrit, și sărutând acesta mâna arhiereului și mitra, i se pune aceasta în cap și se continuă sf. liturghie. Iară după terminarea sf. liturghii arhiereul în mijlocul bisericii dă arhimandritului toiagul, zicând: „Promete acest toiag, cu care întărind turma ta să o îndreptezi ș. m. d.”. Apoi îi dă arhiereul hirotesitului arhimandrit învățătură corespunzătoare, cum are să conducă turma-i încrezută. Deasemenea le dă arhiereul și fraților mănăstirii învățătură despre datorințele lor față cu arhimandritul și îi îndeamnă apoi pe toți la rugăciune reciprocă, ca să câștige dela Dumnezeu moștenirea eternei vieți.

ARTICOLUL III.

Euhologiile relative la viața omului și la întâmplările ei felurite.

292. Împărțire.

Euhologiile relative la viața omului și la întâmplările ei felurite sunt acelea, cari se fac din *motivul nașterii unui prunc* (în ziua dintâi, a opta și a patruzecă după naștere, rugăciunea când pierde femeia pruncul și rugăciunea moașei) sau la *nevoi generale și particulare*, și euhologiile, cari se fac *din pricina morții unui creștin* (euhologiile la moartea unui creștin și euhologiile la pomenirea morților). În legătură cu euhologiile din urmă se va trata în articolul de față și despre *prescripțiile bisericești și ale statului cu privire la înmormântări și la locul de înmormântare.*

§ 293. Euhologiile bisericești cu prilejul nașterii unui prunc.

Euhologiile bisericești din pricina nașterii unui prunc sunt afară de acele, cari sunt împreunate cu sf. botez și cari s'au expus la alt loc, încă: Rânduiala în ziua cea dintâi,

când naște femeea pruncul, rugăciunea la însemnarea pruncului, rugăciunea ce se citește după patruzeci de zile femeii, ce a născut, rugăciunea când pierde femeea pruncul și rugăciunea moașei, care ridică pruncul.

Biserica erânduind rugăciuni pentru maica, ce a născut, nu cere ieșirea ei din casă și mergerea ei la biserică, ei îndată după naștere mergând preotul însuși la casa, unde a născut femeea, liniștește durerile nașterii, citindu-i maicei rugăciuni corespunzătoare, cari se cuprind în cerere, ca Dumnezeu să-i dea celei ce a născut vindecare la timp și ridicare din patul durerilor, cari urmează după naștere, să-i ierte păcatele ei cele de voie și cele fără de voie și să o feriască de toată tirănia diavolului ; iară pe prunc să-l feriască de toată răutatea, de spiritele cele vielene și să-l învredniciască a se închina bisericii lui Christos ; așisderea se cere iertare și pentru toți cei ce s'au atins de maică la naștere și se află în casă, și făcându-se sfințirea cea mică a apei, stropește preotul casa, pe prunc și pe toți cei ce se află în casă.

Simeon Tesalonicheanul scrie în privința aceasta : Născându-se pruncul, îndată vine preotul și laudă pe Dumnezeu, mulțumind, că s'a născut om în lume, și însemnând binecuvântă pe cel născut și se roagă să viețuiască și să primiască hotezul și ungerea, rugându-se și pentru mântuirea maicei lui și a ei și femeilor celor împreună cu dânsa din dar și aghiasmă...¹⁾

A opta zi după naștere, însemnându-se pruncul la frunte, gură și piept, i se dă numele și i se citesc așisderea rugăciuni corespunzătoare. Copii noul-născuți nu arareori mor curând după naștere, pentru aceea Grecii și păgânii le dădea celor noul-născuți numele deabia atunci, când aveau speranța că vor viețui acuma, așadară deabia în ziua a șaptea sau, la o sumă, chiar în ziua a noua după naștere. Aceasta zi e determinată pentru darea numelui la copii și Romanii, pentru aceea se petrecea la ei în ziua a noua după naștere sărbătoarea zeiței așanumite Nundina (dela novem dies), iară ziua aceasta însăș se numia Lustricus dies și era o sărbătoare însemnată, așezată spre curățirea pruncilor de sexul bărbătesc, iară pentru pruncii de sexul femeiesc era deter-

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacramentis cap. 28 (Migne, Pat. gr. T. CLV, p. 208).

minatã ziua a opta. Legiuitorul cel mai înalt, Dumnezeu, a ales în Testamentul cel vechiu ziua a opta pentru curãþirea pruncilor ebreieþi de sexul bãrbãtesc prin tãierea împrejur, dându-li-se în aceastã zi și numele. În ziua a opta și însuþ Christos, Mântuitorul nostru, a binevoit a se supune tãierii împrejur și a primi numele. De aci și creþtinii, urmând acestui exemplu, le dau pruncilor nou-nãscuþi numele în ziua a opta dupã naștere și-i numãrã între cei vii.

Simeon Tesalonicheanul scrie: Iarã a opta zi se aduce pruncul lui Dumnezeu, și anume înainte uþelor biserice, pentru cã încã nu este sfinþit cu botezul. Și-l înseamnã preotul la frunte și la gurã și la piept și-i dã lui prin sf. rugãciune nume, care vor voi cei ce l-au nãscut, cu care nume se și boteazã. Precum aceasta s'a fãcut și la Domnul, cãci a opta zi, tãindu-se împrejur, s'a chemat Isus. Iarã noi tãere împrejur nu avem, cã a plinit Mântuitorul cele ce sunt ale legii în locul nostru și ne-a mântuit de sclãvia legii și a dat în toatã firea altã tãere împrejur, dumnezeiescul botez, care nu taie corpul, ci curãteþte pãcatele ¹⁾.

În prezent, de regulã se împreunã rãnduiala în ziua cea dintâi când naște femeia pruncul cu rãnduiala la însemnarea pruncului, urmând ele nemijlocit dupã o altã.

Iarã la a patruzecia zi se aduce pruncul de maica sa la bisericã. Aceastã datinã își are originea în legea veche ²⁾. În urma cãreia maica, care nãștea un prunc, era necurãtã prin 40 de zile, iarã aceea, care nãștea o pruncã, prin 80 de zile, fiind necesitatã a veni la templu, spre a aduce acolo Domnului sacrificiu de curãþire. Aceastã lege a implinit-o și Maica Domnului, precum ne raporteazã evanghelistul Luca ³⁾, și aceastã datinã trecu și în bisericã creþtinã. Venind așadarã maica la 40 de zile dupã naștere, la bisericã, la preotul pe pruncul în mâni, se roagã lui Dumnezeu, ca sã o curãte pe maica de tot pãcatul și de toatã spurcãciunea, ca fãrã esãndã sã învredniceascã a se împãrtãși cu sf. sacrameinte; iarã pe pruncul sã-l binecuvãnteze, sã-l creascã, sã-l sfinþiascã, sã-l înþeleþiascã, sã-l facã întreg la minte, bine priceput. Apoi îl înbisericeazã, adicã îl introduce preotul pe prunc

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacramentis cap. 59 et 60 (Migne, Patr. T. CLV. p. 20).

²⁾ III. Moisi 12. 1-8.

³⁾ Luca 2. 22-24.

în biserică, zicând înaintea ușilor bisericii : „*În bisericăză-se servul lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, Amin*”, și în mijlocul bisericii zicând aceeași ; și înaintea ușilor altarului zicând așisderea aceeași. Și apoi de va fi pruncul de parte hărăbătească, îl bagă preotul în altar, iară de va fi de parte femeiască, îl duce numai până la ușele altarului și zice, închipuind pe dreptul Simeon, care a luat în brațe pe dumnezeiescul prunc : „*Acum slobozește pe servul tău stăpâne după cuvântul tău în pace. . .*”, cerând astfel, ca pruncul să se curățe de păcat și să vadă lumina spre descoperirea neamurilor, să vadă pe Christos. Din acel timp este pruncul chemat, iară maicei i s'a dat voie, fiindcă s'a curățit, a intra în biserică și a se împărlăși cu sf. sacrameinte, când va fi gata și va voi¹⁾.

După o veche tradițiune și datină prea lăudabilă st. biserică se roagă și pentru acele femei, cari pierd pruncul. Cu aceste rugăciuni deși biserica nu le iartă acestor femei păcatul neluării aminte sau al ușurătășii minții, care se poate deslega numai prin sacramentul pocăinței²⁾, și deși atari mame nu se dispensează de prescripțiile bisericești relative la îngrijirea îndatorită pentru fructul corpului lor ; totuș biserica în puterea chemării sale ca mijlocitoare se adresează cu rugăciunile sale la Dumnezeu și pentru aceste femei, ca Dumnezeu să se indure de ele, să le ierte păcatul lor, să le curățiască de spureăciunea lor, să le vindece durerile, să le dăruiască sănătate și să le ridice din patul, în care zac. Și ce poate să liniștească muștrările conștiinței pentru lepădarea poate și culpabilă a pruncului mai bine decât rugăciunile bisericii și mijlocirea ei la Dumnezeu cel atodrept și prea bun ? Pentru aceea este această rânduială a bisericii bine întemeiată și să observă ca o datină foarte folositoare în toată biserica ortodoxă.

În urmă se roagă biserica și pentru moașa, care ridică

¹⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De ordinationibus cap. 60 (Migne, Pat. gr. T. CLV, p. 212) и Венитиния Новая Сербия, 1870, p. 304.

²⁾ Cf. Syn. Can. 23 et 24 in Archiva (Didalton, l. c. t. 263) et Can. 2 et 3 al. Vasil (Didalton, l. c. t. 400).

pruncul, cerând pentru dânsa binecuvântarea lui Dumnezeu și curățirea ei.

§ 294. Euhologiile bisericesti relative la nevoi generale și particulare.

La nevoi generale și particulare îndătimează biserica a chema îndurarea lui Dumnezeu prin rugăciuni. Și pe cât de felurite sunt nevoile pe atât de felurite sunt și rugăciunile de acest fel ale bisericii. Ea are rugăciuni în timp de boale rele și de moarte năprasnică, rugăciuni în timp de foamete, rugăciuni la toată lăia, rugăciune în timp de secetă și în timp de multă ploaie, rugăciune pentru cei ce sunt în blăstămuri și pentru cei ce s'au legat pe sine cu jurământ, rugăciune la deslegarea de blăstăm, rugăciune la toata neputința, rugăciune la bolnavul, ce nu poate dormi, rugăciune de iertare de toate păcatele, rugăciune pentru casa ce se supără de dureri rele, rugăciune pentru cei ce se tulbură de dureri necurate și se bântuiesc, rugăciuni, adică blăstămuri cântă cei ce pățimesc dela diavoli, cari rugăciuni se atribue sf. Vasile cel Mare ș. a.

La nevoi generale se adună credincioșii în biserică, pentru a aici cu inimă înfrântă să ceară dela Dumnezeu ajutor, împreunându-se cu rugăciuni totodată și alte fapte bune, precum darea de elemozină, ajunarea ș. a. d. Aceste rugăciuni sunt pătrunse de duhul căinței și al mărturisirii păcatelor și se citesc de regulă cu plecarea genunchelor. Așezarea se face la întâmplări ca acestea și procesiuni.

§ 295. Procesiunea sfântă.

Sub procesiune sacră înțelegem mergerea solemnă cu rugăciuni și cântări sfinte, ce o face clerul și poporul de regulă în afară de biserică, cu insigniile (steagurile, crucile, lănarile) bisericesti, spre a mulțami lui Dumnezeu pentru binefaceri, a cere binecuvântare și a se ruga cu inimă înfrântă pentru scutirea de diversele calamități.

Originea lor o aflăm în T. V. Așa s'a dus sicutul legii cu procesiune din casa lui Abinadab din Gabaa, în cetatea din Ierusalim, apoi după ridicarea templului s'a dus și s'a așezat în templu.

Pentru noi creștini intrarea solemnă a lui Christos în Ierusalim este prototipul tuturor procesiunilor creștine bisericesti. În biserica veche creștină aflăm din timpuri de tot vechi, procesiuni. Primele procesiuni fără îndoială au fost cele dela înmormântare și dela transportarea sfintelor oseminte ale martirilor. Dară au fost și alte procesiuni. Așa sf. Vasile cel Mare amintește despre niște litii din Neo-Cesarea (Ep. 63 al. 207). Iară sf. Ioan Chrisostom în o cuvântare (contra lud. et theatr.) zice între altele: „Înainte cu trei zile, când cădea ploaie torențială și răpia tot cu sine, se făceau litii și procesiuni, și întreagă cetatea noastră grăbia ca și cu torente la pragurile apostolilor și noi ca mijlocitori ne-am adresat la sf. Petru și Andreiu”. Amberger zice: Procesiunile simbolizează și viața noastră aici pe pământ, unde suntem numai niște călători și unde nu avem cetate stătuțoare ci pe cea viitoare o căutăm, după cum exprimă ap. Paul (2 Cor. 5, 1 și la Evr. 11, 13).

Procesiunile, după cum le avem noi în euhologhion sunt unele rânduite cu scopul de a aduce mulțămită altele cu scopul de cerere și penitență. Cele dintâi se fac cu ocaziuni solemne de bucurie, ca în ziua de Paști.

Cele de cerere și penitență se zic și litii și se fac mai ales pe timpul ajunărilor sau cu alte ocaziuni spre a implora dela Dumnezeu iertare pentru păcate precum și dar și binecuvântare în diversele noastre lipsuri trupești și sufletești.

Afară de acestea sunt *procesiuni* extraordinare, cari se fac cu prilejul unei festivități întâmplătoare ca întâmpinarea arhierelui, a Domnitorului etc.

Procesiunile pot să se facă în biserică, (litia), sau în jurul bisericii (Sâmb. Patimilor, Lunia Paștilor la Hram), sau dela biserică până la un loc destinat în sat și înapoi, ca la Iordan, Sâmbăta morșilor. Toate purced dela altar și se întorc la altar.

În fruntea procesiei se duce crucea, gloria și speranța noastră, stindardul, sub care ne-am înrolat la hotăr. Crucea, ca simbol al răscumpărării noastre, ne este conducătoarea în călătoria pământescă spre patria cerească.

Apoi urmează praporii cu icoanele sfinților prin care se înscamă triumful creștinismului. Icoanele de pe praporii ni

arată sfinții, cari au să ne fie modele de imitat și cari binevoesc a primi rugele noastre și a le mijloci sau duce la Dumnezeu. La unele ocaziuni se poartă și relicvii sfinte. Apoi urmează poporul.

Răul rugăciunii bisericești, care porcede dela altar, iese din malurile sale și se revarsă peste întreaga câmpie a comunei creștine. Stradele și șosecele, muntii și văile, câmpurile și dumberăvile, toate trebuie să se pătrundă de rugăciunea bisericeii. În aer, care adeseori s'a pângărit prin vorbe și cântări păcătoase, trebuie să se inalte mirosul de tămâie al rugăciunii, curățindu-l și îndreptându-l. Mirasma cea rea a păcatului și efectul cel stricăcios al lui trebuie în toată natura să dispară lafă cu pulerea cea sfințitoare a rugăciunii și roau binecuvântării cerești trebuie să fie urmată de fructe mănoase de tot felul. De regulă se face la cele mai multe din întâmplările induse stinfirea apei și se stropesc creștinii și locurile, in cari se află sau vietuesc ei, cu apă sfințită.

§ 296 Peregrinajele sfinte.

Acestea sunt călătorii, cari se fac la locurile cele sfinte, unde a vietuit și lucrat Domnul nostru Isus Christos sau cutare sfânt, unde s'au întâmplat minuni și se împarte harul dumnezeesc cu abundență mai mare și in mod mai deosebit. Ele porced din același sentiment de credință și de incedere in Dumnezeu, de speranță, căință și pietate ca și procesiunile.

Baza acestora e încă de a se căuta in sf. scriptură. Istaillenii din depărtări mari călătoriau la Ierusalim și insuși Domnul nostru Isus Christos s'a conformat acestui obicei. Sfinții apostoli, îi aflăm încă peregrinând la sfânta cetate. (F. ap. 20, 16), Iară creștinii cei dintâi nici pe timpul persecuțiilor n'au incedat a cerceta locurile sfinte unde a petrecut Christos viata pământească. Așa la inceputul sec. III episcopul Alexandru din Capadocia a mers la Ierusalim, spre a se ruga acolo și a cerceta locurile sfinte (Euseb. H. E. VI c. 11).

Peregrinările nu sunt cerute din partea bisericeii ei admise și recomandabile.

Locurile cele mai insemnate pentru noi sunt Palestina.

și anume Vihleemul, Ierusalimul, Muntele Athos, (Constantinopolul) Mormintele sfinților, bisericile cu moaște etc. La noi sântul Ion la Suceava și la Crisecatic.

La peregrinaj să-și aducă credincioșii aminte însă, că *nu locul sfințește pe om, ci după cum spun Constat. apost. VIII c. 40, omul sfințește locul.* Accia ar însemna, că multe cereri, devoțiunea, încrederea în cel de sus contribuie încă la multe minuni ce se întâmplă, dar se înțelege că și devoțiunea și încrederea mai mare provine chiar din motivul, că acela Dumnezeu a împărțit darurile în o măsură mai abundentă decât aiurea.

Deși peregrinajele în sine sunt foarte salutare, totuși trebuie a le recomanda numai cu precauțiune. Sunt de accia cari peregrinează, ca să scape de sarcinile zilnice, alții își dau cu aceasta ocaziune curs liber pasiunilor lor, se petrec și privesc peregrinajele numai ca excursii de plăceri lumești.

Mai condamnabile sunt excesele de peregrinaj, la găzduirile în mase și călătoriile în timp de noapte. Grigorie din Nissa destătuiește pe Capadozieni în ce privește peregrinajele zicând: *Atâta cale nu poate parcurge femeia, de nu va avea cine s-o păziască, fiindcă în acele cetăți orientale domnește libertatea și indiferența și aplecarea spre rău. Cine poate umbla prin fum și să nu-l usture ochii? ... Cine poate trece prin locuri infectate fără a se infecta?*

De aceea e recomandabil ca parohul să-și conducă pe oameni la peregrinaje și să-și supravegheze.

§ 297. Euhologii bisericești la moartea unui creștin.

Drept cum în decursul întregii vieți biserica este fiilor săi *maică duicoasă*, care le împărtășește mulțimea darurilor și a binecuvântărilor sale; așa le arată ea iubirea sa înainte și după moarte. Această iubire a bisericii se arată adevărat prin acele euhologii și rânduieli, cari sunt instituite din cauza morții unui creștin și cari urmează a se expune aici.

1. Spre ari ușura creștinului ieșirea din lume biserica are o *deosebită rânduială la ieșirea sufletului*, care se citește de preot asupra celui bolnav. Și intru adevăr, când are creștinul mai multă trebuință de ajutorul mai înalt, decât în

acea oră infricoșată, în care se curmă firul vieții lui? Pentru aceea în aceste momente se roagă preotul pentru deslegarea sufletului bolnavului de toată legătura și cere, ca Dumnezeu să-i fie îndurat. Îndecosebi se îndreaptă preotul în aceste rugăciuni către preacurata Maica lui Dumnezeu, speranța creștinilor și a tuturor păcătoșilor, și o roagă, ca să asculte suspinurile celui bolnav și să-i tindă lui mâna de ajutor.

2. După repausarea creștinului biserica observă așisderea o rânduială anumită, care se cuprinde în următoarele: Repausând un creștin se trag clopotele. Această tragere a clopotelor, precum și cea la înmormântare le vestește creștinilor, că un membru acum s'a dispărut din mijlocul lor, îi provoacă la rugăciune pentru sufletul repausatului, le aduce aminte, că și lor le va veni ora morții și înseamnă acea trâmbiță ingeriască, care pe toți are să-i cheme din morminte la judecata infricoșată. — Corpul celui mort se scaldă în apă ¹⁾ spre aducere aminte, că corpurile dreptilor vor învia oarecând cu mărire. — După aceea îl îmbracă pe cel repausat cu îmbrăcăminte nouă, spre a însemna, că acest corp trecător, care se predă mormântului, va învia la a doua venire a lui Christos îmbrăcat fiind în veșmânt nou al nestrucăciunii. — Corpul îmbrăcat se pune în raclă și se acopere cu acoperământ spre a însemna, că cei repausați în credința lui Christos cea adevărată, se află sub acoperământul și scutul lui Christos. — Pe pieptul repausatului se pune st. cruce sau o icoană, ca semn al credinței lui în Christos și spre a însemna, că el lui Christos și-a dat sufletul ²⁾. — În cele patru părți ale raclei atât în casă, cât și la înmormântare se pun lumânări, cari întărează acea lumină dumnezeiască, cu care s'a luminat creștinul la botez și ne aduc aminte, că sufletul creștinului încă viează, deși corpul s'a dat stricăciunii. — Corpul celui repausat se stropește cu aghiasmă, prin care lucru se exprimă dorința, că sufletul celui repausat să se întărească slăvit la infricoșata judecată.

Astfel gătit fiind corpul repausatului, se expune vr'o câteva zile, pentruca să dispară toată inoiala despre moartea

¹⁾ Fapt. apost. 9. 37.

²⁾ Cf. Symeonis Thessalon. De ordine sepulture cap. 362 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 676).

repausatului și parte pentruca să li se conserve consăngenilor și amicilor rămășițele iubitului lacugetaer de la care se vor desprăși pe timp îndelungat. Așisderea se deșteaptă credinciosii prin vederea celui repaus atdes repausat, pre trecerea tuturor lucrurilor pământeste și se întăresc în convingerea, că numai acele fapte și lucruri au preț adevărat, prin cari câștigăm fericirea cea eternă. — După repausarea unui creștin se aduna în vechime poporul în casa lui și făcea rugăciuni sub conducerea unui preot sau diacon ¹⁾. Aceste rugăciuni durau și peste noapte și de aici își trag originea priveghiile la morți. Și acuma repausând unul din creștini face bisenca, prin preoții săi, rugăciuni, poruncind ea, ca după repausarea unui creștin să se facă în casa mortului o rânduială deosebită, care se numește *panihidă*.

Panihida se face așa: După îndatinatul început se cântă treparatele: „Cu duhurile dreptilor celor ce s'au săvârșit...”. „Întru odihna ta, Doamne, unde toți sfinții se odihnesc...”, „Mărire...” „Tu ești Dumnezeu, care te-ai pogorât în iad...”, „Și acum...” „Una curată și preanevinovată fecioară...”. Apoi se zice cetenia pentru cei morți: „Miluiește-ne pe noi Dumnezeule după mare mila ta...”, la care se citește rugăciunea: „Dumnezeul duhurilor și a tot trupul...”, în care se cere, ca Dumnezeu să odihnească sufletul repausatului în loc luminat, în loc cu verdeață, în loc de odihnă, de unde a fugit durerea, intristarea și suspinarea și să-i ierte toată greșala, ce a greșit, sau cu cuvântul, sau cu lucrul, sau cu gândul ș. m. d. În urmă se face finalul în care se cere, ca Dumnezeu să așeze sufletul mutat dela noi în corturile dreptilor, în sinurile lui Abraam să-l odihnească și cu dreptii să-l numere și pe noi să ne miluiască ca un hun și de oameni iubitilor.

După o datină străveche se citesc în casa repausatului evanghelia și psaltirea, acele cărți, în cari toată inima măhnită poate să afle corespunzătoare ușurare.

3. *Rânduiala înmormântării e următoarea*: Scoțându-se mortul din casă se duce la biserică, trăgându-se clopotele, cântându-se imnul: „Sfinte Dumnezeule, sfinte Tare...” și citindu-se evangheliile. Convoiul se deschide ducându-se înainte crucea, căci crucea este semnul mântuirii noastre. După cruce se duc steagurile bisericesti ca expresiune a

¹⁾ Cf. Ieronim Chrysostomi In epist. ad Hebr. cap. 2. Hom. 4. n. 5 (Migne, Pat. gr. T. LXXIII. p. 44) și Augustini Confessionum Lib. IX. cap. 12 (Migne, Pat. lat. T. XXXII. p. 776).

speșanței despre mărta noastră învîiere. Între steaguri se duce coliva (ἡ ἁγία κολίβα) adică grâu fiert cu miere și alte roduri de multe feluri, care grâu cu miere îl mănâncă în semn de comunitate cu mortul, toți cei ce iau parte la înmormântare. Sământa de grâu la înmormântare înseamnă, că omul sământă este și ca grâul care semănându-se în pământ răsare, așa și el, cu puterea lui Dumnezeu, va învia din morți¹⁾; iară mierea înseamnă, că credincioșii invrednicindu-se de eterna fericire, se indulcesc de locașurile cerești. — Înaintea raței pășesc preoșii, ca cei ce aici pe pământ sunt conducătorii celor vii întru învățarea credinței și împlinirea faptelor bune, iară după moarte îi merg creștinului înainte, cerându-i dela Dumnezeu iertarea păcatelor și eterna fericire; ceilalți credincioși pășesc după raclă. — Lumânările arzătoare în mâinile clerului și ale poporului sunt simbolul credinței luminate și semn de bucurie, că mortul și-a împlinit lupta²⁾. — Tămâierea cea multă la înmormântare servește nu numai de a înăduși duhoarea putrejunii, ci și ca simbol al rugăciunii, care se înalță la Dumnezeu, precum scrie apostolul Ioan: „Și s'a suit fumul tămâilor cu rugăciunile sfinților“³⁾. — Imnul: „Sfinte Dumnezeule...“ arată, că serv al sf. treimi e cel repausat și pe dânsa a propovăduit-o și întru dânsa a adormit și la dânsa merge și va fi într'o ceată cu îngerii, cari neîncetat cântă cântarea cea întreit stântă. — Se citesc evangheliile despre învîierea morșilor și despre eterna viață, spre a-l apleca pe Dumnezeu la îndurare, iară pe cei ce se află în doliu a-i mângăia cu cuvintele evanghelice despre învîierea morșilor și viața eternă. Acuma Sozomen raportează, că la transportarea rămășițelor sf. Mefetic, arhiepiscopul Antiohiei (sec. IV), se opri convoiul pe cale și racla se puse jos, spre a se face asupra ei rugăciune⁴⁾.

Corpul adus la biserică, se pune cu fața spre răsărit, de unde Mântuitorul va veni la judecată⁵⁾ și încotro toți

¹⁾ Ioan 12, 24.

²⁾ Cf. Ioannis Chrysostomi In epist. ad Hebr. cap. 2. Hom. 4. n. 5 (Migne, Pat. gr. T. LXIII, p. 43).

³⁾ Apocal. 8, 4.

⁴⁾ Sozomeni Hist. eccl. Lib. VII. c. 10 (Migne, Pat. gr. T. LXII p. 1441).

⁵⁾ Mat. 24, 27.

credincioșii își îndreaptă lafa la rugăciune. Apoi se face în biserică asupra corpului celui mort, următoarea rânduială foarte instructivă pentru cei vii: Făcându-se începutul îndătinat se citește psalmul 90: „*Cela ce locuiește intru ajutorul celui înalt . . .*”, în care se exprimă încrederea vie întru Dumnezeu și deosebita lui îngrijire pentru aceia, cari cu încredere în Dumnezeu și-au dat sufletul său în mâinile lui. Apoi se citește psalmul 118, care fericind pe implinitorii poruncilor dumnezeiești ne arată, pe ce cale se ajunge adevărata nădejde în viața aceasta și fericirea eternă în cea viitoare. Acest psalm se împărțește în trei stări sau mări. În starea primă și a treia se cântă după fiecare vers cântarea: „*Alleluia*”; iară în starea a doua se cântă după fiecare vers cântarea: „*Miluiește pe servul tău*”. După fiecare din cele două dintâi stări, se face eclenia cea mică a morților, iară după starea a treia, se cântă cele opt stihiri, cari se încep cu: „*Ceata sfinților a aflat izvorul vieții ș. m. d.*”, căror stihiri tot le premerge cântarea: „*Bine ești cuvântat Doamne, învață-mă îndreptările tale*”. În aceste stihiri îl rugăm pe Dumnezeu, ca să-l odihniască pe cel repausat și să-i treacă toate păcatele.

Deci se cântă canonul morților compus de Teofan Graptul († după 843), marele mărturisitor din timpul împăratului lupțator de icoane, Teofil. În acest canon aducând biserica aminte de nevoițele martirilor, a fraților noștri întâi născuți și a rugătorilor noștri înaintea lui Dumnezeu, își înalță ruga sa către învingătorul morții și ne învață și pe noi a ne ridica din lumea aceasta deșartă către cea netrecătoare. Drept aceea după a treia odă-se cântă sedea: „*Cu adevărat deșertăciune sunt toate . . .*”, iară după a șasa odă se cântă condacul: „*Cu sfinții odihnește Christoase sufletul servului tău . . .*” și icosul: „*Tu însuși ești fără de moarte, cela ce ai făcut și ai zidit pe om ș. c. l.*”

După canon se cântă opt stihiri compuse de sf. Ioan Damascen pe toate opt glasuri, în cari cu voiciume se propune deșertăciunea lucrurilor pământești.

„*Care desfătate lumească rămâne neimpreunată cu grija? Care mârte stă pe pământ neschimbată? Toate sunt mai neputincioase decât umbra, toate sunt decât visurile mai înșelătoare, într'o clipeală*”

pe toate acestea moartea le apucă, ci intru lumina tetei tale Christoase și intru indulcirea frumuseții tale, pe cel ce l-ai ales odihnește-l, ca un iubitor de oameni". — „Toate cele pământești sunt deșertăciune, câte nu rămân după moarte, nu rămâne bogăția, nici călătorește împreună cu mărirea, căci venind moartea, toate acestea pier, pentru aceasta lui Christos celui fără de moarte să-i strigăm: Pe acesta ce s'a mutat dela noi odihnește-l, unde este locașul tuturor celor ce se veselesc". — „Adusu-mi-am aminte de prorocul ce strigă: Eu sunt pământ și cenușă și iarăș m'am uitat în mormântul, și am văzut oase goale și am zis: „Oare cine este împăratul sau ostașul, sau bogatul sau săracul, sau dreptul sau păcătosul? Ci odihnește Doamne cu dreptii pe servul tău". — Plâng și mă tânguiesc, când gândesc la moarte și văd în morminte zăcând frumusețea noastră cea zidită după chipul lui Dumnezeu, grezavă, nemărită, neavând chip. O minune! Ce taină este aceasta, care s'a făcut pentru noi, cum ne-am dat stricăciunii, cum ne-am înjugat cu moartea, cu adevărat după porunca lui Dumnezeu, precum e scris, El este acela ce dă repausatului odihnă".

După aceea urmează fericirile, cari sunt de acelaș cuprins, adică cer odihnă celui repausat și arată deșertăciunea celor pământești. Însă spre mângâierea și liniștea celor ce plâng și se tânguiesc se propune învățătura apostolului¹⁾: „Că de credem, că Isus a murit și a înviat, așa și Dumnezeu pe cei adormiți întru Isus îi va aduce împreună cu el ș. c. l.", și însuș cuvântul mângâietor al lui Isus Christos²⁾: „Amin, amin grăiesc vouă, cela ce aude cuvintele mele, și crede celuiia ce m'a trimis pe mine, are viața vecilor și la judecată nu va merge, ci va trece din moarte în viață...". — Acuma se apropie părintele spiritual de fiul său spiritual ultima oară și-i citește rugăciunea de deslegare: „Dumnezeul duhurilor și a tot trupul...", în care i se cere celui repausat iertare pentru toate păcatele, și așisderea se citesc rugăciunile de iertăciune la tot blăstămul și afurisenia: „Doamne, Dumnezeul nostru, cela ce cu înțelepciunea ta cea negrăită ai făcut pe om din țarină ș. c. l." și: „Stăpâne mult îndurate Doamne, Isuse Christoase, Dumnezeu nostru ș. c. l.". — Deci se face mortului sârui tare, adică preoții și creștinii prezenți, în semn de iubire

1) I. Tesal. 4, 13-17.

2) Ioan, 5, 24-30

frătiască către cel repausat, sărută crucea și evanghelia puse pe racla lui, iară strana cântă troparul: „*Veniți, fraților, să dăm mortului sărutarea cea mai de pe urmă...*” și alte tropare de cuprins asemănător, cari toate indeamnă pe cei prezenți, a lua rămas bun dela repausat. După sărutare se zice ectenia morților și se face finalul, după care zicând preotul cuvintele: „*Vecinica pomenire tie, vrednice de fericire și puturea pomenite Irate al nostru*” se cântă de trei ori „*Vecinica pomenire*”. — În fine se petrece corpul mortului cu procesiune și cu cântarea îngerească: „*Sfinte Dumnezeule, sfinte tare...*” la locul repausului său etern. Aici se pune corpul în mormânt și preotul aruncă pământ deasupra corpului în cruciș, zicând cuvintele: „*Al Domnului este pământul și plinirea lui, lumea și toți cei ce locuiesc într'ânsa*”. — Astfel biserica creștină chiar din început implinește cuvintele: „*Ca pământ ești și în pământ te vei întoarce*” în contra datinei păgânilor, cari ardeau corpurile morților, aceea ce creștinii o priveau ca incompatibil cu legea naturală a putrejunii succesive a corpului în sânul pământului. După aceea varsă preotul peste corp untdelemn din candelă, spre a însemna, că cel repausat a terminat ostenețele spirituale ale vieții și ca o ramură a arborelui de maslin al lui Isus Christos s'a nutrit din untdelemn al darului dumnezeiesc. Așisderea varsă preotul peste corp cenușa din tămâiar spre a însemna, că adevărate sunt cuvintele sf. scripturi (I. Moisi 18, 27) „*că pământ și cenușă suntem*”. În fine, zicându-se încă ectenia morților, se face finalul cu cântarea: „*Vecinica pomenire*”.

În timpul expunerii repausatului, se serba în vechime și sf. liturghie, despre care vorbește fericitul Augustin ca despre un uz general. La sf. liturghie aduceau creștinii jertfe sau daruri de pâne, cari le privește sf. Ioan Chrisostom ca o clemozină, prin care se onorează repausatul¹⁾. Aceste jertfe deveniră din secolul IV regulă. Așisderea se făcea sf. liturghie și la însăși înmormântarea. În Constituțiunile apostolice se provoacă creștinii, ca să aducă pentru frații lor adormiți

¹⁾ Cf. Ioannis Chrysostomi In Ioannem. 61. al. 62 (Migne, Patr. gr. T. LIX. p. 348).

întru Domnul sacrificiul euharistic în biserică și în ținerime¹⁾. Acestei datine, adică de a pune în legătură cu înmormântarea și serbarea sf. liturghii urmează unii creștini și în ziua de astăzi, cu toate că aceasta nu e prescripție cu hotărâre. Ei o fac aceasta, căci săvârșirea sf. liturghii nu e numai un act, prin care se preamărește serbarea, ci ea e și un act de folos pentru mântuirea sufletelor celor repausați.

Cu serbarea înmormântării erau în vechime împreunate și agapele sau cum se numesc ele astăzi de poporul nostru, praznice. Despre aceste agape scrie autorul comentariului la Ioh atribuit lui Origen: „Noi îi invităm pe cei săraci și nevoiași la ospăț, pentruca astfel serbarea noastră să devină pomenire pentru odihna sufletului repausatului, iară pentru noi miros bineplăcut lui Dumnezeu”²⁾. Și sf. Ioan Chrisostom motivează facerea agapelor la înmormântare sau — cum zice el — invitarea celor săraci după înmormântare, cu cuvintele: „Ca cel repausat să se odihniască în pace și să aștepte îndurare la preabunul Dumnezeu”³⁾. Constituțiunile apostolice admoniază, ca aceste agape să se facă cu decență și frica lui Dumnezeu⁴⁾. Însă această admonițiune nu se observa totdeauna. Pentru aceea, în biserică occidentală ieșiră de timpuriu din uz, iară în biserică ortodoxă sunt ele încă mai pretutindene în uz. La noi în Bucovina se opriră din motive sanitare prin ordinațiuni și astfel au încetat mai în tot locul.

4. *Rânduiala înmormântării pruncilor* e mai scurtă decât cea expusă și se face la acei prunci repausați, cari încă n'au ajuns vârsta de 7 ani și nu pot distinge între bine și rău și căderea așadară rău, ce-l vor fi comis, nu li se poate imputa ca păcat din cauza puterilor lor spirituale nedesvoltate. Biserica la rânduiala înmormântării pruncilor nu se roagă așa de mult pentru iertarea păcatelor lor, pentrucă pruncii sunt curății de păcate prin sf. botez, dară ea

1) Cf. Const. apost. L. VI. c. 30 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 988)

2) Anonymi in Ioh Commentarius Lib. III (Migne, Patr. gr. T. XVII. p. 517).

3) Ioannis Chrysostomi in Math. Hom. 31. al. 32. n. 4 (Migne, Patr. gr. T. LVII. p. 374).

4) Const. apost. L. VI. c. 30 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 989).

se rotea după o datină străveche creștină, ca Dumnezeu să-i facă părtași de bunările cele mai pe sus de lume și de repaosul etern.

5. Iară *Rânduiala înmormântării preoților* este mai extinsă decât cea a laicilor. Rugăciunile sunt mai multe și mai lungi, cântările mai numeroase și așisderea se citește mai multe lectiuni din cărțile sf. apostoli și din evanghelii, pentruca astfel și la moartea păstorului său să atle turma lui mai multă învățătură. Apoi preotul repausat nu se scaldă în apă, ca laicul, ci se spală cu burete muiaț în untdelemn sau în chipul crucii ca la sf. betez la frunte, la ochi, la buze la piept, la genunchi și la mâni. Deci îl îmbracă pe preot în hainele ce le-a purtat, după aceea în toate veșmintele preoțești și îi acopăr lafa cu un veșmânt nesfinșit și se pune deasupra lui, pe piept, sf. evanghelie, după a cărei învățătură a viețuit. — Foarte frumoase în privința cuprinsului sunt toate rugăciunile, toate cântările și canonul la înmormântarea preotului, pentrucă ele se raportă la datoriile, la rezponzabilitatea preotului, la greșelele urmate din neîmplinirea datorilor lui și la îndurarea lui Dumnezeu, de ai ierta. În ele se expune demnitatea cea mare a preoției și se promite servului celui bun și credincios cununa cea nevestită a mării cerești.

6. Așisderea este o *rânduială de înmormântare a călugărilor*, diferită prin cântări și rugăciuni de cea a preoților mireni și corespunzătoare vieții și chemării monahilor. Corpul călugărului mort se spală cu un burete muiaț în apă caldă în chipul crucii, și anume: pe frunte, pe piept, pe ambele mâni, pe genunchi și pe picioare. Apoi se îmbracă în cămașa curată, în veșmintele de rând, pe cap i se pune potcapul și camilauca ¹⁾ care îi acopere fața. După aceea i se dă paramandiul ²⁾, cingătoarea de piele și rasa și așezându-se pe mantie, marginile ei se rup, cu mantia se învâlește, iară cu marginile desprinse se înfașă cruciș tot corpul așa, că o cruce vine pe cap, a doua pe piept și a treia pe genunchi. — *Spalarea în cruciș cu apă* a călugărului mort se face spre a arăta, că el curățenia corporală

¹⁾ De la tot călugărul mort „schimnic”, i se pune în cap „cucul”.

²⁾ Dacă a tot „schimnic”, apoi i se dă „antabul”.

și păstrat-o toată viața sa. — *Învălirea* repausatului călugăr numai *in mantie* înseamnă, că el în sărăcie a viețuit și numai pentru Christos a trăit și a murit. — *Înlășarea în crucis* a mortului înseamnă, că toată viața sa a purtat asupra-și crucea lui Isus Christos, căruia a urmat după cuvintele lui; iară crucile pe cap, pe piept și pe genunchi formate cu fașa înseamnă mai întâi sf. treime, apoi și aceea, că cel mort toată viața sa la cruce a cugetat, cu dânsa s'a lăudat și cu dânsa a suferit.

Ce se atinge de însăș rânduiala înmormântării călugărilor, apoi este ea diferită prin cântări și rugăciuni de rânduiala înmormântării preoșilor mireni, fiind corespunzătoare vieții și chemării monahale.

§ 298. Euhologiile bisericesti relative la pomenirea morșilor.

Învățându-ne biserică, că tot neamul creștinesc, frașii noștri, cari au trecut din viață și accia, cari petrec încă aici pe pământ, compun toși un corp, al cărui cap e Christos, și că între cei vii și între cei morți se continuă o legătură și comunicare vie, ne îndătoarește chiar cu aceasta a ne ruga pentru frașii noștri cei adormiși în credința și speranța învierii. Apoi și ea însăș se roagă deapănurea pentru cei repausași, pentru că prin rugăciunile ei să se aplece preabunul Dumnezeu la îndurare și sa le ierte celor repausași păcatele.

Sf. Ioan Chrisostom scrie în privința aceasta: Nu înzădar se fac aduceri pentru cei repausași, nu înzădar rugăciuni, nu înzădar milostenii. Teale acestea le-a poruncit Duhul sfânt, voind prin aceasta, ca noi unul altuia să aducem folos. Căci caută, el câștigă folos dela ca noi unul altuia să aducem folos. Căci caută, el câștigă folos dela sine și în dela dânsul. Nu înzădar zice diaconul: Pentru cei repausași în Christos, pentru accia, pentru cari se săvârșește pomenirea, să ne rugăm. Acesta nu e glasul diaconului, acesta e glasul Duhului sfânt. Văzând aceasta, vom aduce mângăiere sufletelor celor repausași, căl vom fi în stare, în loc de lacrimi, în loc de tânguire, în loc de înțră-murșelarea mormintelor prin milostenii, prin rugăciuni, prin aduceri pentru că și ei și noi să câștigăm promisiile eternei fericiți prin darul și iubirea de oameni a unui născut Fiului lui Dumnezeu¹⁾.

¹⁾ Ioannia Chrisostomi In Acti Apostolorum Homil. 21 (Migne, Pat. gr. T. LX. pag. 170).

Biserica însă se roagă pentru cei morți sau face pomenire generală a morților la proskomidie și la aducerea sacrificiului celui fără de sânge, precum și la alte rânduieli și rugăciuni ale sale. Apoi face biserica pomenire generală a celor repausați cu rânduiala anume hotărâtă :

1. În *sâmbăta lăsatului de carne* ca și când ar fi înaintea a însăș zilei înfricoșatului județ, deoarece duminica lăsatului de carne este consacrată pomenirii înfricoșatului județ al lui Dumnezeu :

2. *Sâmbăta înaintea pogorării Duhului sfânt*, pentru că în ziua cincizecimii s'a sigilat mântuirea lumii cu puterea preasfântului Duh, care își extinde lucrarea sa mântuitoare nu numai asupra celor vii, dară și asupra celor morți ;

3. În *sâmbăta a 2, a 3 și a 4 a postului celui mare*, și

4. În unele biserici ortodoxe, și în *sâmbăta* înainte de ziua amintirii sf. marele martir Dimitrie (26 Octomvrie) ¹⁾.

Așisderea se face pomenire a morților în urma cererilor speciale ale particularilor, în ziua a treia, a noua și patruzecea după repausare, la trei, șase și nouă luni și la un an după repausare. Pomenirea morților în ziua a treia după repausare se face în onoarea învierii lui Christos celei de a treia zi ; cea la nouă zile după repausare se face cu privire la ora a noua, în care a murit Isus și în onoarea celor nouă cele îngerești, iară pomenirea la patruzeci de zile după repausare se săvârșește în onoarea înălțării lui Isus Christos la cer, ca înviind repausatul din morți, Domnul să-l facă demn de suirea în locașurile cele cerești ²⁾. Pomenirea morților după trei luni, după șase luni, după nouă luni și la un an după repausare se face după exemplul bisericii, care în fiecare a treia lună, adică în fiecare anotimp a așezat sâmbetele în amintirea morților.

În urmă a așezat biserica pentru pomenirea morților, *sârindarul* (σάρινδρα, σαρσινδρα, un număr de 40) și *parusia* (παρουσία, prezență, dela παρουσία, a fi prezent, a sta cuiva neîncetat în ajutor). Sârindarul este amintirea morților

¹⁾ Cf. П. Лебедевъ. Наука о Богослужении православной церкви. Часть II. Москва, p. 185 și A. Maltzew, Begräbnis-Ritus ... Berlin, 1898, p. XXIX.
²⁾ Cf. Const. apost. Lib. VIII, cap. 42 (Migne, Pat. gr., T. I, p. 1142)

la 40 de proscomidii și liturghii, iară parusia este amintirea neîncetată a morșilor, adică la toate liturghiile de peste an.

Rânduiala bisericească, care se face la pomenirea morșilor, se numește *panihida* (πᾶς, tot, νύξ, noapte, ᾄδω, cânt), cântarea sau serviciul dumnezeesc de toată noaptea. La început se numia „panihidă” serviciul dumnezeesc de toată noaptea, care se făcea de creștini cu deosebire înainte de sărbători mari. Fiind unele rugăciuni ale serviciului acestuia consfințite memoriei celor răpaușați, a trecut mai târziu numele „panihida” la serbarea rânduiei pentru cei morși numindu-se acum rânduiala aceasta exclusiv „panihidă”. Panihida se numește și *parastas* (παράστημι, a veni în ajutor, παράστησις, mijlocire) sau mijlocire, pentrucă, aducând colivă, stăm înaintea lui Dumnezeu și facem mijlocire, adică rugăciune pentru cei morși. După uzul vorbirii noastre numim noi *parastas* rânduiala mai extinsă pentru pomenirea morșilor (panihida mare), iară sub *panahidă* înțelegem numai firea acestei rânduiei (panihida mică).

Parastasul e prescurtarea rânduiei înmormântării mirenilor. El se începe ca și rânduiala înmormântării mirenilor cu binecuvântarea preotului: „*Sfinte Dumnezeule*” ș. c. l. și după psalmul 90 dimpreună cu Alleluia și cu ectenia morșilor se cântă troparul: „*Cela ce cu adâncul înțelepciunii pentru iuhirea ta de oameni toate le chivernisești*” ș. c. l. Deci urmează toate ale rânduiei înmormântării mirenilor până după oda a noua a canonului morșilor. De aici apoi se face aceea ce numim noi panihidă, adică: „*Sfinte Dumnezeule*”, „*Cu duhurile dreptilor*”, ectenia morșilor și finalul cu „*Vecinica pomenire*”.

Precum la înmormântare așa și la parastas se aduce la biserică, afară de colivă, încă *pomul*, *paosul* și *pânea de grâu*. Pomul înseamnă paradisul, din care au fost scoși afară protopărinții noștri, dară în care acum petrece sufletul răpaușatului; dară el înseamnă și pomul cunoștinței binelui și a răului, din care au mâncat Adam și Eva în contra poruncei dumnezeiești, căreia a urmat moartea, de care este cuprins și răpaușatul, însă numai pe timp scurt, deoarece Isus Christos prin moartea sa a biruit moartea și ne-a dobândit raiul, a căruia icoană este pomul și în care acum

petrece sufletul mortului. — Paosul (πῶς sau πῶς, ὄ, cel înmădit, încamurit) și pânea (colacul) de grâu simbolizează corpul și sângele Domnului nostru Isus Christos. Precum așadar ne împărtășim toți ca membri ai bisericii lui Christos, cu elementele acestea de viață făcătoare, așa și din paosul adus să gustăm toți cei ce luăm parte la serbarea înmormântării sau a parastasului, căci prin această gustare indicăm legătura noastră ca neam creștinesc, ca seminția aleasă și răscumpărată de Isus Christos prin sângele său vărsat pe cruce. Această legătură între membrii cei vii și morți ai bisericii se simbolizează și prin ridicarea pomului, a paosului și a pâinii pe timpul plinirii panihidei¹⁾.

§ 299. Prescripțiile bisericii și ale statului cu privire la înmormântări și la locul de înmormântare.

Dreptul înmormântării îi compete parohului răpăusatului ; pentru aceea și atunci, când se strămută oarecare corp la alt loc, se cuvine să facă înmormântarea parohul propriu.

Înmormântarea se poate face în fiecare zi și la fiecare timp al zilei, și ea este o continuare a iubirii bisericii față cu membrii săi, un drept de onoare, care le compete numai aceluia, cari au fost membrii bisericii și cari au răpăusat fiind în legătură cu biserica. Pentru aceea sunt excluși de la înmormântarea bisericească toți cei răpăușați afară de legătura bisericească, așadară cei nebotezați, chiar și copiii nebotezați ai părinților ortodocși, apoi ereticii, schismaticii și apostafii.

Ce se atinge de înmormântarea celor ce se sinucid, apoi trebuie de făcut deosebire, ori de s'a comis sinuciderea cu mintea întreagă și cu conștiință, sau la tulburarea minții. De regulă se îndrumază, la un caz de sinucidere, mai întâi o cercetare comisională, la care ar trebui să intervină și păstorul de suflete. Dacă constată acea comisiune, că sinuciderea era o urmare a tulburării minții — ceea ce cam de-arândul se întâmplă — atunci se înmormântează cel sinucis după rânduiala prescrisă, numai că în tăcere și fără pompă mare. Dacă are însă păstorul de suflete siguranță

¹⁾ Cf. D. Edw. Murtall, *Lexikon der morgenl. Kirche* ... Leipzig 1838, pag. 12 și 96 și M. Попель, *Литургия* ... Львовъ 1863, pag. 462.

pozitivă, că sinuciderea s'a comis cu mintea întreagă, dacă poate el expune temeuri importante, din cari rezultă fără dubiu, că sinuciderea s'a făcut cu mintea întreagă, atunci poate refuza înmormântarea creștină, totuș într'un caz ca acesta e consult a face raport la scaunul spiritual și a prezenta după dispozițiunea primită. În Bucovina cu ordinașiunea ministerului de culte și instrucțiune din 29 Septemvrie 1873 No. 11.437 se desființează ordinașiunile de mai înainte relative la înmormântarea sinucișilor și se stabili ca normă pentru organele politice de administrațiune, ca înmormântarea celor sinuciși să se facă în tăcere și în tinterim, lăsându-li-se organelor bisericesti în seamă, ori de află ele cu cale a face înmormântarea sinucișilor, după prescripțiile rituale sau le opresc înmormântarea aceasta.

După legile existente în România, nu se poate înmormânta corpul unui om repausat fără autorizațiune dela ofițerul stării civile. Aceste autorizațiuni de înmormântare se dau conform Art. 171 în următorul mod¹⁾: Îndată după înscrierea morșii, ofițerul stării civile va completa, după indicașiunile date de declarant, buletinul statistic și va libera declarantului autorizațiunea de înmormântare care va arăta ziua și ora de când înmormântarea se va putea face.

Aceste date trebuesc astfel fixate încât dela încetarea din viață și până la înmormântare să fie un interval de timp de cel puțin 36 ore. Dacă însă moartea a fost provocată de o boală infecțioasă, acest termen va putea fi scurtat în urma unei dispozițiuni cu caracter general a serviciului sanitar sau în urma avizului dat pentru acel caz de acelaș serviciu.

Autorizașiunea de înmormântare se va da și în cazul când un copil se naște mort.

Dacă sunt bănueli asupra cauzei morșii, autorizașiunea de înmormântare nu se va putea libera decât în urma încredinșării parchetului. Ofițerii de poliție judiciară, cari fac cercetări pentru stabilirea cauzei morșii, vor încunoștiința ofițerul stării civile de acest fapt, pentru ca autorizașiunea să nu fie liberată.

Iar art. 172. — Autorizașiunea de înmormântare se va

¹⁾ Vezi: Regulamentul pentru legea stării civile, publicat în „Monitorul Oficial” An. 14, Octomvrie 1928, pag. 8488.

libera și în cazul când înmormântarea urmează a se face în alt loc decât comuna unde actul a fost înscris.

Transportul cadavrului se va face în acest caz potrivit regulamentului sanitar respectiv.

Ce privește *locurile de înmormântare*, chiar din timpurile cele dintâi ale creștinismului, creștinii aveau foarte mult la separarea locurilor de înmormântare a ortodocșilor de locurile de înmormântare a neortodocșilor. Pe timpul persecuțiilor, creștinii repausați se înmormântau în catacombe, cari adeseori erau foarte spațioase. După încetarea persecuțiilor, corpurile creștinilor repausați se înmormântau împrejurul bisericii sau în pronaosul, ori pridvorul bisericii, Dela înmormântare împrejurul bisericii și în pronaosul ei, se păși la înmormântare în biserică însăși. Aceasta însă era numai un privilegiu al împăraților, al episcopilor și al persoanelor binemeritate pentru biserică și stat. Încă Simeon Tesalonicheanul scrie, că înmormântându-se arhierii în biserică, trebuie a-i pune mai aproape de altar, pe presviteri după dâșii ș. m. d.¹⁾

În prezent se oprește în genere înmormântarea în lăuntrul bisericii și numai ca excepțiune se permite aceasta pentru dignitari supremi bisericești și mireni, și locul ordinar al înmormântării este tinterimul (*κοιμητήριον*, coemiterium). În tinterimele, cari sunt proprietate a comunei bisericești, se înmormântează numai membrii acestei comune.

După legislațiunea prezentă bisericească, tinterimele sunt proprietatea comunei bisericești și în astfel de tinterime nu se mai înmormântează și creștinii altor confesiuni.

— SFÂRȘIT —

¹⁾ *Simeonis Thessal. De ordine sepulturac, cap. 364 (Migne, Patrolog. T. CLV. p. 677).*

REGISTRU

(Citirele arată pagina).

A.

- Acatist* (ἄκτιστος ἀκάθιστος), panegiricul Maiceii Domnului 681, 682; compunătorul 682.
- Acoluși* (ἀκλόουδοι) numele și oficiul 95.
- Acoperământul Maicei Domnului*, când s'a introdus sărbătoarea aceasta și în aminarea cărei întâmplări 163—164).
- Acoperăminte* (ἐπιτοκάλυμμα, πορφυροτάλυμα și ἄσπρ), numirile și însemnarea simbolice 247, 576; întrebunțarea lor la proskomidie 532.
- Acrivoleptiu* (ἀκροτέλειον) sau Pripetă 708, 712.
- Aște sfinte* ale cultului 21.
- „Acum slobozește în pace pe servul tău...”,* ca parte a rugăciunii de seară în biserică veche 462, în biserică de astăzi 478.
- Adormirea Maicei Domnului*, raportul lui Nichifor Calist 161; timpul introducerii 162.
- Aducătorii tămăduirilor* (οἱ χαριστάτοι, cei imbricași cu cămașă) 100.
- Adunarea Maicei Domnului*, ziua sărbătorii: 162, 633; de ce se numește „adunare” și când s'a introdus 163.
- Adunătorul poporului* (ὁ λαοσυνάκτης) 99.
- Ain* (ἄσπρ) acoperământul cel mare 247, 532; clătinarea cu el la liturghie 564; ce însemnă: 556.
- Aforism* ἄφορισμός 789.
- Afinoghen*, imnograf 348, 476.
- Agape*, sărbătoarea în ziua duminicii 138; 523, 601; împrecinarea cu sărbătoarea în mormântului 901.
- Agnus* (agnus, ἄμνος, miel) 529, 530, 549, 531, 664; prepararea agnelului pentru împrecinarea bolnavilor în Jais mare 693—694; uscarea lui în Maria luminoasă 712.
- Ajun*, al nașterii Domnului 121, 626; al arătării Domnului 123, 634.
- „Ale tale dintru ale tale...”,* cuvintele sf. liturghii 571 sq.
- Alleluia*, formulă de încheiere a rugăciunilor 313; cântarea „Alleluia” înainte de citirea sf. evanghelu 546; după imnul hieruvimic 553; la începutul liturghiei τὴν προσηγορευμένην 664; la acatist 683; la sfârșirea untului de lemn în ritul botezului 749; la sfârșirea bisnecei ungându-se masa cu sf. mir 868.
- Altar*, a treia parte a bisericii 218; forma și înlocuirea în biserică veche 218; înlocuirea și decorația în ziua de astăzi 219.
- Altar* vezi Masă sf.
- Ambrosie*, imnograf 350, 400.
- Amin*, formulă de încheiere a rugăciunilor 312, 536.
- Amvon* (ἄμβων) 217, 220.
- Anaford* vezi Anidor.
- Anagnosti* (ἀναγνώσται) vezi Lectori.
- Anagramma*, stihiri al cărui text e acomodat melodiei 386.
- Analeb* (ἀναλεβός) vestimentul schimonnicului mare 885.
- Analoghion* (ἀναλόγιον) 217, 220.
- Ananeos* vezi Michael.
- Anastasimatar*, carte românească de psaltihic 396, 397.
- Anatole*, patriarhul Constantinop., imnograf 331.
- Anatole*, arhiepiscopul Tesaloniceului, imnograf, 365, 628, 636, 675.
- Andrei Criticau*, imnograf 354, 631, 658, 680, 695.
- Anidor* (ἀνιδωρον) sau anaford (ἀναφορά) 601.

Antofonă (ἀντίφωνα), conceptul și felurile 343; antofonice la liturghie 536—537; la liturghie sârbătoare mari 623; la liturghia în ziua nașterii Domnului 632; a nașterii Domnului 636; a înălțării onorabilei cruci 641; la liturghia darurilor mari înainte sfințite 664; la liturghia în duminica florilor 689; în duminica paștelor 708; în ziua înălțării la cer a Domnului 715.

Antifonar, carte de cântare a bisericii la sine 400.

Antimisă (ἀντιμίσση) numele 222; introducerea antimiselor era o urmare a necesității 247; însemnarea simbolică 248, 557; când nu se poate liturghisi pe antimisă 559; desfacerea antimisului la liturghie 551, 667; antimisole deplinesc și înlocuiesc sf. masă 876; sfințirea lor 876.

Antioh Paedecteanul, imnograf 480.

Anaparschă, numele pentru duminică 11 după Paști 713.

Antologhiu (ἀντολόγιον) carte liturgică 268.

Anul bisecesc, conceptul și împărțirea 108.

Anul nou civil, sărbătura lui 125.

Apă, simbol natural al cultului 244; la sf. euharistie 510; apă caldă să toarnă în potir 588; stropire cu apă sfințită în ziua ajunului arătării Domnului 636; apă de trandafii la sfințirea bisecii 868; stropire cu apă sfințită a bisericii nou sfințite 874; a corpului celui repausat 895; apă sfințită (αγιασμα) vezi Sfințirea apei.

Apolis (ἀπόλις), rugăciune încheietoare 330, 479; la proscomidie 533, la liturghie 602; la sărbătura mari 623; în Jora cea mare la liturghie 694; și scara la Litrenie 696; la Vecernie în Vineria mare 699; la Litrenie, la liturghie în Sâmbăta mare 701 și 702; în Duminica Paștelor 709; la înălțarea Domnului 715; la pogerărea Duhului sf. la liturghie 716 și la Vecernie 716.

Apostihuri (ἀποστήματα), stihurile stihovnei 306; la Vecernie 477, la Litrenie 491, 603.

Apostol sau Pravaapostol (πρωεπίστολος), carte liturgică 263, 419; citirea la sf. liturghie 546, 694; ritul sf. botec 768; al euminei 847; al ekougenii 852—853; la sfințirea cea mică a apei 862.

Apostoli, postul apostolilor 192; înălțarea apostolilor pe icoane 290.

Arătarea Domnului, începutul sărbătorii 126; rânduicile biseccești la arătarea Domnului 634—639.

Archiloghie, conceptul 43.

Archidiaconi, instituțiunea 94; sfințirea 880.

Archiepiscopi, gradul lor ierarhic 89.

Arhimandriți, numele și diferența de igrumenți 93; sfințirea 886.

Arhipresbiteri vezi Protopresbiteri.

Athonul condacelor (ὁ ἄθων τῶν κοντακίων), oficiul 99, 383.

Athonul lumânărilor (ὁ ἄθων τῶν φώτων) 103.

Arsena, imnograf 364.

Artos (ἄρτος), pâinea ce se sfințește în Duminica Paștelor 709.

Asemănătoare vezi Proscomie

Atanasie cel Mare, imnograf 348, 670.

Atiu (altium, αἰθριον) 215.

Azime, numirea paștelor la iudei 135.

B.

Bardalis vezi Leon.

Baptisterii (βαπτιστήρια) 736.

Basilica, numise pentru locașul dumnezeiesc 207; stilul basilicii romane sau stilul vechiu creștin 212.

Berezovschi, maiestru de cântare al bisecii masești 391.

Binta (βήμα), numele altarului 215; βήμα τῶν δικαίων 218; βήμα ἀναγνώστην 217.

Binecuvântare (εὐλογία), însemnarea binecuvântării în cărțile T. V. 435; binecuvântarea liturgică 437; forma binecuvântării 438; binecuvântarea diaconului la liturghie 535, 543, 547; a poporului 597, 601; binecuvântarea pământului, a grâului, vinului și untului de lemn la litie 619—64; a pământului, a vinului și untului de lemn în

- Sîmbala mare 702; a cîrnurilor, ouilor etc. în Duminica Paștelor 709; a unghiulelelor în împărțirea elcoungeții 852; a bucatelor creștinului 879, 886.
- „Binecuvîntata este împărăția Tatălui...”,* formulă de rugăciune începătoare 306, 336, 664.
- „Bine este cuvîntat Dumnezeuul nostru...”,* formulă de rugăciune începătoare 306, 472, 617.
- Bizantie*, imnograf 368.
- Biserica*, ca loc de cult, conceptul și numirile 207; forma, direcțiunea și situațiunea 209; profanarea și necurățirea 309, 871; ritul ce se plinește la temeliea bisericii 864; *sfinșirea bisericii*, de cînd e uzitată 865; miniștrii sfinșirii bisericii 866; ritul sfinșirii prin episcop 866; prin presviter 871; diferența acestor rituri 872; de care rit să se țină preotul delegat la săvârșirea sfinșirii bisericii 874; este sfinșirea bisericii săvârșită de presviter a se privi ca interinală 875.
- Normanschi*, maiestru de cîntare al bisericii rusești 391.
- Botez*, conceptul, materia și forma 724—725; ministrul 727; subiectul 728; uzul botezării pruncilor datează din timpurile prime 729; botezului proslăvitor îi premerge catehizarea 730; ce are preotul a lua în considerare la botezul pruncilor 731; acest botez să nu se amîne mult după naștere 735; numele de botez 739; ritul botezului 740 sq.; săvârșirea botezului prin atundare 749; ritul botezului pe acur 750; cum se primește iudeii care vin la botez 750.
- Brau* (βραυ) 256.
- Bromahi*, sărbătoarea la Romani 124.
- Bunavestirea Mariei Domnului*, numirea și datul serbării 158; de cînd se serbează 159; rînduiriile bisericilor la bunavestire 642.
- Burete* (βυρτε) 249.
- C.
- „Că cu noi e Dumnezeu...”,* imnul Paștecenției mari în postul mare 657.
- Caldura* (καύρα) 388.
- Calofonic*, op muzical al lui Pann 327.
- Căntărea mesei* (καταθέσει) 221, 268.
- Cămilauca* (καμηλαύκος) 450, 881.
- Campane* (καμπάναι) 233; simbolica 234; tragerea campanelor la profecie 377; în ziua nașterii Domnului 631; a arătării lui 636; la repausarea unui creștin 895 și la la înmormîntarea lui 896; sfinșirea campanelor 875.
- Candelabre* sau *sfeșnice* (κνροπήλαια, candelabra), felurile și simbolica 239.
- Candelă* (κνροπήλα), vasul cu untelele 240.
- Canon* (κάνον), imn bisericesc, de ce se numește așa și din ce conați 344; canonul lui Andrei Criticatul 354, 658, 673; canonul la acatistul Domnului Iesus Christos 359; la acatistul sf. Nicolae 360; canonul la rînduiriile elcoungeții 364; canonul sfîntului ziki sau Iordâmpilii sfinte 486; al sf. Irinei 605; canonul grea sf. Născătoare de Dumnezeu la Pavecenija Vinerii mar 699; al Sîmbăței mari 700; al morșilor 898; canonul Uteniei Paștelor 704; compunătorul lui 704.
- Canonash* (ὁ κανονάρχων) oficiul lm 99, 383.
- Canthar* (cantharus, κανθαρίον, χίρυσ) 215.
- Cîntare bisericască*, împărțirea 331; felurile cu privire la text 332; cîntarea cu privire la ton 373; cîntarea corală 374; măsurată 374; figurată și armonice 374; cîntarea religioasă la iudei 375; cîntarea biserică creștine înainte de Ioan Damascen 376—380; regularea ei prin Ioan Damascen 380 sq.; cîntarea bisericască după Ioan Damascen 383—388; cîntarea bisericască la Sârbi 388; la Bulgari 389; la Ruși 389—394; la Români 394—398; în Bucovina 399; istoria cîntării biserică în biserică occidentală 399—404; modurile cîntării melodice 404—408; cîntarea antofonică 408; executarea cîntării melodice 410—411; cîntarea treplelor 606.
- Cîntînd, strîcînd, glas mîlșînd și grînd* 566, 568.

- Cap, plicarea capului** (καπολάζισ) 445; **deacoperirea și acoperirea capului** 448; **plecarea capului din partea diaconului la rugămintea amvonului** 600.
- Capete sau paraclisuri** 231—232.
- Carți liturgice** 263—264; **traducerea în limba slavonă și română** 270—273.
- Căsătorie**, impedimentele căsătoriei și cine are dreptul de a dispensa de ele 842; **căsătorii mixte, căsătoria a 2 și a 3 este încă permisă, a 4 nu** 848.
- Case**, **imnografă** 363, 569, 700.
- Catacombe** 236.
- Catapetastis** (καταπέτασμα), perdeaua ușelor sfinte 217, 225; **tragerea ei după intrarea cea mare** 557; **la anafonul al 3 la liturghia τῶν προσηγορευμένων** 664.
- Catavasia** (καταψάσις) **imn bisericesc** 345.
- Catedră** (καθέδρα), **tronul episcopului** 218, 223; ὁ ἄνω καθέδρα, **mersul la ea** 545.
- Catehumenat**, **instituiunea la biserică veche** 741 sq.
- Catehumeni** sau **chernași**, **în care zile se săvârșea botezul lor în biserică veche** 129, 146, 623, 668, 734; **împărțirea în trepte sau clase** 215, 742; **ieșirea catehumenilor din biserică** 428, 551, 562; **catehumenilor la primirea lor în catehumenat li se impuneau mâinile** 439; **catehumenul se botează în pericol de moarte și înainte de terminarea învățatului catehelic** 742.
- Catuse** (καθίσματα) 473, 486, 621.
- „Căși în Christos v-ați botezat...”** când se cântă în locul triaghiului 637, 702.
- Ceremonie**, **conceptul și însemnare** 23; **ceremoniile împreună cu actiunile catehumenilor în biserică veche** 743; **cu titlul prezent al facerii catehumenului** 744.
- Citirea sf. scripturii** (ἀνογιώσις, lecho), **fundamente istorice** 412.
- Chidar** (χιδάρις) **vezi Mitră**.
- Chinciale** (χηκάλια, χηκιάλα) 217, 224.
- Chinonik** (χινωνικόν), **imnul ce se cântă la comunicare** 594, 671, 709.
- Chisac** 398.
- Chivot** (χιβωτός) 222.
- Cibor** (χιβώριον), **corpul deasupra sf. mare** 222.
- „Cine tale celei de taina...”** 591.
- Ciprian Studitul**, **imnograf** 360.
- Ciril**, **arhiep. din Alexandria**, **compunător al Orelor împărătești în Vineria cea mare** 646.
- Ciril și Metodie**, **traducătorii cărților bisericesti în limba slavonă** 271.
- Clula Lampadarul** **vezi Ioan**.
- Chinena din Alexandria**, **imnograf** 347.
- Clemente Studitul**, **imnograf** 360.
- Cher** (χέρως) 81.
- Chopotnițe sau campanarii** 233; **forma lor** 235.
- Columbită** (κολομβίτσα), **vasul de hotez** 216, 230.
- Colivă** (κόλιβον, κολίβρα) 266, 673, 897.
- Comemorare**, **a credincioșilor la intrarea cea mare** 557; **comemorare reciprocă a preotului și diaconului după intrarea cea mare** 558; **comemorarea diaconului după consacratrea sf. daruri** 578, **a Maicii Domnului** 578, **a sfinților** 579 și **a morților și a viilor** 578—79; **comemorarea tuturor cuvioșilor părinți în sămbăta săptămânii brânzei** 649.
- Comunicare**, **preparare la comunicare în ritul liturghiei** 582 sq; **ritul comunicării** 589; **la liturghia τῶν προσηγορευμένων** 671; **însemnarea simbolică a comunicării** 593; **deasa primire a comunicării** 595; **comunicarea neofitilor** 768.
- Comcha** (κόμχη) 218.
- Condac** (κονδάκιον), **imn bisericesc** 341; **condacul nașterii Domnului** 630; **al arătării** 637; **al onorării crucii** 641; **condacul: „Απαράσταε Δοamnă...”** 683.
- Constantin și Elena**, **ziua amintirii lor** 172.
- Contopetria** **vezi Citeoaghie**.
- Copru** (κόπρη, κόπρη) 248.
- Corlypsac**, **stăpniculea mare sub cupola** 240.
- Cor**, **corul cântăreților** 407.
- Cor**, **vezi Soleă**.
- Cosma Metodul**, **imnograf** 357, 631, 636, 687, 688, 693, 696, 700.
- Crin alb**, **simbolul inocenței** 289.
- Cruce**, **aflarea sf. cruci** 150; **înălțarea** 152; **forma crucii la biserică** 209; **crucea pe**

- sf. mări 222; crucea arhierului 261; felurile crucii 279; înfățișarea răstignirii lui Christos pe cruce 282; însemnarea cu sf. cruce 432 sq; facerea crucii la sfîntirea darurilor euharistice 576; la sf. ekvafune (înălțarea mielului) 586; la împreunarea sfîntă 588; crucea se preamărește la serviciul divin de micereu și vineri 610; zilele consfințite închinării onoratei cruci 149, 677; rânduiala închinării 679; sfîntirea crucii 875; crucea se pune pe pieptul repausatului 895.
- Ceasul Domesticul*, maestrul de cântare 383.
- Cesibios din Alexandria*, inventatorul organelor idraulice 405.
- Cuculu* (τὸ κρυφόλεον), camilauca schimnicului mare 885.
- Cutul creștin-ortodox*, conceptul 2; instituținea 3; scopurile și funcția 9; formele 13; cultul public 454, cel privat 454.
- Cununia*, conceptul, materia și forma 838; ministrul 839; subiectul 839; cari documente au a se prelinde dela miri 839 sq; cari persoane au lipsă de licența oarecărui dirigător 840; mirii trebuie să stie rugăciunile 841; să se afile în stare grațială 843; timpul și locul cununiei 844; ritul 846 sq.
- „*Cuvine-se cu adevărat să te ferim...*” imn bisericesc 357, 578.
- Cvartodecimani* 138.

D.

- Damascen*, vezi Ioan.
- Daniel Furno-Agrafiotul*, pictor bisericesc 278.
- Daniel Protopsaltul* 388.
- Davidov*, compozitor al imnelor bisericesti în biserică rusească 394.
- Deleghi Nicolai*, promovător al cântării bisericesti pe partituri în Rusia 390.
- Deputați* (δικονομοί) 100.
- Diacon* (διακονός), gradul al treilea în ierarhia hieroniei 83, 89.
- Diaconie* (διακονία), vezi Sicheostilachie.
- Diaconie* (διακονιστία), oficiul lor 102.

- Diavol*, cum se înfățișază pe icoane 288.
- Dichii* (δύοχοι), clericul cu 2 lumini 240.
- Dimitreacu* (Dprea, profesor de muzică 388.
- Dimitrie*, sf. m. martir, zis amintiri la 107.
- Diptihe* (δίπτυχα) 578 sq.
- Disc* (δίσκος, patena), din ce să fie făcut și ce înscamă 556; însemnarea lui la intrarea cea mare 556.
- Discant* (discantus) 401.
- Domestici* (οἱ εἰς ὁμοίωμα) oficiul lor 99, 383.
- „*Domnului să ne rugăm*” cu răspunsul: „*Doamne miluiește*” anticitatea și înțelesul buințarea acestor formule de rugăciuni 307; de ce se spune „*Doamne miluiește*” de 3 ori 320; de 12 ori 323; de 40 ori 471; „*Domnului să ne rugăm*” la îmbrăcarea sf. veșminte 663.
- Dosoftei*, mitropolitul Moldovei, ca traducător de cărți bisericesti 272.
- Doxastar*, op muzical al lui Pann 397.
- Doxologia cea mare* 346, 460, 480, 490.
- Doxologia cea mică* 309 sq, 490.
- Duminică*, numirea și serbarea 109 sq; duminica înainte și după luminare 129; a stălpânilor (florilor) 134, 687; însemnarea duminicii 420; rânduiala bisericesti 624; duminica înainte de nașterea Domnului 625; după nașterea Domnului 633; înainte și după botezul Domnului 639; înainte și după înălțarea sf. cruci 642; rânduialile bisericesti în duminica vameșului și a fariseului 645; a fiului pierdut 646; a lăsatului de carne 647; a lăsatului de brînză 648, 650; duminica I a postului mare (a ortodoxiei) 674—676; a doua 676—677; a treia (a crucii) 677—679; a patra 679—680; a cincii 681—685; *Duminica Paștelor*, sărbătura sărbătorilor 135; modul serbarii în biserică veche 136—137; rânduialile bisericesti 703—710; duminica a doua după Paști (a Tomii) 713; a treia (a mîmpunătoarei) 713; a patra, a cincii și a șasea 714; duminica a șaptea după Paști 716; *Duminica Cîmărecimii*, numele și originea 144; serbarea în biserică veche 145; rânduialile

bisericești 716; duminica I după pogorîrea sf. Duh (a tuturor sfinților) 717.
După-τὴν, ce înseamnă 612.

E.

Eccliarh 100.

Ectenis (ἐκτενής), conceptul și felurile 310.

Ectenie, numirea și conceptul 328; împărțirea 329; ectenia mare 473, 486, 530; cu deodănsul 478, 484, 550; a ceterilor 477, 490; pentru cei morți 896; pentru calchumeni 552, 667; ectenia: „Drept, primind dumnezeiește, sfințele...” 599; ectenia pentru cei ce au să se lumineze 667.

Efrem Sirul, imaginea 348.

Efrem al Cariei, imaginea 365.

Ekeoungere, conceptul, materia și forma 849; miniștrii 850; subiectul 851; dăruia de a împărți ekeoungerea și celor sănătoși 851; titul ekeoungerii 852.

Eadu (ἐδύτου), îmbrăcămîntul sf. mese 221, 868.

Encergumeni, ieșirea lor din biserică 428; rugăciunea pentru encergumeni 459, 461.

Engolriu (ἐγκόλιον), vezi Panaghii.

Epiclesis (ἐπίκλησις) 515, 573, sq.

Epifanie (τῆ ἐπιφάνια), vezi Teofanie.

Epigonai (ἐπιγονάτιον) 258.

Episcopi (ἐπίσκοποι), gradul cel mai înalt în ierarchia hiertonica 82; jurisdicțiunea episcopilor 89; este episcopului iertat a liturghis; în biserică care nu e sfințită de episcop 875.

Epistole pascale 130.

Epitemii (ἐπιτίμια), conceptul 814; calitățile și felurile 816 sq.

Epitrahil (ἐπιτραχήλιον) 257.

Euharistie (εὐχαριστία), ca sacrificiu, numele pentru sf. liturghie 503; partea principală a liturghiei 566, sq; cuvintele instituției sf. euharistii 571, sq; arătarea euharistiei (a corpului și sângelui Mântuitorului) către popor la finea liturghiei ca sacrament, materia și forma 773; miniștrii 774; subiectul 775; cine nu se admite la euharistie 775; pregătirea spirituală și

corporeală pentru primirea demnă a euharistiei 779; răstimpul primirii euharistiei 780; folosul primirii dese 782; titul împărțirii cu sf. euharistie 783; și se dă euharistia păcătoșului oprii dela ea 828; diaconul nou hiertonit primește euharistia înainte celorlalți diaconi 837, asisterea și presviterul nou hiertonit înainte celorlalți presviteri 838.

Euhologhii (εὐχολόγια) sau *Trebme* 266.

Euhologii (εὐχολογία) sau *sacramentali*, conceptul și scopul 855; efectele 856; miniștrii și subiectul 859; împărțirea euhologiilor 856; euhologiile din pricina nașterii unui prunc 887; (în ziua dinții când naște femeia 888; a opta când se da numele pruncului 888; a patruzecea când se aduce pruncul la biserică 889); euhologiile relative la nevoi generale și particulare 891; la moartea unui creștin 894; (rânduiala la ieșirea sufletului 894; după repausare 895; la înmormântare 896; la înmormântarea preoților mureni 902; euhologiile relative la pomenirea morților 903 sq.

Eulhie, diacon alexandrin 416.

Evangelhie (evangeliiștar), se pune pe sf. masă 222; pe capul celui ce primește sacramentul ekeoungerii 854; numirea 414; carte necesară pentru sf. liturghie 510; însemnarea 535; lecțiunile din evanghelie la liturghie în decursul anului 263; citirea evangheliei la sf. liturghie 547; evanghelie învierii 607; evanghelia se citește la liturghie de diacon, la utrenie de preot 607, citirea evangheliei la liturghia τῆς παραστάσεων 667; în cele douăzeci zile ale săptămînei palmelor 690; evangheliile palmelor în Joia mare 693; ieșirea cu evanghelia în Duminica Paștelor 706; citirea evangheliei în Duminica Paștelor 708, 709; la titul sf. mîr 768; al sf. cununii 847; al ekeoungerii 853; la sfințirea cea mică a apei 862; la înmormântare 896, 897, 899.

E. xapostilar (ἐξαποσταλάρια), imn bisericesc 346.

Exarchi (ἔξαρχοί), gradul kerarhic 90.
Exorcisme la bolez (ἄποκριμαί) 745, 856.
Exorcizii (ἀποκρίσεις), numele și oficiul 96.

F.

Faghifanie, amintirea minunii săturării a 5000 de oameni 127.
Faja, aruncarea cu saja la pământ 445; îndeplătarea tejei la rugăciune spre răsărit 451; suflarea pe saja a aceluia ce are să se boleze 744.
Felon sau tenol (φιλώνισσ, φανόλιον) 257.
Feneci la liturghie 809; la înmormântare 899.
Filon, patriarhul Constantinopolului, imnograf 372, 677.
Forme ale cultului 21; calitățile 25; forme generale fundamentale ale cultului 297; forme accesorii 431 sq.
Fote, patriarhul Constantinopolului, imnograf 364.
Franco din Colonia, cunoscător distins al muzicii bisericesti occidentale 402.
Frângerea mielului la liturghie 587, în semnarea simbolică 593.
Frunul, vezi Nectarie.

G.

Gheorghie, episcopul din *Amastis*, imnograf 358.
Gheorghie Contopetis, maestru de cântare 384.
Gheorghie Domesticul, maestru de cântare 384.
Gheorghie, sf. ni. *martir*, ziua amintirii 171; se numără la sărbătorile de mijloc de secol întâi 613.
Gheorghie, mitropolit din *Nicomedia*, imnograf 364.
Gheorghie Sicheliatul, imnograf 353.
Ghevasim monahul, maestru de cântare al bisericii rusești 387.
Gherman I., patriarhul Constantinopolului, imnograf 48, 355, 628.
Ghichis, vezi Ioan.
Ghinea, director al caplei curții împărătești din *Petersburg* 391.

Giramalica muzicală a lui *A. Pana* 397.
Grigorie cel Mare, cântarea lui 399—400, autorul liturghiei τὴν ἀποκρίσεων 520, 661.
Grigorie dela Nazianz, imnograf 349.
Grigorie numit *Palama*, dumnică consacrată memoriei lui 676—677.
Grigorie Protopsaltul, reformator al semiografiei muzicale bisericesti 388, 394.
Grigorie Sinaitul, imnograf 371.
Grigorie Tamblac, compunător de melodii bisericesti 389.
Guido de Arezzo 401—402.

H.

Heruvic, imn heruvimic (ἑρρωβικός ἕρως) 553; când a început a se întrebuința 553; creșterii la cântarea imnului heruvimic închipuiește *Heruvimii* 553.
Heruvico-Chinsoniar, op muzical al lui *A. Pana* 397.
Heruvimi, cum se pictează pe icoane 287.
Hieronime 386.
Hirotesse (ἱεροθεσία) 440, 833; ritul hirotessei lectorului 835; a ipodiaconului 835.
Hirotonie (ἱεροτονία) 440, 834; locul hirotoniei 834; ritul hirotoniei în diacon și presviter 836.
Horespăscopi (ἑρρωπασκοί), numele și oficiul 91.
Hrisatas, vezi *Manuil*.
Hrisant, patriarhul *Ierusalimului*, reformator al semiografiei muzicale bisericesti 388.
Hrisant, mitropolit din *Drusa*, reformator al semiografiei muzicale bisericesti 388.
Hrisastom, vezi *Ioan*.
Hristofor, proconsul din *Mitlene*, imnograf 370.
Hrumuz Hartoflavul, reformator al semiografiei muzicale bisericesti 388, 394.

I.

Icoane, de pe icoanostas 227—228; întrebuințarea bisericesti a icoanelor 273 sq.; înălțarea *Dumnezeu Tatălui* pe icoane

- 283; a lui Isus Hristos 283—286; icoana edemii a lui Isus 284; de pe vâltul Veronichei 284; înălțarea pe icoane a sf. Duh 286; a tuturor teci persoane duminicești la un loc 286; a Maicii Domnului 287; a ingerilor 287; a sfinților T. V. 288; a sfinților T. N. 289; re-stabilirea definitivă a enorarii icoanelor 674; sfârșirea lor 875.
- Icoanostas* (εἰκονόστασις) sau templu (ἱερότερον), cum s'a format 224; forma și decorarea în ziua de astăzi 224—225.
- Icos* (ἰκός), imn bisericesc 341, 488.
- Idiomelă* sau înaltoglisăuțoare (ἰδιόμελον), imn bisericesc 343; idiomelele puse pe note în biserică română 396.
- Ierarhie*, conceptul și împărțirea 81; a hirotonei 81; a jurisdicțiunii 88 sq.
- Ignatie*, episcopul Antiochiei, imnograful 347.
- Ignatie*, mitropolitul Nicheei, imnograful 364.
- Igumeni* (ἡγούμενοι), conducătorii ai mănăstirilor 93; sfârșirea lor 886.
- Iic Profetul*, ziua amintirii 178; înălțarea lui pe icoane 289.
- Ihv* (ἰησοῦς) 222; 868.
- Imne bisericesti*, biblice 338; compuse de creștini pioși 338 sq; imn întruînal (ἴμνος ἐπὶ νίκῃς) 568.
- Imnologhie*, în biserică ortodoxă 347 sq; imnologhia ingerilor (ἡμολογία τῶν ἁγγέλων) 543.
- Împărăte cerea Mângâietorul...*, rugăciunile începătoare 315; de ce se spune la începutul liturghiei 534.
- Împrecunarea cu Hristos* (σπράγγισθαι Χριστῷ) la botez 746.
- Împrecunarea sfinților* la liturghie 588.
- Împunerea mânilor* (ἐπιθεσις τῶν χειρῶν), simbol și mediu de împărțire a darului mai înalt 439; cui i se impun mânilor 439.
- Înaintea botezului*, ce însemna 614.
- Înălțarea la cer a Domnului*, cum se vorbea în biserică veche 142, 143; rânduielile bisericesti la sărbătoarea aceasta 215 sq.
- Înălțarea onorării crucii*, baza istorică 149 sq; rânduielile bisericesti la înălțarea crucii 639 sq; titul înălțării 640; postul în ziua înălțării crucii 641.
- Înălțarea sf. miel la liturghie* (ἑψώσις τοῦ ζωγράφου ἁγίου) 585; însemnarea simbolică 593.
- Înununțare*, ce se face la titul sf. miel 767; la titul cununicii 848.
- Înununțarea minilor* 847.
- Ingenunchiare sau plecarea genunchelor* (προσκύλισις) la rugăciune 440, însemnarea 441; la liturghia darurilor mai înainte sfințite 665 sq; la hirotonia în diacon 837; în preaviter 837; plecarea genunchelor ce se face la nevoi generale 891.
- Înmormântare*, prescripțiile bisericești și ale statului relative la înmormântare 906.
- Înmormântarea cea după corp a Mântuitorului*, rânduiala ei în Sâmbăta cea mare 699 sq.
- Înmormântători* (κοιμηταί, τοσσαῖοι) 99.
- Înțelepciune*. *Drept!* 475, 542, 547, 603.
- Întâmpinarea Domnului*, faptele cari au dat prilej la instituirea sărbătorii 130 sq.
- Intrare* (εἰσοδος) la Vecernie 603, 617, cea mică la liturghie (εἰσοδος μικρά) titlul 540; explicarea lui 540; originea istorică 540; însemnarea simbolică 541; cea mare la liturghie (εἰσοδος μεγάλη), originea istorică 554; titlul 554; însemnarea simbolică a mizării 556; intrarea mare la liturghia darurilor mai înainte sfințite 669.
- Intrarea în biserică a Maicii Domnului*, întâmplarea pe care se bazează sărbătoarea 157.
- Intruarea solemnă a lui Isus în Ierusalim* 134, 687.
- Învrednicirea Doamnei în seara a ceasta...* 477, 490.
- Ioan Ajunătorul* (ὁ νεοπαύτης), cântec pe niteșială 798, 800.
- Ioan Botezătorul*, sărbătoarea nașterii 175; a tăierii capului 180; înălțarea pe icoane a lui Ioan Botezătorul 289; el se precumărește la serviciile bisericești de marți 610; adunarea sf. proroc Ioan 639.

- Ioan Clada Lampadarul*, compunator de melodii bisericesti 387.
Ioan Cucuzeliu, reformator al teoriei muzicale bisericesti 384—387.
Ioan Damascen, innograful 353, 631, 636, 704, 898; reformator al Octoiului 381, 382; Indreptitor al Tipicului 265, 418.
Ioan, mitropolitul Evhaneii, innograful 369.
Ioan Chelchis, protopsalt, 384.
Ioan Chrysostom, innograful 351; autor al liturghiei 518.
Ioan de Muris, cunoaștor distins al muzicii bisericesti occidentale 402.
Ioan cel Nou, ziua amintirii lui 173.
Ioan Plouăntinul numit și *Cucuma*, domestic 384.
Ioan Protopsaltul 388.
Ioan Scleratul, duminica consințită mergerii lui 679.
Ioaniche, innograful 481.
Ioan Innograful din Sicilia 366.
Ioan Studitul, innograful 359.
Iracol, imn bisericesc 343.
Ipsithiriu (ἰψιθῆριον) 225.
Ipodikoni (ἰποδίκωνος) 85.
Ipropodiu (ἰπροπόδιον, suppedaneum) 280.
Imologhiu (εἰρημολόγιον), carte liturgică 269; în biserică română 396, 397.
Imos (εἰμός), imn bisericesc 345; imnoasele puse pe note în biserică rusească 393; imnoasele canonului sfântului zilei 486.
Ionica cultului, disciplina teologică 34.
Iuventia, sarbatorea la Romani 122, 630.

J.

- Joia mare*, zăndruielele liturgice în această zi 692—696.

L.

- Labarum* (λάβραρον) steag imperial 281.
Lampadari (λαμπάδρια), purtători de sfeșnice 100.
Lăcării vezi *Teodor*.
Laude (λαῖναί), imn bisericesc 346, 489.

- Laude bisericesti*, numărul 456; originea 456; cuprinsul în biserică veche 490 sq; participarea credincioșilor la laudele bisericesti 462 sq; însemnarea mistică 463 sq; timpul plinilor 464—470.
Lectori (ἐκτετακται, lectores), în care secol se face prima dată amintire de ei 87.
Leon Bardala, innograful 371.
Leon Inteleptul, împărat, ca innograful 368.
Lepadările de satana (ἀπομάχαι) la botez 746.
Limba liturgică, 429.
Lingurița (ἰαζή) 249; de când se întrebuințează la comunicare 249, 596; însemnarea simbolică 253.
Lite (λίτη), ce înseamnă și când se face 618; însemnarea ieșirii în pronaos 618; binecuvântarea pânilor, a grâului, vinului și untului de lemn 619 sq.
Liter, vasul la facerea litiei 251.
Liturghie, însemnarea numelui 33, 34; liturghia partea principală a cultului ortodox 497; ființa și însemnătatea 502 sq; numirile pentru serbarea sacrificiului fără de sânge 503; cele necesare pentru serbarea sf. liturghiei 509—510; Ministrul sf. liturghiei 510—514; numai o liturghie se poate serba într-o zi și pe aceeași masă 514; împărșirea liturghilor după patrie; liturghia lui Iacob 515; din cartea VIII a Constituțiilor apostolice 516; a lui Marcu 517; a sf. Vasile cel Mare 517; a sf. Ioan Chrysostom 518; înscențarea liturghiei sf. Vasile și a sf. Ioan 519; paștile lor: Proskomidia 524, liturghia chemajilor 525 și liturghia credincioșilor 526; ritul Proskomidiei 526—534; al liturghiei chemajilor 534—552; al liturghiei credincioșilor 552—602; ce înslăvește serbarea liturghiei 538, liturghia darurilor mai înainte sfârșite (a sf. Grigorie Dialogul) 519; dezvoltarea istorică și motivele aşezării 520 sq; 659; prepararea sf. pâni pentru liturghia darurilor mai înainte sfârșite 662; ritul ei 663; liturghia în duminică 669; la sarbatore mari 623; în ajunul sarbatorii Domnului

- 628; înțeleg în Jiu sau 664; întru-
gătură se se schimbă în Văzra sau
696; înțeleg în Săbăta sau 701; în
Duminea Păunilor 708 sq; schimbarea
înțeleg în biserică sau sfântă prin 7
de 800; schimbarea înțeleg în împăra-
sau cu însemnătatea 900.
- Lămpier (lampyryshy) 206, 510.
- Lămpier, conceptul 33; sfârșita de alt
disciplină alina 33; raportul cu tablă
disciplină teologică 34-37; primul și se-
linal 37-39; înțelegerea 39-42; în-
scandă și sfârșitul scrierilor 42-44; în-
scandă 44-74.
- Lăpodaș, sfârșitul și raportul de conținut
196.
- Lăpodaș, (lampyryshy), sau biserică
345, 490.
- Lăpodaș, înțelegerea și în călă 236; sau
să și înțelegerea 236, 240; călă lumii
schimbă și adă la sf. înțeleg 240; și
însemnătatea lumii și se face înțeleg
și înțeleg 241; sfârșitul lumii
la călă evanghelică 248; înțelegerea și
prima la hotă 247; lumii și se di-
schimbă sau hotă 248; lumii și se di-
schimbă după hotă 248; lumii și
ad înțeleg sau înțeleg 248.
- Lăpodaș sf. 247, 603, 628; con-
ținutul lumii și scrierilor 676.
- Lăpodaș (Lampyryshy), schimbarea la Pă-
sau 131.
- Leoni, sfârșitul și raportul cu înțeleg
sau înțeleg 201, 283, 296.

M.

- Măcaronici sau Tihon.
- Măcaron, cântec și sfârșitul conținutului de
sau sf. înțeleg 206, 247.
- Măcaron sau Nicolae.
- Măcaronici 206.
- Măcaronici sau la înțeleg (Lampyryshy)
446; schimbarea sfârșitul 447; călă și
călă sfârșitul 447; prima și scrierilor
sau 447.
- Măcaron (Lampyryshy) 206.

- Măcaronici (Lampyryshy), de toate zilele
481-183; în postul mare 652; a du-
măni 605; când nu se face 692.
- Michael Ananost, maistrul de Cântare 386.
- Michael și Gavril, sf. arhangheli, sfârșit
sau lor 167; cum se pictază arhan-
geli Michael Gavril pe icoană 288.
- Miel, chip simbolic al înfrățirii lui Isus
263.
- Miel sau Agnel.
- Milicoșani sau Micoșani.
- „Mila păcă, sacrificial laude”, cuvânt
sf. înțeleg, însemnătatea lor 564.
- Minci (myshy), carte liturgică, 267; în-
scandă Minciu 370.
- Minciușchi (myshyshy) 270.
- „Mă (myshy), din ce se compune 245; cum
și când se face 255; vasele și uneltele
oculare, 255; prepararea materiei, 257;
biserică materiei, 258; scrierile
materiei, 258; mulțumirea Dumnezeu după
gătură materiei, 261; sfârșitul materiei
262; sfârșitul materiei biserică 269;
sacramentul materiei; numele 251; con-
ținutul, materia și forma 252; cum se
schimbă la început și cum mai târziu
252; înțeleg 253; subiectul 253; rădă-
cina de pe sf. materiei 219-230; aplicarea
materiei la sfârșitul biserică sau; scrierile
cu sf. materiei 267.
- Minciușchi (myshyshy) 217.
- Minciușchi, conceptul 273; scrierile
de înțeleg la Gătură sau 377;
scrierile biserică 380.
- Minciușchi sau Simion.
- Minciușchi, scrierile și scrierile 240;
când se face scrierile 251; când scrierile
sau scrierile în postul mare 292.
- Minciușchi, scrierile înțeleg de scrierile
sau scrierile scrierile scrierile de scrierile
scrierile 293.
- Minciușchi (myshyshy) 272.
- Minciușchi sau Minciușchi, scrierile
scrierile (myshyshy) sau Minciușchi, scrierile
scrierile și scrierile 293; scrierile 297.

- N.
- Născătoare de Dumnezeu, partea II. a biserică 215;
forma și înțelegerea în biserică veche
216; în biserică de astăzi 224-230.
- Născătoare (vșyryshy) 216, 495.
- „Născătoare de Dumnezeu...”, rugăciune
comună mai mult rândășchi liturgică
327.
- Născătoare (vșyryshy), înțelegerea lor și scrierile
veche 237; obligățiile 237; ce se
scrierile de la scrierile 238.
- Născătoare de Dumnezeu, scrierile de Dumnezeu,
când a început a se scrierile 117; scrierile
scrierile liturgică la scrierile Dumnezeu
624-633.
- Născătoare sau Născătoare de Dumnezeu
sau, scrierile Maicii Dumnezeu, însemnătatea
155; scrierile 156.
- Născătoare Fimul, scrierile române 206.
- Născătoare, note muzicale 381.
- Născătoare Calist Kantapul, înțeleg 372,
596.
- Născătoare Vășyryshy, înțeleg 371.
- Născătoare Malaxos, înțeleg 373.
- Născătoare Măcaronici, înțeleg 380.
- Născătoare, arhiepiscopul din Măcaronici, scrierile
scrierile lui 168; și scrierile la scrierile
scrierile din de Jiu 611.
- Născătoare, patriarhul Moscovi, ca scrierile al
scrierile biserică 390.
- Născătoare Ploștășchi, 398.
- Născătoare (vșyryshy, scrierile) 289.
- Născătoare muzicale moderne inventarea lor 402;
scrierile scrierile 402.

O.

- Ore de rugăciune, scrierile 457; scrierile
scrierile muzică 463 sq; Ore a scrierile
470-472; în postul mare 655; Ore
scrierile 491-492; în postul mare 652;
Ore a scrierile 493; 634; în postul mare
654; Ore a scrierile 493-494; în postul
scrierile 654; Orele scrierile 121, 626,
634; scrierile lor la scrierile scrierile
scrierile Dumnezeu 636-628; scrierile scrierile
scrierile scrierile 628; scrierile scrierile

Împărătești în ziua ajunului arătării Domnului 634; în Vineria cea mare 696.
Obednța 494, 655.
Octoih (ὀκτωήχος), carte liturgică 267; în deștărea și completarea Octoihului 379, 381.
Ode (ὕμνῳ), troparele canonului 332, cum se cântă odele canonului Utreniei Paștelor 705.
Odoghetria (ὀδογηρία), icoana Maicii Domnului 693.
Omosfor (ὀμοσφῆρον) 259.
Orar (ὄραριον, orarium, stola) 255, încreta lui cu trei degete 255.
Organe idraulice și de vânt 405—406.
Oriologhii (ὀριολόγητον) sau *Ceaslov* 267.
Osmna 568; înscrinarea 568.
Ostari (ὄσταριον), numele și oficiul 97, 562.
Osturi vezi *Apolis*.
Oua de paște 141.

P.

„*Pace tuturor*”, formulă de rugăciune 307, 560, 584.
Păharul comun ce se dă celor nou-încredințați 848.
Palestina, Giovanni Pierluigi da, renumitul maeștru de cântare al bisericii latine 403.
Panaghii sau *Engolpni* (παράκλητον, ἐγκόλητον) 261.
Panaret *Pazadas*, maeștru de cântare 384.
Pape, ca simbol natural al cultului 243; ca dar adus la biserică 878; ca element euharstic 524, 573; prepararea sf. pâni pentru liturghia darurilor mai înainte sfințite 662.
Panibida (πανόβις), rânduiala liturgică ce se face după repausarea creștinului 905.
Pant Anton, renumitul maeștru de cântare al bisericii române 397.
Pantelîn Manuil, pictor bisericesc 278.
Pantocrator (παντοκράτωρ), icoana Mântuitorului ca Împărat 227.
Papa și *poin* la înmormântare 905, 906.

Parabolani, îngrijitori de bolnavi 99.
Paraclet vezi *Capelă*.
Parachite (παράκλητοι), carte liturgică 366.
Paradis (παράδεισος), pronaosul interior 216.
Paraclessiarh 103.
Paramon sau *Paramandi* (τὸ παράμωδον), vesmânt monahal 892.
Paramoniu (παράμωδιον) 100.
Parascheva, curioasa maică, ziua anului 166.
Parastas (παράστασις), înscrinarea numelui 905; rânduiala parastasului 905.
Paranii (παράρητοι) 617, la liturghia darurilor mai înainte sfințite 665; în Joză mare 693; în Vineria mare 698; în Sâmbăta mare 701.
Partenichiu (παρθεναίον) 217.
Patuse (παρούσιον), amintirea mortului la toate liturghiile de peste an 904.
Pavea, înscrinarea cuvântului 136; πάχη παρούσιων τοῦ πάχου ἀναπαύσεων 137; fixarea zilei pentru serbarea Paștelor 138; modul arătării Paștelor în biserică veche creștină 139.
Pastoloni (παστορίον), lizidele din altarul bisericii vechi creștine 218.
Pateriză (πατερύζα), lozang ahierească 262.
Pătimele Mântuitorului, rânduiala lor în Joză cea mare acara 692.
Patriarhi, gradul lor ierarhic 91.
Patruzeceime, postul patruzeceimii 185, cănuș dueltic bisericesc în timpul patruzeceimii 651 sq.
Paul din Amorea, imnograf 349.
Pavececița, 479, 631, 636, 657, cea mică, 480, 690.
Pazadas vezi *Panaret*.
Penitență bisericască, disciplina ei în biserică veche creștină 798 (pe timpul apostolilor 788, în secolul III. 790; în secolul IV. 791), penitență publică 795, la penitența publică se admiteau păcătoșii numai odată în viață 795, clericii nu se supuneau la ea 796; administrarea penitenței după desființarea celei publice 798; cartea penitențială atribuită sf. Ioan Apostolul 799, ce prezintă canonul 102

- al sinodului trulan relativ la administrarea penitenței 800.
- Penitenși, ai bisericilor vechi*; clasa cea mai de jos (πληρώσεις, χαμηλότερες) 215; clasa II. (ελαφρύτεροι) 216; ieșirea penitenților din biserică după ecclirea sf. scripturi 428; penitenților li se împunea mânia 439; cele 4 clase sau stadii ale penitenților 791 sq.; când s'au desființat clasele acestea 797; desființarea excluderii penitenților din biserică după predică 798; penitenți în ziua de astăzi, tratarea lor specială 818.
- Penitențiar*, preoți anume așezați pentru administrarea penitenței publice în biserică veche, oficiul lor 797; când s'a desființat institutul preoților penitențiar 798.
- Penticostar* (πεντηκοστήριον), carte liturgică 269.
- Perdeaua ușelor împărătești* vezi *Catapeteasma*.
- Peregrinaje*, 893.
- Pericope* (περικοπὴ sau ἀποκρίσματα) 415; la Ebrei „paraze” 415; originea pericopelor bisericești 415—419; punctele de vedere pentru alegerea lor 419; scopul întrebuirii pericopelor 422—424.
- Peste*, chip simbolic al înălțării lui Isus 274, 283.
- Petru și Paul*, ziua amintirii lor 177; înălțarea lor pe icoane 290.
- Petru Peloponesiul sau Lampadarul*, reformator al semiografiei muzicii bisericești 388.
- Pictura bisericească*, în secolile prime 277, tehnica picturii 277; cărțile de pictură 278.
- Piscina* vezi *Colimvitra*.
- Pivarea genunchilor* vezi *Ingenunchiare*.
- Pluralismos* vezi *Ioan*.
- Pocălnică* ca sacrament, conceptul, materia și forma 784; ministrul 785; obligațiunile lui înainte de mărturisire 801; la mărturisire 802; după mărturisire 826—829; subiectul pocălniciei 785; condițiuni trebuie să le implinească 786.
- Pochir* (ποδὶρας) veșmânt liturgic al T. V. 254, 259.
- Pohcandra* 240.
- Pohleleu* (πολύς și ἴλιος), psalmii 134 și 135, 622.
- Polihroniu* pentru împărat 626.
- Popescu Ștefan*, distins cunoscător al muzicii bisericești orientale 398.
- Porumbescu Ciprian*, 398.
- Post* opărea postului în duminică 113; în ziua tăcerii împrejur a Domnului 124; gradele postului (παραγράφειν ερησασίαν etc.) 183, postul palmizecului (παραμυσιότης) 185; al sf. apostoli 192; al Nașterii de Dumnezeu 194; înainte a nașterii Domnului 196; miercuri și vineri 198; în ziua înălțării onorării crucii 200; în ziua tăcerii capului sf. Ioan Botezătorul 200; în ajunul arătării Domnului 201; posturile bisericești occidentale 201.
- Potru* (πατήριον), din ce adică sic fiicul și ce înseamnă 246; însemnarea lui la intrarea cea mare 556.
- Prapori bisericești* vezi *Steaguri bisericești*.
- „*Prea sf. nume mihailo-georgic pre noi...*”, rugăciune începătoare 319.
- Prechea* ca parte integrantă a cultului, raportul predicii către cult 424 sq; locul 428 sq; predica la liturghie 549.
- Preoție* ca sacrament, conceptul, materia și forma 832; ministri 832; subiectul 833; gradele preoției 833.
- Prezentarea lui Isus în templu* sărbătoare duminică 130.
- Presvtere* (πρεσβύτερος), instituținea și funcțiunea lor 101.
- Presviteri* (πρεσβύτεροι), gradul al doilea în ierarhia bisotonică 82; jurisdicțiunea 89—
- Presviteriu* (πρεσβυτήριον) cum altar 218.
- Primiceri* (οἱ εἰς προσηκώριαι), oficiul lor 99, 383.
- Primichir* (προσηκώριον), stegnicul cu o lumina 239.
- Primirea în siml bisericești* ορθόδοξα, a Romano-Catolicilor și a Lutranilor 771, a acolora cari se lepădaseră de biserică ortodoxă și se întorc iarăși la ea 771.

Priscală (πρισκάλη) sau *Aerotelcutiu*, imn bisericesc 705, 708, 712.

Privighetea de toată noaptea (προνυκτε, νόχτομα), haza istorică 615; când se făcea în biserică veche creștină 615; cum se oficia dimineața se face la ea 616.

Privighier, op. musical al lui A. Pann 397.

Procesiune sfântă, 891—

Prochinien (προχινιένος), conceptul și felul lui 344; prochinienul la Vecernie 603; la liturghie 546.

Pronaos, forma și întocmirea în biserică veche 215—216; în ziua de astăzi 230.

Proschinuar (προσχινιάρια), sau *Tetrapod* 230.

Proscomidie (προσκομιδή), însemnarea și originica 524; ritul 526; caracterul preparativ 534.

Proscomidiar sau *Leitteleuc* vezi *Protesis*.

Prostorie, câte și cum trebuie să fie 510; cu ce se înscăpână 528; pentru cine și scot parhelieli din ele 525 sq.

Prostomie (προσόμιον) sau *Asemanătoare* 343.

Protesis (προθεσις) 218, 223, 554; cum se prepară la sfârșitul bisericeii 869.

Protospsiviteri, oficiul lor 91; sfârșitul lor 880.

Protopsali (προποσάλτες), oficiul 98, 383.

Protosinceli (προποσυνελλοι) 93.

Proximul (ὁ πρόξυμος) 99, 343.

Psalmi, întruînțarea lor în biserică veche 332; întruînțarea prezenta 335; psalmul de duminică 459; psalmul luminei 461; al luminei la liturghia darurilor mai înainte sfârșite 664, psalmul la începutul Vecerniei (προσψαλμός) 472; cei șase psalmi ai Utrenii 484; psalmul la spălarea mâinilor înainte de liturghie 527; psalmul 50 la liturghie 554, 572.

Psaltic, îndreptarea și perfecționarea ei 384—388.

Psaltic (ψαλτήριον), carte liturgică 264; de câte ori se citește pe săptămână 473; cântec Psalim în cele trei dinți zile ale săptămânii psalmelor 690; în care timp nu se citește Psaltic 690.

Psalmi (ψάλμοι) sau cantori 98, 103, 383.

Purificare 13. M. V., sarbătorea bisericeii romano-catoice 133.

R.

Ramuri de linie, întruînțarea și însemnarea 134.

Rânduiala mesei (τάξις τῆς τραπέζης) 495.

Rasofor sau *Novit* 880; rânduiala facerii rasoforului 880.

Relievii (ρελιέφια) ale sfinților, onorarea în biserică veche creștină 293; cum trebuie onorate 293; relieviu sub sf. masă 221, 245, 869—870.

Rhinda (ρηίνδα, diminutiv dela ρηία), arătătoare mică 250, 569, 578, 837.

Ru, 24.

Ritualistica, conceptul 34.

Roman Melodul, innograf 351, 630.

Rugăciune, starea dreaptă la rugăciune 112, 145, 442 sq; conceptul și împărțirea rugăciunii liturgice 297—302; raportul rugăciunii către cult 302—304, rugăciunea domnească 298; 320; rugăciunea domnească la sf. liturghie 583; la liturghia τῶν προσημασμένων 671; rugăciunea de duminică în biserică veche creștină 459; rugăciunile pentru cei credincioși cari se făceau la serviciul divin de duminică 459; rugăciunile luminei (τὸ δόχνημα) 461; rugăciunea către sf. trime, a lui Ioanichie 481; pentru împărat la începutul Utrenii 483; cele 12 rugăciuni ale Utrenii 485; rugăciunea sf. Vasile cel Mare la Ora a șasea 494; rugăciunea intrării la liturghie 542; rugăciunile credincioșilor la liturghie 553; tot ale credincioșilor la liturghia darurilor mai înainte sfârșite 668; rugăciunea proscomidiei 559; rugăciunile înainte de comunicare 590 sq; rugăciunea după amvon 600, sq; a sf. Eftem Sirul 652; rugăciunile în genuncheni la Vecernie în ziua pogorării Spiritului sf. 716; compunătorul lor

717; cele 7 rugăcuni ce se citește la
căoungere 853.

Rusalii, sărbătoarea cuceririi 145.

S.

„Să iubim unu pre altu...”, provocarea
diaconului la liturghie 560, 561.

„Să se umple gutile noastre...”, imn la
liturghie 598.

Sacos (σακος), veșmânt arhieresc 258.

Sacramente, conceptul și efectele 719; mi-
nistrul 720; primitorul 722.

Sacramentalii vezi Euhologii.

Sacrificiu, conceptul 498; sacrificiile T.
V. 498 sq. sacrificiul lui Christos pe
cruce și cel euharistic 500—502.

Sămbătă, serbarea ei în biserică veche cre-
ștină 114; desfătări de sămbătă 114;
sămbăta înainte de duminica lăsutului
de care 202; 648; rânduielile bisericesti
în această sămbătă 648; sămbăta a 2,
3 și a 4 a postului mare 203—204;
înaintea duminicii pogorării Spiritului sf.
204; înaintea zilei de amintire a sf. m.
măririi Dimitrie 205; însemnarea cuvân-
tului „sămbătă” la Ebrei 506; sămbăta
săptămânii dinții a postului mare 673
—674; a săptămânii a cincia a postului
mare 681 sq.; a lui Lazăr 686; Săm-
băta cea mare, rânduielile ei bisericesti
699 sq.

Săptămâna ca timp al anului bisericesc
602; cui sunt consfințite zilele săptă-
mânii 602, 609—612; săptămâna brân-
zei 192; în săptămâna întâia a postului
mare 672—673; în săptămâna a șasa a
postului mare 685 sq.; în cele dinții
trei zile ale săptămânii patimilor 689 sq.;
în săptămâna luminată 710.

Sărbători, domnești (ἐορταί κυριακάι) 108
sq.; ale Maicii Domnului 154 sq.; ale
sfinților mai aleși 164 sq.; reducerea nu-
marului sărbătorilor străna obligatoare
181; sărbători anuale, împărțirea lor;
sărbători mari 612; de mijloc 613, mici
614, nemutabile și mutabile 624.

Strindar 904.

Sărutare slântă (φιλόμα ἁγίων), ca expresi-
une și simbol de iubire slântă 451;
sărutarea obiectelor sf. 453, 534; ce în-
seamnă sărutarea sf. evanghelii 542; sar-
rutarea sf. ca parte a liturghiei 561;
sărutarea evangheliei și a crucii în Du-
minica Paștelor 710; sărutarea de pace
în această duminică 710; sărutarea crucii
și a evangheliei de pe racla repausatului
900.

Saturuliu, sărbătoarea la Romani 122, 124,
630.

Sava, igumen al lavrei numite după el,
compunător al Tipicului 265, 418.

Sava Savaitul, imnograf 358.

Scheuofilachiu (σχευοφιλάχιου) 218, 224;
541.

Schimbarea la tafa a Domnului, începutul
sărbătorii 148; scopul ei 149.

Scrutini (ἐξέτασις), examene solenine cu
catehumenii 668, 743.

Sedelna, 343.

Seralmii, cum se pictează pe icoane 287.

Serghe Aghopolitul, imnograf 363.

Serghe, patriarhul Constantinopolei, com-
punător al acatistului Maicii Domnului
682.

Sfințele sfințlor (Τα ἅγια τοῖς ἁγίοις),
cuvintele sf. liturghii 585; 586; „Cele
mai înalte sfințite sfințele sfințlor” 671.

Sfinți, venerarea lor 164; de ce ni aduc
aminte sărbătorile sfințlor 421, 583.

Sfințirea apei, originea și efectele 860;
sfințirea cea mică (ὁ μικρὸς Ἀγιασμὸς)
861; de ce se preamărește la acest
ni Maica Domnului 861; când se să-
vârșește sfințirea cea mică 862; compu-
nătorul ritului sfințimii celei mici 364;
sfințirea cea mare (ὁ μίγας Ἀγιασμὸς)
637, 863; ritul ei 863 compunătorul
ritului acestuia 364; sfințirea apei la
botez 748.

Sfințirea casei și a altor obiecte, cari sunt
omului de lipsă 877—879.

Sigil al marturisimii pe ce se întărește
826; ce cuprinde 827; cum se poate
viola 827.

Silvestru Morariu, 300.
Simantă (σπιμαντήρ sau σπιμαντήριον), toacă de lemn 234.
Simbol, forma de cult 22, 24; simbolice naturale ale cultului 238 sq; simbolul credinței 324; 562; introducerea lui în liturghie 563.
Simeon Tesalon, 48.
Simeon Metafrastul, compunător al versurilor sfințite 270; imnograf 369.
Sinapsă (συναψή), nume pentru ceterie 327.
Sinaxar (συναξαριστής), numirea 488; edito- rii sinaxarului grecesc 358; compună- torul unei părți a sinaxarului 372, 488.
Sinceli (συναλλοί), instituțiunea și oficiul lor 92.
Sintona (συνήθησις) 218, 545.
Sotirona, palatul Ierusalimului, imnograf 352, 476, 628, 638, 646; îndreptător al Tipicului 265, 418, bisgraf la Marea Egiptică 680, 685, 717.
Soled (σολεία, σολεία) 217, 228.
Solmosajune 401.
Squalare, a manilor înainte de liturghie din partea preotului 527, a episcopului 836; uralata membrelor corpului omului cu sf. miu 768, a pieței la sfînșirea bisericii 868; a corpului celui repausat 902.
Spirital (πνευματικός πνεύμα) sau duhovnic, numele 803; spiritualul ca judecator în scaunul mării 803 (art. 1, să lu- de plănușca mării și cu îndrăzne de- terminatoare și deplănușca 804, 2, să judece despre marea și gurile pa- caturilor mării, despre datorniile can- ticurilor din pacal și despre dispozițiunea mării 808 și 3, să cautea mării 810); ca încaștor 812; ca me- dic 814.
Starca ciză 735.
Stajon (στῆθον), în ce înfășă să ta cu- vantul în limba liturgică 535.
Staguri bisericesti, originea 279; sfînșirea 675.
Stavura (σταυρώσις), de ce n'a introdus și ce încaștor 246-247.
Stihia (στίχησις) 254.

Stihira (στίχηρον), conceptul 342; felurile 342.
Stihovna cu stilurile ei, 491.
Stiluri de construire bisericesti, stilul vechiu creștin 212; bizantin 212; romanic 213; gotic 213; Renaștanca 214.
Strane bisericesti 230.
Sucovanul Dimitrie, psalt român 396.
 „Sus să avem minile” 565-566.

S.

Ștefan, sl. arhidiacon și prim-martir, ziua amintirii lui 168.

T.

Tăierea unghiur a Domnului, începutul sabbatului 122.
Tăvăna (θυμιατήριον), întrebuințarea în biserică 250; însemnarea simbolică 251; cenșa din tămădar se varsă peste racla repausatului 900.
Tăvăna (θυμιατήριον), întrebuințarea în biserică 241; simbolică 241; 557; de unde pro- vine 242.
Templu (τείμενον) vezi Iconostas.
Teotot Studiu, imnograf 360.
Teodor Ducas Lascaris, împăratul Niceei imnograf 370.
Teodor Studiu, imnograf 358.
Teodor Tison, ziua consințita memoriei lui 673, 674.
Teodul Monahul (Teoma Tecara), imno- graf 372.
Teolan (Teapal) (Marturisitorul), imnograf 361, 898.
Teofanie (σὴ θεοφάνεια) 126.
Teoretikon, carte românească de psaltic 396.
Tevra cultului, conceptul 34.
Teodoret, monah din Bithia, imnograf 361.
Tetrapod vezi Proclimitat.
Tihon Mavarevski, compozitor de cântări bisericesti în Rusia 398.

Time, numărarea lui în biserică 467; in- ceperea scrierii aței de cu svata 468; timpul Triodului 644; al Pentecostarului 644.
Tip (τύπος) simbol profetic 22.
Tipicon (τυπικόν), carte liturgică 264; com- punătorii cărții 265 sq.
Tonură, felurile ei în biserică veche 835.
Trebnic vezi Euhologhiu.
Treloghiu (τρεπλόγιον), carte liturgică 268.
Trei ierari, ziua amintirii lor 170.
Triclu (τρικλῆρον), stegnicul cu trei lumini 240.
Triod (τριώδιον), carte liturgică 268; com- punătorul Triodului 359.
Trisaghie (τρισάγιος), numele, originea și cauza întrebuințării generale a acestui imn 316; se numește și τρουβικός ἕρμος 543; trisaghie la sf. liturghie 543-544; la rânduitala înmormântării 896-897.
Tron, al episcopului (θρόνος) 218, 223, 545; tronurile preștenilor (θρόνοι θεο- τωποι) 218, 223, 545.
Tropar (τροπάριον) denșvarea cuvântului 339; felurile troparelor 340; troparele: „Miluiește-ne pre noi Doamne...” — „Doamne miluiește-ne pre noi, că întru tine am nădăjduit...” — „Ușa miloște- vimi...” 356; tropare liberilloare 478; troparele la liturghie 557, 623; troparul marelui Domnului 630.
Tundera parului, la hotez, originea și însemnarea 769; la hirotesia lectorului 835; la rânduitala schimei mici 883; și a schimei mari 885.
Turcanenov, marelui de cântare al bis- senței rusești 392.

T.

Tamblic vezi Cingore.
Tankime (τανκίμη) 235; sfînșirea lor 876; psalme bisericesti și ale star- tului cu privire la inferne 908.

U.

Unt de lemn, simbol natural al cultului 244; sfînșirea lui și ungerea cu el la hotez 748; binecuvântarea untului de lemn la eleungere 852; însemnarea acestui unt de lemn 749; varsarea un- tului de lemn pe racla repausatului în mormânt 900.
 „Unul slânt, unul Domn...” imnul sf. liturghiei 586, 594.
 „Unule născut Fiule...” imn bisecesc 538; compunătorul lui 539.
Uscarea agnelului în Marea luminată vezi Agnel.
Ușe bisericesti 216; simbolice lor 217; ușele împărătești 225; diaconesti 225; decorarea lor 225; ușele ce duc în pro- naos și cele ce duc în naos 231; în- semnarea inclinderei ușelor împărătești după intrarea cea mare 557.
Ușele, ușele; cu înțelepciune să luim aninte, provocarea diaconului la litur- ghie, ce înșamă cuvintele aceste 562, 563.
Ușenie (ὄρθρος) 483, 621, 653.
Ușenier, carte românească de psaltic 396.

V.

Valase Nomoflaxul, reformator al semio- grafiei muzicale bisericesti 387.
Vase liturgice 245 sq; vasul cu sf. mir 251; cu sf. daruri pentru comuncarea beluivilor 251; sfînșirea vaselor litur- gice 875.
Vasle cel Mare, ziua amintirii lui 125; vicajul slântului Vasile 169; sf. Vasile cel Mare ca autor al liturghiei 517.
Vasile Pegarou, imnograf 369.
Vaxenia 472; 603; 617, 651, 655, 688, 698, în dumin. Paștelor 710; cea mică 614, 615.
 „Veni să ne inclindăm Împăratului no- stru...” 323, 617.
Vesimant alb cu care se îmbracă cel bo- rezat 750, 768.

Veșminte liturgice, la Iudei și păgâni 251 ;
la creștin 252 ; colorarea veșmintelor bi-
sericești creștine 252—253 ; veșmintele
liturgice în special 254 sq. ; îmbrăcarea
cu ei 527, 603 ; veșminte moliorale în
săptămâna palmelor 609 ; veșminte albe
la botez 750 ; aliniștea veșmintelor liru-
gice 875.

Vestire cașălor, cum și când are să se
facă 842 ; cum are dreptul de a dispensa
de vestire 842.

Văteș, seromonah, compozitor de cântări
bisericale în biserică rusească 392.

Vășle sfinte, ca în biserică 270.

Vin, simbol natural la cult 244 ; la sf.
euharistie 510, 527 ; la sfințirea bisericii
806 ; vin adus ca dar la biserică 878 ;

Vinuri cea mare, rânduiala liturgică în
această zi 696—699.

Vizitați vezi Nichifor.

Vizitios vezi Manuil.

X.

Xantopul vezi Nichifor.

Xenon din Corint, protopopul 387.

Z.

Zăua invierii Domnului vezi Duminică
Paștelor.

Zăua hainilor (zăsița sau zăsițav) 120
633.

Zăua urutiniului celui mai solemn în bi-
serica veche creștină 743.

Zile săptămânale de rând (adică zilele
săptămânii alături de duminică), rândui-
lile liturgice în aceste zile 609 sq.

Zile morților 902 sq 904 ; de ce se
face pomenirea morților a treia, a noua,
a patruzecia zi, apoi la trei, șase și
nouă luni și la un an după repausare
904.

